DE OPMERKER.

Bouwkundig Weekblad.

33e JAARGANG.

1898.

'S-GRAVENHAGE.

TER DRUKKERIJ DER VENNOOTSCHAP „HET VADERLAND".

T.H.S. BIBLIOTEEK DELFT.

REGISTER.

Bladz.

A.

Architectuur. (Couranten-) ... 4
Amsterdam. (Uit) ... 12, 93
Afvoer van huiswater ... 44
Amsterdamsche Beurs. (De) ... 53, 67, 75, 84, 89, 97, 110, 129 140
Anbacht. (De verbeelding van het), door A. W. Weissman 59, 81, 107, 113
Arbeidsduur. (Loon en) ... 73, 341
Arbeidsraden ... 123
Architecten. (Aan de Nederlandsche) ... 155
Amsterdam. (De Nieuwe-zijdskapel te) ... 171, 275
Amerikaansche klinkerbestrating ... 173
Amerikaansche bouwkunst ... 188
Amsterdamsche architectuur. (Officieele) ... 197, 205
Amsterdam. (Kerken te) ... 204
Amsterdam. (Het nieuwe post- en telegraafkantoor te) ... 265
Architectuur-schilders ... 272
Arnhem. (Het gemeentehuis te) ... 276
Amsterdam in feestdos ... 281, 289, 297
Amsterdam. (Het stadhuis te) ... 317, 353
Andermaal de Nachtwacht ... 333
Amsterdam. (Politie-verordening te) ... 366, 375
Arbeid. (Kamers van) ... 371
Achttiende eeuw. (Twee kunstenaars uit de) ... 372
Arme kunstenaars ... 379
Algemeene voorschriften ... 383
Aanvulling. (Een) ... 400, 407

B.

Bouwkunst. (Fransche) ... 33
Bruinisse. (De kerk te) ... 50
Beurs (De Amsterdamsche) ... 53, 67, 75, 84, 89, 97, 110, 129, 140
Brandvrije constructies ... 68
Beurs-ontwerp. (Het) ... 97
Bouwpolitie ... 137
Bouw- en Sierkunst ... 138, 156, 300
Barcelona. (Internationale tentoonstelling te) ... 180
Bouwkunst. (Amerikaansche) ... 188
Bouwterrein te Bergen-op-Zoom ... 189
Bouwkundige vereeniging te Deventer. (Jubileum der) ... 189
Bouwkunst. (Critiek over) ... 202
Bond in hope. (De) ... 226, 235, 245
Bouwmeesters. (Het Jubileum van) ... 249, 315
Brandvrij materiaal ... 269
Bouwvakken. (Werklieden in de) ... 306
Bliksemafleiders ... 323
Bouwverordeningen ... 375
Bond in duigen. (De) ... 387, 398, 400, 407
Bouwwerken. (Oude) ... 389
Bouwkunst. (Egyptische) ... 397
Bouwkundig onderwijs ... 411
Bouwstoffen, beschouwd uit een oogpunt van brandgevaar. (Verschillende) ... 421

Boekbeoordeeling.
Aantekening op Boogaard's verzameling van wetten enz. betreffende den Waterstaat in Nederland ... 6
P. H. Scheltema's practisch handboek voor bouwkundigen en ambachtslieden ... 133

C.

Couranten-architectuur ... 4
Constructies. (Brandvrije) ... 68
Carolingische Kapel. (De) ... 195
Curiosum. (Een) ... 197
Critiek over Bouwkunst ... 202
Conserveeren van hout. (Het) ... 220
Constructie ... 235
Campen. (Geboorteplaats van Jacob van) ... 261, 390, 393, 399, 404
Circulaire der Maatschappij. (De) ... 405
Clou der tentoonstelling te Parijs. (De) ... 420

D.

Duitsch klokkengieter. (Een) ... 54
Droogmaking van de Zuiderzee ... 132
Driehoeken ... 148
Deventer. (Jubileum der Bouwkundige Vereeniging te) ... 189

Bladz.

Dwang tot schoonheid ... 233
Duigen. (De Bond in) ... 387, 398, 400, 401, 407
Demping ... 408

E.

Electriciteit.. (Gieten door) ... 13
Edam's Museum ... 147
Excursie naar Haarzuylen ... 214
Electriciteit. (Stoken door) ... 227
Eeuw geleden. (Een) ... 355, 363
Egyptische Bouwkunst ... 397
Eigenaardige spoorweg. (Een) ... 419

F.

Feestversieringen ... 9, 36
Fransche Bouwkunst ... 33
Feestgeschenken ... 43
Fundeeringen. (Vernieuwing van) ... 181
Fusieplannen ... 213, 219
Feesthos (Amsterdam in) ... 281, 289, 297

G.

Gieten door electriciteit ... 13
Geschilderde glazen ... 35
Groot. (Dr. C. Hofstede de) ... 116
Geschiedenis. (De negentiende eeuw en de) ... 145
Goes. (De kerk te) ... 189, 197, 203
Garnier. (Charles) ... 257
Geboorteplaats van Jacob van Campen ... 261
Gouden koets. (De) ... 267
Gemeentehuis te Arnhem ... 276
Geleden. (Een eeuw) ... 355, 363
Gastram Den Haag—Loosduinen ... 375, 408
Gemeentemuseum. (Het Haagsch) ... 400
Groene grijsheid. (Een) ... 403

H.

Handwerkslieden. (Vakopleiding voor) ... 4
Huiswater. (Afvoer van) ... 44
Houtbestrating ... 100
Hekkepaertje. (Het) ... 172
Hoe ik kunstzijvere werd ... 209
Haarzuijlen ... 210
Heraldiek ... 212, 219, 227, 243
Haarzuijlen. (De excursie naar) ... 214
Hout. (Het conserveeren van) ... 220
Hope. (De Bond in) ... 226, 235, 245
Holland in last ... 380, 399
Haagsch gemeentemuseum. (Het) ... 400
Hals. (Standbeeld voor Frans) ... 408

I.

Iets over passerdouven ... 63, 332

J.

Jubileum van twee bouwmeesters. (Het) ... 249

K.

Kunst. (Nieuwe) ... 1, 242, 269, 313, 329
Klokken en klokkenspelen ... 10, 361, 395
Klokke-opschrift. (Een) ... 13
Kalender. (Een) ... 20
Klokkengieters-familie De Wou. (De) ... 34
Kerk te Rhenen. (De) ... 41, 52, 149, 407
Koningin. (Het wapen van H. M. de) ... 49, 227
Kerk te Bruinisse. (De) ... 50
Klokkengieter. (Een Duitsch) ... 54
Kunstreis. (Een) ... 60
Kunst. (Nederlandsche) ... 105
Koremaat. (Licht en) ... 139
Kasteel te Medemblik. (Het) ... 164
Klinkerbestrating. (Amerikaansche) ... 173

Bladz.

Kerk te Goes. (De) ... 189, 197, 205
Kapel (De Carolingische) ... 196
Kerken te Amsterdam ... 204
Kunstnijverheid (Hoe ik) ... 259
Keizerskroon ... 262
Koets. (De gouden) ... 257
Kadaster. (Tekenaar van het) ... 344
Kamers van arbeid ... 371
Kunstenaars uit de achttiende eeuw. (Twee) ... 372
Kunstenaars. (Arme) ... 379
Kunstzaadsteen in België ... 383

L.

Loon en Arbeidsduur ... 73, 341
Licht en Koevenaar ... 179
Lichtdrukken ... 192
Lijn (De rechte) ... 195
Lelijman. (d. H.) ... 201, 214
Last. (Holland in) ... 380, 399

M.

Morris (William) ... 29
Middeleeuwen. (De witkwast in de) ... 57
Museum. (Eduard's) ... 147
Meidendijk. (Het kasteel te) ... 164
Maatschappij. (De) ... 177
Monument minder. (Weer een) ... 241
Material. (Brandvrij) ... 269
Muiden ... 337
Maatschappij. (De circulaire der) ... 406

N.

Nieuwe kunst ... 1, 242, 259, 315, 329
Naar de Noordzee ... 30
Nederlandsche kunst ... 105
Naar aanleiding van een verslag ... 121, 157, 180
Nieuwe richting. (De) ... 122
Negentiende eeuw en de geschiedenis. (De) ... 145
Nederlandsche architectuur. (Aan de) ... 155
Naarden. (De St.-Vituskerk te) ... 161
Nieuwe-zijdskapel te Amsterdam ... 171, 275
Ned. vereeniging van werktuig- en scheepsbouwkundigen. (Vergadering) ... 141
Nachtwacht. (De) ... 261, 330, 341, 344, 358, 369
Nabetrachting ... 365
Nuttig werk. (Een) ... 414

O.

Opzichters-tekenaars ... 169
Oriëntsche Amsterdamsche architectuur ... 197, 205
Openbare slachthuizen. (Een en ander over) ... 252
Opzichter bij den dienst van weg en werken der Mij. tot expl. v. Staatsspoorwegen ... 341
Oude bouwwerken ... 389
Opleiding. (Een) ... 398
Onderwijs (Bouwkundig) ... 411

P.

Polychromie ... 65
Passerdoozen. (Iets over) ... 68
Praatje uit Amsterdam. (Een) ... 93
Parijs. (Uit) ... 193
Post- en telegraafkantoor te Amsterdam. (Het nieuwe) ... 265
Passerdoozen ... 332
Politie-verordening te Amsterdam ... 366, 375
Parijs. (De clou der tentoonstelling te) ... 420

Prijsvragen en Wedstrijden.
Versiering van het Tournooiveld te 's-Gravenhage ... 3, 125
Societeitslokaal voor de Alkmaarsche Buitensociteit 4, 69, 76, 85
Meubilair eener arbeiderswoning, uitgeschreven door de afd. Haarlem der M. t. b. d. B. ... 13
Wagens voor het bloemencorso te 's-Gravenhage ... 37, 94
Universiteit voor Californië ... 37, 157, 344, 360
Gebouwen voor de coöper. winkelvereeniging „De Volharding" te 's-Gravenhage ... 37
Ontwerpen voor een Smyrna-tapijt ... 37
Gedenkpenning ter gelegenheid der Inhuldiging ... 38
Afdeelings-diplooma, uitgeschreven door de afd. Arnhem der M. t. b. d. B. ... 54, 157, 167
Ontwerp-afscheidsdiploma, uitgeschreven door de Academie van Beeldende Kunsten en Techn. Wetenschappen te Rotterdam. 61, 319, 325, 364, 390
Prijsvragen, uitgeschreven door de „Friesche Bouwkring" in 1897 ... 61, 95
Gedenkteeken op het Regentesseplein te 's-Gravenhage ... 69, 101

Bladz.

Prijsvragen voor de Inhuldigingsfeesten te 's-Gravenhage, 69, 101, 132
Prijsvragen, uitgeschreven door de Vereeniging tot bev. der Bouwkunst te Leiden ... 76
Reclameplaat voor de Nat. tentoonstelling van Vrouwenarbeid ... 76
Reclamebiljet voor de Delftsche Studentenbeesten ... 101
Park met arbeiderswoningen te Weesperkarspel ... 101, 109
Prijsvragen, uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam ... 116, 309
Studentensociëteit te Utrecht 134, 179, 269, 277, 319, 323, 325, 332, 351, 367
Titelpagina van het dagblad „de Echo" ... 135
Gedenkplaat ter herinnering der Inhuldiging ... 135
Kroonings-illuminatie ... 157
Titelhoofd voor „de Kampioen" ... 158
Gevel van een woonhuis, uitgeschreven door de Vereeniging tot b. d. Bouwkunst te Groningen ... 158, 319, 359
Prijsvragen, uitgeschreven door Architectura et Amicitia in 1897—1898 ... 167
Vereeniging te Arnhem ... 167
Vierstelijk paviljoen, uitgeschreven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ... 174, 269
Krankzinnigengesticht te Triest ... 179
Parkaanleg van den Godsberg ... 189
Allegorische voorstelling van de ijsclub „Tot ons vermogen" te Kampen ... 193
Monument voor Frans Hals ... 321, 406
Reclamebiljet voor „De Courant" ... 223
Gedenkteeken te Gent ... 236
Prijsvragen, uitgeschreven door „de Friesche Bouwkring" 384, 416
Volksbadhuis, uitgeschreven door de afd. Zaandam van het „Witte Kruis" ... 391
Prijsvragen, uitgeschreven door de Ned. vereeniging tot voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen ... 391
Kunstmuseum te Budapest ... 415

R.

Restauratie, door Lartet ... 17, 25
Rhenen. (De kerk te) ... 41, 52, 149, 407
Reclameplaat. (Een) ... 109
Richting. (De nieuwe) ... 122
Rechte lijn. (De) ... 185
Reliek. (Een) ... 196
Raadhuis te Amsterdam (Het) ... 347, 359
Rembrandt-tentoonstelling. (De) ... 352
Reclamekunst ... 374

S.

Steenkunst. (Bouw- en) ... 138, 156, 300
Stoken door electriciteit ... 227
Schoonheid. (Dwang tot) ... 233
Sic Transit ... 257
Schilders. (Architectuur-) ... 260
Slachthuizen. (Een en ander over openbare) ... 292
Staatsspoorwegen. (Opzichter bij den dienst van weg en werken van de Mij. tot expl. van) ... 341
Standbeeld voor Frans Hals ... 406
Spoorweg. (Een eigenaardige) ... 419

T.

Ter overweging ... 129
Technische Vakvereeniging ... 141
Ter verduidelijking ... 153
Tentoonstelling te Barcelona. (Internationale) ... 180
Tramwegen ... 236
Tegelversieringen ... 245, 277, 308
Tekenaar van het kadaster ... 344
Tentoonstelling. (De Rembrandt-) ... 352

U.

Uit Amsterdam ... 12
Uit Parijs ... 194

V

Vergaderingen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
Vergaderingen der afd. Utrecht ... 5, 45, 101, 352, 392, 415
„ „ „ Arnhem ... 5, 45, 85, 142, 168, 369 425
„ „ „ Haarlem ... 13 117
„ „ „ Amsterdam ... 14, 150
„ „ „ Groningen ... 38, 150
„ „ „ 's-Gravenhage ... 62, 101, 344, 385, 415
77e Algemeene Vergadering ... 173
78 „ „ ... 309

Bladz.

Vergaderingen van Architectura et Amicitia te Amsterdam.
Vergadering van 22 December ... 6
„ „ 5 Januari ... 17
„ „ 19 „ ... 30
„ „ 2 Februari ... 45
„ „ 16 „ ... 61
„ „ 2 Maart ... 78
„ „ 16 „ ... 96
„ „ 30 „ ... 110
„ „ 13 April ... 126
„ „ 27 „ ... 142
„ „ 14 September ... 301
„ „ 28 „ ... 319
„ „ 12 October ... 334
„ „ 26 „ ... 352
„ „ 9 November ... 369
„ „ 23 „ ... 385
„ „ 8 December ... 409
„ „ 29 „ ... 423

Vergaderingen van het Bouwkundig Genootschap te 's-Gravenhage.
Vergadering van 11 Februari ... 55
„ „ 27 December ... 432

Vergaderingen der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.
Vergadering van 10 Januari ... 23
„ „ 7 Februari ... 55
„ „ 11 October ... 334
„ „ 30 December ... 415

Vergaderingen der Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen.
Vergadering van 22 Januari ... 44
„ „ 26 Februari ... 77
„ „ 26 Maart ... 110
„ „ 7 Mei ... 159
„ „ 29 October ... 360
„ „ 26 November ... 392

Vergaderingen der Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Leiden.
Vergadering van 6 Januari ... 23
„ „ 27 „ ... 45
„ „ 24 Februari ... 76
„ „ 31 Maart ... 118
„ „ 28 April ... 151
„ „ 29 September ... 328
„ „ 27 October ... 361
„ „ 24 November ... 392

Vergaderingen van „de Friesche Bouwkring" te Leeuwarden.
Vergadering van 20 Januari ... 38
„ „ 17 Februari ... 69
„ „ 24 Maart ... 109
„ „ 27 October ... 353
„ „ 17 November ... 384
„ „ 22 December ... 416

Bladz.

Vergaderingen van „Arti et Industriae" te 's Gravenhage.
Vergadering van 14 Februari ... 62
„ „ 26 „ ... 77
„ „ 19 November ... 385
„ „ 28 December ... 423

Vergaderingen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.
Vergadering van 8 Februari ... 55
„ „ 29 Maart ... 109
„ „ 14 Mei ... 193
„ „ 9 Juli ... 229
„ „ 8 November ... 368

Vergaderingen der Technische Vakvereeniging.
Afdeeling Amsterdam 6, 27, 38, 55, 70, 85, 102, 118, 133, 151, 174, 181, 199, 230, 309, 328, 352, 361, 376, 392, 415, 425
„ Rotterdam 25, 45, 70, 102, 135, 167, 199, 230, 262, 334, 360
„ 's-Gravenhage ... 30, 38, 55, 125, 368, 3...
„ Utrecht ... 31, 70, 102, 125, 167, 199, 229, 319, 352, 385
„ Enschede—Hengelo ... 392

Vakopleiding voor handwerkslieden ... 4
Verwarming ... 22, 36, 50, 65, 115 123, 142, 149, 267
Verediging van het Ambacht (De), door A. W. Weissman 59, 81, 107, 113
Verslag (Naar aanleiding van een) ... 121, 157, 180
Verduidelijking (Ter) ... 153
Vituskerk te Naarden (De St.-) ... 161
Vernieuwing van findeeringen ... 181
Vazalle ... 217
Vergunning tot bouwen ... 236, 245, 252, 315
Vaktoestanden ... 321
Verkoorde zeden ... 351
Vereeniging tot bevordering van vakopleiding van handwerkslieden in Nederland ... 422

Varia.
Een jubileum ... 174
De Jubileums-tentoonstelling te Weenen ... 174
Een gedenkteeken ... 189
Internationaal congres ... 180
Een Amerikaansch Hotel ... 180
Marmerement ... 181

W.

Wapen van H. M. de Koningin (Het) ... 49, 227
Witkwast in de Middeleeuwen (De) ... 57
Weer een monument minder ... 241
Westerkerk te Zaandam (De) ... 254, 294, 389
Werkliedien in de bouwvakken ... 306
Wijziging der Algemeene Voorschriften ... 385
Wie heeft gelijk? ... 401
Werk (Een nuttig) ... 414
Wateraanvoer en waterafvoer ... 421

Z.

Zuiderzee (Droogmaking van de) ... 132
Zaandam (De Westerkerk te) ... 254, 294, 389
Zolen (Verkeerde) ... 351

PLATEN.

Blads.

I. Ontwerpen voor een woonhuisgevel aan de Prinsessegracht te 's Gravenhage, van den architect H. Wesstra Jr. 4

II. Gebouw van den particulieren postdienst te Hannover, van den arch. prof. Dr. A. Haupt 21

III. Galerij-bebouwing van de Raadhuisstraat te Amsterdam, van de architecten A. L. van Gendt & Zonen 49

IV. Portaal der St. Sebastiaankerk te Salzburg. 76

V—VI. Gebouw der Coöp. Broodbakkerij en Verbruiksvereeniging „De Hoop" te 's-Gravenhage, van den architect H. Wesstra Jr. 89

VII. Villa te Baden, van den architect F. X. Schmidt 105

VIII—X. Ingang voor een openbaren tuin 161

XI Details van het Hongaarsche Parlementsgebouw te Budapest, van den arch. prof. F. Steindl 172

XII. Raadhuis te Waldheim, van den arch. A. Fritzsche 233

XIII. Schets uit Steyr a/d Enns 241

XIV—XV. Insulinde, op de Nat. Tentoonstelling van Vrouwenarbeid te 's-Gravenhage, van den arch. H. Wesstra Jr. 297

XVI. Paviljoen op de Jubileum-tentoonstelling te Weenen, van de arch. Max. Fabiani en R. Bauer 305

XVII. Het Regensburgerhof te Weenen, van den architect Franz R. V. Neumann . . 321

XVIII. „Urania", gebouw op de Jubileum-tentoonstelling te Weenen, van den architect L. Baumann 329

XIX. Paviljoen der Welvaart, op genoemde tentoonstelling, van den architect E. von Gotthilf 329

XX. Villa te Velp, van den architect W. Honig 337

XXI. De Bennokerk te München van den arch. prof. Romeis 379

XXII. Villa met atelier van den architect W. Thurm 387

XXIII. Kathedraal te Laon. 400

XXIV. Kathedraal te Noyon 400

XXV. St. Quen te Rouaan 403

XXVI. Houtbouwhuisje op de Markt te Reims 411

N.B. De bladrijden geven de plaats aan, waar de omschrijving te vinden is.

33ste Jaargang N°. 1. ZATERDAG, 1 Januari 1898.

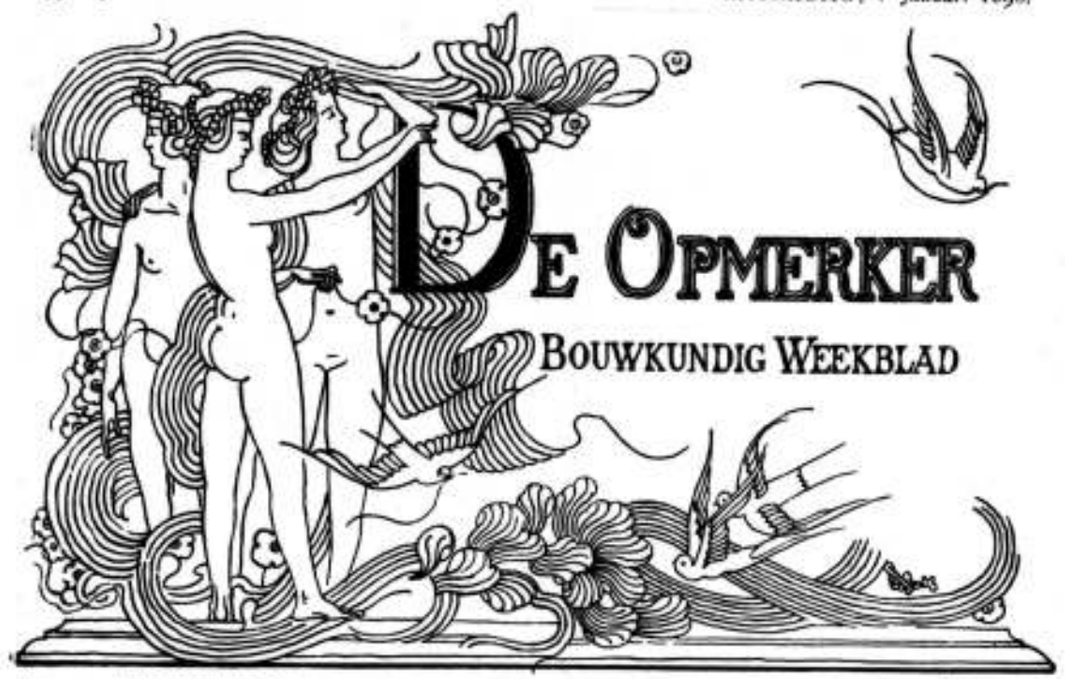

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, vanover op 1 April en 1 October, teikens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

NIEUWE KUNST.

Het tijdschrift *Dekorative Kunst*, waarvan wij de beide eerste afleveringen reeds bespraken, gaat vooruit. Reeds aan den omslag van het December-nummer is dit te bespeuren. De defecte dubbele ophaalbrug met haar jammerlijk uit het lood gezakte hameigebinten, mitsgaders de kringetjes-spuwende bruggeman zijn verdwenen. Ook de inhoud wordt belangwekkender dan tot dusver.

De aflevering, onlangs verschenen, begint met een opstel van den Belg Georges Lemmen over tapijtkunst. Het is zeer lezenswaardig. Reeds de aanhef spreekt van een juisten blik op onzen tijd en zijn streven. Men oordeele:

„Langzaam heeft de wedergeboorte der versierkunst ook bij het publiek nieuwe begrippen doen ontstaan. Voorheen was, wie man van vooruitstrevenden smaak wou wezen, verzamelaar. Hij zocht overal oudheden of schilderijen, en zijn huis geleek op den winkel van een oudskoop of op een klein museum. Sinds evenwel de kunstenaars er zich op hebben toegelegd de voorwerpen van dagelijksch gebruik te versieren, ons huis te verfraaien, met andere woorden, sinds zij ook kunst maakten, die iets anders was dan een schilderij of een beeld, streeft de man van smaak naar iets anders. Hij geeft niet zooveel meer om het tijdperk van Lodewijk XIII of om de schilderijen van Meissonnier, ja zelfs zijn meubelen uit den tijd van Louis Philippe kunnen hem niet langer behagen, en hij meent ze door wat anders te moeten vervangen. Wat hij vroeger mooi vond: zijn tapijten, zijn geheelen inboedel, tot zijn eetservies in nagemaakt oud-Delftsch toe, vindt hij nu banaal en smakeloos."

„Hij denkt, dit moet veranderen. Hij wil een gemakkelijke, ruime woning; zijn meubelen moeten van een „modernen" meubelmaker komen, zijn gordijnen en tapijten moeten „Engelsch" zijn, zooals men dit in de winkels ziet."

„Zijn dus zijn oogen plotseling voor het wezenlijk schoone opengegaan? Wel neen, het is alleen de mode, die hij volgt. Nu op tentoonstellingen de versieringskunst een afzonderlijke afdeeling heeft, en nu het tot den toon behoort op die tentoonstellingen kleine prulletjes te koopen, die door „kunstenaars" in hoogst eigen persoon zijn gemaakt, nu koopt hij boekbandjes, snuisterijen en wat meer te krijgen is."

„De verandering in den smaak is wat al te snel gekomen. In plaats ons tot tevredenheid te stemmen, maakt zij ons voor het ergste bevreesd; tot dusverre is er in de wereidgeschiedenis geen voorbeeld bekend van een tijd, waarin de groote menigte zoo éénstemmig was in haar lof voor het blijvend schoone."

„De kunstnijverheid streeft slechts naar anonyme schoonheid. Vorm, verhouding, stof, ziedaar hare samenstellende deelen; de naam der vervaardigers is haast altijd onbekend, en geldt dus niet als schoonheids-element. Maar *onze* kunstenaars waren met dergelijke anonymiteit niet gediend; hun ijdelheid verbood hun, als ambachtslieden hun naam te verzwijgen en alleen hun werk voor hen te laten spreken. Zij wilden niet vergeten, dat zij schilders en beeldhouwers waren. Maakten zij een vaas, dan werd zij een beeldhouwwerk, teekenden zij een tapijt, het werd een schilderij."

„Daarom schreef ik reeds vroeger, dat de kunstenaars niet hun inwendigen drang volgen, doch dat zij slechts het publiek willen vleien en gebruik willen maken van den tijdelijken smaak voor het „artistieke", een smaak, die veel gevaarlijker is dan de vroegere voor fabriekswerk. Het publiek zal nooit in staat zijn schoonheid te begrijpen, die zich in vormen, verhoudingen en materiaal uit. Daarom doet de hedendaagsche

versieringskunst niets anders, dan voorwerpen van dagelijksch gebruik in onnutte „kunstvoorwerpen" veranderen. Een vaas wordt niet mooier, omdat men er een naakte vrouwefiguur, een bloem of een kikvorsch tegenaan plakt. Dit is een betreurenswaardige afdwaling. En toch zijn het juist zulke afdwalingen, die het publiek het meest toejuicht, die het als „geniale" nieuwigheden prijst. Een kan, die zoo zwaar is, dat zij niet opgetild kan worden, behaagt om het „sujet". Een spiegel, met een rand zóo rijk, dat men het glas nauwelijks ziet, geldt als artistiek; een stoel wordt alleen dan mooi gevonden, als men er haast niet op zitten kan."

„Voor alle goede kunstnijverheid gelden echter twee regelen. De eerste is dat vorm, afmeting, stof en kleur zoo volkomen mogelijk in overeenstemming moeten zijn met het doel; de tweede dat de versiering nooit afbreuk mag doen aan de practische bruikbaarheid."

„Afkeurenswaard is het meer en meer optredende streven, om in het eene materiaal het andere te willen nabootsen. Zulke nabootsing kondigt altijd den vervaltijd van een ambacht aan. Alleen trouw vasthouden aan het beginsel, om van de eigenaardigheid van iedere stof zooveel mogelijk partij te trekken, kon ons weer een kunstnijverheid geven, die werkelijk dien naam verdient."

Met voorbeelden, aan het werk van bekende Belgische kunstenaars ontleend, wordt de groote omvang van het mis-bruik dan aangetoond. Daar onze lezers echter met die werken niet bekend zullen zijn, laten wij die voorbeelden hier achterwege.

De schrijver vervolgt dan: „Om billijk te zijn, moet men toegeven, dat niet onze tijd alleen in zulke dwalingen vervalt. De kunstgeschiedenis leert ons, dat ook vroegere geslachten zich dikwijls bezondigd hebben. Reeds in de 4e eeuw klaagt bisschop Amasius erover, dat zooveel geld wordt verspild om de schilderkunst door de weefkunst te doen nabootsen. Hij noemt de menschen, in zulke gewaden gehuld „wandelende schilderijen".

De heer Lemmen gaat dan na, aan welke vereischten een goed vloertapijt moet voldoen. Hij veroordeelt, en terecht, alle motieven tot versiering, die aan de werkelijkheid zijn ontleend. Talrijke photographieën en een kleurendruk naar ontwerpen van hemzelf en van anderen geven een juist denkbeeld van de wijze, waarop hij zich goede tapijten versierd denkt.

In het bijzonder vermeldt hij als navolgenswaard de tapijten van een onzer landgenooten.

„Ik kan," zegt hij, „den naam van één kunstenaar, althans hier niet, met stilzwijgen voorbijgaan: Colenbrander, de Nederlander die, nadat hij vroeger het beste aardewerk in de Fabriek Rozenburg te 's-Gravenhage gemaakt heeft, zich thans geheel aan de tapijtkunst heeft gewijd en met niet minder gunstigen uitslag. Zijn tapijten, uitgevoerd in de Amersfoortsche tapijtfabriek, zijn niet barok, en toch ook geen schilderijen; maar evenmin herinneren zij aan de onvergelijkelijke patronen der Perzen of Chineezen. Hunne teekening is alleen uit geniale meetkundige samenstellingen gevormd, van oneindige menigvuldigheid. Zij kan als voorbeeld van juist begrip van versiering en van doeltreffendheid beschouwd worden. De kleuren zijn van een prachtig effect. Colenbrander lijkt mij de meest persoonlijke kunstenaar als tapijtteekenaar; hij maakt wat nieuws, doch blijft binnen de grenzen, door een gezonde traditie voorgeschreven."

In een volgend opstel wijdt de heer Destrée een beschouwing aan Lemmen zelf. Daaruit blijkt dat deze kunstenaar, behalve een smaakvol tapijt-ontwerper, ook een goed portretschilder is.

Minder ingenomen dan met de beide eerste opstellen, zijn wij met het derde, dat over de kunst van het boekbinden handelt, of eigenlijk nog slechts over een onderdeel daarvan, nl. de gekleurde papieren, die de binder tegen de keerzijde van den band pleegt te plakken. Er schijnt ons iets zickelijks gelegen in de overdreven belangstelling, die dergelijke futiele onderdeelen thans ten deel valt. Dat een band stevig, goed gemaakt, smaakvol versierd en verguld zij, wij juichen het toe. Zelfs vinden wij het gepast, dat er eenige overeenstemming zij tusschen den band en den inhoud van het boek, ofschoon de oude binders daaraan nu juist geen bijzondere waarde schijnen gehecht te hebben.

Het schijnt ons echter eenigszins belachlijk, als men een diepzinnige verhandeling gaat schrijven over de papiertjes, die de binder in zijn band moet plakken, en de „kunstenaars" vermeldt, die zich met het teekenen der patronen daarvoor bezig houden.

Hoor eens hoe deftig de schrijver daarover weet te redeneeren. Het zou ons niet verwonderen, als hij hier of daar professor was.

„Het papier, waarmede de band van een boek aan de binnenzijde beplakt is, kan men als het verbindende lid tusschen boek en band beschouwen. Is het wit, dan is het niets dan een vel papier, dat de boekbinder vóór het eerste, en na het laatste blad plakt. Van zulk papier kan men niets meer verlangen, dan dat het precies de kleur van het papier van het boek heeft. Aanvankelijk scheen zeker dit witte papier voldoende, doch weldra voelde men, dat de menschelijke geest een overgang van band naar boek noodig had. Na een lederen band vooral, wilde men niet gaarne dadelijk wit papier zien. Zoo vond men het gepast, ook de binnenzijde van den band te versieren, en toen men zoover was, voelde men de noodzakelijkheid, die versiering zóó te maken, dat zij zich bij die van den band aansloot. Het geheel, de bekleeding van den band en het volgende blad, werd nu van bont papier; men onderscheidt daaraan den spiegel en het vliegende blad. Onder spiegel verstaat men, wat tegen den band geplakt is, onder vliegend blad het losse blad, dat dan volgt. Uit het wezen nu van dit papier als een overgang van band tot boek zijn gereedelijk de voorwaarden af te leiden, waaraan het te voldoen heeft. Het is duidelijk dat de versiering van het papier in een zekere verhouding tot die van den band moet staan. Is die rijk en bont, in een bepaalden stijl, dan moet het papier daarmede overeenstemmen; op een veelkleurigen Oosterschen band mag geen grijs papier volgen. Maar toch mag het papier niet met den band willen wedijveren; het moet altijd bescheiden op den achtergrond treden."

Zoo gaat het verscheidene bladzijden voort, alsof de papiertjes, waarmede boekbanden beplakt plegen te worden, de belangrijkste zaak ter wereld waren.

Uit de vele illustraties, bij het opstel gevoegd, blijkt duidelijk, dat talrijke teekenaars in alle landen zich op het ontwerpen van deze papieren hebben geworpen. De vraag dringt zich op, of hier het sop de kool wel waard is en of, wie over wezenlijk talent te beschikken heeft, dit niet verspilt, door zoozeer in het futiele te vervallen. Niets is gering, dat is zeker waar; er is echter nog zooveel, dat verbetering behoeft, en dat van heel wat meer belang is, dan papier voor boekbinders!

De heer Fritz Schumacher heeft dit zeker ook bedacht, toen hij in deze aflevering zijn aandacht aan de moderne grafteekenen wijdde. Misschen had deze kunstenaar echter beter gedaan, zich aan kleinere zaken te wagen, want zijn krachten schieten voor zijn taak te kort. Hij veroordeelt, wat men op onze kerkhoven ziet, doch wat geeft hij in de plaats? Zeer slappe grogjes van Otto Rieth's bekende schetsen, te slapper, omdat zoowel geest als vindingrijkheid ver te zoeken zijn.

Aan het slot van de aflevering vinden wij een bespreking van een Nederlandsch werk „Oude Hollandsche Steden aan de Zuiderzee", door W. O. J. Nieuwenkamp en J. C. Veldheer."

Het boek wordt geprezen als uitermate modern en een paar illustraties vindt men afgedrukt. Op gevaar af van voor niet modern te worden aangezien, meenen wij eenige bedenkingen tegen deze Nederlandsche uitgave in het midden te mogen brengen. Die bedenkingen gelden niet het talent der teekenaars, alleen de richting waarin het zich beweegt.

Deze richting schijnt ons in rechte lijn naar de gemanieerdheid te voeren, ja wij gelooven, dat de teekenaars daar af en toe reeds in beland zijn. Onze steden aan de Zuiderzee zijn schilderachtig, dat weten wij allen. Maar niemand zal ze, in hun juist karakter, op de teekeningen terug vinden. Alles is, op dezelfde conventioneele, haast vervelende wijze, gezien en weergegeven. Albrecht Dürer wil men opzijde streven, doch men vergeet dat deze groote Duitscher in de eerste plaats conscientieus was. De vervallen huizen, wier planken haast uit elkander vallen, Dürer zag ze werkelijk zoo, gelijk ook wij ze nog in Zuid-Duitschland of Noord-Italië kunnen vinden. Maar de gebouwen in de steden aan de Zuiderzee hebben een gansch ander voorkomen. Zij zijn net geverfd, net gevoegd, proper, je stijf, zooals ook het karakter der bewoners is. Al die schuin en scheef gespijkerde planken, wier houtverf zichtbaar is, die gebroken dakpannen, wie heeft ze ooit te Edam gezien?

De teekenaars zijn niet in naieve bewondering aan den weg gaan zitten, om met vromen eenvoud weer te geven, wat hun geestesoog waarnam. Hun doel was „een boek" te maken, en liefst een „modern" boek. De steden aan de Zuiderzee moesten daar de stof toe leveren, misschien omdat zij gemakkelijk te bereiken waren, doch zeker niet, omdat hun schoon den teekenaars zoo aantrok. De schilderachtigheid, die haar eigen is, was den heeren Veldheer en Nieuwenkamp niet schilderachtig genoeg. Daarom gingen zij aan het overdrijven, om toch vooral maar „modern" te zijn.

Hun werk wordt nu op het oogenblik geprezen, doch wij vreezen, dat het reeds in een dichtbijzijnde toekomst als een zonderlinge afdwaling van de Nederlandsche kunst zal beschouwd worden. Eerlijk, eenvoudig zien, daarin vond die kunst steeds haar kracht. Men vergelijke eens de stadsgezichten, door onze 17e-eewsche schilders geteekend, met die van de „moderne" heeren en men zal het verschil tusschen natuurlijkheid en mooidoenerij waarnemen.

PRIJSVRAGEN

VERSIERING VAN HET TOURNOOIVELD TE 'S-GRAVENHAGE IN HET JAAR 1898.

Art. 1. Het Uitvoerend Comité, gehoord de subcommissie (afd. Versieringen) van het hoofdcomité voor de inhuldigingsfeesten in het jaar 1898 te 's-Gravenhage, schrijft uit de volgende prijsvraag:

Gevraagd wordt een uitgewerkte schets (zie art. 3) van eene

CENTRALE VERSIERING VAN HET TOURNOOIVELD

(zie onderstaande schets, waarop de plaats door den gearceerden cirkel is aangegeven), een bedrag van f 1500 niet te boven gaande.

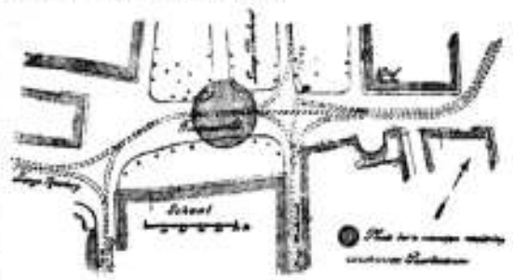

Art 2. Bij het ontwerpen dezer versiering behoort rekening te worden gehouden:

1°. dat de circulatie van rijtuigen en trams op geenerlei wijze worde belemmerd; 2°. dat de doorgangshoogte van de versiering boven de straat minstens 5 M. bedrage; 3°. dat de versiering ook voor illuminatie (avondverlichting) is in te richten.

Art. 3. De ontwerpen behooren te bestaan uit:

1°. Plattegrondteekening; 2°. opstandteekening in kleuren (terwijl het inleveren eener perspectiefteekening en van de details aanbeveling verdient); 3°. Gedetailleerde raming van de kosten van uitvoering; 4°. Omschrijving van de te bezigen grondstoffen; 5°. Memorie van toelichting.

De schaal voor de teekeningen behoort te zijn: 1 á 50.

Art. 4. De ontwerpen moeten uiterlijk vóór 1 Maart 1898, vrachtvrij, ingezonden zijn vóór 's namid. 4 uur aan het adres van den secr. der Versieringscommissie, den heer F. J. Belinfante, 1e Nieuwe Molstraat n°. 19.

Elke teekening eener zelfde inzending moet gemerkt zijn met een motto en elke inzending vergezeld zijn van een verzegelden naambrief, waarop dat motto is herhaald en waarin de naam en woonplaats van den inzender zijn vermeld. Het schrift op de teekeningen en van de bijgevoegde stukken moet van een andere hand dan die van den ontwerper zijn. Op de enveloppe moet ook een correspondentie-adres worden aangegeven.

Art. 5. De mededinging is opengesteld voor iederen Nederlander.

Art. 6. De prijs, door het comité ter beschikking gesteld, bedraagt *f* 125, premie *f* 40.

De prijs wordt alléén uitgereikt, wanneer het beste ontwerp tevens geacht kan worden *binnen de begrooting* voor uitvoering geschikt te zijn.

Art. 7. De commissie behoudt zich het recht voor, de ingezonden ontwerpen openlijk tentoon te stellen, minstens voor een maand.

Het rapport, in het kort vermeldende de motieven, die de Jury tot hare beslissing hebben geleid, wordt openbaar gemaakt.

Alle ontwerpen blijven gedurende twee maanden na de sluiting van de tentoonstelling, ter beschikking van de Versierings-commissie, welke zich het recht voorbehoudt, de ontwerpen te doen uitvoeren door of onder leiding van den inzender.

Het maken van reproductiën zal zonder toestemming van de daarbij betrokken inzenders niet toegelaten worden.

Art. 8. De ontwerpen zullen beoordeeld worden door een jury, bestaande uit de heeren: Jhr. Mr. Victor de Stuers, A. Lecomte, A. van Delden, Joh. Mutters Jr. en Paul du Rieu.

Alkmaarsche Buitensociëteit.

PROGRAMMA voor het ontwerpen van een Sociëteitslokaal met veranda's enz.

Art. 1. Inrichting en ligging moet met de bij het programma behoorende situatieteekening overeenkomen. Het bouwterrein is gelegen in het midden van de Alkmaarder hout, tusschen hoog geboomte.

Art. 2. Het terrein wordt tot op 0.70 M. boven de groote Kruislaan opgehoogd; hierbij behoeft niet bij het opmaken van de begrooting gerekend te worden. De ophooging geschiedt van de middelste veranda afloopend naar de Kruislaan.

Art. 3. De muren moeten op staal gefundeerd worden. Het opgaande muurwerk is een steen dik. Voor een goede verlichting, verwarming en ventileering moet gezorgd worden.

Het buffet heeft slechts gemeenschap met de zaal door een deur. Onder of bij het buffet bevindt zich een waterdichte kelder van ± 5 M² oppervlakte.

De zaal heeft een oppervlakte van ± 80 M². Het buffet moet buiten de zaal om door het bedienend personeel bereikbaar zijn en zoodanig ingericht worden, dat komende en gaande bedienden niet tegen elkaar inloopen.

De aan eene zijde open veranda's mogen van steen en ijzer gemaakt worden; er mag van gegolfd zink tot afdekking gebruik gemaakt worden. Vloeren worden in de veranda's niet aangebracht. Privaten en urinoirs moeten aanwezig zijn; zij mogen desnoods buiten het door stippellijnen aangegeven zaalterrein liggen.

Bergplaatsje voor ledige flesschen enz. is gewenscht. De sociëteit wordt gedurende de drukste muziekuitvoeringen door ± 500 personen bezocht.

Art. 4. Er wordt verlangd:

1. Een of meer plattegronden op $^1/_{100}$.
2. De voor- en achtergevels op $^1/_{100}$.
3. De noodige dwars- en lengtedoorsneden op $^1/_{50}$.
4. Enkele der voornaamste details op $^1/_{10}$.
5. Eene memorie van toelichting en gespecificeerde begrooting.
6. De teekeningen moeten in zwarte lijnen worden uitgevoerd.

Art. 5. De begrooting mag een bedrag van ƒ 7000 niet te boven gaan.

Art. 6. De beschrijving van de teekeningen, toelichting en begrooting moeten van een andere hand dan die des ontwerpers zijn.

Art. 7. De teekeningen en verdere stukken moeten van een merk of motto voorzien zijn, dat ook op het verzegelde couvert, dat den naam van den vervaardiger bevat, dient voor te komen.

Correspondentie-adres moet opgegeven worden.

Art. 8. Voor de ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd: als *eerste prijs* een bedrag van ƒ 150.— en als *premie* een som van ƒ 50.—

De plannen van den prijswinner worden het eigendom van de Vereeniging. De overige worden na tentoonstelling binnen een maand franco teruggezonden. Over de uitvoering van het werk door den prijswinner wordt nader onderhandeld.

Art. 9. Alle stukken moeten franco vóór of op 20 Februari 1898 ingezonden worden bij den Heer D. J. Bosman, Langestraat te Alkmaar.

Art. 10. De jury bestaat uit de heeren H. J. de Groot, directeur der ambachtsschool en burgeravondschool te Alkmaar, G. N. Itz, directeur van gemeentewerken te Vlaardingen, en G. Loosman, gemeentearchitect te Alkmaar.

Art. 11. Ter mededinging worden alle bouwkundigen in Nederland uitgenoodigd.

BIJ DE PLAAT.

De beide gevelteekeningen werden ontworpen om daaruit eene keuze te doen. Deze viel op het tweede ontwerp, zijnde minder kostbaar dan het eerste.

De uitgevoerde gevel is gebouwd van roode baksteen met banden die decoratief beschilderd zijn.

De bouw van dit woonhuis met verbouwing van een daarnaast staand pand werd aangenomen door den heer J. v. d. Elshout Gzn. te Scheveningen, voor de som van ƒ 12,875.

's-Gravenhage, December 1897.

H. Wessra Jr.,
Architect.

VAKOPLEIDING VOOR HANDWERKSLIEDEN.

Maandag 27 December werd te Utrecht in het gebouw „Sic Semper" de 4e algemeene vergadering gehouden van de Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor handwerkslieden in Nederland.

De Voorzitter, de heer H. J. de Groot uit Alkmaar, deed bij de opening van de vergadering vooral uitkomen dat de vereeniging, niettegenstaande zij pas 2 jaar bestaat, reeds zeer krachtig is, dat door haar belangrijke vraagstukken in behandeling zijn genomen en zij overig voortwerkt aan de vakopleiding voor o. a. ambachtslieden.

Door den eersten Secretaris, den heer C. Zander uit Zwolle, werd verslag uitgebracht over het afgeloopen jaar, waaruit o. a. blijkt dat het getal leden en donateurs is geklommen tot 326, dat het aantal corresp. leden 87 bedraagt, dat het onderwijzend personeel van bijna alle ambachtsscholen in Nederland is toegetreden en dat de kas een batig saldo aanwijst van ƒ 455.47½. De Secretaris wees erop dat, wil de vereeniging aan haar doel beantwoorden, het hoog noodig is dat het getal donateurs toenemt, waarvoor hij de hulp inriep van alle leden.

De heeren L. van Essen uit Utrecht en C. Zander moesten als bestuursleden aftreden; laatstgenoemde, die herkiesbaar was, werd opnieuw benoemd, terwijl de heer H. P. Priester uit Leeuwarden in de plaats van den heer Van Essen werd gekozen. Daarop werd bij acclamatie de heer De Groot uit Alkmaar voor een jaar tot voorzitter benoemd.

Voor de plaats der volgende algemeene vergadering, in Juni te houden, werd Deventer vastgesteld.

De heer C. A. Zelvelder uit Utrecht hield nu een inleiding over het volgende onderwerp:

Welke middelen moeten worden aangewend om aan hen, die de ambachtsscholen niet kunnen bezoeken, eene practische en theoretische opleiding in hun vak te verzekeren?

Spreker wees erop dat de strijd voor den ambachtsman, sedert het invoeren der machines, zoo ontzaglijk veel grooter is geworden. Er is een groot verschil in 2 hoofdperioden, nl. die welke heeft geduurd tot 1798, de tijd van het gildewezen, en die na '98, toen die gilden waren afgeschaft.

De heer Zelverder pleitte sterk voor het oprichten van goede ambachtsscholen in de steden en op die plaatsen van het platteland, waar kans bestaat dat zij door een voldoend aantal leerlingen kunnen worden bezocht. Daarnaast verlangde spreker een goed leerlingstelsel en noemde daarbij het stelsel, in Drente gevolgd, als voorbeeld. Verder hield spreker een krachtig pleidooi voor het oprichten van burgeravondscholen en avondteekenscholen, waar lager en n. l. o. wordt gegeven, naast onderwijs in het vakteekenen.

Mr. Smeenge gaf daarna nog enige andere inlichtingen over het leerlingstelsel in Drente en bepleitte de noodzakelijkheid van het aanstellen van een inspecteur.

De Voorzitter dankte den heer Zelvelder voor deze keurige inleiding en nam de gelegenheid waar om te zeggen, dat hij het met de beide heeren volkomen eens was, waar zij goede ambachtsscholen bovenaan stelden, terwijl hij daarnaast ook gaarne het leerlingstelsel gesteld zou zien. Hij was verheugd dat de heer Zelvelder goede burgeravondscholen zoo op prijs stelde, en gaf als zijne meening te kennen dat het vakteeken-onderwijs in geen geval op den lijn mocht worden gesteld met het gewone teekenonderwijs, daar het een al zeer weinig met het andere gemeen heeft. Men kan er de autoriteiten niet genoeg op wijzen, dat er tusschen beide onderwijsvakken een groot verschil bestaat.

Hierna werd deze vergadering, bezocht door mannen uit alle oorden des lands, na de gebruikelijke plichtplegingen gesloten.

COURANTEN-ARCHITECTUUR.

Dat de bouwkunst bij de locale bladen nog steeds een stiefmoederlijke behandeling geniet, blijkt nog dagelijks uit de stereotype berichten over nieuwe winkels.

Zeer toegevend op dit gebied is een berichtje van den volgenden inhoud, hetwelk een dezer dagen verscheen in een bekend blad in een onzer hoofdsteden.

„In onze stad hebben wij in den laatsten tijd veel nieuwe winkelpuien te zien gekregen, *de een al mooier* dan de andere, *doch*

Ontwerpen voor een Woonhuisgevel aan de Prinsessegracht te 's Gravenhage.

Niet uitgevoerd Ontwerp

Uitgevoerd Ontwerp.

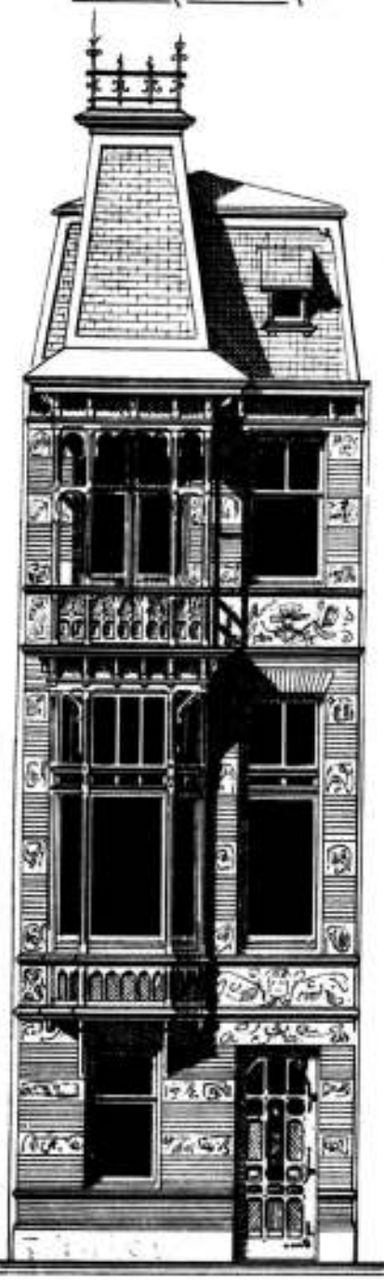

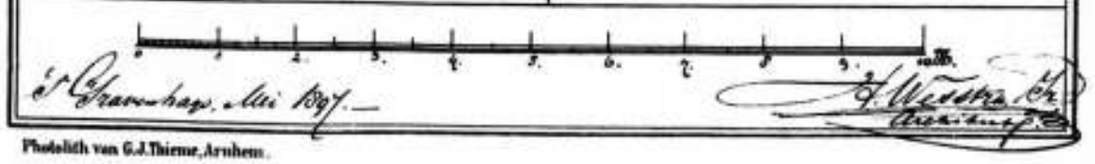

Photolith van G.J. Thieme, Arnhem.

onder de fraaiste behoort zeker de winkelpui van het huis ..... straat N°. .... en geheel in overeenstemming met den winkel zelf (!!) waarin de welbekende firma ..... de bij haar in de meeste verscheidenheid verkrijgbare ..... heeft tentoongesteld.

„De heer ....., eenig eigenaar van het huis en de firma, heeft ons het geheel wel (!) in oogenschouw *willen laten nemen* en dat geheel mag bijzonder geslaagd heeten.

„De ontwerper is de heer ..... architect, wien alle eer voor dezen gevel toekomt, terwijl grooten lof verdienen de heeren A. B. C. D. E. F. en G. die elk op hun gebied hebben medegewerkt om in- en uitwendig het gebouw fraai en degelijk te maken en een sieraad voor de straat te doen zijn."

Basta. Den architect dus *eer* voor den gevel en de rest *groote lof* voor het in- en uitwendige. Als het niet te treurig was, dat het publiek op deze wijze wordt voorgegaan, zou men er om lachen.

Terwijl aan elk blad voor muziek, schilderkunst, letteren enz. een speciaal deskundig beoordeelaar wordt genomen, meent elk bevoegd te zijn om verslag te geven van een bouwwerk, zonder ooit titliel of letter over bouwkunst te hebben gelezen.

Is het de bedoeling, en dit blijkt in de meeste gevallen, reclame te maken voor den betrokken winkelier, laat men zich dan van dergelijke oppervlakkige beoordeelingen onthouden.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Utrecht.

Vergadering van Dinsdag 21 December 1897.

Na de behandeling en goedkeuring der begrooting over 1898, werden met algemeene stemmen de aftredende bestuursleden L. H. J. van Lunteren en W. de Jong herkozen.

Voorts werden met algemeene stemmen herbenoemd tot Voorzitter, Secretaris en Penningmeester resp. de heeren L. H. J. van Lunteren, A. J. Vreeswijk en J. T. Kok.

Verder hield de heer W. de Jong eenige beschouwingen over schoonheidswetten in de bouwkunst. Na de bouwkunst als de moeilijkste, doch ook als de edelste der kunsten aangemerkt te hebben, wees spreker erop dat hoe hooger de beschaving stond in den gaden zin van het woord, ook het schoonste en het verstandelijkste in de bouwkunst werd uitgedrukt.

Het schoone is de bezieling der constructie. Constructie wordt verkregen door onderling verband van materialen, doch is aan wetten onderhevig. Met kennis dezer wetten wordt de bouwkunst tot ware kunst verheven. Bij ieder individu, zei spreker, is een kiem van talent aanwezig. Indien die goed geleid en opgevoed wordt, kan zij tot kunstenaarstalent gevormd worden.

Met inachtneming van natuurwetten en voldoende materialenkennis zou men, ten opzichte van constructie en versiering, niet zoo dikwerf op onwaarheden stuiten.

Men moet erkennen dat ten allen tijde de waarheid te spreken zeer moeilijk is, te meer nu modekunst zoo veel bijbrengt het volk te misleiden, maar als er maar naar gestreefd werd, zou veel tot verheffing der bouwkunst gedaan kunnen worden.

Na nog over schilder- en beeldhouwkunst en hare toepassing gesproken te hebben, trad spreker in algemeene beschouwingen. Hij riep aan den oorsprong te zoeken en na te gaan hoe en onder wie de ontwikkeling der bouwkunst heeft plaats gehad.

De waarheid is niet in een bepaald kleed gehuld. Zij volgt uit een vrij onderzoek; het is dus goed nauwkeurig critiek uit te oefenen, opdat er schatten te voorschijn komen, waar men eertijds niet aan dacht. Indien dit onderzoek en deze studie kalm geschieden en aan de gedachte een vrijen loop laten, zal de tijd ons leeren of voor ons ook nog een nieuwe stijl zal geboren worden, niet vergetende dat de kunstgeschiedenis moet doordringen tot alle menschen. Heeft men dit bereikt en ons volk de waarheid bovenal lief gekregen, dan zal de kunst, inzonderheid de bouwkunst, ook bloeien in ons kleine Nederland.

Hierna werden door den heer H. Kersemaeker nog eenige mededeelingen gedaan over den bouw van het zoogenaamde Witte Huis te Rotterdam in verband met den hoogen bouwtrant in Amerika. Behalve de constructie werd door hem op het gevaar van brand gewezen, daar liftkoker en trappenhuis het brandgevaar zeer in de hand werken.

Door den heer Nijland werden monsters vloertegels ter tafel gebracht. Het eene was van gesmolten en geperst zand (Marbelit), het andere van geribd gegoten ijzer. Omtrent het gebruik van een en ander werd door hem eenige opheldering gegeven.

Niets meer aan de orde zijnde, werd de vergadering gesloten.

Afdeeling Arnhem.

Vergadering van Woensdag 29 Dec. 1897.

Na goedkeuring der notulen deelt de voorzitter mede, dat bij het bestuur voor de teestviering bij gelegenheid van de Kroning het denkbeeld is gerezen om de feesten uit te stellen tot den dag van het bezoek van H. M. de Koningin aan Arnhem; daar nu de Afdeeling Arnhem het initiatief tot het uitschrijven van een prijsvraag voor de versiering van enkele stadsgedeelten heeft genomen, wenscht hij het oordeel der Afdeeling te vernemen om ook de uitvoering dier versiering tot het bezoek uit te stellen, waartoe besloten wordt.

De rekening en verantwoording, sluitende met een batig slot van f 61.01, werd nagezien en accoord bevonden, en het voorstel aangenomen om den leerling van de Ambachtsschool, die voor rekening van de Afdeeling het onderwijs geniet, ook den perspectief cursus te laten volgen.

Op de begrooting werd een post ingetrokken voor het uitschrijven van eene prijsvraag voor een Afdeelings-diploma.

Met algemeene stemmen werden de voorzitter V. G. A. Bosch en de aftredende bestuursleden Persijn en Korevaar herkozen.

De voorzitter gaf nu het woord aan den heer Müller voor het vervolg van zijne vroegere voordracht. Spreker zal zich heden-avond bepalen tot de technische gebeurtenissen in Oranje-Vrijstaat van af 1899, toen het besluit werd genomen om de uitvoering van openbare werken op den ouden voet af te schaffen en een departement van openbare werken te stichten met een hoofd-inspecteur-generaal en inspecteurs voor de diverse afdeelingen.

Tot hoofd-inspecteur-generaal werd benoemd de heer Thiange, die door de Panama-maatschappij werd ontslagen omdat hij de verklaring niet wenschte te teekenen dat het kanaal eene toekomst zou hebben en de werken op voordeelige manier werden uitgevoerd.

Verder werden inspecteurs benoemd voor spoorwegaanleg, bruggenbouw en gebouwen. Spreker werd belast met de afd. voor spoorwegaanleg. Allen werden door President Reitz aangesteld. De spoorwegverbinding met Transvaal was een der hoofdwerken. Allereerst moest het land geheel in kaart worden gebracht en de streek daarvoor bereisd worden. Een der aangestelde ambtenaren, Mr. Wagerif, heeft 4 jaren rondgereden met een woonwagen om alles op te nemen, en spreker traceerde den bedoelden spoorweg, met machtiging van den Volksraad alles in beslag te nemen of zich te vestigen waar het noodig bleek. Eene gedrukte volmacht van den Volksraad gaf hem daartoe alle macht en maakte de oppositie van enkelen dadelijk tot voorkomendheid. Na de opname werd de kaart in teekening gebracht door den heer J. J. Herfst. Een exemplaar werd door spreker vertoond. De groote corsprenkelijke kaart hangt in het gebouw van den Volksraad.

Spreker was direct verantwoordelijk aan den president en was van 1893—95 belast met den aanleg van spoorweg en bouw van bruggen en groote gebouwen.

Van schoone bouwkunde eenter geen spoor. Men hield overal rekening met de hulpmiddelen die voorhanden waren en zocht alleen voor de practische bruikbaarheid. Aan het postkantoor te Bloemfontein werden de Hollandsche vormen toegepast.

De heer Thiange had sterk te kampen met den geest van verzet, die onder de boeren en in den Volksraad tegen hem begon te ontstaan, omdat door zijn rechtschapen en flinke wijze van handelen er voor de boeren geen schurkerijen meer te plegen waren. Spreker deelde eenige vermakelijke staaltjes mede van het verlijkheidsbegrip der boeren.

De Volksraad wist echter een besluit door te drijven om Thiange te ontslaan, doch president Reitz weigerde het uit te voeren. Bij het aftreden van den president nam de heer Thiange ontslag en ging over als chef bij eene Fransche spoorwegmaatschappij.

Het ontbrak natuurlijk ook niet aan bemerkingen over te veel uitgaven en op den paleisbouw, zooals de boeren het noemden, en toen in '95 de post openbare werken dadelijk werd besnoeid en de post oorlog onzettend werd verhoogd, vond spreker het zijn plicht om naar huis te gaan.

Vooraf echter moest alles geregeld en voorzien worden in het benoodigde voor verschillende werken. Thans worden de werken in Europa voorbereid; sedert met 1 Jan. '97 de spoorwegen door het gouvernement geheel zijn overgenomen en eene extra-aanleg van 2000 kilometer is toegestaan, worden alle benoodigde werken van hier uit door spreker besteld en verzonden; zelfs aan ammunitie en geschut werd dit jaar voor 42000 pd. sterling verscheept, daar de Oranje-Vrijstaat door het verbond met Transvaal zich tot de tanden voorziet van oorlogsmaterieel.

Wat de huizenbouw betreft, deelt spreker mede dat het ideaal van den boer van vroeger was een woonwagen met tent. Wanneer het nachtmaal was kwamen van heinde en ver de woonwagens naar de kerk; voor de afscheiding der seksen werd weinig zorg besteed; veelal was een dun laken de eenige afscheiding der slaapplaatsen. Een privaat was een onbekend ding. Verder stapelde de boer op een plaats waar hij wonen wilde, steenen huizen op, met klei verbonden, waarin kleine openingen voor ramen en deuren gespaard werden, waarna het geheel gedekt werd met beestenvellen, lang gras en later met gegalvaniseerd ijzer; dit was dan het non plus ultra van eene woning.

Ook werd het gezamte wel van latten gemaakt en het geheel bekleed met gegalvaniseerd plaatijzer. Dit had het voordeel dat men de woning mede kon nemen als men vertrok. Later kwamen voor de dorpen voorschriften hoe men bouwen moest, waardoor de solliditeit verbeterde.

Voor een goed woonhuis werd eerst het grondvlak ter diepte van 2 voet ontgraven en met breukstoren in klei opgevuld. Boven den grond werd die steen met den hamer bekapt en in verband gelegd. Door de aanhoudende werking van den ondergrond door de zware regens, scheurden alle huizen en construeerde men de fundeeringen later op beton ter dikte van $1\frac{1}{2}$ voet. Trof men rotsgrond aan, dan werden de muren daar opgezet. Verder metselde men van gebakken steen in klei. De stoenen werden op de plaats gebakken en waren hard maar kleurloos. Binnenmuren trok men uit gedroogde steenen op. Men pleisterde de binnenmuren ook met klei af en dit droogde zoo snel, dat soms 4 dagen daarna kon

geschilderd worden. Alleen het salon werd met papier beplakt. Met het oog op de eenvoudigheid en het vele ongedierte werden alle overige kamers gepleisterd. De Engelschen hadden de gewoonte om de steenen met een pap van dodekop en cementkiel te bestrijken (helrood) en met lood- en zinkwit te voegen, doch de voegen vielen veelal uit.

Merkwaardig is het, dat de kalk daar zooveel vocht tot zich trekt, dat bv. het postkantoor te Bloemfontein in geen 2 jaar droog was. Spreker had, bij de mededeeling dat zijne echtgenoote naar Oranje-Vrijstaat kwam om hem af te halen, een huis gebouwd van cement, doch niet gestampt in een houten wand, daar het hout per kilo verkocht wordt en zeer duur is. Hij had blokken gemaakt van 9 × 12 inches, van een mengsel van 1 cement, 4 zand en 5 tot 11 steenslag. Deze waren in twee dagen hard en het resultaat was zoo goed, dat later de brugpijlers daarvan ook werden gemaakt. Toen de president van den Volksraad de nieuw gebouwde woning kwam zien, beproefde men te vergeefs een spijker in de muren te slaan.

Kozijnen gebruikt men om de duurte niet. **Men blijft zooveel mogelijk in de handelsmaten van het hout. Kozijnen met ramen komen kant en klaar uit Amerika, en men spreekt van 6-, 10-, 12-lichtsramen, bedoelende het aantal ruiten. Deze kosten geheel gereed met glasschijven enz. f 12 per stuk.**

Deuren komen gereed uit Zweden. Het cement had in den beginne gekost 2 pd. 10 sh. tot 3 pd. per vat. Het gouvernement heeft toen contracten gesloten met fransche fabrieken en met jaartjen van 5000 vaten gekocht, zoodat met de kosten van vervoer van Port Elisabeth naar Bloemfontein, een vat nu kost 19 sh. of f 11.40.

Valt men buiten het handelsimmerwerk, dan kost het veel geld, daar een timmerman per dag 19 tot f 12 verdient.

Dit idenk bij het bouwen van de zaal voor den Volksraad. Deze heeft gekost 56000 pd. sterling, het ijzeren hek er voor 6000 pd., het ameublement 21,000 pd. en de urinoirs en privaten 600 pd.

De bedekkingen zijn allen van gegalvaniseerd ijzer. Een gewoon woonhuis heeft een salon met veranda, huiskamer en slaapkamer en geen verdieping, en in de bijgebouwen logeerkamers, kantoren, keukens enz.

Langzamerhand begint men thans in Oranje-Vrijstaat groote openbare gebouwen te maken en zal het transport goedkoop worden.

Spreker had een aantal photographieën van bouwwerken geëxposeerd, die met aandacht werden bezichtigd. De dank, hem door den Voorzitter gebracht voor zijne mededeelingen, werd door applaus vereerd.

Nog herinnerde de Voorzitter aan de vele goede diensten door den afgetreden Secretaris Kerovnar aan de afdeeling bewezen en sloot daarna de laatste bijeenkomst in het welden afgeloopen jaar.

Den lezers mijner verslagen heil in 1898.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

42ste Algemeene vergadering van 12 December 1897.

Na lezing der notulen gaf de Voorzitter, de heer Joseph Cuypers, den heer Lauweriks het woord tot het lezen van het jaarverslag.

Het ledental is ongeveer hetzelfde gebleven; de redactie van het weekblad zoekt den stoom in van de leden tot meerdere bijdragen. Door de redactie werd onderzocht in hoeverre het weekblad uitgebreid en belangrijker gemaakt kon worden, maar deze pogingen konden uit een gelukkig oogpunt geen gevolg hebben. Het blad *De Architect* kan zich verheugen in een voordeelig saldo, hoewel meerdere deelneming den leden verzocht werd.

Hierna nam de penningmeester, de heer J. G. van Gendt A.I.Az., het woord tot het lezen van zijn jaarverslag. De verificatiecommissie, vertegenwoordigd door den heer H. O. Janssen, had de boeken in de beste orde bevonden. Na voorlezing van de begrooting werd besloten haar veertien dagen ter visie te leggen, en de behandeling daarvan op de volgende vergadering aan de orde te stellen.

Herkozen werden de aftredende bestuursleden, de heeren Cuypers en Wallis.

In plaats van den penningmeester, den heer Van Gendt, welke zijn betrekking heeft neergelegd, werd gekozen de heer Van Kesteren, die deze benoeming aannam.

De heer De Bazel werd als redactielid herkozen, terwijl als Voorzitter met algemeene stemmen de heer Joseph Cuypers werd herbenoemd. Als lid der commissie voor de Nederlandsche afdeeling op de tentoonstelling te Parijs, werd de heer Nijhoff door de Vergadering aangewezen. Het vergevorderde uur belette de aangekondigde behandeling der wetswijziging.

De Voorzitter bedankte de verschillende bestuurs- en verificatieleden voor de moeite aan de verslagen besteed, en in 't bijzonder den heer J. G. van Gendt bij zijn aftreden als bestuurslid.

Onder dankzegging werd de matig bezochte vergadering gesloten.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Bij de opening deelde de Voorzitter mede dat de Vereeniging weder een donateur rijker was geworden.

Hierna bracht de heer Baarders, namens de afgevaardigden ter algemeene vergadering, rapport uit over het op die vergadering verhandelde, waarop de Voorzitter en afgevaardigden en regelings-commissie dank zegt voor hunne vele bemoeiingen.

Na worden 3 nieuwe leden aangenomen en langdurige besprekingen gehouden over de toepassing van het Art. in het Huish. Regl. over „balloteage van candidaat-leden".

De heer Coutarier brengt de prijsvraag voor een Sociëteitsgebouw te Alkmaar ter sprake en de heer Des Bouvrie laat het programma der prijsvraag, uitgeschreven door 2 Duitsche scheepvaartmaatschappijen over het voorkomen van overbelasting bij veiligheidsklappen, circuleeren.

Een der leden stelt zich, op verzoek, beschikbaar in een der volgende vergaderingen een verhandeling te houden over „stoomturbines".

Na mededeeling dat in de volgende vergadering 4 bestuursleden gekozen moeten worden, ter vervanging van hen die volgens rooster aftreden, sluit de Voorzitter de vergadering.

BOEKAANKONDIGING.

Aanteekening op Boogaard's verzameling van wetten, decreten, besluiten, tractaten en andere beschreiden betreffende den Waterstaat in Nederland, op last van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid bewerkt door Mr. J. M. Hoog, referendaris aan genoemd Departement.

Ten vervolge op het eerste gedeelte van bovengenoemd werk, waarvan wij melding maakten op bladz. 326 van den voorgaanden jaargang, is het tweede gedeelte (vel 11 tot 30) verschenen, zoodat het geheel, waarvoor het handschrift geheel gereed ligt, volgens vroeger gedane mededeeling in het begin van 1898 het licht kan zien.

Wij veronderstellen dat deze „aanteekening" in verschillende gevallen met belangstelling zal worden geraadpleegd, dank zij de beknopte samenvatting in verschillende rubrieken van de stof, die in het ten jare 1858 verschenen hoofddeel en in de 38 vervolgdeelen van „Boogaard's verzameling van Wetten, enz." is verspreid.

De omvang van het werk wordt op ongeveer 4z vel druks geschat, waarvan de prijs op 20 cent per vel zal berekend worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De heer F. van Erkel, opzichter bij de Rijkstelegraaf en chef van de werkplaats alhier, zal op 1 Jan. het feit herdenken, dat hij 45 jaar geleden in Rijksdienst trad.

AMSTERDAM. Aan den heer J. H. P. Wortman is bij Koninklijk besluit voor de tweede maal het jaargeld toegekend, bedoeld bij de wet van 23 Mei 1850 om hem in de gelegenheid te stellen zich in hoefdhouwkunst te volmaken.

— Het hoofdbestuur der Technische Vakvereeniging zond dezer dagen aan het Gemeentebestuur van Zierikzee een adres van den volgenden inhoud:

„Geven met verschuldigden eerbied te kennen, de ondergeteekenden, vertegenwoordigende de Technische Vakvereeniging, erkend bij Kon. besluit dd. 24 Juni 1896 dd. no. 34;

„dat de Technische Vakvereeniging, den 19n Dec. jl. te Amsterdam vergaderd, kennis nam van de oproeping van gegadigden voor de betrekking van gemeente-bouwmeester in uwe gemeente;

„eerbiedigende de overwegingen, die uw bestuur er toe leidden deze oproeping alzoo te doen;

„met algemeene stemmen besloot haar leedwezen te betuigen met het feit, dat alléén gediplomeerde ingenieurs voor die betrekking in aanmerking kunnen komen."

't Welk doende, enz.

ARNHEM. Door wijlen den kunstschilder C. H. de Swart is aan de ambachtsschool alhier, vrij van successierechten, vermaakt een legaat van f 6000, met bepaling dat de renten van dit kapitaal zullen worden besteed om aan 1 of 2 uitstekende en veelbelovende jongelieden, na volbrachte studie aan de school, gelegenheid te verschaffen, zich in hun vak in binnen- of buitenland te bekwamen.

NIJMEGEN. De leden der sociëteit „Harmonie", hebben besloten tot het afbreken van het tegenwoordige gebouw aan de Burchtstraat en het bouwen van een nieuwe, naar de eischen des tijds ingerichte sociëteit, volgens de plannen van den heer A. W. Weissman, architect te Bussum.

LEIDEN. Ten gevolge van het besluit tot opheffing met 1 Januari 1898 der betrekking van roolmeester en tot aanstelling van een inspecteur der bouwpolitie, is het noodig geworden in de betrekkelijke Verordeningen van den Gemeenteraad „roolmeesters" te vervangen door „Inspecteur der Bouwpolitie".

Tevens wijzen B. en W. op de wenschelijkheid om, ten gevolge van de veranderde benaming der betrekking van gemeente architect, in de desbetreffende door den Raad vastgestelde verordeningen het woord „Gemeente-architect" te vervangen door „Directeur der Gemeentewerken".

— De directie van den Schouwburg aan de Oude Vest gaf aan aandeelhouders te kennen, dat het Dagelijksch Bestuur met het oog op het brandgevaar groote veranderingen wenschte, waarvoor de kosten op 5 à 6 mille begroot worden. Er is besloten B. en W. te berichten dat er geen kapitaal aanwezig is, zoodat de directie het gebouw zal moeten sluiten als het Dagelijksch Bestuur, bij zijn gevoelen blijft volharden.

ROERMOND. In den Westelijken gevel der O. L. Vrouw Munsterkerk is naast den hoofdingang eene granieten tafel aangebracht ter grootte van een meter lengte en vijftig centimeter hoogte, waarop in groote letters het volgende te lezen staat:

1827 — 16 Mei — 1897.
Dankbare hulde aan den grooten
Bouwmeester, den Roermondenaar
Dr. P. J. H. Cuypers, Hersteller van dit
Godshuis, op diens 70sten geboortedag
door het gemeentebestuur van Roermond.

PERSONALIA.

— **Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:**

bepaald, dat de opzichter 2e k. J. G. de Lassasie in de res. Djokjakarta geplaatst blijft;

overgeplaatst naar de res. Cheribon, de opzichter 3e kl. E. G. Th. Burgers;

geplaatst bij de exploitatie van de Oosterlijnen der Staatsspoorwegen op Java, de benoemde adj-ing. J. Wouters en F. Vos.

— Bij Kon. besluit is benoemd tot hoogleeraar aan de Polytechnische school J. Kraus, civiel-ingenieur te Groningen, oudhoogleeraar in de waterbouwkunde aan de universiteit te Santiago.

— De Minister van Waterstaat benoemde den heer K. S. Haykens Cz. te Delfzijl tot buitengewoon opzichter bij de werken aan de haven aldaar.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn benoemd tot assistenten aan de Polytechnische School te Delft:

A. ter Horst, te Delft, voor de scheikunde;
B. J. W. Swaters, te Delft, voor de natuurkunde;
A. Th. C. van de Sandt, te Rotterdam, voor de schoone bouwkunst;
G. P. H. van Musschenbroek, te Delft, voor de delfstofkunde;
R. van Hasselt, te Amsterdam, voor de scheikunde;
G. Versteeg, te Delft, voor de schoone bouwkunst.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Gemeentebouwmeester te Vlissingen. Jaarwedde f 1400 en vrije woning. Adres op zegel vóór 20 Januari aan den Burgemeester (zie advert. in dit no.)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

Opz.-landmeter,	oud 35 jaar,		verl. sal.	f 900 à f 1200	p. jaar
Opzichter,	„ 22	„	„	„	„	60 à „ 70	„	md.
„	„ 20	„	„	„	„	40 à „ 50	„	„
„	„ 50	„ geh.	„	„	„	90	„	„
Opz.-teekenaar	„ 28	„	„	„	„	90	„	„
„	„ 20	„	„	„	„	50	„	„
„	„ 28	„ ongeh.	„	„	„	80	„	„
„	„ 40	„ geh.	„	„	„	90	„	„

Teekenaar, Hand-, Bouw-, Penteekenen, leeft. 38 jaar, ongeh. salaris naar werkz.

Gemeente-Bouwmeester VLISSINGEN.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* roepen **solliciatanten** op naar de herrekking van **GEMEENTE BOUWMEESTER** aldaar, op eene jaarwedde van **f 1400** en **vrije woning.**

Sollicitatiën (adres op zegel) *vóór den 20n Januari 1898*, met opgave van leeftijd, tegenwoordigen werkkring enz. *franco* in te zenden bij den BURGEMEESTER.

Zij, wier *persoonlijke overkomst* gewenscht worden, zullen hiervan nader verwittigd worden.

SPECIALITEIT
IN
Hartguss Roosterstaven „Eureka."

Op verschillende tentoonstellingen met Zilver bekroond als hoogste onderscheiding. Leverancier der K. N. Marine, verschillende Stoombootmaatschappijen en fabrieken, waarvan getuigschriften voorhanden. Deze roosters trekken niet krom, zijn bestand tegen een hitte van 2000° C. en geven groote besparing in brandstof.

Monster ijzer en Prijscourant op aanvraag gratis.

R. IDE.
Spuistraat 102, AMSTERDAM.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade
De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-GRAVENHAGE, *Herkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-fabrikaten.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen, — Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zoor concurreerende prijzen, Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Beton-IJzer. Systeem **HENNEBIQUE.** Gebreveteerd S. G. D. G., niet te verwarren met **Cement-IJzer.** **Beton-IJzer.**

INLICHTINGEN, SYSTEEMBESCHRIJVING, ATTESTEN, vervaardigen van TEEKENINGEN, BEGROOTINGEN. Een en ander **kosteloos** verkrijgbaar bij den **Vertegenwoordiger**

J. H. DE GEUS Fzn., Deventer.

WILH. TILLMANNS'SCHE WELLBLECH-FABRIK U. VERZINKEREI, REMSCHEID.
OVERKAPPINGEN, LOODSEN enz. van gegolfd plaatijzer.
ROLLUIKEN van Staal of Hout in verschillende constructies.
Vertegenwoordiger: B. J. HESSELINK, Keizersgracht 263. Amsterdam.

OFFENBACHER

Lage Prijzen. PRIMA KWALITEIT

PORTLAND CEMENT

Grootste bindkracht en deugdelijkheid

Voldoet aan strengste keur. (1)

Monster op aanvraag.

Vertegenwoordigers: A. OOSTHOEK & ZOON, Alfen a/d. Rijn.

De beste, goedkoopste en soliedste JALOUZIEN en ROLLUIKEN worden geleverd door

WILLEM REMMERS & Co.,
Keizersgracht 409. AMSTERDAM.

Bij P. GOUDA QUINT, te Arnhem, is verschenen de eerste en tweede aflevering van:

De Architect.

Achtste jaargang.

Onder redactie van het Genootschap

„Architectura et Amicitia".

Prijs ƒ 8.—. Voor de leden van het Genootschap ƒ 6.—.

Al de platen dezer afleveringen zijn in phototypie uitgevoerd.

Jaargang 1—4 zijn uitverkocht.
Jaargang 5—7 zijn nog verkrijgbaar.

Prijsvermindering

VAN

De Bouwmeester,

jaargangen 1 en 3—7.
Jaargang 2 is uitverkocht.

Men vrage het prospectus!

DE LINT & Co.,
Rotterdam
Nieuwe Haven 39.
VLOER- en WANDTEGELS.

Depôts { MINTON HOLLINS & Co. / VILLEROY & BOCH.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **23n Januari 1898**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te UTRECHT, van:

BESTEK No. 739.

Het wijzigen en uitbreiden van het hoofdgebouw en het uitvoeren van eenige diverse werken op het station Veenwouden.

Begrooting ƒ 3900.

De besteding geschiedt volgens § 62 van het bestek.

Het bestek ligt van den **24n December** 1897 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Groningen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 18den Januari 1898 ten 10 ure voormiddag *(West-Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 22sten December 1897.

Fabrikant in Molenwerken.

J. BELTMAN JWz., Deventer.

SPECIALITEIT { **Maalinrichtingen.** / **Siloinrichtingen.**

JOHN's
Schoorsteenkap en Ventilator
(Gedeponeerd in alle landen van Europa.)
Zon, Regen en **Wind** werken **gunstig** op den trek van den Schoorsteen.
10 Jaar Garantie.
Goedkooper en **beter** dan eenige andere kap. Kan niet vastroesten. Werkt geruischloos. Zeer **gemakkelijk** schoon te maken.
Getuigschriften, Prospectussen en Inlichtingen verstrekt
ROBBERT KALFF, *Utrecht*, *Maliesingel* **19.** (1)
Alleenverkoop voor Nederland en Koloniën.

CARBOLINEUM „KRIMPEN"
der Maatschij tot bereiding van Koolteerprodukten te Krimpen a/d IJssel.
Bekroond **Gouden Medaille**, Tentoonstelling van Nijverheid en Kunst, Dordrecht 1897
Onovertroffen wegens zijn sterk bederfwerende eigenschappen.
Monsters en prospectussen gratis verkrijgbaar. Hoofdagenten voor Nederland en Koloniën
G. M. BOKS & Co., Amsterdam.

„ANTI-STONE". Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.
Groote Kolenbesparing.
VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

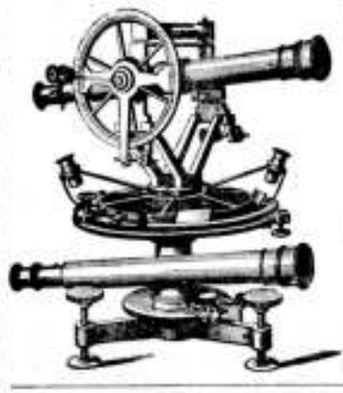

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

H. L. ZALME & ZONEN, 's-Gravenhage.
Stoomglasslijperij, Glasverzilvering, Glasetserij.
Specialiteit in Naamplaten van WIT en ZWART MARMERGLAS. Fijne bewerking.
SPOEDIGE LEVERING.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 2. ZATERDAG, 8 Januari 1898.

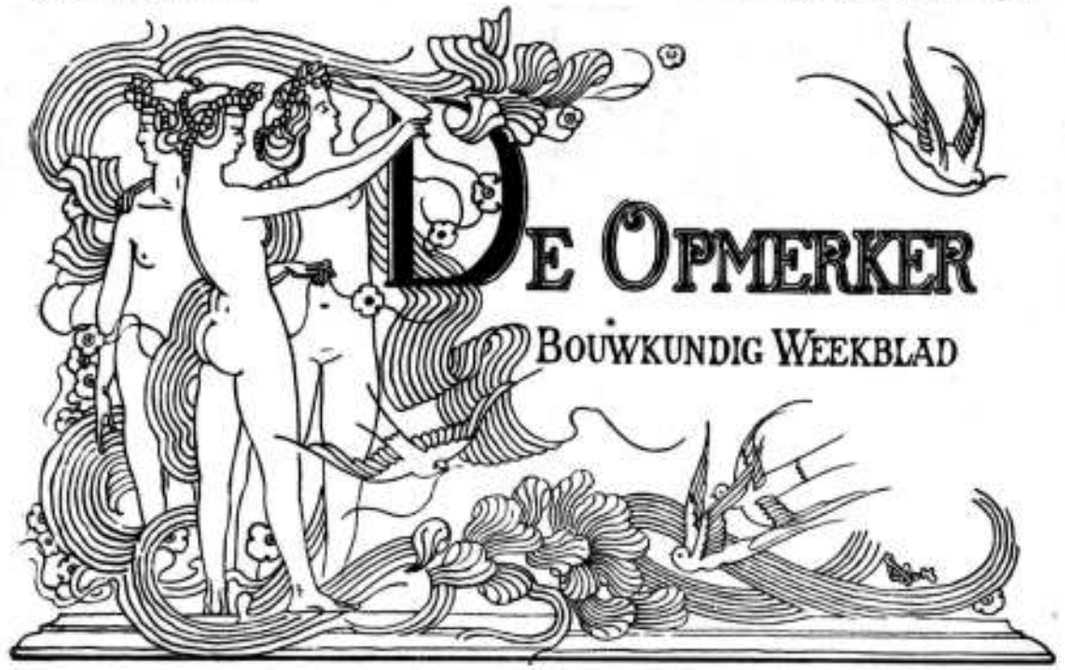

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

FEESTVERSIERINGEN.

De huldiging der Koningin in September dezes jaars zal overal de aanleiding zijn tot min of meer uitgebreide feestversieringen. Die versieringen bedoelen uitdrukking te geven aan de gevoelens, die de oprichters bezielen, en als zoodanig behoorden zij eigenlijk uit een oogpunt van welvoeglijkheid, niet het onderwerp van discussiën, laat staan van critiek, te vormen. Maar de „kunstenaars" zien dat niet in, en reeds nu, meer dan een half jaar vóór de feestviering, geven zij in dag- en weekbladen hunne meening te kennen. Zij redeneeren als Brugman-zaliger; hun redeneerkunst overtreft die van alle artisten uit vroegere periodes. Zij zoeken naar het „systeem", dat bij feestversiering het meest rationeele is, zij begeven zich in beschouwingen, die aan diepzinnigheid weinig te wenschen overlaten.

Men moge glimlachen over de vaardigheid waarmede mannen, wier eigenlijk wapen de teekenpen moest zijn, het gevederd riet hanteeren, het is toch soms niet onaardig de dikwijls lijnrecht tegen elkander indruischende betoogen te lezen en te overwegen.

Reeds sinds eeuwen was het gebruikelijk de steden bij de blijde inkomst van vorstelijke personen te versieren. Hoe dat gedaan werd, kan men in de kronieken, de stedebeschrijvingen, de geschiedboeken lezen. Na de uitvinding der prentkunst zien wij ook dikwijls althans enkele onderdeelen der versieringen in afbeelding voor het nageslacht bewaren.

In de 16e eeuw reeds worden in de Nederlanden kunstenaars van naam met het maken der versieringen belast. Zoo vinden wij bv. in 1549 Hans Vredeman de Vries te Antwerpen bezig met het ontwerpen en uitvoeren der decoraties, die dienst deden, toen Karel V en zijn zoon Philips daar ontvangen werden. Beschilderd doek heeft bij die versieringen een hoofdrol gespeeld.

Bijna een eeuw later, in 1635, was het niemand minder dan Rubens, die de eerepoorten ontwierp en schilderde, welke de stad Antwerpen bij de plechtige intrede van den nieuwen Spaanschen stadhouder Ferdinand deed oprichten. De ontwerpen zijn in de *Pompa introitus Ferdinandi*, door Theodoor van Thulden uit den Bosch gegraveerd. Van Rubens' schilderwerk zijn zelfs fragmenten bewaard, die nu in verschillende musea berusten. Beroemd is het groote doek „Quos ego", in het museum te Dresden, waar Rubens geheel eigenhandig Neptunus, die den Oceaan bedwingt, heeft geschilderd. Doch ook de doeken te Weenen, waar Ferdinand den Koning van Hongarije ontmoet, te Brussel, waar Albertus en Isabella zijn geschilderd, op Windsor, waar een veldslag is afgebeeld, en te Rijssel, waar allegorische voorstellingen worden aangetroffen, — die allen zijn voor deze eerepoorten bestemd geweest.

Konden Vredeman de Vries of Rubens onder ons verrijzen, konden zij, zonder zich bekend te maken, ontwerpen voor stadsversieringen bij gelegenheid van de aanstaande Septemberfeesten vervaardigen, tien tegen een, dat hun werk door de moderne critiek zoo zou worden afgebroken, dat er niets van overbleef. Hun „schijn-architectuur", hun „quasi-antieke vormen", hun „zinledige allegorieën", zelfs de leerlingen van teekenscholen zouden er van gruwen. Onze versieringen moeten meer dan de hunne „redegevend" zijn, meenen de critici, of zij worden de moeite van het aanzien niet waardig geacht.

Velerlei theorie omtrent stadsversiering wordt nu den volke verkondigd; als het op de practijk aankomt, vreezen wij, dat er van die theorie niet veel over zal blijven. Daarom is echter niet alles, wat door de theoretici wordt opgemerkt, afkeurenswaard. Zoo trof ons door hare juistheid de meening, onlang

in een dagblad verkondigd, dat de Nederlandsche steden nooit schilderachtiger zijn, dan wanneer alle eigenlijke versiering bij feestelijke gelegenheden worde weggelaten, en de inwoners er zich eenvoudig toe bepalen, de driekleur uit hunne huizen te hangen.

Men kan dit echter van alle daken prediken, doch men zal daardoor den ijver der feestcommissies, die ordelinten in het verschiet zien, niet temperen. Ook zal de burgerij op andere wijze, dan door het uitsteken van vlaggen alleen, van haar vreugde blijk willen geven.

De versieringen moeten dus, zij het dan in sommiger oog misschien als een noodzakelijk kwaad, aanvaard worden. Men stelle daaraan nu niet te hooge eischen, bedenkend, dat wat schittert, slechts voor het oogenblik geboren is. Weet hier en daar een man van smaak het sparregroen, het vlaggedoek op aangename wijze te schikken en te plooien, men juiche het toe, doch men doe een oogje dicht, wanneer soms minder bekwame handen aan het werk zijn geweest, bedenkende dat de bedoeling toch goed was. Maar vooral, men vordere geen hooge, geen redegevende, geen „nieuwe" kunst, men schrijve geen prijsvragen uit, die noodzakelijk bergen moeten zijn, welke muizen baren. Daar waar de gelegenheid het vereischt en de middelen het toelaten, dat meer omvangrijke decoraties worden opgericht, wende men zich voor de ontwerpen daarvan tot mannen, die bij vroegere gelegenheden reeds hunne sporen verdienden, liever dan proeven met nieuwelingen te nemen, wier werk, niet naar wensch uitvallend, geen verbetering meer toelaat.

Met bescheiden middelen is dikwijls veel te doen, mits de man, die de opperleiding heeft, daarvan partij weet te trekken. Niet iedereen is decorateur geboren, hoe verdienstelijk bouwmeester hij overigens moge zijn. De ernst, die den bekwamen architect zoo goed staat, komt den versierder kwalijk te pas. Zoo kan iemand een statig treurspel schrijven, en daarom toegejuicht worden, ofschoon hij bij het ineenzetten van een zotte klucht jammerlijk te kort zou schieten. Juist onze beste bouwmeesters zijn misschien de slechtste versierders; om een goede decoratie te ontwerpen en uit te voeren is luchtigheid, fantasie, vroolijkheid noodig, eigenschappen, die bij de vóór alles degelijke en diep denkende bewoners der lage landen aan de zee maar al te schaars worden aangetroffen.

KLOKKEN EN KLOKKENSPELEN.

Aan den WelEd. Geb. Heer A. W. Weissman.

Geachte Heer!

Verdienstelijke dooden keerden door uwen arbeid in *De Opmerker* over „Klokken en Klokkenspelen" in het leven terug. Zij waren veel te lang vergeten, die bekwame en kunstvaardige klokkengieters! Als ooit iemand hen in een monographie over hunne werkzaamheden, beschrijven zal, dan zal hij uwe aanteekeningen, die een zooveel mogelijk geregeld optreden van hunne personen geven, niet kunnen missen.

Maar hoe veel is er nog te onderzoeken! Hoe menig duister punt is er nog op te helderen? En waarom hebben de tijdgenooten dier vaardige lieden ons dan ook geen nauwkeurig overzicht van hun leven en werkzaamheid gegeven? Zij hadden het waarlijk even goed verdiend als andere bekwame mannen in andere vakken.

Ook ik zelf heb schuld. Toen ik over de opschriften op klokken schreef, had ik er meer op moeten letten, de gieters in tijdsorde voor te stellen en zooveel mogelijk hunne levensbijzonderheden op te diepen. Het was mij echter hoofdzakelijk te doen om den inhoud der opschriften en ik vergenoegde mij met een lijst der gieters hieraan toe te voegen.

Wat ik niet deed, is door u begonnen. Het spreekt van zelven, dat niet iedere moeilijkheid terstond door u kon worden overwonnen.

Zal dat ooit geschieden, en zullen wij ter eeniger tijd een in alle opzichten helder overzicht van het leven en de werkzaamheid der klokkengieters verkrijgen, dan kan elke bijdrage daartoe van dienst zijn. Daarom zij het dan nu ook mij veroorloofd, met alle waardeering van uw verdienstelijk werk, waarbij ook mijn arbeid zoo vriendelijk en welwillend ter sprake is gebracht, eenige aanteekeningen bij uw schrijven in het midden te brengen. Ik doe het slechts in beknopten vorm.

Bij de vraag of het opschrift te Antwerpen „Jan Boerken en Willem Boerken in 1406", juist is, daar Wilhelmus Boerken in 1473 te Opmeer voorkomt, merk ik op, dat de laatste best een zoon kan geweest zijn van een der twee in Antwerpen genoemden. Het jaartal te Antwerpen zal toch juist zijn, daar het voor een deel voluit geschreven is, aldus: XIIIIC (= 1400) en six jaer.

Het opschrift op de klok te Delft van 1450 vond ik in „de Beschrijvinge der stadt Delft door Dirck van Bleyswyck" blz. 139. Als door u aan de juistheid van den naam van Cloterdyc getwijfeld wordt en u daarvoor ook *butendiic* gelezen wil hebben, wijs ik op „de Oudheden van Delft en Delfland van H. v. R." bladz. 77 en op „van Bleyswyck a. w." bladz. 202, waaruit blijkt, dat er in 1435 te Delft een Willem van Cloterdyck (spreek uit als Sloterdyck, daar de *C* meermalen in plaats van de *S* gebruikt werd) leefde, en te pas kwam bij het leveren van ijzer voor een doopvont.

Dat er op de klok te Doniaga „aernt" staat en niet *riicont*, zooals u lezen wil, meen ik u door de toezending van een facsimile duidelijk te hebben aangewezen.

Is u van oordeel, dat op de klok te Franeker ook wel *riicont* zou kunnen staan in plaats van *geriit butendiic*, dan deel ik u mede, dat de heer Zaalberg, toen secretaris te Franeker, die mij de opschriften uit Fr. bezorgde, die heeft laten opnemen door den stedelijken architect.

Reeds berichtte ik u per brief, dat volgens v. Blyswyck a. w. bladz. 216 Gobel Moer in 1484 te 's Hertogenbosch woonde.

Dat de naam Cornelius Wagenens te Leeuwarden in 1541 als Georgius gelezen zal moeten worden, zie ik niet in. Het eenparig bericht stemt met wijlen den heer Eekhoff in, die in zijne Gesch. Beschr. van Leeuwarden Cornelius leest. Daarenboven er waren zooveel personen van dat geslacht, twee Peters in 1424 en 1519, twee Jacobs in 1439 en 1541 en 1554, Hendrik in 1471 en 1474, Symon in 1484, Georgius in 1519, Medardus in 1525 en 1543, Jan in 1552. Waarom nu ook niet een Cornelius?

Gobel Zaal goot, behalve de door u opgegeven klokken, nog te Bolsward in 1523 en te Welsrijp in 1545.

Uwe opmerking omtrent Jan Tolhuis is volkomen juist. In mijn geschrift is 1517 een leelijke drukfout. In „de Gids v. bezoekers der Hist. tentoonstelling in Fr." staat op bladz. 113 het jaartal 1527, en 1577 op bladz. 126. Na uwe aanwijzing zal wel overal 1557 gelezen moeten worden. Wat in mijn kopy stond,

kan ik niet meer zien, daar die, na het afdrukken, door mij vernietigd is.

Maar nu de klok te *Cornwerd*. Uwe gissing, dat M. Aelt Boister zal zijn V. Aelten of W. Aelten en Boister Both, is ingenieus. Toch meen ik, dat er M. Aelt Boister zal staan, hoe vreemd het mij ook voorkomt. Ik liet het opschrift tweemaal afnemen, de laatste keer door een zeer belangstellend en kundig bloedverwant van mijnen goeden vriend wijlen den emeritus-predikant Maas, die tevens de gipsafdrukken vervaardigde, die nu in het Museum van het Fr. Genootschap berusten. Telkens las men M. Aelt Boister. En als ik u nu mededeel, dat de lettervormen op de klok te C. de latijnsche, en niet de gothische, zijn, dan zal u mij toestemmen, dat eene vergissing bijkans niet mogelijk is. En toch weet ik met dien M. Aelt Boister geen raad. Tegen uwe gissing bestaat daarenboven m. i. dit bezwaar, dat overal in de opschriften van Thomas Both en Wilhelmus van Aelten de eerstgenoemde vooraf gaat, terwijl het dan te C. omgekeerd zou zijn.

Uwe opvatting van Lawerde op de klok te Oosterlittens eerbiedig ik, al stel ik mij de zaak anders voor. Zeker is Wilhelm Wegewart in Duitschland geweest. Behalve uit de taal in sommige opschriften door hem gebezigd, waarop u wees, blijkt dit vooral uit zijnen brief aan de Burgemeesters en kerkmeesters te Coevorden van 1588 den 3 Sept. (zie Drenthsche Volksalmanak 1895 blz. 178), maar daaruit volgt nog niet, dat Lawerde op de klok te O. *Leeuwarden* en niet het Fransche stadje *Lavardac* of *Lavardens* zal aanduiden, en de familie Wegewart niet van Fransche origine zou kunnen zijn. Ik stel mij het volgende voor. Wilhelm Wegewart was klaarblijkelijk een protestant. Nu werden door Frans I de voorstanders van de Hervorming in 1534 en 1535 in Frankrijk jammerlijk vervolgd. De familie Wegewart zal toen naar Duitschland zijn gevlucht, en over Duitschland naar Nederland zijn gekomen, waar zij hun ambt, het klokkengieten, met vrucht konden uitoefenen. Hun afkomst vergaten zij echter niet. Wilhelm gevoelde behoefte dat uit te laten komen op de klok te O. Zoo wordt èn zijn verbasterd Duitsch èn het woord Lawerde verklaard. Leeuwarden kan dit niet beduiden. Van den gieter Wegewart toch, die voor Friesche plaatsen onderscheidene klokken goot, is in Leeuwarden niets te vinden; en ware Wilhelm met zijne familie van Duitsche origine geweest, dan is het wel vreemd, dat ik onder de vele klokken in Duitschland, wier opschriften onder mijne oogen kwamen, er geen enkele van de familie Wegewart tot heden gevonden heb. Men zou toch allicht aan den Duitscher in Nederland, bij voorkomende gelegenheid, hebben gedacht.

Arent van der Put verwisselde zeker zijne vroegere woonplaats Deventer (op de klok te Meppel staat *Arent van der Put me fecit Daventriae Anno* 1611) met die te Rotterdam (1620 te Marken-Binnen.) Zeker woonde hij ook te R. toen hij de klok voor 's-Gravenzande goot, maar m. i kan de verkorting RO aldaar dit niet aanduiden. Dan zou er moeten staan RI (Roterodami). Eene afkorting met de eerste twee letters is toch wel niet aan te nemen. Ik meende, dat MR. F. C. RO moest beteekenen *me fecit comitum regno*, omdat men den naam 's-Gravenzande, als de bezitting en het hof der Graven, vertalen kan door Comitum regnum, al bestaat er ook een oudere vertaling, namelijk arena Comitis.

Nadat ik voor mijne foutieve aanteekening aangaande Nieman en Meurs een deleatur heb gevraagd, en u toestem, dat Steven Borchhardt een verdicht persoon is en voor hem overal Steen en Borchardt gelezen moet worden in mijn werk, wil ik in een der volgende nummers van *De Opmerker* over de familie de Wou gaarne nog iets mededeelen.

Met bijzondere achting,
Uw dw. dien.
G. H. v. Borssum Waalkes.

Den Haag, 27 Dec. 1897.

De redactie was zoo vriendelijk mij het opstel des heeren Van Borssum Waalkes te zenden. Ik ben dien heer zeer dankbaar voor zijn welwillend oordeel en voor de gemaakte opmerkingen, wier juistheid ik goeddeels erken.

Maar om aangaande de Antwerpsche en de Delftsche klokken zekerheid te verkrijgen, zou van hare opschriften een goede opneming moeten worden gedaan. Bleyswijck is, zoomin als eenig ander auteur uit die periode, van beslissende autoriteit.

Arend Buitendijk moet een plaats onder de Nederlandsche gieters verkrijgen, nu ik het facsimile van zijn naam heb gezien. Ook Gerrit Buitendijk en Cornelis Wagenens krijgen nu een meer tastbaren vorm.

Met de klok te Cornwerd weet ik ook nu geen weg; ik zou haar gaarne eens persoonlijk onderzoeken. Dat iemand die Wegewart heette, te Lavardac zou geboren zijn, lijkt mij nog altijd onwaarschijnlijk.

Wat de heer Van Borssum Waalkes over de familie Van Wou zal mededeelen, zal zeker niet alleen door mij, maar door alle lezers van *De Opmerker* met belangstelling worden vernomen.

Ook de heer A. J. M. Brouwer Ancher, van wiens hand weldra een belangrijke en uitvoerige verhandeling over Amsterdamsche klokkengieters het licht zal zien, deed mij verschillende mededeelingen, waarvan ik reeds ten deele een dankbaar gebruik kon maken. Aan hem dank ik de kennismaking met den klokkengieter Jan Aelten van Meurs, wiens naam in 1619 voorkomt in een contract, dat de stad Amsterdam met hem aanging. Deze klokkengieter werd den 15 Dec. 1623 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam begraven.

Is deze meester familie van Henricus van Aelten van Meurs geweest? Ik weet het niet. Dat een persoonsverwisseling zou hebben plaats gevonden, wat men al gauw veronderstellen zou, wordt weersproken door het feit, dat Henricus in 1624 zijn naam nog op een klok plaatste. Van Jan van Meurs heb ik nergens een klok kunnen vinden; ook de heer Van Borssum Waalkes kent er geen.

Ten slotte schreef de heer B. A. mij nog, dat de specificatie van het klokkenspel, dat op den toren van het Stadhuis te Amsterdam zou komen, en welk stuk van 1 April 1664 nog ten archieve te Amsterdam berust, niet overeenkomt met de gewichten, die ik noemde en die ik aan de lijst, door Quirinus van Blankenburg volgens gegevens van P. Hemony opgemaakt, ontleende.

Volgens die specificatie weegt de zwaarste klok 5570 Amsterdamsche ponden en de lichtste 26. Als gewicht van 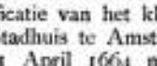 noemt Hemony in zijn lijst 5500 pond; de toon, die in die lijst met 26 pond overeenkomt is 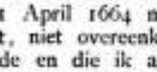 . Volgens de specificatie moet dus het carillon 3 octaven bevatten, met uitzondering van 2 gestreept c.

In het laatste Amsterdamsche Jaarboekje vermeldt

de heer H. C. Rogge, dat het carillon uit 35 klokken bestaat. Dit is inderdaad het meest voorkomend getal. De noten zijn dan: C, D, E, F, Fis, G, Gis, A, Bes, B, c, cis, d, dis, e, f, fis, g, gis, a, bes, b, c, cis, d, dis, e, f, fis, g, gis, a, bes, b en c. Ik veronderstel, dat deze hooge C ook wel op het raadhuis-carillon zal voorkomen, want noch de Cis, noch de Dis, die in den bas een van beiden het vijf-en-dertigtal zouden kunnen volmaken, placht men in de 17e eeuw aan te brengen. Quirinus van Blankenburg, wij zagen het vroeger, moest er heel wat over hooren, toen hij die twee tonen in 1676 „ordonneerde". Het weglaten had zijn goede reden, want volgens de lijst van Hemony weegt Cis 4880 Amst. pond en Dis 3250; de klokken werden per pond betaald, dus was de aanschaffing van twee zulke groote een dure liefhebberij, en, daar de 17e-eeuwers nog niet van zooveel kruisen en mollen gebruik maakten bij hun muziek als onze moderne componisten, ook een tamelijk overbodige weelde.

Ik moet er nog op wijzen dat de klokken, door de Hemony's als C gegoten, in onze ooren klinken als Cis De verklaring daarvan is te zoeken in het feit, dat de diapason sedert bijna een halve toon lager is geworden.

A. W. Weissman.

P.S. De Amsterdamsche torens bevatten prachtige harmonisch samenklinkende luidklokken; enkele daarvan zijn door ouderdom niet meer gangbaar, doch zouden met geringe kosten en moeite weder gangbaar gemaakt kunnen worden. Welk een fraai effect zou het niet opleveren als, bij den intocht van H. M. in September e. k., de klokken, als van ouds, nog eens *allen tegelijkertijd* geluid werden! Het thans levend geslacht heeft deze klokkenmuziek, zoo feestelijk en zoo plechtig, nooit gehoord.

Voor schade aan de torens door het luiden behoeft geen vrees te bestaan. Reeds werden in de Zuider- en Oudekerkstorens de zwaarste klokken in een beugel gehangen; zij kunnen nu zóó gemakkelijk worden bewogen, dat één man ze kan luiden en het schudden geheel is verdwenen. Een dergelijke constructie ware ook bij de groote luidklok van den Westertoren, die al sinds jaren niet meer hangt maar onderstopt is, aan te brengen.

De weinige zorg, sinds het begin dezer eeuw aan het onderhoud der klokken besteed, is oorzaak geweest dat, als bij het overlijden van vorstelijke personen de zware „bourdon" zijn statige galmen had moeten doen hooren, deze niet te gebruiken was, doch alleen een kleine klok nog in beweging gebracht kon worden, wat natuurlijk niet het gewenschte effect maakte.

Inderdaad, de Stadsregeering van thans zou haar verplichtingen slecht begrijpen, als zij het treffelijke werk, door haar voorgangers in de 17e eeuw aangeschaft en uit ruime beurs betaald, nog langer tot een smadelijk zwijgen veroordeelde.

Men mag vertrouwen dat, nu zij van den toestand waarin zich de meesterlijke scheppingen der Hemony's en hunne kunstgenooten zich thans bevinden, op de hoogte is, zij zich zal haasten om dien te doen verbeteren.

Mogen wij, in September, de klokken kunnen hooren, die, *allen* in koor:

„met groot geluyt
Brouwen Neerlandts blijtschap uyt!"

UIT AMSTERDAM.

De voordracht van B. en W. dezer gemeente, dd. 5 October 1897, tot verhooging der tot dusverre geheven retributiën wegens het tijdelijk in gebruik geven van openbaren gemeentegrond en water, scheen aanvankelijk vrij wel onopgemerkt te zullen blijven, hoe ingrijpend de gevolgen van hare aanneming ook voor de belanghebbenden, dat zijn in de eerste plaats allen die bouwen of bouwen laten, mochten zijn.

Het doet ons genoegen, dat die belanghebbenden nu zich tot den Gemeenteraad gewend hebben, om te verzoeken in een dergelijke verhooging niet te bewilligen.

Thans wordt geheven *f* 0.40 per M² per maand voor ingenomen terrein en *f* 0.80 per M² per maand voor op de straat geplaatste bouwmaterialen. Werd de nieuwe voordracht wet, dan zou een bedrag van *f* 0.50 per M², doch .... per week als vergoeding verschuldigd zijn.

Met voorbeelden, aan de practijk ontleend, toont de Vereeniging *Amstels Bouwbelang* in haar adres aan den Gemeenteraad aan, dat, waar nu de kosten van terreinhuur ongeveer 1 à 2 % der bouwsom beloopen, die kosten naar het nieuwe tarief tot 10 % zullen kunnen stijgen.

Het mag, vooral in het centrum der stad, bedrijf onmogelijk geacht worden, bouwwerken, ook van kleineren omvang uit te voeren, zonder daarbij gebruik te maken van openbaren gemeentegrond, zoo tot het neerleggen van bouwmaterialen, als tot het plaatsen van werkloods, steigers, e. d. g.

Waar volgens de tegenwoordige heffing de precario-rechten kunnen gerekend worden te bedragen voor kleinere bouwwerken, — waar uit den aard der zaak al spoediger gelegenheid zal gevonden worden een directieket of werkloodsje te plaatsen op het tot het bouwwerk behoorend terrein —, 1—1½ pCt. der bouwsom, en voor grootere bouwwerken ongeveer 1½—2 pCt., daar zullen bij de thans voorgestelde heffing deze cijfers respectievelijk 5—8 en 7—10 pCt. der bouwsom beloopen.

Dat deze cijfers, hoe bespottelijk hoog zij ook mogen schijnen, in het minst niet overdreven zijn, zoge blijken uit een paar voorbeelden uit de practijk, aan werken onder zeer normale omstandigheden uitgevoerd, ontleend.

Voor een hart gebouw aan de Roetergracht, waarvan de aannemsom bedroeg *f* 24,000, werd b. v. aan precariorechten voor het neerleggen van bouwmaterialen, het hebben van een klein kalkloodsje en het plaatsen van een schutting betaald *f* 306,40, en wel voor het in gebruik nemen van gemeentegrond; volgens de thans voorgestelde regeling zou dit *f* 1648 bedragen, of ongeveer 7 pCt. der bouwsom.

Als een ander voorbeeld hoe drukkend deze heffing zoude worden voor groote bouwwerken, meenen adressanten te moeten wijzen op den bouw van het post- en telegraafkantoor alhier. Voor de uitvoering van dat bouwwerk is voor het plaatsen van loodsen, keeten, schuttingen, steigers, enz. benoodigd geweest een oppervlakte gemeentegrond van ongeveer 1300 M², gedurende 3 jaar of 156 weken. Volgens het voorgestelde tarief zou dit een bedrag vertegenwoordigen van 1300 × 156 × *f* 0.50 = *f* 101,400, of ruim 12½ pCt. van de bouwsom ten bedrage van ± *f* 800,000.

Hierbij is niet gerekend, dat — ook niet voor een deel — het dubbele tarief voor het neerleggen van bouwmaterialen zou worden toegepast; ware dat wel het geval, dan zoude dit cijfer van *f* 101,400 nog enorm veel hooger moeten worden gesteld, terwijl eene vergelijking met hetgeen thans werd betaald, niet kan geschieden, omdat voor dit werk door de gemeente aan het Rijk bijzonder gunstige voorwaarden waren verleend.

Ten slotte wijzen adressanten er op, dat er in de laatste jaren steeds meer en meer naar gestreefd wordt door het nemen van grootere voorzorgsmaatregelen de veiligheid der werklieden bij de uitvoering van eenig bouwwerk steeds beter te waarborgen, welk streven door adressanten ten zeerste wordt toegejuicht. Indien echter door aanneming van het voorstel van B. en W. het den uitvoerders van bouwwerken slechts met zeer groote financieele opofferingen mogelijk gemaakt wordt de beschikking te verkrijgen over de hoognoodige ruimte, daar kan het onmogelijk uitblijven of dikwijls zal juist dientengevolge het nemen van die maatregelen van voorzorg bijna onmogelijk zijn.

Nu op zulk een overtuigende wijze de al te overdreven eischen, in de voordracht gesteld, zijn aangetoond, mag men verwachten dat de Raad de voordracht zal verwerpen.

Immers, waar het billijk schijnt dat hij, die voor zijn bouwwerk gemeentegrond of water in gebruik neemt, daarvoor een vergoeding geeft, daar kan geen enkel motief gelden, om die vergoeding tot een hoog cijfer op te drijven.

Heeft de gemeente geld noodig, dan zal zij wijs doen dit op andere wijze te vinden. Want een drukkende cijns heffen van wie bouwen wil, staat gelijk met het bouwen doen verminderen, en daardoor de werkloosheid in de hand werken. Zoo moet het bedrag, dat verkregen is, weder aan armenzorg worden besteed.

Nu er zooveel in het belang van den werkman, ook door de gemeente, gedaan wordt, is een maatregel als de voorgestelde inderdaad onbegrijpelijk.

EEN KLOKKE-OPSCHRIFT.

„De klok van den Munster te Schaffhausen die Schiller het motto heeft geleverd voor zijn *Lied von der Glocke* (*Vivat zoo, Mortuos plango, Fulgura frango*), gaat in de smeltkroes. Reeds in de vorige eeuw was er een stuk afgesprongen en in den aanvang van het vorig jaar ontstond een nieuwe gevaarlijke scheur. De klok werd liefderijk verzorgd: des winters warm ingepakt en des zomers enkel Zondags geluid. Maar nu wordt zij met de andere klokken van den Munster tot een nieuw klokkenspel vereenigd. Het voorstel om de klok af te staan aan het geschiedkundig museum te Schaffhausen heeft geen ingang gevonden."

Zoo lezen wij in de bladen. Het kan echter geen verwondering baren, dat men de klok, om haar opschrift, geen plaats in een museum waardig keurt. Want dit opschrift is op tallooze klokken, ook in ons vaderland, nu eens in het Latijn, dan weder in de taal des lands te lezen.

GIETEN DOOR ELECTRICITEIT.

De Russische ingenieur Nicolai Slavianoff heeft een manier van gieten door electriciteit uitgevonden, die in de techniek goede diensten schijnt te kunnen bewijzen.

De methode berust op het gebruik van een boog van Volta; dit lichtverschijnsel ontstaat, zooals men weet, wanneer een electrische stroom van voldoende sterkte door een dunne luchtlaag wordt afgebroken. De stroom moet dan den weerstand van de lucht overwinnen en hierbij ontstaat zooveel warmte, dat de koolspitsen gloeiend worden, daar de electrische kracht zich in hitte omzet. Het is op deze wijze mogelijk een temperatuur van 2000° Celsius te verkrijgen.

Siemens is de eerste geweest, die deze hooge temperatuur voor de practijk bruikbaar heeft gemaakt door zijn zoogenaamden electrischen oven, die dient om moeilijk smeltende metalen tot den vloeibaren toestand te brengen, of om die metalen uit hunne ertsen af te scheiden. De stroom wordt ontwikkeld door een dynamo.

Slavianoff bezigt twee electroden van metaal. De eene wordt gevormd door het metalen voorwerp, dat men herstellen of verbeteren wil, de andere bestaat uit een ronde staaf van soortgelijk metaal. Komt nu die staaf in de nabijheid van het voorwerp, dan smelt het metaal door de groote hitte en druppelt als lak daarop.

Deze methode vindt vooral hare toepassing, daar waar groote gegoten of gesmeede voorwerpen een klein gebrek vertoonen en dus afgekeurd zouden moeten worden. In het bijzonder scheuren of blazen kunnen op deze wijze zóó worden gedicht, dat een volkomen homogeen geheel wordt verkregen.

Om voortdurend één zelfde temperatuur te behouden wordt de metalen staaf automatisch steeds zoover van de oppervlakte van het voorwerp gehouden, als noodig is om den lichtboog te vormen. Het toestel, dat daarvoor dient, berust op de aantrekkingskracht, die door een stuk week ijzer, waarom een stroom gaat, wordt uitgeoefend. Hoe grooter de afstand tusschen de beide metalen electroden wordt, hoe grooter de weerstand wordt, dien de stroom ontmoet. De stroomsterkte vermindert dan en daarmede de aantrekkingskracht. Is dit het geval, dan wordt een veer ontspannen en deze drukt de staaf tot op den gewenschten afstand naar beneden. Deze automatische werking blijft echter binnen zekere grenzen; de werkman, die de inrichting hanteert, moet zorgen, dat die grenzen niet overschreden worden, doch dit gelukt reeds na eenige oefening.

Het voorwerp, dat hersteld moet worden, maakt men eerst schoon; daarna wordt een vorm van gietzand gemaakt, die een kring oplevert, waartusschen het gesmolten metaal blijft. Vóór het gieten moet het voorwerp eerst verwarmd worden. Als een goed geheel verkregen zal worden, dan mag zich geen oxyde tusschen de beide metalen vormen. Dit wordt bereikt, door fijngemalen glas op het vloeibare metaal te strooien. Er vormt zich dan een dun huidje, dat een volkomen afsluiting van de lucht geeft.

VERBETERING.

Op bladz. 3, de 37ste regel van boven, leze men voor „houtverf" *houtwerf*.

PRIJSVRAGEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Haarlem en Omstreken.

MEUBILAIR EENER ARBEIDERSWONING.

De Jury, bestaande uit de heeren J. Wolbers, P. van Thiel, J. Baron, A. J. Scherpenhuizen en H. Scholtus, heeft den eersten prijs (*f* 50.—) toegekend aan het ontwerp „Pax", van den heer Joh. Kromhout, te Heemstede; den tweeden prijs (*f* 10.—) aan het ontwerp „Arbeid", van den heer P. J. Schut, te Amsterdam; een eervolle vermelding aan het ontwerp „To Huis", vervaardiger onbekend.

Alle ingekomen antwoorden zullen tentoongesteld zijn Zaterdag en Zondag, 8 en 9 Januari, des middags van 12 tot 4 uur, in een der lokalen van het gebouw „Weten en Werken".

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1065ste *Algemeene vergadering van* 5 *Januari* 1898.

De vergadering werd geopend door den Voorzitter, den heer Joseph Cuypers, die een hartelijke nieuwjaarswensch uitsprak tot de leden, waaraan de nieuwe penningmeester, de heer C. L. van Kesteren, welkom werd geheeten aan de bestuurstafel.

Ingekomen was een schrijven van den Eere-voorzitter, den heer Leliman, waarin 5 aandeelen, ieder ter waarde van f 20, aan het Genootschap ten geschenke worden aangeboden. Met dankzegging opdien werd deze gift aanvaard.

Na balletage van den heer M. Voorwerk, hield de heer André Jolles een voordracht over „den overgang van het Byzantijnsch naar de Voor-Renaissance in Pisa". Het hoofdpunt dat de heer Jolles wenschte te doen uitkomen was met voorbeelden duidelijk te maken, dat geen direct oogenblik van overgang te vinden is, maar dat de verschillende kunstuitingen geleidelijk in elkander vloeien van de Byzantijnsche, door de Gothische tot de Voor-Renaissance.

Een prachtige collectie gravures naar muur- en plafondbeschilderingen in Italiaansche kerken, toegelicht door den spreker, maakte de met kracht en gloed uitgesproken voordracht tot een schoon geheel. Den spreker werd namens de Vergadering, bij monde van den Voorzitter, hartelijk dank gezegd voor deze belangrijke bijdrage.

De begrooting van 1898 werd hierna behandeld en aangenomen, waarop eene belangrijke wijziging in de wet werd vastgesteld nl.: dat voortaan de Voorzitter steeds herkiesbaar zal zijn in tegenstelling met de tegenwoordige wet, waarbij de Voorzitter zijn functie slechts 2 jaar mag bekleeden.

Om kwart voor twaalven werd deze belangrijke en goed bezochte vergadering gesloten

---

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Haarlem en Omstreken.

Vergadering van Donderdag 30 *December* 1897.

Na voorlezing der notulen kwam ter tafel het rapport der Jury voor de bovengenoemde prijsvraag, in welk rapport o. m. lof ward gebracht aan het vele goede werk, dat door de medewerkers aan de prijsvraag was gegeven, al kan ook niet van alle antwoorden gezegd worden, dat de ontwerper het juiste doel steeds

in 't oog gehouden heeft. De uitslag is in dit nommer opgenomen.

De Voorzitter bracht daarop een warm woord van dank aan de Jury, voor de uitstekende wijze waarop zij haar taak heeft vervuld.

Voor de beantwoording der door het Maatschappijbestuur gestelde vragen werden vier commissiën benoemd.

Een collectie gevelsteen, gewoon vlakke waalvorm en profielsteen, in twee tinten, was ter beoordeeling toegezonden door den fabrikant, den heer Fr. van de Loo Sr. Over de moerdere esthetische waarde van deze nagepeerste steen boven die van den gewonen handvorm, verschilden de meeningen. Ook het bestand zijn tegen den invloed van ons klimaat en de hechting met de verschillende metselspecies worden besproken; om evenwel een juister oordeel te vellen, meende men nauwkeurige proeven te moeten nemen, waarvoor in commissie werden benoemd de heeren A. J. de Waal Malefijt, S. P. Bijnieve en P. Kleiweg Dysseriack.

Hierna werd de gewone vergadering door den Voorzitter gesloten en ging men over tot bezichtiging van de meubelteekeningen en van de bekroonde antwoorden op de prijsvraag der Maatschappij.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Vrijdag 7 Januari 1898.

In deze bijeenkomst deelde de Voorzitter, den heer C. B. Posthumus Meyjes, mede dat de aannemers-sociëteit „Ametels Bouwkring" het verzoek had gedaan om haar protest tegen verhooging van het precario voor gebruik van openbaren grond bij het bouwen of verbouwen van perceelen, te steunen. Wijl zij geen zekerheid had dat de in het adres genoemde cijfers juist waren en ook omdat te dezer zake reeds een viertal adressen van adhesie aan den Raad gezonden was, besloot de Vergadering het verzoek niet toe te staan.

Besloten werd een bedrag van ƒ100 beschikbaar te stellen als prijzen voor de prijsvraag „een houten gebouw voor een electrische tram".

De bestuursleden F. W. M. Poggenbeek en D. A. N. Margadant, die volgens rooster moesten aftreden, werden herkozen en de heer Posthumus Meyjes als Voorzitter bij acclamatie herbenoemd.

Hierna hield de heer Leliman Jr. eene lezing, getiteld: „Reisindrukken uit Elzas-Lotharingen", door photographieën en teekeningen toegelicht. In het bijzonder werd behandeld de kathedraal te Metz, die uit het midden der 14e eeuw dagteekent.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Bij Koninklijk besluit van 3 Jan. is eene commissie ingesteld tot het houden van een vergelijkend onderzoek van candidaten dingende naar het getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat, bestaande uit de leden: A. M. K. W. Baron van Ittersum, inspecteur van den Rijkswaterstaat te 's-Gravenhage, tevens voorzitter; J. W. Welcker, hoofdingenieur der 2e klasse van den Rijkswaterstaat, te Zwolle; M Caland, ingenieur der 2e klasse van den Rijkswaterstaat, te Alkmaar; Jhr. F. L. Ortt, ingenieur der 2e klasse van den Rijkswaterstaat te 's-Gravenhage, tevens secretaris; D. E. C. Knottel, rijksbouwmeester in het 2e district te 's-Gravenhage; K. E. van Rijsinge, hoofd eener openbare school te 's-Gravenhage.

— Op het laatst van het jaar ontving de heer Bakhuis, directeur der gemeente-gasfabriek, een klinkend bewijs dat de gemeente er hoogen prijs op stelt hem voor den dienst der gemeente te behouden. Zijn tractement werd van 4000 tot 7000 gulden verhoogd met de bevoegdheid om, onder goedkeuring van B. en W., ook voor anderen bezoldigden arbeid te verrichten. De heer Bakhuis had zeer aannemelijke aanbiedingen ontvangen als directeur der gemeente-gasfabriek te Amsterdam op te treden, maar gaf er de voorkeur aan zijn betrekking in de residentie te behouden.

AMSTERDAM. Burg. en Weth. roepen solliciteanten op naar de betrekking van directeur der gemeentelijke gasfabrieken, op eene jaarwedde van ƒ8000 à ƒ12.000.

DELFT. Voor de in dit jaar te houden feesten ter gelegenheid van het 10e lustrum van het Delftsche studentenkorps zijn prijsvragen uitgeschreven voor een reclamelied, een feestmarsch en een gedenkpenning, tevens maskeradepenning.

De tentoonstelling der werken van Nederlandsche ingenieurs in de laatste vijftig jaren, waarvan verleden jaar sprake was, gaat niet door ten gevolge van de groote kosten en het gebrek aan sympathie der ingenieurs. Spoedig zal een aanvang worden gemaakt met den bouw der feesttent naast de Stads Doelen, waar de feesten grootendeels zullen worden gegeven en o. a. de overreiking van het smeekschrift der edelen zal plaats hebben. Voorloopig is bepaald dat dit op den Woensdag der feestweek zal geschieden; de Maandag blijft voor de ontvangst der reünisten, en Dinsdagmiddag en 's avonds worden de maskerade-optochten gehouden. (*N. R. C.*)

NIJMEGEN. Men schrijft ons: Het bericht omtrent de sociëteit Harmonie is slechts in zooverre juist, als werkelijk een verbouwingsplan is aangenomen. Dit is echter opgemaakt door de architecten-ingenieurs A. W. Weissman en P. H. van Nifterik te Amsterdam.

PERSONALIA.

— Door de buitengewone algemeene vergaderingen van de Oost-Java Stoomtram-maatschappij, de Samarang—Cheribon Stoomtram-maatschappij en de Serajoedal Stoomtram-maatschappij zijn tot directeuren benoemd, de heer J. D. Donker Duijvis (thans waarnemend directeur) en de heer J. Th. Gerlings, thans secretaris van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht.

— Tot ingenieur bij de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing is benoemd de heer Cd. H. Bijl, civiel-ingenieur te Zierikzee.

— De civiel-ingenieur A. J. M. Stoffels, tijdelijk ingenieur bij de gemeentewerken te 's-Gravenhage, is met ingang van 1 Januari opgenomen onder het corps der vaste gemeente-ambtenaren.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat zijn benoemd tot buitengewone opzichters D. A. van der Straaten bij het uitvoeren van bezinking en bestorting ten behoeve van de overbrugging van het Hollandsch Diep; W. J. Ragut Pz. bij de uitvoering van baggerwerk in de Boven-Merwede en M. W. Berrevoets bij de werken tot verbetering van de Maas onder Broekhuizen, Meerlo en Bergen.

— Bij de Staatsspoorwegen zijn met 1 Januari bevorderd: tot opzichter 1e kl. de opzichter 2e kl. A. Renson, te Lelk; tot opzichter 2e kl. de opzichters 3e kl. J. B. van Kreel, te Akkrum; J. N. van der Weijden, te Zuidhorn; P. W. van Driest, te Venlo, en A. Wilbrenninck, Centraalbureau.

— De heer J. van der Kooij, gemeente-architect te Zaandam, herdacht den 1n Januari zijn 25-jarige ambtevervulling.

— In Ned.-Indië is:

benoemd bij den aanleg van staatsspoorwegen tot onderopzichter 1e kl., de onderopzichters 2e kl. L. J. B. Th. Passage, W. L. N. Radius, F. Blok en G. B. A. van der Hoeven.

geplaatst bij den aanleg der lijn Batavia - Tangerang - Bantam, de opzichter 1e kl. K. F. S. O. Ott, en de tijdelijk opzichter 2e kl. E. R. Sené.

gedetacheerd bij de afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement der B. O. W., de ing. 1e kl. J. F. P. Richter en de tijdelijk opzichter 2e kl. O. A. Geway.

verleend wegens langdurigen dienst één jaar verlof aan den opzichter 2e kl. bij den waterstaat C. F. J. Hansel.

— Op de voordracht, opgemaakt ter voorziening in de vacature van directeur der gasfabriek te Harlingen, zijn geplaatst: nº. 1 J. de Bats, directeur der gasfabriek te Schwedt a/O.; nº. 2 N. de Boer, directeur der gasfabriek te Zalt-Bommel; nº. 3 H. Kempkers, opzichter aan de gasfabriek en waterleiding te Zutfen.

— Uit 187 sollicitanten is tot opzichter van het waterschap „De Hooge Maasdijk van Stad en Lande van Heusden c. a." benoemd de heer J. F. Sturm, te Heusden. Op de aanbevelingslijst waren geplaatst: J. F. Sturm, te Heusden, J. de Klerk, te Werkendam, en L. Macriand, te Zalt-Bommel.

— Tot inspecteur van het vervoer bij de Holl. IJzeren Spoorweg-maatschappij, ter standplaats Apeldoorn, is benoemd de adjunct-inspecteur T. M. F. C. Jorissen.

— Den 4den dezer is de heer J. Vernimmen, oud-opzichter bij de Overijselsche Kanalisatie-maatschappij, in den ouderdom van 82 jaren te Zwolle overleden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Gemeentebouwmeester te Vlissingen. Jaarwedde ƒ1400 en vrije woning. Adres op zegel vóór 20 Januari aan den Burgemeester (zie advert. in dit no.)

— Machineteekenaar. Adres met opgaaf van leeftijd, verl. salaris enz. lett. M L T, Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Hoofd-opzichter in een groote houtbewerkingsfabriek, bekend met het houtvak en met de fabrikage van houtbewerking. Adres lett. U I. 49, *Nieuwe v. d. Dag.*

— Opzichter 2e kl. voor het stoomwezen. Aanvang, salaris ƒ900. Adres vóór 15 Febr. aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid. (*Zie Staatscourant* no. 6.)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HEIJDENSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1.	Opzichter,	leeft. 50 j.	geh.	verl. sal.	ƒ	90 p. md.	
2.	„	„ 34 „	ongeh.	„	„	„ 80—90	„ „
3.	Asp.-Opz.-Teek.	„ 18 „	„	„	„	„ 35—40	„ „
4.	Opz.-teek., burger- en waterb. kunde,	„ 24 „	geh.	„	„	„ 65—70	„ „
5.	Opz.-teek., bekend met kerkenbouw,	„ 26 „	„	„	„	„ 75—80	„ „
6.	Opz.-Teek.	„ 45 „	„	„	„	„ 90	„ „
7.	Opz. of Teeken.	„ 20 „	ongeh.	„	„	„ 60	„ „
8.	Opzichter	„ 28 „	„	„	„	„ 70	„ „
9.	Teeken., hand-, bouw- en pentoekenen,	ongeh.					
10.	Opz. of Teek.,	leeft. 23 j.	ongeh.	verl. sal.	ƒ	60—80 p. md.	
11.	Asp.-Opz. of Teek.	„ 18 „	„	„	„	„ 30	„ „
12.	Opz. of Teek.	„ 28 „	„	„	„	„ 80—90	„ „
13.	Opz., landm. en waterpassen,	leeft. 35 j., verl. sal. ƒ900—1200 's j.					

MEDEDEELINGEN.

Arnhem. Voor het betimmeren van de raadzaal in het gemeentehuis alhier, waarvan de plannen zijn gemaakt door den heer C. Meijkes te Amsterdam waren onderhandsche inschrijvingen gevraagd en was het resultaat als volgt: H. P. Mutters en Zonen, 's-Hage, ƒ25,000; P. de Bruijn en Zn., Arnhem, ƒ15,950; H. F. Jansen en Zn., Amsterdam, ƒ14,875; C. H. Eckhart, Rotterdam, ƒ14,248; Firma Schepers, Arnhem, ƒ12,839.30; J. A. de Klerk, idem, ƒ10,465; Gebr. v. Malsen, 's-Hage, ƒ9870; J. B. Hilles, Amsterdam, ƒ9248. Van de gunning is nog niets bekend.

Dordrecht. Het bouwen van 10 heerenhuizen (type III) op het terrein „Rozenhof" aan den Van-Strijpengel alhier, benevens het maken en leveren van een gestraten rijweg is gegund aan de minste inschrijvers, Gebr. Kijsen te Vlaardingen, voor ƒ68.489.

Gemeente-Bouwmeester
VLISSINGEN.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* roepen solliciteerden op naar de betrekking van **GEMEENTE BOUWMEESTER** aldaar, op eene jaarwedde van **ƒ1400** en **vrije woning.**

Sollicitatiën (adres op zegel) *vóór den 20n Januari 1898*, met opgave van leeftijd, tegenwoordigen werkkring enz. *franco* in te zenden bij den BURGEMEESTER.

Zij, wier *persoonlijke overkomst* gewenscht worden, zullen hiervan nader verwittigd worden.

L. C. WIJMER,
Rozengracht, 40, Amsterdam.
Fabrikant van Metaal- en Koperwerken.

Levert **KRONEN** voor **KAARS-, GAS-** en **ELECTRISCH LICHT** volgens *teekening* en *modellen*. Ruim voorzien in modellen van Oud-Hollandsche **HAARDSTELLEN, KRONEN, LUSTEN, KANDELAARS,** enz. enz.

P. KOOIJ,
Mr. Steenhouwer.

SPECIALITEIT voor het leveren en bewerken van WITTE STEEN.

Handel in **Hardsteen, Zandsteen** en **Harmeren Schoorsteenmantels, Grafserken** en **Monumenten.**

DEN HAAG,
Z.-O Buitensingel 203.

Machinale Jalousiën Fabriek
voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen. ruimen voorraad.
S. BRUIGOM, Arnhem.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer.
Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. —* Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Wandtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat

---

Telegramadres SANDERS CO. — Telephoon 618.

TH. W. SANDERS & Co.,
Chemicaliën.

LAURIERGRACHT 73. AMSTERDAM.

leveren tot **zeer billijke** prijzen **speciaal voor HH. bouwondernemers:**

Carbolineum „AVENARIUS",
HEEGRAS, SLAKKENWOL, MENIE, PIJPZWAVEL enz.

„ANTI-STONE". Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.
Groote Kolenbesparing.
VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

GEBROEDERS LOMMEN, TILBURG.
Stoomfabrieken van Verfwaren en Vernissen.

SPECIALITEITEN in **CHROMAAT-** en **ZINKGROENEN.** Leveren **DROGE** en **AANGEMAAKTE VERVEN in elke verlangde verpakking** — geschikt voor Export naar alle werelddeelen.

Speciaal adres voor Enamelverven!

PRIJZEN en MONSTERS op aanvrage **gratis** te verkrijgen.

P. B. W. SINGENDONK,
ARNHEM.
GROF- en FIJNSMEDERIJ.
LEVERT **alle** soorten **HEKWERK en** verders **Smidswerken,** tegen concurreerende **prijzen.**

VAN OMMEREN & Co., GROOTHANDEL
ARNHEM. Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.
GEORNAMENTEERD GLAS.

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
EKROND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz. Tekens. Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

GEBR. HESSE, Damrak 68,
AMSTERDAM.

Leveren complete **CLOSETINRICHTINGEN.**
„ „ **BADINRICHTINGEN.**
WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.

Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijscourantien aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

Bij P. GOUDA QUINT, te Arnhem, is verschenen de eerste en tweede aflevering van:

De Architect.

Achtste jaargang.

Onder redactie van het Genootschap

„Architectura et Amicitia".

Prijs *f* 8.—. Voor de leden van het Genootschap *f* 6.—.

Al de platen dezer afleveringen zijn in phototypie uitgevoerd.

Jaargang 1—4 zijn uitverkocht.
Jaargang 5—7 zijn nog verkrijgbaar.

Prijsvermindering
VAN
De Bouwmeester,

jaargangen 1 en 3—7.
Jaargang 2 is uitverkocht.

Men vrage het prospectus!

Assurantie Maatschappij
tegen **Brand**schade
De NEDERLANDEN van 1845
's-GRAVENHAGE, *Herkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.
LAGE PREMIËN.

A. P. SCHOTEL Gzn.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

M. Elfring & Zoon.
DEN HAAG,
Z.-O. Buitensingel
Fabrikanten van Cementsteen en Rietplanken. SPECIALITEIT in hardgebakken Tegels, ENGELSCHE, FRANSCHE DUITSCHE en HOLLANDSCHE Vloer- en Wandtegels, voor Serres, Vestibules enz. Alles tegen concurreerende prijzen.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert GELIJKTE DUIMSTOKKEN,
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Balcons, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

CALCARIUM
in 48 kleuren,
ter **vervanging** van **witkalk** voor plafonds en wanden.
Ook geschikt voor decoratieve doeleinden.
BESTAND TEGEN AFWASSCHEN.
Prospectussen op aanvrage.
A. RESINK, Haarlem.

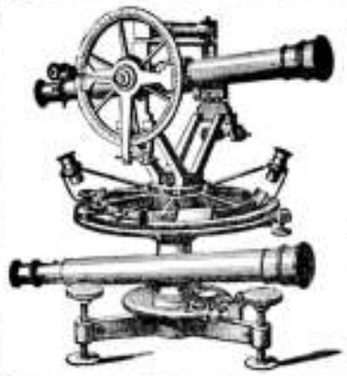

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschulen.
WEEGWERKTUIGEN.

ROLLUIKEN van *hout* en van *staal*, in verschillende *constructiën*. Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

Spoedige levering.
GLAS IN LOOD
voor Kerken en Particuliere Gebouwen.
ED. VAN BILDERBEEK,
Johannes Vijghstraat 25. NIJMEGEN.
Atelier voor **ETSEN**
op Spiegel- en Vensterglas.
BILLIJKE PRIJZEN.

VAN WIJNGAARDEN & Co.
FABRIEK van
Machinale Houtbewerking.
WEESP. WEESP.

TIMMERWERKEN IN DIVERSE HOUTSOORTEN.
Lijstwerk ook voor Meubelmakers. Wand- en Plafond-betimmeringen.
HOUTEN GEBOUWEN als: **Villa's, Tuinhuizen, Keeten** enz.;
ook onderdeelen als: *Deuren, Ramen, Veranda's, Erkers* enz.
Sportartikelen en artikelen voor Huishoudelijk gebruik.
SPECIALE INRICHTING
voor ronde en veelhoekige Balusters en Bas-Reliefs.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 3. ZATERDAG, 15 Januari 1898.

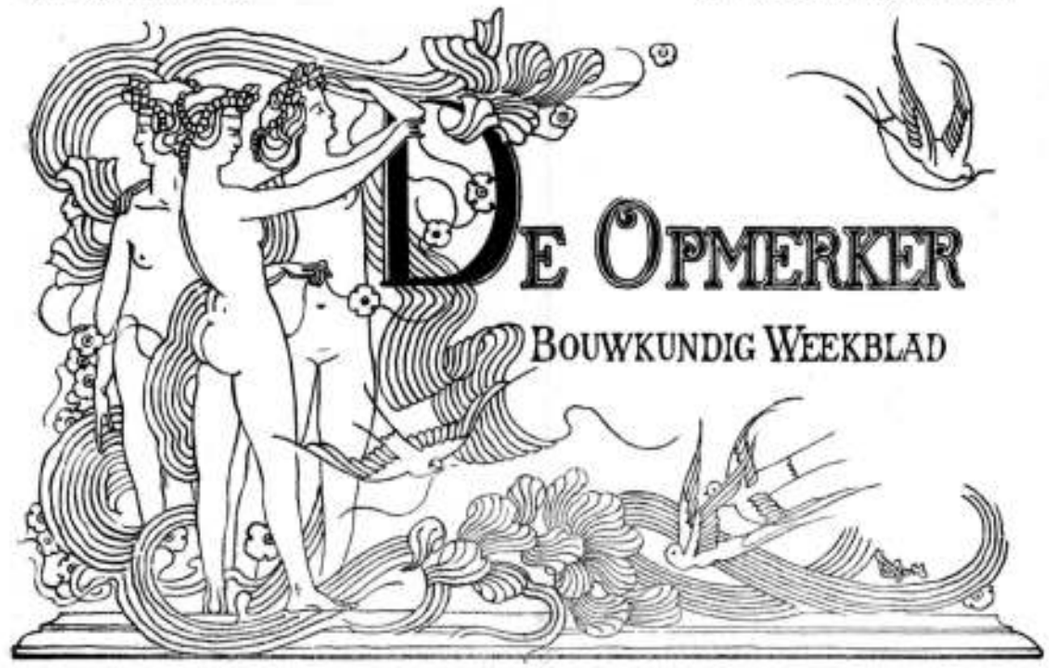

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarvoor op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van misdeelingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

RESTAURATIE.

door LUCTOR.

> Les principes absolus en ces matières peuvent conduire à l'absurde.
> Viollet-le-Duc.

Het is niet om den vrij onverkwikkelijken strijd over herstellen en restaureeren van monumenten, kort geleden in *De Opmerker* gevoerd, weder aan te blazen en evenmin om mij in deze zaak partij te stellen, dat ik mij veroorloof daarover een en ander in het midden te brengen.

Het is alleen om te trachten wat meer klaarheid te brengen in de netelige questies hier bedoeld en wel in hoofdzaak, omdat zij ongetwijfeld behooren tot de vragen van den dag en, naar mijn meening in hare consequenties tot de belangrijkste, die zich op het gebied der bouwkunst in onze dagen voordoen.

Ernst bij de behandeling is dus een hoofdvereischte en, — de kampvechters in den zooeven aangehaalden strijd mogen het mij vergeven, — ik heb dien ernst gezocht en zoek hem nog te vergeefs in de artikelen, die uit beider pennen vloeiden. Daarna, in Viollet-le-Duc's Dictionnaire de l'Architecture, het artikel „Restauration" nog eens opslaande, moest ik erkennen, daarin de zaak vrij wat degelijker en zakelijker te vinden uiteengezet.

En hoe kan het ook anders, waar een meester spreekt, wiens verdiensten ten opzichte der bouwkunst wel niet opnieuw in het licht gesteld behoeven te worden; of zou dit misschien wel noodig zijn, nu een ondankbaar nageslacht in hem niets meer ziet dan een gewoon mensch, feilbaar als alle stervelingen?

Zelfs Homerus heeft wel eens gedommeld, zegt een bekend spreekwoord, en toch was Homerus niet zulk een heel erg gewoon mensch; maar het zijn de gewone menschen, die, zoodra een ander zich boven de gewone vlucht verheft, dadelijk gereed staan om den hoogvlieger te kortwieken, in plaats van te trachten zijn voorbeeld te volgen.

Onze tijd eert zijn groote mannen al even weinig, als vroegere eeuwen dit hebben gedaan; men zolt wel af en toe, nu met dezen, dan met genen, en heeft dan soms bij toeval wel eens een werkelijk verdienstelijk patiënt te pakken, maar in den regel spelen hierbij politiek en mode de hoofdrol.

De eerste storm van de Viollet-le-Duc-vereering is overgewaaid, en dat is gelukkig, want een verkondiger van nieuwe denkbeelden wordt bij zijn eerste optreden gewoonlijk maar door enkelen begrepen; de rest zijn naloopers, die, hoe uitbundig aanvankelijk ook in hun ijver, allengs afzakken om den eersten den besten nieuwen modegod te gaan aanbidden. En zoo blijft ten slotte een klein aantal discipelen over, doordrongen van den geest des meesters.

Die discipelen hebben dan gewoonlijk een harden strijd te voeren, want de groote massa der gewone menschen, inmiddels weer door een andere mode meegesleept, kant zich tegen hetgeen men de ouderwetsche *leer* van den vroegeren meester noemt, met die uitdrukking tevens den natuurlijken afkeer te kennen gevend van alles wat naar dogmatiek zweemt.

De Dogmatiek, zegt Jan, die geef ik je present,
Doch wat hij meer geeft, bleef tot heden onbekend.

De vraag wat de tegenstanders der dogmatiek ons daarvoor in plaats geven, wil ik, ofschoon zij wel eens een speciaal onderzoek zou verdienen, hier onbesproken laten.

Wat moet men echter onder dogmatiek verstaan?

Een stelsel van onbewezen meeningen, die door den verkondiger als de eenig ware worden gepredikt.

En heeft Viollet-le-Duc nu werkelijk, met name

in zake Restauratie, meeningen, onbewezen meeningen als waarheden verkondigd, die ons recht geven om te spreken van zijn orthodoxe restauratieleer.

Ik betwijfel het ten sterkste.

In al zijn werken toch komt zoo duidelijk mogelijk het streven aan den dag, om door redeneering een antwoord te vinden op het groot aantal vragen, dat zich op een vroeger slechts weinig en met veel minder talent ontgonnen arbeidsveld van zelf moest voordoen. Men heeft dit ook alweer niet goed gevonden en den onderzoeker een raisonneur genoemd, in de minder loffelijke beteekenis van het woord. Toch zal erkend moeten worden, dat menig belangrijk resultaat door die redeneering verkregen is. En gaat het nu wel aan om dat alles weg te cijferen, ter wille van enkele gevallen, waar de fantasie van een zoo rijk begaafden geest de redeneering wel eens parten speelde?

Doch keeren wij tot de zaak in questie terug en laat ons allereerst den meester zelf doen spreken.

„Restaureeren van een gebouw is geen onderhouden, repareeren of herbouwen; het is herstellen in een staat van volledigheid, die mogelijk nooit op een gegeven oogenblik heeft bestaan."

Ziedaar de woordelijke vertaling van Viollet-le-Duc's definitie van het woord, blijkbaar ontstaan ten gevolge der eenige regels verder neergeschreven overweging, dat het misschien van pas is, om zich nauwkeurig rekenschap te geven van hetgeen men verstaat of moet verstaan onder een restauratie, waar het schijnt dat talrijke uiteenloopende meeningen bestaan over den zin, dien men toekent of moet toekennen aan het woord en de bewerking, die ermede wordt aangeduid.

Dat dit nog immer het geval is, toont de pennestrijd, waarop ik in den aanhef dezes doelde, zonneklaar; dit kan geen verwondering baren, als de éene partij, op grond van een qualificatie van 1770, onder restaureeren van een gebouw wil verstaan *„le remettre en son premier état"*, en de andere eigenlijk beweert, dat restaureeren niet anders dan repareeren mag zijn, en elke andere opvatting onvermijdelijk moet voeren tot vervalsching van documenten.

Beide opvattingen toch wijken zoozeer af van die des Franschen meesters, dat men er bijna toe komen zou aan te nemen, dat geen der strijdende partijen, au fond, aan restaureeren gedacht heeft. Denkt men toch een oogenblik na over dat „remettre en son premier état", waarmede de heer B. het nog al eens schijnt te zijn, dan komt het ons hoe langer hoe ongerijmder voor, terwijl aan de andere zijde, bij het aannemen der reparatieleer, die zich tot het hoogst noodige bepaalt, de vraag zich onmiddellijk voordoet, waar de strikte noodzakelijkheid begint en eindigt en hoe men eigenlijk een vervallen gebouw op afdoende wijze tegen verder verval kan vrijwaren.

Jaren geleden reeds heeft men in Engeland met dezelfde wapens geschermd, maar tot heden is men over de methode van toepassing van deze anti-restauratieleer, voor zoover ik weet, nog tot geenerlei conclusie gekomen, zeer tot schade van de monumenten, die inmiddels verder afgebrokkeld of, wat erger is, door onbevoegde restauratoren bedorven zijn.

En nu moge men Viollet-le-Duc, ook in zijn definitie van restaureeren, nog zoo doctrinair noemen, zij wil mij nog steeds zakelijker en beter doordacht voorkomen dan de andere opvattingen, die beide, mijns inziens, nog op het standpunt van 1770 staan, terwijl Viollet-le-Duc begint met er zeer terecht op te wijzen, dat niet alleen de naam, maar de zaak, modern en niet ouder dan het tweede vierdedeel onzer eeuw is.

Elke eeuw heeft de bouwwerken, haar door de vorige nagelaten, gerepareerd, gecompleteerd, op hare wijze afgewerkt en verfraaid, gerestaureerd echter geen enkele maal, en dit laat zich eenvoudig verklaren uit den grooten omkeer, die in het begin dezer eeuw heeft plaats gehad in de wijze van beoefening der historische wetenschap in haar geheel.

Ontegenzeglijk zien wij dientengevolge de monumenten met een geheel ander oog aan, dan onze overgrootvaders dit deden. Zij, de monumenten namelijk, zijn voor ons niet meer de wonderlijke en vaak onbegrijpelijke antiquiteiten van voorheen, slechts waarde hebbende voor de liefhebbers, want wij hebben niet alleen hun waarde als constructies en als kunstwerken leeren kennen, maar beschouwen ze ook, en zeker niet zonder grond, als historische documenten van groote waarde. Zij zijn dit evenwel niet in denzelfden zin als de stoffige perkamenten, die men in de archieven bewaart, als de verroeste wapens die men uit oude vestinggrachten opvischt, of als de steenen gereedschappen, die men elders opgraaft, en andere voorwerpen, die hoegenaamd geen aanspraak op kunstwaarde maken en waarbij men dus niet aan restaureeren zal denken.

Het gaat echter in geenen deele aan, de monumenten der bouwkunst met deze zaken over een kam te scheren en ze uitsluitend als historische documenten te beschouwen, waar men eigenlijk zonder strikte noodzakelijkheid niet aan raken mag. Huldigt men deze eenzijdige opvatting, zooals een der strijdende partijen schijnt te doen, dan ware het toch beter zich rondweg tegen elke restauratie van monumenten te verklaren en geen uitzondering te maken, zooals b. v. ten opzichte van de Nieuwe Kerk te Amsterdam geschiedde.

De strijd zou dan een andere, minder betreurenswaardige wending hebben genomen en tot een zuiverder resultaat hebben kunnen voeren.

Het meerendeel der lezers van *De Opmerker* zal er nu niet veel wijzer door geworden zijn, en de lezing van het artikel in Viollet le Duc's Dictionnaire zal hen, ik herhaal het, nog altijd meer licht in de zaak kunnen verschaffen.

Na in het kort te hebben uiteengezet, hoe men in het begin onzer eeuw tot het denkbeeld van restauratie is gekomen, en hoe in Frankrijk o. a. Vitet en Mérimée dit denkbeeld hebben gepousseerd en ontwikkeld, bespreekt Viollet-le-Duc verschillende punten van het programma, dat zich de bouwmeester heeft te stellen, wanneer hem een restauratie-werk wordt opgedragen. Op de voornaamste punten van dat programma kom ik straks terug.

Vitet was door ijverige studie van de middeleeuwsche kunst, o. a. door een grondig onderzoek van de bouwvallen van het kasteel van Coucy, tot de conclusie gekomen, dat het mogelijk zou zijn daaruit met groote juistheid een toestand te reconstrueeren, waarbij zulk een gebouw, als kunstwerk en als voorbeeld van een middeleeuwsche vesting en vorstelijke woning, weder tot zijn recht zou kunnen komen.

Later kwam hij tot dezelfde conclusie, wat betrof de kathedraal van Noyon.

Vitet was noch architect, noch archeoloog, maar in 1830 inspecteur der historische monumenten. Met zijn opvolger Mérimée heeft hij evenwel de toenmaals geheel nieuwe begrippen over de waarde en het behoud der monumenten met zooveel overredingskracht weten uiteen te zetten, dat men zich spoedig ook in architectenkringen voor de zaak begon te interesseeren, en de restauraties op het papier weldra gevolgd werden door werkelijke, eerst met groote

angstvalligheid, later met meer zelfvertrouwen ondernomen.

Een nagenoeg geheel onontgonnen veld voor studie en arbeid opende zich daarbij voor den bouwmeester. De geschiedenis der bouwkunst, een vak, tot nog toe, en dan nog maar alleen wat de oudheid betrof, door archeologen beoefend, werd voor hem een onmisbare wetenschap en de schatten, zoowel door de middeleeuwen als door de Renaissance nagelaten, moesten grootendeels nog onderzocht worden. Tot dien tijd toch had men slechts zeer vage begrippen van hun hooge waarde gehad; men had zijn idealen steeds gezocht bij Grieken en Romeinen, zoo ver van huis, dat de meeste bouwmeesters nooit in de gelegenheid geweest waren een voet te zetten op den bodem, waar die volken de sporen hunner kunst hadden achtergelaten. En nu had men, vaak in zijn onmiddellijke nabijheid, monumenten ontdekt, gebouwd op eigen vaderlandschen bodem, door voorvaderen van eigen nationaliteit, monumenten van eigen, lang vergeten en niet meer begrepen kunst, van hooger waarde dan die altijd min of meer denkbeeldige van de Grieksche tempels, die men bovendien slechts kende of kon leeren kennen door afbeeldingen en beschrijvingen, voor welker betrouwbaarheid men toenmaals veel minder waarborgen had dan thans.

Geen wonder dus, dat de beste der jongere bouwkunst-beoefenaars zich aangetrokken gevoelden tot de taak, om de nieuwe denkbeelden over de reconstructie van monumenten in practijk te brengen.

Tegenkanting evenwel vond hun streven van begin af aan, en nog meer, nadat zij hun eerste proeven hadden afgelegd voor een publiek, dat nog allerlei verouderde begrippen, wanbegrippen of in het geheel geen begrippen over kunst huldigde.

Men verweet den bouwmeesters, dat zij zich met archeologische liefhebberijen bezighielden, men liet zich in minachtende en afkeurende termen over de restauratiewerken uit, men verweet hun dat zij de maatschappij naar de middeleeuwen wilden terug voeren en men begreep niet, wat zij eigenlijk wilden.

Men begreep niet de belangstelling, die de kunstenaars had aangegrepen in dingen, waaraan men geen kunstwaarde, althans veel meer historische dan kunstwaarde toekende, en toch was het klaarblijkelijk deze laatste, die hen het meest aantrok.

Was het alleen het bewaren, het voor verder verval behoeden van de documenten voor de studie der archeologie, die hen ertoe bracht bij hun arbeid een ijver en een toewijding aan den dag te leggen, alsof het een heilige zaak gold?

Indien dit zoo geweest ware, zou het verwijt, zich met archeologische liefhebberijen te hebben bezig-gehouden, verdiend zijn geweest, maar het gold hier werkelijk in zekeren zin een heilige zaak.

Het gold de kunst, waarvan Semper ergens zegt: *„Die Kunst hat somit gleiches Ziel mit der Religion, nämlich Enthebung aus den Unvollkommenheiten des Daseins, vergessen der irdischen Leiden und Kämpfe im Hinblick auf Vollkommenes."*

Verklaren deze woorden iets in verband met de beweging voor de restauratie van monumenten, waarvan hier sprake is?

Toen die beweging in Frankrijk begon, was Semper met niet minder ijver dan dien, waarmede zijn Fransche collega's hun kathedralen en forteressen besteigerden, bezig Grieksche en Toskaansche tempels in onderdeelen te onderzoeken en aldus de gegevens te verzamelen, later door hem gebruikt voor zijn werk „der Stil", waaraan het bovenstaand citaat ontleend is.

Aan de toen ook in Duitschland ontwakende belangstelling voor de nationale monumenten schijnt hij evenwel min of meer vreemd te zijn gebleven. Uitvoerend architect en tegelijk kunstphilosoof, in karakter, beginselen en betoogtrant zoozeer verschillend van Viollet-le-Duc, in vele opzichten diens tegenstander, is er toch in het streven dezer beide merkwaardige figuren vaak overeenkomst van richting te ontdekken.

Ik wijs hier terloops op, omdat het verband tusschen beider werkzaamheid, die ongetwijfeld van zeer grooten invloed is geweest op onze hedendaagsche kunstbegrippen, over het algemeen te weinig wordt ingezien. Men kent daarvoor Semper te weinig, hij wordt te weinig begrepen en is, het moet erkend worden, niet altijd even gemakkelijk te begrijpen.

De bovenaangehaalde woorden bevatten echter in goed Duitsch een definitie van kunst, die mij helderder schijnt dan die, welke af en toe door onze modernste kunst-enthousiasten in onsamenhangend slecht Hollandsch worden ten beste gegeven en, men moge het er mede eens zijn of niet, zij heeft m. i. te meer waarde, omdat zij niet afkomstig is van een theoreticus of kamergeleerde, maar van een bouwmeester.

En als zoodanig beschouwd, verklaren deze woorden het niet te ontkennen feit, dat een monument, bezien van het standpunt van den kunstenaar, een geheel andere beteekenis verkrijgt dan er door den archeoloog aan gehecht wordt, en dat voorts voor den kunstenaar de restauratie van een monument iets geheel anders moet zijn, dan het voor verder verval behoeden van met mos begroeide schilderachtige bouwvallen.

Zij doen goed in het landschap, deze bouwvallen, wanneer bij zomeravond de ondergaande zon een eigenaardigen gloed aan hun grauwe muren meedeelt, en even goed, wanneer in een helderen winternacht hun grillig silhouet zich afteekent tegen een doorzichtigen hemel, maar men zal moeten toegeven, dat deze effecten nimmer in de bedoeling der oorspronkelijke bouwmeesters hebben gelegen.

Waar hun werk ook vaak onvoltooid bleef, heeft het hun ongetwijfeld toch in zijn volkomenheid voor den geest gestaan en vooral in de middeleeuwen is het weinig bouwmeesters gegeven geweest, dit beeld in al zijn onderdeelen in steen verwezenlijkt te zien.

Nakomelingen, niet tevreden met het onvoltooide werk, hebben het dikwijls zich ten plicht gerekend, den arbeid voort te zetten, natuurlijk niet altijd in den geest der oorspronkelijke ontwerpers, maar toch steeds te goeder trouw.

En thans, nu, na lange verwaarloozing onze hedendaagsche architecten ook weder op hun wijze het werk der voorgeslachten hebben opgevat, waar het was blijven steken, of waar de natuur ten deele hare rechten had hernomen, door het langzaam maar zeker af te breken, wordt terecht of ten onrechte de goede trouw dier architecten in twijfel getrokken, en zooal niet met ronde woorden gezegd, dan toch erop gezinspeeld dat, ook in dezen arbeid, winstbejag de drijfveer en een restauratiewerk met een goudmijn te vergelijken is.

Ook al neemt men aan, dat er speculanten zijn die deze opvatting huldigen, ook in deze zaken slechts den mammon dienende, zoo mag men toch niet onderstellen, dat dit het geval is bij ernstige kunstenaars, en zeker niet met die, welke vóór ruim een halve eeuw het restauratiewerk ter hand namen.

Zij deden dit voorzeker met edeler bedoelingen, en als zij soms fouten hebben begaan, misgetast hebben hier en daar, nimmer mag hun, zoomin als hun latere ernstige discipelen, ten laste gelegd worden

zich willens en wetens te hebben vergrepen aan onze monumenten, het eigendom niet van langvervlogen tijdperken alleen, maar van alle tijden. Veeleer mag men aannemen, dat zij niet anders hebben bedoeld en nog bedoelen, dan dit kostbaar eigendom in eere te houden in een zijner waardigen staat, dus zoo min mogelijk geschonden en verminkt en zooveel mogelijk ontdaan van leelijke en onwaardige toevoegsels; zij wenschten die monumenten na te laten aan hen, die na ons komen, niet als een verzameling stoffige documenten of rariteiten, maar als kunstvoorwerpen van de hoogste waarde, als de schoonste en kostbaarste stukken onzer stoffelijke nalatenschap.

En wij, het levend geslacht, wenschen ook onze bouwkunst-monumenten niet onder een stolp te zien of met een loods omtimmerd, als het huisje van Czaar Peter te Zaandam, maar ze als getuigen van het menschelijk streven van eeuwen her, ook onzen tijd, dien zij bestemd zijn te overleven, te zien medeleven. Wanneer die steenen spreken konden, wat zouden ze dan wel zeggen over de maatschappij, waar zij thans middenin staan, en wat vooral over de beschouwingen en bewerkingen, waarvan zij het voorwerp, somtijds helaas het slachtoffer zijn. Zij kunnen echter alleen getuigen van de denkbeelden en dingen van voorheen, en meermalen spreken zij van een hooge vlucht van den menschelijken geest en, gelijk men in het meest ontwikkeld dierlijk organisme terug kan vinden, van den oorsprong af, datgene wat men den gedachtengang der natuur zoo kunnen noemen, zoo spiegelt zich in de monumenten in zekeren zin de geschiedenis van het menschelijk denken en gevoelen af.

Wij moeten aannemen, dat de ernstige restaurator van onzen tijd een dergelijke beschouwing tot uitgangspunt kiest en nimmer uit het oog verliest, en dan behoort m. i. de restauratie van monumenten tot de moeilijkste — dat is zeker — maar ook tot de schoonste en dankbaarste opgaven, die de bouwkunstenaar zich gesteld kan zien. Ik stel echter op den voorgrond dat hij als kunstenaar zeer hoog moet staan, om, zooals Viollet het uitdrukte „lui (het monument) rendre sa forme, sa couleur et, si j'ose le dire, sa vie primitive".

Ik noemde zooeven een restauratie een dankbaar werk, niet, omdat het veelal goed betaald wordt, want ook mij geeft de opvatting, die er alleen een lucratief zaakje in ziet, aanstoot; en ook niet, omdat men er de waardeering en den dank zijner tijdgenooten mee kan inoogsten.

Bezwaarlijk toch zal men den slotzin van het artikel *Nagmaals Herstellen* als zoodanig kunnen opvatten, en de krasse veroordeeling, daarin neergeschreven, treft juist twee der kundigste restauratoren.

Maar toch blijf ik het restauratiewerk in de hoogste mate dankbaar noemen, omdat het een studie van het voorwerp noodig maakt, die telkens aanleiding geeft het gezond verstand, het vernuft, den goeden smaak en de kunstvaardigheid der oude meesters naar waarde te schatten, die ook, wij mogen dit niet vergeten, de fouten aan het licht brengt, door die oude meesters nu en dan begaan, met de gevolgen daarvan. Deze studie maakt het restauratiewerk tot een school der bouwkunst, zooals er geen tweede is aan te wijzen en die vooral dit voor heeft boven andere, dat men er niet behoeft te zien door den bril van geleerde theoristen, esthetici en litteratoren, met al hun verschillende kunstopvattingen, omdat men steeds het studie-materiaal in natura voor zich heeft.

Men zal hiertegen inbrengen, dat sedert men aan het restaureeren der monumenten is gegaan, de practijk der bouwkunst toch nog weinig resultaten, als afkomstig uit die zoo hooggeroemde school, kan aanwijzen. Ik geef dit gaarne toe, maar stel daartegenover de vraag, hoeveel Nederlandsche bouwmeesters — om ons nu maar binnen de grenzen van eigen land te bepalen — zich eigenlijk met ernst op restauratiewerk hebben toegelegd, of zelfs gelegenheid gehad hebben zich daarop toe te leggen.

Hebben niet ook hier-te-lande de toongevende partijen zich, evenals elders, gekant tegen een studie, waarin men nu eenmaal een terugkeer tot de middeleeuwen heeft willen zien, en hebben ten slotte toch niet ook de tegenstanders van alles wat middeleeuwsch is of schijnt, voor het meerendeel de groote verdiensten van Cuypers als kunstenaar erkend? Zou niet deze meester een groot deel zijner ontwikkeling juist te danken hebben aan de studiën, waartoe restauraties van monumenten hem hebben geleid?

Op grond van dit eene voorbeeld zelfs zou ik durven beweren dat die studie, die methode van beoefening van bouwkunstgeschiedenis, „d'après les monuments", alleen in staat zal zijn om de Nederlandsche bouwkunst, thans tot veler ergernis nog ten speelbal aan de mode, weder in het rechte spoor te brengen.

Maar *dit* wil ik eraan toevoegen, men vatte die studie vooral niet eenzijdig op, men scheide zich niet in twee partijen, waarvan de eene beweert dat Nederland vóór de 16e eeuw geen bouwkunst had, de andere dat alles wat na dien tijd gemaakt is, prulwerk geacht moet worden.

In de republiek der kunsten late men de politiek niet toe, doch trachte door samenwerking het voor een groot deel nog braakliggend veld onzer bouwkunstgeschiedenis te ontginnen.

Ongetwijfeld zullen de vruchten niet uitblijven.

(*Slot volgt.*)

EEN KALENDER.

De „Oranje-kalender voor het jaar onzes Heeren 1898", ontworpen en geteekend door T. van der Laars en uitgegeven door „het Nieuws van den Dag", is wel een der smaakvolste, die ons in den laatsten onder de oogen kwamen.

Is ook misschien de uitgaaf op zichzelf wat krenterig, daar het formaat te klein, het papier te dun is en de meeste bladen aan twee zijden bedrukt werden, zoodat de kalender nu juist niet door practische bruikbaarheid zich onderscheidt, deze bedenkingen gelden geenszins het werk van den teekenaar, dat ongetwijfeld op grooter schaal dan de reproducties, werd uitgevoerd, en dat zeker verdient tentoongesteld te worden.

In den heer T. van der Laars begroeten wij niet slechts een smaakvol samensteller, een keurig uitvoerder, maar ook iemand, die de moeilijke maar dankbare heraldieke kunst in den grond verstaat. Zijn wapens kunnen gerust bij de aanstaande feesten als modellen dienen. Slechts één opmerking zouden wij willen maken, n.l. deze, dat de teekenaar, ofschoon ongetwijfeld zelf de verschillende stijlen der wapenkunst goed van elkander wetende te onderscheiden, dit onderscheid niet altijd duidelijk genoeg heeft doen uitkomen.

Zoo is op het titelblad gebruik gemaakt van een tamelijk vroeg middeleeuwschen schildvorm, om de wapens aan te geven van de „huizen, waarin het Prinsdom Oranje in den loop der tijden is overgegaan". Tegen de keuze van dien schildvorm kan men geen bezwaar maken, in zooverre als die overgangen

GEBOUW VAN DEN PARTICULIEREN POSTDIENST TE HANNOVER.

ARCHITECT PROF. DR. A. HAUPT.

Photolith van G.J. Thieme, Arnhem.

althans ten deele vóór de 15e eeuw hebben plaats gehad. Maar op de volgende bladzijde, die aan Prins Willem I gewijd is, vinden wij het wapen van dien vorst in 15e-eeuwschen stijl opgevat. Nu erkennen wij gaarne, dat de heraldieke kunst vóór 1500 vele inderdaad navolgenswaardige voorbeelden heeft opgeleverd, doch waar de Vader des Vaderlands ons door den teekenaar in het costuum zijns tijds wordt vertoond, daar hadden wij gaarne ook zijn wapen een beslist 16e-eeuwsch karakter zien dragen. Overigens waardeeren wij de artistieke wijze, waarop de keten van het Gulden Vlies in de omlijsting van het blad is ingevlochten.

Bij het wapen van Prins Maurits geldt dit bezwaar niet. Hier is de schildvorm die der 17e eeuw; er zou op dit wapen niets aan te merken zijn, als de vorm der hartschilden dezelfde van die van het geheele schild ware geweest. De wapens, naast Frederik Hendrik geplaatst, zijn in hoofdzaak 15e-eeuwsch gedacht, al is door de omlijsting getracht hun een 17e-eeuwsch karakter te geven. De wapens der zeven provincièn tot één geheel te maken, met Gelderland als hartschild, schijnt ons een heraldieke ketterij.

De 15e-eeuwsche opvatting komt ook voor bij de wapens, die de afbeelding van Willem II vergezellen en is daar zeker door niets gerechtvaardigd. Waar de Koning-Stadhouder Willem III is voorgesteld, werd, en dit is juist gezien, een eenigszins Engelsche vorm van schild gekozen. Doch om te flankeeren, heeft de teekenaar nu ook aan wat hij het wapen der Vereenigde Nederlanden gelieft te noemen, een gedaante gegeven, die uit een heraldiek oogpunt zeker aan bedenking onderhevig is.

Hoe goed de heer Van der Laars 16e-eeuwsche schilden weet te teekenen, bewijzen de wapens bij den Erfstadhouder Willem IV aangebracht. Er is hier echter een onaangenaam contrast tusschen de schilden uit de 16e en het portret van den Vorst uit de 18e eeuw. Nog minder bevredigend staat het portret van Willem V onder de wapens der provincièn in den stijl van omstreeks 1400, met helmen, helmsieraden en dekkleeden voorzien.

Gelukkiger is de ontwerper op het blad, aan Koning Willem I gewijd. Hier begaat hij geen in het oog loopende anachronismen, want de 13-eeuwsche schilden van Nederland en Luxemburg in de écoinçons zijn zóó klein, dat men ze nauwlijks opmerkt. Ook op de wapens, bij de afbeelding van Koning Willem II gevoegd, zouden wij geen aanmerking kunnen maken, als de teekenaar de geheel moderne wapens van het Koningrijk der Nederlanden, van Batavia en van Suriname ons niet onderaan, in schilden uit den tijd van Floris V, vertoond had. Wat de, overigens zeer goed opgevatte wapens van Den Haag en Amsterdam naast Koning Willem III beduiden, is niet helder. Op het blad, aan de Regentes gewijd, zijn de schilden, die haar wapen vormen, in vroeg-middeleeuwschen geest gedetailleerd, wat, de oudheid van het Vorstenhuis waaruit de hooge vrouw gesproten is, in aanmerking genomen, wel verdedigd kan worden.

Op het laatste blad is Koningin Wilhelmina afgebeeld. Hier moest de heer Van der Laars dus ook het wapen dezer Vorstin geven. Hij heeft vastgehouden aan de opvatting, dat hier een ruitvormig schild diende gekozen te worden. Wij hebben reeds vroeger erop gewezen, dat het ruitvormig schild als vrouweschild een uitvinding der 16e eeuw is, en dat het in den *goeden* tijd der heraldiek niet voorkomt. Door een Koningskroon gedekt, maakt het een onbevredigenden indruk; ook tenanten staan er niet goed bij.

De heer Van der Laars heeft wel zooveel mogelijk getracht deze bezwaren te overwinnen, doch hij is daarin niet geheel en al geslaagd. Hij begaat hier, en ook bij andere wapens, daarenboven de heraldische zonde, dat hij de schildhouders op het devieslint laat steunen.

Al deze opmerkingen meenden wij te mogen maken, nu de wapens als heraldieke modellen gegeven worden; aan de anachronismen heeft de heer Van der Laars zeker niet gedacht. Het zou voor hem geen moeite geweest zijn, ze te vermijden.

Overigens echter verdient de maker van den kalender veel lof. Hij voelt overal echt heraldisch. Steeds houdt hij vast aan den eersten regel van de heraldieke kunst, dat iedere figuur haar veld zooveel mogelijk moet vullen, en door het duidelijk aangeven harer karakteristieke deelen zoo kenbaar mogelijk moet zijn. Den ooievaar van Den Haag plaatst hij niet op het bespottelijk grasveldje, dat geheel en al overbodig is, zijn leeuwen zijn geen poedelhondjes, maar dieren, die door tong, tanden, klauwen en staart aanstonds als leeuwen gekarakteriseerd zijn.

En niet alleen de heraldische velden weet de heer Van der Laars goed te vullen, maar ook die zijner composities. Zijn de motieven ook niet bepaald nieuw, zij zijn toch met smaak gebruikt. Alleen voor de letters zouden wij een uitzondering willen maken. Zij zijn meestal te schraal, niet aangenaam van karakter en soms ook niet goed verdeeld.

De eigenlijke kalender, met een gewone boekdrukletter blijkbaar later in de omlijstingen gedrukt, vormt met die kaders in het minst geen geheel. De groote witte vakken, met de kriebelige bruine lettertjes erin vallen ten eenenmale uit den toon.

Zijn misschien de twaalf composities oorspronkelijk niet als kalenderomlijstingen beoòeld? De mogelijkheid bestaat, dat de ontwerper ze een andere bestemming heeft willen geven.

Zooals wij reeds zeiden, het teekenwerk is uitmuntend gedaan. Vooral de wijze, waarop de afbeeldingen der vorstelijke personen behandeld zijn, komt ons geslaagd voor. De ontwerper van het gedenkraam in de Nieuwe Kerk kan er zijn voordeel mede doen.

Voor architecten en decorateurs, die in dit jubeljaar versieringen te maken hebben, is de Oranjekalender een welkome uitgaaf. Wie hem echter gebruikt, zonder eerst de hoofdtijdperken der heraldische kunst bestudeerd te hebben, zal nog in heel wat misslagen vervallen.

De heraldieke kunst des heeren Van der Laars wint het verre van die, door den heer Lion, een Haagsch teekenaar, in zijn onlangs verschenen wapenvoorbeelden getoond. Deze laatste ontwerper is al heel slecht doordrongen geweest van den fundamenteelen regel, dat iedere wapenfiguur zoo groot mogelijk in haar veld moet staan. Ook in zijn wapenfiguren zelf is hij veel minder gelukkig dan zijn Utrechtsche confrater.

BIJ DE PLAAT.

De plaat geeft een perspectievisch aanzicht van het gebouw van den particulieren postdienst „Mercurius" te Hanover. De kantoren zijn in hoofdzaak op de verdieping gevestigd; beneden bevinden zich winkels. Het ontwerp is van de hand van den arch. Professor Dr. A. Haupt.

VERWARMING.

Tot het verwarmen van gebouwen maakt men, zooals bekend is, van verschillende middelen gebruik.

Een der oudste is de verwarming door heete lucht. De lucht wordt dan door een calorifère, die in den kelder van het gebouw in een afzonderlijke ruimte geplaatst is, verhit. Een gemetseld kanaal, dat onder den keldervloer is gelegen, voert frissche lucht naar die ruimte, die door loodrechte, eveneens gemetselde kanalen, met de te verwarmen vertrekken in verbinding staat.

Zullen deze vertrekken voortdurend de opstijgende warme lucht ontvangen, dan dient er voor gezorgd te worden dat ook een afvoerkanaal aanwezig is, welks opening men het best dicht boven den vloer van het vertrek aanbrengt.

Ieder vertrek, dat verwarmd wordt, dient zooveel warmte te ontvangen als door de afkoeling van vensters, zoldering, vloer, deuren, enz. verloren gaat. De temperatuur behoort gelijkmatig te wezen en daarom moet een bepaalde hoeveelheid lucht op een bepaalde temperatuur worden aangevoerd. Meestal wordt de instroomende lucht tot 40 à 50° Celsius verwarmd; daaruit kan, als ook de afkoeling per uur van het vertrek bekend is, de hoeveelheid lucht, die in één uur moet worden toegevoerd, worden afgeleid.

De instroomende lucht geeft haar warmte aan de kamerlucht af en tegelijkertijd ontwijkt een gedeelte dezer lucht naar buiten. Dit noodzakelijke luchtverlies, dat tevens de niet minder noodzakelijke luchtverversching teweegbrengt, maakt de verwarming door heete lucht tot een kostbare onderneming. Wel zijn de kosten van aanleg niet groot, en is de bediening eenvoudig, terwijl ook geen brandgevaar is te vreezen, maar het brandstofverbruik is zeer aanzienlijk. Daarenboven heeft het systeem nog andere nadeelen. Het vertrek, waar de warmte ontwikkeld wordt, moet steeds *onder* de te verwarmen vertrekken gelegen zijn. Bij eenigszins groote gebouwen moeten dus verscheidene stookplaatsen gemaakt worden. Als er aan de calorifère iets hapert, merkt men dit aanstonds in de verwarmde vertrekken door den rook en het koolоxyde der verbrandingsproducten. Maar zelfs als de calorifères goed in orde zijn, is het stof, dat in de kanalen opdwarrelt en dat, ten deele verschroeid, de vertrekken binnendringt, zeer onaangenaam. De temperatuur kan slechts zeer gebrekkig door kleppen in die kanalen geregeld worden.

Veel beter is de zoogenaamde „warmwaterverwarming". Hier wordt water in een ketel, die in den kelder van het gebouw is geplaatst, verhit. Boven uit dien ketel gaat een hoofdbuis omhoog, die zich vertakt en met een andere buis, die het water weder beneden in den ketel voert, door andere buisleidingen, waarin de verwarmingslichamen der vertrekken zijn ingeschakeld, verbonden is.

Van het hoogste punt van dit buizensysteem loopt een pijp naar een hooggelegen open reservoir, dat voor ongeveer $^1/_3$ met water gevuld moet zijn, als alle buizen vol staan. Dit reservoir dient daarvoor, dat het warme water zich uitzetten kan. Het is wenschelijk de buizen voortdurend met water gevuld te houden, eensdeels wijl daardoor het roesten voorkomen wordt, en anderdeels, daar zoo de verbindingen der buizen beter dicht blijven. De buizen maakt men het best van getrokken ijzer en verbindt ze dan met flenzen. Het is gewenscht, de buizen afschot naar den ketel te geven.

Het warme water stijgt naar de spiralen der verwarmingslichamen, geeft daar zijn warmte aan de kamerlucht af en vloeit, kouder geworden, weder naar den ketel terug. De constructie van den ketel regelt zich naar de plaatselijke omstandigheden. Doch welk systeem ook gekozen wordt, de temperatuur van het water kan nooit hooger dan 95° Celsius worden, omdat geen verdamping kan plaats vinden. De temperatuur der verwarmingslichamen stijgt niet boven 70°. In de leidingen van en naar de verwarmingslichamen zijn kranen aangebracht, die veroorloven, meer of minder water toe te voeren, en waardoor dus de temperatuur der vertrekken kan worden geregeld.

De warmwaterverwarming is ongetwijfeld het beste systeem, dat bestaat. De brandstof levert een zoo groot mogelijk nuttig effect, de temperatuur kan in ieder vertrek naar wensch worden verhoogd of verlaagd. Zelfs in zeer groote gebouwen behoeft slechts één stookplaats te worden gemaakt, daar de werking ook op aanzienlijke afstanden nog zeer goed is. De kamerlucht wordt niet het minst door de verwarming bedorven. Zindelijkheid, volkomen ongevaarlijkheid, weinig onderhoud, ziedaar eenige voordeelen, waardoor de warmwaterverwarming zich onderscheidt. Als nadeelen staan daartegenover slechts de betrekkelijk hooge kosten van aanleg.

Bij het heetwatersysteem wordt het water tot een hoogere temperatuur verwarmd, daar aan de buisleiding geen reservoir is verbonden doch alles één gesloten geheel vormt, dat dus werkt als de bekende Papiniaansche pot. Het geheele systeem bestaat uit één buis, die 22 millimeter binnenwerks en 33 millimeter buitenwerks wijd is. Deze buis moet een druk van 150 atmosfeeren kunnen verduren. Een gedeelte er van is als spiraal in een oven gesloten; wordt nu die oven gestookt, dan wordt het water daar verwarmd. De werking is overigens als bij het warmwater-systeem. De geheele buis kan niet langer zijn dan 200 M.; een lengte van 150 M. wordt in den regel niet overschreden, omdat anders de wrijvingsweerstand in de betrekkelijk nauwe buizen te aanzienlijk wordt. Waar de buizen in het vuur liggen, bereikt het water een temperatuur van 150 à 180° Celsius. In de vertrekken, vooral in die, welke het verst van het vuur liggen, is de watertemperatuur ongeveer 100°.

Ofschoon dit systeem niet kostbaar van aanleg is, wordt het toch niet dikwijls toegepast, wegens de nadeelen die het heeft. Het verslindt veel brandstof en de enkele vertrekken kunnen wel uitgeschakeld, doch de temperatuur kan niet geregeld worden. De buizen, die snel afkoelen, kunnen des winters bevriezen, als 's nachts niet gestookt wordt, een bezwaar, dat bij de warmwaterverwarming niet zoo sterk gevoeld wordt, daar de afkoeling daar langzamer geschiedt. De luchtblazen, die nooit geheel uit de leiding te verwijderen zijn, veroorzaken een onaangenaam knallend geluid. Ontploffing is altijd mogelijk, en de sterke hitte, die uitgestraald wordt, is alleen bij zeer strenge koude aangenaam.

De lagedruk-stoomverwarming heeft een systeem dat in hoofdzaak met de warmwaterverwarming overeenkomt. De ketel is echter slechts voor een gedeelte met water gevuld, dat in verbinding staat met een open standpijp van 5 M. hoogte en 82 mm. binnenwerkschen middellijn. Zoo kan dus in den ketel slechts een stoomdruk van $^1/_2$ atmosfeer zich ontwikkelen. De dusgevormde stoom gaat door buizen naar de verwarmingslichamen, condenseert daar en vloeit door andere buizen naar den ketel terug.

Dit systeem heeft vele nadeelen. Het stoken van den ketel vereischt onophoudelijke zorg, daar de stoomdruk niet beneden $^1/_{10}$ atmosfeer mag dalen en ook zoo constant mogelijk dient te blijven. Een automatische stookinrichting wordt soms aangebracht, doch deze werkt slechts zelden geheel naar wensch. Daar het water steeds één temperatuur moet houden, kan men zich bij het stoken niet richten naar de temperatuur der buitenlucht. Het regelen der warmte in de vertrekken kan slechts zeer gebrekkig geschieden, door de verwarmingslichamen te isoleeren en alleen door kleppen de warmte toe te laten. Ook is de aanleg niet goedkoop.

Bij hoogedruk-stoomverwarming is een volledige stoomketel noodig, waarin twee atmosfeeren druk ontwikkeld worden. Bij ieder verwarmingslichaam, waarheen de stoom geleid wordt, is een afleibuis gemaakt, die een klep heeft, welke zich opent, zoodra een zekere hoeveelheid condensatiewater aanwezig is. Dit water wordt dan in zoogenaamde condensatiepotten opgevangen.

Bij alle stoomverwarmingen doet zich de mogelijkheid voor, dat het condensatiewater afgeleid moet worden. Het geluid, dat men telkens in de buizen hoort, is zeer storend. De ketels moeten voldoen aan de voorschriften van het stoomwezen, en staan onder voortdurende contrôle daarvan. De hitte is, vooral bij zoele buitentemperatuur, onverdraaglijk. Wordt de stoom afgesloten, dan houdt de warmte plotseling op. Eindelijk is een bekwaam stoker onmisbaar, daar anders een ontploffing van den ketel zou kunnen plaats vinden.

Slechts bij groote inrichtingen, waar toch reeds stoomketels voor andere doeleinden gebruikt worden, is hoogedruk-stoomverwarming aan te wenden. De stoom wordt dan door een reduceer-ventiel op de gewenschte spanning gebracht. Men kan de eigenaardigheden van stoomverwarming in onze spoorwagens waarnemen. Ofschoon in sommige daarvan een regeling van de temperatuur mogelijk schijnt, zoo heeft toch ieder reiziger kunnen bespeuren, hoe onvoldoende dit werkt. Groote hitte of ijzige koude, dit zijn de beide uitersten waartusschen men te kiezen heeft. In gebouwen is het niet anders. Daarom behoort aan dat systeem van verwarming voor particuliere gebouwen de voorkeur te worden gegeven, hetwelk de beste regeling toelaat. En dan is de warmwaterverwarming nog altijd onovertroffen.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Algemeene vergadering van Maandag 16 *Januari* 1898.

Na den gebruikelijken nieuwjaarsgroet van den Voorzitter, den heer Henri Evers, werd verslag gedaan van den toestand der Vereeniging over het afgeloopen jaar. Blijkens dat verslag kon die toestand in elk opzicht zeer bevredigend genoemd worden, hoewel het aantal der nieuw aangeworven leden, dat, hetwelk door vertrek, overlijden en andere omstandigheden voor de Vereeniging verloren was gegaan, slechts met één overtrof. Ook de financieele toestand gaf reden tot tevredenheid, daar er nog een klein batig slot op de rekening voorhanden was. Het verslag der sociëteits-commissie was, als immer, gunstig en opgewekt, en ook dat over het plantwerk wees op een vooruitgang te dien opzichte. Omtrent de feestviering, die in 't afgeloopen jaar ter gelegenheid van het 12½-jarig bestaan der Vereeniging had plaats gehad, werd medegedeeld dat deze in alle opzichten als een succes voor de Vereeniging mag beschouwd worden, en bovendien nog een overschot op de rekening had opgeleverd. In deze vergadering werden ook den bekroonden op de prijsvragen en ter tentoonstelling de behaalde medailles enz. uitgereikt. Verder werden, ter vervanging van de aftredende en niet herkiesbare bestuursleden, de heeren M. Brinkman en Jacs. van Gils, wien een woord van dank werd gebracht voor de diensten der Vereeniging bewezen, gekozen de heeren G. Pelt J. Jz. en P. Hooykaas Jr., die de benoeming aannamen. Ten slotte werden twee nieuwe leden der Vereeniging geballoteerd, waarna de Voorzitter de vergadering sloot.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Algemeene vergadering van 6 *Januari* 1898.

De vergadering werd door den Voorzitter, den heer C. R. van Ruijven, geopend met een hartelijk woord bij den aanvang van het nieuwe jaar, waarna de heer J. de Quack te 's-Gravenhage een lezing hield over de theorie en de practijk der bouwkunst; deze causerie werd met aandacht door de ruim 40 aanwezigen gevolgd en verwierf veel toejuiching.

De penningmeester, de heer L. van der Kamp, deed daarna rekening en verantwoording van het gehouden beheer; deze rekening was nagezien en accoord bevonden en het batig saldo werd op de nieuwe rekening overgebracht. De Vergadering besloot, op voorstel van den heer Planjer, om voor rekening der Vereeniging nog een leerling te plaatsen op de Ambachtsschool en een op Mathesis S. G. Daarna werd de begrooting voor 1898 goedgekeurd.

De heeren Van Ruijven en Wempe werden als bestuurslid herkozen en zoodoende als Voorzitter herbenoemd, waarna de vergadering werd gesloten.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 12 *Januari* 1898.

Naar aanleiding van een besluit der algemeene vergadering van 19 December jl. moest een lid aangewezen worden voor een commissie tot onderzoek der beste wijze van verzekering der leden; twee leden stelden zich hiervoor beschikbaar.

De 1e Secretaris bracht het jaarverslag uit; hieraan ontleenen wij dat de afdeeling zich in een tamelijken bloei mag verheugen. Het aantal leden steeg van 54 tot 89, het aantal donateurs tot 20.

De Bibliothecaris bracht eveneens verslag uit; van de bibliotheek werd een matig gebruik gemaakt; het aantal deelnemers aan den leeskring bedraagt 31.

Nu had een bestuursverkiezing plaats; herkozen werden de heeren W. J. den Bouvrie Jr., M. Couturier Jr. en H. J. C. Haver, en gekozen de heer H. A. J. Baanders.

Hierna werden twee leden aangewezen tot het nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester.

Na mededeeling dat zich 3 nieuwe leden hadden aangemeld en 4 donateurs waren opgegeven door eenige leden, sloot de Voorzitter de drukbezochte vergadering.

Afdeeling Rotterdam.

Vergadering van 10 *Januari* 1898.

De vergadering werd door den Président geopend met een heilwensch aan de leden voor het Nieuwjaar. Medegedeeld werd o. a., dat de aangekondigde voordracht niet kon doorgaan wegens ongesteldheid van den spreker; dat van den heer Stemler een 5-tal boekwerken was ten geschenke ontvangen, en van den heer Fels een jaargang van het *Werkelijke dig. Weekblad*.

Door den secretaris werd een uitgebreid jaarverslag uitgebracht, en door den heer J. A. Buijzerd namens de afgevaardigden een verslag van de Algemeene ledenvergadering, gehouden 19 Dec. Tot leden van de commissie voor het nazien van de boeken van het Hoofdbestuur werden verkozen de heeren C. Louw, J. C. Fels en C. A. Van Schagen. Tot lid van de commissie tot onderzoek naar de beste wijze van verzekeren van de leden der „T. V." werd bij acclamatie gekozen de heer C. Louw. Tot lid van het Hoofdbestuur werd herkozen het aftredend lid de heer H. W. C. Emons.

Het jaarverslag van den Penningmeester werd uitgebracht en de voorgelegde begrooting goedgekeurd. Het blijkt dat de financieele toestand gunstig genoemd mag worden. Als commissie tot nazien van de boeken werden benoemd de heeren C. F. Hein, A. Krüner en W. J. Scheerder.

Wegens het vergevorderd uur werd de beantwoording van de vraag, in de bus gevonden, uitgesteld tot de volgende vergadering; nadat nog enkele mededeelingen gedaan en inlichtingen verstrekt waren, werd deze vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. **De versieringscommissie van het Hoofdcomité voor de Inhuldigingsfeesten heeft de plaats der te ontwerpen versiering op het Tournooiveld, waarvoor kort geleden eene prijsvraag is uitgeschreven, verlegd tegenover de Lange Houtstraat, zoodat het rondpunt voorkomende op de situatieteekening, die bij het programma van de prijsvraag is gevoegd, zoodanig naar rechts zal worden verplaatst, dat het in het verlengde van de Lange Houtstraat komt te liggen.**

Tevens kan worden medegedeeld dat de tentoonstelling van versieringsmotieven uit vroegeren en lateren tijd en van antwoorden op de door de versierings-commissie uitgeschreven prijsvragen, den 18en Februari zal geopend worden in de kunstzaal van den Haagschen Kunstkring, door dat genootschap gedurende 18 dagen welwillend voor het doel afgestaan.

Inzendingen voor de expositie kan men nog doen toekomen aan de heeren Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié en F. H. Waller, leden van de versieringscommissie.

— Aan de beeldhouweres Georgine Schwartz is de vervaardiging opgedragen eener portretbuste van Hr. M. de Koningin in kroningsornaat.

Bekend is, — o. a. door het portret van wijlen den heer Scholten in Groningen — dat deze kunstenares zeer gelukkig is in het treffen der gelijkenis, terwijl haar werk zich steeds onderscheidt door smaakvolle, artistieke behandeling.

Naar dit origineel zullen door de firma Gerard Lissen, in Venloo, reproductiën worden gemaakt, binnen eenige weken algemeen verkrijgbaar.

LEIDEN. Gelijk indertijd gemeld is, was de heer W. Fontein — gekozen tot lid van den Gemeenteraad van Leiden, doch door den Raad niet toegelaten op de vroeger vermelde gronden — welk besluit van den Gemeenteraad door Gedep. Staten bevestigd was, daartegen in hooger beroep gekomen. Dat beroep is thans bij Kon. besluit ongegrond verklaard, zoodat de heer Fontein niet wordt toegelaten als lid van den Leidschen Gemeenteraad.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot ingenieur 2e kl., de ambtenaar op non-act. E. J. Bergmans;

toegevoegd aan den chef der werken en opnemingen aan de Solorivier, de ingen. 1e kl. L. G. de Val, de ingen. 1e kl. E. J. Bergmans en de aspirant-ingen. J. J. S. van Leeuwen, aan den chef der 3e waterstaats-afd. in het belang van den waterafvoer in Oost-Semarang de ingen. 2e kl. A. Sijthoff, aan den chef der 2e waterstaats-afd. in het belang der irrigatie in Noord-Tegal, de ingen. 2e kl. W. H. Kloppenburg;

overgeplaatst naar de res. Kediri, de ing. 3e kl. Jhr. H.G. Six.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter A. Mathijsen te Vlissingen bij het maken van een schiplaag aan het marinedok alsmar en W. P. H. Lommerzaen te Alblasserdam bij het maken en inhangen van drie paar ijzeren deuren voor de nieuwe schutsluis te IJmuiden.

— Bij de maatschappij tot exploitatie der Staatsspoorwegen is:

benoemd tot adjunct-ingenieur bij Weg en Werken te Utrecht Jhr. W. A. C. de Jonge;

bevorderd tot opzichter 1e kl. F. M. A. Balis, thans opzichter 2e kl.

— De heer J. C. Dirks, opzichter bij den waterstaat te Paramaribo, heeft na bijna 42 jaren dienst, tegen 1 Mei ontslag aangevraagd.

— Uit het vroeger vermelde dristal kozen de Gemeenteraad van Harlingen tot directeur der gasfabriek den heer J. de Bats te Schwedt a/O.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Gemeentebouwmeester te Vlissingen. Jaarwedde f 1400 en vrije woning. Adres op zegel vóór 20 Januari aan den Burgemeester (zie advert. in het vorig no.)

— Opzichter 2e kl. voor het stoomwezen. Aanvank. salaris f 900. Adres vóór 15 Febr. aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid. (*Zie Staatscourant no.* 6.)

— Chef-teekenaar op een fabriekskantoor (ijzergieterij). Kennis van electrotechniek strekt tot aanbev. Adres lett. M N I., Alg. Advert.-bur. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Adjunct-ingenieur (liefst werktuigkundige) bij het technisch bureau van het ministerie van koloniën, met diploma van de Polytechnische School te Delft of van een buitenlandsche daarmede gelijk te stellen inrichting van technisch onderwijs.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar. Salaris f 60 per maand. Adres lett. T I., Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Machine-teekenaar, die reeds als zoodanig is werkzaam geweest. Adres, met opgave van leeftijd, werkkring en verl. sal., onder motto *Ijsbanen*, bij den boekh. J. H. & G. van Heteren te Amsterdam.

— Twee bouwkundige opzichters bij de gemeentewerken te Middelburg. Salaris f 70 à f 80 per maand. Adres vóór 1 Februari aan den gemeentebouwmeester. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatiebureau Technische Vertegenwoord., Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Opzichter,	heeft	10	j.	geh.	verl. sal.	f	30	p. md.
2. „	„	34	„	ongeh.	„ „	„	80—90	„ „
3. Asp.-Opz.-Teek.	„	18	„	„	„ „	„	35—40	„ „
4. Opz.-teek., burgerl. waterb. kunde,	„	24	„	geh.	„ „	„	65—70	„ „
5. Opz.-teek., bekend met korkeuhouw	„	26	„		„ „	„	75—80	„ „
6. Opz.-Teek.	„	45	„		„ „	„	90	„ „
7. Opz. of Teeken.	„	20	„	ongeh.	„ „	„	60	„ „
8. Opzichter	„	28	„	„	„ „	„	70	„ „
9. Teeken., hand-, bouw- en pontteekenen, ongeh								
10. Opz. of Teek.,	heeft	28	j.	ongeh.	verl. sal.	f	60—80	p. md.
11. Asp.-Opz. of Teek.	„	18	„	„	„ „	„	50	„ „
12. Opz. of Teek.	„	28	„	„	„ „	„	80—90	„ „
13. Opz., landm. en waterpassen,	heeft	35	j.,	verl. sal.		f	900—1200	„

ADVERTENTIEN.

Bouwk. Opz.-Teek. gevraagd,

bek. met Fabr.-bouw str. tot aanbev., prakt. bekw. is vereischte, tegen een salaris van **f 60** per maand.

Fr. brieven onder lett. T L aan het Bureau van *De Opmerker*, te 's-Hage.

Bij de GEMEENTE-WERKEN te **Middelburg** worden, om met **1 Maart a. s.** in dienst te treden, voor een tijdvak van 8 respectieve 12 maanden of langer, GEVRAAGD

TWEE

Bouwkundige Opzichters,

bij den aanleg van rioleering, het maken van gemetselde reservoirs en kolken, ijzeren zinker en pompgebouwen met buisleidingen, op een salaris van **f 70.— à f 80.—** per maand.

Brieven, met opgaaf van tegenwoordige en vroegere betrekkingen, uitgevoerde werken en alwaar informatiën kunnen worden genomen, *vóór 1 Febr. 1898* in te zenden bij den Gemeente-Bouwmeester te *Middelburg*.

Zij, wier overkomst gewenscht mocht worden, zullen daartoe nadere uitnoodiging ontvangen.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen, — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — Porcelaine Badstoelen, IJzeren Badstoelen. — Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

„ANTI-STONE". Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.

Groote Kolenbesparing.

VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-GRAVENHAGE, ***Kerkplein***, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

L. C. WIJMER,

Rozengracht, 40, Amsterdam.

Fabrikant van Metaal- en Koperwerken.

Levert **KRONEN** voor **KAARS-, GAS-** en **ELECTRISCH LICHT** volgens *teekening* en *modellen*. Eigen voorzien in modellen van Oud-Hollandsche **HAARDSTELLEN, KRONEN, LUSTEN, KANDELAARS,** enz. enz.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

35ste Jaargang N°. 4. ZATERDAG, 22 Januari 1898.

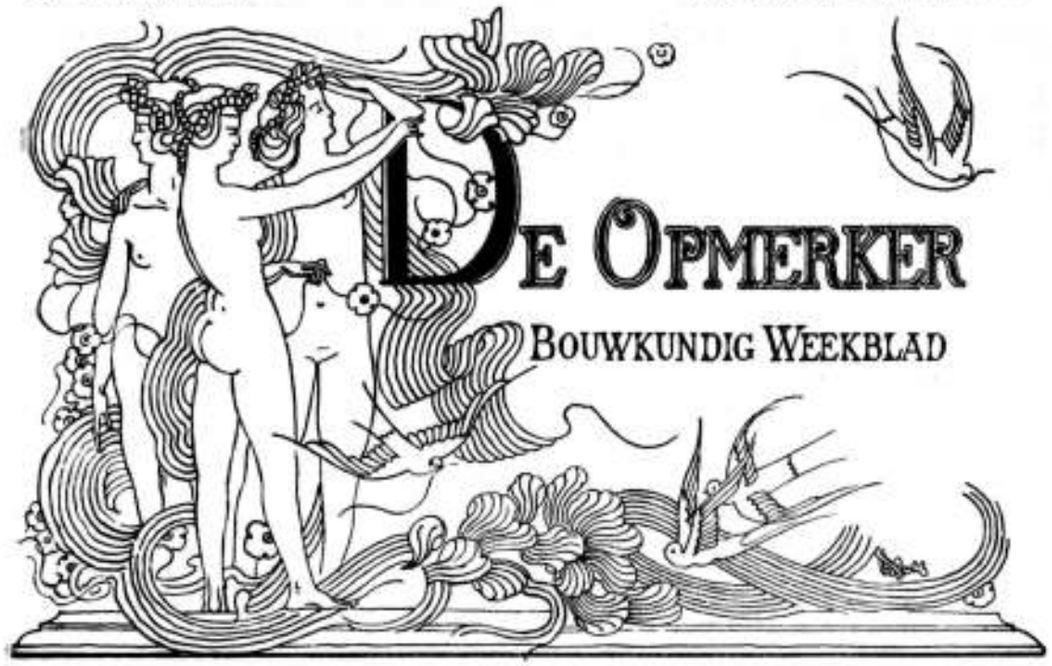

Redactie: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland f 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling f 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling f 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, rechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

RESTAURATIE.

door LUCTOR.

(*Vervolg en slot van bladz.* 20.)

De mode wisselt snel; kunst en wetenschap evenwel, en met haar de beschaving, gaan langzaam haren weg, daarbij telkens terugkeerend om, waar de uitkomst niet aan de verwachting beantwoordde, nog eens van nieuws aan te beginnen. In het oog loopend heeft zich dit verschijnsel voorgedaan met de bouwkunst van onzen tijd, die men als een aaneenschakeling van min of meer geslaagde en mislukte proefnemingen beschouwen kan.

De mode, die zich indringt in en bemoeit met alle nieuwe zaken, zeer dikwijls om ze te bederven, heeft, naar reeds door Vitet werd opgemerkt, ongelukkigerwijze ook de wordende wetenschap der monumenten niet gecorbiedigd en heeft misschien, of wel zekerlijk, hare ontwikkeling belemmerd. Het publiek heeft er een nieuwe liefhebberij van willen maken om den ouderdom van elk monument te bepalen, en naar een recept daarvoor gevraagd. Van een andere zijde zijn eenige geleerde mannen, door te veel ijver bezield, vervallen tot een dogmatiek, zich uitende in pedante vertoogen, geen tegenspraak duldend, en daardoor juist geschikt om ongeloovig te maken degenen die men bekeeren wil.

Uit het feit, dat Viollet-le-Duc de bovenstaande opmerkingen van Vitet aanhaalt, mag men toch wel aannemen, dat ook hij de dogmatiek in deze zaken afkeurt, wanneer men dit nog niet gelooft op grond van de als motto voor deze beschouwingen gekozen woorden.

En bovendien is het programma, door hem in het artikel „Restauration" van de Dictionnaire de l'Architecture ontwikkeld, zoo wel overwogen, dat men hem op grond daarvan niet verwijten kan, aan de zijde der doctrinairen te staan. Moge hij somtijds den schijn daarvan op zich geladen hebben, een dergelijk verwijt kan m. i. niet anders voortkomen dan uit vooringenomenheid.

Om dit te staven meen ik niet beter te kunnen doen dan dit programma hier in zijn hoofdpunten, naar des meesters eigen woorden, weer te geven.

Daar, waar zoo dikwijls geoordeeld en veroordeeld wordt, zonder den persoon wien het treft zelf gehoord te hebben, — en met Viollet-le-Duc is dit zeker in niet geringe mate het geval, — zal het in wijder kring bekend maken zijner beginselen, ook door de lezers die hem wel kennen, niet worden afgekeurd.

Een kritische beschouwing stel ik mij niet voor daarbij, maar meen den tekst der Dictionnaire zooveel mogelijk woordelijk te moeten volgen. Een enkele maal zal ik mij veroorloven, in plaats van een Fransch voorbeeld, een Nederlandsch van dezelfde strekking te bezigen. Voor het overige zal de aandachtige lezer gemakkelijk de weinige, door mij toegevoegde opmerkingen onderkennen.

In de eerste plaats dan wordt in dit programma vooropgesteld, dat elk gebouw, of elk deel van een gebouw moet worden gerestaureerd in den stijl, die eraan eigen is, en niet alleen wat het uiterlijk aanzien, maar ook wat de structuur betreft.

Er zijn weinig gebouwen, die, inzonderheid gedurende de middeleeuwen, gebouwd zijn in een adem, of die, wanneer zij dat al zijn, niet belangrijke wijzigingen hebben ondergaan, hetzij door aanbouw, ombouw of gedeeltelijke verandering.

Een hoofdzaak is dus, om vóór elk reparatiewerk nauwkeurig den ouderdom en het karakter van elk onderdeel vast te stellen, en hiervan een soort procesverbaal op te maken, gesteund op documenten, die

geen twijfel overlaten, hetzij door geschreven aanteekeningen, hetzij door opnamen in teekening.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat voor het opmaken van een dergelijk proces-verbaal een algemeene kennis van bouwkunstgeschiedenis alleen niet voldoende is. In elk land toch, zelfs in ons kleine Nederland, heeft elk gewest vaak nog een eigen stijlkarakter, waarvan men de beginselen en de middelen van uitvoering moet kennen, zoodat conclusies, die men zou trekken uit de monumenten in Zeeland, soms volstrekt niet van pas zijn bij een restauratie in Groningen of Limburg. Daarbij komt nog dat, inzonderheid in ons land, rekening gehouden moet worden met buitenlandsche invloeden; hier zijn bijv. Duitsche of Noordsche, ginds Vlaamsche of Fransche invloeden in het spel geweest, in den Renaissancetijd ook zuidelijke: Spaansche en Italiaansche. Zelfs in de 17e eeuw, die vele sporen van vreemden invloed heeft uitgewischt, en waarin de nieuwe nationale eenheid zoo duidelijk ook in de architectuurvormen spreekt, blijven locale karaktertrekken onmiskenbaar.

Bepalen wij ons echter tot de middeleeuwsche kunst, zoo vervolgt Viollet-le-Duc, dan stapelen bij een restauratie de moeilijkheden zich opeen.

Dikwijls zijn de monumenten of gedeelten daarvan uit een zeker tijdperk, of van een zekere school, bij herhaling gerepareerd en wel door kunstenaars, die niet thuis behoorden in het gewest, waar het gebouw staat; vandaar vaak groote verlegenheid, hoe te handelen.

Wanneer het te doen is, om èn de primitieve èn de gewijzigde gedeelten te restaureeren, moet men dan geen rekening houden met de laatste en de verstoorde eenheid van stijl herstellen of nauwkeurig het geheel herstellen mèt de latere wijzigingen? Het is in dit geval, dat het absoluut kiezen van een der twee partijen gevaren kan opleveren en dat het integendeel noodig is, zonder een der beide beginselen op een stellige manier te huldigen, te handelen naar de bijzondere omstandigheden. Welke zijn nu echter deze bijzondere omstandigheden? Wij zouden ze niet alle kunnen aanduiden; wij kunnen volstaan met enkele van de meest gewichtige aan te wijzen, om de kritieke zijde van het werk te doen uitkomen.

Vóór alles, vóór archeoloog te zijn, moet de architect, belast met een restauratie, bekwaam en ervaren constructeur wezen, niet alleen uit een algemeen, maar ook uit een particulier oogpunt, d. w. z. dat hij de wijzen van constructie, aangenomen in de verschillende tijdperken onzer kunst en in de verschillende scholen, moet kennen. Die constructiewijzen hebben een betrekkelijke waarde en zijn niet allen even goed; sommige heeft men zelfs moeten laten varen, omdat zij gebrekkig waren.

Zoo bijvoorbeeld heeft men een gebouw van de 12e eeuw, dat geen goten onder de druiplijst der daken had, in de 13e eeuw moeten restaureeren en er goten aan moeten toevoegen, met uitloopen gecombineerd.

De geheele bekroning is in slechten staat, het is erom te doen haar geheel te vernieuwen.

Zal men nu de goten van de 13e eeuw wegnemen om de oude kroonlijst uit de 12e, waarvan men nog de elementen zou kunnen terugvinden, te herstellen?

Zeer zeker niet, men zal de lijst met goot van de 13e eeuw herstellen, daarvoor ook de vormen van dat tijdperk behoudende, omdat men geen gootlijst uit de 12e eeuw zou kunnen vinden en het aanbrengen van een aan de verbeelding ontleende, met de pretentie er het karakter der architectuur van dat tijdperk aan te geven, zou zijn het maken van een anachronisme in steen.

Een ander voorbeeld.

De gewelven van een schip uit de 12e eeuw zijn door eenig ongeval gedeeltelijk vernield en later hersteld, niet in hun eersten vorm maar naar de toenmaals gebruikelijke manier. Deze laatste gewelven dreigen op hun beurt in te storten, men moet ze vernieuwen.

Zal men dit doen in hun laatsten vorm of zal men de primitieve gewelven herstellen?

Ja, omdat er geen enkel voordeel in is, om anders te handelen, maar wel een belangrijk, om het gebouw zijn oorspronkelijke eenheid weer te geven. De zaak is hier niet, als in het voorgaand geval, om een verbetering, aan een gebrekkig systeem aangebracht, te behouden, maar hier moet in aanmerking worden genomen, dat de vroegere restauratie of reparatie zonder oordeel heeft plaats gehad, volgens de methode toegepast tot aan onze eeuw en die bij elke vernieuwing of restauratie van een gebouw daarin bestond, dat men de gangbare vormen van zijn eigen tijd toepaste, terwijl wij te werk gaan volgens een tegenovergesteld beginsel, bestaande in het restaureeren van elk gebouw in zijn eigen stijl.

Maar nu, wanneer de gewelven, die men vernieuwen moet, ofschoon in karakter niet passend bij het oorspronkelijke, buitengemeen fraai zijn en bijv. aanleiding hebben gegeven tot het aanbrengen van vensters, voorzien van schoon glasschilderwerk en zoodanig samengesteld, dat zij met een geheele buitenordonnantie van groote waarde een geheel uitmaken, zal men dat alles dan vernielen, om de voldoening te smaken het oorspronkelijk schip in al zijn zuiverheid te herstellen? Zal men de glasramen op een zolder opbergen? Zal men zonder motief van buiten contreforten en steunbogen laten bestaan, die dan niets meer te dragen zouden hebben?

Zeer zeker niet. Men ziet het dus, *de absolute beginselen in deze dingen kunnen tot het ongerijmde voeren.*

Nog een ander voorbeeld. In een zaal moeten de vrijstaande pijlers, die onder de belasting dreigen te bezwijken, omdat het gebezigde materiaal te zwak en in te dunne lagen verdeeld is, vervangen worden. In verschillende tijden zijn reeds eenige dezer pijlers vernieuwd en men heeft daaraan doorsnede-vormen gegeven, die niet dezelfde zijn van de oorspronkelijke. Moeten wij nu bij het vernieuwen van die pijlers deze gevarieerde doorsneden kopieeren en ons aan de oude lagenverdeeling, die te zwak was, houden?

Neen, wij nemen voor alle pijlers weder den oorspronkelijken doorsnedevorm aan en bouwen ze op uit dikke blokken, om een herhaling te voorkomen van de ongevallen, die de oorzaak van onze operatie zijn.

Maar wanneer nu de doorsnede van eenige dezer pijlers gewijzigd is, tengevolge van een ontwerp tot verandering van het monument, een verandering, die uit het oogpunt van vooruitgang in de kunst belangrijk is, zooals dit bijvoorbeeld het geval is geweest met de Nôtre Dame te Parijs in de 14e eeuw?

Zullen wij dan bij de vernieuwing deze interessante sporen van een ontwerp dat niet geheel tot uitvoering kwam, maar die het streven van een school kenmerken, uitwisschen?

Neen, wij zullen ze vernieuwen in hun gewijzigden vorm, omdat die wijzigingen een punt van de kunstgeschiedenis kunnen ophelderen.

Nog meer voorbeelden, die ik hier, om niet in al te groote uitvoerigheid te vervallen, onvermeld laat,

van gevallen, waar men wijzigingen en toevoegsels van vroeger tijden moet respecteeren en het begrip van stijleenheid niet tot het uiterste doordrijven, opdat men die wijzigingen en toevoegsels ook in het vervolg als zoodanig zal blijven herkennen, worden door Viollet-le-Duc genoemd, om dan te vervolgen met het betoog, dat wij ook in verborgen gedeelten van de gebouwen nauwgezet alle sporen moeten eerbiedigen, die dienen kunnen om toevoegsels en wijzigingen van de oorspronkelijke dispositie te constateeren.

Er bestaan sommige kathedralen in Frankrijk, onder die welke in de 12de eeuw vernieuwd zijn, die geen transsept hadden, bij voorbeeld die van Sens, Meaux, Senlis. In de 14de en 15de eeuw zijn aan de schepen transsepten toegevoegd door er twee traveeën af te nemen. Deze wijzigingen zijn met meer of minder handigheid tot stand gebracht, maar voor het geoefend oog zijn sporen van den oorspronkelijken aanleg zichtbaar gebleven.

Het is in dergelijke gevallen, dat de restaurator nauwgezet moet zijn tot het uiterste en dat hij eer de sporen der wijzigingen moet doen in 't oog springen dan ze te verbergen.

Maar, wanneer van een monument gedeelten, waarvan geen spoor overbleef, opnieuw gemaakt moeten worden, hetzij wegens noodzaak uit een constructief oogpunt, hetzij om een geschonden werk te completeeren, dan moet de met de restauratie belaste architect zich wel ter dege doordringen van den stijl, eigen aan het hem toevertrouwde monument.

Een pinakel uit de 13e eeuw, gekopieerd van een gebouw uit dat tijdperk, zal een misstand geven, wanneer men hem plaatst op een ander; een profiel, ontleend aan een klein gebouw, zal vloeken bij toepassing op een groot. Het is bovendien een grove dwaling te meenen, dat een bouwkunstig detail uit de middeleeuwen ongestraft vergroot of verkleind kan worden. In de architectuur staat elk lid in de juiste verhouding tot het monument, waarvoor het gecomposeerd werd. Verandering van die verhouding leidt tot misvorming.

Men mag dus wel eerst tweemaal overwegen, wanneer het er om te doen is, ontbrekende deelen van een middeleeuwsch gebouw te completeeren en zich wel doordrongen hebben van de verhoudingen, door den oorspronkelijken ontwerper aangenomen.

Bij de restauraties is nog een domineerende voorwaarde, die men altijd voor den geest moet hebben, namelijk dat men voor elk deel dat verwijderd wordt, slechts betere materialen en krachtiger of meer volmaakte middelen van uitvoering mag bezigen, dan oorspronkelijk het geval was. Terecht doet Viollet-le-Duc uitkomen, dat elk restauratiewerk voor een bouwconstructie een vrij harde proef is. Zeer behartigenswaardig zijn ook de practische wenken, die hij geeft, wat betreft steiger-, span- en schoorwerken en datgene, waarop daarbij in verband met de constructie der gebouwen gelet moet worden, om rampen te voorkomen; ook wijst hij erop hoeveel tegenwoordigheid van geest en moed vaak noodig zijn om, waar een voorzorgsmaatregel faalt, dadelijk andere afdoende te kunnen aanwijzen.

Vervolgens bespreekt hij den invloed der serieus opgevatte restauratiewerken op de vorming, zoowel der bouwmeesters als der werklieden, en op de onderlinge verhouding tusschen beide; dan invloed op de verschillende industrieën met het bouwvak in verband staande, invloeden, waarvan de voordeelen toch ook door de tegenstanders van alle restauratie zullen moeten worden erkend.

Terugkeerende tot moeilijkheden weder van anderen aard, wordt vervolgens gereleveerd deze, dat dikwijls gebouwen gerestaureerd moeten worden, waarvan de bestemming veranderd, of ten minste belangrijk gewijzigd is in den loop der tijden. De architect kan dan niet volstaan met oude onbruikbaar geworden dispositie te herstellen, maar heeft al zijn vindingrijkheid noodig, om het gebouw, zonder het te bederven, aan zijn nieuwe of gewijzigde bestemming te laten blijven voldoen.

Viollet-le-Duc geeft zelf toe, dat de helling, waarop de bouwmeester zich dan somtijds wagen moet, glad wordt, daar, waar men zich niet meer aan de letterlijke navolging kan houden en dat hij niet dan in uiterste gevallen vertrouwen mag, zich genoeg in den geest van het werk te hebben ingewerkt, om te kunnen beoordeelen, hoe de oorspronkelijke ontwerper zulk een modern vraagstuk zou hebben opgelost. Maar men moet toegeven, dat hij soms genoodzaakt is, zich op die helling te wagen en er zich niet met een non possumus van mag afmaken.

Dat een architect weigert een gasleiding in een kerk aan te brengen, om beschadigingen en rampen te voorkomen kan men zich voorstellen, omdat men het gebouw ook nog op andere wijze verlichten kan, maar, dat hij zich verzet tegen het plaatsen van een calorifere onder voorwendsel, dat de middeleeuwen dit systeem van verwarming niet hadden aangenomen in hun kerkgebouwen en dat hij aldus de geloovigen noodzaak kou te vatten in naam der archeologie, dit grenst aan het belachlijke. Na voorts uiteengezet te hebben, hoe in zulk een geval het best in den geest des primitieven bouwmeesters te handelen is, komt Viollet-le-Duc aan het slot van zijn artikel nogmaals terug op de hooge eischen, die de restaurator zichzelf stellen moet en op de noodzakelijkheid van een exacte kennis van de waarde, de functie en de structuur van elk onderdeel, die hem in staat stelt vooraf de onmiddellijke of toekomstige gevolgen zijner operatiën te overzien.

Ik kan niet nalaten hier zijn woorden in originali aan te halen.

S'il agit au hasard, mieux vaut qu'il s'abstienne. Mieux vaut laisser mourir le malade que le tuer, en verder .... *décider d'une disposition a priori, sans s'être entouré de tous les renseignements, qui doivent la commander, c'est tomber dans l'hypothèse et rien n'est périlleux comme l'hypothèse dans les travaux de restauration.*

Wij hebben er genoeg van gezegd, ook hier spreekt nog Viollet-le-Duc, om de moeilijkheden te doen begrijpen, die de architect, belast met een restauratie, ontmoet, wanneer hij zijn taak ernstig opvat en wanneer hij niet alleen oprecht wil schijnen, maar zijn werk voltooien met de overtuiging, niets aan het toeval te hebben overgelaten en nimmer getracht te hebben zichzelf te bedriegen.

En zeker zal het voorafgaande ook voldoende zijn om de lezers van *De Opmerker*, die Viollet-le-Duc niet van nabij kennen, eenig denkbeeld te geven van zijn restauratieleer, dengene met wien dit wel het geval is, de door hem ontwikkelde beginselen nog eens in herinnering te brengen, en dan vraag ik of vooreerst hier wel gesproken mag worden van een orthodoxe leer, die een blind geloof naar de letter vraagt. Ik zou haast tot de conclusie komen, dat wie er zoo over spreekt, blijk geeft het artikel „Restauration" in de Dictionnaire de l'Architecture nooit aandachtig gelezen te hebben en beter zou doen te zwijgen dan anderen op een dwaalspoor te brengen. De verwarring der denkbeelden, vooral in zaken als de hier behandelde, is reeds groot genoeg; zoo groot, dat wij het

onze plicht moeten achten, waar wij kunnen, alle pogingen aan te wenden, dit kluwen te ontwarren. Wie slechts een enkel punt tot klaarheid weet te brengen doet een goed werk.

Ik laat hier de vraag vóór of tegen restauratie in het algemeen natuurlijk buiten spel.

Is men in beginsel tegen elke restauratie, soit, maar wat stelt men daar dan tegenover, als middel om onze monumenten te behouden als documenten, in eere te herstellen als kunstwerken en een lang leven te verzekeren, ten bate van hen die na ons komen. Ik kan toch niet aannemen, dat men tevreden kan zijn met den bestaanden toestand welks voortbestaan zeker al heel weinig waarborgen geeft voor het behoud. Hier toch zien wij den slooper aan 't werk, ginds den weinig serieuzen restaurator uit onkunde onherstelbare schade aanrichten, elders een domme bliksemstraal in weinig tijds veel schoons vernielen.

Tal van gevaren alzoo, die onze monumenten bedreigen en die een langzamen maar zekeren ondergang ten gevolge moeten hebben.

Geen wet, die ze beschermt en slechts uiterst geringe sporen van piëteit, van eenig gevoel voor de gedenkteekenen, die daar staan om te getuigen van de toewijding van eenige menschen, meer hechtende aan de kunst aan welker beoefening hun leven gewijd was, dan aan hun persoonlijk eigenbelang.

Kent men zoo iets nog, kan men zich zoo iets zelfs nog wel voorstellen in onzen tijd van broodkunst, broodnijd en reclame?

Zijn de meeste onzer bouwmeesters nog wel doordrongen van het heilige van hun roeping; gevoelen zij wat Semper zeggen wil met zijn: *„Die Kunst hat somit gleiches Ziel mit der Religion;* of is deze uitspraak niet meer van toepassing op onzen tijd?

Is in de beschaafde samenleving de kunstzin door stoom en electriciteit voorgoed verstikt, door de wetenschap voorgoed overbodig gemaakt?

Of zouden wij nog beleven, dat de beschaafde samenleving, den wilden en vaak met zoo weinig verstand gevoerden strijd met al die nieuwe wapens moede, eenmaal weder bij de kunst komt zoeken, wat de nagenoeg in louter politiek en speculatie ontaarde godsdienstvormen haar niet meer geven kunnen, namelijk: *„Enthebung aus den Unvollkommenheiten des Daseins, Vergessen der irdischen Leiden und Kämpfe im Hinblick auf Vollkommenes".*

Ik wil mij thans niet aan voorspellingen wagen en ook de voorspellingen van anderen niet aan critiek onderwerpen.

Ik wil ook over de beteekenis van een persoonlijkheid als Cuypers, voor de toekomst onzer Nederlandsche bouwkunst, mijn meening voorloopig voor mij houden.

Maar tot mijn onderwerp terugkeerende, meen ik te mogen beweren, dat, indien het behoud onzer monumenten ons ter harte gaat, een grondige kennis en een rationeele toepassing van Viollet-le-Duc's beginselen betreffende restauratie ons op den goeden weg kan brengen.

Onfeilbaar is de Fransche meester niet, maar het zal zeker den beste onder onze Nederlandsche bouwmeesters niet tot oneer strekken, Viollet-le-Duc in deze zaken als zijn meerdere te erkennen.

Wanneer de strijd over het „restaureeren", zooals Luctor schrijft „onverkwikkelijk" geworden is, dan mag dit zeker niet *onze* schuld heeten. Dat een strijd iemand ooit verkwikking bracht, wij gelooven het nauwlijks; een eerlijk steekspel pleegt echter door de toeschouwers met belangstelling gadegeslagen te worden. De beide strijders kampten met gesloten vizier; hunne schilden, duidelijk voorzien van de heraldieke figuren hunner meeningen, lieten echter den wapenkundigen aanschouwer geen twijfel omtrent hunne personen. Ligt de „onverkwikkelijkheid" wellicht daarin, dat de paladijn van Viollet-le-Duc, door het vuur van den kamp medegesleept, af en toe zich van wapenen bediende, die bij de tournooiwetten toch uitdrukkelijk verboden zijn? De tegenpartij is hem daarin niet gevolgd.

Laten wij het nog eens mogen zeggen, dat wij voor Viollet-le-Duc groote bewondering hebben, al willen wij niet door dik en dun met hem medegaan. De definitie, door den meester van „restaureeren" gegeven, was ons bekend; het zal Luctor echter niet verwonderen, dat wij het „herstellen in een staat van volledigheid, die mogelijk nooit op een gegeven oogenblik heeft bestaan", als een ernstig vergrijp beschouwen, wanneer die herstelling niet *op het papier*, maar *in werkelijkheid* wordt verricht.

De oude gebouwen beschouwen wij inderdaad als „historische documenten, waar men eigenlijk zonder strikte noodzakelijkheid niet aan raken mag". Wat wij aanvankelijk omtrent de restauratie der Nieuwe kerk te Amsterdam schreven, hebben wij *gehoel teruggenomen*, toen door menschen, die het weten konden, openlijk werd medegedeeld, wat er bij die restauratie had plaats gevonden.

Dat Luctor, die toch zeker wel zal weten, tegen wien de heer B. in het krijt kwam, ons zal verdenken geen belangstelling voor oude bouwwerken te bezitten, mogen wij niet aannemen. Een niet onaanzienlijk deel van ons leven hebben wij aan de studie dier monumenten gewijd. Daarbij hebben wij, om met Luctor te spreken „telkens aanleiding gevonden om het gezond verstand, het vernuft, den goeden smaak, en de kunstvaardigheid der oude meesters naar waarde te schatten". Ja, zelfs hebben wij af en toe aan restauraties op papier onze krachten beproefd, doch er ons zorgvuldig voor gewacht om pogingen te doen, die tot de verwezenlijking dezer plannen zouden kunnen leiden. Eindelijk, wij mogen er ons op beroemen dat daar, waar soms gedenkteekenen van vroegere kunst door een restauratie bedreigd werden, ook ons advies ertoe heeft bijgedragen, om die kunstvoortbrengselen van het lot, dat hen beschoren scheen, te redden.

Daarom, wij „kanten ons niet tegen de studie van alles wat middeleeuwsch is of schijnt", maar wij meenen dat men de monumenten niet mag gebruiken op een wijze, zooals een patholoog zijn konijntjes en marmotjes doet.

Luctor heeft zeker een goed werk gedaan, door wat Viollet-le-Duc over restaureeren opmerkt, eenigszins uitvoerig mede te deelen. Dat evenwel iemand, die dit betoog leest, daaruit zal kunnen afleiden, dat het recht van bestaan der 19e-eeuwsche restauratie onweerlegbaar is aangetoond, gelooven wij niet. Af en toe schijnt het zelfs of de groote Franschman een weinig met de zaak verlegen was, ja dat zijn sceptische, echt Gallische natuur hem ook de schaduwzijde van wat hij voorstaat, doet erkennen.

Een restaurator moet nauwgezet zijn tot het uiterste, zegt Viollet-le-Duc. Toegegeven. Maar welk „nauwgezet" man zal er zich toe laten vinden om van een „monument gedeelten, waarvan geen spoor overbleef", opnieuw te maken? Toch verlangt de Fransche schrijver dit van hem. Denk u een „nauwgezet" handelsman, wiens boeken voor een deel door een

ramp te gronde zijn gegaan en die ook zelfs de gegevens om het ontbrekende aan te vullen, mist. Wat zult gij wel van zijn „nauwgezetheid" zeggen, als die man na een- of tweemaal overwogen te hebben, zich er toch maar toe zet om die boeken te completeeren?

Inderdaad, wie zoo iets doet, is „op een helling". Dat iemand ooit „genoodzaakt" zou zijn zich daarop te wagen, het wil er bij ons niet in. Er is nimmer een verontschuldiging voor den falsaris.

Reeds vroeger hebben wij door een voorbeeld, de restauratie der St.-Bavokerk te Haarlem, aangetoond *hoe* hier te lande gerestaureerd wordt. Dit monument was in „een toestand, welks voortbestaan zeker niet minder waarborgen gaf voor het behoud" dan de staat, waarin het nu gebracht is. Wij zijn bereid verdere voorbeelden te geven. Aan Luctor nu de taak om de *noodzakelijkheid* der in ons land ondernomen restauraties aan te toonen.

In beginsel zijn wij tegen restauratie; wij stellen daartegenover doeltreffende reparatiën tot een minimum beperkt en *zonder* bijvoeging van wat dan ook.

Voor onze bouwmeesters is een schoonere taak weggelegd dan die in het „restaureeren" van oude gebouwen is te vinden. Laat ze *zelf* scheppen, laat ze *nieuwe* gebouwen stichten, zoo hecht, zoo wel geconstrueerd, dat de tand des tijds er zoo min mogelijk vat op heeft.

Willen zij de oude gebouwen opmeten, in teekening brengen of op andere wijze voor hunne studiën gebruiken, wij hebben er niet op tegen, al vreezen wij dat deze studiën misschien een hinderpaal voor hunne oorspronkelijkheid zullen blijken. Dit moet ieder echter voor zich zelf weten.

Men late onze oude gebouwen eens wat met rust. Meerendeels zijn zij zoo hecht, dat zij ook zonder onze „restauraties" het nog eeuwen kunnen uithouden. Men ergere zich niet meer, als hier wat steen verweerd, daar een kruisbloem verdwenen of een nis ledig geraakt is.

„Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit
Und neues Leben blüht auf den Ruinen".

Zoo moet het zijn. Niet het oplappen van bouwvallen, hoe schoon ook, mag het ideaal van den modernen architect wezen. Zijn werk spreke van het *nieuwe leven*, dat de steeds veranderende tijden bezaten, bezitten en zullen bezitten, zoo lang er nog menschen op aarde leven.

W.

WILLIAM MORRIS.

Het werk van Aymer Vallance, „William Morris, his Art, his Writings and his Public Life", is nu in goedkoope, doch vermeerderde uitgaaf verschenen.

Morris was, men weet het, een ongemeen veelzijdig man. Die veelzijdigheid leidde echter niet, zooals meestal, tot oppervlakkigheid. Al wat Morris deed, deed hij grondig en goed. Als dichter behoorde hij tot de besten van Engeland; wat hij als zoodanig maakte zal vermoedelijk zijn naam ook voor het nageslacht doen leven. Ja, het is niet onwaarschijnlijk, dat later *alleen* zijn roem als dichter zal blijven.

De tijdgenooten van Morris hebben echter ook de andere zijden van zijn talent hoogelijk gewaardeerd. Zij zagen in hem den vader van de herleefde decoratieve kunst, waardoor Engeland nu sinds twintig jaar het voorbeeld voor alle natiën is geworden. In het bijzonder de drukkunst heeft Morris met succes beoefend. Ook als ijverig voorvechter der sociaaldemocratie heeft hij zich doen kennen.

Wat Morris voor het ambacht in het algemeen gedaan heeft, verdient inderdaad dankbare erkenning. Wel zou hij niet zoo ver gekomen zijn, als hij niet een voorganger gehad had als Ruskin, de man, die door zijn geschriften zoo veel invloed heeft gehad op den Engelschen kunstsmaak van thans, doch dit verkleint zijn verdienste slechts in geringe mate.

Morris stond op den bodem van wat men in Engeland „the Gothic Revival" pleegt te noemen. De middeneeuwsche beginselen, door Pugin in de bouwkunst ingevoerd, paste de dichter ook op het ambacht toe.

Morris dacht en voelde middeneeuwsch en hij was allerminst een modern man, ofschoon hij op zijne wijze de sociaal-democratie was toegedaan. Zijn ideaal was een herleving van tijden, die reeds lang achter ons liggen.

Wie Morris in zijn woning opzocht, moet van het socialisme des bewoners een eigenaardigen indruk hebben ontvangen. Kelmscott House, te Hammersmith, een der vriendelijkste voorsteden van Londen gelegen, is een allerliefst ouderwetsch huis, dat zelfs aan iemand met een verwenden smaak kan voldoen. Daar drukte Morris zijn boeken op een kleine handpers; in het kleine huisje, schuins aan de overzijde, woonde zijn vriend en geestverwant Cobden-Sanderson, die de gedrukte boeken van sierlijke banden eigenhandig voorzag.

Er is zeker een vreemd contrast tusschen deze beide „arbeiders" en hun werk, dat hen schatten opbracht. Hoe kan men een goed socialist zijn, als men zich zoozeer op kapitaalvorming toelegt?

Men moet echter niet vergeten, dat deze socialisten in de eerste plaats „esthetische" menschen waren en dat hunne idealen geheel andere zijn geweest, dan die, welke de gewone werkmanskringen kennen. Morris en zijn geestverwanten zagen vooral kwaad in de fabrieken met hare stoomwerktuigen, waardoor naar hunne meening slechts de voortbrenging van goedkoope, doch slechte waar is toegenomen, terwijl de arbeiders verstompten. Alleen van handenarbeid verwachtten zij heil.

De onpartijdige beschouwer ziet aanstonds in, dat deze veroordeeling der moderne nijverheid alleen mogelijk was bij mannen, die hunne idealen zochten in tijden, die lang reeds achter ons liggen. Zij trachten tegen den stroom op te roeien, en dit is hun natuurlijk niet gelukt.

Het is waarschijnlijk, dat Morris en zijn vrienden gepoogd hebben, door hun voorbeeld het lot van den ambachtsman te verbeteren. Maar zij vergeten, dat de gewone werkman, die hunne ontwikkeling, hunne opvoeding, hunne beschaving niet had, hen nimmer nabij kon komen. Van het socialisme, dat slechts naar bevrediging van stoffelijke behoeften streeft, was Morris afkeerig.

Dat al wat naar moderne machinerie leek, door Morris verfoeid werd, had ten gevolge, dat zijn werk archaïstisch werd, en eer omstreeks 1500 dan in het laatst der 19e eeuw ontstaan schijnt. Daarom kan Morris' streven slechts door enkelen gewaardeerd werden, en wel door hen, die zich gaarne in het verledene verdiepen. Het archeologisch-aristocratisch karakter zijner kunst staat haar algemeene verbreiding in den weg.

Reeds thans zijn er velen, die, bij alle waardeering voor wat Morris deed, toch inzien, dat zijne idealen, als die van een lang vervlogen tijd, voor ons slechts zeer betrekkelijke waarde hebben. De beste kunstnijveren van nu voelen niet Gothisch meer, verachten

de moderne werktuigen en vindingen geenszins. Zij willen niet meer werken zooals de middeleeuwsche meesters het deden, doch zooals *onze* tijd het eischt. En dit beginsel, goed toegepast, zal ons verder brengen, dan dat, waarvan Morris uitging.

NAAR DE NOORDZEE.

Het zal een kleine twintig jaar geleden zijn, dat er te Amsterdam een granietha ndelaar rondwandelde of roudsprong, zooals de makers van zeker puntdicht van hem zeiden. Nu ligt hij al jaren lang onder het kostbaar materiaal, waarin hij handel placht te drijven, begraven. De man had zonderlinge invallen. Hij verbeeldde zich onder anderen, dat het eiland Urk één granietrots was, die, in exploitatie gebracht, schatten kon opleveren. Hij achtte echter die exploitatie slechts mogelijk, indien eerst Amsterdam door een onderzeeschen tunnel met het eiland verbonden was.

Aan dien tunnel naar Urk dachten wij, toen wij in een dagblad lazen dat te Amsterdam: „het Liernurstelsel, hetwelk uit de middelen der ingezetenen, en wel ten koste van tonnen en misschien millioenen, toegepast is om den ongezonden en hatelijken stank uit de stadswateren te verwijderen, zijn doel niet heeft *kunnen* bereiken, omdat het niet berekend is voor zijn taak.

„Het Liernurstelsel toch, verwijdert het huiswater niet, 't geen dus in de openbare wateren vloeit, en juist dat menagewater vervuilt onze grachten en maakt die stinkend en ongezond. In de oude stad verdrijft de gedurige waterverversching dat vuil, gedeeltelijk althans. Maar in de nieuwe stad is 't dringend noodig een stelsel aan te nemen, dat behalve de fecaliën ook dat gevaarlijke huiswater opneemt en in de Noordzee loost.

„Hoe vele millioenen dat kosten zal, is nog niet te ramen zelfs.

„Maar de meeste ambtenaren van publieke werken, alsmede de directeur van den reinigingsdienst, blijven volhouden, dat het Liernurstelsel voor Amsterdam nog het beste stelsel is, en staan daarin dus lijnrecht over tegen het gevoelen van den nieuwen directeur van publieke werken, die het bestaande afkeurt en het nieuwe onmisbaar acht."

Wij zien hier dus dien nieuwen directeur, met al het blijmoedig optimisme der jeugd in de millioenen tasten, nu wel niet om een tunnel naar Urk te maken, maar om de Amstelstad door een *„cloaca maxima"* in verbinding te brengen met de Noordzee, die groot genoeg wordt geacht om, naast het Haagsche, ook het Amsterdamsche vuil te verzwelgen.

Al bestaan de millioenen maar op het papier en al is het niet aan te nemen dat zij ooit tot werkelijke millioenen zullen worden, het is toch wel eigenaardig, dat men plannen als deze met een ernstig gezicht te Amsterdam durft openbaar maken.

Welk een beweging zal er te Zandvoort en te Wijk-aan-Zee ontstaan, als men daar eerst de grootschheid van het plan beseft! Is het vloed, dan worden de baders te Wijk-aan-Zee op *„eau d'Amsterdam"* getracteerd, terwijl bij eb de badgasten van Zandvoort dat buitenkansje zullen genieten. Zoo zal men, in de toekomst onder de uitrusting van ieder, die den zomer in een der beide badplaatsen wil doorbrengen, een getijdetafel aantreffen. Want dat, als te Scheveningen, ter wille van het badend publiek de spuiing den geheelen zomer gestaakt zou worden, schijnt ons in dit geval haast niet denkbaar. Amsterdamsche neuzen zijn niet verwend, maar tot zulk een zelfverloochening achten wij ze niet in staat.

Ware het geheele plan niet een der meest doodgeboren kindjes, die ooit door teleurgestelde ouders ter aarde werden besteld, wij zouden de bedreigde Zandvoorters en Wijk-aan-Zee-en-Duiners raden spoedig aan het petitionneeren te gaan, om den slag die hen dreigt, af te wenden.

Misschien is er voor het project nog één kans, en die bestaat daarin, dat het aan niet minder grootsche ondernemingen gekoppeld wordt, als bv. de open doorgraving van IJmuiden naar Schellinkwoude. Dan heeft men de Noordzee voor Amsterdam, en kan er gespuid worden naar hartelust, terwijl de ongewisse baren wellicht bij springvloed en noordwesterstorm nog voor wat extra-verversching zorgen, in den geest van die welke te Rotterdam den bewoners zooveel frischheid en vermaak plegen te geven. En mocht de droogmaking van de Zuiderzee dan niet gelukken, wie weet of wij den tunnel naar Urk, het eiland, dat op zoo ongewenschte wijze van de bewoonde wereld is afgezonderd, nog niet eens zien tot stand komen.

Misschien blijkt het ook mogelijk de Amsterdamsche »menage-, huis- en andere gevaarlijke wateren" door onderaardsche schietblaasbalgen naar het Gooi, de Veluwe, ja wellicht naar Drente te expedieeren. Dan worden de schrale heiden daar paradijzen en kan men de Noordzee, die toch nooit te vertrouwen is, thuis laten.

De moderne wetenschap staat voor niets.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1006*ste Vergadering van* 19 *Januari* 1898.

De vergadering werd geleid door den Vice-voorzitter, den heer W. van Hoven.

Na lezing der notulen kwamen de ingekomen stukken ter tafel. Tot deze behoorde een schrijven van den heer L. F. Edema van der Tuuk, waarin hij wegens gezondheidsredenen voor zijn functie als redactielid bedankt.

Voorts een schrijven van de bouwkundige vereeniging, waarin verzocht wordt eenige plaatwerken van Architectura et Amicitia in leen te mogen ontvangen, hetgeen door de Vergadering werd goedgekeurd.

Een schrijven van den heer Joseph Cuypers, de mededeeling bevattende dat hij door familieomstandigheden voorloopig de vergaderingen niet als Voorzitter zal kunnen leiden.

Hierna vond de behandeling der voorgestelde wetswijziging plaats, waarvan de voornaamste veranderingen op dezen avond waren, dat in 't vervolg geen buitenlanders meer aan de eerepr ijsvragen kunnen deelnemen, en dat de ingekomen teekeningen eerst tentoongesteld worden, als zij door de jury beoordeeld zijn en het rapport ingekomen is.

Hierna werd de nieuwe wet in haar geheel aangenomen.

Aan de wanden was tentoongesteld een groot deel der teekeningen, welke in den afgeloopen zomer op de tentoonstelling te Brussel door Architectura ingezonden waren; voorts een belangrijke verzameling photographieën naar Romaansche kunstwerken.

Onder dankzegging werd deze zeer slecht bezochte vergadering gesloten.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling 's-Gravenhage.

Vergadering van 10 *Januari* 1898.

De nieuwbenoemde Voorzitter, de heer H. Boekholt, opent met een woord van welkom aan de leden, de eerste vergadering in dit jaar, welke voor het eerst gehouden werd in de bovenzaal van het gebouw van den Haagschen Kunstkring, hen aansporende tot onderlinge samenwerking.

Onder meer was ingekomen een schrijven van den heer J. G. Stemler uit Amsterdam, bevattende de gratis toezegging van eenige belangrijke boekwerken voor de bibliotheek der afdeeling; een en ander werd met applaus begroet. Door den heer J. Hak werd namens de afgevaardigden naar de Algemeene ledenvergadering een verslag uitgebracht, waarvoor hem bij monde van den Voorzitter dank werd gezegd.

Tot lid van de commissie tot onderzoek naar de beste wijze van verzekeren tegen ongelukken en invaliditeit van de leden der Technische Vakvereeniging, werd gekozen de heer P. Brittijn.

Vervolgens werden 3 nieuwe leden aangenomen. Door den heer J. Hak werd hulde gebracht aan het nieuwe bestuur voor de nauwgezette plichtsvervulling. De Voorzitter bracht een woord van dank aan den afgetreden Voorzitter, den heer F. S. G. Henning, en hoopte hem nog lang als lid der Vereeniging te mogen

behouden. Medegedeeld werd dat de heer J. L. M. Lauweriks op Zaterdag 22 Januari e. k. een lezing zal houden. Nadat nog eenige vragen en mededeelingen waren gedaan, sloot de Voorzitter de vergadering.

Afdeeling Utrecht.

Vergadering van 14 *Januari* 1898.

De Voorzitter roept den aanwezigen leden een hartelijk welkom toe in het pas begonnen jaar en deelt, na het lezen en goedkeuren der notulen van de vorige vergadering, mede dat de heeren J. N. Broebaart en B. J. van Baaren als donateurs der Vereeniging zijn toegetreden.

Door den Secretaris wordt mededeeling gedaan van de ingekomen stukken, waaruit, overgaande tot punt 4 der agenda, de heer C. de Weerdt, als afgevaardigde van de Algemeene Ledenvergadering van 19 December 1897, een volledig verslag dier vergadering uitbrengt, terwijl hij tevens op de uitmuntende ontvangst wijst, die de afdeeling Amsterdam bereidde.

Tot lid van de commissie van onderzoek in zake de beste wijze van verzekeren voor de leden der Technische Vakvereeniging, wordt met groote meerderheid van stemmen gekozen de heer H. A. Becker, die deze benoeming aanneemt.

Hierna stelt de Voorzitter punt 6 der agenda aan de orde, „verkiezing van een lid van het Hoofdbestuur", waarvoor de heer C. de Weerdt (aftredend lid) bij acclamatie wordt herkozen.

De beantwoording der ingekomen vragen wordt, wegens afwezigheid van den rapporteur, tot de volgende vergadering uitgesteld.

Met het nog op het vergevorderd uur wordt besloten, de kunstbeschouwing over de „Denkmäler der Baukunst", afgestaan door het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, te verdagen tot 16 Januari e. k., des middags van 2—4 uren, in het gewone vergaderlokaal.

Niets meer aan de orde zijnde, wordt, na de gewone rondvraag aan de leden, welke nog enige besprekingen van huishoudelijken aard uitlokt, de vergadering te 10½ uren gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Tot aanvulling van het bericht, in het voorgaande nommer geplaatst, kan worden medegedeeld, dat de te openen tentoonstelling van versieringsprenten en motieven tweeledig zijn zal, voorzeerst historisch en in de tweede plaats actueel. Men wil trachten een overzicht te geven hoe in de vorige eeuwen de interieurs van Vorsten werden gevierd en welke hulpmiddelen en gegevens thans ten dienste staan.

Wat het historisch gedeelte aangaat, heeft men een belangrijke verzameling historie-platen kunnen samenbrengen uit de voornaamste Nederlandsche particuliere collectiën, o. a. de mooie platen van de door Rubens in 1685 ontworpen versieringen van Antwerpen, de reproductiën van den intocht van Willem III in 's-Gravenhage van 1691.

Vrij volledig zullen de feesten, verlichtingen enz. gedurende de 16de en 17e eeuw in ons land vertegenwoordigd zijn, terwijl enkele der intochten van Lodewijk XIV in Parijs en van feesten in de 18e eeuw, worden tentoongesteld.

Wat het heden aangaat, worden geëxposeerd de ingekomen ontwerpen op de prijsvragen, uitgeschreven door het uitvoerend comité; deze bestaan uit een zestigtal antwoorden met ongeveer 250 teekeningen. Tevens wordt aan belanghebbenden de gelegenheid gegeven om nieuwere versierings- en verlichtingsmotieven onder de aandacht van het publiek te brengen. De opgave daarvan, met uitvoerige omschrijving der voorwerpen, moet geschieden vóór 7 Februari a. s. aan den heer D. F. Scheurleer, Laan-van-Meerdervoort 53. De regeling dezer expositie, uitgaande van het hoofdcomité der inhuldigingsfeesten alhier, is opgedragen aan Mr. W. J. Snouck Hargronje, D. F. Scheurleer, F. G. Waller en H. J. de Dompierre de Chaufepié.

— De uitleg van 's-Gravenhage heeft den heer J. Stübben, Geh. Baurath, de stof geleverd voor eene voordracht in de „Arch.- und Ing.-Verein für Niederrhein und Westfalen" te Keulen. De *Deutsche Bauzeitung* geeft van deze voordracht een uittreksel, toegelicht door het plan van uitleg der Bouwgrondmaatschappij „Duinoord". In waardeerende bewoordingen wordt niet alleen dit plan, maar ook de gebouwen die erop verrezen zijn, besproken. Voorts wordt melding gemaakt van het bekende concours.

Delft. De Gemeenteraad heeft benoemd tot deskundigen voor het onderzoek van de herstelling van de hoekspitsen van den ouden korktoren de heeren C. B. Posthumus Meyjes te Amsterdam, N. Molenaar te 's-Gravenhage, en F. J. Nieuwenhuis, te Utrecht.

Arnhem. In antwoord op de door de plaatselijke commissie uitgeschreven prijsvraag voor plannen ter versiering, met illuminatie, van het Velperplein alhaar, zijn vier ontwerpen van stadgenooten ingekomen. De kosten mogen f 4000 niet te boven gaan.

— Blijkens bij de regeering ontvangen bericht zal op 23 April te Barcelona geopend worden de algemeene IVde tentoonstelling van schoone kunsten en kunstnijverheid, aan welke tentoonstelling de Nederlandsche kunstenaars worden uitgenoodigd deel te nemen. (8tct.)

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië zijn:

benoemd tot ingenieur 1e kl., de ingenieur 2e kl. M. IJpelaar; tot ingenieur 2e kl. de waarnemend ingenieur 3e kl. J. Wilke; tot ing. 3e kl., de adsp.-ing. J. van Tubergen; tot adsp.-ing. A. A. Meyers, F. A. Varkevisser, F. Ch. van Sillevoldt, Jhr. R. R. L. de Muralt en A. M. Valkenburg, daartoe gesteld ter beschikking van den gouv.-gen.; tot opzichter 1e kl. de opzichter 2e kl. K. A. Trouerbach en tot opzichter 2e kl., de ambt. op non-act. P. H. Briët;

toegevoegd: aan den chef der werken en opnemingen, aan de Solorivier, de benoemde adsp.-ingenieur A. A. Meyers en Jhr. R. R. L. de Muralt en de opzichters 2e kl. J. Brouwer, P. H. Briët, Ch. van Anken en T. J. Ch. Miccla von Fürstenrecht; aan den chef der 1e waterstaats-afdeeling voor de irrigatieopnemingen in de Tjiheoelaksche (Preanger-Regentschappen), de benoemde adsp.-ingenieurs F. A. Varkevisser en F. Ch. van Sillevoldt; aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling voor de werken aan de Brantas-, Porrong- en Soerabajarivieren, de opzichter 3e kl. W. F. H. Cramer;

overgeplaatst: naar Koedoes, de opz. 3e kl. A. J. de la Rambelje; naar de residentie Besoeki, de opz. 2e kl. C. J. F. Ch. van Raalten.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java:

benoemd tot opzichter 2e kl. H. Wessels, thans tijdelijk met de waarneming van die betrekking belast, en de opzichter 3e kl. W. Mooven.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen is op verzoek, ontslag uit 's lands dienst ontslagen de opzichter 1e kl. C. J. Bolleo.

— Op 42-jarigen leeftijd is te Rotterdam, waarheen hij in het vorige jaar met verlof uit Indië kwam, overleden de heer W. Franken, in leven chef bij de exploit. van Staatsspoorwegen op Java.

— Tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij den prov. waterstaat in Overijsel is benoemd Jhr. L. F. Teixeira de Mattos, civiel-ingenieur te Zwolle.

— De Gemeenteraad van Zierikzee benoemde den heer L. C. Dumont, bouwkundig-ingenieur te Utrecht, tot gemeente-bouwmeester.

— De heer J. F. A. van Nes, ingenieur bij de gemeentegasfabriek, afdeeling electriciteit, te Rotterdam, is benoemd tot onderdirecteur der electriciteitswerken te Leipzig.

— Tot leeraar in het werktuigkundig teekenen aan de Burgeravondschool te Deventer is benoemd de heer H. C. Avéres, te Hengelo (O.).

— Tot directeur van het museum Fodor te Amsterdam is benoemd de heer C. G. 't Hooft, thans onder-directeur van 's Rijks schilderijenverzameling.

— Door B. en W. van Schiedam is de opzichter over de gemeente-plantsoenen, landerijen enz., J. Hartkamp, ontslagen.

— Bij kon. besluit is benoemd tot hoogleeraar aan de polytechnische school Dr. J. L. C Schroeder van der Kolk, thans tijdelijk lector aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar. Salaris *f* 60 per maand. Adres lett. T. L., Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Twee bekwame opzichters voor het ontwerpen en aanleggen van tramlijnen. Adres in persoon bij de directie der Ned. Tramweg-mij. te Hoorn-tveen.

— Twee bouwkundige opzichters bij de gemeentewerken te Middelburg. Salaris *f* 70 à *f* 80 per maand. Adres vóór 1 Februari aan den gemeentebouwmeester. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bekwaam teekenaar aan eene machinefabriek te Amsterdam. Adres, met opgaaf van verl. sal., onder lett. L. E., Alg. Advert.-bur. A. de la Mar Az., Amsterdam.

— Scheepsbouwkundig teekenaar aan de werf „Conrad" te Haarlem. Schriftel. sollic. met opg. van vroegeren werkkring en verl. salaris.

— Waterbouwkundig opzichter bij de gemeentewerken te 's-Bosch. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1.	Opzichter,	leeft. 30 j.	geh.	verl. sal. *f*		90 p. md.	
2.	„	„ 34 „	ongeh.	„ „	80—90	„	„
3.	Asp.-Opz.-Teek.	„ 18 „	„	„ „	35—40	„	„
4.	Opz.-teek., burger- en waterb. kunde,	„ 24 „	geh.	„ „	65—70	„	„
5.	Opz.-teek., bekend met korkenbouw.	„ 26 „		„ „	75—80	„	„
6.	Opz.-Teek.	„ 45 „	„	„ „	90	„	„
7.	Opz. of Teeken.	„ 20 „	ongeh.	„ „	60	„	„
8.	Opzichter	„ 28 „	„	„ „	70	„	„
9.	Teeken-, land-, bouw- en penteekenen, ongeh						
10.	Opz. of Teek.,	leeft. 23 j.	ongeh.	verl. sal. *f*	60—80	p. md.	
11.	Asp.-Opz. of Teek.	„ 18 „	„	„ „	30	„	„
12.	Opz. of Teek.	„ 28 „	„	„ „	80—90	„	„
13.	Opz., landm. en waterpassen,	leeft. 35 j.,	verl. sal. *f* 900—1200 's j.				

Bij de GEMEENTEWERKEN te **'s-Hertogenbosch** kan tijdelijk worden

GEPLAATST

een bekwaam en ervaren waterbouwkundig

OPZICHTER,

zich te adresseeren vóór 1 Februari aan den Ingenieur Architect der Gemeente, die nadere inlichtingen verstrekt.

Bouwk. Opz.-Teek. gevraagd,

bek. met Fabr.-bouw str. tot aanbev., prakt. bekw. is vereischte, tegen een salaris van **f 60** per maand.

Fr. brieven onder lett. T L. aan het Bureau van *De Opmerker*, te 's-Hage.

AANBESTEDING.

Op **Maandag den 31n Januari 1898,** des middags te **twaalf** uren, zijn BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *LEIDEN* voornemens op het Raadhuis aldaar aan te besteden:

1°. **Het leveren van Bouwmaterialen enz., in elf perceelen als: Perceelen I—II Houtwaren; perc. III-IV IJzerwaren; perc. V Kolkbakken en Paalkokers (*gegoten ijzer*); perc. VI Kalk, Tras en Eng. aarden buizen; perc. VII Verfwaren enz.; perc. VIII Bezems en Boenders; perc IX Eivormige Cementrioolbuizen; perc. X Bak-, Tweewielige- en Veerenwagens; perc. XI Klomplaarzen.**

2°. **Het verrichten van Buiten- en Binnenverfwerken in zeven perceelen.**

3°. **Het verdekken der leien daken en het herstellen van goten, nokken enz. op het Museum de *LaKenhal* en torens boven den ingang Burgt. In twee perceelen.**

De bestekken en de monsters van het sub. 1 genoemde liggen ter inzage op de Stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 uren tot 's namiddags te 4 uren. Aanwijzing van sub. 2 zal plaats hebben op Dinsdag 25 Januari 1898 des voormiddags te 10 uren aanvangende met perceel III sub. *d*, (Gehoorzaal Breestraat) en van sub. 3 op Dinsdag 25 Januari 1898 des namiddags te 3 uren, aanvangende met perceel I (Lakenhal).

De bestekken zijn verkrijgbaar à **50** cent per stuk ter Bureau van Gemeentewerken, waar dagelijks tusschen 11 en 12 uren inlichtingen zijn te bekomen.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

VAN WIJNGAARDEN & Co.

FABRIEK van

Machinale Houtbewerking.

WEESP. WEESP.

TIMMERWERKEN IN DIVERSE HOUTSOORTEN.

Lijstwerk ook voor Meubelmakers. Wand- en Plafond-betimmeringen

HOUTEN GEBOUWEN als: **Villa's, Tuinhuizen, Keeten** enz.;

ook onderdeelen als: *Deuren, Ramen, Veranda's, Erkers* enz.

Sportartikelen en artikelen voor Huishoudelijk gebruik,

SPECIALE INRICHTING

voor ronde en veelhoekige Balusters en Bas-Reliefs.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-GRAVENHAGE, ***Herkplein***, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN — AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Openbare Aanbesteding.

Op ***Donderdag 27 Januari 1898,*** 's voormiddags half twaalf, zal voor rekening en ten huize van den WelEd.Gestr. Heer J. DE RIDDER te *Gameren*, bij inschrijving

worden aanbesteed:

Het gedeeltelijk sloopen en het daar ter plaatse opbouwen van een KOETSHUIS met bijlevering van alle materialen enz.

Het bestek met één teekening ligt na 20 Januari ter inzage bij den Bouwkundige G. G. LODDER te *Zalt-Bommel*, bij wien tevens nadere inlichtingen verkrijgbaar zijn.

De aanwijzing zal plaats hebben 1 uur voor de aanbesteding.

AANBESTEDING.

De Heer H. HUIJSMANS te *HEEN*, gemeente *Steenbergen*, is voornemens op ***Vrijdag 28 Januari 1898,*** des namiddags ten twee ure, ten huize van Mej. de Wed. M. FRANKEN, in het openbaar, behoudens nadere goedkeuring AAN TE BESTEDEN:

Het bouwen van een Landbouwers-Woonhuis en aanhooren, op het terrein thans door hem bewoond, hetwelk deels moet worden afgebroken, met bijlevering van daartoe benoodigde materialen enz.

Aanwijzing zal geschieden op het terrein, op Vrijdag 28 Januari 1898, des voormiddags ten 10 ure.

Bestek en teekening liggen ter inzage bij Mej. de Wed. M. FRANKEN van af Vrijdag 14 Januari 1898, des namiddags ten 2 ure.

Inlichtingen worden gegeven door J. FLOOREN, *Steenbergen*.

GEBR. VAN DER VLIET

IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz. **Stalen Balken** in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. Böhler & Co. te Weenen, alsmede

CHRISTIANIA STER Hoefnagels

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 5. ZATERDAG, 29 Januari 1898.

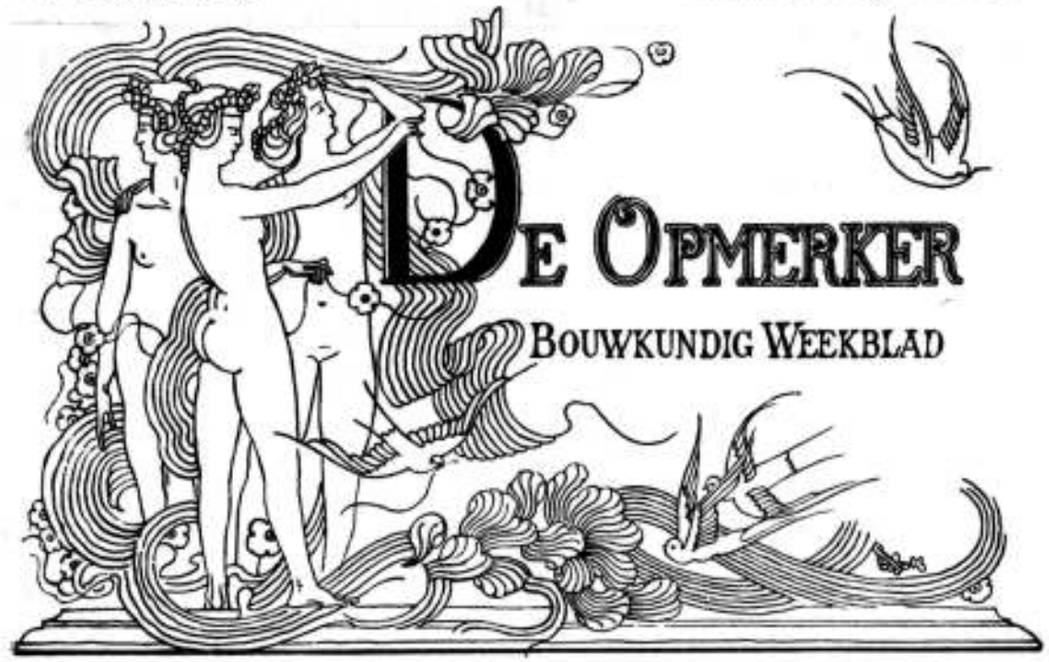

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, 's-*Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarvoor op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

FRANSCHE BOUWKUNST.

Het is merkwaardig zoo conservatief als de Fransche bouwkunst der 19e eeuw is geweest. Met dit feit voor oogen komen wij er al gauw toe te meenen, dat alle Fransche architecten een dergelijke behoudzucht huldigen. Onlangs maakte echter een van hen, Camille Gardelle, een opstel openbaar, waaruit blijkt dat den Franschen zelf de oogen voor de zwakke zijden hunner bouwkunst beginnen open te gaan.

Hij wijst erop hoe Frankrijk, dat tot het begin dezer eeuw aan de spits der architectuur stond, sedert meer en meer in de achterhoede is geraakt. Het Eerste Keizerrijk heeft aan dien achteruitgang, volgens den schrijver, veel schuld; maar ook de studie der archeologie, zooals die sedert 1850 in zwang is gekomen, heeft veel bedorven.

De bouwkunst is eng met het dagelijksch leven verbonden. Het huis moet, daaraan kan geen tijdperk zich onttrekken, aan de behoeften, die de bewoners hebben, voldoen. Ook het Parijzer huis heeft aan die voorwaarde te beantwoorden.

De heer Gardelle wijst erop hoe van het oude Parijs haast niets meer bestaat. Alleen enkele monumenten bleven gespaard, doch bijna alle woonhuizen zijn uit onze eeuw afkomstig. Parijs is de stad der weelde geworden, een stad, wier breede boulevards en avenuen licht en lucht hebben gebracht daar waar vroeger schilderachtige, maar niet gezonde straatjes zich kronkelden.

Bij den aanleg der nieuwe straten moesten natuurlijk ook nieuwe huizen gebouwd worden. Die huizen zijn allen naar één en hetzelfde niet fraaie model opgetrokken. Daarom is het moderne Parijs voor den architect zoo vervelend. De banale weelde der interieurs vermag voor die verveling geen vergoeding te geven. Echter moet erkend worden, dat de huizen zeer deugdelijk van samenstelling zijn, en dat de distributie wel aan de eischen der Parijzenaars voldoet.

Een ruime vestibule leidt naar breede trappen. De antichambres van voorheen zijn door flinke portalen vervangen, waarop alle ontvangkamers uitkomen. Een diensttrap brengt de keuken met de straat in verbinding. Centrale verwarming, soms zelfs electrische verlichting, overvloedig water, ziedaar wat in geen enkel modern huis meer ontbreekt.

De huizen, die thans gebouwd worden, zijn veel beter ingericht en geconstrueerd dan die van 25 jaar geleden. Maar uit een esthetisch oogpunt beschouwd, ziet men dat zij op hetzelfde lage peil gebleven zijn. Het publiek voelt niets voor de kunst der architecten. Voor schilders en beeldhouwers interesseert het zich, maar de architecten kent men alleen als lastige menschen, die men soms in rechten moet aanspreken.

Veel kwaad doet in Frankrijk de macht der traditie, doch ook de richting, waarin het bouwkundig onderwijs zich beweegt, werkt noodlottig. Die richting is die van den bekenden kreeftengang; men wil altijd uit het verledene de wijsheid putten. Terwijl wetenschap en nijverheid alles van de toekomst verwachten, blijft de bouwkunst maar steeds achteruit zien. De eischen van het heden bestaan slechts voor haar als een onaangenaam beletsel om geheel en al het verledene te kunnen volgen.

De Romantiek bracht der bouwkunst geen heil; zij was voor de architecten slechts een aanleiding om zich in de duisternis der middeleeuwen te gaan verdiepen als afwisseling der anticke studiën. Het slaafsch navolgen van het verledene was de dood voor de persoonlijkheid der bouwmeesters.

De *École des Beaux Arts* ziet in de studie der oudheid niet een middel om het oordeel te scherpen en den smaak te louteren, maar doel. Zij verlangt

in de eerste plaats gehoorzame navolging, en doet niets om de eigenaardige begaafdheid van ieder leerling tot haar recht te doen komen.

Toch moet ieder goed kunstonderwijs den leerling vrij maken. Daarom is de *Ecole* zoo verderfelijk, omdat zij alle leerlingen op een Procrustes-bed legt. Zoo kweekt zij niets dan middelmatigheid. Haar beste leerlingen vormt zij niet tot architecten maar tot teekenvirtuozen.

De Prix de Rome is een instelling, die wellicht te verdedigen was in een tijd, toen een reis naar Italië moeilijk en kostbaar genoemd mocht worden. Maar ook toen was misschien een reis naar Spanje voor den bekroonde wel zoo leerzaam geweest.

De winners van dien prijs, zegt de heer Gardelle, vormen nu een aaneengesloten phalanx, die allerlei voorrechten hebben, en dat alleen.... omdat zij maar steeds voortgaan met restauraties van antieke monumenten, die voor onzen tijd geen de minste waarde bezitten, ten papiere te brengen.

Aan protesten tegen deze ongezonde toestanden heeft het niet ontbroken. Tot duisverre hebben die echter al heel weinig uitgewerkt; de *Ecole* blijft wat zij was. Slechts heeft zij, om eenige concessiën aan den geest des tijds te doen, naast de anticken nu ook aan de kunst der 18e eeuw eenige meerdere aandacht gewijd!

De Parijsche huizen zijn grootendeels in appartementen verhuurd. Armen en rijken wonen in hetzelfde gebouw. De gegoedheid der huurders is minder, naarmate zij hooger verblijven. De huurders wisselen voortdurend. Een Parijsch huis kan dus geen persoonlijk karakter hebben.

De bouwmeester, die te Parijs een woonhuis moet optrekken, draagt vóór alles zorg dat zijn werk in den maak der zeer verschillende huurders valt. Hem rest dus niets dan de banaliteit. Kunst maken, echt persoonlijke kunst, is hem streng verboden.

Daarbij komt nog, dat de Parijsche bouwverordeningen zóó streng zijn als misschien nergens anders. Alle voorsprongen aan de gevels, zelfs de geringste, zijn verboden. Daardoor krijgen de huizen der Fransche hoofdstad dat eentonige uiterlijk, dat niets dan verveling wekt.

Rijke particulieren, die vrijstaande huizen laten bouwen, kunnen, wanneer zij slechts terrein genoeg beschikbaar hebben, zich aan den dwang der rooilijnen onttrekken. Hier is voor de bouwmeesters dus een gelegenheid, om iets meer schilderachtigs te maken. Doch de rijke particulieren verlangen in de eerste plaats, dat hunne huizen in historische stijlen gebouwd worden. Meestal geven zij niet alleen den gewenschten stijl aan, doch ook het gebouw, dat zij tot in onderdeelen gevolgd willen zien.

De liefhebberij voor echte of nagemaakte oudheden, niets dan een modegril, staat met dezen smaak ongetwijfeld in verband. En zoo ziet men nu op de Place Malesherbes een huis in den stijl van Louis XII, op de Place d'Iena een huis in den stijl van Louis XV verrijzen. Ja zelfs kocht een rijk heer de overblijfselen der Tuilerieën en liet die elders weer opbouwen, terwijl een ander in de Avenue du Bois de Boulogne een getrouwe kopie van het Grand Trianon liet neerzetten.

Deze anachronismen zijn nog kinderspel bij het werk van die architecten, die gedwongen worden den smaak hunner patroons te bevredigen en allerlei stijlen door elkander mengen.

Slechts enkele bouwmeesters zien in, dat dit zoo niet blijven kan en dat de architectuur andere wegen moet inslaan. Emile Vaudremer en Alphonse de Baudot staan aan het hoofd dezer kleine schaar, waartoe ook Paul Sédille, Lucien Magne en Frantz Jourdain behooren. Zij trachten vormen te vinden, die, niet aan het verledene ontleend, uitdrukking geven aan het denken en voelen van den tegenwoordigen tijd.

***

Het sombere tafereel, dat de heer Gardelle van de Fransche bouwkunst ophangt, zal vooral den onbevooroordeelden vreemdeling, die Frankrijk bezocht heeft, door zijn juistheid treffen.

Er behoort voor een Franschman moed toe om zóó te durven spreken; de Franschen houden hunne kunst, en in het bijzonder hunne bouwkunst, voor de eerste die bestaat. Zij kunnen zich niet voorstellen dat de groote natie, instede van aan de spits te gaan, achteraan komt.

Het is eigenaardig dat de heer Gardelle in het geheel geen gewag maakt van Viollet-le-Duc, die, bijv. ten onzent, zoo gaarne als de vader der nieuwere bouwkunst beschouwd wordt. Dat de schrijver de „Entretiens" niet zou kennen, schijnt moeilijk aan te nemen. Er blijft dus geen andere veronderstelling over dan dat de jongere Franschen aan het werk van Viollet-le-Duc niet de beteekenis toekennen, die Nederlanders daaraan hechten. Deze onderstelling wint aan waarschijnlijkheid als wij opletten, hoe de Fransche schrijver in de Romantiek niets anders zien wil dan „een aanleiding om zich in de duisternis der middeleeuwen te verdiepen". Zoo zou dan ook alweer de profeet in zijn eigen land niet geëerd worden.

Wat wij van het werk der jongste Fransche bouwmeesters gezien hebben, geeft van een geheel ander streven blijk dan navolging der middeleeuwen, of van middeleeuwsche beginselen. Oorspronkelijkheid tot elken prijs schijnt veeleer het wachtwoord te zijn. Natuurlijk ontbreekt het niet aan allerlei buitensporigheden. De latere werken van Guimard behooren in het bijzonder daartoe.

Zoo is dan ook in de Fransche architectuur, zij het dan ook nog pas sinds kort, het gistingsproces begonnen, dat ook in andere landen, het onze niet uitgesloten, waarneembaar is. Wij moeten nu afwachten, wat ten slotte het product dier gisting zal zijn.

DE KLOKKENGIETERS-FAMILIE DE WOU.

Zullen wij ooit eene monographie verkrijgen van het leven en de werkzaamheid der klokkengieters, dan zal de familie, wier naam hierboven genoemd is, eene belangrijke plaats innemen.

Men zal nog wel bij anderen en deels ouderen in het vak moeten stilstaan, als bij de Boerkens, Butendiic, Cloterdiic, Van Dormen, de Hermans, de Van Venlo's, Gert Klinghe, de Van Veghels, Kokenbaker, Nicolaus, Seghebodus, Stephanus enz. — maar, als er al wat van deze allen op te diepen is, zal het met veel moeite en snuffelen in oude archieven gepaard gaan. Hunne namen zijn hoogst waarschijnlijk niet verder bewaard dan op de klokken, door hen gegoten.

Van de familie De Wou weten wij althans iets meer, al is dan ook alles niet helder. Belangrijk is het stuk, door den heer H. B. Poppe geschreven in het Gildeboek II, blz. 111 enz.

Genoemde heer deelt het volgende omtrent de familie De Wou mede, dat ik verkort hier opgeef.

In of voor het jaar 1472 overleed Johannes, clockgieter de Hyntham.

Zijn zoon Wilhelmus was in 1472 poorter in den Bosch, en stierf in 1474, nalatende twee zonen, Willem en Gerrit, den grooten welbekenden klokgieter.

Willem goot in 1461 en 1475 voor Xanten, in 1494 voor Tie bij Calcar, in 1500 voor Oudewater, en in 1506 voor Soest.

Gerrit, de beroemde, goot in 1476 voor Elten, en noemt zich daar Gert van Wou. — In Kampen komt hij in 1480, en goot in 1483 voor Calcar, in 1484 voor Zwolle, in 1489 voor Amersfoort. In 1484 wordt hij te Zwolle nog „uit den Bussche" genoemd, hoewel hij in 1482 reeds te Kampen woonde, getrouwd met Claraa, eene verstandige vrouw. Hij stierf in Dec. 1527, terwijl zijne vrouw reeds in 1521 overleden was. Uit hun huwelijk kwamen zes kinderen voort: Willem, Jaspar, Jan, Geert, Mitte en Jutte. De familie was intusschen arm geworden. Was dit ten gevolge der Hervorming?... zoo vraagt de heer Poppe. De zoon Geert associeerde zich met Schoneborch, en later met Ter Stege. Hij was getrouwd met Ymme van Bolten. In 1543 verkoopt Jasper, als zaakgelastigde van Geert, een huis. Geert is dus toen verhuisd, en stierf in Friesland, volgens het Kamper archief.

Zóo de heer Poppe. — Hoe verdienstelijk deze mededeelingen ook zijn, zij helderen evenwel niet alles op. Er waren meer leden van de familie De Wou, dan de heer P. opnoemt.

Er komt te Mantgum in 1418 een Gerhardus de Wou voor. Ik heb die klok zelf bezocht en gezien. Hij kan niet zijn van den beroemden Geert. Misschien was hij een broeder, of een oudere bloedverwant van Johannes de Hyntham, die in 1472 stierf.

Voorts treffen wij aan een Arent of Arnoldus (de Lat. overzetting van Arent) in 1504 in het klooster Jerusalem in Friesland. Deze klok hangt nu nog te Gladstrup in Denemarken. Ook te Stiens in 1517 komt Arent voor. En te Husum in Denemarken (Sleeswijk) vindt men een compagnieschap van Johannes Schonenborch en Arnoldus van Wou in 1506. — Deze Arnoldus kan, volgens de opgave van den heer P., geen zoon van den beroemden Geert geweest zijn. Misschien was hij een afstammeling van Gerhardus, die in 1418 te Mantgum voorkomt, en een neef of achterneef van den beroemden Geert, die in rechte lijn van Johannes de Hintham afstamde.

Dan komt er nog voor een Johannes de Wouw in 1503 te Nije- en Oldehorne. Hij zal dezelfde zijn als Jan Wouw, in 1515 te Zon. De klok van 1444 te Dwingeloo kan niet van hem zijn, maar is zeker van Johannes de Hintham, die zich daar Johannes de Wou noemt, en dus zijn naam van zijne geboorteplaats onderscheidt. Maar wie was nu die Johannes of Jan van 1503 en 1515? Hij kan een zoon geweest zijn van den beroemden Geert, die als ruim twintigjarig jongeling in dienst van zijnen vader reeds in 1503 werkte; maar hij kan ook een broeder geweest zijn van Arnoldus bovengenoemd, en alzoo een neef of achterneef van den beroemden Geert. De naam Wouw, in plaats van Wou, duidt toch geene andere familie aan, daar de Gerhardi zich ook niet zelden Wouw noemden.

Is nu het sterfjaar van den beroemden Geert door den heer P. als 1527 opgegeven, en is een der eerste klokken door hem gegoten in 1476 voor Elten, dan valt zijne werkzaamheid tusschen die jaren, dus van 1476 tot 1527. De laatste klokken, door hem bezorgd, zijn dan die van Oldeboorn 1526 en misschien die van Opperdoes en van Schellinghout in 1527. De klokken die na dat jaar door Gerhardus de Wou gegoten zijn, als die van Huizum 1529, Goingarijp 1534 en van Lekkum en Swichum 1548, zijn van Geert, den zoon van den beroemden, die in Friesland gestorven moet zijn, vermoedelijk in- of even na 1548, daar mij geen later gegotene klok van hem bekend is.

Wat de compagnie van Geert van Wou met Schonenborch aangaat, deze bestond reeds bij het leven van den beroemden Geert. In Donkerbroek wordt het jaar 1502 opgegeven, en in Goutum staat voluit in het Latijn 1511. Voor het laatst vond ik die te Twisk in 1526. Zij bestond dus tusschen den beroemden Geert en Schonenborch, welke laatste te Harderwijk in 1520 nu eens eameraat en dan weer collega van den eerste wordt genoemd.

De jonge Geert heeft in compagnie met Ter Stege gearbeid. Als het jaartal 1512 te Joure en dat van Sneek 1514 juist is, en ik heb volstrekt geen reden daaraan te twijfelen, dan had zijn vader reeds met Ter Stege gewerkt, maar de vereeniging van den jongen Geert en Ter Stege valt eerst tusschen de jaren 1531 te Hoorn en Weidum en 1542 te Hallum en Ijlst.

Als ik nu op de mededeeling van den heer P. let, dat de familie Wou bij den dood van den beroemden Geert in 1527 arm bleek te wezen, dan komt het mij voor dat dat samenwerken reeds van den beroemden man met Schonenborch en Ter Stege in verband stond met den minder gunstigen financiëelen toestand. Hoe treurig voor zulk een in zijn vak bekwaam man.

Wat nu eindelijk nog den ouderdom der klokken betreft, Friesland bezit nog een vrij aanzienlijk aantal van oude klokken, b.v. onderscheidene zonder eenig jaartal of opschrift of versiering, maar van ouden vorm, twee te Deersum en Gersloot met niets anders dan gekruiste lijnen van boven naar beneden, twee van 1307 en 1311 door Nicolaus, zeven tusschen 1312 en 1352 door Stephanus, een van 1383 door Seghebodus gegoten, enz.

Mag ik eindelijk de belangstellenden in alles, wat met de klokken in verband staat, nog eens attent maken op het prachtige boek van den heer Dr. F. W. Schubart, Hofprediger in Ballenstedt, „Die Glocken im Herzogtum Anhalt, Dessau 1896, Verlagsbuchhandlung von Paul Baumann"? Een boek van groote studie en geleerdheid en met prachtige afbeeldingen.

G. H. VAN BORSSUM WAALKES.

Den Haag, 10 Januari 1898.

GESCHILDERDE GLAZEN.

De glasschilderkunst is in onze eeuw weder herleefd. Die herleving heeft echter meestal in niets anders bestaan, dan in een pogen om de oude voorbeelden zoo getrouw mogelijk te volgen. De navolgers zochten het in den regel slechts in de uiterlijkheden; naar den geest van het tijdperk, hetwelk zij trachtten te kopieeren, vroegen zij niet.

De fabriekmatige vervaardiging der vensters heeft natuurlijk veel kwaad gedaan; de bestellers waren al tevreden als de glazen maar „in stijl" en niet duur waren. De nieuwe Katholieke kerken van ons land zijn vol van voortbrengselen dezer onkunst.

In het buitenland ging het niet beter; ook Engeland telt de fabrickmatig op bestelling gemaakte vensters bij duizenden. Doch in Engeland is ook de reactie tegen deze verkeerdheden het eerst begonnen. Deze reactie hangt samen met de veranderde richting der schilderkunst aldaar. De lijn is gekomen in de plaats,

die vroeger door de kleur alleen werd ingenomen.

Dante Rossetti, Madox Brown, Burne Jones zijn de meesters die, zich op de Italiaansche fresco's der 15e eeuw inspireerend, de nieuwe manier het meest populair hebben gemaakt.

Als men, de geestelooze en niet begrepen navolgingen van oude glasschilderkunst buiten beschouwing latend, de beste moderne werken bestudeert, dan wordt men getroffen door het weinige gevoel voor de eigenaardige eischen, door de techniek gesteld. De teekenaar, die het karton ervoor maakte, heeft niet van den aanvang af erop gerekend, dat hij voor een glasbrander werkte; zijn teekening had evengoed voor een tapijt, voor een aanplakbiljet of voor een wandversiering kunnen dienen. Zelfs de beste voortbrengselen van Burne Jones vertoonen dit gebrek.

Zonder uitzondering zijn het menschelijke figuren, die de maker van de kartons heeft geteekend. De glasbrander, die niet al de fijnheden van de teekening kon volgen, was genoodzaakt zich tot de hoofdlijnen te bepalen, om het overige slechts aan te duiden. Zoo kregen de figuren iets primitiefs, ja onbeholpens, dat de hedendaagsche beschouwer al zeer weinig modern moest vinden.

En inderdaad, men kan het dien beschouwer niet kwalijk nemen, als hij dergelijke quasi-archaïsche voortbrengselen niet als de uitdrukking van onzen modernen tijd wil erkennen. Hij heeft niet meer den naief geloovigen geest der menschen, die de Gothische en Romaansche kerken stichtten.

Toch wijst men ons op die glazen als hoogstnavolgenswaardige voorbeelden. In werken, die de organen willen zijn van het streven *onzer* dagen, vindt men ze weergegeven. Wat zeggen die stijve, quasi-archaïsche poppen ons? Immers niets.

Zal de glasschilderkunst weer een moderne kunst worden, dan moet zij zich van het eigenlijke figuur onthouden. Want figuren in vroegere kleederdrachten maken, op *onze* glasvensters aangebracht, geen goed effect, terwijl menschen in de dracht onzes tijds bepaald belachlijk zijn. Wie van dit laatste nog niet overtuigd mocht zijn, moet maar eens de voortbrengselen der moderne Fransche glasschilders beschouwen.

Het komt er nu maar op aan, dat men er zich aan went de figuren geheel te vermijden, en zich bij het maken der ontwerpen tot zuiver ornementeele composities te bepalen. Dat er in het ornement zich reeds een echt moderne stijl gevormd heeft, kan niet worden ontkend. Daarvan is ook door de glasschilders partij te trekken.

Voor die ornementen kan gebruikt gemaakt worden van het prachtige glas, dat in Amerika wordt gefabriceerd, doch dat in Europa nog slechts weinig bekend is. Dit glas heeft al de kwaliteiten van dat der vroege middeleeuwen, daar het gemaakt wordt door verschillend gekleurde platen op elkander te gieten. Zoo vindt men allerlei schakeeringen in één stuk en daarvan kan een smaakvol kunstenaar heel wat maken om effecten te verkrijgen, die aan een aquarel herinneren, maar die uit den aard der zaak heel wat schitterender zijn.

Het Amerikaansche glas leent zich het best voor een mozaïek-achtige behandeling. Wanneer men er schaduwen op zou willen aanbrengen, dan kan dit aan het effect slechts schade doen. Welke schoone resultaten er mede te bereiken zijn, bewijzen de vensters door Tiffany te New-York uitgevoerd.

FEESTVERSIERING.

In de Amsterdamsche dagbladen vonden wij het volgend communiqué:

Op Maandag 17 Jan. heeft in het American-Hotel onder voorzitterschap van den heer W. J. Geertsema eene gecombineerde vergadering plaats gehad van de Centrale commissie met de straat- en grachtcommissiën voor de versiering van den weg, die HH. MM. bij den intocht in September zullen volgen.

Vertegenwoordigd waren de commissiën voor Sarphatistraat, Frederiksplein, Oost- en Westeinde, Utrechtschestraat, Heerengracht, Leidschestraat, Keizersgracht en Raadhuisstraat.

De wethouder van publieke werken en de heer Verwey, hoofdingenieur der Staatsspoorwegen, woonden deze vergadering bij.

Krachtens opdracht der centrale commissie, diende de architect W. Kromhout Czn. uitgewerkte teekeningen en begrootingen in naar de schetsen, welke in een vorige vergadering in hoofdtrekken waren goedgekeurd, een en ander betrekking hebbende op de versiering van de Utrechtsche-, Leidsche- en Raadhuisstraten, de Heeren- en Keizersgrachten tusschen deze straten, benevens de heggen in deze lijn gelegen; terwijl de architect Ed. Cuypers, belast met de versiering van de Sarphatistraat tot aan het Paleis voor Volksvlijt, de Hoogduitsdag en het Frederiksplein, mede een plan met begrooting indiende voor de versiering van dit gedeelte van den weg.

Volgens deze ontwerpen, die door de commissiën met aandacht werden bezien, zal deze intochtsweg eene goede samengesloten, harmonieuse versiering opleveren, waarvan de uitvoering verzekerd kan zijn, als de betrokken lichamen en commissiën daaraan hunne medewerking niet ontzeggen.

Wij moeten erkennen het een zonderling denkbeeld te vinden, dat men de versiering van den *geheelen* weg, die H. M. bij den intocht binnen Amsterdam zal volgen, aan twee architecten wil opdragen. Welke de aanspraken dier beiden op die opdracht zijn, is ons onbekend. Als feestversierders hebben zij, zooveel wij weten, nog nooit iets gepresteerd. Waarom niet aan tal van architecten, desnoods onder de opperleiding van een erkende autoriteit op artistiek terrein, ieder een gracht of een straat ter versiering gegeven? De verscheidenheid had er slechts bij kunnen winnen.

Het is te hopen dat de „betrokken lichamen en commissiën" dit alsnog zullen inzien en dat zij, wanneer wellicht door competente personen reeds plannen voor hen mochten zijn gemaakt, zij die niet, onder pressie der „centrale" commissie, maar aanstonds over boord zullen werpen. Dat centralisatie hier wenschelijk is, zal wel niemand, die even nadenkt, willen toegeven. Ging de versiering van het stadsbestuur uit, de zaak zou anders staan. Nu late men iederen vogel zingen zooals hij gebekt is, opdat H. M. bij den intocht zien kan, hoe iedere straat, iedere gracht, naar de mate der beschikbare middelen, gepoogd heeft de jonge Vorstin zoo hartelijk mogelijk te ontvangen.

De „harmonieuse" versiering, op hoog bevel gemaakt, kan dien indruk nimmer opleveren. Had niet de onlangs opgeloste (?) Beursquestie ons de overtuiging gegeven, dat de Amsterdamsche architecten te flauw zijn om flink voor hunne belangen op te komen, wij zouden een protest tegen de weder gebleken begunstigingspolitiek verwachten.

Of zouden zij nu beter voor hun belangen opkomen? Wij wachten het af.

VERWARMING.

In de bouwkundige weekbladen van 15 en 22 October en 12 November 1892 is opgenomen het door mij geschreven antwoord van de afdeeling Rotterdam op de door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst gestelde vraag, luidende: „Centrale verwarming is voor vereenigingsgebouwen een eisch des tijds. Welke stelsels verdienen de voorkeur in verband met eene doeltreffende ventilatie?"

Dat antwoord vangt aan met de woorden:

„Het antwoord op bovenstaande algemeene vraag „kan niet anders luiden dan: in het algemeen ge„sproken verdient geen stelsel de voorkeur boven een „ander; het zijn omstandigheden van onderscheiden „aard, verschillend voor verschillende gebouwen, die „de keuze van het stelsel bepalen.

„Evenmin als men in het algemeen kan zeggen, „dat houtconstructie te verkiezen is boven ijzer- of „steenconstructie, of omgekeerd, evenmin bestaat er „een stelsel van centrale verwarming, dat steeds de „voorkeur verdient boven een ander".

Het bevat eene verdediging van het goed recht van elk stelsel naar gelang der bijzondere omstandigheden, en eindigt onder meer met de ad 1° gestelde conclusie (blz. 257):

„(dat) geen stelsel van centrale verwarming in ver„band met eene doeltreffende ventilatie de voorkeur „boven een ander verdient".

Omdat ik dat schreef, en ruimschoots met redenen omkleedde, welke nu nog gelden, mag ik niet zwijgen nu in 1898, in *De Opmerker* van 15 Januari, een artikel verschijnt, getiteld: „Verwarming", dat blijkbaar ten doel heeft de warmwaterverwarming als het eenig goede stelsel aan te prijzen. Niet ondergeteekend en, schijnbaar onschuldig, dicht achter het leading-artikel geplaatst, als ware het afkomstig van de redactie zelf, heeft het den schijn als bedoelde het voorlichting voor den lezer.

Ik schrijf hier zonder omwegen zeer beslist neder, dat het aangehaalde eenzijdige artikel allen practischen en wetenschappelijken grond mist, dat de schrijver, naar zijn stuk te oordeelen, niet voldoende op de hoogte is van den tegenwoordigen stand der techniek op het gebied noch van de lucht-, noch van de warmwater-, noch van de heetwater-, noch van de stoomverwarming, hetzij dan met hoogen, middelbaren of lagen druk.

Aan het artikel mag niet meer waarde worden gehecht dan aan eene platte reclame van kooplieden of winkeliers in warmwaterketels, waarvan zich sommigen in Nederland met den titel van Sanitary Engineer tooien; een titel, naar het schijnt, zoo verleidelijk, omdat Engineer zooveel gelijkt op Ingenieur, en zoo goedkoop en belachlijk, omdat de dragers zichzelf het diploma uitreiken; een diploma evenwel, dat evenveel waarde heeft als dat van zaakwaarnemer of praktizijn in de rechtsgeleerde wereld.

C. A. Huijgen,
Civiel-Ingenieur.

Behalve bovenstaand stuk ontvingen wij van den heer H. J. Wolter te Amersfoort een schrijven van gelijke strekking.

Naar aanleiding daarvan stellen wij er prijs op te verklaren, dat de schrijver van het artikel „Verwarming" in het geheel niet tot het gilde der al dan niet gediplomeerde leveranciers van verwarmingsinrichtingen behoort.

Daar zoowel de heer Wolter als de heer Huijgen verwarmingen leveren „volgens alle systemen", zoo is het niet duidelijk, hoe zij in een artikel, dat de voor- en nadeelen dier systemen op onpartijdige wijze uiteenzet, aanstoot kunnen vinden. Zijn zij een andere meening toegedaan, wij zullen hen gaarne gelegenheid geven die onzen lezers mede te deelen, mits ook zij *alle* systemen willen behandelen.

Red.

PRIJSVRAGEN

Wagens voor het Bloemencorso te 's-Gravenhage.

In aansluiting met deze op pag. 418 van den vorigen jaargang vermelde prijsvraag kan worden medegedeeld dat het programma in zoover is gewijzigd, dat de keus der verpakking van de antwoorden aan de inzenders wordt overgelaten; deze mogen dus gerold worden. Men zie hieromtrent achterstaande advertentie.

Universiteit voor Californië.

Het programma dezer prijsvraag, waarvan wij reeds vroeger melding maakten, is thans verschenen; het is een uitgebreid stuk en beslaat ongeveer 40 pagina druks.

Evenals alles wat in Amerika geschiedt, is ook deze prijsvraag grootsch opgevat. Men oordeele:

De prijsvraag is tweeledig en bestaat in een algemeenen en een besloten wedstrijd.

Aan den algemeenen wedstrijd kunnen architecten van elke nationaliteit deelnemen. De Jury van den algemeenen wedstrijd bestaat uit de heeren R. Norman Shaw, Londen, J. L. Pascal, Parijs, Paul Wallot, Dresden, Walter Cook, New-York en J. B. Reinstein, San-Francisco. Minstens tien plannen worden voor den algemeenen wedstrijd bekroond; in dat geval bedraagt de belooning 1500 dollars voor elk plan; wanneer van 10 tot 15 ontwerpen bekroond worden, wordt 1200 dollars per ontwerp uitgeloofd; voor het geval meer dan 15 ontwerpen voor eene bekroning in aanmerking komen, bedraagt de belooning 1000 dollars. Van deze prijzen wordt een derde dadelijk betaald en twee derden na inzending der plans voor den besloten wedstrijd. Vóór 1 Juli a. s. moeten de ontwerpen in het bezit zijn van den Consul der Vereenigde Staten te Antwerpen.

Zij, die in de eerste prijsvraag bekroond worden, kunnen aan den besloten wedstrijd deelnemen. Voor het geval zij het terrein wenschen te bezichtigen, worden de kosten hunner reis (1e klasse) van hunne woonplaats tot San-Francisco vergoed. De Jury van deze prijsvraag bestaat uit bovengenoemde heeren, aangevuld met vier andere architecten. Een gezamenlijk bedrag aan prijzen van 20,000 dollars wordt voor dezen wedstrijd beschikbaar gesteld, waarvan minstens 5 ontwerpen bekroond worden, en wel no. 1 met minstens 8000 dollars.

Voor belangstellenden ligt het program dezer prijsvraag, in de Duitsche taal, aan ons Bureau ter inzage.

Gebouwen voor de Coöperatieve Winkelvereeniging „de Volharding" te 's-Gravenhage.

Het bestuur der coöperatieve vereeniging „de Volharding" heeft onder de leden diar vereeniging eene prijsvraag uitgeschreven tot het verkrijgen van ontwerpen voor de bebouwing van het terrein aan den Gedempten Burgwal, groot 861 vierk. meters.

Het bestuur is voornemens, op dat terrein te doen bouwen zeven perceelen, en wel, van de Raamstraat af beginnende: een kruidenierswinkel, waarboven magazijnen en twee kantoor-lokalen, een boter- en kaaswinkel en een schoen- en laarzenwinkel met afzonderlijke bovenwoningen, en voorts vier winkels, waarvan 3 met één en 1 met twee afzonderlijke bovenwoningen.

Voor drie de bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd prijzen van f 200, f 150 en f 50.

De bekroonde inzendingen worden het eigendom van de vereeniging.

De jury zal bestaan uit de heeren E. F. Ehnle, J. J. van Nieukerken, K. Stoffels, A. van Gilst en A. Schouten.

De inzendingen worden ingewacht uiterlijk 22 Maart aan het kantoor van „de Volharding", Koninginnestraat 18.

Ontwerpen voor een Smyrna-tapijt.

De Kon. Deventer tapijtfabriek schreef in October van het vorig jaar een prijswedstrijd voor Nederlandsche vrouwen uit. Het gold de indiening van ontwerpen voor een Smyrna-tapijt van vier bij vijf meter. Naar het best gekeurde ontwerp zou door de poolvrouwen der fabriek een tapijt geknoopt worden voor de aanstaande tentoonstelling van vrouwenarbeid. De jury, bestaande uit de dames J. W. A. Naber, A. Knol en J. van der Kooy, heeft uit de 31 ingekomen ontwerpen den prijs van f 100 toegekend aan de teekening „Loly" van mej. M. E. de Graaff te Rotterdam.

De ontwerpen „Rechtlijnig" van mej. H. Giltay te Rotterdam, en „9 Tannenbaum" van mej. A. van Proyen te Groningen zijn vervolg vermeld en zullen als teekeningen tentoongesteld worden.

GEDENKPENNING.

De jury van den prijskamp voor den gedenkpenning, welke de Koningin wenscht te doen slaan ter gelegenheid harer inhuldiging, heeft in een verslag aan de Regentes medegedeeld, dat voor den wedstrijd voor een definitief ontwerp ingekomen zijn:

van den heer Bart van Hove, een ontwerp voor de voorzijde (in twee exemplaren);

van den heer J. H. Baars, een ontwerp voor de voorzijde en een voor de keerzijde in twee exemplaren (allegorie en het Nederlandsche wapen);

van den heer C. J. Begeer, twee ontwerpen voor de voorzijde en vier verschillende ontwerpen voor de keerzijde, met kleine afwijkingen in de details;

van den heer J. Kuyper, een ontwerp voor de keerzijde.

De uitslag van het onderzoek was als volgt:

Voor de voorzijde: 1e prijs, Bart van Hove; 2e prijs, J. H. Baars.

Voor de keerzijde: 1e prijs, C. J. Begeer; 2e prijs, J. H. Baars; 3e prijs, J. Kuyper.

Met de uitkomsten van dit verslag hebben de Koningin-Regentes haar instemming betuigd.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING GRONINGEN.

Vergadering van 22 Januari 1898.

Met een welkomstrede opende de Voorzitter, de heer H. Raammaker, deze eerste vergadering in het nieuwe jaar. Na het lezen der notulen en het behandelen van eenige ingekomen stukken van ondergeschikt belang, bracht de 1e Secretaris verslag uit over den toestand en de werkzaamheden over het afgeloopen jaar, en de bibliothecaris over den toestand der bibliotheek.

In de groote zaal was de tentoongestelde photographieën van oude en tegenwoordige bouwkunst, van den heer Joh. G. Kramer alhier, de schoone collectie geëmailleerde zink- en gegalvaniseerde gietwerken, bestaande uit eenige dakvensters, pirons, windvanen, modellen van raamroeden, deurornamenten of panneelen en eenige modellen in verschillende constructies van ventilators en schoorsteenkappen van den heer H. Reijenga alhier, en een partij ijzer en andere gevelsteenen van den heer F. van de Loo te Beemel bij Nijmegen bezichtigd.

Hierop volgde bespreking van de vragen door de Maatschappij aan de afdeelingen gesteld, en werd besloten op de eerstvolgende vergadering deze breedvoeriger te behandelen.

Vervolgens verkreeg de heer H. Reijenga het woord, om zijn tentoongestelde fabrikaat toe te lichten.

Hetgeen spreker dienaangaande mededeelde, was zeer belangrijk; de verklaringen van de werking van de verschillende ventilators en schoorsteenkappen werden met zeer veel belangstelling gevolgd, vooral omdat bleek, dat spreker reeds voor ongeveer 10 jaren een schoorsteenkap, geheel overeenkomstig John's schoorsteenkap, zonder rook- en vonkenvanger in den handel gebracht en in den loop van jaren andere systemen had uitgedacht en op zeer veel gebouwen had geplaatst, die nog beter aan het beoogde doel beantwoorden. Vooral een model met 4 uitloopende pijpen en daarboven in de kap aangebrachte tochtzuiger en een inwendig mechaniek, werd door hem, als in alle omstandigheden voldoende, aanbevolen. Na sluiting der vergadering bleven de leden, zooals op de eerste vergadering van het jaar gewoonte is, nog een gezellig uurtje onder gezellige keut bijeen.

VEREENIGING DE FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Vergadering van Donderdag 20 *Januari* 1898.

De Voorzitter, de heer W. C. de Groot, opent met een hartelijk woord deze eerste vergadering in het nieuwe jaar. Uit de jaarverslagen van den secretaris, den heer B. Feddema Az., en van den penningmeester, den heer K. L. Faber, blijkt de gunstige toestand der Vereeniging. Het ledental bedraagt thans 62 en de kas sluit met een batig saldo van *f* 86,70.

Alsnu werd het woord gegeven aan den heer C. H. van Dayzen tot het houden van een lezing over: „Een bezoek aan de basaltgroeven van Niedermendig en hare omstreken."

Een eigenaardigen indruk krijgt men van Niedermendig. Alles draagt 't cachet van 't material dat de omtrek oplevert en waarin bijna ieder zijn bestaan vindt. Waar zich 't oog wendt, 't is alles basaltlava. De huizen, hijna geen enkel uitgezonderd, zijn ervan opgetrokken, de straten zijn ermede geplaveid en maken zoodoende te zamen een eenig zwartgrijs geheel. De fundamenten en eenvoudige woningen worden gemaakt van afval of scherven door portlandcement verbonden. Iets betere woningen worden van de fundamenten af van vierkante blokken opgetrokken, ter dikte van 25 tot 30 cM. Dat men ook fraaie, in strengen eenvoud bewerkte gevels van 't material weet samen te stellen, bewijzen de stationsgebouwen aan de lijn Andernach—Niedermendig; terwijl villa's, opgetrokken uit tuf- en roode zandsteen, van een later bouwtijd spreken.

't Gebruik van kozijnen kent men er niet; de ramen worden in de steen bevestigd, de kap met lei gedekt, terwijl de schoorsteenen binnenshuis worden opgetrokken van uit drijfsteen-material gevormde schoorsteenpotten. Dakgoten zijn er niet. Lage vertrekken zijn vooral in woon- en winkelhuizen aan de orde, zoodat, als men in zoo'n huiskamer zit, men zich wel zeer solied geborgen, maar ook zeer gedrukt gevoelt.

Het plaatsje Niedermendig is gebouwd op reeds voor eeuwen uitgegraven groeven, zoodat het geheel onderaardsch is; het heeft thans ongeveer 3000 inwoners. De thans in exploitatie zijnde groeven liggen op ongeveer een kwartier afstand van het dorp; voertig schachten voeren gereedig het material naar boven. De exploitatie is zoo primitief mogelijk, geheel in tegenstelling met dergelijke inrichtingen in België. Wat den aard der steen aangaat, zoo duidt haar naam basalthlava reeds aan, dat ze haar ontstaan aan vroegere vulcanische werkingen der aarde te danken heeft, evenals de verschillende tufsteen-soorten. Verondersteld wordt, dat de sinds den tijd der Romeinen reeds ontgonnen lavastroom, die hier ongeveer één uur lang en een half uur breed is, van den zich in de nabijheid 540 M. hoog verheffenden Hochstein is afgevloeid. Reeds meer dan 2000 jaar is dus 't material in gebruik.

Aan de hand van aanwezige monsters wordt de qualiteit van de steen besproken, terwijl door tal van photographische afbeeldingen het besprokene wordt toegelicht. Dat de beschrijving met belangstelling was gevolgd, bewees het luid applaus der aanwezigen, toen de spreker zijn lezing eindigde.

De volgende vraag wordt uit de bus te voorschijn gebracht: „Men leest tegenwoordig in de couranten menigmaal van 't ontdekken van lichtgas. Wordt dit toevallig bij het graven van putten ontdekt, of zijn er vooraf gegevens waardoor men reden heeft te meenen, te zullen slagen. Hoe wordt het voor verlichting dienstbaar gemaakt?" Niets meer aan de orde zijnde, sloot de Voorzitter, onder dankzegging aan den spreker voor zijne interessante lezing en aan Secretaris en Penningmeester voor hunne jaarverslagen, de vergadering.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Buitengewone vergadering van 22 *Januari* 1898.

De Voorzitter opende de vergadering met een welkomstwoord aan de leden en in 't bijzonder aan de introducés, die gebruik hadden gemaakt van de door het bestuur op ruime schaal gegeven gelegenheid tot het bezoeken dezer vergadering, welke bestemd was tot het houden eener lezing over „Principes", door den heer J. L. M. Lauweriks, architect te Amsterdam.

Deze voordracht was een vervolg van de door genoemden heer in Januari '97 gehouden lezing over „Geometrie".

Spreker stelde o. a. nanschouwelijk voor dat in een kubus achtereenvolgens een twintigvlak, een achtvlak en een viervlak op dezelfde assen waren gebouwd en omgekoeld. Als woord vooraf wijdde spreker uit over de beteekenis van het woord „Principes".

Het levendig applaus, dat genoemden heer bij het eindigen zijner voordracht mocht te beurt vallen, bewees volkomen, dat zij zeer in den smaak der toehoorders was gevallen.

Nadat de Voorzitter den heer Lauweriks dank had betuigd voor zijne duidelijke, leerzame lezing, werd deze zeer druk bezochte vergadering gesloten.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Woensdag 26 *Januari* 1898.

In deze vergadering hield de heer A. W. Weissman, architect, een lezing over: „Veredeling van het Ambacht".

Spreker constateert dat het ambacht niet meer op de hoogte staat van vroeger en noemt de oorzaken van dien achteruitgang. Het meeste kwaad deed de afschaffing van het gildewezen in 1798. Uitvoerig behandelt spreker het ontstaan, de organisatie en het doel van die gilden en de voor- en nadeelen die hen aanklevenden; het voordeel bestond in de uitstekende opleiding, de zedelen waren o. a. het weren der concurrentie van buiten en het ontstaan van de zoogenaamde buitenhazen (buiten het gilde staanden), waarbij soms meesters uit het gilde voor strooman dienden. Een andere oorzaak van achteruitgang was het veranderen van den werkkring van den bouwmeester; het vak, oorspronkelijk (in de middeleeuwen) door geestelijken beoefend, kwam later aan de leeken; een bouwmeester was toen feitelijk de architectus, het opperhoofd der werklieden voerde werkelijk alles uit. Hendrik de Keijzer was de stadssteenhouwer, Jacob van Campen liet de uitvoering aan anderen over. Ten slotte heeft men architecten gekregen, die zich met niet veel anders dan den gevel bemoeien en dan nog het liefst met dien op papier. Nog een andere oorzaak is het aanbesteden van gebouwen, die door den aannemer weder aan onderaannemers overgedragen worden; ook het maken van stukwerk en het loon per uur.

Sinds 1850 is er veel gedaan om het ambacht te verbeteren; ambachtsscholen en teekenscholen werden opgericht; in Oosterrijk is in 1873 zelfs het gildewezen in eere hersteld. De ambachtsscholen hebben veel tegenstanders, die beweren dat een ambacht niet anders dan in de werkplaats kan geleerd worden; een gebrek is werkelijk het klassikaal onderwijs. Bij de gilden kon een meester hoogstens 2 leerlingen hebben. De teekenscholen moesten zich beperken tot het geven van onderricht in het uitdaan op ware grootte van werkstukken. Na 15 jaar staat het ambacht in Oosterrijk niet hooger dan in andere landen.

Aan het geven van diploma's kan hier niet veel waarde gehecht worden, omdat de cloches, b.v. voor een stads- of een dorpsraad, te veel uitcenloopen.

Vóór iemand zich architect noemde, moest hij minstens 10 jaar als opzichter bij bouwwerken werkzaam geweest zijn. Door zelf zijn werken uit te voeren, mede te leven met de werklieden, ze te waardeeren, waar dit noodig was te prijzen en niet langer uit de hoogte op hen neder te zien, zou de bouwmeester worden de „architectus".

Door dit streven en de afschaffing van het stukwerk, dat veleu tot knoeien neopt, zal de werkman liefde voor zijn vak krijgen en het ambacht veredeld worden.

Een aandachtig gehoor volgde spr.'s belangrijke, boeiende voordracht. Ten slotte gaven de aanwezigen door een daverend applaus hun instemming met het gehoorde te kennen.

Nadat de Vice-voorzitter den heer Weissman met eenige hartelijke woorden bedankt had, bracht de penningmeester financieel verslag uit over het jaar 1897. De geldelijke toestand bleek gunstig te zijn.

De begrooting voor 1898, sluitende met een bedrag van *f* 909,35 aan ontvangsten en uitgaven werd goedgekeurd. Na rondvraag werd de vergadering, die door een zeventigtal personen was bijgewoond, gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs zal Dinsdag 8 Februari e.k. vergadering houden in het lokaal „Diligentia". De Raad van Bestuur zal daarin eene mede-deeling doen omtrent deelneming aan de tentoonstelling te Parijs in 1900 en melding maken van de navolgende ingekomen stukken:

a. Waarnemingen en waterwaarnemingen aan Den Helder gedurende de maanden October—December 1897.

b. Meting van het strand langs de kust van de Noordzee.

c. Afdruk van een aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend adres betreffende den toestand der Polytechnische School.

d. Feestelijke herdenking in 1898 van den tocht van Vasco de Gama naar Indië vóór vierhonderd jaren.

Na beraadslaging over het bovengenoemde zal het lid P. J. van Voorst Vader een voordracht houden over watgeving en motoren op de tramwegen.

AMSTERDAM. — In het Gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam zal op 22, 23, 24 en 25 Februari a. s., des morgens van 9 tot 12 en des namiddags van 1 tot 4 uur een examen worden afgenomen voor het verkrijgen van het diploma van bouwkundig opzichter, ingesteld bij besluit van de algemeene vergadering der Maatschappij van 28 Mei 1891.

De candidaten worden uitgenoodigd zich voor den 12den Febr. 1898 schriftelijk aan te melden bij den secretaris van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, alwaar het programma van eischen voor het examen, bevattende de tevens de voorwaarden om tot het examen te worden toegelaten, kosteloos verkrijgbaar is.

De commissie voor het afnemen van het examen is samengesteld uit de heeren: C. B. Posthumus Meijes, voorzitter; H. van Dam, G. van Arkel, J. N. Landré, D. A. N. Margadant en L. J. Rijnink.

— In „Christiaan Huygens, vakblad voor uurwerkmakers" waarvan het den 15 Januari verschenen No. 3 ons gezonden werd, wordt melding gemaakt van een klokkenspel, dat kort geleden te Geesthagen bij Teltow (bekend door zijn rapen) werd gewonden in een krocht onder de kerk. Er kwamen 27 klokken voor den dag; men vond „in een der grootste den naam Jakobi 1705—1708" gegraveerd. Verder wordt in het vakblad gemeld: „Deze Jakobi was een Nederlandsch klokkengieter, die ook het klokkenspel van de Parochiekerk te Berlijn geleverd heeft, vandaar de overeenstemming. Opmerkelijk is, dat omtrent dezen Jakobi niets wordt gemeld door den heer A. W. Weissman in zijn opstel over Klokken en Klokkenspelen, in *De Opmerker* No. 50, 51 en 52, jaargang 1897."

Wij hebben den schrijver hiermede in kennis gesteld. Hem was geen klokkengieter van dien naam bekend; bij twijfelde, of de naam wel juist was gelezen, daar Jakobi een in Nederland niet voorkomende vorm is. De Nederlandsche gieters hebben steeds de gewoonte, hunne letters in hoog reliëf op de klokken te doen uitkomen. Dat te Geesthagen het opschrift „in de klok gegraveerd is", doet veronderstellen, dat het niet van den gieter afkomstig, doch later aangebracht moet zijn.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

benoemd (tijdelijk) tot ingenieur bij de te Kallanget, afd. Soemerep (Madoera) in aanbouw zijnde fabriek ter beluchtering en verjenking van gouvernementszout, I. A. G. Job, daartoe gesteld ter beschikking van den Gouv.-Generaal;

toegevoegd aan den chef der 1e waterstaatsafdeeling voor de opnemingen in het belang van de bevloeiing en den waterafvoer in Noord-Bantam, de benoemde asp.-ingen. A. M. Valkenburg, ter beschikking van den directeur ten einde dienst te doen als aspirant ingenieur, A. G. Allart;

benoemd tot ingenieur 3e kl. bij het mijnwezen E. Middelberg, daartoe gesteld ter beschikking van den Gouv.-Generaal, en bij den dienst van het grondpeilwezen voorloopig Amsterdam gesteld te Batavia, de benoemde ingenieur 3e kl. bij het mijnwezen in Nederl.-Indië, G. Middelberg.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is op verzoek, wegens ziekte, eervol ontslagen de opzichter 2e kl. W. B. A. Lammers.

— Bij koninklijk besluit is, met ingang van 1 Mei, aan J. C. Dirke en A. Hollestelle, op hun verzoek, eervol ontslag verleend als opzichter 1e kl. van den Rijkswaterstaat.

— Bij beschikking van den Minister van waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: J. de Keuning bij het maken van twee kribben tot verbetering van den IJssel benoden Zalk; J. M. v. d. Ros te Heusden bij de werken van den brughouw over de nieuwe rivier de Maas bij Heusden en A. Heemskerk bij het bouwen van eene dubbele dienstwoning onder Besselaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adspirant-opzichter der telegraphie. In April a. s. zal een vergelijkend onderzoek worden gehouden voor de betrekking van adspir.-opzichter der telegraphie, waarvoor drie plaatsen worden opengesteld. De adsp.-opzichters genieten eene bezoldiging van *f* 50 per maand. Zij kunnen, na een diensttijd van tenminste twee jaren en na voldoende blijken van geschiktheid te hebben gegeven, dingen naar de betrekking van opzichter der telegraphie, aan welke betrekking eene jaarwedde van *f* 1600 tot *f* 2400 is verbonden. (Zie verder *Staatscourant* n°. 18.)

— Volontair bij een architect. Adres lett. C 98, bureau dezer. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bouwkundig opzichter-teekenaar. Salaris *f* 60 per maand. Adres lett. T L, bureau dezes. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Waterbouwkundig opzichter bij de gemeentewerken te 's-Bosch. (*Zie advert. in dit no.*)

— Eerste opzichter bij het waterschap „De Schipbeek". Salaris naar bekwaamheid. Adres den ingenieur van het waterschap te Almelo uiterl. 15 Febr. (*Zie adv. in dit no.*)

— Bouwkundig teekenaar, hoofdzakelijk voor enquêtewerk, tegen *f* 40 per maand. Adres lett P W, boekh. Van Gorcum & Comp., Assen.

— Bekwaam opzichter-teekenaar bij een particulier architect. Adres lett. D O, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Machine- en scheepsteekenaars op eene scheepswerf. Adres, met opgaaf van verlangd salaris, lett. A Y 228, *Nieuws van den Dag*.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN OUDE-HELSTESTRAAT 29, AMSTERDAM.

1.	Opzichter,	leeft.	50 j.	geh.	verl. sal.	*f*	90	p. md.
2.	„	„	31 „	ongeh.	„ „	„	80—90	„ „
3.	Asp.-Opz.-Teek.	„	18 „	„	„ „	„	25—40	„ „
4.	Opz.-teek., bagger- en waterb. kunde,	„	24 „	geh.	„ „	„	60—70	„ „
5.	Opz.-teek., bekend met kerkenbouw.	„	20 „		„ „	„	75—80	„ „
6.	Opz.-Teek.	„	45 „	„	„ „	„	90	„ „
7.	Opz. of Teeken.	„	20 „	ongeh.	„ „	„	60	„ „
8.	Opzichter	„	28 „	„	„ „	„	70	„ „
9.	Teeken., hand-, bouw- en penteekenen, ongeh							
10.	Opz. of Teek.,	leeft.	23 j.	ongeh.	verl. sal.	*f*	60—80	p. md.
11.	Asp.-Opz. of Teek.	„	18 „	„	„ „	„	30	„ „
12.	Opz. of Teek.	„	28 „	„	„ „	„	85—90	„ „
13.	Opz., landm. en waterpassen,	leeft.	35 j.,	verl. sal.		*f*	900—1200	's j.

ADVERTENTIEN.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BOLIZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplantsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag 1 Februari 1898,** des namiddags **2** uur, zal door de Architecten-Ingenieurs **A. W. WEISSMAN** en **P. H. VAN NIFTRIK** te *Amsterdam* namens het Bestuur der *SOCIÉTEIT HARMONIE* te *Nijmegen* in een der zalen van die Sociëteit **openbaar** worden

aanbesteed:

Het maken van een Sociëteits-gebouw aan de Burchtstraat te Nijmegen.

Bestek en teekening zijn te verkrijgen à **f 2** per stel bij *Thieme's Boekhandel, Groote Markt* te *Nijmegen.*

Inlichtingen worden gegeven door genoemde Architecten-Ingenieurs ten hunnen Kantore, *Plantage Parklaan 4* te *Amsterdam*, en op **Maandag** 31 **Januari**, des morgens ten *11* ure ter plaatse te Nijmegen.

Openbare AANBESTEDING

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag** den **15 Februari 1898**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize alsdaar **aan te besteden:**

Het vergrooten van de overkapping voor de regeneratie van IJzeroxydhydraat;
het maken van den onderbouw voor een magazijnloods en
verschillende bijkomende werken;
alles op het terrein der Gemeente-Gasfabriek aan den Oostzeedijk.

Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor **f1,50** verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Hoogstein* No. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Dinsdag* den *8 Februari* 1898, des voormiddags ten 11½ ure, op het terrein der Gasfabriek aan den Oostzeedijk.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

Goedkoopste Bevloering.

Het beste en goedkoopste adres voor MOZAIEK en EFFEN CEMENTTEGELS is

A. OOSTHOEK & ZOON.

te Alfen a/d. Rijn.

Vraag dessinplaat en prijzen, gratis en franco.

Ministerie van Justitie.

Openbare AANBESTEDING.

Op **Dinsdag 15 Februari 1898,** des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden **aanbesteed:**

Het bouwen van een Kantongerechtsgebouw te Zaandam.
Raming f 17691.

Het bestek **N°.** 88 met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage in het Raadhuis te *Zaandam* en is tegen betaling van **f 1.35** franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui N°. 28a te *'s-Gravenhage.*

Aanwijzing zal worden gehouden op *Vrijdag 11 Februari 1898*, des namiddags ten 2 ure, beginnende in het Raadhuis, terwijl inlichtingen zijn te bekomen op het Bureau van den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te *'s-Gravenhage*, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, Januari 1898.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal:
P. J. VAN BEIJMA.

Ministerie van Justitie.

Openbare AANBESTEDING

Op **Dinsdag 15 Februari 1898,** des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden **aanbesteed:**

Het bouwen van een Kantongerechtsgebouw te Venlo.
Raming f 17350.

Het bestek **N°.** 90 met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage in het Raadhuis te *Venlo* en is tegen betaling van **f 1.35** franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui N°. 28a te *'s-Gravenhage.*

Aanwijzing zal worden gehouden op *Donderdag 10 Februari 1898*, des namiddags ten 2 ure, beginnende in het Raadhuis, terwijl inlichtingen zijn te bekomen op het Bureau van den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te *'s-Gravenhage*, Departement van Justitie,

's-Gravenhage, Januari 1898.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister.
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **15e Februari 1898,** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te UTRECHT, van:

BESTEK No. 743.

Wegens het uitvoeren van verschillende verbeteringen aan den viaduct in de Gedempte Binnenrotte te Rotterdam.
Begroeting f 9645.

De besteding geschiedt volgens § 29 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25n Januari 1898 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken IIde afdeeling).

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8den Januari 1898 ten 12½ uur namiddag *(West-Europeesche tijd)*. Station Rotterdam—Beurs.

UTRECHT, Januari 1898.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS DER Gemeente *ARNHEM*, zullen ***Zaterdag 12 Februari 1898,*** 's voormiddags **11½** uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

BESTEK N°. 2.

De levering franco Arnhem van 1750 M² TROTTOIRBANDEN van Hardsteen.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de *Kadestraat;* bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 1 teekening à **f 0.75** verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-GRAVENHAGE, *Herkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 6. ZATERDAG, 5 Februari 1898.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

DE KERK TE RHENEN.

De heer Jan Kalff, die verleden jaar de werken, door den heer Posthumus Meyjes aan de Nieuwe Kerk te Amsterdam uitgevoerd, besprak, deelt thans in de *Kronick* het een en ander mede omtrent hetgeen door dienzelfden bouwmeester aan de kerk te Rhenen zal worden verricht.

De schrijver herinnert eraan, dat het kerkbestuur van de verzekeringsmaatschappijen *f* 48,700 ontving en dat, bij de op 15 December gehouden aanbesteding der werken, de gebroeders Koudijs te Doorn de minste inschrijvers waren voor *f* 40,255, zoodat hun het werk werd opgedragen.

Dan zegt hij; „Al is het spreekwoord, dat niemand hei! moet roepen vóór hij over de brug is, nergens zoo juist als waar het wordt toegepast op wie eene architectonische restauratie zou willen beoordeelen vóór zij kant en klaar te zien staat — ik wil toch niet nalaten met vreugde te boekstaven dat, zooals de zaken nu staan, alles schijnt te wijzen op een beleidvol te werk gaan van den architect met de restauratie belast, den heer Posthumus Meyjes, waardoor men waarlijk kan hopen, dezen veertiend' en vijftiend'eeuwschen bouw vrij ongeschonden uit zoo harde beproeving te zullen zien voor den dag komen."

Na de minder gunstige wijze, waarop de heer Kalff zich, nog niet zoo heel lang geleden, openlijk over het werk, aan de Nieuwe Kerk te Amsterdam verricht, heeft uitgesproken, toen in deze kolommen ook te dier zake van een beleidvol optreden des bouwmeesters werd gewaagd, zal velen dit gunstig oordeel eenigzins verrassen. *Want* dat oordeel is nu *ongetwijfeld* gunstig, al ontbreekt de slag om den arm niet, die een latere frontverandering mogelijk kan maken. Het loont de moeite na te gaan, wat de „geboekstaafde vreugde" heeft veroorzaakt.

In de eerste plaats spruit zij voort uit de lezing van het bestek, waaruit blijkt: „dat de herstelling, van buiten, alleen zal bestaan in het aanbrengen van een nieuwe bekapping met dakruiter, het afbreken en weder opmetselen der bovengedeelten van alle binnen- en buitenmuren en het opnieuw optrekken en afdekken met gemetselden ezelsrug der topgevels boven het N. en Z. transept," terwijl „van binnen alle gewelven zullen worden ontdaan van de pleisterlaag en zoo noodig hersteld, en ook boven het N. transept nieuwe gewelven moeten worden gemaakt."

Na wat de heer Kalff vroeger omtrent de manier, waarop herstellingen aan oude gebouwen moeten worden verricht, heeft medegedeeld, moet er wel een verandering in zijn zienswijze hebben plaats gevonden, dat hij „alle reden tot verheuging" vindt in een herstelling, die „niet meer dan het onvermijdelijke vernieuwt". Wij wenschen den heer Kalff met zijne bekeering geluk en zijn op onze beurt verheugd, hem zoo onverwacht onder onze geestverwanten te mogen tellen.

Volmaakte overeenstemming bestaat echter haast nergens, en zoo kan het ons niet verbazen dat, wat de heer Kalff verder schrijft, onze vreugde weer tempert.

Hij zegt: „Maar.... na al dit repareeren komt, natuurlijk, de nieuwe parure aan de beurt. Daartoe moeten, volgens het bestek, alle muurwerken, kolommen, gewelven en ornamentale deelen worden afgestoken en opgestoken, en van de losse witsellaag worden ontdaan, worden gerepareerd met kalkmortel en gips en daarna driemaal worden overgesausd; voor de kolommen, bogen, ribben, enz. in donkere tinten en voor de vlakke muren en gewelven in lichte tinten. Op alle constructieve deelen zullen volgens nadere aanwijzing voegen worden getrokken in kleur, strak

en zuiver bewerkt over alle profielen doorloopend. De algemeene toon zal dus worden als van de Arnhemsche Eusebius-kerk, die door den heer Meyjes op dezelfde manier werd behandeld en dat die grijze cementkleur veel beter doet dan het vuile wit van den stucadoor kan moeilijk ontkend worden."

Hoe moeilijk die ontkenning volgens den heer Kalff ook moge vallen, wij wagen ons eraan. Een tijd geleden bezochten wij de Arnhemsche kerk, van wier intérieur wij de herinnering hadden behouden aan heldere witheid, zooals men die in alle Nederlandsche Protestantsche kerken vindt. Maar nu was alles met een grauw sopje besmeerd, waarin enkele roode lijnen, hier en daar wat kleurige „saus" op sommige gebeeldhouwde details, en eenige netjes „opgehaalde" gewelfschilderingen een vreemd figuur maakten.

Dit grauwe „sausje" scheen *ons* toe het effect der kerk geheel bedorven te hebben. Wij vroegen ons af, wat toch bedoeld mocht zijn, toen men de kerk dus ging besmeren. Meende men haar daardoor haar oorspronkelijk aanzien te hergeven? Doch dan was men geheel en al mis, want de Nederlandsche kerken werden reeds lang voor de Reformatie ..... gewit.

Dat heeft het Rijk begrepen, toen het de St.-Bavokerk te Haarlem van binnen restaureerde. De documenten spreken hier. In 1438 werd aan „Jan Meijnaerts" 23 gulden betaald „van die hele kerc te witten", in 1467 wordt opgegeven „wat heeft gecost dat coer te wytten ende die ommegang te wytten", in 1542 vinden wij vermeld „dat al het choer ghewit" werd. Daarom zijn dan ook bij de restauratie alleen de in bergsteen uitgevoerde bouwdeelen schoongemaakt, doch is het overige, naar de bedoeling der oorspronkelijke bouwmeesters, weder gewit.

Zoo was het te Haarlem, zoo is het in de andere Nederlandsche kerken der middeneeuwen geweest. Waarom dan nu aan het „sausen", zouden wij willen vragen. Het zal den heeren Kalff en Meyjes »moeilijk" vallen, op deze vraag een bevredigend antwoord te geven. Om de interieurs mooier te maken, kan de sauskuur toch niet ondernomen heeten, sinds men weet, dat de middeleeuwers zelf aan de glanzende witheid de voorkeur gaven. De Haarlemsche kerk dankt veel van haar majestueus effect aan haar kleur; wie zich de Arnhemsche kerk van vroeger herinnert, zal de tegenwoordige saustinten niet mooi kunnen vinden.

Nadat Viollet-le-Duc zijn Dictionnaire het licht deed zien is men, vooral van Katholieke zijde, gaan meenen dat alle kerken der middeneeuwen gepolychromeerd zijn geweest. Doch wat hier-te-lande af, en toe aan muurschilderingen is ontdekt wijst erop dat het schilderwerk slechts hier en daar aanwezig was, doch dat een geheele polychromie, of zelfs ook een beschildering in enkele tinten, nergens heeft bestaan. Zoo moest dan ook de hoogeerwaarde heer J. J. Graaf in zijne bekende monografie der Haarlemsche St.-Bavokerk schrijven: „Hoe gaarne wij ons de geheele kerk zouden willen voorstellen in den kleurrijken gloed van beschilderde wanden, de posten der registers wettigen die voorstelling niet".

Als met het afbikken der Cuneraikerk te Rhenen begonnen wordt, zullen wellicht ook hier en daar schilderwerken voor den dag komen. De heer Meyjes moge zich dan herinneren, wat de heer Molkenboer indertijd in de *Amsterdammer* over het „restaureeren" van die werken schreef. „Al is het soms noodig", zoo lezen wij daar, „dat de bouwwerken, die ons uit vroeger eeuwen bleven, voor algeheelen ondergang dienen gevrijwaard te worden, door ze te restaureeren, niet altijd is dit voor de schilderingen waar, die thans nog getuigen van het kunnen onzer vaderen. Als van een Rembrandt de vernis een al te dikke laag geworden is, dient de schilderij schoongemaakt te worden. Als de verf afvalt, of het doek is vergaan, dan dient het kunstwerk te worden verdoekt; soms is een nieuwe lijst noodig. Maar wie denkt eraan, om zoo'n schilderij een beetje te gaan opfrisschen door het over te gaan schilderen? Dat doet niemand en het is ook vroeger maar weinig vertoond in onze musea van 17e-eeuwsche kunst. Doch 't schijnt een gewoonte voor schilderingen, die van nog vroegeren tijd dagteekenen en die het ongeluk hebben niet op doek te zijn geschilderd, doch onder een kalklaag verborgen te blijven. Waarvoor, zou men willen vragen, dient een andere behandeling van deze twee kunstwerken? Als een Rembrandt gerestaureerd moet worden, haalt men er de te dikke laag vernis af. Waarom is dan een vijftiende-eeuwsche muurschildering niet voldoende gerestaureerd, d. w. z. in haar oorspronkelijken staat hersteld, als zij van de witte kalklaag ontdaan is en zich vertoont, zooals ze na eeuwen nog gebleven is?" Inderdaad, dit zijn treffend juiste opmerkingen.

De heer Jan Kalff is ook van meening, dat wellicht te Rhenen muurschilderingen voor den dag zullen komen. Hij schrijft: „Wandschilderingen zullen zeker ook hier wel met den gewonen afschuw gevreesd worden. Toch is het, meen ik, een ernstig verzuim, dat nergens in het bestek de mogelijkheid harer ontdekking is voorzien. Nergens is ook de minste behoedzaamheid bij het wegnemen der witsellaag voorgeschreven, integendeel, alle losse vakken pleisterwerken, zoowel op de muren als op de gewelven, zullen worden afgehakt tot op de baksteen. Me dunkt toch dat de architect, na de ondervinding door hem te Arnhem opgedaan, waar een allerbelangrijkste schildering juist door dit schandelijk ruw afbikken geheel werd vernield, ditmaal voorzichtiger had moeten zijn en in ieder geval een onderzoek naar mogelijke fresco's, voorafgaand aan het „afhakken", had behooren voor te schrijven. Te meer dringend een eisch wordt dit door het feit dat op een enkele plaats bij de gewelven, waar een klein gedeelte van de witsellaag was afgevallen, reeds duidelijke blijken van beschildering voor den dag zijn gekomen. Misschien is het echter ook thans nog niet te laat, om vandalisme te voorkomen".

Wij hopen, dat men den heer Kalff zal booren en wenschen van harte, dat zijn optreden wat goeds moge uitwerken. Vindt men echter fresco's, dat men ze dan toch vooral niet, als te Arnhem en op zooveel andere plaatsen meer, ga opknappen en netjes overschilderen. Wil men ze niet houden, zooals zij zijn, men late photographieën ervan maken, en goede kopieën in kleur. En laat dan de stucadoor ze maar weer met de beschuttende witsellaag bedekken, die ze voor latere eeuwen zal bewaren.

Dat wij ons niet bij den heer Kalff aansluiten, waar hij den heer Meyjes vraagt „ertoe te besluiten — evenals hij te Arnhem deed — enkele versieringsdeelen bont te kleuren" zal, na het boven aangevoerde, begrijpelijk zijn. Komen er aan die „versieringsdeelen" sporen van kleur voor den dag, men late die zooals men ze vindt; wil men dit niet, dat men er dan mede handele als met de fresco's. Doch om als te Arnhem, alleen „voor de aardigheid" enkele „versieringsdeelen" bont te willen gekleurd hebben, moet men al een zeer vreemd begrip bezitten van archeologische waarheid en waardigheid.

Van de werkzaamheden, te Rhenen uit te voeren, vernemen wij dan nog: „Verder bestaat de herstelling

hoofdzakelijk in het opnieuw beglazen (met glas in lood) van alle kerkramen — waarbij de enkele oude beschilderde ruitjes, die ik na den brand nog heel zag, wel zullen behouden kunnen blijven — en het repareeren van banken en betimmeringen in de kerk. Het bestek schrijft o. a. voor, dat al dit eikenhouten schrijnwerk, waaronder als ik mij wel herinner banken van 1570 voorkomen, na te zijn schoongemaakt, tweemaal moet gelakt worden.

Hierbij merkt de heer Kalff terecht op: „Dit is, dunkt mij, niet de manier om den mooien toon van nervig oud eikenhout ongeschonden te bewaren". Wij hebben hoop, dat alleen het moderne meubilair, waaraan weinig te bederven valt, aan dit lakproces zal worden gewaagd, maar dat men de koormeubelen, die groote kunstwaarde bezitten, daarvan zal verschoonen.

In ons no. van 11 September 1897 schreef de heer A. W. Weissman, toen hij de kerk te Rhenen kort na de ramp had bezocht: „De kerk heeft haar dak verloren, doch de steenen gewelven hebben het kerkmeubilair behouden. Het prachtig oxaal is geheel onbeschadigd en ook de banken van 1570 in het koor bleven volkomen gaaf". Men mag dus verwachten, dat er aan de meubelen slechts zeer weinig zal behoeven te worden gedaan.

Reeds toen sprak de heer Weissman den wensch uit, dat „men nu eens eindelijk den predikstoel, vóór het oxaal geplaatst, mocht verwijderen". Doch die wensch schijnt weinig kans op vervulling te hebben, want de heer Kalff meldt, „dat onder de inwendige herstellingen *niet* werd opgenomen het verplaatsen van den preekstoel".

Terecht mag hij zeggen: „Dit plompe meubel met zijn groot klankbord staat thans midden voor de merkwaardigste versiering der Rhenensche kerk: een marmeren jubé met veel beeldhouwwerk, naar mijn schatting uit het tweede (lees derde, *Red.*) kwartaal der zestiende eeuw, dat, al ware het maar alleen omdat ons land zoo arm is aan deze tribunes (wezenlijk wel), bevrijd verdient te worden van alles, wat het gezicht erop belemmert".

Van harte sluiten wij ons aan bij den heer Kalff, waar hij zegt: „Die zware kansel moet dus maar zoo gauw mogelijk op zij worden gezet, waar hij geen sta-in-den-weg is en daarenboven allicht beter aan zijn doel beantwoordt, want de verplaatsing kan gemakkelijk zóó geschieden, dat de predikant meer in het midden van zijn gehoor komt te staan. Zeker doet zich tot deze verbetering thans een uitnemende gelegenheid voor, die het kerkbestuur en de heer Meyjes, nu zij er eenmaal op gewezen zijn, wel niet zullen verzuimen".

Ook omtrent den toren wordt het een en ander medegedeeld, nl. dat door Dr. Cuypers een herstellingsplan is ontworpen dat f 47,000 zou vorderen, dat de Gemeenteraad een rijkssubsidie voor de restauratie heeft aangevraagd en dat de Minister van binnenlandsche zaken f 20,000 als subsidie wil toestaan, waarvan f 3000 op de begrooting van 1898 voorkomen. „En intusschen", zucht de heer Kalff, „staat daar de oude toren, van alle innerlijk verband beroofd, met een houten nooddak, *zonder* bliksemafleider te wachten hoe lang negentiend'eeuwsch phlegma zal goedvinden de duurzaamheid van een werk der middeleeuwsche toewijding en energie op de proef te stellen".

Nu, die duurzaamheid kan de eeuwen tarten, ook al ging het „negentiend'eeuwsch" phlegma naar de twintigste eeuw over. Innerlijk verband heeft geen middeleeuwsche toren gelukkig van noode; ook die te Rhenen kan er best buiten. Het houten nooddak staat zeker niet leelijker dan het koepeltje, dat vroeger de bekroning vormde. Maar men doet onzen tijd onrecht, door hem van phlegma te beschuldigen, omdat na een paar maanden nog geen begin met het herstellen van een door den bliksem getroffen gedenkteeken werd gemaakt. In de middeleeuwen duurde het dikwijls tientallen van jaren, eer in zulk een geval de hand aan het werk werd geslagen. En zelfs dan nog vond eene „restauratie" op geheel andere wijze plaats dan thans.

Mag men den heer Kalff gelooven, dan is de vermoedelijk niet al te onbevredigende wijze, waarop de kerk zal worden hersteld, voornamelijk een gevolg van de beperktheid der financieele middelen, die ter beschikking zijn. En wij hebben geen reden om te veronderstellen dat de schrijver hier bezijden de waarheid zou zijn.

Mocht nu ook de beperktheid der som, die voor het herstel van den toren schijnt beschikbaar te zullen komen, tot het verblijdend resultaat leiden, dat er aan dit 16e-eeuwsche gedenkstuk slechts het allernoodzakelijkste werd verricht en dat al de plannen om dit werk „in den stijl" op te sieren in de doos gingen.

Al schrijft de heer Kalff dat „de onttakelde romp verkondigt hoe onwaardige erfgenamen wij zijn van de vrome kunst onzer vaderen", men mag daar slechts beeldspraak in zien. Onttakeld toch kan de toren, wiens steenwerk haast niets door den brand heeft geleden, toch moeilijk worden genoemd. En erfgenamen, waardige of onwaardige van de 16e-eeuwsche kunst, vroom of niet, hoe kunnen wij het zijn, waar onze tijd in alle opzichten zoo verschilt van dien der „vaderen". Er zijn zeker eeuwen geweest, waarin vrome kunst bloeide als een plant op het veld. Doch die eeuwen komen niet terug, al zou men er nog zoo naar verlangen. Wij willen aannemen, al leert de geschiedenis ons misschien wat anders, dat de gelden, voor den Cunera-toren bijeengebracht, alleen als uitingen van oprechte vroomheid mogen worden beschouwd. Maar waar blijft die schoone deugd als een subsidie van het Rijk en een haast afgedwongen som der onmachtige of onwillige burgerlijke gemeente Rhenen de plaats der niet meer vloeiende offergaven moeten innemen?

FEESTGESCHENKEN.

Ofschoon, naar wij meenen, H. M. de Koningin verklaard heeft, ter gelegenheid der inhuldiging geene geschenken te willen aannemen en eene tentoonstelling daarvan dus wel niet zal plaats vinden, is het toch misschien niet onbelangrijk voor onze lezers de indrukken te vernemen, die een Duitscher kreeg, toen hij een bezoek bracht aan de tentoonstelling der geschenken, welke de Koningin van Engeland verleden jaar bij haar zestigjarig regeeringsfeest ontving.

Bij ons is Engeland bekend als het beloofde land voor kunstnijverheid. Daarom worden wij al dadelijk verrast door de mededeeling, dat op deze tentoonstelling, waar men pronkstukken van de moderne Engelsche groote meesters zou zoeken, niets van dien aard was te vinden.

Ontzaglijke sommen waren aan de geschenken ten koste gelegd, om die beminde vorstin trouw en verknochtheid te betuigen. Uit alle deelen der aarde waren inzendingen aanwezig. Gouden vaatwerk, kistjes met adressen, borduurwerken, schilderijen waren in grooten getale ingekomen. Maar de inderdaad *eenige* gelegenheid, om waarachtige kunstenaars in de mogelijkheid te stellen te toonen, wat zij als versierders

vermochten, was geheel ongebruikt voorbijgegaan.

Zoo leverden de geschenken der vorsten, der steden, der openbare lichamen, der millionnairs, hoeveel edel metaal daar ook aan gebruikt was, toch een allerdroevigst gezicht op. Het was duidelijk, dat de groote firma's in gouden en zilveren werken prachtige zaken gemaakt moesten hebben, maar van kunst was niets te vinden.

De bestellers hadden zich eenvoudig tot die firma's gewend en waren blijkbaar tevreden ermede geweest, een keus uit de modellen der bestaande catalogi te doen. Niemand dacht aan de moderne kunstnijverheid.

Zoo werd dan het goud bij kilogrammen gebruikt, doch in vormen zóó slecht als men zich kan denken. Om echter de innerlijke (?) waarde der geschenken duidelijk te doen uitkomen, werd de „keur" erop geplaatst en dat wel zoo in het oog loopend mogelijk.

Zelfs aan de calligraphische bewerking der adressen had men zich niets gelegen laten liggen. De 450 exemplaren, die waren ingekomen, waren allen door steendrukkers-firma's in de bekende quasi-Gothiek ontworpen en uitgevoerd. Slechts één had een eenigszins beter karakter . . . . maar was door een firma te München geleverd!

Alleen wat uit Azië was gezonden mocht, voor zoover het door inlandsche kunstenaars was uitgevoerd, meer artistiek worden genoemd. Toch verhief het zich niet boven het peil van wat thans in de magazijnen te krijgen is.

Uit deze tentoonstelling blijkt ten duidelijkste, hoe weinig invloed de nieuwere Engelsche kunstnijveren, wier werk thans door de jongeren in geheel Europa bewonderd wordt, in hun eigen vaderland hebben kunnen uitoefenen. De Engelsche besturen, die toch zulke groote sommen aan het kunstnijverheids-onderwijs ten koste leggen, denken er niet aan den leerlingen hunner eigen inrichtingen opdrachten te doen, als zij feestgeschenken noodig hebben. Zij gaan eenvoudig naar als „soliede" bekend staande firma's, en zijn tevreden met de smakelooze zaken, die deze in voorraad hebben of op bestelling maken.

Is het bij ons te lande anders gesteld? Het is maar goed, dat wij geen inhuldigings-tentoonstelling te wachten hebben, want den kunstkenner zouden de haren te berge rijzen.

Werd al niet voor de inhuldigings-medaille aan de conventioneelste middelmatigheid een palm gereikt en zagen wij een andere palm niet terechtkomen bij een „firma", wier firmanten wel als hoogst soliede, maar zeker niet als artistiek aangelegd bekend staan? Zagen wij niet voor het „gedenkraam" de knappe mannen, die wij nu gelukkig hebben, alle passeeren, en werd ook daar niet de stijlvolle (?) banaliteit begunstigd? Zelf voor de stadsversieringen schijnt men aan de wezenlijke artisten in het geheel niet te denken.

Zoo staat het te vreezen, dat als de Duitscher in September hier mocht komen, in de verwachting versieringen van onze beste meesters te zullen zien, hij al even teleurgesteld zal weggaan als toen hij de tentoonstelling te Londen bezocht.

AFVOER VAN HUISWATER.

Naar aanleiding der Amsterdamsche plannen tot afvoer van het huiswater naar de Noordzee, opperden wij het denkbeeld, om het rioolvocht door onderaardsche schietblaasbalgen naar het Gooi, naar de Veluwe en naar Drente te expediceren, om die dorre streken wat vruchtbaarder te maken dan thans.

Maar nu blijkt ons, dat wij niet alleen staan, daar ook de heer F. A. Holleman „een lans brak voor bevloeiing met rioolvocht, en deze rioolvochten wil uitstorten in het Gooi, over de heide, om deze vruchtbaar te maken".

De Zandvoorters en de bewoners van Wijk-aan-Zee herademden weer, doch nu was er een zekere ongerustheid onder de Amsterdamsche forensen ontstaan. Zij vonden in het denkbeeld, dat Bussum en Hilversum, tot dusverre als uiterst gezond bekend, met de Amsterdamsche rioolvochten zullen worden bedacht, niets aanlokkelijks. Ja zij waren er verontwaardigd over, dat de stad Amsterdam, die nu om hun belastingpenningen komt, hare dankbaarheid op zoo weinig welriekende wijze zou willen toonen.

Edoch, hunne verontwaardiging kwam te vroeg. Zij kregen hulp van eene zijde, waarvan zij die het minst mochten verwachten. De directeur der publieke werken van de hoofdstad zelf sprong hen bij.

Hij schreef:

„De heer Holleman verwijst naar het Gooi. Vooreerst is in het Gooi geen terrein beschikbaar, maar stel het ware beschikbaar, meent men dat eenig waterschapsbestuur bereid zoude zijn in zijn polderwater op te nemen het meer of minder gereinigde rioolvocht van Amsterdamsche bevloeiingsvelden? En de duingronden? Het is een vraag van cijfers"

En nu zijn de forensen weer gerust; misschien denken zij, dat de geachte schrijver nog maar zelden in Gooiland moet gewandeld hebben, om zoo pertinent te durven zeggen, dat daar geen terrein beschikbaar is. Zij houden dat echter stil voor zich, al blijde, dat een dreigend gevaar is afgewend. Zij voelen veel voor „Waring's separatie-systeem" en lezen met aandacht, wat daarover wordt geschreven. Zij willen met genoegen de Amsterdammers „100 à 150" liter per hoofd en per dag" zien afvoeren, ja zelfs gedurende den tijd, dien zij in de hoofdstad doorbrengen naar vermogen tot bereiking van dit resultaat medewerken, nu zij wel zeker zijn, dat het product hen niet zal bereiken.

Zoo zal er dan van ons schietblaasbalgen-plan niets komen. Het schijnt, dat de tijd daar nog niet rijp voor is. Er rest ons en den heer Holleman niets anders dan ons te troosten met Breeroó's „'t kan verkeeren".

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van Zaterdag 22 *Januari* 1898.

Na voorlezing en goedkeuring van de notulen der vorige vergadering deelde de Voorzitter, de heer L. M. Moolenaar, mede dat er bij het Bestuur een schrijven was ingekomen van het genootschap „Pictura", dat eene tentoonstelling van Engelsche architectuur en kunstnijverheid wenscht te organiseeren en daarvoor steun en medewerking van de Vereeniging verzoekt. Ten opzichte van dit punt werd besloten het Bestuur te machtigen een zekere som uit de kas hiervoor disponibel te stellen en het genootschap „Pictura" hiervan kennis te geven.

Tot zijn spijt moest de Voorzitter bij de behandeling van punt 4 der agenda mededeelen, dat de Jury voor de prijsvraag „Salonameublement" het rapport nog niet had ingezonden. Evenwel konden de naambriefjes thans worden geopend. Bij opening bleek, dat de prijs van *f* 150 met het diploma der Vereeniging moest worden toegekend aan het ontwerp „Sweet home", waarvan de heer Jb. Faber, geboren Groninger, thans leeraar in het rechtlijnig tekenen te Amsterdam, de vervaardiger was.

De premie *f* 75, met het diploma der vereeniging, werden aan een ontwerp onder bezielde motto: „Sweet home" toegewezen, waarvan de heer P. van Doorn te Alkmaar inzender was.

De jury, bestaande uit de heeren A. Salm Glzn., W. Krombout Czn., beiden te Amsterdam, en F. H. Bachg, P. v. d. Wiel en J. A. Huizinga, allen te Groningen, was eenstemmig van oordeel, dat de prijs aan genoemd ontwerp moest worden toegekend. Dit ontwerp had ongetwijfeld een grooter aantal punten verkregen, indien de som van *f* 8.0 voor het maken van dit ameublement, waarvoor het volgens de opgave moest worden geleverd, niet was overschreden.

Punt 2 der agenda „Japanlak" werd, bij afwezigheid van den heer D. Dosker, ingeleid door den heer De Klerk, technicus aan de fabriek der maatschappij „De Veluwe" te Nunspeet, waar dit lak wordt bereid.

Spreker ging in bijzonderheden na de verschillende bindmiddelen der verfstoffen van vroeger en thans, om zoo geleidelijk te komen tot het Japanlak, waarvan verschillende monsters in verschillende kleuren waren medegebracht. De voortreffelijkheid van dit lak en de voordeelen, die het volgens spreker in de practijk boven andere laksoorten opleverde, vond bij de aanwezige vakmannen nog al bestrijding. Blijkt het artikel evenwel goed te zijn, zoo zal het zijn weg wel vinden.

Daarna liet de heer De Klerk een nieuw soort urinoir zien, waarbij de zuiverheid werd bevorderd en de reuk tegengegaan door olie in een reservoir, dat onder het toestel was aangebracht. Deze urinoirs, welke reeds hier en daar in gebruik zijn, moeten uitstekend voldoen.

De beantwoording van de eerste der twee vragen werd tot de volgende vergadering uitgesteld. Bij monde van den heer E. van der Zaag, werd onderstaand rapport der commissie van materia enkennis uitgebracht over de tweede vraag.

„De vraag: Is het Sandevall grenenhout beter dan het Amerikaansche, en zoo ja, om welke reden? dient volgens onze meening te worden beantwoord als volgt:

„Het Sandevall grenenhout bezit zeer vele goede hoedanigheden, waarom het in de meeste gevallen de voorkeur verdient boven het Amerikaansche Pitch Pine. De houtsoort is zeer fijn en heeft door zijn langzamen groei zeer fijne jaarkringen en geen groot hart, dat meestal regelmatig door den balk loopt; het is matig vet en vrij van zware noesten, zoodat het zich bij zijne voortreffelijke deugdzaamheid uitstekend laat bewerken.

„Het Amerikaansche daarentegen groeit snel, heeft tengevolge daarvan groote en soms losse jaarkringen, die dikwerf schelven; het hart is groot en loopt onregelmatig; het is zeer harsgevend en toch verbreekt het gemakkelijk, terwijl er zich soms vrij zware noesten in voordoen."

Hierop stelde de Voorzitter aan de Vergadering voor een oogenblik te pauseeren en meteen gebruik te maken van de gelegenheid, om de prachtvolle verzameling van Engelsche meubelstoffen en behangselpapieren, uit het magazijn van den heer Huizinga, te bezichtigen. Deze stoffen waren in hoofdzaak bedrukt met, of gewoven in dessins der hedendaagsche moderne kunst. Door den gloed en de kleurschakeering worden deze stoffen algemeen bewonderd. Deze collectie levert het bewijs, dat men tegenwoordig ook in andere dan in de wereldsteden in de gelegenheid is, het nieuwste op het gebied van kunstnijverheid te kunnen verkrijgen.

De Voorzitter bedankte den heer Huizinga voor zijn bijdrage, en verzocht de boek- en plaatwerken over meubels en gordijnen de volgende vergadering weder te doen rondgaan.

De verkiezing van een Jury voor de uitgeschreven prijsvraag „een hoog voor de aanstaande stoomgemalen" had tot resultaat, dat gekozen werden de heeren L. M. Moolenaar, K. Hoekzema, P. v. d. Wiel, F. H. Bachg en D. Bekkering.

Daarna werd in het bestuur van de Vereeniging voor het verzekeren van werkliedes tegen ongelukken en invaliditeit gekozen de heer K. Hoekzema, en tot lid der commissie van bijstand de heer T. de Jong.

Na eenige woorden van dank gericht te hebben tot den heer De Klerk voor zijn moeite, sloot de Voorzitter de vergadering.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Algemeene vergadering van 27 *Januari* 1898.

Deze vergadering werd voorafgegaan door een beschouwing van het prachtwerk „Architectonische Studienblätter", welwillend afgestaan door den heer J. P. de Koning.

De Voorzitter, de heer C. R. van Ruyven, opende de vergadering en deelde mede dat een schrijven was ingekomen van den burgemeester, Mr. F. Wap inhoudende hartelijke dankbetuiging voor de instemming, door de Vereeniging betuigd met zijne benoeming tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

Nog was ingekomen een schrijven van de heeren A. J. v. Achterberg en G. van Driel, met het voorstel punt 8 van art. 2 der wet zoodanig uit te breiden, dat het mogelijk worde, dat de Vereeniging optrede als vertegenwoordigster van de Vereeniging t.h. van Vakopleiding in Nederland. Naar aanleiding hiervan deelde de heer Van Achterberg op duidelijke wijze mede wat genoemde Vereeniging ten doel heeft, hoe de belangen van hen, die verstokes zijn van goed ambachtsonderwijs, dienen behartigd te worden, en hoe gunstig de Vereeniging reeds werkt in de provincie Drente. Hij wees er op hoe wenschelijk het zou zijn, de Vereeniging t.h. der Bouwkunst als vertegenwoordigster te doen optreden, ten einde zoodoende óók krachtig gehoor tot stand te brengen. Er ontspon zich hierna een debat, waarbij de Voorzitter de mededeeling deed dat het niet in de bedoeling van het Bestuur ligt dat de Vereeniging zich reeds nu tot iets verbinden zal. Het is slechts de questie om uitgemaakt te zien, of de Vergadering zich in beginsel met de bezwaren van de heeren Van Achterberg en Van Driel kan vereenigen. De Vergadering ging dan ook ten slotte in beginsel met het voorstel mede, en het Bestuur zal zich nader met genoemde heeren in betrekking stellen, om deze zaak verder te bespreken.

Het jaarverslag over 1897, door den Secretaris uitgebracht, droeg aller goedkeuring weg.

Een vraag omtrent het vertinnen met traspoeie vond een antwoord in het orgaan „De Ambachtsman". In de bus werd een vraag gevonden, houdende het verzoek om voortaan gedurende het vergaderen eene pauze te houden, ten einde de plaatwerken e.z. te bezichtigen; er werd besloten daarmede een proef te nemen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1067*ste vergadering van* 2 *Februari* 1898

De vergadering werd geleid door den Vice-voorzitter, den heer W. van Boven.

De verkiezing vond plaats van een lid der redactie in plaats van den heer L. F. Edema van der Tuuk; als candidaten worden gekozen de heeren Berlage en M. De Jongh, waarvan de heer Berlage met groote meerderheid werd benoemd.

Geïnstalleerd werd de heer K. Voorweek.

Hierna nam de heer J. Lauweriks het woord tot het houden zijner lijdrege, getiteld „Principes." Deze lezing was een vervolg op die van 't vorige jaar, door denzelfden spreker gehouden, welke getiteld was „Geometrie" De hoofdidee van deze lezing was ieder op te wekken, in welk vak dan ook, steeds juist te zijn in de grondbeginselen, niet onvoorwaardelijk aan te nemen de gedachten van anderen, maar zelf elk voorwerp, elke gedachte ontledende, om eindelijk te komen op een juist uitgangspunt, een principe.

De hoofdidee werd door spreker duidelijk gemaakt door goede voorbeelden. Door een reeks van cijfers, door lijnen, vlakken en lichamen, toonde de spreker aan dat van 't regelmatig 4-vlak de kubus het principe is, en wel in deze volgorde; het regelmatig 4 vlak sluit in zich het 8-vlak, het 8-vlak het 20-vlak en het 20 vlak de kubus. Omgekeerd toonde spreker ook weer aan, dat men de kubus inwendig beschouwende, weer even regelmatig terugkeert tot het regelmatig 4-vlak.

Verschillende voorwerpen en teekeningen maakten de voordracht zeer duidelijk. Na afloop ontstond een zeer geanimeerd debat. Na den spreker dank gezegd te hebben voor al de studie besteed aan deze voordracht, sloot de Voorzitter de zeer goed bezochte vergadering, waarin ook verscheidene dames aanwezig waren.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Rotterdam.

Buitengewone vergadering van Maandag 31 *Januari* 1898.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen, worden de aanwezigen in kennis gesteld met de ingekomen verslagen van de vergaderingen der zusterafdeelingen, en met de advertentiën van vacante betrekkingen, in verschillende tijdschriften voorkomende.

De beide candidaatleden worden bij acclamatie aangenomen.

Hierna wordt overgegaan tot bespreking van de voorgestelde wijzigingen in het huishoudelijk reglement der Afdeeling, medegedeeld op de convocatiebiljetten. Met enige aanvullingen en wijzigingen worden deze aangenomen. De goedgekeurde wijzigingen zullen het Hoofdbestuur worden voorgelegd, en na vaststelling als bijlage van het reglement aan de leden worden toegezonden.

De heer Louw verzocht de leden met de heldere om een index samen te stellen tot het gemakkelijk overzien der verschillende reglementaire bepalingen.

Na beantwoording van de vragen uit de vragenbus en de gewone rondvraag aan de leden, wordt deze vergadering gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Arnhem.

Vergadering van Woensdag 2 *Februari* 1898.

In deze bijeenkomst werd het programma voor de uit te schrijven prijsvraag voor een afdeelings-diploma besproken, en het opstellen van een concept aan een der leden opgedragen.

Het lid A. R. Freem bekwam het woord ter bespreking van de onder 3, 4 en 5 door de Maatschappij gestelde vragen en, na het houden van eenige discussie, vereenigde de Afdeeling zich met deze beschouwingen.

De heer Van den Berg gaf een kunstbeschouwing van het werk: l'Architecture Française, monuments historiques depuis le XIe siècle jusqu'a nos jours.

Afdeeling Utrecht.

Vergadering van Dinsdag 1 *Februari* 1898.

Na lezing der notulen wenschte de Voorzitter, de heer I. H. J. van Lunteren, namens de leden den heer Dumont geluk met zijn benoeming tot gemeente-architect te Zierikzee.

Hierna werd door den heer Dumont, namens de commissie, bestaande uit de heeren L. C. Dumont, Hilten en W. de Jong, rapport uitgebracht op de vraag over ventilatie en verwarming van een blok arbeiders- en burgerwoningen; na eenige discussie werd dit door de Vergadering goedgekeurd om opgezonden te worden aan het bestuur te Amsterdam.

Hierna deed de heer Van Lunteren eenige mededeelingen naar aanleiding van het uitgekomen verslag „Onderzoek naar de al of niet noodzakelijkheid eener verbetering der waterverversching in

de gemeente Utrecht, opgemaakt in gemeenschappelijk overleg van de gezondheids-commissie en de directie der gemeentewerken".

Ook werd nog door genoemden heer Van Lunteren de aandacht gevestigd op de uitvoering van Monier-werken, een en ander toegelicht door afbeeldingen van gemaakte werken.

Vóór het sluiten der vergadering gevoelde de heer Dumont zich gedrongen den leden dank te zeggen voor den hem gebrachten gelukwensch; hij hoopte dat de afdeeling Utrecht in bloei moge toenemen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Minister van Waterstaat heeft goedgevonden:

1o. een commissie in te stellen ten overstaan van welke zij, die voor eene benoeming tot opzichter der 2e klasse voor het stoomwezen in aanmerking wenschen te komen, blijken hebben gegeven van eene voldoende practische kennis van stoomtoestellen; 2o. te benoemen tot leden dier commissie, de heeren: W. A. M Piepers, hoofdingenieur voor het stoomwezen, tevens voorzitter, te Arnhem; N. van Diesel, ingenieur der 1e kl. voor het stoomwezen, te Breda; J. Bijl, werktuig- en scheepsbouwkundig expert te Amsterdam; 3o. aan die commissie als secretaris toe te voegen Mr. J. B. Peyrot, adjunct-commies bij het departement van waterstaat, handel en nijverheid te 's-Gravenhage; 4o. de commissie uit te nodigen een verslag van hare werkzaamheden uit te brengen; 5o. te bepalen, dat de commissie te 's-Gravenhage zal zitting houden. (St.-Ct.)

— Het huis in het Lange Voorhout no. 15, in eigendom toebehoorende aan den oud-minister Van Tienhoven en thans bewoond door den Oostenrijkschen gezant, is voor eene som van ƒ 70,000 aangekocht door het Genootschap „Pulchri Studio". In eene buitengewone vergadering werd daartoe met algemeene stemmen besloten. Het pand is over een paar jaar te aanvaarden, of wel eerder, bij eventueel vertrek van den tegenwoordigen Oostenrijkschen gezant.

— Bijkans achterstaande advertentie zal het Bouwkundig Genootschap alhier a. s. Vrijdag vergaderen. Dien dag heeft van 11–3 uur tevens eene kunstbeschouwing plaats, aangeboden door de Amersfoortsche Tapijtfabriek.

Amsterdam. B. en W. hebben aan de commissie voor een tentoonstelling van nationale kleederdrachten, die bij gelegenheid der Inhuldigingsfeesten gehouden zal worden, kosteloos beschikking gegeven over de noodige localiteiten in het Stedelijk Museum. Deze commissie heeft zich de medewerking verzekerd van den architect Ed. Cuypers en aan de beeldhouwers Van den Bossche en Crevels is de vervaardiging der beelden opgedragen.

— Eene voordracht is ter visie gelegd, waarbij B. en W. den Raad voorstellen:

1o. met ingang op een nader te bepalen tijdstip te benoemen tot directeur der gemeentelijke gasfabrieken den heer D. van der Horst, directeur der gemeentelijke gasfabriek te Utrecht

2o. te bepalen, dat de aan deze betrekking verbonden jaarwedde zal bedragen ƒ 8000.

3o. aan den heer Van der Horst voormeld, boven deze vaste jaarwedde toe te kennen een persoonlijke toelage van ƒ 4000;

4o. hem bovendien na overneming der gasfabrieken te verleenen vrije woning aan eene dier fabrieken, met genot van vrij gas- en waterverbruik, onder voorwaarde, dat hij van de fabriek, aan welke hem de dienstwoning zal worden aangewezen, tevens het dagelijksch bestuur op zich zal nemen;

5o. de bepalingen der pensioen-verordening op hem toepasselijk te verklaren.

Blijkens de agenda wenschen Burg. en Weth. reeds in de raadsvergadering van aanst. Woensdag tot de benoeming van den heer Van der Horst te zien overgaan.

Dordrecht. Het huis Boomstraat 20, een type van burgerlijke bouwkunst, dat door Prof. Eeurbeek afgebeeld en door Galland beschreven werd en zich door prachtige steenmonsieken onderscheidt, zal gesloopt worden. Het is een van de weinige gebouwen, waarvan de oorspronkelijke pui nog aanwezig is.

— Maandagavond waren een groot aantal bewoners van het Rokin en de Oude Turfmarkt vergaderd ter bezichtiging van een plan van den architect Kromhout voor de versiering van genoemde buurt tijdens de inhuldigingsfeesten.

De heer Kromhout adviseert in het Rokin een achttal schuitvormige vlotten te leggen, elk op zijn hoogst 18 M lang en 5 M. breed. Elk vlot draagt 2 masten. De vlotten zullen kwistig met draperieën en lampions, met wapenschilden en andere heraldieke voorstellingen versierd en onderling verbonden worden door lange slingers van lampions. Voorts zal ter weerszijden op het water, en op geringen afstand van den wal, een vestpotjes-illuminatie worden aangebracht; aansluitende aan het decoratief der vlotten is op de Doelesluis naar de zijde van de Turfmarkt, eene versiering ontworpen en zal het Beursplointje rijk geïllumineerd worden.

Het plan vond algemeene goedkeuring.

Gouda. Hier-ter-stede is een nieuwe plateelbakkerij opgericht. Aan het hoofd staat de heer Estié, o.a. bekend door zijne medewerking aan de wandschildering van het Rijks-museum en het Centraal-station te Amsterdam.

Nijmegen. De bouw van een nieuw vereenigingslokaal voor de Groote Societeit of „Harmonie" aan de Burgstraat is aangenomen door den heer J. van de Peppel aldaar, voor ƒ 35,220.

Katwijk. De Gemeenteraad heeft, nadat met de heeren Lagnay en Oppenheim geen overeenstemming kon verkregen worden omtrent de voorwaarden der concessie, besloten tot de oprichting eener gasfabriek in eigen beheer.

— **Aflevering I van** *De Natuur* **(uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:**

Het observatorium op den Etna, door H. — De kolenrijkdom van Duitschland en eenige andere Europeesche Staten, in verband met de toekomstige uitputting der verschillende revieren, door F. E. L. Veeren. — Winterbouquetten, door J. Sturing. — De nieuwe ventilatiemethoden, door Dr. A. J. C. Snijders. — Mensch-apes, door Dr. R. Sinia. — Andrée's tweede poolballon op Spitsbergen, door Dr. L. Bleekrode. — Verscheidenheid op photografisch gebied, door Dr. J. E. Rombouts — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

VRAGENBUS.

Wie van de lezers van dit blad weet een *dergelijk* materiaal voor een rookkanaal *onder* den grond voor vier groote stoomketels

Tegen de kolossaal groote hitte blijkt een rookkanaal van metselwerk niet bestand te zijn, daar dit na verloop van tijd scheurt en niet dicht blijft.

Met de beantwoording dezer vraag verplicht u ten zeerste

Uw medelezer,

T. A.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter J. S. Baumann, te Haarlem, bij werken aan de spoorweghaven te Vlissingen, en W. de Zeeuw Bz., te Alkmaar, bij het Zuider-afwateringskanaal onder Bezoeien c. a.

— Bij kon. besluit is, met 1 Februari jl., benoemd tot leeraar aan de Polytechnische School te Delft G. J. van Swaay, thans leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool te Tilburg.

— Tot opzichter bij de werken tot verlegging van den Maasmond is benoemd de heer J. H. v. d Ros, te Heusden, in plaats van den heer J. F. Sturm, op verzoek eervol ontslagen.

— Tot opzichter bij de Nederlandsche Tramwegmaatschappij is benoemd de heer A. B. van Vemde.

— De Minister van Koloniën heeft den hoer *F.* Nobel gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederl.-Indië, om te worden benoemd tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie van Staatsspoorwegen in Nederl.-Indië.

— Bij de Exploitatie-maatschappij der Staatsspoorwegen is eervol ontslag verleend op verzoek aan den adjunct-ingenieur 1e klasse C. M. Roessingh Udink te Luik, ingaande 1 April.

— Bij de exploitatie van staatsspoorwegen op Java zijn:

benoemd tot opzichter 3e kl., de onderopzichters 1e kl. C. F. Berretty en B. E. S. Brouder à Brandis; tot onderopzichter 1e kl., de onderopzichters 2e kl A. van Kalkenburg en H. J. Kuitert, de eerstgenoemde in tijdelijken dienst; tot tijdelijk onderopzichter 2e kl., de tijdelijk onderopzichters 3de kl. C. F. Alexander en J. F. Eisinger.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

overgeplaatst naar de res. Semarang, de adsp.-ing. J. H. Thal Larsen;

toegevoegd aan den chef der 4e waterst.-afd. voor de opnem. ter verbetering van de bevloeiing in de afd. Magottan (res Madioen), de ter beschikking gestelde ambtenaar A. G. Allart;

ontslagen wegens ziekte, eervol uit zijne betrekking, de opzichter 3e kl. W. L. A. Wetters;

benoemd tot opzichter 3e kl. en geplaatst in de residentie Pekalongan, de ambtenaar op wachtgeld A. R. Bloemhard.

— Gedetacheerd bij den aanleg van den Staatsspoorweg Batavia-Tangerang-Bantam, de opzichter-machinist 2e kl. J. van Leuven en de tijdelijk leerling-machinist A. G. Leman.

— De heer G. M. Kostere herdacht den dag, waarop hij 25 jaren geleden de betrekking van leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan de hoogere burgerschool te Leiden aanvaardde, en ook eenigen tijd in gelijken werkkring te Rotterdam te zijn werkzaam geweest.

— Aan de practische Ambachtsschool te Zwolle zijn benoemd tot onderwijzer in het meubelmaken en vaktekenen de heer B. van Elburg, meubelmaker te Zwolle, en tot onderwijzer in het schilderen en vaktekenen de heer B. J. van Efferen, schilder en leeraar in het teekenen aan de avondschool voor ambachtslieden te Arnhem.

CORRESPONDENTIE.

— *Den heer H. J. W. te Amersfoort.* In het volgend nummer zal uw schrijven worden opgenomen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Volontair bij een architect. Adres lett. C 98, bureau dezer. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Eerste opzichter bij het waterschap „De Schipbeek". Salaris naar bekwaamheid. Adres den ingenieur van het waterschap te Almelo uiterl. 15 Febr. (*Zie advt. in het vorig no.*)

— Bekwaam opzichter-teekenaar bij een particulier architect. Adres lett. D O, Bureau dezes. (*Zie advt. in het vorig no.*)

— Gemeentebouwmeester van Ter Neuzen Jaarwedde ƒ 1000, met inbegrip van het geven van gemeente-onderwijs in bouwkundig teekenen. Adres vóór 8 Febr., per brief, aan den Burgemeester.

— Opzichter der gemeentewerken te Meppel. Jaarwedde ƒ 1100. Adres vóór 15 Febr aan den Burgemeester.

— Bekwaam bouwkundig opzichter-teekenaar, zelfstandig kunnende werken, P. O. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett. H Z, boekh. G. W. van der Wiel & Co. Arnhem.

— Opzichter voor dagelijksch toezicht op het bouwen van den toren en verdere gebouwen der waterleiding te Nijkerk. Adres den Burgemeester, met opgave van condition enz.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar; bekendheid met fabriekshouw strekt tot aanbev. Adres lett. S K. 599, *Nieuws v. d. Dag.*

— Directeur der gemeentereiniging te Meppel. Jaarwedde ƒ 500. Adres den Burgem. vóór 15 Febr.

— Technicus tot expl. van eene uitvinding op machinegebied. Salaris ƒ 200 per maand. Adres lett. N. B. 562 *Nieuws v. d. Dag.*

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 28, Amsterdam.

1.	Opzichter,	leeft. 50 j.	geh.	verl. sal. ƒ		90	p. md.
2.	„	„ 34 „	ongeh.	„ „ „	80—90	„	„
3.	Asp.-Opz.-Teek.	„ 18 „	„	„ „ „	25—40	„	„
4.	Opz.-teek., burger- en waterb. kunde,	„ 24 „	geh.	„ „ „	65—70	„	„
5.	Opz.-teek., bekend met kerkenbouw	„ 26 „		„ „ „	75—80	„	„
6.	Opz.-Teek.	„ 45 „	„	„ „ „	90	„	„
7.	Opz. of Teeken.	„ 20 „	ongeh.	„ „ „	60	„	„
8.	Opzichter	„ 28 „	„	„ „ „	70	„	„
9.	Teeken., hand-, bouw- en pentekenen,	ongeh.					
10.	Opz. of Teek.,	leeft. 28 j.	ongeh.	verl. sal. ƒ 90	—80	p. md.	
11.	Asp.-Opz. of Teek.	„ 18 „	„	„ „ „	30	„	„
12.	Opz. of Teek.	„ 28 „	„	„ „ „	85—90	„	„
13.	Opz., landm. en waterpassen,	leeft. 35 j.,	verl. sal. ƒ 900	—1200	's j.		

Bouwkundig Genootschap
te 's GRAVENHAGE.

VERGADERING en KUNSTBESCHOUWING op ***Vrijdag 11 Februari 1898.*** in een van de zalen van het gebouw van de Loge, *Fluwelen Burgwal 22.*

I. Van 's morgens 11 uur tot 's namiddags 3 uur Kunstbeschouwing, aangeboden door de Directie van de Amersfoortsche Tapijtfabriek.

Onderwerp:

Teekeningen van tapijten, ontworpen door den heer Colenbrander.

II. Vergadering 's avonds ten 8 uur. Spreker: de heer C. H. Peters, Rijks-bouwmeester.

Onderwerp:

„Oud-Nederlandsche Stedenbouw", toegelicht door eene Kunstbeschouwing.

HET BESTUUR.

DE LINT & Co.,
Rotterdam.
Nieuwe Haven 39.
VLOER- en WANDTEGELS.
Depôts { MINTON HOLLINS & Co. VILLEROY & BOCH.

L. van der Hoorn,
DONKERSTRAAT 17, UTRECHT
Fabriek van ELECTRISCHE SCHELLEN, NUMMERBORDEN, TELEPHONEN, BLIKSEMAFLEIDERS enz.
Complete installatiën voor GALVANOPLASTIEK, VERNIKKELEN, VERGULDEN, VERZILVEREN enz.
DYNAMO'S, ELEMENTEN, SLIJPSCHIJVEN, CHEMICALIEN, APPARATEN enz.
Begrotingen, Prijscouranten enz. gratis.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen.
Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Th. A. DE KOSTER, Fabrikant
Amsterdam.
Speciaal in **WARMWATER-VERWARMING**, doch levert ook op verkiezing *alle andere systemen*, welke echter minder aan het doel beantwoorden.
Werken in aanleg:
Moeder-Diakonessenhuis van de Lutherse Gemeente, *Amsterdam.*
id. id. van de Ned. Herv. „ „
Fragmenten-gebouw Rijks-Museum, *Amsterdam.*
Th. A. DE KOSTER,
Sanitary Engineer.

P. B. W. SINGENDONK,
ARNHEM.
GROF- en FIJNSMEDERIJ.
LEVERT alle soorten HEKWERK en verdere Smidswerken, tegen concurreerende prijzen.

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETEN SCHAPPELIJK GEBRUIK.
HEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
DQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Rakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

Beton-IJzer. Systeem HENNEBIQUE. Gebreveteerd S. G. D. G., niet te verwarren met Cement-IJzer. Beton-IJzer.
INLICHTINGEN, SYSTEEMBESCHRIJVING, ATTESTEN, vervaardigen van TEEKENINGEN, BEGROOTINGEN. Een en ander kosteloos verkrijgbaar bij den Vertegenwoordiger
J. H. DE GEUS Fzn., Deventer.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De **NEDERLANDEN** van 1845

's-GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

OPRUIMING

van vroegere Jaargangen van *„DE OPMERKER".*

Voor zoover de voorraad strekt, worden de volgende jaargangen van *„De Opmerker"* tegen de daarbij vermelde prijzen opgeruimd:

		In losse bladen.	Ingenaaid.
Jaargang	1884	*f* 1.50	*f* 2.—
„	1885	„ 1.50	„ 2.—
„	1886	„ 1.50	„ 2.—
„	1887	„ 1.50	„ 2.—
„	1888	„ 1.50	„ 2.—
„	1889	„ 1.50	„ 2.—
„	1890	„ 1.50	„ 2.—
„	1891	„ *	„ 2.—
„	1892	„ *	„ 2.—
„	1893	„ *	„ 2.—
„	1894	„ *	„ 2.—
„	1895	„ 1.50	„ 2.—
„	1896	„ 1.50	„ 2.—
„	1897	„ 2.—	„ 2.50

De met een * gemerkten zijn uitverkocht.

Na ontvangst van postwissel, waarop vermeld is welke jaargangen men verlangt, volgt de vrachtvrije toezending.

DE ADMINISTRATIE.

AANBESTEDING

De Kralingsche Katoen-Maatschappij te *Rotterdam* is voornemens op den ***16n Februari 1898*** 's namiddags ten 2½ uur in haar Kantoor in de *Oost Maaslaan No. 76* bij inschrijving aan te besteden:

Het bouwen van een Fabrieksgebouw, het gedeeltelijk aanplempen van een waterbassin en verdere daaruit voortvloeiende werken op haar terrein in de *Oost Maaslaan No. 76*, te *Rotterdam*.

Bestek en teekeningen zijn van af den 7n Februari a. s. te verkrijgen ad *f* 3.— per stel, ten Kantore van de architecten D VAN AMEIJDEN VAN DUYM & ZOON, *Schiedamschen Singel* 65, alwaar tevens inlichtingen te bekomen zijn dagelijks 's middags tusschen 2 en 3 uur.

Aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Vrijdag 11 Februari 1898*, des voormiddags ten ***elf*** uur precies.

Zooeven verschenen:

CATALOGUS N°. 283, bevattende Werken op het gebied van

ARCHITECTUUR en KUNSTNIJVERHEID.

1245 Nrs.

Wordt op aanvraag ***gratis*** verzonden door

MARTINUS NIJHOFF,

Boekhandel, 's Gravenhage.

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS DER Gemeente *ARNHEM*, zullen ***Zaterdag 12 Februari 1898***, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

BESTEK N°. 2.

De levering franco Arnhem van 1750 M' TROTTOIRBANDEN van Hardsteen.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de *Kadestraat;* bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 1 teekening à *f* **0.75** verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING.

Op **Maandag 14 Februari a. s.,** nm. **3** uur, wordt in het Hotel WESTERMAN te *LICHTENVOORDE* publiek

aanbesteed:

voor rekening van den heer J. HULSHOF J.Bzn, te *Lichtenvoorde*:

Het bouwen van een WOONHUIS aldaar, met bijlevering van materialen,

waarvan bestek en teekening ter inzage liggen in het Hotel voornoemd.

Aanwijzing Donderdag 10 Febr., nm. 3 uur.

Inschrijvingsbiljetten uiterlijk dagen vóór de besteding franco in te zenden bij den heer J. HULSHOF J.Bzn., te *Lichtenvoorde.*

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Arnhem* zullen ***Donderdag 17 Februari 1898,*** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize AANBESTEDEN:

BESTEK No. 15:

Het leveren van 85000 stuks Grès- en 50000 stuks Petit-Granit-keien.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur aan het Bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet à *f* **0.50** verkrijgbaar aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

ROTTERDAM. *Nieuwehaven 116.* **AMSTERDAM.** *Bilderdijkkade 109.*

A. E. BRAAT.

Hoofd-Vertegenwoordiger der

JOSSON-CEMENT

voor NEDERLAND en INDIËN.

Uitsluitend: Iste soort AND TRAS

(volgens de nieuwe A. V. met 7½ % gloeiverlies).

Handel in Bouwmaterialen.

De **TEGELZAAK** is gevestigd

Spuistraat 109, AMSTERDAM.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 7 — ZATERDAG, 12 Februari 1898.

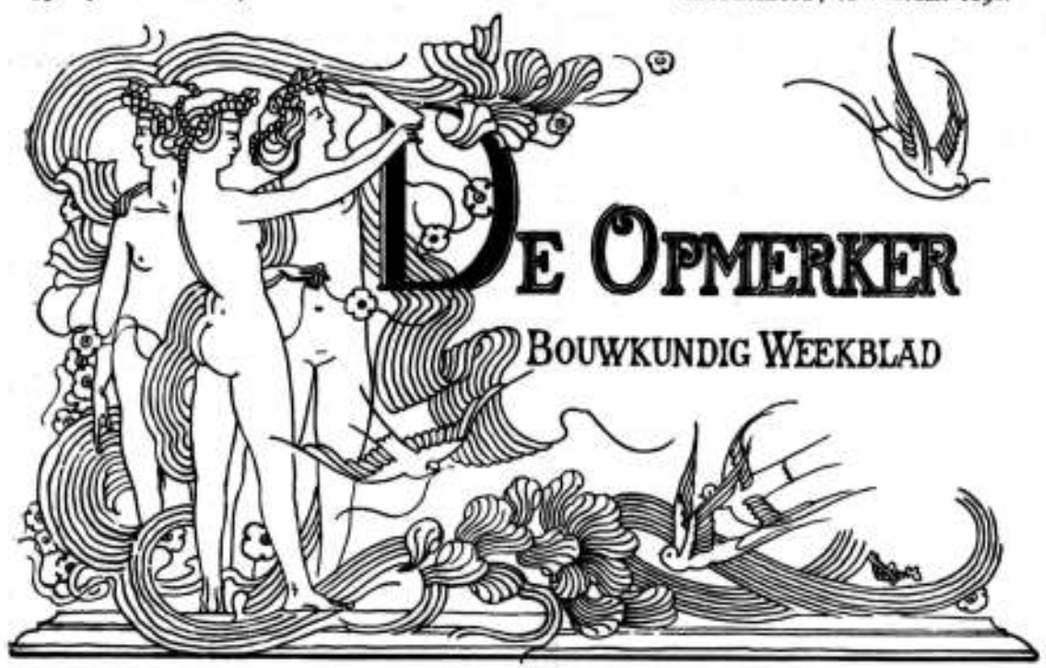

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT Jlz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

BIJ DE PLAAT.

Bijgaande plaat geeft een perspectievisch aanzicht van de bebouwing van de Raadhuisstraat, tusschen de Heeren- en Keizersgrachten te Amsterdam.

Het bedoelde terrein is door de gemeente verkocht en de goedkeuring aan B. en W. aan dit plan gehecht.

Nadere bijzonderheden werden reeds besproken in dit weekblad in N°. 45 van 1897. Hieraan kan nog worden toegevoegd, dat 't geheel opgericht wordt op kosten van de Levensverzekering-maatschappij „Utrecht" te Utrecht, welke maatschappij in een der nieuw te bouwen perceelen op de Keizersgracht ook haar zetel zal opslaan.

De aannemers van dit bouwwerk zijn de heeren Staal en Haalmeijer, terwijl als architecten de heeren A. L. van Gendt en Zonen optreden. De bedoeling is dat 't geheele werk op 1 Mei 1899 zal worden opgeleverd.

HET WAPEN VAN H. M. DE KONINGIN.

Zonderling mag het heeten dat over het wapen, dat door H. M. de Koningin gevoerd zal worden, zooveel wordt gestreden. Niet minder zonderling is het te achten, dat bij dien strijd met de heraldiek uit den *goeden* tijd zoo weinig rekening wordt gegouden.

Indertijd is bij koninklijk besluit vastgesteld welk wapen door de Koningen der Nederlanden zou worden gevoerd. Dat besluit werd genomen in een tijd, toen de eigenlijke heraldiek vrijwel in verval was; daaruit laat zich verklaren hoevele heraldici van thans daar bezwaren tegen hebben. Zoolang echter dat besluit niet door een ander vervangen is, moet men er zich natuurlijk aan houden.

Het wapen van H. M. staat dus vast. Alleen omtrent de wapenspreuk kan verschil zijn, daar het besluit die alleen aan de mannelijke afstammelingen toekent, maar blijkbaar, toen de vaststelling geschiedde, niemand aan de mogelijkheid van een regeerende vrouwelijke afstammeling heeft gedacht.

De taak der heraldici moet er zich derhalve toe bepalen door het wapen aan te duiden, dat eene vrouw het voert, zoodat het ook in latere tijden als dat van Koningin Wilhelmina kenbaar is. Is deze aanduiding echter noodzakelijk? Het zou ons niet verbazen indien de vraag ontkennend beantwoord werd door hem, die uit het feit, dat de drie koningen der Nederlanden allen hetzelfde wapen gevoerd hebben, afleiden, dat bij de vaststelling van het koninklijk besluit aan geen persoonsonderscheiding gedacht is. Als de wapens van Willem II en van Willem III wel dezelfde zijn geweest, waarom moeten dan die van Willem III en Wilhelmina verschillen?

Uitgaande nu van de onderstelling, dat het vrouwelijke in het wapen moet worden uitgedrukt, weten de heraldici niets beters te bedenken dan het „ruitschild", een vorm, in den goeden tijd der wapenkunst niet gebruikelijk.

Verleden jaar verklaarde al de Haagsche adjunct-archivaris „het schild is ruitvormig volgens de regelen der heraldiek, wijl het hier eene vrouwspersoon betreft". Nu zegt ook de heer De Stuers „in een ruitschild het Nassausche wapen".

Wij hebben in ons no. van 29 Mei 1897 onze bedenkingen tegen dit ruitschild uiteengezet. Hier-te-lande komt het pas in de 16e eeuw als vrouweschild in zwang, en het is in de 14e- en 15e-eeuwsche heraldiek niet gebruikelijk. Een kroon, hetzij dan gevoerd of ongevoerd, staat er leelijk op en ook de tenanten maken daarnaast geen fraai effect.

De heer De Stuers zegt dan ook, dat men het schild „in cartouche-vorm" kan afbeelden, om zoo de ongeschikte ruit te vermijden. De kroon wil hij

„zwevend" boven het ruitschild geplaatst zien, om dus het onaangename van een balanceeren op de bovenste punt te ontgaan.

Een schild „in cartouche-vorm" heeft echter nimmer als speciaal vrouwelijk gegolden. Wel kwam, in de 17e en 18e eeuw, dus in den allerslechtsten tijd der wapenkunst, het ovaal naast de ruit als vrouweschild in gebruik. In navolging daarvan werden de wapenschilden van de Koninginnen Anna Paulowna en Sophia, aanvankelijk ook dat van Koningin Emma, meest ovaal gemaakt. Ja zelfs zag men het wapen der laatste vorstin dikwijls uit één dergelijk schild bestaan, waarin de blazoenen van Nassau en Waldeck naast elkander waren geplaatst. Sedert is dit wapen gelukkig in onbruik geraakt en werd het tegenwoordige, dat aan heraldieke eischen beter voldoet, ingevoerd.

Het is te hopen, dat ook van hooger hand zal worden bekend gemaakt hoedanig het wapen zal zijn, dat H. M. wil voeren. Als dan noch van de 16e-eeuwsche ruit, noch van het 17e-eeuwsche ovaal gesproken werd, en men zich eenvoudig aan het koninklijk besluit hield, zou ons dit niet verbazen. Immers H. M. is geen gewone vrouw, doch op Haar schouderen komt een taak te rusten, die mannenkracht vereischt.

Het wapen van H. M. Koningin Emma geeft, en terecht, thans twee gelijkvormige schilden van goede verhoudingen te zien. Als Koningin Wilhelmina in het huwelijk zal treden, moet zij dan een dergelijk wapen voeren, of wel, als Koningin, het eenmaal vastgestelde? Deze vraag schijnt ons van meer gewicht dan die omtrent den schildvorm en het devieslint. Zij hangt samen met een andere en wel of Hare maanelijke descendenten het wapen van Willem I, Willem II en Willem III zullen kunnen voeren, ofschoon dit niet dat van hun vader is.

DE KERK TE BRUINISSE.

Een der merkwaardigste oude kerken in Zeeland zal waarschijnlijk binnenkort verdwijnen. Den 17n Februari a. s. toch zijn kerkvoogden der Herv. gemeente te Bruinisse voornemens het grootste gedeelte van hun kerk af te breken en er een nieuw stuk aan te bouwen. De kerk, die uit de 15e eeuw dagteekent, wordt slechts gedeeltelijk voor den kerkelijken dienst gebruikt; een deel ervan dient tot brandspuitbergplaats, een ander deel tot lokaal voor lijders aan besmettelijke ziekten. Eerstgenoemd gedeelte is door de voortdurende toeneming der bevolking te klein geworden, hetgeen kerkvoogden, op advies van hun „deskundige", tot bovengenoemd besluit heeft geleid.

Een van regeeringswege ingesteld onderzoek naar den toestand van het gebouw en naar de oplossing der vraag of de kerk ook niet voor het vervolg aan de gestelde eischen kon voldoen, heeft plaats gehad; daardoor werd aangetoond dat de kerk zich in goeden staat bevindt en door aantrekking der bij de burgerlijke gemeente in gebruik zijnde localiteiten, ruimte genoeg voor de godsdienstoefeningen aanbiedt, terwijl bovendien een aanmerkelijk bedrag aan verbouwingskosten gespaard zou worden.

Ook de oudheidkundige commissie van het *Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* sprong voor het gebouw in de bres; ja zelfs de bewindvoerder van het fonds, waaruit de bouwkosten verstrekt worden, droeg, hoewel hij de eenmaal aangeboden gelden niet kon weigeren, op wijziging der plannen aan. Bovendien werd van verschillende kanten gepleit voor het behoud van het monument.

Niets mocht echter baten; kerkvoogden zijn en blijven onwillig op het genomen besluit terug te komen.

Thans heeft de heer J. A. Frederiks te Middelburg, secretaris der genoemde commissie, het volgend schrijven aan kerkvoogden gericht:

„Uit de dagbladen blijkt dat gij geen gehoor hebt willen geven aan de wenken, die gij van verschillende zijden hebt ontvangen, en toch besloten zijt om uwe oude XVe-eeuwsche kerk gedeeltelijk af te breken en een nieuw stuk daarvoor in de plaats te bouwen.

Kerkvoogden van Bruinisse, gij gaat daardoor een vandalisme plegen, zooals in Zeeland in geminden tijd gelukkig niet is voorgekomen.

Gij gaat een eerbiedwaardig monument onherstelbaar verminken en zult daarvoor in de plaats bekomen een modern bouwwerk, dat geen de minste kunstwaarde bezit.

Gij gaat eenige duizenden guldens in het water smijten en uwe opvolgers noodeloos op zware lasten brengen.

Gij gaat Zeeland van een monument berooven en uwe woonplaats haar eenig sieraad ontnemen.

Ik heb uwe correspondentie gelezen met den bewindvoerder van het fonds, waaruit de gelden voor den nieuwen bouw bestuurlijk worden gesteld.

Ik heb kennis genomen van uwe bezwaren tegen het behoud en de herstelling van de oude kerk.

Doch ik ben niet tot de zekerheid kunnen komen, dat die oude kerk niet aan al de door u gestelde eischen zou kunnen voldoen.

Integendeel, ik ben versterkt in mijne overtuiging dat het oude gebouw, deugdelijk hersteld en oordeelkundig ingericht, veel beter aan het doel zal beantwoorden dan de nieuwe stichting, die gij denkt op te trekken.

Ik zou u dat ter plaatse duidelijk willen komen maken, doch ik zou niet alleen komen, omdat gij misschien te weinig gezelle aan mijne woorden zoudt hechten.

Ik zou mij wenden tot Dr. P. J. H. Cuypers, Nederland's grootsten bouwmeester, den man, die 100 nieuwe kerken heeft gebouwd en die meer dan 1000 oude kerken heeft hersteld.

Ik zou uitnoodigen den architect Hezenmans, die zijn geheele leven heeft gewijd aan de herstelling van de merkwaardigste kerk uit ons land — de kathedraal van Den Bosch.

Ik zou een beroep doen op den rijks-bouwmeester C. H. Peters, die sedert jaren een studie maakt van Nederland's oude monumenten, en op den heer J. van Lokhorst, den deskundige bij het ministerie van binnenlandsche zaken, die, in Zeeland uitstekend bekend, gedurende een kwart eeuw de leiding heeft gehad over belangrijke restauraties in ons land.

Met deze vier deskundigen zou ik tot u komen en gij zoudt uit hun mond hooren, dat door het behoud en eene gewijzigde inrichting van de bestaande kerk, al uwe bezwaren kunnen worden opgelost en bovendien der gemeente een belangrijk geldelijk voordeel zou worden bezorgd.

Blijft gij daarentegen volharden in uw aanvankelijk voornemen:

bedenkt dan, dat onze vaderlandsche kunst een belangrijk verlies gaat lijden;

bedenkt dan, dat gij moedeloos eenige duizenden guldens gaat uitgeven en uwe opvolgers op zware lasten gaat brengen;

bedenkt dan, dat uwe oude kerk meer dan vier eeuwen den tand des tijds heeft getrotseerd en nog 200 kloek erbij staat, als ware zij pas gebouwd, terwijl hetgeen men u ervoor in de plaats zal geven stellig niet even duurzaam zal zijn.

Als gij dit alles dan hebt bedacht en die vier mannen van groot gezag hebt gehoord, zult gij niet volharden bij uw voornemen, opdat niet eenmaal aan uwe nagedachtenis het verwijt blijve kleven dat gij de oude kerk van Bruinisse moedwillig en zonder noodzaak hebt verwoest."

Wij hopen dat dit schrijven wat zal uitwerken, maar vreezen. Sommige menschen hebben dit met zekere diersoort gemeen, dat hun koppigheid stijgt naarmate men ze harder slaat.

Zooeven vernemen, wij dat de heeren Dr. Cuypers, Hezenmans en Van Lokhorst met den heer Frederiks gisteren (Vrijdag) een bezoek aan het kerkgebouw gebracht hebben om te beoordeelen of de kerk, in verband met de door kerkvoogden gestelde eischen, kan behouden blijven.

VERWARMING.

Den heer Redacteur van „De Opmerker"!

Mijnheer, zooals ik u reeds schreef, kriocht het artikel „Verwarming" in no. 3 van onwaarheden; ze alle aan te wijzen (in mijn exemplaar plaatste ik bij het doorlezen behalve de opmerkingen in woorden een dertigtal ! en ? teekens) zou te veel plaats eischen en te veel eer aan het artikel bewijzen.

Toch meen ik mijn oordeel, tot mijn genoegen ook dat van den heer Huygen, te moeten toelichten; ik zal maar een paar grepen doen, want het dunkt mij toch vrij wel een nutteloze arbeid.

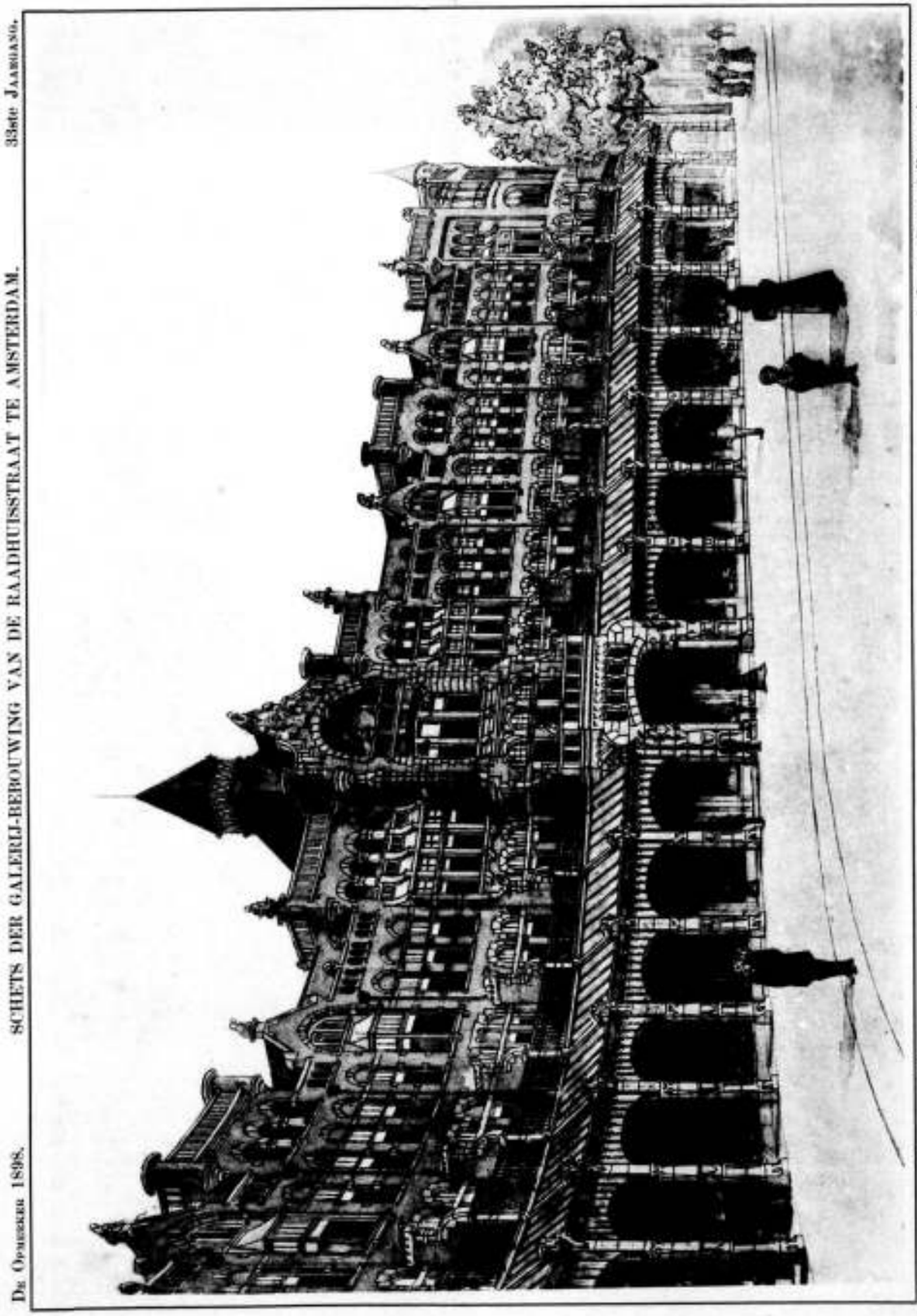

De Opmerker 1898. SCHETS DER GALERIJ-HERBOUWING VAN DE RAADHUISSTRAAT TE AMSTERDAM. 33ste Jaargang.

A. L. van Gendt & Zonen, Architecten. Phototypie v. h. Braak, den Haag.

Staaltjes van *slechte redeneering en uitdrukking:*

kolom I, regel 18. „De temperatuur behoort gelijkmatig te wezen en *daarom (!)* moet een bepaalde hoeveelheid lucht op een bepaalde temperatuur worden aangevoerd".

regel 25. „De instroomende lucht geeft haar warmte aan de kamerlucht af en tegelijkertijd ontwijkt een *gedeelte* (waar zou het *andere* gedeelte wel blijven?) dezer lucht naar buiten".

regel 27. „Dit noodzakelijk luchtverlies, dat tevens de niet minder noodzakelijke luchtverversching teweegbrengt, maakt de verwarming door heete lucht tot een kostbare onderneming". Die *noodzakelijke luchtverversching* (dus als een noodzakelijk *kwaad* voorgesteld) en die *kostbare onderneming* zijn kostelijk. Kost ventilatie, bij *andere* systemen gebruikt, dan *niets?*

regel 59. „Dit reservoir dient daarvoor, *dat het warme water zich uitzetten kan*". Zet het water bij *heet*waterverwarming zich dan *niet* uit?

kolom II, regel 4. „Doch welk systeem ook gekozen wordt (er is in het artikel nog geen sprake geweest van systemen, die warm water gebruiken, waartusschen een keus te doen is) de temperatuur van het water kan nooit hooger dan 95° Celsius worden, *omdat geen verdamping kan plaats vinden*". Wie begrijpt dit?

regel 9. „In de leidingen van en naar de verwarmingslichamen zijn kranen aangebracht, die veroorloven meer of minder water toe te voeren, en *waardoor dus de temperatuur der vertrekken kan worden geregeld*". Bijzonder duidelijk, zeker door dat *dus!*

regel 27. „Bij het heetwatersysteem wordt het water tot een hoogere temperatuur verwarmd, daar aan de buisleiding geen reservoir is verbonden, doch alles een gesloten geheel vormt, *dat dus werkt als de bekende Papiniaansche pot*". Deze is dan toch den schrijver *niet bekend*, anders had hij die verkeerde vergelijking niet gebruikt.

regel 51. „De buizen, die snel afkoelen, kunnen des winters bevriezen als 's nachts niet gestookt wordt, een bezwaar, dat bij de warmwaterverwarming niet zoo sterk gevoeld wordt, *daar de afkoeling daar langzamer geschiedt*". Onduidelijk en, zooals het hier staat, onjuist. Er had moeten staan: daar de afkoeling — der wijdere en dus meer water bevattende buizen — *meer tijd vereischt.*

regel 67. „De dus gevormde stoom gaat door buizen naar de verwarmingslichamen, condenseert daar en *vloeit door andere buizen naar den ketel terug.* De *stoom?*

kolom III, regel 22. „Bij alle stoomverwarmingen doet zich de moeilijkheid voor, *dat het condensatiewater afgeleid moet worden*". Is bij waterverwarming dan niet een buis noodig om het afgekoelde water naar den ketel te voeren?

De bijvoegingen en cursiveeringen zijn van mij.

Staaltjes van *onwaarheden.*

Deze zijn zoovele, dat ik niet met woorden aanhalen, maar slechts de regels, waar zij te lezen zijn, opgeven zal. Kolom I regel 8, 34, 37, 40, 46, 57, 66. Kolom II regel 9, 19, 29, 38, 39, 45, 51, 56, 65, 66. Kolom III regel 2, 3, 5, 6, 10, 11, 12, 15, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 44.

Denk nu niet, M. d. R., dat in de niet-genoemde regels geen onwaarheden voorkomen, heele brokstukken, het geheele stuk is eigenlijk één onwaarheid.

Dat de schrijver *partijdig* is, heb ik niet beweerd, wel dat hij ten eenenmale onbevoegd is om over verwarming mede te spreken.

Voor het aanwijzen van de vóór- en nadeelen der verschillende verwarmingssystemen ontbreekt mij op dit oogenblik de tijd; uw aanbod van ruimte daarvoor in uw blad neem ik gaarne aan.

Met dank voor de opname

H. J. Wolter.

Met belangstelling worden de uiteenzettingen te gemoet gezien, die de heer Wolter omtrent verschillende systemen van verwarming en hunne werking heeft toegezegd. Ook onze lezers zullen gaarne vernemen, wat een specialiteit als hij wel in het midden zal willen brengen.

De bemerkingen, door den geachten inzender op het vroeger geplaatst stuk „Verwarming" gemaakt, schijnen ons echter niet veel om het lijf te hebben.

Dat de temperatuur in een vertrek slechts dan gelijkmatig zal wezen, wanneer een bepaalde hoeveelheid warme lucht van een bepaalde temperatuur wordt aangevoerd, is toch nog al duidelijk. Men denke zich eens hoe ongelijkmatig de temperatuur in een vertrek zou zijn, als nu eens veel, dan eens weinig lucht, nu eens sterk, dan eens haast niet-verhit, binnen wordt gelaten.

Dat in een vertrek, waar warme lucht wordt toegevoerd, *alle* kamerlucht zou ontwijken, is zeker een te rooskleurige voorstelling. Men kan dit duidelijk waarnemen aan de benauwdheid, die in vertrekken, met heete lucht verwarmd, ook al is kunstmatige ventilatie aangebracht, heerscht.

Bij verwarming met heete lucht is sterke ventilatie noodzakelijk; die ventilatie is hier echter kostbaar, omdat zij veel warmte doet ontwijken, en zij geeft niet het gewenscht resultaat, omdat de lucht, die verwarmd binnenstroomt, niet zuiver is. Men kan dit waarnemen aan de zwarte vlekken, welke als de staart eener komeet zich boven de openingen, waaruit de warme lucht stroomt, vormen.

Het is den heer Wolter ontgaan dat, waar van „systeem" wordt gesproken, dit doelt op dat, waarnaar de *ketel* geconstrueerd wordt, en niet op het „buizensysteem" waarvan vroeger sprake was. Dat een hoogere temperatuur dan 95° in den ketel van een warmwaterverwarming te verkrijgen is, gelooven wij niet.

Misschien ware het beter geweest te zeggen, dat de kranen veroorloven het profiel, waardoor het water circuleert, naar willekeur te verkleinen of te vergrooten, en zoo de temperatuur der vertrekken kan worden geregeld.

Wij meenden, dat zoowel de Papiniaansche pot als de buizen van een heetwaterverwarming *gesloten* waren en daarom met elkander vergeleken mochten worden. Dat het water bij het laatste systeem zich *niet* zou uitzetten, leidt de heer Wolter ten onrechte uit onze woorden af.

Het komt ons vrij wel hetzelfde voor, of men zegt, dat een afkoeling „langzamer geschiedt" of „meer tijd vereischt".

Stoom is water. Daarom schijnt het ons goed gezegd, dat „gecondenseerde stoom naar den ketel terugvloeit".

Hiermede hebben wij de voornaamste bedenkingen, die de heer Wolter tegen ons opstel heeft, behandeld. Dat het „eigenlijk één onwaarheid is" vereischt nadere bewijzen dan een *„mihi constat"*. Als die nadere bewijzen zullen zijn bijgebracht, willen wij gaarne trachten ze te ontzenuwen.

Staaltjes van *slechte redeneering en uitdrukking:*

kolom I, regel 18. „De temperatuur behoort gelijkmatig te wezen en *daarom (!)* moet een bepaalde hoeveelheid lucht op een bepaalde temperatuur worden aangevoerd".

regel 25. „De instroomende lucht geeft haar warmte aan de kamerlucht af en tegelijkertijd ontwijkt een *gedeelte* (waar zou het *andere* gedeelte wel blijven?) dezer lucht naar buiten".

regel 27. „Dit noodzakelijk luchtverlies, dat tevens de niet minder noodzakelijke luchtverversching teweegbrengt, maakt de verwarming door heete lucht tot een kostbare onderneming". Die *noodzakelijke luchtverversching* (dus als een noodzakelijk *kwaad* voorgesteld) en die *kostbare onderneming* zijn kostelijk. Kost ventilatie, bij *andere* systemen gebruikt, dan *niets?*

regel 59. „Dit reservoir dient daarvoor, *dat het warme water zich uitzetten kan*". Zet het water bij *het*waterverwarming zich dan *niet* uit?

kolom II, regel 4. „Doch welk systeem ook gekozen wordt (er is in het artikel nog geen sprake geweest van systemen, die warm water gebruiken, waartusschen een keus te doen is) de temperatuur van het water kan nooit hooger dan 95° Celsius worden, *omdat geen verdamping kan plaats vinden*". Wie begrijpt dit?

regel 9. „In de leidingen van en naar de verwarmingslichamen zijn kranen aangebracht, die veroorloven meer of minder water toe te voeren, en *waardoor dus de temperatuur der vertrekken kan worden geregeld*". Bijzonder duidelijk, zeker door dat *dus!*

regel 27. „Bij het heetwatersysteem wordt het water tot een hoogere temperatuur verwarmd, daar aan de buisleiding geen reservoir is verbonden, doch alles een gesloten geheel vormt, *dat dus werkt als de bekende Papiniaansche pot*". Deze is dan toch den schrijver *niet bekend*, anders had hij die verkeerde vergelijking niet gebruikt.

regel 51. „De buizen, die snel afkoelen, kunnen des winters bevriezen als 's nachts niet gestookt wordt, een bezwaar, dat bij de warmwaterverwarming niet zoo sterk gevoeld wordt, *daar de afkoeling daar langzamer geschiedt*". Onduidelijk en, zooals het hier staat, onjuist. Er had moeten staan: daar de afkoeling — der wijdere en dus meer water bevattende buizen — *meer tijd vereischt.*

regel 67. „De dus gevormde stoom gaat door buizen naar de verwarmingslichamen, condenseert daar en *vloeit door andere buizen naar den ketel terug.* De *stoom?*

kolom III, regel 22. „Bij alle stoomverwarmingen doet zich de moeilijkheid voor, *dat het condensatiewater afgeleid moet worden*". Is bij waterverwarming dan niet een buis noodig om het afgekoelde water naar den ketel te voeren?

De bijvoegingen en cursiveeringen zijn van mij.

Staaltjes van *onwaarheden.*

Deze zijn zoovele, dat ik niet met woorden aanhalen, maar slechts de regels, waar zij te lezen zijn, opgeven zal. Kolom I regel 8, 34, 37, 40, 46, 57, 66. Kolom II regel 9, 19, 29, 38, 39, 45, 51, 56, 65, 66. Kolom III regel 2, 3, 5, 6, 10, 11, 12, 15, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 44.

Denk nu niet, M. d. R., dat in de niet-genoemde regels geen onwaarheden voorkomen, heele brokstukken, het geheele stuk is eigenlijk één onwaarheid.

Dat de schrijver *partijdig* is, heb ik niet beweerd, wel dat hij ten eenenmale onbevoegd is om over verwarming mede te spreken.

Voor het aanwijzen van de vóór- en nadeelen der verschillende verwarmingssystemen ontbreekt mij op dit oogenblik de tijd; uw aanbod van ruimte daarvoor in uw blad neem ik gaarne aan.

Met dank voor de opname

H. J. Wolter.

Met belangstelling worden de uiteenzettingen te gemoet gezien, die de heer Wolter omtrent verschillende systemen van verwarming en hunne werking heeft toegezegd. Ook onze lezers zullen gaarne vernemen, wat een specialiteit als hij wel in het midden zal willen brengen.

De bemerkingen, door den geachten inzender op het vroeger geplaatst stuk „Verwarming" gemaakt, schijnen ons echter niet veel om het lijf te hebben.

Dat de temperatuur in een vertrek slechts dan gelijkmatig zal wezen, wanneer een bepaalde hoeveelheid warme lucht van een bepaalde temperatuur wordt aangevoerd, is toch nog al duidelijk. Men denke zich eens hoe ongelijkmatig de temperatuur in een vertrek zou zijn, als nu eens veel, dan eens weinig lucht, nu eens sterk, dan eens haast niet-verhit, binnen wordt gelaten.

Dat in een vertrek, waar warme lucht wordt toegevoerd, *alle* kamerlucht zou ontwijken, is zeker een te rooskleurige voorstelling. Men kan dit duidelijk waarnemen aan de benauwdheid, die in vertrekken, met heete lucht verwarmd, ook al is kunstmatige ventilatie aangebracht, heerscht.

Bij verwarming met heete lucht is sterke ventilatie noodzakelijk; die ventilatie is hier echter kostbaar, omdat zij veel warmte doet ontwijken, en zij geeft niet het gewenscht resultaat, omdat de lucht, die verwarmd binnenstroomt, niet zuiver is. Men kan dit waarnemen aan de zwarte vlekken, welke als de staart eener komeet zich boven de openingen, waaruit de warme lucht stroomt, vormen.

Het is den heer Wolter ontgaan dat, waar van „systeem" wordt gesproken, dit doelt op dat, waarnaar de *ketel* geconstrueerd wordt, en niet op het „buizensysteem" waarvan vroeger sprake was. Dat een hoogere temperatuur dan 95° in den ketel van een warmwaterverwarming te verkrijgen is, geloove wij niet.

Misschien ware het beter geweest te zeggen, dat de kranen veroorloven het profiel, waardoor het water circuleert, naar willekeur te verkleinen of te vergrooten, en zoo de temperatuur der vertrekken kan worden geregeld.

Wij meenden, dat zoowel de Papiniaansche pot als de buizen van een heetwaterverwarming *gesloten* waren en daarom met elkander vergeleken mochten worden. Dat het water bij het laatste systeem zich *niet* zou uitzetten, leidt de heer Wolter ten onrechte uit onze woorden af.

Het komt ons vrij wel hetzelfde voor, of men zegt, dat een afkoeling „langzamer geschiedt" of „meer tijd vereischt".

Stoom is water. Daarom schijnt het ons goed gezegd, dat „gecondenseerde stoom naar den ketel terugvloeit".

Hiermede hebben wij de voornaamste bedenkingen, die de heer Wolter tegen ons opstel heeft, behandeld. Dat het „eigenlijk één onwaarheid is" vereischt nadere bewijzen dan een *„mihi constat"*. Als die nadere bewijzen zullen zijn bijgebracht, willen wij gaarne trachten ze te ontzenuwen.

Ten slotte meenen wij er nogmaals op te moeten wijzen dat reclame, voor welk systeem dan ook, niet in onze bedoeling heeft gelegen. Op grond van practische ervaring verkozen wij het warmwatersysteem, en gaven wij de gronden van onze keuze op. Dat wij daarin niet alleen staan, blijkt uit een uiting van den Ober-Ingenieur Schwabe te Berlijn, zeker een autoriteit op dit gebied. Hij schreef: „Hinsichtlich des richtigen Verhältnisses in der Abgabe von strahlender und mitgetheilter Wärme, der genauen Regulirbarkeit und Absperrbarkeit jedes einzelnen Heizkorpers und der relativ grössten Ausnutzung des Brennmaterials ist die Warmwasserheizung die vollkommenste. Die Luft wird nicht im geringsten durch die Heizung verändert. Das System ist wegen des geringen Drucks, der darin herrscht, fast keiner Abnutzung unterworfen und Reparaturen sind desshalb beinahe ausgeschlossen. Die grösste Sauberkeit und absolute Gefahrlosigkeit sind weitere Vortheile des Systems, auch ist die Wärmereservation eine sehr bedeutende, so dass der Effekt weit über die Dauer des Feuerns hinaus reicht".

* * *

Het artikel, in ons nommer van 15 Januari jl op bladz. 22 opgenomen, geeft aanleiding tot zeer uiteenloopende beschouwingen, getuige het hieronder opgenomen schrijven, door den heer Th. A. de Koster, te Amsterdam, toegezonden.

Mijnheer de Redacteur!

Ofschoon abonné van uw blad, had mij door vele bezigheden de gelegenheid ontbroken het nommer van 15 Januari in te zien toen mijne aandacht gevestigd werd op het in dat nommer voorkomende artikel „Verwarming".

Met zeer veel genoegen nam ik van den inhoud van dit artikel kennis, en wel voornamelijk omdat het zoo geheel mijne meening weergeeft en bij mij reeds geruimen tijd het voornemen bestond iets in denzelfden geest te schrijven, doch de vrees, dat zulks als een „Oratio pro domo" zou worden beschouwd, heeft steeds de uitvoering van dat plan in den weg gestaan.

Dat die vrees alleszins gerechtvaardigd was, bewijst het artikel van den heer C. A. Huygen, civiel-ingenieur te Rotterdam, in uw nommer van 29 Januari ll.

Zonder toch den schrijver van dat eerste artikel te kennen, dicht de heer H. tamelijk doorzichtig het auteurschap daarvan toe aan een handelaar in warmwater-ketels, en noemt de strekking van dat stuk een platte reclame en den schrijver iemand die van den tegenwoordigen stand der techniek enz. der verwarming volstrekt niet op de hoogte is.

De heer H. vindt het *too* kras, dat iemand in zake verwarmingstoestellen eene andere meening dan de zijne zou zijn toegedaan, „nadat gezegde heer in de bouwkundige weekbladen zoo menigmaal had uitgelegd wat men in die materie te gelooven had", dat hij zich tot allerlei onjuistheden en insinuaties laat verleiden en daarmede slechts nog eene keer temeer de waarheid van het Fransche spreekwoord bevestigt: „on n'est que la vérité qui blesse".

Immers toch in het gewraakte artikel wordt niet, zooals de heer H. beweert, slechts één systeem besproken, doch alle meestal in toepassing gebrachte stelsels behandeld en ten slotte dat stelsel als het meest aanbevelenswaardige genoemd, hetwelk zich „n'en déplaise" den heer H. in de practijk als zoodanig heeft doen kennen.

Put de heer H. uit het bezit van een diploma als civiel ingenieur het recht zich als een autoriteit op het gebied van verwarming en beoordeelaar van de verschillende stelsels op te werpen, eene vijf-en-twintig-jarige ervaring in de practijk heeft toch ook wel recht een woordje mede te spreken, en kan ik dan slechts onderschrijven wat de steller van het eerste artikel ten opzichte der verschillende verwarmingsstelsels heeft aangevoerd. Ook blijkt, volgens mededeeling der redactie, de schrijver geen winkelier of handelaar in warmwater-ketels te zijn.

De insinuaties van den heer H. latende voor hetgeen zij zijn, wensch ik daar slechts tegenover te stellen, dat het bezit van een diploma als civiel-ingenieur, voor een groot deel ten koste van den lande verkregen (de Polytechnische School te Delft toch kost den Staat jaarlijks een niet onaanzienlijk bedrag) nog volstrekt niet de benaamdheid in zich sluit, eigen meening als de eenige ware te beschouwen, en die van anderen door de practijk en grootendeels ten koste van leergeld als eigen zak verkregen, voor zuiks te achten.

De ondervinding heeft tevens geleerd, dat vele bezitters van zulk een diploma, het in de practijk der verwarming, niet veel verder brengen, dan zich met het agentschap voor buitenlandsche fabriek van verwarmingstoestellen te belasten, en daarmede de vaderlandsche nijverheid niet alleen in den weg treden, doch tegenwerken.

De Staat lijdt dus dubbel schade: 1° door van het ten koste gelegde geld geene vruchten te genieten, en 2°. door zijne eigen ingezetenen in de uitoefening hunner zaken te zien hemmerlijkt, welke daardoor niet de gelegenheid hebben een zooveel grooter aantal werklieden arbeid te verschaffen, dan anders wel het geval zoude zijn.

Stond daar tegenover dat wat ons van uit het buitenland werd gebracht, zooveel beter was, dan zulks in eigen land te verkrijgen is, dan zoude men daartoe het zwijgen moeten doen, doch dat zulks zeer dikwijls het tegenovergestelde is, zoude niet moeilijk te bewijzen zijn.

Moge nu het „Civiel-Ingenieur" ook al hoe fraai klinken, het geeft toch niet dien waarborg van oordeelkundige en practische behandeling, dat anderen „niet gediplomeerd" zich aangetrokken zouden gevoelen, door het voeren van een bijna gelijkluidend radicaal, te trachten het onderscheid zoo gering mogelijk te maken; want even als in Engeland en Amerika is ook ten onzent nog respect voor „the self made man".

U mijnheer de Redacteur dankzeggende voor de verleende plaatsruimte, verblijve ik hoogachtend:

Th. A. de Koster,
Sanitary Engineer.

Amsterdam, 5 Februari 1898.

DE KERK TE RHENEN.

Aan den Redacteur van het weekblad „De Opmerker" te 's Gravenhage.

Mijnheer de Redacteur!

Vergun mij een paar opmerkingen naar aanleiding van het artikel „*De kerk te Rhenen*", in uw vorig nommer verschenen. Ik wensch niet daarover met den heer Weissman te discussieeren, alleen verzet aan te teekenen tegen eenige zijner onjuiste beweringen.

Om te beginnen is het onwaar, dat ik ooit vroeger iets heb medegedeeld „omtrent de manier, waarop herstellingen aan oude gebouwen moeten worden verricht". Ik heb alleen indertijd beweerd, dat de laatste herstelling der Nieuwe Kerk te Amsterdam eene verknoeiing is geweest en dit werd ten slotte ook in dit blad toegegeven (in de nommers van 23 en 30 October 1897 en 22 Januari 1898). Vroeger was ik dan ook evenzeer als nu er van overtuigd, dat eene restauratie zich moet bepalen tot het onvermijdelijke, maar dit verhinderde mij niet te meenen, dat in het Amsterdamsche geval, toen de afdekking van den gevel der Nieuwe Kerk toch eenmaal vernieuwd werd, de onverstandige achttiend'eeuwsche restauratie had behooren vervangen te worden door een betere.

Het juichen van den heer Weissman over mijne bekeering tot zijne beginselen had dus achterwege kunnen blijven, temeer omdat ik onder het „onvermijdelijke" in dezen nog iets anders versta dan het behouden in statu quo.

Vervolgens heb ik uwe lezers te wijzen op een van die eigenaardige kunstgrepen van den heer W., die zoo dikwijls moeten dienen om aan zijne onjuistheden een glimp van waarheid, aan zijne onbeduidende mededeelingen een schijn van gewicht te geven. De opmerking nl., dat er geen reden is aan mijne geloofwaardigheid te twijfelen, waar ik beweerde, dat de oorzaak van het bevredigend aanzien der Rhenensche restauratie in gebrek aan geld te zoeken is, kan niet anders dan een volkomen overbodige grofheid blijken voor ieder, die weet, dat de heer Meyjes zelf in de *Maatschappij voor Bouwkunst* meedeelde, dat (ik gebruikte de woorden van het verslag in het *Nieuws van den Dag*): „men zich tot deze gedeeltelijke restauratie (moest) bepalen om redenen van geldelijken aard". Want wat hier door den heer Meyjes een „gedeeltelijke" restauratie wordt genoemd, omvat inderdaad al het *noodige*. Verdere opknappingen zouden allicht vervalschingen worden.

Het besluit van den heer Weissman is een opzettelijk verkeerd begrijpen mijner woorden. Ik sprak van „onwaardige erfgenamen van die schoonste nalatenschap onzer vaderen: hun vrome kunst" en bedoelde daarmee natuurlijk niet, dat wij hunne kunstvaardigheid zouden hebben geërfd, maar dat wij bezitters zijn van de voortbrengselen hunner kunst, gebruikte het woord *kunst* dus als collectief concretum in den zin van „kunstproducten".

Het is ook kenmerkend voor de tactiek van den heer W., dat hij mijn voorbehoud, waar ik de Rhenensche restauratie prijzenswaardig noemde, beschouwt als een „slag om den arm, die een latere frontverandering mogelijk kan maken". Acht hij het dan onmogelijk dat wat er in een bestek goed uitziet, in de werkelijkheid kan tegenvallen? Men zou denken, dat hij nooit van „bijwerk" had gehoord!

Over het schoone aspect van gewitte kerken (*glanzend* wit noemt de heer W. dat!) zal ik niet redetwisten, noch over het bont kleuren van enkele versieringsdeelen. Kon de heer W. er toe besluiten zijne verhandeling over het witten in de middeleeuwen (nu zeker voor de derde maal door hem opgedischt) eens te herzien, en dan beginnen met te begrijpen dat het Haarlemsche voorbeeld niets bewijst voor welk ander geval ook, zou hij daarenboven nog eens naar Rhenen willen reizen om daar kerk en toren *goed* op te nemen — wie weet of hij dan niet ten slotte tot mijne inzichten wierd bekeerd. Misschien zou ik dan ook den tijd gekomen achten om verder met hem te discussieeren.

Nu spreekt hij te veel zonder behoorlijke kennis van zaken. De kerkmeubelen bijv., die hij nog voor ongeschonden houdt, zal hij dan zeer beschadigd zien — een gevolg van de hevige Novemberstormen, die een groot stuk muur deden instorten, — terwijl hem ook blijken zal, dat het steenwerk van den toren *zeer veel* heeft geleden en dat de Rhenensche Gemeenteraad, in haar verzoek om subsidie, niet te onrechte beweerde, dat een „spoedige aanvang met den herbouw *bevorderlijk is voor het behoud* van hetgeen nu aan weer en wind is blootgesteld". Ook de Minister deelde mede dat „met het oog op de tengevolge van het verbranden der spits steeds toenemende beschadiging van het monument, *elk uitstel zeer nadeelig zou zijn*" (*Memorie van Antwoord*, blz. 36).

En eindelijk zou zoo'n reisje het nut kunnen hebben, dat de heer W., bij aandachtige beschouwing van het oksaal, misschien vermocht in te zien waarom mijne dateering van het monument beter is dan de zijne.

Met beleefden dank voor de plaatsing dezer opmerkingen, heb ik de eer te zijn, Mijnheer de Redacteur,

Uw. Dw. Dr.
Jan Kalff.

Nieuwer-Amstel, 8 Febr. 1898.

Is het ook eenigszins zonderling, dat de heer Kalff, ofschoon niet met den heer Weissman willende discussieeren over de Rhenensche restauratie, toch voortdurend tot dien heer in zijn repliek het woord richt, wij willen den inzender deze inconsequentie vergeven. Wij zonden zijn stuk aan den heer W. en deze schreef ons het volgende:

„Het deed mij genoegen, te vernemen, dat de heer Kalff ook vroeger reeds er van overtuigd was, dat een restauratie zich moet bepalen tot het onvermijdelijke. Dat hij die overtuiging moge houden, wensch ik van harte. Ik maak mij echter bezorgd over het feit, dat de heer Kalff „onder het onvermijdelijke in deze nog iets anders verstaat dan het behouden in statu quo". Dit voorbehoud schijnt mij weder een slag om den arm.

Ik zou haast hopen willen, dat er voor alle restauraties, in de toekomst te ondernemen, maar weinig geld mocht zijn, en dat niet meer dan het *noodige*, pecuniae causa, werd verricht.

Na het commentaar, wat de heer Kalff bij „vrome kunst" geeft, wordt zijn bedoeling helder. Toch is het te begrijpen, dat de minder duidelijke wijze van uitdrukking tot dwaling bij de lezers aanleiding gaf.

In zake het „witten" van kerken gedurende de middeneeuwen komt het mij voor, dat de heer Kalff zich niet op het juiste standpunt heeft gesteld. Van de Haarlemsche kerk is onweerlegbaar, niet door mij, maar door de bewaard gebleven rekeningen *bewezen*, dat zij gewit was. Uit analogie, door andere daadzaken waarschijnlijk gemaakt, mag men nu besluiten, dat ook de overige kerken van Noord-Nederland op een zelfde wijze zijn behandeld geworden. Nu is het mogelijk, dat er uitzonderingen bestaan, maar mij is niet bekend, dat er ergens in ons vaderland in kerken een *geheele* polychromie is voor den dag gekomen. Weet de heer Kalff ze te noemen, weet hij speciaal over de Cunerakerk te Rhenen ten dezen opzichte wat mede te deelen, dan zal ik mij graag gewonnen geven. Hoe „sausen" echter te motiveeren is, blijft mij voorshands duister.

Het doet mij leed, dat de kerkmeubelen te Rhenen door den storm zoo beschadigd zijn. Ik meen echter, dat niets is ingewaaid, dan de top van den zuider transept-gevel. Het moet dan wel boos weer geweest zijn, wanneer de in het koor aanwezige banken daardoor schade leden.

Toevallig was ik dezer dagen te Rhenen, en ofschoon ik toen niet *in* de kerk ben geweest, meende ik toch waar te nemen, dat de toren nog even soliede stond als voorheen. Een nooddak was aangebracht, en daarom begrijp ik niet hoe „de Minister" kon schrijven dat „met het oog op de tengevolge van het verbranden der spits steeds toenemende beschadiging van het monument elk uitstel nadeelig zou zijn". De Minister toont daar niet veel begrip van fraaie zinsbouwkunst; zijn kennis van wezenlijke bouwkunst schijnt ook al niet groot, wat ik hem echter niet kwalijk neem.

Wanneer de vraag moet beantwoord worden, in welken tijd het oxaal is gesticht, dan dienen de archieven geraadpleegd. „Dateeringen", van wien ook, blijven gissingen.

A. W. W.

DE AMSTERDAMSCHE BEURS.

Wat geheimzinnigheid uitwerkt, de gebeurtenissen in Frankrijk hebben het duidelijk doen zien. Wie openbaarheid vreest, voert meestal niet veel goeds in het schild.

De Beursgeschiedenis ligt den Amsterdammers nog versch in het geheugen. Maar er zijn zooveel andere zaken, die de belangstelling vragen, dat het ons niet kan verbazen, wanneer het publiek niet veel meer aan de Beurs denkt. Men ziet de schutting, men ziet de keurig ingerichte keet, doch gaat zijns weegs, hoogstens zich afvragend, wat toch wel de reden mag zijn, dat er niets wordt gebouwd.

Een stuk van den architect P. F. Laarman in de *Telegraaf* brengt de Beursquestie weder op het tapijt. In dit artikel wordt eerst de loop der zaken nog eens nagegaan. En dan heet het:

Men begon de zaak vervelend te vinden en wend ze mee. Vele Raadsleden verklaarden zich incompetent om over bouwkunst te oor-

derlen en van dien lethargischen toestand maakten enkele personen gebruik om pressie en suggestie op het grootste gedeelte van den Raad uit te oefenen. Zeer gemakkelijk door gebrek aan deskundigen!

Tengevolge daarvan werd dit belangrijk bouwwerk onderhands opgedragen aan een bevriend architect, met voorzeker groote verdiensten, al mochten zijne kunstuitingen zich hoofdzakelijk in de sympathie van weinige ingewijden verheugen.

De schrijver zet dan zijn bezwaren tegen het gekozen emplacement uiteen, om vervolgens door vergelijking met andere steden in het buitenland aan te toonen, hoe weinig er te Amsterdam voor verfraaiing der stad is gedaan. Verscheidene voorbeelden van wansmaak en verkeerde zuinigheid somt hij op, om ten slotte uit te roepen:

Maar waar zou ik eindigen als ik al de bekoorlijkheden opsomde, waardoor Amsterdam zoo rainschoots is ontsierd geworden, ondanks zoo heldere ministers en verhouders van P. W., voor hunne taak geheel speciaal opgeleid en op de hoogte van hun vak. „The right men on the right place"!

Of zulks schrijver in 't bijzonder zoo sterk opvalt doordien hij de gelegenheid had genomen tijd te zien hoe elders, ook met opoffering van veel geld, *doch geleid door kunstzin en overleg*, op zijn smaakvolst de steden worden uitgelegd?

Waarschijnlijk!

Jongere architecten werkzaam om met de bescheiden middelen, door kunstlief hebbende bouwheeren niet soms groote opofferingen beschikbaar gesteld, de huizen met aardige gevels aan de straat op te histeren.

Daarentegen is hijna alles van stalswege in zake aanleg, uitbreiding of versiering der stad van den *worst toderen* aard, om geen ander woord te gebruiken, ondanks dat de lasten alle proportie met andere steden *hooge* belasting, jaarlijks tal van middelmatig gegroeden maar elders in binnen- of buitenland verjaagd.

En ligt hiervan niet vaak de schuld bij die deskundigen, die zwijgen, omdat zij „de kat de bel niet willen aanbinden?" of wel omdat zij ondanks al hun protesteeren geen medewerking van takgenooten ondervonden en daardoor geen resultaat?

Om te beginnen is het daartoe echter noodzakelijk dat de onderwerpen der stadsuitbreidingen aan de publieke beoordeeling worden blootgesteld.

Wij zijn het in deze geheel met den schrijver eens. Het deskundig publiek dient in de gelegenheid gesteld te worden, om zich, als het nog tijd is, te laten hooren. Maar wij erkennen tevens, dat dit publiek door zijn halsstarrig zwijgen, ook als vakgenooten hun waarschuwende stem doen vernemen, voor een groot gedeelte de schuld van den tegenwoordigen treurigen toestand draagt.

Inderdaad, men mag met den heer Laarman zeggen:

Het is haast niet te gelooven dat het in onzen tijd van vrijheid en openbaarheid nog mogelijk wordt gacht..... een ontwerp als bij verrassing en in 't geheim binnen te smokkelen, zoodat de gemeentenaren eerst tot bewustzijn van die geheimhouding zouden komen als *de kogel door de kerk* is en zij zich de haren zouden uitrukken uit wroeging niet tijdijds te hebben geprotesteerd.

En toch is dit alles geschied, en hebben de met stomme verbazing geslagen gemeentenaren het met hunne eigen oogen aanschouwd. Wat zij echter *niet* te zien kregen, wat zelfs voor hun afgevaardigden op het Prinsenhof verborgen bleef was het beursplan zelf.

De heer Laarman was gelukkiger. Hij had dezer dagen als een gunst (van wien *Red.*)

verlof bekomen om het model der nieuwe Beursgevels te zien en ondanks dat hem werd verzocht hieraan geene ruchtbaarheid te geven gevoelt hij zich toch, als gevolg van die beschouwing, in geweten tegenover zijne medeburgers verplicht die geheimzinnigheid te verbreken.

„Dat staat dien jongeheer niet fraai" zou de schoolmeester zeggen. Doch de mogelijkheid bestaat, dat de heer Laarman geen geheimhouding *beloofd* heeft, en dat hij dus vrij was, al dan niet aan het verzoek „om geen ruchtbaarheid te geven" te voldoen.

Hoe dit zij, de

indruk dien het model op hem maakte was van den meest ontmoedigenden aard.

Daar de plannen niet zuinig waren, kon hij over het inwendige geen oordeel uitspreken. De hem van vroeger bekende leden echter aan dezelfde afwezigheid van monumentale opvatting als de gevels.

De straatgevel van meer dan 100 M. lengte biedt het hopeloos eenzelvige aan van een zeer sober behandeld kazerne- of fabriekgebouw, aan een der hoeken geflankeerd door het bekende torentje, even sober als de rest.

Geen enkele voorsprong breekt den eindeloozen gevel, waarvan het sombere zwaarmoedige karakter, z. i., de waarde van de tegenover liggende huizen, die tot nu toe een vroolijk vrij uitzicht hadden, belangrijk moet benadeelen. Noch schrijver, noch een zijner bekenden, bezit daar gelukkig huizen.

Wat hier wordt gezegd, zal reeds door ieder deskundige zijn vermoed. De indertijd gepubliceerde plattegronden lieten geen afwisselende gevelontwikkeling toe. De Americanismen, door den bouwmeester in zijn laatste uitgevoerde werken getoond, deden voor de Beurs het ergste vreezen.

Maar nu *weet* men het, met welke soort van monument Amsterdam staat te worden verfraaid!

Om hen, die reeds dadelijk iedere critiek als een uiting van naijver zullen opvatten, te ontwapenen, vervolgt de heer Laarman:

Zelf niet meer in de praktijk werkzaam en dus *vrij van alle jalousie*, eischt schrijver in het algemeen belang onzer stad dat de plannen nu zullen worden openbaar gemaakt en aan het oordeel onderworpen van de burgerij, die het dan toch betalen moet en wie het lang niet onverschillig is hoe er met haar geld wordt omgesprongen.

Gelukkig is er nog geen spade in den grond gestoken en de bouwmeester, met den Beursbouw belast en wien schrijver voorzeker dit belangrijk werk van harte gunt, best in staat iets te scheppen wat meer aan de eischen van algemeen erkende schoonheidsbegrippen en tevens aan die van ruimte voldoen zal.

Mocht het aan schrijver blijken, dat hij zich heeft vergist in zijne pessimistische opvatting, en het ontwerp *toch* de algemeene bewondering wegdraagt, welnu dan zal hij zich troosten met het bewustzijn, naar zijn beste weten zijn plicht te hebben gedaan en dan is door zijn toedoen tenminste aan *volledeze en gedachtenwisseling* een einde gemaakt en den belastingbetalers *recht* wedervaren.

„Fiat Lux".

Als nu dit licht maar bijtijds komt. Doch te oordeelen naar de wijze waarop door het stadsbestuur is gehandeld, moet daaraan getwijfeld worden.

In ieder geval verdient de heer Laarman de hulde zijner collega's voor zijn flink optreden in deze. Dat hem die niet worde onthouden, wordt den schrijver door ons van harte toegewenscht.

EEN DUITSCH KLOKKENGIETER.

Naar aanleiding van wat in het voorlaatste nommer van dit blad voorkwam, schreef de heer G. H. van Borssum Waalkes mij dd. 31 Januari ll.:

„Joh. Jacobi is terecht door u niet als Nederlandsch klokkengieter genoemd. Hij was een Duitscher; zijn naam komt voor te Zöllichau (Brandenburg) in 1708 en te Grassee in 1711 en 1725, volgens R. Bergau, Inventar der Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg en Vrije Fries XVIII, blz. 140 en 177".

W.

Hierbij wordt in het *Bouwkundig Weekblad* **o. a. nog gevoegd:**

„In het Duitsche werk van Nicolai (1786) over de kunstenaars, die zich van af de 13e eeuw tot bij de verschijning van het boek te Berlijn hebben opgehouden, wordt melding gemaakt van Johann Jacobi, een zeer bekwaam gieter, die in 1664 te Homburg vor der Höhe geboren werd, en omgeveer 1679 het smeden leerde. Hij vertrok als gezel naar Frankrijk, waar hij als smid werkzaam was in de Kon. gieterij. Daar werd hij opgemerkt door Balthasar Keller, den beroemden opzichter dezer gieterij, die hem om zijn bijzondere geschiktheid in de gieterij werkzaam stelde".

PRIJSVRAGEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Arnhem.

AFDEELINGSDIPLOMA.

Het ontwerp voor het diploma moet eene afmeting hebben van 27 × 40 centimeter en geschikt zijn voor photolithographische reproductie, alzoo in zwarte lijnen zonder tinten.

Duidelijk zichtbaar moet het inschrift zijn als volgt:

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
Afdeeling .....
Diploma der Afdeeling ..... van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
uitgereikt aan .....
als ..... prijs voor de prijsvraag van: .....

..... den .....

Het Bestuur van de Afdeeling voornoemd.

ALGEMEENE BEPALINGEN:

Art. 1. De mededinging is opengesteld voor iedereen.

Art. 2. Als eerste prijs wordt uitgeloofd f 25, benevens het diploma van de Afdeeling en als 2e prijs een getuigschrift.

Art. 3. Alle ontwerpen moeten voor of op 1 Mei 1898 vrachtvrij worden gezonden aan het adres van den secretaris van de Afdeeling, J. Persijn, Bovenbergstraat, Arnhem, vergezeld van een verzegelden naambrief, inhoudende naam en woonplaats van den ontwerper, en een afzonderlijk correspondentie-adres, om met den inzender briefwisseling te kunnen houden.

Art. 4. Alle stukken moeten van een motto zijn voorzien.

Art. 5. Het schrift der stukken en teekeningen mag niet door den ontwerper zijn geschreven.

Art. 6. De ingekomen ontwerpen worden beoordeeld door het Bestuur van de Afdeeling „Arnhem" en daarna op eene Afdeelingsvergadering met het rapport geëxposeerd.

Art. 7. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de Afdeeling, die het recht heeft dezelve te reproduceeren, zullende de niet bekroonde, na kennisgeving kunnen worden teruggehaald, op vertoon van het correspondentie-adres.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van 7 Februari 1898.

In *deze* vergadering werd door den heer Henri Evers, in plaats van den heer Berlage, die verhinderd was, eene voordracht gehouden over de Christelijke basiliek.

Oorspronkelijk, in de 4e eeuw, was de basiliek een rechthoek, in drie of meer travceën verdeeld; het middenschip was hooger en breeder dan de zijschepen en de achterwand bestond uit eene nisvormige afsluiting. In de 5e eeuw ontstond het transept of dwarsschip.

Het inwendige dier aerste kerken was zeer eenvoudig en de versieringen bestonden gewoonlijk uit fresco's *of* mozaïek.

Deze kerkvorm hield tot de 11e eeuw in West-Europa stand. Eerst in *deze* eeuw werden de kerken, tot hiertoe met een houten kap afgedekt, met een ingewelf voorzien.

De Romaansche kerk in hoofdvorm door vierkanten beheerscht, ging door verlenging der assen in den kruisvorm over en deze vorm werd de hoofdvorm der Gothiek. Deze, een logische voortzetting der Romaansche kunst, is de periode welke van het midden der 12e tot en met de 15e eeuw heeft bestaan.

Gedurende de 13e, 14e en 15e eeuw ondergingen de vormen een gestadige verfijning. De overdrijving nam langzamerhand toe, de vormen worden grillig, zooals in de vervalperiode van de 15e eeuw te zien is.

De voordracht werd door talrijke lichtbeelden toegelicht.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

In de vergadering van 9 dezer hield de heer Otto Cohen een causerie over: „de Transvaal uit een technisch oogpunt beschouwd".

Na een omschrijving van de vindplaatsen van het goud, de zgn. Rand bij Johannesburg, de ligging der goudriffen, behandelt spr. de vergunningen voor het delven, het boren der mijnschachten, het dynamiet hiervoor aangewend, het bewerken van het erts langs mechanischen, chemischen en electrolitischen weg, het verkrijgen van het water voor de bewerkingen, de machinerieën, het werkvolk bestaande uit kaffers en koelies voor handenarbeid en uit blanken voor het toezicht.

Hierna beschrijft spr. de bierbrouwerijen, door Duitschers gedreven, de dynamietfabriek, de steenkolen, die ongeschikt zijn voor gasfabrikage en niet tegen de open lucht kunnen, waarin zij spoedig in stof overgaan.

Aangaande Transvaal niet genoeg opgemerkt voor de inwoners, moet er veel ingevoerd worden; dit geschiedt in hoofdzaak door Engelschen; alleen voor zuivelproducten hebben de Hollanders, volgens spr., bewezen den voorrang te bezitten.

Hierop volgde een overzicht van den spoorwegbouw, een werk, waarmede de Nederlandsche ingenieurs zich een eerrust hebben gesticht; alle terreinshinderniscn, als bergen, rivieren, zijn glansrijk overwonnen; over een gedeelte bestaat een tandradbaan met een helling van 1:26; de overige lijnen hebben hellingen van 1:60 en 1:70, terwijl bochten van 80 M. straal veel voorkomen.

Na een beschrijving van de locomotieven gaf spr. een algemeene beschouwing over Transvaalsche toestanden en eindigde met den raad aan hen, die zich naar Z.-Afrika wilden begeven, toch vooral te zorgen goed op de hoogte van de Engelsche taal te zijn.

Een aanhachtig publiek volgde spr.'s rede; aan het slot gaf het door een aanhoudend applaus zijn ingenomenheid te kennen.

Tijdens de causerie projecteerde de heer A. C. Bruijn een groot aantal lichtbeelden tot toelichting van het gehoorde.

Met een hartelijk woord van dank aan de heeren Cohen en Bruijn sluit de Voorzitter, de heer Haver, de vergadering, die door een 100-tal personen werd bijgewoond.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Ledenvergadering van 5 Februari 1898.

Na goedkeuring van de notulen der vorige vergadering, gaf de secretaris een uitvoerig verslag uit van het afgeloopen jaar, waaruit blijkt, dat het ledental aanmerkelijk was vermindert, hoofdzakelijk ten gevolge van de al te huishoudelijke behandeling van zaken door het in September j. l. afgetreden bestuur.

Verder bleek dat de afdeeling zeer bibliotheek had opgericht ten dienste der leden van de afdeeling, en dat zij het initiatief had genomen tot het verzekeren van de leden der T. V. tegen ongelukken en invaliditeit.

Tot hoofdbestuursleden der afdeeling werden met groote meerderheid van stemmen gekozen de heeren: P. Brittijn en C. J. Jos, aangenomen werden 11 voorgestelde leden, waaronder 3 oudleden en 2 donateurs.

De Vergadering vereenigde zich met een voorstel om de oudleden, die in of na September jl. bedankt hadden, bij eventueele toetreding van de betaling van entreegeld vrij te stellen.

Bij de gewone rondvraag, opperde een lid het idee eene expositie te organiseeren van het werk der afdeelingsleden, en deze uitsluitend voor leden der T. V., toegankelijk te stellen; dit voorstel mocht den steun der leden ondervinden en het Bestuur deed de toezegging de noodige stappen daarvoor te doen.

De vragenbus bevatte geene vragen; hierna sloot de waarnemende Voorzitter de vergadering.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Het Instituut hield den 9n Februari jl. eene vergadering, waarin weder een drietal leden werd herdacht, die door overlijden aan die instelling waren ontvallen, te weten de heeren G. Vaal, R. Fennema en mr. H. Roijaards van Schorpenzeel.

Onder de vele geschenken werd zeer de aandacht gevestigd op een werk getiteld: „Waterstaat in der Nederlandschen Provinz Zeeland", van den heer Fried. Müller, Regeringsbaumeister te Husum, waarmeerent de president eenige bijzonderheden mededeelde.

Omtrent het deelnemen van het Instituut aan de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900, werd op voorstel van den Raad van Bestuur besloten, dat de leden die wenschen in te zenden, zich daartoe zullen hebben te wenden tot het Hoofdcomité te 's Gravenhage.

Voor de oprichting van een gedenkteeken ter eere van wijlen Buys Ballot werd eene bijdrage van f 50 toegestaan.

De president stelde voor de leden ter beziehtiging eene sierlijke oorkonde, aan den vice-president W. F. Leemans door den Raad van Bestuur aangeboden ter zake van zijne bemoeiingen omtrent het Gedenkboek, dat ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het Instituut het licht heeft gezien.

Onder de ingekomen stukken behoorde een afdruk van een adres van het Delftsche Studentenkoors aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende den toestand der Polytechnische School.

Het woord werd verleend aan het lid P. J. Van Voorst Vader, die een zeer uitvoerige voordracht hield over wetgeving en motoren op de tramwegen, waarin hij na een historisch overzicht in het breede de wetgeving betreffende de tramwegen zoo in Nederland als in het buitenland en de verschillende soorten van motoren beschreef, die bij dit middel van vervoer gebezigd worden, in het bijzonder de gasmotoren en de toepassing van electriciteit.

Die voordracht leidde tot een korte wisseling van gedachten met het lid L. A. Lindo, en gaf aan de Raadsleden W. F. Leemans en M. J. Van Bosse aanleiding tot een paar geschiedkundige mededeelingen.

Eerstgemelde besprak de eerste poging tot den aanleg van buurtspoorwegen langs de Rijksbermen in Nederland, in 1867 beeregelegd in een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, door hem en de heeren mr. D. J. M. P. Mulder, lid van de Gedep. Staten van Noord-Brabant, en N. H. Nierstrasz, kapitein-ingenieur, ingediend om een voorloopige concessie te bekomen voor den aanleg en de exploitatie van een buurtspoorweg van het station Vught naar het station te Tilburg, welk adres echter niet door een gunstige beschikking werd gevolgd.

Het Raadslid Van Bosse duchte uitvoerig mede hoe de zaak der tramwegen in Indië is geregelmenteerd door het reglement van 1883, hetwelk dat van 1885 heeft vervangen, waarbij hij tot de conclusie kwam, dat degenen, die zich insterlijd verzet hebben tegen een snelheid van 25 KM. in het gelijk moeten worden gesteld.

Nadat nog de leden J. P. De Bordes, M. C. J. Pieperz en N. T. Michaelis enkele korte mededeelingen hadden gedaan, in verband stakido met het behandelde onderwerp, deelde de president het een en ander mede omtrent de Fransche vertaling van het Gedenkboek, die ten doele is voltooid.

BOUWKUNDIG GENOOTSCHAP TE 's-GRAVENHAGE.

10e Algemeene Vergadering van 11 *Februari* 1898.

Het *Bouwkundig Genootschap* houdt niet *slechts* algemeene vergaderingen, maar zij de kwantiteit daarvan ook talrijk, de kwaliteit produceert een „hallo sallo", een essentieel resultaat.

Zoo gaf het van 11 uren v. m tot 3 uren n. m. eene kunstbeschouwing te genieten, bestaande in eene groote en schoone collectie tapijt-ontwerpen van de hand van den heer Colenbrander, welke artiest ervoor zorgde, dat de Amersfoortsche Tapijtfabriek kranig voor den dag kwam en de kunstsmaak der leden en geïntroduceerden op 't kunstenaarshuis gestreeld werd. Een orgel van vorm en kleur, onberispelijk en hoogst esthetisch gecoupleerd, zonals deze collectie representeerde, wijst op een zaaisel, waarvan elke korrel een kunstkiem het leven geeft.

Zoo nam de vergadering in het Loge-gebouw des avonds te 8 uren een aanvang en opende de Voorzitter, de heer Paul du Rieu, met het hem eigen hartelijk woord het zamenzijn.

Met algemeene stemmen werden, nadat de notulen door den Secretaris gelezen waren, de heeren Beirer, van Amsterdam, en Bretijn, van Den Haag, aangenomen als lid van het Genootschap.

Alsnu noodigt de Voorzitter den heer C. H. Peters, rijksbouwmeester, uit, tot het houden van de lezing: „Oud-Nederlandsche Stedenbouw" en 't schijnt slechts dezen bekenden bouwmeester en woordvoerder te zijn gegeven, om, dán streng wetenschappelijk, dán zuiver geschiedkundig, dán weder aangenaam hilarisch een onderwerp te behecrschen, zóó machtig van stof en zóó wijd van terrein.

Met de grootste gemakkelijkheid schetste de geachte spreker het ontstaan, den opbloei en het verval onzer steden, zich bewegende onder Batavieren, Romeinen, Middeleeuwers en lateren, aan den dag leggende hunne leefwijzen, hunne regeeringen, hunne verhoudingen naar buiten in vrede en strijd, en waar hij onder die allen den voet zette, daar gaf oog en geest blijk van groote opmerkingsgave en doorgronde zelfs meermalen het ongeziene, dat moeder Aarde in haar schoot verhult.

Hij wees erop, hoe in een negental perioden de stedenbouw van Oud Nederland te verdeelen is

1°. Het versterkte Bataafsche kamp.
2°. Het versterkte Romeinsche kamp.
3°. Een tijdperk van weinig accentuatie. — 5e, 6e, 7e eeuw.
4°. Het tijdperk van Karel den Groote
5°. Dat der Noormannen.
7°. Het Keizerrijk, gevende in 1220 stedelijk recht.
8°. Het tijdperk van verval
9°. De ontmantelde stad; de Gemeente

Gaf spreker deze negen époques speciaal ten aanzien van een stad als Nijmegen, hij verhiel haar tevens daarmede tot type-stad, want, gevarieerd, zijn ze ook leeftijden van alle andere oud-Nederlandsche steden

Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Den Bosch, Utrecht, IJselstein, Middelburg, Naarden en totti quanti worden uitvoerig besproken. Leonstelsel, kerk en vorstelijk gezag worden onderling vergeleken en hunne invloeden duidelijk gemaakt.

Met tal van geschiedkundige feiten en treffende bijzonderheden toont de heer Peters de wording der „vrije stad" (XIIIe eeuw) aan, en hoe eindelijk het gewestelijk begrip: „Stad" zich oplost in het staatsbegrip: „Gemeente".

Na een rusttijd voor den spreker, door leden en introducé's benut ter bezichtiging van eene uitgelezen verzameling stedeplattegronden, door den heer Peters tot dat doel welwillend verstrekt, gaat hij voort een klaar begrip te geven van het „ontstaan" eener oud-Nederlandsche stad, daarbij aanhalende den kasteelenbouw, de buurten — of wijkenbouw, de omgrachting, de omwalling, de hepoorting, enz., om stedelijk te constateeren dat de vorm, de indeeling van den plattegrond eener stad, meerendeels door toevallige gebeurtenissen en toestanden is bepaald. Enkele plaatsen, zooals Groningen, Montfoort, Woudrichem, Naarden en andere zijn zaar een vooraf bepaald plan gebouwd. Met een opwekking om zooveel doenlijk, waar de hedendaagsche bouwmeester optreedt, het pittoreske te betrachten en het monotone in den straatenaanleg en stedenuitleg te vermijden, besluit spreker zijne bij uitstek leerrijke en warm toegejuichte voordracht.

De Voorzitter dankt den heer Peters voor het hoogst belangrijke, behandelde onderwerp en sluit daarna door een hamerslag mét de Vergadering een genootschapsdag, die een wissel voor de opgekomen leden, een derving voor de afwezigen mag heeten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De heer Conrad, lid van de Tweede Kamer, Dr. Ruysch, geneeskundig raad-adviseur, Baron Verschuur, voorzitter van de centrale commissie voor de statistiek, en de hoogleeraar in de gezondheidsleer Van Overbeek de Meijer zullen zich in het begin van April naar Madrid begeven, teneinde de Nederl. regeering te vertegenwoordigen op het Congres van volkenkunde en gezondheidsleer.

Nieuwe Voor de betrekking van gemeente-bouwmeester hebben zich 41 sollicitanten aangemeld.

PERSONALIA.

— De hoofd-inspecteur der spoorwegdiensten en van het stoomwezen, chef der afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen aan het departement der burgerlijke openbare werken R. H. J. Spanjaard, is op verzoek eervol ontslagen.

— Benoemd bij den dienst van het mijnwezen in Ned. Indië: tot hoofding, D. de Jongh Hzn. en tot ing. 1e kl. M. Kopersberg, beiden thans met de waarn. dier betrekking belast;

— Bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java: zijn benoemd tot tijdelijk teekenaar A. J. van Rixtel; tot tijdelijk onderopzichter 1e kl., de tijd. onderopz. 2e kl. L. W. Schaad; tot tijd. onderopz. 2e kl., de tijd. onderopz. 3e kl J. Grootheizen;

— Overgeplaatst bij den waterst. in Ned Indië de ing. 2e kl. D. A. Koster, naar de resid Pesanger-Regentschappen; de opz. 2e kl. C. Bakker naar de resid. Batavia; de opz. 2e kl. B. H. W. Willebrands naar Lawang.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat, handel en nijverheid zijn benoemd tot buitengewoon opzichter B. Jongsma te 's-Hertogenbosch bij den bouw eener sluiswachterswoning aan den Doorslag te Jutphaas, en J. A. C. F. Gonlag te Beverwijk bij de verwijding van een der doorvaartopeningen der draaibrug.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Mei 1898, aan F. Raadman, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als opzichter der 1e klasse van den Rijkswaterstaat.

— Benoemd tot directeur van de gasfabrieken te Amsterdam de heer Van der Horst, thans directeur der gasfabriek te Utrecht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Jong bouwkundig teekenaar en leerling op het bureau van een architect. Adres lett. JJ. B 893, *Nieuwe v. d. Dag.*

— Bouwkundig opzichter-teekenaar voor den bouw eener nieuwe pastorie te Oost-Knollendam. Adres, met opgave van verl. salaris aan den gemeentesecr. te Krommenie, vóór 16 Febr.

— Directeur der gemeentegasfabriek te Utrecht Jaarwedde *f* 4000 à *f* 6000 met vrije woning enz. Adres vóór 22 Februari aan Burg. en Weth.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Opzichter,	leeft.	50	j.	geh.	verl. sal.	*f*	90	p. md.
2. „	„	34	„	ongeh.	„ „	„	80–90	„ „
3. Asp.-Opz.-Teek.	„	18	„	„	„ „	„	35 40	„ „
4. Opz.-teek., burger- en waterb. kunde,	„	29	„	geh.	„ „	„	60–70	„ „
5. Opz.-teek, bekend met kerkenbouw	„	26	„		„ „	„	75–80	„ „
6. Opzichter	„	28	„		„ „	„	60	„ „
7. Opz. of Teeken.	„	20	„	ongeh	„ „	„	60	„ „
8. Opzichter	„	28	„		„ „	„	70	„ „
9. Teeken., hand-, bouw- en penteekenen, ongeh								
10. Opz. of Teek.,	leeft.	25	j.	ongeh.	verl. sal.	*f*	80	p. md.
11. Asp.-Opz. of Teek.	„	18	„	„	„ „	„	30	„ „
12. Opz.-Teekenaar	„	30	„	„	„ „	„	80	„ „
13. Opz., landm. en waterpassen,	leeft. 25 j.,				verl. sal.	*f*	900–1200	's j.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

GEBR. HESSE, Damrak 68,

AMSTERDAM.

Leveren complete CLOSETINRICHTINGEN.
„ „ BADINRICHTINGEN.
WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.

Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijscou anten aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-GRAVENHAGE, *Hoek Spuiplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 8. ZATERDAG, 19 Februari 1898.

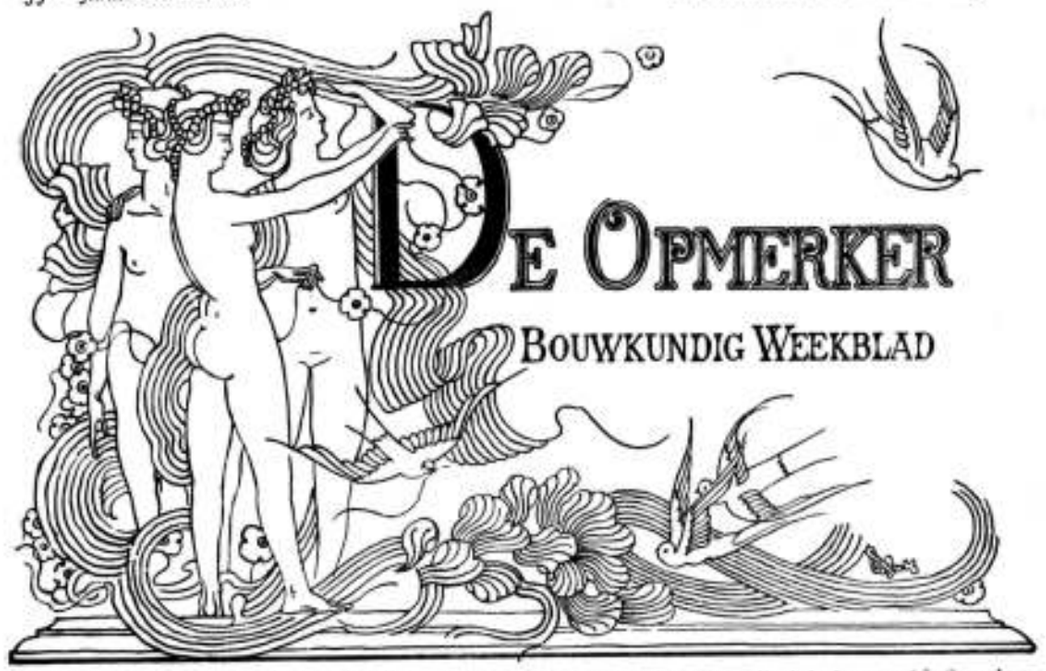

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

DE WITKWAST IN DE MIDDELEEUWEN.

In een artikel over „de kerk van Rhenen" (*Opmerker* blz. 41 vlg.) treffen wij een paar apodictisch daar neer geworpen beweringen. De schrijver zegt (blz 42) dat nergens in ons land een geheel gepolychromeerde Middeleeuwsche kerk heeft bestaan en dat gewitte muren ook in de Middeleeuwen regel waren; het heet dat de Middeleeuwers zelven aan de glanzende witheid de voorkeur gaven.

Deze beweringen mogen niet onweersproken blijven. De schrijver bewijst daarmede alleen, dat hij zeer gebrekkig op de hoogte is van de middeleeuwsche monumenten van ons land.

Anders zou hij weten dat evenals bij de Grieken en Romeinen ook gedurende de Middeleeuwen en gedurende de Renaissance- en volgende periode tot aan de XIXe eeuw polychromie voor de monumenten regel geweest is. De witkwast is het teeken geweest van armoede aan geld of aan artistieken zin.

Ik heb thans geen lust deze stelling in den breede te verdedigen, maar zal mij bepalen op te merken dat men in de Middeleeuwen een kerk niet voltooid achtte wanneer zij niet meer of min, al naarmate de financiën het toelieten, beschilderd was; de minste dorpskapel was beschilderd. Voorbeelden van groote kerken waarvan de geheele beschildering teruggevonden is, zijn die der Dominicanen te Maastricht en die van Venray.

Is er dan in de Middeleeuwen in het geheel niet gewit? Zeker wel, maar alleen relatief kleine vakken, en alsdan niet met scherp-wit witsel, maar met geelachtige of melk-kleurachtige tinten, en voorts hetzij tijdelijk, in afwachting dat er geld was om kleurige tafereelen of decoratiën aan te brengen; hetzij als onderdeel van of in verband met een algemeen decoratief plan, dat — zooals begrijpelijk is — zeer wel ook witte vakken kan verdragen.

De schrijver beroept zich voor zijn zonderlinge bewering alleen op de St.-Bavokerk te Haarlem, en haalt drie teksten aan, blijkens welke in 1438, 1467 en 1542 aldaar gewit is, en daaruit concludeert hij dat de bedoeling der oorspronkelijke bouwmeesters een gewitte kerk zou geweest zijn. Deze beschouwing is uiterst oppervlakkig.

Vooreerst heeft de schrijver niet opgemerkt dat het witten in 1438 „van die hele kere", betreft de *oude* kerk, welke in 1470—1472 gesloopt is. Het bewijst dus niets hoegenaamd voor de bedoeling van de oorspronkelijke bouwmeesters der tegenwoordige St.-Bavokerk. Dat men in 1438 de oude kerk, die veroordeeld was gesloopt te worden, witte en niet beschilderde, bewijst alleen dat de Haarlemmers reeds toen zindelijke, spaarzame en verstandige menschen waren.

In 1467 komt er een post in de rekeningen voor, blijkens welken toen het choor met den chooromgang is geveegd en gewit, en de achterkerk (de bovenbedoelde veroordeelde oude kerk) werd geveegd. Daaraan is hoogstens een week gewerkt, en de zaak heeft 27 Rijnsche guldens en 27 stuivers gekost.

In 1535 heeft men „ompt choer van die cruyswercken 21 vakken ghewit"; en in 1542 is wederom het koor gewit, bij welke gelegenheid men zorgde dat al de beelden met gordijnen beschermd werden.

Is daaruit af te leiden dat het systeem der bouwmeesters was de kerk voor goed geheel gewit te houden?

Geenszins; de teruggevonden muurschilderingen in het choor en aan het in 1431—34 gebouwde Sacramenthuisje toonen aan dat er een systeem van kleurenversiering was aangenomen, gecombineerd met witte

vakken. Of het in de bedoeling gelegen heeft die vakken eeuwig wit te laten, dan wel die, als er geld beschikbaar kwam, kleurig te decoreeren, kan niemand met absolute zekerheid zeggen; maar dat het laatste, dat eene polychromie geenszins systematisch uitgesloten mag worden geacht, is niet alleen af te leiden uit hetgeen elders geschiedde, maar blijkt ook uit de geschiedenis zelve der St.-Bavokerk; toen in 1423 een nieuwe doopkapel gebouwd werd, deed men die in 1425, 1426 en 1438 geheel rood verven en het gewelf met zon, maan en sterren versieren; toen in 1500 het steenen gewelf boven de kruizing van schip en transept gemaakt werd, deed men dit gewelf met bloemen beschilderen en vergulden, en werden ook de sluitsteenen geverfd en verguld. Hetzelfde geschiedde ten aanzien van het in 1529—32 over het choor geslagen gewelf en van het in 1535—38 tot stand gekomen gewelf van het schip, alsmede van de in 1535 gereedgekomen St.-Joriskapel.

Het gaat derhalve niet aan de bouwmeesters van de St-Bavokerk en nog veel minder al de middeleeuwsche bouwmeesters van Nederland voor te stellen als apostels van de witkwast.

6 Febr. 1898.

VICTOR DE STUERS.

Het zij mij, als schrijver van het „apodictisch" artikel, vergund, eenige opmerkingen te maken naar aanleiding van wat de heer De Stuers hierboven mededeelt.

Dat „hier te lande in de middeneeuwen eene polychromie voor de monumenten *regel* geweest is", schijnt mij een stelling, waarvoor het bewijs door den heer De Stuers nog moet geleverd worden. Want de twee voorbeelden uit het zuidelijk deel van Limburg, dus uit een streek, die eigenlijk nimmer een bepaald Nederlandsch karakter heeft gedragen, kunnen toch moeilijk als bewijs worden aangenomen.

Het doet mij ondertusschen genoegen, dat de heer De Stuers erkent, dat er hier te lande in de middeneeuwen gewit werd. De bewijzen daarvoor door de Haarlemsche rekeningen bijgebracht, laten geen ontkenning toe. Welke kleur dat middeneeuwsche witsel gehad heeft, wie die dat *nu* zou kunnen zeggen?

De heer De Stuers gaat echter te ver, door ons als vaststaande aan te geven, dat er maar op „relatief kleine vakken en tijdelijk, in afwachting dat er geld was om kleurige tafereelen of decoratiën aan te brengen", in de middeneeuwen gewit werd. Want ook voor deze stelling ontbreekt het bewijs ten eenenmale.

Ik heb mij op de St.-Bavokerk te Haarlem beroepen, een gedenkteeken, dat ik indertijd tot in onderdeelen kon bestudeeren. Den heer De Stuers dank ik de kennismaking met de belangrijke „Plaatsbeschrijving" van die kerk, waaruit ook een kennismaking met den even beminnelijken als geleerden schrijver daarvan, den hoogeerwaarden heer J. J. Graaf, thans te Ouderkerk-aan-den-Amstel, is voortgevloeid. Het onderzoek van het gebouw, in verband met dat der bescheiden, deed mij zien, dat de bouwgeschiedenis van het monument eenigszins anders geweest moet zijn, dan de heer Graaf die zich in 1875 voorstelde. Ik heb hem indertijd met de resultaten van mijn onderzoek in kennis gesteld en hij kon zich met mijne opvatting wel vereenigen.

Het zou mij te ver voeren, dit alles nog eens te herhalen en ik verwijs daarom naar *De Opmerker* van 29 September 1894, die de redactie zeker den heer De Stuers wel zal willen doen toekomen. Dan zal het blijken, dat „die hele kerc" in 1438 een andere gedaante moet gehad hebben, dan de heer De Stuers meent. Jan Meynaerts, die toen aan het witten werd gezet, en die vermoedelijk als baas verscheidene gezellen in zijn dienst heeft gehad, werkte 40 dagen en ontving het toen zeer belangrijke bedrag van 23 gulden. Hoe belangrijk deze som was, kan het beste blijken uit het feit, dat juist honderd jaar later, toen de waarde van het geld al veel geringer was, aan Arend Harmensz, meester steenhouwer, nog maar een dagloon van „vijff stuijvers" werd toegekend, toen hij door de kerkmeesters van St.-Bavo in dienst was genomen.

Dat er in 1467 een soen van 27 gulden in zeven dagen voor wittersloon zou zijn uitbetaald, is niet aannemelijk. De heer Graaf, als onpartijdig en eerlijk geschiedschrijver, zegt dan ook *„men schijnt* er zes of zeven dagen aan gewerkt te hebben".

Dat in 1542 „alle dat choer gewit" werd, wordt uitdrukkelijk gezegd. Het is jammer, dat de registers niet meer volledig aanwezig zijn. Op dat van 1400 volgt 1412, dan 1421, van 1422 tot 1467 zijn ze vrij volledig, doch dan komen weer groote gapingen. In wat verdwenen is zal zeker ook af en toe over witwerk zijn gesproken.

Wie onpartijdig de zaak beschouwt, zal „een systeem van kleurenversiering" niet kunnen ontdekken. Evenals in al de Noord-Nederlandsche kerken, mij bekend, werd slechts fragmentarisch hier en daar wat beschilderd. Dat er geen geld zou geweest zijn voor een algeheele beschildering is kwalijk aan te nemen, als men ziet op hoe uiterst monumentale wijze het gebouw werd ontworpen en uitgevoerd. Wel vloeiden sedert 1530 de gelden niet zoo ruim meer toe als vroeger, maar als men leest, wat in de 15e en 16e eeuw aan de opluistering van het gebouw met altaren, koorbanken, koorbekken, koperwerken, beelden, geschilderde glasramen, gestoelten, orgels enz. ten koste werd gelegd, dan valt de veronderstelling moeilijk, dat voor eene, in vergelijking met dit alles zeker al heel weinig kostbare polychromie geen middelen te vinden waren.

Mijns inziens heeft men, zoo te Haarlem als elders in ons land, aan de *gehéele* beschildering eener kerk gedurende de middeleeuwen *niet* zooveel waarde toegekend als tegenwoordig op gezag van Viollet-le-Duc wel wordt aangenomen. Van de witkwast had men *niet* zulk een grooten afkeer lang vóór den tijd der hervorming. Dat de gehouwen steen in het gezicht werd gelaten geloof ik wel, maar de bepleisterde muren, uit baksteen opgetrokken, kregen op hun tijd een witsellaag. Daarbij werden, natuurlijk, de gepolychromeerde gedeelten gespaard. Te Haarlem werden die door „gordijnen" voor bemorsen behoed.

Om dit alles behoeven wij de middeneeuwsche Nederlandsche bouwmeesters nog niet „apostels van de witkwast" te schelden. Het witten, zooals zij dit toepasten, kan alleen worden afgekeurd door hen die, met Viollet-le-Duc door dik en dun gaande, aan iedere middeleeuwsche kerk den eisch stellen, dat zij gepolychromeerd moet zijn geweest. Aan een critick op den Franschen schrijver heeft nog nooit iemand zich gewaagd; wie er zich eenmaal toe zetten zal, kan deelen vullen. Doch zelfs wie zijn onfeilbaarheid erkennen, zullen toch toegeven, dat wat hij schreef, slechts geldt *voor Frankrijk* en dan misschien nog maar voor een deel der middeneeuwen.

In *Nederland* deed men anders, de gedenkteekenen bewijzen dat. Alleen een onbevooroordeelde beschouwing en bestudeering dier gedenkteekenen kan antwoord

geven op de vraag, of gedurende de middeneeuwen in Noord-Nederland de polychromie dezelfde rol te vervullen had als in Frankrijk.

15 Febr. 1898. A. W. WEISSMAN.

DE VEREDELING VAN HET AMBACHT

door A. W. WEISSMAN. (*)

Vrij algemeen wordt tegenwoordig erkend, dat het ambacht niet meer staat op de hoogte van vroeger. Tal van middelen worden aangeprezen, om het uit zijn verval op te beuren. Welmeenende menschen houden bijeenkomsten waar zij den toestand bespreken en overwegen, wat te doen zou zijn om dien te verbeteren.

Laat ons eerst eens nagaan, hoe het ambacht zoo achteruitgegaan is, om ons later bezig te houden met de middelen, die tot verbetering zouden kunnen leiden.

De afschaffing van het gildewezen in het laatst der vorige eeuw heeft ongetwijfeld veel kwaad gedaan. Zij, die deze afschaffing hebben voorgestaan en doorgedreven, zijn — wij erkennen dit gaarne — door edele beweegredenen geleid. Vrijheid wilden zij, vrijheid ook in handel en nijverheid. In de banden, die het gildewezen de laatste aanlei, zagen zij knellende kluisters, die afgeschud moesten worden. Daarom werd in de grondwet, die in 1798, dus juist honderd jaren geleden, hier-te-lande werd afgekondigd, een artikel opgenomen, dat luidde: „Vervallen verklaard worden alle Gilden, Corporatiën of Broederschappen van Neringen, Ambachten of Fabrieken. Ieder Burger, in welke plaats woonachtig, heeft het regt om zodanige Fabriek of Trafiek op te richten of zodanig eerlijk bedrijf aan te vangen, als hij verkiezen zal".

Aanvankelijk werd dit artikel der grondwet niet nageleefd, en bleven de gilden in stand als van ouds. Doch reeds den 5n October 1798 besloot het Uitvoerend bewind der Bataafsche Republiek: „dat alle municipaliteiten binnen deeze Republiek worden gelast, uiterlijk binnen agt dagen na den ontfangst deezer Publicatie te zorgen, dat alle Gilden, Corporatiën of Broederschappen van Neeringen, Ambagten of Fabrieken (voor zooverre dezelve nog niet ontbonden zijn) met alle gevolgen en aankleeve van dien worden ontbonden".

Zoo was dan in „het vierde jaar der Bataafsche vrijheid" het lot der gilden beslist. Zij losten zich in de groote maatschappij op. Aanvankelijk werd nog door sommige besturen van hen, die een ambacht voor eigen rekening gingen uitoefenen, gevorderd, dat zij eerst een proefwerk, zooals dit in den gildetijd geëischt werd, zouden overleggen. Maar het Uitvoerend Bewind achtte dit strijdig met de wet en bepaalde den 28n Maart 1799, „dat men zich voortaan, op pene van correctie, te wachten had, ooit weder een proefwerk te vorderen".

Zoo kunnen wij dus den 5n October dezes jaars het eeuwfeest van de volkomen bevrijding der ambachten vieren. Ik twijfel echter, of er van een feestviering wel iets komen zal, daar de vrijheid, welhaast in bandeloosheid ontaardend, de ambachten zeker geen heil heeft gebracht.

Toch is het begrijpelijk, dat in 1798 de afschaffing der gilden algemeen werd toegejuicht, want langzamerhand waren talrijke gebreken in hunne organisatie binnengeslopen. Dat die organisatie verbeterd had kunnen worden werd slechts door weinigen ingezien. Zoo werd eene veelzins nuttige inrichting moedwillig opgeofferd, alleen omdat zij niet volmaakt was.

De gilden, die in Vlaanderen reeds gedureade de 13e eeuw tot bloei kwamen, waren in de Noordelijke Nederlanden nog zelfs in de 14e eeuw betrekkelijk zeldzaam. Aanvankelijk genoten zij in ons vaderland een tamelijke mate van onafhankelijkheid en mochten zij hunne eigen reglementen maken, doch al spoedig werd hun dit recht ontnomen. Geen gildebrief dan ook, of men vindt in het hoofd ervan speciaal uitgedrukt, dat hij door de heeren van den gerechte verleend werd en geen enkel nieuw artikel, waarmede hij werd aangevuld, geen enkele wijziging, hoe gering ook, had verbindende kracht, eer de stadsregeering daaraan hare approbatie verleend had.

Al van den aanvang af hadden de gilden een godsdienstig karakter. Ieder gild had zijn altaar in de kerken der stad en vierde jaarlijks het feest van den schutspatroon, aan wien dit altaar gewijd was. Bij de invoering van den Protestantschen eeredienst verloren de gilden hun godsdienstig karakter geheel en al; de gelden, vroeger tot vrome doeleinden gebezigd, werden nu aangewend voor uitkeeringen aan behoeftige zieken of bejaarde gildebroeders.

Eigenaardig mag het heeten dat in den beginne de gilden niets anders waren dan genootschappen, wier eenig doel was om de concurrentie te beperken. Zoo werd zelfs in de 15e eeuw het afleggen van een proef van bekwaamheid nog niet als voorwaarde tot de toelating in het gild gesteld.

Een der eerste gilden, die de proef invoerden, was dat der Amsterdamsche huistimmerlieden. Uit den gildebrief van 21 Mei 1524 blijkt, dat verlangd werd, uit een balk van zeven voet, die door de proefmeesters verstrekt werd, te maken „een cruyscosyn met dubbele sponden (luiken) van buiten ende van binnen met vynsteren". Ook moest een „bynt met dubbele pennen" worden vervaardigd. Slechts als dit alles was volbracht „in sulcken schijne ende zoo goet, dattet de proefmeesters keuren welgemaeckt te sijn", werd de candidaat in het gilde opgenomen.

Zoo vinden wij dan in 1524 hier de gildeproef op inderdaad uitstekende wijze geregeld. Maar tevens springt ons een der schaduwzijden der gilden in het oog. Want deze proeven zijn, zoolang het Amsterdamsche timmermansgilde heeft bestaan, dezelfde gebleven, ofschoon de binten en kruiskozijnen reeds in 1600 andere vormen hadden dan in 1524, terwijl zij na 1700 zoogoed als geheel in onbruik raakten. Het vervaardigen dezer ten eenenmale verouderde constructies kon dus weinig doen oordeelen over de practische geschiktheid van den candidaat. Van waar dit conservatisme, zal men vragen. Het antwoord kan eenvoudig zijn. Sinds 1600 diende de gildeproef minder om iemands bekwaamheid te beoordeelen, dan wel . . . om de toetreding tot het gild zoo bezwaarlijk mogelijk te maken, en zoo de beperking der concurrentie, een doel, dat nooit uit het oog werd verloren, in de hand te werken.

Zonderling mag het heeten, dat klachten over dit meer en meer verouderen van hetgeen als gildeproef verlangd werd, haast niet schijnen te zijn voorgekomen. Wel ontstond in 1544 tusschen de Amsterdamsche timmerlieden een geschil over de vraag, of de gildebroeders van vóór 1524 gelijke rechten zouden hebben als die, welke na dat jaar waren toegetreden. Deze laatsten zagen met leede oogen, dat er zoovelen waren, die, zonder het examen met zijn wisselvalligheden en zijn onkosten gedaan te hebben, als meesters hun ambacht uitoefenden en alle voorrechten

---

(*) Voordracht, gehouden in de vergadering van de Afd. Amsterdam der Technische Vakvereeniging.

van het gild genoten. Dit, meenden zij, was eene onrechtvaardigheid en daarom wendden zij zich tot de schepenen en verlangden, dat ook de vóór 1524 toegelatenen alsnog tot het afleggen van de gildeproef verplicht zouden worden. Maar „mijne Heeren van den Gerechte" zooals de schepenen, die de rechtspraak uitoefenden, toen heetten, willigden het verzoek niet in, doch bevestigden de oudere meesters in hunne eenmaal verkregen rechten en stelden hen van het leveren der proefwerken voorgoed vrij.

De Amsterdamsche smeden schijnen iets minder conservatief te zijn geweest dan de timmerlieden. Hun proef, in 1530 vastgesteld, werd in 1554 veranderd, doch bleef sedert, wat zij was. Veel bezwaar kan daaraan niet verbonden zijn geweest, omdat het proefstuk, dat verlangd werd, een voorhamer was en dus een werktuig, dat door alle tijden heen hetzelfde is gebleven.

Hoe weinig de gildeproeven dienen konden, om eenig denkbeeld te geven van de bekwaamheid der candidaten, springt aanstonds in het oog. Wie een kozijn kan maken, is daarom nog niet in alle opzichten een bekwaam timmerman; de bekwaamheid van een smid kan moeilijk beoordeeld worden uit het smeden van een voorhamer alleen.

Doch al mogen die gildeproeven onvoldoende geweest zijn, aan de bekwaamheid der 17e-eeuwsche meesters behoeft daarom niet getwijfeld. Wie zich daarvan overtuigen wil, bezoeke de kamer van het voormalig metselaarsgilde, thans de leeszaal van het archief der gemeente, dat in de Waag op de Nieuwmarkt is gevestigd. Dat men hier gildeproeven ziet, geloof ik niet; het komt mij voor dat de metselaars, die deze kunstwerken maakten, geen ander doel hebben gehad, dan hun gildekamer en de toegang daarheen op te sieren.

Wie zijn gildeproef had afgelegd en als meester was toegelaten, behoefde daarom nog niet zich als baas te vestigen. Maar niemand mocht als patroon optreden, zonder gildebroeder te zijn. De toetreding tot een gild werd verzwaard door het „inkomgeld". Ieder gild stelde het bedrag daarvan naar goedvinden vast, doch meestal zoo, dat men het kind van een gildebroeder minder liet betalen dan een ander. Van ieder lid werd daarenboven een jaarlijksche contributie geheven die „jaarzang" genaamd was, een woord, dat terugwijst naar den tijd, toen het ophalen dezer gelden geschiedde op den dag, dat het patroonfeest van het gild gevierd werd met gezongen kerkdiensten.

Aan een bestuur van overlieden was opgedragen te zorgen, dat de verschillende bepalingen der gildebrieven stiptelijk werden nagekomen, en dat in geval van overtreding rechtvaardig en naar inhoud der keuren gestraft werd. De overlieden voerden het beheer over de gildekas en beslechtten de geschillen der gildebroeders. Zij vormden dus het dagelijksch bestuur van het gild. Hun aantal bedroeg gewoonlijk vijf, van wie een, met den titel van deken, voorzitter was. Soms moesten zij ieder jaar, soms om de twee of meer jaren aftreden, al naar de gildebrief dit voorschreef. De werkzaamheden werden door de overlieden onderling verdeeld. Hunne benoeming geschiedde door burgemeesteren uit dubbeltallen, die de overlieden zelf moesten inzenden. De gildebroeders konden op de keuze geen invloed uitoefenen; de overlieden waren dan ook niet aan het gild, maar aan burgemeesteren verantwoordelijk. Bij de scherpe grenzen, die tusschen de verschillende vakken getrokken waren, kan het ons niet verwonderen, dat de overlieden in de eerste plaats ervoor moesten zorgen dat die grenzen niet overschreden werden en dat geen onbevoegden het ambacht uitoefenden.

In de meeste gilden waren de overlieden éénmaal 's weeks gewoon in de gildekamer samen te komen. In die kamer mocht echter des avonds ook iedere gildebroeder, als in een sociëteit, zich door den gildeknecht bier laten tappen.

De hoofdverplichting van de gildebroeders was elkander te helpen en te steunen. Daarop werden de armen- en ziekenbussen ingesteld; ook waren de leden van het gild gehouden een werkloozen medebroeder in dienst te nemen, als zij iemand noodig hadden. In dat geval was het hun uitdrukkelijk verboden van de diensten eens vreemdelings gebruik te maken.

Maar ondanks dit alles schijnt er van eigenlijke broederschap toch weinig waarneembaar te zijn geweest. Want telkens moesten bepalingen gemaakt worden, om de leden van éénzelfde gild tegen elkander in bescherming te nemen. Allerlei onbroederlijke handelingen werden gepleegd en reeds in de oudste gildebrieven zijn daartegen strenge strafbepalingen gemaakt. Zoo trachtte men elkanders gezellen te onderhuren of onder elkanders duiven te schieten. Maar het ergst was wel dat de gildebroeders dikwerf deden, alsof hunne bevoegdheid aan geen grenzen gebonden was. Huistimmerlieden maakten meubelen, meubelmakers maakten deuren en vensters, ofschoon dit hun uitdrukkelijk verboden was. Klachten over inbreuk van de gilden op elkanders rechten bleven aan de orde van den dag, ofschoon de regeering door het maken van telkens strenger bepalingen het kwaad trachtte te stuiten.

In 1524 was reeds in den gildebrief der Amsterdamsche timmerlieden gezegd: „een tymmerman en sal nyet mogen aennemen een huys te timmeren ende metselen, noch een metselaer en zal niet mogen aennemen een huys te metselen ende timmeren". Maar dit gebod is overtreden tot het laatst der 18e eeuw toe.

Doch de gilden moesten ook beschermd worden tegen de concurrentie van buiten. Hoe dit geschiedde, daarvan geeft de heer Brouwer Ancher in zijn zeer lezenswaardig werk over het gildewezen een zeer sprekend staaltje.

Er zouden in 1665 tal van nieuwe oorlogschepen gebouwd worden voor het rijk of „het gemeenlandt" zooals men toen zeide. Een aanbesteding daarvan zou te Amsterdam worden gehouden. Nu vreesde de regeering dezer stad, dat de meeste dier bodems door vreemden zouden aangenomen worden, daar die mindere lasten hadden te dragen dan de ingezetenen van Amsterdam. Daarom schreef zij naar Den Haag „wij hebben gemeent seer rodelyck te syn, dat de luyden, die in de steden ende voornamentlyck 't Amsterdam, groote huyshuren verwonen en soo de middelen merckelyck meer als die van het platte land helpen beneficeren, oock in het stuk van haer hantwerck en nering, daerin sij het land dienen connen, behooren geprefereerd te werden". Daarom werd verzocht te bepalen „dat de aennemers gehouden sullen sijn deselve schepen binnen deze stad te timmeren", wat ook geschiedde.

(Wordt vervolgd).

EEN KUNSTREIS.

In de bladen werd onlangs gelezen:

Om het gerestaureerde stadhuis te Bolsward in oogenschouw te nemen, hebben een bezoek aan deze gemeente gebracht de heeren Jhr. van Lawick van Pabst, burgemeester van Arnhem, Mr. Everts, wethouder van publieke werken van die gemeente, de ingenieur Tellegen, directeur der openbare werken aldaar, en C. Muijsken, architect-ingenieur te Baarn.

Dit bezoek staat in verband met eene oorlang uit te voeren restauratie van het stadhuis te Arnhem, het oude huis van Maarten van Rossum.

De leiding van die verbouwing is opgedragen aan den heer Muijsken, die ook belast is geweest met het toezicht op de restauratie van het stadhuis te Bolsward.

Nadat de heeren het gebouw uit- en inwendig hadden bezichtigd, werd eene conferentie gehouden met den burgemeester van Bolsward, welke de noodige inlichtingen verschafte. Volgens mededeeling moesten de heeren ook een bezoek hebben gebracht aan Antwerpen, Middelburg en Leeuwarden ter bezichtiging van monumentale gebouwen.

De heeren zullen ongetwijfeld met aandacht het Raadhuis te Bolsward, zooals het, naar wij meenen, niet onder toezicht van den heer Muijsken in het bijzonder, maar onder dat van de Maatschappij voor Bouwkunst gerestaureerd werd, hebben bezien. Maar als men daar een model gezocht heeft, dat voor de vernieuwing van het „Huis van Maarten van Rossem" te Arnhem kon dienen, dan was men toch al erg van de wijs. Immers bijna een eeuw scheidt het ontstaan dezer beide werken. Ook te Antwerpen, Middelburg en Leeuwarden zijn ons geen gebouwen bekend, die voor de restauratie van het Arnhemsche stadhuis met vrucht zouden kunnen worden bestudeerd.

Wij meenen daarom te mogen aannemen dat het bezoek aan de drie laatstgenoemde plaatsen niet met den bouw van het Arnhemsch monument in verband heeft gestaan en dat de heer Muijsken het gezelschap alleen naar Bolsward gebracht heeft om eens te doen zien dat hij, zoo goed als iemand anders, restaureeren kan.

Of zou er misschien aan zijn competentie tot het geheel vernieuwen van een onzer interessantste 16e-eeuwsche werken in het geheel niet zijn getwijfeld en moet ook het bericht, als zou het bezoek aan Bolsward met de Arnhemsche herstelling in verband staan, als van grond ontbloot worden beschouwd?

De mogelijkheid is niet uitgesloten. De provinciale dagbladcorrespondenten, tuk op een berichtje, laten dikwijls hun verbeelding vrij spel. Zoo kan het zijn dat, wat niet anders dan een kunstreisje was, wordt voorgesteld als een studiereis.

PRIJSVRAGEN

ONTWERP-AFSCHEIDSDIPLOMA.

Op uitnoodiging van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam heeft het Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen zich belast met het uitschrijven van een prijsvraag voor het ontwerp van een diploma, uit te reiken namens de gemeente aan de kinderen, die de openbare lagere scholen na volbrachten leertijd verlaten.

De bepalingen dezer prijsvraag zijn de volgende:

1°. Het diploma moet het volgende opschrift bevatten:

De Commissie, benoemd om Burgemeester en Wethouders bij te staan in zake het Openbaar Onderwijs te Rotterdam, geeft, in overleg met het hoofd van de school voor gewoon lager onderwijs der ..... kl. No. ....., aan .....

bij het verlaten der school dit getuigschrift af, als een bewijs van goed gedrag, vlijt en gemaakte vorderingen.

Rotterdam, den .....

Het hoofd der School, *De Commissie voornoemd,*

..... **.....** **Voorzitter.**

..... **Secretaris.**

Indien de ontwerper er de voorkeur aan mocht geven dit opschrift niet zelve in zijn ontwerp te teekenen, dan moet de soort der letters en de groepeering daarvan door hem worden aangegeven, terwijl voor het opschrift voldoende ruimte moet zijn gelaten.

2°. De grootte der oorspronkelijke teekening moet zoodanig zijn ingericht, dat zij op een formaat van 22 bij 30 c.M. kan worden geproduceerd.

3°. De teekening moet zoodanig worden uitgevoerd, dat eene goede lithographische of zincographische reproductie in twee of drie vlakke tinten — ter keuze van den ontwerper — daarvan kan worden gemaakt.

4°. Terwijl de teekening eenvoudig van compositie zijn moet, mag de beteekenis der symbolische motieven niet te ingewikkeld of onduidelijk wezen.

Vooral echter zij de teekening oorspronkelijk en karakteristiek voor de gemeente Rotterdam.

De ontwerpers moeten er verder op bedacht wezen, dat het diploma bevattelijk moet zijn voor kinderen, die de volksscholen verlaten, doch tevens geschikt om als aangename herinnering aan de volbrachte leerjaren in de huiskamer van hen, die het als kind verwierven, een blijvende plaats in te nemen.

5°. De inzendingen moeten geschieden vóór of op 1 Augustus 1898 aan het gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, Coolvest, te Rotterdam.

De teekeningen moeten voorzien zijn van een spreuk of motto en vergezeld gaan van een gesloten en verzegeld couvert, waarop van buiten dezelfde spreuk of datzelfde motto moet zijn herhaald en waarin de naam en woonplaats van den ontwerper zijn opgegeven.

Op het couvert moet tevens geplaatst zijn een correspondentieadres, om briefwisseling met den ontwerper, indien noodig, mogelijk te maken, zonder opheffing der anonymiteit.

6°. Voor deze prijsvraag zijn door het Gemeentebestuur en het bestuur der Academie te zamen, uitgeloofd twee prijzen, t. w.: 1e prijs van *f* 200, 2e prijs van *f* 100.

De beoordeeling der ingezonden teekeningen zal geschieden zoo spoedig mogelijk na den voor de inzending vastgestelden datum door een commissie, bestaande uit de heeren:

J. Hudig, Voorzitter der Academie v. B. K. en T. W., *Voorzitter.*
E. Von Saher, Conservator aan het Museum en directeur der School voor Kunstnijverheid, te Haarlem.
E. W. F. Kerling, oud-hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten, te 's-Gravenhage.
A. F. Gips, Leeraar aan de Polytechnische School te Delft.
K. Sluyterman, " " " " " " "

7°. De teekeningen moeten worden ingezonden plat verpakt, tusschen kartons, en niet gerold.

8°. De twee bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de gemeente Rotterdam.

9°. Bij het uitvoeren der reproductie zal den ontwerper worden verzocht de afdrukken na te zien en een goede bewerking der reproductie te bevorderen.

Daarvoor wordt geen afzonderlijke vergoeding toegekend.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Op de vier prijsvragen, door bovengenoemde vereeniging in 't vorige jaar uitgeschreven en waarvan het programma in het nummer van 13 November '97, bladz. 869, is opgenomen, zijn 20 antwoorden onder de volgende motto's ingekomen, als:

IJZEREN AFSLUITHEK EN WACHTHUISJES, 6 stuks:

Concurrence	4 teekeningen		
Alpha	3 "	met toelichting	
Musis	5 "	"	"
Vijf cirkels (geteekend)	4 "	"	"
Oefening	4 "		
C. E. G.	1 teekening.		

MUZIEKTENT, 9 stuks:

A. A.	3 teekeningen	met toelichting	
f. f.	4 "	"	"
Harmonie	2 "	"	"
Bach	1 teekening		
Zwaluw	2 teekeningen	met toelichting	
Concert	2 "	"	"
C. E. G.	1 teekening		
Emile Zola	2 teekeningen		
Begin	2 "	met toelichting.	

BRUGJE OVER EEN VIJVER, 3 stuks:

Heureka	2 teekeningen	met toelichting
C. E. G.	1 teekening.	
Vijf cirkels (geteekend)	1 "	

GAANDEIJ, 2 stuks:

Corrigible	3 teekeningen	met toelichting
C. E. G.	1 teekening.	

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1068*ste vergadering van* 16 *Februari* 1898.

De vergadering werd geopend door den Vice-voorzitter, den heer W. van Bouwa. Na lezing der notulen werd mededeeling gedaan der ingekomen stukken, waaronder een schrijven van den heer H. P. Berlage Nzn., bedankende voor zijne benoeming tot lid van de redactie. Voorts een schrijven van een der leden met verzoek den tijd van inlevering aan de prijsvraag van A. et A. 14 dagen te verdagen. Hiertegen werd door een der leden geprotesteerd en de afdoening dezer zaak in handen van het Bestuur gelaten.

Hierop nam de heer J. M. de Groot het woord tot het houden zijner lezing getiteld „Motieven". Spreker schetste in breede

trokken, welke voorwaarden jonge kunstenaars zich stellen om tot een werkelijk kunstwerk te komen waaronder de groote woorden „eenheid", „eenvoud", „waarheid", „zichzelf zijn" enz. en toonde daarbij aan, hoe meestentijds het bij deze woorden blijft, en niet zuiver voldaan wordt aan het juiste begrip van zulk een opvatting. Spreker laakte het gedrag van hen, die Gothiek beoefenend, alles wat slechts Renaissance is verwerpen; evenzoo omgekeerd. Verder gaande bewoert spreker, dat bijna ieder genegd is het werk van anderen af te keuren, zonder de moeite gedaan te hebben het te leeren begrijpen.

Spreker eindigde zijne beschouwingen met aan te geven, dat waarheid een der beste begrippen is voor kunst, dat iets niet *eenvoudig* behoeft te zijn, zooals tegenwoordig *de* opinie is, om schoon te zijn, neen het geheel mag versierd zijn, maar moet met elkander een *eenheid* vormen en dit is juist het moeilijke, dat slechts aan weinigen gegeven is te bereiken.

Een hartelijk applaus beloonde den spreker voor zijn voordracht.

Hierna had een kunstbeschouwing plaats van Romaansche werken, waarna de vergadering gesloten werd.

ARTI ET INDUSTRIÆ TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Zaterdag 14 *Februari* 1898.

De buitengewone vergadering was belegd tot bespreking van de opdracht van het feestcomité der bewoners van de Hoogstraat tot het uitschrijven van een prijsvraag voor straatversiering ter gelegenheid van de Inhuldigingsfeesten.

Met het oog op de vastgestelde prijsvraag voor het Tournooiveld, vond men den termijn van aflevering, 15 Maart, wel wat vroeg. Hierin werd echter geen wijziging gebracht. De bepaling, dat de beoordeeling der ingekomen ontwerpen geschieden zal door de jury, gekozen uit *Arti's* bestuur, werd zoodanig gewijzigd, dat ieder lid van *Arti* het recht zal hebben zijn oordeel met gesloten briefje uit te spreken. Nadat de waarn. voorzitter, de heer E. A. F. Bourgonjan, erop gewezen had, dat het slagen van deze zaak de eer geldt van de vereeniging, stelde hij voor, dat de aanwezigen door gesloten briefjes hun meening te kennen zouden geven, of zij al of niet genegd zijn deel te nemen. Bij opening der briefjes bleek, dat 11 leden hun briefje met ja hadden ingevuld, waardoor de meerderheid zich voor het plan had verklaard, wat met applaus werd begroet.

De ontwerpen worden gevraagd in den prijs van f 1500 tot een maximum van f 2000. De plannen moeten ook voor avondverlichting (illuminatie) zijn ingericht. De ontwerper van het bekroonde plan ontvangt een prijs van f 150. Wanneer het feestcomité echter eenig ontwerp opdraagt aan derden, ontvangt de ontwerper een gratificatie van f 100.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Vrijdag 18 *Februari* 1898.

De Voorzitter opende de vergadering, waarna de notulen gelezen en eenige mededeelingen gedaan werden; den heer J. J. Weve, ingenieur-architect te Nijmegen, werd daarop het woord gegeven tot het houden der aangekondigde voordracht over „Wetenschap en Kunst".

De aandacht der Vergadering werd gevestigd op het aangrijpende en veel-zeggende van het woord Rome voor den kunstenaar, want in dien grijzen naam leeft een mengeling van gedachten, spreekt de Oudheid tot ons, en trilt de hartslag van geheel een wereld. Spreker had dit oude Rome, de eeuwige stad der zeven heuvelen, en meer bepaald „de Kunst in hare betrekking tot de Wetenschap" tot onderwerp zijner lezing gekozen en gaf in de eerste plaats een beschrijving van het Paleis, sedert eeuwen tot verblijfplaats der Pausen ingericht, en aan den voet van den Vaticaanschen heuvel gelegen.

Bij het begin van de 16e eeuw had het humanisme zich nog niet losgemaakt van zijn hechten greep; wetenschap en kunsten vonden beiden haar uitgangspunt in de theologie en daaraan is het te danken, dat de school van Athene een hoogtepunt in de kunst vertegenwoordigt. De oogehoord lange duur der Egyptische kunsttypen dankt men aan de trouwe zorg zijner priesterkasten; de Egyptische tempel werd een monument van duurzame oneindheid, waar de scheppende geest van priester, geleerde en kunstenaar de materie dwingt tot verkondiging van het onzienlijke en bovennatuurlijke. Langzamerhand ging de zinrijke beteekenis verloren en eenzelfde verloop toonen ons de kunsten van de Oudheid, zoodra zij zich losmaken van den stam, die hen kweekte.

De waarheid is dat de kunst een haar eigen en zelfstandig leven heeft en nimmer de vrucht kan zijn van theoretische en wetenschappelijke bespiegelingen; daarom wekt het verwondering dat mannen van groote kunstgaven getracht hebben de kunst van het oude Griekenland wederom in het moderne Europa in te voeren.

De kunst der Grieken wortelde in hun godsdienstwetenschap; niet, als in de christelijke kunst, gaf een historische, als bovennatuurlijk erkende daad van verheven zedelijkheid aanleiding tot de uitdrukking van het zooit aanschouwde hemelsche, maar de natuur zelve leverde het toonbeeld van de typen. De Grieksche kunst beperkte den menschelijken geest tot de vlakke aarde en in overeenstemming daarmede werd de nadruk op de horizontale lijn gelegd.

De Romeinsche kunst was een verhastering van de Grieksche maar biedt in haar verloop niettemin eigenaardige verschijnselen aan. De toepassing van het toegewelf en den halfcirkelboog had een belangrijk gevolg door de vormensprank bij werken van practisch nut, en datzelfde utiliteitsbeginsel is oorzaak dat de ingenieurswerken zich van de meeste andere onderscheiden door gemis aan idealen zin. Het stoffelijke drukt zich in onze moderne ingenieurswerken te zichtbaar uit; vandaar zijn onze moderne ijzeren bruggen in disharmonie met het omgevende landschap. De wetenschap kan nooit scheppend en slechts leidend optreden.

Elke vrije menschelijke daad, die niet uitsluitend op zedelijk gebied te huis behoort, neemt tot gevolg een uiting van den geest door middel van stoffelijke vormen; die uiting verkrijgt den naam kunstwerk naar de mate, dat het geestelijk element den stoffelijken vorm doet kennen, niet alleen als goed en waar, maar tevens als schoon.

Overdrijving in geestelijken zin had ondergang van de middeleeuwsche kunst ten gevolge en bereidde een reactie voor, in naam der wetenschap begonnen en eindigende met overdrijving in tegenovergestelden zin. Spreker toonde deze feiten aan en zette het historisch onderzoek voort; omstreeks het begin van de 13e eeuw verwekte de kunstontwikkeling verbazing en uit de min of meer ruwe Romaansche kunst ontsprong een rijke, frissche en nieuwe kunst vol leven en beteekenis, waarbij eenheid van het in- en uitwendige, nevens harmonie tusschen de onderdeelen en het geheel, gevonden werd en ook de wetenschap hare plaats in het organisch geheel had ingenomen.

Reactie kon niet uitblijven; het overwicht der geestelijke aspiraties in kunst en wetenschappen zocht een tegenwicht, en omstreeks 1400 was dit tot stand gebracht. De wetenschap was zelfstandig geworden en trachtte alle verschijnselen te verklaren; zoo ontstond de esthetica.

Vraagt men naar het kenmerk van de beschaving der laatst verlogen honderd jaren, dan klinkt eenstemmig en schier van alle zijden het jubelende antwoord „de vooruitgang der wetenschap" en, na die zegenkreet, de halfgesmoorde bekentenis „geen eigen, geen karakteristieke kunst".

Overal is onzekerheid; wel bestaan er vage denkbeelden van een reusachtig geheel in verre toekomst, maar aan het tot stand komen gelooft niemand, al getuigen de grootsche werken van vooruitgang der wetenschap. Die vooruitgang berust op uitsluitend empirischen grondslag in de kennis van de eigenschappen der stof tot eenzijdigheid toe. Bij die behartiging van louter materieele belangen worden alle overigen verwaarloosd en de kunsten kwijnen, omdat de ziel der kunstenaars de stof niet doordringt.

Enkele zaden hebben wortel geschoten en zijn hier en daar ontkiemd; de kunst eischt hare rechten op en verdient de macht terug, die haar werd ontroofd en onthouden. De geest uit zich in klanken, vooralsnog zacht ruischend; de gedachtenstroom vertolkt zich in trekken, waaruit een nevelbeeld in vage vormen rijst, maar steeds etherisch en ontasthaar als de ziel. Het was Michel Angelo, die stof en geest wist saam te binden tot vaststaand evenwicht en het doode marmerblok tot het leven en vurige zielsgloed bezielde. Aan de hand van dien grooten meester keerde spreker terug naar het Vatikaan, en wel naar de forestkapel van het pauselijk hof, om daar den strijd te zien, door deze ziel gevoerd tegen de verrezen Oudheid en hoe die ziel overwon.

Na de bespreking van het werk van Michel Angelo, werd dat van Rafael en Fra Angelico toegelicht en zulks aan de hand van eene schoone collectie teekeningen, die aan de wanden van het vergaderlokaal waren tentoongesteld.

Bij het einde der voordracht wees spreker erop, dat wij niet scheiden kunnen van den strijd des levens, die ons overal blijft vergezellen en ons zonder ophouden daarheen drijft, waar wij in het einde de zege hopen te behalen „Op dien weg behoeven „wij eene gids. Welnu: „Rijs, *Vaan der Wetenschap*, omhoog! „Wij volgen u, zoolang gij straalend golft in 't lichtend spoor der kunst".

Den heer Weve werd door den Voorzitter dank gebracht voor de uitgelezen voordracht en een uithundig applaus der leden verhoogde de waarde van die welmeenende woorden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Voor de op 22 dezer te openen tentoonstelling van versieringsmotieven, prenten en schetsen zijn belangrijke toezeggingen gedaan.

De heeren J. A. Frederiks te Middelburg, Mr. S. van Gijn te Dordrecht, J. van Stolk Azn. Rotterdam, W. van Stockum en Mart. Nijhoff te 's-Gravenhage zenden uitgebreide verzamelingen prenten in; bovendien werden mooie bijdragen uit Weenen en Antwerpen ontvangen. Het doel dezer expositie is niet voornamelijk om een volledig historisch overzicht der bestaande versieringsmotieven te geven, maar wel om zooveel en zoo fraai mogelijke voorbeelden uit verschillende tijden en landen onder de oogen van het publiek te brengen. Uit den aard der zaak komen in de eerste plaats in aanmerking de versieringen van de Zuid- en Noord-Nederlandsche steden (Gent, Antwerpen, Den Haag, Amsterdam), daarnaast Parijs, Rome en Weenen. De perioden, die worden vertegenwoordigd, loopen van het midden der 16e eeuw tot den tegenwoordigen tijd.

Er zal geen gedrukte catalogus samengesteld worden, maar boven elke plaats zullen etiquetten worden aangebracht, die de korte vermelding der voorstellingen geven.

De antwoorden op de prijsvragen, die thans onderzocht worden in de zaal van den Christelijken Volksbond, worden na 22 Februari geëxposeerd in de zaal van den Haagschen Kunstkring.

AMSTERDAM. Voor het huidschijk — A. C. Wertheim is tot heden ongeveer f 20.000 ingekomen. Het plan bestaat, in het Plantsoen, dat zaast den Parkschouwburg wordt aangelegd, een eenvoudige fontein met inscriptie te plaatsen en voor het overige het geld te verdeelen onder de verschillende liefdadigheids-vereenigingen, waartoe de heer Wertheim in betrekking heeft gestaan, en wel met bijzondere bestemmingen, die het aandenken aan den overledene levendig zullen houden.

HAARLEM. De gascommissie heeft gerapporteerd bij eigen exploitatie kans te zien het gas te geven voor f 0.06 per M³, en dan nog f 100,000 per jaar voor de gemeentekas over te houden.

DORDRECHT. De pogingen om de sloopingen van het gebouw in de Boomstraat No. 20 nog te voorkomen, zijn niet geslaagd. Wel had een vermogend ingezetene het voornemen het huis te koopen en te restaureeren, maar een onderzoek bracht aan het licht dat dit huis en het daarnaa belendende zoo verzakt zijn, dat van herstelling geen sprake kan zijn.

MIDDELBURG. In de Woensdag gehouden zitting van den Gemeenteraad werd in behandeling genomen het voorstel van Burg. en Weth. tot verkoop van de gasfabriek aan de Imperial.

Het aanbod door deze maatschappij gedaan was een afkoopsom van f 550,000, een gasprijs van 8 cent voor particuliere verlichting, 6½ cent voor verwarming, 4 cent voor straatverlichting, 7 cent voor gemeentegebouwen. De concessie zou gegeven worden voor 35 jaren met bepaling, dat de gemeente alsdan de fabriek kan overnemen voor de getaxeerde waarde.

De principieele questie — gemeentebeheer of exploitatie in concessie, door B. en W. op den voorgrond gesteld — werd zonder discussie uitgemaakt in dien zin, dat met 11 tegen 4 stemmen besloten werd dat de gemeente-exploitatie zou behouden blijven.

GRONINGEN. Volgens de *Nieuwe Groningsche Courant* is van de ontwerp teekeningen voor de vestibule-decoratie van het tentoonstellingsgebouw voor vrouwenarbeid te 's-Gravenhage dat van mejuffrouw A. E. Mesdag alhier uitgekozen om te worden uitgevoerd.

— Te Hem (N.-H.) werden kerk en toren der Ned.-Herv. Gemeente in het begin van September des vorigen jaars geheel door brand vernield. Thans is met den bouw eener nieuwe kerk een begin gemaakt. Binnenkort zal ook de bouw van een toren worden aanbesteed.

De kerk was een gebouw uit het midden dezer eeuw en had geen kunstwaarde. De toren was oud, en schoon een week uit het begin der 15e eeuw. Veel is dus bij de ramp niet verloren gegaan. Toch zou het van belang zijn te weten, wie de nieuwe kerk en toren heeft ontworpen en hoe zij er uit zullen zien.

PERSONALIA.

— De heer W. J. Wieselink W.Hz. te Rotterdam is bij beschikking van den Minister van Waterstaat benoemd tot buitengewoon opzichter bij de verbetering van de Vecht in Overijsel.

— Uit de 85 sollicitanten voor tijdelijk opzichter bij de gemeentewerken te Middelburg zijn aangesteld de heeren T. B. Schieving te Groningen en S. Zijlstra te Zaandam.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot opzichter 2e kl. de opzichters 3e kl S. J. Fischer, J. D. Th. Brunet de Rochebrune en C. van Zevenster, met bepaling dat laatstgenoemde bij den aanleg van staatsspoorwegen gedetacheerd en bij zijn corps à la suite gevoerd blijft; tot opzichter 3e kl. de tijdelijke opzichter J. A. Steendam;

overgeplaatst naar de residentie Kedoe, de opzichter 2e kl. W. H. Berkhemer Jr;

bepaald dat de opz. 2e kl. J. Brouwer in de res. Madoera gedetacht blijft;

toegevoegd aan den chef der werken en opnemingen aan de Solo-rivier de opz. 2e kl. H. van der Sande.

— Bij het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen in Ned.-Indië is benoemd tot spoorwegopziener 2e kl. de spoorwegopzichter 3e kl J. L. Zondag.

— Bij kon. besluit is aan C. G. 't Hooft, op zijn verzoek, vervol ontslag verleend als onderdirecteur bij 's Rijks Museum van schilderijen te Amsterdam.

— Tot gemeente-opzichter te Hillegom is benoemd de heer J. Lomlon Hz., te Haarlem.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur der Vereeniging tot bevordering van het aanbachtsonderwijs in Drente. Salaris f 500, benevens een bedrag voor reiskosten. Adres vóór 1 Maart aan den secretaris J. Th. Gerritsen te Dwingelo.

— Directeur der gemeentegasfabriek te Utrecht. Jaarwedde f 4000 à f 6000 met vrije woning enz. Adres vóór 22 Februari aan Burg. en Weth.

— Bekwaam bouwkundig opzichter. Adres den arch. H. Reijgers, te Enschedé.

— Opzichter bij de verbetering van de Berkel. Adres met opgaaf van vroegere werkzaamh., laatste salaris, gehuwd of ongehuwd, aan de ingenieurs J. van Hasselt en De Koning, te Nijmegen.

— Bouwkundig teekenaar, tevens opzichter. Salaris naar bekwaamheid. Adres no. 4294, Bureau *N. Rott. Ct.*

— R.-K. Opzichter-teekenaar. Adres Bureau dezes onder lett. V L. (*Zie adv. in dit no.*).

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

KANTOOR: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs enz.* — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

STOOMFABRIEKEN van

alle soorten **DAKPANNEN** en **VLOERBAKKEN, MACHINAAL** geperste **MOZAÏK-** en **effen CEMENTTEGELS, CEMENT-** en **KUNSTZANDSTEEN, REGEN-, WEL-** en **BEERPUTTEN** van **CEMENTBETON** en **CEMENTIJZER** (systeem MONIER), **Rioolen, Rietplanken enz. enz.**

HANDEL IN BOUWMATERIALEN.

A. OOSTHOEK & ZOON, **Alfen a/d Rijn.**

Sterk concurreerende prijzen direct op aanvraag. (2)

Monsters op aanvraag. Groote voorraad.

Spoedige levering.

GLAS IN LOOD

voor Kerken en Particuliere Gebouwen.

ED. VAN BILDERBEEK, Johannes Vijghstraat 25. NIJMEGEN.

Atelier voor **ETSEN** op Spiegel- en Vensterglas.

BILLIJKE PRIJZEN.

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën***. Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij **W. H. M. SCHOLTE,** Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.

CREOSOTEEREN, BURNETTEEREN, KYANISEEREN } op strengste keur.

GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.

HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,

LEIDEN.

Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmaterieel. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeewerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

GEVRAAGD:
Een R.-K.
Opzichter-Teekenaar.
Br. fr. Bureau van dit blad. Lett. V. L.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade
De NEDERLANDEN van 1845
's-GRAVENHAGE, *Herkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.
LAGE PREMIËN.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlaardingen*, zullen op ***Zaterdag 26 Februari 1898,*** des namiddags **1** uur, op het Raadhuis, bij enkele inschrijving, in het openbaar *AANBESTEDEN:*

Het ophoogen, onder profiel brengen, rioleeren en bestraten van de Van Leijden Gaelstraat, de Spoorstraat, de Mansboschstraat, den Spoorsingel en de Dwarsstraat, met bijbehoorende werken.

De aanwijzing zal plaats hebben op *Woensdag den 23 Februari 1898*, te beginnen des morgens ten **elf** ure, aan de Van Leijden Gaelstraat.

Bestek en voorwaarden liggen ter lezing op de Gemeente-Secretarie, alwaar tevens gedrukte exemplaren tegen betaling van **ƒ 1.50** per stuk verkrijgbaar zijn.

VLAARDINGEN, 12 Februari 1898.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
R. A. VERPLOEGH CHASSÉ.
De Secretaris,
J. VAN SCHRAVENDIJK.

AANBESTEDING

Op ***Maandag 7 Maart a. s.*** voormiddags **11** uur, zal in het hôtel „*Westerwaan*" te Lichtenvoorde, voor rekening van den Heer F. WESTERMAN,

worden aanbesteed:

Het bouwen van een WOONHUIS met bijlevering der materialen enz.

Bestek en teekening liggen in genoemd Hôtel van af heden ter inzage.

Aanwijzing op 2 en 4 Maart a. s. voormiddags 10 uur.

Zooeven verscheenen:
CATALOGUS N°. 283, bevattende Werken op het gebied van
ARCHITECTUUR en KUNSTNIJVERHEID
1245 Nrs.
Wordt op aanvraag ***gratis*** verzonden door
MARTINUS NIJHOFF,
Boekhandel, 's Gravenhage.

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. ƒ 3.00.
Levering franco door het geheele land.
NON PLUS ULTRA.
Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.
GEBRS. KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.
Eenig adres voor de **Lichtdruk-, Detail-** en **Calqueerpapieren.**
MONSTERS GRATIS en FRANCO.

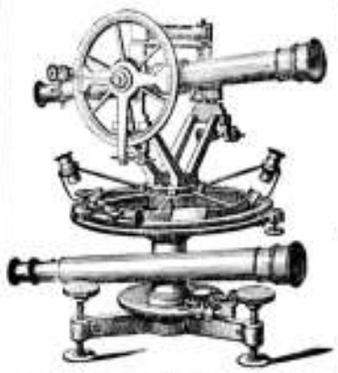

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

WILH. TILLMANNS'SCHE WELLBLECH-FABRIK U. VERZINKEREI, REMSCHEID.
OVERKAPPINGEN, LOODSEN enz. van gegolfd plaatijzer.
ROLLUIKEN van Staal of Hout in verschillende constructies.
Vertegenwoordiger: **B. J. HESSELINK, Keizersgracht 263 Amsterdam.**

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

CORN^s. EICKELBERG,
voorheen **A. J. JOEKES.**
Heerenmarkt 7, AMSTERDAM.
Machineriën, Machinekamerbehoeften, Stoomappendages, Gasmotor-olie enz.
Vraag Prijsopgaaf.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 9. ZATERDAG, 26 Februari 1898.

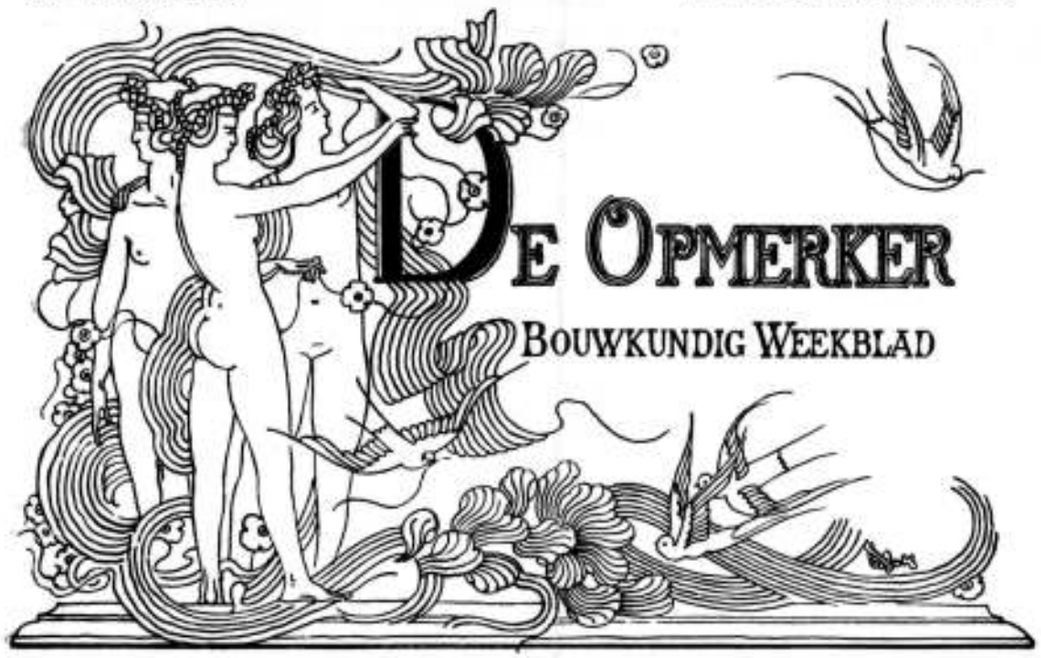

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

POLYCHROMIE.

De vraag, welke rol de polychromie in de middeneeuwen te vervullen had, is zeker niet gemakkelijk te beantwoorden. Zelfs als men die vraag alleen stelt in betrekking tot Noord-Nederland in de vijftiende eeuw, en op grond van de studie der gedenkteekenen en der documenten tot het besluit komt, dat die rol niet groot geweest is, dan zullen er nog velen zijn die, als de heer De Stuers zijn gezag in de schaal werpt om die naar de andere zijde te doen overhellen, blijven twijfelen.

Immers waar de documenten van witwerk spreken slaat dit slechts op één kerkgebouw. En wanneer maar weinig 15e-eeuwsch muurschilderwerk voor den dag is gekomen, dan kan dit zeker daarin zijn oorzaak vinden, dat heelwat moedwillig vernield is of door onvoldoende geldmiddelen niet kon worden uitgevoerd. Zoû zou het kunnen wezen dat geheel gepolychromeerde kerken een ideaal der 15e-eeuwers waren, doch dat dit ideaal, als zoovele andere, in Nederland nimmer verwezenlijkt is.

Kon men weten, hoe de 15e eeuw zich een ideale kerk voorstelde, de oplossing der vraag of daarbij al dan niet de polychromie een rol speelde, zou veel vergemakkelijkt worden.

Die wetenschap is te verkrijgen. Onder nummer 382 (vroeger 428) bezit het Rijks-museum te Amsterdam eene schilderij, die aan den Haarlemschen meester Geertgen van St. Jans wordt toegeschreven. Het is eene zinnebeeldige voorstelling, wier beteekenis niet in allen deele duidelijk schijnt; ook de zekerheid, dat hier Geertgen inderdaad het penseel heeft gevoerd, bestaat niet. Er is echter geen twijfel, want het costuum der figuren bewijst het, of de schilderij is een werk uit de tweede helft der 15e eeuw.

De schilder verplaatst ons in eene Gothische kerk. Aan de kleeding der figuren, die ongetwijfeld personen uit de gewijde geschiedenis voorstellen, heeft hij de meest mogelijke zorg besteed. De prachtigste kleuren heeft hij hier aangewend; ook de groep, op het altaar geplaatst, die de onthoofding van Johannes den Dooper voorstelt, is rijk gepolychromeerd.

Hoe heeft nu de kunstenaar ons de kerk zelve voorgesteld? Heeft hij, door geene overwegingen van financieelen aard aan banden gelegd, en door niets belet om ons het 15e-eeuwsch kerk-ideaal voor oogen te stellen, een rijke polychromie over wanden en gewelven uitgebreid?

Voor den heer De Stuers doet het mij leed, dat die vraag ontkennend beantwoord moet worden. Slechts op de sluitsteenen der gewelven is een kleurige decoratie te zien, doch overigens heeft de schilder een blijkbaar gewitte kerk willen vertoonen. Dat hij geen gewoon, doch een ideaal gebouw bedoeld heeft, bewijzen de gepolijste zuilen van gekleurd marmer, die de beuken scheiden en de vloer, eveneens van gekleurd marmer ingelegd. Die marmerpracht heeft geen Nederlandsche kerk ooit bezeten.

Wie deze schilderij beschouwt moet wel de overtuiging krijgen, dat de polychromie der 15e-eeuwsche kerk-interieurs van geen groote beteekenis geweest is.

A. W. WEISSMAN.

22 Febr. '98.

VERWARMING.

Mijnheer de Redacteur!

Ik blijf een debat in een tijdschrift, als wanneer de eene week de eene en de volgende week de andere debater aan het woord is, een vruchteloozen arbeid vinden.

Nu de schrijver nogmaals gesproken heeft ben ik verplicht te antwoorden en zal ik beginnen met

naschrift van den schrijver op den voet te volgen.

Onder *gelijkmatige* temperatuur in een vertrek verstaat men *dezelfde temperatuur op hetzelfde oogenblik in verschillende punten* van dat vertrek. De schrijver schijnt met zijne uitdrukking bedoeld te hebben *dezelfde temperatuur elk oogenblik van den dag op hetzelfde punt van het vertrek;* met het woord *constant* te gebruiken ware hij duidelijker geweest.

Dat *alle* kamerlucht zou ontwijken is te rooskleurig voorgesteld, zegt de schrijver. Wat wordt hier onder kamerlucht verstaan? De hoeveelheid, die op het oogenblik, dat men met ventileeren begint, in het vertrek is? Dan is deze stellig na eenigen tijd (hoe lang, hangt van de *hoeveelheid* ingevoerde lucht af) *geheel ontweken*, doch verstaat hij er onder de *geproduceerde bedorven* lucht, dan is deze natuurlijk, zoolang zij geproduceerd wordt, *nooit geheel ontweken.*

Indien het in een met warme lucht verwarmd vertrek *benauwd* is (er wordt dikwijls geen onderscheid gemaakt tusschen hooge temperatuur en bedorven lucht), ligt dit natuurlijk niet aan het systeem doch aan gebrekkige inrichting, gewoonlijk aan gebreken van den calorifère.

De schrijver blijft altijd maar ventilatie als een luxe beschouwen en verlangt ze zoo weinig mogelijk, liefst in het geheel niet. Dit is een verschil in smaak tusschen hem en mij; ik maak mij sterk, dat hij nooit gedurende langeren tijd zich in een niet-geventileerd vertrek zou willen ophouden, wanneer hij eenmaal geruimen tijd in een vertrek met goede ventilatie gewoond had.

De *zwarte vlekken* kan men bij luchtverwarming, indien de lucht niet gefiltreerd is, waarnemen, maar heeft die stofverbranding *niet plaats* bij kachels, bij stoomverwarming, zelfs bij warmwaterverwarming? Indien de verbrande stofdeeltjes niet te gemakkelijk zich kunnen verwijderen en verdeelen, zal de schrijver ze zelfs *boven warmwaterbuizen* kunnen waarnemen.

De schrijver gelooft niet, dat het water in den ketel bij warmwater-verwarming hooger dan 95° C. kan worden. Waarom zou het niet kunnen *koken?* Heeft hij dat nooit gehoord? De schrijver zal wel weten, dat in hooge huizen, door den grooten druk die in den ketel heerscht, het kookpunt dientengevolge stijgt en dat men dus tot 100 en meer graden gaan kan *zonder stoomvorming.*

Ik heb geen aanmerking gemaakt op de uitdrukking, dat door het sluiten der kranen de snelheid van doorstrooming gewijzigd wordt, maar ik had verlangd, dat de schrijver niet dadelijk *dus* gebruikt had, doch duidelijk gemaakt had waarom dit invloed heeft op *de temperatuur van het vertrek.* Zijn stuk is toch voor leeken bestemd geweest?

Het spijt mij, dat de schrijver het verschil niet gevoeld heeft tusschen „langzamer afkoelen" en „meer tijd vereischen"; de uitdrukkingen zijn wetenschappelijk niet synoniem. Een uiteenzetting hiervan zou wat veel ruimte vereischen.

Ik blijf er bij, dat de uitdrukking „en vloeit door andere buizen naar den ketel terug" voor den leek onduidelijk is; een tusschenvoeging *als water* of *in den vorm van water* ware noodig geweest.

De autoriteit van den heer Schwabe . . . er is op zijn uitspraak nog al wat aan te merken, ook heb ik nooit van dien heer gehoord; maar al wijst dit laatste nu op een gebrek aan kennis, ik ben tegen autoriteitsgezag. Indien iemand wil onderrichten, laat hem dan zóó duidelijk de verschillende zijden van het onderwerp in het licht stellen, dat elke ontwikkelde leek zelf de gevolgtrekkingen maken kan. Dan wordt de waarheid het eigendom van den leek, met autoriteitsgezag blijft ze hem altijd *vreemd.*

En nu mijn aanmerkingen op het oorspronkelijke stuk.

Zeker: *zeggen* dit of dat is verkeerd, is niet *bewijzen.* Ik liet dit laatste alleen om de ruimte, die daarvoor noodig zou zijn; ik zal nu nog niet bewijzen, maar alleen iets nauwkeuriger aanwijzen wat verkeerd is.

Bij heetelucht-verwarming is het brandstofverbruik niet aanzienlijker dan bij elk ander systeem, waar evengroote ventilatie wordt toegepast.

De ventilatie bij genoemd systeem is niet buitengewoon groot, niet grooter dan voor een aan het vertrek geëvenredigd aantal personen noodig is.

De calorifère behoeft niet *onder* het te verwarmen vertrek te staan, doch het is wenschelijk dat hij lager dan het vertrek sta.

Wanneer aan den calorifère iets hapert (bersten of open naden) behoeft rook en kooloxyde nog niet in de vertrekken te komen; indien de rookgangen goed geconstrueerd zijn, zal wel lucht door die naden naar den schoorsteen ontwijken, doch zullen geen verbrandingsgassen in de luchtkamer komen.

Indien de kleppen in de kanalen goed afsluiten, is regeling zeer goed daarmede uitvoerbaar, in elk geval is die met de sluitbare roosters in de vertrekken te verkrijgen. Juist dat men zoo eensklaps *alle* warmte kan afsluiten, geeft aan de luchtverwarming een zeer groot voordeel boven stoom- en vooral boven warmwaterverwarming.

Het verbinden van het hoogste punt van de warmwaterleiding met het reservoir geschiedt veel in Duitschland en Frankrijk, maar in Engeland en hier-te-lande niet. Ik tenminste doe het gewoonlijk niet, om niet op eene plaats, waar warmte-afgifte ongewenscht is (meestal een zolder), een bak met zeer warm water te hebben staan; door verbinding van het reservoir met de terugkeerende leiding nabij den ketel blijft het water in het reservoir koud, hoogstens lauw.

Het verbinden der buizen geschiedt *bij uitzondering* met flenzen en dan nog alleen bij wijde buizen. In Amerika doet men het bijna nooit, zelfs buizen van 30 cm. diameter worden met draadsokken verbonden.

Hoeveel stookplaatsen voor warmwater-verwarming in groote gebouwen gemaakt moeten worden, hangt af van de hoogte der verwarmingslichamen boven den ketel; hoe hooger verwarmd moet worden, des te grooter kan de kring om de stookplaats getrokken worden. In gebouwen van 2 verdiepingen is een straal van 50 m. reeds groot.

Als nadeelen der warmwater-verwarming is bij de betrekkelijk hooge kosten van aanleg vooral de langzame regeling (warmer en kouder worden der verwarmingslichamen) niet te vergeten.

Bij de heetwater-verwarming is wel degelijk een reservoir voorhanden, doch dit is gesloten en gedeeltelijk met lucht gevuld. Ook heeft men wel gesloten leidingen zonder reservoir met veiligheidsklep, maar deze inrichting staat toch achter bij die met gesloten reservoir.

Dat de buisleiding niet langer dan 200 M. kan zijn, is ook niet juist; dit hangt geheel af van de hoogte, waarop het warme water gevoerd wordt en van de afkoeling, die de verwarmings-spiralen ondervinden.

Dat de luchtblazen in de leiding van heetwaterverwarming een onaangenaam knallend geluid veroorzaken is, zooals het daar staat, niet juist. Wanneer de luchtblazen nog verdeeld en dus klein zijn, worden zij met het water medegevoerd en is geen geluid waar te nemen; kunnen zij zich echter in de leiding verzamelen tot een groote blaas, zoodat zij de circulatie belemmeren of beletten, dan eerst ontstaat het knallend geluid.

De open standpijp van 5 M. hoogte en 82 mM. middellijn is klakkeloos uit de *Duitsche* wetgeving overgenomen; dat voorschrift bestaat bij ons niet en een grootst mogelijke druk is niet voorgeschreven.

Het stoken van lagedruk-stoomketels vereischt niet onophoudelijk zorg, want men heeft vulketels *en zeer nauwkeurig werkende automatische vuurregelaars.*

Gerust mag de stoomdruk beneden $^1/_{10}$ Atm. dalen, veelal werkt men tegenwoordig in kleinere toestellen met $^1/_{19}$ Atm. druk. Isoleermantels zijn reeds verlaten en met goede afsluiters kan men de warmte-afgifte van het verwarmingslichaam zeer nauwkeurig regelen.

Hetgeen over hooge druk-stoomverwarming gezegd wordt is onjuist en onduidelijk. Waarom moet in den ketel juist 2 Atm. druk ontwikkeld worden, het water wordt niet *opgevangen in*, maar *loopt door* condensatiepotten, enz.

Bij *goede* stoomverwarmingen heeft men geen storend geluid, *niet alle* ketels staan onder contrôle van het stoomwezen, de hitte is bij zoel weder niet onverdraaglijk, want zij kan *even zacht* zijn als bij warmwaterverwarming, de hitte houdt *niet plotseling* op na sluiting van den afsluiter, want dan is het metaal nog warm, een bekwaam stoker is *niet* noodig, daar de behandeling van ketel en vuur eenvoudig is. Raadt de schrijver ten slotte de warmwaterverwarming aan, omdat men bij dit systeem het best kan regelen, dan heeft hij het mis, want het *beste* (dat is hier het *zachtst*, want *nauwkeurig* kan het bij warmwaterverwarming en lagedruk-stoomverwarming *even goed*) kan dit bij lagedruk-stoomverwarming geschieden.

Ik ben blijde, dat ik aan het eind gekomen ben, want ik stel mij voor, dat ik eigenlijk niets met mijn schrijven bereikt heb.... den schrijver niet bekeerd en den lezer niet geleerd.

Wenschte ik het artikel goed te weerleggen, dan zou eene behandeling van het geheele onderwerp noodig zijn, doch de lengte er van zou stellig viermaal die van het artikel bedragen.

Van verdere discussie zie ik af.

Met dank voor de opname,

Uw dienstwillige,
H. J. Wolter.

Amersfoort, 17 Febr. 1898.

De heer Wolter is al te bescheiden, wanneer hij meent dat hij den lezers niets geleerd heeft. Zij zullen zijne uiteenzettingen ongetwijfeld met aandacht gevolgd hebben en den stillen wensch koesteren, dat hij nog eens de moeite zal nemen om *zijne* inzichten in zake verwarming, de systemen daarbij gebruikelijk en de voor- en nadeelen aan ieder systeem verbonden, kenbaar te maken. Al zou de lengte van het artikel vier-, ja meer malen nog die van het bovenstaande bedragen, het belang van het onderwerp voor ieder practisch bouwkunstbeoefenaar is zóó groot, dat wel geen lezer van *De Opmerker* tegen de uitgebreidheid bezwaar zal hebben.

Schrijver dezes meende, op grond van practische ondervinding, aan het warmwater-systeem de voorkeur te mogen geven. De mogelijkheid bestaat, dat de ongunstige ervaringen, met andere stelsels opgedaan, te wijten zijn aan minder doeltreffende installaties.

Het is inderdaad jammer, zooals een vroeger inzender in dit blad opmerkte, dat onze Nederlandsche leveranciers van verwarmingsinrichtingen grootendeels niet anders zijn dan agenten van buitenlandsche, meest Duitsche firma's. Dat daaraan de slechte resultaten, dikwijls verkregen, te wijten kunnen zijn, wij willen het gaarne toegeven.

De heer Wolter echter is, bedriegen wij ons niet, iemand van langjarige practische ondervinding, die de eer onzer vaderlandsche nijverheid tegenover het buitenland hoog houdt. Het verwijt dat hij, zonder kennis van het vak te bezitten, slechts als agent optreedt, kan hem dus niet treffen. Wilde hij zijne ervaringen wereldkundig maken, hij zou er den bouwkunstbeoefenaars een grooten dienst mede doen.

Komt hij, op grond van zijn ondervinding, tot andere uitkomsten dan wij, dan zullen wij hem dit allerminst kwalijk nemen.

DE AMSTERDAMSCHE BEURS.

Naar aanleiding van mijn artikel in *De Telegraaf* van 7 Febr. ll., 2e avondblad, waarvan ik met genoegen een uittreksel met bespreking vond in uw blad van 12 Febr. ll., verzoek ik u, na dankbetuiging voor de sympathie welke het lot van Amsterdam, in zake de haar boven het hoofd hangende verknoeiing, bij u mocht ondervinden, de volgende verduidelijking in uw blad op te nemen.

Ik schreef namelijk:

„Schrijver had dezer dagen als een gunst verlof bekomen om het model van den nieuwen Beursbouw te zien en ondanks dat hem werd verzocht hieraan geen ruchtbaarheid te geven, gevoelt hij zich toch, als gevolg van die beschouwing, in geweten tegenover zijn medeburgers verplicht die geheimzinnigheid te verbreken. De indruk toch, dien het model op hem maakte, was van den meest ontmoedigenden aard".

Hierop volgt uwe redeneering:

„Dat staat dien jongeheer niet fraai", zou de schoolmeester zeggen. Doch de mogelijkheid bestaat, dat de heer Laarman geen geheimhouding beloofd heeft en dat hij dus vrij was al dan niet aan het verzoek „om geen ruchtbaarheid te geven" te voldoen.

„Hoe dit zij, de", enz. enz.

Voormeld stuk, mijn eerste product op het gebied der schrijverij, had ik opgezet, gloeiende van verontwaardiging, en het opsommen eener oneindige reeks grieven en redenen maakte het zóo lang, dat ik moest schrappen en verkorten wat mogelijk was.

Vandaar dat mijn mededeeling omtrent dat bezichtigen en *verzoek om geheimhouding* misschien eenigszins aan duidelijkheid te kort schoot voor hen die soms *liefst verkeerd* lezen.

Ten einde dus alle onduidelijkheid weg te nemen en die tevens als wapen te ontnemen aan sommige Amsterdamsche deskundigen die, zooals men mij mededeelde, daarvan als een ellendig, bij de haren erbij gesleept voorwendsel, (o zoo gaarne!) misbruik maken om zich te onttrekken aan het behartigen der belangen van Amsterdam, sta ik erop de doodeenvoudige toedracht der zaak nogmaals mede te deelen.

Alle motieven door deskundigen gekozen of gezocht als dekmantel voor hunne onverschilligheid of wel angst voor benadeeling, of wel dewijl zij vreezen dat hunne werken misschien *ook* den toets der critiek niet glorierijk kunnen doorstaan, laten mij totaal koud. Dit is toch de gewone loop der zaken en in mijn vorig stuk reeds voorspeld.

Jammer alleen dat daardoor enkele deskundige kunstenaars, met waren ijver bezield voor de goede zaak, geene of weinig medewerking in hunne pogingen ten

goede mochten vinden, zooals mij mede ter oore is gekomen.

Enfin, dit moet iedereen tegenover *zijn* eergevoel verantwoorden.

Tegen het gebruik echter van bovenbedoeld voorwendsel, als *mijne eigene eer* rakende, protesteer ik ten sterkste.

En daarom ter zake:

Toen ik onlangs van eenige bekenden vernam, dat door hen en verscheidene anderen het Beursmodel officieus was gezien en vrij algemeen niet zeer fraai werd gevonden, beproefde ook *ik* mij toegang tot deze verborgenheid te verschaffen. Dit werd mij door den bouwmeester, hoewel wetende dat ik zijner latere Neo-Amerikaansche (?) kunstuitingen geenszins ben toegedaan, toch gereedelijk vergund.

Niet vóór doch *nadat* ik het model had gezien, werd mij verzocht dat liever niet te vertellen, dewijl dan *iedereen* het zou willen zien en dan hetzelfde gehaspel van vroeger weder zoude aanvangen.

Daarop werd door mij niet de minste bepaalde belofte gedaan.

De indruk toch, niet alleen van het gebouw zelf, maar bovendien mijn spijt dat het zoude worden neergesmakt als „sta in den weg" op het nu nog prachtig ruime en voor alle schoons geschikte Damrak, het *eenige* nog niet verknoeide gedeelte van Amsterdam, was van dien aard, dat ik er niet het *minste* voor voelde om aan dat verzoek te voldoen, ja erger! stilzwijgen als verraad aan de burgerij van Amsterdam beschouwde.

Het geldt toch een Amsterdamsch *publiek* gebouw en wordt door de Amsterdamsche *burgerij* betaald, al werd haar het tegenwoordig ontwerp hoofdzakelijk door pressie van vreemden opgedrongen.

Van geheimhouding kan en mag dus in geen geval sprake zijn. Overal toch worden die ontwerpen voor het belangstellend publiek ter bezichtiging gesteld.

Nu het gewone voorwendsel „jalousie" niet toepaselijk is, moest er dus een andere uitvlucht door enkelen worden uitgedacht om zich buiten schot te houden.

Ik hoop dat die enkelen na deze meer duidelijke uitlegging den mood zullen hebben, *nu* in het belang van Amsterdam voor hunne *eigene* gevestigde opinie uit te komen.

U dank zeggende voor de opname,

Uw dw. dr

P. F. Laarman.

Architect.

BRANDVRIJE CONSTRUCTIES.

(Ingezonden).

Als de bewering waarheid bevat dat de onvergankelijkheid van oude gebouwen hoofdzakelijk gegrond is op de bestendigheid van het bindend middel, laat het zich wel verklaren, dat men getracht heeft uit deze bindende middelen eigenlijke bouwmaterialen te vervaardigen.

De steeds toenemende behoeften op het technisch gebied maken ook in het bouwvak het opgaren van nieuwe bronnen noodzakelijk; zij eischen het vinden van nieuwe bouwmaterialen, die de beproefde eigenschappen der eeuwen in gebruik zijnde bouwstoffen kunnen vervangen.

Zoo zijn o. a. het Eubitzsteisel en de Cement-ijzerwerken ontstaan, ofschoon de uitvinder dezer laatste een tuinman was, die dit material het eerste voor zijn tuinbakken toepaste.

Bij beide stelsels waren en bleven tot heden de grootste inconvenienten, de dure prijs en het zeer moeilijk op afdoende wijze aanbrengen van de gipskalkspecie tegen het gespannen drandwerk volgens het stelsel-Rabitz; om dit soliede te bevestigen, moet niet alleen bindend material van prima qualiteit, maar bovendien dextrine, koehaar enz. gebruikt worden.

Ten einde bij de cement-ijzerwerken de specie zonder te veel verlies aan de groote ijzeren mazen te hechten, was men steeds genoodzaakt eenige kalk eronder te mengen om staand werk te kunnen maken; de invloed, die deze stof op het ijzer uitoefent, is genoegzaam bekend, maar toch is men er tot heden niet in geslaagd daarbij de later ontstaande scheuren te voorkomen.

De firma Hauss en Ruff heeft thans een mortieldrager geconstrueerd (zie de afbeelding), die door mij in den handel gebracht

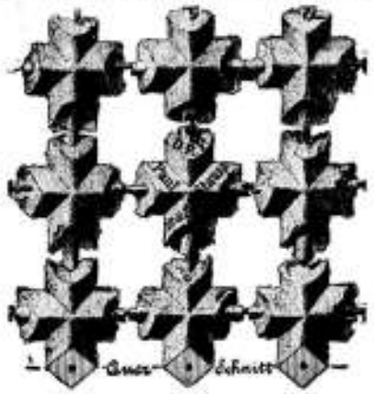

wordt en die niet alleen het Rabitzwerk voor plafonds enz. vervangen kan, maar vooral bij cement-ijzerwerken, omhulling van kolommen, balkijzers, staande Monierwanden haast onmisbaar is, en door elken bekwamen vakman volgens mijne aanwijzing kan aangebracht worden. Dit zijn de „draadbricks".

Draadbricks worden gevormd uit een los in elkaar liggend draadweefsel en, de kruispunten omhullend, erop geperste, hard gebrande stukjes of bricks van klei of leem, zooals vorenstaande teekening duidelijk maakt.

Draadbricks dienen tot het opnemen van specie en het uitvoeren van alle soorten beploisteringen, als: brandvrije plafonds en gewelven, zoowel onder houten balken als onder andere constructies.

Het weefsel kan, zonder betengeling, direct onder de houten balken worden gespannen, als deze op niet te ceren afstand van elkaar liggen, en anders worden eerst onder de balken 8 à m.M. dikke draden gespannen en met krammen aan de balken opgehangen. Aan deze draden, op 25 à 30 c.M. afstand aangebracht, worden de draadbricks bevestigd, die de zwaarste ornamenten kunnen dragen.

Gewone plafonds van draadbricks zijn even geluidwerend en niet doorder dan plafonds van tengels met riet.

Door herhaalde officieele proeven is gebleken, dat dit de eenige vuurvaste beploistering is, niet alleen bij het gebruik van gipskalkspecie, maar vooral bij cementijzerwerken zeer voordeelig, daar zij het anders zoo lastige scheuren en uitzetten voorkomen.

Bijzonder geschikt zijn draadbricks door het gemakkelijke opnemen en gelijkmatige verdeelen dier specie voor vuurvaste, vrij staande wanden van 3 c.M en dikker, geheel vrij van scheuren of krimpen; ombullingen van ijzeren kolommen, ijzeren of houten balken; brandvrije bekleeding onzer houten trappen, lichte ventilatie- en verwarmingskanalen; afscheidingen onder houtcementen shed-daken tegen condensatiewater en afdroppelen.

Het aanbrengen en beploisteren der draadbricks is zeer eenvoudig; op verzoek worden zij door mij voor arbeiders gesteld.

Het maken van cementijzerwerken kan door verbinden van rond- of hoekijzers met de draadbricks, door metselaars of stukadoors geschieden.

Theod. Ferd. Buehrer.

Haarlem, Februari 1898.

IETS OVER PASSERDOOZEN.

Men verzoekt ons de aandacht te vestigen op onderstaande mededeeling over passerdoozen, waaraan wij gaarne voldoen.

In onze eeuw van vooruitgang is het een opmerkelijk feit, dat terwijl op elk gebied uitvindingen en verbeteringen worden toegepast, onze passerdoozen betrekkelijk nog zoo gebrekkig en onpractisch gebleven zijn en men zich reeds zoo lang heeft moeten behelpen met het niet altijd voldoende afgewerkte en veelal onnauwkeurige gereedschap, dat gedurende 30 à 40 jaar bijna onveranderd — op enkele goede doch zeer kostbare soorten na — in den handel voorkomt.

Terwijl bij zeevaartkundige instrumenten en bij meetwerktuigen voor landmeters, evenals voor elken bijzonderen tak van industrie in de laatste jaren de grootst mogelijke volkomenheid is bereikt, is het zoo zeer eenvoudige teeken-instrument, namelijk de passer, ofschoon het dagelijks gebruikt wordt zoowel door bouwkundigen als door machine-fabrikanten, scheepsbouwmeesters, enz. enz. bijna geheel vergeten gewordon, en moesten de teekenaars zich maar blijven behelpen met de hun aangeboden instrumenten van een onvoldoende samenstelling, hebbende al sinds jaren dezelfde onvolkomenheden.

Toch zijn er goede passerdoozen, maar zij zijn nog te weinig bekend. Sedert eenigen tijd — echter lang genoeg om van behoorlijke ondervinding te spreken —, breegt de heer B. J. Hesselink, Amsterdam, Keizersgracht 263, passerdoozen in den handel, die een

grootst mogelijke volmaking hebben bereikt en dan ook zoowel door zeer practische inrichting als door nauwkeurige en smaakvolle afwerking in nieuw zilver uitmunten.

Wij willen hier enkele voordeelen van eenige instrumenten opnoemen.

De orleon heeft een dubbele stalen veer, waarvan de trekpen is bevestigd, in plaats van aan een onbuigzame stang. Hoe wijd men dus het passertje ook stelt, de trekpen blijft steeds een verticalen stand behouden. De stalen punt blijft steeds onbeweeglijk op het papier — draait niet mede —, zoodat hierin geen gaten behoeven geboord te worden. Trouwens, driekante punten, welke als opruimers in het papier werken, zijn bij alle instrumenten vermeden.

Met dit instrumentje kunnen zeer zuivere cirkels getrokken worden, tot van ¼ m.M. middellijn.

De meetpasser heeft loose stalen puntjes, zoodat bij het breken of onbruikbaar worden van een dezer, de passer niet korter behoeft afgeslepen te worden; men vervangt eenvoudig het onbruikbare puntje door een nieuw, waarvan er eenige aan de doos zijn toegevoegd.

Het verdeelpassertje heeft een rechtsche en een linksche draad, waardoor snelle beweging verkregen wordt. Het stelschroefje is in 't midden geplaatst, waardoor het passertje met deze hand bediend kan worden; de omtrek van dit schroefje heeft een millimeter verdeeling, waarmee men op het papier millimeters kan afdrukken.

De trekpennen, naar verkiezing met of zonder scharnier, hebben een handvat van aluminium, waardoor het instrument zeer licht is. Het stelhoutje is geheel onafhankelijk van de bekken, zoodat deze nooit schoef voor elkaar kunnen getrokken worden.

Het koketje, waarin de stalen passerpunten bewaard worden, is zoodanig ingericht, dat aan eene zijde, in een gleuf, een trekpen of potloodstukje van den passer gestoken kan worden om hiermede uit de hand te kunnen teekenen. De schroevendraaier dient tevens tot bewaarplaats van potloodstiftjes.

Een groote verbetering hebben de koppen der passers ondergaan. Deze koppen hebben in het draaipunt nokjes, en het stelschroefje is buiten het draaipunt der passerbeenen geplaatst, zoodat dit met het hoen en weer draaien der beenen nooit losser of vaster kan gaan zitten, noch ook zoogenaamd kan schrikken. Bovendien zijn de busjes, waarin verlengstuk, trekpen of potloodhouder geplaatst worden, zoodanig ingericht, dat een groot aansluitingsvak onstaat en wankelen van het ingezette onderdeel geheel onmogelijk is.

Daar de passerdoozen hier-te-lande reeds veel gebruikt worden, o. a. bij de genie, artillerie-inrichtingen en vele groote industrieele inrichtingen, kan wel worden aangenomen dat ze zeer voldoen. Ze zijn bovendien verkrijgbaar voor een ieder, daar de prijzen niet hooger zijn dan die van de meer ouderwetsche doozen.

PRIJSVRAGEN

Gedenkteeken op het Regentesseplein te 's Hage.

Op deze prijsvraag, uitgeschreven door de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst en opgenomen in het nommer van 20 November bladz. 377, zijn tien antwoorden ingekomen. De ontwerpen zullen na uitspraak der jury te 's-Gravenhage openlijk worden tentoongesteld.

Inhuldigingsfeesten te 's-Gravenhage.

Het Uitvoerend Comité heeft, op voordracht van de Versierings commissie van het Hoofdcomité voor de aanstaande Inhuldigingsfeesten te 's-Gravenhage, in verband met het door de Jury, bestaande uit de HH. Jhr. Mr. Victor de Stuers (Voorzitter), A. Lecomte, A. van Delden, Joh. Mutters Jr. en Paul de Rieu (Secretaris) uitgebracht rapport nopens de antwoorden, ingekomen op de uitgeschreven prijsvragen voor Straatversiering enz., de volgende (14) bekroningen toegekend:

Ontwerp A (Wagenbrug): Een prijs van ƒ 150.— aan het motto Frederik Hendrik; eene premie van ƒ 40.— aan het motto Welkom.

Ontwerp B (Boschbrug): Onder nadere goedkeuring van HH. inzenders een prijs van ƒ 100.— te verdeelen onder de merken Heraldieke Leeuw en Nederlandsche vlag. Voor dit ontwerp is geen premie toegekend.

Ontwerp C (Hoogstraat): Een prijs van ƒ 125 — toegestaan aan het motto Oranjevlag en een premie van ƒ 30.— aan het motto Hagius.

Ontwerp D (Parkstraat): Een prijs van ƒ 125.— aan het motto Residentie, een premie van ƒ 30. aan het motto „W".

Ontwerp E (Wagenstraat): Geen prijs toegekend, maar uitsluitend een premie van ƒ 30.— aan het motto Inhuldiging.

Ontwerp F (Voorhout): Geen bekroningen toegekend.

Ontwerp G (dubbel Heerenhuis): Een prijs van ƒ 50.— aan het motto Hulde en eene premie van ƒ 25 — aan het merk „H".

Ontwerp H (enkel Heerenhuis): Een prijs van ƒ 50.— aan het motto „H".

Ontwerp I (Heerenhuis of Boven- en Benedenhuis): Een prijs van ƒ 50.— aan het merk: quadraat (geteekend).

Ontwerp K (Sierpoortje): Een prijs van ƒ 50.— aan het ontwerp, gemerkt: Wesp (geteekend).

Bij opening van de naambriefjes in de Maandag ll. gehouden vergadering van de Versieringscommissie van het Hoofdcomité voor de Inhuldigingsfeesten in 1898 zijn gebleken de inzenders te zijn van:

A Motto Frederik Hendrik: E. Caron, te 's-Gravenhage.
„ Motto Welkom: Joh. J. Gort Jr., te Rotterdam.
B Merk Heraldieke Leeuw, (ongeopend).
„ Merk Nederlandsche vlag, (ongeopend).
C Motto Oranjevlag: A. Schadee, te 's-Gravenhage.
„ Motto Hagius: J. M. Kippel en T. H. van Cleu, te idem.
D Motto Residentie: Anton J. Sanders en H. J. N. Kleinbentink, te idem.
„ Motto W: Idem idem, te idem
E Motto Inhuldiging: Idem idem, te idem.
G Motto Hulde: P. Springer, te Amsterdam.
„ Merk H²: Paul J. De Jongh, te idem.
H Motto H²: Idem, te idem.
I Merk quadraat (geteekend), Tj. Hommes, te Sneek.
K Merk Wesp: J J. Roebbsen, te 's-Gravenhage.

In het geheel waren voor de 10 diverse prijsvragen, 131 ontwerpen ingekomen met 235 Teekeningen.

Buitensocieteit te Alkmaar.

Op de door het bestuur der Alkmaarsche Buitensociëteit uitgeschreven prijsvraag voor een sociëteitsgebouw in den Alkmaarder Hout zijn 41 ontwerpen ingekomen, welke in handen zijn gesteld der jury, bestaande uit de heeren H. J. de Groot, te Alkmaar, G. N. Itz te Vlaardingen en G. Looman, te Alkmaar. De ontwerpen worden op 27 en 28 dezer tentoongesteld in de Harmonie.

VEREENIGING DE FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Vergadering van 17 Februari 1898.

Na afdoening van de gewone werkzaamheden werd het woord gegeven aan den heer H. J. de Groot, Directeur der Ambachtsschool te Alkmaar, over 't onderwerp „de vakopleiding in Nederland".

Onder de pogingen tot het bekomen van betere opleiding der ambachtslieden kan gerekend worden de oprichting van de Burgerdag- en avondscholen, doch hoe goed de bedoeling ook was, zoo schijnt het dat men maar weinig begrip heeft gehad van de behoeften, die in de ambachtswereld bevredigd moeten worden. Aan genoemde scholen werd te veel tijd besteed voor 't onderwijs in de theoretische vakken, terwijl toch voor de opleiding van ambachtslieden het onderwijs in het teekenen, toegepast op het ambacht, meer op den voorgroad moet gesteld worden; van daar dat die scholen niet aan het beoogde doel beantwoorden en er nog slechts één, nl. die te Leeuwarden, bestaat.

In groote steden werd het eerst behoefte gevoeld aan eene practische opleiding der jongelieden in de bouwambachten, en werden ambachtsscholen opgericht die van den beginne af in de goede richting hebben gestaurd.

Voorts noemt spreker de avondteekenscholen, de scholen in fabrieken en het stelsel der Utrechtsche Vereeniging voor ambachtsonderwijs, om verder aan te toonen hoe die inrichtingen volgens zijne meening zullen moeten samenwerken om de vakopleiding van den toekomstigen ambachtsman in Nederland zoo volledig mogelijk te maken.

Op rechs duidelijke wijze wordt zulks door den spreker uiteengezet en de samenwerking van het leerlingstelsel met de school verklaard; verder hoe, ook in verband met plaatselijke toestanden, het onderwijs kan worden geregeld.

Resumeerende komt het gesprokene op het volgende neer.

1. Het oprichten van ambachtsscholen in al die plaatsen waar zij reden van bestaan hebben.

2. De practische vakken van onderwijs, aan de ambachtsscholen onderwezen, worden niet alleen bepaald tot de bouwambachten, maar ook tot de andere vakken, indien het getal leerlingen groot genoeg is, waardoor de kosten worden gerechtvaardigd.

3. De besturen van ambachtsscholen nemen mede een leerlingstelsel ter hand, in verband met het theoretisch onderwijs aan die scholen.

4. De burgeravondscholen worden gereorganiseerd in overeenstemming met art 13 der wet op het Middelbaar onderwijs; zij worden aan de ambachtsscholen verbonden in dien zin, dat zooveel mogelijk directeur en leeraren het personeel vormen.

5 Het oprichten van burgeravondscholen in plaatsen van 10.000 zielen worde krachtig ter hand genomen; met het geven van vrijstelling tot oprichting za mon omzichtig te werk.

6. Het oprichten van avondscholen voor handwerkslieden wordt krachtig bevorderd of deze worden in overeenstemming gebracht met de werkelijke behoefte van den ambachtsstand.

7. Het leerlingstelsel in verband te brengen met de burgeravond- en avondscholen voor handwerkslieden.

8. Streven naar een wettelijke regeling van het geheele ambachtsonderwijs of, met andere woorden, regeling van het leerlingwezen.

Na deze uiteenzetting komt spreker nog tot eene vergelijking van de opleiding aan de ambachtsschool met het leerlingstelsel; hij vat zijn conclusiën in de volgende stellingen samen:

1. De ambachtsschool geeft practijk en theorie met elkander in het nauwste verband; het leerlingstelsel kan dat niet geven,

omdat geen leerplan kan worden gevolgd en het teekenonderwijs nooit daarmede zoo innig in verband kan worden gebracht.

2. De ambachtsschool kan steeds de beste leerkrachten zoeken; het leerlingstelsel moet zich in de keuze beperken; niet allen hebben de gave en den lust om aan anderen mede te deelen wat ze zelve weten. Ook is het toezicht op het onderwijs beter verzekerd aan de ambachtsschool dan bij het leerlingstelsel.

3. De ambachtsschool kan beter opleiding geven dan het beste leerlingstelsel, omdat daar de ontwikkeling in het ambacht regelmatig opklimmend plaats heeft en voortdurend het *hoe* en *waarom* kan verklaard worden, terwijl het belang van den leerling uitsluitend op den voorgrond treedt.

De voordeelen van het leerlingstelsel evenwel zijn als volgt:

1. Het leerlingstelsel kan allen helpen, de ambachtsschool kan dat niet; enkele vakken zouden zelfs aan de school niet practisch onderwezen kunnen worden.

2. Het leerlingstelsel kent geen overgang van de school naar de werkplaats; voor de ambachtsscholen levert die overgang betrekkelijk moeilijkheden op.

3. Het leerlingstelsel is bereikbaar voor den meest armen, mits er loon wordt betaald; de ambachtsschool kan ook om die reden niet door allen bezocht worden.

Zoowel van de ambachtsscholen als van het leerlingstelsel zou spreker nog meer voor- en nadeelen kunnen opsommen, doch dan zou men tot details moeten afdalen.

Na nog met een enkel woord over de vereeniging voor de vakopleiding in Nederland te hebben gesproken, eindigt de spreker zijne lezing en verklaart gaarne bereid te zijn over 't gesprokene van gedachten te wisselen of daaromtrent vragen te beantwoorden. Van deze gelegenheid werd door eenigen gebruik gemaakt.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de voorzitter de verg., die door 46 leden en gasten werd bijgewoond, met een hartelijk woord van dank aan den spreker voor de zeer duidelijke en met den gloed van overtuiging uitgesproken rede, en met dankzegging aan de aanwezigen, zoo van hier als elders, voor de opkomst.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Rotterdam.

Op de ledenvergadering van 14 Februari trad de heer J. I van Wijckhuise als spreker op met het onderwerp: „Kijkjes in de geschiedenis der bouwkunst". Spreker noodigde zijn hoorders uit het eerst hun attentie te wijden aan de groote kunstproducten der Egyptenaren. Die reusachtige bouwwerken, pyramiden, paleizen en tempels, getuigen zoo baden ten dage van de groote willekeurige macht door de Pharao's uitgeoefend. Zulke bouwwerken konden slechts worden uitgevoerd, wanneer een alleenheerscher het leven en den eigendom eener blindelings gehoorzamende menigte gebood. De groote uiting der kunst was hier de bouwkunst, die geheel gebaseerd was op één grootsch streven, zij het hier al of niet vrijwillig, van het geheele volk om vorm te geven aan denkbeelden, dienstig aan de publieke zaak.

Overgaande tot de Grieksche bouwkunst, koos spreker het tijdperk na het optreden van Solon, die door zijn wetgeving het volk wakker schudde, het loskrukte van de overheersching van den adel en het rechten gaf die ieder burger zijn waarde als mensch deed gevoelen. De meest merkwaardige gebouwen, de tempels, vertoonen een bijzondere tegenstelling met de Oostersche straks genoemde gebouwen; daar geheimzinnig mystieke somberheid, hier open, bekoorlijke vormen. Verder beschreef spr. de Stoa's of zuilengangen, de Agora, de Palaestra, de Hippodromo's enz. en hoe in later tijdperk de staatsgebouwen werden verwaarloosd. Ook hier werd een grootsch ideaal nagestreefd, geheel saamgeweven met het gemeenschapsleven van het geheele volk. Met betrekking tot de Romeinsche bouwkunst wijst spr. erop hoe deze in het begin onzer jaartelling haar hoogste vlucht doorleefde. De wereldheerschappij en rijkdom gevoegd bij de macht der Keizers deed gebouwen ontstaan, welker oogverblindende pracht zonder schoonheid soms Rome's roem vestigden, en deze stad versierden met gebouwen als het Gouden Paleis, het Colosseum, het Pantheon enz.

Een duizend jaar overspringende, kwam spr. tot de bouwkunst der middeleeuwen en koos daarvan de meest ontwikkelde uiting, de Gothiek, zooals die zich vertoont in Frankrijk, Duitschland en de Nederlanden. Als allerschoonste resultaten noemde hij de kathedralen van Reims, Chalons, Troyes, Chartres enz. In de Nederlanden vindt de Gothiek, behalve in de gewijde monumenten, in de burgerlijke bouwkunst haar hoogste uiting als in geen ander land, o. a. de stadhuizen van Gent, Middelburg, Brussel, Gouda enz. Hij toonde aan hoe ook hier gemeenschappelijk grootsche idealen werden nagestreefd.

Daarna ging spreker over tot het geven van enige beschouwingen over de hedendaagsche kunst van bouwen. Reeds eenige jaren vraagt men naar een nieuwen stijl van bouwen. Deze vraag moet ons niet verwonderen. Wij hebben ten gevolge der uitvindingen in de laatste helft dezer eeuw gedaan, duizende nieuwe behoeften en nieuwe materialen. Hygiëne, verwarming en verlichting eischen steeds meer de aandacht, en allen vragen nieuwe vormen; wij hebben nieuw geloof, nieuwe kennis en nieuwe hoop, doch uit de geschiedenis blijkt dat jaren noodig waren om een stijl te doen ontwikkelen.

Een duidelijk geprononceerde eindstroomling is nog niet uit den economischen strijd onzer dagen ontstaan. Wel is een groot streven begonnen ook in ons land, waar velen trachten ook eerlijkheid in de bouwkunst toe te passen; van daar de leer der zoogenaamde rationalisten. Het is echter geen vreemd verschijnsel dat frischheid en juist begrip van eerlijkheid, gepaard aan groot willen en trachten, dikwijls overstelpend worden door kennis van archeologie. Als vervanging van eigen krachten is archeologie fataal voor den architect. Vooruitgang is het wachtwoord ook in de architectuur.

Onder een daverend applaus eindigde spr. zijne interessante voordracht.

Na behandeling van eenige huishoudelijke zaken wordt deze vergadering gesloten.

Afdeeling Utrecht.

Vergadering van 18 Februari 1898.

Na het voorlezen en goedkeuren der notulen werden drie leden met algemeene stemmen als zoodanig aangenomen en het woord gegeven aan den heer C. de Weerdt, die zich bereid verklaard heeft dezen avond als spreker op te treden met het onderwerp: „Ambachtsonderwijs".

Spreker maakt de volgende drie stellingen:

a. de ambachtsschool beantwoordt niet aan haar doel, de leerling moet worden gevormd in de practijk;

b. het instellen van een leerlingcontract is een sieh des tijds;

c. er bestaat behoefte aan degelijke vakvereenigingen, die het ambachtsonderwijs behartigen en controleeren.

Nadat de heer d. W. deze stellingen in breede trekken heeft verdedigd, wijst spreker op de goede resultaten die de Vereeniging tot bevordering van het ambachtsonderwijs in Drente oplevert. Daar toch wordt de aanstaande ambachtsman gevormd in de practijk, onder leiding van goede patroons, die werkelijk, wat vakkennis betreft, hoog staan.

De plaatsing der leerlingen geschiedt onder verband van een leerlingcontract, waarin de bepalingen zijn opgenomen omtrent den duur van den arbeid des leerlings, het verbod om de knapen te besigen voor andere werkzaamheden dan die het vak betreffen dat door hen wordt uitgeoefend, enz.

Ten slotte wijst spreker op het theoretisch onderwijs, waarin de teekencursussen, welke deze Vereeniging in de verschillende plaatsen van de provincie Drente stichtte, voldoende voorzien en op de hulp die zij zoo ruimschoots ontvangt, niet alleen van Staat, gemeenten en instellingen, maar bovendien van particulieren, waaronder architecten, die zich geheel belangeloos met het onderwijs in het bouwkundig teekenen in hunne woonplaatsen belasten. Dat de Vereeniging veler hulp moge ontvangen, is sprekers wensch.

Bij monde van den Vice-voorzitter wordt spreker, namens de Vergadering, dank gebracht voor zijne onderhoudende bijdrage, waarvan ook een krachtig applaus getuigde.

Hierna wordt de vergadering gesloten.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van Woensdag 23 Februari 1898.

Onder de ingekomen stukken was een schrijven van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, waarin afwijzend wordt beschikt op het verzoek om een exemplaar van het Gedenkboek voor de bibliotheek.

Medegedeeld werd dat zich weder 4 personen voor het lidmaatschap hadden aangemeld.

Hierna werd de uitbreiding der bibliotheek besproken.

In de vragenbus bevond zich een vraag over het afkeuren van bovenlandsche palen wegens zgn vuur, omdat men door den kop af te zagen geen zekerheid heeft het vuur zich niet op andere plaatsen bevindt, en of dit kwaad, na het inheien, onder water voortwoekert. Na bespreking werd goedgevonden de questie aan het oordeel van den heer Van der Kloes te onderwerpen.

Vragen, uit vragenbussen van vroegere vergaderingen, waarvan de behandeling wegens tijdgebrek was uitgesteld, werden uitvoerig besproken en op één na voldoende beantwoord.

Na het behandelen van eenige huishoudelijke zaken en de rondvraag werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Uit het programma van de internationale tentoonstelling van bakkerij, maalderij en kookkunst, dit jaar alhier te houden, blijkt dat een bijzondere wedstrijd zal geopend worden voor inzending van:

De meest volledige en doelmatige inrichting eener meelfabriek in werking. Prijs f 500.

De meest volledige en doelmatige inrichting eener brood- en beschuitbakkerij in werking. Prijs f 200.

De meest volledige en doelmatige inrichting eener banketbakkerij in werking. Prijs f 200.

De meest volledige en doelmatige inrichting eener zoogenaamd Engelsche biscuitbakkerij in werking. Prijs f 200.

Het beste systeem oven voor de brood- en beschuitbakkerij. Prijs f 400.

Het beste systeem oven voor de kook- en banketbakkerij. Prijs f 150.

De meest volledig en doelmatig ingerichte keuken. Prijs f 200.

De tentoonstelling zal verdeeld zijn in 5 groepen: 1o. grondstoffen, 2o. voortbrengselen, 3o werktuigen, onderdeelen van werktuigen en gereedschappen, 4o. hulpmiddelen, 5o. voorwerpen of artikelen, niet te brengen onder die, welke, in den uitgebreidsten zin gerekend kunnen worden te behooren tot een der 4 genoemde klassen, voor zooverre het comité zal meenen zo ter mededinging of opluistering te kunnen of mogen aannemen.

— De Commissie der Koninklijke Subsidiën voor jonge kunstschilders heeft in haar gehouden vergadering besloten, dat één jaar subsidiën zullen verleend worden aan de heeren: G. J. Wolter te Antwerpen (tijdelijk), Gerard van Hove te 's-Gravenhage en A. J. Addincks te Rotterdam, terwijl aan mej. S. Hirschmann voor één jaar een toelage is verleend.

Bilthoven. Onze stad is een „architect" rijker geworden. Dezer dagen werd n.l. vanwege den R.-K. Volksbond een vrij belangrijk bouwwerk aanbesteed naar de plannen van een architect, die den aanvalligen leeftijd van negentien jaren reeds bereikt heeft; de uitvoering zal evenees onder toezicht van dezen „bouwmeester" geschieden. Sommigen beweren dat het „huis met de boomen" thans overtroffen zal worden; weer anderen — dat zijn de moppenaars, die altijd wat aan te merken hebben — zeggen dat het bestuur van den Volksbond wijzer had moeten zijn en geen bouwwerk van zoo grooten omvang aan een knaap had moeten toevertrouwen. Eenigen denken aan een Carnavalsgrap, maar deze vormen, nu het Carnaval voorbij is, verreweg de minderheid. Enfin, men zal wijs doen te wachten tot 't bouwmeesters gewrocht gereed is; eerst dan zal het kunnen blijken of er in onze voormalige veste een tweede Jacob van Campen verrezen is.

Sittard. In de jongste gemeenteraadszitting is besloten tot den bouw eener nieuwe gasfabriek, waarvan de kosten zijn geraamd op f 52 000. De aanbesteding zal op 8 Maart plaats hebben.

Aflevering 2 van *De Notaris* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Andrée's tweede poollballon op Spitsbergen, door Dr. L. Bleekrode. — Een grooter ras van hijen, door J. C. Bosch. — Een muntwatermeter, door L. Jonker Czn. — Iets over electrische trams, door D. Ingerman. — De nieuwere ventilatie-methoden, door Dr. A. J. C. Snijders. — Mensch-apen, door Dr. R Sinis. — Oude en nieuwere geneesmiddelen, door Dr. R. G. Rijkens. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: de civiel-ingenieur A. K. Zwaede, bij het maken van een schipbrug over het marinedok te Vlissingen, en J. Jongbloed te Enschede, bij den bouw van een sluiswachterswoning te Jutfaas.

— Bij kon. besluit is Dr. C. Hofstede de Groot, belast met het geven van onderwijs aan H. M. de Koningin, benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot ingenieur 2e kl., de waarn. ing. 3e kl. J. Witke en de ambt. op non-activiteit E. J. Bergmans, laatst die betrekking bekleed hebbende; tot opz. 2e kl., de ambt. op non-activiteit P. H. Briët laatst die betrekking bekleed hebbende, en de waarn. opz. 3e kl. H. J. Regeer;

overgeplaatst naar Koedoes, de aan den chef der irrigatie-afdeeling Serang toegevoegde opz. 3e kl. A. J. de la Rambelje; naar de residentie Kedoe, de aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling toegevoegde ingenieur 2e kl. Jhr. H. G. Six; naar de residentie Besoeki, de opzichter 3e kl. C. J. F. Ch. v. Raalten; naar de residentie Semarang, de adspirant-ingenieur J. H. Thal Larsen;

toegevoegd aan den chef der 3e waterstaatsafd. voor de werken te Pek lan (Probolinggo), de opzichter 3e kl. A. Mioulet; aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling de ter beschikking gestelde ambtenaar A. G. Allart, de opzichter 3e kl. W. F. H. Cramer; aan den chef der 3e waterstaatsafd. de ingenieur 2e kl. A. Sijthoff; aan den chef der 2e waterstaatsafd. de ingenieur 2e kl. W. H. Kloppenburg; aan den chef der 1e waterstaatsafd. de adspirant-ingenieur A. M. Valkenburg en F. A. Varkevisser; aan den chef der werken en opnemingen aan de Solorivier de ingenieur 1e kl. L. G. de Val, de ingenieur 2e kl. E. J. Bergmans, de adspirant-ingenieur J. J. S. van Leeuwen, A. A. Meijers en Jhr. R. R. L. de Muralt en de opzichters 2e kl. P. H. Briët en Ch. van Aaken;

geplaatst bij de directie, de benoemde ingenieur P. Ch. van Silevelt.

— Bij den dienst van het mijnwezen **benoemd** tot hoofdingenieur Dr. R. D. M. Verbeek, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende, onlangs van verlof uit Europa teruggekeerd;

overgeplaatst naar Menado, als eerstaanwezend mijningenieur in de residentie van dien naam, de hoofdingenieur Dr. R. D. M. Verbeek voornoemd.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java zijn:

benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur 1e kl. L. P. Textor, tot opzichter 3e kl. de onderopzichters 1e kl. L. F. Berretty en B. E. S. Brendar à Brandis, tot onderopzichter 1e kl., de onderopzichters 2e kl. A. van Kullenburg en H. J. Kuitert, de eerstgenoemde in tijdelijken dienst; tot onderopzichter 2e kl., de onderopzichters 3e kl. C. F. Alexander en J. F. Elsinger;

geplaatst: bij den aanleg der lijn Batavia—Tangerang—Bantam, de opzichter 1e kl. K. S. F. O. Ott en de opzichter 2e kl. E. R. Senè;

gedetacheerd: bij de afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement der burgerlijke openbare werken, de ingenieur 1e kl. J. G. P. Richter en de tijdelijke opzichter 3e kl. O. A. Gewaj;

overgeplaatst naar de Oosterlijnen de onderopzichter 1e kl. F. A. J. van Os.

— De heer F. Nobel Azn., is, op zijn verzoek, eervol ontslagen uit zijne betrekking van tijdelijk adjunct ingenieur bij het aan het Departement van Koloniën verbonden Technisch Bureau.

VACANTE BETREKKINGEN.

— R.-K. Opzichter-teekenaar. Adres Bureau dezes onder lett. V L. (*Zie advt. in het vorig no.*)

— Bekwaam bouwkundig opzichter. Adres lett. D. B. Algem Advert.-bureau W. Moerkotter, Amsterdam.

— Timmer- en metselaffaire over te nemen. Adres lett. H. S., Bureau dezer. (*Zie advt. in dit no.*)

— Bouwkundig teekenaar, in staat zelfstandig plannen van fabriekshouw te maken. Adres no. 1578, Internat. Annoncebureau, Amsterdam.

— Bouwkundig opzichter bij de Maatschappij „Zeebad Scheveningen", bekend met alles wat tot de inrichting van een groot etablissement behoort. Adres in persoon, met getuigschriften, dagel. van 3—5 uren.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar over achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Plaatsing gezocht voor een jongmensch, oudleerling ambachtsschool. Adres lett. R. Bureau dezer. (*Zie advt. in dit no.*)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Opzichter,	leeft. 50 j.	geh.	verl. sal.	ƒ	90	p. md.
2. „	„ 34 „	ongeh.	„ „	„	80—90	„ „
3. Asp.-Opz.-Teek.	„ 18 „	„	„ „	„	35—40	„ „
4. Opz.-teek., burger- en waterb. kunde,	„ 29 „	geh.	„ „	„	66—70	„ „
5. Opz.-teek., bekend met kerkenbouw	„ 26 „		„ „	„	75—80	„ „
6. Opzichter	„ 22 „	„	„ „	„	60	„ „
7. Opz. of Teeken.	„ 20 „	ongeh.	„ „	„	60	„ „
8. Opzichter	„ 28 „	„	„ „	„	70	„ „
9. Teeken., hard-, bouw- en penteekenen, ongeh.						
10. Opz. of Teek.,	leeft. 23 j.	ongeh.	verl. sal.	ƒ	80	p. md.
11. Asp.-Opz. of Teek.	„ 18 „	„	„ „	„	30	„ „
12. Opz.-Teekenaar	„ 30 „	„	„ „	„	80	„ „
13. Opz., landm. en waterpassen,	leeft. 35 j.	verl. sal.	ƒ 900—1200	's j.		

Advertentiën.

JONGMENSCH, 17 Jaar,

oud-leerling Ambachtsschool Amsterdam, sedert een jaar als timmerman werkzaam, **zoekt verplaatsing,** bij voorkeur in een betrekking, waar hij zich theoretisch en praktisch bekwamen kan. — Brieven franco letter R., Bureau van dit Blad.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. —* Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

HH. Timmerlieden.

Voor een flink R.-C. persoon bestaat gelegenheid **een goed beklante**

Timmer- en Metsel-affaire

OVER TE NEMEN. Tusschenpersonen komen niet in aanmerking. Br. fr. lett. H8 aan het Bur. v/d. Blad.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

op DINSDAG 15 Maart 1898,

des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Bureau van den Sectie-Ingenieur der *Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen* in het Stationsgebouw te *Groningen*, van:

Bestek L:

Het uitvoeren van eenige onderhoudswerken aan gebouwen, kunstwerken, enz. der lijnen Harlingen—Nieuwe Schans en Groningen—Delfzijl, in acht perceelen.

De besteding geschiedt volgens § 95 van het bestek.

Het bestek ligt van den *1n Maart 1898* ter lezing aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Groningen* en is op aanvraag aan genoemd bureau te bekomen tegen betaling van **f 1.00.**

De algemeene voorwaarden, op het bestek van toepassing, zijn terzelfder plaatse te verkrijgen tegen betaling van f 0.25.

Inlichtingen worden gegeven als in het bestek vermeld.

GRONINGEN, den 25n Februari 1898.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS *Epe* zullen op ***Zaterdag 5 Maart e. k.***, des voormiddags te half elf uren, ten Gemeentehuize aldaar in het openbaar

aanbesteden:

Het aanleggen van Klinkerbestrating (paardenpad) ter lengte van ± 300 Meter in de zoogenaamde *Kastanjelaan* te *Vaassen*.

Aanwijzing op *Dinsdag 1 Maart e. k.*, des voormiddags te tien uren, ter plaatse.

Bestek en voorwaarden liggen ter Gemeentehuize ter inzage.

EPE, 23 Februari 1898.

SWEERTS DE LANDAS,
Burgemeester.

L. NEDERMEIJER ROSENTHAL,
Secretaris.

PIANINO gevraagd.

Prijs, fabriek, verkoopreden, adres lett. N C, Bureau dezer Courant.

GEVRAAGD

voor verminderden prijs: ***Dictionnaire de l'architecture française par Violet-le-Duc.***

Aanbiedingen, met opgave welke uitgave, aan den Boekh. WAANDERS, *Weste Wagenstraat*, ***Rotterdam.***

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente *Watergraafsmeer* zullen op ***Donderdag 17 Maart 1898*** des 's middags ten **12** ure, op het Raadhuis aldaar aanbesteden:

Het vergrooten door opbouw eener verdieping op de bestaande school met annexe werken en leverantie van alle materialen, arbeidsloonen en transportkosten.

Aanwijzing zal plaats hebben op *Dinsdag 15 Maart 1898*, des namiddags van 12 tot 1½ uur door den Bouwopzichter G. S. NOUT.

Bestek en tekkening zijn te verkrijgen aan het Raadhuis voornoemd, van af *Donderdag den 3n Maart 1898*, tegen **f 2.—** per stel.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-GRAVENHAGE, ***Kerkplein***, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

HOUTEN
Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

AANBESTEDING.

Op ***Maandag 14 Maart 1898*** 's middags te **12** uren, zal in het Koffiehuis van de Wed J. KOPPENOL, te *Hoogvliet*, de Bouwkundige J MEYBOOM, namens den WelEd. Heer J. F. A. CRÖNER, te *Rotterdam*, ***aanbesteden:***

Het afbreken en weder opbouwen van een Bouwmanswoning met Wagenschuur op de Kiftplaat, gemeente Poortugaal.

Bestek en teekening liggen van af *Zaterdag 26 Februari 1898* ter inzage en overname in gemeld Koffiehuis.

Aanwijzing op de plaats van bouwing op *Maandag 7 Maart 1898*.

Informatiën bij den Bouwkundige voornoemd, en bij den Heer F. C. TIMMERS, te *Hoogvliet*.

JOHN's
Schoorsteenkap en Ventilator

(*Gedeponeerd in alle landen van Europa.*)

Zon, Regen en **Wind** werken **gunstig** op den trek van den Schoorsteen.

10 jaar Garantie.

Goedkooper en **beter** dan eenige andere kap. Kan niet vastroesten. Werkt geruischloos. Zeer **gemakkelijk** schoon te maken.

Getuigschriften, Prospectussen en Inlichtingen verstrekt

ROBBERT KALFF, *Utrecht*, *Maliesingel* **29.** (1)

Alleenverkoop voor Nederland en Koloniën.

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.

Valkenburg bij Leiden.

SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.

Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 73.
Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 10. ZATERDAG, 5 Maart 1898.

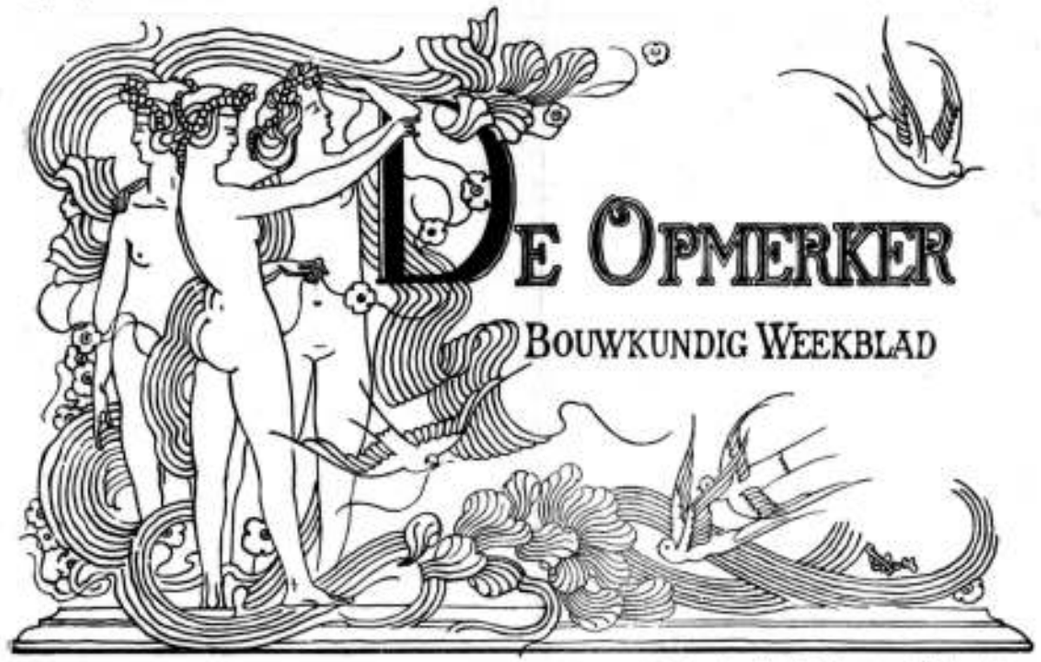

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt, voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

LOON EN ARBEIDSDUUR.

Toen de Gemeenteraad van Amsterdam voor de stedelijke werklieden eene regeling van loon en arbeidsduur maakte, meenden velen, dat dit voorbeeld weldra over het geheele land navolging zou vinden. Die verwachting is niet verwezenlijkt. Ook de hoop, dat de algemeene loonstandaard bij particulieren te Amsternam zou rijzen, werd slechts voor enkele vakken, en dan nog maar gedeeltelijk, vervuld.

De werklieden in de hoofdstad zijn dan ook niet tevreden. Die ontevredenheid spruit bij velen, die onder de gemeentelijke bepalingen werken, voort uit de onpractische wijze, waarop de loonquestie werd geregeld, toen één minimum voor ambachtslieden en één minimum voor niet-ambachtslieden werd vastgesteld. Daar in het geheel geen rekening was gehouden met de bestaande loonen, was de verhooging voor de beoefenaars der verschillende vakken zeer ongelijkmatig, ja had zij bijv. voor de metselaars niets te beteekenen. Zoo kan het dan ook geen verwondering wekken, dat deze laatsten thans pogingen doen, om het minimumloon op *f* 0.30 per uur gebracht te krijgen en dat zij, om dit te bereiken, dezen zomer een algemeene werkstaking willen uitlokken.

Doch ook andere vakbeoefenaars hebben grieven, die zij in den loop des vorigen jaars door adressen den Gemeenteraad hebben kenbaar gemaakt. Onlangs heeft het Dagelijksch Bestuur dier gemeente op deze adressen preadvies uitgebracht. Het loont de moeite, bij deze stukken een oogenblik stil te staan.

In de eerste plaats komen de gravers en baggerlieden met het verzoek, om als ambachtsbeoefenaars te mogen worden beschouwd, terwijl zij tevens aandringen op bepalingen, die de aannemers van gemeentewerken verplichten uitsluitend Amsterdamsche werklieden in dienst te nemen.

Dan volgen de steenhouwers met den eisch, dat al het steenhouwwerk, hetwelk de gemeente doet vervaardigen, binnen Amsterdam zal worden gereed gemaakt. Smeden verlangen, dat alle smidswerken moeten worden gemaakt door een ingezetene der gemeente. Behangers vragen, onder welke loonregeling zij vallen. Timmerlieden vorderen een beperking van den werktijd des winters tot negen uur per dag.

Al deze wenschen worden toegelicht met feiten, wier bespreking en weerlegging de eerste helft van het preadvies vult. Als van te plaatselijken aard heeft dit alles voor onze lezers geen belang. Maar van beteekenis is wat Burgemeester en Wethouders naar aanleiding van de bovenvermelde verzoeken mededeelen.

Zij verdeelen die verzoeken in drie categorieën en wel: de groepeering der werklieden, den duur van den werktijd en bepalingen strekkende tot bescherming van Amsterdamsche werklieden.

Zij zeggen omtrent:

„A. *Groepeering der werklieden.* Als resultaat van de overwegingen en van de besprekingen, gehouden in de commissie van bijstand in het beheer der publieke werken, zijn wij tot de conclusie gekomen u te moeten voorstellen aan de twee categorieën werklieden, thans voorkomende in de bepalingen omtrent minimum-loon en maximum-arbeidsduur, eene derde categorie toe te voegen.

„Met name te noemen welke werklieden tot die derde categorie zullen behooren, achten wij niet gewenscht. Allicht zou daardoor de meening kunnen ontstaan, dat het minimum-loon, voor die derde categorie werklieden te bepalen, voor hen het standaard-loon zou zijn. Die meening zou in strijd zijn met de bedoeling

der „Bepalingen" welke niets anders beoogen dan den werkman te waarborgen, dat hem geen *minder* loon wordt uitgekeerd dan in de „Bepalingen" is vastgesteld. Op grond daarvan is naar onze meening de algemeene benaming „vakarbeiders, geen ambachtslieden, ter beoordeeling der directie", de juiste term, welke voor de werklieden van de toe te voegen categorie moet gesteld worden.

„Het minimum-loon, aan de werklieden behoorende tot die nieuwe categorie toe te kennen, wenschen wij bepaald te zien op 20 cent per uur. Ook hierdoor zijn zij alsdan te onderscheiden van de sjouwerlieden en staan ze, wat loon betreft, in billijke verhouding tot de ambachtslieden, aan wie, zooals uwe vergadering bekend is, een minimum-loon van 23 cent per uur is verzekerd. Voorts deelen wij uwe vergadering mede, dat de behangers worden gerekend te behooren tot de categorie „ambachtslieden" en dat hun derhalve bij uitvoering van gemeentewerken een minimum-loon van 23 cent per uur moet worden toegekend."

Er wordt dus een overgangsvorm van werklieden geschapen, die tusschen den ambachtsman en den gewonen arbeider in staat, en die als „vakarbeiders, geen ambachtslieden, ter beoordeeling der Directie", wordt aangeduid. De vorm is vaag en aan de „Directie" wordt hier een groote macht gegeven, die tot willekeur kan leiden. De bedoeling zal wel zijn om den gravers en baggerlieden, zonder hen tot ambachtslieden te verheffen, het minimum-loon van *f* 0.20 per uur te verzekeren.

Het is te hopen dat deze „vakarbeiders" nu tevreden zullen zijn. Klachten zullen evenwel blijven bestaan, zoolang niet met de bestaande loonen bij de vaststelling der minima wordt rekening gehouden. Daar vermindering natuurlijk *niet* kan plaats hebben, is de fout alleen te herstellen door *f* 0.23 per uur vast te houden voor die ambachtslieden, die bij particulieren het laagste loon krijgen en de minima voor de anderen naar evenredigheid hooger te stellen. Dit zal de Gemeente veel geld kosten, maar een ander middel om het ter kwader ure begane onrecht goed te maken, bestaat er niet. Wie de werklieden tevreden wil zien, mag op geen kleintje letten.

Het volgende wordt medegedeeld naar aanleiding van:

„B. *Duur van den werktijd.* Naar het ons wil voorkomen — en dit gevoelen wordt gedeeld door de Commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken — zal een beperking van den arbeidsdag, zooals in het adres wordt voorgesteld, op de werkloosheid niet van eenigen beteekenenden invloed zijn. Er is geen reden om aan aannemers een korteren werktijd voor te schrijven dan dien, welke voor de werklieden in dienst der gemeente is vastgesteld en die door uwe vergadering in 1894 is bepaald op 10 uur per dag.

„Waar nu uwe vergadering, na rijpe beraadslagingen, zich omtrent bedoeld punt beslist heeft uitgesproken en het ons sedert dien tijd niet gebleken is, dat vermindering van den werktijd wenschelijk of noodig is, meenen wij u in overweging te moeten geven op het verzoek van adressante niet in te gaan."

Dit zal den werklieden, die meer en meer van meening zijn geworden dat beperking van den arbeidsduur tot bestrijding van werkloosheid een der beste middelen is, niet bijster lijken. Zij zullen vragen waaruit B. en W. afleiden, dat die beperking in dit geval zoo weinig invloed zal hebben. Ook zullen zij van de rijpheid der beraadslagingen in 1894 gehouden, en waarna de werktijd is bepaald op 10 uur per dag, misschien niet zulk een hoog denkbeeld hebben als de stellers van het preadvies, wier sterkste argument de „eerbied voor het gewijsde" is, die thans ook in Frankrijk zulke goede diensten heeft gedaan.

Over C. *Bepalingen tot bescherming van Amsterdamsche werklieden* wordt o. a. opgemerkt:

„Tegen het opnemen in de bestekken van een bepaling, waarbij de aannemer steeds verplicht wordt uitsluitend gebruik te maken van Amsterdamsche werklieden, meenen wij ons met klem te moeten verzetten. De aanbesteder kan voorschriften geven omtrent minimum-loon, maximum-arbeidsduur, verzekering tegen ongevallen en omtrent veiligheids- en gezondheidsmaatregelen op het werk — verder mag en kan hij o. i. niet gaan.

„Wordt de vrijheid van handelen van den aannemer nog meer beperkt, meer speciaal met betrekking tot de keuze van de werklieden, die hij voor een degelijke en spoedige uitvoering van het werk noodig acht, dan zal blijken, dat openbare aanbesteding niet meer in het belang der gemeente kan geschieden en dat dientengevolge met dat stelsel moet worden gebroken. Het gevolg daarvan zou zijn het uitvoeren van alle werken in eigen beheer. Dit achten wij om verschillende redenen niet gewenscht.

„Buitendien zou het de vraag zijn of het belemmeren van de vrijheid van beweging in het belang zou zijn van den Amsterdamschen werkman, indien — wat niet zou uitblijven — de overige gemeentebesturen in ons land een door Amsterdam gegeven voorbeeld navolgden."

Toch willen B. & W., hoe categorisch zij zich hier ook uiten, althans eenige bescherming verleenen, daar zij voorstellen om de bepaling in de bestekken in dier voege te wijzigen, dat in het vervolg alle onderdeelen van timmerwerken, zoo zij daarvoor vatbaar zijn, op het werk moeten worden vervaardigd, tenzij met toestemming van de directie vervaardiging in werkplaatsen van den aannemer hierterstede of in andere werkplaatsen of fabrieken wordt toegestaan.

Door deze wijziging zal de Gemeente de macht hebben om in tijden van werkloosheid den arbeid zooveel mogelijk binnen de gemeente te houden, en kan tevens gezorgd worden dat, ingeval de aannemer zelf de vervaardiging der timmerwerken niet op zich nemen kan, die niet wordt toevertrouwd aan inrichtingen, waar geen behoorlijke waarborgen bestaan voor de uitkeering van een voldoend loon.

De steenhouwers komen er minder goed af, want, zeggen de preadviseurs:

„De ervaring heeft geleerd dat het vervaardigen van steenhouwwerk binnen Amsterdam in de meeste gevallen veel meer kost dan aan de groef, en dat een soortgelijke bepaling in een bestek tot groote vertraging aanleiding kan geven.

„B. en W. meenen dan ook geene andere belofte te kunnen doen, dan dat bij de uitvoering van steenhouwwerken voor de nieuwe Beurs, voor zooverre die zonder geldelijk nadeel binnen Amsterdam kunnen verricht worden, bij voorkeur Amsterdamsche werklieden in dienst zullen genomen worden, terwijl ook bij het uitvoeren van steenhouwwerk voor andere gebouwen en werken ten behoeve der gemeente zooveel mogelijk met de belangen der hier reeds sedert langen tijd gevestigde steenhouwers rekening zal worden gehouden.

Ook de smeden krijgen geen gelijk, daar B. en W. zeggen: „het opnemen in de bestekken van een bepaald voorschrift, houdende dat *alle* smeedwerken zonder uitzondering binnen de gemeente moeten worden gemaakt, achten wij op dezelfde gronden, als boven ten aanzien

van de vervaardiging van timmerwerken zijn ontwikkeld, van te verre strekking om daarop te kunnen ingaan."

Er spreekt uit het laatste deel van het preadvies een hinken op twee gedachten. Eerst wordt met een zeker vertoon de lof der vrijheid verkondigd, doch daarna doen B. en W. kond, dat zij het met die vrijheid zoo nauw niet zullen nemen. Zij willen blijkbaar èn kool èn geit ontzien, en dus iets onmogelijks beproeven.

De vrijheid is voor de belastingschuldigen het voordeeligst, de bescherming wordt door de werklieden gewenscht. Er moet nu gekozen worden. Wil men beschermen of niet? Het is niet eerlijk de werklieden te paaien met beloften, die men weet toch niet te kunnen nakomen, als het financieele belang in de eerste plaats moet wegen.

Op ons maakt het preadvies den indruk alsof B. en W. wel voorstanders van de vrijheid zijn, maar alsof de questies, die indertijd bij den bouw van het Suasso-museum over de toepassing daarvan zijn gerezen, hen huiverig maken al te zeer kleur te bekennen.

Wat was er niet een *rumor in casa*, toen de Obernkirchner zandsteen voor dat gebouw om een duizend of wat uit te sparen, in Duitschland aan de groef was besteld! Grooter nog was het spectakel toen bleek dat de roode kunstzandsteen, om beter werk te krijgen, niet te Amsterdam, maar te Utrecht was behakt! Een hoofdambtenaar werd toen aan de vertoornde steenhouwers opgeofferd. Dat deze laatsten echter aan dat offer niets gehad hebben, blijkt wel uit hun bovenbedoeld verzoek. Want nu een ander monumentaal gebouw, on'er andere directie, staat te worden uitgevoerd, maken zij zich al van te voren bezorgd voor benadeeling hunner belangen.

Dat de gemeente bereid zal zijn hun de gevraagde bescherming te verleenen, mag betwijfeld worden, nu B. en W. zeggen, dat het vervaardigen van steenhouwwerk binnen Amsterdam in de meeste gevallen veel meer kost dan aan de groef. Doch welke steenhouwerswerken zullen dan zonder geldelijk nadeel binnen Amsterdam kunnen verricht worden door bij voorkeur Amsterdamsche steenhouwers? Hoe zal, zonder geldelijk nadeel, met de belangen der reeds sedert langen tijd te Amsterdam gevestigde steenhouwers rekening kunnen worden gehouden? Wie het weet mag het zeggen.

Het heeft den schijn, alsof B. en W. de bittere pillen, die zij den werklieden te slikken geven, hebben willen vergulden. Edoch, het verguldsel is zóó dun, dat het niets te beteekenen heeft, en dat de patiënten, die de pillen tot hun genezing van de beschermingsziekte moeten verorberen, een leelijk gezicht zullen zetten.

DE AMSTERDAMSCHE BEURS.

Reeds voor een paar weken werd ons van eene zijde, die doorgaans welingelicht bleek, verzekerd, dat de aanbesteding van de nieuwe Amsterdamsche Beurs nu weldra zou volgen. Wij meenden echter dit nieuws voor ons te moeten houden totdat het nader bevestigd zou worden. Immers wij konden niet gelooven dat van een zoo belangrijk gedenkteeken eene aanbesteding zou plaats vinden zonder dat eerst het ontwerp, al was het dan niet aan het publiek, dan toch aan den den Gemeenteraad ter beoordeeling zou zijn voorgelegd.

Maar nu schrijft de heer J. R. de Kruyff in het *Handelsblad:*

Weldra zal een einde worden gemaakt aan de onzekerheid waarin de Burgerij verkeert ten aanzien van de plannen voor de nieuwe Beurs.

Als de geruchten waarheid bevatten, dan is het Bestek voor de Aanbesteding ter pers.

En als in dit opzicht van de urgentie niet wordt afgeweken, mag verwacht worden dat gelijktijdig ook de geval-teekeningen het licht zullen zien.

Het zal echter, bij de geheimzinnigheid waarmede alles behandeld werd, den nieuwsgierigen zeker niet gemakkelijk gemaakt worden, als ze dat „licht" willen aanschouwen. Door een zéér hoogen prijs voor een stel teekeningen te vorderen zal men ongetwijfeld pogen, de aanschaffing te bemoeilijken. Bij de snelle en doeltreffende middelen van reproductie, die thans ten dienste staan, mag men veilig aannemen, dat de technische pers het ontwerp, eenmaal verschenen, spoedig in zeer wijden kring zal verspreiden.

Dat er een kreet van verbazing en verontwaardiging zal opgaan is zeker. De schetsen van de gevels, die in bouwkundige kringen, dank zij de onbescheidenheid van enkelen die het ontwerp zagen, de ronde doen, en die toch heusch ernstig bedoeld zijn, gelijken zoo zeer op parodieën, dat men het ergste kan vreezen.

Ook de heer De Kruyff heeft die schetsen gezien. Hij zegt:

Tot dusverre moest men zich tevreden stellen met de vage voorstellingen die door vertrouwelijke mededeelingen van enkele beroorrechten waren opgewekt. Voorstellingen die evenwel een vasteren vorm kregen voor hen wien ze toevloeiden van verschillende zijden.

Al in Augustus van het vorige jaar schetste mij een jong architect uit zijn herinnering de gevels van het gebouw. Maar het plan was nog niet klaar, zoo heette het toen.

En dus wachtte ik. Tocht in het najaar een andere bouwmeester (te dier zake steeds neutraal gebleven) mij een denkbeeld gaf van het project zooals hij het kort te voren gezien had, en dat merkwaardig overeenstemde met wat ik vroeger vernam. Maar het model werd nog gewijzigd, dus werd er bij gezegd.

En dus wachtte ik weêr, om niet overhaast en dus onbillijk te oordeelen. Maar nu vóór een paar weken komt mijn derde man (een architect in-ruste en dus evenmin tak op den rotten kleef van zijn ex-collega) ons precies hetzelfde vertellen van wat de beide anderen hadden gezegd.

En nadat aldus drie deskundigen van gehoel verschillende opvatting en kunstuiting éénstemmig van oordeel zijn dat de Beursgevels van Berlage — en zijn 140 meters lange Damrakgevel in het bijzonder — haast niemand zullen bevredigen, durf ik gelooven aan de juistheid van hetgeen mr. Van Nierop zeide in de Raadsvergadering van 7 October 1896:

„Wil men het plan-Berlage afbreken, men publiceere het."

Daarom dan ook — 't is duidelijk — heeft men het juist *niet* openbaar gemaakt.

Evenwel ten slotte komt het ontwerp aan het licht, doch vermoedelijk te kort, dan dat het af te breken zou zijn. Ook de heer De Kruyff ziet dit in, en uit zijn schrijven spreekt een toon van sombere berusting:

Slechts enkelen hebben het gezien; maar de Kamer van Koophandel niet; zelfs aan Raadsleden werd er, officieel, geen inzage van gegeven.

Geroetelijk mag gezegd worden dat het Gemeentebestuur met zijn geheimhouding de uiterste grens bereikt heeft van zijn afgepaalden wil, om zich in de voorbereiding van het plan door niets of niemand te laten storen.

Dusdoende heeft het alle hoop om van het Damrak af te komen den bodem ingeslagen.

De burgerij weet dat nu en geeft zich dienaangaande ook geen moeite meer.

De architecten-wereld doet er het zwijgen toe. In een tijdelijke commissie van Verecnigde Amsterdamsche Kunstenaars, waarin onlangs het voorstel is gedaan om openbaarmaking van de plannen te vragen, werd juist door de architecten dit voorstel ernstig bestreden.

De heeren De Flines c. s. leggen er zich — blijkens hun laatste handeling — ook bij neêr.

Een oppositie, met de bedoeling om het aangewezen bouwterrein of den aangewezen bouwmeester te élimineeren, is niet meer te verwachten.

B. en W. hierin door de Beurs-Commissie uit den Raad gesteund, behouden het veld. En uit hun voornemen om spoedig tot aanbesteding over te gaan, blijkt duidelijk, dat zij ten einde toe op den ingeslagen weg zullen volharden.

De stichting is verzekerd. De Beurs-quaestie is beëindigd.

Wij profeteeerden reeds in September 1896 dat het varken met de groote snuit zou komen, dat aan de

Beurs-questie een eind zou maken, Er waren toen velen, die dit beestje niet zien wilden, of die, zoo zij het al met hun geestes-oog ontwaarden, nog wonderveel van het krulstaartje, dat achteraan zou komen, verwachtten.

Zelfs de heer De Kruyff koestert blijkbaar nog thans een stille hoop, dat dit staartje, hoe kort dan ook, zich moge vertoonen.

Immers hij zegt:

En nu men daar aan weerskanten overtuigd van is, staat niets het Gemeentebestuur meer in den weg, om althans den schijn te redden, dat het niet slechts om beëindiging van de questie, maar ook om het verkrijgen van een goed gebouw te doen was; door alsnog — zij het te later ure — aan de publieke meening stem te geven over het uitwendig voorkomen daarvan, alvorens de plannen onherroepelijk vast te stellen en den datum van aanbesteding te bepalen;

opdat alsnog duidelijk geformuleerde wenschen in ernstige overweging kunnen genomen worden.

Van ons Dagelijksch Bestuur mag niet verwacht worden dat het de Burgerij zal stellen voor een „fait accompli."

Daarvoor is zijn positie nu te stork geworden en staat het — in onze schatting — ook te hoog.

Blijmoedig optimisme! De publieke meening wilde men *buiten* alles sluiten, en zou men nu zoo dwaas zijn om te trachten een schijn te redden, die reeds lang onherroepelijk niet meer te redden was? Wat is daar voor het Gemeentebestuur bij te winnen? Het zou wel dwaas zijn, indien het de publieke meening *nu* een stem ging geven, indien het toeliet, dat *nu* nog duidelijk geformuleerde wenschen door die publieke meening ter overweging werden aangeboden. Er is niets anders over dan het „fait accompli".

Men is met de beursgeschiedenis langzamerhand van den wal in de sloot geraakt. Toen men nog op den wal stond, waar de publieke meening zich deed gelden, kwam men tot geen resultaat; in arren moede is men toen in de sloot der geheimzinnigheid gesprongen, waar de publieke meening *niet* volgen kon. Is er nu soms iemand, die niet met zijn figuur verlegen zich toont, wanneer hij uit een moddersloot weer op den wal en de daar aanwezigen hem uitlachen?

Edoch, de straf volgt steeds op het kwaad. Het stadsbestuur van thans kan gerust zijn gang gaan, het krijgt, als ieder, loon naar werken.

De Beurs, eenmaal staande, gaat zoo gauw niet weer weg. Zij zal haar tinnen en toren ten hemel heffen. Wij durven de voorspelling wagen, dat iemand slechts nog een jaar of tien zal behoeven te leven, om de straf te aanschouwen, die zoowel aan het stadsbestuur van thans als aan den heer Berlage zal worden voltrokken.

De heer De Kruyff zinspeelt daar reeds op, waar hij zegt:

Wij hebben de nieuwe Beurs — dus wordt gezegd — betrekkelijk voor een koopje. Maar toch is het een bedrag van ruim anderhalf millioen; aanzienlijk genoeg om er wat lang genot van te hebben.

Hoe lang kan dat wel wezen?

De oude-Beurs-aan-den Dam drangt in haar kroonlijst het waarschuwend jaartal: 1845. En niemand zou er ernstig over denken, om ze nu — nà nog geen zestig jaren — al weêr af te breken, wanneer ze niet zoo leelijk was

Veeleer nog zou men de rooilijn van het Damrak verleggen om den toegang te verbreeden, en het fraaie monument aan de achterzijde uitbreiden, om het op die wijze te kunnen behouden.

Maar wie denkt er aan?

En zullen dan — lezer — uwe kinderen méér eerbied hebben voor de anderhalf millioen die gij verbouwd hebt,

wanneer zij van meening zijn dat hun Beursgebouw wat te lang of te smal is en bovendien niet past in het karakter van de stad?

Men behoeft hier niet van onze *kinderen* te spreken. Wij zelf zullen ons er nog voor schamen, dat protectiegeest en doordrijverij, *juist als vóór* 1845, ons bedacht hebben met een gebouw, dat, steengeworden modegril, op ons den indruk maakt van te zijn het gedenkteeken eener belachlijke dwaling.

De bouwkundige wereld mag dan wel van schaamte blozen. Ziet zij nu het wangedrocht van Zocher aan, dan kan zij ten minste zich troosten met de gedachte, dat zij tegen die on-kunst met kracht en waardigheid geprotesteerd heeft. Maar als zij later het werk van Berlage zal aanschouwen, moet haar het denkbeeld kwellen, dat haar flauwe, karakterlooze houding mede schuld draagt aan wat daar staat opgericht.

Der nieuwe Beurs, wij hebben het reeds vroeger gezegd, is een Kaïns-teeken al voor de geboorte opgedrukt.

BIJ DE PLAAT.

De plaat is eene reproductie naar eene teekening van Oscar Grüner, en stelt het portaal der St. Sebastiaanskerk te Salzburg voor.

PRIJSVRAGEN

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Op de prijsvraag tot versiering der Noordeindebrug, door bovengenoemde Vereeniging uitgeschreven, zijn zes antwoorden ingekomen. De Jury, bestaande uit de heeren H. J. Jesse, W. J. Lampe, H. Paul, C. R. van Ruyven en C. W. H. Verster, kende den eersten prijs toe aan het ontwerp motto: „Wilhelmina", vervaardigd door de heeren J. van Dam en P. M. J. van Oerle.

Den tweeden prijs verwierf het ontwerp onder het motto: „Eerepoort", insgelijks vervaardigd door beide genoemde heeren. De prijzen zijn *f* 40 en *f* 20.

Op de prijsvraag voor een ijzeren bloemenstandaard werden twee antwoorden ingezonden; de commissie van beoordeeling, bestaande uit de heeren A. J. van Achterberg, L. van der Laan en R. Nijk, kende aan beide vervaardigers, de heeren J. P. A. van Cleef en J. P. Janssen, een eersten prijs toe.

SOCIËTEITSGEBOUW TE ALKMAAR.

De Jury, ingesteld voor de door het bestuur der Buitensociëteit te Alkmaar uitgeschreven prijsvraag: het stichten van een sociëteitsgebouw in den Alkmaarder Hout, heeft van de 41 ingekomen ontwerpen den prijs van *f* 150 toegekend aan den heer H. J. Jesse te Leiden en de premie van *f* 50 aan den heer W. van Boven te Amsterdam.

RECLAME-PLAAT VOOR DE NAT. TENTOONSTELLING VAN VROUWENARBEID.

In den daartoe uitgeschreven wedstrijd voor een reclame-plaat voor de Nat. Tentoonstelling van Vrouwenarbeid is het ontwerp van mej. Suze Fokker, te Laren, door de jury het best gekeurd en gekozen om uitgevoerd te worden. Eervolle vermeldingen werden niet toegekend.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vergadering van 24 *Februari* 1898.

In deze bijeenkomst sprak de hoogleeraar Mr. H. van der Hoeven te Leiden „over de wenschelijkheid van eene bouwwet". Spreker vroeg zich af, of het wenschelijk is, dat de Rijkswetgever zich meer dan tot nog toe zal inlaten met de regeling van het bouwen en sloopen. Uit de verschillende beschouwingen, die de beantwoording dezer vraag vooraf gingen, bleek ten duidelijkste, dat een algemeene Rijks-bouwwet wel niet voegelijk tot stand zal kunnen komen. Zoo zal bijv. den dorpsbewoner, die in 't midden der heide een huisje bouwt, wel niet gelast kun-

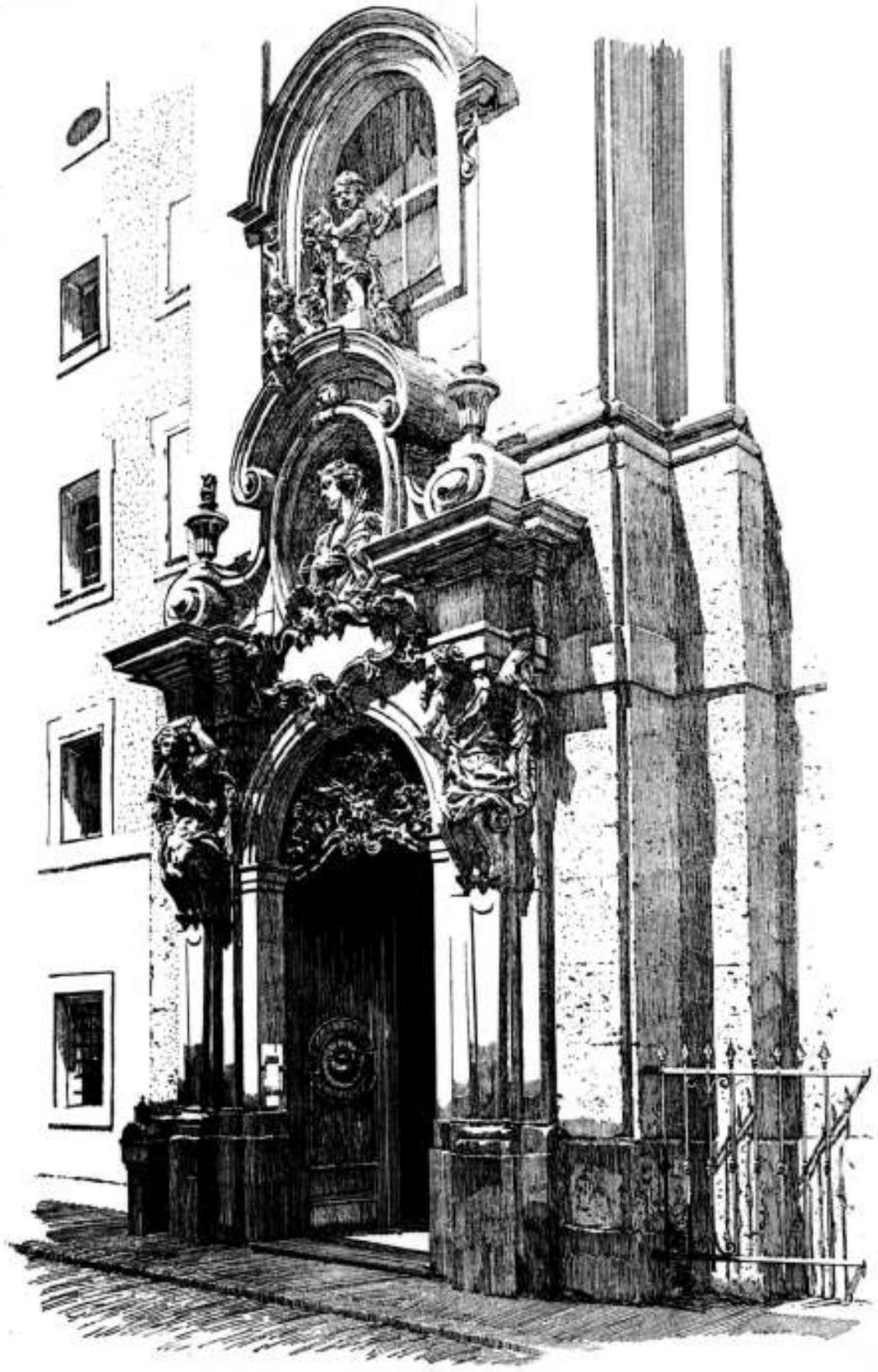

PORTAAL DER ST SEBASTIAANKERK TE SALZBURG.

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

nen worden dat huis een meter of wat voor- of achteruit te plaatsen. Daar hebt ge de bepaling, die den gemeentebesturen de bevoegdheid verleent, voorschriften op te nemen in de politieverordeningen betreffende minimum ruimte per bewoner, doch als een nieuwe wereldburger zijn competent aantal kubieke meters niet vindt, moet dan zoo'n gezin op straat gezet worden? Maar ook de bepalingen omtrent de eischen eener gezonde woning, zijn die niet evenveel van toepassing op een oud als nieuw gebouw, en tieren de heeren microben en bacteriën, enz. niet even sterk in een oud als in een nieuw huis? Zoo zal de woning van hem, die in een groote gemeente zijn bedrijf aan huis uitoefent, aan betere eischen moeten voldoen dan de woning van den landman, die den geheelen dag in de frissche buitenlucht arbeidt.

En de eischen voor goed drinkwater? — Ja, ook die zijn alweer gemakkelijk in de wet neer te schrijven. Maar er zijn weer gansche streken, waar absoluut geen goed drinkwater is te krijgen. Daar moet men gekookt drinkwater nemen, tenzij de wet Chamberland's filters of Apollinariswater voorschrijft. Maar dit zou weer een heerlijke gelegenheid zijn voor de oprichting van een zeer sterk corps ambtenaren: Rijksfilter-inspecteurs en controleurs; zonder hen gaf die wettelijke bepaling niets.

Een kleine enquête, door spreker hier-ter-stede ingesteld, gaf hem de overtuiging, dat het Leidsch gemeentebestuur de bestaande verordeningen goed ten uitvoer doet brengen; hierover wordt niet geklaagd. Zoolang B. en Ws. en de Leidsche Gemeenteraad zich niet schuldig maken aan een verkeerd, een partijdig, een plagerig gebruik van de hun toekomende bevoegdheden, hebben de Leidsche bouwkundigen althans hunnerzijds geen reden te verlangen naar een Rijks-bouwwet.

Hiermede besloot de spreker, onder luide toejuiching, zijn kunrige rede. L. D.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van Zaterdag 26 Februari 1898.

De Voorzitter, de heer L. M. Moolenaar, opent de Vergadering met de mededeeling dat op de prijsvraag: „het ontwerpen van een eereboog" slechts twee antwoorden zijn ontvangen onder de motto's „Mina" en „Kroon". Bij het bestuur is ingekomen een schrijven van den heer Mr. Feith, die in hoedanigheid van medelid der Vereeniging en secretaris van het Museum van Oudheden, het volgende onder de aandacht der leden wenscht te brengen. Thans is in Den Haag eene belangrijke verzameling prenten en teekeningen, afkomstig van het Rijksmuseum, tentoongesteld. Zij stellen voor steden- en gevelversiering uit de 16e, 17e en 18e eeuw. Deze collectie zal hier in het Museum van Oudheden den 8sten Maart en drie volgende dagen geëxposeerd worden. De leden worden tot een bezoek uitgenoodigd.

Daarna werd na ballotage een candidaat als lid aangenomen en bij monde van den heer F. Bach het volgende rapport uitgebracht.

De commissie, benoemd om de antwoorden te beoordeelen op de prijsvraag met 't onderwerp „Eerepoort" deelt mede, dat zijn ingekomen slechts twee stel teekeningen: 't eene met motto „Mina", 't andere met motto „Kroon".

In een tijd als nu, welke 't voorgevoel wekt van enorme verscheringsdrukte, die zoo'n teestelijk jaar kan opleveren, doet het hier verkrijgen, zeer zwakke resultaat den indruk ontstaan als van eene windstilte, welke een losbarstende donderbui pleegt vooraf te gaan.

In 't programma werden gevraagd twee vooraanzichten en 1 zijaanzicht op schaal 1 à 10; een kleurschets op schaal 1 à 25.

De teekenaar van motto „Mina" heeft aan deze vraag niet voldaan, daar zijaanzicht en kleurschets ontbreken, en voor de frontteekening de schaal 1 à 20 genomen is; redenen, waarom dit stel teekeningen buiten bespreking en mededinging moet blijven.

Zoo werd de uitkomst nog zuiniger dan de quantiteit papier bij eersten aanblik doed vermoeden, en restte alleen de inzending met motto „Kroon".

Bij de beoordeeling van deze teekeningen kwam men tot de gevolgtrekking, dat de teekenaar met naauwgezetheid zijn werk had opgezet. Het teekenwerk is, waar het geen voorzen zijn, die de krachten te boven gaan (zooals o. a. bij de heraldieke leeuwen) zorgvuldig en zuiver. Wat de opvatting betreft van den opbouw, hierbij blijkt, dat hem de beteekenis van 't onderwerp niet helder is geweest. De vraag was: een eerepoort, geschikt tot vereering van een raim, aan alle zijden vrij terrein, eene pleinversiering. Kenmerkende eigenschappen hiervoor zijn in deze oplossing niet uitgedrukt. Deze poort met een in bepaalde richting voerende doorgang, is wel de aangewezen opvatting voor plantsing op een afgesloten weg of afsluiting aan het einde eener straat, zij het dan eene breede straat.

Van ontwerpen, als oorspronkelijk samenstellen der teekeningen, kan geene sprake zijn. Zeer bekende vormen, ontleend aan steenbouw, zijn in beter of minder gunstig verband samengevoegd en zoo een monumentale schijn-architectuur nagestreefd, terwijl geene partij is getrokken van materialen, welke door hunne hoedanigheid bij gebruik uit zich zelf decoratieve effecten teweegbrengen. Om iets te noemen bijv.: kleurige draperieringen. Er is gebruik gemaakt van vlakversieringen, welke echter door het gezelschap van de vanouds bekende, dus weinig vindingrijke bouwvormen en gebrekkige uitvoering den schijn geven meer door modezucht, dan door deugdelijk begrip van eene eenvoudig uit te voeren versiering in toepassing gekomen te zijn.

De kleurensamenstelling, ofschoon niet bij machte de nuchterheid der vormen te kunnen vergoeden, is voor zich gelukkig en harmonisch te noemen.

De goede bedoeling waardeerende, waarmee de teekenaar zich dezen arbeid heeft getroost, stelt de commissie voor hem eene vergoeding toe te wijzen van f 10.

De commissie:
L. M. Moolenaar, K. Hoekzema, P. van de Wint, D. Bekkering en F. H. Bach (rapporteur).

De Voorzitter bedankt de juryleden voor hunne moeite en met algemeene stemmen wordt hun voorstel goedgekeurd.

Het rapport van de prijsvraag „kamermeubilement" bevindt zich nog te Amsterdam. Als het vroeg genoeg terugkomt, zal het in de a. s. vergadering behandeld worden.

Voor eene nieuwe prijsvraag geeft het Bestuur de volgende onderwerpen op, waaraan door de leden geene worden toegevoegd:
1. Een gevel voor een woonhuis, uitsluitend van baksteen.
2. Een ontwerp van een sustibale met trappenhuis.
3. Eene serie gevelankers, minstens 10 stuks.

Het eerste onderwerp wordt gekozen. Tegen de volgende vergadering zal het Bestuur hiervoor een programma ontwerpen.

Bij monde van den heer J. B. Jager wordt het volgende rapport uitgebracht over de vraag:

„Wanneer in deze gemeente een gebouw wordt afgebroken met de fundeeringen, en aan eene zijde waadruimte heeft van bijv. 20 c.M. tusschen het belendende perceel, is de gemeente dan bevoegd bij den opbouw 40 c.M. waadruimte te verderen?

„Is dit niet in strijd met het eigendomsrecht?

„Waarom verdert zij dit niet, wanneer de fundeeringen blijven bestaan?"

Wanneer een gebouw geheel is afgebroken, is het bouwterrein als ieder ander bouwterrein onderworpen aan de bepalingen, die het gemeentebestuur ingevolge de gemeentewet maakt, om te zorgen voor de veiligheid, gezondheid en zedelijkheid der ingezetenen. Het maken van de daarvoor noodige bepalingen is niet in strijd met het eigendomsrecht, maar beperkt het eigendomsrecht. De meening dat het maken van bepalingen in zake breedte der wanden in strijd is met het eigendomsrecht, komt voort uit het nogal verbreide vage geloof, dat een eigenaar met zijne goederen naar willekeur mag handelen.

Op het laatste gedeelte der vraag kan de commissie geen antwoord geven.

Over de vraag, wanneer men een gebouw geheel afgebroken noemt, ontstaat eenige discussie. Men is van meening, dat hierop geen beslist antwoord mogelijk is, maar veel van de omstandigheden afhangt.

Met behulp van eene rijke collectie Engelsche en Duitsche platen geeft de heer I. H Huizinga eene interessante kunstbeschouwing, op het meubelvak betrekking hebbende. Uit de vragenbus komt de volgende vraag:

„Kan van wege de Vereeniging tot bevordering van Bouwkunst te Groningen, ook het beleefd maar dringend verzoek worden gedaan aan H.H. architecten, om voor aan het artikel gas- en waterleiding uitvoeriger te beschrijven in hunne bestekken en teevens aan te volkomen aanwijs derzelve te geven?

Aangezien het in den laatsten tijd voorkomt, dat H.H. architecten iets gedaan willen hebben, wat niet op den aanwijs is opgegeven, noch in het bestek vermeld staat, ontstaan natuurlijk onaangenaamheden en financieel nadeel."

Met de mededeeling dat de volgende vergadering eene gezellige bijeenkomst zal zijn, werdt de vergadering gesloten.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Zaterdag 26 Februari 1898.

In deze bijeenkomst hield de heer H. L. Boersma een interessante lezing over Venetië, de Koningin en de Bruid der Adriatische Zee. Een groot aantal platen uit het kostbare in 1881 uitgegeven plaatwerk „La Basilica di San Marco" waren tentoongesteld en daarnevens prijkten een reeks photo's naar paleizen, details en gezichten op Venetië.

Spreker vestigde de aandacht op deze eigenaardige stad met haar 117 eilanden, die in de 5e eeuw als vluchtersplaats ontstond, om daarna een geschiedkundige en geographische beschrijving te geven van deze hoogst belangrijke plaats, waar het verkeer der inwoners niet door paard en rijtuig, maar door gondels onderhouden wordt. Het Venetië van vroegere eeuwen werd in de opkomst, den bloei en het verval geschetst, de ontwerseling aan vreemde overheerschingen en de luister der roemrijke Republiek in herinnering gebracht en het belangrijk aandeel in de bevordering en verspreiding van kunsten en wetenschappen herdacht. Ook de schaduwzijde, het tyrannisch bestuur, werd niet vergeten en aan het einde van de historische inleiding werd het verband, dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden in 1620 met de Venetiaansche Republiek sloot, aangehaald, ten bewijze van de groote handelsbetrekkingen, die toenterijde in het spel waren.

Spreker verhaalde op boeiende wijze de indrukken van zijn bezoek aan Venetië in het najaar van 1894 en voegde daarbij aanhalingen van verschillende schrijvers. De toehoorders volgden met aandacht

de beschrijving van tal van kerken, paleizen, musea, bockerijen, arsenalen en andere gebouwen; van al die gebouwen werden bijzonderheden, ook van historischen aard, medegedeeld, die den spreker aanleiding gaven enkele beroemde Venetianen in herinnering te brengen. Onder de zaken, die tot toelichting dier schets werden ter tafel gebracht, behoorde een stuk kantwerk, door een der leerlingen van de meisjes-industrieschool vervaardigd naar een model van de echte Venetiaansche kant.

Aan het einde van zijne boeiende voordracht werd spreker door de leden van Arti et Industriae, die in groote getale waren opgekomen, levendig toegejuicht en door den Voorzitter met warmte dankgezegd.

Na het afdoen van enkele huishoudelijke zaken werd de mededeeling gedaan dat Arti weldra in een ruimer lokaal zal kunnen vergaderen, waarna de vergadering gesloten werd.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1069*ste vergadering van* 2 *Maart* 1898.

De Vergadering werd geopend en geleid door den Vice-voorzitter, den heer W. van Beven.

Na lezing der notulen werd overgegaan tot het stellen van 2 candidaten voor redactielid, waarvoor de heeren J. v. Wijngaarden en M. de Jongh gekozen werden, waaruit ten slotte de heer J. van Wijngaarden tot redactielid benoemd werd.

De aangekondigde voordracht van den heer Jos. Th. J. Cuypers had niet plaats door plotselinge verhindering.

Bereidwillig als steeds was de heer Lauweriks de persoon, welke in de daardoor ontstane leemte voorzag, door een bijdrage getiteld „Letters". Spreker begon er op te wijzen dat deze voordracht geen vervolg was op een gelijknamige, kortelings door den heer Cuypers gehouden voordracht.

Die van den heer Cuypers was uit een historisch oogpunt, deze om erop te wijzen hoe de letters geheel berusten op geometrischen grondslag.

Bij de beschouwing van verschillende oude alphabets constateerde spreker daarin de geometrische loginselen. Platen en schetsen maakten een en ander duidelijk; het Friesche, het Grieksche, het Chineesche en andere alphabets werden toegelicht.

Voorts wees spreker op letters, gevormd door mannen als Albrecht Dürer en toonde aan dat om werkelijk mooie teekenof drukletters te verkrijgen, deze zeer regelmatig uit 't zelfde figuur en op denzelfden afstand gevormd moeten worden. Spreker nam als systeem aan een vierkant, waarin een cirkel en de diagonalen en stelde steeds in 't zelfde figuur het geheele alphabet met fraaie letters op.

Een hartelijk applaus en de woorden van den voorzitter waren voor spreker een bewijs hoezeer zijn voordracht geboeid had. Spreker was genegen de voordracht met de getoonde letters na eenigen tijd ten beheeve van het Orgaan af te staan.

Niets meer aan de orde zijnde werd de slecht bezochte vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. Het over 1897 verschenen jaarverslag van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" alhier is bijzonder belangwekkend in verband met het koperen feest der vereeniging. Op 1 Januari '97 telde „Bouwkunst en Vriendschap" 126 gewone en 2 societeitsleden. Gedurende het afgeloopen jaar gingen acht leden verloren en traden negen leden, waarvan twee te Dordrecht, toe, terwijl één societeitslid gewoon lid werd.

Delft. In een dezer dagen gehouden vergadering van de afdeeling Delft der Maatschappij van Bouwkunst, werd op voorstel van den heer A. le Comte een commissie samengesteld, bestaande uit de leden Le Comte, Gips, Leliman, Tonnaer en Couvée, met de bedoeling om bij herbouw of sloopiug van huizen na te gaan of aan die perceelen architectonische of historische bijzonderheden zijn verbonden, en alsdan te trachten die te behouden, en verder zich te belasten met het in beeld brengen van merkwaardige gebouwen ten einde ze voor de Afdeeling te bewaren.

Utrecht. Naar wij vernemen, is door de heeren J. A. Metelerkamp, administrateur der waterleiding te Zeist, en M. L. Bleuland van Oordt, ingenieur der Staatsspoorwegen alhier, voorloopige concessie aangevraagd tot het oprichten eener petroleumgasfabriek in de gemeenten Driebergen en Rijzenburg.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

toegevoegd aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling voor de werken en opnemingen in het belang van de bevloeiing en den waterafvoer in het noordelijk gedeelte der residentie Tegal, de opzichter 1e klasse P. J. van der Ham;

benoemd tot opzichter 3e kl. en geplaatst in de residentie Batavia, de ambtenaar op non-activiteit H. E. van Put, laatst die betrekking bekleed hebbende;

geplaatst in de residentie Soerabaja, de benoemde opzichter 3e kl. J. Steendam;

overgeplaatst naar de residentie Banjoemas, de opzichter 3e klasse J. G. de Lannoie; naar de residentie Sumatra's Oostkust, de opzichter 3e kl. Tj. Bijkerk; naar de residentie Preanger-Regentschappen, de opzichter 2e kl. L. M. J. Koremans;

ter beschikking gesteld van den resident van Bali en Lombok, de opzichter 2e kl. C. Schermers.

— Bij Kon. besluit zijn bij het kadaster benoemd tot landmeter 1e kl. A. A. G. J. Soutendijk, thans 2e kl.; tot landmeter 2e kl. E. R. de Vries, thans 3e kl.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat wordt, met ingang van 1 Mei a. s., de ingenieur van den Rijkswaterstaat E. van Konijnenburg onder de bevelen gesteld van den hoofdingenieur in het 6e district.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter C. Beukelman te Zwartewaal bij de oeververdediging langs de Zuid-Willemsvaart, en A. J. v. d. Oever bij de verbetering van de Maas onder Driel.

— Voor het examen tot het verkrijgen van een diploma als bouwkundig opzichter, ingesteld door de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst", hadden zich aangemeld 15 candidaten, waarvan één zich vóór het examen terugtrok. Het diploma is toegekend aan de heeren C. M. Bellintijn, A. L. van den Broek Jr., W. Diehl, J. A. Roelofs, H. J. van Veen, J. Vongt J. Jzn. en B. van der Worp.

— Bij kon. besluit is de Oost-Indische ambtenaar J. Hardeman, laatstelijk architect der 1e klasse bij den waterstaat in Nederlandsch-Indië, op zijn verzoek, wegens physieke ongeschiktheid, eervol uit 's lands dienst ontslagen.

— Jhr. Mr. C. Beelaerts van Blokland, adspirant-adjunct-inspecteur bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, is benoemd tot adjunct-inspecteur 2e klasse bij die maatschappij.

— Op de voordracht voor de betrekking van directeur der gemeente-gasfabriek te Utrecht zijn geplaatst de heeren Dr. J. J. Neurdenburg te Leiden en J. Blom te Arnhem.

— Voor vervulling der vacature van opzichter over de gemeentewerken te Meppel zijn uit 93 sollicitanten door B. en W. aanbevolen de heeren J. H. Doedhagen, opzichter bij de gemeentewerken te Zaandam, en D. Mouwes, 2e gemeente-architect te Harlingen.

— Op de voordracht voor de betrekking van directeur der gemeente-gasfabriek te Amersfoort zijn geplaatst: de heeren R. Zijlstra te Purmerend, D. H. van der Werf te Rozendaal (N. B.) en N. de Boer te Zaltbommel.

— Door B. en W. van Vlissingen werden op de aanbeveling voor gemeente-bouwmeester geplaatst de heeren P. Kolpa, Chr. H. Holgen en W. A. de Jong, opzichters der gemeentewerken resp. te Arnhem, Kampen en Deelrecht. In de Raadsvergadering van gisteren werd de heer Holgen benoemd.

— De architect-aannemer A. E. de Baan, te 's-Gravenhage, is op 55-jarigen leeftijd overleden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam bouwkundig opzichter. Adres den ing.-arch. J. S. C. van de Wall, Rotterdam.

— Timmer- en metselaffaire over te nemen. Adres lett. H. S., Bureau dezes. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Opzichter-teekenaar (volontair), bij een gemeentearchitect. Adres lett. M. W., Bureau dezes.

— Opzichter-teekenaar bij den bouw van het openbaar slachthuis te Groningen. Salaris f 75 per maand. Adres den directeur der gemeentew. vóór 15 Maart. (*Zie adv. in dit no.*)

— Opzichter-teekenaar, bekend met het detailleeren en uitvoeren eener villa. Adres met uitvoerige opgaven, leeftijd, verl. salaris enz., lett. B, boekh. H. L. Smit, Hengelo (O.).

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar over achtereenvolgende maanden kosteloos opgenomen. De administratie belast zich niet de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Plaatsing gezocht voor een jongmensch, oudleerling ambachtsschool. Adres lett. R, Bureau dezer. (*Zie adv. in dit no.*) 2)

— Aankomend bouwk. opzichter, bekend met teekenen en detailleeren. Adres lett. V A, Bureau dezes. 1)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1.	Opzichter,	leeft.	50 j.	geh.	verl. sal.	f	90	p. md.
2.	„	„	34 „	ongeh.	„ „	„	80—90	„ „
3.	Asp.-Opz.-Teek.	„	18 „	„	„ „	„	15—40	„ „
4.	Opz.-teek., burger- en waterb. kunde,	„	29 „	geh.	„ „	„	60—70	„ „
5.	Opz.-teek., bekend met kerkenbouw.	„	26 „		„ „	„	75—80	„ „
6.	Opzichter	„	28 „		„ „	„	60	„ „
7.	Opz. of Teeken.	„	20 „	ongeh.	„ „	„	60	„ „
8.	Opzichter	„	28 „		„ „	„	70	„ „
9.	Teeken., hand-, bouw- en penteekenen, ongeh.							
10.	Opz. of Teek.,	leeft.	28 j.	ongeh.	verl. sal.	f	80—80	p. md.
11.	Asp.-Opz. of Teek.	„	18 „	„	„ „	„	30	„ „
12.	Opz.-Teekenaar	„	30 „	„	„ „	„	80	„ „
13.	Opz., landm. en waterpassen,	leeft.	35 j.,	verl. sal.		f	900—1200	's j.

Een Opzichter-Teekenaar

(Volontair) gevraagd, door een Gemeente-Architect met veel particulier werk. Vereischten: eenige bekendheid met het bouwvak en teekenwerk. Br. fr. lett. M W, Bureau v. d. Blad.

Bij den bouw van het OPENBAAR SLACHTHUIS te ***Groningen*** wordt **GEVRAAGD** een **bekwaam** en **geschikt**

Opzichter-Teekenaar,

salaris **f 75** per maand.

Adres: Directeur der Gemeentewerken, *uiterlijk vóórden 15n Maart e. k.*

Een aank. Bouwk. Opzicht.,

bekend met **teekenen** en **detailleeren**, biedt zich aan tegen nader overeen te komen voorwaarden.

Adres lett. V A, Bureau dezes.

JONGMENSCH, 17 Jaar,

oud-leerling Ambachtsschool Amsterdam, sedert een jaar als timmerman werkzaam, ***zoekt verplaatsing,*** bij voorkeur in een betrekking, waar hij zich theoretisch en praktisch bekwamen kan. — Brieven franco letter R., Bureau van dit Blad.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

op DINSDAG 15 Maart 1898,

des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Bureau van den Sectie-Ingenieur der *Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen* in het Stationsgebouw te *Groningen*, van:

Bestek L:

Het uitvoeren van eenige onderhoudswerken aan gebouwen, kunstwerken, enz. der lijnen Harlingen—Nieuwe Schans en Groningen—Delfzijl, in acht perceelen.

De besteding geschiedt volgens § 95 van het bestek.

Het bestek ligt van den *1n Maart 1898* ter lezing aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Groningen* en is op aanvraag aan genoemd bureau te bekomen tegen betaling van **f 1.00.**

De algemeene voorwaarden, op het bestek van toepassing, zijn terzelfder plaatse te verkrijgen tegen betaling van f 0.25.

Inlichtingen worden gegeven als in het bestek vermeld.

Groningen, den 25n Februari 1898.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen, — Closets, Wascht afels, Urinoirs enz.* — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. f 3.00.

Levering franco door het geheele land.

NON PLUS ULTRA.

Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.

GEBRS KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.

Eenig adres voor de **Lichtdruk-, Detail-** en **Calqueerpapieren.**

MONSTERS GRATIS en FRANCO.

P. VAN DER KOLK Mzn., Hertekade 9, ROTTERDAM.

Schotsche Zandsteenen „VICTORIA" en „BRITANNIA"

Vraag Prijsopgave.

Stoomhoutdraaierij.

P. KORPERSHOEK.

Special adres voor **grootwerk voor HH. Timmerlieden.**

NB. Billijke condities voor Trap-, Balcon- en andere ballusters.

Alkemadeplein 34. ***ROTTERDAM.***

Spoedige levering.

GLAS IN LOOD

voor Kerken en Particuliere Gebouwen.

ED. VAN BILDERBEEK, Johannes Vijghstraat 25. **NIJMEGEN.**

Atelier voor **ETSEN** op Spiegel- en Vensterglas.

BILLIJKE PRIJZEN.

UTRECHTSCHE ASPHALT-FABRIEK.

Herhaalde Bekroningen: Diploma's Zilv. Medailles enz.

Prima **ASPHALT-DAKPAPIER** in **alle Merken, 't beste en goedkoopste** dat er bestaat. *Asphalt daklak, Asphaltmastiek, Carbolineum enz.* **DAKBEDEKKINGEN van ASPHALTPAPIER,** kant en klaar onder ***jarenlange*** garantie. Maken **alle** voorkomende **Asphaltwerken.**

Echte VULKAAN HOUTCEMENT-DAKBEDEKKINGEN,

met 10 jaren garantie. **Honderden** reeds gemaakt door **'t geheele land en alle tot volkomen tevredenheid,** waarvoor de bewijzen voorhanden zijn.

Utrecht. **Firma STEIN & TAKKEN.**

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.

CREOSOTEEREN
BURNETTEEREN
KYANISEEREN } **op strengste keur.**
GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.

HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

De aandacht van *H.H. ARCHITECTEN* wordt **gevestigd** op de ***rijke monstercollectie*** van **HANG- en SLUITWERK** voor HEEREN-HUIZEN, VILLA's, HOTELS, SOCIETEITEN, CAFE's enz. Alles in stijl, naar **prachtige dessins uitgevoerd** in cuivre poli en in *alle kleuren* van BRONS.

A. S. KEIJ, Wijnstraat, Rotterdam.

Openbare AANBESTEDING

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag den 15 Maart 1898**, des namiddags ten 1 ure, ten Raadhuize aldaar **aan te besteden:**

Het maken van den MOND der MAASHAVEN, van een RIJZEN DAM langs de zuidwestzijde der Rijnhaven en van bijbehoorende werken.

Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor **f 1.50** verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Houttuin* No. 72.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing zal plaats hebben op *Dinsdag den 8 Maart 1898*. Des morgens **ten half elf ure**, zal alsdan een **dienstboot der gemeentewerken** gereed liggen **aan den aanlegsteiger der Charlousche veerbooten** aan de Westerkade, **ter overbrenging** van de gegadigden naar de **plaatsen** van aanwijzing.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 23 Maart 1898**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, zal aan het Bureau van den Sectie-Ingenieur in het Hoofdgebouw aan het Moreelse Park te *Utrecht* worden ***aanbesteed:***

BESTEK E.

Herstellingen aan Kunstwerken, Gebouwen en Inrichtingen behoorende tot de lijnen Amsterdam-Utrecht, Utrecht-Rotterdam, Breukelen-Harmelen, Gouda-Den Haag-Scheveningen en Leiden-Woerden, in zeven perceelen.

Het bestek ligt van af 5 Maart 1898 ter inzage op het Bureau van den Sectie-Ingenieur te *Utrecht*, en is aldaar op *franco* aanvraag te bekomen ad **f 1.00.** Tevens zijn aldaar ad **f 0.25** te bekomen exemplaren van de Algemeene Voorwaarden op het Bestek van toepassing.

Aanwijzing op het terrein 11 en 19 Maart 1898, als in het Bestek vermeld.

UTRECHT, 1 Maart 1898.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM*, zullen ***Donderdag 17 Maart 1898***, 's voormiddags **11½** uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

BESTEK N°. 20.

De levering van Gegoten IJZER aan: 200 Rioolluiken, 1000 Syphons met Luikjes, 25 Kolkranden met Roosters en 8 Telephoonpalen, in vier perceelen.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de *Kadestraat;* bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 5 teekeningen à **f 1.50** per stel verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

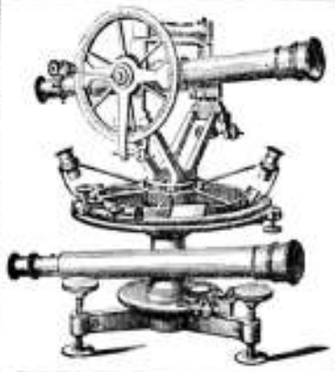

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

Profielsteenen, verglaasd en onverglaasd — **Kleiwarenfabriek** — Schoorsteenkoppen.

VAN

ALF. RUSSEL te Tegelen.

Gevelsteenen. — **Vraagt prijzen en monsters.** — Plavuizen

GEBR. HESSE, Damrak 68,

AMSTERDAM.

Leveren complete **CLOSETINRICHTINGEN.**

" " **BADINRICHTINGEN.**

WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.

Plaatsing en inrichting door geheel *Nederland*. Teekeningen en prijscouranten aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

Amsterdamsche Jalousiën-fabriek

Speciaal Adres voor:

ROLLUIKEN, ZONSCHERMEN, TOCHTSCHERMEN, SERREDEUR. KING, Glas, Jalousiën enz. Eenig adres voor **Houten Parquettapijten.**

SPECIALE FABRIEK VAN: Geschilderde Winkelgordijnen.

J. F. KRÖNER & Zonen, HOFLEVERANCIERS, **Spuistraat 246, 248, 250.** AMSTERDAM

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 11. ZATERDAG, 12 Maart 1898.

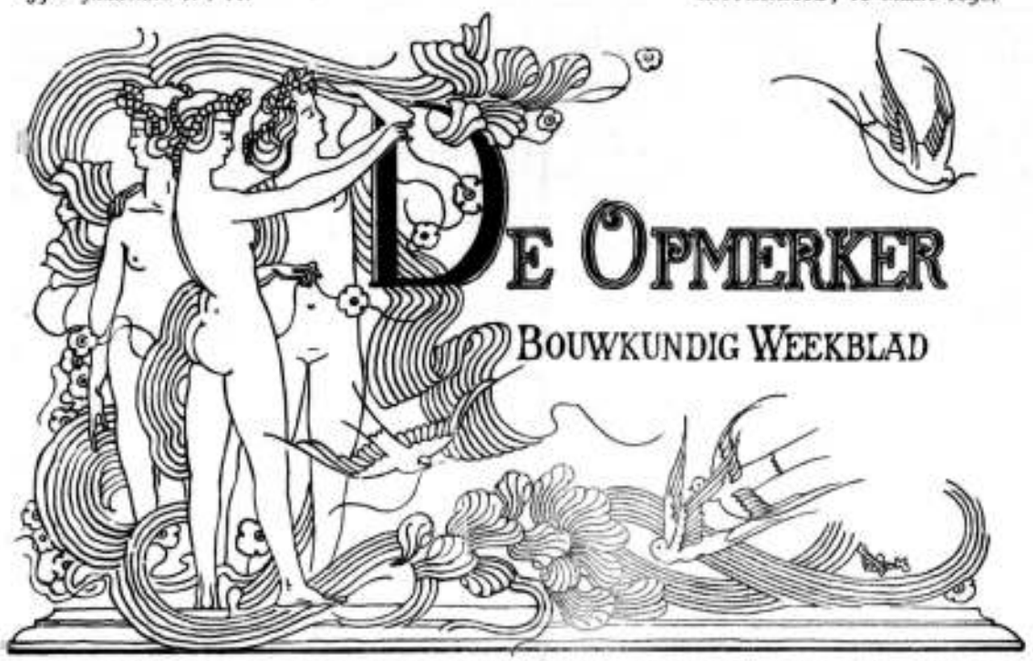

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 110, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annoncen van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

DE VEREDELING VAN HET AMBACHT

door A. W. WEISSMAN.

(*Vervolg van bladz.* 60.)

De gildebroeders hadden altijd strijd te voeren tegen de onbevoegden of beunhazen. Reeds in 1524 werd bepaald, dat „dede eenig poorter gildebroeders neringe ende geen gildebroeder en ware die zoude verbeuren een gouden Wilhelmusschild". Doch het hielp maar weinig. Waren de overlieden aanvankelijk alleen met het doen van „bekeuringen" belast, langzamerhand moest, wegens het steeds toenemen der beunhazen, aan iederen gildebroeder dit recht gegeven worden.

Allerlei kunstgrepen werden te baat genomen. Er werden meesters gevonden, die zich door beunhazen als strooman lieten gebruiken. De beunhazen konden uit den aard der zaak veel goedkooper werk leveren dan de gildebroeders, en dit maakte hun bedrijf zeer winstgevend. Meesters kochten van beunhazen zelfs werk, om het dan met winst onder hun eigen naam te verkoopen.

Maar de gilden genoten toch ook een krachtige bescherming, daar elke vrije concurrentie onmogelijk werd gemaakt. Aanvoer van werk van buiten de stad was geheel verboden of werd door zulke hooge invoerrechten getroffen, dat alle mededinging met de gildebroeders zoo goed als ondoenlijk was. Het monopolie der gilden zou volkomen geweest zijn, als niet althans door enkele vrije week- of jaarmarkten ook aan de niet-stedelingen een kans was gegund. Wat echter op die markten gevent werd, was slechts betrekkelijk weinig; den vreemden werd daarenboven door beperkende bepalingen de mededinging zooveel mogelijk bemoeilijkt.

Al wat ik tot dusverre omtrent het gildewezen mededeelde, zal door den onpartijdigen beoordeelaar nu juist niet tot de voordeelen, aan die instelling verbonden, worden gerekend. Het is zeker om het al te groote beschermingsstelsel geweest, dat algemeen het verdwijnen der gilden met vreugde werd begroet.

Doch, en dit is in 1798 over het hoofd gezien, de gilden hadden ook wel wat goeds. Hiertoe moet vooral gerekend worden de zorg, die aan het ambachtsonderwijs werd besteed. Ambachtsscholen zijn een moderne uitvinding; in den gildetijd kende men ze niet, maar werd ieder ambacht in de werkplaats onderwezen.

De leertijd was bij ieder gild afzonderlijk vastgesteld; de meester moest zijn leerling voor dien geheelen termijn aannemen. Het was niet geoorloofd, meer dan twee leerlingen terzelfder tijd te houden.

Ieder leerling moest zijn geheelen leertijd bij één zelfden meester doormaken. Liep een jongen weg, dan moesten zijn ouders of voogden een boete aan de gildekas betalen en mocht geen ander meester hem als leerling aannemen. Maar de meester mocht den leerling niet naar willekeur ontslaan en een zware boete beliep, wie het zonder reden deed.

Als de leertijd volbracht was, moest de meester met zijn leerling voor de overlieden van het gild verschijnen. De knaap kreeg dan zijn leerbrief, als zijn meester althans over zijn bekwaamheid, zijn trouw en zijn eerlijkheid een gunstige verklaring aflegde.

Voor de leerlingen werd steeds met zorg gewaakt. De meester was verplicht het ambacht in zijn vollen omvang te onderwijzen. De leerling betaalde aan het gild een „inkom-geld", dat aanvankelijk tot den altaardienst besteed, later voor het ondersteunen van behoeftige gildebroeders werd gebruikt. Bij de meeste gilden werd van den zoon eens gildebroeders minder gevorderd, dan van dien eens vreemden. Van verpleegden in weeshuizen werd niets geëischt. De leerlingen

werden door de overlieden van het gild ingeschreven in een daartoe aangelegd register.

In den gildetijd was men zich volkomen bewust van den grooten invloed, dien de leerjaren niet slechts op geheel het volgend leven van den knaap, maar ook op het geheele gilde uitoefenden. De kunde, in die jaren opgedaan, moest den hechten grondslag vormen waarop die leerling, eenmaal gezel of meester geworden, kon voortbouwen; maar ook de liefde en ijver voor het vak moesten opgewekt en tevens het zedelijk gevoel ontwikkeld worden, opdat er uit den leerling een nuttig poorter, een waardig gildebroeder zou groeien.

De overlieden bleven gedurende den geheelen leertijd toezicht op het onderwijs uitoefenen. Bij hen kon de leerling zich beklagen, als zijn baas zich onbehoorlijk tegenover hem gedroeg. Werd de klacht gegrond bevonden, dan beliep de meester een zware boete.

In vele gilden was ook het leveren van practische bewijzen van bekwaamheid een voorwaarde tot het verkrijgen van den leerbrief.

Die leerbrief was noodzakelijk, om als gezel te mogen werken, doch gaf geenszins *recht* op arbeid. De gilden toch waren er alleen voor de meesters en niet voor de gezellen. Telkens werd door de stedebesturen bepaald, in verband met de behoefte, hoeveel knechts een meester mocht houden en dit maakte het voor den gezel soms moeilijk geplaatst te worden. Wie werkloos was, ging naar den gildeknecht, in wien als het ware de toenmalige arbeidsbeurs was belichaamd. Vond de gezel op deze wijze een plaats, dan moest hij zich bij de overlieden ter gildekamer aanmelden om zich, op straffe van een boete, in het register te laten inschrijven. Zoo was het den overlieden steeds bekend, welke gezellen iedere gildebroeder in zijn dienst had, en konden zij er voor waken, dat het vastgestelde aantal niet werd overschreden.

Vreemd werkvolk werd met alle kracht geweerd. Iedere stad vormde binnen hare jurisdictie een afgesloten geheel. Wie van buiten kwam werd als vreemdeling aangezien en behandeld. Iemand van buiten mocht alleen worden in dienst genomen, als er geen stedeling te krijgen was. Zoodra echter een gildebroeder zich aanmeldde, om de plaats van den vreemdeling in te nemen, moest de meester dezen ontslaan. Ook moesten vreemde gezellen steeds een deel van hun loon aan de gildekas afstaan.

Wat onze sociaal-politici „het arbeids-contract" plegen te noemen, bestond reeds in den gildetijd. De verhouding van meester tot gezel was in bijzonderheden geregeld. Bepaalde termijnen waren voor de wederzijdsche opzegging gesteld. Verliet een gezel zijn baas, zonder zijn dienst vooraf te hebben opgezegd, dan kon hij nergens werk vinden. Doch geen meester mocht zijn knecht op staanden voet ontslaan, op straffe van een hooge boete. Ook loon en arbeidsduur waren geregeld. Stukwerk werd niet toegelaten. In wat wij nu de bouwvakken noemen, bestond een zomerloon, een herfstloon, een winterloon en een voorjaarsloon. Het winterloon bedroeg $^3/_4$, de beide anderen $^7/_8$ van het zomerloon. Betaling per uur had niet plaats; ieder werkman ontving daggeld. Met de bekwaamheid werd ook bij de loonregeling rekening gehouden.

Werkstakingen ter verkrijging van hooger loon waren al reeds in den gildentijd niet zeldzaam. Maar de stadsbesturen namen krasse maatregelen daartegen; alleen bij die ambachten, waarvan men vreesde, dat zij zich naar elders zouden verplaatsen, werden soms de eischen der werkstakers ingewilligd. Voor de beoefenaars der bouwvakken konden werkstakingen dus niet baten.

Men hield zich niet streng aan de loontarieven, maar wel aan de vastgestelde werktijden. De tarieven werden nu eens overschreden om bekwame werklieden te lokken, dan weder bleef men er onder, als de knecht niet ten volle voor zijn taak berekend bleek.

De daghuren waren echter altijd zoodanig dat een bekwaam oppassend werkman, ook al had hij een groot gezin, er niet slechts goed mede kon rondkomen, maar dat hij ook wat voor een kwaden dag kon afzonderen. En dit was noodig, want de gildekassen keerden alleen aan de meesters uit; de gezellen moesten dus zichzelven helpen.

Vraag en aanbod hadden geen invloed op de loonen.

Bij dit alles zult gij u begrijpen hoe het kwam, dat gedurende den geheelen tijd der gilden, het ambacht hoog bleef staan. Ieder beoefenaar van een vak kreeg een uitstekende opleiding daarin; of hij gezel bleef, of baas werd, voor belemmerende concurrentie had hij niet te vreezen. Al wat hij deed kon hij met zorg doen, naar alle regelen der kunst. De overlieden waakten voor het hooghouden van het ambacht, hielden bazen en gezellen binnen de afgebakende perken, ja keurden zelfs dikwerf de materialen, die werden gebruikt. Knoeiers was daarom ten eenenmale de pas afgesneden.

Toen nu in 1798 de gilden waren afgeschaft, stond het ieder vrij het ambacht te beoefenen, dat hij verkoos. Aanvankelijk bleef de gildetraditie nog voortbestaan en dit verklaart hoe in het eerste vierdedeel dezer eeuw ten onzent nog weinig van een achteruitgang te bespeuren valt. Ja men kan zelfs zeggen, dat tot ongeveer 1870 toe de Nederlandsche werklieden bij de bouwvakken tamelijk wel op diezelfde hoogte bleven staan.

Toch waren er toen reeds invloeden werkzaam, die het ambacht als zoodanig ondermijnden. In de eerste plaats met het stelsel van aannemen of uitbesteden. In den gildentijd was hiervoor geen plaats, omdat de rechten van ieder gild streng waren afgebakend, zoodat b. v. een timmerman, die metselwerk zou hebben willen uitvoeren, in zware boeten zou zijn vervallen. Als wij dan ook in de rekeningen der 15e, 16e en 17e eeuw van aanbestedingen melding gemaakt vinden, dan moeten wij hier slechts denken aan de levering of vervaardiging van enkele onderdeelen. Verder dan tot onderhandsche aanbesteding is men zelfs in de 18e eeuw niet gegaan.

Maar met de afschaffing der gilden kwamen de bezwaren, die tot nu toe tegen het aanbesteden van geheele werken bestaan hadden, te vervallen. Privilegiën mochten er niet langer zijn. Daarom werden de werken, in Napoleons tijd gemaakt, in „entreprise generale" uitgevoerd, waarbij militaire of civiele ingenieurs voor de controle zorgden. En zoo raakten ook de bouwmeesters langzamerhand buiten het eigenlijk ambacht.

In de oudheid en in de middeleeuwen was een bouwmeester niet slechts de man, die het ontwerp maakte, maar ook degeen, onder wiens onmiddellijk toezicht de bouwstoffen werden aangeschaft en de uitvoering geschiedde. Hij was toen de opperste der werklieden. Mag men nu misschien vinden, dat een dergelijke plaats weinig in overeenstemming is met de waardigheid, die men meent dat een bouwmeester toekomt, in vroegere jaren werd anders geoordeeld.

Van verscheidene bouwmeesters der oudheid zijn

de namen bewaard. Hoedanig hun werkkring was, is slechts op te maken uit de boeken van Pollius Vitruvius, die niet altijd even duidelijk zijn en die heel wat commentaren van noode hebben. Zooveel kan echter worden gezegd, dat Vitruvius den bouwmeester hooge eischen stelt. Wie aan die eischen thans moest voldoen, zou een ideaal-architect en een ideaal-aannemer in één persoon dienen te vereenigen.

De middeleeuwsche bouwmeesters waren aanvankelijk uitsluitend geestelijken. In het kloosterverband loste zich hun persoonlijkheid op. Om loon werkten zij niet en het scheen hun genoeg, als zij door hun werk tot de eere Gods bijdroegen. Zij maakten het plan, kochten de materialen, sloegen zelf als ambachtslieden de hand aan het werk en waren later de gebruikers der voltooide stichting. Hun persoonlijke eer niet zoekend, achtten zij het niet noodig, den naam van den eigenlijken ontwerper voor het nageslacht te bewaren.

In de 13e eeuw traden de leeken als bouwmeesters op. Veel namen zij van hunne geestelijke voorgangers over. In de plaats van het kloosterverband trad echter nu een ander, dat van het beroep. De bouwmeesters en hunne gezellen maakten echter geen deel uit van de gilden, waartoe de beoefenaars der ambachten zich vereenigden, doch vormden een genootschap op zich zelf. Zij waren niet aan de plaats hunner inwoning gebonden als de gildebroeders, doch oefenden hun vak uit overal waar men hun diensten begeerde.

De gilden, wij zagen het reeds, waren zeer naijverig op hunne voorrechten en waakten er zooveel mogelijk voor, dat alleen gildebroeders bij het maken van bouwwerken gebruikt werden. Maar tegenover den middeleeuwschen internationalen bouwmeestersbond is hunne macht toch dikwijls te kort geschoten

De middeleeuwsche bouwmeesters beoefenden allen het steenhouwersambacht In de landen, waar groefsteen gevonden wordt, sprak dit als van zelf. Hierte-lande is de bekwaamheid dezer meesters in hun vak de oorzaak geweest van de eigenaardige ontwikkeling onzer middeneeuwsche bouwkunst. Den metselaar werd toch niets anders opgedragen dan het vullen van die gedeelten der gebouwen, waar de steenhouwer geen arbeidsveld vond.

In de 16e en 17e eeuw, althans tot ongeveer 1630 toe, blijft een toestand bestaan, die veel met den middeleeuwschen overeenkomt. Hendrik de Keijser is nog stadssteenhouwer; den titel van architect of bouwmeester, dien sommige zijner tijdgenooten hem geven, heeft hij officieel niet gevoerd. Men vond het natuurlijk, dat de meester-steenhouwer zich als vroeger met het maken der plannen belastte. Een stads-metselaar en een stads-timmerman waren ambtgenooten van De Keijser. Ook zij waren dus practische ambachtsbeoefenaars.

In de latere jaren der 17e eeuw zien wij voor het eerst architecten in de meer moderne beteekenis van het woord optreden. Jacob van Campen is een der meest bekende; zijn taak bepaalde zich tot het ontwerpen alleen. De uitvoering liet hij aan Daniel Stalpaert over. Pieter Post en de beide gebroeders Vingboons worden ook architecten genoemd; het schijnt echter dat zij, meer dan Van Campen, zich met de uitvoering hunner werken hebben bemoeid.

Nog zelfs Abraham van der Hart, die van 1774 tot 1816 als Directeur der Openbare Werken te Amsterdam heeft dienst gedaan, was geheel een man der practijk, ofschoon hij ook over een vaardige en artistieke teekenstift beschikte.

In Frankrijk werd gedurende de 18e eeuw de bouwkunst uitsluitend schoone kunst, de ingenieurskunst zuivere wetenschap. De opleiding van architecten en ingenieurs, die sinds Lodewijk XIV reeds hoofdzakelijk theoretisch geweest was, verloor na 1789 geheel en al het geringe verband met de practijk, dat de 18e eeuw haar nog had gelaten. Met het ambacht lieten architecten noch ingenieurs zich meer in. Het papier werd hun eigenlijk arbeidsveld.

Zoo was het in Frankrijk, zoo werd het ook bij ons. Slechts dit verschil bestond, dat de Franschen door hunne Ecole des Beaux-Arts den architecten een opleiding gaven, die hier-te-lande steeds is blijven ontbreken. De militaire en civiele ingenieurs kregen daardoor in Nederland een overwicht, dat in Frankrijk minder merkbaar was.

De „entreprise générale" verkreeg nu ook bij ons het burgerrecht. Een tot dusverre niet bekende menschensoort, die der „aannemers van openbare werken" was daarvan het natuurlijk gevolg. Een scherpe afscheiding tusschen hem die het ontwerp maakte en hem, die het uitvoerde, ontstond.

Bij de uitvoering stonden nu twee partijen scherp tegenover elkander. De eene trachtte door strenge voorschriften en deskundig toezicht die uitvoering zoo goed mogelijk te krijgen. De andere, wie door de sterke mededinging de kans op behoorlijke winst meest ontnomen werd, poogde, waar zij kon, door de mazen van het om haar gespannen net te kruipen.

De aannemer van het werk, die natuurlijk geen beoefenaar van alle daarbij te pas komende vakken kon zijn, trad op zijn beurt weer als aanbesteder op, door andere werkbazen ter mededinging naar de uitvoering van onderdeelen uit te noodigen.

Bij ons werd het regel, dat de aannemer alleen timmerlieden in zijn onmiddellijken dienst nam, soms ook metselaars, doch dat hij overigens zich van de tusschenkomst der onderaannemers bediende.

Dit systeem is nog tot op den huidigen dag in Nederland het gebruikelijke. Het heeft wel voordeelen, doch ook nadeelen, waarvan de achteruitgang van het ambacht in het algemeen zeker niet het geringste is.

Als voordeel moet natuurlijk in de eerste plaats genoemd worden het gemak, dat de aanbesteder zoowel als zijn technische vertegenwoordiger on lervinden, door met slechts één verantwoordelijk persoon te maken te hebben. Maar tegenover dit voordeel, dat zeker niet onderschat mag worden, staan vele en ernstige nadeelen. De deugdelijkheid van het werk lijdt schade, omdat het den aannemer, zooals begrijpelijk zal zijn, alleen om het maken van winst, althans om het vermijden van verlies te doen is. Dit nadeel tracht men door het maken van krasse bestekbepalingen te ontgaan. Doch meer en meer beginnen de aannemers te weigeren zich aan die bepalingen te onderwerpen. Het is naar aanleiding van die weigeringen, dat door velen terugkeer naar vroegere toestanden wenschelijk wordt geacht.

De aannemer, zooals die zich in onze eeuw gevormd heeft, is van noodlottigen invloed geweest op werkman en ambacht beide. Waren vroeger de werkbazen en hunne gezellen goed met elkander vertrouwd, bleven zij, zooal niet voor hun leven, dan toch voor geruimen tijd bij elkander, de aannemers hielden slechts volk in dienst, zoolang zij het gebruiken konden. Met de regelen der kunst, die vroeger met zooveel zorg door de gilden in eere waren gehouden, nam men, op aangenomen werken, het zoo nauw niet meer. Vraag en aanbod beheerschten het loon, stukwerk werd regel, slechts wie gauw, niet wie goed werkte, vond nog waardeering. Is het dan te ver-

wonderen dat het ambacht achteruitging, dat de arbeidsvreugde bij zijn beoefenaars verdween?

Sinds 1870 heeft ook de „speculatiebouw", dit treurig uitwas onzer hedendaagsche samenleving, veel kwaad gedaan. Dit is echter zóó dikwijls betoogd, dat ik daarbij niet langer stil zal staan. Maar wel meen ik nog te moeten wijzen op het groote aandeel, dat den leidenden technici moet worden toegewezen, als de oorzaken van den toestand van heden worden vastgesteld. De architecten en ingenieurs toch, alle zorgen voor de uitvoering aan de aannemers en opzichters kunnende overlaten, hebben zich geheel van het ambacht vervreemd en zijn de practijk als iets van heel weinig beteekenis gaan beschouwen.

Teekenaars en rekenaars wilden zij liever zijn dan bouwmeesters in den eigenlijken zin van het woord. Bijna uitsluitend theoretisch hun vak bestudeerd hebbende en het teeken- en schrijfpapier als hun eigenlijk arbeidsterrein beschouwende, voelden zij zich niet opgewassen tegen een taak, waarvoor groote kennis van de werkelijkheid een eerste vereischte is.

De plicht der meesters in de middeneeuwen was het eerste op het werk te komen, het laatste te vertrekken, de uitslagen te maken, alles af te schrijven, de werkstukken te keuren en aanteekening te houden van den tijd, dien de gezellen verzuimden. Een hedendaagsch architect zou raar opkijken, als dit van hem verlangd werd. Maar mag hij, wie daartegen opziet, zich eigenlijk wel bouwmeester noemen?

(*Wordt vervolgd*).

DE BEURS TE AMSTERDAM.

Had reeds een der Amsterdamsche bladen in een spotprent trachten te doen zien, hoe ongeduldig de burgerij is, om het fameuze beursproject te aanschouwen, het bestuur der Radicale Vereeniging, District I, gaf uiting aan dat ongeduld, door den Raad te verzoeken, zoodanige maatregelen te willen nemen, dat de plannen voor den Beursbouw zouden worden geëxposeerd, alvorens de aanbesteding wordt uitgeschreven.

Dit adres kon niet verdonkeremaand worden en zoo kwam het Il. Woensdag dan in behandeling.

De voorzitter merkte op, dat bestekken en teekeningen bijkans gereed zijn en de Raadsleden die de volgende week kunnen zien. Maar tevens deelde hij mede, dat B. & W. de aanbesteding zullen uitschrijven. Tusschen die uitschrijving en de gunning zou volgens hem genoeg tijd verstrijken, dat, desverlangd, uit den Raad een voorstel kan worden gedaan, om de plannen en teekeningen voor het publiek ter visie te leggen

De heer Gerritsen vond deze woorden en terecht, niet bijster geruststellend. Hij vreesde, dat de expositie zou komen als mosterd na den maaltijd. De heer Heineken sloot zich bij hem aan en, meenende dat de geheimzinnigheid moest ophouden, deed hij het voorstel, waarop de voorzitter had gezinspeeld.

Doch daar gingen de poppen aan het dansen. De voorzitter veranderde van front en verklaarde niets te begrijpen van het nut eener *voorafgaande* publiciteit. Dat de burgerij, die de Beurs toch betaalt, in zake deze „nuttigheidsvraag" een ander gevoelen kon hebben, leek hem blijkbaar ongehoord. Hij zeide verder: B. en W. hebben de bevoegdheid om binnen het toegestane crediet de aanbesteding uit te schrijven. Waarom moet men hier van de gewoonte bij andere bouwwerken afwijken? En welke vruchten zal men zien van die publiceering der plannen. Spr. meent dat als dit geschiedt, er van den beursbouw niets zal komen. De heer Heineken verwacht ontevredenheid als men niet tentoonstelt, doch mag men verwachten dat allen tevreden zullen zijn als men de plannen publiceert? Spr. gelooft het niet, en geeft dus in overweging straks niet op het voorstel-Heineken in te gaan. Tusschen de uitschrijving der aanbesteding en de aanbesteding zelf zullen waarschijnlijk vier weken verloopen.

Dit is inderdaad eene merkwaardige uiting.

Dat B. en W. de bevoegdheid hebben om te handelen zooals zij deden, niemand die eraan twijfelt. Maar wel zijn de meeningen verdeeld over de vraag of het van het college verstandig was, en of de belangen der gemeente wel goed gediend zijn, nu van die bevoegdheid gebruik is gemaakt om alles te behandelen met zóó groote geheimzinnigheid. Als nu wezenlijk „de vrucht van het exposeeren der plannen zou zijn, dat er van den beursbouw niets kwam", zou dit dan zulk een onoverkomelijke ramp voor de Gemeente wezen? De groote meerderheid der burgerij zou, werd een plebisciet gehouden, dit ongetwijfeld ontkennen.

De heer Gerritsen kon dan ook met volle recht zeggen, dat het nog nooit is voorgekomen dat bij den bouw van een monumentaal gebouw hier-ter-stede zooveel geheimzinnigheid is betracht als bij dezen bouw. Zou het niet verstandiger zijn den Raad plannen en teekeningen te laten zien vóór de kosten voor de uitschrijving der aanbesteding zijn gemaakt? Er is, meent spr., geen questie van terugkomen op een genomen besluit wat betreft de plaats voor de Beurs en de uitvoering over te laten aan B. en W., maar de Raad zou allicht willen adviseeren tot veranderingen bij een werk van zoo groot belang. De Raad wil met B. en W. tegenover het publiek de verantwoordelijkheid dragen van zóó belangrijken bouw.

Dit was den heer Van Nierop toch te kras. Hij zeide, dat hij volstrekt geen voorstander van geheimhouding was, maar dat hij in dit bijzonder geval publicatie ontraadde, daar men te rekenen had op afbrekende critiek, want in dergelijke gevallen laat in den regel alleen de oppositie zich hooren: dikwerf ziet men menschen, die de teekeningen afkeuren, later het voltooide gebouw goedkeuren en nu tentoonstellende zou men een dergelijke critiek kunnen verwachten. De Beurscommissie heeft de indeeling gezien en unaniem goedgekeurd. De heer Gerritsen sprak over de mogelijkheid openlaten om architectonische lijnen te veranderen, het groote publiek kan daaromtrent toch geen oordeel geven. Het is hoogst bezwaarlijk veranderingen te gaan brengen in een plan door één man gemaakt, en dat die eene man moet uitvoeren. Spr. acht het juist den Raad de plannen te toonen, doch spr. verwacht er geen voordeel van, de plannen publiek tentoon te stellen.

Nach dieser Rede des Candidaten Fobses
Geschah ein allgemeines Schütteln des Kopfes.

En „een stem" deed in den Raad de woorden hooren, „Maar wie betaalt het dan?". Vermoedelijk is de geachte spreker het antwoord op deze vraag schuldig gebleven, althans het verslag meldt daarvan niets.

De voorzitter nam weer het woord om op te merken, dat de stukken al gedrukt zijn en alleen nog eenige correctie moet worden aangebracht. En toen hem was verweten dat dit alles had plaats gevonden, zonder dat de Raad erin gekend is, vervolgde hij: Juist, zonder dat de Raad erin gekend werd. En terugkomende op het bovengenoemde adres, vroeg spr.: in hoeverre is afgeweken van de tot dusver gevolgde gedragslijn. Heeft de gemeente van andere gebouwen

vooraf de plannen doen publiceeren? Heeft het Rijk de plannen van Postkantoor of Rijksmuseum ooit vooraf tentoongesteld? En verder merkt spr. op dat de Raad destijds heeft uitgesproken dat, niettegenstaande de Beurscommissie, de verantwoordelijkheid is gelaten aan B. en W. en daarom week hij niet af van vroegere regelen. Spr. adviseert dus den Raad thans niet op publiceering der plannen aan te dringen.

Maar dit advies vond niet algemeen instemming, en de oppositie bleef zich weren om te betoogen, dat openbaarmaking vóór de aanbesteding noodzakelijk en in het welbegrepen gemeentebelang moest geacht worden.

De voorzitter gaf echter geen kamp en uitte zijn vrees, dat een groot deel van het publiek het gebouw leelijk zal vinden, al vindt de Raad het mooi. Hij was bang dat met het tentoonstellen van plannen, de geheele Beursbouw weder op losse schroeven zal worden gezet; als het groote publiek de lijnen gaat beoordeelen en men gaat daarover hier discussieeren, dan vreest spr. dat er nog heel wat over geredeneerd zal worden.

Deze uiting doet het ergste verwachten. Men is blijkbaar beangst, dat het publiek zich alles behalve met de voorgenomen Damrak-verfraaiing ingenomen zal toonen.

Er werd nog wat gediscussieerd; een der sprekers zei, dat hij het project in de keet gezien had en „dat het zooveel was als koekdeeg", een opmerking te merkwaardiger, omdat de schilder Jan Veth, als paladijn voor den heer Berlage optredende, juist alle andere bouwmeesters in een van die gewichtig-prozaïsche stukjes, waarvan hij het geheim bezit, bedenkelijke koekbakkersneigingen had verweten.

Het eind van de beraadslagingen was, dat althans de Raad nog vóór de aanbesteding met de plannen in kennis zal worden gesteld. Dit is zeker een belangrijk resultaat. Nu het eenmaal zoover is, zal ook wel de openbare meening zich in tijds doen vernemen.

PRIJSVRAGEN

ALKMAARSCHE BOTTERSOCIETEIT.

De Jury van beoordeeling, bestaande uit de heeren H. J. de Groot, G. Looman en G. S. Itz, heeft na twee zeszittingen, de ontwerpen met de motto's: „Sisyphuswerk", „Schets", „Ars longa", „Alcmaria Victrix", „Soos" (doortrek) „Simplicismus", aan een ernstig en nauwkeurig onderzoek onderworpen.

Omtrent deze ontwerpen volgen hier eenige opmerkingen:

„Sisyphuswerk". Dit plan is zeer eenvoudig en zou met eenige wijzigingen voor de bouwsom zijn uit te voeren; te betreuren is het dat de ontwerper, ter wille van het terras aan den voorgevel, den plattegrond door het inbrengen van trappen en privaten daaronder, bederven heeft; ook is de Jury van meening, dat de afzonderlijk staande privaten en urinoirs ongunstig gelegen zijn. Het buffet kon voor de bediening gemakkelijker liggen. De gevels zijn voor een societeit-gebouw te midden van hoog geboomde en in boschrijke omgeving wel wat nuchter van opvatting, zonder overstek zijn de goten op de muren gelegd, wat uit een constructief oogpunt niet aan te bevelen is. Van de veranda's zijn de zolders dichtgemetseld, wat geen aanbeveling kan genoemd worden. Het teekenwerk is verdienstelijk.

„Schets". De plattegrond van dit ontwerp kon wel eenvoudiger opgevat zijn, aan portaal en entrée's is te veel ruimte opgeofferd, waardoor het plan onnoodig te duur wordt; een tweede urinoir was bepaald onnoodig. Het is niet wenschelijk dat de veranda's tegen het gebouw in zakgoten afwateren, de veranda's zijn door de geconstrueerde ijzeren liggers zoodanig duur gemaakt, ook zijn de ijzerverbindingen aan bedaking onderhevig. De gevels zijn handig gecomponeerd zonder veel architectonische waarde; moet de door de Jury aan te geven bezuinigingen zou waarschijnlijk de bouwsom niet overschreden worden.

„Ars longa". De plattegrond bevat veel goeds, de vestibule, waarboven een toren, verhoogt niet alleen de kosten, maar wordt geheel onnoodig geacht. De damesprivaten zijn minder goed gelegen, de gotenconstructie kan geen oplossing genoemd worden, de binnen-ordonnantie is niet geluksig, de gevels zijn niet zonder karakter en verdienstelijk geteekend; waarschijnlijk zou door het vervallen van vestibule en toren het plan voor de bouwsom zijn uit te voeren, hoewel de raming zeer laag kan genoemd worden.

„Alcmaria" Victrix". De plattegronden zijn niet onverdienstelijk, hoewel kelder en w. c. bedienden gehoel verkeerd liggen, de urinoirs zijn slecht ingericht, de bezoekers zijn bij geopende deuren van uit zaal en veranda te zien. De zolder met moer- en kinderbalken maakt het plan onnoodig duur en daarbij is de zolder niet te bereiken. Het teekenwerk is van een waardige hand, waardoor het ontwerp de aandacht trekt. Gevels en veranda's hebben goede verhoudingen. De begrooting is onvoldoende gespecificeerd; door het aanbrengen van eenvoudiger bezuiniging van het geheel zou het ontwerp kans hebben voor de som uitgevoerd te kunnen worden.

„Soos" (doortrek). De plattegrond bevat zeer veel goeds, daaraan zijn echter ongevraagde vertrekken toegevoegd, waardoor het plan onnoodig te duur wordt. Hoewel de bedienden het buffet goed kunnen bereiken en verlaten, is de inrichting van het buffet en meer bepaald de plaats van afgifte onvoldoende. De veranda's zijn goed van vorm en constructie en eenvoudig van opvatting. De kap over het gebouw siecht uit een constructief oogpunt wijziging. De gevels zijn min of meer oorspronkelijk van opvatting en hebben daardoor verdienste. Wij zouden hen liever voor een ontspanningsoord in een landelijke en boschrijke omgeving gedacht zien, dan in de onmiddellijke nabijheid van een stad. Met betrekkelijk geringe wijziging en vereenvoudiging van den plattegrond zou het plan voor den prijs zijn uit te voeren. Het teekenwerk is niet onverdienstelijk.

„Simplicismus". De plattegrond is zeer eenvoudig en geeft eene goede oplossing; alhoewel een berghaats niet afzonderlijk is aangegeven, is blijkens de memorie van toelichting in verband met het buffet daarin voldoende voorzien. Het buffet voldoet aan de gestelde eischen, doch zou bij mogelijke uitvoering met geringe wijziging, naar het oordeel der Jury, nog eenvoudiger ingericht kunnen worden. De spongewerkte kap boven de zaal is goed van opvatting, ook al is hier en daar tegen een goede constructie gezondigd. De ruimte is voor zes urinoirs te klein, drie of vier is trouwens ook voldoende. Daar de ontwerper kans laat tusschen een plat- of schilddak boven de uitbouwen, zou de Jury het platte dak met licht- en luchtkokers aanbevelen, omdat daardoor zakgoten vermeden worden.

De gevels van het hoofdgebouw zijn door hun eenvoud verdienstelijk van opvatting, terwijl voor voldoende afwisseling is gezorgd. Het toepassen van bakstoen in twee afmetingen, zooals de ontwerper zich dat blijkens de memorie van toelichting voorstelt, verdient geen aanbeveling. De veranda's zijn zeer eenvoudig van opvatting, terwijl de constructie wel wat te wenschen laat, de metalen achterwand komt ons minder wenschelijk voor. Het plan is voor den prijs uit te voeren, terwijl de mogelijkheid niet is uitgesloten om meer aan de veranda's ten koste te leggen.

Onze beschouwingen resumeerende, komen wij tot het resultaat dat de prijs moet toegekend worden aan het ontwerp onder het motto „Simplicismus" en de premie aan dat onder het motto „Soos" (doortrek).

Den inzenders van de motto's: „Celui qui pense est le vainqueur", „Mio Conto", „Albüso", „L' union fait la force", „Salut in gekleurden cirkel" en „Societeit" wordt beleefd verzocht hun correspondentie-adres alsnog te willen opgeven aan den heer D. J. Bosman, Langestraat, Alkmaar.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 9 Maart 1898.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering en behandeling der ingekomen stukken, werd medegedeeld dat er weder 4 nieuwe leden waren aangenomen en het aantal donateurs met één vermeerderd was.

Hierna werden 5 leden aangewezen tot het vormen van een commissie voor de vragenbus; 4 hunner, ter vergadering aanwezig, namen de functie aan.

Door eenige leden werd de wenschelijkheid betoogd een orgaan van de T. V. V. op te richten.

Tot leden der commissie tot onderzoek naar de beste wijze van verzekering werden benoemd de heeren H. H. Hagedorn Jr. en B. J. Beumer Jr., de eerste als gewoon, de tweede als plaatsvervangend lid.

Ten slotte deelde de Voorzitter mede, dat een der donateurs een boekwerk aan de bibliotheek en eenige tijdschriften voor den leeskring afstond.

De vergadering werd door een dertigtal leden bijgewoond.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van 9 Maart 1898.

Na behandeling van de ingekomen stukken, hield de Voorzitter V. G. A. Bosch de aangekondigde causerie over „Het enkaustisch schilderen der Ouden".

Wanneer men bedenkt, zoide spreker, hoe de beeldhouwwerken der Grieken ons hebben verbaasd door de groote fijnheid en het meesterschap, die daaruit spraken, en hoe slechts een klein deel van die werken tot ons is gekomen, dan begrijpt men dat

ook de schilderkunst onder dat volk moet hebben gebloeid. En een feit is het, dat die kunst een zeldzaam hooge trap van ontwikkeling heeft bereikt. Een schilder was bij de Grieken een voornaam groot man. Door toedoen van Pamphilus, leermeester van Apelles, werd een wet gemaakt dat niemand schilder mocht worden zonder van hooge geboorte te zijn.

De stichter van Troje, die van koninklijke bloede was, stond als schilder hoog aangeschreven. Ten tijde van Phydias bloeide de schilder- en beeldhouwkunst zeer. Polygnotus uit Thracië was de eerste, die door lijnen en tinten uitdrukking wist te geven aan het menschelijk gelaat. De broeder van Phydias was een bekend historieschilder. Van hem is „de Slag van Marathon".

Apelles schilderde vele portretten van Alexander den Groote, waarvan een den Vorst voorstelde ten voeten uit, met den bliksem in de hand, hetwelk in de tempel van Ephese werd bewaard. Niemand dan Apelles mocht van den Vorst portretten maken.

Dat de kunst in die dagen goed betaald werd, bewijst het feit dat Protogenus voor een schilderij van een of ander roemrijk slagveld, van Alexander den Groote een waarde van 120,000 gulden van onze munt ontving

De tempel te Ephese was wat in onze dagen de Louvre in Parijs is: eene verzameling van kunstschatten. Helaas bestaat er niets meer van.

Niet alleen de mannen, ook vrouwen schilderden en beeldhouwden. De dochters van Nico, Irene en Calipso, waren bekende schilderessen.

De beeldhouwer Polycletus maakte een beeld, voorstellende de menschelijke schoonheid, waarvan de motieven aan diverse levende voorbeelden waren ontleend, om als model te dienen voor den idealen menschelijken vorm.

De schilders schreven ook boeken over hunne kunst; zoo is van Euphranorius, een boek over de harmonie der kleuren bekend. Van den beeldhouwer Praxyteles een werk over: De vormen van het menschelijke lichaam, in verband met de tonen der muziek

Na Alexander werd Egypte de bodem waar de Grieksche kunstenaars, bescherming vonden, en hielden zij in hun kunst aan de oude gebruiken vast.

In 't Alexandrische tijdperk, niet minder dan onder de Pharao's, was het gebruikelijk de vormen van de afgestorvenen plastisch weer te geven op de sarcophaag en hierbij volgde men 2 manieren, n. het portret op het doek geschilderd, waarin de mummie gewikkeld was: en b. het portret op een plank van cypressenhout geschilderd, welk plankje aan het hoofdeinde van de sarcophaag bevestigd werd

Dit enkaustisch schilderwerk bestond uit ingebrande was en de sarcophaag was meest met tempera schilderwerk versierd, (metaal of water-verven aangemaakt met eiwit of lijmwater)

Hoe is het enkaustisch schilderen ontstaan en uitgevoerd?

Tot het mededeelen van berichten gebruikte de Grieken ivoren schrijfboekjes, waarin met een stift in een laagje was, het schrift werd ingegrift. Hiervoor gebruikte men Punische was, met zwart of rood gemengd Zulk een ivoren blaadje noemde men capella. Twee zulke blaadjes met een kruisband, met lak dicht gemaakt, vormden een brief Met een spatel streek men het laagje was weder glad voor een nieuwe inscriptie De kunstenaars begonnen op die plaatjes teekeningen te maken in gekleurde was en Plinius maakte op deze wijze het zoogenaamde monochroom schilderwerk.

De was werd geweekt met olijfolie en gekneed met minerale verven. De eerste schets werd met tempera of waterverf opgezet, en daarna de verschillende kleuren in waslagen naast elkaar aangebracht, soms met tinten die in elkaar vloeiden. Hiervoor had men een fijngetand instrument. Door een heet strijkijzer boven de waslagen te houden werden deze ingebrand en verdwenen alle oneffenheden door het in elkaar vloeien

Later, zeker 300 jaar na de eerste muurschilderingen, schilderde men met was van 't palet met een penseel, doch dit werk is niet zoo artistisch als het met de spatel gemaakte

Sommige onzer moderne schilders werken met olieverf op dezelfde manier en gebruiken het tempermes inplaats van het penseel.

George Ebers, vergelijkt dit werk met dat van Holbein en Frans Hals. Fransche kunstkenners zijn vol lof voor deze kunsttoortbrengselen. Aan velen kan men door de ruwere behandeling den vervaltijd kennen.

De droogheid van 't klimaat bewaarde deze kunstproducten tot op onzen tijd; zij geven ons alweder het bewijs dat alles reeds bestaan heeft wat men in onzen tijd zich nieuw denkt, daar de kapsels van vele portretten op verrassende wijze de hedendaagsche kapsels vertoonen.

Opmerkelijk is het dat bij de meisjes-portretten de oogen zoor groot zijn, door de gewoonte van die dagen om door bruine randen het oog grooter te doen schijnen Alle rassen zijn vertegenwoordigd. Semieten, Syriërs, Phoeniciërs Grieken enz.; de afbeeldingen zijn veelal die van aanzienlijken uit den lande. Voor deze schilderstukken is ook het verloren gemaakte oude purper teruggevonden

Spreker liet nu ter bezichtiging circuleeren de afbeeldingen van de ± 40 gevonden schilderstukken. Merkwaardig was de overeenkomst van vele portretten met de wijze van werken van Rembrandt, Dürer, Holbein en anderen.

Door het lid Freem werd namens de vergadering den heer Bosch dankgezegd voor zijn interessante mededeelingen.

Het lid Koorevaar bracht een nieuw bouwmateriaal ter bezichtiging: glazen bouwsteenen, en hadderde door een met veel afbeeldingen versierden catalogus de toepassing daarvan in Duitschland op. De steenen worden met cement op elkaar gelaatst. Zij isoleeren koude en warmte zeer goed en laten het licht goed door. Voor entrepots, serres en dergelijke inrichtingen zijn die steenen zeer doelmatig.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Gouda. Indertijd heeft de burgemeester Mr. A. A. van Bergen den grooten tuin van zijn huis aan de gemeente vermaakt. Als blijk van dankbaarheid vormde zich toen eene commissie, welke zich ten doel stelde ter nagedachtenis van den overleden burgemeester een waardig gedenkteeken op te richten. Thans, na door bemiddeling van het Gemeentebestuur deze tuin in een wandelpark is veranderd, heeft de commissie besloten het monument aldaar te plaatsen.

Het ontwerp en de leiding en de leiding van de uitvoering is opgedragen aan den architect W. Kromhout Cz., te Amsterdam, wiens plannen reeds door de commissie werden goedgekeurd Het gebeel zal in Noorsch graniet opgebouwd en van fonteinaanleg voorzien worden.

Deventer. De Bouwkundige Vereeniging is voornemens op de Paaschdagen weder een tentoonstelling te houden op het gebied van kunst en zijverheid.

Vlissingen. Ten vervolge op de desbetreffende mededeeling in het vorig nommer, diene dat de heer Chr. H. Holgen, te Kampen, bij derde stemming tot gemeentebouwmeester benoemd werd. Genoemde heer verkreeg 8, de heer W. A. de Jong, te Dordrecht, no. 3 der voordracht, 5 stemmen. Bij de eerste stemming werden voorts drie stemmen op den heer P. Kolpa, te Arnhem, uitgebracht.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

belast met de waarn der betrekking van opzichter 2e kl. en geplaatst in de res. Palembang, de ambten. op non activiteit A. D. Jansen, laatst opzichter 1e kl.;

overgeplaatst naar de res. Bantam, de opzichter 2e kl. F. J. S. Nicola van Fürstenrecht;

toegevoegd aan den chef der werken en opnemingen aan de Solo-rivier, de opzichter 3e kl L. R. Albinus; aan den chef der 3e waterstaatsafd. voor het doen van opnemingen in de residentiën Japara en Rembang, de ingen. 2e kl. C. F. Stoel.

— Bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java zijn:

benoemd tot onderopzichter 1e kl, de tijdelijk onderopzichters 1e kl. A. van Kuilenburg en L. W. Schaad; tot onderopzichter 2e kl, de tijdelijke onderopzichters 2e kl. W. L. A. de la Combe, Ch. A. Blancy Davidson en R. N. W. Bijl

— Benoemd tot hoofdinspecteur der spoorwegdiensten en het stoomwezen, tevens chef der afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement der burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië, de hoofdingenieur, chef van den spoorwegdienst en tevens van den dienst der kolenontginning te Sumatra's Westkust, Th. A. M. Ruijs.

— Bij kon. besluit is A. E. Lacomblé, leeraar aan de Polytechnische School te Delft, benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

— Bij kon. besluit is benoemd tot ingenieur 2e kl. voor het stoomwezen, de adspirant-ingenieur J. H. Verhoeff.

— Bij kon. besluit is C. G. van Pietersom, te 's-Gravenhage, benoemd tot bureelambtenaar van den Rijkswaterstaat.

— Tot directeur van de gasfabriek te Utrecht werd benoemd Dr. J. J. Neurdenburg, thans in dezelfde betrekking te Leiden.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is benoemd tot buitengewoon opzichter P. H. de Jong, te Dieverbrug, bij de verbetering van de Vecht in Overijsel.

— Voor de nieuw ingestelde betrekking van gemeentelijk inspecteur der bouwpolitie te Zwolle zijn door Burg. en Weth. aanbevolen de heeren D. A. Willemsen, opzichter; C. de Weerdt, technisch ambtenaar, beiden bij het gemeentelijk bouwtoezicht te Utrecht, en T. Oltmans, opzichter bij de Overijselsche kanalisatie-maatschappij.

— De heeren F. H. de Haan en M. Bouma, tijdelijke opzichters bij de gemeentewerken te Leeuwarden, zijn voor gelijke betrekkingen benoemd resp. te 's-Hertogenbosch en Elburgen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-teekenaar (volontair), bij een gemeente-architect, Adres lett. M. W., Bureau dezes. (*Zie adv. in dit no.*)

— Opzichter-teekenaar bij den bouw van het openbaar slachthuis te Groningen. Salaris f 75 per maand. Adres den directeur der gemeentew. vóór 15 Maart. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Werktuigkundig ingenieur bij de Malang Stoomtramweg-maatschappij. Adres den directeur, Heerengracht 166 Amsterdam.

— Bouwkundig opzichter voor een rijkswerk in Zuid-Holland. Adres Bureel der Landsgebouwen 2e district, Fluweelen Burgwal 16, Den Haag.

— Een werktuigkundige, als adjunct-chef voor de afdeeling „Machinefabriek" en een werktuigkundige, als adjunct voor de afdeeling „Wagenmakerij", beiden aan de Ned fabriek van werktuigen en spoorwegmateriaal te Amsterdam. Allen zij die vroeger als zoodanig werkzaam geweest zijn, komen in aanmerking.

— Opzichter-teekenaar. Adres met opgave van verlangd salaris en bewijzen van bekwaamheid, onder no. 5938 Bureau *N. Rott Crt.*

— Opzichter-teekenaar bij de gemeentewerken te Enschedé, tot 31 December 1894. Salaris *f* 70 per maand. Adres op zegel aan den Gemeenteraad vóór 19 Maart. (*Zie advertentie in dit no.*)

— Opzichter-teekenaar. Adres, met opgave van verlangd salaris en bewijzen van bekwaamheid, lett. K H 385, *Nieuwe zijds Voorburgwal 178 Amsterdam.*

— Bouwkundig opzichter. Adres lett. W H, uitgever F. L. ten Cate, Hengelo (O.).

— Directeur der stedelijke gasfabriek te Leiden. Jaarwedde *f* 3500, met vrije woning, voor en licht. Alleen zij die in het gasvak practisch werkzaam geweest zijn, komen in aanmerking. Adres op zegel vóór 20 Maart aan commissarissen der gemeente-gasfabriek.

— Een hoofdopzichter, een opzichter-teekenaar en een teekenaar-copiist, voor een belangrijk gebouw. Adres onder no. 201, boekhandel J. H. & G. van Heteren, Amsterdam. (*Zie adv. in dit no.*)

— Bouwkundig opzichter te Leeuwarden gedurende vijf maanden. Salaris *f* 70 per maand. Adres vóór 15 Maart aan den Burgemeester.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar over achtereenvolgende weken kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Aankomend bouwk. opzichter, bekend met teekenen en detailleeren. Adres lett. V A, Bureau dezes. (*Zie adv. in vorig no.*)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Opzichter,	leeft. 50 j.	geh.	verl. sal. *f*	90	p. md.
2. „	„ 34 „	ongeh.	„ „ „	80—90	„ „
3. Asp.-Opz.-Teek.	„ 18 „	„	„ „ „	35—40	„ „
4. Opz.-teek., burger- en waterb. kunde,	„ 29 „	geh.	„ „ „	65—70	„ „
5. Opz.-teek, bekend met kerkenbouw	„ 26 „		„ „ „	75—80	„ „
6. Opzichter	„ 28 „		„ „ „	60	„ „
7. Opz. of Teeken.	„ 20 „	ongeh	„ „ „	60	„ „
8. Opzichter	„ 28 „		„ „ „	70	„ „
9. Teeken., hand-, bouw- en pentekenen, ongeh.					
10. Opz. of Teek.,	leeft. 23 j.	ongeh.	verl. sal. *f*	65—80	p. md.
11. Asp.-Opz. of Teek.	„ 18 „	„	„ „ „	30	„ „
12. Opz.-Teekenaar	„ 30 „	„	„ „ „	80	„ „
13. Opz., landm. en waterpassen,	leeft. 35 j.		verl. sal.	900—1200	's j.

Weekblad „DE OPMERKER".

ALGEMEENE VERGADERING van AANDEELHOUDERS der Maatschappij tot Exploitatie van *De Opmerker* op ***Maandag 21 Maart 1898,*** des namiddags te **1** uur, in het *Zuid-Hollandsch Koffiehuis* te *'s-Gravenhage*, tot behandeling van de volgende punten:

1°. Balans met toelichting en verslag van Commissarissen, benevens Winst- en Verliesrekening over het afgeloopen Boekjaar;

2°. Benoeming van een Commissaris, ter voorziening in de vacature, ontstaan door periodieke aftreding.

Het Bestuur.

OPZICHTERS.

Voor een belangrijk gebouw worden tegen **uiterlijk 1 Mei** voor den tijd van *hoogstens een jaar* ***GEVRAAGD***:

een Hoofdopzichter,
een Opzichter-Teekenaar
en
een Teekenaar-Copiïst.

Alleen aan eigenhandig geschreven brieven met uitstekende getuigschriften enz., volledige adressen ter informatie, wordt aandacht geschonken.

Salaris naar bekwaamheid. Franco brieven onder No. 201 aan J. H. & G. VAN HETEREN, Boekhandelaren, *Hartenstraat* **36, *Amsterdam.***

Een Opzichter-Teekenaar

(Volontair) gevraagd, door een Gemeente-Architect met veel particulier werk. Vereischten: eenige bekendheid met het bouwvak en teekenwerk. Br. fr. lett. M W, Bureau v. d. Blad.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen, —* Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

P. B. W. SINGENDONK,

ARNHEM.

GROF- en FIJNSMEDERIJ.

LEVERT **alle** soorten **HEKWERK en verdere Smidswerken, tegen concurreerende prijzen.**

Vlakke Gewelven met peervormig IJzer,

ter vervanging van HOUTEN BALKEN.

Positief geluidwerend, brandvrij, lichter, goedkooper en voordeeliger dan Beton of gemetselde Gewelven.

Tusschen 3 of 4 steenen worden de **uitgepuilde ijzeren stalen staven *a***, op flenzen gesteld en maken zoo een afzonderlijk klein gewelf.

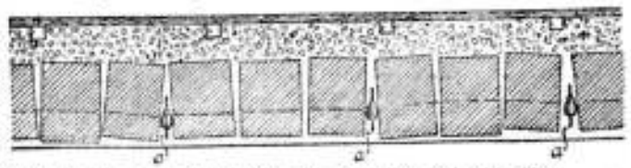

Bij afstanden van 1.50 tot 2 M. belastbaar met 3 à 4000 Kilo.

De Balkijzers worden van onderen met Draadbriks geheel omhuld en is daardoor de constructie geheel brandvrij

Vuurvaste Plafonds en Gewelven op Draadbriks.

Geheel vrijstaande brandvrije Muren.

Omhulling van IJzeren Kolommen, veel eenvoudiger en voordeeliger dan Cementijzerwerk.

THEOD. FERD. BIERHORST, *Haarlem.*

NB. Men zie de beschrijving in n°. 9 van *De Opmerker* van 26 Februari jl.

Opzichter-Teekenaar.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Enschede* roepen sollicitanten op voor de betrekking van

tijdelijk Opzichter-Teekenaar

bij de gemeentewerken aldaar,

uiterlijk tot 31 December 1898, op een **salaris van ƒ 70** per maand.

Inzending van gezegelde verzoekschriften en aanbevelingsstukken aan den Gemeente-Architect **vóór den 19 Maart e. k.**

ENSCHEDE, den 7 Maart 1898.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
EDO BERGSMA, *Burgemeester*
E. TER MEULEN, *Secretaris.*

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS DER Gemeente *ARNHEM*, zullen ***Donderdag 17 Maart 1898***, 's voormiddags **11½** uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

BESTEK N°. 20.

De levering van Gegoten IJZER aan: 200 Rioolluiken, 1000 Syphons met Luikjes, 25 Kolkranden met Roosters en 8 Telephoonpalen, in vier perceelen.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de *Kadestraat;* bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en 5 teekeningen à **ƒ 1.50** per stel verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlaardingen*, zullen op ***Zaterdag 26 Maart 1898,*** des namiddags **één** uur, bij enkele inschrijving, ten Raadhuize, in het openbaar *AANBESTEDEN:*

De levering van 750000 stuks straatklinkers van den Waalvorm, ten behoeve der Gemeentewerken van Vlaardingen, gedurende het dienstjaar 1898.

Bestek en voorwaarden voor deze levering liggen vanaf 15 Maart a. s. ter lezing op de Gemeente-Secretarie, alwaar den tevens gedrukte exemplaren, tegen betaling van **ƒ 0,25** per stuk, verkrijgbaar zijn.

VLAARDINGEN, 10 Maart 1898.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
R. A. VERPLOEGH CHASSÉ.
De Secretaris,
J. VAN SCHRAVENDIJK.

CARBOLINEUM „KRIMPEN"

der Maatschij. tot bereiding van Koolteerprodukten te Krimpen a/d IJsel.

Bekroond **Gouden Medaille,** Tentoonstelling van Nijverheid en Kunst, Dordrecht 1897

Onovertroffen wegens zijn sterk bederfwerende eigenschappen.
Monsters en prospectussen gratis verkrijgbaar. Hoofdagenten voor Nederland en Koloniën

G. M. BOKS & Co., Amsterdam.

verbetert elken Schoorsteen.
10 jaar Garantie.

JOHN's
Schoorsteenkap en Ventilator

In drie jaar 25,000 stuks geplaatst.

Zon, Regen en **Wind bevorderen** den trek van den Schoorsteen.

Goedkooper en **beter** dan eenige andere kap. Kan niet vastroesten. Werkt geruischloos. Zeer **gemakkelijk** schoon te maken.

ROBBERT KALFF, Utrecht, Maliesingel 19.

Alleenverkoop voor Nederland en Koloniën.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

op DINSDAG 15 Maart 1898,

des namiddags ten **2** ure (*locale tijd*), aan het Bureau van den Sectie-Ingenieur der *Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen* in het Stationsgebouw te *Groningen*, van:

Bestek L:

Het uitvoeren van eenige onderhoudswerken aan gebouwen, kunstwerken, enz. der lijnen Harlingen—Nieuwe Schans en Groningen—Delfzijl, in acht perceelen.

De besteding geschiedt volgens § 35 van het bestek.

Het bestek ligt van den *1n Maart 1898* ter lezing aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Groningen* en is op aanvraag aan genoemd bureau te bekomen tegen betaling van **ƒ 1.00.**

De algemeene voorwaarden, op het bestek van toepassing, zijn terzelfder plaatse te verkrijgen tegen betaling van ƒ 0.25.

Inlichtingen worden gegeven als in het bestek vermeld.

GRONINGEN, den 25n Februari 1898.

Goedkoopste Bevloering.

Het **beste** en **goedkoopste** adres voor **MOZAIEK en EFFEN CEMENTTEGELS is**

A. OOSTHOEK & ZOON.
te Alfen a/d. Rijn.

Vraag dessinplaat en prijzen, gratis en franco.

AANBESTEDING.

Op ***Donderdag 17 Maart 1898,*** 's voorm. **12** uur, zal worden aanbesteed, ten Kantore van Mr. J. R. DE KONING te Dordrecht:

Het OPHOOGEN en VERZWAREN van de KADE van den OUDEN GORSPOLDER, gelegen onder 's Gravendeel, aan de Kil, tegenover Willemsdorp.

Aanwijzing op den Polder Dinsdag 15 Maart 1898, 's voorm. tusschen 10 en 12 uur.

Inlichtingen te bekomen ten voormelden Kantore.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-GRAVENHAGE, ***Kerkplein,*** hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN — AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BOIJZERD, Breda

SPECIALITEIT in verplantbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 12. ZATERDAG, 19 Maart 189

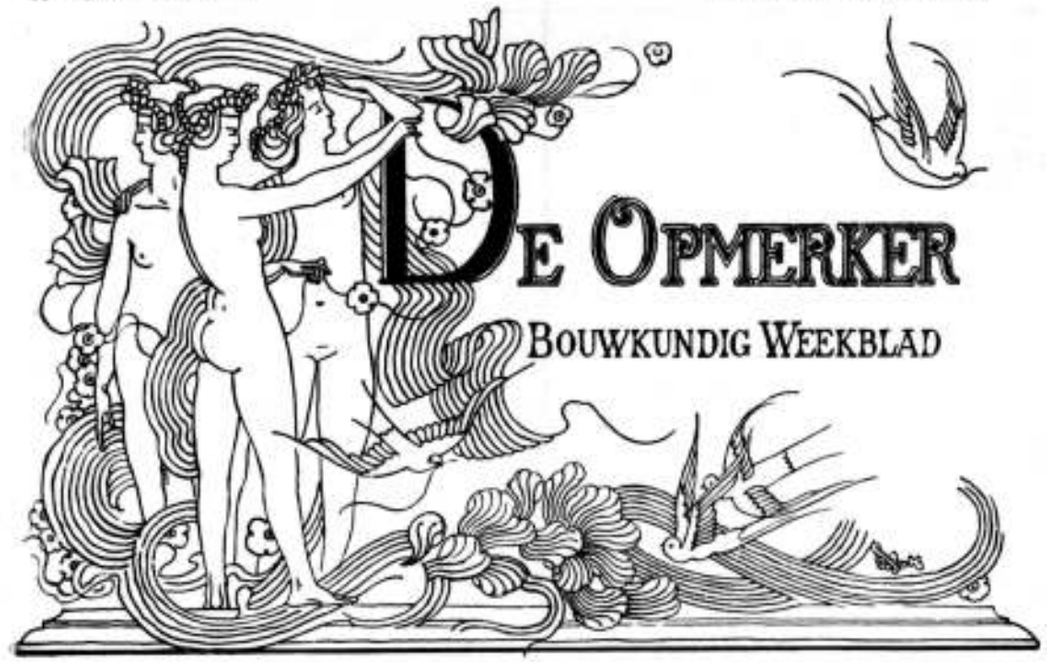

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

BIJ DE PLAAT.

De plaat geeft een perspectievisch aanzicht van een der gebouwen der coöperatieve broodbakkerij en verbruiksvereeniging „De Hoop" te 's-Gravenhage en wel dat der afdeeling „Kruidenierswaren, enz.", aan den Noordwest-buitensingel aldaar, met een schema van de groote broodbakkerij op den achtergrond.

Dit gebouw werd gesticht in het jaar 1896 voor een aannemingssom van ongeveer ƒ 50,000 en maakt een deel uit van de serie der gebouwen dezer belangrijke coöperatieve en bloeiende werklieden-vereeniging, die thans ongeveer 6000 leden telt en dezer dagen haar 10-jarig bestaan herdacht.

De teekening werd in perspectief gebracht door den heer N. D. Koene, onder wiens hoofdtoezicht de uitvoering van den bouw plaats had.

's Gravenhage, Maart 1898.

H. WESSTRA JR.,
Architect.

DE AMSTERDAMSCHE BEURS.

Het Amsterdamsche Beursplan, ofschoon in het begin dezer week eigenlijk nog ongeboren vrucht, bracht toch heelwat pennen in beweging. Wat er over geschreven werd is in meer dan een opzicht merkwaardig. Allereerst om de personen der schrijvers, die geen van allen tot de uitvoerende bouwmeesters behooren. Het maakt een grappigen indruk, dat de *schilder* Jan Veth, de *archeoloog* A. Pit en de *kunstuijvere* J. R. de Kruyff zich vóór anderen geroepen achten in deze zuiver architectonische zaak het hoogste woord te voeren.

Waarin dit drietal ook verschilde, omtrent het beoogde doel bestond geen twijfel. Twee wilden het nog ongeopenbaarde project zooveel zij konden in de hoogte steken, de derde zocht het naar vermogen omlaag te halen.

De heer Pit laat zich aldus hooren: „Zoo moet het zijn. Laat ieder vogeltje zingen zooals het gebekt is. Bouwde vroeger niet elk architect zooals de tijdgeest het hem ingaf en zien wij niet cathedralen, in de meest disparate stijlen opgetrokken, de prachtigste geheelen vormen? Laat men dus niet gaan zeggen, dat Berlage's bouw niet past in de omgeving. Elk gebouw dat beantwoordt aan het doel waarvoor het gezet is en dat een persoonlijk temperament uitdrukt, past in zijn omgeving."

De heer Veth zegt, gewichtiger: „Het gaat toch immers allerminst aan, het in Berlage's plan euvel te duiden, dat het uit een bepaalde overtuiging sproot. *Dit* is het onomstootbare recht, waar men hier nu zoo leelijk aan komt tornen: dat een kunstenaar, wien eenmaal de opdracht werd gedaan en die in alle zaken, welke den praktischen grondslag aangaan, met alle geduld overleg gepleegd heeft, ten slotte in den stijl van zijn werk alleen met eigen ingeving rekening moet houden."

Doch de heer De Kruyff beweert: „Sinds *de* Wethouder *den* man had aangewezen, die voor niet meer dan anderhalf millioen het groote huis in elkaar wou zetten en — om met Jan Veth te spreken — ernstig zou streven, daaraan een sober en eerzaam karakter te geven, toen is *ons* de lust tot zingen heelemaal vergaan. Want liedekens op *deze* wijs hadden we ook vroeger wel gehoord, onder anderen op den hoek van Kalverstraat en Sophiaplein. En ze hadden ons maar pover voldaan."

Deze drie aanhalingen mogen volstaan, om onzen lezers het standpunt aan te duiden, waarop ieder der drie schrijvers zich heeft geplaatst.

De heer Pit poogt den handelaars, die de *Nieuwe*

Rotterdamsche Courant lezen, daarenboven van de schoonheid en de doeltreffendheid der beurs in hope te overtuigen. Wie zou nog twijfelen, waar hij leest: „Aan het Beursgebouw is alleen daar natuursteen, waar het dringend noodzakelijk werd. Zoo langs de gevels een plint van hardsteen ter hoogte slechts van 50 cM., uitsluitend dus ter bescherming tegen vuil en slijk." Inderdaad, het moet wel een mooi gebouw wezen, waar *zoo* iets gemaakt is! Een centimeter meer of minder en het effect ware gemist.

„One inch the more, one inch the less
Had half impaired this nameless grace,"

zou men met Byron willen uitroepen. Doch de heer Pit heeft toch zeker een te geringen dunk gehad van den practischen zin zijner lezers, want wij hoorden velen hunner de vraag stellen, waar het „vuil en slijk" terecht moest komen, dat zich verstoutte, hooger dan een halven meter tegen het gebouw op te spatten? Die vraag zagen zij niet beantwoord.

„De ramen zijn niet omlijst, maar hebben alleen de bovenposten en kozijnen van zandsteen" — volgt dan verder als aanprijzing. Een nuttigheidsreden scheen hiervoor niet te vinden en daarom wordt als motief aangegeven „omdat de architect ze recht wenschte af te dekken en de flauw gebogen lijn eener baksteenen afdekking wenschte te vermijden." Toen een metselaarsbaas dit las, zei hij, dat die architect blijkbaar de gemetselde strekken niet kende. Doch een steenhouwersbaas, die dit hoorde, meende dat het een flauwe opmerking was, alleen gemaakt om den steenhouwers het brood uit den mond te stooten.

Met niet geringe voldoening lazen de handelaars: „Aan den voorgevel, waar drie ruime poorten toegang tot het gebouw geven, zijn de muren bij de doorgangen afgerond en, ter bescherming, van natuursteen". Nu waren zij ten minste zeker, dat als zij, later, om vijf minuten voor tweeën met massa's het gebouw indrongen, geen scherpe kanten hen zouden bezeeren. Een effectenman, die de Oceaan eens was overgestoken, zei dat ze het in Amerika ook zoo deden, en dat het hoogst practisch was.

Doch er zijn nog meer zaken, die de heer Pit tot aanprijzing van het bouwwerk aanvoert. „De ramen, van behoorlijke afmetingen, op flinke afstanden van elkaar aangebracht waar die voor de verlichting noodig waren, zijn 44 cM. diep in het stoere metselwerk gevat, een metselwerk niet gelardeerd door zandsteen, zuiver van eenig mozaïekwerk". Ook dit werd met genoegen vernomen. Het is altijd plezierig als een raam voor de verlichting en niet voor de verduistering zorgt, en als het geen onbehoorlijke afmetingen heeft. En als het 44 cM. diep is ingemetseld, dan is er ten minste behoorlijk plaats voor jaloezieën of marquises. De bouwmeester is een practisch man, om daar zoo aan te denken.

„Berlage heeft het gewaagd, aan het Damrak een 140 M. langen gevel op te trekken, geheel vlak, zonder vooruitstekende balkons, torentjes, porticken, ingangen of anderszins, zonder eenige versieringen in relief," zegt de heer Pit dan, eenigszins aarzelend. Maar de lezers hebben hem begrepen; uit ervaring weten zij welke ongerechtigheden er in de hoekjes van *niet* vlakke gevels plegen plaats te vinden. Zij prijzen het in den bouwmeester, dat hij de bekende stedelijke slakkenhuizen geen concurrentie heeft willen bezorgen. Zij zijn het dadelijk eens, dat daardoor „het stoutste stuk van de schepping" bestaan is, doch dat nu de gevel ook „het mooiste gedeelte" zal zijn. De oud-Hollandsche zindelijkheid kan hier triumfen vieren. Welk rechtgeaard Nederlander verheugt zich dan niet?

Wat er dan volgt, ofschoon ongetwijfeld goed bedoeld, is minder sprekend. Maar toch vond ook hier de lezer bewijzen van een practischen zin, zooals de koopman die zoo gaarne mag. De Beurs kan het zonder bengel niet stellen en dus is een klokketoren daar goed op zijn plaats. Maar waarom zoo „vierkant en massief"? Bedaart wijsneuzen en betweters „Omdat daarin de lift verborgen is". En „aan den kant van het Centraalstation is een „klein paviljoen" waarin het ongetwijfeld gezellig en genoeglijk zal toegaan. De vroolijkheid die daar zal heerschen zal schadeloos stellen voor de saaiheid der „rechte kroonlijst" als de „serie dakvensters" die niet voldoende „opvroolijken" kan.

„Twee lage, vierkante, stompe torens waarin zich water-reservoirs bevinden", zegt de heer Pit vervolgens „accentueeren" den ingang der Schippersbeurs. De schippers zien in het water een bevriend element en dus is hier een werkelijk ongezochte symboliek aanwezig.

Doch de lezers raakten van de wijs, toen zij vernamen dat van den voorgevel „het hoofdmoment aan weerszijden geïsoleerd wordt door de muurvlakken, uiterst spaarzaam van kleine ramen ongelijkmatig voorzien, waaruit links de toren groeit, terwijl rechts een kleine muurverheffing dit geheel afsluit." Dit leek hun te geleerd, zij gingen verder en kwamen aan de „vier beelden, één makende met het muurvlak, als waren zij ter plaatse daarop gehouwen, nauwelijks vooruitspringende en door geringe consoles gedragen". Zuinigheid met vlijt bouwt huizen als k....., dachten zij en toen zij nog hadden gelezen van het „zaakrijk dienstgebouw", „de smalle woonhuisramen" en de „puntige pannendaken", toen waren zij wel overtuigd, dat de bouwmeester het geld niet over den balk zou gooien, ja dat er van het anderhalf millioen nog een aardige duit zou overblijven.

De heer Pit heeft in de koopmansgemoederen de rechte snaren weten te doen trillen. De heeren Jan Veth en J. R. de Kruyff gooien het meer over den artistieken boeg, en, zooals dit met kunstenaars meer gaat, zij kunnen niet nalaten elkander eens een paar vinnigheidjes te zeggen.

Zoo begint de heer Veth: „De heer de Kruyff, die thans nog eens *à cheval* kwam, moet nadat hij een leeftijd lang tegen de scheppingen van Dr. Cuypers ageerde, nu hij in die richting geen schoot meer vindt, toch wat in zijn geest te doen hebben, want dit is zoo de liefhebberij van dezen zelf niet produceerenden bouwkundige". Den heer De Kruyff zal het „een ongezocht genot, een ware delicatesse wezen, om te zijner tijd uitvoerig op de lievigheidjes van Jan Veth te antwoorden". Inderdaad, de goede manieren raken de wereld uit.

***

Het is wel aardig om te vernemen, wat de heer De Kruyff, die het ontwerp zag, er van mededeelt. De plattegrond schijnt vrij wel gebleven zooals hij was; de heer Berlage is er niet in geslaagd, iets anders te vinden dan het denkbeeld waarmede de laatste architect der gemeente zijn korte loopbaan als zoodanig eindigde. Zal hij nu ook zoo eerlijk zijn, om te erkennen dat deze hoofdgedachte, zoo zij verdienste mocht bezitten, niet in zijn brein is ontsproten?

De practische redenen, die den heer Pit de zijgevels doen toejuichen, gelden voor den heer De Kruyff, die steeds geheel buiten de practijk wou blijven, niet.

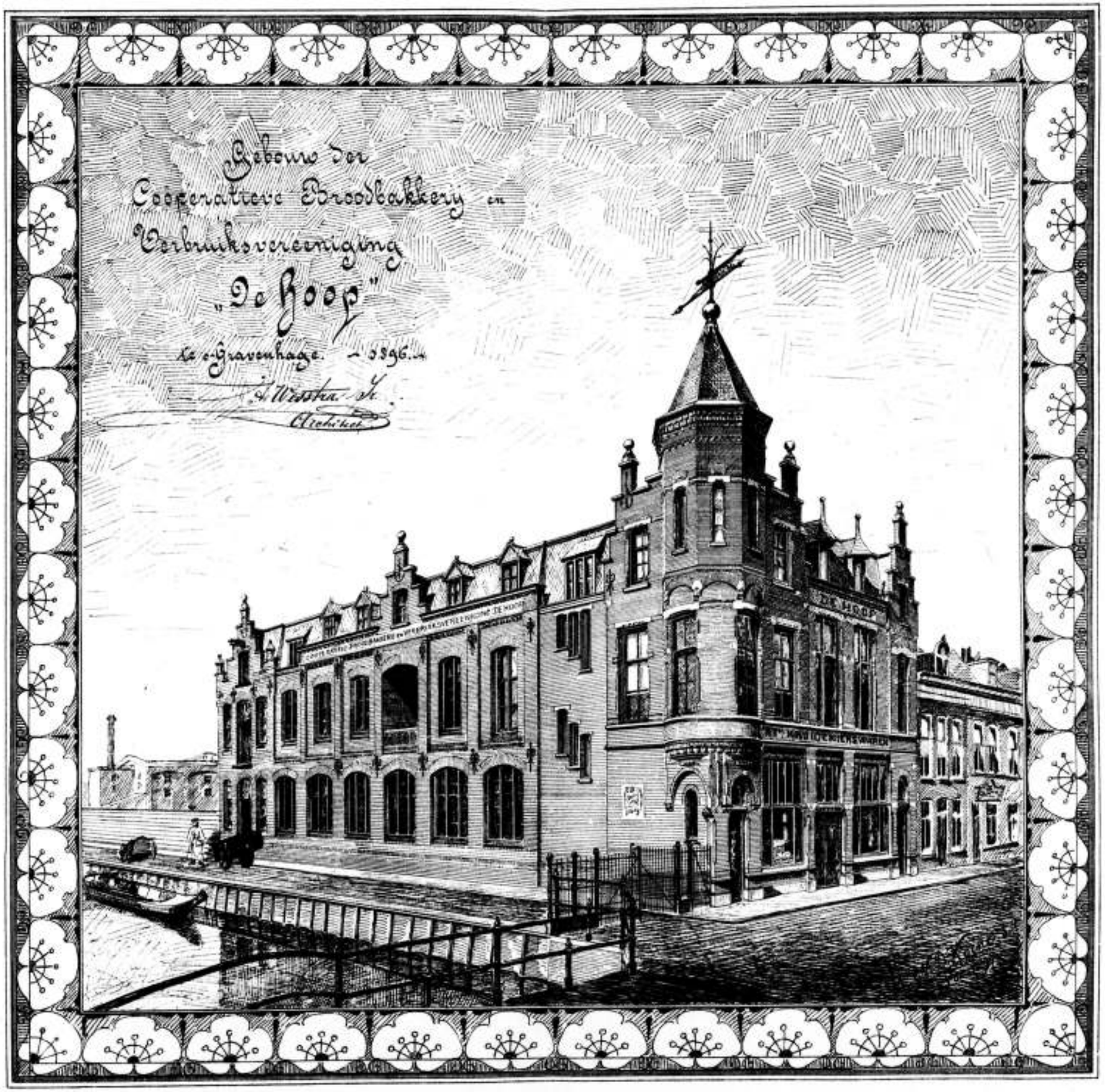

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

Hij ziet niet in, dat alle hoeken en voorsprongen uit den booze zijn, doch meent: „dat het hoofdelement in het eentonig karakter van de gevels is het overal egaal doorloopend gevelvlak zonder eenigen, ook maar den minsten, voor- of terugsprong". Daarom wil hij „de middenpartij (van de Schippersbeurs) met zijn torenvormige verhoogingen een weinig vooruit en de zijgevels van Goederenbeurs en café een weinig achteruit brengen". Ter verhooging van het effect komt hem zelfs, o gruwel, een „open galerij voor voetgangers of een andere soort van trottoir-overdekking" noodzakelijk voor! Aan den „troostelooze" zijgevel aan de zijde der Warmoesstraat zou hij een „rij pothuisjes" willen maken.

Het is te voorzien, dat de Raad deze inderdaad voorhistorische — de geschiedenis gerekend aan te vangen met het jaar 1891 — opmerkingen al te belachlijk zal vinden om er aandacht aan te schenken, te eer, daar de bestekken en teekeningen reeds gedrukt zijn, en de Stadsdrukkerij geenszins voor niets werkt.

„Ten aanzien van de architectuur der beurszalen inwendig, is de zaal voor de effectenbeurs verreweg in de beste conditie" zegt de heer De Kruyff en wij gelooven hem gaarne. Want de Effectenhandel heeft ter beurze het meest te beteekenen; zijn officieele vertegenwoordigers hebben altijd het meest op een nieuw gebouw aangedrongen. De heer Berlage zou wel ondankbaar zijn, als hij aan „den hoek" niet de eer gaf, die hem toekwam. Het is nu duidelijk, waarom de heer Van Nierop in de laatste raadsvergadering zoo bang was, dat het ontwerp door publicatie in gevaar zou komen.

Ten slotte zegt de heer De Kruyff: „Onze beursbezoekers zijn niet verwend en zullen allicht tevreden wezen. Wanneer zij hun verwachting niet hooger spannen dan naar den maatstaf van de bouwsom veroorloofd is, zullen zij, binnengetreden, overigens weinig reden tot teleurstelling vinden. Van het plan-Berlage zou veel goeds zijn te zeggen als het maar wat minder sober en eerzaam was, een deugd, die vooral uitwendig tot zeer betreurenswaardige toepassingen heeft geleid".

De practische handelsman zal hierop zeggen, dat het dwaas is, vijf pooten aan een schaap te verlangen en dat een half ei beter is dan een leege dop.

***

Als men te Assisi de hoogte naar het klooster der Franciscanen is opgeklommen en in de beneden-kerk, die bij dit, nu als kostschool dienende, geestelijk gesticht in de 13e eeuw werd gebouwd, de beroemde fresco's van Giotto beziet, dan trekt in het bijzonder de aandacht de voorstelling waar de H. Franciscus met de Armoede in het huwelijk treedt. Dante's Divina Commedia heeft, in het elfde gedeelte van il Paradiso, den schilder tot dit tafereel geïnspireerd. De Armoede is een leelijke, havelooze vrouw, die door twee jongens met steenen geworpen en bespot wordt.

Aan dit fresco denken wij, zoo vaak wij een der scheppingen van Berlage's laatste periode zien. Den vader der „minderbroeders" is zijn vrijwillige armoede steeds tot grooten lof gerekend, althans door hen, die hem als geestelijk hervormer waardeeren. Zal nu de heer Berlage in de Franciscus-rol succes hebben? Zal de orde der bouwkunstige minderbroeders, in Nederland gesticht, zich over de geheele wereld verspreiden? Wij moeten het afwachten.

Gewaarschuwd dient echter tegen te voorbarig oordeel, te meer omdat onze haastige tijd daartoe zoo spoedig geneigd is.

Zien wij niet reeds nu de Beurs in hope prijzen en laken, alsof niet aan het nageslacht maar aan ons tijdgenooten het eindoordeel zou zijn? Zien wij niet reeds bv. het Rijksmuseum als meesterwerk genoemd en Dr. Cuypers al bij zijn leven gecanoniseerd, alsof er geen toekomst zou kunnen komen, die een andere uitspraak deed?

Ons past bescheidenheid, ook in ons oordeel. De heer Berlage late zich niet het hoofd op hol brengen door zijn bewonderaars, hij worde niet zwijmeldronken van den wierook, hem toegezwaaid. Maar hij toone zich ook niet geraakt als een bedaarde, zakelijke critiek hem zijn feilen toont. Een monument te mogen maken is een eer, maar geeft ook een zware verantwoordelijkheid. Want wie dan mistast kan zijn werk noch verbeteren, noch overdoen. En het gevaar van mistasten is zoo groot, wanneer men plotseling met alle bestaande traditie breekt, en, door de kunst van Noord-Amerika bekoord, die wil gaan navolgen, om als novateur te kunnen gelden.

***

Zoo lang het Beursontwerp niet openbaar was, waren alle beschrijvingen daarvan, vooral wanneer zij van deskundige zijde kwamen, natuurlijk uiterst welkom. De heer P. F. Laarman, die, o benijdenswaardig lot, zich architect in ruste kan noemen, schreef het volgende over het plan.

„Denkt u een steenkolossus, ter lengte van 140 meter, gelijk aan de dubbele lengte van het Paleis (op den Dam) doch zeer veel lager, een steenklomp zoo vlak als de vlakste schutting, van roodachtig grauwe, door aanslag van rook en riolen zwart geworden baksteen, doorzeefd met een aantal venstertjes, armoedig van vorm en afmeting, zooals men die in de zeer nederige huisjes in de Pijp (het schilderskwartier te Amsterdam) aantreft, verder zeer karig hier en daar opgeluisterd door een wapen, een waterafvoerbuis, een privaatraampje, een of ander gedrochtje en een beeld. Alle oude kennissen."

Deze impressie strookt wonderwel met de beschrijving des heeren Pit. Er zal hier voor het eerst een proefneming op groote schaal met de »nieuwe kunst" genomen worden. Waren het tot dusverre reclamezoekende Verzekerings-maatschappijen, die den heer Berlage de middelen tot het nemen van proeven verstrekten, nu is het de gemeente Amsterdam, die anderhalf millioen voor het experiment beschikbaar stelt. Wie reclame wil maken, dient voor de vereischte afwisseling te zorgen. Zoo begrijpen het ook de Verzekeringsmaatschappijen, die niet aarzelen haar gebouwen finaal te laten sloopen zoodra een stijlmode heeft uitgediend en een andere in den smaak komt.

Maar dat de gemeente Amsterdam ook zoo zou handelen, is niet te veronderstellen. De heer Laarman zegt dan ook: „Wat beteekent het toch, dat B. & W. de volle verantwoordelijkheid moeten dragen? Zullen deze heeren voor *hunne* rekening de Beurs afbreken als zij, éénmaal gebouwd, niet bevalt? Zullen zij dan een nieuwe, mooiere in de plaats bouwen?"

Dat dergelijke voornemens zouden bestaan, gelooven wij niet. Mocht werkelijk, als de bouwmode binnenkort verandert, de voltooide Beurs ergernis geven, dan zal niemand de verantwoordelijkheid willen dragen en zal men den heer Berlage alleen laten. Zoo is het altijd gegaan. Indien het waar is, dat *„rien ne réussit comme le succes"*, het blijft niet minder zeker, dat, wien het tegenloopt, zich zonder verdedigers ziet.

Reeds Scribe maakte op een regenscherm het volgende gedicht:

Ami fidèle, ami nouveau,
Qui, contre l'ordinaire usage,

Reste à l'écart quand il fait beau,
Et ne se montre que les jours d'orage.

De heer Laarman wijst erop, dat de vrienden van Berlage nu het voorbeeld van Cuypers aanhalen. Doch, dit mag gezegd worden, de vergelijking gaat niet op. In het belang van des heeren Cuypers' kunst waren machtige invloeden werkzaam op wier hulp, uit den aard der zaak, de heer Berlage niet rekenen kan. Er breekt eens een tijd aan, dat de belpende invloeden niet meer werken; dan moet de kunst *alleen* voor den blijvenden roem zorgen. Of zij daartoe in staat zal wezen, moet de toekomst leeren.

***

Het bovenstaande was reeds geschreven, toen ook nog anderen hun stem in zake het Beursplan deden hooren. De heer Joseph Cuypers brak een lans voor de algeheele vrijheid, die den bouwmeester behoort gelaten te worden. Zijne woorden zullen zeker met instemming door alle architecten zijn gelezen. Er is in het betoog, hoe klemmend overigens, slechts één gaping. Dat is, waar over de wijze, waarop de bouwmeester, die openbare monumenten moet ontwerpen gekozen dient te worden, wordt heengegleden. Het zou belangwekkend wezen, indien de heer Cuypers ook daaromtrent eens zijn meening te kennen wilde geven. Voor de bouwkunstenaars is deze vraag van niet te miskennen gewicht.

***

En nu komen er een paar panegyrieken. Dat de heer Van der Pek, die al zulke fraaie regelen aan het Verzekerings-gebouw op het Sophiaplein wijdde, ook thans naar de lier grijpt, onze lezers zullen er zich niet over verbazen. Maar ditmaal is hij niet zoo op dreef als anders. „De lijnen tegen de lucht van den klokkentoren aan de Damzijde en die van de traptorens aan de Stationzijde, benevens de telephoontoren en de uitgemetselde gevelmassa's, tegen de dakvlakken afstekend, geven silhouetten zoo goed, zoo rustig en eenvoudig als wij die in Amsterdam slechts vinden kunnen aan de mooiste gedeelten der schepen van eenige onzer Gothische kerken, in het bijzonder aan de Oude en Nieuwe kerk, gezien van het Oosten naar het Westen, van de *koren-* naar de *torenzijde*." Onverdienstelijk is hij niet — vooral het slot, waar een blik op de Amsterdamsche Gothische kerken gegeven wordt zoo nieuw en zoo verrassend, is uitstekend — maar het is toch de ware Van der Pek niet. Het enthousiasme ontbreekt ditmaal en de lier wil de ware muziek niet maken.

De heer Kromhout, die al vroeger neiging tot den Apocalyptischen stijl toonde te hebben, is ook ditmaal de ziener. Met profetischen gloed roept hij uit: „Het was namiddag, beurstijd. De groote klok in den statigen klokketoren had juist haar sombre klanken naar links en naar rechts en naar beneden geworpen, en het gewriemel van beursbezoekers ontwarde zich in een breeden loop, de breede trappen op, van het mooie front, de Damzijde toegekeerd. Weinigen zagen meer opwaarts, het geheim was geen geheim meer en sedert lang had de gerieflijke binnenruimte de bezwaren weggevaagd, die nog waren overgebleven uit den tijd, toen het geheim nog wel bestond". Het is niet gemakkelijk zoo voort te gaan en daarom mag het den heer Kromhout vergeven worden dat hij een tijd lang uit den toon valt. Maar later komt hij er weer in: „Want ook hier zag ik een monument, statig van lijn en kalm van groepeering, één gebouw, één beurs, door de gemakkelijkheid waarmede alle deelen zich met elkander paarden en als om strijd de monumentale eenheid proclameerden".

„En zij lag vierkant en hare lengte was driemaal zoo groot als hare breedte. En ik mat haren muur op honderd vier en veertig ellen; de drie poorten waren drie paarlen en zij waren niet gesloten des daags".

Inderdaad, bij vergelijking met het origineel valt Kromhout's proza nog niet zoo af, als men wel zou denken.

***

Woensdagavond verblijdden haast alle Amsterdamsche bladen hunne lezers met min of meer geslaagde reproducties op kleine schaal van de bestekteekeningen.

In afwachting, dat wij een beoordeeling tot in onder deelen van het ontwerp, uit een bevoegde pen gevloeid, kunnen opnemen, mogen hier al vast eenige opmerkingen een plaats vinden. De eerzame courantenlezers zullen vreemd hebben opgezien, toen het project hen onder de oogen kwam. Een pakhuis, een fabriek, of een dergelijk uitsluitend voor utiliteits-doeleinden bestemd gebouw, ziedaar waaraan zij eer dachten dan aan een monument, bestemd om de glorie van het huidig Amsterdam aan het spaadste nageslacht te verkondigen. Sommige pakhuizen aan de Handelskade schijnen den bouwmeester al bijzonder geïnspireerd te hebben. Aan de Stationszijde is het meer het Muiderslot, dat de motieven heeft geleverd. Doch misschien om de Noord-Hollanders te vriend te houden, voor wie „de Stompe toren" als aanlegplaats tusschen Alkmaar en Hoorn zulk een eigenaardige beteekenis heeft, zijn een vijftal van dergelijke verhevenheden op verschillende hoeken van het gebouw geplaatst. De hoogste staat naar den Dam gekeerd, daarin is een klok zichtbaar, die, mocht zij werkelijk op die grootte gegoten worden, alle Amsterdamsche klokken zal overtreffen, en een geluid zal doen hooren als een oordeel.

Wel mocht de heer Kromhout zeggen, dat het bouwwerk „herinneringen aan Florence en aan Siena" bij hem levendig deed worden. Maar dit Italiaansch-middeleeuwsch karakter, hoe is het te rijmen met de omgeving, waarin het gebouw moet komen? De heer Pit, die meent dat ieder bouwwerk, mits het een persoonlijk temperament uitdrukt, in iedere omgeving past, moge nu deze uitspraak, die veel heeft van een paradox ons eens met voorbeelden toelichten.

Bouwmeester noch bouwheeren kunnen wij gelukwenschen met het monument, dat zij aan Amsterdam willen schenken. Het Rijks-museum, indertijd om zijn somber, naargeestig karakter zoo gelaakt, is een vroolijk paleis vergeleken bij deze Beurs. Het is waar, velen onzer tijdgenooten voelen zich droevig gestemd, maar er zijn er toch ook nog genoeg, die de Oud-Hollandsche vroolijkheid bewaard hebben. Als uiting van den geest des tijds kan het bouwwerk dus niet gelden.

In 1486 zag bij den uitgever Dinkmuth te Ulm eene Duitsche vertaling van Terentius' Eunuch het licht, die met houtsneden werd verlucht. Op sommige dezer prenten ziet men, zeer naïef, achtergronden aangebracht, die blijkbaar bedoelen kasteelen, stadspoorten en andere architectonische motieven weer te geven. De muren zijn zonder eenige versiering gelaten; alle ingangen, daarin aangebracht, zijn tamelijk gedrukte halfcirkelvormig afgedekte portieken, alle vensters vormen langwerpige vierkanten, nu eens alleen staande, dan weer in groepen van twee, drie of meer naast elkander geschikt. De daken hebben flauwe hellingen; alle lijstwerken ontbreken en slechts hier en daar komt

eenige „muurverbeffing" en iets wat op kanteelingen gelijkt als bekroning voor.

De gebouwen uit het laatst der 15e eeuw die bewaard bleven, hebben een zoodanig karakter niet. Slechts aan de onbedrevenheid van den houtsnijder moet het dus geweten worden, dat de afgebeelde architectuur zoo sober en onbeholpen is. Nu komt de heer Berlage ons met die onbeholpen 15e-eeuwsche soberheid aandragen om ons wijs te maken, dat dit nu de allermodernste kunst is! Wel mocht de Prediker zeggen dat er niets nieuws is onder de zon.

EEN PRAATJE UIT AMSTERDAM.

Nu het proces-Zola een weinig rust geeft aan de couranten, is er meer ruimte voor andere zaken en daaronder kan nu wel gerekend worden de agitatie omtrent de plannen aan de nieuwe Beurs te Amsterdam.

Dank zij der Radicale Vereen. „District I", ontspon zich in de raadszitting een belangrijk debat over al of niet openbaarmaking van de Beursplannen, waardoor men in allen gevalle zooveel wijzer geworden is, dat de teekeningen en bestekken werkelijk in druk waren.

Nu, dat gaf ten minste een kleine vergadering; men wist thans, dat er nog wat gedaan was in de bonte houten loods op het Damrak. Waren de plannen gemaakt, stil als gewoonlijk op het gemeentehuis, men zou zich niet zoo dagelijks afgevraagd hebben, hoeveel lijnen moeten er wel gezet worden om die plannen vast te stellen? Maar juist dat reclamehuisje met de Amsterdamsche initialen gaf daartoe aanleiding. Waarvoor zulk een bont stuk werk aan den openbaren weg?

Waarom niet een eenvoudig gebouwtje in vakwerkbouw, rustig en aangenaam in lijnen, tenminste wanneer zulk een gebouw de pretentie wil hebben een tijdelijk sieraad te zijn. Wil het dit niet, dan is een bescheidener weg te bewandelen, zooals het Rijk dit toonde bij de keet aan het nieuwe Postkantoor.

Waarom Amsterdam zoo lang getracteerd is geweest op de vervelende omheining van het beursterrein, blijft nog steeds een raadsel.

Heeft de heer Treub, de toenmalige Wethouder van Publieke Werken, gedacht, dat in een paar maanden zulk een plan uitgewerkt kon worden, dan heeft de werkelijkheid hem thans 't tegendeel bewezen. Of was 't een krijgslist tegenover de burgerij, om 't te doen voorkomen, dat achter die schutting reeds dadelijk veel gewichtigs voorviel? of moest 't de plaats vervangen van een onderscheiding, verkregen door zijn chef d'oeuvre, vertoond in den Amsterdamschen gemeenteraad?

Maar ter zake. Na een meer dan lange voorbereiding van een bouwwerk, waarvan toch in hoofdzaak de plannen reeds lang vastgesteld waren, is dan 't geesteskind van den heer Berlage tot rijpheid gekomen.

Hoewel voorloopig nog geen publiciteit goedgekeurd is, zoo zijn B. en W. zoo vriendelijk geweest aan alle raadsleden een bundeltje teekeningen thuis te sturen.

Men zou hierbij kunnen vragen hetzelfde, wat de Voorzitter aan den Raad vroeg. „Waarom moet men hier van de gewoonte bij andere bouwwerken afwijken?" Of krijgen de gemeenteraadsleden ook steeds alle plannen thuis van de te bouwen scholen, bruggen enz.?

Zoo niet, dan zijn B. en W. niet consequent geweest in hunne handelwijze. Waarom niet? Omdat zij toch innerlijk wel voelden, dat dit geval niet gelijk stond met het bouwen van een openbare school of iets dergelijks; dat 't hier geldt de verfraaiing of ontsiering van de hoofdentrée van Amsterdam, en dat de geheimzinnige behandeling van zulk een zaak der Amsterdamsche burgerij, die haar stad liefheeft, ten zeerste verdroot.

Waren B. en W. consequent gebleven, dan ware een practischer wijze van werken wel te vinden geweest, dan ware een tentoonstelling der stukken in het Gemeentehuis voldoende geacht; deze had dan tevens een zuiniger karakter gedragen.

Nu echter hebben de gemeenteraadsleden een volledig stel kalm en wel thuis.

De voordeuren en de deuren hunner huizen en kamers zijn niet van gemeentewege verzegeld, en zoo komt menig niet-gemeenteraadslid binnen wippen om bij ongeluk de teekeningen even te ontrollen, en met angstigen blik de verboden vrucht te aanschouwen. Hoe heerlijk, die verboden vrucht voor hen die ze kunnen smaken, omdat oom Jan of neef Piet een zetel in de raadzaal hebben, maar hoe onrechtvaardig tegenover die velen, die hunkerend daar buiten kijken, maar waarvoor de deur gesloten blijft.

Tot de gelukkigen, die een oom of neef in den Raad hebben behooren, te oordeelen naar de ingezonden stukken in de couranten, reeds velen. Zoo de heer De Kruyff die even heeft mogen kijken en daarvan zijn indrukken aan het *Handelsblad* gaf. Hoewel tevreden over verschillende punten, had de heer De Kruyff toch nog ernstige grieven, bovenal tegen de overdreven soberheid en het gemis aan schaduwpartijen. Gelukkiger was de heer A. Pit uit Rotterdam, die zeker een zeer na bloedverwant telt onder de vroede mannen, want te oordeelen naar de lengte van zijn jubelzang, moet hij de ontwerpen met ernstig beleid geheel ontleed hebben om met zooveel gloed en zulke innige overtuiging al het schoons daarin te bezingen.

Één jubelzang is 't van 't begin tot 't eind, een jubelzang op 't beursplan, maar nog meer op Berlage. De diepgevoelende schrijver begint aan te nemen dat „de beste moderne gebouwen verknoeid zijn door aangebrachte versieringen, die de eenheid in materiaal en daardoor den indruk van rijzigheid en grootheid verbrokkelen". De beste zijn verknoeid, hetgeen dus wil zeggen: alle bouwwerken.

Eén man schijnt vóór Berlage in des heeren Pit's oog toch iets beteekend te hebben en dat is Dr. Cuypers. Deze heeft zijns inziens een logische en gezonde richting gegeven, doch de archeologie zat Dr. Cuypers nog wat in den weg. Maar nu hebben we den man der mannen, dat is Berlage; deze denkt nu niet alleen logisch en gezond, maar is tegelijkertijd oorspronkelijk scheppend kunstenaar.

En dat heeft de heer Pit nu alles in die verboden vrucht gezien! Wat een scherpe blik al niet doet; want zulk een conclusie is toch niet anders te trekken dan uit een monumentaal gebouw en daartoe zal de heer Pit toch wel niet de winkelhuizen op het Muntplein, of die in de Raadhuisstraat willen rekenen. Dat de heer Pit een oordeel kan vellen over Dr. Cuypers, is aannemelijk, daar deze wel en zelfs vele schoone monumenten gewrocht heeft. Gelukkig dat er nog meerdere menschen buiten den heer Pit zijn, die behalve Dr. Cuypers ook nog anderen weten aan te wijzen, die ook een welverdienden goeden naam in de bouwkunst verkregen hebben.

Na een langdurige persoonlijke verheerlijking gaat de heer Pit alle heerlijkheden ons opdisschen van het aanstaande kunstwerk. Bovenaan staat de bewondering voor Berlage, omdat hij een gevel van 140 M. lang

gaat optrekken, zonder vooruitstekende balkons, torentjes, portieken, ingangen of anderszins en vooral zonder eenige versiering of relief.

Wat een grootsche gedachte, zoo zonder relief. Welk een ideaal, geen enkelen sprong te hebben! Werkelijk, de heer Pit is een groot, diepgevoelend denker om dat op te merken; mij dunkt een baksteenen muur van een paar KM. lang, zonder sprong en zonder hardsteen, zou hem in verrukking brengen. Ja, want hardsteen kan den schrijver in *De Rotterdammer* ook in 't algemeen niet erg bekoren, daarom juicht hij 't zoo toe, dat Berlage een plint ontworpen heeft van slechts 0,50 M. Deze 0.5 M. zijn precies naar zijn zin, omdat dit rationeel is, daar slijk en vuil juist tot die hoogte opspringen. Men zou den heer Pit kunnen aanraden eens langs de oude beurs te wandelen en daar op een vuilen dag eens op te meten hoe hoog die bewuste spatjes komen, dan zou de verdediging van die rationeele 0.5 M. misschien wel een weinig van haar waarde verliezen.

De heer Pit beweert, dat de gevel aan de Damrakzijde 't schoonste van de schepping is; nu, ik denk dat er velen zullen zijn, niet zoo ontwikkeld om dit met hem in te zien.

De heer P. F. Laarman schrijft hiervan o. a.:

„Denkt u een steenkolossus, ter lengte van 140 M., gelijk aan de dubbele lengte van het Paleis, doch veel lager, een steenklomp zoo vlak als de vlakste schutting, van roodachtig grauwe, door aanslag van rook en riolen zwart geworden baksteen, doorzeefd met een heilloos aantal venstertjes, armoedig van vorm en afmeting, zooals men die in de zeer moderne huisjes in de Pijp aantreft; verder zeer karig hier en daar opgeluisterd door een wapen, een waterafvoerbuis, een privaatraampje, een of ander gedrocht en een beeld. Alle oude kennissen".

De heer J. R. de Kruyff geeft een blik in de toekomst, door mede te spreken als volgt:

„Als het beursplan niet gewijzigd wordt, zie ik tot afwisseling — binnen zeer korten tijd — tegen den beursgevel een open galerij voor voetgangers, of een andere soort van trottoir-afdekking gemaakt, en — in het zuinigste geval — een rij boomen langs het trottoir geplant, om het eentonig aanzien te breken."

Zie hier dus de opinie van een paar menschen onder de velen, die 't niet eens zijn met den heer Pit en juist den Damrakgevel 't allertreurigst vinden; onder die menschen rangschik ik mijzelf gaarne ook. Als men de teekening daarvan aanziet, dan wordt men werkelijk weemoedig over de onverschilligheid, waarmede deze gevel behandeld is; 't is alsof op een blad papier eerst de verdiepinghoogten opgezet en daarna, waar 't hoogst noodzakelijk bleek, een paar ramen aangebracht zijn. Verder een daklijn en klaar was 't ontwerp. Als een gevel uit een bouwkundig oogpunt zoo vlug op te lossen was, dan hadden we werkelijk geen architect meer noodig en konden we dat aan den aannemer of metselaar overlaten.

Daartegenover staat de oplossing der 2 korte gevels; deze zijn werkelijk zeer mooi van contour en zouden, wanneer zij wat meer kleurafwisseling konden doen verwachten, zeer goed beloven te voldoen.

Hieraan zal echter het uitsluitende gebruik van baksteen geen goed doen, al worden waarschijnlijk, evenals aan 't gebouw op de Munt, drie soorten van baksteen verwerkt, iets wat alleen de kosten van arbeidsloon opdrijft en waarvan men het effect niet kan bespeuren.

Of een dergelijke wijze van baksteenbouw rationeel is, valt zeer te betwijfelen; het is 't werken op effect met veel geldverspilling, terwijl 't woord „effect" reeds aanwijst dat daarmede 't rationeele verloren is geraakt.

Als die korte gevels in zandsteen behoorlijk bewerkt en goed geprofileerd uitgevoerd werden, dan zouden deze een aardige afwisseling van kleur geven, waarbij niet eens een kunstmiddeltje noodig zou zijn, zooals door den beursontwerper toegepast werd bij zijne winkelhuizen in de Raadhuisstraat, waar hij alles rood liet opvoegen; een versiering die geheel 't eigenaardige karakter van natuursteenbouw wegneemt en niets geeft dan een persoonlijke reclame, die echter in den loop der jaren wel verdwijnen zal, daar de roode kleur daarin toch geen stand houdt.

Maar helaas, deze wensch om de gevels in zandsteen te zien, behoort tot de illusiën. We krijgen alles en alles van baksteen, zonder noemenswaardige versiering en dat zal 't geheel zeer zwaarmoedig maken. Vooral de overigens goed geplaatste toren aan de Damzijde zal, met de zeer kleine lichtopeningen en opgetrokken ter hoogte van ± 50 M., meer een idee geven van een gevangenistoren dan wel van een Beursgebouw.

Wanneer men het kantoorgebouw op het Damrak van den heer Berlage aanziet, dan zoude men wenschen, dat hij nog zooveel jaren jonger ware en onder denzelfden indruk ons een beursgebouw gewrocht had, dan hadden we werkelijk een flink en degelijk stuk werk gekregen, maar nu — 't moet van 't hart — de heeren De Kruyff en Laarman hebben niet te veel gezegd. Als 't bouwwerk éénmaal daar zal staan, zal men hun gelijk geven en zich beklagen betooverd te zijn geweest door een jubelzang als die van den heer A. Pit.

Laten we dus wenschen dat in de raadszitting tot publicatie wordt besloten, ter wille van de rechtvaardigheid en opdat het publiek kan zien hoe willekeurig in deze door B. en W. en de Beurscommissie aan een modegril is toegegeven; men zal anders pas tot de ontdekking daarvan komen op het oogenblik, dat de sombere gedaante reeds tot ons spreekt.

Daniel.

PRIJSVRAGEN

WAGENS VOOR HET BLOEMENCORSO TE 'S GRAVENHAGE.

De jury, benoemd door de commissie tot organisatie van een bloemencorso, in Den Haag te houden door den „Algemeenen Nederlandschen Wielrijdersbond", ter gelegenheid van de inhuldiging van Haare Majesteit de Koningin, heeft rapport uitgebracht over de antwoorden, ingekomen op de prijsvragen voor het ontwerpen van een of meer wagens.

Ingekomen waren 16 antwoorden.

Als buiten mededinging moest terzijde worden gelegd het antwoord van den heer Jacques J. Alexander, daar het ontwerp met den naam van den vervaardiger is ondertiekend.

1e Prijsvraag. Een wagen, getrokken door 4 paarden, voorstellende den triomfwagen van het wielrijders-toerisme. Ingekomen drie antwoorden, onder de motto's Chat noir, Korenbloem en R.

Al deze ontwerpen werden door de jury terzijde gelegd en kwamen niet voor een bekroning in aanmerking, omdat zij niet voldoden aan de eischen van goeden smaak.

2e Prijsvraag. Een wagen, getrokken door 6 paarden, met middenfiguur, voorstellende „Neêrland's Flora", omgeven door allegorische vrouwenfiguren, voorstellende Neêrland's inheemsche bloemen.

Ingekomen acht antwoorden, onder de motto's: Skulda, R., Eenvoud, Klaproos, Lotus, Flora-Huldе, Lelie en Phantasie.

De prijs werd toegekend aan het ontwerp onder het motto „Lotus", niet alleen om de artistieke waarde van het ontwerp, maar ook om de volledige aanwijzingen voor de uitvoering. Voor de premie kwam in aanmerking het ontwerp onder het motto „Klaproos".

3e Prijsvraag. Een wagen, getrokken door 8 paarden, voorstellende Hulde aan Haare Majesteit de Koningin.

Ingekomen vier antwoorden, onder de motto's „Oranje-appel", „Phantasie", „Scepter en Kroon" en „Libertas vita carior".

De prijs werd toegekend aan „Libertas vita carior", met voorbehoud, dat de wagen eenigszins anders zou worden uitgevoerd.

4e Prijsvraag. Een wagen, getrokken door 4 paarden, voorstellende de ontwikkeling van het rijwiel, allegorisch voorgesteld.

Voor deze prijsvraag was geen ontwerp ingekomen.

Na opening der briefjes bleek het ontwerp „Lotus" te zijn ingezonden door den heer C. J. Addicks te Rotterdam; het ontwerp „Klaproos" door den heer A. C. Sommer te 's-Gravenhage, en het ontwerp „Libertas vita carior" door den heer E. Hanricus te 's-Gravenhage.

PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR DE FRIESCHE BOUWKRING.

De door de Jury op de vier prijsvragen voorgestelde bekroningen zijn als volgt:

1e prijsvraag. IJzeren afsluithek en wachthuisjes.

Motto Opening. 1e prijs f 12,50 met diploma; inzender de heer D. Meinsma te Mantgum.

Motto Alpha. 2e prijs f 5 met diploma; inzender de heer P. M. Mouw te Huizum.

2e prijsvraag. Muziektent.

Motto F. F. 1e prijs f 12,50 met diploma; inzender de heer G. Nanninga te Groningen.

Motto Harmonie, 2e prijs, diploma; inzender de heer G. Langeveld te Delft.

3e prijsvraag. Bruggje over een Vijver.

Motto Heureka, prijs f 12,50 met diploma; inzender de heer E. Kliphuis te Veendam.

4e prijsvraag. Gaanderij.

Motto Corrigible, diploma; inzender de heer K. Gelder te Z.- en N. Scherpenz.

Voorts verwierf het ontwerp onder motto Music, ingezonden op de 1e prijsvraag als 3e prijs het diploma.

Alle antwoorden worden den 24 en 25 Maart a. s. in het hotel „de Klanderij" voor het publiek tentoongesteld.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1070*ste vergadering van* 16 *Maart* 1898.

Na langdurige afwezigheid was de Voorzitter, de heer Joseph Cuypers, weder aanwezig om de vergadering te leiden.

Deze vergadering had een bijzonder levendigen aanblik, doordat zij gehouden werd in de groote zaal van het American-Hotel, en door de aanwezigheid van tal van genoodigden waaronder zeer vele dames, alles ter eere van de voordracht, te houden door den heer J. S. Teunissen, directeur van den gemeentelijken telefoondienst. Na lezing en goedkeuring der notulen werd den heer T. 't woord gegeven tot het houden zijner bijdrage getiteld: „de Telefoon".

Spreker begon te vertellen dat, alhoewel het nut van de telefoon al meer en meer wordt ingezien, hij ons te lande het gebruik toch nog steeds zeer ten achter staat bij andere landen. Zoo is het gebruik daarvan te Stockholm 43 aansluitingen op de 1000 inwoners, te Berlijn 18 op 1000 en voor Amsterdam en Rotterdam slechts 4 op 1000.

Met enkele woorden vertelde de heer Teunissen iets over de geschiedenis daarvan; zoo vond de spreekbuis reeds toepassing in 1670 en was Urefäft in 1777 de man, die langs electro-magnetischen weg hierin verbetering trachtte te brengen.

Een der eersten, die de telefoon een grooten stap verder brachten, was Reiz. In 1877 echter bracht Graham Bell een groote verbetering door volledige toepassing van het electro-magnetisme, waardoor een bewegende magneet, bewogen in een draadrol, stroom veroorzaakt en omgekeerd.

Graham Bell gaf reeds duidelijk den vorm aan de telefoon, waarvan we de sporen duidelijk in die van onzen tijd herkennen. De telefoon is het toestel dat destijds diende zoowel voor het spreken als het hooren. Dit toestel werd nog verbeterd door Siemens en Halske te Berlijn.

In 1878 werd wederom een groote stap gedaan door Hagues, die de uitvinder was van de microphone, het toestel waaraan men spreekt, zoodat de telefoon alleen behoeft te dienen voor het luisteren, waardoor het gebruik veel gemakkelijker word.

Spreker beschreef vervolgens de verschillende toestellen, duidelijk gemaakt door teekeningen en proeven. Eindelijk kwam de beschrijving van den toestand te Amsterdam, waar de leiding hoofdzakelijk onder den grond is en slechts 25 opstijgpunten voor het overbrengen naar de abonné's dienen. Na een beschrijving van het hoofdbureau, volgde een invitatie aan de leden daarvan een bezoek te brengen. Zoowel de voordracht als de proeven vonden grooten bijval bij de aanwezigen, die dit door een hartelijk applaus en bij monde van den Voorzitter bewezen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-GRAVENHAGE. De leden van „Arti et Industriae" hebben besloten, de beoordeeling van de ontwerpen voor de versiering van de Hoogstraat aan drie leden der Vereeniging op te dragen. Hiermee werd te niet gedaan een voorstel, in eene vorige vergadering aangenomen, waarbij bepaald werd dat de inzenders zelven de jury zouden kiezen.

RHENEN. Met de voorbereidende maatregelen voor de restauratie aan de Cunera-kerk is een begin gemaakt, waarbij de herstellingen zich tot het allernoodzakelijkste zullen bepalen. Aan de buitenzijde blijft de toestand van verval zooals hij was vóór den brand.

De subsidie van het rijk voor het herbouwen van den toren, ad f 20,000, is verleend onder voorwaarde dat de plannen door de Regeering moeten worden goedgekeurd, en uitgevoerd onder toezicht van een speciaal te benoemen commissie.

De gemeente is door de regeering verzocht bij de restauratie der kerk het beeldhouwwerk en de oude muurschilderingen, zoo die bij het afbikken te voorschijn mochten komen, in waarde te houden.

BOLSWARD. In eene Dinsdagavond gehouden vergadering van den kerkeraad, die door den heer Frederiks uit Middelburg werd bijgewoond, is besloten om de oude kerk te behouden en te doen restaureeren volgens de plannen van de heeren Dr. Cuypers c. s.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

verleend wegens ziekte, een tweejarig verlof aan den opzichter 2e kl. H. J. Broekens; wegens dringende familieaangelegenheden, zes maanden verlof naar Europa, buiten bezwaar van den lande, aan den ingenieur 3e kl. L. L. graaf van Randwijck;

benoemd tot opzichter 2e kl., de opzichter 3e kl. M. K. Lindhout; tot opzichter 3e kl., de tijdelijk opzichter J. B. Willemsz Geerooms.

— Benoemd tot adjunctchef der 3e afd. bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java, de ambtenaar op nonactiviteit J. N. van Affelen van Sacmsloort, laatstelijk ingenieur-werktuigkundige 2e kl. bij het marine-etablissement te Soerabaja.

— Bij kon. besluit is J. C. Schäfer benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij het aan het Departement van Koloniën verbonden Technisch Bureau.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de civiel-ingenieur H. Thoen Prikker benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij het verrichten van opnemingen en peilingen, en J. Molle, te Brielle, tot buitengewoon opzichter bij het onderhoud der dijks- en oeverwerken te Hellevoetsluis.

— Met ingang van 1 April e. k. is de adjunct-ingenieur bij den dienst van Weg en Werken der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht bevorderd tot ingenieur.

— Tot directeur der te Amersfoort op te richten gemeentegasfabriek werd bij herstemming benoemd de heer Zijlstra te Purmerend met 13 tegen 4 stemmen, op den heer C. J. van der Plank te Amersfoort uitgebracht.

— Tot opzichter over de gemeentewerken te Meppel werd benoemd de heer D. Meinsma, assistent gem. architect te Harlingen en tot directeur der gemeentereiniging de heer P. Vos, te De Wijk.

— Tot gemeente-bouwmeester te Nieuwe is benoemd de heer P. C. van der Hoeft te Vlissingen met zes stemmen; op den heer J. J. van Wuijckhuizen te Rotterdam waren er vijf uitgebracht.

— Den 15n dezer is te Zwolle overleden de heer W. J. Klerk de Reus, sectie-ingenieur bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Practisch bouwk. opzichter, bekend met kerkbouw. Adres lett. A 7, E. de Best & Zn., Steiger 21 Rotterdam.

— Opzichter bij de Singkep Tinmaatschappij. Vereischten: kennis van machinerieën, rechtlijn. teekenen en Maleische taal. Adres kantoor der Mij., Parkstraat 21, 's-Gravenhage.

— Ervaren bouwkundig opzichter, bekend met waterpassen, voor dagel. toezicht bij het uitvoeren van rioleering en bestrating, voor 3 maanden. Salaris f 75 per maand. Adres no. 12, boekh. A. van Dorsten Jr., Utrecht.

— Opzichter van den Prov. Waterstaat in Groningen. Jaarwedde f 1000, met acht driejaarl. verhoogingen van f 100. Adres vóór 5 April aan Gedep. Staten (*Zie adv. in 13 nrs*).

— Een hoofdopzichter, een opzichter-teekenaar en een teekenaar-copiïst, voor een belangrijk gebouw. Adres onder no. 201, boekhandel J. H. & G. van Heteren, Amsterdam. (*Zie adv. in het vorig nr*)

— Opzichter-teekenaar (volontair), bij een gemeente-architect. Adres letter M. W., Bureau dezes. (*Zie adv. in het vorig nr*)

— Bouwkundig opzichter-teekenaar, voor twee à drie maanden. Adres lett. S, Bureau *Prov. Noordbr. en 's-Hertogenb. Ct.*

— Ontwikkelde teekenaars op een scheepswerf en machinefabriek. Adres met opgaaf van verlangd salaris enz., onder no. 6556, Bureau *N. Rott. Ct.*

— Ontwikkelde teekenaars op een scheepswerf en machinefabriek. Salaris f 1000 à f 1500. Adres letter F R 627, *Nieuws van den Dag.*

— Aankomend bouwkundig teekenaar op een kantoor te 's-Gravenhage. Adres onder no. 207, Bureau *Haagsche Ct.*

— Teekenaar, bekend met het maken van altslagen, details enz., P. G. Adres, met opgaaf van refer. en verl. salaris, lett. T, boekh. W. Hilarius Wz., Alkmaar.

ADVERTENTIEN.

OPZICHTER
van den Provincialen Waterstaat in Groningen.

De GEDEPUTEERDE STATEN der provincie Groningen maken bekend, dat in deze Provincie is opengevallen eene betrekking van **OPZICHTER van den Provincialen Waterstaat,** aan welke betrekking eene jaarwedde verbonden zal zijn van **ƒ1000,** welke achtmaal telkens na drie jaren met ƒ 100 kan worden verhoogd.

Zij, die voor deze betrekking, op nader aan te wijzen standplaats, in aanmerking wenschen te komen, zullen zich uiterlijk **vóór 5 April a. s.** bij gezegeld adres tot het College van Gedeputeerde Staten hebben te wenden.

GRONINGEN, den 11den **Maart 1898.**

De Gedeputeerde Staten voornoemd:
GEERTSEMA,
Voorzitter.
SYBENGA,
Griffier.

AANBESTEDING.

Op **Donderdag den 31n Maart 1898,** des maddags ten **twaalf** ure, zijn BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *LEIDEN* voornemens op het Raadhuis aldaar aan te besteden:

1°. a. **Het leveren en plaatsen van een Kolenloods, binnenwerks lang 18.75 M. en breed 8 M. op een vrij terrein; en**
b. **het verrichten van herstellingen en vernieuwingen aan de woning van den Tuinman en Tuinknecht van „Endegeest", ten behoeve van het Krankzinnigengesticht „Endegeest", te Oegstgeest.**

IN TWEE PERCEELEN.

2°. **Het maken van een vaste brug over den Heerensingel aan de voormalige Heerenpoort te Leiden.**

De bestekken en de teekeningen liggen ter inzage op het Bureau van Gemeentewerken, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 uren tot 's namiddags te 4 uren. Aanwijzing van sub 1 zal plaats hebben op Dinsdag 22 Maart 1898, des voormiddags te 10 uren, aanvangende met perceel b en van sub 2 in loco op Dinsdag 22 Maart 1898, des namiddags te 2 uren.

De bestekken met teekeningen zijn verkrijgbaar sub 1 à **ƒ1.25** en van sub 2 à **ƒ2.50** per stel ter Bureau van Gemeentewerken, waar dagelijks tusschen 11 en 12 uren inlichtingen zijn te bekomen.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badtobben, IJzeren Badtobben.* — *Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

MAATSCHAPPIJ
Hoek van Holland.
Openbare AANBESTEDING.

De Civiel-Ingenieur M. SIJMONS te *Rotterdam* zal namens de Maatschappij *Hoek van Holland* op **Donderdag** den **24n Maart 1898,** des namiddags ten **12 ure,** in het *Café AMERICAIN, West Kruiskade, Rotterdam,* in het openbaar aanbesteden:

Het bouwen van een aanlegsteiger, verschillende gebouwen en het verrichten van andere werkzaamheden, enz., op hare terreinen, gelegen aan den „Hoek van Holland", gemeente 's-Gravenzande.

Het bestek met zes teekeningen is tegen betaling van **ƒ2.50** verkrijgbaar bij de Heeren NIJGH & VAN DITMAR, *Wijnhaven, Rotterdam.*

Inlichtingen worden dagelijks van 10 tot 12 ure verstrekt ten Kantore van genoemden Ingenieur, *107 W Kruiskade,* en op het terrein Maandag den 21sten Maart, des namiddags ten één ure.

AANBESTEDING

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS van *ZAANDAM* zullen op **Zaterdag 26 Maart 1898,** des namiddags ten **2** ure, in het Gemeentehuis **aanbesteden:**

1°. **Het herstellen van een gedeelte der remming van de Houthaven.**
Raming ƒ3200.

2°. **Het maken van een steiger in de Zaan, achter de Stadswerf, dukdalven enz.**
Raming ƒ1250.

Bestekken zijn à **ƒ0.25** verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen geeft de Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 17 Maart 1898.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
H. J. C. VAN TIENEN,
De Secretaris,
ZAALBERG.

AANBESTEDING.
Waterleiding te Roermond.

Door den Ingenieur H. P. N. HALBERTSMA zal, namens de *Industrieele Maatschappij,* gevestigd te Amsterdam, op ***Donderdag 31 Maart a. s.*** des namiddags ten **2** ure in het *Zuid-Hollandsch Koffiehuis* te *'s-Gravenhage,* in het openbaar worden aanbesteed:

BESTEK N°. 2.

Het maken van het MACHINE- en KETELGEBOUW met SCHOORSTEEN, de ONTIJZERINGSINRICHTING, de FILTERS, den REINWATERKELDER en den TOEGANGSWEG, ten behoeve der Waterleiding te *Roermond.*

Het bestek met drie teekeningen is verkrijgbaar tegen betaling van **ƒ3,50** aan het Bureel van den Ingenieur voornoemd, Van Speykstraat 5 te *'s-Gravenhage,* alwaar dagelijks voormiddags van 10 tot 12 uren inlichtingen zijn te bekomen.

Aanwijzing zal geschieden op *Dinsdag 29 Maart a. s.* des namiddags ten 1 ure op het bouwterrein te *Herten.*

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plant-, Band-, Hoek en T-IJzer enz
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. Bleuten & Co. te Wessen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade
De NEDERLANDEN van 1845.

's-GRAVENHAGE, ***Kerkplein,*** hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 13. ZATERDAG, 26 Maart 1898.

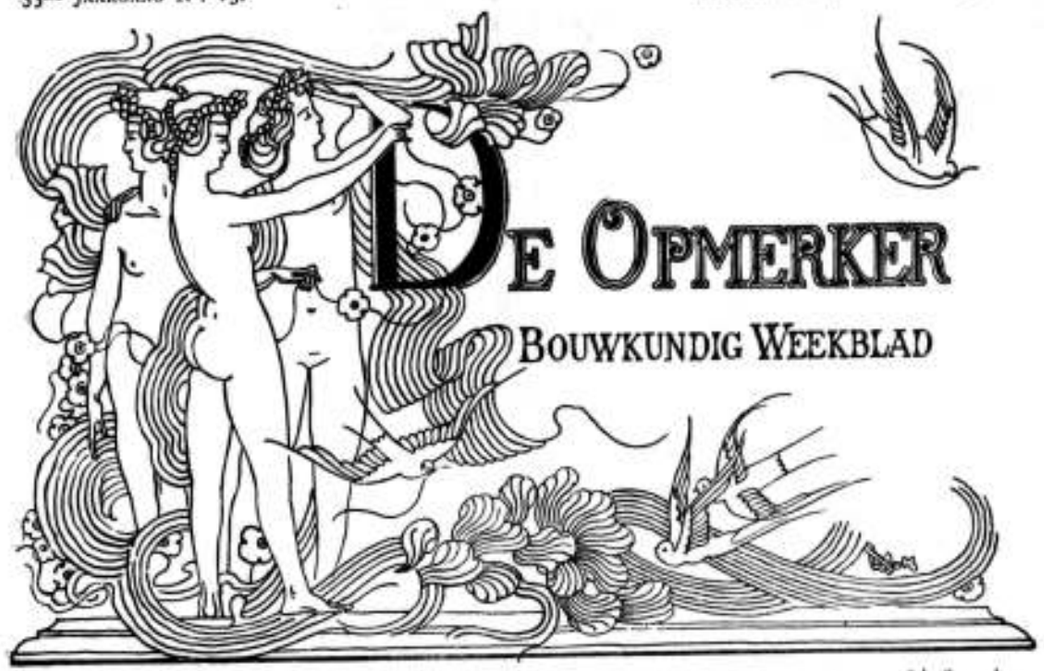

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker,* Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nummers met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

HET BEURS-ONTWERP.

In de twaalf jaren, die ik in den dienst der gemeente Amsterdam doorbracht, heb ik mij herhaalde malen met beurs-ontwerpen moeten bezig houden. De nadruk mag hier wel op het *moeten* gelegd worden, omdat indertijd bij velen de meening heeft bestaan en wellicht nog bestaat, als zou ik mij uit liefhebberij aan dien arbeid hebben gezet. Wie met het ambtenaarsleven ook maar eenigszins bekend is, weet dat van liefhebberij daar nimmer sprake is, doch dat de taak, waarmede iemand belast wordt, volbracht *moet* worden, ook al mocht zij met de persoonlijke opvattingen en neigingen niet strooken.

Als zoovelen waagde ik mij in 1884 aan de beantwoording der prijsvraag. Wij waren toen nog in de periode der „historische stijlen". Ik koos, wat Alberdingk Thijm toen „de Hollandsche Renaissance, de stijl onzer wagen en poorten", noemde. Maar ofschoon ik poogde mij streng aan die vormen te houden en tevens naar monumentaliteit trachtte, ook ik ondervond hoe ongeschikt die stijl, welke bij een klein gebouwtje zoo geestig kan doen, voor een groot gedenkteeken is. Als andere ontwerpers moest ik toen de vormen van het interieur aan Italië ontleenen, omdat de Oud-Hollandsche stijl mij in den steek liet. Wanneer ik nu het ontwerp beschouw, dan kan ik mij niet begrijpen, hoe ik het ooit zóó heb kunnen maken. De tijden veranderen en wij veranderen met hen.

Deze prijsvraag-beantwoording ondernam ik natuurlijk als particulier. Nadat het tweede concours en de einduitspraak hadden plaats gevonden, kwam ik in mijn betrekking voor het eerst met de beurs-zaak in aanraking, toen mij, ik geloof in 1886, werd opgedragen de begrootingen van de beide eerstbekroonde ontwerpen te controleeren. Het bleek toen dat die begrootingen, door de ontwerpers ingeleverd, veel te laag waren. De heeren Cordonnier en Groll kwamen over, tal van conferenties met hen hadden plaats, doch het eind was dat, ook al zouden allerlei bezuinigingen worden aangebracht, de verwezenlijking der ontwerpen een bedrag zou vereischen, dat de beschikbare som van ƒ1.500.000 verre overschreed.

Toen kwam de Wethouder voor de publieke werken op het denkbeeld, om een nieuw ontwerp te doen maken, waarbij de plattegrond van het eene en de opstanden van het andere bekroonde project zooveel mogelijk zouden worden gevolgd, doch waarbij tevens het vastgestelde cijfer van anderhalf millioen zou worden in het oog gehouden. In het voorjaar van 1887 werd ik met die taak *belast.* Tal van commissiën werden gehoord in zake de plattegrond-indeeling, die eindelijk aan alle gestelde vereischten voldeed. Van de rijke architectuur, die Cordonnier gekozen had en op wier behoud men bijzonder gesteld was, werd zooveel overgenomen als de beschikbare bouwsom toeliet.

Een beschrijving van het ontwerp, destijds in de bladen opgenomen, bracht vele pennen in beweging. De bedenkingen golden vooral het gekozen trapeziumvormig terrein. Doch het werd ook afgekeurd, dat het plan niet publiek was gemaakt. Het stadsbestuur van toen zwichtte voor den aandrang naar openbaarheid, en eene tentoonstelling had plaats. De afkeuring van het project was eenstemmig. De kiesvereeniging „Burgerplicht" behandelde de zaak in eene vergadering, waar de heer J. R. de Kruyff „het Bureau van Publieke werken" duchtig uitkleedde. Van deskundige zijde vond men „dat de gevel naar het Station gekeerd meer het karakter had van een graanschuur dan van een graanbeurs", men laakte „de ijzeren bekapping, die zonder behoorlijke overgang uit de steen-architectuur der zijwanden voortkwam" en keurde ook af dat „de Damgevel onsymmetrisch was". De heer De Kruyff

schreef zijn opstel „Knollen voor Citroenen"; ook andere brochures verschenen. De jury van 1884 kwam nogmaals in het geweer, en ontzegde der Gemeente het recht, om van de bekroonde en aan haar in eigendom overgegane plannen een gebruik te maken, als gedaan was. Zij zeide o. a.: „Het overheerschend denkbeeld bij het uitschrijven der prijsvraag was — en blijft nog altijd — dat aan den bekroonden kunstenaar de uitvoering van zijn ontwerp zou worden opgedragen, indien voldoende bleek, dat de vervaardiger een bouwkundige was, bekwaam genoeg, om een monument van zoo groote waarde uit te voeren. En het ontwerp, dat in de eerste plaats werd bekroond, laat hieromtrent geen twijfel over."

Het einde was, zooals men zich herinnert, dat het ontwerp der gemeente werd begraven. Ik heb daar nooit om getreurd. Wanneer evenwel toch deze periode der Beurs-historie bij mij in geen aangename herinnering bleef, dan vond dit zijn oorzaak daarin, dat toen vele vakgenooten, met wie ik tot dusverre op vriendschappelijken voet had gestaan, zich van mij wendden in de meening dat *zé* het was geweest, die de touwtjes had getrokken. Misschien hebben zij later hunne dwaling wel ingezien; wat eens gebroken is, wordt echter nimmerweer heel.

In 1891, toen de Raad het emplacement-Werker, dat door onteigening in de Warmoesstraat zou worden verkregen, had goedgekeurd, werd ik weder tot het maken van een beurs-ontwerp geroepen. Het kwam toen niet verder dan tot een plattegrond-indeeling en een perspectievische schets van het interieur. Want, nadat de Tweede Kamer het onteigenings wetsontwerp had verworpen, bestond er natuurlijk geen aanleiding om de teekeningen verder uit te werken.

Er scheen toen niets over te blijven dan eene verbouwing van de bestaande beurs, waartoe eene Raadscommissie benoemd werd, die ik in het voorjaar van 1894 van technische voorlichting moest dienen. Tal van beursplattegronden zijn toen door mij gemaakt, doch geen enkele kon de goedkeuring wegdragen, daar als eisch gesteld werd, dat ieder der drie beursafdeelingen, ofschoon een afzonderlijk geheel, toch met evenveel gemak van post, telegraaf, telefoon, schippersbeurs, enz. moest kunnen gebruik maken. Na veel hoofdbrekens loste ik de moeilijkheid zoo op, dat de goederenbeurs aan de eene zijde, de graanen effectenbeurs naast elkander aan de andere zijde en de post, telegraaf enz. aan een verbindingsgang daartusschen kwamen. Dit plan, dat men in het ontwerp, hetwelk nu uitgevoerd zal worden, trouw gevolgd heeft, werd door de geheele commissie als *de* oplossing toegejuicht. Ik werd met loftuitingen overladen en een der commissieleden meende, dat ik een „burgerkroon" had verdiend. Vier weken later gaf men mij echter, in plaats van dit eereteeken ..... mijn eervol ontslag.

***

Wanneer ik eenigszins uitvoerig heb stil gestaan bij de rol, die ik in de beurs-historie heb moeten op mij nemen, dan geschiedde dit om te doen uitkomen, dat die rol geenszins *uit vrijen wil* door mij is vervuld en dat ik, wanneer ik mij tot de beoordeeling van het thans openbaar gemaakt ontwerp zet, een even onpartijdig standpunt innecm als ieder ander deskundige. Ik weet niet, of het voor een gemeenteambtenaar mogelijk is, als man van initiatief op te treden; ik heb daartoe nimmer lust of roeping gevoeld. De ontwerpen, wier vervaardiging mij werd opgedragen, heb ik naar mijn beste weten gemaakt; nooit ben ik evenwel aangekomen met een plan, waarom ik niet verzocht was. Toen men den ouden Haydn eens vraagde, waarom hij nooit een quintet had componeerd, gaf hij ten antwoord, dat dit hem nimmer besteld was. Zoo ben ik ook niet buiten den kring mijner opdrachten getreden. Er bestaat geen beurs-ontwerp van mijn hand, waarin ik mijn esthetische inzichten heb kenbaar gemaakt, en dat mijner onpartijdigheid, bij de beoordeeling van wat thans zal worden uitgevoerd, parten zou kunnen spelen.

***

Het is reeds in deze kolommen gezegd, dat het een eer is een monument te mogen maken, maar dat daarmede een zware verantwoordelijkheid gepaard gaat. Ik kan deze uiting ten volle onderschrijven.

Die verantwoordelijkheid is grooter dan in den regel wordt vermoed. Zij strekt zich verder uit dan de schoonheid der opstanden; ook het beantwoorden aan de eischen der doeltreffendheid en het blijven binnen de grens van het toegestane bedrag stellen den ontwerper buitengewoon zware eischen. Komt het ook een enkele maal voor, dat naar schoonheid vóór alles gevraagd wordt en dat, als aan dien eisch voldaan is, ook zelfs kolossale overschrijdingen van de bouwsom worden goedgevonden, wie in dezen zuinigen tijd voor de gemeente Amsterdam moet werken, behoett op dergelijke toegevendheid niet te hopen. En wie de doeltreffendheid zou willen achterstellen, om alleen zijn schoonheidsgevoel te doen werken, zou al spoedig ervaren, dat de heeren van een dergelijke opvatting niet gediend zijn.

Als er hier-te-lande over monumenten gesproken wordt, denkt ieder aanstonds aan het Rijks-museum. Doch dit bouwwerk staat geheel op zichzelf en werd onder omstandigheden gemaakt, die zich bij een ander wel nimmer meer zullen voordoen. Den ontwerper en uitvoerder werd volle vrijheid gelaten om zijn schoonheidsidealen te verwezenlijken; hem werd, in plaats van het geraamde millioen, misschien het viervoud van die som zonder bedenking toegestaan; hem werd daarenboven vergund met de eischen der doeltreffendheid slechts in zooverre rekening te houden, als dit met de esthetische opvattingen was overeen te brengen.

Het springt in het oog, hoe onbillijk men is, wanneer men het werk van andere meesters, die onder geheel verschillende omstandigheden moesten werken, met Cuypers' schepping vergelijkt.

Van die onbillijkheid heeft de heer Berlage in den laatsten tijd ruimschoots zijn deel gekregen, toen men hem het al te sober karakter van zijn Beurs-ontwerp verweet. Ik heb er mij indertijd van kunnen overtuigen, dat de beurs-projecten, in 1885 bekroond, indien zij hadden moeten worden uitgevoerd zóó als zij daar lagen, *veel* meer dan anderhalf millioen zouden hebben gekost. Men leefde toen nog in een tijd, dat van geen minimum-loon, werkliedenverzekering en vele andere dergelijke zaken, die het bouwen duurder maken, sprake was. Bij alle kostbaarheid der details bleef de bouw toch betrekkelijk goedkoop, omdat in hoofdzaak slechts één reusachtige zaal aanwezig was. Een vergelijking van die vroegere plannen met het thans voor uitvoering bestemde zal dit aanstonds doen zien.

Nu stelle men zich moeilijkheden voor, die de heer Berlage had te overwinnen. Aan overschrijding der bouwsom viel natuurlijk niet te denken. Daarenboven werd van hem geëischt, dat hij zich aan den plattegrond van mijn verbouwingsplan zou houden, ja werd die, door allerlei nader noodig geachte accessoires, nog zeer gecompliceerd. Met wat

als de doeltreffendheid beschouwd werd, kon hij dus geen loopje nemen. En daarbij kwam dat zijn begrootingsprijzen, wilden zij niet teleurstellen, véél hooger moesten zijn dan bv. 10 jaar geleden.

Wat bleef hem dus over? Het gebouw zoo eenvoudig maken als mogelijk scheen. Nu er geen geld was, moest de schoonheid het loodje leggen.

Wanneer het gebouw geen rijker karakter draagt, dan is dit niet de schuld van den heer Berlage, die zeker wat schooners had kunnen en ook willen maken. Slechts de schrielheid der opdrachtgevers staat hier schuldig en zal, zoo lang de steenen spreken, op de kaak blijven.

***

Wie de waarheid der bovenstaande beschouwingen erkent, zal met Boileau meenen, dat de heer Berlage „*ni un excès d'honneur ni une indignité*" verdiend heeft, als uit de opstellen van hen, die over het Beursontwerp in den laatsten tijd schreven, spreken. Die geeft, wat hij heeft, is altijd nog waard dat hij leeft en alle waar is naar haar geld.

Slechts mag gevraagd worden of de beperktheid der beschikbare middelen wel geheel en al als verklaring voor het karakter van het ontwerp kan gelden.

Ik geloof, dat die vraag in ontkennenden zin moet worden beantwoord. Immers sommige bouwdeelen komen voor, die uit een practisch oogpunt alleen, geen waarde hebben en die, weggelaten, de middelen hadden kunnen opleveren om, zonder overschrijding van het eenmaal vastgesteld bedrag, aan enkele hoofdgevels een ietwat rijker karakter te verleenen. Ik denk hierbij aan de torens, wier practisch nut zeker niet in verhouding staat tot het geld, daaraan te besteden. In het bijzonder de hoofdtoren had kunnen worden gemist, daar voor den beursbengel allicht een plaatsje, op een der geveltoppen bijvoorbeeld, te vinden ware geweest.

Maar ook zelfs wanneer men de torens om der wille der schilderachtigheid niet had willen opofferen, dan zou, door wat afwisseling in de vormen der vensters te brengen, zonder eenig financieel offer een rijker karakter aan het geheel kunnen zijn verleend.

De heer Berlage heeft dit blijkbaar niet gewild en hij wordt daarom door sommigen tot in de wolken verheven, door anderen ten strengste gelaakt. Onze tijd houdt van uitersten, in het bijzonder waar critiek wordt gegeven. Meer en meer achten de critici het beneden hunne waardigheid, hun oordeel ook maar eenigszins te motiveeren. Wij moeten er ons mede tevreden stellen, dat mijnheer A. alles „mooi", „fraai", „gelukkig", „goed" en „belangrijk" vindt, en dat mijnheer B. het „leelijk" „arm", „somber", „pakhuisachtig" enz. acht. Zoo is er aan de eene zijde niets dan het helderste licht, aan den anderen kant niets dan diepe duisternis.

Ik zal trachten in dien apodictischen schrijftrant niet te vervallen, en de oorzaken op te sporen, waaraan het gebouw zijn eigenaardig aanzien dankt. Een daarvan heb ik reeds behandeld en wel de beperktheid van de bouwsom.

Van veel beteekenis is ook de terreinvorm geweest. Al sinds 1883 is die vorm door de grootste autoriteiten op architectonisch gebied voor een monumentaal gebouw ongeschikt verklaard. De prijsvraag van 1884 en 1885 heeft dunkt mij wel doen zien, dat deze autoriteiten het bij het rechte eind hadden.

Toch moest de heer Berlage het met dit terrein doen; de eischen aan den plattegrond gesteld, sloten alle regelmaat uit. Aan van te voren aangewezen rooilijnen gehouden, en daarbij genoodzaakt om met de beschikbare ruimte te woekeren, bleef hem niets anders over, dan alle voorsprongen te vermijden, ook in den gevel aan de levendige zijde van het Damrak. Ik geloof dat, wanneer een ander terrein beschikbaar geweest was, het ontwerp veel meer sprongen vertoond zou hebben dan nu. Van den nood werd thans een deugd gemaakt; de enthousiaste artikelen uit sommige pennen gevloeid doen mij echter vreezen, dat dit niet algemeen wordt ingezien en dat, ook waar in andere gevallen de nood *niet* aanwezig zal zijn, het maken van geheel vlakke gevels als de hoogste deugd zal gelden. Dit zou mij voor de naaste toekomst onzer Nederlandsche bouwkunst bedenkelijk voorkomen.

Door den terreinvorm alleen wordt echter het uiterlijk van het gebouw nog niet voldoende verklaard. Begrijp ik het wel, dan heeft de ontwerper daarmede ook een protest tegen het navolgen van historische stijlen bedoeld. Geen nieuwe bouw- of ornementvormen kunnende scheppen, heeft hij zoogoed als alles van dien aard achterwege gelaten, en zich bepaald tot samenstelling van rechte lijnen, op enkele punten door halve cirkels afgewisseld. Daardoor is althans dit resultaat bereikt, dat aan de gevels geen motieven voorkomen, die als plagiaat van oude kunstwerken kunnen worden aangewezen. Het wil mij echter voorkomen, dat dit resultaat niet veel te beduiden heeft. Want al sinds vele jaren wordt bij onze utiliteitsgebouwen als pakhuizen, fabrieken, magazijnen enz. iets dergelijks gedaan, zonder dat iemand daar ooit wat bijzonders in gezien heeft. De ingenieurs, die hier de ontwerpen leverden, hadden geen andere bedoeling dan gebouwen te maken, wier kosten tot een minimum waren teruggebracht. Een protest tegen de historische stijlen zal alleen dan wat baten, indien een kunstenaar ons daarvoor wat anders in de plaats geeft.

Is er niemand, die zich daartoe bij machte voelt, is de bouwkunst werkelijk haast uitgeleefd, zoodat zij geen nieuwe vormen meer kan voortbrengen, dan zullen wij het bouwen in het vervolg maar aan de ingenieurs, de nuttigheidsmenschen bij uitnemendheid, moeten overlaten. De gevels van het Beurs-ontwerp geven mij den indruk, dat de ingenieurs-periode, als ik haar zoo eens noemen mag, ons nader bij is dan wij wel denken.

Er wordt in de laatste jaren nog al eens van onze „onmachtige architectuur" gesproken. Zij wordt dan zoo genoemd, omdat zij geen nieuwe vormen kan scheppen. De Beursgevels worden nu door sommige enthousiasten aangehaald als een bewijs, dat het met die onmacht gedaan is. De nieuwe vormen, die geschapen zijn, werden ons echter tot dusverre niet aangewezen. Het resultaat is slechts negatief; het oude werd wel afgestroopt, doch iets anders werd er niet voor in de plaats gegeven.

Bij het ontwerpen van het inwendige heeft de heer Berlage zich minder sober getoond. Daar komen, behalve combinaties van rechte of kromme lijnen, ook onderdeelen voor, die een meer vrij karakter dragen. De onmacht van den ontwerper blijkt dan aanstonds, als men ziet hoe hij niets beters weet te doen, dan tot den Vroeg-Romaanschen stijl zijn toevlucht te nemen. Is dit nu de uitdrukking van den geest onzes tijds?

De school van Cuypers placht indertijd groote waarde te hechten aan wat zij „logisch" en „consequent" noemde. Een van haar stellingen was, dat alle daken een sterke helling moesten hebben, opdat het regenwater behoorlijk kon afvloeien. De uitvinding en algemeene toepassing der houtcement-bedekking heeft de

theorie der steile, zichtbare daken omvergegooid. De vele platte afdekkingen, die het Beursontwerp te zien geeft, zullen ongetwijfeld met het oog op houtcement zóó geprojecteerd zijn. Nu komen echter aan de Stationszijde een paar tentdaken voor, alsof de bouwmeester daar voor een toepassing van houtcement bevreesd was geweest. Consequent handelende, had echter ook daar het houtcement behooren te worden toegepast.

Ik wil van het houtcement geen kwaad zeggen; het is goedkoop en het is ook doeltreffend. Maar de platte lijnen, die zijn toepassing noodzakelijk medebrengt, bevredigen mijn oog veel minder dan de hellende daklijnen van vroeger. Ik heb op de teekeningen der Beursgevels de plat afgedekte torens met tentdaken, in den geest der aan de stationszijde aangebrachte, voorzien. Men neme de proef eens om op te merken hoeveel beter effect dan bereikt wordt.

Zoolang het bestek niet verschenen is, blijft omtrent de materialen, waarin het gebouw zal worden uitgevoerd, onzekerheid bestaan. Wat echter door blijkbaar goed ingelichten werd medegedeeld geeft grond voor de veronderstelling, dat van binnen zoowel als van buiten in hoofdzaak gebakken steen zal worden toegepast. Slechts waar het haast niet anders kan, zal gehouwen steen worden gebruikt. Van het effect, dat door tegenstelling der materialen te verkrijgen is, en waarvan door bouwmeesters uit de meest verschillende tijden zulk een gelukkig gebruik is gemaakt, heeft de heer Berlage dus vrijwillig afstand gedaan. Hier te lande is van 1400 tot ongeveer 1640 de afwisseling van gebakken en gehouwen steen in zwang geweest; in Italië heeft in de middeleeuwen de toepassing van marmer in twee kleuren een groote rol gespeeld. Met Jacob van Campen doet in Nederland de aanwending van éénkleurig materiaal hare intrede. Het Paleis, het voormalig Raadhuis te Amsterdam, is het meest bekende voorbeeld van de toepassing van gehouwen steen Voor de latere gebouwen werd zoo goed als uitsluitend gebakken steen gebruikt. Die scheppingen, hoe groot ook van afmeting en hoe rustig van lijnen, hebben echter bij de hedendaagsche kunstgeschiedschrijvers geen waardeering gevonden. Men zal het Walenweeshuis, het Luthersche Weeshuis, het Besjeshuis, het Werkhuis, het R.-K. Maagdenhuis, de kazerne Oranje Nassau niet als voorbeelden van bouwkunst vermeld vinden. Georg Galland zegt dan ook „Spiegelten einst die Bauten Lieven de Key's die frische, derbe und unabhängige Anschauungsweise, die zu Beginn des 17 Jahrhunderts herrschte, wieder, zeigen uns die klassischen Fassaden eines Jacob van Campen den Stempel der Blüthezeit der heimischen Universitäten und ihres höchsten Einflusses auf die Gebildeten, so kennzeichnen die um 1700 errichteten kunstlosen Backsteinpaläste den Geist eines entarteten vornehmen Geschlechts. Diese einfache aber abgeschmackte Gediegenheit, sie verliess sich ausschliesslich auf den Ehrgeiz des Maurers, die Backsteine mit engen Fugen aneinander zu reihen. Man begreift, wenn sich damals auch Dilettanten von einiger Kombinationsgabe auf das schwierige Feld der Architectur wagten."

Deze woorden zijn wel geschikt, ons tot nadenken te stemmen, want zij passen maar al te goed op den bouwtrant, dien sommige jongeren ons thans als den „dernier cri" willen aanprijzen. Als de hartstochten der tijdgenooten tot rust zijn gekomen en als een geleerde over een honderd jaar de bouwkunst van onzen tijd zal behandelen, dan zal hij van ons nieuwste „baksteenpaleis" vermoedelijk hetzelfde zeggen, wat Galland nu als zijn meening over de kunst tusschen 1680 en 1800 mededeelde.

Ja zelfs zal zijn oordeel nog strenger luiden misschien. Want wat men ook van de werken der meesters als Dorsman en degenen, die na hem kwamen, Van der Hart inbegrepen, moge zeggen, het valt niet te ontkennen, dat zij een trouwe afspiegeling van den tijd zijn, die hen ontstaan zag. En deze eigenschap, de eenige, die een kunstwerk het recht geeft om medegeteld te worden, zal men haar in de Beurs erkennen? Ik vrees van niet.

***

Mijn oordeel samenvattende meen ik den heer Berlage lof te moeten brengen voor de wijze waarop hij, aan een zeer beperkte som gebonden, het gebouw zóó heeft weten in te richten, als de commissiën verlangden. Ook gevoel ik er waardeering voor, dat de ontwerper op een zóó ongunstig terrein nog iets heeft weten tot stand te brengen, dat aan billijke practische eischen schijnt te voldoen.

Maar een monument of een gebouw dat van wijdstrekkenden invloed op de architectuur der toekomst zal zijn, schijnt mij de Beurs niet. De al te karig toegemeten middelen hebben den bouwmeester belet, zijn vleugelen zoo uit te slaan, als hij misschien had kunnen en willen doen. Nu mogen zijn bewonderaars, en wellicht ook de heer Berlage zelf, van meening zijn, dat juist dit kortwieken van gunstigen invloed op een kunstenaar moet geacht worden, ik geloof, dat zij daarin dwalen. Ik vind het een bedenkelijk teeken, dat men der Beurs reeds nu van het etiket „eerzame kunst" heeft voorzien. Er ligt in dit epitheton iets wat mij met kunst ten eenenmale onvereenigbaar schijnt. De man, die het woord heeft bedacht, is schilder en heeft misschien het rechte inzicht niet in architectuur. Ik denk, dat hij zich weinig gestreeld zou voelen als een bouwmeester, over een zijner schilderijen schrijvende, ze als voortbrengselen van „eerzaamheid" zou noemen. Ouderwetsche lieden hebben nog de gewoonte om als zij aan een landbouwer schrijven, op het adres te zetten, „aan den eerzamen Dirk Pietersen". Zoo past het epitheton alleen bij uiterst klein-burgerlijke toestanden. Heeft nu de schilder willen zeggen dat er in Berlage's werk iets kleinburgerlijks ligt? Ik durf het niet onderstellen.

Indien werkelijk nuttigheid voor alles de leuze onzer komende architecten zal moeten wezen, dan kan het niet uitblijven of de grenzen tusschen de eigenlijke bouwkunst en de werkzaamheid van den ingenieur zullen weldra uitgewischt zijn. Mocht het Beurs-ontwerp, tegen mijn verwachting, den invloed hebben, dien sommigen ervan hopen, dan is der architectuur nog slechts een zeer kort leven beschoren. Haar einde, dat toch reeds al nabij genoeg schijnt, zal er door worden verhaast.

A. W. Weissman.

HOUTBESTRATING.

De heer Corns. Gips Corneliszoon, te Dordrecht, vraagt onze aandacht voor eene houtsoort, hier te lande nog niet bekend, maar die in het buitenland reeds den lof van velen verwierf. Deze houtsoort is het Karri (*Eucalyptus Diversicolor*), een West-Australisch hardhout, dat uitmuntend geschikt schijnt te zijn voor houtbestrating.

Reeds jaren geleden hebben wij meermalen onze — steeds gunstige — meening over houtbestrating gezegd. De brochure, ons door den heer Gips gezonden, komt deze meening op vele punten bevestigen; zij tracht een antwoord te geven op de vraag: Wat

is het veiligste, gezondste, minst geraasmakende, duurzaamste en meest economische, in één woord, het beste materiaal voor bestrating. Moet het Karri in duurzaamheid natuurlijk achterstaan bij graniet, het overtreft, wat deze en de andere zooeven genoemde eigenschappen betreft, asphalt, steen en grenenhout.

De verschillende eigenschappen van het Karri worden voorts in de brochure besproken, waaronder vooral deze uitmunt, dat het bijna geen vocht opneemt. Voorzoover eene niet meer dan oppervlakkige kennismaking met het proefblokje, dat de heer Gips ons zond, een oordeel toelaat, schijnt het eene harde, elastische en taaie houtsoort.

Wij kunnen belangstellenden lezers, niet het minst de hoofden van publieke werken in Staat en gemeenten, eene kennismaking met de brochure ten zeerste aanbevelen; het boekje wordt door allerfraaiste autotypies, naar photographieën genomen, toegelicht.

PRIJSVRAGEN

Reclame-biljet voor de Delftsche Studentenfeesten.

Vier van de acht ingekomen ontwerpen werden als geheel onvoldoende ter zijde gelegd. Na ernstige bespreking van de overblijvenden werd ter bekroning voorgedragen de inzending no. 4 onder het motto „Poging". Van dit ontwerp zegt het rapport:

„Met smaak geteekend en met kennis van zaken uitgevoerd, is dit project eenvoudig van motief en opvatting, aangenaam en smaakvol van kleur, is de uitvoering artistiek en degelijk tevens, zoodat de jury eenstemmig van oordeel is, dat aan deze teekening de bekroning toekomt en deze voor uitvoering moet worden voorgedragen".

Het bekroonde ontwerp „Poging" werd ingezonden door den heer J. J. R. de Wetstein Pfister, werktuigkundig ingenieur, oud-lid van het Delftsch studentenkorps.

De jury bestond uit de heeren T. K. L. Sluijterman, J. L. Schouten en A. F. Gips; de eerste en laatste leeraren aan de polytechnische school, de tweede de bekende fabrikant van gebrand glas.

Park met arbeiderswoningen te Weesperkarspel.

De bekende cacaofabrikanten, de heeren C. J. van Houten & Zoon te Weesp, zijn voornemens op een terrein in de gemeente Weesperkarspel, groot ongeveer 46 hectaren, gelegen naast hun fabrieksterrein, een park met arbeiderswoningen te doen aanleggen. Daartoe is door hen een besloten prijsvraag uitgeschreven, waartoe drie specialiteiten in dat vak ter mededinging zijn uitgenoodigd. Verlangd werd bij een schoonen aanleg, met ruime wegen, waterpartijen enz, een doeltreffende indeeling voor ongeveer 500 arbeiderswoningen en 50 woningen voor employés, alle met tuinen. Eenige woningen zullen bestemd worden voor winkelhuizen. Verder moet een ruimte worden aangewezen voor muziekuitvoeringen, met muziektent, zitbanken, kiosken enz. Voorts plaats voor een gebouw voor muziek- en zangonderwijs, en een voor uitvoeringen, groot genoeg voor 1000 à 1200 personen; voor restauratie-, biljart- en leeszalen, badhuis, school voor lager onderwijs met voorbereidende klassen voor pl. m. 500 kinderen, gymnastiek- en speeltuinen, en voor een eventueel op te richten kerk.

Uit de ingekomen ontwerpen is de voorkeur gegeven aan dat van den heer Hugo A. C. Poortman, parkarchitect te Goor, leerling van den bekenden architecte-paysagiste Ed. André te Parijs, en jaren lang diens chef de bureau, in wiens plan vooral de goede bedoeling der firma Van Houten op den voorgrond gesteld is, om den werklieden goede, gezonde, luchtige, vroolijke en aangenaam gelegen woningen te bezorgen. Daartoe worden deze voorgesteld in den bouwtrant der Engelsche cottages, en zoo tusschen de boomen en het groen verdeeld dat bijna ieder huis uitzicht heeft op een gedeelte van het park, terwijl achter alle een lap grond gelegen is ter cultiveering en alle een klein voortuintje hebben voor bloemen en planten. Behalve de in het programma gevraagde gebouwen, zijn nog ontworpen een ziekenhuis, zwemplaats, algemeene waschplaats, kweekerijen enz., en een centrale werkplaats voor de werklieden belast met het onderhoud.

Versiering van de Hoogstraat te 's-Gravenhage

Tot verbetering van het bericht omtrent de samenstelling van de jury voor deze door de vereeniging „Arti et Industriæ" uitgeschreven prijsvraag, is dienende dat in de laatst gehouden ledenvergadering besloten werd het kiezen van de juryleden uitsluitend aan de medewerkers aan de prijsvraag: „Versiering van de Hoogstraat" over te laten. Ieder medewerker, wiens *motto* en *correspondentieadres* bekend is, ontvangt een stembiljet ter invulling van 3 juryleden en 2 plaatsvervangers, te kiezen uit de leden van „Arti". Het rapport van de jury wordt aan het feestcomité van de Hoogstraat overgelegd, dat in hoogste ressort beslist.

Gedenkteeken op het Regentesseplein te 's-Hage.

Wij ontleenen aan het rapport van de jury voor de beoordeeling van de op bovenstaande prijsvraag ingekomen antwoorden, dat 15 ontwerpers aan den wedstrijd deelnamen en dat een elftal plannen buiten nadere beschouwing konden blijven. Slechts vier antwoorden, onder de motto's Palma, Erkenning, Hulde en de Vredekroon ingezonden, werden aan een nader onderzoek onderworpen; de jury kon tot haar leedwezen geen der plannen ter bekroning voordragen en moest zich bepalen tot het voorstel om aan de ontwerpers der antwoorden onder de motto's „Hulde" en „de Vredekroon" elk eene belooning van f 75 toe te kennen.

De heeren W. G. Eberson te 's-Gravenhage en S. Miedema te Rotterdam maakten zich als ontwerpers van de plannen „Hulde" en „de Vredekroon" bekend

Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

Afdeeling 's-Gravenhage.

Vergadering van Vrijdag 18 *Maart* 1898.

De Vice-voorzitter, de heer Joh. Mutters Jz. opende de vergadering en deelde, na lezing van de notulen, mede dat op de prijsvraag voor een gedenkteeken op het Regentesseplein te 's Gravenhage 15 antwoorden waren ingekomen en dat zich als ontwerpers van de motto's „Hulde" en „de Vredekroon", waarvan op voorstel van de Jury eene gelijke belooning werd toegekend, hadden bekend gemaakt de heeren W. G. Eberson te 's-Gravenhage en S. Miedema te Rotterdam. Den heer Eberson, tar vergadering aanwezig, werd de belooning onder gelukwenschen van den Voorzitter overhandigd.

De heer C. A. Huijgen, civiel-ingenieur te Rotterdam, brecht met de heeren Van der Kooij en Lorrie prendvies uit over de vragen 3 en 4, door de Maatschappij gesteld waarna de heer Robbert Kalff uit Utrecht eene lezing hield over John's schoorsteenkap, ventilator en schoorsteenkap met roet- en vonkenvanger, een en ander toegelicht door modellen.

Een woord van dank werd den prendviseurs en vooral den rapporteur, zoo ook den heer Kalff gebracht.

Afdeeling Utrecht.

Vergadering op Dinsdag 22 *Maart* 1898.

Na behandeling der huishoudelijke zaken werden de afgevaardigden naar de algemeene Vergadering in Mei en September a. s. benoemd.

De Voorzitter, de heer I. H. J. v. Lunteren, herdacht het overleden lid der Maatschappij, den heer W. J. Klerk de Reus, Sectie ingenieur te Zwolle, als mede-oprichter van de afdeeling Utrecht in 1875. Gaarnimen tijd was hij daarvan Secretaris en heeft hij door zijn kennis en humaniteit veel bijgedragen tot den bloei der afdeeling. Zijn nagedachtenis zal dan ook lang bij de afdeeling Utrecht bewaard blijven.

Verder was ingekomen een rapport van de heeren Jansen, Krap en v. Leeuwen als antwoord op de vraag: „Worden in bestekken voor bouwwerken, in den kring unser afdeeling opgemaakt, bepalingen voorgeschreven betreffende de uitbetaling van de werklieden in eene kost op het werk, max van max in afgepast geld? Zoo ja, wat kan dan meegedeeld worden over de werking van die bepaling?" Na vele discussie werd besloten dit rapport met een enkele aanvulling aan de Maatschappij op te zenden.

Voor de dezen zomer te houden kunstreis werden Deventer en Nijmegen voorloopig aangewezen.

De heer Kemsmakers deed eenige mededeelingen over de fabrikage volgens het systeem-Monier naar aanleiding van hem door een fabrikant te Amsterdam verstrekte inlichtingen, en besprak de Wellblech-platen, die voor plafonds gebruikt worden, een en ander toegelicht door photographieën en teekeningen.

De kunstbeschouwing werd tot een volgende vergadering uitgesteld.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING ROTTERDAM.

Op de dezer dagen gehouden ledenvergadering van de Afdeeling Rotterdam der Technische Vakvereeniging had de installatie der nieuwbenoemde bestuursleden plaats. Medegedeeld werd o. m. de ontvangst van een schrijven van het Hoofdbestuur, waarin gewezen wordt op de wenschelijkheid om een plaatsvervangend lid te benoemen in de commissie voor de levensverzekering. Dit zal op de volgende vergadering plaats hebben.

Daarna bekwam de heer B. W. C. Emons het woord tot het houden van zijn voordracht over het onderwerp „Iets over vlaggenversiering".

In het kort schetste spreker den stand van de vlag in verband met de versiering van den stok, verder de kleuren voor buiten- en binnendecoratie, en toonde hierbij aan hoe vlaggenversiering corresponkelijk ontstaan is door en voor de scheepvaart; hij eindigde met den wensch uit te spreken dat, waar op de aanstaande feesten versierd zal worden, men ook rekening zal houden met de omgeving, de eischen van het forest en dan ring van de gemeente, alhoe in verband met de eischen van de vlag, d. i. stand, kleur en heraldiek. Van zelf springt hier de wenschelijkheid in het oog om met erkende vakmannen te rade te gaan.

Spreker vond een aandachtig gehoor en oogstte den dank der aanwezigen.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van 18 Maart 1898.

Na het voorlezen en goedkeuren der notulen van de vorige vergadering, sprookt de Voorzitter de nieuwe leden met een hartelijk woord van welkom toe en verzoekt hen ijverig mede te werken tot den bloei der afdeeling Utrecht.

Onder de ingekomen stukken is een schrijven van den heer C. de Weerdt, waarin hij bedankt als penningmeester; na ernstige overweging gevolgde de heer De W. zich verplicht deze functie nader te leggen.

Voorts deelt de Voorzitter mededeeling, dat de heer M. A. Treffers thans te Rotterdam als bouwkundig opzichter werkzaam is en in verband daarmede naar de afdeeling Rotterdam is overgegaan.

Uit de stemming voor een lid van het bestuur blijkt, dat met groote meerderheid van stemmen als zoodanig wordt gekozen de heer W. A. Becker, die deze benoeming aanneemt.

De heer D. R v. Cuijlenburgh beantwoordt nu de aan hem opgedragen vraag: „Verdient dakpik aanbeveling"?

Spreker moet tot zijn leedwezen melden nimmer persoonlijk ondervinding te hebben opgedaan of dakpik is aan te bevelen, doch de informaties dienaangaande ingewonnen, leiden spreker tot de conclusie, dat dakpik is aan te bevelen indien het wordt toegepast op zink of ijzer (het laatste mits roestvrij), doch dat de toepassing op hout geen aanbeveling verdient.

Bij de rondvraag aan den leden noodigt de heer R. Tekelenburg de leden uit tot een bezoek aan het nieuwe telefoonbureau, waarvan de datum nader zal worden bepaald.

Daar er niets meer aan de orde is wordt de vergadering na eenige discussies van huishoudelijken aard gesloten.

AFDEELING AMSTERDAM.

In de vergadering van 23 dezer hield de heer Th. Ligthart een voordracht over:

„Bijwerk, hoe te voorkomen? hoe te regelen?"

Bijwerk is volgens spr. werk, toegevoegd aan het in het bestek omschrevene; het is een gevolg van de aanbesteding. Deze aanbestedingen hebben gemaakt dat de „bouwkunst" geworden is een „bouwhandel".

Spr. wijst op onbillijkheden, b. v. de aannemer is verplicht maten op het terrein na te gaan; hij moet een werk in het bestek omschreven, dat niet op de teekening voorkomt, maken, zoo ook het omgekeerde; staat het in geen van beiden, dan wordt het geacht tot een goede uitvoering te behooren en moet het evenens, zonder eenige bijbetaling, gemaakt worden.

Veel bijwerk komt voort uit de zucht van den architect om de bouwsom laag te houden.

Bijwerk kan zooveel mogelijk voorkomen worden door het opgeven en juiste omschrijven van hoeveelheden, een som voor bijzonderen werken beschikbaar te stellen, de bestekken zoo duidelijk mogelijk te maken en alles vooral te detailleeren, ook het opgeven van prijzen van sommige onderdeelen, waar men zu alleen vindt: ten genoegen van de Directie.

Als ieder architect niet schroomde den bouwheer te zeggen dat een bestek niet volmaakt is, dan kon ieder bijwerk met wederzijdsch goedvinden uitgevoerd worden, en zou het niet voorkomen dat een architect soms op zijde geschoven wordt en er een soort vijandschap tusschen aannemer en architect ontstaat.

Een dankbaar gehoor volgde spr.'s boiende, onderhoudende voordracht; ten slotte gaf het met een daverend applaus instemming met het gehoorde te kennen.

Verschillende sprekers traden met den heer Ligthart in debat.

Met een woord van dank aan den hr. Ligthart en de andere sprs. sloot de Voorzitter, de hr. Haver, de vergadering.

Op deze vergadering, door een 60-tal personen bijgewoond, meldden zich twee der aanwezigen aan voor het donateurschap, en een voor het lidmaatschap der Vereeniging.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De minister van binnenlandsche zaken brengt ter algemeene kennis, dat de examens der Polytechnische School, vermeld onder B en C in artt. 60—65 van de wet op het middelbaar onderwijs, in de laatste week der maand Mei en in de maand Juni te Delft zullen worden afgenomen.

Wie van of meer dezer examens wenscht af te leggen, moet zich daartoe vóór 9 April e. k. schriftelijk bij het departement van binnenlandsche zaken aanmelden, met nauwkeurige opgave tot welke examens hij wenscht te worden toegelaten. Hij die slechts een gedeelte der examens B wenscht af te leggen, heeft hiervan mede in zijn verzoekschrift te doen blijken.

Bij de aanmelding tot de examens B moet worden overgelegd het getuigschrift wegens voldoend afgelegd eindexamen der hoogere burgerscholen met 5jarigen cursus, vermeld in art. 57, en bij de aanmelding voor examen C het getuigschrift wegens voldoend afgelegd examen B, vermeld in artt. 61—65 der genoemde wet.

(*St.-C.*)

— Met wijziging van het kon. besluit van 14 April 1894 is thans bepaald dat het korps vaste opzichters van 's Rijks Waterstaat tot een getal van hoogstens 140 zal worden verdeeld in vier klassen op de volgende jaarwedden:

10 opzichters	1e kl	op *f*	2200.
25 „	1e „	„	2000.
35 „	2e „	„	1600.
35 „	3e „	„	1300.
35 „	4e „	„	1000.

AMSTERDAM. De Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs zal 12 April a. s. in de Oefenschool der Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers alhier, hare algemeene vergadering houden.

De agenda vermeldt o. a.:

Verkiezing van een voorzitter (wegens het periodiek aftreden van den heer W. B. G. Molkenboer) en van twee bestuursleden, (wegens het periodieke aftreden van de heeren D. G. Ezerman en H. A. C. Dekker).

Behandeling van het rapport der commissie, benoemd tot het aanwijzen van den weg in welke richting het teekenonderwijs op de lagere school dient gegeven te worden.

Toelichting van den heer J. W. Sevenhuysen bij de tentoonstelling van het werk zijner leerlingen, als noodzakelijke en practische aanvulling zijner te Wageningen gehouden rede over concentratie der leervakken.

DELFT. Dinsdag 22 dezer wool de nationale driekleur ter gelegenheid van de herdenking van het 50 jarig bestaan van het Delftsche studentenkorps.

De receptie ten huize van den voorzitter van den senaat, den heer *V.* 't Jacob Jr., was zeer druk bezocht.

Namens de leeraren der Polytechnische School, voerde de directeur dezer inrichting, prof. J. M. Telders, het woord; namens de oud-leden van het studentenkorps, van wie een twintigtal een krans met begeleidend album den senaat aanboden, de heer J. C. van Marken; namens het Koninklijk Instituut van Ingenieurs de heer J. F. W. Conrad.

Voorts verschenen ter receptie o. a. eene deputatie uit den raad van bestuur der Polytechnische School, eenige afgevaardigden uit de vereeniging van burgerlijke ingenieurs, de leden van het dagelijksch bestuur der gemeente, de senaat van het Indologisch Studentenkorps, de raad van bestuur der Indische instelling en vele andere autoriteiten, terwijl vele anderen zoowel uit buitenals binnenland per telegram van hunne belangstelling blijk gaven.

PERSONALIA.

— **Benoemd**: tot hoofdingenieur, chef van den spoorwegdienst en tevens van den dienst der kolenontginning ter Sumatra's Westkust, de hoofdingenieur bij den aanleg van de Staatsspoorwegen Th. F. A. Delprat, met bepaling dat hij tevens werkzaam zal zijn als chef der exploitatie en chef van de tweede en vierde afdeeling van bedoelden spoorweg.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java is:

benoemd tot opzichter 3e kl. P. E. Wener, tijdelijk opzichter bij den waterstaat.

— Ontslagen: eervol uit 's lands dienst, de aanbrenmer op wachtgeld S. van der Heyden, laatstelijk onder-opzichter 1e kl. bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java.

— Bij beschikking van den minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter H. G. Hagenaar, te Arnhem, bij werken tot verbetering van de Maas en A. J. Vos bij een verdediging van het riviervak Heteind—Dongemond.

— Bij het mijnwezen in Ned.-Indië is:

overgeplaatst van Batavia naar Pangkalpinang (Banka) en ter beschikking gesteld van den resident van dat gewest ten behoeve der tinwinning, de ing. 3e kl. bij dien dienst J. Koomans.

— De Raad te Zwolle benoemde tot opzichter bij de gemeentelijke bouwpolitie den heer D. A. Willemsen, opzichter bij het gemeentelijk bouwtoezicht te Utrecht, met 11 stemmen; de heer T. Oltmans, te Raalte, kreeg 4 en de heer C. de Weerdt, te Utrecht, 3 stemmen.

— De heer B. H. Troostor, die als bouwmeester een goeden naam genoot, is in den ouderdom van 83 jaren te Zwolle overleden.

— De adjunct-ingenieur der Holl. IJz. Spw.-mij. H. E. Hoekstra wordt met 1 Mei van Amers oort naar Nijmegen overgeplaatst.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is benoemd tot opzichter 2e kl. J. van Driesum, thans 3e kl., te Rosendaal.

— Den 1e April zal 't vijf-en-twintig jaar geleden zijn dat de heer H. Legvijt, assistent architect bij de Gemeentewerken van Amsterdam, in dienst trad bij deze Gemeente.

— De heer R. A. Bos, opzichter aan de gasfabriek te Rotterdam, is benoemd tot directeur der gasfabriek te Bahia, in Brazilië. Aan deze betrekking is verbonden een salaris van *f* 9000, benevens vrije woning en vrije overtocht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-teekenaar bij de fabrieken voor gas- en electriciteit der gemeente Rotterdam. Adres persoonlijk aan de fabriek Oostzeedijk, dagel. tusschen 10 en 12 uren.

— Directeur der gasfabriek te Purmerend. Vaste jaarwedde *f* 1200; veranderl. belooning ± *f* 200, met vrije woning, vuur en licht. Adres tot 1 April aan B. en W. Aanmelding in persoon op 30 Maart, van 10 tot 12 uren.

— Opzichter van den Prov. Waterstaat in Groningen. Jaarwedde *f* 1000, met acht driejaarl. verhoogingen van *f* 100. Adres vóór 5 April aan Gedep. Staten (*Zie adv. in het vorig nr.*).

— Gemeentetopzichter te IJselstein. Honor. 6 pCt. van het bedrag der uit te voeren gemeentewerken. Adres op zegel vóór 1 April aan den Burgemeester.

— Werktuig- en scheepsbouwkundige, met veel practische kennis, zelfst. constructeur. Jaarwedde *f* 2000 à *f* 3000. Adres, met opgaaf van leeftijd enz., lett. O M A. Algem. Advertentie Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Opzichter-teekenaar, voor vier maanden, niet beneden de 25 jaar. Honor. *f* 60 per maand. Adres lett. R 59, boekh. J. Munnekes, Purmerend.

— Bouwkundig opzichter, bekend met fabriekenbouw, en een opzichter-teekenar bij den bouw eener groote villa. Salaris *f* 60 per maand. Adres den arch. H. A. Wittand Bz. te Almelo.

— Bekwaam bouwkundig teekenaar. Salaris *f* 70 per maand. Adres lett. P. N., Kantoorboekh. Blikman & Sartorius, Rokin 17 Amsterdam.

— Ervaren bouwkundig opzichter bij den bouw eener H. Burgerschool te Nijmegen. Salaris *f* 100 per maand. Adres (schriftelijk) aan den gemeentearch. vóór 1 April.

— Bouwkundig opzichter, goed bekend met detailleeren. Sal. *f* 50 à 60 per maand. Adres lett. W J Bureau dezes. (*Zie advert. in dit nr.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve der heeren geabonneerden tweemaal per jaar voor achtereenvolgende weken kosteloos opgenomen. De administratie behoudt zich wat de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een opzichter, met 23 jaren, bekend met burgerlijke en waterbouwkunde, landmeten en waterpassen, verlangt plaatsing. Adres no. 38, Bureau dezes. (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HULSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Opz.-tiek., burger- en waterb. kunde,	„ 29 j.	geh.	verl. sal.	*f* 65—70	„	„
2. Opz.-tiek., bekend met kerkenbouw	„ 26 „	„	„	„ 55—80	„	„
3. Opzichter	„ 28 „	„	„	„ 60	„	„
4. Opz. of Teeken.	„ 20 „	ongeh.	„	„ 60	„	„
5. Teeken., hand-, bouw- en penteekenen,		ongeh.				
6. Opz. of Teek.,	leeft. 23 j.	ongeh.	verl. sal.	„ 50—80	p. md.	
7. Opz.-Teekenaar	„ 30 „	„	„	„ 80	„	„
8. Opz., waterpassen,	leeft. 27 „	„	„	„ ?		

ADVERTENTIEN.

Bouwkundig Opzichter

GEVRAAGD, goed bekend met **detailleeren**. Salaris *f* **50** à *f* **60**. Br. ir., Letter: W. J., Bureau van *De Opmerker*.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDE.
Globe, Works en Stores.
Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN**, PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz. HANDEL in **Wand- en Muurtegels**, Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz. **Stalen Balken** in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede **CHRISTIANIA STER Hoefnagels.**

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen, — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

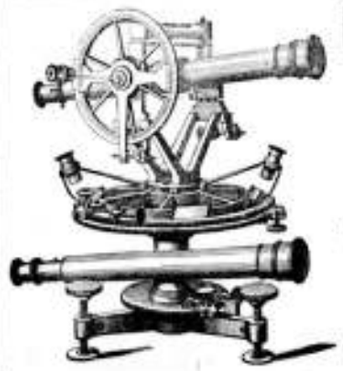

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Machinale Jalousiën Fabriek

voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen. ruimen voorraad.

S. BRUIGOM, Arnhem.

AANBESTEDING.

Waterleiding te Roermond.

Door den Ingenieur H. P. N. HALBERTSMA zal, namens de *Industrieele Maatschappij*, gevestigd te Amsterdam, op ***Donderdag 31 Maart a. s.*** des namiddags ten **2** ure in het *Zuid Hollandsch Koffiehuis* te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden aanbesteed:

BESTEK N°. 2.

Het maken van het MACHINE- en KETELGEBOUW met SCHOORSTEEN, de ONTIJZERINGSINRICHTING, de FILTERS, den REINWATERKELDER en den TOEGANGSWEG, ten behoeve der Waterleiding te *Roermond*.

Het bestek met drie teekeningen is verkrijgbaar tegen betaling van **f 3,50** aan het Bureel van den Ingenieur voornoemd, Van Speykstraat 5 te *'s-Gravenhage*, alwaar dagelijks voormiddags van 10 tot 12 uren inlichtingen zijn te bekomen.

Aanwijzing zal geschieden op *Dinsdag 29 Maart a. s.* des namiddags ten 1 ure op het bouwterrein te *Herten*.

Openbare AANBESTEDING

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag den 5 April 1898**, des namiddags ten 1 ure, ten Raadhuize aldaar **aan te besteden:**

Het BOUWEN van een GEMEENTE-ARCHIEF-GEBOUW aan de *Mathenesserlaan*.

Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor **f 2,—** verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Houttuin* No. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*, terwijl de aanwijzing in oeo zal plaats hebben op *Dinsdag den 29 Maart 1898*, **des voormiddags ten 11 ure.**

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

AANBESTEDING.

Op **Donderdag den 31n Maart 1898,** des middags ten **twaalf** ure, zijn BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *LEIDEN* voornemens op het Raadhuis aldaar aan te besteden:

1°. a. **Het leveren en planteen van een Koloniloods, binnenwerks lang 18.75 M. en breed 8 M. op een vrij terrein; en**
b. **het verrichten van herstellingen en vernieuwingen aan de woning van den Tuinman en Tuinknecht van „Endegeest", ten behoeve van het Krankzinnigengesticht „Endegeest", te Oegstgeest.**

IN TWEE PERCEELEN.

2°. **Het maken van een vaste brug over den Heerensingel aan de voormalige Heerenpoort te Leiden.**

De bestekken en de teekeningen liggen ter inzage op het Bureau van Gemeentewerken, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 uren tot 's namiddags te 4 uren. **Aanwijzing** van sub 1 zal plaats hebben op Dinsdag 22 Maart 1898, des voormiddags te 10 uren, aanvangende met perceel b en van sub 2 in loco op Dinsdag 22 Maart 1898, des namiddags te 2 uren.

De bestekken met teekeningen zijn verkrijgbaar sub 1 à **f 1.25** en van sub 2 à **f 2.50** per stel ter Bureau van Gemeentewerken, waar dagelijks tusschen 11 en 12 uren inlichtingen zijn te bekomen.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Bussum*, zullen op **Zaterdag 16 April** 1898 des middags 12 uur ten Raadhuize

aanbesteden:

Het maken van een nieuwe Haven met schoeiing, riool en straatwerken, het uitbaggeren der Vaart, het dempen van bestaande Haven en het ophoogen van het overblijvende terrein.

Het bouwen van een ijseren trappenbrug met daarbij behoorende werken, tot exploitatie van het terrein genaamd *„de Veerkamp"*.

Het bestek met teekeningen zijn tegen betaling van *f* 3.— op de Gemeente-Secretarie verkrijgbaar.

Aanwijzing zal plaats hebben op Dinsdag 12 April des voormiddags 11 uur.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-GRAVENHAGE, ***Herkplein***, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

JOHN's
Schoorsteenkap en Ventilator

In drie jaar 25,000 stuks geplaatst.

verbetert elken Schoorsteen.

Zon, Regen en **Wind bevorderen** den trek van den Schoorsteen.

10 jaar Garantie.

Goedkooper en **beter** dan eenige andere kap. Kan niet vastroesten. Werkt geruischloos. Zeer **gemakkelijk** schoon te maken.

ROBBERT KALFF, Utrecht, Maliesingel 19.

Alleenverkoop voor Nederland en Koloniën.

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. fl 3.00.
Levering franco door het geheele land.

NON PLUS ULTRA.

Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.

GEBRS KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.

Eenig adres voor de Lichtdruk-, Detail- en Calqueerpapieren.
MONSTERS GRATIS en FRANCO.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 14. ZATERDAG, 2 April 1898.

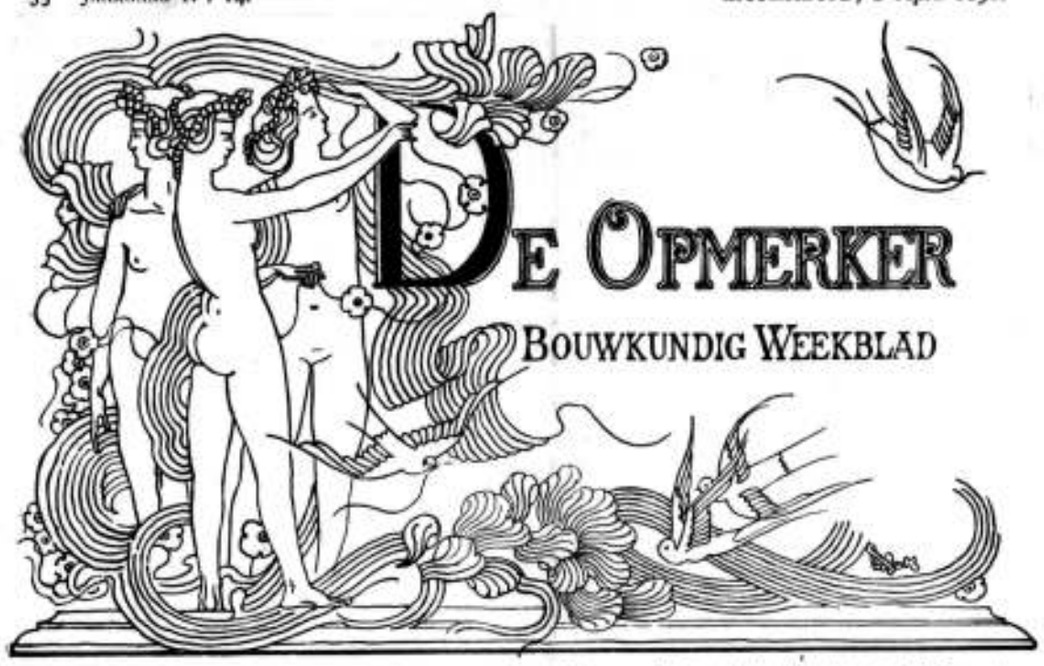

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor **België**, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der **Postunie**, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afhoorlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

BIJ DE PLAAT.

Deze villa staat in een der fraaiste gedeelten van de badplaats Baden, de Wilhelminastraat. De plattegrond-indeeling van het parterre is eenvoudig. In het sousterrain bevinden zich de woning van den huisbewaarder en de bediendenkamers. De sierlijke gevels zijn geïnspireerd op den barokstijl.

NEDERLANDSCHE KUNST.

Wij hebben reeds verscheidene afleveringen van het werk *Dekorative Kunst*, dat bij Bruckmann te München verschijnt, besproken. De April-aflevering is voor ons bijzonder belangrijk, omdat zij grootendeels aan de nieuwere Nederlandsche kunst gewijd is. De verluchtingen zijn, als steeds, voortreffelijk.

Het eerste artikel, dat door iemand, wiens naam met de Grieksche C schijnt te beginnen, opgesteld is, draagt tot titel *Das Neue Ornament — die jungen Holländer*. Het opstel begint met eene definitie van het moderne ornement, als „de bondigste uitdrukking van wat door de nieuwe kunstbeweging tot dusverre is bereikt".

De schrijver gaat dan na, hoe dit ornement ontstaan is. Hij wijst erop, hoe snel de ontwikkeling geschiedt, zoodat wat gisteren nog nieuw scheen, ons heden reeds als verouderd voorkomt. Vervolgens komt eene beschouwing over nationaliteit in de kunst, besloten door eenige zinnen over kunstnijverheid; dit alles onderscheidt zich evenwel niet door iets bijzonders. Maar eindelijk wordt de vraag gedaan, van waar het nieuwe ornement afkomstig is en de beantwoording van die vraag wordt als volgt gegeven.

„Wij kunnen dit antwoord natuurlijk alleen in die landen vernemen, waar de beginselen zich getoond hebben: in Engeland, in België, in Holland, ten laatste in Duitschland. En overal, waar de hedendaagsche ornementiek aan het opkomen is, moet wie met nationaliteit vóór alles dweept, zich de haren van ergernis uittrekken; want van de oude volkselementen is geen atoom (*sic*) te ontdekken. De Engelschen volgden voornamelijk de Gothiek. Waar zij dat deden zonder nieuwe elementen te gebruiken, was zuiver achaïsme het gevolg; Morris was de meest bekende vertegenwoordiger van deze ouderwetschdoenerij. Iets nieuws werd gevonden in de Japansche kunst, later in de Indische. Beardsley, die in Amerika in Bradley, in Duitschland in T. T. Heine geestverwanten vond, is de schitterendste vertegenwoordiger van dit zeer persoonlijk Japanisme. Bij hen sloten zich vele jonge kunstenaars en dilettanten aan, die, het Japansche naturalisme op den voet volgende, het bewuste (*sic*) bloemenornement ontdekten, dat zich, als vroeger de pest, met ongeloofelijke snelheid in alle landen verbreidde. Ook zeer fijnvoelende kunstenaars als Ricketts volgden die richting; zoo kregen de Preraphaelieten ook voor de versieringskunst beteekenis. De Londensche kunstenaars gebruikten geen Indische motieven, doch die te Glasgow, als Mackintosh, Macdonald, Macnair, Talwin, schiepen daaruit een onweerstaanbaar oorspronkelijke (*sic*) school. Een geheel soortgelijke richting hadden reeds vroeger de Hollanders aan Java en andere landen ontleend, en deze bleef ook verder de marschroute bepalen. De Belgen gebruikten, wat de Hollanders gevonden hadden en ontdeden het van de zonderlingheden, die daaraan kleefden."

Wij moeten bekennen, dat de vertaling van dit Duitsch niet gemakkelijk is, vooral wanneer men het karakter van het oorspronkelijke wil behouden. Dat onze nieuwe kunst aan „Java en andere landen" ontleend is, zal zeker niet iedereen zoo dadelijk hebben ingezien. Maar er is nog meer.

„Het is gemakkelijk in te zien" heet het verder „dat de exotische motieven niet uit de lucht gegrepen zijn, doch dat slechts die landen er baat bij vinden, die zich het langst en het meest intens (*sic*) met hunne koloniën afgeven. Voor Engeland en Holland zijn de koloniën van onmiddellijk beslissende beteekenis; bijna 300 jaren geleden werden de Oostindische handelscompagnieën gesticht, waaruit de bezittingen van den Engelschen en den Hollandschen Staat zijn voortgekomen. Even lang zijn de Soenda-eilanden in het bezit van de Hollanders. Sedert is de bloedvermenging begonnen; de exotische handel is in de moederlanden tot een vaststaanden factor van onmetelijke beteekenis geworden. Daarenboven verslinden de Rijksinstellingen in de koloniën, het leger en de ambtenaren, groote gedeelten der bevolking. De tijd heeft eindelijk de verschillen tusschen rassen, die voortdurend met elkander in aanraking komen, zoo doen verdwijnen, dat zij nauwelijks merkbaar zijn en de invloeden van de eene zijde naar de andere worden haast niet meer als die van verschillende volken aangezien. Beslissend is de intensiteit der betrekkingen. België heeft pas sinds 1885 den Congo-Staat, maar het legt daaraan zulke ontzaglijke sommen ten koste, alle klassen der bevolking stellen daar zooveel belang in, dat een invloed op de kunstnijverheid, al kan die niet onmiddellijk van esthetischen aard zijn, daardoor natuurlijk wordt."

Hier wordt den Nederlander, en dat nog wel uit München, heel wat medegedeeld, dat hij nog niet wist. Nederland en de koloniën bevolkt door één zelfde, uit bloedvermenging ontstaan ras.... hoe is het mogelijk, dat wij dat nooit opgemerkt hebben en dat een Duitscher uit München ons daarop moest wijzen? Koning Leopold zal in zijn vuistje lachen als hij leest, dat zijn dikwijls zoo geminachte Congo-Staat toch nog goed genoeg geweest is, om België aan een kunstnijverheid te helpen.

Doch de Duitscher is er nog niet. „De Koloniën", zoo roept hij uit „verslinden het moederland. Zij verslinden niet alleen verstand, soldaten en geld, zij eten ook de overleveringen der kunst op. Het is echter de vraag, of dit een verlies genoemd mag worden. De onmogelijkheid, om in het eigen land een voldoende bestaan te vinden, dreef tot het koloniseeren en de ornementeele kunst greep, toen zij geheel uitgeput was en zij geen nieuwe vruchten meer vermocht voort te brengen, de exotische vast. Deze invoer was geen proef zonder meer; ieder land wendde zich naar die kolonie, met welker voortbrengselen het bekend was. Maar toch ziet, wie buiten dit alles staat, wie deze ontwikkeling niet mée heeft gemaakt, en die nu plotseling het resultaat gewaar wordt, in deze versmelting aanvankelijk iets onzinnigs."

Zoo weet men het dan nu. Niet Nederland zuigt Indië uit, maar juist het omgekeerde vindt plaats. Ons geld, onze soldaten, ons verstand en onze kunst, alles wordt door Insulinde opgeslokt. Wij mogen nog van geluk spreken, dat wij een beetje exotische motieven in ruil krijgen. De „roofstaat tusschen Schelde en Dollart" bestaat niet meer als zoodanig. Indië heeft hem zoo goed als geheel verslonden. Zoo geschiedt er dan toch eindelijk gerechtigheid.

En wie nu denken mocht dat onze Duitscher zijn wijsheid aan een Münchener biertafel heeft opgedaan, slaat de plank glad mis, want hij is in Holland geweest om ter plaatse zijn studiën te maken. In zijn hotel merkte hij nog niets bijzonders; de bedienden waren precies hetzelfde als te Berlijn of te Parijs. Maar hij wilde niet in zijn hotel alleen studiën maken. Hij ging de jonge kunstenaars in hun holen..... pardon, ateliers...., opzoeken, en bespeurde, dat zij allen Boeddisten waren. Een gewoon mensch zou zich daarover hebben verbaasd. Niet alzoo onze Duitscher, die aanstonds zag, dat dit Boeddisme vast in het volkskarakter zit geworteld. Als er weldra naast de partij van Dordt en Rome ook een van Boedda zich in onze Tweede Kamer vormt, kan het niemand verbazen.

„Hoe een kunstenaar zijn werkplaats versiert geeft het beste aan, wat hij beoogt. Niemand laat na, al naar zijn beurs hem dit veroorlooft, de kunstwerken, waar hij van houdt en in welker studie hij zich zelf terugvindt, in min of meer geslaagde afbeeldingen aan zijn muren te spijkeren. In Engeland en overal waar het Engelsche eklekticisme doorgedrongen is, vindt men afbeeldingen der werken van Botticelli, van Fra Angelico, van Giotto. Niets daarvan in Holland. De plaats, waar men gewoon is de „Primavera" van Botticelli te zien hangen, wordt ingenomen door een lap, een van die gebatikte sarongs, door de Javanen met zooveel zin voor kleur versierd. De photographieën stellen geen Italiaansche madonna's voor, maar Perzische ornementen, beeldwerken uit Indische tempels of uit Egypte, kortom wat in het overige Europa alleen uit een oogpunt van volkenkunde merkwaardig wordt geacht. Wanneer men de grootsche schatten van deze soort, die in de musea te Amsterdam en te 's-Gravenhage opgestapeld zijn, met liefde beschouwt, zal men — de schoonheid genietend waar zij ook te vinden is — een nieuwe wereld binnengaan, zal men begrijpen dat de jonge Hollandsche kunstenaars, die zich geestelijk meer met Indië dan met Italië verwant gevoelen, hier een ontdekking deden waarop zij niet minder trotsch kunnen zijn dan de Preraphaelieten op het ontdekken der 15e-eeuwsche Italianen."

Het is mogelijk, dat inderdaad de nieuwe Nederlandsche kunstenaars hunne inspiratiën in een ethnographisch museum zoeken. De „grootsche schatten van dien aard" die de schrijver in het Rijksmuseum en het Mauritshuis zegt gezien te hebben, bestaan echter geheel in zijn verbeelding.

Nu komt nog een zeer fraai gedeelte, zooals het alleen uit een Duitsche pen kan vloeien. Wij zullen het vertalen, doch zooveel mogelijk de eigenaardigheden van het oorspronkelijke trachten te behouden.

„De ontdekking was ook hier van een lineare soort. Niet de kleur van Botticelli — die juist in de „Primavera", het belangrijkste werk, door den tijd bepaald leelijk is geworden — heeft de Engelschen aangetrokken, maar de slanke lijnen der figuren; dit geldt ook van Giotto. Men aanbad niet de pas door een meer of minder gelukkige restauratie opgefrischte kleur van zijn fresco's, maar den verheven eenvoud zijner onvergankelijke omtrekken. Nu schijnt er voor de geschiedenis der lijn een zelfde wet te bestaan, als de vergelijkende taalstudie op haar gebied met onomstootelijke zekerheid gevonden heeft. Wij weten thans, dat wat wij Duitsch noemen, hetzelfde idioom is, dat door de menschen gesproken werd die, wie weet hoeveel jaren vóór onze jaartelling, Indië binnentrokken. Wij weten dat ons Duitsch slechts een tongval van het Sanskriet is, waartoe wij het zonder moeite, ja met haast werktuigelijke regelmatigheid terugbrengen kunnen. Dit gevoel der gemeenschap van taal, dat bij ons in Duitschland nog nauwelijks in het bewustzijn des volks is doorgedrongen, heeft veel tot de aansluiting van Indië aan Europa bijgedragen. Er is nog geen geschiedenis, die met het oog op deze betrekkingen tusschen de rassen

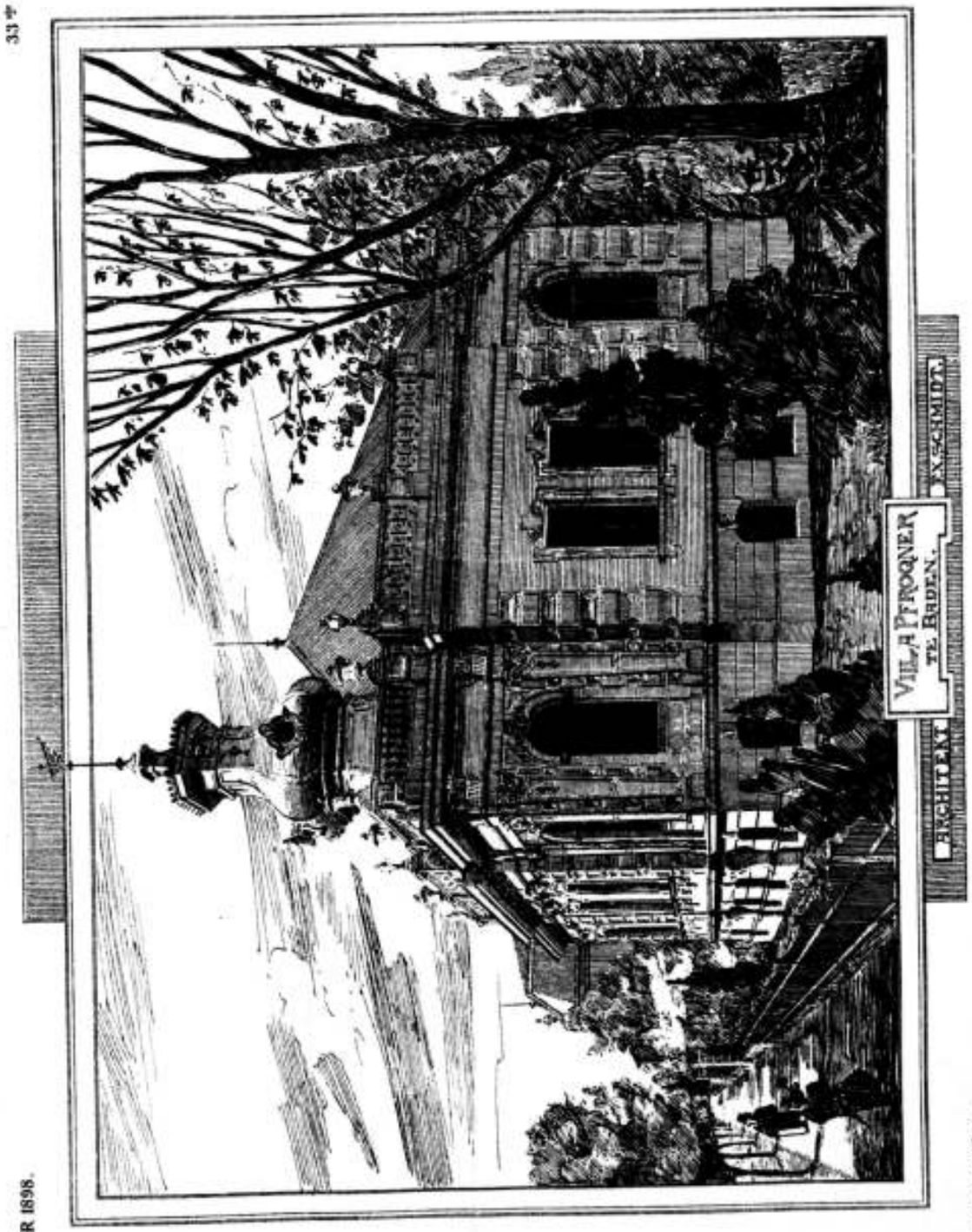

Photolith van G.J. Thieme, Arnhem.

de werking der kunstbeginselen der volken op elkander onderzocht. Was deze geschiedenis er, dan zou zij de jonge Hollanders misschien nog grooter recht geven om hunne ornementen uit hunne koloniën te halen, dan wij konden aanduiden. Zij zou misschien aantoonen, dat deze jonge kunstenaars niet de eersten zijn, die de Indische vormen naar Holland gebracht hebben, doch dat daardoor slechts aan sluimerende wetten gehoorzaamd wordt".

Wie nu nog niet weet, waar de wortels der nieuwe richting te vinden zijn, is volstrekt geen snuggere bol. Een cursus in kunstphilosophie, liefst bij een Duitsch professor, dient hij dringend te volgen.

De schrijver vervolgt dan „Er bloeit een nieuwe versieringskunst in Holland, in het land, dat zich aan het heden slechts door de melancholieke doeken van Israels, Mauve en Maris openbaarde".

Als den vader der nieuwe richting wordt Colenbrander genoemd, die reeds dadelijk de exotische motieven in de kunstnijverheid toepaste, en die toch zichzelf wist te blijven. Jan Toorop „die in Borneo werd geboren" en die eerst „schitterende impressionistische landschappen schilderde, liet later den vreemden oorsprong zijner kunst het duidelijkst zien." Als gewone schilderijen vindt de schrijver deze latere werken „met lijnen bedekte vlakken, waaraan men zelfs met de grootste moeite slechts een beteekenis kon geven, die althans eenigszins met de bedoeling van den vervaardiger overeenkwam", onzin. Maar „wie in staat is zijn verstand te doen zwijgen, en wie zich aan de bekoring der lijnen vermag over te geven" ziet hier een kunstenaar van groote kracht voor zich. Dit alles belet den schrijver niet, om de werken van den schilder gebrek aan oorspronkelijkheid te verwijten, daar het den schijn heeft, alsof de beschouwer ze vroeger al ergens in een Egyptisch museum gezien heeft. Dat er tusschen Borneo en Egypte wel eenig verschil bestaat, wordt hierbij geheel en al over het hoofd gezien.

Thorn Prikker wordt geprezen als de vinder van een zeer persoonlijke wijze van versiering. Ook Dijselhof's eigenaardige dier-composities vinden waardeering. Van Lion Cachet, De Bazel, Lauweriks, Molkenboer, Berlage en Nieuwenhuis maakt de schrijver zich met een Jantje van Leiden af. Over Der Kinderen wordt slechts opgemerkt, dat de „Gothische nuances" in zijn werk den boventoon voeren. Het zou ons te ver voeren, nog meer van dit opstel aan te halen. Wat wij gaven, kan zeker onzen lezers eenigszins doen begrijpen wat de schrijver bedoeld heeft.

Een volgend artikel is gewijd aan den bouwmeester Berlage. De schrijver, L. Simonis, noemt zich een leek op het gebied der architectuur, doch dit belet hem niet tal van kolommen met zijn beschouwingen te vullen. Slechts een enkele aanhaling willen wij hier geven.

„Men heeft den laatsten gebouwen van Berlage verweten, dat zij nuchter en onbehaaglijk zijn; ook worden zij Amerikaansch genoemd. Ik ken de Amerikaansche nieuwe gebouwen alleen van afbeeldingen. Doch hier ziet men een geheel andere onbehaaglijkheid. Zij zijn geheel rechtlijnig, geheel éénkleurig: er is alleen naar gestreefd ze nuchter en reusachtig te maken. Berlage echter toont, dat ofschoon hem de rechte lijn, wanneer de samenstelling of de bestemming van een gebouw die eischt, niet tegen de borst stuit, hij toch .... naar afwisseling en lijnenspel streeft."

Uit deze aanhaling blijkt wel, dat de heer Simonis, leek in het vak, het Beursontwerp nog niet gezien heeft. Misschien gaat dat ook nog wel eens naar München, en vindt de schrijver dan aanleiding om zijn leekenoordeel te herzien.

DE VEREDELING VAN HET AMBACHT

door A. W. Weissman.

(*Vervolg van blade.* 81.)

In groote trekken heb ik nu de toestanden, voorheen en thans, tot het ambacht betrekkelijk, geschetst.

Zooals ik reeds in den aanhef zeide, algemeen wordt tegenwoordig erkend, dat het ambacht niet meer staat op de hoogte van vroeger.

Aan pogingen om verbetering aan te brengen heeft het niet ontbroken. Reeds omtrent 1850 zag men hierte-lande in, dat er sedert de gilden verdwenen waren, in het geheel geen ambachtsonderwijs meer bestaan had; aan het niet aanwezig zijn van gelegenheden daartoe werd het verval van de ambachten geweten.

Daar de Staat zich omtrent ambachtsonderwijs geheel onverschillig betoonde, sloegen welmeenende particulieren de handen ineen en zoo kwamen langzamerhand de ambachtsscholen, die zich nu nog in verscheidene gemeenten bevinden, tot stand.

Ik moet er nadruk op leggen, dat deze particulieren het goed bedoelden en dat men hun deswege dank heeft te brengen. Maar ik mag tevens niet onvermeld laten, dat in werkmanskringen de waardeering voor de ambachtsscholen gering is en dat vele tot oordeelen bevoegde deskundigen ze geheel en al afkeuren.

Op het Nationaal Congres omtrent vakonderwijs, door de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid in 1895 samengeroepen, hebben de ambachtsscholen en haar onderwijs het onderwerp van breedvoerige besprekingen gevormd. De tegenstanders en de voorstanders van deze inrichtingen kwamen toen openlijk tegen elkander in het krijt. Een paar weinig zeggende, zeer onschuldige moties werden toen aangenomen. Wie echter de besprekingen heeft bijgewoond, zal den indruk hebben gekregen, dat de tegenstanders der ambachtsscholen zoo door gehalte als aantal de sterkste waren. Zij meenden dat de taak, die deze inrichtingen zich stelden „om in een driejarigen cursus hare leerlingen practijk en theorie van eenige tot het bouwvak behoorende ambachten te leeren" onmogelijk kon volbracht worden. In de „practijk"" op deze scholen zagen zij niets anders „dan een zwakke, meestal niet gelukkige nabootsing van het werkelijke leven in de werkplaats, een broeikaspractijk, waardoor de leerling gewoonten en hebbelijkheden krijgt, die hem later tot zijn nadeel bijblijven als zij, wat moeilijk gaat, niet in de werkplaats worden afgeleerd". Daarom wilden zij de practijk er maar geheel aan geven en die aan de werkplaats overlaten.

Eigenaardig was het, dat op dit congres de verdedigers der ambachtsscholen zoo goed als uitsluitend bestonden uit hen, die aan deze inrichtingen onderwijs geven of op andere wijze daartoe betrekking hebben.

Mijns inziens spruiten al de bezwaren, die tegen de ambachtsscholen bestaan, daaruit voort, dat het onderwijs klassikaal moet worden gegeven. De gilden hadden het bij het rechte eind, toen zij bepaalden, dat geen gildebroeder meer dan één of twee leerlingen mocht houden. Zoo kon de meester, rekening houdend met ieders bijzonderen aanleg, van die leerlingen wat goeds terecht brengen. Zelfs bij den besten meester zou alles een „janboel" geworden zijn, zoodra hij meer leerlingen voor zijn rekening had willen nemen.

Haast alle onderwijs geschiedt toch tegenwoordig klassikaal, zult gij mij tegenwerpen. Maar hoeveel halve kennis is daarvan niet het gevolg, hoeveel mislukte leerlingen levert het niet op? is dan mijn wedervraag, waarop ik geen ontkennend antwoord vrees.

En juist bij het ambacht is de halve kennis het groote gevaar. Daaraan moet wel in de eerste plaats de achteruitgang van het ambacht geweten worden.

Dat het leven een leerschool is, waarin de lessen nooit een einde nemen, heeft ons Judels reeds in onze jeugd voorgezongen. Doch er zijn menschen, die in die onderwijs-inrichting al heel weinig profiteeren, omdat zij, te vroeg over het paard getild, zich al spoedig hadden wijsgemaakt, dat leeren niet meer noodig was. En nu is het een groote grief niet alleen tegen onze ambachtsscholen, maar tegen al onze hedendaagsche inrichtingen van onderwijs, dat zij tot de eigenlijke leerschool, die ons leven heet, in het geheel niet voorbereiden.

Ik zal nu van de ambachtsscholen afstappen, en de andere bezwaren, die daartegen te berde worden gebracht, onbesproken laten, om over te gaan tot de andere middelen die zijn voorgesteld en aangewend, om het ambacht verheffen. Hiertoe behooren de teekenscholen, die, vooral sinds het Rijk de Normaalschool voor teekenonderwijzers heeft gesticht, talrijk zijn geworden.

Ik zal de laatste wezen om het nut van teekenonderwijs voor den ambachtsman te betwisten. Voor zoover de teekenscholen dan ook niets anders beoogen, dan den werkman te leeren, hoe een behoorlijke uitslag op ware grootte, zooals die in de practijk dagelijks voorkomen, te maken, hebben zij mijne volle sympathie. Maar hoeveel teekenscholen beperken zich tot die nuttige taak? Ik geloof, dat haar aantal niet groot is.

Vooral sedert de teekenscholen als gewoonte hebben aangenomen, om één of meermalen per jaar het werk der leerlingen tentoon te stellen is het mogelijk geworden, na te gaan, op welke wijze zij hare taak opvatten. Veel van die tentoonstellingen heb ik bezocht; wat ik daar echter zag beantwoordde op weinig uitzonderingen na, niet aan mijn verwachting. De eenvoudige uitslagen, zooals de werkman die in de practijk te maken heeft, ik vond ze haast niet. Waar ik ze nog een enkele maal aantrof, daar hadden zij door het penseel of door de arceering ten eenenmale haar karakter verloren, ja waren zij haast onkenbaar.

Slechts op prentjes-maken scheen het oog der leeraren gericht, alsof het niet aanstaande ambachtslieden, maar teekenaars, ja bouwmeesters waren, die zij te vormen hadden. En kan het ons nu verbazen dat menig leerling, in wien misschien een goed werkman school, eenmaal aan het prentjes-maken gekomen, zijn eigenlijk ambacht te min ging vinden, om het hooger op te zoeken en zoo de gelederen der opzichters, teekenaars ja zelfs schilders of beeldhouwers te gaan versterken? Ik wil niet ontkennen, dat er van enkelen dezer iets goeds terecht is gekomen, ja dat zelfs een paar kunstenaars van naam onder hen zijn. Maar hoeveel jammerlijk mislukten staan daar niet tegenover? Gij kent ze zoo goed als ik.

En het kwaad is verergerd, sedert onze eeuw de „kunstnijverheid", dat onding, waartegen de meest geavanceerden onder ons nu eindelijk tevelde durven trekken, heeft uitgevonden. In den gildetijd wist men van geen kunstnijverheid af. Een kunst, zich met bespottelijken eigenwaan boven het ambacht verheffend, bestond niet. Zoogoed als de schoenmakers, hadden de schilders en de beeldhouwers hun gild. Zelfs die 17e-eeuwsche schilders, die wij nu als de grootsten onder de grooten rekenen, voelden zich niets anders dan werklieden. Maar welk een werklieden!

Wie bekwaam was in zijn vak, vond toen waardeering. De lof der tijdgenooten werd met groote onpartijdigheid verdeeld. Men kan daar de schrijvers op nazien.

Doch ik mag niet afdwalen. Ik behoef u onze hedendaagsche „kunstnijverheid" niet te schilderen, noch de scholen waar zij „onderwezen" heet te worden. Wij zullen het, hoop ik, nog beleven, dat men die 19e-eeuwsche uitvinding ten grave draagt, en dat weer, als van ouds ieder, in welk vak of ambacht, die wat goeds en degelijks voortbrengt, als meester geldt.

Dat ik van de hedendaagsche teekenscholen voor vernieuwden ambachtsbloei niets verwacht, zal u duidelijk zijn. Of ik dan een wederinvoering der gilden wenschelijk acht? zult gij vragen.

Er zijn werkelijk menschen, die in een dergelijke wederinvoering heil zien en onder hen zijn personen, wier bekwaamheid en degelijkheid boven mijn lof verheven zijn. Alleen zij zien niet in, dat de instellingen uit de tijden groeien en dat het naar willekeur „invoeren" daarvan boven de menschelijke macht gaat. Zoo goed als om wederinvoering van het gildewezen kan men om die van het leenstelsel vragen. Maar of die wensch veel kans heeft ingewilligd te worden, waag ik voorloopig te betwijfelen.

Er is een land in Europa, waar men getracht heeft het gildewezen, zij het dan ook in eenigszins anderen vorm, te doen herleven. Dat land is Oostenrijk, waar de „Gewerbe-ordnung" in 1883 werd ingevoerd. Niemand mag daar een ambacht of bedrijf uitoefenen wanneer hij niet „geconcessioneerd" is, d. i. daartoe van overheidswege vergunning heeft gekregen. Die vergunning wordt slechts gegeven wanneer men een getuigschrift kan overleggen, waarbij een patroon verklaart dat men zekeren tijd bij hem als leerling met goed gevolg is werkzaam geweest. In plaats van dit getuigschrift kan ook volstaan worden met het diploma van een vakschool.

Deze regeling is in Oostenrijk vooral gemaakt ten behoeve der kleinere bazen. Want niemand mag een ander vak uitoefenen dan dat waarvoor hij concessie heeft, juist zooals dit in den gildetijd was. Het leerling-systeem is eveneens bij de wet geregeld en inspecteurs zijn van staatswege met het toezicht daarop belast. Bijna vijftien jaar heeft het systeem nu gewerkt, doch bevoegde beoordeelaars zeggen, dat in Oostenrijk het ambacht niet hooger staat dan elders.

Slechts heeft de door de wet gemaakte afscheiding der ambachten, die in werkelijkheid dikwerf ineenloopen, allerlei twisten en geschillen doen ontstaan en dus een der grootste nadeelen van het gildewezen met zich gebracht. Duizende geschillen moeten jaarlijks door de daartoe aangewezen colleges worden beslecht. Hoe groot de onderlinge naijver is, kan uit eenige voorbeelden blijken.

Een timmerman had een doodkist gemaakt en werd deswege aangeklaagd; nadat de zaak in verschillende instantiën had gediend, werd ten slotte uitgemaakt dat het maken van doodkisten tot den werkkring van geconcessioneerde meubelmakers behoorde en den timmerman een boete opgelegd. Ook een smid beliep boete, omdat hij grafkruisen had doen vergulden door personen, die daarvoor geen concessie hadden. Daarentegen werd een steenhouwer, die de letters van een door hem vervaardigde grafzerk zelf verguld had, vrijgesproken. Een meubelmaker werd veroordeeld, omdat zijn vrouw hem geholpen had, ja zelfs werd beslist, dat de „Suppenmehl-speisen-erzeugung" alleen door gediplomeerden mag worden uitgeoefend.

Dat er ten onzent menschen zijn, die dergelijke toestanden zouden wenschen, is niet waarschijnlijk. Maar het ontbreekt niet aan personen die, overigens

de gilden niet terugwenschend, toch van de proefwerken, zooals ze daar bestonden, heil verwachten. Zij hebben zich reeds vereenigd, en gelegenheid gegeven om proeven van bekwaamheid af te leggen.

Verdient nu dit systeem, waarbij een afzonderlijke klasse van gediplomeerden geschapen wordt, voor onzen tijd aanbeveling of niet? De wenschelijkheid wordt betoogd op drie gronden en wel: 1°. om het ambacht in technisch opzicht vooruit te doen gaan; 2°. om den klanten waarborg te geven dat zij deugdelijk werk zullen krijgen; 3°. om de beoefenaars van een ambacht tegen te groote concurrentie te beschermen.

(Slot volgt.)

EEN RECLAMEPLAAT.

Als het waar is, dat goede wijn geen krans behoeft, dan zou de reclameplaat, die de Vereeniging „Nijmegen Vooruit" verspreidt om de oude Keizerstad alom bekend te maken, eigenlijk overbodig zijn. Want Nijmegen is zeker, zoo om zijn ligging, zijn sierlijken uitleg en zijn heerlijke omstreken, de schoonste stad van Nederland.

Zal een reclameplaat aan haar doel beantwoorden, dan moet zij de aandacht trekken. Aan dit vereischte voldoet de thans gepubliceerde ongetwijfeld. Wie echter, de plaat ziende, zou meenen dat de stad zwart als roet is en dat er niets dan vliegende Hollanders op de Waal varen, vergist zich. De Nijmegenaars zullen het den teekenaar niet vriendelijk afnemen, dat hij hun stad, en dat wel geheel onverdiend, „zwart" maakte. Dat het Belvédère naar Lent verplaatst werd en dat het Valkhof geëlimineerd werd, zou kunnen doen vooronderstellen, dat een gezicht van af en niet op de stad bedoeld werd. Het onheilspellende bloedrood van de lucht is misschien wel een eenigszins twijfelachtig middel om vreemdelingen te lokken.

Doch de Vereeniging „Nijmegen Vooruit" begrijpt, dat zij met haar tijd mede moet gaan en dat is zeker loffelijk en verstandig. Er is in de laatste jaren al zooveel vreemds op het gebied van reclameplaten vertoond, dat een zwarte stad, een lucht van vermiljoen, een blauwe rivier niets bijzonder buitensporigs meer schijnen, en dat bereisde menschen, door de ondervinding geleerd, best begrijpen, dat de teekenaar slechts een loopje met hen neemt, om voor een oogenblik hunne aandacht te trekken.

Wij hopen van harte dat de reclameplaat, men moge dan over haar denken hoe men wil, velen zal uitlokken om het schoone Nijmegen te bezoeken en er voor korteren of voor langeren tijd te vertoeven. Dat menigeen, eenmaal de stad en haar omstreken kennende, er zich voor goed zal vestigen, wij zijn er zeker van. Binnen enkele jaren zal Nijmegen, dat nu reeds op een zielental van 40,000 kan bogen, Arnhem naar de kroon steken. En dit zal zeker aan de ijverige bemoeiingen van „Nijmegen Vooruit" voor een groot deel te danken zijn.

PRIJSVRAGEN

PARK MET ARBEIDERSWONINGEN TE WEESPEKKARSPEL.

Tot aanvulling van de mededeeling omtrent deze prijsvraag, in het voorgaande nommer opgenomen, kan vermeld worden dat de jury bestond uit de heeren:

H. van Lunteren, te Utrecht;
C. J. van Houten (lid der firma) te Weesp, en
Leonard A. Springer, te Wageningen.

Tot de mededinging waren uitgenoodigd de heeren:

H. Copijn, te Groenekan bij Utrecht,
Hugo A. C. Poortman, te Goor, en
J. Denier van der Gon, te Utrecht.

Een drietal andere personen verkregen op hun verzoek toestemming aan den wedstrijd deel te nemen, maar hunne ontwerpen waren van weinig waarde.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Algemeene Vergadering van 29 Maart 1898.

In deze vergadering, onder voorzitterschap van den heer J. F. W. Conrad gehouden, diende de Raad van bestuur een voorstel in om aan den secretaris van het Instituut, den heer J. Tideman, op zijn verzoek, eervol ontslag te verleenen met toekenning van pensioen.

Met algemeene stemmen werd den heer Tideman, die een reeks van jaren met groote onderscheiding de betrekking van secretaris bekleed en vele diensten aan het Instituut bewezen heeft, het gevraagd ontslag eervol verleend, onder dankbetuiging voor de vele bewezen diensten. Het voorstemen bestaat voor een opvolger solliciteatien op te roepen en dezen dan slechts tijdelijk te benoemen, in verband met de voorgenomen veranderingen die het Instituut zal ondergaan.

Tot de ingekomen stukken behoorde een brief van het lid J. de Rijk, met eene mededeeling omtrent eene riviercorrectie te Shanghai. Voorts eene uitnoodiging tot deelneming aan een congres te Zürich in Mei 1898 van het Schweizerische Aktions-Comité zur Verwirklichung der Gewinde Systemen. Ingevolge ingewonnen advies van den heer Rossingh van Iterson stelde de Raad van bestuur voor, aan dit congres, als van te weinig belang, niet doel te nemen, doch op aandrang van twee leden werd besloten eerst nog het advies te vragen van twee andere deskundige leden. Ook was ingekomen een brief van den algemeenen secretaris van het 7e internationale scheepvaartcongres te Brussel, met mededeeling van de lijst der toegezegde rapporten.

De heer A. Th. Baert hield vervolgens een voordracht over een nieuw systeem van electrische tractie met teekeningen toegelicht. Na eerst stilgestaan te hebben bij het trolley- en het accumulatoren-systeem, deed de spreker mededeelingen over het sedert kort ontworpen stelsel van Diatto, waarbij de electrische stroom ondergronds wordt aangevoerd. Dit stelsel mist de gevaren en ontsiering der stelen, verbonden aan het trolley-, en het is niet zoo kostbaar als het accumulatoren-stelsel. Om deze redenen gaf spreker de voorkeur aan dit nieuwe stelsel.

Aan de beraadslagingen namen deel de heeren Lambrechtsen, Dufour, Barnett-Lyon, Linde, Collette, en Saijders. In deze discussie werd de toepasselijkheid van het stelsel van Diatto vooral voor ons land sterk bestreden, met het oog op den toestand van onzen bodem. De onvaste grond zou voortdurend aanleiding geven tot verzakkingen en stroomverbrekingen, waardoor de exploitatie zeer duur zou worden. Zelfs betreurde een der sprekers dat op een oogenblik dat in ons land eenige beweging is voor te nemen ten gunste van electrische spoor- en tramwegen, waarin wij zeer achterlijk zijn, vergeleken met het buitenland, een nieuw stelsel wordt aanbevolen, waaromtrent in de practijk nog geen ondervinding is opgedaan.

Aan den inleider betuigde de voorzitter dank voor de gedane mededeeling.

De heer A. C. C. G. van Hemert hield vervolgens een voordracht over theorie en aanneming bij het onderzoek van spoorwegbruggen. De spreker, die veel studie van de zaak had gemaakt, betoogde dat het maken der spanningen in de bestaande brugconstructies niet alleen empirisch kan geschieden, maar ook langs theoretischen weg met vrij groote zekerheid.

De beraadslagingen over dit onderwerp zullen in eene volgende vergadering worden gehouden.

Het lid van den Raad van bestuur, de heer Alphorts, die bedankt had, werd als zoodanig herkozen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Vergadering van Donderdag 24 Maart 1898.

De Voorzitter, de heer W. C. de Groot, opent de vergadering en gaat, na het afdoen van de gewone werkzaamheden, het woord aan den heer C. H. van Duijsen, die op zich had genomen om de beantwoording der volgende vraag in te leiden: „Men leest tegenwoordig in de courant menigmaal van het ontdekken van lichtgas; wordt dit toevallig bij het graven van putten ontdekt of zijn er vooraf gegevens, waardoor men reden heeft te meenen te zullen slagen? Hoe wordt het voor verlichting dienstbaar gemaakt?"

Dat onze bodem, zegt de inleider, gas bevat, wist men reeds lang, doch dat dit gas ook dienstbaar gemaakt kon worden voor verlichting, werd door den heer J. Lankelma, te Parmerend, in toepassing gebracht. Het lichtgas wordt op vele plaatsen gevonden, doch bepaalde gegevens waaruit men vooraf de aanwezigheid van gas kan vaststellen, bestaan er niet; waar evenwel geen schelpen in de aardlagen aanwezig zijn, is ook gas, lichtgas of gashoudend water.

In de polders van Noord-Holland leveren de wellen bij 't slaan van een Noorsepijp steeds gashoudend water, doch de bovengrond

noch andere gegevens toonen met zekerheid de aanwezigheid daarvan aan; de heer Lankelma bewoert echter uit ervaring uit de grondsoort op zekere diepte de aanwezigheid van gas te kunnen constateeren.

Om het gas voor de verlichting dienstbaar te maken plaatst men in den put, waarin zich 't water uit het hoogst verzamelt, een van boven gesloten ijzeren reservoir ter grootte van ½ M³ of meer. Dit reservoir hangt tusschen vier stijlen waarover tegenwichten. In dit reservoir bevindt zich een toestel, door den heer L. tot nog toe geheim gehouden en door hem separator genoemd, 't welk dient om 't water van het gas te bevrijden. Deze separator wordt door 't met kracht opwellende water in beweging gesteld, terwijl het vrijkomende gas zich boven in 't reservoir verzamelt en van daar door een buis naar een zoogen. gashouder gevoerd wordt om later van daar naar behoefte zijn weg naar de verschillende te verlichten plaatsen te vinden. Deze gashouder is ook van plaatijzer, terwijl zijn grootte afhangt van de meer of minder gasopbrengst der wel; hij wordt evenzeer tusschen stijven aan tegenwichten gehangen. Men plaatst hem in een kuip, gevormd door zamt elkander ingehaide delen. In die kuip stroomt 't van gas ontdane water uit de bron en zorgt dus niet alleen dat deze kuip steeds gevuld blijft, maar tevens dat ze 's winters niet bevriezen kan, daar de temperatuur van 't opgewelde water zoowel 's winters als 's zomers 56 graden Fahrenheit bedraagt.

Het gas, aldus verkregen, is evenwel weinig lichtgevend; om hierin te voorzien, gaat men 't carbureeren, d. w. z. bedeelen met dampen van koolwaterstoffen, die rijker aan koolstof zijn dan 't gas zelf. Alvorens 't zich dus langs de verschillende geleidingen verdeelt, laat men het in eene gesloten ruimte verbinden met de dampen van ligroïne of petroleum-æther of vermengt 't met acetyleen, wat geschiedt door 't met calcium carbide in aanraking te brengen; de vochtigheid van het gas is voldoende om hiervan genoegzaam koolstof te ontnemen. 't Gebruik van Auer's gloeikousjes is voor deze verlichting een eerste vereischte. Verder behandelde spreker nog de kosten van aanleg enz. en eindigt met een woord van hartelijken dank aan den heer Jan Lankelma te Formerum voor de welwillend verstrekte gegevens.

Gevraagde inlichtingen werden door den spreker gegeven, waarna de Voorzitter hem den dank der Vergadering bracht voor de zeer uitvoerige behandeling van de gestelde vragen.

De punten der agenda volgende, kwam nu aan de orde de door eenige timmerlieden gezonden brief, inhoudende het verzoek om medewerking tot het bekomen van een loon van 17 cent per uur, een 11-uigen werkdag, 20 % verhooging van loon voor overwerk bij dag en 40 % voor nachterbeid.

Na een zeer uitvoerige discussie werd het voorstel van 't bestuur aangenomen om te berichten, dat de Vereeniging in beginsel instemming bevuigt met hetgeen in 't adres wordt gevraagd, maar dat zij zich niet geroepen gevoelt om in deze zaak handelend op te treden.

Alsnu werdt overgegaan tot de uitreiking der prijzen op de door de Vereeniging uitgeschreven prijsvraag.

Met een toepasselijk woord werden deze aan de heeren Meintema en Mouw overhandigd, terwijl de andere aan de bekroonden zullen worden verzonden.

Als laatste punt der agenda rest de behandeling en vaststelling van het programma voor 't uitschrijven van prijsvragen voor versieringen op 31 Augustus a. s., zooals 't in de vorige vergadering door het bestuur was ter tafel gebracht en waaromtrent met algemeene stemmen werd vastgesteld dat prijzen van *f* 40 en *f* 20 met diploma's der Vereeniging zullen worden uitgeloofd voor de beste en der bekroning waardig gekeurde gevelversiering en feststalages (winkelversiering).

De Voorzitter deelt nog mede, dat zich weder drie nieuwe leden als lid der vereeniging hebben aangemeld: dat de heer J. Bakhuisman, leeraar aan 's Rijks H. B. School, zich bereid heeft verklaard om als Jurylid op te treden voor de prijsvraag op 21 Augustus en dat de inzender van 't motto „Music" voor de prijsvraag voor een ijzeren afsluithek is de heer J. B. Hegt te Amsterdam.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de laatste vergadering in dit seizoen met een hartelijk tot weerziens en met dankzegging voor de trouwe opkomst.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van Zaterdag 26 Maart 1898.

Na lezing en goedkeuring der notulen opent de voorzitter, de heer L. M. Moolenaar, de vergadering en deelt mede, dat het rapport der Jury op de prijsvraag, uitgeschreven door den heer J. A. Huizinga, meubelfabrikant te Groningen, is ingekomen.

Daarna geeft de voorzitter het woord aan een der beide vertegenwoordigers der firma J. Neumann & Zonen, fabr. kanten van kunststeen te Winschoten, die eenige inlichtingen geeft over hunne metallique tegels voor vloerbekleeding en marmer-mozaiek-tegels, waarvan eene fraaie collectie in het vergaderlokaal tentoongesteld is. Vóór zij hunne fabriek te Winschoten hebben opgericht, hebben ze kennis gemaakt met de fabrieken van dezen aard in Duitschland, Oostenrijk en Hongarije, waar zij alles in oogenschouw hebben genomen en hier en daar zelfs hebben gewerkt.

Deze tegels, vervaardigd volgens eigen systeem, onderscheiden zich dan ook boven andere soortgelijke fabrikaten door hunne grootere hardheid, zoomede grootere duurzaamheid en zuiver scherpe afscheiding der kleuren, welke eene ongeëvenaarde intensiviteit bezitten. Scheuren worden er niet in gevonden. Daar ze zeer weinig water opslorpen, worden ze, mits goed gelegd, vorstvrij geleverd. De kleuren in de diverse patronen kunnen volgens opgave gewijzigd worden.

De marmer-mozaïek-tegels onderscheiden zich van de eerstgenoemde door hunne fijnere bewerking en meerdere draagkracht. Met de mededeeling, dat de beoordeeling van de leden over hun fabrikaat zeer gunstig is, dankt de voorzitter den heeren Neumann voor de bezending en de toelichting.

Bij het vaststellen van het programma voor eene uit te schrijven prijsvraag, een gevel voor een woonhuis, ontstaat er eenige discussie. Het Bestuur stelt eene breedte van 8 M. voor. De heer De Jager merkt hierbij op, dat deze breedte voor den gevel van een herenhuis zal zijn. Gaarne zou hij zien, dat de Vereeniging eene prijsvraag uitschreef: een klein burgerhuis van één verdieping, dat ongetwijfeld invloed zou hebben op een beteren vorm van deze huizen. Voor die kleine gebouwen een eenvoudig, net denkbeeld te ontwerpen, zou hij zeer toejuichen. De heer De Jager stelt daarom voor eene breedte van 6 M. te nemen, dat met 13 van de 24 stemmen verworpen wordt.

De heer De Jager oppert vervolgens zijne bezwaren tegen het uitsluitend gebruik maken van baksteen. Hij vindt dat hergsteen niet is te vermijden. De Voorzitter merkt hierbij op, hetgeen bevestigd wordt door den heer De Vries, dat de baksteen-industrie tegenwoordig van dien aard is, dat men alle profielen volgens teekening kan laten uitvoeren. Het programma der prijsvraag wordt zonder wijziging vastgesteld.

Onder dankbetuiging aan de aanwezigen voor hunne belangstelling, sluit de Voorzitter de vergadering, waarna men nog eenigen tijd gezellig bijeen bleef.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1071*ste vergadering van 30 Maart 1898.*

De vergadering werd geopend door den Voorzitter, en na lezing der notulen werd de spreekbeurt vervuld door den heer Joseph Cuypers, met het onderwerp „De positie van den aannemer in verband met die van den architect".

Met duidelijke woorden schetste de spreker de kwade gevolgen, welke de aannemers ondervinden en de verlonden zijn aan het maken van zoogenaamde bestekken, of uitvoering door onmondige architecten. Spreker bewoerde dat om der redenen, waardoor den aannemers dikwerf een te groote risico werd opgelegd, bestond in de omstandigheid der publieke inschrijvingen, waarbij in een paar dagen van den aannemer wordt gevorderd zich geheel in een plan in te werken, en waarbij hij dan zeer bovendien aansprakelijk is voor eventueel ingeslopen abuizen. Spreker noemde zich dan ook een voorstander van werken volgens tarief. Een en ander werd duidelijk gemaakt door voorbeelden uit 't leven. In het hierop volgend debat was 't de heer Nijhoff, die de vraag stelde, of een openbaarmaking van de begroeting van een architect niet wenschelijk ware. 't geen door verschillende heeren aannemers, ter vergadering aanwezig, ontkennend beantwoord werd.

Door 't vooraf publiek maken toch van een begroeting geeft men concurrenten aannemers het wapen in handen om aan een goed cijfer te komen.

De heer v. d. Sleijs-Veer betoogde dat 't beste was op den weg der architecten lag tot verbetering van den toestand, daarin bestond alle materialen in kubiek of gewicht op te geven, waarbij dan alles volgens tarief berekend kon worden.

Verder werd aan 't debat deelgenomen door de aannemers, de heeren A. J. de Haas, P. Duitsker en Th. Ligthart, waarbij de heer Duitsker aan 't einde van 't debat den wensch uitsprak dat deze vergadering de eerste stap zou mogen zijn tot 't leggen van een naauwer band tusschen architecten en aannemers.

Onder dankzegging aan den heer Joseph Cuypers voor zijn belangrijke bijdrage, werd deze goed bezochte vergadering gesloten.

DE AMSTERDAMSCHE BEURS.

In de vergaderzaal van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd Vrijdag jl. door de afdeeling Amsterdam en het Genootschap „Architectura et Amicitia" eene gecombineerde vergadering gehouden, waarop de heer Berlage zijn beursplan toelichtte. De leden waren talrijk opgekomen; ook vele belangstellenden merkte men op, o. a. leden van den Raad, journalisten enz.

Nadat de heer Posthumus Meyjes met een kort woord de bijeenkomst had geopend, werd de spreker van den avond uitgenoodigd zijne aangekondigde bijdrage te houden.

Spreker begon met een overzicht der geschiedenis van de beide vroegere beurzen, waarbij echter uit den aard der zaak geen nieuwe gezichtspunten werden geopend. De voorgeschiedenis van het tegenwoordige beursproject werd niet aangeroerd, wat zeker voor het gehoor jammer was, omdat het belangrijk geweest zou zijn te weten wat de heer Berlage daarvan denkt.

Daarop werd uitvoerig het plan in zijn plattegronden, constructie, verwarming, verlichting enz. verklaard. Of het deskundig gehoor daarbij veel belangrijks gehoord heeft, mag worden betwijfeld. Want ook toen werd niets medegedeeld, dat bepaald nieuw was, of het moest het verwarmingssysteem zijn, waarbij, tegen alle natuurwetten in, de warme lucht zoo hoog mogelijk in de bovenlichtzalen zal worden gevoerd, om dan.... te dalen! Als dit systeem werkelijk tot uitvoering mocht komen, zal het belangwekkend zijn de ondervindingen te weten te komen, die er mede worden opgedaan.

Zeker hebben de aanwezigen zich het meest gespitst op de ontwikkeling van het esthetisch systeem, dat den bouwmeester bij het projecteeren geleid heeft. Daarvan evenwel hebben zij maar weinig gehoord en dat weinige was zóó fragmentarisch, dat het onmogelijk scheen, er een systeem uit samen te stellen. Slechts dit vernam men dat alles op een systeem van driehoeken berustte, die dan ook in rood op een der teekeningen waren getrokken. Als de vinders van dat systeem werden de heeren Lauweriks en De Bazel genoemd. Dat evenwel het heel wat meer beteekenend plattegrondsysteem geheel naar het plan des heeren Weissman was gevolgd, werd verzwegen. Wij hadden dit niet van den heer Berlage verwacht, die toch werkelijk niet noodig heeft zich met andermans veeren te tooien.

Voor de versiering zal de heer Albert Verwey een schema opmaken; reeds werd gemeld, dat Gijsbrecht van Amstel, Oldenbarneveldt, Prins Maurits en Hugo de Groot de personen zullen zijn, wier beelden in de eerste plaats gemaakt zullen worden.

De uiteenzettingen van den heer Berlage omtrent zijn plan „zonder „sprongen" klopten wonderwel, met wat verleden week in dit blad werd opgemerkt.

Ten slotte stond de spreker stil bij den klokketoren en zijne symboliek.

De heer Posthumus Meyjes dankte den spreker, die door een daverend applaus beloond werd. De heer Salm, voorzitter der Maatschappij, bood hem een zilveren pen als aandenken aan. Nadat ook nog de heer Leliman eenige opmerkingen ten beste had gegeven, werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. **Het zal weldra 25 jaren geleden zijn dat de Ambachtsschool alhier met 41 leerlingen werd geopend, nl. 11 September 1873.**

Blijkens het verslag over 1897, constateert het Bestuur, terugziende op den afgelegden weg, dat de Ambachtsschool reeds een duizendtal jongelui afgeleverd heeft, die, na haar onderwijs volledig te hebben genoten, knappe werklieden zijn geworden en waarvan velen in hun vak met eere worden genoemd. Dit is in de eerste plaats te danken aan den directeur, den heer Boersma, die vijf-en-twintig jaren aan het hoofd heeft gestaan, en aan de leeraren der inrichting.

Voorts wordt er nog op gewezen, dat het niet het doel der Ambachtsschool is, volslagen handwerkslieden af te leveren, menschen die hun vak verstaan, die geen onderwijs meer noodig hebben, maar dat de Ambachtsschool er zich alleen toe bepaalt goede grondslagen te leggen, den leerlingen de beginselen van hun vak grondig te leeren, zoodat zij bij verdere zelfoefening bekwame handwerkslieden kunnen worden.

Bij het einde van den cursus 1896—1897 konden 31 leerlingen eervol worden ontslagen. De cursus der burgeravondschool 1896/97 werd bezocht door 76 leerlingen. De uld. Avond teekenschool voor volwassenen telde op haar cursus in 1896/97 38 leerlingen.

Het 25-jarig bestaan der school zal bij de prijsuitdeeling op Paaschmaandag 11 April worden herdacht.

Rotterdam. **In het Postkantoor werd den laatsten tijd op verschillende punten verzakking geconstateerd en dezer dagen werd eene commissie benoemd om een onderzoek in te stellen. Deze commissie, samengesteld uit de heeren N. T. Michaëlis, oud-directeur voor de spoorwegen, D. E. C. Kantlel, rijksbouwmeester, G. J. de Jongh, directeur der gemeentewerken te Rotterdam, en W. C. Metzelaar, ingenieur-architect der gevangenissen en rechtsgebouwen, heeft den heer Michaëlis als president en den heer Kantlel als secretaris gekozen.**

— De Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen heeft onder hare leden een vierdan wedstrijd uitgeschreven, waarbij zes schilderijen waren ingekomen voor een zee- of riviergezicht.

De jury, bestaande uit de heeren Jacob Maris, H. W. Mesdag en C. Bisschop, heeft den prijs toegekend aan het schilderij: De Maas en gezicht op Charlois, van den heer J. H. van Mastenbroek, alhier.

Utrecht. Het onlangs door de gemeente aangekochte perceel op het Munsterkerkhof zal voorloopig worden ingericht tot teekenbureau voor ambtenaren, belast met het onderhoud van den toren. Dit te lang verzuimde werk zal thans met ernst worden ondernomen en bekostigd uit het fonds dat daartoe indertijd, bij overdracht van den eigendom des torens, door het Rijk aan de gemeente is afgestaan. Dit vrij aanzienlijke fonds (*f* 375,000), was vóór vele jaren vrij wat vermindord doch is in den laatsten tijd door het kweeken van rente belangrijk aangegroeid.

Leiden. Commissarissen der gemeente-gasfabriek hebben een dubbelial opgemaakt voor de betrekking van directeur. Daarop zijn geplaatst: 1°. de heer N. W. van Doesburgh, onderdirecteur aan de gemeente-gasfabriek te 's-Gravenhage en 2°. de heer J. Blom Sz., directeur der gemeente-fabriek te Arnhem.

Groningen. Door en voor rekening van het Rijk zal de „Hoofdwacht" staande op de Groote markt in de nabijheid van den Martinitoren, geheel gerestaureerd worden.

Het gebouw dat dagteekent uit de voertiende of vijftiende eeuw was vermoedelijk oorspronkelijk een rechtsgebouw. Later is het van bestemming veranderd en door het Ministerie van Oorlog in beslag genomen. Thans onraimd, werd het tot voor eenigen tijd als bureau voor den krijgsdienst gebruikt.

Het gebouw dat geheel met een pleisterlaag is bedekt, vertoont nog zeer goed de eigenaardige vormen en welgeslaagde proportiën uit den tijd waarin het werd gebouwd. Het maakt zelfs nu nog in zijn verwaterd omhulsel een schilderachtigen en prettigen indruk.

De duur van de uitvoering der restauratie wordt op twee jaar geschat. Dezer dagen is men begonnen met eene schutting om het gebouw te plaatsen. Met belangstelling en nieuwsgierigheid wordt te gemoet gezien wat er van onder de pleisterlaag zal te voorschijn komen.

— Aflevering 3 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht) bevat:

Groenblijvende planten, door J. Storing. — Vervoerbare handpompmachine, door D. Ingerman — Oude en nieuwere geneesmiddelen, door Dr. R. G. Rijkens. — Cactussen als cultuurplanten, door J. C. Bosch. — De nieuwere ventilatie-methoden, door Dr. A. J. C. Snijders. — Alaska, door J. J. Verwijnen — De vroegere en toekomstige verschijningen der komeet van Halley, door J. Brandt. — Het merkwaardig instinct der postduiven, door Dr. R. Sinia. — Korte mededeeling, door Dr C. de Haas. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Boeksaankondiging. — Correspondentie.

VRAGENBUS.

Eenigen tijd geleden ontving ik een uitvoerige circulaire in 't Duitsch, omtrent een nieuw fabrikaat: „Draadglas".

Die circulaire is, door welke oorzaak ook, verloren gegaan, althans nu ik draadglas wensch toe te passen, is zij niet te vinden.

Zou de Redactie of een der lezers van *De Opmerker* mij omtrent de fabriek kunnen inlichten?

Hierdoor zou ten zeerste worden verpliicht

Een abonné.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië zijn:

benoemd tot opzichter 2e kl., de opz. 3e kl. A. L. F. J. van den Dungen Gronovius; tot opzichter 3e kl., de tijdel. opzieners bij den waterstaat S. van Slooten, de ambtenaar op wachtgeld A. R. Bloembard en de ambtenaar op non-activiteit H. E. van Put, laatst die betrekking bekleed hebbende; tot werktuigkundige bij den dienst der opiumregie, de chef der werkplaatsen bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java, J. J. R. Raat;

overgeplaatst naar de residentie Kedoe, de opzichter 2e kl. W. H. Berkhemer Jr.; naar de residentie Batavia, de opzichter 2e kl. C. Bakker; naar de residentie Preanger-Regentschappen, de ingenieur 2e kl. D. A. Koster; naar de residentie Oostkust van Sumatra, de opzichter 3e kl. Tj. Bijkerk; naar de residentie Banjoemas, de opzichter 3e kl. J. G. de Lannoije; naar Lawang, de aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas toegevoegde opz. 2e kl. B. H. W. Willebrants;

toegevoegd aan den chef der werken en opnemingen aan de Solo-rivier, de opzichter 2e kl. H. van der Sande; aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling, de opz. 3e kl. A. Mioulet;

geplaatst in de resid. Pekalongan, de benoemde opz. 8e kl. A. R. Bloemhard; in de resid. Batavia, de opz. 3e kl. H. E. van Put; in de resid. Soerabaja, de benoemde opz. 2e kl. J. A. Steendam.

— Benoemd tot hoofdingenieur bij den aanleg van Staatsspoorwegen in Ned.-Indië, de ingenieurs 1e kl. A. E. Wyse en R. P. C. D. Wijnmalen.

— Gedetacheerd: bij de afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement in Ned.-Indië, de benoemde tijdel. adjunct-ingenieur 1e kl. J. P. Textor.

— Bij kon. besluit is den ingenieur der telegraphie A. E. R. Collette de titel verleend van ingenieur der telegraphie in algemeenen dienst.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Mei 1898, benoemd tot opzichter 2e kl. voor het stoomwezen A. J. But, te Rotterdam.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat is H. de Leeuwerk te Giessendam benoemd tot buitengewoon opzichter bij kanaalverbreeding en oeververdediging der Zuid-Willemsvaart.

— Bij beschikking van den minister van binnenlandsche zaken is aan Dr. J. N. Lehmkuhl, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent voor de scheikunde aan de Polytechnische School te Delft.

— Ged. Staten van Friesland hebben benoemd: a. tot opzichter van den prov. waterstaat in het 1e district, ter standplaats Dokkum, R. Miedema te Leeuwarden, 2e benmbte-teekenaar op het bureau van den prov. hoofdingenieur, b. in diens plaats tot 2n beambte A. Fabiek, buitengewoon opzichter te St.-Anna-Parochie.

— Bij den dienst van weg en werken der Maatschappij tot exploitatie van staats-spoorwegen is:
t overgeplaatst de sectie-ingenieur H. J. van Hoorn, ter standplaats Groningen, naar Zwolle, en de waarn. sectie-ing. jhr. H. H. Sandberg van Beelens uit Utrecht naar Groningen;
benoemd tot ingenieur P. Joosting, thans adjunct-ingenieur 1ste klasse.

— De beeldhouwer, Prof. F. Stracké, oud-hoogleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, is Zaterdagnacht na een korte ziekte te Baarn overleden.

— Burgemeester en Wethouders van Groningen hebben tot tijdelijk opzichter bij den bouw van het openbaar slachthuis benoemd de heer J. Vis, bouwkundige te Assen.

— De heer P. van der Graaf, hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Rotterdam, herdacht Vrijdag jl. den dag, waarop hij 25 jaar geleden als zoodanig werd benoemd.

— Voor de betrekking van tijdelijk opzichter bij de gemeentewerken te Leeuwarden is benoemd de heer J. G. Lanting te Doersum.

— Te Groningen is benoemd tot opzichter der gasfabriek de heer H. H. Prakke, aldaar.

— De heer N. de Kempenaer heeft ontslag gevraagd als directeur der gasfabriek te Doetinchem.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter, goed bekend met detailleeren. Sal. f 50 à 60 per maand. Adres lett. W J, Bureau dezes. *(Zie advert. in het vorig nr.)*

— Twee bekwame bouwk. opzichters. Adres lett. O Z, Bureau „Tubantia", Enschede.

— Bekwame teekenaars op een fabriek van werktuigen en scheepsbouw, tegen flink salaris. Adres lett. O M H, Algem. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Als opzichter-teekenaar biedt zich aan een theoretisch en practisch ontwikkeld persoon, oud 34 jaar, op een salaris van f 60 à f 80 per maand, onverschillig waar. Uitstekende referentiën staan ten dienste. Adres onder no. 40 Bureau dezes. (1)

— Een opzichter, oud 23 jaren, bekend met burgerlijke en waterbouwkunde, landmeten en waterpassen, verlangt plaatsing Adres no. 38, Bureau dezes. (2)

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845

's GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

GEBR. VAN DER VLIET

IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plant-, Band-, Hoek en T-IJzer enz. **Stalen Balken** in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. Böhler & Co. te Weenen, alsmede **CHRISTIANIA STER Hoefnagels**

A. E. BRAAT.

Hoofd-Vertegenwoordiger der

JOSSON-CEMENT

voor NEDERLAND en INDIËN.

Uitsluitend: Iste soort AND. TRAS

(volgens de nieuwe A. V. met 7½ % glooiverlies).

Handel in Bouwmaterialen.

De **TEGELZAAK** is gevestigd

Spuistraat 109, AMSTERDAM.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaatinrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Vlakke Gewelven met peervormig IJzer,

ter vervanging van HOUTEN BALKEN.

Positief geluidwerend, brandvrij, lichter, goedkooper en voordeeliger dan Beton of gemetselde Gewelven.

Tusschen 3 of 4 steenen worden de **uitgepuilde stalen staven** op de lenzen gesteld en maken zoo een afzonderlijk klein gewelf.

Bij afstanden van 1.50 tot 2 M. belastbaar met 3 à 4000 Kilo.

De Balkijzers worden van onderen met Draadbriks omhuld en is daardoor de constructie geheel brandvrij.

Vuurvaste Plafonds en Gewelven op Draadbriks.

Geheel vrijstaande brandvrije Muren.

Omhulling van IJzeren Kolommen, veel eenvoudiger en voordeeliger dan Cementijzerwerk.

THED. FERD. BIERHORST, *Haarlem.*

NB. Men zie de beschrijving n°. 9 van *De Opmerker* van 26 Februari jl.

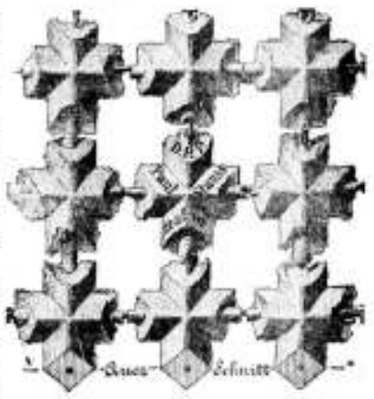

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 15. ZATERDAG, 9 April 1898.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland f 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling f 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling f 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

BERICHT.

Met ingang van heden, 9 April, wordt het Bureau van „De Opmerker" verplaatst naar de SCHUYTSTRAAT, bij de Reinkenstraat.

DE ADMINISTRATIE.

DE VEREDELING VAN HET AMBACHT

door A. W. Weissman.

(Vervolg en slot van blads. 109.)

Ik erken, dat het streven, om het ambacht in technisch opzicht vooruit te doen gaan, alle waardeering verdient. Toch zal het afleggen van proeven of het doen van examens tot dien vooruitgang niets bijdragen, omdat die alleen dan mogelijk is, als de werkman ook na het verkrijgen van zijn diploma zich met lust en ijver aan zijn vak blijft wijden. Deze waarborg wordt niet verkregen door het afleggen van een examen, na afloop waarvan de geslaagden maar al te veel op de behaalde lauweren gaan rusten. Een verder toezicht, in den geest van dat der gilden, zou alleen dien waarborg kunnen geven.

En nu de waarborg, die voor het publiek in een diploma gelegen is. Ook hier beheerscht de vraag of de gevraagde candidaat ook in zijn verder leven altijd zijn best zal doen, de geheele questie. Reeds in den gildetijd werd aan het proefwerk maar een betrekkelijke waarde toegekend, omdat men begreep, dat de eischen, die in de practijk gesteld worden, het afnemen van een volledig examen onmogelijk maken. Hierin zie ik een van de redenen der onveranderlijkheid van de proefwerken, die in den tijd der gilden waren voorgeschreven. De bekwaamheid van den timmerman was niet te beoordeelen naar het maken van het „bint" of het „cruyscosijn", die als proefwerken werden verlangd. Doch de overlieden, die voortdurend de werkplaatsen der gildebroeders bezochten, konden, de gezellen in hun dagelijksch doen ziende, reeds van te voren zeggen, wie den meestertitel waardig was. Het proefwerken geschiedde slechts voor den vorm, en had als zoodanig gelijkenis met de academische proefschriften. Men werd tot meester timmerman bevorderd op dezelfde wijze als nu tot meester in het recht.

Gij zult mij opmerken, dat de Staat allerlei examens doet afnemen, en dat dus ook de ambachtsman recht heeft, tot een examen te worden toegelaten.

Hebt gij echter wel eens over die examens nagedacht? Hebt gij u wel eens de vraag gesteld, hoe het toch komt, dat, terwijl ieder arts en advocaat is geëxamineerd, er toch knappe en minder bekwame zijn, die het publiek best van elkander weet te onderscheiden?

De Staat verlangt geen examen van een kunstschilder, van een zanger, van een schrijver. Mocht niemand schilderen, zingen of schrijven, zonder eerst een diploma verkregen te hebben, dan zou men dit eenvoudig belachlijk vinden en toch zal iedereen toegeven dat een schilder, zanger of schrijver eerst heel wat gestudeerd moeten hebben voor zij het wagen kunnen, in het openbaar op te treden. Een rechter, een leeraar, een onderwijzer, een arts, een apotheker moeten examen doen omdat zij een grooter verantwoordelijkheid hebben dan de artisten. Is een apotheker

onbekwaam, dan kan hij u vergiftigen; een onbeholpen schilderstuk, een valsch gezongen aria, een slecht geschreven boek hebben minder noodlottige gevolgen.

In de bouwvakken worden de examens soms verdedigd met de bewering, dat slecht uitgevoerde bouwwerken gevaarlijk voor het algemeen zijn; het publiek kan daarop geen contrôle oefenen, daar het pas oordeelen kan, als het de gebreken van een gebouw in de practijk ondervindt en meestal een huurcontract voor een aantal jaren reeds geteekend is. Doch gij allen weet, dat het slecht uitvoeren van bouwwerken niet op rekening gesteld moet worden van de ambachtslieden, doch dat gewetenlooze bouwspeculanten, dikwijls geheel buiten het vak staande, daarvoor verantwoordelijk zijn. Verbetering is hier door invoering van examendwang zeker niet te krijgen.

De voorstanders van diploma's voor ambachtslieden meenen meestal, dat eene gedeeltelijke invoering van het oude gildewezen ook aan veel ongewenschte concurrentie een einde zal maken. Het kan niet ontkend worden dat dit werkelijk het geval zou zijn. Toch heeft staatsinmenging ten deze hare bedenkelijke zijde. Het voorbeeld van Oostenrijk leert hoeveel twisten de afpaling van ieders bevoegdheid in het leven roept. Ook bij de examens, of het afnemen der proeven van bekwaamheid is het juist bepalen der grenzen een groote moeilijkheid. Zoo behoeft b.v. een dorpssmid niet zoo ontwikkeld te wezen als zijn collega in een groote stad; die laatsten scheiden zich nu reeds in allerlei specialiteiten. Wil men nu één universeel smidsdiploma invoeren, dan moeten noodzakelijk de eischen, aan het behalen daarvan te stellen, voor den dorpssmid te hoog, voor den stadssmid te laag zijn. Met de specialiteiten bij de examens rekening te houden, is ten eenenmale onmogelijk; het onderzoek kan zich uit den aard der zaak slechts tot het vak in zijn ganschen omvang bepalen. Ambachtslieden, die één onderdeel van hun vak als specialiteit beoefenen en dit doen tot volkomen genoegen hunner klanten, zouden dus nooit een diploma kunnen behalen.

Ik meen hierdoor aangetoond te hebben, dat voor de ambachten in de invoering van diploma's, ook wanneer die verplicht gesteld worden, geen heil schuilt.

Het Chineesche examen-systeem, dat in het westen reeds schrikbarende vorderingen heeft gemaakt, leidt tot weinig bevredigende resultaten. Ingenieurs en architecten kunnen nu te Delft diploma's krijgen, opzichters kunnen zich door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst laten diplomeeren, bazen en gezellen mogen reeds proeven van hun bekwaamheid afleggen en zich zoo een getuigschrift verschaffen. Doch al deze gediplomeerden klagen, dat de maatschappij de waarde hunner getuigschriften niet voldoende erkent. De Delftsche gediplomeerden zien zelfs door het Rijk de hoogste bouwkunst-betrekkingen gegeven aan personen van groote bekwaamheid, ofschoon zonder diploma; de gediplomeerde opzichters worden achtergesteld bij mannen, die geen examen deden, maar die als aanbevelingen geschiktheid en veeljarige ervaring bezitten; de van getuigschriften voorziene bazen en gezellen komen niet beter vooruit dan hunne ongediplomeerde collega's, die ook goed werk leveren. Al deze gediplomeerden vinden natuurlijk de concurrentie, hen op deze wijze aangedaan, onbillijk. Lag het aan hen, eene regeling als de Oostenrijksche ware hier reeds lang ingevoerd. Men is hier in Nederland echter niet bijster op dwang gesteld, en daarom geloof ik niet, dat toestanden, als die daar gevonden worden, bij ons ooit inheemsch zullen worden.

In den aanhef van deze lezing zeide ik, dat vrij algemeen wordt erkend, dat tegenwoordig het ambacht niet meer op de hoogte staat van vroeger. Met die erkenning kan ik medegaan, in zooverre als zij betreft de ambachten in hun geheel beschouwd. Want, en dat zult gij met mij eens zijn, al vormen de knoeiers en onkundigen de meerderheid, het ontbreekt toch niet aan ambachtslieden, die voor hunne voorgangers uit den tijd der gilden geenszins behoeven te wijken. Ik kan u daar een sprekend voorbeeld van noemen. Toen, in 1891, de Waag op de Nieuwmarkt alhier tot archiefgebouw moest worden ingericht, moesten ook de metselkunstwerken, waarmede de vroegere gildebroeders hun vergaderlokaal hadden getooid, hersteld of ten deele vernieuwd worden. Dit werk is door twee eenvoudige Brabantsche metselaars verricht zóó, dat het oude van het nieuwe werk niet te onderscheiden valt. De metselkunst, die hier getoond is, bewijst wel, dat er onder onze ambachtslieden mannen zijn, die goed werk kunnen maken.... mits men hen daartoe in de gelegenheid stelt.

En hiermede kom ik aan het middel, dat naar mijne zienswijze tot veredeling van het ambacht moet worden aangewend. Dit middel is, meer aandacht dan tot dusverre aan wat de werkman doet, te wijden. Vooral wanneer onze bouwmeesters hier wilden voorgaan, zou in korten tijd veel vooruitgang worden bespeurd.

Wanneer gij u de moeite wilt geven, de gebouwen van de laatste vijf-en-twintig jaren, dus ook de monumenten, met het oog van den ambachtsman te bezien, dan zullen u de haren te berge rijzen. Wij zijn zoo gewoon om alles alleen door den artistieken bril te bekijken, dat wij onze oogen niet vertrouwen als wij, dien bril voor een wijle van den neus nemend, allerlei verkeerdheden aanschouwen, die het artistieke glas voor onzen blik verborg. Beschouwen wij het metselwerk, hoeveel zonden tegen het verband, hoeveel druipende of golvende stootvoegen, om van andere ongerechtigheden maar te zwijgen, merken wij dan niet op! Zoo stond ik onlangs aan den voet van een toren, naar het ontwerp van een onzer meest bekwame architecten gebouwd. Het onderste deel was van gewonen waalsteen in kruisverband gemetseld. Omhoogziende langs de stootvoegen, die toch, ware een verdeellat gebruikt, in rechte lijnen boven elkander moeten staan, bespeurde ik de grilligste slingerlijnen. Dat is nu misschien verbazend artistiek, maar de werkman die het ziet, denkt bij zichzelf, dat de bouwmeester en zijn opzichter al heel slecht opgelet hebben. Is hij zelf ergens aan het metselen, dan is hij al gauw geneigd ook maar van zijn werk wat te maken, vooral wanneer hij tot de ervaring komt, dat zijn kameraads, die met den Franschen slag gauw een duizend of wat steen weten te verwerken, veel meer verdienen dan hij.

Voor het ambacht is het noodlottig, dat de hedendaagsche leidende technici er zoo weinig voor voelen. Dit ontmoedigt de knappe werklieden, die er nog zijn. Men kan van een architect noch van een ingenieur verlangen, dat hij alle ambachten practisch meester zij. Maar wel mag men van hem vorderen, dat hij den werkman in zijn bedrijf met aandacht gadeslaat, dat hij wat goed gedaan wordt, looft, dat hij de knoeiers laakt. Bouwen is nog wat anders dan prentjes maken. Een ambachtsman, die een goed stuk werk weet te vervaardigen, heeft grooter verdienste, dan de meest artistieke „Farbenkleckser". Dat dit niet wordt ingezien is inderdaad bedroevend en een schande voor onze ten einde spoedende eeuw.

In Noord-Holland heb ik halfsteens muren gezien, die waterdicht waren. Gij kunt u echter voorstellen,

hoeveel zorg er aan dergelijk werk moet worden besteed; in een vloek en een zucht komt het niet klaar. Stel u evenwel voor, dat de werkman, die zoo goed zijn ambacht verstaat, zijn geluk te Amsterdam gaat beproeven. Aanvankelijk wil hij, bij een aannemer werkende, nog even zorgvuldig zijn vak uitoefenen als hij dat vroeger gewend was. Volhardt hij daarbij, dan wordt hij al gauw als lui of ongeschikt beschouwd en weggezonden. Dit brengt hem er toe om maar te huilen met de wolven, met wie hij zich in hetzelfde bosch bevindt; hij metselt „maar raak" en deelt in de winsten, die op zulk een wijze te behalen zijn. En na een jaar of wat is de voortreffelijke werkman van vroeger een knoeier geworden als de rest. Had de beschermende hand van architect en opzichter zich over hem uitgestrekt, hij had door zijn voorbeeld veel tot verbetering der anderen kunnen bijdragen. Daarom, ik verwacht alleen veredeling van het ambacht door belangstelling in den werkman en zijn werk.

Het zal u verwonderen, dat ik, wat men „de sociale toestanden" pleegt te noemen, tot dusverre bijna geheel buiten bespreking heb gelaten. De reden daarvan is, dat ik, in tegenstelling van de thans tot mode geworden meening, niet geloof aan den alles beheerschenden invloed van die toestanden op het ambacht. Wie een goed werkman in zijn hart is, werkt steeds met dezelfde zorg, of zijn loon hoog dan wel laag is. Sinds de officieele loonstandaard hier-ter-stede verhoogd is, zal wel geen enkel deskundige een daarmede evenredige rijzing van het peil, waarop de ambachten staan, hebben waargenomen.

Toch erken ik dat er misstanden bestaan. Het thans gebruikelijke aannemingssysteem heeft daarvan wel de meeste op zijn rekening. De aannemers toch besteden op hun beurt de onderdeelen van het werk weer aan hun volk uit, dat er dus belang bij heeft de bedongen som in den kortst mogelijken tijd te verdienen. Wat er zoo van het ambacht terecht komt, het is u maar al te goed bekend. Ook het betalen per uur werkt verkeerd. Invoering van daghuren, zooals die in den gildetijd bestonden, zou zeker aan het ambacht ten goede komen.

Dat de invoering van machines op de bouw-ambachten een ongunstigen invloed heeft gehad, meen ik niet te mogen toegeven, ofschoon men het dikwijls hoort beweren. Van die machines kan uit den aard der zaak maar een zeer beperkt gebruik gemaakt worden. Slechts werk, dat echt „machinaal" is, kan door die werktuigen worden verricht. Dat de werkman daarvan ontheven is, staat zeker de veredeling van het ambacht niet in den weg. Er blijft nog zoo ontzaglijk veel over, wat een helder hoofd en een vaardige hand vereischt.

En zoo heb ik u dan het een en ander over het ambacht en zijn beoefenaars, voorheen en thans, medegedeeld. Dat ik het onderwerp heb uitgeput zal ik niet beweren, veel minder dat de veredeling van het ambacht een gemakkelijke zaak is.

Mijn middel, belangstelling van architecten en ingenieurs in den werkman en zijn werk, al schijnt het gemakkelijk toe te passen, is toch nauwlijks aan te wenden zoolang de leidende technici liever bouwen op papier dan in werkelijkheid, zoolang zij de bouwpractijk met hare beslommeringen als niets meer dan een noodzakelijk kwaad beschouwen, zoolang zij liever op hun bureau, dan op het werk vertoeven.

Ik vorder niet, dat de aanstaande bouwmeester alle vakken practisch moet beoefenen. De dus verkregen practijk zou met die der ambachtsscholen niet veel verschillen en dus al heel weinig te beduiden hebben. Maar wat ik zou wenschen is, dat veel tijd, die nu aan nutteloze examenstudie moet gewijd worden, beter werd besteed en wel als verantwoordelijk opzichter bij de uitvoering van werken. Wie, eer hij zelf als architect of ingenieur optreedt, een jaar of tien als opzichter met de ambachtslieden in dagelijksch verkeer was, zal geheel zijn verder leven in het ambacht belang blijven stellen.

Onder jongeren wordt nog al eens afgegeven op de vroegere architecten-generatie, „van de schaafbank afkomstig", zooals men pleegt te zeggen. Maar mogen dan deze mannen, die langzamerhand door den dood uit ons midden weggemaaid, misschien geen groote kunstenaars geweest zijn naar de tegenwoordige opvatting, het practische, eigenlijk het eenige deel van ons vak waren zij in den grond meester. Zij wisten een bekwaam ambachtsman van een knoeier te onderscheiden, zij wisten als de besten te beoordeelen of er gewerkt was naar de regelen der kunst of niet. Zelfs de meest onbeteekenende onderdeelen ontsnapten niet aan hun aandacht.

Stelt daar nu eens tegenover de architecten van thans, voor wie „de gevel", en dan nog wel liefst op papier, de hoofdzaak is, die het altijd maar hebben over „de kunst" en „de kunstnijverheid", maar die het gewone ambacht aanzien als iets, waar zij liefst niet mede in aanraking komen. Uit de hoogte hunner gewaande grootheid zien zij op den werkman neer; zij vinden het al heel mooi, als zij vergaderingen bijwonen, waar over hem „gesproken" wordt.

Dit moet en kan anders worden. Als vroeger moet de bouwmeester er weer naar gaan streven, de „architectus", het opperhoofd der werklieden te zijn. Langzamerhand zal dan de veredeling van het ambacht, die met de tot dusverre aangewende middelen niet te verkrijgen was, van zelf komen.

INGEZONDEN.

Amersfoort, 5 April 1898.

Den Heer Redacteur van „De Opmerker"

Mijnheer!

In het verslag van de gecombineerde vergadering der afdeeling Amsterdam der Bouwkunst-maatschappij en van het Genootschap „Architectura et Amicitia", waarin de heer Berlage over de Nieuwe Beurs gesproken heeft, vindt uw referent het verwarmingssysteem, dat hierin toegepast zal worden *nieuw en tegen alle natuurwetten in.*

De Duitsche firma, aan wie uit acht mededingende firma's de levering der verwarmings-inrichting opgedragen is, zal uw verslaggever daarop wel kunnen antwoorden, maar daar zij waarschijnlijk dat verslag niet leest, kan ik niet nalaten er op te wijzen, dat uw verslaggever zich vergist.

Ofschoon ik het aangenomen ontwerp niet in détails ken, begrijp ik uit het verslag dat de verwarming der groote zalen geschieden zal door het inblazen van warme lucht hoog boven in die zalen.

Dit is nu volstrekt *niet nieuw;* in Europa is het meerdere malen geschied bij groote, hooge zalen en in Amerika wordt het op groote schaal in den laatsten tijd toegepast — *en met succes.*

Dit zal uw verslaggever bevreemden, want volgens hem is die wijze van handelen *tegen alle natuurwetten in.* Dit is nu niet zoo. De warme lucht komt na het binnentreden van het lokaal met de afkoelende wanden in aanraking en wordt dus kouder, dichter en zwaarder. Daar die afkoeling van dezelfde lucht steeds

aanhoudt, zal zij voortdurend blijven dalen en dus plaats maken voor de aanhoudend toestroomende warme lucht, zoodat een onafgebroken stroom warme, versche lucht van boven naar beneden zijn weg door de zalen neemt: verwarming en luchtverversching gaan dus bij dit systeem samen.

Werd de warme lucht op een lager gelegen punt ingevoerd, dan zou zij toch zoo spoedig mogelijk tot het hoogst mogelijke punt opstijgen en vandaar dalen om de bovenomschreven reden; de warme luchtstroom zou dan bij het opstijgen eenige warmte afgeven aan de met haar in aanraking komende, in net lokaal aanwezige lucht, maar daardoor medewerken tot een ongelijkmatige verwarming van het lokaal èn door die warmte-afgifte èn door het warmte-verlies dat zij ondergaat en waardoor zij bij het dalen het overige gedeelte van het lokaal minder hoog verwarmen kan dan anders het geval zou zijn. Daarom houdt men de warme lucht te samen en brengt haar boven in het vertrek liefst op *zeer* punten, over den omtrek van het lokaal verdeeld.

Natuurlijk moet de lucht, beneden aangekomen, kunnen ontwijken naar buiten.

Ik hoop, dat door deze uiteenzetting uw verslaggever, en anderen, tot het inzicht zullen komen, dat bij de Nieuwe Beurs niet een proef met eene nieuwe, schijnbaar onvertrouwbare verwarmings-methode genomen wordt.

Met dank voor de opname,

Uw Dienstwillige,
H. J. WOLTER.

DR. C. HOFSTEDE DE GROOT.

Omtrent het ontslag van Dr. C. Hofstede de Groot, dat de gemoederen in de kunstwereld zeer levendig houdt, schrijft de *N. Rott. Ct.* het volgende:

Onder de Staatscourant-berichten de tijding vindende, dat Dr. Hofstede de Groot op zijn verzoek eervol ontslag heeft gekregen als directeur van 's Rijks Prentenkabinet, zullen onze lezers waarschijnlijk even vreemd hebben opgekeken als wij. Is het hun als ons gegaan, zij zijn zeerst nieuwsgierig geworden. Er moest natuurlijk een reden zijn voor dit ontslag. Wellicht een te verwachten benoeming tot anderen, tot belangrijker werkkring? Maar tot welken dan?. .. Het gissen had vrij spel — een spel, waarbij men echter een vleugje kon voelen van ongerustheid. De heer Hofstede de Groot is in den laatsten tijd, als alom hooggeschat kenner der Oude Hollanders, bezig geweest nu hier, dan daar: nu met den grooten Bode aan 't werk, voor een vermaard Parijsch expert, dan met den oteer Arendzen toegelaten in de kabinetten van Engeland's grooten, waar zoovèèl van Holland's grootheid voor Hollanders, niet als die twee bevoorrecht, verborgen staat..... Men zou nu toch ook hem ziet van ons wegbalen: hem, den onvermoeide, den jong-beroemden gelecrde, den harstochtelijken beminnaar van zijn vak?.....

Zóó kon zich door de nieuwsgierigheid eenige ongerustheid mengen.

Gaarne hadden wij in ons Eerste Blad een geruststellend antwoord den lezers gebracht. Een poging daartoe is niet gelukt. De heer Hofstede de Groot laat zich niet uit. Dit constateeren ook de Amsterdamsche bladen, Nieuws en Handelsblad. Maar de laatste courant zegt toch iets meer, erkennende dat het gissing is.

„Dr. Hofstede de Groot — schrijft het Handelsblad — laat zich over zijn ontslag en de redenen daarvoor niet uit. Het schijnt intusschen, dat de samenwerking met de Haagsche autoriteiten vooral in den laatsten tijd te wenschen overliet, o. a. schoon de heer De Groot het maar niet eens te kunnen worden over de benoeming van een onder-directeur en was de medewerking van den oud-directeur, thans adviseur, den heer J. Ph. van der Kellen, hem misschien niet aangenaam.

„Wie er op gelet heeft hoe verdienstelijk Dr. Hofstede de Groot zich bijv. maakt voor het tot stand brengen der Rembrandt-tentoonstelling, daartoe in staat gesteld door de uitstekende relaties die zijn goede naam op kunst historisch gebied hem vooral in Engeland bezorgd heeft, zal het betreuren dat het Rijk dezen ambtenaar verliest, en meer zog wanneer Dr. De Groot zich in Engeland mocht vestigen, waar hij zeer zeker gewaardeerd zou worden. Zooals men weet, verzorgt Dr. Hofstede de Groot met Dr. Bode de groote Sedelmeyer-uitgaaf van het geheele „oeuvre" van Rembrandt en schrijft hij den tekst van Buffa's uitgaaf van etsen van Arendzen naar schilderijen van oude Hollanders in Engelsche verzamelingen, een uitgaaf, die in Engeland zeer goed is ontvangen.

„Arbeid op kunst-historisch gebied zal Dr. De Groot zeker altijd wel vinden. Daaraan, en aan de Rembrandt tentoonstelling zal hij zich voorloopig wijden. Jammer dat de Nederlandsche Staat van zijn werk niet langer zal profiteeren".

Ook „Het Vaderland" rept van ruzie met Den Haag:

„Het verzoek om ontslag van Dr. Hofstede de Groot als directeur van het Prentenkabinet, werd door hen, die met de intieme geschiedenis der verhoudingen in de officieele kunstwereld bekend zijn, reeds eenigen tijd verwacht. Er was voortdurend wrijving tusschen hem en den chef der afdeeling K. en W aan het departement van binnenl. zaken. Thans heeft, naar men zegt, de heer Hofstede de Groot een betrekking bij een particulier kabinet in Engeland aanvaard, die hem aangenamer en zelfstandiger werkkring waarborgt. Velen zullen het betreuren; de mannen van beteekenis op 't gebied der kunsthistorie zijn niet zoo talrijk, dat wij iemand als den heer De Groot kunnen missen".

Van het gerucht betreffende een betrekking in het buitenland maakt het *Handelsblad* slechts melding onder voorbehoud.

Terwijl het *Nieuws van den Dag* kan berichten: „Dr. De Groot weersprak het vermoeden dat hij reeds een betrekking in het buitenland had aangenomen. Hij deelde mede dat hij tot na de Rembrandt-tentoonstelling in functie en hier-ter-stede zou blijven".

Kort geleden is den heer Hofstede de Groot, wellewaar om bijzondere werkzaamheden, door H. M. de Koningin-Regentes eene onderscheiding toegekend. Ook daarbij zal wis niet zijn vergeten, hoe deze jonge geleerde, behalve door groote gaven, door buitengewone werkkracht op een zeer bijzonder gebied van onderzoek, dat echter met de geschiedenis van Hollands glorie in het nauwste verband staat, zich heeft onderscheiden, en op jeugdigen leeftijd zich een plaats heeft verworven tusschen de beste kunsthistorici van Europa.

Zou het nu toch weer aan het vaderland zelf liggen, indien het ook dezen uitstekende dienst moest?

PRIJSVRAGEN

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

1ste Prijsvraag.

ONTWERP VAN EEN TELEFOONGEBOUW.

Situatie. Op een terrein, gelegen in het centrum der stad, aan één zijde bebouwd, en aan drie zijden door straten begrensd, wordt gevraagd een Telefoongebouw. De vorm van het terrein is vierkant, ter zijde van 30 M. Kleine voorsprongen buiten de rooilijnen kunnen worden aangebracht.

Indeeling. Het gebouw zal bevatten: begane grond, eerste en tweede verdieping.

BEGANE GROND:

a. Vestibule met tochtvrijen hoofdingang.
b. Wachtkamer voor het publiek 12 M².
c. Vier spreekcellen grenzende aan de wachtkamer, elk 1.5 M², geheel gehoorvrij ingericht, met dubbele wanden en gecapitonneerd.
d. Een ruime steenen trap doorgaande tot de 2e verdieping en het dak.
e. Een doelmatig gelegen portiersloge in aansluiting met:
f. Een conciergewoning, bevattende: woonkamer, keuken, alsapkamer, privaat en de noodige kasten.
g. Een kabelkoker, 3 bij 10 M. met ondergrondsche kabelverbindingen naar drie richtingen. Deze kabelkoker is eene vertikale ruimte van hout geconstrueerd, en door een deur toegankelijk, waarin de kabels van het telefoonnet verzameld worden en geleid tot het kruisbord, op de eerste verdieping geplaatst.
h. Een timmermanswerkplaats + 50 M², met afzonderlijken toegang van af de straat.
i. Een bergplaats voor ijzerwerk, kabels etc., idem.
k. Een ruimte voor de toestellen der centrale verwarming ± 20 M².
l. Een privaat.

EERSTE VERDIEPING:

a. Een ruime dienstgang van 3 M. breedte, waartoe de hoofdtrap toegang geeft en eventueel door een binnenplaats verlicht. Deze gang geeft toegang tot de navolgende lokalen, als:
b. Een wachtkamer voor het publiek, 15 M².
c. Een directeurskamer, 25 M², voorzien van kasten.
d. Een vergaderzaal, 35 à 40 M², voorzien van kasten.
e. Een kemer voor electrische krachtsoverbrenging, 90 M², in verband met
f. Een batterijkamer, 10 M², door eene ijzeren trap in verbinding met de bovengelegen zaal.
g. Een lokaal voor het kruisbord, waarin bovengenoemde kabelkoker uitmondt.
h. Een teekenkamer, 30 M².
i Een technisch bureau, 25 M², met aangrenzende
k. Meetkamer, groot 20 M².
l. Werkplaats voor de instrumentmakers, 40 M². groot.
m. Een kantoor, 30 M².
n. Een magazijn voor toestellen.
o. Drie privaten met lavatory.

TWEEDE VERDIEPING:

a. Een ruime kleedkamer voor 100 telefonisten, voorzien van evenzoovcel loketten, verder kapstok en paraplnie-standaard.
b. Een wachtkamer, dienende tot ontbijtkamer der telefonisten.
c. Vier privaten en lavatory in de nabijheid van *b*.
d. Een kamer voor de chefs-telefonisto.
e. Een ruime dienstgang, waarop alle genoemde lokalen uitkomen.
f. Een seinzaal, groot 10 bij 20 M., met dubbelen vloer, welks tusschenruimte 1.20 M. bedraagt, en voorzien van bovenlicht of zijlicht, 2.5 M. uit den vloer.
g. Een zaal voor het intercommunaal telefoonverkeer, groot 40 à 50 M², in verbinding met *f*.

Op het dak moet eene stelling tot het ontvangen van telefoondraden worden aangebracht van ongeveer 2 bij 2 bij 2 M. en gemakkelijk te bereiken.

Verlangd worden:

1°. de drie plattegronden;
2°. de voorgevel en een der zijgevels;
3°. twee doorsneden, waarin de belangrijkste onderdeelen van het gebouw te zien komen, alle op eene schaal van 1 à 100;
4°. een detail van het uitwendige op de schaal van 1 à 20.

De teekeningen moeten alle in inktlijnen geteekend zijn, de verdere afwerking wordt vrijgelaten.

Voor de drie beste en ter bekroning voorgedragen ontwerpen worden uitgeloofd:

Als 1e prijs: de zilveren medaljo en het getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 100.—.
Als 2de prijs: de bronzen medaljo en het getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 50.—.
Als 3e prijs: het getuigschrift der Vereeniging.

Ter mededinging worden uitgenoodigd alle Nederlanders.

2de Prijsvraag.

ONTWERP VAN EEN KWITANTIE DIPLOMA.

Het Kwitantie-diploma moet dienen voor de leden der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, tegelijk als bewijs van lidmaatschap en als kwitantie van betaalde contributie; het moet bevatten de navolgende opschriften, waarvan de groepeering aan den ontwerper wordt overgelaten: „Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Ontvangen van den Heer ..... de somma van ..... gld ..... cts. voor contributie als .....
lid over het 1ste/2de halfjaar ..... de 1ste Secretaris .....
de Penningmeester ..... Bewijs van lidmaatschap."

Het Diploma moet worden geteekend op eene grootte van 15 bij 21 cM., om verkleind te worden gereproduceerd op eene grootte van 10 bij 14 cM. buitenwerks. Het staat daarbij den ontwerper vrij de grootste afmeting in de hoogte of in de breedte te nemen. De wijze van teekenen moet voor photolitographische reproductie geschikt zijn, dus met diep zwarte inkt op glad wit papier zonder overgangstinten.

Voor de twee beste en ter bekroning voorgedragen ontwerpen worden uitgeloofd:

Als 1e prijs: de bronzen medaljo en het getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 25 .
Als 2de prijs: het getuigschrift der Vereeniging.

Ter mededinging aan deze prijsvraag worden uitgenoodigd: allen zij, die op den datum van uitschrijving dezer prijsvragen hd zijn der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, of zich reeds als candidaat voor het lidmaatschap hebben opgegeven, en als zoodanig in de eerstvolgende Vergadering worden aangenomen.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15den September 1898 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, Jonkerfransestraat 49.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen en stukken moeten met een motto gemerkt, en verder vergezeld zijn van een gesloten brief waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en van een tweeden dito waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven moet het motto der teekeningen voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren:

Joh. Mutters, architect te 's-Gravenhage
J. J. van Nieukerken, " "
C. H. Peters, rijkshouwmeester " "
Henri Evers, architect te Rotterdam. } Bestuursleden
J. P. Stok Wzn., " " " } van B. en V.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht aan het Bestuur van Bouwkunst en Vriendschap voor te stellen, de uitgeloofde prijzen op andere wijze dan de bovengenoemde te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na den uitslag der beoordeeling, alle antwoorden ter expositie af te staan aan andere vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd kan geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van het bestuur van Bouwkunst en Vriendschap.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

De uitslag der bekroningen zal op een der eerstvolgende wintervergaderingen van Bouwkunst en Vriendschap bekend gemaakt en de ingekomen ontwerpen aldaar voor het eerst geëxposeerd worden. Het rapport der Jury zal aldaar ter inzage liggen, en tevens in de voornaamste bouwkundige bladen verschijnen.

De uitreiking der bekroningen geschiedt in de Algemeene Vergadering in Januari 1899 te houden, tot welker bijwoning de bekroonden tijdig zullen worden uitgenoodigd.

Nadere inlichtingen omtrent dit programma kunnen schriftelijk bij het Bestuur aangevraagd worden.

Namens het Bestuur:
HENRI EVERS, *Voorzitter*.
C. N. VAN GOOR, *te-Secretaris*.

Rotterdam, 15 April 1898.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING HAARLEM EN OMSTREKEN.

Vergadering van 29 *Maart* 1898.

Na opneming van de vergadering en voorlezing en goedkeuring van de notulen, werd van de ingekomen stukken het eerst vermeld een schrijven van het Hoofdbestuur der Maatschappij, waarbij dat bestuur bezwaar maakt tegen het voorstel dezer afdeeling, om een prijsvraag uit te schrijven voor een gebouw, ten dienste van de vergaderingen der Staten-Generaal.

Hoewel genoemd bestuur de motieven, door deze afdeeling voor haar voorstel aangevoerd, ten volle beaamde, zoo meende het evenwel, dat het ontwerpen van een dergelijk monumentaal gebouw te veel tijd aan voorbereidende studie van de mededingers zou vorderen, en bovendien de geldmiddelen der Maatschappij niet toelaten om prijzen, eenigszins in evenredigheid met de belangrijkheid der vraag, uit te loven.

Vervolgens deed de penningmeester rekening van het gehouden beheer en, op voorstel der commissie, benoemd tot het nazien dier rekening, werd genoemde titularis gedechargeerd.

In de plaats van de heeren G. P. J. Beccari en A. J. Salm, die volgens rooster aftraden, werden als bestuurslid gekozen de heeren J. G. Michielsen en A. F. Kerrebijn Jr.

Hierna werd den heer Van Minden gelegenheid gegeven om den oorsprong van zijn verlichting te verklaren.

Op een tafeltje, ter grootte van 60 dM², stond het geheele toestel, de gasfabriek voor dien avond, nl. een heetelucht-motortje, een gazoline-reservoir met gasbouder en een regulateur. De motor heeft een dubbele functie; hij perst de noodige dampkringlucht in den gasbouder en evenzoo in het gazolinereservoir; in het laatste om op de vloeibare gazoline een druk uit te oefenen, die haar in een zuis doet opstijgen en voeren boven in den gasbouder, alwaar zij, neervallende door verschillende viltlagen, gelegenheid heeft om te verdampen (gazoline is zeer vluchtig) en zich dan te vermengen met de mede aangevoerde dampkringlucht. Dat mengsel wordt het lichtgas; het behoort te bestaan uit ongeveer 2½ pCt. vluchtige gazoline en 80 pCt. dampkringlucht. Door middel van een kraan regelt men de onderlinge verhouding in den aanvoer van lucht en gazoline in den gasbouder; een controleslam doet zien of het mengsel goed is. De te veel aangevoerde dampkringlucht wordt verwijderd bij den regulateur, welke laatste de noodige spanning van het lichtgas in de buizen regelt.

Zoo is in korte trekken de inrichting dezer fabriek. Om ze in werking te krijgen, brengt en houdt men gedurende eenige seconden het vliegwieltje van den motor met de hand in beweging. Dan heeft zich reeds voldoende gas gevormd om het licht te ontsteken, dat de lucht moet verhitten, welke verder den motor in beweging moet houden.

Bij dezen motor is een klein olie-reservoir om stangen en assen te smeren; die smering gaat geheel automatisch, terwijl de te veel aangevoerde olie weder naar het reservoir wordt teruggeleid. Zoo regelt de geheele machine als 't ware zich zelve en werkt zij, zonder dat er toezicht bij noodig is; om de twee of drie maanden moet hier en daar wat schoongemaakt worden, tenzij men zo geheel voor stof zou kunnen vrywaren.

De functie en de juiste werking van elk deel werd op zeer eenvoudige en bevattelijke wijze door den heer Van Minden aangetoond, die tevens gezorgd had, voor de 17 ontstoken gasgloeilichten verschillende systemen van branders te gebruiken en daarvan de deugden en gebreken door onderlinge vergelijking te kunnen aantoonen.

Het zal van zulk een eigen gasfabriek voor buitenplaatsen, parkhuizen enz. die geen verbinding kunnen krijgen met een centrale kolengasfabriek, springt direct in 't oog, als men nagaat, dat de kosten van dit eigengemaakte gas, volgens berekening van den heer Van Minden, niet hooger komen dan 5½ cent per M³, een prijs, waartegen de minstens goedkoopere doch zeker in 't onderhoud meer omslachtige en minder zindelijke petroleumlampen niet kunnen concurreeren.

De heer Van Minden verlicht zijn magazijn aan de Parklaan sedert eenigen tijd uitsluitend met dit gazolinegas en stelt gaarne ieder in de gelegenheid om zich van de lichtsterkte en de con-

stante vlam daar ter plaatse te komen overtuigen, een uitnoodiging, die aan het slot zijner explicatie in 't bijzonder tot de leden dezer Afdeeling werd gericht. Er zijn nog meer bezienswaardigheden daar uitgestald.

Een warm applaus volgde, toen de voorzitter bij het sluiten van de vergadering den heer Van Minden in eenige goed gekozen woorden den dank der leden bracht voor het licht, hun dien avond in dubbele beteekenis geschonken.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vergadering van Donderdag 31 Maart 1898.

Na afdoening van eenige zaken van ondergeschikt belang werd rapport uitgebracht in zake de prijsvraag „Noorderlicht-brug". Zooals reeds in ons vorig nommer van 5 Maart jl. werd medegedeeld, werden de 1e en 2e prijs beiden behaald door de heeren J. van Dam en P. M. J. van Oerle. Vervolgens werd rapport uitgebracht in zake de prijsvraag „Bloemenstandaards" Hiervoor werden twee eerste prijzen toegekend, en wel aan de heeren J. P. Jansen en Van Cleef.

Daarna werd het woord gegeven aan den heer Vorster, die een causerie hield over „Herablick in verband met de aanstaande inhuldigingsfeesten".

Gedurende de pauze waren de aanwezigen in de gelegenheid tot bezichtiging van de tentoongestelde antwoorden werkstukken.

Na heropening der vergadering bracht de Voorzitter hulde aan den heer Vorster voor diens voordurende bereidwilligheid om in de vergadering een spreekbeurt te vervullen.

Een vraag omtrent het nieuwe materiaal „Calcarium" werd niet beslist beantwoord, daar dit materiaal nog te weinig is beproefd.

In de bus bevond zich de vraag of het billijk was geweest van de jury om de prijzen van de bloemenstandaar s gelijk te verdeelen. Ook de heer D. Veilbrief vond het verschil in de werkstukken wat al te opvallend. De Voorzitter meende, dat de jury de zaak serieus heeft behandeld, en elk punt van voor en tegen nauwkeurig heeft overwogen. Hij stelde dus voor, de vraag voor kennisgeving aan te nemen.

Niemand meer het woord verlangende, sloot de Voorzitter de vergadering. (L. D.)

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 6 April '98.

Bij de opening deelde de Voorzitter mede, sinds de vorige vergadering 8 donateurs en 3 nieuwe leden zich hadden aangemeld.

Hierna werden de notulen van die vergadering gelezen en de ingekomen stukken behandeld.

Naar aanleiding van het vroeger besprokene over een orgaan, deelde de Voorzitter mede, het Hoofdbestuur den beiden Amsterdamschen afgevaardigden uit dat bestuur, de heeren Couturier en Haver, had opgedragen de oprichting van een orgaan voor te bereiden; een langdurige discussie hierover volgde op deze mededeeling.

De vragenbus bevatte 3 vragen: de 1e over arbitrage in bestekken te omschrijven, de 2e over waterstofgas-installaties, de 3e over het scheuren van metselwerk aan gebouwen, ter plaatse, waar een zware toren aansluit. Al deze vragen werden der commissie voor de vragenbus ter oplossing gegeven.

Na het behandelen van eenige huishoudelijke zaken en de gebruikelijke rondvraag werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Blijkens bij de Regeering ontvangen mededeeling zal de jaarlijksche tentoonstelling van schoone kunsten, onder het protectoraat van Z. K. H. Prins Leopold van Beieren, te Munchen worden geopend op 1 Juni aanstaande en duren tot het einde van October.

De termijn om zich aan te melden voor inzending duurt tot en met 20 April; die voor de inzending zelve loopt van 10 tot 30 April, 's avonds 5 uur.

Evenals vorige jaren heeft de Beiersche Regeering het voornemen belangrijke aankoopen op deze tentoonstelling te doen.

Kunstwerken voor deze tentoonstelling uit Nederland ingezonden zullen zijn vrij van inkomende rechten in Beieren.

— In het verslag van de laatst gehouden vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs werd melding gemaakt van het eervol ontslag, den heer J. Tideman op zijn verzoek als secretaris onder toekenning van pensioen verleend, maar vergeleid daaraan toe te voegen, dat hem eene vleiende onderscheiding ten deel viel, door zijne benoeming tot honorair secretaris. Het doet ons genoegen daaruit te zien, dat de arbeid van den heer J. Tideman op hoogen prijs wordt geteld en het moet hem aangenaam zijn te vernemen dat het denkbeeld van deze hulde in den boezem der vergadering tot rijpheid kwam en algemeene instemming ondervond.

AMSTERDAM. Vanwege de Rijks-academie van Beeldende Kunsten wordt in de *St. Ct.* n°. 82 medegedeeld het reglement van orde voor het examen, bedoeld in art. 11 der Wet van 26 Mei 1870, (*Staatsbl.* n°. 78) en de daarna te houden wedstrijden in de schilderkunst en in de graveerkunst in 1899.

ROTTERDAM. Het gemeentebestuur heeft bijzondere voorwaarden gesteld om aan de omgeving van de westelijke pant van het Noordereiland aan Koningshaven en Maaskade een bijzonder karakter te geven.

Zoo zullen de gevels der huizen, die de bouwondernemers daar wenschen te stichten, aan de goedkeuring van B. en W. moeten worden onderworpen; de perceelen moeten alle afzonderlijke ingangen en trappen hebben en de huizen een minimum-huurwaarde van *f* 600

Tevens mogen er geen lokalen komen waarin sterkedrank geschonken wordt en geen uitspanningslokalen van licht alcool.

B. en W. stellen zich alzoo voor daar een buurt te stichten voor de meerbemiddelde klasse der maatschappij.

De gronden zuhij de Maashaven worden, voor zoover zij van de gemeente zijn, verkocht voor *f* 40 per M².

ZUTPHEN. In de Maandag gehouden vergadering van den Gemeenteraad dienden B. en W. een voorstel in tot het bouwen eener nieuwe gasfabriek op de Veemarkt, waarvan de kosten op hoogstens *f* 460,000 geraamd zijn.

PERSONALIA.

Bij den waterstaat in Ned.-Indië zijn:

overgeplaatst naar de res. Rembang, de opzichter 1e kl. C. F. Pichel; naar de res. Ternate, de opzichter 3e kl. L. O. Varkevisser; naar de res Pasoeroean, de opzichter 2e kl. C. J. Evers; naar de res. Kedoe, de opzichter 2e kl. M. N. Geway; naar de res. Tegal, de opzichter 3e kl. H. C. van der Veen; naar de res. Bagelen, de opzichter 2e kl. C. Badart; naar de res. Japara, de opzichter 2e kl. W. J. Ch. de Mooij;

toegevoegd aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling voor de werken en opnamingen ter verbetering van de bevloeiing door de Sindoepradja- en Doetamatisloidingen (afd. Indramajoe, res. Cheribon) de opzichter 2e kl. L. C. Kramer; aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling voor de opnemingen in het belang der verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in het gebied der Sampeanrivier (afd. Sitoebondo, res. Besoeki), de opzichter 2e kl. J. C. Van Rheeden;

gesteld ter beschikking van den ingenieur bij den dienst der opiumregie, de opzichter 1e kl. E. de Graaf;

geplaatst in de res. Benkoelen, de opzichter 3e kl. P. E. Wemer; in de res. Kediri, de opz. 3e kl. J. B. Willems Geeroms;

eervol ontheven van de leiding van den aanleg van den staatsspoorweg Batavia-Tangerang-Bantam, de hoofd-ingenieur Th. F. A. Delprat;

opgedragen de leiding van den aanleg voornoemd, aan den hoofdingenieur R. P. O. D. Wijnmalen.

ontslagen, op verzoek, eervol, de architect 1e kl. M. C. A. Seijlarth.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is:

benoemd tot chef der exploitatie, de chef der 2e afd. S. A. Schaafsma; tot chef der 2e afd. J. Moood de Froideville, vroeger die betrekking bekleed hebbende, thans belast met de waarneming der betrekking van adjunct-chef der 2e afd.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is:

benoemd tot aspirant-adjunct-ingenieur bij den dienst van weg en werken, de heer J. van Hille;

aangewezen als waarnemend sectie-ingenieur te Groningen de heer jhr. H. H. Sandberg van Boelens, adjunct-ingenieur 1e kl.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: E. Wiggelinkhuizen, te Leerdam, bij het Zuider Afwateringskanaal van den Winterdijk tot den Achterstendijk onder Vrijhoeven-Capelle en Raamsdonk, en J. M. Krüger Jr., bij het onderhoud van de zeeweringen op Schokland.

— Bij Kon. besluit van 6 April is met ingang van 1 Juli 1898, aan Dr. C. Hofstede de Groot, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als directeur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren gebonneerden toegelaten per jaar voor achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Als opzichter-teekenaar biedt zich aan een theoretisch en practisch ontwikkeld persoon, oud 34 jaar, op een salaris van *f* 60 à *f* 80 per maand, onverschillig waar. Uitstekende referentiën staan ten dienste. Adres onder no. 40 Bureau dezes. (2)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1.	Opz.-toek., burger- en waterb. kunde,	29 j.	geh.	verl. stl.	*f* 66—70	p. md.
2.	Opz.-toek., bekend met keetenbouw.	26 „	„	„	„	55—80	„ „
3.	Opzichter	28 „	„	„	„	60	„ „
4.	Opz. of Teeken.	20 „	ongeh.	„	„	60	„ „
5.	Teeken., haad-, bouw- en penteekenen, ongeh.						
6.	Opz. of Teek.,	leeft. 23 j.	ongeh.	verl. stl.	„	60—80	p. md.
7.	Opz.-Teekenaar	20 „	„	„	„	80	„ „
8.	Opz., waterpassen, leeft.	27 „	„	„	„	?	

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter of baas aan eene kleine gasfabriek, in staat zelfstandig op te treden. Adres, met opgaaf van verl. inl., motto „gasfabriek" *Nieuwe v. d. Dag.*

— Bouwkundig teekenaar, voor een maand of langer. Adres den arch. E. Roest, le Weteringdwarsstr. 8 Amsterdam.

— Twee bekwame opzichter-teekenaars bij een particulier architect. Adres lett. K C, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

VERBETERING.

In het verslag van de vergadering van „de Friesche Bouwkring", opgenomen in het vorig nommer, is eene fout geslopen. Men lezo op pag. 109, 2e kolom, den 5en en 4e regel v. o. als volgt: waar evenwel geen schelpen in de aardlagen aanwezig zijn, is ook geen gas, lichtgas of gasbevattend water

Opzichter-Teekenaars.

Om dadelijk in dienst te treden worden bij een particulier Architect **twee bekwame OPZICHTER-TEEKENAARS gevraagd.** Schriftelijke aanbiedingen worden ingewacht aan het Bureau van dit Blad, onder letter K C.

Boekverkooping te Arnhem,

16—23 APRIL.

De Boekhandelaar S. GOUDA QUINT, te Arnhem, zal den **16 April** en volg. dagen, telkens **des namiddags te 2 uur, verkoopen:** de Bibliotheken, nagelaten door de HH. K. H. VAN BREDERODE. *Hoofd-Ingenieur der Staats-Spoorwegen te Apeldoorn*, en anderen, bevattende zeer vele uitmuntende en gezochte **werken over Bouwkunde, Waterstaat, Spoorwegen,** enz. Voorts fraaie **Plaat- en Prachtwerken,** Platen, Photographiën, eigenhandige Brieven en Autographen, Platenkasten, Instrumenten, enz. De Catalogus wordt **op aanvrage gratis** toegezonden.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845

's-GRAVENHAGE, *Mer Apleinen*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Goedkoopste Bevloering.

Het **beste** en **goedkoopste** adres voor **MOZAIEK en EFFEN CEMENTTEGELS** is

A. OOSTHOEK & ZOON.

te Alfen a/d. Rijn.

Vraag dessinplaat en prijzen, gratis en franco.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Wascktafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

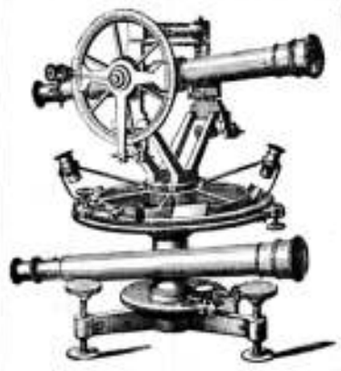

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. fl 3.00.

Levering franco door het geheele land.

NON PLUS ULTRA

Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.

GEBRS KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.

Eenig adres voor de **Lichtdruk-, Detail- en Calqueerpapieren.**

MONSTERS GRATIS en FRANCO.

JOHN's Schoorsteenkap en Ventilator

In drie jaar 25,000 stuks geplaatst.

Zon, Regen en **Wind bevorderen** den trek van den Schoorsteen.

verbetert elken Schoorsteen.

10 jaar Garantie.

Goedkooper en **beter** dan eenige andere kap. Kan niet vastroesten. Werkt geruischloos. Zeer **gemakkelijk** schoon te maken.

ROBBERT KALFF, Utrecht, Maliesingel 19.

Alleenverkoop voor Nederland en Koloniën.

Profielsteenen, verglaasd en onverglaasd — **Kleiwarenfabriek** — Schoorsteenkoppen.

VAN

ALF. RUSSEL te Tegelen.

Gevelsteenen. — **Vraagt prijzen en monsters.** — Plavuizen.

Beton-IJzer. Systeem **HENNEBIQUE,** Gebreveteerd S. G. D. G., niet te verwarren met **Cement-IJzer.** **Beton-IJzer.**

INLICHTINGEN, SYSTEEMBESCHRIJVING, ATTESTEN, vervaardigen van TEEKENINGEN, BEGROOTINGEN. Een en ander **kosteloos** verkrijgbaar bij den **Vertegenwoordiger**

J. H. DE GEUS Fzn., Deventer.

Ministerie van Justitie.

Openbare

AANBESTEDING

Op **Vrijdag 29 April 1898**, des namiddags ten **2** ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden **aanbesteed:**

Het verbouwen van het Rijksopvoedingsgesticht „de Kruisberg", nabij Doetinchem, met daarbij behoorende ambtenaarswoningen en van daarmede in verband staande werken.

Raming *f* 101,500.

Het bestek met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage in bovengenoemde gebouwen en is op aanvrage tegen betaling van ***f* 2.65** van af 15 April a. s. franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28a te *'s-Gravenhage*.

Aanwijzing zal worden gehouden op *Maandag 25 April 1898*, des namiddags ten 2 ure, terwijl inlichtingen zijn te bekomen op het Bureau van den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te *'s-Gravenhage*, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, 7 April 1898.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

AANBESTEDING.

Het Dagelijksch Bestuur van Salland, 7e dijksdistrict in Overijssel, is voornemens om op ***Woensdag 20 April e. k.***, des voormiddags om ***elf*** uur, in het Stationskoffiehuis te *Zutphen*, in één perceel *AAN TE BESTEDEN:*

Het veranderen, verhoogen en verzwaren van de kaden om den Hagen, onder de gemeente Heino, ter gezamenlijke lengte van ongeveer 1610 meter.

De voorwaarden van aanbesteding zullen van Dinsdag 12 April af ter lezing liggen te Zwolle op het Gemeentehuis van Zwollerkerspel, te Hasselt bij de Wed. ROZENDAL, te Genemuiden bij Bruintjes, te Hattem bij Schenk en te Heino bij Hazelhorst.

De aanwijzing zal plaats hebben op Zaterdag 16 April, des voormiddags om 10 uur, te beginnen bij den duiker in de Kolkwetering.

Het Bestuur voornoemd,
DE VOS VAN STEENWIJK VAN ESSEN,
Dijkgraaf.
S. VAN DELDEN Pzn., *Secr.*

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag den 26n April 1898**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 745.

Het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels en het uitvoeren van diverse werken op het emplacement Delfzijl.

Begroting *f* 3250.

De besteding geschiedt volgens § 30 van het bestek.

Het bestek ligt van den 5den April 1898 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer waarnemend Sectie-Ingenieur Jhr. H. H. SANDBERG VAN BOELENS te *Groningen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den waarnemend Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 19den April 1898, ten 1 uur 30 namiddag (*West-Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 1sten April 1898.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Bussum*, zullen op **Zaterdag 16 April** 1898 des middags 12 uur ten Raadhuize

aanbesteden:

Het maken van een nieuwe Haven met schoeiing, riool en straatwerken, het uitbaggeren der Vaart, het dempen van bestaande Haven en het ophoogen van het overblijvende terrein.

Het bouwen van een ijzeren trappenbrug met daarbij behoorende werken, tot exploitatie van het terrein genaamd *„de Veer-Kamp"*.

Het bestek met teekeningen zijn tegen betaling van *f* 3.— op de Gemeente-Secretarie verkrijgbaar.

Aanwijzing zal plaats hebben op Dinsdag 12 April des voormiddags 11 uur.

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN HALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

WATERLEIDING Helmond

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Helmond* zijn voornemens op ***Zaterdag 23 April 1898***, des voormiddags ten ***elf*** uur, in het Koffiehuis van LOUIS MEELIS

aan te besteden.

BESTEK No. 2.

Het verrichten van Grondwerken voor de PRISE D'EAU, het maken van GEBOUWEN en verdere werken.

BESTEK No. 3.

De levering en beproeving van Gegoten IJzeren Buizen en Hulpstukken.

BESTEK No. 4.

De levering van Afsluiters, Brandkranen, Retourkleppen, enz.

Bestek No. 2 met drie teekeningen en de bestekken No. 3 en 4 liggen voor gegadigden ter inzage in voornoemd Koffiehuis te *Helmond* en zijn aldaar, zoomede bij den Ingenieur J. SCHOTEL, Oostzeedijk 172, Rotterdam, verkrijgbaar: bestek No. 2 met 3 teekeningen ad *f* 4 — per stel; bestekken No. 3 en No. 4 ad *f* 1.— per stuk.

Aanwijzing in loco voor bestek No. 2 zal plaats hebben op Donderdag den 14e April a. s. des voormiddags ten 11 uur (locale tijd). Samenkomst in genoemd Koffiehuis.

HOUTCEMENT

BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door

W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.

Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.**, te *HIRSCHBERG in Silezie*.

Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

W. J. WEISSENO,

Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabrieceert: GEIJKTE DUIMSTOKKEN,
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten,
EQUERRES, PRISMA'S enz.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG No. 16. ZATERDAG, 16 April 1898

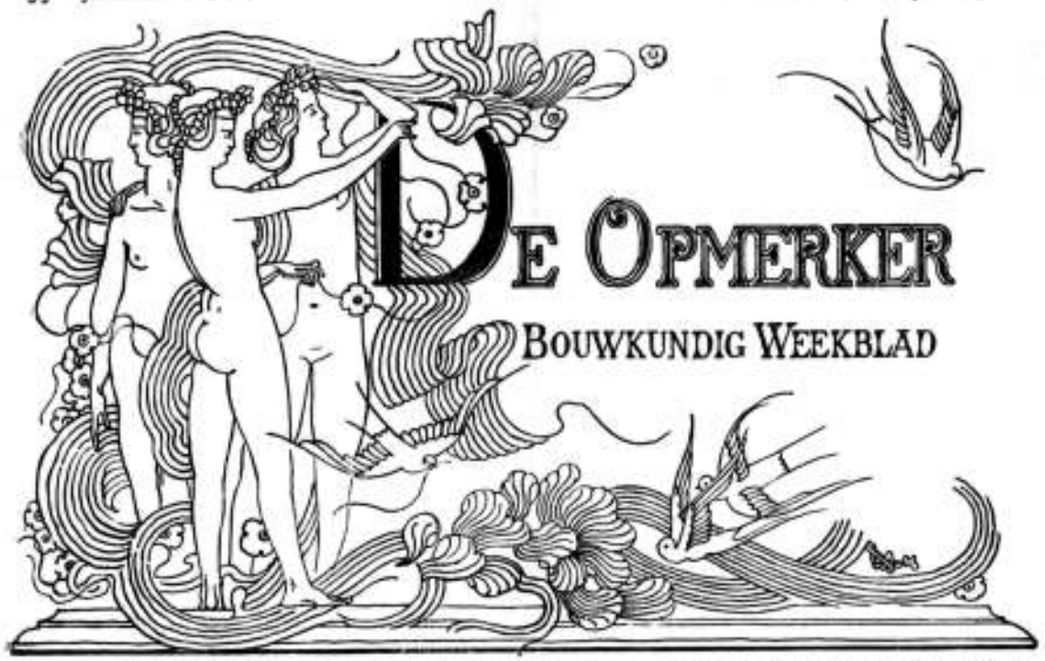

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarvoor op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

NAAR AANLEIDING VAN EEN VERSLAG.

Het *Bouwkundig Weekblad*, orgaan van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bevatte in zijn beide laatste nummers de lezing over „de Beurs te Amsterdam", onlangs door den heer Berlage gehouden.

Iemand, die zich R. onderteekent, voegt aan die lezing een kort verslag van het ter vergadering voorgevallene toe en eindigt dan aldus:

„Een verslaggever mag ook wel eens iets meer vertellen, dan wat door *alle* aanwezigen is kunnen gehoord worden; en die over deze vergadering acht zich zelfs verplicht het thans te doen op gevaar af onbescheiden te zijn, — verplicht om redenen, die onder vakgenooten wel begrepen zullen worden. Nu dan: in zijne omgeving, tijdens het tweede gedeelte der voordracht, werd onder eenige toehoorders de wenschelijkheid besproken, om aan het einde der vergadering een motie in te dienen, waarbij afkeuring betuigd werd over de wijze, waarop door het blad *De Opmerker* geschreven is over de beurskwestie tijdens de heer Berlage zijn ontwerp maakte, een geschrift, dat verontwaardiging heeft gewekt in de bouwkundige wereld en tot nu toe het best beantwoord is met doodzwijgen. Immers, had een van de organen der bouwkundige vereenigingen partij voor den aangevallene getrokken, zeer zeker zouden hem nog meerdere onaangename woorden in *De Opmerker* zijn toegevoegd, in aanmerking genomen den toon, die meestal in dat blad wordt aangeslagen. De motie werd echter niet gesteld, omdat ter vergadering zoovele personen aanwezig waren, die niet voldoende op de hoogte waren om zich een juist denkbeeld te vormen van de bedoeling. Bij het nemen van dit besluit werd de opmerking gehoord, dat, ware de vergadering eene geweest van *alleen* architecten, de motie zeker gesteld zou zijn geworden en ongetwijfeld met groot succes. Heeft de heer Berlage zich indertijd misschien verwonderd over het stilzwijgen der bedoelde organen — thans zij het hem duidelijk, waarom zij niet als zijn pleitbezorgers zijn opgetreden. Hij moge ook den indruk gekregen hebben, dat het applaus na zijn lezing zoo lang en zoo warm was, om hem eenigszins schadeloos te stellen voor de vleimende (vlijmende?) woorden, die hem door een blad, nog wel voor bouwkundigen ook, indertijd werden toegevoegd."

Een uiting als deze behoeft zeker geen commentaar om door den onbevangen lezer op haar juiste waarde te worden geschat. Het zij ons desniettemin geoorloofd, de puntjes op de i's te plaatsen.

Wij willen er ons niet in verdiepen, wie de verslaggever R. is. Voor de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst hopen wij, dat het iemand anders dan haar Secretaris moge zijn, die zich achter deze initiaal verschuilt. Want een verslaggever, die zijn taak zóó opvat als hier gedaan wordt, zou de Maatschappij op onherstelbare wijze compromitteeren. Immers insinueeren, flauwhartigheid en opzettelijk verdraaien van de waarheid zijn onvergeeflijke feilen in iemand, die tot ons eerste bouwkunst-lichaam in ambtelijke betrekking staat.

Nog minder willen wij de vraag onderzoeken, of het wel veel belangstelling in wat door een redenaar gesproken werd toont, wanneer eenigen der aanwezigen onderling iets anders gaan bekonkelen en zelfs een besluit nemen!

Maar wel willen wij den heer R. en zijne mede-samenzweerders hunne flauwhartigheid verwijten. Waarom de motie niet gesteld? Was het misschien omdat men den onderteekenaar van het uitvoerigste der artikelen, waartegen men ageeren

wilde, op een der voorste rijen zag zitten en omdat men vreesde, dat hij zich niet ongestraft zou laten aanvallen? Welk een heldenmoed! Nu men het openlijk niet durfde, werd, veiliger, in het geniep geageerd.

Wel willen wij den heer R., die blijkbaar slechts aarzelend zijn stout stuk dorst te bestaan, verwijten, dat hij insinueert, wanneer hij schrijft, dat wij den heer Berlage hebben aangevallen. De persoon van dien bouwmeester hebben wij steeds, omdat wij haar respecteeren, buiten het geding gelaten. Wanneer wij „vlijmende" woorden hebben gebezigd, dan golden die slechts de zeer afkeurenswaardige wijze, waarop de beursquestie is opgelost.

Wel willen wij den heer R. beschuldigen, opzettelijk de waarheid te verdraaien, wanneer hij schrijft, dat de toon, die in ons blad wordt aangeslagen, van dien aard is, dat iemand, met ons in debat tredende, slechts „onaangename woorden" heeft te verwachten. Onze kolommen zijn daar om te bewijzen, dat wij steeds de hoffelijkheid, dat eerste vereischte voor een behoorlijke gedachtewisseling, hebben betracht.

***

Wij zouden het hierbij kunnen laten. Maar wij willen toch, alvorens te eindigen, den heer R., wie hij dan ook zijn moge, naar aanleiding van de beursquestie eenige vragen stellen, die hij, wanneer hij dat verkiest, met ja of neen beantwoorden kan.

1°. Keurt gij de wijze, waarop het Amsterdamsche gemeentebestuur, met minachting van alle regelen, die in de bouwkundige wereld geldende zijn, zonder mededinging één architect met den beursbouw belastte, goed?

2°. Zijn door die handelwijze de rechten der Nederlandsche bouwkunstenaars miskend?

3° Vindt gij het *fair*, dat de heer Berlage voor zijn plan een vroeger door den heer Weissman als gemeente-architect gemaakte grondplan-indeeling eenvoudig heeft overgenomen, zonder den auteur ook zelfs te noemen?

4°. Acht gij het behoorlijk, dat de heer Berlage zich voor zijn hoofdgevel al te klaarblijkelijk geïnspireerd heeft op de bestaande Remonstrantsche kerk te Rotterdam, door de heeren Evers en Stok gebouwd?

***

Blijft de heer R. in gebreke een categorisch antwoord op deze vragen te geven, dan nemen wij aan dat de tweede vraag met ja en de drie overige met neen door hem worden beantwoord.

***

Een lid der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst schreef ons, dd 12 April:

„In het Bouwk. Weekbl. las ik de bedreigende woorden aan „de Opmerker" gericht. Het zal u wel erg bang maken! A propos, hebt gij de teekeningen der bestaande Remonstrantsche Kerk te Rotterdam in het Bouwk. Weekblad gezien? Vindt u daar niet een ergen familietrek in met de Beurs? Hebben nu al de architecten van ons geheele land niets gemerkt van die wonderbare gelijkenis? Ook niet de heer R., die tegen u zoo vijandig optreedt en een zoo kinderachtige uitvlucht opgeeft voor zijn stilzwijgen? Wie van beide ontwerpers heeft plagiaat/gepleegd? Of wel beiden? 't Is toch nog al frappant".

***

Wij hebben de beide ontwerpen vergeleken en een inderdaad treffende gelijkenis ontdekt. Of er een prototype bestaat, waarnaar de twee gevels gevolgd zijn, weten wij niet. Misschien kan een onzer lezers het aanwijzen.

DE NIEUWE RICHTING.

De nieuwe richting in de kunst werd het eerst door de Engelschen ingeslagen. Eenvoud, constructie vóór alles, ziedaar waarnaar men streefde.

In Engeland werden de eerste moderne kamerinrichtingen gemaakt. Uitgangspunt daarvoor vormde de Queen-Ann stijl, die op zijn beurt aan Nederlandsche motieven was ontleend. De meubelmakers van het vaste land, die op de hoogte willen blijven, gaan ieder jaar naar de Arts and Crafts Exhibition te Londen, juist zooals de modistes naar Parijs gaan om de nieuwe modellen voor het seizoen te koopen.

Wie in de laatste jaren deze tentoonstellingen heeft bezocht, moet echter de overtuiging hebben gekregen, dat de Engelsche ontwerpers eer stilstaan dan voortgaan in de richting, die zij eerst van allen hebben gevonden. Het is nu eenmaal het lot van Engeland, alleen den stoot in kunstzaken te mogen geven, doch te moeten aanzien, hoe andere volkeren het dan overvleugelen. Zoo had het in het begin dezer eeuw koloristen als landschapschilders, zooals er sinds de 17e-eeuwsche Nederlanders niet geweest waren. Toch heeft de Fransche Barbizon-school pas tot volmaking gebracht, wat door de Engelsche meesters was begonnen. Ook wat de Engelsche kunstnijverheid betreft is thans reeds hunne minderheid tegenover die van het vasteland waarneembaar.

Het kan niet worden ontkend, dat wat Engeland voor de moderne kunstnijverheid heeft gedaan, van groote beteekenis is geweest. De verdiensten van hen, die daartoe medewerkten, zijn echter op het vaste land niet altijd juist geschat. Mannen als Walter Crane en William Morris kende men; anderen echter bleven meer op den achtergrond, ofschoon hun invloed buiten Engeland toch zich deed gelden. Onder hen behoort menig kunstenaar, die in zijn vaderland een zekere vermaardheid heeft.

Reeds sinds een dertigtal jaren hebben de Engelsche bouwmeesters zich toegelegd op het ontwerpen dier eigenaardige buitenhuizen, als wier kenmerken de lage verdiepingen, de hooge daken, de grillige dispositie en de zoogenaamde „bay-windows" mogen worden beschouwd. Het was eerst de 15e-eeuwsche Gothiek, later de Queen-Ann stijl, waaraan de ontwerpers hunne motieven ontleenden.

In de laatste tien jaren, vooral onder den invloed van Norman Shaw, is er echter een streven merkbaar om elken historischen stijl op zijde te zetten. Om daartoe te geraken laat men de gevels geheel onversierd, en maakt men gaarne gebruik van pleisterwerk voor de gevels. Het houtwerk van kozijnen, ramen en deuren wordt dan in verschillende tinten van groen geschilderd.

Natuurlijk is deze „stijl", als men hem zoo noemen mag, alleen voor dergelijke kleine buitenhuizen geschikt. Voor eenigszins monumentale gebouwen heeft men hem in Engeland dan ook niet toegepast. Het is zeker hoogst eigenaardig, dat de Engelschen, waar het openbare gebouwen geldt, zonder uitzondering de historische stijlen, meer in het bijzonder die der 15e en 16e eeuw blijven volgen.

De Engelsche buitenhuizen zijn in den laatsten tijd door de bouwmeesters van het vasteland met ijver bestudeerd. Navolging ervan bleek echter in de meeste gevallen onmogelijk, omdat de eigenaardige eischen die de Engelschman aan zijn huis stelt, in andere landen van Europa niet bestaan.

Zoo kwam men tot een compromis en loodste slechts zooveel van het Engelsche in de nationale architectuur binnen, als met het oog op de onafwijsbare eischen der practijk mogelijk bleek.

Een der eigenaardigheden van de nieuwere Engelsche buitenhuizen is de nadruk, die op de constructie als hoofdelement der geheele architectuur wordt gelegd. Maar terwijl in de vroegere „stijlen" uit die constructie siervormen voortvloeiden, wordt hier het samenstel alleen al voldoende geacht ter bereiking van het effect. De practische, min of meer prozaïsche aard van den Brit uit zich hier. Uit vrees evenwel om in nuchtere utiliteits-architectuur te vervallen, wordt naar schilderachtigheid gestreefd, waartoe de onregelmatige plattegrond-vormen der Engelsche buitenhuizen als van zelf uitnoodigen.

Vooral de boerenwoningen, zooals men die overal in Engeland ziet, hebben aan de overzijde van het Kanaal de modellen geleverd voor menige villa. Zelfs het dak van riet of stroo vond navolging; waar een dergelijke bedekking al te landelijk scheen werd aan eenvoudige roode pannen de voorkeur gegeven. Ook de muren moesten zoo rustiek mogelijk zijn. Daarom werd nu eens breuksteen gekozen, dan weer eenvoudig metselwerk van gebakken steen; in de laatste jaren komt meer en meer eene bepleistering van witte kalkmortel in zwang, zooals men in de voorsteden van Londen bijvoorbeeld kan zien.

Het moet worden toegegeven dat zulk eene Engelsche villa met haar groote schoorsteenen, haar groengeverfd houtwerk, haar kleine ruitjes een aardig effect in het omringend landschap teweegbrengt. Doch de grootste verdienste van dergelijke bouwwerken is wel, dat zij op hoogst natuurlijke wijze uit den Britschen bodem zijn gegroeid. Dit hebben de architecten van het vasteland, door hun bewondering medegesleept, vergeten en daarom zijn hunne scheppingen niet in allen deele bevredigend uitgevallen.

Aan de versiering en de meubileering dezer Engelsche huizen wordt veel zorg besteed. De teekeningen worden soms door den architect, soms door specialiteiten vervaardigd. Het doel is steeds eenvoudige en geschikte vormen te vinden en het effect voornamelijk door harmonische samenstellingen van kleuren te bereiken. In den laatsten tijd gaan de ontwerpers in hun streven naar eenvoud misschien wel wat al te ver. Daardoor krijgen hunne voortbrengselen een zekere boerschheid, om niet te zeggen ruwheid, die niet in overeenstemming schijnt met den geest des tijds. De Belgische kunstenaars zijn tot dusverre niet in deze overdrijving vervallen en daarom overtreft hun werk het Engelsche.

ARBEIDSRADEN.

Om bij moeilijkheden tusschen arbeiders en werkgevers bemiddelend op te treden, hebben zich hier en daar in ons land arbeidsraden gevormd, die echter geen officieel karakter dragen en wier invloed, ook bij alle toewijding der leden, derhalve niet groot kan zijn.

In Duitschland zijn deze raden, daar „Gewerbegerichte" genoemd, door de wet van 29 Juli 1894 van Rijkswege ingesteld. Hun taak is de beslissing van geschillen tusschen arbeiders en werkgevers, of ook tusschen de werklieden van één werkgever. Het gemeentebestuur benoemt een voorzitter en een plaatsvervangende voorzitter, die geen van beiden werkgever of werkman mogen zijn. Behalve den voorzitter of zijn plaatsvervanger, telt iedere arbeidsraad minstens vier leden, waarvan minstens de helft arbeiders moeten zijn. De keuze geschiedt door het gemeentebestuur bij geheime stemming.

De raden zijn bevoegd, in bepaald genoemde gevallen recht te spreken. In de eerste plaats beslissen zij alle geschillen, waartoe het arbeidscontract aanleiding kan geven. Maar ook al wat tot de verzekering der werklieden kan gerekend worden, is aan hunne rechtspraak onderworpen.

De Duitsche wet kent geen onderscheid tusschen fabrieks- en andere arbeiders. Zelfs wie tehuis werkt kan de hulp van den arbeidsraad tegen zijn werkgever of tegen zijn concurreerende collega's inroepen. Overal, waar een arbeidsraad bestaat, is het den gewonen rechter verboden van de geschillen, hierboven genoemd, kennis te nemen.

Klachten moeten schriftelijk bij den griffier van den arbeidsraad worden ingediend. De voorzitter is dan verplicht te trachten de partijen tot elkander te brengen. Kan de zaak niet in der minne geschikt worden, dan komt de arbeidsraad ter beslissing bijeen. De partijen moeten persoonlijk verschijnen en het is haar verboden een rechtsgeleerde als haar vertegenwoordiger te doen optreden.

Wordt tegen de uitspraak binnen een bepaalden tijd geen verzet aangeteekend, dan is zij verbindend. Het „Amtsgericht" is belast met de uitvoering van het gewezen vonnis.

Hooger beroep bij het „Landgericht" is slechts toegelaten, wanneer het verschil loopt over een bedrag van meer dan *f* 60.

Bij werkstakingen is de arbeidsraad bevoegd om bemiddelend op te treden, doch alleen, wanneer de bemiddeling door beide partijen wordt ingeroepen. De raad kan zich dan „Vertrauensmanner" in gelijk getal, uit beide partijen gekozen, toevoegen, en is verplicht in het openbaar verslag van zijn bemoeiingen te doen, onverschillig of die al dan niet tot het verlangde resultaat hebben geleid.

Waar geen arbeidsraad aanwezig is, treedt het hoofd der gemeente in zijn plaats. Diens uitspraak is verbindend, als niet binnen tien dagen een der partijen zich bij den gewonen rechter daartegen heeft verzet.

INGEZONDEN.

Amsterdam, 12 April 1898.

Den Heer Redacteur van „De Opmerker".

Wel Ed. Heer!

Het deed mij veel genoegen van den heer H. J. Wolter te Amersfoort iets naders omtrent het systeem, dat bij de verwarming der nieuwe Beurs te Amsterdam zal gevolgd worden, te vernemen. Toch zou het gewenscht zijn, als deze heer de gebouwen „in Europa en Amerika" noemen wilde, waar dit systeem „met succes" werd toegepast. Wie dan nog mocht twijfelen, kon zich gaan overtuigen.

Ik moet erkennen dat de werking, althans in zalen met bovenlicht, — als die van de Beurs zullen zijn — mij niet duidelijk voor oogen staat. Want de warme lucht zal zich onder de glasbedekkingen verzamelen en, daar deze om practische redenen niet hermetisch sluitbaar te maken zijn, ontsnappen. Ieder, die ooit bovenlichtzalen te verwarmen heeft gehad, weet dat de warme lucht zich in de ruimte tusschen de beide glasbedekkingen verzamelt en haar waterdamp aan de ruiten, die met de buitenlucht in aanraking zijn, condenseert. Zal dit nu bij de Beurs *niet* het geval zijn en, zoo ja, waarom?

Gaarne zullen ik en anderen vernemen, waardoor dit alles verkregen wordt. Wil de heer Wolter ons één gebouw noemen, waar het systeem is toegepast, dan kunnen wij dat met vrucht bestudeeren.

Uw verslaggever.

PRIJSVRAGEN

Studenten-Societeit met Kasteleinswoning te Utrecht.

De Commissie voor den bouw der Studenten-sociëteit te Utrecht wenscht eene prijsvraag uit te schrijven voor het maken van een schetsontwerp met raming van kosten voor een Sociëteitsgebouw met Kasteleinswoning. Voor deze prijsvraag zijn de navolgende voorwaarden en bepalingen vastgesteld:

Art. 1. De mededinging wordt opengesteld tusschen alle bouwmeesters in Nederland woonachtig.

Art. 2. Het voor den bouw bestemde terrein is op de situatie-teekening (*) met de letters A. B. C. D. E. F. G. H. I. aangegeven; van de strook D. E. mag 2 meter ten zuiden van den voorbouw D. C. niet worden bebouwd.

Art. 3. Het Sociëteitsgebouw moet geplaatst worden met den hoofdgevel aan het Janskerkhof.

Gewenscht wordt de mogelijkheid om met rijtuigen aan de zijde van het Janskerkhof te kunnen inrijden en over het terrein naar de Boothstraat te kunnen uitrijden. De ingang van het te ontwerpen gebouw kan langs dezen rijweg gelegen zijn.

Art. 4 Het gebouw zal moeten zijn eenvoudig en degelijk ingericht en van solide materialen opgetrokken.

Het gebruik van surrogaten aan het uitwendige is buitengesloten. In de keuze van den bouwstijl is men geheel vrij. Voor zooveel niet gebruik gemaakt wordt van de fundamentmuren der bestaande kelders, kan worden aangenomen dat op 0.50 M. + R.P. goede bouwgrond aanwezig is. De voorgevel langs het grachtje zal, voor zooveel niet van de bestaande fundeering wordt gebruik gemaakt, moeten worden aangelegd op voldoende betonbekisting waarbij te rekenen dat het water tot 0.40 + R.P. kan afloopen.

De hoogte van den beganen grondvloer, moet minstens 0.50 M. boven het terrein van het Janskerkhof of op 2.92 M. + R.P. liggen.

Het gebouw moet bevatten:

Op den beganen grond:

a. Eene conversatiezaal groot ± 160 M².

b. Een biljartzaal groot genoeg voor de opstelling van 3 biljarts. De afstand tusschen de biljarts onderling en met den muur mag niet kleiner zijn dan 2 meter.

De onder *a* en *b* genoemde zalen moeten ten opzichte van elkander zoodanig zijn gelegen, dat zij in onderling verband met elkander gebracht kunnen worden.

c. Een buffet, zoodanig gelegen, dat daaruit en in de conversatiezaal en in de biljartzaal kan worden bediend; het moet in behoorlijke verbinding worden gebracht met de na te melden keuken en met de kelderruimte.

d. In verband met het buffet wordt verlangd een buffetkamer en een bediendekamer, waarin vaste kasten voor de kleeding van 6 bedienden, zoomede een privaat.

e. Een speelkamer groot ± 42 M².

f. Ruime vestibule (minstens 3 à 4 meter breed) met tochtpui afgescheiden van den ingang en in verbinding met voldoende garderobe, toilet met retirade voor 3 closets en afzonderlijk pissoir voor 6 personen.

g. Behalve een steenen hoofdtrap moet een dienststrap aanwezig zijn.

(*) Het volledige programma met situatieteekening is op franco aanvrage verkrijgbaar bij den heer P. den Boer, uitgever te Utrecht.

Op de verdieping:

h. Een leeszaal van ± 80 M². met vaste open boekenkasten.

i. Een eetzaal van ± 80 M².

j. Een Senaatskamer van ± 54 M².

k. Een Commissiekamer met vaste gesloten boekenkasten ± 42 M².

l. Een kleine dispuutkamer.

m. Een keuken groot ± 30 M². met spoelkeuken groot ± 20 M². en provisieruimte. De beide laatstgenoemden mogen ook eventueel op een insteekverdieping worden ondergebracht.

n. Een aanrechtkamer in verbinding met de eetzaal en de keuken, en voorzien van de noodige kasten tot berging van servies en tafelgoed.

o. Een toilet- en privaatruimte met 2 closets en 3 pissoirs.

Kasteleinswoning.

Deze moet bevatten op den beganen grond een kantoortje en verder 4 vertrekken, die op verschillende verdiepingen kunnen worden ondergebracht, mits behoorlijk van de sociëteitsruimte gescheiden.

Bij het ontwerp moet worden gerekend op het gemakkelijk kunnen aanbrengen van ventilatie en centrale verwarming en dus de noodige ruimte worden aangewezen voor den schoorsteen en toe- en afvoerkanalen voor versche lucht. Het plan daarvoor wordt echter niet gevraagd en behoeven daarvoor geen kosten te worden begrepen in het hierachter genoemde cijfer.

Wel zijn in de vertrekken onder de letters *a, e, h, i,* nog afzonderlijke stookplaatsen, geschikt voor het opstellen van open haarden, gewenscht, waarvan de inrichting bij het plan en de begrooting moet worden opgenomen.

Voor het opstellen der verwarmingstoestellen en berging van brandstoffen, is in den kelder op de noodige ruimte te rekenen. De nog aanwezige bestaande kelders zijn echter van voldoende grootte.

Gasleiding, waterleiding en rioleering, voor zooveel binnenshuis, moeten in de bouwsom begrepen zijn.

Aan de zuidzijde moeten zonneschermen of marquisen kunnen worden aangebracht, zonder misstanden met de architectuur in het leven te roepen.

Het grachtje voor het gebouw aan het Janskerkhof moet worden overkluisd op ijzeren binten en een terras vormen, mede geschikt als zitplaats.

Art. 5. Verlangd worden de navolgende stukken:

A. Twee planteekeningen, eene ter hoogte van den beganen grond en eene ter hoogte van de verdieping, de bestemming der lokalen moet in de plannen ingeschreven zijn zonder renvooi. Deze op de schaal van 1 à 200.

Wordt eene insteekverdieping boven enkele vertrekken ontworpen, dan is ook deze in plattegrond aan te geven.

B. De voorgevel, de achtergevel, de zijgevel en minstens twee doorsneden, waarvan een over de lengte en een over de breedte van het gebouw, beiden zoodanig gekozen, dat daaruit zooveel mogelijk de constructie van het gebouw blijkt.

Deze teekeningen op de schaal 1 à 100.

c. Een travée van den voorgevel en een travée van de conversatiezaal met bijbehoorende doorsnede op de schaal van 1 à 20.

De gevraagde teekeningen worden verlangd in lijnen, en mogen niet worden opgewerkt.

d. Eene beknopte memorie van toelichting, voornamelijk met het oog op de te gebruiken bouwstoffen.

e. Eene gespecificeerde raming van kosten, opgemaakt volgens de bij het programma behoorende eenheidsprijzen.

Het ontwerp mag de som van ƒ 90.000 niet te boven gaan, zullende plannen, die volgens het oordeel der Jury deze bouwsom overschrijden, onvoorwaardelijk worden ter zijde gelegd.

Art. 6. Het ligt in de bedoeling der Commissie den bouw op te dragen aan den vervaardiger van het door de Jury te bekroonen project, op de voorwaarden der honorariumtabel van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De eventueele opdracht en een som van ƒ 250.— vormen den eersten prijs. Voor het opvolgend beste plan wordt een tweede prijs uitgeloofd van ƒ 700.— en voor het daaropvolgende plan een derde prijs van ƒ 250.—. Mocht evenwel, hetzij van den voorgenomen bouw worden afgezien, of door de Commissie met den bekroonde tot geene overeenstemming kunnen worden gekomen omtrent het definitieve bouwplan, dan zal aan den bekroonde, behalve de genoemde ƒ 250.—, eene schadeloosstelling van ƒ 750.— worden uitgekeerd.

Mocht omtrent de oorzaak van het niet tot overeenstemming komen verschil van meening tusschen de prijsuitschrijvers en den bekroonde ontstaan, dan zal zoodanig verschil worden onderworpen aan de arbitrage van eene commissie van 3 personen, waarvan ieder der partijen er een kiest en de derde door de beide gekozenen wordt aangewezen.

Partijen zullen gehouden zijn zich aan de uitspraak van deze, als goede mannen oordeelende, commissie te onderwerpen, zonder hooger beroep in rechten, zullende deze commissie tevens bepalen, door welke partij alsdan de deswege gemaakte onkosten moeten worden voldaan.

Wanneer de Jury oordeelt dat geen der ingekomen plannen voor bekroning in aanmerking komt, dan kan een bedrag van ƒ 1200 volgens het voorstel van de Jury onder de vervaardigers van de 3 best geoordeelde plannen, als premiën, worden verdeeld.

Door het aanvaarden van een premie wordt het betreffende plan eigendom van de Commissie voornoemd.

Art. 7. De in art. 5 genoemde stukken worden voor of op den 1n Juli 1898 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den heer H. Waller, Korte Nieuwstraat 7, Utrecht.

Zij moeten vergezeld zijn van een correspondentieadres, om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of motto en vergezeld van een verzegelden naambrief, waarop van buiten het motto is herhaald en van binnen de naam en woonplaats van den inzender zijn vermeld.

Het schrift op de teekeningen en van de bijgaande stukken moet van een andere hand, dan die van den ontwerper zijn.

Art. 8. De Jury voor de beoordeeling zal bestaan uit de heeren C. Muysken, ingenieur-architect te Baarn, F. J. Nieuwenhuis, directeur der gemeentewerken te Utrecht en C. H. Peters, Rijks-bouwmeester te 's Gravenhage, en de heeren H. Waller en G. J. Sprenger, leden der Bouwcommissie voor de Sociëteit.

Ontwerpen, die naar het oordeel van de Jury afwijken van de bepalingen van dit programma, komen voor de bekroning niet in aanmerking.

Art. 9. De Commissie behoudt zicht het recht voor alle ingezonden ontwerpen met de bijbehoorende toelichting en raming, telkens gedurende ten hoogste veertien dagen, openlijk tentoon te stellen te Utrecht en in het gebouw der Maatschappij ter bevordering der Bouwkunst te Amsterdam. Het bekroonde ontwerp en dat waaraan de 2e prijs is toegekend, worden in elk geval het eigendom der Commissie, de overige ontwerpen zullen uiterlijk zes maanden na den termijn van inzending vrachtvrij worden teruggezonden aan de opgegeven correspondentie-adressen. De ontvangen stukken zullen onmiddellijk na ontvangst door de Commissie tegen brandschade worden verzekerd, elk ontwerp tot een bedrag van ƒ 500.

Een kort verslag, vermeldende de motieven, die de Jury tot hare beslissing hebben geleid, zal op de tentoonstellingen ter lezing zijn en zal aan de inzenders met hunne plannen worden toegezonden.

Versiering van het Tournooiveld te 's-Gravenhage.

Van de 18 ontwerpen met 35 teekeningen, die ruim een maand geleden bij de versierings commissie van het hoofdcomité voor de inhuldigingsfeesten voor de versiering van het Tournooiveld waren ingekomen, is het de Jury na grondig onderzoek gebleken, dat geen der beide ontwerpen, die in aanmerking kwamen om in andere bescheuwing te worden genomen, voor het in het programma aangegeven bedrag waren tot stand te brengen.

De Jury heeft mitsdien tot haar leedwezen aan geen ontwerp prijs of premie kunnen toekennen. Eenparig was de Jury van oordeel, dat aan het ontwerp ingezonden onder het merk „Oranje" de meeste verdienste moest worden toegekend en dat van het ontwerp, ingezonden onder het merk „Niets zonder moeite", ook enkele onderdeelen en de algemeene kleurverdeeling mochten worden geroemd.

Op voorstel van de versierings commissie heeft het uitvoerend comité besloten aan den ontwerper van „Oranje", den heer Paul J. de Jongh, architect te Amsterdam (Hoogelieregracht), een vergoeding voor zijn te waardeeren arbeid te verleenen van ƒ 75 en aan den ontwerper van „Niets zonder moeite", den heer Frans Bakker te 's Gravenhage, een vergoeding van ƒ 25.

Technische Vakvereeniging.

Afdeeling 's-Gravenhage.

Vergadering van **2** *April* **1898.**

De vergadering werd geopend door den Voorzitter en na lezing der notulen begon de heer J. A. v. d. Kloes zijn voordracht: „'t Een en ander uit de hedendaagsche ijzerindustrie".

In duidelijken vorm behandelde spreker zijn onderwerp, hetwelk zeer in den smaak der leden viel, getuige het langdurig applaus, hetwelk aan voornoemden spreker mocht te beurt vallen. De Voorzitter dankte met een kernachtig woord namens de geheele Vergadering.

Vervolgens werd voorgelezen het rapport der commissie van arbitrage; de beslissing van deze bekende zaak viel uit ten gunste der Haagsche Afdeeling.

De Voorzitter deelde vervolgens mede, dat de heer A. J. Sanders op de eerstvolgende vergadering eene expositie van teekeningen en photographieën zou geven.

In de Vragenbus bevonden zich 2 vragen, waarvan de eene welwillend door den heer J. A. v. d. Kloes schriftelijk en de andere door den heer L. A. v. Essen ter eerstvolgende vergadering mondeling zou behandeld worden.

Na rondvraag aan de leden sloot de Voorzitter deze druk bezochte vergadering.

Afdeeling Utrecht.

Vergadering van Vrijdag **8** *April* **1898.**

Na het voorlezen en goedkeuren der notulen van de vorige vergadering, doet de Voorzitter mededeeling van een schrijven van het hoofdbestuur, betreffende de samenstelling van de commissie, in zake de verzekering der leden van de Technische Vakvereeniging.

Voorts wordt mededeeling gedaan van een ingekomen schrijven van den heer D. A. Willemsen Jr., waarin hij van af heden als lid der Technische Vakvereeniging bedankt en zulks in verband met zijne benoeming te Zwolle.

Uit de stemming voor een lid van het informatie-bureau blijkt, dat met groote meerderheid van stemmen als zoodanig wordt gekozen de heer J. Wesselman, die deze benoeming aanneemt.

Het bezoek aan het nieuwe telefoon-bureau wordt bepaald op Maandag 11 April, 's middags één uur.

Hierna wordt overgegaan tot eene kunstbeschouwing over verschillende plaatwerken, waaronder de reproductie der vijf in de eerste plaats bekroonde plannen onzer prijsvraag voor den bouw van eene nieuwe Beurs te Amsterdam (1886) welke portefeuilles, door tusschenkomst van den heer E. von Saher, consor-

vator van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, door genoemd Museum welwillend waren uitgestaan en de leden genomen tijd aangenaam en nuttig bezig hielden.

Na eenige besprekingen van verschillenden aard, wordt de vergadering gesloten.

NED. VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS.

18e *Alg. Vergadering op* 12 *April, te Amsterdam*

Na een korten welkomstgroet van den Voorzitter bracht de secretaris, de heer D. Lako, verslag uit over de verrichtingen en den toestand der vereeniging in het afgeloopen jaar, waaruit o. a. blijkt dat het aantal gewone leden 200 bedraagt, dat der donateurs 4, eereleden 2 en 13 correspondenten.

De ontvangsten al / 1108 zullen, wanneer alle rekeningen betaald zijn, niet geheel voldoende zijn om de uitgaven te bestrijden, zoodat een klein deficit zal moeten worden gedekt.

De begrooting voor dit jaar werd in ontvangst en uitgaaf vastgesteld op / 1316, waarop dan het nadeelig saldo tot / 90 is teruggebracht.

De aftredende voorzitter werd met 38 van de 40 uitgebrachte geldige stemmen herkozen.

De periodiek aftredende bestuursleden D. G. Eeerman en H. A. G. Bekker werden mede herkozen, en in plaats van wijlen den heer Lens gekozen de heer G. W. Boot Bz. te Amsterdam.

Een commissie, met den heer J. Versluys als voorzitter, bracht rapport uit over de vraag: „in welke richting het teeken onderwijs op de lagere school moet worden gegeven". Volgens dit rapport moet het teekenen op de lagere school blijven een stelselmatig handteekenen, gevestigd op meetkundigen grondslag, daar de eenvoudigste meetkundige figuren de grondvormen zijn wat het dagelijksen leven te aanschouwen geeft en om hun elementair karakter meer dan andere voorbeelden geschikt zijn voor het begin.

De commissie acht het teekenen naar de natuur voor leerlingen van de lagere school minstens even noodig als het teekenen naar vlakke figuren.

Het natuurlijk aanleeren van goed uitgevoerde wandplaten blijve aanbevolen.

Ook het natuurlijk aanleeren van goede voorbeelden, die de leerlingen voor zich hebben, kan in de lagere schoolklassen toegelaten worden. Daarbij is echter een klassikale behandeling van het voorbeeld noodig, gelijk ook bij de wandplaat.

Dikwijls zijn op het teekenvlak, dat de kinderen in handen krijgen, stramlijnen aangebracht in den vorm van uitgen, lijntjes enz. Zulke stramlijnen zijn voor eerstbeginnenden te verdedigen, omdat zij een splitsing der moeilijkheden brengen. Het komt echter veelvuldig voor, dat men veel te lang op een dergelijk teekenvlak laat teekenen.

De Voorzitter deelde mede, dat het voornemen bestaat op het graf van den heer Lens een eenvoudig gedenkteeken te plaatsen. De bijdragen, die daarvoor zijn gevraagd, zijn in voldoende mate ingekomen en naar de commissie te Utrecht overgemaakt. De heer Bart van Hove is zoo welwillend geweest Lens' portret te modelleeren, dat door den heer Begeer in tertaal zal worden gegoten.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1072e *Vergadering op Woensdag* 13 *April* 1898.

De vergadering werd geopend door den heer Joseph Cuypers. Na lezing der notulen werd 't woord gegeven aan den heer C. W. Nijhof tot het houden van zijn bijdrage. Spreker had als onderwerp gesteld „de bouwkunst in het Noorden van Frankrijk, van de 12e tot de 16e eeuw" en begon zijn voordracht met het teekenen van een kaart van het Noorden van Frankrijk, waarvan het „Ile-de-France" het middenpunt vormt, waaromheen zich de puntsen groepeeren gelegen in Champagne, Picardië en Normandië. Juist in deze streken liggen alle plaatsen, die geheel dezelfden stempel van opvatting dragen en waarvan als bekermat zuker een gedeelte van het „Ile de France" aangewezen kan worden, al het gedeelte juist ten Noorden van Parijs. De meeste dezer bouwwerken zijn min of meer gerestaureerd, waarvan verscheidene door Viollet-le-Duc. Een prachtige collectie van deze werken, als de Notre Dame te Parijs, de kerken te Rouaan en Parijs en tal van andere toonden ten duidelijkste aan, hoe groot de overeenkomst dezer bouwgewrochten is.

Aan het einde van de bijdrage vond de daarbij behoorende kunstbeschouwing plaats. Nadat nog eenige vragen door verschillende leden aan den heer Nijhof waren gesteld, werd den spreker hartelijk dank gezegd voor zijne bijdrage. Voorts werd mededeeling gedaan, dat een contract is opgesteld voor den opvolger van den tegenwoordigen uitgever van *De Architect*. Als doel van de zomerexcursie werd aangenomen een bezoek aan het kasteel „De Haarzuilen".

Na eenige huishoudelijke aangelegenheden werd de goed bezochte vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Minister van Koloniën heeft den heer Willy Martens, kunstschilder alhier, de vervaardiging opgedragen van een levensgroot portret van H. M. de Koningin in kroningsornaat, welk schilderij bestemd is om te worden geplaatst in het paleis van den Gouverneur-Generaal te Buitenzorg.

— Paasch-Maandag had in de Ambachtsschool de gewone jaarlijksche prijsuitdeeling plaats. Ditmaal had deze uitreiking een meer feestelijk karakter, omdat tevens het vijf-en-twintigjarig bestaan van de school te herdenken viel. Talrijker dan ooit waren dan ook de belangstellenden opgekomen. In de voorste rijen werden opgemerkt de vertegenwoordiger van den Minister van Binnenlandsche Zaken, de heer Huber, chef van de afd. onderwijs aan dat departement; de wethouder van onderwijs, de heer Meuten; de heer Blussé, lid van Gedep. Staten; vele hoofdambten van kunst- en nijverheidsverecnigingen hier-ter-stede, directeuren van ambachtsscholen in andere plaatsen enz.

Na een welkomstwoord van den voorzitter van de vereeniging Ambachtsschool, den heer A. P. Godon, werd medegedeeld dat namens H. M. de Koningin-Regentes bij het bestuur der school een schrijven was ingekomen, in welk schrijven Hare Majesteit, naar aanleiding van een tot haar door het bestuur gerichten brief, de school een gift van / 200 doet toekomen als blijk van belangstelling in genoemde instelling. H. M. noodigt het bestuur uit dit bedrag te willen bestemmen, hetzij voor de ambachtsschool, hetzij voor het pensioentonds van de leeraren, onderwijzers en het vast aangestelde dienstpersoneel dier school, hetzij voor beide doeleinden.

Luid applaus begroette de voorlezing van dit schrijven. De Voorzitter wees erop dat Hare Majesteit reeds meermalen hare belangstelling had getoond, en dat ook thans wederom gebleken was dat de Ambachtsschool in H. M. de Koningin-Regentes een ware Beschermvrouwe heeft.

Vervolgens herdacht de heer Godon het 25-jarig bestaan der instelling. In dankbare herinnering bracht spreker tevens de oud-Minister Tak van Poortvliet verkregen rijkssubsidie, welke veel had bijgedragen tot uitbreiding enz. van het schoolgebouw.

De Voorzitter wees erop, dat de school begon met 40 leerlingen en dat thans 300 à 350 leerlingen aan de instelling onderwijs genieten, voorts dat 16 percent als ambachtsman hun weg hebben gevonden.

Na een woord meer speciaal tot de leerlingen, die de school met getuigschrift gaan verlaten, worden de prijzen uitgereikt. Een leerling, Burgwal, die den Godon-prijs (een horloge) had verworven, werd door zijn kameraden luide toegejuicht.

Na afloop werden aan den directeur, den heer Boersma, van verschillende zijden hartelijke ovaties gebracht.

De tentoonstelling is een gunstig getuigenis voor leeraren en leerlingen. Aan de expositie is een verloting verbonden.

— De schilder Apol heeft dezer dagen, in opdracht van de Regentes, een groot schilderij voltooid, voorstellende een der fraaiste fragmenten van zijn panorama-doek, het schuitje van Barendsz en Heemskerk aan de kust van het eiland bij middernachtszonlicht. De Regentes heeft dit schilderij aan de Koningin ten geschenke gegeven.

— De beeldhouwer Matteucci, die verleden jaar op de Dordtsche tentoonstelling bekroond werd voor een mooi geboetseerde groep „Haasje-over spelcgende jongens", houdt zich op het oogenblik bezig met de buste van de Koningin, naar een der best geslaagde photographieën.

Amsterdam. In de groote hal van het nieuwe postkantoor zal een borstbeeld in marmer van de Koningin worden geplaatst, waarvan de uitvoering is opgedragen aan Bart van Hove. De groote afmeting der omgeving en de aanzienlijke hoogte van 9 M. in aanmerking nemende, ontwierp hij een meer dan levensgroote buste, waarvan het model in gips thans op zijn atelier gereed staat.

Naar het *Groene Weekblad* mededeelt, is de Koningin voorgesteld met een diadeem in het haar; de edele uitdrukking van het gelaat is vol leven weergegeven, terwijl de rijke ornamentatie van het costuum en de losse luchtige plooien der draperie, welke het geheel afsluit, medewerken om den indruk hoogst gedistingueerd te doen zijn.

— De teekeningen van de Beurs te Amsterdam en van de Remonstrantsche kerk te Rotterdam, waarvan sprake is in het no. van heden voorkomende artikel „naar aanleiding van een verslag", zijn geëxposeerd in de Kalverstraat, hoek St. Luciensteeg, bij den heer P. Nierop.

— De leden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zijn uitgenoodigd de biljetten voor de verkiezing van twee leden van het Bestuur vóór 20 Mei e. k. aan het daarbij opgegeven adres te zenden. De aftredende leden zijn de heeren I. H. J. van Linteren en J. Matters *Jr.*, waarvan eerstgenoemde niet herkiesbaar is.

Leiden. De Raad heeft besloten alle beambten en werklieden der gasfabriek, ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan op 1 Mei a. s., een week salaris te schenken.

's-Hertogenbosch. Donderdag jl. besloot de Gemeenteraad het vaste personeel voor publieke werken te vermeerderen met een adjunct-ingenieur en met een adjunct-opzichter.

Haarlingen. Het voorstel van het gemeentebestuur tot aanstelling van een assistent-gemeente-architect, werd afgestemd; de Raad was van meening dat de architect het wel af kon met een jongmaatje.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Nederl.-Indië is:

toegevoegd aan den chef der 2e waterstants-afdeeling voor de opnemingen en werken in het bezang der verbetering van de bevloeiing en afwatering in het stroomgebied der Serajoe, de ingenieur 2e kl. M. A. Koster; aan den chef der irrigatie-afdeeling Serang, met oedoes als standplaats, de opzichter 3e kl. S. van Slooten;

benoemd tot opzichter 1e kl. de waarnemend opzichter 2e kl. A. D. Jansen;

overgeplaatst naar de residentie Menado, de opzichter 3e kl. L. G. Varkevisser; naar de residentie Ternate, de opzichter 1e kl. G. N. Luyke; naar de residentie Batavia, de opzichter 1e kl. G. Rapp; naar de residentie Madioen, de opzichter 3e kl. A. J. de la Rambelje;

gesteld tijdelijk ter beschikking van den chef der irrigatie-afdeeling Serang-, de opzichter 3e kl. E. W. Bitterberg.

— Bij kon. besluit zijn, met ingang van 1 Mei, benoemd tot opzichter 4e kl. van den Rijkswaterstaat A. van de Linde, A. Steendam en J. L. Bootsgezel.

— Bij Kon. besluit zijn de adsp.-opz. der telegraphie J. W. Rovijn, P. H. Bosch en J. G. C. Bugess, met ingang van 1 Mei a. s. benoemd tot opzichter der tel. 2e kl.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat zijn benoemd tot buitengewone opzichter: W. A. Dorrestar Pz., te Goes, bij het verramen en op diepte houden van de buitenhavens van het kanaal door Zuid-Beveland, en M. J. van Heumen, bij het uitvoeren van baggerwerk in het Aarlappelengat.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is, met ingang van 1 Mei 1898, op hun verzoek, eervol ontslag verleend aan A. J. van Leer als assistent voor de kennis van werktuigen aan de Polytechnische School te Delft, en aan R. van Hasselt als assistent voor de scheikunde aan genoemde School.

— Bij het kadaster is op verzoek eervol ontslagen J. J. Kuipers, landmeter 1e kl., en zijn benoemd tot landmeter 1e kl. P. van Dijk, te Hoorn, thans 2e kl.; tot landmeter 2e kl. J. Rietsema, te Assen, thans 3e kl.

— Dr. Cuypers is benoemd tot eerelid der Russische Vereeniging van architecten. De benoeming had plaats in eene buitengewone zitting, gepresideerd door den Eere-voorzitter der vereeniging, Grootvorst Wladimir Alexandrowitsj.

— Tot directeur der stedelijke gasfabriek te Leiden is door den Raad met algemeene stemmen benoemd de heer N. W. van Doesburgh, adjunct-directeur der Gemeente-gasfabriek te 's-Gravenhage.

— De heer N. R. de Kompenaer, directeur der gasfabriek te Doetinchem, heeft op zijn verzoek als zoodanig eervol ontslag gekregen.

— De heer A. G. de Beer, architect te Tilburg, is Woensdagmorgen plotseling overleden.

— Benoemd tot opzichter bij de duinwaterleiding te Haarlem de heer H. T. C. Bidetz, thans werkzaam bij den aanleg.

— De heer E. de Graaf te IJsselstein is benoemd tot gemeente-opzichter aldaar. Er waren 24 sollicitanten.

— Tot 2e onderwijzer in het timmeren aan de Ambachtsschool te Zwolle is benoemd de heer A. A. Lankhorst, vroeger opzichter bij den heer S. J. H. Troosters.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Twee bekwame opzichter-teekenaars bij een particulier architect. Adres lett. K C, Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

Opzichter bij het bouwen van een stalen veerpont. Adres persoonlijk bij den gemeente-architect C. van Weerden, te Tiel.

— Ervaren opzichter-teekenaar bij den bouw eener dokterswoning te Giethoorn. Adres den arch. B. Rouwkema te Steenwijk.

— Opzichter bij een bouwwerk. Loon naar bekwaamheid. Adres lett. P, Bureau Tubantia, Enschedé.

— Bekwaam technicker, liefst ingenieur, ter assistentie van den directeur eener groote zeepfabriek. Adres lett. K. N., Ducroissi Goetzee, Rotterdam.

— Directeur der Eerste Deutsche Strassenstrassenweg-maatschappij. Adres vóór 1 Mei aan den secretaris J. Blom te Meppel.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden op geriefe van heeren geabonneerden tweemaal per jaar voor achtereenvolgende weken kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de verzending der eventueel inkomende brieven.*)

— Jongman-ch. als aank. bouwk. teekenaar. Adres no. 622, Bureau dezes (*Zie advert. in dit no.*) (1)

Inspectrateurbeau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Opz.-teek., bureau- en waterb. kunde,	29 j.	geh.	verl. sal.	/ 65–70	p. m.
2. Opzichter	28 „	„	„ „	65	„ „
3. Opz. of Teeken.	20 „	ongeh.	„ „	60	„ „
4. Teeke-, hard-, bouw- en pentoekenen,	ongeh				
5. Opz. of Teek.,	leeft. 23 j.	ongeh.	verl. sal.	55–85	p. md.
6. Opz., waterpassen, leeft.	27 „	„	„ „	?	

Een JONGMENSCH, oud 20 jaar, drie jaar op een Kantoor van een Architect, tevens Gemeente-Opzichter, werkzaam, **zoekt plaatsing** als

Aank. Bouwk. Teekenaar,

Br. fr. onder No. 622, Bureau dezes

PRIJSVRAAG.

De Commissie voor den bouw der Studenten-Sociëteit te *Utrecht* wenscht **eene prijsvraag** uit te schrijven voor het maken van een schets-ontwerp met raming van kosten voor een

Sociëteits-Gebouw met Kasteleinswoning.

Het programma van eischen op franco aanvrage verkrijgbaar gesteld bij den Heer P. DEN BOER, Uitgever te *Utrecht*.

DE LINT & Co.,
Rotterdam.
Nieuwe Haven 39.
VLOER- en WANDTEGELS.
Depôts | MINTON HOLLINS & Co. VILLEROY & BOCH.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaatinrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

A. P. SCHOTEL Gzn
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

Machinale Jalousiën Fabriek
voor **HUIZEN** en **BLOEMENKANTEN.** Concurreerende prijzen. ruimen voorraad.
S. BRUIGOM, Arnhem.

Electriciteits Maatschappij „Phaëton",
voorheen
ROOTHAAN ALEWIJNSE & Co.
Nijmegen. — Brussel.
ELECTRO-TECHNISCH BUREAU.
Electrische verlichting en Krachtoverbrenging.
SPECIALITEITEN.
1°. Fabrieken van gloeilampen en electrische toestellen.
2°. Dynamo-machinen en electro-motoren.
3°. Booglampen, geleidingdraad, kabel, koolspitsen en alle verdere behoeften op het gebied der electro-techniek.
4°. Alle artikelen op het gebied der huistelegraphie en telephonie.
Engros-handel en Export naar Koloniën, Transvaal en alle overige landen.
UITERST BILLIJKE PRIJZEN. PRIMA QUALITEIT
Catalogi franco op aanvrage.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zuiddorpe*, zullen op ***Dinsdag den 26en April 1898***, des namiddags te **2** ure ten Raadhuize bij enkele inschrijving

aanbesteden:

Het maken van een 2.80 M. breede Kelbaan:
1e perceel 2628 strekkende meter Zandwegen.
2e perceel 220 strekkende meter Zandwegen.
Alles in den polder Zuiddorpe Noorddeel, van „de Ster" tot de Belgische grens.

De aanwijzing op het terrein geschiedt op den dag der aanbesteding, des morgens te 9 ure, waartoe saam te komen in de buurt *DE STER*.

Bestekken zijn verkrijgbaar bij den Gemeente Secretaris, tegen betaling of toezending van 50 cent per exemplaar.

Ram. van het 1e pere. f 2595.
„ „ „ 2e „ f 2110.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
C. VAN WAES, *Burgemeester.*
A. MOERDIJK, *Secretaris*

AANBESTEDING.

Het HEEMRAADSCHAPS-BESTUUR van de MARK EN DINTEL is voornemens op **Woensdag den 4 Mei 1898**, voorm. **10** ure, in het *Zuid-Hollandsch Krijthuis* van den heer A. VAN HOVE, *Groote Markt* te *Breda*, in het openbaar

aan te besteden:

BESTEK No. 1.

De herstellingen en vernieuwingen met het eenjarig onderhoud der Sluis en Pakwerken, het maken eener Basaltmuur, lang 30 meters, het verlengen eener Krib met 25 meter, het daarstellen eener Telephoon-leiding met palen en aanhooren, in een perceel, geraamd op f 13,500.

BESTEK No. 2.

Het baggeren in de rivier in drie perceelen en in massa, het 1e perceel 2500, het 2e perceel 22,000, het 3e perceel 28,000 M³.
De massa, het 2e en 3e perceel te zamen 50,000 M³.
Het geheel geraamd op f 17,600.

De bestekken zijn op franco aanvrage en tegen betaling van 50 cents per exemplaar te bekomen bij den Waterbouwkundige F. A. H. VAN DER VAART, te *Oud-Gastel*, bij wien nadere inlichting is te bekomen.

Aanwijzing op *Donderdag den 28 April 1898*, voorm. 10 ure.

Aanbesteding.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Smilde*, zijn voornemens op ***Maandag 2 Mei 1898***, des morgens ten ***elf*** uur, ten Gemeentehuize aldaar, publiek, bij enkele inschrijving,

aan te besteden:

Het verbouwen en vergrooten van de School te *Hijkersmilde* benevens het stichten eener ONDERWIJZERSWONING aldaar.

Het bestek (met twee teekeningen) ligt ter Gemeente Secretarie ter inzage en is aldaar verkrijgbaar tegen contante betaling van f 1.—.

Aanwijzing door den Gemeente-Architect P. J. KRAMERS op den 26 en 28 April 1898.

SMILDE, 15 April 1898.

Burgemeester en Wethouders,
De Burgemeester
N. G. SERVATIUS.
De Secretaris
S. KOOGER.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade
De NEDERLANDEN van 1845
's-GRAVENHAGE, ***Kerkplein***, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.
LAGE PREMIËN.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.**

Aanbesteding.

Het Bestuur van het Waterschap KAMPERVEEN is voornemens ***Maandag 25 April 1898***, des voormiddags te **10½** uur, ter Secretarie van de Gemeente Kamperveen, Grafschap te Kampen,

aan te besteden:

Het vernieuwen van de BRUG in den Hoogenweg, nabij het huis van den Heer R. KOERS te Kamperveen.

Aanwijzing Donderdag 21 April a. s., des voormiddags 10 uur.

Bestek en teekening liggen van Dinsdag 19 April a. s. af ter inzage ter Secretarie van de Gemeente Kamperveen, alwaar gedrukte exemplaren van het bestek à f 0,25 verkrijgbaar zijn.

Het Bestuur voornoemd,
A. STUIVEZAND, *Dijkgraaf.*
W. MEIJER, 1e *Secretaris.*

OPRUIMING

van vroegere Jaargangen van
„DE OPMERKER".

Voor zoover de voorraad strekt, worden de volgende jaargangen van *„De Opmerker"* tegen de daarbij vermelde prijzen opgeruimd:

		In losse bladen.	Ingenaaid
Jaargang	1884	f 1.50	f 2.—
„	1885	„ 1.50	„ 2.—
„	1886	„ 1.50	„ 2.—
„	1887	„ 1.50	„ 2.—
„	1888	„ 1.50	„ 2.—
„	1889	„ 1.50	„ 2.—
„	1890	„ 1.50	„ 2.—
„	1891	„ *	„ 2.—
„	1892	„ *	„ 2.—
„	1895	„ 1.50	„ *
„	1896	„ 1.50	„ 2.—
„	1897	„ 2.—	„ 2.50

De met een * gemerkten zijn uitverkocht.

Na ontvangst van postwissel, waarop vermeld is welke jaargangen men verlangt, volgt de vrachtvrije toezending

DE ADMINISTRATIE.

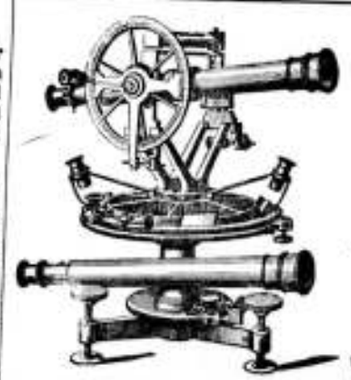

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 17. ZATERDAG, 23 April 1898

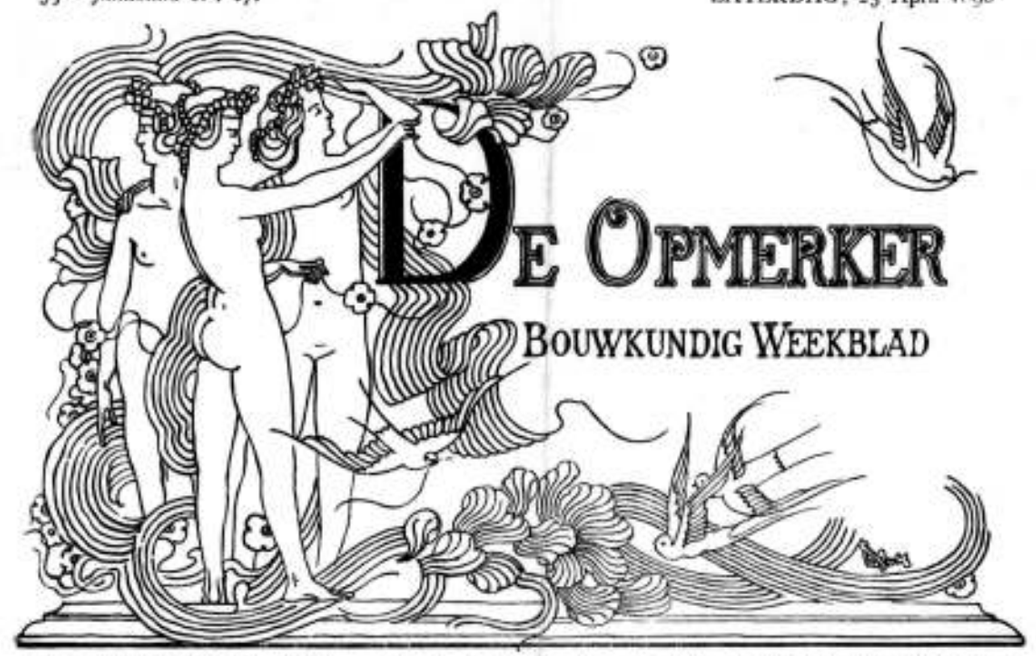

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 20e Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland f 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling f 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling f 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

TER OVERWEGING.

Het standpunt, dat wij ten opzichte van de Amsterdamsche beursquestie hebben ingenomen, is van zekere zijde afgekeurd. Hebben wij inderdaad die afkeuring verdiend?

Voorop worde gesteld dat ons blad, daarin gelijkstaande met de bouwkundige vereenigingen, in de eerste plaats beoogt het voorstaan van de belangen der architecten in het algemeen. De illusie, dat wij de bouwkunst zouden kunnen „bevorderen", hebben wij nooit gehad, overtuigd als wij zijn dat dit doel alleen door individueele pogingen bereikt kan worden.

Na zijn door de wijze, waarop het Amsterdamsche gemeentebestuur de beursquestie heeft beëindigd, de belangen der Nederlandsche architecten ernstig geschaad. Er worden hier-te-lande te weinig monumentale bouwwerken gesticht dan dat men, als zich zulk een zeldzaam geval eens voordoet, erin zou mogen berusten dat een eerlijke prijskamp achterwege blijft.

Aanvankelijk hebben de bouwkundige vereenigingen haar plicht begrepen. In het orgaan van de Maatschapij werd, toen de Octobermaand van 1896 de beslissing in zake de bouwquestie scheen te zullen brengen, de wijze waarop het gemeentebestuur handelde, streng afgekeurd. Het slot van het artikel luidde: „Indien de Raad nu toch besluiten mocht om zonder verdere openbaarmaking der plannen de laatste voordracht van B. en W. omtrent den beursbouw aan te nemen, dan zal het verwijt vernomen worden, dat de nieuwe beurs als bij verrassing tot stand zal komen, omdat de Raad de beursquestie beu is en hem lust en belangstelling tot onderzoeken en overwegen ontzonken zijn. Een besluit, onder zulke omstandigheden genomen, zou al hoogst betreurenswaardig zijn". Bij dit afkeurend oordeel sloten zich alle andere bouwkundige bladen aan. Zelfs werden reeds namen genoemd van architecten, tusschen wie men een besloten prijsvraag wenschte uitgeschreven te zien. Naar aanleiding van het ongeteekend artikel, waarin die bouwmeesters werden aangeduid, schreven wij: „Wij hopen en vertrouwen dat de architecten, in dit stuk bedoeld, aan de opstelling daarvan vreemd zullen blijken te zijn, daar het publiek anders een zonderling denkbeeld moet krijgen van de zeden, die in de bouwkundige wereld heerschen. Men maakt er zich nu warm over naar wiens ontwerp het gebouw zal verrijzen, doch verliest daarbij de terreinquestie, waar het toch in de eerste plaats op aan komt, vrij wel uit het oog. Dit is te bejammeren, want ook de meestbegaafde bouwmeester moet fiasco maken als geen geschikte plaats hem ten dienste staat. Er is nu in de vraag een persoonlijk element gekomen, dat zeker beter vermeden ware. Want wie nu tegen het terrein is, laadt al gauw den schijn op zich tegen den bouwmeester te zijn; wie daarentegen de plek goedkeurt, wordt, soms geheel ten onrechte, als een geestverwant van den architect aangezien."

Sommigen gingen verder. Zoo zond de heer Ed. Cuypers, architect, per adres aan den Raad een variant op het ontwerp-Berlage in, omdat het ontwerp zich „naar zijn meening uit een bouwkundig oogpunt niet kenmerkte door voldoenden samenhang". Niet alleen de scheeve plattegrond keurde hij af, doch ook op de minder gunstige ligging van de effectenbeurs en op de onmogelijkheid om den Damrak-gevel een monumentaal aanzien te geven, meende hij te moeten wijzen. Eindelijk verzocht hij dat de Raad „het aanhangig gemaakte voorstel van B. en W. niet in behandeling zou nemen, alvorens ook andere bouwkundigen van hunne inzichten zouden kunnen doen blijken."

Wat in dit adres gevraagd werd, scheen volkomen billijk. Het mag verondersteld worden dat de Maat-

schappij tot bevordering der Bouwkunst — had de onverwacht snelle wijze, waarop de Raad de beurszaak behandelde haar niet verrast — zich in gelijken geest zou hebben laten hooren. Want iemand, zoo nauw aan ons eerste bouwkundige lichaam verknocht als de heer J. K. de Kruyff, keurde de bijzondere protectie, den heer Berlage ten deel gevallen, af. Hij maakte zich ongerust „omdat hij wist, wat Berlage doen kan." Hij meende dat aan één architect „zonder verdere controle dan van een Raadscommissie van vijf leden, adviseurs van B. en W., het ontwerpen en uitvoeren van het beursgebouw niet mocht worden opgedragen."

Men herinnert zich, hoe de zaak verder behandeld werd. Het debat in den Raad was kort, want, zooals reeds van te voren tamelijk ondeugend was gezegd, de „neuzen" waren in geheime zitting geteld. En toen de uitslag der stemming openbaar was, werd er gejuicht, doch niet door het publiek op de tribune, maar door de edelachtbare vergadering zelve.

Dat de heer Berlage destijds er zich van bewust was, hoe weinig de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst met de wijze, waarop hij door het gemeentebestuur werd gekozen, zich kon vereenigen, mag worden afgeleid uit zijne verklaring, dat hij de handteekening herriep, door hem geplaatst onder het Grafelijkse-zaal-adres, waartoe de Maatschappij het initiatief had genomen. Daar de motieven, waarop die herroeping steunde, niet werden opgegeven, was de bedoeling om die Maatschappij onaangenaam te zijn, zeer duidelijk.

Het mag gezegd worden dat de Maatschappij in deze phase der Beursquestie, al had hare houding krachtiger kunnen zijn, toch zich bewust is geweest, dat zij voor de belangen van allen en niet van één enkele had op te komen.

Nadat echter eenmaal de beslissing gevallen was vond een omkeering plaats. Deze was merkbaar daarin dat het orgaan der Maatschappij, telkens als andere bladen aanleiding vonden om op de zaak terug te komen, zich tot zwijgen bepaalde. Van dit zwijgen wordt nu een verklaring gegeven, die ons al heel zonderling schijnt, en wel deze dat het geschiedde om den heer Berlage „onaangename woorden" van onze zijde te besparen! Zulk een teedere zorg zal deze heer, na de houding door de Maatschappij in October 1896 aangenomen, zeker niet hebben verwacht. Misschien heeft hij er in stilte wel over gelachen, wetende dat hij best in staat is zich met de pen te verdedigen, als dit noodig is.

Gewaardeerd dient te worden dat de heer De Kruyff zich gelijk bleef en dat hij de omkeering der Maatschappij niet heeft medegemaakt. Tot het laatste toe heeft hij mannelijk voor zijn meening gestreden. Te betreuren valt slechts, dat deze schrijver en met hem de meesten, die hetzij dan bevoegd of onbevoegd deze materie behandelden, zich te uitsluitend op een esthetisch standpunt plaatste. Daardoor ontstond de schijn, alsof de strijd minder voor algemeene beginselen van eerlijkheid en rechtvaardigheid, dan wel tegen den heer Berlage en zijn bouwtrant werd aangebonden.

Het schijnt wel vast te staan dat de eenige begeerte, die het gemeentebestuur bezielde, was om de Beursquestie tot elken prijs opgelost te krijgen. Om tot dit resultaat te komen stapte het over alles heen. Nu door de prijsvraag van 1884 en 1885 geen resultaat was verkregen, meende men het op een andere wijze te moeten beproeven, door met één architect aan het werk te gaan. Over de motieven, die tot de keuze van dien bouwmeester hebben geleid, hangt tot dusverre een ondoordringbare sluier. Eigenaardig en veelszins beteekenend is het zeker, dat het gemeentebestuur nooit noodig geacht heeft eenige rekenschap van die motieven te geven, ja dat eigenlijk niemand daar ooit om gevraagd heeft.

Dat er bij het gemeentebestuur overwegende bezwaren tegen een prijsvraag, zij het dan wellicht in meer of min besloten kring, zouden bestaan hebben, kunnen wij niet aannemen. Maar nu niemand der officieele bouwkunst-lichamen op zulk eene prijsvraag aandrong, was het begrijpelijk dat de heeren, alleen willens om de zaak zoo spoedig mogelijk van de baan te helpen, den prijsvraag-omhaal, die toch altijd, behalve een paar kwade kansen, vertraging met zich bracht, liever vermeden.

Hier ligt de schuld der bouwkundige vereenigingen. Haar plicht om, toen het nog tijd was, met eendrachtigen nadruk op het uitschrijven eener prijsvraag aan te dringen, hebben zij jammerlijk verzaakt.

Het is een ijdel pogen om de geheime roerselen, die tot die plichtverzaking bewogen hebben, te willen naspeuren. Verder dan tot gissingen brengt men het niet. Misschien voelde de Maatschappij, die pas de Cuypers-crisis had doorgemaakt en die zoovelen haar gelederen had zien verlaten, zich te zwak tot een flink optreden; een andere veronderstelling is dat de gebeurtenissen haar verrasten en dat zij, niet bijzonder snel in haar bewegingen, pas over actie begon te denken, toen daarvan toch geen gevolg meer kon worden verwacht.

Gemakkelijker te verklaren zullen velen de houding van „Architectura" vinden. In dit genootschap van jonge, nog gistende gemoederen, pas door de officieele rationalisten gewonnen, zag men Berlage aan voor den Messias der komende kunst. Wel was dit inzicht daar niet algemeen, en schreef een der leden, de heer J. L. M. Lauweriks nog in September 1896: „Nemen wij den toevalligen uiterlijken vorm en niet het innerlijk begrip tot richtsnoer, dan zouden wij Berlage den opvolger van Cuypers kunnen noemen, indien zijn handen niet onmachtig gebleken waren om de krachtige beginselen der middeneeuwen tot een eigen bouwkunst om te scheppen, indien zijn gezichtsvermogen niet te beperkt was om den wijd zich uitwelvenden horizon te zien, waarop alleen die bevoorrechten uitzicht hebben, wier bevatting omvangrijk genoeg is, om den geestelijken grondslag der Christelijke kunst zoo al niet te begrijpen, dan toch de grootheid ervan levend in zich te voelen. Is nu bouwen, als begrip, het innerlijke wezen, waaromtrent de latere vormomkleeding zich zich zal kristalliseeren, dan zegt men niet te veel als men beweert, dat Berlage daarvan niets of zeer weinig begrijpt." Deze uiting, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat, belette echter de toongevende leden van „Architectura" niet, in Berlage den man te zien, die, als een tweede Elisa, wanneer Cuypers ten hemel gevaren zou zijn, den profetenmantel zou oprapen. Nog op het oogenblik moet men de meest enthousiaste bewonderaars van het Beursontwerp in „Architectura" zoeken.

Enthousiasme is aan onze lauwe westerstranden een te zeldzaam verschijnsel, dan dat men het niet zou waardeeren als het zich eens vertoont. Wij geven toe, dat enthousiasme slechts een stroovuur is, dat even snel in lichte laaie staat als het uitdooft, maar toch, wij mogen zulk een spontane geestdrift wel. En daarom komt ons de houding van „Architectura" in zake de Beurs-questie, al meenen wij niet dat zij correct was, zooveel sympathieker voor dan die der Maatschappij.

De jeugd is nog niet berekenend, zij is bereid om voor haar ideaal offers te brengen. Eenmaal een man

gevonden hebbende, in wien zij haar streven beliehaamd zag, deed zij blijmoedig afstand van alle kansen, die een prijsvraag haar gegeven kon hebben.

Dat er van dergelijke geestdrift bij de bejaarde Maatschappij iets te bespeuren viel, zal niemand willen beweren. Maar de bezadigdheid van den gevorderden leeftijd geeft dikwijls een tegenwicht, als de jeugd wat al te opbruisend is. Daarom had de Maatschappij een goed werk kunnen doen, wanneer zij der enthousiaste jeugd onder het oog had gebracht, dat de bouwkundige vereenigingen in dit geval, hare sympathieën op zij zettend, geroepen waren de belangen van *alle* architecten te verdedigen, en dat zij dus op een prijsvraag-uitschrijving met ernst en klem hadden aan te dringen. Was de heer Berlage werkelijk *primus inter pares*, dan zou hij ook uit dien kampstrijd gezegevierend te voorschijn zijn gekomen.

Het is tegenwoordig toon om op prijsvragen met een zekere minachting neer te zien. Dat echter de Maatschappij en Architectura, die zelf het uitschrijven van prijsvragen tot een der belangrijkste deelen harer werkzaamheid rekenen, een dergelijke wijze van zien zouden hebben, schijnt al te onzinnig. Ontevredenen en mopperaars blijven er natuurlijk altijd, maar de onpartijdige zal moeten erkennen dat menige in de laatste jaren uitgeschreven prijsvraag een zeer bevredigend resultaat heeft gehad.

De pas uitgeschreven prijsvraag voor eene Studentensociëteit te Utrecht is een welkom bewijs, dat er ook thans nog wel menschen zijn, die van een eerlijken strijd wat goeds verwachten. Toen wij dat welgesteld programma lazen, schoen het ons dubbel jammer, dat ook voor de Amsterdamsche beurs geen wedstrijd had plaats gevonden.

Is het waar, dat wij maar één architect, Berlage, hebben en dat al de anderen, die zich bouwmeesters noemen, slechts miserabele stumpers zijn? Deze vraag zal slechts door de enthousiasten, waarvan wij boven spraken, met ja worden beantwoord. Het zou belangrijk zijn als men wist hoe andere vakgenooten hierover denken. Doch, helaas, die vakgenooten zwijgen, althans in het openbaar. Die zwijgt, consenteert, wordt nog altijd aangenomen, alsof nicts zeggen overal met goedkeuren gelijk zou staan.

De Nederlandsche volksaard is nu eenmaal zoo, dat hij zich niet dan in de uiterste noodzakelijkheid tot manifesteeren in het openbaar laat verleiden. Wanneer een bouwkundige quaestie als die der Amsterdamsche beurs zich in het buitenland had voorgedaan, dan zouden de architectonische bladen voortdurend gevuld zijn geweest met ingezonden stukken, waarin het geval van alle kanten zou zijn bekeken geworden. Bij ons niets van dien aard; wat der vakpers toekwam, liet men aan de dagbladpers over. Dat de heer Berlage zich zal verwonderd hebben over dit „stilzwijgen der bedoelde organen", zooals onlangs verondersteld werd, is alleen dan mogelijk, als hij het Nederlandsche volkskarakter niet kent. Als hij wijsgeerig is aangelegd, dan zal dit zwijgen, als uiting van de nationale traagheid en beschroomdheid, hem al zeer natuurlijk voorkomen. Doch dan zal hij ook het applaus na zijn lezing, „hoe lang en hoe warm het was", op de juiste waarde weten te schatten. Ware het mogelijk, den ter vergadering aanwezigen hoofd voor hoofd af te vragen, waarom zij zoo luid in de handen klapten, de gegeven antwoorden zouden een eigenaardig kijkje op de ontwikkeling onzer bouwkunstenaars geven. Sedert den tijd van Aristides is er nog niets veranderd.

De voorzitter der vergadering, die, met de beminnelijke ironie welke hem kenmerkt, in zijn openingswoord van het licht gewaagde, door den Pekfakkel, het Vethpotje en het nachtpitje over de nieuwe beurs in hope verspreid, bedoelde ongetwijfeld daarmede een zacht verwijt aan zoovele gezaghebbende architecten die, om welke redenen dan ook, hun licht met halsstarrigheid onder de korenmaat der gelijkenis bleven verborgen houden. Zoolang het ontwerp nog niet openbaar was, kon zwijgen verdedigd worden, al zou, zooals wij reeds boven hebben opgemerkt, een flink en mannelijk woord om op prijsvraag-uitschrijving aan te dringen zijn effect niet hebben gemist.

Toen echter de sluier eenmaal was opgelicht had men mogen verwachten dat, behalve de jeugdige enthousiasten, die den pekfakkel zwaaiden of het kromhout brandende omhoog hielden, ook ernstiger mannen hun oordeel over het ontwerp hadden gezegd. Zij hebben zich daarvoor echter zorgvuldig gewacht, en zoo is het ten eenenmale onbekend, welke hun meening is.

Een houding als deze verbindt tot niets, daar wie niets zegt, ook niets te verantwoorden heeft. Valt later de eenmaal voltooide beurs in den smaak van het publiek, als dit door de noodige vriendschappelijke raadgevers voldoende is voorgelicht, dan kan de zwijger van thans als zijn meening te kennen geven, dat hij dit succes wel heeft voorspeld. Is er later al weer een andere kunstrichting, die wat vóór haar tot stand is gebracht als van nul en geener waarde beschouwt, ontstaan, wat belet dan den zwijger om ieder die het hooren wil te verzekeren, dat het een dwaasheid was, anderhalf millioen aan een zoo totaal mislukte proefneming te besteden?

Zooals wij reeds zeiden, een uitzondering dient gemaakt te worden voor den heer De Kruyff, die, toen het nog tijd was, zijn waarschuwende stem deed hooren. Doch de collega's lieten hem alleen staan en verleenden hem niet den minsten steun; deze houding van de vakgenooten deed in leekenkringen de meening ontstaan, dat alle architecten, een paar onverbeterlijke mopperaars uitgezonderd, het beursontwerp om het eerst bewonderen. Die meening zal nog worden versterkt na het kort verslag van de gecombineerde beursvergadering, dat in ons vorig nummer werd aangehaald. Wie echter goed leest, zal zien dat de steller ervan in het geheel geen appreciatie van het ontwerp heeft gegeven.

Het beursontwerp is nu door zijn vervaardiger toegelicht. Tot een openlijke bespreking ervan is het evenwel niet gekomen. Het zou gewenscht zijn, dat de Maatschappij en Architectura zich nu nog eens combineerden om een dergelijken avond te organiseeren. Den heer Berlage zou dan verzocht kunnen worden, zijn artistieke geloofsbelijdenis in het openbaar af te leggen. Wie andere inzichten is toegedaan zou zich kunnen doen hooren. Een bespreking over de beste wijze, waarop een ontwerp voor een monument kan worden verkregen, zou niet uitgesloten behoeven te worden. In een vergadering als deze zouden wij bereid zijn, rekenschap van onze houding in de beurszaak te geven. Dat ook de heer R. tegenwoordig zou zijn en dat hij dan, zeker „dat er geen personen aanwezig zullen zijn, niet voldoende op de hoogte, om zich een juist denkbeeld te vormen van zijn bedoeling" met zijn motie op de proppen zou komen, spreekt van zelf.

Een vergadering als deze zou veel licht kunnen verspreiden, veel nut kunnen stichten. Bij veel verschil van inzichten zou het zeker niet aan onderlinge waardeering ontbreken.

DROOGMAKING VAN DE ZUIDERZEE.

Een hoogstbelangrijk werk over dit gewichtig vraagstuk zag dezer dagen het licht onder den titel van: De economische beteekenis van de afsluiting en drooglegging der Zuiderzee (met drie kaarten en verdere bijlagen), geschreven in opdracht van het Bestuur der Zuiderzee-vereeniging door haren secretaris H. C. van der Hoaven van Oordt met medewerking van Mr. G. Vissering.

Het werk beslaat 220 bladzijden en bevat tal van bijlagen, en toch heeft de schrijver zich beperkt in zijn stof, omdat de arbeid zakelijk, duidelijk en kort moest zijn.

In de inleiding wordt in herinnering gebracht dat de Zuiderzee-vereeniging, nadat de door haar ondernomen technische arbeid in 1892 was afgeloopen, in hetzelfde jaar in enkele algemeene beschouwingen haar gevoelen openbaar maakte over de financiëele, sociale en economische zijden van het vraagstuk; die beschouwingen, in populaire vorm vervat, verschenen mede in eene volksuitgave.

Kort daarop kon de Zuiderzee-vereeniging de vrucht van haren arbeid de Koningin-Regentes en den Ministerraad aanbieden en werd een Staatscommissie benoemd, aan wie het onderzoek werd opgedragen of de voorgestelde afsluiting en droogmaking der Zuiderzee in 's Lands belang behoorde te worden ondernomen en, zoo het antwoord bevestigend mocht luiden, na te gaan op welke wijze dit werk tot uitvoering zou worden gebracht.

Het rapport der Staatscommissie werd den 14 April 1894 vastgesteld en de conclusie luidde:

„1o. dat de vraag of eene afsluiting en eene droogmaking van de Zuiderzee, op eene wijze als door de Zuiderzee-vereeniging is voorgesteld, in 's Lands belang behoort te worden ondernomen, volgens de meening van 21 der 27 leden, die over de eindconclusiën stemden, bevestigend moet worden beantwoord, behoudens de wijzigingen in het verslag aangegeven.

„De leden, die deze vraag in ontkennenden zin hebben beantwoord, grondden in hoofdzaak hunne bezwaren op de groote financiëele verplichtingen, die het uitvoeren der geheele onderneming met zich zal brengen, en op de onzekerheid van hare economische uitkomsten.

„2o. dat het antwoord op de vraag, op welke wijze dit werk tot uitvoering moet worden gebracht, volgens de meening van al de leden behoort te luiden: door den Staat op den voet, in dit verslag vermeld".

De arbeid der Zuiderzee-vereeniging had den toets der uitgebreide en veelzijdige Staatscommissie glansrijk doorstaan, doch tevens trad daarbij aan het licht, dat het zwaartepunt der groote onderneming in het financiëele en economische moest worden gezocht.

De Vereeniging verzocht daarop de Regeering om al die maatregelen te nemen als zouden kunnen strekken om het nationale werk spoedig te doen tot stand komen, zond aan ieder harer leden een exemplaar van het verslag der Staatscommissie en besloot het onderwerp in toenemend ruimer kring bekend te maken en te trachten daarover de meening der Natie te leeren kennen. Met dit doel werden tal van voordrachten door deskundige personen gehouden en besloten tot de uitgifte van een eenvoudig en bevattelijk geschrift, waarin de onderneming van financiëele en economische zijde bezien, de bezwaren besproken en de rekening in verband met de tijdsomstandigheden opnieuw opgemaakt en toegelicht kon worden. Het werk, dat wij thans bespreken, heeft hieraan het aanzien te danken; daarin worden achtereenvolgens behandeld:

het werk zelf;

de voordeelen van den afsluitdijk, afzonderlijk beschouwd;

de wijze van uitvoering van het werk, beschouwd van economisch standpunt;

de gevolgen van het werk;

de wenschelijkheid en de urgentie van het werk voor het Nederlandsche volk;

Hierna wordt de vraag besproken of de Zuiderzee in de naaste toekomst zal worden afgesloten en droog gemaakt, en een overzicht gegeven van hetgeen de buiten- en binnenlandsche pers van het nationale vraagstuk gezegd heeft.

De belangstellende lezer wordt naar het boek verwezen, daar het moeilijk is een overzicht van het geheel te geven; het zal hem dan blijken dat het plan der Zuiderzee-vereeniging, vrucht van veel studie, daarin verschilt met alle vroegere ontwerpen, dat het is een afgerond stelsel; dat het, afgescheiden van landaanwinning en buiten alle daarmede verbonden voordeelen, een groot gedeelte van Nederland belangrijk ten goede komt en reeds lang bestaande dringende vraagstukken bevredigend oplost.

Op zichzelf is de afsluiting als een werk van openbaar nut even goed, ja oneindig beter te verdedigen dan vele andere publieke werken, waarvoor achtereenvolgens millioenen en millioenen uit 's Lands schatkist zijn ten offer gebracht, terwijl het nauwkeurig onderzoek der Staatscommissie waarborgt, dat hier voor geen teleurstellingen bij de ramingen van tijd of kosten te vreezen is.

Met de vier bedijkingen verbonden, zoodat de vaderlandsche bodem met 194.410 HA. wordt verrijkt, mag het, alle andere daarmede gepaarde voordeelen op den waren prijs schattende, een onderneming worden genoemd, die het geheele land zal ten zegen zijn, en waarvoor dus groote offers kunnen worden gebillijkt.

Bij het werk zijn de volgende kaarten gevoegd als:

Eerste kaart. Ontwerp tot afsluiting der Zuiderzee over Wieringen met inpoldering binnen die afsluiting.

Tweede kaart. 1°. Overzichtskaart van het ontwerp tot afsluiting der Zuiderzee over Wieringen met inpoldering binnen die afsluiting. 2°. Dieptekaart.

Derde kaart. 1°. Afsluitdijk. 2°. Meerdijk. 3°. Geologische kaart. 4°. Tijd en volgorde der afsluiting en indijking.

Van dit boek met de kaarten is eene volksuitgave ter perse, die binnen weinige dagen voor zeer geringen prijs verkrijgbaar zal worden gesteld. Het is te hopen dat het een goeden aftrek moge vinden, opdat de aandacht op het belangrijk vraagstuk van de afsluiting en de drooglegging van de Zuiderzee steeds gevestigd blijft en dat het daarbij niet aan mededeelingen en opmerkingen moge ontbreken. Bij zaakrijke en onpartijdige beoordeeling zal het nationaal belang van de groote onderneming te eenigertijd worden erkend.

PRIJSVRAGEN

VERSIERING VAN DE HOOGSTRAAT TE 'S-GRAVENHAGE.

De antwoorden op deze prijsvraag, uitgeschreven door de vereeniging „Arti et Industriae" te 's-Gravenhage, werden in de Zaterdag-avond gehouden vergadering tentoongesteld. Uit het omvangrijke rapport der heeren H. Mutters, Loric en Den Hertog bleek, dat geen der antwoorden den vollen uitgeloofden prijs van *f* 150 werd waardig gekeurd. Aan het motto „Vlinder" werd *f* 100 en aan het motto „Wapen" *f* 50 toegekend; als ontwerpers hebben zich bekend gemaakt de heeren J. M. Kippel en A. J. Sanders, te 's-Gravenhage.

TITELPAGINA VAN HET DAGBLAD „DE ECHO".

De directie van het dagblad „De Echo" heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een titelpagina, die dienen moet voor een geïllustreerd kronings-feestnommer in September a. s. Twee prijzen worden uitgeloofd, een van *f* 100 en een van *f* 50. Juryleden zijn de heeren Prof. Aug. Allebé, Jos. Th. J. Cuypers en F. G. Tessano, allen te Amsterdam. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de directie en zij behoudt zich het recht voor ook andere te behouden tegen een betaling van *f* 50 voor iedere inzending.

GEDENKPLAAT TER HERINNERING AAN DE PLECHTIGE INHULDIGING VAN H. M. DE KONINGIN.

Het programma voor deze prijsvraag, te Amsterdam uitgeschreven voor een namens de burgerij aan de Koningin aan te bieden gedenkplaat naar aanleiding van haar inhuldiging, is op bladz. 198 van den vorigen jaargang opgenomen. In ons nommer van 11 December jl., bladz. 401, deelden wij de namen mede der drie ontwerpers van modellen, welke in den eersten prijskamp bekroond werden, zijnde de heeren L. F. Edema van der Tuuk, Johan Keller en J. C. Wienecke. In den definitieven wedstrijd tusschen deze drie prijswinners behaalde de heer J. C. Wienecke, een Nederlander, die tijdelijk te Parijs verblijft, den eersten prijs, de heer Edema van der Tuuk, te Amsterdam, den tweeden, en de heer Johan Keller, te Glasgow, den derden prijs. De jury bestond uit de heeren Jhr. Mr. C. H. Backer, J. R. de Kruyff, C. L. Dake, B. van Hove, J. W. Stephanik en Mr. Frank K. van Lennep. Het gipsmodel zal in goud, zilver en brons gereproduceerd worden. Intusschen mag geconstateerd worden, dat deze gedenkplaat zeer belangrijk belooft te zullen worden en van groote kunstwaarde zal zijn.

BOEKAANKONDIGING.

P. H. Scheltema's Practisch Handboek voor Bouwkundigen en Ambachtslieden, bewerkt naar G. A. Smit, uitgave van D. Bolle te Rotterdam; 25 à 30 afleveringen ad f 0.30 per stuk.

Het bovengenoemde werk omvat alle voorkomende werkzaamheden, gereedschappen, voorwerpen en hulpmiddelen, alphabetisch gerangschikt, beschreven, verklaard en van eenige honderden afbeeldingen voorzien; het werd naar G. A. Smit geheel opnieuw bewerkt en uitgebreid door den architect P. H. Scheltema te 's-Gravenhage. Dit handboek wordt in 8° formaat in 25 à 30 afleveringen van twee vel druks uitgegeven en tot den prijs van dertig cent per aflevering verkrijgbaar gesteld, onder voorwaarde dat het volledige werk in geen geval meer dan negen gulden zal kosten.

Aan de inteekenaren kan bericht worden dat de geheele kopie met de daarbij behoorende teekeningen gereed ligt, zoodat de uitgave zonder stoornis vervolgd en vóór het einde van het loopende jaar voltooid kan worden. Voor zooverre de inhoud van de twee reeds verschenen afleveringen toelaat een oordeel te vellen over de waarde van het boek, komt het ons voor dat het voor bouwkundigen en ambachtslieden onmisbaar is, omdat de jongste toepassingen en ervaringen, de nieuwste werktuigen, hulpmiddelen, gereedschappen, grondstoffen, enz. daarin behandeld worden, niet alleen op het gebied van de burgerlijke bouwkunst maar ook op dat van de waterbouwkunde.

Trouwens de architect Scheltema, die zich met de omwerking van het handboek belastte, heeft zijne sporen reeds verdiend door de bewerking der Prijsberekeningen voor Ambachtslieden, dat velen tot vraagbank dient.

Wij hopen op het Practisch Handboek terug te komen, zoodra er meerdere afleveringen verschenen zijn.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING ROTTERDAM.

Op de ledenvergadering van 18 April '98 werd door den heer W. J. G. van der Veur, kapitein der artillerie, een voordracht gehouden over: De droogmaking der Zuiderzee. Spreker wenschte uitsluitend het technische gedeelte te behandelen; de gegevens waren geput uit het verslag van de Staatscommissie, die uit de meest eminente mannen van ons land bestond, in 1892 benoemd werd door de Koningin-Regentes, en in 1894 haar rapport uitbracht.

Men stelt zich voor te beginnen met het maken van een afsluitdijk ter lengte van 30,000 M. met een voetbreedte van 40 M. en een hoogte van 5.40 + N. A. P.

De hoogst waargenomen waterstand is 2.60 M —. In den dijk zullen derzig sluizen van 10 meter wijdte worden aangelegd in 5 groepen van 6 stuks met tusschenruimten van 100 M. De dijk wordt links en rechts gemaakt van uit het zich in het midden bevindende eilandje naar den wal toe, en van den wal naar het midden, zoodat er ten slotte twee sluitgaten overblijven, die met bijzondere hulpmiddelen moeten gedicht worden, aangezien het uitstroomende water, door de hoe langer hoe kleiner wordende opening moetende heendringen, met steeds meer kracht zal stroomen. De dijkvoet daar ter plaatse zal waarschijnlijk verbreed worden op 100 M.

Met het al of niet gelukken van dezen dijk valt of staat het werk. Want eerst als deze klaar is, werkt men in betrekkelijk stil water en kan begonnen worden met het inpolderen der vier polders met een gezamenlijk oppervlak van 260,000 hektaren d. i. ongeveer zoo groot als Noord-Holland. Het middengedeelte der Zuiderzee blijft bestaan onder den naam van IJsselmeer, en dient voor den afvoer van het water der daarop uitkomende rivieren. De gemiddelde diepte hiervan is in te polderen gronden is 3.60 M.

Dit kolossale werk zal aanleiding geven tot de uitvoering van vele groote werken, juist op een tijdstip waarop het meerendeel der thans onderhanden werken afgeloopen zal zijn. Waarschijnlijk zal, na de kroning der Koningin, het ontwerp tot droogmaking der Zuiderzee het eerste aan de beurt komen.

Het plan omvat de stichting van 8 gemeentes elk van 5 dorpen, ieder met post- en telegraafkantoor, scholen voor verschillende richtingen, kerken, raadshuizen en stoomgemalen. Alle wegen zullen zijn harde wegen. Het land wordt verkaveld in stukken van 20 hekt., waarvan de pachter in 25 jaar eigenaar kan worden door aflossing.

Aan de bestaande vischers zullen nieuwe schepen worden verstrekt om hun gelegenheid te geven op de Noordzee te gaan vischen, pensioneering en verzekering tegen invaliditeit wordt hun van staatswege toegezegd, havengelden opgeheven. Voor hen, die een meerdere studie van het onderwerp willen maken, bevolt spreker aan het werk van den heer H. C. van der Hoeven van Oordt: „de economische beteekenis van de afsluiting en drooglegging der Zuiderzee", hoewel dit op dit oogenblik nog alleen verkrijgbaar is voor de leden der Zuiderzeebond.

Het geheele werk is begroot op 190 millioen gulden.

De boeiende voordracht, gekruid met menig geestigen zet, werd met zeer veel aandacht gevolgd, en herhaaldelijk onderbroken door applaus.

Het candidaat lid, de heer A. Verschoor, werd met algemeene stemmen tot lid aangenomen.

Tot plaatsvervangend lid in de commissie voor de verzekeringsquestie werd de heer C. A. van Schagen benoemd.

Wegens het vorgevorderd uur werden de overige werkzaamheden verdaagd en de vergadering gesloten.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Woensdag 20 April 1898.

In deze vergadering hield de heer G. J. Hopkes, ingenieur der Staatsspoorwegen op Java, een voordracht over de werken van Krupp, te Essen.

Spreker gaf eerst een overzicht van de geschiedenis der firma Krupp en der fabriek, waaraan wij het volgende ontleenen: Na de invoering van het continentale stelsel onder Napoleon, dat

alle invoer van Engelsche waren dus ook van staal op het vasten land verbood, legde Peter Friedrich Krupp zich toe op het vervaardigen van staal, en hoewel hij met succes werkzaam was, legde hij, door tegenspoed gedrongen, de zaak neder. Zijn zoon Alfred, in 1826 (nauwelijks 14 jaar oud) met vier werklieden begonnen, wist de zaak zoodanig uit te breiden dat in 1871 reeds 75.000 personen (waaronder vrouwen en kinderen der werklieden begrepen) aan de fabriek verbonden waren; onder zijn beheer werden in 1842 de eerste gietstalen geweerloopen, in 1847 het eerste kanon vervaardigd, spoedig gevolgd door wielbanden uit één stuk; van deze worden in 1865 reeds 11.000 stuks afgeleverd, later klom het cijfer tot 84.000 stuks per jaar. Het stadje Essen, in 1848 uit 4000 inwoners bestaande, werd een stad van ± 100.000 inwoners.

Na den dood van Alfred Krupp in 1887, nam zijn zoon Friedrich de zaken over.

Spreker beschreef hierna de fabriek en noemde de navolgende cijfers om een denkbeeld van de grootte te geven: een waterreservoir van 37.000 M³ inhoud, dagelijksch verbruik van steenkolen 850 wagons van 10 ton, idem van raw ijzer 800.000 KG. van gas 35.000 M³, 2250 gloeilampen, 600 booglampen, 95 kilometer spoor op de fabriek met 36 locomotieven en 1100 wagens. Spreker noemde ook de filialen te Annen, Magdeburg-Buckau, Neuwied en Mühlheim, de ertsgroeven in Spanje, de artillerieschietplaats te Meppen, lang 16.8 kilometer, de stoomboten voor het vervoer van erts van Spanje naar Rotterdam.

Vervolgens behandelde spr. de verschillende soorten van staal en hunne bewerking nl. kroesenstaal (waaruit kanonnen tot 120 ton zwaarte gegoten worden), het Bessemer- en Martin Siemens-staal, de beide groote stoomhamers „Hammer-Fritz" en „Max" met valblokken van resp. 50 en 20 ton, de hydraulische persen, waarvan een van 5.000.000 kilogram druk, werkende met 600 atmosferen, en het walsen van spoorstaven en pantserplaten; per dag wordt een geografische mijl lange rails vervaardigd (7420 M.).

Hierna gaf spr. een beschrijving van de administratieve en technische inrichting der fabriek en van hetgeen voor het algemeen nut der werklieden gedaan is en wordt, nl. coöperatieve winkels, arbeiders-wijken (waarin 26.000 arbeiders wonen), eigen woningen (bewoond door 15.000), kazerne voor ongehuwden, logiehuis, hotel, ensine, bibliotheek, ziekenhuis, inrichtingen voor onderwijs, bezocht door 16.558 kinderen.

Spreker eindigt met een wensch namelijk het devies van Alfred Krupp: Der Zweck der Arbeit soll das Gemeinwohl sein.

Door tal van lichtbeelden werd het gesprokene toegelicht.

Een aandachtig gehoor volgde spr.'s belangrijke, aangename voordracht; ten slotte gaf het met een aanhoudend daverend applaus zijn ingenomenheid te kennen.

Met eenige hartelijke woorden bedankte de Voorzitter, de heer Hover, den spreker en sloot daarna de vergadering, die door 120 personen was bijgewoond.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Omtrent de versiering, die ter gelegenheid van de inhuldiging aan het Paleis zal worden aangebracht, schrijft de Haagsche chroniqueur der *Prov. Gron. Ct.*:

„De Koninginnen hebben groot gelijk, dat zij stil en ongemerkt heen gaan. Als zij terugkomen, vinden zij vermoedelijk de gansche stad in feestgewaad. Dan zullen zij terstaanwerzoud het Paleis in het Noordeinde herkennen, dat door de fijne oplettendheid der Provinciale Staten van Zuid-Holland versierd zal zijn. Een commissie uit genoemde Staten heeft aan de bouwkundigen A. van Dobben en Schadee opgedragen, een ontwerp voor dergelijke versiering te maken, en toevallig was ik in de gelegenheid, de schets van het gedecoreerde paleis te zien — en te bewonderen."

— De begaafde veeschilder P. Stortenbeker is overleden. Toewijl zijn kunstbroeders zich voorbereidden om zijn 70en geboortedag (21 April) tot een heuglijken feestdag te maken, werd hij door een ernstige ziekte, longontsteking, op het krankbed geworpen, dat binnen enkele dagen zijn sterfbed zou worden. Huiselijke zorgen — een slepende ziekte van een zijner zusters — hadden zijn vroeger krachtig gestel in de laatste jaren een knak gegeven, maar het kunstenaarsvuur toch niet in hem uitgeblust. Hij bleef werken zoo lang het dag was en zoo veel zijn zelfopofferende liefde hem tijd gunde om zich af te zonderen in zijn mooi, zonnig atelier aan 't Zieken, een der meest artistieke werkkamers van de Haagsche schilderswereld.

Dit overlijden werpt een sombere schaduw op 't feest, dat men Vrijdag j.l. zijn kunstbroeder Bisschop aanhoud op zijn 70en verjaardag.

Nog op zijn sterfbed was Stortenbeker vol zorg om uitvoering te mogen geven aan den wensch van het Genootschap „Pulchri Studio", dat zijn 70en verjaardag, tegelijk met dien van zijn vriend Chr. Bisschop, had willen opluisteren door een tentoonstelling van eenige hunner werken. Een commissie uit zijn vrienden en kunstbroeders had zich reeds geruimen tijd met de voorbereiding van den feestdag bezig gehouden, en tal van aquarellen en teekeningen waren door de leden van „Pulchri" vervaardigd, die den jubilaris in een album als aandenken zouden worden overhandigd. Het mocht niet zoo wezen.

— Bij de ter aarde bestelling van het stoffelijk overschot van den kunstschilder P. Stortenbeker, die Donderdag op „Eik-en-Duinen" plaats vond, were de heer H. W. Mesdag, voorzitter van het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio", in treffende bewoordingen op het feit, dat de Nederlandsche schilders, die gereed stonden om Stortenbeker, juist heden, op zijn 70n verjaardag, te gaan huldigen en eeren, op dien dag bij zijn graf den afscheidsgroet moesten brengen.

Gedeeld onder den indruk van dit droevige contrast waren vele kunstbroeders op de begraafplaats saamgekomen. In de eerste plaats de leden der commissie, die de zorg op zich hadden genomen, om zijn 70n geboortedag tot een evergetelijken dag te maken. Het waren de heeren Smits, Willem Maris, Van de Sande Bakhuijzen, Nakken, Apol (een der oud Elèves van Stortenbeker) en voorts de heer Johan Gram.

Vervolgens „Pulchri's" voltallig bestuur; de heeren Bart van Hove, voorzitter, en 't Hooft, penningmeester van de Maatschappij „Arti et Amicitae" te Amsterdam, waarvan de ontslapene sedert 1858 lid was, terwijl ook de heer Bloommers, bestuurslid van de „Hollandsche Teekenmaatschappij", waarvan Stortenbeker lid en een der oprichters was, het stoffelijk overschot grafwaarts volgde.

Nadat twee kransen, een van „Pulchri" en een namens „Arti", benevens een bloemstuk, gezonden door den heer C. Bisschop, op de kist waren gelegd, herinnerde de heer Mesdag aan de bovenbedoelde treurige tegenstelling, aan de diensten, door Stortenbeker aan „Pulchri" als bestuurslid bewezen, en schetste hij den ontslapene als kunstenaar.

Hierna wijdde de heer Bart van Hove, namens „Arti", enige waardeerende woorden aan Stortenbeker's nagedachtenis.

De broeder van den ontslapene, de heer J. Stortenbeker, bedankte voor de zoo ruimschoots bewezen eer, onder verzekering aan de kunstschilders, dat hun voornemen, om den ontslapene, als hij het had mogen beleven, een feestdag te bereiden, de laatste levensdagen zijns broeders had verbolderd.

— Vrijdagmiddag vierde de kunstschilder C. Bisschop, alhier, onder tal van blijken van sympathie zijn 70sten verjaardag. De commissie voor het huldeblijk, bestaande uit de heeren K. Klinkenberg, B. J. Blommers, D. O. L. van Franckenberg, Jb. Maris, H. W. Mesdag en Taco Mesdag, huldigde hem bij monde van den heer H. W. Mesdag.

De jubilaris dankte hiervoor en bood „Pulchri" een aandenken aan, bestaande uit een prachtig gedreven bouge zilveren beker, met het wapen van St. Lucasgilde, en op het deksel het Haagsche wapen. Aan de zijden staan gegraveerd de jaarcijfers 1827 en 1897, met de namen der voorzitters van het Genootschap, Van Hove en H. W. Mesdag.

Hierna voerde de heer Klinkenberg het woord om den jubilaris het geschenk der kunstvrienden aan te bieden, een zeer groot mat-zilver palet met penseelen, waarop Bisschop's portret is bewerkt met een lauwerkrans, terwijl de namen der deelnemers op het rumoe zilverveld zijn gegraveerd.

Namens de Academie van Beeldende Kunsten sprak de heer A. P. Goden.

Ook uit Leeuwarden, zijn geboortestad, werd den jubilaris hulde gebracht en een keurig eikenhouten kastje in Hollandsch-Renaissance stijl, benevens een stel van vijf stuks oud-Delftsch aardewerk, aangeboden.

Amsterdam. In de bestuursvergadering van 20 April van het departement Amsterdam, werd namens het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, door den voorzitter, den heer F. W. Westerouen van Meeteren, aan den heer Albert Smit, leerling der Rijksschool voor Kunstnijverheid, de premie van het D. A. Thieme-fonds met begeleidend schrijven van het hoofdbestuur, met enige waardeerende woorden, uitgereikt.

Den heer Smit werd op aanbeveling van den heer J. R. de Kruyff, directeur dier school, deze onderscheiding toegekend voor een ontwerp van een gestijleerd behangsel.

Groningen. Op de in het vorige jaar door het Onderwijzersgenootschap alhier uitgeschreven prijsvraag voor eene handleiding voor onderwijzers betreffende de verwarming en ventilatie van schoollokalen zijn 9 antwoorden ingekomen. De Jury van beoordeeling, bestaande uit de heeren Dr. Ali Cohen, inspecteur van het geneeskundig staatstoezicht; Prof. Huizinga, Von Thienen, inspecteur van den arbeid, Hübscher, hoofdopzichter over de rijksgebouwen van onderwijs en Jhr. Mr. Alberda van Ekenstein, schoolopziener, heeft aan het antwoord, ingezonden onder het motto „Antwoord", den uitgeloofden prijs, een gouden medaille, toegekend, mits er enkele wijzigingen in worden aangebracht.

De schrijver wordt verzocht zich aan te melden bij den Voorzitter der Jury, den heer Jhr. Alberda van Ekenstein.

— De schildersgezellen in deze stad hebben eene beweging op touw gezet om tot loonsverhooging te geraken. De eisch is gesteld dat de loonen, welke thans nog slechts van 9 tot 12 ct. per uur bedragen, zullen verhoogd worden tot een minimum van 15 ct. per uur. In eene gecombineerde vergadering van gezellen en patroons, welke jl. Zaterdag gehouden werd, is door de overgroote meerderheid van de gezellen besloten dat, indien de patroons voor den 2n Mei a. s. de loonen niet tot 15 ct. per uur hebben verhoogd, onherroepelijk tot eene algemeene staking van de schildersgezellen zal worden overgegaan.

Haarlem. Op voordracht der commissie voor het Museum van Kunstnijverheid alhier, benevens de daaraan verbonden Kunstnijverheidsschool, heeft 't hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid tot lid der commissie benoemd den heer Armand Sassen, te Amsterdam, ter vervanging van wijlen den Graaf S. J. van Limburg Stirum.

Delft. Woensdagmiddag werd in de groote zaal van het Geodesiegebouw huldo gebracht aan de nagedachtenis van den verleden jaar overleden hoogleeraar Ch. M. Scholz. Door diens familie werd aan het bestuur der Polytechnische School een marmeren borstbeeld van den overledene aangeboden.

Bij deze plechtigheid werd het woord gevoerd door Dr. M. Scholz (broeder van den overledene) en door Prof. J. M. Tahters, directeur der Polytechnische School. Een groot getal belangstellenden was bij deze hulde tegenwoordig.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

toegevoegd aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, met Malang als standplaats, de ingenieur 2e kl. D. A. Kuster;

benoemd tot ingenieur 2e kl., de ingenieur 3e kl. J. J. A. van Deventer; tot ingenieur 3e kl., de adsp.-ingenieur jhr. A. H. E. van der Does de Bye; tot adsp.-ingenieur A. G. Allart, thans ter beschikking van den directeur der burg. openb. werken; tot opzichter 3e kl., de tijdelijke opzichter A. L. P. Luyks.

overgeplaatst naar de residentie Banjoemas, teneinde als oerstaanwezend waterstaatsambtenaar op te treden, de architect 1e klasse A. Verburgh;

geplaatst in de residentie Benkoelen, de benoemde opzichter 3e kl. A. L. P. Luyks.

— Bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java zijn:

benoemd tot chef der werkplaatsen, de adjunct-chef der 3de afdeeling N. de Vlieg; tot adjunct-chef der 3de afdeeling, de inspecteur 3de klasse voor het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen A. H. R. Ch. D. Pereira; tot inspecteur 3de kl. bij het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen, de ambtenaar op sonnetiviteit S. G. Heimering, laatstelijk als betrekking hekl.nd hebbende;

belast met de waarneming der betrekking van opzichter 3de kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen en geplaatst op de lijn Batavia—Tangerang—Bantam, de ambtenaar op sonnetiviteit F. Bouman, laatst opzichter 3e kl. bij de exploitatie van den Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust.

geplaatst op de Oosterlijnen, de benoemde chef der werkplaatsen N. de Vlieg en de benoemde adjunct-chef der 3e afdeeling A. H. R. Ch. D. Pereira.

— Bij het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen:

overgeplaatst naar Passoeroean, de waarn. inspect. 2e kl. A. N. van Meerten; naar Medan, de inspect. 3e kl. A. Brijan.

— Bij het kadaster in Nederl.-Indië is dit jaar verlof verleend aan den landmeter 3de kl. J. Callcher en den adjunct-landmeter 2de kl. H. Th. Kuhr.

— Aan den ingenieur 2e kl. bij de marine, M. G. van Gelder, is een jaar verlof verleend, buiten bezwaar van den lande, tot het waarnemen van een particuliere betrekking.

— Bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen is benoemd tot adjunct-ingenieur 2e klasse bij den dienst van weg en werken, de heer F. M. van Panthaleon baron van Eck, en tot teekenaar, de tijdelijke teekenaar D. Nepveu aan het Centraalbureau.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, is W. H. N. van der Heijden benoemd tot buitengewoon opzichter bij het maken van een ijzeren brug met steenen landhoofden over de Wilde.

— Zaterdag 16 dezer overleed te 's-Gravenhage de heer J. A. Weinberg, hoofdopzichter der landgebouwen in het tweede district.

— De kunstschilder P. Stortenbeker overleed jongstleden Maandag in den ouderdom van bijna zeventig jaar; ook de portretschilder J. H. Neuman Gzn. is op den leeftijd van ruim 70 jaar overleden.

— Op de voordracht voor directeur der gemeente-gasfabriek te Purmerend zijn geplaatst de heeren: no. 1 N. de Boer te Zaltbommel, no. 2 D. N. de Rijke te Utrecht, no. 3 P. N. Labeijn te Gouda.

— De heer J. Baron, leeraar aan de Ambachtsschool te Haarlem, benoemd tot directeur van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drente, heeft wegens gezondheidsredenen voor laatstgenoemde betrekking bedankt.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Twee bekwame opzichter-teekenaars bij een particulier architect. Adres lett. K C, Bureau *dezes. (Zie advert. in het vorig no.)*

— Opzichter bij het bouwen van een stalen voorpost. Adres persoonlijk bij den gemeente-architect C. van Weerden, te Tiel.

— Ervaren opzichter-teekenaar bij den bouw eener dokterswoning te Giethoorn. Adres den arch. R. Bouwkamp te Steenwijk.

— Opzichter bij een bouwwerk. Loon naar bekwaamheid. Adres lett. P., Bureau Talsantia, Enschedé.

— Bekwaam technicker, liefst ingenieur, ter assistentie van den directeur eener groote asphaltfabriek. Adres lett. K. N., Ducrocq Gentzen, Rotterdam.

— Directeur der Eerste Deutsche Steamtramway-maatschappij. Adres vóór 1 Mei aan den secretaris J. Blom te Meppel.

— Adjunct-directeur der gemeente-gasfabriek te 's-Gravenhage op eene jaarwedde van f 2500 tot f 3500. Verzoekschriften vóór of op 1 Mei aan het Raadhuis ter Gemeente-Secretarie, 3de afdeeling.

— Practisch opzichter, voor bestek IV behouwing Rozenhof te Rotterdam. Adres lett. P M H, Alg. Advert.-bureau Nijgh & v. Ditmar Rotterdam. *(Zie advert. in dit no.)*

— Bekwaam opzichter, bekend met grondwerken, kunstwerken en het maken van concordage gebouwen, bij de werken voor de verbindingsbaan te Rotterdam. Adres Brieven Verbindingsbaan, Bierguardelaan 2, vóór 20 April, dag. van 10—12 uren.

— Assistent-landmeter bij den dienst der publieke werken te Amsterdam. Aanv. sal. f 900 's jaars. Adres den direct. der publ. werken uiterl. 30 April.

— Een opzichter-teekenaar en een bouwkundig teekenaar, op het bureau van een arch. te Amsterdam. Adres lett. D B 467 *Nieuwe v. d. Dag.*

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van lezers gedurende tweemaal per jaar zoo achtereenvolgende mal.n kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Jongmensch, als aank. bouwk. teekenaar. Adres no. 622, Bureau dezes. *(Zie advert. in dit no.)* (1)

— Een practisch en theoretisch burg.- en waterbouwkundige, oud 22 jaar, zoekt plaatsing als opzichter. Verlangd salaris f 50 per maand. (1)

Informatiebureau Technische Vaardigheid, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Opz.-tosk., burgerl. en waterb. kunde,	29 j. geb.	verl. sal.	f 60—70	p. m.
2. Opzichter	28 „	„ „	60	„ „
3. Teeken., land-, bouw- en pentekenen, ongeh				
4. Opz. of Teek.,	leeft. 23 j. ongeh.	verl. sal.	„ 50—80	p. md.
5. Opz., waterpassen,	leeft. 27 „	„ „	„ „	?

ADVERTENTIEN.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN — AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

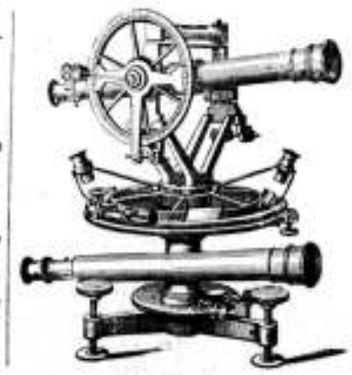

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

Voor Bestek IV, Bebouwing *Rozenhof* te **Dordrecht**, wordt gevraagd:

Een practisch

OPZICHTER.

Aanbiedingen met referentiën worden franco ingewacht onder letters P M H, *Algemeen Advertentie-Bureau NIJGH & VAN DITMAR*, **Rotterdam.**

HOUTCEMENT

BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door

W. J. VAN ELDEN Hz.

Lood- en Zinkwerker,

Singel 229 b|d Paleisstraat,

AMSTERDAM.

Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.**, te *HIRSCHBERG in Silezie*.

Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

GEBR. VAN DER VLIET

IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.

Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. Böhler & Co. te Weenen, alsmede

CHRISTIANIA STER Hoefnagels

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Dinsdag** den **10den Mei 1898**, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Marcelise Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 737.

Het aanbrengen der geleidingen voor de Electrische verlichting van het station 's-Hertogenbosch, het leveren en stellen van daarbij benoodigd ijzerwerk en het plaatsen van lichtmasten.
Begrooting *f* 1650.

De besteding geschiedt volgens § 21 van het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten April 1898 ter lezing aan het Centraalbureau in het Marcelise Park te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en bij den tijdelijken opzichter der electrische verlichting aan het station *'s Hertogenbosch*.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 3den Mei 1898, ten 1 uur namiddag (*West-Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 18den April 1898.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen* — *Privaat-Inrichtingen*. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen*, *IJzeren Badkuipen*. — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Profielsteenen, verglaasd en onverglaasd — **Kleiwarenfabriek** — Schoorsteenstenen.

VAN

ALF. RUSSEL te Tegelen.

Gevelsteenen. — **Vraagt prijzen en monsters.** — Plavuizen

De aandacht van *H.H. ARCHITECTEN* wordt **gevestigd** op de ***rijke monstercollectie*** van **HANG- en SLUITWERK** voor HEEREN-HUIZEN, VILLA's, HOTELS, SOCIETEITEN, CAFE's enz. Alles in stijl, naar **prachtige dessins uitgevoerd** in *cuivre poli* en in *alle kleuren* van BRONS.

A. S. KEIJ, Wijnstraat, Rotterdam.

Prijs per rol van 10 M. op 110 cM. fl 3.00.

Levering franco door het geheele land.

NON PLUS ULTRA.

Het beste aller Calqueerpapieren. — Vervangt het linnen.

GEBRS KLOMPÉ, Arnhem & Deventer.

Eenig adres voor de **Lichtdruk-, Detail-** en **Calqueerpapieren.**

MONSTERS GRATIS en FRANCO.

AANBESTEDING

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zuiddorpe*, zullen op ***Dinsdag den 26en April 1898***, des namiddags te **2** ure ten Raadhuize bij enkele inschrijving

aanbesteden:

Het maken van een 2.80 M. breede Keibaan:
1e perceel 2628 strekkende meter Zandwegen
2e perceel 220 strekkende meter Zandwegen.
Alles in den polder Zuiddorpe Noorddeel, van „de Sier" tot de Belgische grens.

De aanwijzing op het terrein geschiedt op den dag der aanbesteding des morgens te 9 ure, waartoe saam te komen in de buurt *DE STER*.

Bestekken zijn verkrijgbaar bij den Gemeente Secretaris, tegen betaling of toezending van 50 cent per exemplaar.

Rem. van het 1e perc. f 2525.
„ „ „ 2e „ f 2110.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
C. VAN WAES, *Burgemeester*.
A. MOERDIJK, *Secretaris*.

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN HALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

AANBESTEDING.

HET BESTUUR VAN HET WATERSCHAP „*Breede Watering beweesten Ierseke*" zal

op Vrijdag 6 Mei 1898,

des voormiddags te 11 uren, in het koffiehuis „*de Prins van Oranje*" te *GOES*, onder nadere goedkeuring,

aanbesteden:

(Volgens bestek no. 3, dienst 1898/99.)

a. Het eenjarig onderhoud der Sluizen, Gebouwen, Booten enz.
b. Het leveren en lossen van Grind.

(Volgens bestek no. 4, dienst 1898/99.)

De vernieuwingen en herstellingen der Heulen, gelegen in en in onderhoud bij het Waterschap, in vijf perceelen.

De bestekken zijn tegen contante betaling van *f* 0,25 per exemplaar van af 27 April verkrijgbaar bij de Boekhandelaars F. KLEEUWENS en ZOON te Goes.

Goes, 8 April 1898.

Het Bestuur voornoemd:
J. M. KAKEBEEKE, *Dijkgraaf*.
G. H. VAN DER MEER MOHR, *Ontv.-Griffier*.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

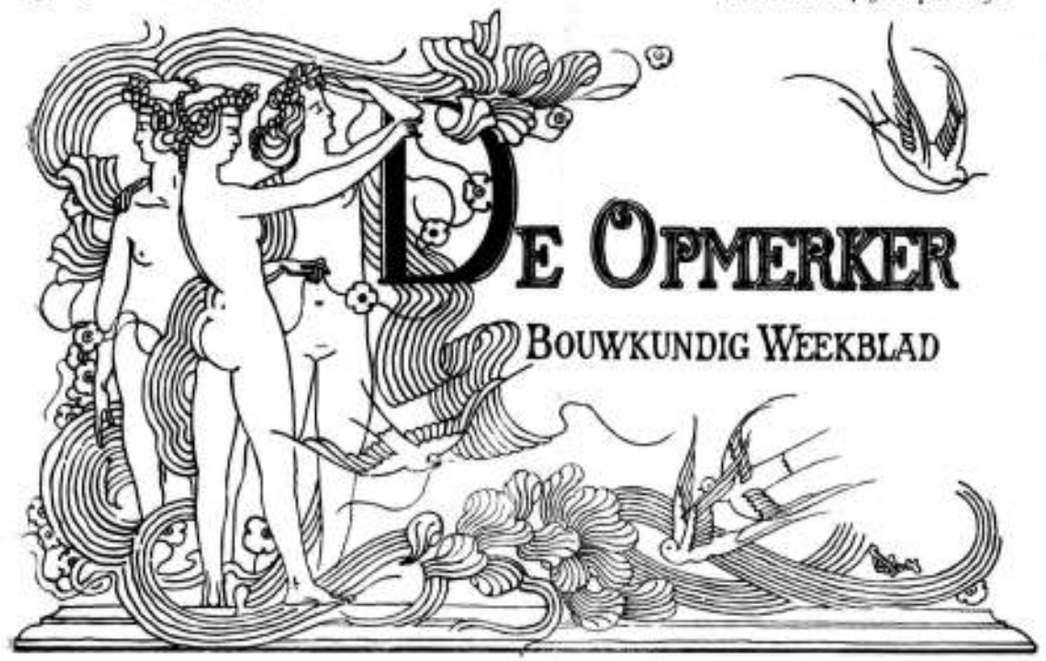

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 20e Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het Binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Grootte letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

BOUWPOLITIE.

Meer en meer wint de meening veld dat, althans voor gemeenten, wier zielental een bepaald cijfer overschrijdt, toezicht van Rijkswege op de uitoefening der bouwpolitie een dringende eisch des tijds is. Reeds herhaaldelijk werd in onze kolommen op die noodzakelijkheid gewezen; de heer J. W. C. Tellegen, directeur der gemeentewerken te Arnhem, beval met aandrang een Rijkswet op het bouwen aan. Onlangs drong ook deze spreker, in een vergadering te 's-Gravenhage gehouden, aan op ingrijpen door de landsregeering, die, bedriegen wij ons niet, daartoe op het oogenblik wel gezind is.

Dat de gemeentewet den plaatselijken autoriteiten de bevoegdheid geeft om te verklaren, of zij „met het oog op het belang der openbare orde, zedelijkheid of gezondheid" al of niet bedenkingen hebben tegen een voorgenomen bouwplan of een slooping, is goed en wel, mits voor geheel ons land vaststa, wat onder die „orde, zedelijkheid of gezondheid" moet worden verstaan. Mocht het eenmaal in een Rijkswet tot die vaststelling komen, dan zal het zeker blijken, dat de openbare zedelijkheid door bouwen en sloopen geen gevaar dreigt, iets wat men met betrekking tot de openbare orde en de openbare gezondheid niet zou kunnen zeggen.

Het best zal de wetgever zijn doel bereiken, door algemeene regelen vast te stellen, waaraan de gemeenteraden bij het maken hunner bouwverordeningen zich hebben te houden. Die regelen zullen zoodanig moeten zijn, dat het bijzonder belang niet zonder noodzaak aan het openbaar belang kan worden ten offer gebracht, iets wat op het oogenblik maar al te dikwijls geschiedt.

Die regelen moeten ook eenheid brengen in de politieverordeningen der verschillende gemeenten des Rijks, waar nu, voor zoover het de bepalingen op bouwen en sloopen geldt, de grootste verscheidenheid voorkomt. Wat in de eene gemeente uitdrukkelijk wordt voorgeschreven, wordt in de andere dikwijls niet minder nadrukkelijk verboden, ofschoon voor dit verschil in de plaatselijke omstandigheden volstrekt geen grond te vinden is.

Hoofdregelen dienen vastgesteld te worden, waaraan bij het bouwen ieder heeft te voldoen, om de openbare gezondheid niet in gevaar te brengen. De afvoer van fecaliën vooral is een onderwerp, waaraan wel in de eerste plaats de aandacht mag worden geschonken. Niet langer mogen de openbare wateren tevens openbare riolen zijn. Omdat onze voorvaderen hunne fecaliën in de grachten, in de vaarten, in de rivieren lieten uitloopen, zijn wij niet verantwoord, als wij dien toestand ten eeuwigen dage bestendigen. Ingrijpen van den rijkswetgever is hier dringend noodig, daar geen gemeente, van de grootste tot de kleinste, vrijwillig tot het reinhouden van water en bodem zal overgaan. Het zou dwaas zijn een nuttigen maatregel daarom alleen te veroordeelen, dat hij niet aanstonds een volmaakten toestand schept.

Een punt, dat bij de Rijkswet tot klaarheid gebracht moet worden, is of wie bouwen of sloopen wil, daartoe vergunning noodig heeft. Zoolang de tegenwoordige toestand bestendigd blijft, en sommige gemeentebesturen vergunningen meenen te mogen geven, terwijl andere zich daarvan ten zorgvuldigste onthouden, heerscht een betreurenswaardige verwarring. Wat ons betreft, wij zouden tegen vergunningen geen bezwaar hebben als zij door het Rijk inplaats van door de gemeentebesturen werden gegeven. De voornaamste grief toch tegen het vergunningsrecht is, dat het den plaatselijken besturen in de verzoeking brengt hunne privaatrechterlijke belangen door hunne publiekrechterlijke bevoegdheden te dienen.

Mocht eene Rijkswet onverhoopt nog lang op zich laten wachten, dan ware het gewenscht, dat althans den gemeentebesturen van hooger hand beduid werd, dat zij geen vergunningen tot bouwen en sloopen hebben te geven, doch dat hunne taak er zich toe bepalen moet om de overtredingen, die wie bouwt of sloopt tegen de verordeningen mocht begaan, te constateeren en te doen vervolgen.

Hinderlijk is ook in den bestaanden toestand, dat er feitelijk geen hooger beroep mogelijk is. Weigeren Burgemeester en Wethouders eene vergunning tot bouwen af te geven, ook al is door den aanvrager aan alle bepalingen der verordeningen voldaan, dan kan men zich wel tot den Raad wenden, maar de kansen zijn al zeer gering dat die vergadering zich tegenover het Dagelijksch Bestuur zal plaatsen. Wordt den aanvrager door den Raad nul op zijn request gegeven, dan dient hij te berusten. Gaat hij zonder vergunning aan het bouwen, dan stelt hij zich bloot aan rechterlijke vervolging en den onaangenamen nasleep daarvan.

De „openbare orde" vordert ongetwijfeld, dat wie bouwen wil, zich aan vastgestelde rooilijnen houdt, en dat hij het gebouw zoo samenstelt, dat het door instorten geen gevaar voor bewoners of voorbijgangers oplevert. Ook ten opzichte van de hoogte, aan gebouwen te geven, zijn bepalingen zeker wenschelijk, zoo wat de „orde" als de „gezondheid" aangaat. Maar daar deze bepalingen van grooten invloed zijn op de waarde, die perceelen voor hunne bezitters hebben, zoo moeten zij met de uiterste omzichtigheid worden gemaakt. Die omzichtigheid is te eer geboden, daar geen hygiënist er nog in geslaagd is een verhouding tusschen straatbreedte, huishoogte en sterfte der bewoners te vinden. Hier zouden met vrucht door den Rijkswetgever regelen gesteld kunnen worden, waarbij rekening ware te houden met de toestanden, die nu eenmaal in het oude gedeelte onzer steden aanwezig zijn en die, ook met den besten wil, voor geen verandering vatbaar zijn.

Voor het geheele Rijk zouden kunnen gelden bepalingen omtrent het minimum-oppervlak, aan iedere woning te geven; de hoogte, waarop de vloer boven de straat moet komen; de hoogte der verdiepingen; de middelen, om het optrekken van grondwater in de muren te voorkomen; de wijze van afvoer van hemel- en huiswater. Wij zien niet in, dat plaatselijke toestanden hier gewicht in de schaal kunnen leggen.

Er zijn nog vele andere zaken, die bij de wet geregeld zouden kunnen worden, en die dan, zooals het behoort, voor *allen* zouden gelden. Niet langer zou men dan, als thans, uit de bouwverordeningen van Nederland een grooten ruiker van curiositeiten kunnen garen.

Maar waar in de eerste plaats voor gezorgd zou moeten worden is, dat de wettelijke bepalingen inderdaad worden nagekomen. Reeds voor de gemeenten is het tegenwoordig hoogst moeilijk, zoo niet onmogelijk, om voldoende contrôle uit te oefenen. Daarom zou, als de Rijkswet de handhaving daarvan aan de burgemeesters, enz., opdroeg, een alles behalve gunstige toestand geboren worden. Ja wij zijn van meening, dat als het Rijk niet flink bezoldigde en talrijke ambtenaren, die toezicht uitoefenen, zou willen aanstellen, eene Rijkswet gevoeglijk achterwege kan blijven.

Het bouwtoezicht behoeft niet, als in sommige landen van Europa, bij ons een ijzeren, knellende band te zijn. Maar in Frankrijk en Duitschland vooral is nog heel wat te leeren. Bij ernstige studie en voorbereiding zal het den Nederlandschen wetgever zeker gelukken, een middenweg te vinden, die ons vrijheidsgevoel ontziet en ons toch de voordeelen van eene goede regeling verschaft.

Dat de gemeentebesturen der voornaamste plaatsen van het land reeds werden aangeschreven, der Rijksregeering een exemplaar hunner bouwverordeningen te doen toekomen, zou doen vermoeden, dat deze regeling misschien spoedig tot stand komt.

BOUW- EN SIERKUNST.

Ons werd, ter bespreking, gezonden de Januariaflevering van eene „Revue bimestrielle de l'art antique et moderne, Bouw- en Sierkunst, redactie K. de Bazel & M. Lauweriks te Amsterdam, uitgever H. Kleinmann en Co. te Haarlem".

Dit werk, op geschept Hollandsch papier gedrukt, is met veel zorg uitgevoerd. De omslag werd door den heer De Bazel van houtsneden voorzien, die reeds van eenige vaardigheid in deze zoo moeilijke kunst blijk geven. Alleen waar, op de achterzijde, ook een poging is gedaan om enkele menschelijke figuren af te beelden, schoten de krachten van den houtsnijder te kort. Het volgen van een cursus aan de Rijks-academie b. v. zou hem, als hij zich in de teekening van het menschbeeld wil bekwamen, van groot nut zijn.

Dat de omslag zwart op paars bedrukt werd, geeft er iets van een rouwdecoratie aan, wat zeker bij een tijdschrift, dat niet over de kunst wil treuren, minder gepast mag heeten.

De aflevering begint met een „Franschen titel" zooals de drukkers zeggen. Vreemd en niet mooi zijn de vierkante zwarte stippen daarover uitgestrooid. Men zal wel doen, ze bij latere afleveringen weg te laten, omdat zij nu het fraaie papier bezoedelen.

Een voorwoord of inleiding hebben de redacteurs niet noodig geacht. In stede daarvan schreef de heer Lauweriks 3¾ pagina over „Verhouding". Wij hebben die bladzijden tweemaal met de meeste aandacht gelezen, doch moeten bekennen, de bedoeling van den schrijver niet gevat te hebben. Toen hebben wij onze toevlucht genomen tot de Fransche vertaling, die, waarschijnlijk met het oog op buitenlanders, aan het opstel is toegevoegd. Maar de Fransche taal, zoo helder als een Franschman haar schrijft, wordt ten eenenmale troebel naar het schijnt, als een Hollander daarin zijn gedachten wil uitdrukken. Wat te denken van een zin als deze: „D'abord à (*sic*) lieu une action du principe sur l'auteur, l'artiste; puis vient l'action de l'artiste auteur pour exprimer le principe dans la matière et en troisième lieu, de la forme obtenue, l'oeuvre d'art, émane pour le spectateur une action laquelle de même que les deux autres est le mouvement du principe".

In het vervolg zal de heer Lauweriks wel doen, zijn schrijflust te bedwingen. Waren de bladzijden, die hij nu met zijn proza heeft gevuld, aan voortbrengselen zijner teekenstift gewijd, de aflevering zou zeer gewonnen hebben.

Tien platen geven afbeeldingen van een „psalterium uit de 13e eeuw in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage" op inderdaad voortreffelijke wijze weer. Een zeer uitvoerige, door een zaakkundige hand vervaardigde beschrijving verhoogt de waarde dezer afbeeldingen, die, op eene plaat na, die in goud en kleuren werd gedrukt, allen in phototypie zijn uitgevoerd.

De redacteurs laten er zich niet over uit, welke hunne bedoeling is geweest met de reproductie dezer voorbeelden van „de Anglo-normandische Kunst die omstreeks 1200 bloeide", en die toch niet het werk zijn van „een Kunstenaar die zich door zijn bezieling liet leiden", maar van „een zeer bekwamen werkman, die een gegeven model copieerde". Zulk werk heeft onzes inziens zeker belang voor den archeoloog, doch wij zouden het liever niet kiezen, althans niet in de eerste plaats voor een uitgaaf, die toch in ieder geval in hoofdzaak zal bedoelen, den kunstenaars van thans het beste werk van vroeger ter bestudeering en ter vergelijking aan te bieden. Of zouden de heeren De Bazel en Lauweriks de meening van den heer Der Kinderen zijn toegedaan, dat het weer tot een herleving der middeneeuwsche cultuur moet komen, en dat men, om recht modern te zijn, als kunstenaar tot ± 1200 dient terug te keeren?

Als „moderne werken" worden gegeven afbeeldingen van albums en van eene oorkonde, aangeboden aan professor Förster en uitgevoerd door Lion Cachet en Th. Nieuwenhuis. Ook hier is phototypie toegepast, doch deze wijze van reproductie schijnt ons voor werken, wier effect vermoedelijk grootendeels op de aangebrachte kleuren berust, minder geschikt.

Met belangstelling zien wij de verdere afleveringen van dit tijdschrift te gemoet. Redacteurs en uitgevers zij het meeste succes op deze onderneming, die de vergelijking met buitenlandsche gerust kan doorstaan, van harte toegewenscht.

LICHT EN KORENMAAT.

Het is ons gebleken, dat niet alle onzer lezers de bedoeling van ons vorig artikel „Ter overweging" hebben begrepen. Die bedoeling, het zij daarom nogmaals gezegd, was geene andere dan erop te wijzen hoe, in zake de Beursquestie van Amsterdam, de bouwkundige vereenigingen in hare verplichtingen tegen de beoefenaars der bouwkunst in het algemeen zijn tekort geschoten.

Wanneer wij schreven, dat „zoovele gezaghebbende architecten, om welke redenen dan ook, hun licht met halsstarrigheid onder de korenmaat der gelijkenis bleven verborgen houden", dan wilden wij daardoor geenszins te kort doen aan de verdiensten van diegenen, die hun oordeel te kennen gegeven hebben. Vooral de heer P. F. Laarman, van wiens in een Amsterdamsch dagblad geplaatst opstel wij indertijd een groot gedeelte in onze kolommen hebben opgenomen, heeft zich tegenover zijne vakgenooten verdienstelijk gemaakt door zijne waarschuwende stem te doen hooren.

Nu komt ook een ander gezaghebbend bouwmeester, de heer I. Gosschalk, met een flink artikel in het „Handelsblad" de bewering logenstraffen, als zou ook hij de korenmaat op zijn licht willen geplaatst houden.

De heer Gosschalk verdient te eer, dat men naar hem luistere, omdat hij, als de heeren De Kruyff en Laarman, architect in ruste is, en dat hij niet verdacht kan worden, uit vaknijd naar de pen te hebben gegrepen.

Evenals de heer De Kruyff heeft ook de heer Gosschalk de verwachting, dat de gemaakte opmerkingen den beurs-bouwmeester „tot nadenken zullen stemmen en dat hij daardoor ertoe zal gebracht worden, enkele eenvoudige veranderingen aan te brengen om zijn project te verbeteren".

Die verwachting schijnt ons weinig kans op verwezenlijking te hebben. Nu de heer Berlage zich eenmaal aan het hoofd der „jongeren" heeft gesteld, kan hij niet terug, al zou hij willen. Iedere verandering aan zijn plan zou als een verraad aan de goede zaak worden uitgekreten. De bouwmeester leidt niet meer, doch hij wordt gedreven.

De toekomst zal moeten leeren, of wij juist gezien hebben.

De heer Gosschalk begint zijne beschouwingen met den plattegrond, waarin hij, met geringe afwijkingen, dien van het verbouwingsplan „des voormaligen gemeente-architects Weissman" terugvindt. Hij handhaaft zijne vroegere bedenkingen tegen het Damrakterrein en meent, dat men geleidelijk zich van een meer vierkant terrein had kunnen verzekeren, waardoor een betere planverdeeling zou zijn verkregen geworden.

Dan vervolgt de schrijver:

„Echter aannemende, dat het plan was voorgeschreven, zijn er dan niet middelen om de lengte van het uitteraard eentonige gebouw minder voelbaar te maken, en niet de Damrakgevel te doen gelijken op dien van een fabrieksgebouw, zooals de vroegere stadsrooimeester Outerstrp (dien velen zich nog zullen herinneren) niet erger zou ontworpen hebben?

„Zeer zeker! Men kan, als men dat wil, eenvoudig zijn *of zoêr* (gelijk het thans in het kunst-argot heet) zonder tot in zulk een uiterste te vervallen. Als vanzelf geeft het zich aan, om de beide trappen met den ingang der schippersbeurs te laten *voorspringen*. Een 50 centimeter is voldoende; dit kan in den 30 meter breeden weg zeker geoorloofd worden. *Dientengevolge* kan men zich te recht op Viollet-le-Duc beroepen, die juist leeraart, ieder onderdeel van een gebouw van buiten zichtbaar uit te drukken. Zeker bedoelt hij niet alleen buitendaks, door een stompen toren, maar van den grond aan.

„Een voorsprong, wellicht slechts van 30 centimeter, zal kunnen gegeven worden aan de trappen met lift, tentoonstellingszaal enz., van voren en van achter aan denzelfden gevel gelegen.

„Daardoor reeds verkrijgt men betere verhoudingen, verdeelingen, afscheidingen."

Dit zijn verstandige woorden. Wij vreezen echter, dat de heer Berlage er niet naar luisteren zal. Toch is het duidelijk, zooals verder gezegd wordt, dat de architect zelf heeft gevoeld, dat er verdeeling van gevels noodig was. Waarom anders zoowel op de perspectief als op de bestekteekening de afvoerpijpen van 20 centimeter aangegeven?

De heer Gosschalk heeft, zooals hij schrijft, den heer Berlage goed gekend. Die bekendheid moet echter van verscheidene jaren geleden dagteekenen, anders zou niet worden geschreven: „Ik ken den heer Berlage te goed om te veronderstellen, dat hij, bij lieden, niet gewoon om teekeningen te zien (waartoe voorstellingsvermogen noodig is) den indruk heeft teweeg willen brengen, alsof de gevel niet in een troosteloos, armoedig vlak van 140 meter lengte, of ongeveer 3000 vierkante meter oppervlakte doorliep! Noch de dakvensters, noch de kantoorvenstertjes, zich verliezend in den dikken muur, zullen de eentonigheid kunnen verbreken", want de Berlage van thans stelt juist in dit „troosteloos, armoedig vlak", in die „eentonigheid" zijn hoogste eer.

De heer Gosschalk bespreekt dan de torentjes, wier platte daken, herinnerend aan Saraceensche vestingen of aan Piza, waar men van het eene gebouw het andere wenschte te kunnen beschieten, herziening vereischen.

Verder zou men de zeven nietszeggende, door niets gemotiveerde, voor een arbeiderswoning passende dakvensters kunnen weglaten. Daardoor juist zal men op de *lengteontwikkeling* nadruk leggen.

Het inwendige van het gebouw kan den heer Gosschalk niet voldoen. Hij zegt daarvan:

„De galerijen zullen er aan die deelen, waar zij

werden aangebracht, ongetwijfeld eenige levendigheid bijzetten, maar de indruk dat men zich in een groote graanschuur bevindt, zal noch door tegels, noch door opschriften, noch door oud-angelsaksische versieringen weg te nemen zijn. Van de lompe kolommen van een halven meter in het vierkant (50 bij 50 centimeter), die op de galerijen zelfs 80 cM. breed worden, stel ik mij geen aangenaam effect voor, evenmin van de eindelooze rij ijzeren balken met tusschenliggende gewelfjes (zoogenaamde trogwelfjes) die de vloeren vormen. Waarom althans daàr niet ster- of andere gewelven aangewend; men denke eens aan de Antwerpsche beurs! Waarom voor de kolommen geen ijzer genomen?"

De heer Gosschalk haalt een voorbeeld aan uit zijn eigen vroegere practijk, om te bewijzen, dat zijn bezwaren tegen het beurs-interieur gegrond zijn. Hij wijst op.... de beide stokerijen van de gasfabriek aan den Haarlemmerweg, omdat „het inwendige der goederenbeurs (volgens de teekeningen) daarmede niet weinig overeenkomst zal vertoonen."

Dan vervolgt hij: „Ja, ik zoude hun die in deze stem hebben, wel bescheiden willen aanbevelen, ten einde zich een juist denkbeeld te vormen van hetgeen op het Damrak helaas! staat gewrocht te worden, het tweede dier gebouwen (zijde Sloterdijk) te bezichtigen, wanneer dat althans nog niet geheel met ovens is gevuld. Men kan dan tevens van buiten zien dat met eenvoudige middelen zonder eenig ornament, toch wel effect te verkrijgen is. Deze *fabrieks*gebouwen zijn 200 meter lang; de spanning van het middengedeelte bedraagt ongeveer 22 meter, als de beurs, is evenzeer met een ijzeren spankap overdekt, heeft evenzeer een galerij enz."

Het mag zeker eigenaardig heeten dat, wie het interieur der beurs in hope wil zien, naar de stokerij van een gasfabriek wordt verwezen. Wij hebben vroeger al als onze meening te kennen gegeven, dat de „nieuwe richting" de laatste stuiptrekking der bouwkunst zal wezen, eer zij door de ingenieurs geheel en al wordt opgeslokt. Wat de heer Gosschalk hier aanvoert, mag wel als een bewijs voor de juistheid dezer zienswijze worden beschouwd.

De heer Gosschalk verdedigt zijn standpunt aldus:

„Ik heb het mijn plicht geacht mijn stem nog eens te verheffen tegen het ontwerp van een gebouw, op het drukste punt der stad, dat van niets dan van verval en teruggang der bouwkunst kan getuigen, opgericht bovendien zonder eenige dringende noodzakelijkheid, en met de wetenschap dat de bestaande Beurs best te verbeteren is.

„Treurig zal het afsteken bij het Centraalstation, dat (al zou bijna ieder architect allicht eenig onderdeel anders verlangen en gemaakt hebben) toch als geheel een imposanten indruk teweegbrengt, en door een aantal details, die een vreugde voor de oogen zijn (de kracht des heeren Cuypers) zwakheden, gelijk als ieder menschenwerk aankleven, ruimschoots vergoedt. Bij het beursontwerp schijnt niets van dat alles te wachten.

„Dat men toch nog bijtijds zich bedenke, en den heer Berlage óf veranderingen opleggen, óf hem — na ruime geldelijke vergoeding — vervange, óf den bouw uitstelle (hetgeen ik het wenschelijkste zou achten)."

Van dit laatste zal wel niets komen. Dat de Raad den heer Berlage, den „man van den dag" veranderingen zou opdragen, dat hij hem af zou danken, dat hij den bouw zou uitstellen, er is geen denken aan. Men is op een hellend vlak geraakt en zakt nu naar de diepte.

Dan komt, als slot:

„Ongaarne, en met het oog op den invloed van zulk een belangrijk werk op de ontwikkeling der bouwkunst, heb ik nog eens de pen opgevat. Over een werk van den heer Berlage, van wien ik slechts aangename, sympathieke herinneringen heb behouden, die indertijd bij de Beursprijsvraag toonde wat hij kan, had ik liever bewonderend en prijzend dan in den zin van het bovenstaande gesproken. Echter, aan het gevoel van vriendschap moet hier zwijgen worden opgelegd, nu allerlei lieden, overigens niet zonder talent, echter allerminst bevoegd, gelijk de penvaardige schilder Veth, de architect Van der Pek (de bewonderaar der Treubsche telephoonpalen) de archeoloog Pit (wiens naam zeker velen met mij voor het eerst hoorden), de heeren De Bazel en Lauweriks (tot dusver meer bekend als afficheteekenaars, de eerste ook als schrijver van mystieke beschouwingen, dan als bouwmeesters) niet nalieten om in opgeschroefde artikelen de publieke meening te leiden op hetgeen ik acht te zijn een dwaalspoor. Tegenover hen meen ik mijn dertigjarige ervaring als bouwmeester te *kunnen* en te *moeten* stellen!"

De heer Gosschalk heeft een goed werk gedaan met nog eens zijn welversneden pen op te nemen. Zijn krachtig woord zal velen tot nadenken stemmen. Als later de beurs zal staan, als het nageslacht haar vonnis zal vellen zonder hartstocht maar onherroepelijk, dan zullen de „lieden, overigens niet zonder talent, echter allerminst bevoegd" beschaamd uitgaan.

Den heer Gosschalk, die zijn licht niet met een korenmaat wilde bedekt houden, wenschen wij een zóó lang leven toe, dat hij dit nog aanschouwen moge.

DE NIEUWE BEURS VOOR AMSTERDAM.

Vergadering der Fabricks- en Handwerkmijverheid aldaan.

(Ingezonden.)

M. de Red.

Daar een verslag van de laatste bovengenoemde vergadering op 21 April ll. in den lande verspreid is, zonder dat ik weet aan welke couranten dit zeer partijdige artikeltje is opgezonden, zult u mij verplichten onderstaande, in het belang der kunst, van Amsterdams burgerij en van mij zelven, op te nemen, wat ik reeds aan een paar dagbladen deed toekomen en gaarne geplaatst werd, namelijk:

M. de R.

„Veroorloof mij eene kleine inlichting en rectificatie voor uwen berichtgever over de vergadering van gisterenavond, namelijk omtrent „De opmerking die ik maakte over de architectuur van den Beursgevel Damzijde en die vergezeld deed gaan met het toonen van eene teekening".

Daar uw zegsman ondanks mijn luid spreken niet schijnt *te weten gekomen* te zijn wat ik daarmede wilde zeggen, wil ik hem gaarne nogmaals daaromtrent inlichten.

De heer Berlage had een m. i. zeer verward systeem van driehoeken trachten te ontwikkelen, volgens hetwelk hij zijne gevels had gecomponeerd en voegde erbij, dat het systeem nog al vrij curieus was en soms *zeer aardige* verrassingen aanbood.

Om dit laatste te bevestigen, vertoonde ik den reeds genoeg bekenden en in de Kalverstraat eenige dagen tentoongestelden gevel van de Remonstrantsche kerk, te Rotterdam gebouwd en door de architecten Evers en Stok ontworpen, mogelijk op denzelfden

grondslag (?), met dat onverhoopt gevolg, dat de Beursgevel Damzijde zoo in silhouet als in algemeenen indruk op den ouderen, doch veel behagelijker kerkgevel als op eene tweelingzuster is gaan gelijken, behalve in de coiffures, welke bij de kerk sierlijk, doch bij de Beurs erg sluik zijn gekozen.

Zoodat Amsterdam voor hare drukkende belastingpenningen een *origineel(?)* gebouw staat te krijgen waarvan, behalve tal van andere grieven, het vrij wel gelijkend portret reeds eenige jaren geleden te Rotterdam gebouwd werd.

Ik voelde mij dus verplicht zeer ernstig op de verraderlijke en onverkwikkelijke parten te wijzen welke dit *weinig artistiek* systeem blijkbaar zijnen discipel speelt, en raadde den heer Berlage aan dit kunstje liever vaarwel te zeggen en met zijne talenten *vrij* te woekeren zonder behulp van driehoekprincipes.

De krasse voorstelling omtrent het *woord ontnemen* en daarop volgend applaus is vrij wel overdreven.

De voorzitter heeft mij werkelijk op wensch van den heer Berlage onderbroken, onder bijvoeging dat hij zelf en velen met mij niet met de Beurs dwepen, al zij het om verschillende redenen: dat ik te dezer plaatse echter alléén inlichtingen mocht vragen, dat critiek op den heer B. als gast onwelkom en het uur ook te ver gevorderd was.

Het op de tweede interruptie, nadat ik door inlichtingen te vragen omtrent bovengenoemd driehoeksysteem uit den aard der zaak weder in vrij scherpe critiek moest vervallen, gevolgd „applaus", was ondanks het bescheiden aantal opgekomen toch nog „vrij dun" en bepaalde zich waarschijnlijk tot enkele voorstanders of geestverwanten.

Deze kleine voldoening zij den heer B. echter gaarne gegund.

Onder beleefden dank voor de opname.

P. F. Laarman,
22 April. *Architect.*

P.S. Beleefd verzoek aan de bladen, die bewust verslag hebben verspreid, ook dit op te nemen.

Gaarne wenschte ik er ook nog aan toe te voegen, dat ik zeer bevreesd ben, na korter of langer tijd, den hoogsten toren van de gevelmuren, waarmede hij in één vlak en in verband, zonder eenigen vóór- of uitsprong zal worden opgemetseld van *boven tot onder* te zullen zien afscheuren.

Dit vooral met het oog op den door en door rotten aangeplempten bodem van het verknoeide Damrak.

Ik hoop het niet om het vele geld aan dit *zwaagstuk* weg te werpen, doch meen toch op de waarschijnlijkheid te moeten wijzen.

P. F. L., *Arch.*

Amsterdam, 28 April 1898.

Het komt ons voor dat de vergadering, door zoo te handelen, geen navolgenswaard voorbeeld heeft gegeven. Het schijnt dat de voorzitter van meening was, dat critiek over bouwkunst in eene vergadering, die uitsluitend saamgesteld is uit beoefenaars van „fabricks- of handwerks-nijverheid" niet te pas komt. Dit standpunt is echter niet wel verdedigbaar: nu men eenmaal een architectonisch onderwerp ter behandeling had toegelaten, behoorde den aanwezigen de vrijheid te worden gegund hunne meening kenbaar te maken. Wat gevaar school erin, als men den heer Laarman, zooals in fatsoenlijke gezelschappen steeds geschiedt, had laten uitspreken? Wij gelooven geen enkel, ja het zou voor de aanwezigen zeker in hooge mate interessant geweest zijn, als zij de repliek, die de spreker van den avond zeker gegeven zou hebben, hadden gehoord.

Wanneer wij in de plaats van den heer Berlage waren geweest, dan zouden wij den voorzitter verzocht hebben den heer Laarman rustig te laten uitspreken. Nu heeft het den schijn, alsof de beurs-ontwerper openbaar debat vreest.

Het gebeurde geeft ons echter weinig hoop, dat de debat-avond in bouwkundigen kring, die wij wenschten, inderdaad zal plaats vinden. Tegen het eind der volgende maand houdt de Maatschappij haar groote jaarlijksche vergadering. Misschien zal dan een der aanwezigen de zaak ter sprake brengen. Doch al wordt hem dan ook niet aanstonds het woord ontnomen — waar wij echter maar half zeker van zijn — die vergaderingen met haar verslagen en huishoudelijke werkzaamheden laten zoo weinig gelegenheid over voor de behandeling van degelijker zaken, dat wij van het debat, zoo het inderdaad mocht worden gevoerd, niet veel verwachting hebben.

Reeds vroeger hebben wij erop gewezen, hoe verkeerd partijzucht in kunstzaken is. Het getuigt altijd van zwakte als men de tegenpartij met geweld belet, zich te laten hooren. *Red.*

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Het hoofdbestuur van deze vereeniging heeft dezer dagen een schrijven aan heeren werkgevers in de technische vakken in Nederland verspreid. Deze brief is van den volgenden inhoud:

„Naar aanleiding van het feit, dat nog *al* te vaak bij het oproepen van sollicitanten in de verschillende bladen advertentiën voorkomen, eindigende met de woorden „brieven *met opgave van verlangd salaris*", en in opdracht van eene met algemeene stemmen aangenomen motie op de jongstgehouden algemeene ledenvergadering, neemt het hoofdbestuur van bovengenoemde vereeniging de vrijheid het volgende onder uwe aandacht te brengen:

„Naar alle waarschijnlijkheid worden advertentiën als boven bedoeld gesteld, zonder daar veel bij na te denken. Eene dergelijke wijze van adverteeren geeft echter, ondanks de beste bedoelingen van den steller, aanleiding tot eene niet bedoelde doch in vele gevallen door den nood in het leven geroepen, scherpe concurrentie. Het is het stelsel van vraag en aanbod, zoo schril mogelijk in toepassing gebracht.

„Wat toch doet zich in het dagelijksch leven herhaaldelijk voor?

„Als een bouwkundige of werktuigkundige door omstandigheden buiten zijn wil, buiten betrekking geraakt, zoekt hij natuurlijk in de vak- en dagbladen om op eventueel daarin voorkomende advertentiën te reflecteeren. Als hij niet dadelijk slaagt is hij vaak genoodzaakt zijne eischen minder hoog te stellen en is hij genoodzaakt zijn hem onbekende collega's, *door den nood gedwongen*, een oneerlijke, niet bedoelde concurrentie aan te doen. Dit stelsel, waarvan de immoraliteit een ieder dadelijk in het oog springt, kan door uwe welwillende medewerking onmiddellijk verdwijnen. Is het niet billijk, ja eerlijk, dat een patroon, die een ondergeschikte zoekt, waarvan hij de vereischte bekwaamheden vaak nauwkeurig omschrijft, hierbij tevens het salaris noemt, dat hij zoo iemand toedenkt? Zoo ja, dan verzoeken wij u dringend *met* de vereischte bekwaamheden *tevens* het door u toe te kennen salaris te noemen.

„Nog een enkel woord wenschen wij eraan toe te voegen.

Veroorloof ons n.l. de opmerking, dat dit ook is in het belang van den werkgever.

Immers het ligt voor de hand, *wie* zal op eene advertentie, als in den aanvang dezes is omschreven, reflecteeren? Wij antwoorden u, alleen zij, *die buiten betrekking zijn* en die, dikwijls helaas door den nood gedrongen, tot iederen prijs eene functie moeten aannemen, terwijl goede, een functie bekleedende werkkrachten *niet* zullen meedingen.

„Daar deze circulaire niet alleen aan patroons maar ook aan vereenigingen van patroons verzonden wordt, zoo is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat een en ander een onderwerp uwer besprekingen zal uitmaken. In dat geval zou het ons zeer aangenaam zijn den uitslag uwer besprekingen te mogen vernemen.

Het Hoofdbestuur,
B. W. C. Emons, *Voorzitter*
P. Schotel, 1e *Secretaris*."

INGEZONDEN.

Amersfoort, 26 April 1898.

Den heer Redacteur van „De Opmerker".

Mijnheer,

Gaarne wil ik voldoen aan het verlangen van uwen verslaggever om eenige gebouwen te noemen, waar de verwarming met ingeblazen lucht boven in het lokaal is toegepast, maar daar het opzoeken in tijdschriften, die de beschrijving ervan opnamen, veel tijd kost, wensch ik voor het oogenblik te volstaan met de volgende:

Vergaderzaal in het Rijksdaggebouw te Berlijn,
Concertzaal der Mainzer Liedertafel te Mainz,
Stadsschouwburg te Straatsburg.

De toepassingen in Amerika zijn *zóó* groot, dat *lange* lijsten zouden kunnen worden aangehaald; de namen kan men vinden in de prospectussen der groote firma's, die dit systeem uitvoeren, als *Sturtevant, Buffalo Forge Company, American Blower Company* e. a.

Waarom uw verslaggever meent, dat dit systeem voor zalen met bovenlicht niet geschikt is, begrijp ik niet; evenmin waarom het glas in glasbedekkingen niet hermetisch sluitende te maken is, want glas goed in stopwerf of andere plastische massab evestigd is, van alle stoffen toch wel die, welke het minst licht doorlaat.

Bij alle dubbele glasbedekkingen wordt die hermetische sluiting vereischt, want de bedoeling is juist tusschen de buitenlucht en de lucht van het lokaal eene middenstof te brengen, die *zooveel* mogelijk de *doorschijnendheid* en *zooveelig* mogelijk het *warmtedoorlatings-vermogen* van glas bezit; hieraan voldoet lucht opgesloten tusschen twee glazen wanden, doch alleen onder voorwaarde, dat *deze* lucht steeds *dezelfde* blijve en dus niet met lucht, van buiten die holle ruimte afkomstig, in aanraking kunne komen.

Uw Dienstwillige,
H. J. Wolter.

LICHTDRUKKEN.

Zij, die dikwijls lichtdrukken van witte lijnen op blauwen grond moeten maken, ervaren niet zelden dat sommige lijnen en cijfers niet duidelijk worden overgedrukt tengevolge van gebreken in de kopie of van het minder juist aanraken der papiervlakken. De onduidelijke lijnen worden dan veelal met dekverf onvolkomen bijgeholpen.

Een hoogst eenvoudig en gemakkelijk middel om alle onjuiste plaatsen in helder witte te veranderen, bestaat hierin, dat men daartoe kalkwater bezigd. De blauwe grond van den lichtdruk wordt eerst een weinig roodachtig en daarna volkomen wit van kleur. Na eene behandeling met kalkwater kunnen witte plaatsen worden aangebracht, die desverlangd in alle kleuren kunnen geverfd worden.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Arnhem.

Vergadering van Woensdag 27 *April* 1898.

Ingekomen was een schrijven van de centrale arbeidersvereeniging „Samenwerking", met mededeeling dat de contributie per lid op f 0.24 per jaar was bepaald.

Van het bestuur van de Maatschappij was een geïllustreerde catalogus ontvangen van de gehouden tentoonstelling van de T. Square club te Pensylvania. De Voorzitter deelt mede, dat de algemeene vergadering te Amsterdam op 26 Mei e. k. zal plaats hebben, en spoort de leden aan daarheen te gaan, ook met het oog op de gelegenheid die zal worden geboden om het nieuwgebouwde R.-K. ziekenhuis van den bouwmeester Bleijs te bezichtigen. Den heeren Crollaer en Freem wordt dank gezegd voor de aan de leden geboden gelegenheid tot het bezichtigen van de in aanbouw zijnde dubbele brug te Westervoort onder geleide van den eerste, en de nieuwe Lutherse kerk van den laatste.

Als lid werd aangenomen de heer H. C. Pilaar.

De Secretaris brengt daarna het jaarverslag uit, hetwelk onder dankzegging wordt goedgekeurd.

Na eenige besprekingen over de te houden excursie, wordt met algemeene stemmen besloten om zich per heef te wenden tot het Genootschap Architectura et Amicitia, met verzoek zich op 21 Juni e. k. te mogen aansluiten bij het bezoek aan het kasteel Haarzuylens. Vandaar zou de Afdeeling naar Haarlem gaan, om den volgenden dag de belangrijke gebouwen daar te bezichtigen.

Het lid J. H. Möller krijgt thans het woord voor zijne causerie: „Een bezoek aan de inrichtingen van Krupp te Essen".

Spreker gaf eerst een overzicht van het ontstaan dezer reuzachtige industrieele onderneming, uit een klein smeedertje, om later door tal van cijfers een beeld te geven van den ontzettenden omvang van dezen arbeids-cyclus. Uit de door den ingenieur Hupkes op vele plaatsen gehouden lezing, waarvan over Krupp's inrichting de verslagen zeer kort gelede n in de diverse bladen hebben gestaan, zijn die cijfers als bekend te beschouwen en acht ik het niet noodig daarover in herhalingen te vallen. Indrukwekkend zijn die getallen echter in hooge mate.

De heer J. G. van den Berg gaf als kunstbeschouwing „La Sculpture Française contemporaine". Beide heeren ontvingen van den voorzitter den dank der vergadering.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1073. *Vergadering op* 27 *April* 1898.

De laatste vergadering van het winterseizoen werd geopend door den Voorzitter den heer Joseph Cuypers.

Na lezing der notulen werd 't woord gegeven aan den heer J. J. L. Bourdrez, civiel en bouwkundig ingenieur te Amsterdam, tot het houden zijner bijdrage over ijzeren kappen. De spreker leidde zijn voordracht in met de verschillende typen van kappen te bespreken en ging daarna over tot het behandelen der grondbeginselen, waaraan een goede kap moet voldoen. Spreker wees op 't groote nut voor elk architect om de grondbeginselen en de daaraan verbonden hoofdformules goed te kennen, want voldoet een ijzeren kap aan die hoofdwetten, dan zal steeds de lijn schooner zijn, dan wanneer de kap in 't wilde weg te zwaar geconstrueerd wordt; bovendien zal 't ijzer meer en meer ingang vinden, daar 't hout steeds duurder zal worden. Daardoor is men verplicht de wetten der ijzerconstructie te leeren en toe te passen. De heer Bourdrez zou gaarne het ijzer voor kappen meer willen toegepast zien. Hij meent, dat juist wijl deze door onvolledige kennis te zwaar genomen worden, zij te duur zijn en niet kunnen concurreeren tegen houten kappen, terwijl door juiste toepassing misschien het tegenovergestelde te bereiken is.

Een daverend applaus bewees den spreker, hoezeer zijn bijdrage op prijs gesteld werd.

Voorts werd geïnstalleerd de heer G. W. Boot Hzn. en werden de heeren H. J. van Dijk en Jac. van den Bosch met algemeene stemmen als lid aangenomen.

Als nieuw bestuurslid, in plaats van den heer Cornelissen, werd gekozen de heer Sparringa.

Ten slotte werd het contract met den uitgever van „de Architect" ter tafel gebracht, 't welk na eenige discussie werd aangenomen.

Tijdens de vergadering circuleerde een lijst ter deelneming aan de excursie naar het kasteel de Haarzuylens, waarop reeds 18 handteekeningen werden gezet. Deze zal gecombineerd worden met het Genootschap „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Niets meer ter tafel gebracht, werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De raad van beheer der Bouw-maatschappij Scheveningen, van meening, dat de exploitatie van het aan die maatschappij behoorende „Oranje-Hotel" groot nadeel ondervindt door de wijziging, die in verband met den bouw van den strandmuur is gebracht in den toestand aan de zeezijde vóór dat hotel met aangrenzende villa's, waardoor een aantal personen den weg naar het hotel en het restaurant niet zouden kunnen vinden, heeft aan B. en W. verzocht, dat een 5 M. breede oprijweg worde gemaakt van den strandweg af, leidende naar en uitkomende op het hooge voetpad ter hoogte van de villa „Mar".

B. en W. hebben voorgesteld aan dien wensch, welks financieele gevolgen de Bouw-maatschappij op zich neemt, te voldoen.

Groningen. Het gedeelte van het provinciehuis alhier, dat na de verbouwing, sedert 1870, voor den dienst der Rijkstelegraaf werd gebruikt, hebben de ambtenaren van het Rijk moeten verlaten omdat de door hen in beslag genomen ruimte voor den provincialen dienst moet beschikbaar worden.

Gelijk bekend is bevinden zich in het gedeelte van dit gebouw dat niet verbouwd werd, nog zeer belangrijke overblijfselen van bouw- en beeldhouwkunst. Onder andere bestaat nog de oude zaal, waarin vroeger jaren de vergaderingen van Gedeputeerde Staten werden gehouden, en waarin zich een schoorsteenstuk bevindt dat door zijn sierlijke vormen en meesterlijke bewerking boven alles uitmaakt. Het voornemen bestaat thans deze zaal geheel te restaureeren en opnieuw tot eene vergaderzaal voor Gedeputeerde Staten in te richten.

Tengevolge van deze verbouwing heeft het Rijk zijne telegraafambtenaren uit gebrek aan geschikt gebouw moeten ophergen in eene oude en bouwvallige kazerne in eene afgelegen hoek der stad, zeer ten ongerieve van de ingezetenen die hartelijk hopen dat de telegraafdienst zoo spoedig mogelijk in een meer geschikt en beter gelegen gebouw zal gevestigd worden.

Naar men bewerkt is het Rijk in onderhandeling met de gemeente over de in gebruikneming van een gemeentegebouw. Ook wordt er bewerkt dat bij het Rijk het voornemen bestaat, om in deze stad een geheel nieuw post- en telegraafkantoor te stichten. Is deze laatste bewering juist, dan wordt tevens den kundigen rijksbouwmeester Peters eene schoone gelegenheid aangeboden, om zijn geboortestad met een kunstig en sierlijk gebouw te verrijken.

— Maandag 25 dezer werd in het Concerthuis de algemeene vergadering gehouden van de Vereeniging van industrieelen en werklozen ter bevordering van ambachtsonderwijs te Groningen. Na de opening verklaarde de Voorzitter, de heer Jhr. Mr. W. C. A. Alberda van Ekenstein, dat het hem groot genoegen deed, dat de ambachtsschool in een bloeienden toestand verkeert en hoe langer hoe meer nut bewijst. Beter dan vroeger wordt tegenwoordig het belang ingezien van den ambachtsman niet alleen die kennis te geven, welke hij niet kan missen voor 't volbrengen van zijn werk, maar ook om hem te maken tot iemand, die iets kan uitvoeren, waarbij de kunst niet is uitgesloten. De kunst toch is den ambachtsman financieel voordeelig, terwijl zij tevens veredelend op hem werkt.

De ontvangsten hebben in 1897 bedragen f 24,833.61½, de uitgaven f 22,206.71 en het batig saldo f 2624.90½. De bezittingen der vereeniging vertegenwoordigen een bedrag van f 47,374.94, terwijl er een schuld is van f 20,000, zoodat het vermogen f 27,374.94 bedraagt.

De secretaris, de heer jhr. mr. D. R. de Marees van Swinderen, bracht het jaarverslag over 1897 uit. Dat het onderwijs aan de school zeer gewaardeerd wordt, bleek uit de groote aanvrage om plaatsing: de eerste klasse was begonnen met 76 leerlingen, een getal, gelijkstaande met dat van de geheele bevolking vóór 10 jaren. Er is, ook met 't oog op een betere salaris-regeling, een hoogere rijkssubsidie aangevraagd en de hoop op eene goedgunstige beschikking werd te sterker gemaakt, omdat juist de tegenwoordige minister eenmaal heeft gezegd: „Die de school behoorsecht, beheerscht het volk". Wenschelijk wordt geacht alsnog een nieuw leervak in te voeren, n.l. het metselen en het steenhouwen. Ook bleek door het bestuur reeds de vraag te zijn overwogen of niet een machinistenschool aan de bestaande inrichting kan worden verbonden, omdat de behoefte aan bekwame machinisten zich in deze provincie zeer doet gevoelen. De machinisten zijn of niet berekend voor hun werk, of, wanneer ze van zeeën kiaar zijn, zoo veelzijdig, wat betreft hun salarie, dat hieraan moeilijk valt te voldoen. De zoodzakelijkheid van de oprichting van zoodanige school zal dan ook nog nader bij de hooge regeering worden bepleit.

Nog maakte het verslag melding van het plan van het bestuur om de leerlingen, ook nadat zij de inrichting hebben verlaten, in het oog te houden, om hen namelijk nog gedurende 3 jaren mededeelingen te laten doen over hun werk, en leggen ze tevens gedurende dien tijd bewijzen over, dat hunne patroons uitstekend over hen tevreden zijn, hun een ander diploma voor goed gedrag uit te reiken.

De avondteekenklasse was aangevangen met 169 leerlingen.

Uit al het bovenstaande blijkt wel, dat de school steeds in bloei toeneemt, en dit steunt te gelukkiger — aldus eindigde het verslag — omdat de toekomst behoort, en dat geldt zeker ook van den ambachtstand, aan het best onderwezen volk.

De heer J. B. Jager vestigde daarna de aandacht van het bestuur op de hoogere cischen, die de maatschappij tegenwoordig aan het ambachts-onderwijs stelt en achtte de oprichting eener burger-dagschool wenschelijk. De voorzitter antwoordde dat de oprichting van zulk een school niet op den weg der vereeniging ligt. De andere leden sloten zich bij deze meening aan, zoodat na een gemaakte discussie de drager van het denkbeeld eener burgerdagschool geen succes oogste en de zaken op den bestaanden voet zullen worden voortgezet.

— Uit Amsterdam meldt men aan de *N. R. Cc.*:

„Onder de oogen van een klein gezelschap genoodigden heeft de heer H. A. van Vught heden namiddag in de diamantslijperij van den heer Vigeveno aan de Kromboomsloot eene proef genomen tot het harden van gewoon ijzer, smeedijzer en bessemerstaal door middel van een door hem uitgedacht nieuw hardingspoeder, waarop in Engeland reeds eenigen tijd geleden patent is genomen. Eenige stukken ijzer van verschillende soort werden onder bijvoeging van het poeder in een gesloten bus gedurende een half uur aan de hitte van den vuurhaard van den stoomketel der fabriek blootgesteld en daarna plotseling afgekoeld, waarop bleek, dat de huid tot op zekere diepte volkomen gehard geworden en dus niet te vijlen was, terwijl de stukken niettemin in zekere mate buigzaam waren gebleven. Op de snelheid van het proces en den eenvoud der behandeling werd de aandacht gevestigd. De heer Van Vught bleek in het bezit te zijn van eene erkenning der werking van zijn poeder door den werkmeester der machinistenschool alhier."

Schoonhoven. Door de heeren Paul, ingenieur te Leiden, en den directeur der waterleiding te Oud-Beierland worden pogingen aangewend, om alhier eene waterleiding tot stand te brengen.

— Het Germaansche Museum te Neurenberg heeft, dank zij de vrijgevigheid van den eigenaar van het beroemde Peller'sche, thans Eyser'sche Haus, een eenige verzameling bouwkundige teekeningen gekregen, bestaande uit ontwerpen voor gevels, detailversieringen, meubels enz. van dit oude Patriciërhuis, waarvan vooral de rijke renaissancegevel van 1605 bekend is. De verzameling bestaat uit meer dan honderd teekeningen en vormt een hoogst gewichtige bijdrage voor de geschiedenis der architectuur te Neurenberg.

De vele aanwinsten in de laatste jaren hebben het weer noodzakelijk gemaakt het Germaansche Museum uit te breiden. In een aangrenzend perceel zullen nu een gedeelte van de bibliotheek, het penningkabinet en het archief opgesteld worden, terwijl in een nieuwen aanbouw de benedenverdieping voor de wapenrustingen wordt ingericht en de overige vertrekken de ethnographische afdeelingen zullen bevatten.

— Aflevering 4 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat: Araucaria's, door J. Sturing. — Belichtingsintensiteit bij verschillende momentsluiters, door L. E. W. van Alkeda. — Kijkjes in een microcosmos, door Dr. J. E. Rombouts. — Het Spiritusgloeilicht. — Timmervolk onder de vogels, door Dr. R. Sinia. — De Proefnemingen met Marconi's telegraafstelsel, door Dr. L. Bleekrode. — Alaska (vervolg), door J. J. Verwijnen. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— **Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is bepaald dat de commissie, belast met het afnemen der examens B, volgens de artt. 61—65 der wet van 3 Mei 1863, voor het jaar 1898 zitting zal houden te Delft; en zijn benoemd tot lid en voorzitter dier commissie Dr. L. Ariaens, hoogleeraar aan de Polytechnische School; tot leden Dr. J. C. Kluyver, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden; Dr. J. de Vries, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht; J. Cardinaal, H. Cop, J. Kraus, G. J. Morre, Dr. J. L. C. Schroeder van der Kolk, J. A. Snijders C.Jz. en Dr. P. Zeeman Gz., hoogleeraren aan de Polytechnische School; A. F. Gips, Dr. M. de Haas, J. A. van der Kloes, Dr. G. Schouten en G. J. van Swaay, leeraren aan de Polytechnische School; M. A. C. Hartman, gemeente-architect te Delft; W. H. L. Janssen van Ray, onderdirecteur der hoogere burgerschool met 5 jarigen cursus te Haarlem; C. Krediet, leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda; Dr. A. Lobrot, assistent aan de Rijks-universiteit te Leiden; J. N. van Ruyven, adjunct-directeur der gemeentewerken te Arnhem; Dr. W. Stortenbeker, leeraar aan het gymnasium te Delft, die zich te Delft zullen vereenigen op zoodanigen tijd, als hun zaker door den voorzitter zal worden medegedeeld.**

— **Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is J. J. Cos, te 's-Gravenhage, benoemd tot buitengewoon opzichter bij het verzamelen van paalregels aan het beneden hoofd van sluis no. 8 der Zuid-Willemsvaart en het bouwen van een sluisknechtswoning bij die sluis.**

— **De Raad te Purmerend benoemde tot directeur der stedelijke gasfabriek den heer D. N. de Rijke, thans aan de gasfabriek te Utrecht werkzaam. Op den heer N. de Boer, te Zalt-Bommel, werden drie stemmen uitgebracht.**

— **Te Arnhem overleed, in den ouderdom van ruim 70 jaar, de heer S. Schreurs, oud-hoofdopzichter der genie.**

— Benoemd tot opzichter der telegraphie de aspirant-opzichters P. B. Bosch en J. G. C. Degens, met Hoorn als standplaats voor den eerstgenoemde en Den Haag voor den laatstgenoemde.

— Dinsdag jongstleden is het 40 jaren geleden, dat de heer B. H. Hamers zijn loopbaan als gemeente-ambtenaar te Amsterdam begon; in 1858 aangesteld als dagelijksch opzichter, werd hij in 1866 bevorderd tot gemeente-bouwopzichter en thans is hij adjunct-inspecteur.

— De heer J. A. Frederiks, architect der Rijksgebouwen te Middelburg, is door de Fransche Regeering benoemd tot Officier d'Académie.

— Bij koninkl. besluit is aan W. M. C. Gastelaars, met ingang van 1 Mei, eervol ontslag verleend als bureel-ambtenaar van den Rijkswaterstaat.

— De heer F. C. J. van den Stoen van Ommeren, civiel-ingenieur te Raamsdonk, is benoemd tot asp.-adj.-ingenieur bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Kampen. Aanvangsjaarwedde *f* 1100, maximum *f* 1400. Adres vóór 12 Mei aan Burg. en Weth. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bouwkundig teekenaar. Adres met opgaaf van verl. salaris, ouderdom enz., lett. P P W., Alg. Advert.-bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Bouwkundig opzichter, practisch ontwikkeld en goed kunnende detailleeren, voor 5 maanden. Sal. *f* 75 per maand. Adres lett. S., met opgaaf van leeftijd enz. Bureau „de Zaanstreek" Wormerveer.

— Een adjunct-ingenieur, jaarwedde *f* 1500 à *f* 2100, en een adjunct-opzichter, jaarwedde *f* 600, bij den dienst der gemeentewerken te 's-Hertogenbosch. Adres voor 12 Mei aan den Burgemeester. (*Zie advert. in dit no.*)

— Opzichter of dijkbaas, volkomen bekend met zee- en dijkwerken, van de polders Anna-Jacoba en Willem, gemeente St. Philipsland. Aanv. jaarwedde *f* 1200. Adres aan het bestuur van gen. polders.

— Practisch bouwkundig opzichter-teekenaar. Adres onder no. 10942, Bureau *N. Rott. Ct.*

— Practisch opzichter, voor bestek IV behouwing Rozenhof te Dordrecht. Adres lett. P M H, Alg. Advert.-bureau Nijgh & v. Ditmar Rotterdam. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Machinetoekenaar, bekend met scheepsmachines. Flink salaris. Adres no. 11120 *N. Rott. Ct.*

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar over achtereenvolgende weken kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de verzending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een practisch en theoretisch berg.- en waterbouwkundige, oud 22 jaar, zoekt plaatsing als opzichter. Verlangd salaris *f* 50 per maand. Adres no. 41 Bureau dezes. (2)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Opz.-teek., burger- en waterb. kunde,	„ 29 j. geh.	verl. sal.	*f* 65—70	„	„
2. Opzichter	„ 28 „	„	„ „	60	„ „
3. Teeken., hand-, bouw- en penteekenen, ongeh					
4. Opz. of Teek.,	leeft. 23 j. ongeh.	verl. sal.	„ 60—80	p. md.	
5. Opz., waterpassen,	leeft. 27 „	„	„ „	?	

Gemeente-Opzichter

TE

KAMPEN.

Het Gemeentebestuur van Kampen vraagt een **HOOFDOPZICHTER** bij de Gemeentewerken, op een aanvangsbezoldiging van *f* **1100.**—, welke kan opklimmen tot een maximum van *f* **1400.**

De vereischten zijn: Bouwkundig en Waterbouwkundig teekenen en detailleeren, waaronder begrepen de IJzerconstructiën.

Landmeten en Waterpassen en het opmaken van Bestekken en Begrootingen, terwijl het bewijs moet overgelegd worden dat sollicitant het zelfstandig toezicht heeft uitgeoefend bij verschillende uitgevoerde werken.

De maximum-leeftijd van den sollicitant is gesteld op 35 jaren.

Sollicitanten moeten hunne stukken inzenden **vóór den 12 Mei a. s.**

De sollicitanten van wie een persoonlijk bezoek gewenscht wordt geacht, zullen daar op *schriftelijk* worden opgeroepen.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845

's GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **30 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Radiateurs, IJzeren Radiateurs. — Closets, Wascht afels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Bij den dienst der GEMEENTEWERKEN

TE

's Hertogenbosch

WORDEN GEVRAAGD:

1°. een

Adjunct-Ingenieur,

op eene jaarwedde van *f* **1500** met uitzicht op verhooging tot *f* **2100**;

2°. een

Adjunct-Opzichter,

op eene jaarwedde van *f* **600** met uitzicht op verhooging.

Sollicitatiën in te zenden *vóór 12 Mei a. s.* aan den Burgemeester.

A. E. BRAAT.

Hoofd-Vertegenwoordiger der

JOSSON-CEMENT

voor NEDERLAND en INDIË.

Uitsluitend: 1ste soort AND. TRAS

(volgens de nieuwe A.V. met 7½ % gloeiverlies).

Handel in Bouwmaterialen.

De **TEGELZAAK** is gevestigd

Spuistraat 109, AMSTERDAM.

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplantsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.**

Beton-IJzer. Systeem **HENNEBIQUE.** Gebreveteerd S. G. D. G., niet te verwarren met **Cement-IJzer.** **Beton-IJzer.**

INLICHTINGEN, SYSTEEMBESCHRIJVING, ATTESTEN, vervaardigen van TEEKENINGEN, BEGROOTINGEN. Een en ander **kosteloos** verkrijgbaar bij den **Vertegenwoordiger**

J. H. DE GEUS Fzn., Deventer.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 19. ZATERDAG, 7 Mei 1898

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT Jzn. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuilstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het Binnenland *f* 5.—, waarvoor op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsvigers, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

DE NEGENTIENDE EEUW EN DE GESCHIEDENIS.

Vóór een paar weken hebt gij, waarde *Opmerker*, uwen lezers een artikel ter overweging aangeboden, waarin gij uw standpunt ten opzichte van de Amsterdamsche beursquestie hebt toegelicht met een résumé, waartegen ik weinig heb in te brengen.

Ik hoop dan ook, dat van zekere zijde uw streven, om in deze u zelf gelijk te blijven, naar verdienste zal worden erkend en gewaardeerd, al stem ik niet ten volle in met alles, wat, in verband met deze questie, in den laatsten tijd in uwe kolommen geschreven is, en al acht ik den tijd niet verre, dat ook gij op sommige punten de bakens wel een weinig zult moeten verzetten.

Ook nu kan ik mij met de conclusie van uw bovengenoemd artikel niet best vereenigen.

Wat toch, veroorloof ik mij te vragen, zullen wij hebben aan een artistieke geloofsbelijdenis in woorden, door den heer Berlage af te leggen; wat toch is te verwachten van een bespreking over de beste wijze, waarop een ontwerp voor een monument kan worden verkregen?

De bedoelde geloofsbelijdenis zal immers binnen weinige jaren in steen voor ons staan, zoo openbaar als wij dat maar verlangen kunnen en wat het idee van een recept voor een monument aangaat, dit brengt mij het zoeken naar iets dergelijks voor een nationalen bouwstijl der 19de eeuw in herinnering, waarvoor velen zich indertijd hebben ingespannen, natuurlijk zonder succes.

Dit is hetgeen ik niet nalaten kan u ter overweging te geven.

Mij ter elfder ure in den strijd over de beursquestie te mengen, bedoel ik hiermede niet. Ook al ware het mogelijk op die questie een nieuw licht te doen schijnen, het effect zou toch in de bestaande omstandigheden nul zijn. Wij staan nu eenmaal daarin voor een fait accompli en wanneer de beurs eenmaal voltooid op het Damrak zal staan, zal eerst recht blijken of er een marche triomphale dan wel een marche funèbre ter eere van de Nederlandsche bouwkunst moet worden geblazen.

Het getoeter, dat men thans van eene zijde vernemt, — de heeren muzikanten mogen mij de uitdrukking vergeven, — strookt volkomen met den tijdgeest, die gaarne de lauweren maar vast vóór de overwinning toedeelt en het welsprekend zwijgen, dat daartegenover van de andere zijde wordt bewaard, zullen wij maar toeschrijven aan de wijsgeerige overweging, dat de onpartijdige geschiedenis in deze eenmaal een oordeel zal uitspreken, waarbij alle partijen zich zullen moeten neerleggen.

Wat die geschiedenis in het algemeen betreft, schijnen velen nog steeds de meening toegedaan, dat de veel geprezen 19de eeuw daarin, wat de bouwkunst aangaat, een vrij povere figuur zal maken en wel voornamelijk, omdat men het daarin niet tot den een tijdlang zoo ijverig gezochten bouwstijl heeft kunnen brengen.

Ik deel die meening niet en wil trachten het door velen betreurde feit te verklaren, ofschoon het mij voorkomt voor de bouwkunst zelf van weinig beteekenis te zijn, en ik wil ten slotte daaraan eenige algemeene beschouwingen vastknoopen, waartoe vooral de verschijnselen der laatste jaren mij aanleiding gaven.

Voor dengeen, die later ondernemen zal de geschiedenis van de Nederlandsche Bouwkunst der 19de eeuw te schrijven, zal het, wat de eerste helft van dit tijdperk betreft, misschien moeilijk zijn een genoegzame hoeveelheid stof te vinden, om daaruit een

eenigszins belangwekkend verhaal op te bouwen.

Veel scherpzinnigheid zal noodig zijn, om uit de personen en werken uit dit tijdperk die uit te kiezen, wier namen werkelijk vermelding verdienen als bewaarders van het gildegeheim, van de overgebleven sluimerende kiemen, waaruit zich later gezonde beginselen van kunst weder zouden ontwikkelen.

Een helder oordeel zal vereischt worden om op de beteekenis van die personen en hun werken het juiste licht te doen vallen, en ongetwijfeld zal dit niet mogelijk zijn zonder grondige studie tevens, van den maatschappelijken toestand van ons vaderland in die dagen; een studie, welke misschien veel zal kunnen ophelderen, wat ons thans bij een oppervlakkige beschouwing duister blijft. Rekenen wij den tijd der Fransche overheersching niet mede, doch roepen wij ons alleen de dagen van Van Speyk en die van 1848 in het geheugen, dan zal het ons niet verwonderen vóór 1850 weinig belangstelling voor bouwkunst bij den Nederlandschen staatsburger te vinden. Den enkelen bouwkunstenaar, die misschien hier of daar schuilde, stond het vrij zich over den toestand te ergeren; zich krachtig te uiten werd hem zelden of niet vergund.

Er was weinig vraag naar het artikel; van de beurslijst was het fonds al sinds jaren geschrapt, wat bleef dus den producent anders over dan zich in zijn eigen kringetje op te sluiten.

Langzamerhand echter zouden zich invloeden van buiten doen gelden en in dezen toestand verandering brengen.

Langzamerhand waren enkele Europeesche vorsten reeds begonnen, na hun politieke Augiusstal te hebben schoongeveegd en voorloopig hun zaakjes met de burgerij te hebben geregeld, weder meer toe te geven aan de overgeërfde neiging, aan potentaten eigen, om in bouwkunst te gaan liefhebberen.

De tijden waren echter helaas veranderd. Om aan die liefhebberij bot te vieren, moesten de heeren nu in eigen zak tasten, in plaats van daarvoor de staatskas te kunnen aanspreken.

Zij zagen zich dus voor de moeilijkheid geplaatst, bij de verwezenlijking hunner vorstelijke denkbeelden tevens de zuinigheid te moeten betrachten, een moeilijkheid, waarvan hun doorluchtige overgrootvaders natuurlijk nooit last hadden gehad.

Althans, wanneer zich ook in vroegeren tijd wel eens bezwaren hadden voorgedaan, waren onder de trouwe dienaren, spoedig genoeg, gedienstige geesten gevonden, bereid om in dergelijke gevallen de zaakjes op te knappen, zoodat met echte majesteit over de bezwaren kon worden heengestapt.

Ook thans ontbrak het aan gedienstige geesten niet, die willig hun beste krachten ter beschikking van den vorst stelden, om voor een koopje zijn grootsche plannen ten uitvoer te brengen, natuurlijk à raison van hetgeen daarbij aan den strijkstok bleef hangen, en dat dit niet te weinig was, daarvoor werd in de eerste plaats gezorgd.

Wat had een vorst ook voor verstand van steenen, kalk en hout; wat een kanon of een oorlogschip kostte, was hem wel eens ter oore gekomen, maar van paleizen wist hij alleen, dat ze zijn voorouders indertijd schatten hadden gekost. Zijn brave bouwlieden wisten dit ook, maar zij waren bovendien op de hoogte van de markt van steenen, kalk en hout, zij wisten met welk een gering dagloon de werkman kon rondkomen, zij hadden ook de toenmaals reeds in zwang komende surrogaten leeren kennen en al spoedig den weg gevonden om die op de voordeeligste wijze te misbruiken en zij profiteerden natuurlijk van het een zoowel als van het ander om de rijksdaalders zooveel mogelijk in hun eigen spaarpot te doen rollen.

Zoo ontstonden dan verscheidene bouwwerken, in doorluchtigheid van opvatting den bouwheer waardig, decoratieve effectstukken van een romantischen stijl, waarin de bouwmeesters, die de klassieken den rug toegedraaid hadden, naar ons thans voorkomt, hun kracht zochten in het misvormen van middeleeuwsche details en het als decoratie aanwenden van vormen, welker beteekenis zij niet begrepen.

Dat zij de klassieke vormen wel begrepen, is hiermede niet gezegd. Men kan aannemen dat zij de recepten van Palladio en Vignola wel kenden, maar in de daarnaar gebakken taarten hadden de bouwheeren geen trek meer, zij verlangden naar andere kost en waren in hun eigenaardige positie in die tijden ook wel min of meer verplicht, ook in hun liefhebberijen blijk te geven, met het verleden te hebben gebroken of ten minste den schijn daarvan aan te nemen. Komt het ons nu, zeker zeer terecht, voor dat de kunst met deze producten al zeer weinig gebaat was, niet alzoo de positie der bouwlieden.

Het gilde der metsel- en timmerbazen kwam er, waar dergelijke bouwwerken werden uitgevoerd, heelemaal bovenop en daaruit emancipeerden zich weder architecten, die niet van die ordinaire bazen waren, maar gentlemen, tegenover wie geen mensch van deftige familie zich behoefde te geneeren.

Het beroep van architect werd dan ook, al rook het een beetje naar kalk en naar de schaafbank, toen het bleek, dat de percentjes meer dan een goed burgerbestaan konden opleveren, door de deftige Hollandsche ouders en voogden al spoedig opgenomen onder die, waarop zij voor hun met Byron dweepende zonen of pupillen het oog lieten vallen.

Waar evenwel moesten zij de dweepzieke jongelingen heenzenden om de kunst te leeren?

Hier-te-lande bestonden toen ter tijd, als ik het wel heb, alleen nog maar de teekenacademies, meer bepaald ook scholen voor schilders en waar men nog zwoer bij Scamozzi en Palladio, waar men van een nieuwe richting nog niets vernomen had en dan de Delftsche academie, die echter niet pretendeerde een kunstschool te zijn.

Naar 't buitenland dus, en waar dan heen? Naar Frankrijk? naar 't land van den geweldenaar, onder wiens juk de ouders en voogden bovengenoemd jarenlang hadden moeten zuchten, die het fortuin van velen hunner getierceerd had? dat nooit!

Naar Engeland? maar daar had men immers te veel de aandacht op de spoorwegen en locomotieven gevestigd, daar kwamen wel machines, maar daar kwam geen kunst vandaan; naar Italië? maar naar de antieken wilde men nu eenmaal niet terug, wat bleef dan anders over dan het schwärmende Duitschland: München, Dresden, Berlijn? En zoo kwam het dat de studie der Duitsche esthetiek hier ingang vond en ijverig werd aangeprezen; het begon tot den goeden toon te behooren daarin te liefhebberen en ook de romantische bouwkunstrichting vond hier enkele aanhangers en werd al spoedig geïmporteerd. Gelukkig bleven de proefnemingen in natura met deze akelige kunst hier-te-lande beperkt tot weinige, waarbij, omdat men echte materialen niet betalen kon, een ruim gebruik van surrogaten werd gemaakt.

Dientengevolge verkeeren verscheidene gebouwen, die als zoodanige proefnemingen te beschouwen zijn, thans in een allesbehalve monumentalen toestand, welke ten opzichte van het leelijkste product onzer nationale romantiek, het bekende giraffenhok aan het Plein te

's-Gravenhage, aanleiding geeft te hopen, dat het tegenwoordig levende geslacht het misschien nog zal zien verdwijnen.

Wie weet of, wanneer de pacificatie van Atjeh eens zal zijn volbracht, (geduld maar, 't duurt nog een groote veertien dagen) er in de schatkist niet een sommetje zal beschikbaar blijven om dit misproduct af te breken en er iets anders voor in plaats te zetten.

Wanneer het dan verdwenen zal zijn, zal alleen nog de geschiedenis er melding van maken als van een der meest sprekende voorbeelden, hoever het najagen van abstracte theoriën in de bouwkunst, het gezond verstand, om van goeden smaak of kunstgevoel niet te gewagen, van den rechten weg kan doen afdwalen. Helaas echter niet als een eenig voorbeeld van den aard, want de bouwmeester van het hier bedoelde bouwwerk heeft zich ook aan oude monumenten vergrepen en die zonde zal hem de geschiedenis niet zoo licht vergeven.

Nevens hetgeen deze groote man gedaan heeft, zijn de vergrijpen der kleinere mannen, zijn tijdgenooten, van veel minder beteekenis en de geschiedschrijver zal daarover met enkele volzinnen kunnen heenglijden.

De laatstgenoemde wandaad is voor de geïmporteerde romantiek echter het begin van het einde geweest en gelijk te voren een vorstelijke liefhebberij, ofschoon zij ons geen enkel monument van eenige waarde heeft nagelaten, toch indirect de wederopkomst van de beoefening der bouwkunst heeft in de hand gewerkt, zoo heeft het verknoeien van een onzer merkwaardigste monumenten de belangstelling in onze oude bouwkunst doen ontwaken en heeft de man door zijn misgreep daartoe feitelijk den stoot of aanleiding gegeven, de vrome zou hier zeggen, als werktuig in Gods hand.

Met dit moment zal dan voorzeker het geschiedverhaal interessanter worden en in belangrijkheid toenemen, al naar mate de geschiedschrijver in de tweede helft van de eeuw voortschrijdt en in nog hooger mate zal dit het geval zijn, hoe meer hij het jaar 1900 nadert.

Van dit laatste tijdperk vooral zal een rijke voorraad studiemateriaal hem ten dienste staan en de bewerking van het laatste hoofdstuk zal zeker niet het gemakkelijkst deel van den arbeid zijn.

Voor zoover betreft de eeuwen, die achter ons liggen, is tot heden de geschiedenis der bouwkunst nagenoeg geheel geschreven, d'après les monuments, een methode die in het algemeen als de beste moet worden erkend, bovendien de eenig mogelijke methode voor tijdperken, waarvan de monumenten de eenig overgebleven documenten zijn.

Trad reeds in den Renaissancetijd de persoon des bouwmeesters meer dan vroeger op den voorgrond en kwam ook toen reeds de theoretische en esthetische beoefening der bouwkunst in zwang, geen eeuw heeft nog een zoo overstelpende massa architectuur op het papier voortgebracht, als de nu ten einde spoedende; geen heeft er zooveel met woorden zien bouwen, in geene heeft de bouwmeester dermate zijn persoon op den voorgrond weten te plaatsen, niet naast, maar vaak boven zijn werk, als in de 19de.

De bouwkunst-litteratuur neemt nog dagelijks in omvang toe, van die litteratuur alleen zou reeds een geschiedenis te schrijven zijn. Haar invloed is groot en vormt een factor van beteekenis.

Voegt men daarbij de complex van politieke en maatschappelijke invloeden, aan welker inwerking de bouwkunst ontwijfelbaar, als elke kunstuiting, onderworpen is, dan zal spoedig blijken, dat voor den geschiedschrijver de studie der monumenten slechts een onderdeel van den arbeid zal uitmaken.

Dit onderdeel zal hem weinig moeite baren, wanneer de bewering van sommige onzer tijdgenooten juist is, namelijk, dat onze tijd geen monumenten heeft voortgebracht.

Ik zou die bewering niet gaarne onderschrijven op het oogenblik, dat de stad Amsterdam op het punt staat zich bij aanbesteding er nog een aan te schaffen, naast de vele, die zij reeds bezit.

En zijn dan het Rijksmuseum, het Centraalstation, het Postkantoor, de Schouwburg in de hoofdstad, de nieuwe St.-Bavokerk te Haarlem, het Witte Huis te Rotterdam, de vele kerken en geestelijke gebouwen die men alom en tot in de afgelegenste dorpjes ziet verrijzen, zijn zelfs de fabrieksgebouwen, de stationskappen, de spoorwegbruggen, de watertorens, de sluizen, de lichttorens, enz. enz. enz. geen monumenten te noemen?

Gewis, de inventaris van de monumenten der 19de eeuw zal respectabele afmetingen verkrijgen, al ging ook de helft daarvan voor de inventarisatie te gronde.

Maar er is een andere bewering, waartegen ik niet zooveel bezwaar zou weten in te brengen, namelijk die, dat onze eeuw met al haar ontwikkeling en vooruitgang in wetenschap en techniek, trots de onvermoeide arbeid van vele bouwmeesters, het toch niet tot een karakteristieken, eigen, nationalen bouwstijl heeft kunnen brengen.

Het feit bestaat en sommigen betreuren het, maar het is m. i. alleszins verklaarbaar en ik zie niet in, waarom men het een ramp zou moeten noemen. Ik wil mij evenwel thans niet in nadere beschouwingen begeven over dit punt, dat mij belangrijk genoeg voorkomt om er bij een volgende gelegenheid nader op terug te komen.

Ik behoud mij dan ook tevens voor, bij die gelegenheid nader toe te lichten, waarom ik in de vluchtige opsomming van die werken, welke als de monumenten der 19de eeuw moeten worden beschouwd, opzettelijk ook zoodanige noemde, die door velen niet als monumenten zullen worden erkend, omdat het ingenieurswerken zijn, die immers met bouwkunst niets te maken hebben.

Ik geef dit toe, ten deele en onder voorbehoud, maar acht reeds nu de onderstelling niet gewaagd, dat ook deze werken een belangrijk deel zullen moeten uitmaken van het studiemateriaal, dat door den geschiedschrijver van de bouwkunst der 19de eeuw te bewerken zal zijn.

De studie der ijzeren monumenten zou toch voor de toekomst wel eens van meer waarde kunnen blijken te zijn, dan die van de papieren.

LUCTOR.

EDAM'S MUSEUM.

Wij ontvingen het tweede jaarverslag der vereeniging „Edam's Museum", die het zoo goed bewaarde huis van plm. 1550, dat de aandacht van alle kunstkeurige bezoekers der vermaarde kaasstad trekt, met hare belangwekkende oudheden heeft gevuld.

De noodzakelijk geworden vertimmering van het bovenhuis kon, — dank zij vooral der belangrijke financieele hulp door den heer D. Franken Dz., onlangs overleden zoo welwillend verleend, — in het voorjaar van 1897 tot stand worden gebracht. Werd tot dusver aan het eigenaardige der benedenverdieping nog altijd eenige afbreuk gedaan door de aanwezigheid van onderscheidene voorwerpen, die in deze om-

geving weinig of in het geheel niet op hun plaats waren, hierin kon nu de gewenschte verandering worden gebracht. Op de bovenverdieping, doeltreffend ingericht, kon nu alles, wat minder beneden thuis behoorde en ook veel, wat nog altijd op plaatsing wachtte, worden uitgestald, terwijl ook talrijke voorwerpen, in het afgeloopen jaar eigendom geworden of in bruikleen verkregen, konden worden geplaatst.

De muren van het nagenoeg geheel ontruimde voorhuis zijn thans grootendeels ingenomen door een viertal oude schilderijen, waarvan er voorheen drie op het stadhuis werden bewaard. Het zijn de portretten van Trijntje Cornelisse Kever, in 1616 geboren en reeds op haar zeventiende jaar om haar buitengewone lengte vermaard; van den in 1606 overleden Edamschen burgemeester Pieter Dirckz om zijn langen baard bekend en van den kastelein Jan Claesz, die een ongemeen lichaamsgewicht bezat.

Deze schilderijen mogen een belangrijke aanwinst voor het museum worden genoemd. Zij verhoogen den eigenaardigen indruk van dit voorhuis met zijn zware, door karbeelen gesteunde, eikenhouten zolderbalken en zijn met roode tegels geplaveiden vloer. De vierde schilderij, hier aanwezig, is een kinderportret afkomstig uit de verzameling van den heer F. van Bredehoff de Vicq van Oosthuijsen.

Het museum mocht zich bij voortduring in veelzijdigen steun en sympathie blijven verheugen. Een onbekend gever schonk f 600; anderen, waaronder het gemeentebestuur van Edam en het collegie van Diakenen der Nederduitsch Hervormde Gemeente, gaven voorwerpen in bruikleen. Ook veel werd ten geschenke ontvangen, terwijl tal van voorwerpen, op de geschiedenis van Edam of van Waterland betrekking hebbende, konden worden aangekocht.

In de maand October werd het museum bezocht door den Commissaris der Koningin in Noord-Holland, Mr. G. van Tienhoven, die, in gezelschap van het lid van Gedeputeerde Staten Mr. P. B. J. Ferf en van den griffier Mr. A. A. Land met de meeste belangstelling het geheel in oogenschouw nam en zijn ingenomenheid te kennen gaf. Daar dit bezoek pas des avonds kon plaats hebben, waren de vertrekken naar oud-vaderlandschen trant door vetkaarsen verlicht.

Het Museum werd in het afgeloopen jaar door ongeveer 600 betalende personen bezocht. Wij hopen, dat deze regelen er iets toe mogen bijdragen, om dit aantal te doen toenemen. Er bestaat in geheel Nederland geen openbare verzameling, die op zóó karakteristieke wijze gehuisvest is. De 17e-eeuwsche voorwerpen komen in de voor hen zoo passende omgeving beter uit dan in moderne gebouwen, hoe fraai en solide die ook mogen zijn. Bovendien is het huis op zich zelf de aandacht van ieder, die zich voor oude bouwkunst interesseert, ten volle waard. Vooral de benedenverdieping, die merkwaardig intact bleef, geeft ons een helder denkbeeld van de woonhuisinrichting der 16e eeuw.

De ijverige directeur, de heer W. J. Tuijn, verdient aller steun. Wij sluiten ons van harte aan bij zijn wensch dat belangstellenden in het algemeen, en de Edamsche burgerij in het bijzonder, mogen toetreden als begunstiger, en dat door het in eigendom of bruikleen afstaan van voorwerpen en documenten, Edam's museum een blijvende bloei moge verzekerd worden.

A. W. W.

DRIEHOEKEN.

De driehoeken zijn in den laatsten tijd nog al eens op de spraak gekomen, nu men vernemen mocht, dat zij dienst hebben gedaan als systeem bij het ontwerpen van een groot monumentaal gebouw. Welk systeem dit eigenlijk is, werd tot dusverre niet openlijk bekend. De mogelijkheid bestaat, dat het slechts aan enkele ingewijden openbaar werd.

In afwachting, dat er nadere mededeelingen over dit systeem gedaan zullen worden, willen wij vast eenige opmerkingen in het midden brengen.

Zoolang de menschheid op beschaving aanspraak maakt, heeft zij gepoogd een theoretischen grondslag te vinden, waarop de kunst zou kunnen rusten. Maar hoe diep mannen van groote bekwaamheid ook doordrongen in den bodem, die het kunstgebouw omgeeft, zij vonden den grondslag niet.

Dit zoeken naar het waarom zien wij vooral plaats vinden in tijdperken, als de kunst niet meer recht van harte bloeide. Dan stonden er mannen op, die met regels, wetten en systemen kwamen aandragen, en die meenden recepten te hebben gevonden, die ieder in staat konden stellen iets wezenlijk schoons voort te brengen.

De lust, om op grond der geometrie het schoone te verklaren en aan vaste regelen te onderwerpen, is in allerlei tijden waarneembaar. De Egyptenaren werkten naar vaste regelen, Ezechiël geeft verlerlei maten op, Polykleitos stelde een canon vast, Johannes somt in de Openbaring tal van afmetingen op, de Arabieren combineeren geometrie en fantasie, de latere Gothiek wordt getallenspel, Vignola geeft modulen en parten, Zeising komt met de „gulden snede". En na dit alles wordt ons nu een driehoeken-systeem als een andere „pons asinorum" aangeprezen.

Zoo herhaalt de geschiedenis zich. Voornamelijk in tijden als de kunst niet hoog meer staat, wordt behoefte gevoeld aan iets, dat dienen kan om zich vast te houden. Over het hoofd wordt dan echter gezien dat geen hulpmiddelen, geen voorschriften, geen regels, hoe uitvoerig en duidelijk ook aangegeven, tot het voortbrengen van een kunstwerk kunnen leiden, indien het eenig noodige, begaafdheid, ontbreekt. Dit is het groote gevaar van regels, canons en voorschriften in de kunst, dat daardoor bij velen de meening ontstaat, als zou nu talent overbodig zijn geworden.

Hun, die de regels meenen gevonden te hebben, kan in de meeste gevallen geen verwijt treffen. Zij bedoelden met het openbaarmaken van het resultaat hunner bevindingen niets anders, dan hunne vakgenooten in de gelegenheid te stellen daarvan desverkiezende gebruik te maken; hun doel was geenszins despotieke wetten vast te stellen.

Nemen wij als voorbeeld eens Giacomo Barozzi, (1507—1573) die als Vignola een der beroemdste bouwmeesters was. Deze kunstenaar, die, toen hij in 1550 te Rome kwam, reeds vele monumentale werken te Bologna tot stand had gebracht, wijdde zich in de eeuwige stad aan de nauwgezette studie der antieke overblijfselen. Het was evenwel niet als archeoloog, dat men te Rome zijn diensten begeerde. De pausen belastten hem met den bouw van het prachtig kasteel Caprarola, de Jezuieten met dien hunner eerste kerk. Men moet die werken gezien hebben, om er zich een denkbeeld van te kunnen vormen welk een eminent kunstenaar Vignola geweest is.

Deze artist nu volgde het voorbeeld van zoovele andere meesters der Renaissance en trachtte, door vergelijking der aanwezige overblijfselen, de ideale typen der Romeinsche kolom-orden te vinden. Het kan bij een zoo smaakvol man geen verwondering baren, dat zijn zoeken gelukte. Toen dan ook in 1563 de „regola delle cinque ordini d'architettura" verschenen, die met haar modulen- en parten-systeem op zoo ingenieuze wijze voor alle afmetingen geschikt waren gemaakt, vonden zij algemeene bewondering. Die waardeering bleef bestaan heel de 17e en 18e eeuw door. Maar niet ieder, die de regels toepaste, was een kunstenaar als Vignola en daardoor wordt veel middelmatig werk verklaard. En het is dit middelmatig werk geweest, dat Vignola ten slotte, ofschoon geheel overdreven, in discrediet gebracht heeft.

Men beproeft het nu met een driehoeken-systeem. De driehoeken en hunne eigenschappen zijn der menschheid al in vele opzichten hoogst nuttig geweest. Wat zouden wij thans beginnen zonder driehoeksmeting? Waarom zouden de driehoeken ons thans ook niet de schoonheid brengen, gesteld dat die nog ontdekt moest worden?

Maar helaas, die driehoek-schoonheid is volstrekt niets nieuws. Te Milaan zagen wij een teekening op perkament, in 1391 gemaakt door Gabriele Stornaloco uit Piacenza, die zich „expertus in arte geometriae" noemt. Deze teekening verbeeldt een doorsnede van de kathedraal te Milaan. De inwendige breedte van het gebouw is hier gelijk aan de hoogte van den middenbeuk. Basis en hoogte van den gelijkzijdigen driehoek zijn in zes gelijke deelen verdeeld. De snijpunten dezer deellijnen geven de juiste hoogten en breedten der beuken aan. Hetzelfde systeem werd ook bij de constructie van San Petronio te Bologna en bij die der Certosa te Pavia gevolgd.

Wie het interieur dezer kerken kent, weet welk een grootsche indruk daar verkregen is. Wanneer men echter het systeem op de doorsneden der Gothische kerken aan deze zijde der Alpen toepast, dan blijkt het ten eenenmale te falen. Toch zal wel niemand daaroon aan die kerken schoonheid willen ontzeggen. Hieruit blijkt, dat de gelijkzijdige driehoek geen absoluut vereischte voor schoonheid is.

De bouwmeester der Amsterdamsche Beurs heeft nu het systeem van Stornaloco weer tot eer willen brengen, maar onzes inziens heeft hij het niet begrepen en daardoor faliekant toegepast. Want wat daar de basis voor de doorsnede gaf, is hier voor den gevel gebruikt. Neemt men dien gevel voor zich en trekt men onder 60 graden lijnen uit den onderkant van het pliint, dan snijden die elkander boven aan den topgevel van de goederenbeurs. Het is niet moeilijk, nog vele andere lijnen onder 60 en 30 graden op den gevel te trekken.

Het bewijs moet echter nog geleverd worden, dat in dit zich bepalen tot de hoeken of halve hoeken van den gelijkzijdigen driehoek een element van schoonheid schuilt.

Het schema van Stornaloco heeft bij de Italiaansche kerken, waar het werd toegepast, een uitmuntend resultaat opgeleverd. De vraag mag echter gesteld worden of dit resultaat niet evengoed bereikt ware als niet juist de gelijkzijdige driehoek gekozen was geworden. Wat den bezoeker in de basilieken van het zuiden het meeste treft, is de kolossale breedte der beuken. Was de kathedraal te Milaan wat hooger of wat lager, de indruk zou dezelfde geweest zijn.

Vindt het „driehoeksysteem", zooals het bij den beursgevel is toegepast, navolging, dan zullen wij weldra door de ontwerpers van gebouwen niets anders meer dan loodlijnen, waterpaslijnen en lijnen onder 30 of 60 graden daarmede staande, zien gebruiken. Voor karikatuur-teekenaars opent zich hier een ruim veld. Het staat echter te vreezen, dat heel wat karikatuur au serieux genomen zal worden, eer men tot het besef komt dat eigenlijk grappenmakers aan het werk zijn geweest. Sinds de bouwkunst een modezaak werd, moet men zich over niets meer verwonderen.

Een geluk voor de bouwkunst, maar zeker niet voor den beurs-ontwerper, mag het heeten, dat nog ettelijke jaren verloopen moeten eer het gebouw voltooid is. Wij leven zoo snel en wij zullen over vier, vijf jaar weer heel anders denken, voelen en oordeelen dan thans. Het nu zoo geprezen driehoek-systeem zal dan een bespottelijke antiketeit genoemd worden. Of zijn er soms menschen, die in ernst gelooven, dat van de Amsterdamsche Beurs de victorie moet beginnen en dat daar de bakermat van den toekomst-stijl zijn zal?

Is er iemand, die de verwachting koestert, dat de bouwmeesters van Engeland, van Frankrijk, van Duitschland, van Noord-Amerika als vrome pelgrims zullen opgaan naar het Damrak te Amsterdam, om daar ingewijd te worden in het driehoek-systeem en dan later, naar hunne haardsteden teruggekeerd, dit toe te passen in hunne gebouwen? Dat de profetische schrijvers, die met zooveel bezieling zich lieten hooren, toen het Beurs-ontwerp het leven intrad, ook te dezen opzichte hunne voorspellingen niet voor zich zullen houden, wij verwachten het. Later zal er gelegenheid genoeg zijn om te onderzoeken of de profeten tot de broodeetende soort hebben behoord.

DE CUNERATOREN TE RHENEN.

Men leest in de dagbladen:

De aanbesteding van de restauratie van den Cunerotoren zal op 17 Mei a. s. plaats hebben. De raming bedraagt f 48.000. In afwijking van een vroeger besluit zal men de werkzaamheden over drie jaar doen verrichten, in plaats van over zeven; een dienaangaande adres is door den gemeenteraad aan den Minister van Binnenl. Zaken gericht. Men gelooft daardoor vele ontkosten te zullen uitsparen.

Hoewel in beginsel is bepaald, dat slechts het allernoodzakelijkste zal worden hersteld, heeft toch de heer Cuypers erroor gezorgd, dat alles zooveel mogelijk in zijn vroegeren toestand wordt teruggebracht.

Waar portieken en zuilen zijn toegemetseld, worden lichtramen in de plaats gesteld. Op den eersten omgang wordt de balustrade in haar geheel hersteld, en waar die ontbreken, de traceeringen weder overal aangebracht. De torenspits zal worden gemaakt gelijk ze was vóór den brand, echter met dit onderscheid, dat er thans ook een blitsenafleider op wordt geplaatst.

Het doet ons genoegen, dat de restauratie op deze wijze zal geschieden. In onze artikelen van vroeger hebben wij als eisch gesteld, dat niet meer dan het allernoodzakelijkste zou worden verricht. Tegen het weder openen der dichtgemetselde portieken bestaat geen bezwaar, evenmin tegen het aanbrengen van ontbrekende balustrade-traceeringen.

Maar bovenal verheugen wij er ons in, dat de torenspits haar ouden vorm zal herkrijgen en dat afgezien werd van de fantastische bekroning, die men een oogenblik van zins schijnt geweest te maken.

VERWARMING.

(Ingezonden.)

De heer H. J. Wolter heeft zeker een goed werk verricht, door, in uw vorig nummer, eenige gebouwen op te noemen, waar de verwarming met ingeblazen lucht boven in de lokalen is toegepast. Daar hij, naar uit zijne mededeelingen schijnt afgeleid te mogen worden, het systeem alleen uit beschrijvingen kent, zoo zal het heen natuurlijk niet mogelijk zijn mede te deelen, welke ervaringen er mede werden opgedaan.

Een der gebouwen, die genoemd worden, de Schouwburgte te Straatsburg, heb ik indertijd bezocht,

echter op een tijd, dat de verwarming vermoedelijk niet meer in werking was. Als mijn geheugen mij niet in den steek laat, dan was de zaal niet van een bovenlicht voorzien. Het gebouw scheen, wat het uitwendige aangaat, uit het begin dezer eeuw afkomstig. Het inwendige was echter blijkbaar gemoderniseerd. In de zaal was het, ofschoon vermoedelijk geen warme lucht meer werd toegevoerd, benauwd genoeg, wat ik aan de zoele voorjaars-temperatuur en onvoldoende ventilatie toeschreef. Had ik destijds geweten, dat hier een geheel nieuw systeem van verwarming en luchtverversching in toepassing was gekomen, ik zou gepoogd hebben daarvan wat naders te weten te komen.

De heer Wolter houde mij ten goede, dat ik nog eenige inlichtingen vraag over deze voor bouwkundigen zoo belangrijke zaak. Ik wil, voor een oogenblik, aannemen, dat het werkelijk mogelijk is eene hermetische sluiting der glasbedekkingen te krijgen, zoodat tusschen de buitenlucht en de lucht van het lokaal de gewenschte middenstof zich bevindt. Wordt nu *onder* den benedensten glaswand warme lucht ingeblazen, dan zal deze enorme verhitting haar invloed reeds dadelijk op de opgesloten lucht uitoefenen. Na zeer korten tijd zal er tusschen de temperaturen beneden en hoven den ondersten glaswand geen noemenswaard verschil meer zijn, en dus de afkoelende werking, die de opgesloten lucht moet kunnen uitoefenen tot nul worden gereduceerd. Zal dan de verwarmde bovenlucht dalen, dan moeten openingen in den vloer komen, waardoor zuiging plaats kan vinden. Men zou evenwel die openingen al bijzonder talrijk en de zuiging ongemeen krachtig (door mechanische werking) moeten maken om te beletten, dat de koude lucht, die aanwezig is en die door alle deuropeningen enz voortdurend wordt aangevuld, op den vloer blijft en zoo den beurshezoekers koude voeten bezorgt.

Een zóó sterke zuiging moet voor de in de zaal aanwezigen niet aangenaam zijn, te minder omdat de tourniquets, die ook op de nieuwe beurs wel zullen toegepast worden, bij het aangaan der beurs de koude lucht als schepraderen toevoeren.

Wie met Amsterdamsche beurs-toestanden bekend is en wie weet, hoe de bezoekers hoogstens een goed half uur daar aanwezig zijn, zal een warmen vloer vóór alles noodzakelijk achten, vooral bij vochtig weer, sneeuw, enz. Aan sterke verwarming in de zaal zelf is geen behoefte, daar de bezoekers de gewoonte hebben hun overjas aan te houden, een gewoonte, waarvan zij in het nieuwe gebouw met zijn vele uitgangen om practische redenen wel niet zullen afwijken.

Ik geloof niet, dat het gemakkelijk zal wezen, de in te blazen warme lucht volkomen stofvrij in de zalen te brengen. Men moet op de bestaande beurs eens hebben zien vegen, om zich een denkbeeld te kunnen maken van de stof, die de bezoekers daar achterlaten. Dit stof weg te krijgen is een moeilijke zaak. De in te blazen warme of koude lucht zal het natuurlijk in beweging brengen, wat een der groote nadeelen van iedere luchtverwarming is.

Mocht de heer Wolter ons over dit alles nog het een en ander kunnen en willen mededeelen, mocht hij, al zij het dan niet door persoonlijk onderzoek, toch iets omtrent het effect van het systeem kunnen berichten, mocht hij ook iets vermelden omtrent de zomerventilatie in zalen, waar dit systeem werd toegepast, hij zou alle beoefenaars der bouwkunst aan zich verplichten en niet het minst

uw verslaggever.

Verbetering. Op pag. 143, 1e kolom, 22ste regel van onderen staat dat glas in stopverf wel het minste „licht" doorlaat; hiervoor moet natuurlijk gelezen worden het minste *lucht* doorlaat.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

Naar aanleiding van het door u aangehaalde en onderschreven artikel van den heer Gosschalk, over de Amsterdamsche Beurs, zouden wij gaarne zien aangewezen, waar de „opgeschroefde artikelen", volgens den heer Gosschalk door ons geschreven, te vinden zijn.

Daar wij ons niet bewust zijn tot nog toe een letter over deze zaak te hebben geschreven, had verwacht mogen worden, dat u, beter op de hoogte dan de heer Gosschalk, zulks had terechtgezet.

De Bazel en Lauweriks.

Wij, naar het ons voorkomt, de heeren De Bazel en Lauwerike zich met bovenstaande vraag tot den heer Gosschalk dienen te wenden, brengen wij deze vraag bij genoemden heer over; wellicht wil deze mededeelen wat zijne bedoeling is geweest.

Red.

Dordrecht, 4 Mei.

Mijnheer de Redacteur!

Wil aan onderstaand s. v. p. een plaatsje geven in uw blad, in zake de geuite vrees van den architect P. F. Laarman, als zou van de nieuw te bouwen beurs te Amsterdam, na korter of langer tijd, de hoogste toren van de gevelmuren, waarmede hij in één vlak en in verband staat, zonder eenigen voor- of uitsprong zal worden opgemetseld, van onder tot boven te zullen zien afscheuren.

Vooral met het oog op den door en door rotten aangeplempten bodem van het verkuocide Damrak, geloof ik, dat de geachte heer Laarman hier in deze verzuchting de practijk over het hoofd ziet. Voor versterking van genoemden rotten bodem heeft de houthandel genoegzame palen voorhanden. En ter voorkoming van het afscheuren van den hoogsten toren der vlakke gevelmuren kan ook de practijk afdoende hierin voorzien.

U dank zeggende voor de opname, Mijnheer de Redacteur,

C. Bos,
Bouwkundige.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van Vrijdag 29 April 1898.

In deze vergadering behandelde de heer H. J. Wolter, uit Amersfoort, twee door de Maatschappij gestelde vragen betreffende de ventilatie en verwarming van arbeiderswoningen en burgerwoonhuizen. De spreker bezat een Amerikaansch gecombineerd ventilatie- en verwarmingssysteem aan, waarvan hij een prospectus liet rondgaan. De verwarming van huizenblokken geschiedt volgens dit systeem met warme lucht, uit een machinekelder, onder hoogen druk geperst naar de verschillende verdiepingen in hoofdbuizen, uit welke in de kamers, hetzij vóór, hetzij in den wand, verticale zijkanalen voortspruiten.

De lucht wordt verwarmd en tevens vochtig gehouden door stoom en door eene eenvoudige inrichting kan het meerendeel der hitte geweerd worden naar het gedeelte van het blok waarop de wind staat. Door middel van roosters met kleppen kunnen de bewoners voor zich zelven de temperatuur verhoogen of verlagen.

De inleiding gaf aanleiding tot een debat over verwarming en ventilatie in het algemeen, waarbij ook ter sprake kwam het invoeren van warme lucht boven in het lokaal, toegepast o. a. in het Rijksdaggebouw te Berlijn en in den stadsschouwburg te Stralsburg.

Voorts sprak de Afdeeling als hare meening uit, dat de oprichting van een rijksproefstation voor bouwmaterialen haar niet noodzakelijk voorkomt, aangezien hier-te-lande zeer goede particuliere proefstations bestaan. Op de vraag, welke ervaring is opgedaan met voorschriften in bestekken tot uitbetaling van het werkvolk in de keet op het werk, man za man, met gepast geld, zal geantwoord worden, dat de Afdeeling de zedelijke waarde van den maatregel zeer stellig erkent, maar dat de ervaring vele bezwaren aan het licht heeft gebracht.

Ook vond eene gedachtenwisseling plaats omtrent de constructie van vloeren op den beganen grond in verband met de eischen der hygiëne en de middelen ter voorkoming van bederf der balken en vloerdeelen. Eene conclusie op dit punt zal door den voorzitter met den secretaris worden geredigeerd. (*N. R. Ct.*)

Afdeeling Groningen.

Vergadering van 29 April 1898.

In deze vergadering hield de heer J. van Dam Jz., werktuigkundig ingenieur, eene lezing over het vervaardigen van stalen buizen zonder naad, naar het systeem Mannesmann. Het denkbeeld hiertoe ontstond bij den ijzerfabrikant van dien naam, die zijne zonen Reinhard en Max aanspoorde het idee te verwezenlijken. Aan hen gelukte het na vele proefnemingen tot een gewenscht resultaat te komen.

De heer Van Dam gaf eene uitvoerige beschrijving van de fabrikage dezer buizen, toegelicht door een klein toestel, een soort van walswerk in het kleine, en de noodige teekeningen.

Deze gloeien of stalen cylinders zijn veel beter bestand tegen druk dan de op de oude manier gemaakte smeedijzeren buizen, hetgeen door vele bloedige proeven is bewezen.

Nadat spreker nog de vele moeilijkheden had opgesomd, die de gebroeders Mannesmann hebben te overwinnen gehad en de groote geldelijke offers, die zij zich hebben moeten getroosten, de verschillende machienerieën, die door hen moesten worden uitgedacht voor het vervaardigen van buizen van verschillende afmetingen, de reeks had laten passeeren, gaf hij, om aan te toonen, welk een enorme kracht vereischt wordt voor het vervaardigen van deze buizen, in 't kort eene beschrijving van het daarbij in gebruik zijnde vliegwiel, waarvan het gewicht werd opgegeven te zijn 60,000 K.G. met een draaiingsnelheid van minstens 100 meter per seconde.

Dat dit fabrikaat meer en meer op prijs wordt gesteld en op verschillende wijzen in de industrie wordt toegepast, o. a. bij de rijwiel fabrikage, waarvoor buizen van $^1/_{10}$ millimeter staaldikte worden vervaardigd en de zoogenaamde flesschen voor het verzenden en bewaren van vloeibaar koolzuur, die een drukking van meer dan 100 atmosferen kunnen weerstaan en waarbij het gewicht slechts $^1/_3$ gedeelte bedraagt van dat op de oude manier vervaardigde smeedijzeren flesschen, waarvan de op de vergadering aanwezige verschillende soorten het bewijs leverden, eindigde spreker met eenige mededeelingen te doen aangaande een fabriek in Bohemen, alwaar bedoelde buizen worden vervaardigd en als bewijs van de belangrijkheid dezer industrie er op wordt gewezen, dat alhaar meer dan 900 werklieden werkzaam zijn.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vergadering van 28 April 1898.

Als spreker trad in deze vergadering op de heer C. R. Van Ruyven, die tot onderwerp had gekozen: „Over veiligheidsmaatregelen op spoorwegen".

In 1887 reeds had spreker het stuurtoestel besproken, en in 1888 den Westinghouse-rem, redes waarom hij thans het een en ander wilde mededeelen over veiligheidsmaatregelen in het algemeen. In gedachte maakten de aanwezigen een reisje mede met een localtreintje naar Den Haag, om gedurende dit reisje overal, waar maar een blokhuis, een seinhuis, een wissel, enz. te vinden was, even te stoppen om de mechanische inrichting van het een en ander door den heer Van Ruyven in de puntjes te hooren verklaren. Zoowel de wissel-inrichting op enkel- en dubbel-spoor als de inrichting van de liniaalkast met electrisch slot in het seinhuis, werden met schetsen en modellen ten duidelijkste aangetoond.

Doch ook de veiligheidsmaatregelen aan het rollend materiaal — dus aan de treinen zelven — werden door modellen aanschouwelijk voorgesteld. Toen de heer Van Ruyven destijds te Deventer woonde, waar hij steeds een uitzicht op de spoorbaan had, rijpte bij hem het denkbeeld om de locomotief door den machinist zelven te doen besturen.

Een geheele inrichting — rails, wissels en locomotief — was ter vergadering in miniatuur aanwezig om dit denkbeeld in werkelijkheid te doen aanschouwen. Op vernuftige wijze duwt de machine zelve de wissels in den gewenschten stand. Uit een en ander bleek ten duidelijkste, dat ongelukken bijna niet meer mogelijk zijn, tenzij er óók onveilige seinen wordt gegeven. Door bemiddeling van den heer J. H. Hamstra, opzichter aan het Staatsspoor alhier, was spreker in de gelegenheid een teekening te doen circuleeren van het stations-emplacement te Utrecht, waaruit men kon zien dat, al is er een drukke treinenloop, er toch uitstekend wordt gewaakt voor de persoonlijke veiligheid der reizigers.

Aan het slot zijner voordracht herinnerde spreker nog aan de belangrijke en ingenieuze uitvindingen, die er in den laatsten tijd voor het rollend materieel zijn gedaan, met het oog op de veiligheid en het gemak van de reizigers.

Een elftal leden verklaarde zich voorloopig bereid tot het maken van een zomeruitstapje op 9 Juni a. s., naar de fabriek van den heer F. v. d. Loo te Dieren. (*L. D.*)

TECHNISCH VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van Woensdag 4 Mei 1898.

In deze vergadering hield de heer C. A. Lagnaij eene voordracht over: Watergas-installaties systeem Dellwick. Watergas, dat volgens spr. niet met waterstofgas verward moet worden, ontstaat wanneer door gloeiende kolen stoom geblazen wordt; het is een mengsel van waterstofgas en kooloxyde; bij de hooge temperatuur der kolen wordt de stoom ontleed in waterstofgas en zuurstof, welke laatste zich met de kool verbindt. Dit gas heeft de helft van het calorisch vermogen van gewoon lichtgas, de kosten zijn echter veel beneden de helft van die van steenkolengas; het grootste voordeel is de zuiverheid en de gemakkelijke bereiding. Hoewel het weinig lichtgevend vermogen bezit, is het uitstekend geschikt voor gloeilicht.

Na de bijzonderheden van het systeem Dellwick beschreven te hebben eindigt spr. zijn belangrijke voordracht met te vermelden dat te Brummen een installatie volgens dat systeem bestaat en de gemeente Rotterdam er te Feijenoord een bouwt.

Het krachtig applaus der aanwezigen bewees dat zij het gehoorde op hoogen prijs stelden.

Vele der aanwezigen vroegen den spr. inlichtingen.

Hierna worden eenige huishoudelijke zaken behandeld en een rapport van den heer P. J. Pieters gelezen omtrent: schoorsteenmuren bij torens.

De vergadering werd door ruim 50 personen bijgewoond.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Donderdagavond hield de heer H. P. Berlage Nz. in eene vergadering van het Bouwkundig Genootschap zijne voordracht over de nieuwe Beurs. Een groot aantal architecten, schilders en teekenaars, en ook eenige dames, was aanwezig. Met veel belangstelling werd de voordracht aangehoord.

Amsterdam. Door bestuurderen der Maatschappij „Arti et Amicitiae" is de koninklijke gouden medaille, welke door Hare Majesteit de Koningin-Weduwe welwillend ter hunner beschikking werd gesteld, ter uitreiking aan den Noëerlandschen kunstenaar, die zich door zijn talent deze onderscheiding zal hebben waardig gemaakt, toegekend aan den heer J. S. H. Kever, kunstschilder te Amsterdam.

— Naar de *Zwolsche Ct.* vernemt, zal een wijziging worden gebracht in de inspectiën van het stoomtoezicht. Van het 5e district, thans de vier Noordelijke provinciën omvattende, zal op 1 Juli Overijsel worden afgenomen. Groningen, Friesland en Drente zullen dan één inspectie vormen, met Groningen als zetel — waarheen dan de ingenieur Okhuizen en de opzichters Kuiler en Ouwat worden overgeplaatst. Overijsel zal, naar men meent, gevoegd worden bij het 4e district, dat thans alleen Gelderland en Utrecht omvat.

Haarlem. In een geheime zitting van den Gemeenteraad is de gasaak behandeld; aanwezig waren de heeren Van der Horst, adviseur der Raadscommissie, en Brender à Brandis, directeur der „Imperial", die beiden hun standpunt uiteenzetten, de eerste dat der gemeente-exploitatie en de ander dat van concessie.

Groningen. De beweging door de schildersgezellen alhier op touw gezet om tot eene voor hen betere regeling van loon en arbeidsduur te geraken (zie het blad van 23 April jl.), heeft tot resultaat dat alle patroons besloten hebben de bestaande loonen der gezellen met 2 cents per uur te verhoogen. Op een gezellenvergadering van den 30 April werd de vraag, of men den 2n Mei algemeen zou staken, in dien zin opgelost, dat men daarvan moest afzien met de betuiging dat de beweging goede vruchten had gedragen.

Vermoedelijk zullen deze vruchten nog van wijder strekking blijken te zijn, wanneer over eenigen tijd in den Gemeenteraad een voorstel van een der leden in behandeling zal worden genomen om in de bestekken voor de gemeentewerken in het vervolg eene wettelijke regeling van loon en arbeidsduur voor alle werklieden op te nemen. Dit voorstel afkomstig van het lid van den Raad, tevens leider van de plaats gehad hebbende beweging der schildersgezellen, zal voor vele raadsleden na wet niet zeer aannemelijk schijnen, daar met het resultaat dier beweging bewezen is dat het doel der werklieden veel gemakkelijker en zekerder is te bereiken met gepaste middelen, die uit eigen kracht voortspruiten, dan door een dwangmaatregel. Neemt men daarbij in aanmerking dat het loon en den arbeidsduur der timmerlieden en der sjouwerlieden reeds het vorige jaar ook met gepaste middelen in een gunstigen zin is geregeld kunnen worden, zonder tusschenkomst van den wetgever, dan zal zeer waarschijnlijk door den Gemeenteraad worden ingezien dat de voorgestelde regeling hier niet noodig is.

— Als vervaardiger van het bekroonde antwoord op de in het vorige jaar door het Onderwijzersgenootschap uitgeschreven gedachtenis betreffende eene handleiding voor de verwarming en ventilatie van schoollokalen (zie het blad van den 23 April jl.), heeft zich bekend gemaakt de heer L. M. Moolenaar, adjunct-directeur der gemeentewerken te Groningen.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

verleend: een jaar verlof aan den ingenieur 1e kl. J. K. E. Triebart;

benoemd: tot opzichter 3e kl. A. Th. Mansama, thans tijdelijk opzichter;

ingetrokken: de benoeming van P. E. Wever tot opzichter 3e kl.

— Benoemd: tot inspecteur 2e kl. voor het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen de adjunct-chef 3e afd. bij de expl. van staatsspoorwegen op Java P. A. M. Karthaus; tot adjunct-chef 3e afd. bij de expl. van staatssp. op Java de inspecteur 3e kl. voor het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen S. G. Heymering.

— De heer H. F. Guichart, directeur der Rotterdamsche Tramweg-Maatschappij, is benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is bepaald, dat de commissie, belast met het afnemen der examens B aan de Polytechnische School te Delft, voor het jaar 1898 zitting zal houden te Delft, en is benoemd tot lid en voorzitter dier commissie G. van Diesen, oud-hoofdinspecteur van 's rijks waterstaat te 's-Gravenhage; tot leden: Dr. L. Aronstein, Dr. H. Behrens, P. van der Burg, J. Cardinaal, H. Cop, J. Grundel, E. Gugel, N. H. Henket, H. J. Heuvelink, Dr. S. Hoogewerff, A. Hust, J. Kraus, G. J. Morre, Mr. B. H. Pekelharing, H. A. Ravenek, Dr. C. A. Scheltema, Dr. J. L. C. Schroeder van der Kolk, J. A. Snijders C.Jzn. en Dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraren aan de Polytechnische School; Dr. M. de Haas, J. A. van der Kloes, Dr. G. Schouten, T. K. L. Sluyter rman en G. J. van Swaay, lectoren aan de Polytechnische School; J. F. van Beek, hoofdingenieur der marine, te 's-Gravenhage; S. G. Everts, hoofdcommies aan het Departement van Waterstaat, te 's-Gravenhage; H. van Heumen Hzn., werktuigkundig ingenieur, te Hof van Delft; P. H. Kemper, hoofdingenieur van den waterstaat, te Maastricht; C. Muysken, architect, te Baarn; G. L. Schim van der Loeff, werktuigkundig ingenieur, te Gouda; H. W. E. Struve, inspecteur van den arbeid, te 's-Gravenhage; A. H. W. van der Vegt, ingenieur van het waterschap Schouwen, te Zierikzee; die zich te Delft zullen vereenigen op zoodanigen tijd, als hun nader door den voorzitter zal worden medegedeeld.

(*Ns-Ct.*)

— Na het bedanken van den heer J. Baron te Haarlem, is thans benoemd tot directeur der Vereeniging tot bevordering van het Ambachtsonderwijs in Drente de heer J. Gordon Spandaw, gepensioneerd kapitein van het Indische leger te 's-Gravenhage.

— Tot secretaris van het Kon. Instituut van Ingenieurs is benoemd de heer B. A. van Sandick, oud-ingenieur van den waterstaat in Ned.-Indië, redacteur van *Insulinde* te Amsterdam.

— Bij Kon. besluit is, met ingang van 1 Juli, benoemd tot hoofdopzichter over rechtsgebouwen, gevangenissen en Rijksopvoedingsgestichten, J. J. van Schuylenburg, thans opzichter.

— De heer D. Schreinemacher, 1e werkmeester op het atelier der Staatsspoorwegen te Tilburg, herdacht den dag, waarop hij 25 jaar bij de maatschappij werkzaam was.

— Aan de ambachtsschool te Haarlem is tot onderwijzer in het modelteek benoemd de heer J. Veenendaal, te Amsterdam.

— Naar de Dordr. Courant vernomen is de heer J. Ochsendorf, djunct-directeur van de gemeente-gasfabriek en hoogdrukwaterleiding alhaar, benoemd tot adjunct-directeur der gemeente-gasfabriek te 's-Gravenhage.

— Te Amsterdam overleed de heer Martin Kalff, bekend om zijne critieken over bouwkunst en nijverheid.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Kampen. Aanvangsjaarwedde *f* 1100, maximum *f* 1400. Adres vóór 12 Mei aan Burg. en Weth. (*Zie advert. in het vorig nr.*)

— Een adjunct-ingenieur, jaarwedde *f* 1500 à *f* 2100, en een adjunct-opzichter, jaarwedde *f* 600, bij den dienst der gemeentewerken te 's-Hertogenbosch. Adres vóór 12 Mei aan den Burgemeester. (*Zie advert. in dit nr.*)

— Volontair of aankomend teekenaar op een technisch bureau. Adres M E 889 *Nieuws v. d. Dag.*

— Practisch ervaren opzichter-teekenaar, bij den bouw eener stoomfabriek van leundkasten. Adres de architecten J. N. Reus & Zn., te Dordrecht.

— Machine-teekenaar van veel ervaring. Adres machinefabriek Lilmis & Co., Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar voor achtereenvolgende weken kosteloos opgenomen. De administratie helast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een bekwaam bouwkundige verzoekt zoo spoedig mogelijk werk als opzichter of uitvoerder, of als uitvoerder bij eventueele aannemers der koopmansbeurs te Amsterdam. Adres no. 42, Bureau dezes. (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Opz.-teek., burger- en waterb. kunde, leeft.	29	j.	geh.	verl.	sal.	*f* 65 – 70	p. md.
2. Opzichter	" 28	"	"	"	"	" 60	" "
3. Opzichter	" 38	"	"	"	"	" 80	" "
4. Opz. of Teek., leeft.	24	j.	ongeh.	verl.	sal.	" 60 – 80	" "
5. Opz., waterpassen, leeft.	27	"	"	"	"	?	

ADVERTENTIEN.

AANBESTEDING.

Waterleiding te Velp

Door den Ingenieur H. P. N. HALBERTSMA zal, namens de *Industrieele Maatschappij*, gevestigd te Amsterdam, op ***Vrijdag* 20 *Mei a. s.*** des namiddags ten **2** ure in het *Zuid-Hollandsch Koffiehuis* te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden aanbesteed:

BESTEK N°. 2.

Het maken van het MACHINE- en KETELGEBOUW met SCHOORSTEEN en de WONING voor den machinist met TOEGANGSWEG, ten behoeve der waterleiding te Velp.

Het bestek met twee teekeningen is van af *Zaterday 7 Mei a. s.* verkrijgbaar tegen betaling van **f 3** aan het Bureau van den Ingenieur voornoemd, Van Speykstraat 5 te *'s-Gravenhage*, alwaar dagelijks voormiddags van 10 tot 12 ure inlichtingen zijn te bekomen.

Aanwijzing zal geschieden op *Dinsdag 17 Mei a. s.*, des middags ten 12 ure op het terrein van de pompwerken te *Rozendaal*.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen* — *Privaat-Inrichtingen*. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen*, *IJzeren Badkuipen*. — *Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Namens den Raad van Beheer der *ALGEMEENE 's GRAVENHAAGSCHE BOUWGROND-MAATSCHAPPIJ* is de Architect W. B. VAN LIEFLAND voornemens, om op **Maandag** den **16n Mei 1898**, des morgens ten ***elf ure***, in den Tuinzaal van het Café „*Bezuidenhout No.* **86**" in het openbaar

aan te besteden:

Het rioleeren en bestraten van straten ten Oosten van de Ie van den Boschstraat.

Bestek en teekeningen zijn op aanvrage te bekomen bij den Architect, tegen betaling van **f 2.00** en liggen dagelijks in het Café „Bezuidenhout No. 86" ter inzage.

Inlichtingen enz. kunnen dagelijks worden bekomen ten Kantore van den Architect, *Bezuidenhout* **25**, des morgens van *9* tot *11* uur.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845

's GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 20. ZATERDAG, 14 Mei 1898

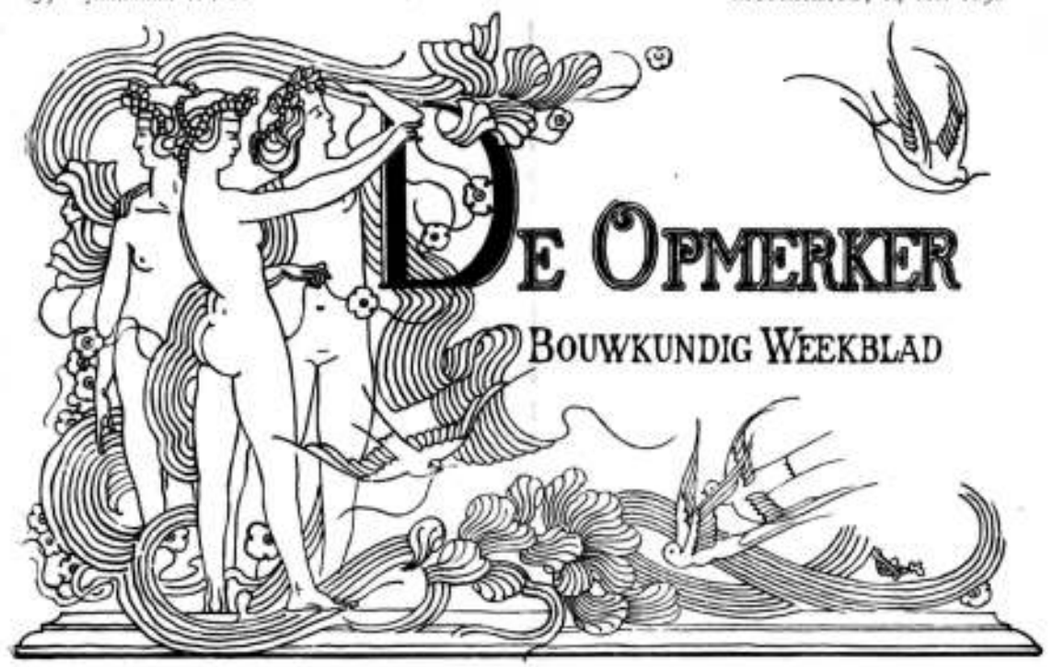

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarvoor op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

TER VERDUIDELIJKING.

Het belangrijke artikel van Luctor, dat wij in ons vorig nummer opnamen, zou wellicht in de pen gebleven zijn, indien ons stukje „Ter overweging", welks strekking reeds vroeger niet door al onze lezers juist werd ingezien, ook thans duidelijk begrepen ware. Voor ons blad is die onduidelijkheid dus winst geweest; toch zijn wij verplicht enkele opheldering te geven.

Wij wenschten eene openbare bespreking, door vakmannen, van het Amsterdamsche beursontwerp en voegden aan dien wensch toe: „Een bespreking over de beste wijze, waarop een ontwerp voor een monument kan worden verkregen, zou niet uitgesloten behoeven te worden".

Luctor meent nu, dat wij bedoeld hebben, dat die bespreking moest loopen over de vraag „hoe een recept voor het ontwerp zou zijn te verkrijgen". En dit nu, wij haasten ons het te verklaren, lag verre van ons. Wij wilden alleen het oordeel der vakgenooten vernemen over de questie, welken weg *een openbaar bestuur* behoort te bewandelen om een ontwerp voor een monument te verkrijgen.

Van recepten voor ontwerpen verwachten wij geen heil. Wanneer, wat wij sinds vijftien jaar in deze kolommen schreven, dit nog niet voldoende aangetoond mocht hebben, dan moet het artikel „Driehoeken", in ons laatste nummer, wel elken twijfel hebben weggenomen.

Luctor „acht den tijd niet verre, dat wij op sommige punten de bakens wel een weinig moeten verzetten". Hoe hij zich die verandering denkt, zegt hij niet, maar daar de bakens op zee slechts verplaatst plegen te worden als stroom en tij verloopen, zoo mogen wij aannemen, dat de schrijver van meening is, dat ook de stroom der bouwkunst anders loopt dan vroeger.

Het loont wel de moeite eens na te gaan, wat hiervan is. Luctor, die ons de ten einde spoedende eeuw reeds in het licht der geschiedenis vertoont, moet ongetwijfeld goed bekend zijn met de kunsthistorie van vroegere tijdperken. De kunststroomingen, breed en krachtig, hadden toen vaste richtingen, die zich uiterst langzaam wijzigden. Aan bakens was toen weinig of geen behoefte. De stroomingen waren zoo sterk, dat ieder er zich, of hij wilde of niet, door moest laten medesleepen. Zeil noch riemen baatten om tegen dien stroom op te roeien.

Doch de zee der bouwkunst begon in de 18e eeuw geheel te verzanden, en op het oogenblik heeft zij het aanzien van een Zeeuwsche schor bij ebbe. Er zijn wel allerlei kreekjes, maar zoo smal en zoo ondiep, dat vaartuigen van eenige beteekenis er geen gebruik van kunnen maken. Nu eens wordt dit, dan een ander dezer watertjes tijdelijk wat dieper, en dan haasten zich al de bouwkunstenaars met hun notendopjes daarheen. Als zij maar een klein eindje vlot blijven, zijn zij reeds den koning te rijk. Maar helaas, weldra wordt het kreekje ondiep, en zitten de bootslieden weer aan den grond.

Wat moeten wij nu met onze bakens doen? Ze telkens plaatsen bij dat kreekje, waarheen de schippers hun schuitjes sjouwen?

Het ware misschien politiek zulks te beproeven. Maar toch laten wij de bakens liever staan, hopende dat de zee der bouwkunst weer eens haar vroegere diepte moge terugkrijgen. En als de verzanding mocht voortduren, als eindelijk wellicht geen kreekje meer aanwezig zal zijn, als de stoomploeg van den ingenieur voren trekt, daar waar de sierlijke galjoten der kunst eens de blauwe golfjes doorkliefden, welnu, dan

mogen de bakens nog toonen, dat er eens een tijd was, toen breede stroomen van schoonheid vloeiden, waar nu slechts de polder der nuttigheid te vinden is.

Dat kunst met kunnen samenhangt, is wel helder; vergeten wordt echter al te vaak, dat slechts hij kunstenaar is, die door aangeboren talent meer kan dan gewone stervelingen. Zonder dit aangeboren talent, zonder deze intuïtie is een kunstenaar onbestaanbaar.

De uitdrukking „schoone kunst" is nog niet zoo dwaas, als tegenwoordig soms wel gemeend wordt; vooral niet in zijke architectuur. Alle schoone bouwwerken, van de vroegste oudheid af tot aan onze dagen toe, beoogen iets anders dan alleen of vóór alles te voldoen aan zekere eischen van nut of doeltreffendheid. Wij zullen de laatsten zijn, om op nuttigheid of doeltreffendheid met minachting neer te zien. Wij ontkennen echter met beslistheid, dat al wat nuttig of doeltreffend is, daarom ook schoon genoemd moet worden. En zoo zal het Luctor dan ook niet verbazen, dat wij „de fabrieksgebouwen, de stationskappen, de spoorwegbruggen, de watertorens, de sluizen, de lichttorens enz" geen plaats onder de voortbrengselen van schoone bouwkunst inruimen.

De architectuur in den eigenlijken zin is een ideale kunst; zij heeft dit met de muziek gemeen. Als de bouwmeesters van vroeger slechts voor de nuttigheid oog hadden gehad, de schoonste gedenkteekenen, die wij nu bewonderen, zouden nimmer zijn gemaakt. De Grieksche en Romeinsche gebouwen, de kerken der middeneeuwen en der Renaissance, wat blijft er van over als zij slechts met de maat der nuttigheid worden gemeten?

Ga eens met een ingenieur, wiens eenig streven is of althans behoort te zijn, om door een minimum van materiaal een maximum van nuttig effect te verkrijgen, naar den St.-Pieter te Rome, naar de kathedraal te Amiëns. De buitengewone afmetingen dezer gebouwen zullen hem niet in evenredigheid schijnen met het doel, dat naar zijne meening bereikt moest worden.

De ten einde loopende 19e eeuw hecht in haar ouderdom bovenal aan doeltreffendheid. Daarom verlangt zij, dat de bouwkunst in de eerste plaats haar oog op het nuttige zal richten. Grootsche plannen worden gaarne gezien, doch zij moeten, verwezenlijkt, een behoorlijke rente afwerpen. Zoo dachten de vroegere eeuwen niet. Zij wilden wat schoons en dachten aan geen renten. De St.-Pieter te Rome, de kathedraal te Amiëns, ja eigenlijk alle bouwwerken, die den naam der architectuur groot hebben gemaakt, moeten, uit het standpunt van den financier bekeken, als ten eenenmale mislukte ondernemingen worden aangemerkt.

Wij geven het Luctor toe, dat de eigenlijke, de karakteristieke monumenten der 19e eeuw de ingenieurswerken zijn. Wij zijn wel zeker, dat de geschiedschrijver van de bouwkunst der 19e eeuw ook zoo zal oordeelen. Dit vonnis sluit dan echter eene onherroepelijke veroordeeling der architectuur onzer dagen in zich.

Het is een moeilijke zaak een redevoering te houden, als men eigenlijk niets te zeggen heeft, en toch genoodzaakt wordt, voor een gehoor op te treden. In dit weinig benijdenswaardig geval heeft de bouwkunst der 19e eeuw verkeerd. Zij was uitgepraat en evenwel gedwongen, haar predikambt voort te zetten. Men vroeg haar paleizen, kerken, kasteelen, gebouwen van openbaar nut. Zij pijnde haar brein af om nieuwe gedachten te vinden, doch het gelukte haar niet en daarom moest zij tot de treurigste middelen haar toevlucht nemen, om iets voort te kunnen brengen. Wel geldt voor de architecten der 19e eeuw Göthe's:

Wenn ihr's nicht fühlt, ihr werdet's nicht erjagen,
Wenn es nicht aus der Seele dringt
Und mit urkräftigem Behagen
Die Herzen aller Menschen zwingt,
Schweifet ihr nur immer! leimt zusammen,
Braut ein Ragout von andrer Schmaus,
Und blast die kümmerlichen Flammen
Aus eurem Aschenhäufchen 'raus!

In onze eeuw is het ware gevoel voor bouwkunst geheel verloren gegaan. Van de oerkracht was niets te bemerken, en zoo kan het ons dan ook nauwelijks verwonderen, dat er van dwingen der menschenharten geen sprake geweest is. Luctor mag wel melding maken van „de onvermoeide arbeid veler bouwmeesters." De paarlen hebben hen op het voorhoofd gestaan van de inspanning, die het samenlijmen hun kostte. Ragouts, afwisselend uit de restjes van alle mogelijke tijdperken bereid, zijn naar allerlei recepten gemaakt en voorgediend. Als er ergens maar een vonkje van kunstvuur in een aschhoopje gloeide, dan werd er geblazen uit alle macht. Wakkerde het vonkje tot een vlammetje aan, dan was er aan het gejuich geen einde. Ja het duurde meestal voort, nadat het vlammetje al lang weer uitgegaan was.

Laat ons het maar bekennen, de 19e eeuw, groot in sommige kunsten, grooter in alle wetenschappen, heeft geen architectuur gehad, al zal „haar inventaris van monumenten respectabele afmetingen verkrijgen".

Het is met de kunsten als met de hemellichamen. Er is een tijd, dat zij een schitterend eigen licht afstralen, maar die glans neemt nu sneller, dan weer langzamer af. Eindelijk blijft er van het eigen licht niets meer over, en kan slechts de weerschijn van andere lichamen nog eenige helderheid op den dooden bol verspreiden.

Wij gelooven niet te veel te zeggen, wanneer wij als onze meening geven, dat al de planeten aan den hemel der kunst reeds den tijd hunner grootste helderheid achter zich hebben. Van een, de muziek, heeft het thans levend geslacht de periode der heerlijkste schittering nog medegemaakt; het is echter ook getuige geweest van een zeer spoedige vermindering der lichtkracht. De bouwkunst, de oudste van alle planeten, is reeds een doode bol geworden, die alleen door weerspiegeling nog aan den kunsthemel waarneembaar is.

Hebben zij gelijk, die meenen, dat de uitgedoofde planeten nimmer haar eigen licht terug zullen verkrijgen? Heeft de dichter het bij het rechte eind, als hij zegt:

„Alles was besteht
Ist werth, dass es zu Grunde geht"?

De toekomst zal het ons moeten leeren. Inderdaad, Luctor mag gerust zeggen, dat „elke kunstuiting onderworpen is aan de inwerking van politieke en maatschappelijke invloeden". Die invloeden kunnen al dan niet gunstig zijn, en nu is het niet tegen te spreken, dat sinds de Fransche revolutie de bouwkunst onder de voor haar ongunstige invloeden ten onder is gegaan.

Men zal ons, dit lezende, van pessimisme beschuldigen. Doch wij zouden willen vragen of er geen onverbeterlijk optimisme voor noodig is, om de toekomst der architectuur rooskleurig in te zien. Die toekomst, zij behoort aan de democratie, de wetenschap en den ingenieur. Van een komende „gemeenschapskunst" kan alleen hij droomen, die de werkelijkheid geheel buiten zich om laat gaan.

Het is waar, dat enkele kunstenaars onzer dagen sociaal-democratische neigingen hebben. William Morris behoeft echter maar genoemd te worden, om het aanstonds duidelijk te maken, dat dit socialisme geheel iets anders is dan dat, wat millioenen in de meest verschillende Europeesche Staten zijn toegedaan. De kunst is nu eenmaal aristocratisch van natuur.

Luctor doet den vorsten onrecht, indien hij met minachting van hunne bescherming der bouwkunst spreekt. Want zonder het machtwoord dier „potentaten" zouden vele der schoonste werken, waar de architectuur nu roem op draagt, nimmer tot stand zijn gekomen.

Het is niet te loochenen, dat ook de godsdienst in de meest verschillende tijden een groote drijfkracht heeft bezeten. Maar de invloed der vorsten is zeker niet minder groot geweest, vooral in den tijd der Renaissance. Toen Savonarola in naam der Christelijke leer te Florence de kunst, die slechts de zinnen wil streelen, veroordeelde, toen zijn machtig woord overal weerklank vond, toen het met de Renaissance gedaan scheen, toen waren het de vorsten, met den Roomschen kerkvorst aan het hoofd, die de kunst hebben gered. Bramante zou nooit met de Pieterskerk begonnen zijn, als de Paus, in Savonarola's leer den echten geest van het Christendom erkennend, den prior van San Marco tot zich had geroepen en hem met zijn gezag gesteund had. Ja zelfs in de middeleeuwen zou de vroomheid tot het stichten van menige kathedraal onmachtig zijn gebleken, als de landheer niet krachtig had medegewerkt.

Dat vele 19e-eeuwsche vorsten, zooals Luctor zegt „voor een koopje hunne grootsche plannen ten uitvoer hebben doen brengen", is waar. Maar dit mag ons niet verleiden de verdiensten gering te schatten der vorsten van vroeger, die op waarlijk vorstelijke wijze tal van kunstenaars tot het verwezenlijken hunner idealen in staat hebben gesteld.

En het waren niet de vorsten alleen, die zich dus verdienstelijk maakten. Ook de regenten onzer republiek hebben de bouwkunst op hare juiste waarde geschat. Hendrik de Keyzer heeft zich nooit te beklagen gehad over de schrielheid van het stadsbestuur, dat, toen hij de eerste beurs had te bouwen, uitdrukkelijk bepaalde, dat er niet op een kleinigheid behoefde te worden gezien. De stadsregeering, die Jacob van Campen met het bouwen van „'s werelds achtste wonder" belastte, was niet alleen uiterst mild met de gelden, die daarvoor bestemd werden, doch zij zorgde ook met wijs geduld en met niet geringer mildheid, dat een geschikt terrein in het hart van Amsterdam voor het monument beschikbaar kwam.

Er is misschien veel in dien goeden ouden tijd, dat Luctor, en menigeen met hem, niet terug zou wenschen. Der bouwkunst ging het toen echter goed en zij kon haar vleugelen breed uitslaan. Haar werd gevraagd op monumentale wijze uiting te geven aan den geest des tijds, en zij bleef niet in gebreke die taak te volbrengen.

In onze eeuw werden der architectuur zulke opdrachten niet gedaan. Wel mocht Luctor zeggen, dat „er weinig vraag naar het artikel was", althans tot 1870 toe. Dat het onder deze omstandigheden niet tot een stijl gekomen is, ook toen de vraag vermeerderde, ja zelfs enorme afmetingen aannam, kan ons niet verbazen. De „decoratieve effectstukken van een romantischen stijl", de „taarten, naar de klassieke recepten gebakken", voldeden slechts kort. Men begeerde wat anders, en daar een stijl maar zoo niet uit den mouw te schudden valt, beproefden de bouwmeesters het met alle historische stijlen.

Nu eindelijk het veld van het verledene, dat eeuwen en eeuwen noodig had om groen te worden, in een jaar of wat geheel is afgegraasd, nu er niets meer te bikken valt, worden de eenvoud en de armoede ten troon verheven en beroemen de architecten zich op hun onmacht.

Zoo wordt den ingenieurs, den nuttigheidsmannen een schoone kans gegeven. Hunne scheppingen, tot dusverre alleen om de doeltreffendheid en de goedkoopte gewaardeerd, kunnen nu die der bouwmeesters op zijde streven. Den ingenieurs moet „het getoeter, dat men thans van zekere zijde verneemt" als schoone muziek in de ooren klinken. Van „de lauweren die men maar vast vóór de overwinning toedeelt" komen er velen bij hen terecht.

Iets dat te gronde gaat, stemt ons droevig. Zij, die de bouwkunst ten grave dragen, blazen er echter zoo lustig op los, als wisten zij niet wie er in de kist ligt. Ook Luctor is door den vroolijken marsch, dien de muzikanten ten gehoore brengen, getroffen. Hij twijfelt of hij een „marche triomphale dan wel een marche funèbre" verneemt.

Doch al die kopermuziek kan haar, die in de kist ligt, het leven niet weer bijbrengen. De droeve tonen van Pergolese's „Tre Giorni" waren hier gepaster geweest.

AAN DE NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

OVER EENVOUD, SOBERHEID EN ECONOMIE. *

Er was eenmaal een tijd dat in ons vaderland de bouwkunst geheel in verval was. Een tijd dat er nergens eenige bewustheid bestond der opvoedende kracht, die van haar uitgaat en van de voorname plaats door haar onder de andere kunsten ingenomen. Toen, zooals nu, kon ieder die de benoodigde bouwsom bijeen kon brengen, bouwen zooals hij dat verkoos te doen, zonder dat er zijnerzijds bekwaamheden vereischt werden of dat door eenig regeeringslichaam invloed op het bouwwerk werd uitgeoefend. De armoedige producten van dat soort architectuur zijn ons voldoende bekend, en in elke stad van ons land te vinden. In Amsterdam hebben wij nog een kostbaar voorbeeld in de Beurs op den Dam.

Wij zullen ons nu niet bezighouden met uit te weiden over de goede hoedanigheden, aan de traditie ontleend, welke deze bouwwerken kenmerken, omdat het ons op dit oogenblik enkel te doen is, te wijzen op de geestelijke armoede waartoe eene generatie moet vervallen zijn om te kunnen geraken tot het oprichten van zulke gebouwen. Niet alleen toch was men geheel onkundig van wat architectuur eigenlijk is, doch men kon zelfs de grondstoffen niet naar hun aard gebruiken noch wist men ze behoorlijk te bewerken. Enkele klein-kunstjes werden technisch goed beoefend, en meestal legde men al zijn kennis in het ontwikkelen van vakken die in een gezonde samenleving geen reden van bestaan hebben.

De geestelijke armoede dier dagen drukte zich dus af op de schamele voortbrengselen der bouwkunst. Nergens vond men een behoorlijk verzorgd detail. Alle ornament of versiering zijn grof en buiten verhouding

* Op verzoek van den schrijver nemen wij dit stuk, voorkomende in *De Beiaardstoover*, over.

met het geheel. Men schroomde om eenige versiering of beeldhouwwerk toe te passen om de doodeenvoudige reden dat men het niet kon, want blijkbaar was er gebrek aan bekwame werklieden om het uit te voeren.

We weten ook allen, welke reactie op dezen toestand volgde en hoe, voornamelijk in ons land, de middeneeuwsche tradities werden opgerakeld, om daaruit beginselen te distilleeren van groot nut, zooals men dacht, voor de bouwkunst en de daaraan verbonden andere kunstuitingen. Doch hoe goed ook deze Renaissance der Middeneeuwen door de bouwmeesters bedoeld was, en hoezeer zij ook misschien een geestelijken ommekeer beoogden, toch scheen het wel dat zij niet in staat waren het werkelijke wezen der bouwkunst te zien door het al te verleidelijke kleedje der middeneeuwsche gebouwen, die dit meer innerlijk wezen omhulden. En waar nu door het gros der voorgangers deze fout-in-beginsel werd gemaakt, daar kon men gemakkelijk berekenen, hoever hunne volgelingen zouden falen in het uitdrukken van het innerlijke beginsel dat aan alle goede bouwwerken ten grondslag ligt.

Doch hoewel hier het hoofddoel gemist werd en deze wederopstanding der bouwkunst meer geleek op het opnieuw windselen eener mummie, zoo was er toch in de kunstigheid van het windselen zelf eenige verdienste gelegen, en bovendien spoorden de bouwmeesters, die zich hunne roeping wederom bewust werden, de beoefenaars der beeldhouw- en schilderkunst aan, tot het verlaten der oude methoden.

Het groot aantal nieuw gothische kerken in ons land gebouwd, maakte goede werklieden om ze uit te voeren noodzakelijk. Want al is zoo'n kerk in hoofdzaak eene copie, toch zijn er bekwame mannen noodig om haar te bouwen. Aannemer, onderbaas en opzichter moeten op de hoogte zijn met al de eischen van een zeer ingewikkeld stelsel van kolommen, bogen, gewelven. De metselaar moet bedreven zijn in het metselen om zijn werk naar behooren te maken, want het meestal zichtbare verband ook voor binnen-architectuur eischt veel zorg en oplettendheid. Het metselen van gewelven is zeer moeilijk en bogen moeten onberispelijk worden geslagen, willen zij hun effect doen. Ook het timmervak vraagt kundige werklieden, omdat elk deel der constructie zichtbaar is en degelijk wel-overdacht werk vereischt; zoo ging het met alle vakken en zoo werden langzamerhand, hoewel schaars, werklieden gekweekt die op hunne voorgangers voorhadden, logisch denken, goed werken en samengaan met andere vaklieden.

Zoo werd ook de beeldhouwkunst uit haar verval opgeheven, want eene gothische kerk zonder beeldhouwwerk is onbestaanbaar. Pinakels, kruisbloemen, hogels, ingewikkelde traceeringen boven de vensters, deur- en vensteromlijstingen met hunne profileeringen, kapiteelen voor zuilen en pijlers, kraagsteenen en lijsten; al deze onderdeelen vragen kundige werklieden om ze uit te voeren. In het begin miste men in ons land de daartoe noodige krachten, doch langzamerhand ontstonden ateliers, die in de behoefte voorzagen en waarin de beeldhouwers werden opgeleid. Naast den kerkbouw ontwikkelde zich ook de burgerlijke bouwkunst en daarin ontstond aan de eene zijde eene herleving der oud-Hollandsche Renaissance met hare vertakkingen, terwijl de bewerkers van de herleving der middeleeuwsche kunst eveneens hun best deden om hunne opvattingen in hun werk toe te passen.

Naast het verkeerde is er dus veel goeds bereikt, want de beeldhouwers, die den strijd tusschen Gothiek en Renaissance tamelijk koud laat, kunnen nu zien dat het niet zoozeer de vraag is of zij beeldhouwen in 13e-, 16e- of anderen-eeuwschen navolgstijl, doch dat het er voor alles op aankomt goed werk te maken en zich te doordringen van de beginselen, die aan het werk ten grondslag liggen.

Hoewel dus ons land, naar de bewering der menschen die het kunnen weten, altijd arm was aan beeldhouwers, kunnen we op dit oogenblik wijzen op een aantal flinke werklieden op weg om hun vak te verstaan en die, mits zij werk houden, in hunne opvolgers in staat zullen zijn zich te meten met vakgenooten in andere landen.

Doch nu dreigt hun van de zijde der architecten een ernstig gevaar, niet voortkomende uit eene gevestigde overtuiging van de zijde der bouwheeren of bouwmeesters, doch alleen zijn ontstaan dankende aan het toegeven aan een modegril. Want de reactie op de navolging der stijlen met overladen ornamentiek begint door te dringen, en zoekt het evenwicht te herstellen door overdrijving in tegenovergestelde richting, eene overdrijving, die evenmin een ernstigen grond heeft als de vroegere overlading. Want hoe kon het anders mogelijk zijn dat een architect, die eenige jaren, misschien maanden, geleden nog op-en-top een toepasser was van allerlei onnoodige versieringen zóó verandert, dat hij op eenmaal heel streng gaat bouwen en alle versieringen als schadelijke gedierten weert. Slechts mode of het onbewust ondergaan van vreemden invloed kan zoo iets teweegbrengen.

Deze mode-soberheid en gewilde eenvoud, met het vernis der economie bedekt, vindt nergens op die wijze eene toepassing in de groote monumenten van het verleden.

Ja, het Parthenon is eenvoudig, doch hoe rijk zijn die zuilen en de gebeeldhouwde fries; het materiaal is het kostbaarste dat men kon kiezen. De Romaansche basilieken zijn sober versierd; dit wil zeggen men versierde niet alles, doch bij de deelen, die men versierde, deed men het ongemeen rijk. Zoo wisten ook de vroeg-Italianen den nadruk te leggen op sommige deelen van een gebouw. Alle groote bouwmeesters concentreerden den rijkdom hunner fantasie in eenige deelen, en gelijken weinig op den koekebakker-architect, die met zijne versieringsspuit gewapend alle deelen van zijn koekgevel met een gelijk soort suikerwerk-ornementiek overdekt. Ook ontmoeten we bij de Ouden nergens de stijllooze nuchterheid der hedendaagsche architectuur, die meer doet denken aan de geestesarmoede uit het tijdperk, in het begin van dit opstel geschetst, dan aan een streven om strenge beginselen in een strengen vorm toe te passen.

Op grond al dezer overwegingen richten wij dit schrijven tot de goedgezinde en weldenkende architecten om hun te doen bedenken:

1°. Dat door de ernstige pogingen van vele kundige mannen onder hunne vakgenooten langzamerhand eene kern van flinke werklieden onder de beeldhouwers gevormd is.

2°. Dat het jammer zou zijn de verkregen resultaten te verliezen, door zich over te geven aan het onoordeelkundig navolgen eener richting in de architectuur, in naam sober, eenvoudig en economisch, doch in de daad onlogisch, onesthetisch en verwerpelijk.

J. L. M. Lauweriks.

ANDERMAAL BOUW- EN SIERKUNST.

Wij ontvingen de tweede aflevering van het tijdschrift *Bouw- en Sierkunst*, die, wat voortreffelijkheid van uitvoering betreft, voor de vroeger besproken eerste niet onderdoet.

De platen 16 tot en met 25 zijn aan oude kunst gewijd en geven Egyptische beeldhouwwerken uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden weer. Een uitvoerige beschrijving van blijkbaar zeer bevoegde hand verhoogt de waarde dezer afbeeldingen. De schatten der Leidsche verzameling zijn nog zoo weinig bekend dat iedere poging, om ze onder de algemeene aandacht te brengen, waardeering verdient.

Wanneer wij ons een opmerking veroorloven, dan is het deze, dat de voortbrengselen van Egyptische sculptuur, hoe belangrijk overigens, ons in het kader van een werk, dat zich „Bouw- en Sierkunst" noemt, niet best schijnen te passen. Als voortbrengselen van architectuur kunnen zij natuurlijk niet gelden; als sierkunst zijn zij door de vervaardigers zeker niet bedoeld. Wij zouden ze eerder onder „beeldhouwkunst" en onder „historieschilderkunst" willen rangschikken. Want de Egyptische reliefs, met hunne geringe verheffing uit het platte vlak, hebben door de kleuren, waarmede zij oorspronkelijk prijkten, voornamelijk den indruk van schilderijen gemaakt.

De Egyptische kunst placht vroeger als volkomen onveranderlijk te worden beschouwd. De onderzoekingen der laatste jaren hebben ondertusschen aangetoond dat dit een dwaalbegrip is. Men stelt zich de plastiek der Egyptenaren in den regel voor als zeer conventioneel, naar vaste wetten vervaardigd. De meest bekende werken, ook die, welke in deze aflevering werden afgebeeld, geven zeker tot die voorstelling aanleiding.

Toch zijn er beelden gevonden, die uit een betrekkelijk vroege periode dagteekenen en die van zooveel naturalisme blijk geven, dat het is, alsof men de voorgestelde personen in werkelijkheid ziet. Zoo bevat het Louvre het zittend beeld van een man die schrijft; door de beschildering van het lichaam en de samenstelling der oogen uit verschillend gekleurd kwarts, met doorschijnend bergkristal als appels, is hier een effect verkregen, dat het werkelijk leven zeer dicht nabij komt. Ook de beelden van den zoogenaamden „dorpsschout en zijne vrouw", die in het museum te Ghizeh worden bewaard, zijn beroemd. Deze naïeve, maar hoogst naturalistisch opgevatte werken zijn uit den tijd der 5e dynastie, ± 2000 voor Christus afkomstig. Zij bewijzen, dat reeds voor 4000 jaar de kunst om sprekend gelijkende portretten te maken, eene groote hoogte had bereikt.

Wanneer men evenwel aan de kunst van het oude Nijlland denkt, stelt men zich onwillekeurig niets anders voor dan de conventioneele werken, die het talrijkst en het meest bekend zijn, maar die toch eigenlijk tot een vervaltijd behooren, toen de frissche kunst van vroeger in stijve, traditioneele vormen was ten onder gegaan.

De werken uit dien lateren tijd zijn voor den archeoloog van groote waarde. Om onze hedendaagsche kunstenaars te inspireeren schijnen zij ons minder geschikt. En daar een tijdschrift als dat van de heeren De Bazel en Lauweriks toch wel meer voor artisten dan voor archeologen bestemd zal zijn, zoo gelooven wij dat het, als de redacteuren daarop bij de keuze hunner stoffen letten, van grooter nut zal kunnen zijn dan totdusverre.

In fraaie reproducties geeft deze tweede aflevering ook enkele moderne werken van den beeldhouwer L. Zijl weer. In zijn streven naar het primitieve schijnt deze kunstenaar ons wel te slagen. Toch meenen wij dat het beginsel, waarvan hij uitgaat, verkeerd is. Als een kind, pas met spreken begonnen, allerlei gebroken woordjes stamelt, dan wordt dit aardig gevonden; gaat een volwassene echter, ofschoon hij de taal volkomen machtig is, „da-da", „ja-ja" en dergelijke uitdrukkingen bezigen om zijn gedachten te vertolken, dan wordt hij als idioot beschouwd, en naar een inrichting vervoerd. Zoo — men vergeve ons de vergelijking — doet nu de heer Zijl. Hij kan ongetwijfeld uitmuntend boetseeren, doch hij houdt zich alsof dit niet het geval is, en hij maakt figuurtjes, die nu eens aan afgoden van negerstammen, dan weer aan werk uit den voorhistorischen tijd doen denken. Wij hopen dat deze veelbelovende kunstenaar zich weldra van de dwaling zijns wegs moge bekeeren.

NAAR AANLEIDING VAN EEN VERSLAG.

Wij hebben in ons nummer van 16 April naar aanleiding van een toevoegsel, dat zekere heer R. in het *Bouwkundig Weekblad*, orgaan van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, goedvond aan een verslag over de Beurs-vergadering te verbinden, erop gewezen, dat deze heer, door zijn taak op te vatten als hij deed, de Maatschappij op onberstelbare wijze heeft gecompromitteerd.

De Redactie van *Architectura*, orgaan van het Genootschap „Architectura et Amicitia", verklaart nu, dat de heer R., door zonder voorafgaande kennisgeving aan de betrokken Redactiën, zijn stukje te plaatsen, in deze zaak zijn bevoegdheid is te buiten gegaan. Het doet ons genoegen, dat Architectura niet medeplichtig was, aan wat door den heer R. werd bedreven.

Verder verklaart de Redactie, dat de „verontwaardiging in de bouwkundige wereld", die volgens den heer R. door onze artikelen gewekt zou zijn, „niet van dien aard is geweest, dat zij de Redactie van *Architectura* bewust heeft bereikt". Ten slotte merkt zij op, dat de heer R. niet gerechtigd was de „gevoelens, die misschien in zijne omgeving gistende waren tijdens de lezing van den heer Berlage", aan te zien voor de meening van alle bouwkundigen.

Het is nu aan het Bestuur der Maatschappij om zich officieel te verklaren.

PRIJSVRAGEN

Kroningsgeillluminatie.

De uitslag van de prijsvraag, uitgeschreven door de 88. Mij., voor de kroningsgeïlluminatie harer hoofdgebouwen te Utrecht is als volgt: J. de Vries, opzichter bij den dienst van weg en werken te Helmond, 1e prijs, zijnde ƒ50 (de prijs van ƒ75 werd niet toegekend wegens te geringe raming der kosten); G. Dirksen, teekenaar op het bureau van den sectie-ingenieur te Rotterdam, 2e prijs, ƒ25; W. de Jong, technisch ambtenaar bij den dienst van weg en werken te Utrecht, 3e prijs, ƒ25.

Er kamen 16 ontwerpen in.

Diploma.

Op de door de afd. Arnhem der Mij. tot bev. d. Bouwkunst uitgeschreven prijsvraag voor een diploma zijn 10 antwoorden ingekomen, onder de motto's Eenvoud, Con Amore, DP BK, Visschen, MTBDB (in een cirkel), GV (in een driehoek), Studie, Utile dulci, een quadraat, waarvan een kwart cirkel genomen is, een kruisverband (figuur).

Stationsgebouw voor een locaalspoorweg.

Op deze door de afd. Amsterdam der M. t. b. d. B. uitgeschreven prijsvraag zijn twee antwoorden ingekomen, onder de motto's G. en Golf.

Universiteit voor Californie.

Sommigen medewerkers aan deze prijsvraag is de beteekenis van hoofdstuk 8 van het programma, en meer speciaal van den zin „de kamers der studenten moeten bestaan uit suites van 2

à drie vertrekken" niet duidelijk. Men verzoekt ons mede te deelen dat hieronder verstaan worden gewone verblijven voor de studenten, die noch het karakter van kazernes, noch dat van paviljoens mogen hebben en in geen enkel opzicht mogen domiciseeren. Groepen van twee à drie kamers vormen een woning op de verschillende verdiepingen; bad- en toiletkamers moeten in de nabijheid in voldoenden getale aanwezig zijn.

TITELBLOOFD.

Het bestuur van den „Alg. Nederl. Wielr.-Bond" zal een prijsvraag uitschrijven voor een nieuw artistiek ontwerp voor een titelhoofd van *De Kampioen*. Een som van *f* 100 zal hiervoor worden beschikbaar gesteld en alle artisten van ons land worden uitgenoodigd eraan deel te nemen. In de jury van beoordeeling zullen eenige bekende mannen van kunstsmaak zitting hebben.

GEVEL VAN EEN WOONHUIS.

De Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen schrijft uit de navolgende prijsvraag:

a. Er wordt verlangd een ontwerp van een gevel voor een woonhuis.

b. De gevel moet een breedte hebben van 8 meter.

c. Er wordt verondersteld dat de navolgende ruimten onmiddellijk achter den gevel gelegen zijn:
1°. een kelderruimte ingang in het souterrain.
2°. een saloonruimte en ingang op de beletage.
3°. twee kamerruimten op de verdieping.
De verschillende ruimten moeten in den gevel worden uitgedrukt.

d. De vloer van de beletage moet 1.20 à 1.50 meter boven de straat, de vloer van de verdieping 3.00 meter en die van den zolder 9.20 meter boven den vloer van de beletage gelegen zijn.

e. De gevel moet uitsluitend van baksteen worden samengesteld, met een erker of een balcon als uitbouw. Geornceerde baksteen mag worden toegepast.

f. Er worden verlangd plattegrond-, doorsnede- en aanzichtteekening op de schaal van 1 à 20 en details op de schaal van 1 à 10.

g. De teekeningen, uitgezonderd de details, moeten met zwarte lijnen bewerkt en mogen niet gekleurd of gewaschen worden, noch als schets behandeld zijn.

h. Er wordt uitgeloofd een prijs van *f* 40 en een premie van *f* 15, beiden met het diploma der Vereeniging.

i. Het met den prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom der Vereeniging.

j. De Jury van beoordeeling zal bestaan uit vijf gewone leden der Vereeniging, welke op eene vergadering, bij stemming, worden aangewezen.

k. De ingekomen ontwerpen worden tentoongesteld te Groningen, Amsterdam en Rotterdam, als de aard en het aantal der antwoorden door het bestuur daarvoor geschikt worden geacht.

l. De ontwerpen worden franco ingewacht vóór of op den 15 September 1898 door den 1e-Secretaris, den heer W. A. Hof, Prinsenstraat bij de Heerestraat, Groningen.

m. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een motto en voorzien van een naambriefje waarop dat motto van buiten is herhaald, benevens een correspondentie-adres.

n. De niet bekroonde stukken worden teruggezonden.
Vastgesteld in de vergadering van den 26 Maart 1898.

Namens het Bestuur:
L. M. MOULENAAR, *Voorzitter.*
W. A. HOF, *1e Secretaris.*

Groningen, 26 Maart 1898.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur!

Als een harer nederigste vereerders, waag ik het echter toch aanons de edele doch belans sprakeloze bouwkunst, den heer C. Blok, bouwkundige te Dordrecht, als één onder duizenden te bedanken voor de belangstelling welke hem dreef, den 4n Mei in uw geëerd blad, zijne gedachten haar betreffende ook in ruimer kring bekend te maken.

Daar behoort stellig moed toe, vooral als men vermoent dat eigenbelang of onverschilligheid zoovele harer beoefenaars dwingt hunne innerlijke inzichten of gevoelens in den doofpot te stoppen.

Voorzeker wordt door deze handelwijze de kunst schromelijk geschaad, daar alléén wrijving en oppositie hare beoefenaars van den verkeerden weg kan terughouden.

Nu ziet men het bedroevend feit geconstateerd dat de groote kunst der Ouden en hun zoeken om aan ieder verschillend bouwwerk zijn eigenaardig cachet te geven, of moedwillig of door totaal gebrek aan wezenlijk kunstgevoel, wordt gezegeerd en dat in ons klein landje, voor gebouwen tot geheel verschillende doeleinden bestemd, de ontwerpers zich toch ongestraft tot totaal hetzelfde cachet of type mogen laten inspireeren (?!); nu niet meer door waren kunstgeest, doch door werkelijke of voorgewende rekenkunstjes, den vrijen kunstenaar onwaardig, en waarvan het treurig en verrassend resultaat, al komen die kinderachtige puzzles dan ook uit Ohio of een anderen staat van N.-A., zich toch niet lang laat wachten.

Het betreurenswaardig gevaar hiervan is echter dat het groote publiek er dagelijks, even als aan het „leelijke Beurs-drankje" door den heer Joh. Braakensiek zoo geestig geparodiëerd, meer en meer gedurende den bouw aan gewoon zal raken, totdat men het eindelijk misschien „niet eens zóó erg leelijk!" zal gaan vinden.

Het is best mogelijk dat pas aan de zonen der tegenwoordige verzenders de oogen weder zullen opengaan en dat die eerst, even als wij nu bij de tegenwoordige Beurs (toch ook eens bezongen als 8e of 9e (?) wonder) met kracht en geweld zullen uitroepen: „harro aurle baadet!"

Enfin! Om tot de aanleiding van dit schrijven terug te komen, moet ik den heer Blok oprijk bekennen er nooit aan te hebben getwijfeld dat de kennis van het gebruik van fundeerpalen in slappen bodem, tot zelfs zóóver van de hoofdstad, reeds sinds eeuwen was doorgedrongen; te meer daar de houthandel van Dordrecht niet tot den minsten behoort en dus palen genoeg zal kunnen aanbrengen van de zwaarste afmetingen.

Daar de heer B. echter mijne woorden „van boven tot onder" precies achterste voren behandelt en gedurende zijn schrijven „van onder tot boven" schijnt vergeten te hebben dat er nog kapitale stukken hout op de palen komen te liggen tot drachi der fundeermuren, wil ik ZEd. er gaarne op wijzen, dat m. i. deze kespen, platen, etc. door het meerdere gewicht van den hoektoren, zelfs ondanks breeder aanleg, wel onderling meer zullen inklinken of indrukken, en daardoor zeer waarschijnlijk de toren, zonder eenigen sprong en in verband met het muurvlak aangewetseld, door ongelijke zetting langs den dag der raampjes, van boven meer dan van onder zal afscheuren; afgezien nog van de trilling die het gelui der „enorme" klok zal teweegbrengen.

Wij kunnen toch niet aannemen dat een goed constructeur, van huis uit, die gevaar-loopende of calamiteuse muurvlakten met lange ijzeren stangen onderling zal koppelen en zijn toevlucht nemen tot hulpmiddelen, die men soms toepast als de nood aan den man is?

Wat aangaat het bouwen in rotten bodem, daarvan heeft men in en om Amsterdam helaas allerellendigste voorbeelden te over uit later tijd aan te bieden! Het is te akelig ze op te sommen.

Ook bij dier aanleg was de practijk ver genoeg gevorderd, en toch werd er destijds ongelukkig schrikbarend tegen gezondigd door nog grootere gronten dan de heer Berlage en, afschoon tegen het gevaar ook toen reeds was gewaarschuwd, door bouwkunstenaren die tevens ook meer practisch ontwikkeld waren.

Ik blijf dus bij mijne reede gouite vrees!
Onder beleefden dank voor de opname M. d. R.

10 Mei 1898. P. F. LAARMAN.

Mijnheer de Redacteur!

Gaarne wensch ik den heer C. Blok eenige vragen te doen aangaande zijn ingezonden stuk dd. Dordrecht 4 Mei in de *Opmerker* n°. 19.

Geachte heer Blok!

Wanneer een bodem door en door rot is, waarvan hier sprake is, zegt u dat de houthandel daarvoor genoegzame palen voorhanden heeft.

Iedereen weet te Amsterdam, en dat zal de heer Laarman niet over het hoofd gezien hebben, dat Amsterdam op palen staat. Wanneer men spreekt „het staat op palen", bedoelt men m. i. eigenlijk dat zoo iets onwrikbaar vast staat. Dat men zich hierin vergissen kan vooral bij heiwerken, daarvan zijn in 't polderland wel voorbeelden.

1°. Op welken afstand onderling, en hoe zwaar zoudt u die palen nemen indien de bodem door en door rot is, zoodat geen scheuren in bouwwerken planta hebben, veroorzaakt door doorbuigingen van de palen? dit is toch een vraag die practische overweging verdient betreffende de groote kosten aan heiwerken verbonden, benevens de risico dat later de bouwwerken zog scheuren; of zouden de palen van heiwerk, waarbij zijn toegepast de bekende formules van het draagvermogen van palen, benevens proefheiingen en grondboringen zijn verricht, in door en door rotte bodems niet kunnen doorbuigen? Zoo ja, wat zou er aan te doen zijn behalve voorafgaande bodemverbetering?

2°. U zegt ter voorkoming van het afscheuren van den hoogsten toren der vlakke gevelmuren, kan ook de practijk afdoende hierin voorzien. „Voor een toren of zwaarder bouwwerk dan het aanliggende wordt toch in de praktijk de voorkeur gegeven deze te bouwen op zich zelf, dus niet in 't verband met het aanliggende werk, juist om het afscheuren bij ongelijke zetting te voorkomen." Omdat men niet in het verband motseli geeft men er voor- of uitsprongen aan, zoeals bedoeld door den heer Laarman. Hoe voorziet de practijk hierin afdoende door u bedoeld? Mij verplichtend.

Achtend uw dw. Dienaar,
Arnhem, 9 Mei 1898. P. KOLPA.
Opzichter bij de Gemeentewerken.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van Zaterdag 7 Mei 1898 in „De Poel".

Wegens afwezigheid van den voorzitter werd het presidium waargenomen door den heer K. Hoekzema. Ingekomen was een schrijven van den 2n secretaris, den heer D. Bekkering, waarin hij mededeelde, dat hij tot zijn spijt verhinderd was de vergadering te bezoeken; het lezen der notulen werd daarom tot de volgende bijeenkomst uitgesteld.

Het verslag van het Museum van Oudheden werd voor kennisgeving aangenomen.

Het tweede punt der agenda was de benoeming van een jury voor de prijsvraag: een ontwerp van een gevel voor een woonhuis, uitsluitend van bakstoen samengesteld.

Daar deze laatste vergadering van dit seizoen door slechts negen leden was bezocht, ontstond er eenige discussie over de vraag of er al of niet een jury zou worden benoemd. Enkele leden waren ervoor die benoeming in de Septembervergadering te doen plaats vinden; anderen verzetteden zich hiertegen, omdat de ontwerpen reeds vóór den 15 September moeten worden ingeleverd, en de inzenders er om verschillende redenen wel belang in zouden stellen, de namen der juryleden vooraf te weten. Verreweg het meerendeel der aanwezige leden was er voor, de juryleden op deze vergadering te benoemen. Na eene enkele stemming werden benoemd de heeren: L. M. Moulenaar, W. A. Hof, K. Hoekzema, J. N. Kruizinga en P. A. van der Windt. De vier laatste heeren ter vergadering aanwezig, namen de benoeming aan.

Eene kunstbeschouwing uit de portefeuille was het derde punt der agenda. Verschillende interessante teekeningen uit „De Architect", waaronder vooral die van het Raadhuis te Gouda de aandacht trokken, werden met belangstelling bekeken.

Daarna sloot de vice-voorzitter de vergadering met een woord van dank aan de aanwezigen voor hunne tegenwoordigheid en met een „tot weerziens" op de September-bijeenkomst.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Door bestuurderen der Maatschappij „Arti et Amicitiae" is een prijs uit het Fonds „Willink van Collen" toegekend aan den heer P. Dupont, kunstschilder, en dit naar aanleiding van zijn inzending op de tentoonstelling van teekeningen enz., welke thans in de kunstzalen der Maatschappij wordt gehouden.

— Het centraal comité voor de Inhuldigingsfeesten heeft van het Dagelijksch Bestuur vergunning verkregen tot het plaatsen van vijf tribunes langs den weg van intocht van H. M. de Koningin. De tribunes, welke onder toezicht der gemeentewerken gebouwd door de heeren architecten Ed. Cuypers en W. Kromhout, zullen behoorlijk gestoffeerd en gedraperd zijn.

ROTTERDAM. Door het bestuur der Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen, zijn Woensdag jl. de volgende bekroningen toegekend, naar aanleiding van het ingekomen prijswerk der leerlingen:

1o. Handteekenen naar ontkleed model: zilveren medaille aan E. A. Jansen; eervolle vermelding aan J. W. S. de Groot en A. W. J. de Geo.

2o. Bouwkunde. Het maken van een bouwkundig ontwerp (schilderswoning): zilveren medaille aan J. F. Büchel en eervolle vermelding aan A. Redert.

3o. Kunstnijverheid: Zilveren medaille aan A. den Held en eervolle vermelding aan J. van Dam en J. J. Geul.

HAARLEM. De burgemeester dezer gemeente, Jhr. Mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden, heeft aan het Bestuur van de hier gevestigde Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst het voornemen geopenbaard, een belangrijk bedrag beschikbaar te stellen tot het uitloven van een prijs voor den architect, die in 1898 het fraaiste gebouw in Haarlem zal hebben opgericht.

Over de bijzonderheden van dezen wedstrijd zal door den burgemeester nader met het bestuur der Afdeeling worden overlegd.

Intusschen mag het denkbeeld des burgemeesters met erkentelijkheid worden beschouwd als een blijk zijner belangstelling in deze gemeente.

— Ten vervolge op ons bericht, voorkomende in het nummer van 23 April jl. bladz. 132, over het hoogst belangrijk werk, getiteld: „De economische beteekenis van de afsluiting en drooglegging der Zuiderzee", kunnen wij mededeelen dat de daarbij in uitzicht gestelde volksuitgave het licht heeft gezien. De Zuiderzee-vereeniging rekent het van overwegend belang, dat het Nederlandsche volk in staat worde gesteld zelfstandig over de afsluiting en drooglegging der Zuiderzee met de gevolgen daarvan te oordeelen, en vleit zich dat de kennisneming van het door haar uitgegeven boek daartoe zal kunnen bijdragen. Tegen het aanschaffen van het boek is redelijkerwijze geen bezwaar, daar de prijs voor het werk met daarbij behoorende kaarten buitengewoon laag is gesteld. Tegen overmaking van vijftig cent of 10 blauwe postzegels wordt het aan de aanvragers franco toegezonden door de firma E. J. Brill te Leiden; per tiental tegelijk toezending van slechts vier gulden.

Aan elfhonderd gemeentebesturen in ons vaderland werd een exemplaar ter kennisneming aangeboden en voor werkliedenvereenigingen wordt een gratis-exemplaar beschikbaar gesteld. Wij vertrouwen dat deze aanzienlijke geldelijke opoffering goede vruchten zal dragen.

PERSONALIA.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java:
benoemd tot opzichter 2e kl. en geplaatst op de Westerlijnen, de ambtenaar op wachtgeld W. B. A. Lammers, laatst die betrekking bekleed hebbende;
geplaatst op de Westerlijnen, de benoemde adjunct-chef der 2e afdeeling S. G. Heijmering; te Semarang, de benoemde inspecteur 2e kl. voor het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen P. A. M. Karthaus.

— De heer A. S. van Leer te Assen, laatst assistent bij de Polytechnische school te Delft, is benoemd tot ingenieur-werktuigkundige bij de Malangsche stoomtrammaatschappij op Java.

— Tot opzichter van den provincialen waterstaat, met standplaats Weert, is door Gedeputeerde Staten benoemd de heer Haanraets, te Maastricht, gediplomeerd opzichter van den rijkswaterstaat.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is:
eervol ontslag verleend op verzoek aan den teekenaar bij den dienst van Tractie en Materieel K. O. Hiegervoet-Raymondi;
eervol ontslag aangevraagd door den heer W. Posthuma, teekenaar bij den Dienst van Weg en Werken.

— Te Purmerend is tot gemeente-architect benoemd de heer J. Faber, bouwkundige te Amsterdam, tevens leeraar aan de stadsteekenschool te Purmerend.

— De heer K. den Tex, adjunct-ingenieur 1e klasse bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen werkzaam bij den bouw der brug over den IJssel bij Westervoort, wordt met ingang van 1 November e. k. overgeplaatst bij den dienst van Weg en Werken aan het Centraalbureau te Utrecht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Gemeente-architect van Smallingerland. Jaarwedde *f* 500. Adres vóór 18 Mei aan den burgemeester.

— Hoofdopzichter van den polder Walcheren. Jaarwedde *f* 2000. Vereischten: niet boven de 40 jaar en volledige kennis van dijk- en oeververdediging. Adres met opgaaf van refer. vóór 1 Juni aan den voorzitter D. A. Dronkers te Middelburg.

— Aankomend bouwk. teekenaar, op het bureau van een architect. Adres lett. A. D. 109 *Nieuwe v. d. Dag.*

— Baas of opzichter voor het machinevak, tusschen 25 en 30 jaar. Vereischten: diploma H. B. S. 3-jarige cursus, 3 jaar practisch werk en kennis van machineteekenen. Adres lett. L., boekh. P. F. Dekema, Utrecht.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar. Adres letter S, boekh. J. P. Bladergroen, Nieuwehaven 153—155 Rotterdam.

— Bouwkundig opzichter, goed bekend met detailleeren. Salaris *f* 50 à 60. Adres lett. W. J., Bureau dezes. (*Zie advert.*)

— Volontair of aankomend teekenaar op een technisch bureau. Adres M E 889 *Nieuwe v. d. Dag.*

— Practisch ervaren opzichter-teekenaar, bij den bouw eener stoomfabriek van brandkasten. Adres de architecten J. N. Reus & Zn., te Dordrecht.

— Machine-teekenaar van veel ervaring. Adres machinefabriek Löhnis & Co., Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar voor achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de verzending der eventueel inkomende brieven.*)

— Iemand, 23 jaar, ex-onderofficier, flink dagelijk persoon, bekend met administratie, zoekt een hem passende vaste of tijdelijke betrekking. Hoog salaris geen vereischte. Adres no. 43 Bureau dezes. (1)

— Een bekwaam bouwkundige verzoekt zoo spoedig mogelijk werk als opzichter of uitvoerder, of als uitvoerder bij eventueele aannemers der koopmansbeurs te Amsterdam. Adres no. 42, Bureau dezes. (2)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVERENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Opz.-teek., burger- en waterb. kunde, leeft.	29 j.	geh.	verl. sal.	*f* 65—70	p. md.
2. Opzichter	„ 28 „	„	„	„	„ 60	„ „
3. Opzichter	„ 38 „	„	„	„	„ 80	„ „
4. Opz. of Teek., leeft.	23 j.	ongeh.	verl. sal.	„ 50—60	„ „
5. Opz., waterpassen, leeft.	27 „	„	„	„	?	

Bouwkundig Opzichter

GEVRAAGD, goed bekend met **detailleeren**. Salaris **ƒ50** à **ƒ60**.
Br. fr., Letters W. J., Bureau van *De Opmerker*.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Donderdag** den **26**sten **Mei 1898**, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 746.

Het ophoogen van de terreinen achter het papegat der houtbereidingsinrichting te Dordrecht met bijkomende werken. Begrooting ƒ4750.

De besteding geschiedt volgens § 27 van het bestek.

Het bestek ligt van den 12den Mei 1898 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den heer Sectie-Ingenieur A. J. BUIS te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 21sten Mei 1898, ten 10.30 uren voormiddag (*West-Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 9den Mei 1898.

Aanbesteding.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlem* zullen op ***Donderdag 26 Mei e. k.***, des namiddags ten 2½ uur, in het openbaar ten Raadhuize aanbesteden:

„Het maken van een BAZALTKADEMUUR langs de westzijde van het Spaarne tusschen de Turfsteeg en Gedempte Oude Gracht; van BAZALTBEKLEEDING langs de westzijde van het Zuider-Buitenspaarne tusschen de Bakkerstraat en Rustenburgerlaan, alsmede langs de zuidzijde van de Zomervaart".

Het bestek en voorwaarden liggen ter lezing ter Gemeente-secretarie op alle werkdagen van des voormiddags 10 tot des namiddags 4 uur, terwijl aldaar gedrukte exemplaren zijn te verkrijgen tegen betaling van **ƒ0.50** per stuk.

Inlichtingen geeft de Architect over de werken en gebouwen der gemeente.

Aanwijzing volgens bestek.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs enz.* — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

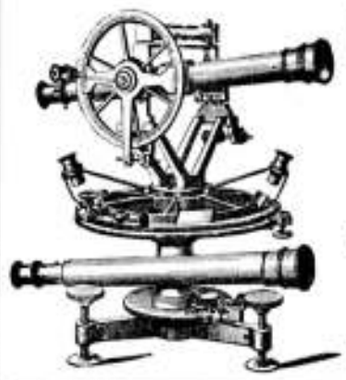

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

AANBESTEDING.

Waterleiding te Velp.

Door den Ingenieur H. P. N. HALBERTSMA zal, namens de *Industrieele Maatschappij*, gevestigd te Amsterdam, op ***Vrijdag 20 Mei a. s.*** des namiddags ten **2** ure in het *Zuid-Hollandsch Koffiehuis* te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden aanbesteed:

BESTEK N°. 2.

Het maken van het MACHINE- en KETELGEBOUW met SCHOORSTEEN en de WONING voor den machinist met TOEGANGSWEG, ten behoeve der waterleiding te Velp.

Het bestek met twee teekeningen is van af *Zaterdag 7 Mei a. s.* verkrijgbaar tegen betaling van **ƒ3** aan het Bureau van den Ingenieur voornoemd, Van Speykstraat 5 te *'s-Gravenhage*, alwaar dagelijks voormiddags van 10 tot 12 ure inlichtingen zijn te bekomen.

Aanwijzing zal geschieden op *Dinsdag 17 Mei a. s.*, des middags ten 12 ure op het terrein van de pompwerken te *Rozendaal*.

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BOLJZERD, Breda

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

NEDERLANDSCHE

Centraal Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING

op ***Dinsdag 21 Juni 1898***, des namiddags ten **2** ure (Stadstijd), aan het Hoofdbureau der Maatschappij, Moreelsepark No. 1 te *Utrecht*, van:

33000 stuks Grenen Dwarsliggers.

Het Bestek ligt ter lezing aan het Hoofdbureau en is op *franco* aanvrage tot **ƒ0.25** aldaar verkrijgbaar. Inlichtingen worden gegeven aan het Hoofdbureau (Dienst van Weg en Werken).

A. P. SCHOTEL Gzn.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845.

's GRAVENHAGE, ***Kerkplein***, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

ONTWERP VAN EEN INGANG VOOR EEN OPENBAREN TUIN.

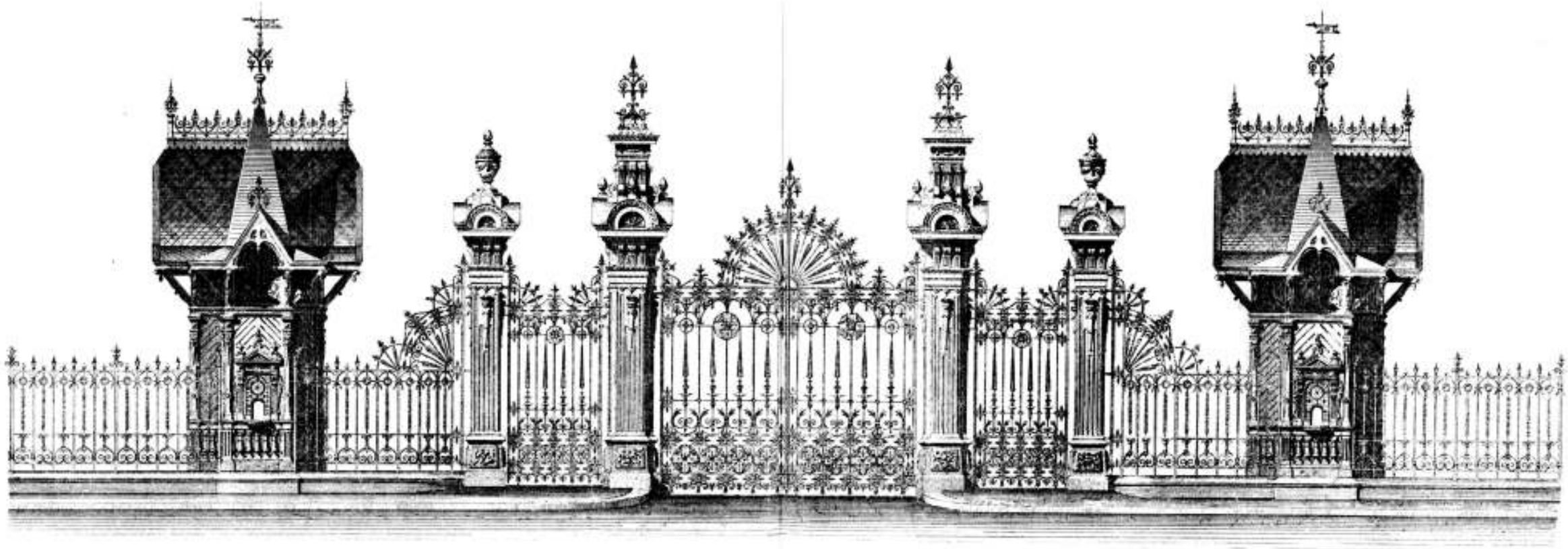

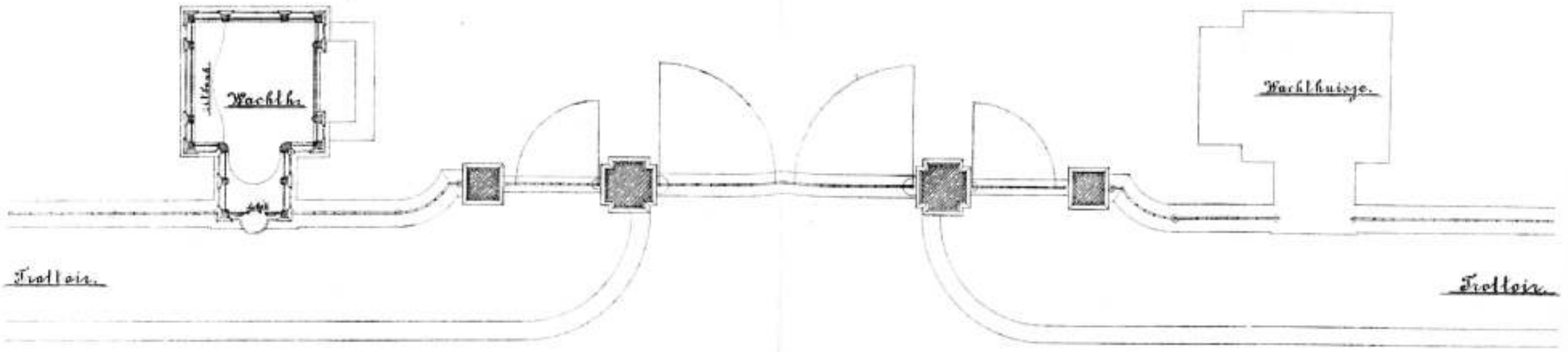

Photolith van G.J. Thieme, Arnhem.

0 1 2 3 4 5 Meter

D. Meintema Montgom.

ONTWERP VAN EEN INGANG VOOR EEN OPENBAREN TUIN.

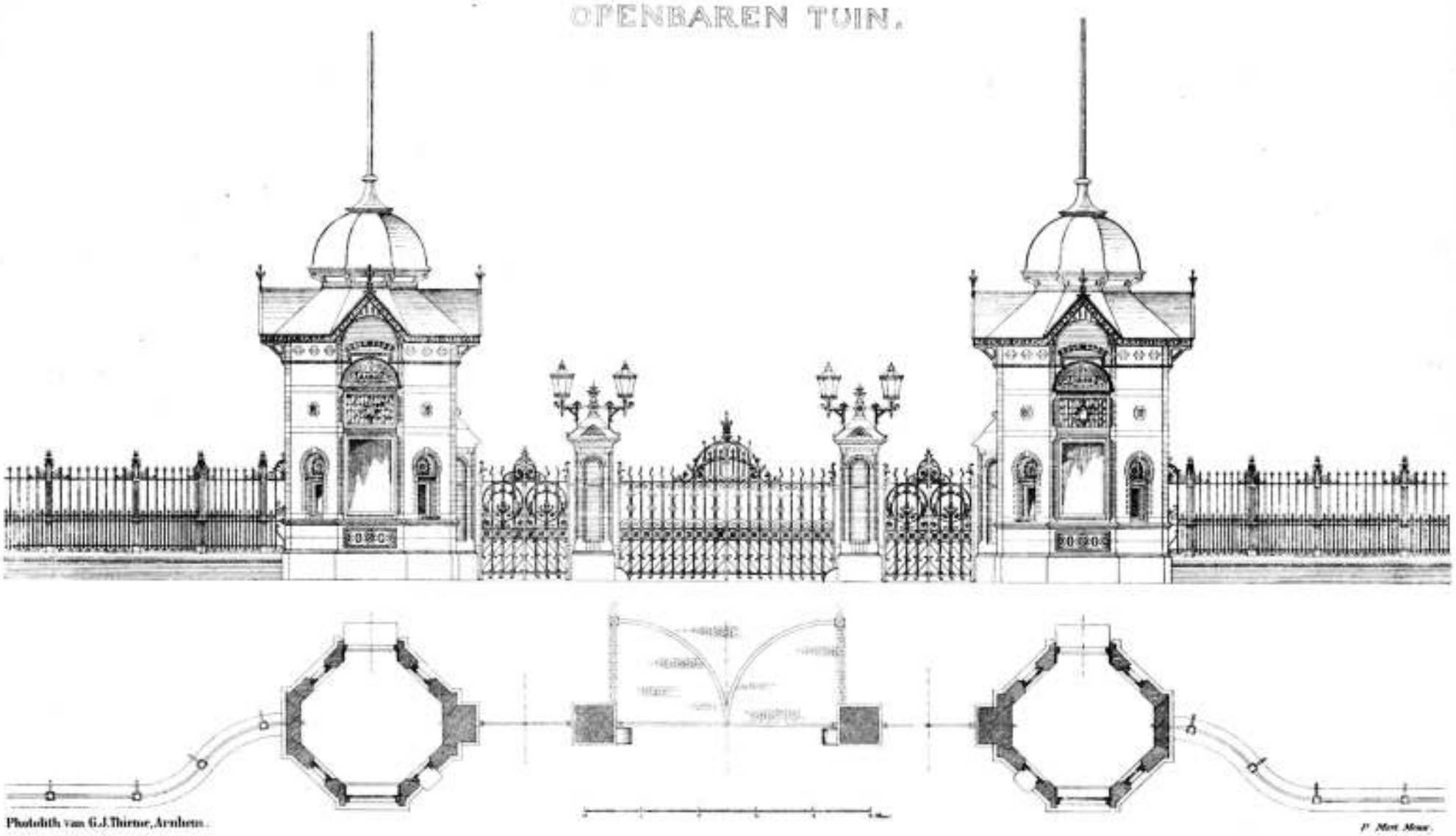

Photolith van G.J. Thieme, Arnhem. P. Mees Mzn.

33ste Jaargang N°. 21. ZATERDAG, 21 Mei 1898

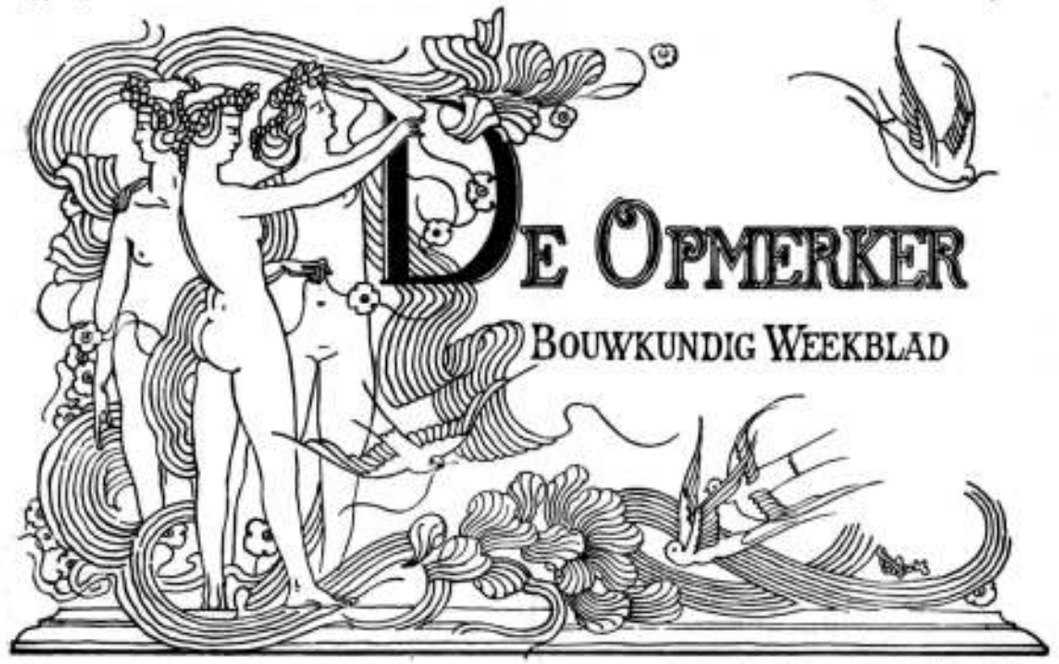

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad

Redacteur: F. W. van Gendt Jcz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland f 5.—, waarvoor op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, berekkt wordt; voor België, bij vooruitbetaling f 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling f 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

BIJ DE PLATEN.

De platen zijn reproducties van de ontwerpen, ingezonden op de prijsvraag voor een ijzeren afsluithek met wachthuisjes voor een openbaren tuin, uitgeschreven door den „Friesche Bouwkring" te Leeuwarden. Het ontwerp van den heer D. Meintema te Mantgum werd met den eersten, dat van den heer P. Mart. Mouw te Huizum met den tweeden prijs bekroond.

DE St. VITUSKERK TE NAARDEN.

De hoofdstad, of eigenlijk de eenige stad van Gooiland verdient zeker een bezoek. Door hooge wallen en grachten omgeven, ligt het plaatsje als het ware midden in het groen. Door aardige straatjes met kraakzindelijke gele klinkers en veldkeien geplaveid en door hun schilderachtigheid het oog bekorend, wandelt men naar het voornaamste monument der plaats, de eenvoudige St.-Vituskerk, die zich hoog boven de roode daken der kleine huisjes verheft.

Tot voor betrekkelijk korten tijd was, oostelijk van de kerk, hoog geboomte aanwezig, dat een allerongelukkigst Gothisch (?) portaal van ongeveer 1860 op geschikte wijze maskeerde. Die boomen zijn helaas omgehakt, waarschijnlijk om een eerzaam metselaar gelegenheid te geven zijn kunst aan het opknappen van den koortrans te vertoonen.

Het gebouw is grootendeels van gebakken steen opgetrokken; slechts hier en daar, en dan nog zeer spaarzaam, zijn banden en blokjes van tufsteen toegepast. De plattegrond der kerk vertoont een koor, door een halven tienhoek gesloten. De basilikale aanleg zet zich in den trans om het koor voort. Een kruisbeuk, die niet van zijbeuken vergezeld is en die veel lager is dan den middenbeuk, geeft aan het interieur een zeer eigenaardig aspect.

Velerlei belangrijks is in de kerk te zien. In de eerste plaats trekken onze aandacht de zuilen in het koor, die een 14e-eeuwsch karakter dragen, en van eenvoudige geprofileerde basementen voorzien zijn. De kapiteelen zijn eigenaardige proeven van de beeldhouwkunst dier tijden. Behalve forsche rozetten en karakteristiek gevormd bladwerk, zijn daar ook andere figuren aangebracht, wier beteekenis mij niet in allen deele duidelijk was. In den dubbelen adelaar kon ik het wapen der stad herkennen, de druivetrossen waren een toespeling op het mis-offer, een man met twee leeuwen was wellicht Simson. Maar wat was bedoeld met al de monsters, sommigen met menschelijke hoofden, andere gekroond, enkele blijkbaar voortgesproten uit des beeldhouwers verbeelding? Een oogenblik dacht ik aan verpersoonlijking der hoofdzonden, doch daarmede waren weer enkele attributen niet overeen te brengen.

De kapiteelen der zuilen van het schip zijn blijkbaar werk van andere beeldhouwers. Zij zijn veel fijner opgevat. Op het zuidwestelijk kruiskapiteel was het jaartal 1472 te onderscheiden, zoodat vermoed kan worden, dat het schip een werk der 15e eeuw is.

De architectuur der kerk onderscheidt zich door groote eenvoudigheid. Voor zoover de traceeringen nog aanwezig zijn, bestaan zij uit doorsnijdingen van bogen. Ook de bijzonder hooge triforiën zijn betrekkelijk sober gehouden. De vensters van den middenbeuk hebben slechts geringe afmetingen, daar de daken der zijbeuken tamelijk steil omhoog gaan. De aanleg der St.-Vituskerk herinnert in vele opzichten aan dien van de St.-Bavokerk te Haarlem; de gelijkenis zou nog sprekender zijn, indien bij het laatste monument niet reeds in de 15e eeuw eene verhooging van het transept had plaats gevonden.

De gewelven der zijbeuken zijn, als te Haarlem, in steen uitgevoerd. Ik werd getroffen door de bij-

zonder vlakke bogen, halve ellipsen, waartusschen zij geslagen werden. Een dergelijke constructie wijst ongetwijfeld op den allerlaatsten tijd der Gothiek. Het reeds genoemde jaartal is met die beschouwing zeker niet in strijd.

In den zuidelijken kruisbeuk rusten de ribben der houten gewelven deels op steenen maskers, deels op een mansfiguurtje in het costuum der 15e eeuw. Vier dergelijke beeldjes, twee van vrouwen en twee van mannen, schragen de houten ribben van het noorder transept.

Het gewelf van den middenbeuk, geheel van hout, is misschien het merkwaardigste wat de kerk oplevert, en wel om de beschilderingen, waarmede het bedekt is. Als in andere Hollandsche kerken zijn de muren door balken verbonden, die op eenvoudige muurzuiltjes rusten en eveneens beschilderd zijn.

De schilderwerken, in waterverf uitgevoerd, hebben door den tijd, doch meer nog door den moedwil van de menschen, veel geleden. De schilder is van een eigenaardig denkbeeld uitgegaan. Boven de plaats, waar eenmaal het altaar stond, in het koorpolygoon, bracht hij het Laatste Oordeel aan, als een ernstige vermaning voor de geloovigen. Dit tafereel heeft het door onhandige reparaties erg moeten ontgelden. Toch onderscheidt men nog in het midden Christus, geflankeerd door bazuinende engelen, die evenwel bijzonder slecht bijgewerkt werden. Beneden ziet men de dooden uit hunne graven verrijzen. Een fraaie engel is aan de noordzijde zichtbaar, duivelen en monsters vullen het zuidelijk vak.

De voorstellingen van de beide oostelijke gewelfvelden sluiten zich hierbij aan. De noordzijde vertoont den hemel, als een zuilenhal, waar de naakte figuren der zaligen binnenkomen en door personen in rijke gewaden, zooals die omstreeks 1500 gedragen werden, worden ontvangen. Een naakt man op den voorgrond schijnt Lazarus voor te stellen, waarschijnlijk als toespeling op de bekende gelijkenis.

De hel, aan de zuidzijde, heeft de kunstenaar zich als een somber hol gedacht, met vlammen en duivelen, die op allerlei wijzen de verdoemden kwellen.

Is dit Laatste Oordeel het sluitstuk van het geheel, de andere tafereelen waren zóó geplaatst om, aan de noordzijde, den binnentredende de Lijdensgeschiedenis te vertoonen en hem, aan de zuidzijde, de oud-Testamentische voorgeschiedenis in het geheugen te roepen.

De Lijdensgeschiedenis begint met Christus' verblijf in den Hof van Gethsemane. Het tafereel, dat daar tegenover geplaatst is, was mij niet duidelijk. De hoogeerwaarde heer J. J. Graaf veronderstelt, dat daar is voorgesteld, naar II Samuel XV, hoe David over den Olijfberg in de beek Kedron gaat.

Het verraad van Judas is het onderwerp van het volgend tafereel. Werden de omlijstingen der beide vorige slechts door, overigens zeer fraai, ornementwerk gevormd, hier is een rijkere opvatting waar te nemen, daar bovenaan het wapen van Naarden, door twee griffioenen gehouden, en beneden Maria met twee vrouwelijke heiligen geschilderd zijn.

De oud-Testamentische voorbeduiding aan de zuidzijde heeft in haar omlijsting eveneens drie wapens. Zij is, mede volgens den heer Graaf, ontleend aan II Samuel 3, en stelt voor het verraad, door Joab op Abner gepleegd.

De geeseling van Christus ziet men in het derde vak ten noorden. Het correspondeerend tafereel aan de zuidzijde slaat op Exodus V vers 14. De ambtenaren der Joden, die over hen door de Egyptenaren gesteld waren, worden gegeeseld, omdat zij niet hadden gezorgd dat genoegzaam werk was gedaan.

Christus' bespotting is in een ongemeen rijke omlijsting gevat. De kosten van dit tafereel zijn wellicht door het gilde der St.-Jorisschutters gedragen, want het wapen, dat dien heilige placht toegekend te worden, komt onderscheidene malen in de omlijsting voor. Ook kruisbogen en het wapen van Naarden zijn in het ornement toegepast. De heilige is aan de westzijde in volle wapenrusting verbeeld, met aan de oostzijde St. Christoffel als pendant. Onderaan ziet men St. Joris den draak overwinnen. De oud-Testamentische voorbeduiding is Eliza, die door jongens bespot wordt; reeds ziet men de beren komen, die de spotters zullen verslinden. Dit tafereel is misschien door een gilde van Jeruzalemvaarders besteld, want het wapen van Jeruzalem komt in de omlijsting voor. De Bourgondische kruisen en vuurslagen, die in het ornement gebruikt werden, zijn misschien als een hulde aan den landheer bedoeld.

Heeft de graaf, Keizer Karel V, het nu volgend noordelijk tafereel, de Kruisdraging, voor zijn rekening genomen? Ik zou het vermoeden, daar zijn wapen, door een griffioen en een leeuw gehouden, de eereplaats in de omlijsting inneemt. Het schild is gedekt door de gravenkroon; de kolommen van Hercules met „plus oultre" flankeeren het. Dat ook de wapens van Holland en Naarden aanwezig zijn, is met de veronderstelling dat Karel het tafereel schonk, niet in strijd. Dat evenwel ook verscheidene malen het wapen van St. Joris voorkomt, zou doen vermoeden, dat een schuttersgild de voorstelling heeft bekostigd. Naast het hoofdtafereel is een man met een valk (St. Bavo?) geplaatst, en een geestelijke, misschien een andere heilige. Onderaan komt een schutter voor, die op een wolf aanlegt.

Deze laatste voorstelling wijst wellicht op een schuttersgild. Dat het tafereel aan de zuidzijde, Abrahams offerande, door het St.-Sebastiaansgild werd bekostigd, blijkt uit een voorstelling van dien door pijlen doorboorden heilige. Doch de aanwezigheid van de Bourgondische attributen en van het wapen van Jeruzalem geeft eenige onzekerheid. Wellicht hebben twee gilden zich gecombineerd.

Aan de noordzijde volgt nu de Kruisiging met daartegenover de bekende voorbeduiding van de koperen slang. De wapens, bij ieder dezer tafereelen gevoegd, zijn die der schenkers. Ook bij de Graflegging en het tafereel van Jonas, dat daaraan is toegevoegd, zijn telkens twee wapens zichtbaar.

Nu komen Christus verrijzenis en Simson, die de deuren wegdraagt. De wapens zijn hier beschadigd. Een zeer beschadigde hemelvaart van Christus en een beter bewaarde hemelvaart van Elias vervolgen de reeks, die besloten wordt door het Pinksterfeest en de wetgeving op Sinaï.

Ook de balken onder het gewelf zijn allen beschilderd geweest. Hier hebben de herstellers echter op verschrikkelijke wijze huisgehouden. Toch zijn nog enkele opschriften te lezen, als „hic domus dei est et porta coeli", Genesis XXVIII, vers 17, „vigilate itaque nescitis diem neque horam", Mattheus XXV, vs. 13.

Bij het orgel, aan de westzijde der kerk, is een opschrift, dat vermeldt hoe het schilderwerk „als men 1500 ende 18 gescreven sach, in mey den XX dach" voleindigd werd. De schilder heeft bij dit opschrift zijn monogram en het wapen van Amsterdam geplaatst. Het is dus waarschijnlijk, dat de schilder een Amsterdammer was. Men heeft wel eens verondersteld dat Jacob Cornelisz, die toen te Amsterdam werkte,

hier het penseel gevoerd zal hebben. Doch het aanwezige monogram is een ander dan dat, hetwelk op Jacobs prenten en schilderijen pleegt voor te komen.

Hoe geschonden sommigen der tafereelen ook zijn, zij verraden toch een zeer bekwame hand. Niet alles is ondertusschen van gelijke waarde; de mogelijkheid bestaat dat de meester zich door leerlingen heeft laten bijstaan.

Aan de westzijde der kerk bevindt zich een zeer zware, ingebouwde toren, die met nissen en 14e-eeuwsche traceeringen prijkt, welke echter niet allen meer ongeschonden aanwezig zijn. Een houten, met leien bedekte spits bekroont dezen toren. Twee klokken zijn nog maar aanwezig. Een is „door last van burgemeesteren ende kerckmeesteren deser stede naerden gegoten door meester François Simon int jaer MDCXXIX", en de andere zonder jaartal, richt zich aldus tot den bezoeker: „ic heet joseph ende bid gode dat hi nerden wil behoden voor brand, pericel ende onweren; o, dat si hen met gode generen!" De vervaardiger dezer klok noemt zich Steven Butendiic.

De predikstoel der kerk is een eenvoudig 17e-eeuwsch werk. De pilasters zijn als hermen gevormd, het benedendeel heeft nog een eenigszins Gothisch karakter. Doophek en doopbanken hebben de vormen van ± 1620. Een fraai gestoelte van 1623 is een „ghifte van de magistraat", een ander van 1681 werd door Mr. Johan Gansneb Tengnagel, Marten Lamberts, Cornelis Nachtglas en Jacob Tol geschonken. Ook enkele andere banken, o. a. een van 1663, verdienen opmerking.

Het koorhek van 1531 is een der vroegste voortbrengselen onzer Renaissance. In „de Bouwmeester" heb ik het indertijd beschreven en afgebeeld, zoodat ik er thans niet bij stil behoef te staan. Eenige fraaie borden hangen aan de muren der kerk. Een met de 10 geboden is van 1603, een ander werd in 1618 door het „cleermaekers ende lakenvercoopersgilde" geschonken. Als toespeling op de bij de schenkers gebruikelijke scharen leest men o. a.: „Ende doense wechgingen begost Jesus tot de scharen te segghen" enz. Dergelijke woordspelingen vielen toen zeer in den smaak.

De kerk bevat talrijke zerken, soms interessant uit een oogpunt van kunst of geschiedenis. Dat de verdiensten van Theodoor van der Beet, predikant van Naarden, in een Latijnsch grafschrift breed worden uitgemeten, zal den nazaat niet veel belang inboezemen. Dat echter in 1587 in een gereformeerde kerk begraven werd „adriaan wynter van utrecht, pater procurator onder d'ordre der regulieren int convent van oudt-naerden" is van meer belang. Den 27 December 1656 zakten vijf jongelieden bij Naarden door het ijs en verdronken. Op hun graf werd het volgend vers geplaatst:

Dit graft dees vijff besluyt
Dien d'ysbraeck brack het leven:
Een bruydegom met zijn bruyt,
Elcx broeder en haer neve.

Een Gothische zerk van 1515 is belangwekkend, omdat daarop voorkomt, als tijdsbepaling »beloken paesschen", waarmede men oudtijds den dag die de Paaschweek besluit, placht aan te duiden.

De zerken van Jean Mathou, † 23 Februari 1653 en van Pierre Augier, † 24 Juni 1732, herinneren nog aan de Waalsche gemeente, die vroeger te Naarden gevestigd was.

Een grappenmaker spreekt den beschouwer in 1614 aldus toe:

Ick laet se drawe
Diet doed met lust
Die mij begraven
Hebben in rust.

In den zuider kruisbeuk ziet men een marmeren relief, twee engeltjes, die een portret van Willem III houden, waaromheen op een lint, het devies van de kousenbandorde is geplaatst. Een ander engeltje zweeft daarboven met de vrijheidshoed en een slang als symbool der eeuwigheid in de hand. Een vierde steekt de loftrompet. Dit monument is door de burgersociëteit te Naarden op 12 September 1773 gesticht ter herinnering aan de verdrijving der Franschen uit Naarden door den Stadhouder Willem III op 12 September 1673.

Toen Willems heldenmoed den Franschen trots deed vallen
En Holland's sleutel uit hun ijzren vuisten wrong,

De burgersociëteit had dus een sterk orangistisch karakter. Toch wilde zij zich tegen beschuldigingen van slaafschheid verdedigen, en liet daarom den dichter B. Tra-kranen dus vervolgen:

Ist wonder dat een reuze daarna in Naardens wallen
De dankbre Burgerij 't Hervormd Te Deum zong!
't Is loff lijk zelfs, daar 't blijft de gonden vrijheid smaken
Dat zij tot 's Vorsten eer dit monument deed maken.

Het beeldhouwwerk is door een bekwame hand vervaardigd. De figuurtjes herinneren sterk aan die, waarmede de oude houten schouwburg te Amsterdam versierd was.

De kerk bevat kaarskronen uit de 17e eeuw, doophekbogen, predikstoellezenaar en zandlooper-houder, alles van prachtig blinkend koper.

De voormalige sacristie, een overwelfd vertrek aan de zuidzijde van het koor, maakt nu een deel der kosterswoning uit. Een nieuwe consistoriekamer, in de Gothiek (?) van ± 1860, sluit zich daarbij aan. In dit vertrek hangt eene afbeelding van het oude orgel, dat een prachtig werk uit het begin der 16e eeuw was, doch een kleine veertig jaar geleden voor het tegenwoordige plaats moest maken. De afbraak werd door de Joden gekocht, die de beste stukken te Parijs met winst van de hand deden. Later heeft het Oudheidkundig Genootschap enkele paneelen van de oude orgelgalerij weer teruggekocht. Zij bevinden zich nu onder de verzameling van dit Genootschap in het Rijksmuseum. Toen dit orgel nog ter plaatse was, moet de kerk een zeldzaam compleet beeld van een interieur uit ± 1530 hebben opgeleverd.

Achter de kerk ligt het raadhuis van 1601, door tal van afbeeldingen in ruimen kring bekend, en zeker niet minder compleet dan de kerk voor veertig jaren. Van buiten maakt het met zijn twee topgevels en torentje een ongemeen schilderachtig effect. Gaat men binnen, dan komt men eerst in de voormalige vierschaar, waar recht voor geheel Gooiland gesproken werd. Het oordeel van Salomo, in een rijke lijst, herinnert nog aan die bestemming. Meer aan de achterzijde ligt de raadzaal met hare oorspronkelijke betimmering, nog een der best bewaarde vertrekken uit dien tijd. Vooral de prachtig gebeeldhouwde sleutelstukken met de consoles daaronder verdienen bewondering. Maar ook de lambrizeering, de schouw, de deuren en de schilderijen zijn uiterst belangwekkend.

W.

HET KASTEEL TE MEDEMBLIK. [1])

Het kasteel Radboud te Medemblik werd in den jare 1889 door de gemeente aan het Rijk geschonken, opdat dit monument kon worden gerestaureerd en dienstbaar gemaakt voor kantongerecht.

Die restauratie kan nu als voltooid beschouwd worden; alleen zou het amoveeren van de houtkooperijloodsen, van eenige ledige pakhuizen en van onoogelijke schuren, die het kasteel ingesloten houden en ontsieren, veel ertoe bijdragen om het karakteristieke aanzien van het oude slot tot zijn recht te doen komen. Ieder, die het in de geschiedenis vermaarde, doch vervallen kasteel omstreeks 1890 gekend heeft en dit thans in oogenschouw neemt, zal door de uit- en inwendige herstelling daarvan getroffen worden en die met belangstelling waarnemen.

In 1890 was het kasteel in geheel verwaarloosden toestand. Aan de noodzakelijkste herstellingen van dit oudste slot van West-Friesland werd, toen het nog gemeente-eigendom was, in de laatste jaren hoegenaamd niets ten koste gelegd. Overal verweerde afgebrokkelde muren, hier en daar nog verzwakt door het onoordeelkundig openbreken van groote venstergaten naast of ter vervanging van met $^1/_2$ steen dichtgemetselde oorspronkelijke vensters, zonder dat er aan gedacht was boven die nieuwe venstergaten ontlastingsbogen te maken, zoodat op verschillende plaatsen de muren waren gescheurd, voorts slechts met losse pannen gedekte doorwaterende daken, waardoor binnlagen en vloeren, beurtelings aan vocht en droogte blootgesteld, tot verrotting waren overgegaan. Goten voor afvoer van regenwater bestonden niet of maar op enkele plaatsen, samengesteld uit uitgeholde houten ribben op houten klossen.

De vroegere ridderzaal was van een onoogelijk tooneeltje, een behangseltje en een zeer zwakke vurenhouten zoldering voorzien, die, om de verdiepingshoogte lager te maken, aan plafondhangers onder de zolderbalken was bevestigd. Spitsboogvensters, die vroeger reikten tot aan de oorspronkelijke zoldering of bekapping, schoten tengevolge van die verlaging der zoldering ten deele weg. Een kachelpijp moest door de vurenhouten zoldering haar weg vinden naar een schoorsteentje, rustende op de hooger gelegen moerbalken en had aanleiding kunnen geven tot ontbranding van allerlei vuil, dat zich alom en ook rondom het kachelpijpgat had verzameld. Indien daar onder het dak brand was ontstaan, had men tot blussching weinig kunnen uitrichten, want niet dan met levensgevaar kon men zich op de houten zoldering wagen.

Voorts trof men er een tweede vertrek, de vroegere burchtzaal, aan met een fraai eikenhouten plafond van omstreeks het jaar 1600, door overhoeks liggende balken mooi in vakken verdeeld en gelukkig nog grootendeels gespaard; in die zaal waren verder een belangrijk renaissance portaal uit hetzelfde tijdperk en een paar dertiende-eeuwsche schoorsteenpenanten met modern betimmerde schoorsteenkap. De overige kamers waren door allerlei onoogelijke getimmerten en verlaagde plafonds of zolderingen van hare oorspronkelijke bestemming en van alle karakter beroofd, en tusschen die zolderingen en bekapping was het rijk der uilen, kauwen en kraaien, die daar vrij en lustig tierden.

In dien verwaarloosden toestand verkeerde het kasteel, toen, dank zij de tusschenkomst van Jhr. Mr. Victor de Stuers, de Regeering het aanvaardde en er de beschermende hand over uitstrekte.

Aanstonds werd in overleg met Dr. P. J. H. Cuypers een goed bestudeerd plan gemaakt om al het oorspronkelijke te behouden en te herstellen. De herstellingen hebben in hoofdzaak bestaan in het met reuzenmoppen aanmetselen en versterken der muren; het heropenen van dichtgemetselde oorspronkelijke vensters, schietgaten en deuropeningen; het sluiten met gelijksoortig materiaal als het oude van de in later tijd geopende gaten en vensters; het herstellen van balken, vloeren, zolderingen, bekapping, leiendaken, goten, kanteelingen, dakvensters en schoorsteenen; het weder optrekken van een der ronde verdedigingstorens waarvan de ringmuur als fundament bij ontgraving werd weergevonden, en ten slotte in het voor het nu daarin gevestigd kantongerecht aanschaffen van een passend mobilair, geheel in den dertiende-eeuwschen geest van het gebouw.

Het zoo vermaarde kasteel, naar Radboud genoemd, kan thans met zijne nu weder stevige muren en mooie ruimten nog jaren lang de roem van Medemblik zijn.

De ridderzaal, lang 17.5 en breed 9 M., heeft hare oorspronkelijke bekapping, schoorsteen, deur- en vensteropeningen met glas in lood teruggekregen; de burchtzaal, thans tot rechtzaal ingericht, heeft daarbij haar in vakken verdeeld plafond, haar fraai eikenhouten portaal behouden en ook hare vroegere deur- en vensteropeningen met glas in lood weer ontvangen, en evenzoo het vroegere slotvoogdskwartier, thans tot griffie ingericht.

Voort bevinden zich er nog een getuigenkamer, een conciergerie bestaande uit drie vertrekken, alsmede drie torens waarvan een traptoren, een waarin zich nog een gevangenis bevindt, zooals die in vroeger jaren bestond en een verdedigingstoren die thans als ingangsportaal voor de ridderzaal dienst doet. Het geheele gebouw heeft kelders waarin de oorspronkelijke schietgaten, deur- en lichtopeningen zijn behouden en hersteld.

Niet onbelangrijk is het wellicht aan deze mededeelingen eenige geschiedkundige herinneringen vast te knoopen, waartoe wij gebruik maken van hetgeen de heer C. J. Gonnet, Rijks-archivaris, uit de kronieken en archieven heeft weten bijeen te zamelen.

Medemblik, de oudste stad van West-Friesland, wordt vrij algemeen gehouden voor den zetel der voormalige Friesche koningen.

De overlevering verhaalt dat aldaar aan den oever der Zuiderzee, misschien reeds in de zevende of achtste eeuw, een versterkte burcht door hen werd gebouwd.

Sedert 719, het jaar waarin koning Radboud stierf, is zijn naam aan Medemblik en het kasteel verbonden, dat, ten onrechte, langen tijd als een stichting van zijn hand is beschouwd, want alle schrijvers komen daarin overeen en de bouwstijl van het kasteel bevestigt die meening, dat het tegenwoordig slot uit het laatst der dertiende eeuw dagteekent en door graaf Floris V is gesticht, die, toen hij omstreeks 1288 eindelijk na velerlei worstelingen de West-Friezen had ten onder gebracht, in Kennemerland en West-Friesland onderscheidene sterkten bouwde. Er is evenwel grond om aan te nemen dat het kasteel door hem werd opgetrokken tezelfder plaatse waar de oude Friesche Koningsburcht had gestaan. Floris V hoopte aldus het muitzieke gewest voor goed aan zijne heerschappij te onderwerpen.

[1]) Men verzoekt ons dit artikel uit de *N. Rott. Ct.* over te nemen. Wij hebben daartegen geen bezwaar, maar willen er toch op wijzen dat het kasteel Medemblik meermalen in ons blad besproken werd, o. a. in de jaargangen 1890 en 1894.

Melis Stoke (vers 524—541, 4e boek) wist daarvan te verhalen en wel in dezer voege:

Nu syn de Vresen so verre comen,
Dat si mosten an haren danc
Singhen enen nieuen sanc,
De si met herten niet en gheren.
Si moesten hulden ende zweren
Den Grave ende onderdanich wesen.
Hoe dat si vort zuoeren in desen,
Si brakent te haren lachter groot,
Daar menich man om bleef doot.
Als ghi noch hier na sult horen.
Maar hier gaet ene tale voren
Van andren dinghen; wat ghesciede
In den lande onder de liede.
Den Grave dachte goet doe wesen
Dat hi maken dede na desen
Te Medemele een casteel,
Daar hi mede al ghereet
Al West Vrieslant sider dwanc
. . . . . .
. . . . . .

(Vers 546—549).

Ende lagher al so menighen dach,
Dat de borch was volmaect,
Ende vast ende wel gheraect
Ende seer scone ende starke.

In de laatste jaren van graaf Floris' leven werd de vrede in West-Friesland niet aanmerkelijk gestoord, doch dadelijk na zijn dood in 1296, staken de West-Friezen, aangezet door Willem van Mechelen, bisschop van Utrecht, het hoofd weder op tegen Holland. Het gold ook thans Medemblik en met name het kasteel, waar de Hollandsche bezetting, onder Floris Heere-Wouters-Zoone van Egmond, in weerwil van gebrek aan leeftocht en onder allerlei ellende, het langen tijd volhield. Toen eindelijk Heer Jan van Arckel met hulpbenden kwam opdagen, herleefde de moed der belegerden en deed Egmond een uitval waarbij hij de West-Friezen versloeg.

Ook later vervulde het kasteel in schier alle binnenlandsche twisten een vaak belangrijke rol. Zoo werd het, evenals de stad Medemblik, in 1426 door de Kabeljauwsche partij belegerd en ingenomen.

Tijdens het Kaas-en-broodspel, in 1498, waren de muren van het reeds grijze slot getuigen van een treffende gebeurtenis: 135 oproerlingen, waaronder tien poorters van Medemblik, moesten, wegens deelneming aan al de gruwelen der gepleegde landlooperij en strooperij, als misdadigers, die den dood hadden verdiend, met blooten hoofde, barrevoets, zonder eenig ander gewaad dan een hemd, en in de hand een wit stokje dragende, aan den algemeenen landvoogd hertog Aelbrecht van Saksen, genade vragen.

Een verschrikkelijken aanval had het kasteel te verduren op den 26 Juni 1517 van de Zwarte Bende, die onder den zeeschuimer *Lange Pier* uit Friesland, naar Medemblik was overgestoken. Een gedeelte der poorters week op den burcht, welke zich onder den slotvoogd Joost van Buren dapper verdedigde en deze had het geluk den vijand af te slaan en te zien wegtrekken. Maar de verbitterde bende koelde haar wraak aan de stad, welke zij in brand stak en geheel in de vlammen deed ondergaan.

In het jaar 1572 ging het kasteel aan de Staatschen over en wat later koos ook de Spaanschgezinde Slotvoogd Jonker Cornelis van Rijswijck, de zijde van den Prins van Oranje. Het slot had tot dien tijd voortdurend aan de grafelijkheid behoord; wel was het omstreeks 1499 verpand aan Hertog Aelbrecht van Saksen, doch, in 1515 weder gelost, kwam het aan de grafelijkheid terug. Diederick van Sonoy, Stadhouder van Holland, werd den 26 October 1586 opvolger van Jonker Cornelis van Rijswijck en slotvoogd van het kasteel. In zijn tijd werd de oude burcht, welke zoo menigmaal van oorlogskreten had weêrgalmd, eenmaal in een feestzaal herschapen. Het was, toen in 1587 de graaf van Leycester er eenige dagen lang deftig onthaald werd.

Sonoy echter had menigmaal in zijne hoedanigheid van slotvoogd twisten met Prins Maurits en met de Staten, die ook al aanleiding waren, dat hij in 1593 zijn ontslag nam uit Staatschen dienst.

Onder Sonoy werd het kasteel afgeschreven van de verdedigingswerken van het land. Men begreep, dat het als verdedigingspunt niet meer noodig was en den 5 December 1578 besloten de Staten van Holland het te ontmantelen en wel bij eene resolutie, aldus luidende:

De Staten gehoord hebbende het rapport van haerluijder Gedeputeerden, Mr. Cornelis Koninck en Dr. François Maelson hebben gecommitteert Jan van Foreest ende Jan Maertensz. Visscher, om de demantelatie vande Casteele tot Medemblik te doen effectueren, achtereenvolgende 't Concept ende besoigne van de voornoemde Commissarisen.

Deze ontmanteling moet uitsluitend de naar de stad gekeerde zijde betroffen en ook de tot woning bestemde gedeelten niet bedoeld hebben. Immers Sonoy zal er tot 1593 gewoond hebben en na hem is vermoedelijk als zijn opvolger Jonker Hartoch van Rijswijck (de zoon van Cornelis van R.) in het slot gehuisvest, totdat deze, omstreeks 1606 vertrok of overleed. Van hem verhaalden de burgemeesters in 1606, dat hij „van quaet comportement was, dat „hij (het kasteel) als Casteleijn bewoonende, ende „groote gemeenschap houdende met de bittere Pa-„pisten, zij (destijds) meenden, dat (hij wel) heijme-„lijck eenige van sulcke ende andere gesellen, daer „op houden ende verbergen soude mogen, die dan „van des vijants voornemen verwitticht, ten aen-„compste desselfs, den poort overvallen, inhouden, „ende den vijant alsoo voorts in de Stadt helpen „souden mogen, tot grondlijcken verderff van alle „d'Inwooners ende geene clerijne swaricheijt van 't „quartier souldaar."

Het schijnt, dat de ontmanteling met allerlei baldadigheid en verwaarloozing gepaard ging, en dat de slotvoogden Sonoy en Van Rijswijck zelven daarvoor verantwoordelijk mochten gesteld worden. Want in een verzoekschrift aan 's lands regeering, waarop in 1608 werd beschikt, beklaagden burgemeesteren er zich bitter over, dat ten tijde van Sonoy, de burgerij uitgetart was geworden om „tumultuoselijck te samen loopende, eenige toorens ende middel-„muijren van (het kasteel), responderende opte Stadt", om ver te halen, zoodat het slot sedert niet anders was, dan een open huizinge zonder eenige sterkte. Er wordt verder gezegd, dat het gebouw bijna twee jaren lang, leeg en onbewoond staat. Dat in dien tijd „soo door onweder als bij geboufte, groote schade „daer aen gedaen is, in glasen, vensters, deuren, „aan den dack ende andersints, en de meerder een „oude ruijme, door een bequame woninge gelijck is, „jae geschapen geheelijcken te vervallen. Immers sal „sonder groote costen niet weder bequaem gemaeckt „connen worden, omme eerlijck te bewoonen, nijet „tegenstaende binnen drie jaren omtrent acht hondert

„guldens, op eene tijt teffens, daer aen te costen ge„leijt sijn geweest. Ende considereren (Burgemees„teren) indient vergaet dattet jammer soude sijn alsoo „'t een antiquiteijt ofte oudt huijs is."

Voorts waren burgemeesteren van Medemblik niet buiten vreeze, dat de vijand, die onlangs Lingen (1605) Lochem en Grol (1606) ingenomen had, de zee over zou komen en een aanslag doen op hunne stad, waarbij hem te stade mochten komen, mededeelingen van den voormaligen slotvoogd Jonker Hartoch van Rijswijck, die altijd geacht was, in verstandhouding te staan met de Spaanschen. Het kwam er dus op aan een bewoner te vinden en vooral iemand, die burgemeesteren en der burgerij niet onaangenaam was, want anders stond het te vreezen „datter als dan altijt onlust ende ongenoegen blijven „soude". Nu had mr. Volchert-Cornelisz., officier der stad, een goed, getrouw man, verklaard, het kasteel wel te willen betrekken als hij maar een „reedelijck tractementgen" daarbij mocht genieten, doch dat voegde de stad zeer slecht. Burgemeesteren wisten echter een middel aan de hand te doen, dat voor den Staat niet onvoordeelig was. De regeering geliefde slechts het kasteel met den tuin en alle appendentiën, in eigendom over te dragen aan de stad Medemblik en daarbij tevens afstand te doen van het recht op de Waag, wier inkomsten dan konden strekken om het slot wat te onderhouden en den bewaarder eenig traktement toe te leggen. Was de stad eenmaal eigenares van het kasteel, dan zou zij het doen inrichten tot een Doelhuis voor de Schutterij, waar de schutters en de aankomende jeugd (om aan het gebruik der wapenen niet te vervreemden) zich met het roer zouden oefenen en zoo doende van schadelijk en min eerlijk bedrijf afgelokt worden.

Dit verzoek vond ingang en bij een giftbrief van 1 Mei 1608 werd door de Ridderschap, Edelen en Steden van Holland overeenkomstig het verzoek van Burgemeesteren van Medemblik, beschikt. Deze laatsten gaven aan hun voornemen gevolg, richtten het kasteel in tot een Schutters-Doelen onder opzicht van een bewaarder en hielden zoo wat de hand aan het onderhoud In 1654 werd het voorplein verhoogd en eene groote hardsteenen poort daarvoor geplaatst. Van 1661 tot 1734 deed de groote zaal dienst als kerk voor de Hervormden, omdat men in het eerstgemelde jaar, ten gevolge van gebleken behoefte door vermeerdering der bevolking, het getal predikanten van twee op drie had gebracht en er voor dien derden Leeraar geene andere passende gelegenheid tot het houden van godsdienstoefeningen kon gevonden worden. In 1734 werd door wijziging van omstandigheden, het getal predikanten weder op twee teruggebracht, zoodat van dien tijd af de Hervormden niet meer in het kasteel behoefden ter kerk te gaan. Na 1734 tot in de 19e eeuw werd de groote zaal voor de vergaderingen van den krijgsraad der schutterij en voor de samenkomsten der officieren gebruikt en sedert 1823 worden er Nutsvergaderingen gehouden, ook muziekuitvoeringen en gymnastiekoefeningen.

Voor dit historisch overzicht besloten wordt, zij nog vermeld, dat van ouds de aanzienlijkste edelen des lands kasteleinen waren van het slot, op 't welk gemeenlijk eene tamelijke bezetting lag. Het kasteleinschap was eerst vereenigd met het Ooster-Baljuwschap van West-Friesland of van Drechterland en de Vier-Noorder-Koggen en met het Dijkgraafschap over deze landstreken. Doch in den jare 1413 werd het Baljuwschap van het Dijkgraafschap gescheiden. Deze twee ambten bleven vereenigd tot in den jare 1503, wanneer het dijkgraafschap mede van het kasteleinschap afgezonderd werd.

Het bovenmedegedeelde toont ontwijfelbaar aan, dat het kasteel van Medemblik in vorige eeuwen de sleutel van West-Friesland was en betrokken bij alle groote gebeurtenissen, in dit gewest voorgevallen. Met het volste recht is het te beschouwen als een onzer merkwaardigste historische monumenten.

Het had vóór de verminking, waaraan het onder de slotvoogdij van Sonoy blootstond, acht torens; vier ronde en even zoovele vierkante. Drie daarvan, door wal of muur verbonden, beschermden den burcht langs den zeekant; de overige dekten het kasteel van de landzijde; één toren op het Zuiden, beheerscht door één toren aan de zee- en één aan de landzijde, diende tot gevangenis.

Hoe men met de oude vaderlandsche monumenten nog zoo lang niet geleden omsprong, kan men ook te Medemblik vernemen.

In 1846 was in Nederland de aardappeloogst mislukt en stegen de voedingsmiddelen dientengevolge in prijs. Om nu de smalle gemeente te hulp te komen, besloot de Stedelijke Raad van Medemblik een paar torens van het kasteel voor afbraak te verkoopen en uit de opbrengst eene bedeeling aan de behoeftigen te houden. Dit menschlievend voornemen bleef echter onuitgevoerd, want het besluit werd door de bevoegde macht vernietigd.

Twee of drie jaren later was er gebrek aan puin voor de verzwaring der zeedijken van het heemraadschap der Vier Noorder Koggen. Het oog viel op de torens van het kasteel te Medemblik en ditmaal werden, met alle vereischte autorisatiën, onder leiding van den stads-architect A. T. van Wijngaarden, twee torens omvergehaald en tot en met de onderste grondlagen uitgesloopt, „want het was om het puin te doen". Sedert liggen ze hier of daar in zee.

Het blijkt duidelijk, dat een betamelijk onderhoud van dezen vrij uitgestrekten burcht óf op den duur boven het financieel vermogen van de in verval geraakte gemeente was, óf uit gebrek aan belangstelling werd verwaarloosd, en dat de latere gemeentebesturen van Medemblik, het gevoelen van de burgemeesteren van 1608 „dattet jammer soude sijn indient (kasteel verging) alsoo 't een antiquiteijt ofte oudt huijs is", niet meer deelden.

Gelukkig dat het voortbestaan van hetgeen er van het kasteel nog overig bleef, nu, dank zij de zorg waaraan het thans is vertrouwd, verzekerd is. In de Ridderzaal bevindt zich een kopie (laatst 17e eeuw) van een portret van Koning Radbout, waaronder het volgende te lezen staat:

Rabodus, Aldegilli regis filius, in Paganismo Frisiorum Rex, hostis Pepini Crassi de Herstallo et filii ejus Caroli Martelli, Principum Franciæ, quibus acriter varia fortuna pugnavit: tandem a Wolframo baptisandus, petiit, ubi essent illius predecessores ad quae cum dictus Wolframus imprudenter responderet, omnes illos esse damnatos, responso offensus, pedum e lavacro retulit, dicens, se velle frui in aeternum consortio tot illustrium horum ovorum et attavorum obiit paulo post, id infidelitate perseverans, anno 734, ut plerique computant. Ex altero Aldegillo nepotes habuit Gaudebaldum progenitum et Rabodem.

Dominum Frisiae occidentalis ac neptem Matrem Frederici Octavi Episcopi Ultrajectensis.

PRIJSVRAGEN

BEKRONINGEN DER PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" IN 1897—1898.

Eerste groote prijsvraag: „Een winkelgebouw met kantoorlokalen". 1e Prijs f 100, motto „Wortel twee", van Johs. B. Lambeek Jr., Amsterdam; Premie f 50, motto „Mercurius", van A. D. N. van Gendt A.Lz., Amsterdam.

Tweede groote prijsvraag: „Een overdekte zee- en riviervischmarkt in eene provinciestad". 1e Prijs f 60 niet toegekend; Premie f 40, motto „Vierhoek in cirkel" (fig.), van J. E. Raad Lz., Amsterdam.

Derde groote prijsvraag: „Een kamer-ameublement" (stoel, tafel en bergingsmeubel). 1e Prijs f 50 niet toegekend; Premie f 20, motto „Q no. 55", van Theo Reuter, Amsterdam.

VERSIERING TE ARNHEM.

Op de door de commissie voor de versiering, tijdens de Kroningsfeesten, van enkele stadsgedeelten uitgeschreven prijsvraag zijn ingekomen: vier ontwerpen onder de volgende motto's:

1. A la giorno, met 3 teekeningen.
2. De Oranjeboom, met 4 teekeningen.
3. Drie cirkels (in elkaar geteekend) met 3 teekeningen.
4. „Je Malutiendrai", met 9 teekeningen.

De jury, bestaande uit de HH. V. G. A. Bosch, F. N. L. Aberson, N. L. A. P. H. van Es, A. R. Freem, A. Markus, J. Goerlings en J. M. Kleijn, heeft met den eersten prijs (f 250) bekroond het ontwerp „Je Malutiendrai" van den heer Ch. Roskam, decoratieschilder; en met den tweeden prijs (f 100) het ontwerp: A la giorno, van den heer J. Hendrika C.Zn., huis- en decoratieschilder te Arnhem.

De kosten van uitvoering van het plan, hetwelk omvat het decoreeren en bij avond verlichten van Musis Sacrum met het Velperpoln, mocht de som van f 4000 niet te boven gaan.

Met het oog op de mogelijke kans van het bezoek van Hr. M. de Koningin te Arnhem in 1898, is later besloten deze versiering niet op de Kroningsdagen uit te voeren, doch uit te stellen tot dit bezoek. De plannen zullen worden tentoongesteld voor het publiek.

DIPLOMA.

RAPPORT van de Jury omtrent de ingezonden ontwerpen van de prijsvraag, uitgeschreven door afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst voor een afdeelings diploma.

Op 13 Mei 1898, des namiddags te 4 uur, kwam de Jury, bestaande uit het afdeeling-bestuur, bijeen en bleek dat tien antwoorden waren ingekomen onder de volgende motto's:

1°. Utile Dulci. 2° M. t. B. d. B. (in cirkel). 3°. Con Amore. 4°. Studie. 5°. D. P. B. K. 6° G. V. in △. 7°. Visschen 8°. Kruisverband (geteekend). 9°. Profielsteen (geteekend). 10° Eenvoud.

Utile Dulci zou voor een titelvignet beter passen dan voor een diploma. Het teekenwerk is verdienstelijk.

M. t. B. d. B. (in cirkel). Is vrij goed geteekend, vooral het figuur. Echter wat omslag aangaat te eenvoudig opgevat.

Con Amore. Is flink van teekening met een geproportioneerd figuurtje, doch het geheel wat mager van opvatting.

Studie. Een goed geteekend ontwerp met sierlijke randomlijsting en flink geornamenteerde letters. De vakvulling onder is goed van conceptie. Jammer dat het wapen aan beide zijden hetzelfde is.

D. P. B. K. Een met veel smaak ontworpen teekening, geeft symbolisch de diverse ambachten zeer goed weer. De figuren in het ondervak zijn eveneens goed van verhouding. Het repeteeren der teekenhaken, der beide pauwen en der kinderfiguren is ietwat eentonig en maakt het ontwerp te symmetrisch.

G. V. in △. Het geheel is zwak van teekening en heeft als ontwerp geen verdienste. De verhouding van het beeld is ten opzichte van het overige te groot.

Visschen. Dit ontwerp zou beter passen als reclame voor een visscherij-tentoonstelling, tenzij de ontwerper wellicht een hoogere symbolische beteekenis hecht aan het voorgestelde aquarium.

Kruisverband (geteekend). Dit ontwerp is door het gevolgde kruisverband te stijf geworden. Het geheel is wat eenvoudig voor een diploma.

Profielsteen (geteekend). Zou, evenals „Utile Dulci", beter passen voor een titelvignet.

Eenvoud. Voor een boekband zou dit ontwerp zeer geschikt zijn. Het teekenwerk is met zorg gedaan. Het Nederl. wapen midden in den onderrand is ongemotiveerd.

Eenparig is de Jury van oordeel, dat aan het ontwerp onder het motto „D. P. B. K." de eerste prijs, en aan het ontwerp onder het motto „Studie" de tweede prijs moet worden toegekend.

Bij opening der naambriefjes bleken ontwerpers te zijn: Van „D. P. B. K." de heer D. W. Maandag, oud-leerling-schilder aan de Ambachtsschool te Arnhem, en van „Studie" de heer W. Mens, leeraar aan de Ambachtsschool te Groningen.

Arnhem, 14 Mei 1898. *De Rapporteur*, A. B. FREEM.

INGEZONDEN.

Waarde Heer Redacteur.

In de *Leeuwarder Courant* van 16 Mei jl. worden, door B. en W. van Harlingen, opgeroepen sollicitanten naar de betrekking van klerk ten kantore van den gemeente-architect, op een jaarwedde van f 400. Inzending der stukken vóór 28 Mei a. s.

Niemand zal zich hierover of over de bezoldiging verbazen, want op ieder kantoor, hetzij administratief of technisch, is wel een krullenjongen noodig voor het inpakken en de bezorging van stukken, enz. enz. en nuttig is het, dat die buiten die werkzaamheden schrijfwerk verricht. Het salaris kan dan misschien voldoende zijn.

Het blijkt echter dat B. en W. zich geheel iets anders voorstellen van die betrekking, want net en correct schrijven is niet de voorwaarde, waaraan de sollicitant moet voldoen, neen, voldoende bekendheid van het bouwvak en teekenen om als opzichter te kunnen fungeeren.

Wanneer, zooals door mij, naar aanleiding van de gestelde eischen wordt verondersteld, het de bedoeling is van B. en W. om een opzichter te hebben bij de uitvoering en het onderhoud der gemeentewerken (wat niet wordt aangegeven), dan is voor mij die advertentie een tot nog toe ongekende vernedering van het bouwvak, daar door B. en W. het vak van bouwkundig opzichter minder waarde wordt toegekend dan van een middelmatig handwerksman.

Neemt men echter in aanmerking, dat in het dagelijksch bestuur van Harlingen slechts kooplui zitten, dan is het te vergeven en nog te verwonderen hovendien, dat men niet tot publieke inschrijving overgaat en de gemeentebetrekkingen aan den minst eischende opdraagt

Mijnheer de Redacteur, wij zijn beiden op leeftijd, maar wie weet wat wij nog zullen beleven, misschien wel voor dat de 19e eeuw ten einde loopt.

Met opname van het bovenstaande in een eerstvolgend nummer van *De Opmerker*, zult u zeer verplichten

Uw dienstwillige lezer,
V.

Met instemming plaatsen wij bovenstaand stukje; het is vermakelijk, maar tevens treurig, te zien welk denkbeeld, vooral in kleine plaatsen, de autoriteiten zich soms vormen over de bouwkunst-beoefenaars. Die van Harlingen overtreffen echter alles wat op dit gebied tot heden vertoond werd; immers de sollicitanten moeten in de eerste plaats zijn klerk: daarna moeten zij „voldoende" kennis van het bouwvak en teekenen hebben om als opzichter te kunnen fungeeren.

Red.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING ROTTERDAM.

Vergadering van Maandag 9 Mei 1898.

Na lezing en goedkeuring der notulen wordt elk der aanwezigen in het bezit gesteld van een exemplaar van het jaarverslag. De uitgebreidheid van dit stuk is oorzaak geweest dat het later werd uitgegeven dan bepaald is.

Tot bevordering van het goede doel om ondersteuning te verleenen aan de nagelaten betrekkingen van een medelid, die door een ongeluk plotseling is overleden, wordt voorgesteld en besloten een circulaire tot opwekking van medewerking toe te zenden aan alle leden der Technische Vakvereeniging.

De voorgestelde candidaatleden worden met algemeene stemmen aangenomen. Aangaande het voorstel van het hoofdbestuur tot benoeming van een commissie voor de samenstelling van een honorarium-tabel, en de daarvoor te verleenen bijdrage, wordt besloten, de daarin neergelegde bedoeling in principe aan te nemen; met het oog daarop dat, al wordt niet veel verwacht van de werking van een dergelijke tabel, toch het arbeiden der commissie op zichzelf een uitstekend propaganda-middel kan worden voor de Technische Vakvereeniging en als zoodanig ruime vrucht kan dragen.

Het bedrag dat wij zullen bijdragen, kan nog niet opgegeven worden zonder ernstig af te wijken van de begroeting over 1898. Waarschijnlijk zal het eerst over eenige maanden mogelijk zijn een definitief bedrag te noemen, wanneer wij eenig overzicht hebben over den aanwas van het ledental, den stand onzer kas tegen den betalingstermijn en de vermoedelijke begroeting voor het volgend jaar.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van 18 Mei 1898.

Na het voorlezen en goedkeuren der notulen van de vorige vergadering, deed de 1e Secretaris mededeeling van de ingekomen stukken.

Een schrijven van het Hoofdbestuur, betreffende de vraag: „Is het wenschelijk voor bouwkundige opzichters en teekenaars een honorarium tabel vast te stellen, in overeenstemming met de hon.-tabel voor architecten, en kan eene dergelijke regeling ook worden toegepast ten notte der beoefenaars der andere technische vakken?" leidde tot breedvoerige besprekingen en het resultaat, dat de afd. „Utrecht" het ten zeerste zou waardeeren, indien het Hoofdbestuur deze vraag aan een ernstig onderzoek onderwierp.

De heer R. Tekelenburg noodigde de leden uit tot een bezoek aan de werken van de Waterleiding-maatschappij te Soesterberg op Donderdag 19 Mei a. s. Voorts werd overgegaan tot bezichtiging der plaatwerken van „De Architect", waartoe de verschillende jaargangen door den heer C. de Weerdt welwillend waren afgestaan en de leden aangenaam bezighielden. Na het openen der vragenbus en het bespreken der ingekomen vragen, werd de vergadering gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van Woensdag 18 Mei 1898.

Van de Afd. „Delft" was ingekomen eene geschiedenis van die Afd. van af haar ontstaan.

Van Architectura et Amicitia was op het schrijven van den Secretaris over de deelneming aan de excursie naar Haarzuilens een brief ingekomen, berichtende dat die excursie in plaats van 21 Juni op 25 daaraanvolgende zal geschieden. Het bestuur stelt daarom voor om de excursie van de Afdeeling naar Haarlem te doen plaats hebben op 7 en 8 Juni e. k. Na eenige discussie wordt met algemeene stemmen hiertoe besloten en aan den Secretaris opgedragen zich in verbinding te stellen met den Voorzitter van de Afd. aldaar, en den heer Leijh, gemeente-architect te Haarlem, met het oog op het bezoeken van de gemeentegebouwen. Een programma van de te bezichtigen gebouwen zal worden opgemaakt.

Het rapport van de Jury over de 10 ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een afd.-diploma wordt thans voorgelezen en den eerstbekroonde, den heer D. W. Maanlag, oud-leerling-schilder aan de Ambachtschool alhier, die door het bestuur op deze vergadering was genoodigd, door den Voorzitter gelukgewenscht met het behaalde succes.

De tweede prijs was toegekend aan het ontwerp onder het motto „Studie" van den heer W. Mens, leeraar aan de Ambachtschool te Groningen. De ontwerpen, 10 in aantal, waren in het lokaal geëxposeerd. Algemeen was het oordeel, dat na de vele vergeefsche pogingen van de Maatschappij tot het verkrijgen van een geschikt Afd.-diploma, men thans zeer goed geslaagd is.

Het Jurys-rapport zal in de vakbladen worden bekend gemaakt.

De heer V. d. Berg gaf eene kunstbeschouwing van hetzelfde werk (de Fransche beeldhouwkunst van den tegenwoordigen tijd), hetwelk op de voorlaatste vergadering slechts ten deele kon bezichtigd worden en de Voorzitter sloot deze laatste bijeenkomst met een opwekking tot groote deelname aan de te houden excursie.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. De 77ste algemeene vergadering der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst wordt Donderdag 26 dezer, des morgens te 11 uren in het Maatschappelijk gebouw, Marnixstraat 402, gehouden. De agenda maakt alleen melding van de gewone werkzaamheden. Na afloop wordt een bezoek gebracht aan het in aanbouw zijnde Onze-Lieve-Vrouwegasthuis, waarvan de bouwmeester A. C. Bleys in de directiekeet op het werk uitlegging zal geven.

— In Nederlandsch-Indië is een vereeniging van bouwkundigen opgericht, waarbij als leden worden toegelaten allen, die in het bezit zijn van het diploma, vereischt voor benoembaarheid tot opzichter bij de burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië. De vereeniging houdt voorloopig domicilie te Soerabaja en geeft een orgaan uit, dat maandelijks zal verschijnen.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

benoemd tot ingenieur 1e kl., en geplaatst bij de directie, de ambtenaar op non-activiteit S. W. Becking, laatst die betrekking bekleed hebbende; tot architect 1e kl., de waarn. architect 2e kl. L. van der Tas; tot architect 2e kl., de ambtenaar op non-activiteit A. Legerstee en geplaatst in het gouvernement Sumatra's Westkust;

toegevoegd aan den chef der eerste waterstaats-afdeeling voor het doen van opnamingen in het belang der verbetering van het wegennet in de residentie Pressger-Regentschappen, de ingenieur W. Ebenhaan; aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling voor de werken aan de Brantas-, Porrong- en Soerabajarivieren, de opzichter 2e kl. L. Korthals; aan den chef der irrigatieafdeeling Brantas, met Malang als standplaats, de ingenieur 3e kl. J. van Tubergen; aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling in het belang der verbetering van de Beneden-Serang of Tangoelangin-rivier en van de bevloeiing en den waterafvoer in het district Wedaeng (residentiën Japara en Semarang), de adjoint-ingenieur F. Ch. van Sillevoldt;

geplaatst in de residentie Bagelan, de opzichter 3e kl. A. Th. Manusama;

overgeplaatst naar de directie, de opzichter 2e kl. Th. C. H. J. Vegelenzang.

verleend een jaar verlof aan den opz. 2e kl. V. E. Roemers.

— Bij het mijnwezen in Ned.-Indië is benoemd tot chef de hoofding. Dr. R. D. M. Verbeek; tijdelijk belast met de waarneming van gen. betrekking tot het optreden van den benoemden titularis, de hoofding, bij gen. dienst D. de Jongh Hz.; verleend een tweejarig verlof aan den opz. 2e kl. E. T. Pohler.

— Benoemd tot adjunct-chef der 2e afd. bij de expl. van Staatsspoorwegen op Java, de bouwk. ambtenaar 2e kl. bij den aanleg L. E. Jacobs.

— Bij kon. besluit is benoemd tot Rijkscommissaris voor de gesubsidieerde tramwegen H. de Mol van Otterloo, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd: de civiel-ingenieur J. G. Ravensk, te Maastricht, tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij den aanleg van havens aan het Zijpe, en tot buitengewoon opzichter: G. J. Roozeo, te 's-Gravenhage, bij het verbouwen enz. van tien groepen van kolders voor de bewegingswerktuigen der groote schutsluis te IJmuiden en A. J. Stikkel, te Watergang, bij het bouwen van een woning voor het personeel bij de schutsluis te Purmerend.

— Tot hoofdopzichter bij den bouw der Velpsche waterleiding, die onder leiding van den ingenieur H. P. N. Halbertsma wordt aangelegd, is benoemd de ingenieur P. F. van Goor.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Hoofdopzichter** van den polder Walcheren. **Jaarwedde** ƒ2000. **Vereischten:** niet boven de 40 jaar en volledige kennis van dijk- en oeververdediging. **Adres** met opgaaf van refer. vóór 1 Juni aan den voorzitter D. A. Droukers te Middelburg.

— **Bouwkundig opzichter, goed bekend met detailleeren. Salaris** ƒ50 à 60. **Adres lett. W. J., Bureau dezes.** (*Zie advert. in het vorig no.*)

— **Teekenaar-constructeur op een groote machinefabriek. Adres lett. S H W, Alg. Advertentiebureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.**

— **Bouwkundig opzichter-teekenaar, goed kunnende detailleeren. Adres onder no. 6150, Bureau** *Haagsche Courant* **'s-Gravenhage.**

— **Bouwkundig opzichter voor vast werk. Kennis van ijzerconstructie en spoorwegwerken strekt tot aanbeveling. Adres lett. E G 619,** *Nieuws v. d. Dag.*

— **Practisch opzichter voor toezicht bij fundeering en metselwerk. Adres lett. E G 619,** *Nieuws v. d. Dag.*

— **Teekenaar-opzichter, voor drie maanden of langer, Adres B. Schelling Az., te Delft.**

— **Adjunct-directeur van de gasfabriek en hoogdrukwaterleiding te Dordrecht. Jaarwedde** ƒ 1600 à ƒ 2000. **Adres Burg. en Weth. voor 28 Mei. Gelegenheid tot persoonlijke kennismaking 25 Mei, van 2 tot 4 uren ten Raadhuize.**

— **Opzichter, ervaren in aanleg van wegen, rioleering en kunnende uitbakeren. Salaris** ƒ 60 à ƒ 70 **per maand. Adres den ingenieur-architect der gemeente 's Bosch, vóór 1 Juni.** (*Zie advt.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren gebonneerden tweemaal per jaar tegen achtereenvolgende weken kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de verzending der eventueel inkomende brieven.*)

— **Een practisch en theoretisch bouwkundige zoekt plaatsing als opzichter-teekenaar. Verlangd salaris** ƒ 60 **Adres no. 44, Bureau dezes.** (1)

— **Iemand, 23 jaar, ex-onderofficier, flink degelijk persoon, bekend met administratie, zoekt een hem passende vaste of tijdelijke betrekking. Hoog salaris geen vereischte. Adres no. 43 Bureau dezes.** (2)

WORDT GEVRAAGD, **dadelijk**, een

OPZICHTER,

ervaren in aanleg o. m. van wegen en rioleering, kunnende uitbakenen, niet voor teeken- en bureauwerk.

Salaris ƒ60.— à ƒ70. p. m. Adres aan den Ingenieur Architect der Gemeente 's Bosch, vóór 1 Juni.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. —* **Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. —** *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* **enz. — VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 22. ZATERDAG, 28 Mei 1898

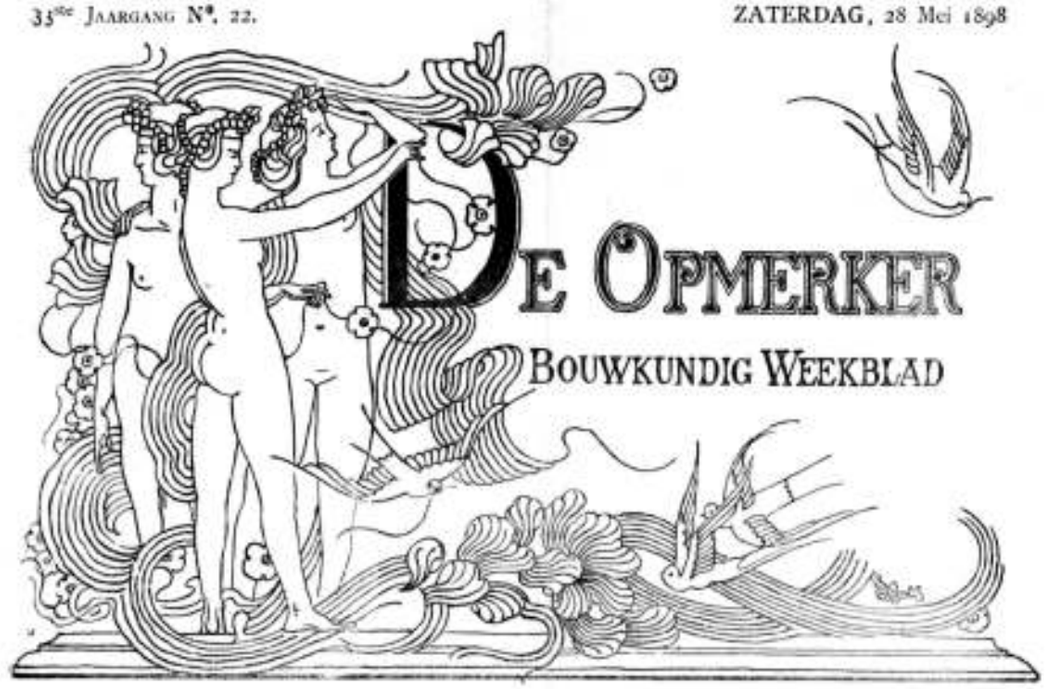

REDACTEUR F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afmeldelijke nommers met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

OPZICHTERS-TEEKENAARS.

De oproeping door Burgemeester en Wethouders van Harlingen in de Leeuwarder Courant gedaan, om sollicitanten te krijgen voor de betrekking van klerk ten kantore van den gemeente-architect, — een betrekking waarvoor voldoende bekendheid met het bouwvak en het teekenen verlangd wordt om als opzichter te kunnen fungeeren, en waaraan een jaarwedde van ƒ400 verbonden is — deze oproeping is, en te recht, door V. in onze kolommen gesignaleerd.

Wanneer een dergelijk feit aan de bouwkundige wereld bekend wordt gemaakt, dan is het, alsof het geval op zich zelf staat, en wordt al gauw gedacht, dat toestanden als waaruit het is voortgevloeid, alleen in zeer achteraf gelegen provincieplaatsjes bestaan. Wie echter hier en daar eens heeft rondgekeken, weet, dat er nog heel wat fatsoenlijke armoede in het bouwvak wordt geleden, ook daar, waar men die eigenlijk niet verwachten zou.

Het groote aanbod is oorzaak, dat in de eerste plaats openbare besturen, die de zuinigheid betrachten willen, hun lager technisch personeel loonen betalen, die niets dan hongerloonen zijn. Wil men bewijzen? Wij kunnen die gemakkelijk uit onze rubriek „Vacante betrekkingen" bijeenbrengen. Het gemeentebestuur van Utrecht vroeg „opzichters over het bouwen" op een jaarwedde van ƒ700. Het gemeentebestuur van Almelo durfde zelfs een oproeping doen voor een „adjunct-directeur" der gasfabriek, op een jaarwedde van ƒ750; toch kreeg het nog 57 sollicitanten. Kort daarop noodigde het gemeentebestuur van 's Gravenhage de liefhebbers uit, te dingen naar de betrekking van „adjunct-inspecteur der bouwpolitie" op het vorstelijk tractement van ƒ800. Ter zelfder tijd loofde het gemeentebestuur van Alkmaar als jaarwedde voor zijn „opzichter" ƒ600 uit.

Dit alles is zeker leerzaam. Maar er zijn nog fraaiere staaltjes, van wat gemeentebesturen hunnen technici durven aanbieden. De gemeente Ferwerderadeel betaalt haar „architect" (excusez du peu) ƒ600, de gemeente Marum haar „opzichter" ƒ150 per jaar. Maar deze laatste krijgt 3 pCt der „uitbestede werken" op den koop toe. De gemeente Ooststellingwerf riep opzichters op om ƒ14 per week te verdienen. De hoofdstad des Rijks, Amsterdam, wilde niet achterblijven en stelde de gelegenheid open om naar de betrekking van „teekenaar-klerk" op een jaarwedde van ƒ500 te solliciteeren. Te Gouda werd een „opzichter" gevraagd, die met ƒ400 per jaar zou worden gehonoreerd.

Deze bijzonderheden ontleenden wij aan het begin van onzen jaargang 1896. Wij zouden, zoo wij ook het verdere gedeelte van dien jaargang en eenige andere uit den laatsten tijd hadden nagesnuffeld, kolommen met verdere opgaven van hongerloonen hebben kunnen vullen. Voor onze lezers zou dit zeker een tamelijk vervelende lectuur zijn geweest; wie lust en tijd heeft, kan de verzameling naar welgevallen uitbreiden.

Wat wij gaven, zoo voor de hand weg, is echter reeds genoeg om te doen zien, dat gemeentebesturen groot en klein er steeds op uit zijn, om hunnen technischen ambtenaren, althans de lagere, loonen te geven, waarvoor zelfs een „gezeten werkman" den neus zou ophalen.

Wij zijn wel zeker dat op al de oproepingen, die wij hierboven vermeldden, tal van sollicitanten zich hebben aangemeld. Men behoeft maar een eenigszins getrouw courantenlezer te zijn, om dienaangaande niet den minsten twijfel te koesteren. Van een protest der minimumlijders hebben wij nooit iets vernomen.

Ziet men de werklieden zich tegenwoordig vereenigen, om te trachten een „menschwaardig bestaan"

te verkrijgen, de „opzichters-teekenaars" hebben zich tot dusverre met gelatenheid in hun lot geschikt. De bouwkundige vereenigingen, verdiept in allerlei questies van kunst (?), achtten het beneden zich de belangen der „opzichters-teekenaars" te behartigen. Het is te hopen dat de onlangs opgerichte „Technische Vakvereeniging" althans eenigszins zal goedmaken, wat anderen zoo lang verzuimd hebben.

Gemeente- en rijks-betrekkingen, hoe bespottelijk laag ook veelal gesalarieerd, hebben toch in het oog van velen een groote aantrekkelijkheid, omdat men, ze verkrijgende, zijn kostje voor zijn leven gekocht heeft. Maar het is er dan ook een kostje naar! Hoevelen zijn er niet, die, vrouw en kinderen hebbend, geen hooger tractement dan *f* 800 bereiken en die toch nog fatsoenlijk voor den dag moeten komen? Deze menschen hebben aanspraak erop, dat men zich hunne te lang verwaarloosde belangen aantrekt. Meer en meer wordt ingezien, dat de oude, orthodoxe vraag-en-aanbod-leer nu toch eindelijk heeft afgedaan, dat het onzedelijk is, iemand door een al te lage belooning in de verzoeking te brengen, het ontbrekende te verkrijgen op eene wijze, die het daglicht niet kan velen.

Over het algemeen is het voor technische ambtenaren, vooral wanneer zij op de lagere sporten der ladder staan, moeilijk verbetering van hun toestand te krijgen. Zijn zij in dienst van groote corporaties, dan kunnen zij vereenigingen vormen, zooals ook hier en daar is geschied. Dat echter door die vereenigingen nog veel bereikt is, wij gelooven het niet. Wordt de aandrang tot loonsverhooging al te sterk, dan hebben de autoriteiten altijd middelen in de hand, om de al te lastige verzoekers, door het wijzen op de vele hunkeraars naar gemeentebaantjes, tot zwijgen te brengen. Dat de technische ambtenaren in kleinere plaatsen, die te weinig talrijk zijn om zich te vereenigen, volkomen aan de genade of de ongenade der besturen overgeleverd zijn, is bekend genoeg.

Slechts van een krachtige uiting der technische wereld in het algemeen is verbetering in deze hoogst treurige toestanden te wachten. Als voor de hongerloonen geen liefhebbers meer te vinden zijn, moet van zelf verhooging volgen.

Dat de Technische Vakvereeniging, die wij hierboven reeds noemden, een open oog heeft voor de bestaande misstanden, bewijst het schrijven dat dezer dagen tot de werkgevers in de technische vakken werd gericht. Dit schrijven verdient ernstig overwogen te worden, want, ook zij, die in dienst van particulieren zijn, hebben het dikwerf alles behalve rooskleurig.

De aanleiding tot het optreden der Vakvereeniging was het feit, dat de advertentiën, waarbij die particulieren sollicitanten oproepen, meestal de clausule bevatten „brieven met opgave van verlangd salaris" te richten aan het een of ander adres. Dergelijke advertentiën geven er aanleiding toe dat, wie slagen wil, genoodzaakt is zijne eischen minder hoog te stellen dan de andere reflectanten, zoodat een zeer oneerlijke concurrentie in het leven wordt geroepen.

Als bij de opgave der vereischte bekwaamheden tevens het te geven salaris genoemd werd zou, naar de Vakvereeniging meent, het kwaad onmiddellijk kunnen verdwijnen. Het is te hopen, dat de werkgevers voortaan geneigd zullen blijken aan dit billijk verzoek te voldoen.

Maar ook al mocht de Vakvereeniging zich in een welverdiend succes op deze hare eerste poging verheugen, er blijft nog veel voor haar te doen over.

Want, zooals wij reeds zeiden, ook de positie der „opzichters-teekenaars" bij particulieren eischt verbetering. De reden, waarom belachlijk laag gesalarieerde betrekkingen bij Rijk, Provincie of Gemeente nog tal van liefhebbers vinden, is de vastheid, die de titularis heeft of althans denkt te hebben, dat hij jaarlijks op een zeker bedrag kan rekenen. Die zekerheid kan in particulieren dienst niet gegeven worden. Zoo zijn dan, wie bij architecten of ingenieurs in een opzichters- of teekenaarsbetrekking geplaatst werden, altijd in vreeze, dat zij „gedaan kunnen krijgen" als er geen of slechts weinig werk is. Zeker, zij bestonden, zij bestaan nog de patroons, die ook in tijden van slapte althans de oudsten van hun personeel aan den gang houden. Maar op een gunst, als hier betoond wordt, kan niemand *aanspraak* maken. Een vereeniging kan dus ter dezer zake niets doen.

Gewaakt kan echter worden tegen de over-productie die, in de laatste jaren vooral, valt waar te nemen. Ieder patroon, die wel eens om een technische hulpkracht per advertentie of op andere manier gevraagd heeft, weet, hoe ongemeen talrijk de aanbiedingen zijn. Rijp en groen meldt zich aan. Men heeft getracht, door het instellen van een examen met daaraan verbonden diploma, den stroom zooal niet te keeren, dan toch binnen zijne bedding te houden. Doch, zoomin als in eenig ander vak, heeft dit middel hier tot het gewenschte resultaat geleid.

Veel kwaad heeft vooral de onmogelijkheid, waarin vele leidende (?) technici zich bevinden, om de bekwaambeden hunner ondergeschikten te beoordeelen, gesticht. Daardoor zijn vele opzichters en teekenaars, die in andere vakken misschien uitmuntend zouden voldoen, maar die niet zijn van het hout, waar bouwkundigen uit worden gesneden, de markt komen bederven. Wij erkennen, dat eene vereeniging machteloos is, dit kwaad te beteugelen. De verbetering kan hier slechts van boven komen, doch ook dan alleen, wanneer eene algeheele omkeering in die hoogere sfeeren plaats vindt.

Allereerst zou noodig zijn, dat de architecten en ingenieurs zich meer dan thans met hunne werken gingen bemoeien. Dit klinkt eenigszins vreemd, maar wie met de werkelijke toestanden bekend is, zal ons gelijk geven. Hoe talrijk zijn niet de particuliere technici, wier persoonlijk aandeel aan wat op hun naam gaat, weinig meer is dan het „opscharrelen" en „beheeren" van het werk? Alles *laten* zij maken, schetsen, toekeningen, bestek, begrooting. Zijn de werken in uitvoering, dan vertoonen zij zich af en toe, maar de opzichter is toch de spil, waar alles om draait, ja waar het meer of minder welslagen geheel van afhangt.

Oppervlakkig zou men zeggen, dat toestanden als deze voor het opzichters- en teekenaars-personeel al zeer gunstig zijn. Doch wie nauwkeuriger toeziet, komt tot een andere overtuiging. De patroon, bevreesd om te afhankelijk van zijn ondergeschikten te worden, houdt van wisseling. Het enorme aanbod van allerlei krachten geeft hem ten allen tijde de meest uitgebreide keus. Hooge salarissen behoeft hij niet te geven, want aan liefhebbers is nimmer gebrek. Een van de meest zichtbare gevolgen dezer wisseling is het zoo buitengewoon uiteenloopend karakter, dat men dikwerf in de werken van één en denzelfden bouwmeester opmerkt.

Er leefde, het is al een twintig jaar geleden, een beeldhouwer te Amsterdam, die een groote reputatie had. Maar het was met zijn roem gedaan, toen op zekeren dag bleek dat een jongmensch, dat hij in dienst had, het werk deed, en dat bedoelde jongeling

in een kast werd verstopt, als de belangstellende begunstigers naar de vorderingen der werken kwamen zien. De meeste architecten houden hun eigenlijk bureau voor de klanten streng gesloten; een spreekkamer dient voor de ontvangst. Was het anders, op vele bureau's zou aan diepe kasten behoefte bestaan.

Deze toestanden mogen voor het eergevoel der betrokken personen minder aangenaam zijn, zij konden toch hunne goede zijde hebben, indien ruime betaling den ondergeschikten ten deel viel. Doch dit is maar zelden het geval.

Wij spraken eens met een onzer meest bekende bouwmeesters over de salarieering van opzichters en teekenaars, en vernamen toen, dat hij in beginsel de loonen tot een minimum terugbracht, omdat het voor de menschen een eer moest zijn, onder zijne leiding werkzaam te mogen wezen. Een ander erkende, dat hij meestal met leerlingen werkte, die nog betalen moesten. Gevallen als deze, al behooren zij misschien niet tot de uitzonderingen, komen echter gelukkig nog niet algemeen voor. Er zijn architecten en ingenieurs, die hun personeel behoorlijk betalen en die hun uiterste best doen, om de personen die goed voldoen, geregeld in hun dienst te houden, ook al gaan daarmede financieele offers gepaard.

De Technische Vakvereeniging zou een goed werk doen, indien zij omtrent de salariëering van opzichters-teekenaars, in dienst van openbare lichamen en van particulieren, eens vertrouwbare gegevens verzamelde. Die gegevens konden leiden tot een statistiek, wier uitkomsten veel licht over de honorariumsquestie zouden kunnen verspreiden.

Is men eenmaal van den bestaanden toestand goed op de hoogte, dan kunnen middelen beraamd worden om tot verbetering te komen. Die middelen zullen echter geene werking hebben als niet alle collega's zich solidair betoonen. Daarom zij aansluiting aan de Technische Vakvereeniging, die reeds getoond heeft het goede te willen, allen opzichters en teekenaars ten zeerste aanbevolen. Ook hier moet eendracht macht maken.

DE NIEUWE-ZIJDSKAPEL TE AMSTERDAM.

Reeds langen tijd lezen de Amsterdammers, die de Kalverstraat doorwandelen, op de deuren der „Heilige Stede" dat het gebouw is „gesloten wegens herstelling". De couranten maakten er melding van, dat in het gebouw verzakkingen hebben plaats gevonden, die herstel vereischen.

Onlangs werd zelfs bericht, dat de gebreken voor onherstelbaar verklaard waren en dat het gebouw dus gesloopt zou moeten worden, tot welke sloopingh het kerkbestuur te eer zou willen overgaan, omdat voor den grond, zoo gunstig gelegen, reeds bijna een millioen zou zijn geboden.

Daar strenge orders werden gegeven, om niemand in het gebouw toe te laten, zoo kunnen wij niet beoordeelen, of werkelijk de gebreken van dien aard zijn, dat afbraak onvermijdelijk moet worden geacht.

Die afbraak zou door ieder betreurd worden, zeker niet het minst door de Nederlandsche Katholicken, voor wie het Godshuis van bijzondere beteekenis is.

De schrijver der „Oudheden van Kennemerland" zegt er van:

„Tusschen de Kalverstraat en 't Rokin staat een kapel, de H. Stede genaamd: dewelke, hoewel veel kleynder als de twee Parochi-kerken, nochtans zeer kunstig gemaakt is: zijnde de regels der gelijkmatigheid zoodanig in agt genomen, dat ze van alle kanten veel licht ontvangt; 't welk dit kerkje tot geen kleinen luister verstrekt". Dan volgt de geschiedenis van het mirakel. „Het gerucht van dit mirakel wierd in 't kort alomme verbreidt; zoodat er naderhand van de mildheit der geloovigen, die geduurig van alle kanten en uyt ver-gelegene plaatzen quamen aengeloopen om hunne gebeden te doen, en die groot geld vereerden, de kerk die er tegenwoordig staat, opgebouwt wierd. Als de Roomsche Koning Maximiliaan in 1484 binnen 's Gravenhage ziek lag en een gelofte gedaan had van deze H. Stede te bezoeken, is hij schielijk geneezen; die daar op zijne geloften gequeeten en uyt dankbaarheid groote vereeringen aan deze plaatze geoffert heeft."

„Van wegen Johan Bisschop van Utrecht quam een open-brief uyt int jaer 1346; behelzende een verlof om alle de mirakelen, die aan de Kapelle der H. Stede geschiedt waren, opentlyk te verkundigen. Int jaar 1504, den 3 October, heeft Frederik van Baden, Bisschop van Utrecht, om de gedagtenis van dit mirakel te vereeuwigen een processi en kerkelijke getijden ingestelt. Ook heeft Georgius van Egmont den 31 Augusti 1555 den open brief van gemelden Frederik van Baden bevestigt".

De schrijver geeft dan aan, hoe die processie was samengesteld. De schilder Der Kinderen heeft haar op het bekend doek in het Stedelijk Museum te Amsterdam verbeeld.

Hoe de kerk er vroeger uitzag, leert ons het volgende: „Vorders heeft deze kapel in de Katolyke tyden, zes outaaren gehad. Dan was er nog een groote voorraad van vaandelen. De priesters-kleederen en 't outaar-gewaad waren veelerley en in grooten getaalen. Onder anderen was er een gouden kelk: dewelke beneffens andere groote geschenken aan de H. Stede vereert is geweest door Keizer Maximiliaan. Daar was een kopere doopvont van een uytsteekend maakzel, een treffelijk orgel, een kunstig portaal".

Van dit alles bestaat alleen nog slechts het „treffelijk orgel", doch niet meer op zijn oude plaats, maar in de R.-K. kerk te Jutfaas, die het, toen het tegenwoordige werd aangebracht, heeft gekocht.

De kerk, zooals die thans nog bestaat, heeft drie beuken, waarvan de middenste in een koornis eindigt, waarom de beide buitenste zich tot een trans vereenigen. Deze plattegrond was door de processiën als van zelf aangegeven. De geprofileerde pijlers tusschen de beuken dragen houten gewelven.

Vondel zong, in zijn „Eeuwgetij":

„Haer pylers, die om gunst noch afgunst buigen,
Noch twijfelen, maer dragen 't Godtsgebouw,
Als Reuzen, sterck en trouw."

Is het nu met dier reuzen kracht gedaan? Buigen die „achttien Stommen", die getuigen van de „wonderheen" die hier eens zijn geschied?

Mag men de couranten gelooven, dan hebben de pijlers den langsten tijd gestaan. Het schijnt, dat de Hervormden niet veel aan het bedehuis hechten en dat zij het gaarne te gelde zouden maken. Welk een schoone gelegenheid voor de Katholieken, om het gebouw te koopen en het weer in zijn ouden luister te herstellen! Daarvoor zou veel geld noodig zijn, doch voor een doel als dit wordt het zeker gaarne bijeengebracht. Middelen zullen dan ongetwijfeld gevonden worden, om den „Reuzen" hun oude kracht te hergeven. En dan kan Vondel's woord weer waarheid worden:

„Men spann tapyt, schakeere zangk met snaer,
Bewierook' 't hooge altaer

En eere weer de Heiligheit der Stede."
„Weer straelt het licht uyt koogewelf en tenten
Hem toegewyt, die over d'elementen
Den scepter voert."

Wij kunnen ons niet voorstellen, dat op deze gewijde plek een koffiehuis, een restauratie, een verzekeringsgebouw of iets dergelijks zou verrijzen. Nog grooter heiligschennis zou het ons schijnen, wanneer het oude gebouw zou worden afgebroken en daar ter plaatse een van die banale en kunstlooze Hervormde kerken, zooals er in de laatste jaren reeds te veel verrezen, zou worden gebouwd.

Wel mocht Leonardus Marius schrijven, dat dit gebouw „Amsterdams eer en opkomste" geweest is. Dat

„De burgerij, uit Gijsbrechts erf gesproten,
En nooit veraert van haren ouden stamck"

nu weder toone, dat zij nog de oude is, dat zij een der gedenkteekenen van het verledene weer in eere wil herstellen, is onze oprechte wensch.

Het bovenstaande was reeds geschreven toen wij in de *N. Rott. Crt.* van heden het volgend bericht lazen:

Men schrijft ons uit Amsterdam:

Omtrent den uitslag van het onderzoek der architecten Posthumus Meyjes en Margadant vernemen wij uit goede bron, dat hun rapport niet de ongunstige strekking zal hebben welke werd gevreesd. Integendeel zou de bevinding door deskundigen zijn, dat het gebouw voor afbraak niet geloopt behoeft te worden, en dat tegen verzakking zeer wel maatregelen te nemen zijn.

De berk moet wel degelijk op palen rusten, en niet, zooals vermoed werd, op zoogenaamde ramen, uit balken samengesteld, zooals vele oude huizen op den Nieuwendijk en in de Kalverstraat. De onderstelling is niet gewaagd, dat het aanwezen omlangs van een belendend perceel en de bouw van het nieuwe gedeelte van Scheltema en Holkema's boekhandel, is in verband te brengen met het defect, hetwelk echter, volgens het oordeel der genoemde deskundigen, met niet te groote financieele opofferingen te verhelpen is.

Bovendien zou het sloopen en verkoopen van het terrein nog heel wat bezwaren meebrengen, met het oog op het eigendomsrecht der graven in de kerk.

Voor sloopingschijnt dus geen vrees te bestaan.

HET „HEKKEPOORTJE".

Verleden week heeft de gemeenteraad van Amsterdam besloten de beide monumentale penanten, die de brug versieren, welke toegang geeft tot de Muiderpoort, te sloopen. Wie aan dit sierlijk stuk werk den naam van „hekkepoortje" heeft gegeven, weten wij niet; de naam is zeker al heel weinig gepast.

De Muiderpoort is een der fraaiste 18e-eeuwsche bouwwerken, die Amsterdam bezit. De stadsbouwmeester Rauws, die haar ontwierp en uitvoerde en die bij den eersten schouwburgbrand op zoo heldhaftige wijze het leven liet, toonde zich een uitstekend kunstenaar en practicus tevens. De klassieke vormen, met een licht Louis XVI tintje reeds, zijn op smaakvolle wijze toegepast; de Bremersteen, van voortreffelijke hoedanigheid, is met de meeste zorg behakt. Bewondering verdienen ook de gewelven, waarmede de eigenlijke poortdoorgang is afgedekt. Zij bewijzen hoe hoog nog in 1770 het vak van den metselaar stond.

De poort is dan ook gespaard en men heeft het verkeer om het gebouw heengeleid. De stadsboomplanter zal wel doen het hooge geboomte, dat nu de vormen van den zuidelijken gevel geheel maskeert, eens flink te snoeien. Vooral de populieren dienen ingekort.

Op oude afbeeldingen kan men nog de brug zien, die, vóór de poort, over de gracht leidde. Twee ophaalbruggen waren er in. Een zwaar ijzeren hek, tusschen de bovengenoemde penanten, kon den vijand tegenhouden, als hij de brug zou willen betreden.

De brug is er nog, althans ten deele. De openingen, waar ophaalbruggen waren, zijn al lang dicht gemaakt. Een onooglijke houten brug is naast die van 1770 gelegd, om te dienen, zooals brutaal geverfde borden aangeven, „uitsluitend voor tramwagens en voetgangers."

Wij herinneren ons nog uit onze jonge jaren, hoe de oude stadsmuur nog tegen de poort stond aangebouwd. Aan de oostzijde stond een meekrapfabriek, die weinig aangename geuren verspreidde; aan de westzijde, maar op eenigen afstand, werd toen de cavaleriekazerne gesticht, waarvan de legende ging, dat de genie de deur te laag gemaakt had, zoodat ieder „dragonder" die er binnen wilde, eerst af moest stijgen. Recht vóór de poort stond nog statig het Muiderbosch en daarachter werd een begraafplaats gemaakt, die nu reeds, als overvuld, gesloten is. Links ging men naar den Oelewalerweg, waar, op den hoek, de Roomtuinen een welkome pleisterplaats en kinderspeeltuin vormden, die 's avonds door minnende paren niet werd versmaad.

De buitensingels slingerden nog ongerept hare stille wateren om de stad. De ophaalbruggen voor de poort waren er wel niet meer, maar de hameipoort, nu smadelijk tot „hekkepoortje" gedegradeerd, had nog een hek, en een stevig hek ook. De poort had nog hare zware deuren. De stedelijke accijnsen, die kort daarna afgeschaft werden, maakten die afsluitingen geenszins overbodig.

Aan het eind van den buitensingel, voorbij de kazerne Oranje-Nassau, naar het Funen toe, waar de molen De Gooijer zich nog thans statig verheft, lag een steenen beer, scherp van boven toeloopend en met een soort van koepeltje in het midden, welks bestemming was om den vijand, als hij lust mocht gevoelen over dien scherpen kant schrijlings de stad te naderen, den doortocht te beletten.

Van dit alles is weinig meer over. Slechts de poort, de kazernes, de molen en de begraafplaats herinneren nog aan den toestand van 1863. Nu gaat de hameipoort ook weg. Een raadslid wilde haar achter het Rijksmuseum, in de tuinen, waar allerlei oudheid reeds is opgetast, een plaats geven. Maar zou het niet veel beter zijn de beide sierlijke penanten eenvoudig wat meer stadwaarts te zetten, zoo dat zij in het plantsoentje kwamen, dat nu vóór de poort is aangelegd? Dan zou bij elkander blijven wat bij elkander hoort en zelfs de ijverigste voorvechters voor onbelemmerd verkeer zouden geen bezwaren in het midden kunnen brengen.

Dit denkbeeld zij den beschreven vaderen van Amsterdam met de meeste bescheidenheid en met den eerbied, aan hunne wijsheid verschuldigd, ter overweging aangeboden.

BIJ DE PLAAT.

Het Parlementsgebouw te Budapest heeft den vorm van een parallelogram; zijne grootste lengte bedraagt 268 M.; de grootste breedte, over de middenrisalieten gemeten, 118 M. De bebouwde oppervlakte beslaat 15,327 M², de binnenplaatsen 2417 M², zoodat het geheele grondvlak eene oppervlakte van 17,745 M² heeft.

De eene helft van het gebouw dient voor de Eerste, de andere helft voor de Tweede Kamer. Het detail links op de plaat stelt een gedeelte van een der beide zittingzalen voor; het andere detail is een gedeelte der middenrisaliet.

Reeds in ons nommer van 11 Juli 1896 werd over dit overigens imposante gebouw o. a. medegedeeld dat het is een Renaissance-plattegrond, in een Gothisch

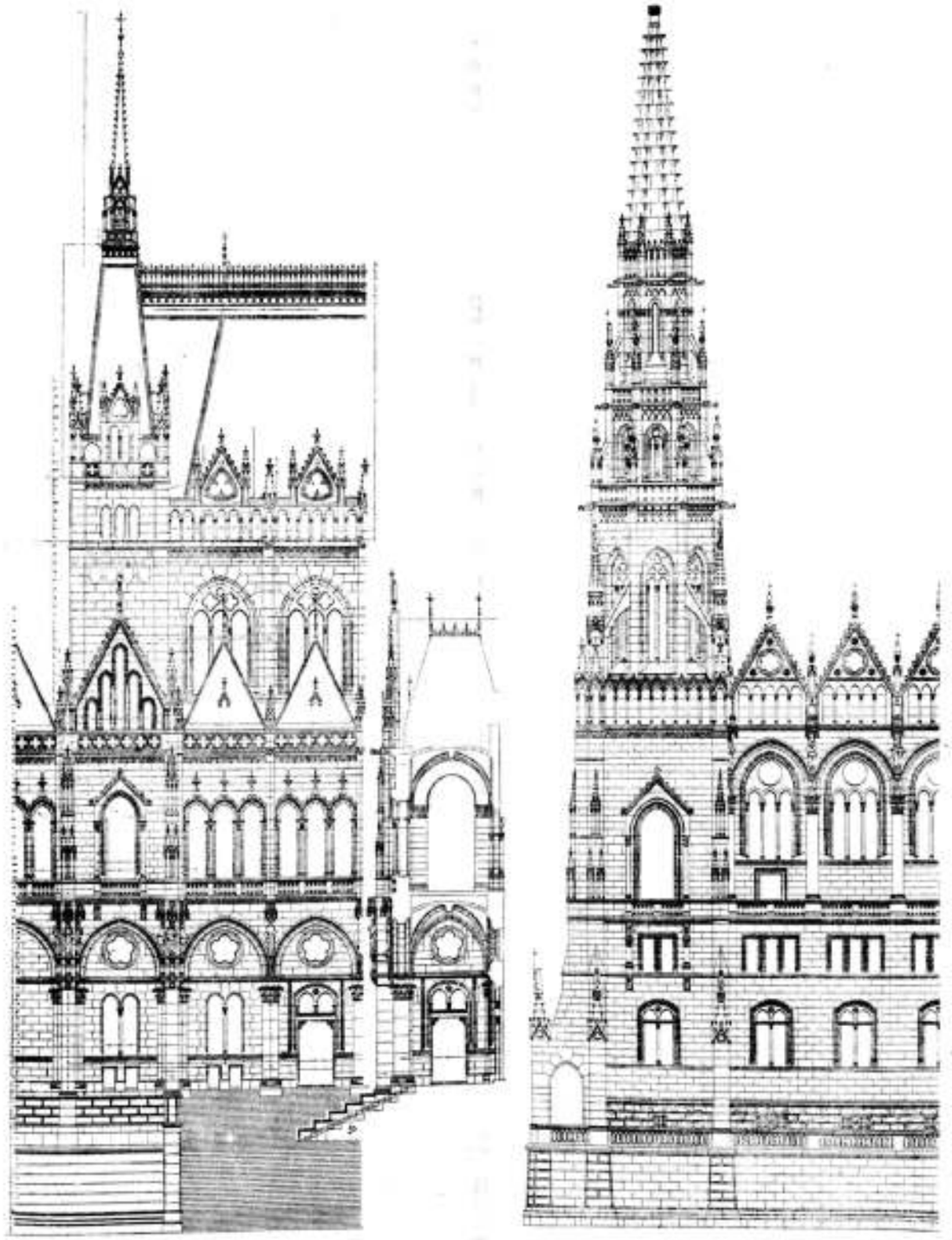

DETAILS VOOR HET HONGAARSCHE PARLEMENTSGEBOUW TE BUDAPEST

ARCHITECT PROF. E. STEINDL.

Photolith van G.J. Thieme, Arnhem.

kleed gestoken; het mist oorspronkelijkheid en alle karakter, en vertoont, ofschoon door aanleg en bestemming echt-negentiende-eeuwsch, in den opbouw de vormen van eeuwen her. Alleen de plan-indeeling is gelukkig te noemen.

AMERIKAANSCHE KLINKERBESTRATING

De heer F. v. E. schrijft in *De Ingenieur* het volgende:

In de „Gesundheits-Ingenieur" n°. 1 (15 Januari 1898) komt onderstaand bericht voor over Amerikaansche klinkerbestrating, overgenomen uit „Ztschr. f. Transportw. und Strassenbau" n°. 35 (1897), dat m. i. wel eenige aandacht verdient. Het luidt ca. aldus:

De in 1870 in Amerika ingevoerde baksteenbestrating is sedert in talrijke steden toegepast geworden. Tot het daarstellen van de noodige steenen wordt hoofdzakelijk leiaarde (shale) gebruikt, die in lagen van 1 tot 25 M. in de kolenformatie voorkomt en een buitengewoon harde steensoort vormt. Aan de lucht verneurt deze tot schilfers. Van het gebruik van graniet is men in Amerika teruggekomen, omdat na 5 tot 6 jaren de hoeken daarvan zich afronden en het geraas daardoor bij het berijden veroorzaakt, zeer onaangenaam blijkt te zijn. Daar de afzonderlijke steenen van ongelijke grootte waren, vormden de wijde voegen verzamelplaatsen voor de paardenuitwerpselen hetwelk, van het hygiënisch standpunt beschouwd, verkeerd is.

De later toegepaste asphaltbestrating is te glad en voor de paardenhoeven niet elastisch genoeg. Des zomers heet en stoffig, terwijl het in het onderhoud is gebleken duur te zijn.

Macadam is voor landwegen geschikt, doch eischt voortdurend herstellingen. Ook is deze bestrating bij droog weêr stoffig, bij regen glibberig.

Bij de klinkerbestrating levert de verbinding van kiezelzuur, leem en ijzer een materiaal, harder dan staal en dat in den hoogsten graad weerstand biedt aan de paardenhoeven.

Een voordeel is bij de klinkerbestrating de meest gelijkmatige afslijting. Ook de absolute ondoordringbaarheid van het materiaal voor water, geeft het een bijzonderen voorrang; evenzoo kan deze bestrating gemakkelijk hersteld worden, veroorzaakt het berijden weinig geraas en is het minder glad dan graniet en asphalt.

Aan het plaveisel te Carleston (W. V.) is sedert 25 jaren geen herstelling noodig gebleken. In Columbia (O.), Gallsburg, Omaha en andere steden heeft men sedert 10 tot 15 jaren deze bestrating; in Chicago, Cincinnati, Cleveland, St. Louis, New-Orleans, Monte en Montgomery (M.) is klinkerbestrating de hoofdbestrating.

De oadervindingen betreffende slijtage, drukweerstand en ondoordringbaarheid voor water, hebben de bruikbaarheid van het materiaal geheel en al gewettigd.

Volgens de proeven omtrent afslijting kunnen de steenen minstens 25 jaar in de bestrating liggen.

Bij andere soorten baksteen werd een slijtageverlies van 8 tot 15 pCt. geconstateerd.

De baksteenen nemen gemiddeld 10—15 pCt. van hun gewicht aan water op, terwijl Alabamasteenen 22 pCt. opslorpen.

Volgens het bovenstaande bericht zou dus, in de genoemde Amerikaansche steden, aan klinkerbestrating van uitmuntende kwaliteit den voorrang worden gegeven.

Hoewel in onze Hollandsche steden de klinkerbestrating ook nog steeds in eere wordt gehouden, is de toepassing toch ook van ander bestratingsmateriaal, waaronder asphalt, niet zonder beteekenis en zouden eenige meer uitvoerige vergelijkende gegevens van de verkregen resultaten omtrent hoedanigheid, duurzaamheid, aanleg- en onderhoudskosten van de verschillende bestratingsstelsels in Nederland in gebruik, m. i. van veel belang zijn.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Jongstleden Donderdag hield de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de 77ste algemeene vergadering in haar maatschappelijk gebouw aan de Marnixstraat te Amsterdam, en wel onder leiding van den heer Ed. Cuypers, vice-voorzitter der Maatschappij, bij ontstentenis van den voorzitter, den heer A. Salm G.Bz.

De heer Ed. Cuypers opent de bijeenkomst met een woord van welkom aan de aanwezigen, en stelt de Vergadering in kennis met een tot hem gericht schrijven van den heer Salm, die door ziekte verhinderd is tegenwoordig te zijn. In dit geschreven woord gaf de heer Salm een overzicht van het werken der Maatschappij, daarbij de belangstelling op de vereeniging, het tijdschrift en tal van andere zaken vestigende. Een uitbreiding van het weekblad door samensmelting met een ander blad, wordt in overweging genomen maar heeft vooralsnog tot geen resultaat geleid. De heer Salm brengt hulde aan den heer J. M. Leliman, en wijst erop dat dit eerelid den 26 Juni e. k. den ouderdom van 70 jaren hoopt te bereiken.

De Voorzitter brengt den heer Salm dank voor zijn hartelijk schrijven en wenscht hem een spoedig herstel toe, waarop de heer Leliman het verzoek doet dien brief in het eerstvolgend nommer van het weekblad op te nemen.

De Voorzitter vestigt de aandacht op de in de vergaderzaal tentoongestelde producten van Nederlandsche kunstnijverheid, namelijk eenige architectonische tegelvullingen van het nieuwe fabrikaat „Jacoba Aardewerk", van de Delftsche plateelbakkerij „De Porcelyne Fles". Hij bracht daarbij hulde aan de kunstproducten van de heeren Joost Thooft en Labouchère en den genialen ontwerper, den heer Le Comte, voor hetgeen zij tot ontwikkeling der kunstnijverheid gedaan hebben en nog doen. Verder wordt gewezen op de tentoongestelde teekeningen en een zelfwerkende gasmachine, door het technisch bureau Van Minden, te Haarlem, ingezonden.

Bij de behandeling van het verslag, dat in het laatste nommer van het weekblad werd opgenomen, wijst de heer Leliman erop dat dit van Mei tot Mei loopt en niet van 1 Januari tot 31 December, zoo als in het reglement is voorgeschreven. Spreker wenscht het volgend jaar in het bezit te komen van een overzicht van de bezittingen en schulden der Maatschappij, brengt een woord van dank aan de afdeelingen voor het gehouden financieel beheer en hoopt dat het uitkeeren der toelage aan de afdeelingen kan worden afgeschaft.

Bij de behandeling van de begrooting voor 1898, de balans over het afgeloopen jaar en het rapport van de financieele commissie wordt de rente op de obligatiën van de Maatschappij besproken, en door de heeren Leliman en Wakkie aangetoond dat de door vele leden toegestane reductie van rente op andere wijze moet worden geboekt. Het bestuurslid Van Lunteren stemt toe dat de aanmerking juist is, maar ziet daarin niets dan eene questie van vorm.

De obligatiën 425, 644, 3, 515 en 232 worden uitgeloot; het eerelid Leliman biedt twee dezer hem toebehoorende aandeelen aan de Maatschappij ten geschenke aan.

De heer Freem deelt den uitslag der stemming voor candidaat-bestuurders mede, waarbij de heer Joh. Mutters te 's-Gravenhage herkozen en Jb. v. d. Ban te Haarlem gekozen werd. Daarop wordt de heer A. Salm G.Bz. met 46 van de 48 uitgebrachte stemmen als voorzitter benoemd.

Zutfen wordt daarop aangewezen als de plaats waar de algemeene September-vergadering gehouden zal worden.

De heeren C. Muysken en de Voorzitter huldigden het aftredende bestuurslid, penningmeester van het hoofdbestuur, den heer I. H. J. van Lunteren.

Na het gebruiken van het tweede ontbijt begaven de leden zich gezamenlijk naar het in aanbouw zijnde „Onze lieve Vrouwe Gasthuis" aan de 1ste Parkstraat, waar de bouwmeester, de heer A. C. Bleys, in de teekenzaal der directiekeet de teekeningen toelichtte, en een uitlegging gaf van zijn in uitvoering zijnd ontwerp, waarna de bezichtiging van het gebouw plaats had.

Des namiddags had in „Hotel de l'Europe" een gemeenschappelijke maaltijd plaats.

VARIA.

Een Jubileum.

Het vijftigjarig bestaan van den „Oesterreichischen Ingenieur- und Architecten-Verein" zal in November a. s. te Weenen feestelijk gevierd worden. Er zal natuurlijk de onvermijdelijke feestelijke bijeenkomst plaats hebben en eene jubileum-uitgave verschijnen, maar wat van meer belang is, de grondslagen zullen worden gelegd voor een fonds voor hulpbehoevende vakgenooten en hunne weduwen en weezen.

De Jubileum-tentoonstelling te Weenen.

Den 7n Mei j.l. is de Jubileum-tentoonstelling te Weenen door den Keizer geopend. Het ontwerp voor deze tentoonstelling werd opgedragen aan den chef-architect Bresler; voor de verschillende onderdeelen stond hem een geheele staf van architecten ter zijde, die op dit gebied óf reeds een erkenden naam verworven óf met deze ontwerpen hunne sporen verdiend hebben; de jongere Oostenrijksche school is hier overheerschend. In vakkringen is men van oordeel dat deze tentoonstelling als model kan gelden voor de Oostenrijksche afdeeling op de a. s. Wereldtentoonstelling te Parijs.

PRIJSVRAGEN

Vorstelijk Paviljoen.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst schrijft eene prijsvraag uit ter verkrijging van ontwerpen voor „Een vorstelijk paviljoen op het duin bij eene Nederlandsche zeebadplaats". De mededinging is alleen opengesteld voor leden der Maatschappij Er worden drie prijzen uitgeloofd, bestaande in de vergulde zilveren medaille en *f* 200, de zilveren medaille en *f* 100 en de bronzen medaille. De Jury bestaat uit de heeren Prof. E. Gugel, C. Muijsken, J. J. Weve, A. Salm G Bz. en J. Mutters Jr.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 18 Mei 1898.

Na lezing en vaststelling der notulen van de vorige vergadering en behandeling der ingekomen stukken, komt aan de orde een schrijven van het Hoofdbestuur, kennis gevende dat het en blee ontslag neemt naar aanleiding van de uitspraak van de commissie van arbitrage in zake een geschil tusschen de Afd. Den Haag en het Hoofdbestuur over de verkiezing van een lid van het Hoofdbestuur voor de Afd. Utrecht.

Het arbitrage-rapport (voorzien van kantteekeningen van het Hoofdbestuur) bleek zoer eenzijdig opgevat te zijn; de beslissing was genomen op grond van officieële stukken, grootendeels bij de beide partijen onbekend, zonder een der betrokken partijen te hooren; het getuigde van veel spitsvondigheid, maar van weinig doorzicht en slechte bekendheid met statuten en reglementen der T. V. V.

Na langdurige besprekingen worden 2 motie's in stemming gebracht en verworpen; de 1e spreekt verwondering en afkeuring uit over het feit dat een zaak van zoo weinig belang tot oorzaak gemaakt is van twisten in den boezem der Verg.; de 2e drukte leedwezen uit, dat men tot arbiters benoemd had lieden, die men wegens het korte bestaan der Verg., niet voldoende kende.

Andere motie's werden niet ondersteund of ingetrokken.

Het rapport werd eenvoudig voor kennisgeving aangenomen en onverwijld overgegaan tot het verkiezen van 2 hoofdbestuursleden in de plaats van de heeren Costurier en Haver.

Bij stemming worden beide heeren met algemeene stemmen (29) herkozen (gen. heeren hadden zich buiten stemming gehouden).

Deze uitslag werd met daverend applaus ontvangen.

Hierna werd besloten adhesie te betuigen met het voorstel van het Hoofdbestuur over de oprichting van een commissie tot het opmaken van loontabellen voor de technici van verschillende vakken.

Met een verzoek van den Voorzitter, om een poging van de Afd. Rotterdam tot onderstand van de nagelaten betrekkingen van een op noodlottige wijze omgekomen lid, krachtig te steunen, werd deze vergadering gesloten.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VAN WERKTUIG- EN SCHEEPSBOUWKUNDIGEN.

Vergadering van Zaterdag 21 Mei 1898.

Op deze bijeenkomst onder voorzitterschap van den heer F. W. Hodiz te Rotterdam gehouden, werd mededeeling gedaan van een schrijven van de Vereeniging het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in zake eene fusie der bestaande technische vereenigingen hier-te-lande. Voorts had de „Westdeutsche Binnenschiffahrts Berufs-Genossenschaft" nadere inlichtingen gegeven omtrent de prijsvraag voor maatregelen ter voorkoming van het overbelasten van veiligheidskleppen.

De heer C. Kloos gaf eene uitvoerige, door teekeningen toegelichte beschrijving van de inrichting der ketels van het stoomschip Brouwer voor het stoken met petroleumresidu. De inrichting heeft uitstekend voldaan en zal in Indië op meerdere stoomschepen toegepast worden. De voordracht gaf aanleiding tot eene belangrijke discussie, waaraan een groot aantal leden deelnam.

Alsen verkreeg de heer H. Enno van Gelder het woord voor eene interessante mededeeling over het toestel van Rateau ter bepaling van de vochtigheid van stoom, waarvan de heer Vaes eenige instrumenten demonstreerde ter bepaling van de tandraderen, noodig voor het snijden van schroeven of spiralen op een freesbank.

Na de pauze werd het woord gegeven aan prof. P. v. d. Burg voor zijne inleiding tot het bezoek aan de Monolinefabriek van de firma Nijgh & Symons te Rotterdam dat na de vergadering zal gebracht worden. Spreker gaf eerst eene beschrijving van de linotype, de eerste der hier-te-lande gebruikte zetmachines, waarna de inrichting der monoline uitvoerig besproken en verklaard werd. Deze zetmachine is tengevolge der eenvoudiger distributie der typen goedkooper en zal daardoor voor kleinere drukkerijen meer aftrek vinden.

De plaats voor de volgende vergadering zal nader door het bestuur bepaald worden.

De leden bezochten vervolgens de Monolinefabriek in de Kleyvietstraat, waar zij onder persoonlijke leiding der beide directeuren de machines in werking bezichtigden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. Door den heer Berlage is aan den beeldhouwer Zijl opgedragen het maken van de beelden van Gysbrecht van Aemstel, Prins Maurits, Johan de Witt en Jan Pieterszoon Coen, bestemd voor de Nieuwe Beurs te Amsterdam.

Delft. De architecten Nic. Molenaar te 's-Gravenhage, F. J. Nieuwenhuis te Utrecht en C. B. Posthumus Meyjes te Amsterdam, werden den 14 Januari j.l. door den Delftschen gemeenteraad benoemd om rapport uit te brengen in zake de herstelling van de vier hoeksgeisen van den Oudekerkstoren, welk rapport dezer dagen is verschenen.

Na verschillende beschouwingen, waaruit blijkt, dat vroegere herstellingen niet altijd zijn geschied zooals ze behoorden te zijn, komen deze heeren tot de volgende conclusiën:

Noord-oosthoektoren. Het bovengedeelte der spits is afgebroken en moet alzoo worden vernieuwd in tufsteen bekleeding met hakstoenkern en met zandsteenen top; het nog bestaande gedeelte moet op verschillende plaatsen worden hersteld door het vernieuwen van verweerde stukken, en door vervanging van latere baksteen bemetselingen door tufsteen.

Rondom de spits zijn nieuwe waterlijsten te maken. Het rechtstaand, hoewel uitwendig nog geheel gaaf en op solide wijze bepleisterd, zou, indien het bij het verwijderen van de pleisterlaag noodig blijkt, om bovengemelde reden dienen te worden afgekloofd en opnieuw bemetseld met baksteen-voegwerk in het gezicht.

Twee ankers zullen moeten worden vernieuwd.

Noord-westhoektoren. Het bovenste gedeelte der spits, voor zooveel later in baksteen hersteld en gepleisterd, is af te breken en te vernieuwen met tufsteenbekleeding met baksteenkern en met zandsteenen top; het overige gedeelte van de spits kan door het inzetten van diverse nieuwe blokken worden hersteld.

Rondom de spits zijn nieuwe waterlijsten aan te brengen. De rechtstandsmuren zijn hier en daar gescheurd, verticaal in de middenvakken, doch niet op de hoeken.

De naar het oosten gekeerde doorgangsopening op de galerijhoogte kan gevoegelijk worden vermaald ter breedte van de andere openingen en daardoor deze toren worden versterkt.

De buitenomkleeding als boven, behoudens eventueel goede deelen, geheel af te kloven en opnieuw met baksteen voegwerk te bemetselen.

Zuid-westhoektoren. Deze toren zoude geheel zijn af te breken en opnieuw op te bouwen, gelijk boven werd omschreven. De afkomende materialen kunnen worden gebruikt tot het herstel van de drie andere hoektorens.

Zuid-oosthoektoren. De spits is in vrij bevredigenden toestand en zal alleen moeten worden hersteld als boven, met aanbrenging van nieuwe waterlijsten en vernieuwing van den bovenzijn.

De rechtstaandsmuren zijn deels goed, maar aan de zuidwestzijde zoodanig gescheurd en afgeweken, dat twee vakken geheel verrieuwd zullen moeten worden, wat, onder de noodige voorzorg stuk voor stuk kan geschieden.

De overige gedeelten te behandelen gelijk boven beschreven. Ook de overkraging tusschen de hoekboeren van den grooten toren waarop deze hoektoren staat, moet worden nagezien en hersteld.

Deventer. De assistent-gemeentebouwmeester D. Toepoel hoopt op 1 Juni den dag te herdenken, waarop hij 25 jaren geleden die betrekking aanvaardde.

— Het jongste *Zaanlandsch Weekblad* bevat het jaarverslag der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Het verslag, dat in opgewekten geest is geschreven, noemt den algemeenen toestand der Maatschappij bevredigend. De wederwaardigheden, die zij in het afgeloopen jaar beleefde, worden herdacht en voorts een kort resumé gegeven van hare bijeenkomsten en handelingen. Intusschen blijft het bestuur hopen op meer medewerking; waar velen helpen wordt goed geholpen.

Nagenoeg alle afdeelingen zenden een jaarverslag in, van welke verslagen een overzicht gegeven wordt.

Bij den aanvang van 1898 telde de Maatschappij 472 gewone, 7 buitengewone, 79 kunstlievende en 20 afdeelingsleden.

— Naar aanleiding van het ingezonden stuk, in ons voorgaande nommer opgenomen, schrijft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* het volgende:

„In ons nummer van 24 dezer namen wij uit De Opmerker een stukje over betreffende de oproeping van klerk bij den gemeente-architect te Harlingen. Ten onrechte is de zonderlinge oproeping aan B. en W. verweten; hun voorstel om een beter gesalarieerd ambtenaar te benoemen is door den Raad verworpen, en de bespreken oproeping is een gevolg van een door de Commissie van Publieke Werken gedaan voorstel, aangenomen door den Raad, dat B. en W. dus moesten uitvoeren.

„De grief van den schrijver in De Opmerker wordt er slechts door versterkt, nu het blijkt, dat ook het dagelijksch bestuur van Harlingen iets anders heeft gewild, en een dwaas gemis van ontzag voor architectonischen arbeid samengaat met 's Raads kresterigheid."

— Aflevering 5 van *De Nieuwe* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Klankenbootsing in de vogelenwereld, door Dr. R. Sinia. — Alaska, door J. J. Verwijnen. — De telektroskoop, door D. Ingerman. — De invloed van kinkielen op de beweging van een schip door het water, door L. A. van Schie. — De schranderheid der Oliefanten, door J. B. — Primula Obconica, door J. Stering. — De werken van Krupp te Essen, door G. J. Hagkes. — Een veiligheidsstelsel, door J P. Lambert. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Boeknaankondiging. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is J. A. C. van der Velde te Arnhem benoemd tot buitengewoon opzichter bij de uitvoering van baggerwerk tot verbetering van den IJssel tusschen de Bahrsche Pol en het Ganzendiep.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is, met ingang van 1 Juni 1898, aan S. H. Melkuizen, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent aan de Polytechnische School te Delft.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is als adspirant adjunct ingenieur bij den dienst van weg en werken aan het Centraalbureau te Utrecht in dienst getreden de heer F. C. J. van der Steen van Ommeren, ingaande 1 dezer.

— De heer H. J. E. Wenckebach, ingenieur bij de Exploitatiemaatschappij, is ter standplaats Zwolle belast met de leiding der voorbereidende werkzaamheden voor den aanleg van den Noord-Oosten Local spoorweg. Tot sectie-ingenieur bij den bouw van dien weg is aangesteld de heer W. Nivel, thans ingenieur te Heerlen.

— Met ingang van 1 Juni n. s. zijn bij de Exploitatie maatschappij de adjunct-ingenieurs 1e kl. Jhr. H. H. Sandberg van Beeclens en K. den Tex bevorderd resp. tot sectie-ingenieur te Groningen en ingenieur bij den dienst van weg en werken.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig teekenaar, die reeds als burgerteekenaar is werkzaam geweest. Adres, met opgaaf van vroegere werkkring, lett. A, boekh. H. L. Smit, Hengelo (O.)

— Bouwopzichter bij het bouwtoezicht der gem. Amsterdam. Jaarwedde *f* 1500 à *f* 2500. Leeftijd hoogstens 35 jaren. Adres uiterl. 10 Juni (niet persoonlijk) aan den inspecteur van het bouwtoezicht, raadhuis kamer n°. 53.

— Opzichter, ervaren in aanleg van wegen, rioleering en kunnende uitbakenen. Salaris *f* 60 à *f* 70 per maand. Adres den ingenieur-architect der gemeente 's Bosch, vóór 4 Juni. (*Zie adv. in het vorig nr.*)

— Technikus, om als werkmeester in de electrotechnische afdeeling eener machinefabriek op te treden. Adres no. 936, Advertentiebureau J. H. de Bussy, Rokin 60, Amsterdam.

— Gemeente-architect van Oosterhesselingwerf. Jaarwedde *f* 600. Adres (op zegel) met opgave van bewijzen van bekwaamheid, en werkkring, vóór 6 Juni aan den Burgemeester.

— Directeur eener bouwonderneming, om de uitvoering persoonlijk te leiden. Vereischten: uitgebreide technische kennis en zelfstandig optreden. Adres motto „Bouwkundige", Boekhandel Blikman & Sartorius, Amsterdam.

— Practisch machineteekenaar aan de suikerraffinaderij voorheen Spekler & Tutteroda, Amsterdam. Aanbieding schriftelijk met opgaaf van leeftijd en waar werkzaam.

— Opzichter bij de uitvoering van een kasemuur te Zierikzee. Adres den gemeentebouwmeester. (*Zie advert. in dit nr.*)

— Assistent-leeraar in het stoomwerktuigkundig teekenen, voor de morgenuren, aan de Ambachtsschool te Rotterdam. Adres in persoon bij den directeur.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een practisch en theoretisch bouwkundige zoekt plaatsing als opzichter-teekenaar. Verlangd salaris *f* 60. Adres no. 44, Bureau dezer. (2)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van Oldenbarneveltstraat 2a, Amsterdam.

1. Opz.-teek., burger- en waterb. kunde, leeft.	29	j.	geh.	verl.	sal.	*f* 60—70	p. md
2. Opzichter	„ 28	„	„	„	„	60	„ „
3. Opzichter	„ 38	„	„	„	„	80	„ „
4. Opz. of Teek.,	leeft. 23	j.	ongeh.	„	„	„ 50—80	„ „
5. Opz., waterpassen,	leeft. 27	„	„	„	„	?	

Gemeentewerken van Zierikzee.

Bij de uitvoering van een KAAIMUUR wordt met 1e Juli GEVRAAGD:

EEN OPZICHTER.

Brieven met opgaaf van verlangd salaris te zenden aan den Gemeentebouwmeester

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Wastafels, Urinairs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Dinsdag** den **7**den **Juni 1898**, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 747.

Het wijzigen van sporen en wissels; het leveren en stellen, verplaatsen en opruimen van waterkranen met buisleidingen; het wijzigen van kolenopslagplaatsen, het vervoeren, verlengen, versterken en plaatsen van eene locomotiefdraaischijf; het maken van een onderbouw voor eene locomotiefdraaischijf, het opbreken van eene locomotiefdraaischijf met onderbouw en het deponeeren van den bovenbouw op aan te wijzen plants, op het station UTRECHT V.

Begrooting ƒ 10290.

De besteding geschiedt volgens § 55 van het bestek.

Het bestek ligt van den 18den Mei 1898 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den heer Sectie-Ingenieur H. E BEUNKE te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 31sten Mei 1898, ten 10 uren voormiddag (*West-Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 13den Mei 1898.

Aanbesteding Heiwerken.

De Industrieele Maatschappij *Trompenburg* is voornemens op ***Donderdag 2 Juni a. s.***

aan te besteden:

Den onderbouw voor Fabrieksgebouwen met een grondvlak van ± 3500 vierkante Meters en voor 42 Arbeiderswoningen op Trompenburg aan den Amsteldijk te Amsterdam.

Bestek, teekening en inlichtingen van af 18 dezer te bekomen bij den Bouwkundige der fabriek, Stadhouderskade 114 te *Amsterdam*.

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

ANBESTEDING.

HET BESTUUR der Waterkeering van den Calamiteuschen Polder **NIEUWE NEUZEN** zal op

Dinsdag den 14den Juni 1898,

des namiddags te **3** uren, in het Nederlandsch Logement, bewoond door Mejuffrouw de Wed. F. A. SUSIJN, te **Ter Neuzen,** in het Openbaar

aanbesteden:

het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1899, van de Aarde-, Kram-, Rijs en Steenglooiingwerken en van het maken van werken tot Dijksverbetering, enz.

De besteding geschiedt volgens § 1 der A. B.

Het bestek zal, van af den 28sten dezer, ter inzage liggen in het Directiegebouw en ten Kantore van den Secretaris-Ontvanger, en is op franco aanvraag, tegen dadelijke betaling der kosten ad ***ƒ f.—***, bij hem verkrijgbaar.

De aanwijzing zal plaats hebben op Dinsdag den 7den en op Vrijdag den 10den Juni a. s., van voormiddags 9 tot 11 uren, waartoe zal worden bijeengekomen aan het Directiegebouw, terwijl buitendien geen aanwijzing geschiedt.

TER NEUZEN, den 25 Mei 1898.

Het Bestuur voornoemd,
M. DE REGT, Voorzitter.
J. STURM, Secr.-Ontv.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845

's-GRAVENHAGE, ***Kerkplein***, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

AANBESTEDING

Op ***Vrijdag 10 Juni 1898***, des voormiddags ten 11 ure, zal, onder nadere goedkeuring van den Raad der gemeente *ROERMOND*, door BURGEMEESTER en WETHOUDERS dier Gemeente ten Raadhuize

worden aanbesteed:

Het bouwen van een Slacht- en Koelhuis, benevens Administratiegebouw en Directeurswoning te Roermond.

De inschrijvingsbiljetten behooren ingericht te zijn, overeenkomstig § 447 der A. V. van 12 December 1895.

Het bestek ligt ter lezing, en de teekeningen ter inzage, ten kantore van den Gemeente-Architect en is het bestek van af Woensdag 18 Mei e. k. op franco aanvrage, tegen betaling van twee gulden aldaar verkrijgbaar.

Op Maandag 6 Juni 1898, des morgens ten 11 ure, wordt de noodige aanwijzing op de plaats gedaan; voorts zijn nadere inlichtingen te bekomen bij den Gemeente-Architect voornoemd.

ROERMOND, 18 Mei 1898.

Burgemeester en Wethouders van Roermond,
RAUPP.

De Secretaris,
J. H. H. BELTJENS.

Machinale Jalousiën Fabriek

voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen. ruimen voorraad.

S. BRUIGOM, Arnhem.

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 23. ZATERDAG, 4 Juni 1898

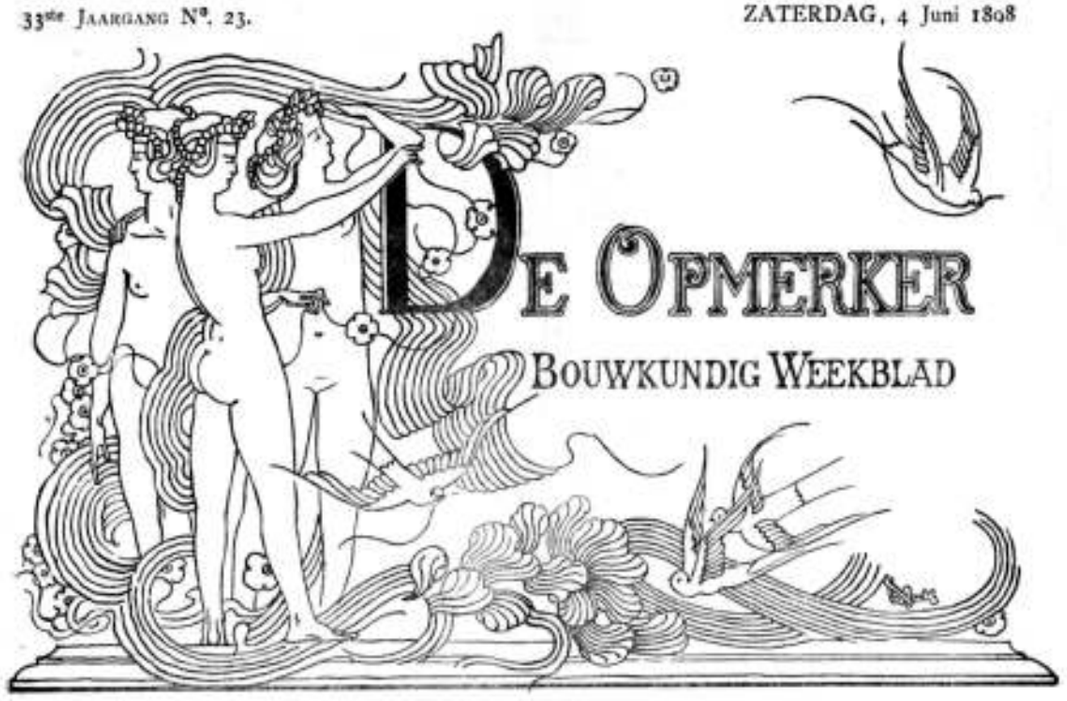

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ 5.—, waarvoor op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, toegezonden wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nummers met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

DE MAATSCHAPPIJ.

De Meivergadering der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, verleden week gehouden, vestigt als van zelf de aandacht op dit lichaam, dat zulk een belangrijke rol in de Nederlandsche architectuur heeft gespeeld.

In het jaar 1882 herdacht de Maatschappij haar veertigjarig bestaan. Zij telde toen 920 leden. In 1883 was dit aantal gedaald tot 854, in 1884 tot 849; daarop steeg het in 1885 tot 877, om in 1886 tot 835 te slinken en in 1887 met 830 ongeveer stationnair te blijven. Dan volgt in 1888 een rijzing tot 879, in 1889 een vermindering tot 851, in 1890 weer een stijging tot 873, in 1891 een geringe daling, in 1892 evenzeer, in 1893 rijst het getal tot 892, maar dan komt groote achteruitgang. Immers terwijl het getal op 1 Januari 1895 nog 848 bedroeg, was het een jaar daarna tot 636 geslonken. In 1897 zette zich die daling voort tot 573, en op het oogenblik is het ledental . . . .

Reeds verscheidene malen hebben wij op het bedenkelijke van dien toestand gewezen. Het is waar, men mag de beteekenis van een lichaam niet afmeten naar zijn ledental. Zelfs kan het zijn dat daar, waar slechts weinig mannen van beteekenis zich hebben aaneengesloten, meer nuttig werk verricht wordt, meer invloed ten goede naar buiten wordt uitgeoefend, dan daar, waar vele onbeduidendheden niets anders doen dan door hun contributie de kas eener vereeniging stijven.

Maar, het spijt ons dit te moeten constateeren, er is ook in de werkzaamheid, in het prestige der Maatschappij eene verslapping te bemerken, die door den achteruitgang van het ledental niet verklaard kan worden. Met de quantiteit gaat blijkbaar ook de qualiteit achteruit, en daarin bovenal ligt het bedroevende van den toestand.

De jaarvergaderingen geven een goed beeld van wat wij bedoelen. Nemen wij bv. eens eenige verslagen dier vergaderingen ter hand. Reeds zoolang de Maatschappij bestaat, nemen de „huishoudelijke werkzaamheden" een zeer groot deel van den tijd der vergaderden in beslag. Men mag dit haar echter niet kwalijk nemen, sinds daarin een echt Hollandsche, uit de 18e eeuw tot ons gekomen eigenaardigheid zich openbaart.

Voorheen had men evenwel de goede gewoonte, die werkzaamheden des Woensdagsavonds af te doen. De Donderdag kon dan aan belangrijker onderwerpen worden besteed. Niet altijd was dit echter het geval. Zoo zien wij in 1883 den tweeden dag geheel gebruiken voor debatten over een wijziging der wet, die beoogde het stichten van een maatschappelijk gebouw mogelijk te maken. Het zou zeker in het belang der Maatschappij zijn geweest, als men dien Donderdag de wet had laten rusten, en als vroeger, onderwerpen van algemeen bouwkundigen aard had behandeld. Want die wetswijziging was de kiem, waaruit het verval der maatschappij zou voortspruiten

Ook in 1884 werd des Donderdags veel tijd aan wetswijziging gewijd. Maar er werden toen toch belangrijker onderwerpen behandeld. Zoo werden regelen vastgesteld, die bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van prijsvragen door de Maatschappij werden aanbevolen. De heer Lelimn had zich voor deze belangrijke zaak veel moeite gegeven. Het ware te wenschen dat de regelen, die inderdaad uitmuntend zijn, nog eens in extenso werden gepubliceerd. Een zaak van niet minder gewicht kwam toen eveneens ter tafel en wel „eene proeve eener Algemeene Bouwverordening voor Nederland", door den heer F. J. Nieuwenhuis geleverd. Dit onderwerp is op het oogenblik nog zeer actueel.

In het jaar 1885 kwam het ambachtsonderwijs in den breede ter sprake; de toen gevoerde discussiën, waaraan vele corypheeën deelnamen, hebben menig nieuw gezichtspunt geopend. Ingevolge een ten vorigen jare door den heer Van Etteger gegeven wenk, werd in 1885 voor het eerst een gemeenschappelijk bezoek gebracht aan belangrijke gebouwen in wording. De nieuwe Gasfabriek en het Centraal-station werden toen bezichtigd.

Het maatschappelijk gebouw was in 1886 gereed. Men kon daar echter nog niet vergaderen, doch nam het in oogenschouw. Dr. Boissevain, uit Rotterdam, vergastte toen de leden op een boeiende en uitmuntend gestyleerde lezing over Michel Angelo, die door hem in de luister- en kunstrijke omgeving zijner eeuw werd geschetst. Bezocht werden de parochiekerk van den H. Augustinus en het Concertgebouw.

Op Donderdag 26 Mei 1887 hield Dr. P. J. H. Cuypers een voordracht over „ambachts-onderwijs", die door een geanimeerd debat werd gevolgd. Daarop onderhield de heer H. P. Berlage Nz. de aanwezigen over „blijde inkomsten en steden in feesttooi". Een bezoek aan het Stedelijk Slachthuis vormde het besluit van den dag. De verslaggever vermeldt dit op de volgende, eenigszins dubbelzinnige wijze: „De voorzitter sloot de vergadering met de mededeeling, dat de leden aan het abattoir verwacht werden".

„Amsterdam in nood" was het onderwerp, dat de heer Jacob F. Klinkhamer op Donderdag 31 Mei 1888 ter vergadering behandelde. Hij vond hierbij gelegenheid een en ander over den bouw van graansilo's mede te deelen. Ook een „honorarium-tabel voor architecten" kwam ter tafel en werd vastgesteld. Enkele gebouwen werden ten slotte bezocht.

Het jaar 1889 kenmerkt zich door de invoering van het „vraag- en antwoordspel", dat zeker met goede bedoelingen ingesteld, toch ongetwijfeld het peil der vergaderingen heeft doen dalen. De zaak had toen echter nog de aantrekkelijkheid van het nieuwe en de vragen kwamen in behandeling, ja gaven tot levendige discussiën aanleiding. Doch toen reeds bleek, dat er te veel hooi op den vork was geladen, want in de behandeling van vraag 7, betreffende de Algemeene Voorschriften van het Rijk, bleef men steken.

In 1890 was de aardigheid van het „spel" reeds af. De negen eerste vragen brachten niemand meer aan de praat; slechts over de beide laatsten, betreffende „werkliedenverzekering" en den „Prix de Rome" werd nog eenigszins gediscussieerd. Een uitstapje naar Edam en Monnikendam, dat volgde, is zeker niet zonder invloed op de stemming der vergaderden geweest.

Ook in 1891 hadden de vragen niet veel belangstelling. Wat echter over „opzichters-examens" en „werkliedenverzekering" werd gezegd, verdiende zeker de aandacht der Vergadering. De besprekingen over de feestviering der Maatschappij in het volgende jaar, namen toen veel tijd in beslag. Uit het verslag blijkt, dat de Maatschappij in dit jaar reeds eenige harer vroegere afvalligen had teruggewonnen. Immers aan het debat werd deelgenomen door den heer Ed. Cuypers, die voorheen sterk voor Architectura geijverd had. De tijd voor algemeene aansluiting scheen te zullen aanbreken.

Ter gelegenheid van de viering van haar vijftigjarig bestaan schreef de Maatschappij den 27 Mei 1892 het „Nationaal Congres voor Bouwkunst" uit. Wij willen, voor het oogenblik de vraag of zulke congressen wel de beteekenis hebben, die men eraan toekent, buiten bespreking latend, slechts opmerken, dat dit congres in zijn soort zeker schitterend mocht genoemd worden. Niemand minder dan de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, de heer Tak van Poortvliet, was eere-voorzitter, een man van smaakvolle geleerdheid als A. Pierson hield de feestrede, en wist daarin heel wat vleiends voor het jubileerend lichaam te vlechten. In de sectievergaderingen ontbrak het niet aan belangstelling, en werden onderscheidene moties aangenomen.

In het jaar 1893 moest het „vraag- en antwoordspel" weer dienst doen, om de leden den morgen van 25 Mei te helpen doorbrengen. Maar de liefhebberij was niet groot, en van de zeven vragen gingen vijf zonder discussie voorbij. Alleen over eigen beheer en gunning van werken werd door sommigen der aanwezigen iets in het midden gebracht. De heer Symons uit Rotterdam deelde daarop een en ander mede over de verwarming van den in aanbouw zijnden Stadsschouwburg die, met het Wilhelmina-Gasthuis, des middags bezocht werd.

Woensdag 30 Mei 1894 werd eene vergadering gehouden, die goeddeels door de „huishoudelijke werkzaamheden" werd ingenomen. Ook het bekende „spel" vond toen nog al belangstelling en zoo schoot voor de aangekondigde voordracht over „Electrische inrichtingen" door den heer Dufour, slechts weinig tijd over. De dag werd besloten met een bezoek aan het Verzekeringsgebouw op het Damrak, terwijl des Donderdags daaraanvolgende een tocht naar IJmuiden gedaan werd.

De 71e algemeene vergadering vond plaats op Vrijdag 31 Mei 1895. De besprekingen hadden toen een uitsluitend huishoudelijk karakter. De bedenkelijke financieele en algemeene toestand der Maatschappij was schering en inslag. Men trachtte middelen te vinden, om verbetering aan te brengen.

Toen men op Donderdag 28 Mei 1896 weder bijeenkwam, was er heel wat gebeurd. De heer Cuypers had, om de „Grafelijke-zaalquestie" de Maatschappij verlaten en vele leden met zich mede genomen. Onder deze omstandigheden is het begrijpelijk, dat de bijeenkomst geen opgewekt karakter had. Na de huishoudelijke beslommeringen had men in het gebruikelijk „spel" geen lust, en hadde de heer de Kruyff niet door een voordracht over Oostersche tapijten voor wat afwisseling gezorgd, de vergadering ware uitgegaan als een nachtkaars.

De bijeenkomst van Mei 1897 onderscheidde zich door het aftreden van den heer Muysken als Voorzitter, en door het optreden van den heer Salm als zoodanig. Des middags leidde Dr. Muller de leden in het labyrinth van Kreta rond, waarna het Hotel de l'Europe en het Amsterdamsch Bankgebouw in oogenschouw werden genomen.

Dit jaar eindelijk was de Mei-vergadering al bijzonder sober. Geen redenaar voerde het woord, en iets belangrijks werd niet behandeld. Des middags gingen de aanwezigen naar het Lieve-Vrouwe-Gasthuis.

Ziedaar een zeer kort overzicht van wat in de laatste vijftien jaren op de Mei-bijeenkomsten heeft plaats gevonden. Af en toe was, wat geschiedde, wel eenigszins belangwekkend. Maar er liep zooveel kaf onder het koren, dat, als het nut en het bestaansrecht der Maatschappij uit die vergaderingen moest worden afgeleid, men tot een bepaald negatief resultaat zou komen.

Evenwel, die Mei-bijeenkomsten vormen slechts een deel van wat de Maatschappij verrichtte. Daar waren nog de September-vergaderingen, de prijsvraag-uitschrijvingen, de druk- en plaatwerken. Wat die herfstbijeenkomsten betreft, kunnen wij kort zijn. Nu eens hier, dan weer daar gehouden, hadden zij over het algemeen een gezellig karakter en, waren zij beter bezocht, zij hadden ongetwijfeld veel bij kunnen brengen tot het versterken van den onderlingen band der leden. De prijsvraag-uitschrijvingen schijnen ons het meest-gewaardeerde deel der maatschappelijke werkzaamheid toe. Zij geven aan jongelieden met talent gelegenheid zich bekend te maken. Over de drukwerken meenen wij te mogen zwijgen; wat daaromtrent door de leden op de vergaderingen in het midden werd gebracht, getuigde niet altijd van bijzondere ingenomenheid.

***

De Nederlandsche bouwkunst heeft ongetwijfeld behoefte aan een representatief lichaam. Dat is de Maatschappij in de eerste veertig jaren van haar bestaan geweest. Sinds evenwel in de laatste zestien jaren tal van andere vereenigingen ontstaan zijn, die geheel zelfstandig optreden, is de Maatschappij geen „paramount power", om met zeker Engelsch Staatsman te spreken, meer.

Het blijft altijd jammer, dat, wat bij elkander behoorde, dus verdeeld is geraakt. Was die verdeeldheid te voorkomen geweest? Wij gelooven van wel. Maar dan hadden, toen het getij verliep, de bakens verzet moeten worden.

De 18e-eeuwsche organisatie, der Maatschappij in 1842 gegeven, had omstreeks 1880 moeten worden veranderd. Toen was de tijd gunstig voor de oprichting van een architectenbond. Die gelegenheid heeft men echter laten voorbijgaan en, de organisatie behoudend, in verandering van personen heil gezocht. Die verandering was ongetwijfeld goed bedoeld en tal van jongeren uit dien tijd hebben voorzeker veel daarvan verwacht. De drijfkracht van een paar personen toch kan dikwijls wonderen doen.

Bij de Maatschappij bleef echter die drijfkracht uit. Het bestuur, in 1880 gekozen, had slechts oog voor uiterlijk vertoon, doch beseffe niet, dat de kracht van een lichaam daar onmogelijk kon schuilen. In plaats dat men poogde het gehalte der vergaderingen en der publicaties op een zoo hoog mogelijk peil te brengen, zette men zijn zinnen op een „eigen gebouw", alsof men daardoor de bouwkunstenaars van Nederland zou lokken.

Het heeft aan waarschuwingen, toen het nog tijd was, niet ontbroken. Al sinds lang blijkt het, dat die waarschuwingen van verstandige en ver-ziende menschen zijn uitgegaan. Want het maatschappelijk gebouw is een totaal mislukte speculatie.

Zal een lichaam in waarheid representatief optreden, dan behoort daarvan, doch op verstandige wijze, initiatief uit te gaan. Stelt men zich niet boven de partijen, dan kan van eene algemeene vertegenwoordiging natuurlijk geen sprake zijn. En nu moet het den onpartijdigen toeschouwer toch wel duidelijk geworden zijn, dat de Maatschappij in zake haar initiatief niet met veel oordeel heeft gehandeld. Waar het zaken gold, waarbij het algemeen belang onzer architecten betrokken was, gaf zij meestal geen kik. Toen evenwel een zoo zuivere partijzaak als de „Grafelijke-zaalquestie" aan de orde was, weerde zij zich op alle mogelijke wijzen.

Dat was onverstandig en heeft velen van haar vervreemd. Wij willen aannemen, dat de beweging tegen den referendaris voor kunsten en wetenschappen gericht was, wij willen tevens erkennen, dat de handelingen van dien ambtenaar dikwijls ergernis geven, maar wij mogen niet uit het oog verliezen, dat de questie verbonden was met een beginselvraag van zuiver-architectonischen aard. Wanneer de Maatschappij dit had willen inzien, dan had zij haar adres teruggehouden en zich daardoor het verlies van vele leden bespaard.

Kan, wat in 1880 verzuimd is, nu weer goed gemaakt worden? Wij gelooven het niet. Er zijn sedert zooveel grootere en kleinere vereenigingen gesticht, dat aansluiting vrij wel een onmogelijkheid schijnt.

Zoo moet dan de Maatschappij maar voortsukkelen, vergaderende, peinzende over haar „staat van bezittingen en schulden", vragende en antwoordende en met moeite het papier, dat zij op gezette tijden haren leden doet toekomen, bedrukt krijgende.

Verleden jaar schreven wij: „Als er geen verandering komt, als de maatschappelijke trekschuit slechts door de oude knol, die sleur heet, voortbewogen, met slakkengang in het kanaal der bouwkunst blijft glijden, dan zullen de passagiers meer en meer dit vervoermiddel verlaten, om zich van andere, die met hun tijd zijn medegegaan en die sneller vooruit brengen, te bedienen. Er zit nu een andere schipper in de roef. De heer Muysken, die achttien jaar lang den stuurstoel bezette, is door den heer Salm opgevolgd. De stuurmanskunst van den heer Muysken heeft zeker bij de passagiers geen onverdeelde bewondering gevonden. Nu en dan kwam het vaartuig in het riet terecht, vele der opvarenden werden dan ongeduldig, sprongen aan land en lieten de schuit voor wat zij was. Van den heer Salm is het te verwachten, dat hij beter koers zal weten te houden. Doch dit zal niet veel baten, zoo niet het jaagpaard, dat vroeger zoo goed voldeed, maar dat nu uit den tijd is, zijn welverdiende rust krijgt, de trekschuit aan den slooper verkocht wordt en een vaartuig met beter drijfkracht wordt aangeschaft."

Van dit alles is tot dusverre niets geschied en de toestand bleef dezelfde. Dit is zeker te bejammeren.

PRIJSVRAGEN

Nieuwe Studenten-sociëteit te Utrecht.

Blijkens eene in dit nommer voorkomende advertentie is de termijn voor het inzenden van antwoorden op deze prijsvraag een maand verlengd en worden deze vóór 1 Augustus a. s. ingewacht.

Krankzinnigengesticht te Triest.

Op 10 Aug. '96 schreef de Gemeente Triest een internationale prijsvraag uit voor het ontwerp van een krankzinnigensticht voor 570 patiënten (mannel. en vrouwel.), waaronder 70 klasse-patiënten.

Er werd een paviljoen-systeem voorgeschreven terwijl de bouwsom niet meer dan 800.000 florijnen mocht bedragen (inbegrepen centrale verwarming enz.). Het terrein leverde door de zeer groote hellingen en onregelmatigen vorm, groote moeilijkheden op.

Er werden uitgeloofd een prijs van 5000 en een premie van 2500 florijnen. De termijn van inzending werd 1 Mei 1897 gesloten.

De 12 ingekomen ontwerpen werden beoordeeld door een jury, bestaande uit de heeren: Giovanni Giachi, arch. te Milaan; Prof. Carlo Hesky, arch. te Triëst; benevens de heeren doctoren Luigi Canestrini, Achille Constantini en Giulio Seunig.

De uitgebreidheid van het vraagstuk, benevens de vele goede, veelal ook zeer uiteenloopende opvattingen van verschillende projecten, waren oorzaak, dat de jury aan geen bepaald plan den eersten prijs toekende. Zij verdeelde daarom de uitgeloofde prijzen over 3 ontwerpen, tevens voorstellende voor samenstelling van

het definitief ontwerp, nog van 3 andere ontwerpen gebruik te maken. Aldus werd besloten in de Raadszitting van 12 Aug. 1897.

Van deze 3 ontwerpen is thans dat van de heeren Ant. J. Sanders, te 's-Gravenhage en J. I. van Wuyckhuise, te Rotterdam, ingezonden onder motto „Humanité", door het Gemeentebestuur van Triëst aangekocht, om ook daaruit eenige der voornaamste deelen voor de samenstelling van het definitief ontwerp over te nemen.

Dit project bestond uit te zamen 27 gebouwen, voorgesteld op 33 teekeningen.

De beschikbare bouwsom, door alle inzenders verre overtroffen, werd ook door de Jury veel te laag geoordeeld.

De bijgevoegde raming voor het ontwerp „Humanité" bedroeg ± 1,236,000 florijnen.

Parkaanleg van den Godesberg.

Volgens de „Deutsche Bauzeitung" heeft de gemeente Godesberg een prijsvraag uitgeschreven voor een parkaanleg van den Godesberg; het programma bestaat uit zeven korte paragrafen en de mededeeling dat een jury van zeven personen zal worden benoemd. Volgens § 2 wordt een plan van aanleg op de schaal van 1 à 500 verlangd met doorsneden en profielen op de schaal van 1 à 100, een uitvoerige toelichtende omschrijving en een begrooting van kosten, § 3 schrijft voor dat te laat ingediende en gebrekkige ontwerpen buiten beoordeeling blijven, terwijl § 4 de hoeggrootheid der te besteden kosten aangeeft en den medewerkers het recht geeft de uitgetrokken sommen op andere wijze te verdeelen. De vijfde paragraaf luidt dat de ontwerpen met het karakter van het landschap, het eigenaardige van de ruïne en de aan te brengen restauratie moeten overeenstemmen en stelt den eisch, dat het middeleeuwsch karakter bewaard en gekunstelde deelen vermeden moeten worden; § 6 houdt de zonderlinge bepaling in, dat alle ontwerpen zonder betaling het eigendom der gemeente worden, en § 7 bepaalt den termijn van inlevering en schrijft de toevoeging van het adres van den ontwerper in een gesloten couvert voor.

Op een verzoek om nadere inlichtingen omtrent de bedoeling der restauratie, antwoordde de burgemeester bij ongefrankeerden brief, dat het wenschelijk is het terrein ter plaatse te bezichtigen en dat hij zich vooralsnog niet kon uitlaten over de vragen of ook de niet bekroonde ontwerpen eigendom der gemeente zouden blijven en door welke personen de jury zou worden benoemd.

De bepaling, dat er drie prijzen van 100, 75 en 50 mark zouden gegeven worden, toont duidelijk aan, dat ook in Duitschland sommige prijsvraag-uitschrijvers geen hoogen dunk hebben van den arbeid, aan dergelijke opdrachten verbonden.

Het „Zeitschrift für Gartenbau und Gartenkunst" en de „Verein deutscher Gartenkünstler" hebben de deelneming aan deze prijsvraag ontraden.

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TE BARCELONA.

De heer André Mulder, vice-consul van Spanje te 's-Gravenhage en vertegenwoordiger in Nederland van het gemeentebestuur te Barcelona in zake de Internationale tentoonstelling van kunst en kunstnijverheid, tevens lid van de jury, heeft officieel medegedeeld, dat de navolgende onderscheidingen aan Nederlandsche inzenders zijn ten deel gevallen:

Gouden medaille: Louis Apol, C. Bisschop, Théophile de Bock, P. J. C. Gabriel, M. van der Maarel, H. W. Mesdag, Evert Pieters, Thérèse Schwartze, P. Stortenbeker, Bart v. Hove en de „Haagsche Plateelfabriek Rozenburg".

Zilveren medaille: G. H. Breitner, John. F. Hulk, H. W. Jansen, I. C. U. Legoer, Willy Martens, W. P. Schütz en G. P. v. Waning.

Bronzen medaille: E. Frankfort, W. Hamel, J. G. Heijberg, D. de la Mar, H. M. Krabbé, A. F. Reicher en E. R. D. Schaap.

Eervolle vermeldingen: Mevr. Bilders—Van Bosse, A. Briët, H. A. C. Dekker, H. J. Haverman, C. Pruys v. d. Hoeven, D. Wiggers, Graadt van Roggen en J. Taanman.

Nederland is op deze tentoonstelling waar de Hollandsche kunst en kunstnijverheid slechts in zeer geringe mate bekend waren, uitstekend vertegenwoordigd. Wordt de Hollandsche schilderkunst daar niet weinig bewonderd, ook in de kunstnijverheidsafdeeling was men bijzonder ingenomen met de inzending van de „Haagsche Plateelfabriek Rozenburg", waaraan de jury met algemeene stemmen een gouden medaille toekende.

Door de gemeente Barcelona is 42,000 peseta's disponibel gesteld voor aankoop van schilderijen voor het stedelijk museum aldaar, waarvan aan de Nederlandsche afdeeling 13,000 competeeren, voor welk bedrag met gouden medaille bekroonde schilderijen zullen worden aangekocht, terwijl in de afdeeling kunstnijverheid het meerendeel der belangrijke inzending van de „Haagsche Plateelfabriek Rozenburg" met hetzelfde doel is aangekocht.

VARIA.

Een gedenkteeken.

Den 25n Mei jl. werd met groote plechtigheid onthuld het gedenkteeken op het graf van den architect Freiherr von Hasenauer op het centrale kerkhof te Weenen. Het monument, vervaardigd naar een ontwerp van den architect Otto Hofer en den beeldhouwer Johannes Benk, verheft zich boven het door de stad Weenen afgestane „eere"-graf en werd opgericht door de kunstenaars en handwerkslieden, die de vele bouwwerken van den overledene hielpen tot stand brengen.

Internationaal Congres.

Het eerste Internationaal Congres voor openbare kunst zal van 24 tot 28 September a. s. te Brussel plaats hebben. Het wordt georganiseerd door het „Oeuvre nationale Belge"; de te behandelen vragen omvatten drie groepen, en wel: de openbare kunst 1o. van het standpunt des wetgevers; 2o. uit een maatschappelijk en 3o. uit een technisch oogpunt. Mededeelingen en opmerkingen, die op dit gebied van belang kunnen worden geacht, moeten vóór 15 Augustus gezonden worden aan de „Administration de l'Oeuvre de l'Art public, Hotel Ravenstein Brussel.

Een Amerikaansch Hotel.

Men heeft thans te New-York een reuzengebouw onderhanden, dat vele andere van dien aard ver achter zich laat. Dit gebouw, „Hotel Astoria" geheeten, moet in 7 jaar gereed zijn en zal ongeveer 36 millioen gulden kosten. Het beslaat een oppervlakte van 168 × 130 M. en bevat twee kelderverdiepingen en 16 étages bovengronds, die elk al een hotel op zich zelf vormen; het verkeer van de hoogere en lagere „gewesten" met de aarde wordt door acht lifts onderhouden. Op den begane-grond vindt men twee groote restaurants, terwijl de onmiddellijk daarboven gelegen verdieping appartementen bevat voor den President der Republiek en vorstelijke personen, die New-York bezoeken. De overige 14 verdiepingen, die voor 1500 personen zijn ingericht, bevatten verschillende grootere lokalen, waaronder zalen, die meer dan 900 M². oppervlak beslaan. Natuurlijk is het geheele gebouw brandvrij.

Marmercement.

Het bekende Engelsche Keene-cement, dat ook hierte-lande nog al gebruikt wordt, schijnt een concurrent gekregen te hebben, althans, naar de *Deutsche Bauzeitung* mededeelt, heeft het marmercement der gipsfabriek te Walkenried (Harz) in den laatsten tijd bij eenige groote bouwwerken in Duitschland toepassing gevonden. Zoo werd o. a. het ten vorigen jare gebouwde hertogelijke mausoleum te Dessau inwendig geheel met dit materiaal bepleisterd. Het oorspronkelijk helderwitte marmercement wordt door de fabriek desverlangd ook in lichte tinten geleverd. De bepleistering met dit materiaal hecht uitstekend op eene vaste onderlaag; het wordt steenhard en kan zeer goed gepolitoerd worden.

VERNIEUWING VAN FUNDEERINGEN.

Naar aanleiding van de verzakkingen der N.-Z.-kapel te Amsterdam, deelde de heer D. J. Nijland, architect aldaar, dezer dagen in het *Handelsblad* het volgende mede:

Met belangstelling nam ik kennis van hetgeen in uw blad voorkomt, betreffende de fundeering van het aloude kerkje, genaamd de N. Z. kapel in de Kalverstraat. Ongaarne zoude ik het gebeuw, dat een schilderachtige oase vormt in de eentonige winkelrij en de niet altijd karakteristieke huizen der omgeving, zien verdwijnen. Ja, ik heb dikwijls gewenscht, dat omstandigheden het zouden medebrengen, de winkeltjes en huisjes, die het omklemmen, te doen verdwijnen.

Te spreken over de herinneringen, die zich aan dat gebouw, de „Heilige Stede", in verband met de opkomst van Amsterdam, vastknoopen, laat ik gaarne aan de beoefenaars van geschiedenis en oudheid over; ik wensch hij deze alleen, op grond van veelvuldige ervaring, mijne meening in het openbaar te kunnen te geven, dat de fundeering al bijzonder slecht moet zijn, om tot afbraak der omringende huizen, laat staan van het kerkje zelf, te noodzaken.

Ik heb bij herhaling, in mijn werkzaamheid bij een onzer architecten, het toezicht gehad op herstellingen van fundeeringen, waarbij zelfs de betrokken huizen ter nauwernood inwendig gestut werden, ja bewoond bleven.

Een der belangrijkste was het oprangen op eene nieuwe fundeering der muren van een groot hoekhuis, gelegen aan een der aanzienlijkste grachten en een der drukste straten.

Dat huis was in den letterlijken zin des woords aan het invallen. Bijna van dag tot dag kon men de verbreeding van scheurtjes in het bestaande stukadoorwerk en de verbreking van daarover geplakte papierstrookjes waarnemen.

Bij opgraving der fundeering bleek, dat zij inderdaad inderdaad was vervaardigd. Wellicht door verandering in een voorgenomen bouwplan stonden er palen geheel buiten de voetingen der muren: kespen van den eenen paal naar den anderen waren verbroken of niet te vinden, enz.

Besloten werd — daar het inheien van nieuwe palen gelijkstond met het afbreken van het kostbare gebouw — een constructiewijze te volgen, die vroeger in Amsterdam (en met succes) algemeen was toegepast.

Men beacht, ter weerszijden naast de bestaande muren, groote bossen eiken stiloten aan, van 5 à 6 meter lengte, 't geen geschieden kon door deze eerst in schuine richting in den slappen bodem te drukk n en daarna met een handhei an te slaan.

Deze bossen stiloten werden op bijzondere wijze met keepen of slikhouten aan elkander verbonden en daarna volgestort met beton, op welke betonstorting de binnenmuren werden gevangen. Langs de buitenmuren werden penanten gesteld, door lukassingen aan den muur verbonden.

Tot het verrichten der kort omschreven werken (alleen in een technisch blad zou ik mij grooter uitvoerigheid veroorloven) was het gebouw gestut.

Elders (waar het gemeentebestuur ontpoldering had toegezegd doch nagelaten) waar de paalkoppen verrot waren, werden de palen bij twee koppels tegelijk tot het gave gedeelte afgezaagd, van nieuwe keepen voorzien en de muren tot aan de bestaande opgemetseld. Om bij de oude keepen te komen, waren zij met staande, naar elkander toeloopende tanden (overeenigend dus) weggenomen.

Deze huizen, waarop de bewerking is toegepast, zijn zelfs niet ontruimd geworden.

Ik zoude deze voorbeelden met een aantal kunnen vermeerderen. Het zij herhaald, dat de slechte toestand van eene fundeering niet aan het behoud van een gebouw behoeft te doen wanhopen.

In het uiterste geval kan men een fundeering-methode toepassen, bij de gasfabriek aan de Linnaeusstraat, onder hoogst moeielijke omstandigheden met volkomen succes gebezigd, te weten het door uitgraving in den bodem doen afdalen van ijzeren buizen tot op het zand (in de Kalverstraat vermoedelijk op een diepte van 10 of 12 meter aan te treffen); welke buizen met beton gevuld, onwrikbare steenen palen, op vasten grondslag vormen, en ter weerszijden der hoofdsteunpunten aangebracht en onderling gekoppeld, iedere versterking der muren mogelijk maken.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van Woensdag 1 Juni 1898.

Na voorlezing der notulen van de vorige vergadering en behandeling der ingekomen stukken, werd medegedeeld dat zich drie personen voor het lidmaatschap hebben aangemeld.

Nu kwam aan de orde het bepalen van de bijdrage van de afdeeling, in de kosten voor de commissie tot onderzoek naar „honorarium-tabellen". Bij de behandeling werd gelezen het hoofdartikel van *De Opmerker* van 28 Mei jl. dat gelijke strekking had als door de Technische Vakvereeniging beoogd. Besloten werd aan de redactie van dat blad dank te betuigen en de hierboven genoemde bijdrage voorloopig op *f* 25 te stellen.

Hieraan werd goedgevonden uit de kas der afdeeling een bijdrage te geven voor de nagelaten betrekkingen van het te Rotterdam overleden lid der Vereeniging, en de vergadering gesloten.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „de Opmerker", 's Gravenhage.

Mijnheeren!

Naar aanleiding van het feit, dat in den boezem van onze Vereeniging, maatregelen worden genomen, die leiden moeten tot het samenstellen van een commissie voor onderzoek naar de bestaande toestanden met betrekking tot honorariums, welke maatregelen op onze jongste vergaderingen een onderwerp van bespreking uitmaakten, zooals uit de verslagen dier vergaderingen blijkt, werd uw hoofdartikel van 28 Mei jl. in die van gisteren voorgelezen.

Na lezing hiervan beweesen een davorend applaus, dat uw artikel algemeen instemming vond en deed een der leden het voorstel u onzen dank te betuigen voor dat artikel, waarvan zin en strekking, zooals u begrijpen kunt, onze volkomen sympathie bezitten.

Wij kwijten ons hiermede van de aangename taak, ons door de leden opgelegd en vertrouwen dat u dit schrijven in uw eerstvolgend nummer zult willen opnemen.

Hoogachtend,

Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam der *T. V.-V.*:

H. J. C. HAVER, *Voorzitter.*
MASEREEUW, 1ste *Secretaris.*

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De heer F. Uldall, architect te Randers (Denemarken), die vroeger aan het Rijks-museum eene hoogst merkwaardige verzameling schonk van afdrukken van inschriften, voorkomende op Nederlandsche kerkklokken in Denemarken, benevens eene uitvoerige beschrijving daarover, heeft opnieuw eene belangrijke aanbieding aan het Museum gedaan. Dit geschenk bestaat uit de volgende boekwerken, die in de bibliotheek van 's Rijks Museum zijn opgenomen:

1o. De jydske Granitkirkers Alder, door F. Uldall.

2o. Danske Tufstens-Kirker, van dr. Jacob Helms. (1 deel in folio met vele illustratiën en 1 album.)

Dit werk bevat o. a. een overzicht van de tufsteenkerken in Nederland.

3o. Sallinglands Kirker, van J. F. C. Uldall (1 deel tekst met album.)

4o. Twee boekjes, van wijlen professor Johnstrup, over Geologische Formatiën in Denemarken.

Aan den schenker is de dank der Regeering betuigd.

Amsterdam. Den 14den Juli a. s. zal de heer B. van Hasselt, gedelegeerd lid bij den raad van administratie van de Hollandsche Spoorweg maatschappij, den dag herdenken waarop hij voor 25 jaren in betrekking bij de Maatschappij trad. Het personeel dier Maatschappij besloot zijn chef een cadeau te geven en hiervoor werd een inschrijving geopend, waardoor een flink kapitaal werd bijeengebracht. De heer Van Hasselt echter heeft gemeend dit

cadeau niet rechtstreeks te mogen aanvaarden, doch uit sympathie voor het corps het ook niet te verwerpen. Hij heeft daarom door een bijdrage het cadeau verdubbeld en het kapitaal nu beschikbaar gesteld voor een op te richten fonds tot ondersteuning van weduwen en weezen van spoorweg-ambtenaren en beambten.

— In het jongste „Bouwkundig Weekblad" gaf de heer Henri Evers eene vleiende kritische beschrijving van de St.-Bavo kerk te Haarlem.

ROTTERDAM. De heer Th. C. Simons, beeldhouwer, conservator aan de Rijks-academie van Beeldende Kunsten en lecraar in esthetica en kunstgeschiedenis bij het M. O. te Amsterdam en te Rotterdam, is bij gelegenheid van zijn vijf-en-twintigjarige ambtsvervulling in gelijke hoedanigheid aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, door dat lichaam benoemd tot lid van verdienste.

HAARLEM. In tegenwoordigheid van tal van directeuren van de Maatschappij tot bevordering van Nijverheid en verschillende genoodigden, werden de nieuwe tentoonstellingszaal en het laboratorium van het Koloniaal Museum in gebruik gesteld. Prof. H. Wefers Bettink, uit Utrecht, hield daarbij eene voordracht over het verband tusschen theorie en practijk bij het scheikundig onderzoek.

DORDRECHT. De Vereeniging tot instandhouding van Oude Gebouwen heeft een oud gevelrijo aan den Augustijnenkamp hersteld en daarmede haar eerste werkstuk afgeleverd. Deze vereeniging heeft den gemeenteraad subsidie aangevraagd voor het verschaffen van geldelijken steun bij het restaureeren van oude gebouwen, en hoewel de kansen voor de inwilliging niet slecht stnan, was er nog geen besluit genomen, toen de gelegenheid zich opdeed om aan het werk te gaan.

De eigenaar van het gemeemde geveltje ontving eene subsidie, en verbond zich de herstellingen te doen plaats vinden volgens aanwijzing, teekeningen en plannen, hem door de Vereeniging te verschaffen. De restauratie is nu afgeloopen; de gebreken zijn hersteld en het beeldhouwwerk is aangevuld, zoodat het huisje er weer goed uitziet en voor langen tijd kan meegaan. De kosten hadden ditmaal weinig te beduiden, maar in het belang der zaak wordt reikhalzend uitgezien naar een subsidie der gemeente, waardoor het mogelijk wordt om te geraken tot den steun, die van rijkswege haar is toegezegd.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat zijn benoemd tot leidingeweon opzichter A. van Schaik, bij het uitvoeren van baggerwerk in de Boven-Merwede, en W. Kamp en W. Ph. A. Knijff, bij het verrichten van peilingen in de Noordzee.

— In de onlangs gehouden algemeene vergadering van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam zijn tot leden van verdienste benoemd de heeren P. J. C. Gabriël, Théophile de Bock en P. Dupont, wier werken op de Vierjaarlijksche zijn aangekocht voor het Museum Boymans.

— Bij den waterstaat in Ned. Indië is een tweejarig verlof verleend wegens ziekte aan den ingenieur 2e kl. D. A. Koster.

— Voor de examens B der Rijks polytechnische School (overgangsexamens) hadden zich aangemeld 284 candidaten en wel voor het eerste gedeelte 155, waarvan zich vóór of gedurende het examen 31 candidaten terugtrokken. Voor het tweede gedeelte en het geheele examen hadden zich aangemeld 129 candidaten waarvan zich eveneens vóór of gedurende het examen 7 terugtrokken.

Voor het eerste gedeelte zijn geslaagd de heeren:

Art. 61, 62 en 64: L. A. M. Ankersmit, P. Binkhorst, J. W. Birzle, J. Blackstone, H. J. Bootje, P. H. V. Bongaerts, G. J. van den Brock, W. C. G. H. Broekman, A. Bijl, J. J. Canter Cremers, S. de Clercq, C. G. Cramer, C. H. J. Driessen, J. H. A. Haarman, W. Hiebendaal, W. J. Kalis, C. P. Kesper, J. J A. Knoote, C. Leemans, J. J. van Leeuwen, G. Leignes Bakhoven, J. A. de Lint, C. M. Lugten, E. Marx, D. Meijer, E. J. C. Meyll, W. J. Niermeijer, J. B. Onderwater, F. W. Th. van Oordt, A. G. Quarles van Ufford, P. A. Roelofsen, L. Th. van Rossc, A. Schotel, F. Schutz, S Snuijf Jr., J. W. Stoutjesdijk, A Streiff, H. F. Streiff, W. van Warmelo, H. C. Wesseling en W. F. de Wilde.

Art. 64: A. F. J. Beukers, F M Beukers, Z. S. Beijl, R. Blommendal, W. A Both, J H. C. de Brey, J. E van der Burg, M. H. Crans, F. J. J. Driessen, R. J. Dijkhuis, G. J. Elias, W. C. Engel, W. A. de Graaf, C. A. Guffroy, F. P. Haverkamp Begemann, M. van der Horst, W. van Houten, F. H. Hayskes Jr., R. Klein, J. P. Koerts, N. Koomans, W. E Kreijtbosch, P. Labrijn, F. J. Lamp, P. Lohr, J. K. Merex, C. Moes, F. Muller Jzn., H. H Nieuwenhuis, A. Pot, F. J. Ravenek, L. F. van Ravenswaaij, J. C. van Reekum jr., J. A. Reus, J. Rodenburg, J. Röell, J. Schalij jr., H. L. Slinkers, W. F. Staargaard, J. Strumphler, J. D. Tours, F. C. Tuijl Schuitemaker, C. J. van Vliet, E. de Vries, H. van der Waerden en E. P. Wellenstein.

Art. 63, 64: A Koeving, D. L. H. van Raalte en C. Leemans.

Art. 64, 65: J. van Braam Houckgeest, H. Cool, P. L. Dubourcq, F. Z. Ermerins, B. van Faber, C. A. van Goudoever de Jongh, J. A. Gretterink, J. Sonneveld en C. W. Visser.

De uitslag van het tweede gedeelte en van het geheele examen zal vermoedelijk 11 Juni bekend worden gemaakt.

— De heer W. K. N. Geerling, directeur der gasfabriek te Almelo, is benoemd tot onder-directeur der gemeentelijke gasfabrieken te Amsterdam.

— Op de voordracht voor architect der gemeente Smallingerland komen voor (alph.) de heeren L. van Asperen, te Leeuwarden; D. M. Koldijk, te Enschede; M. G. van Manen, te Drachten; J. Nauta, te St Anna; R. Wibbeling en K. Zwerver, beiden te Drachten.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Voor den dienst in Ned. Indië worden gevraagd: negen civiel-ingenieurs in het bezit van het diploma, bedoeld bij art. 61 der wet van 2 Mei 1863 (*Stbl.* n°. 50), en twee werktuigkundige-ingenieurs in het bezit van het diploma, bedoeld bij art. 64 der bovengenoemde wet.

Van de civiel-ingenieurs zullen acht worden bestemd om te worden benoemd tot adspirant-ingenieur bij den waterstaat en de burgerlijke openbare werken, terwijl één civiel-ingenieur en de twee werktuigkundige-ingenieurs bestemd zijn om te worden benoemd tot adj.-ingenieur bij de exploitatie van Staatsspoorwegen.

Zij, die voor plaatsing in aanmerking wenschen te komen, behooren zich vóór 1 Augustus 1868 bij eenvoudig adres te wenden tot het Departement van Koloniën. De civiel ingenieurs zullen hebben op te geven voor welken der twee bovengenoemde takken van dienst zij uitsluitend of bij voorkeur in aanmerking wenschen te komen.

Aan de uitzending is verbonden:

a. overtocht voor een ingenieur en rookende passagier 1e kl. c. q., ook voor het wettig gezin;

b. eene gratificatie voor uitrusting, ten bedrage van f 1500;

c. eene voorloopige bezoldiging van f 150 's maands, ingaande met den dag van inscheping naar Ned.-Indië.

De bezoldigingen van een aspirant-ingenieur bij den waterstaat en van een adjunct-ingenieur bij de Staatsspoorwegen bedragen f 250 's maands. Zie verder *Staatscourant* n°. 124.

— Leeraar voor den scheepsbouw, de werktuig- en stoomwerktuigkunde en het rechtlijnig teekenen, voor de zeevaartschool te Rotterdam. Inl. bij den directeur. Adres op zegel vóór 11 Juni aan B. & W.

— Opzichter bij de uitvoering van een kaaimuur te Zierikzee. Adres den gemeentebouwmeester. (*Zie advert. in dit no.*)

— Jong Teekenaar aan de Tilburgsche stoomketelfabriek van Gebr. Deprez te Tilburg.

— Bouwkundig opzichter, voor 2 à 3 maanden, bij eene villa-verbouwing. Adres den arch. R. de Vries te Wageningen, met opgaaf der laatste betrekking en verlangd salaris.

— Opzichter-teekenaar voor 3 maanden. Salaris f 70 per maand. Adres met getuigschrift en portret, no. 115, Bureau *Leeuwarder Cr.*

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1.	Opz.-teek., burger- en waterb. kunde,	leeft.	29	j.	geh.	verl.	sal.	/ 60–70 p. md
2.	Opzichter	„	28	„	„	„	„	60 „ „
3.	Opzichter	„	38	„	„	„	„	80 „ „
4.	Opz. of Teek.,	leeft.	23	j.	ongeh.	„	„	„ 60–80 „ „
5.	Opz., waterpassen,	leeft.	27	„	„	„	„	?

Gemeentewerken van Zierikzee.

Bij de uitvoering van een KAAIMUUR wordt met 1° Juli GEVRAAGD:

EEN OPZICHTER.

Brieven met opgaaf van verlangd salaris te zenden aan den Gemeentebouwmeester.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

HOUTCEMENT

BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door

W. J. VAN ELDEN Hz.

Lood- en Zinkwerker,

Singel 229 b/d Paleisstraat,

AMSTERDAM.

Vertegenwoordiger der sedert 1868 gevestigde firma CARL SCHMIDT & Co., te *HIRSCHBERG in Silezie.*

Material ook afzonderlijk verkrijgbaar.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BOLJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Marmeren Schoorsteenmantels EN Grafmonumenten,

MAGAZIJNEN:

Amsterdam Bloemgracht 77, Rotterdam, Delftschestraat 61,

Beleefd aanbevelend:

G. & J. COOL,

Fabrikanten.

C. JUNKERS

STEENFABRIEK „MISSION"

STATION TEGELEN

STEIJL BIJ VENLO

Opbouwen van

FABRIEKSSCHOORSTEENEN.

Radiale Machinale Gatensteenen.

NAGEPERSTE GEVELSTEENEN

(Appelbloesem.)

PROFIELSTEENEN.

Klinkers.

Waalvorm en Drielingen.

J.J.B.J. BOUVY

DORDRECHT

Vitrauphanie.

L. B. PAËRL en ZOON,

Magazijn van Behangselpapier,

gevestigd sedert Ao. 1785.

Nieuwe Hoogstraat 7, AMSTERDAM.

Speciale Prijzen voor H.H. Architecten en HH. Bouwers.

Staalboeken worden op zigt gezonden.

Vitrauphanie.

HOUTEN Parketvloeren.

GEBR. VAN HALSEN,
stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

Dordrechtsche Asphalt-Fabriek

Bekroond te PHILADELPHIA, PARIJS, AMSTERDAM enz.

Prima **Asphalt-Dakpapier** in alle zwaarte, **Asphalt Daklak, Asphalt Mastiek, Stukadoors-Asphalt, Asphalt Isoleerplaten** enz. Alle ASPHALTWERKEN worden onder **garantie** en tegen **billijken prijs** verzaardigd.

Firma ROODENBURG & Co.

ADVERTENTIE-BUREAU van „De Opmerker",

2e Schuytstraat 102, 's-Gravenhage.

Het Advertentie-bureau van „De Opmerker" beveelt zich aan voor de plaatsing van advertentiën in alle Binnen- en Buitenlandsche Dag- en Weekbladen.

*** De Commissie voor het bouwen der

Nieuwe Stad. Sociëteit te Utrecht

maakt bekend, dat de termijn voor het inzenden van antwoorden op de prijsvraag,

één maand is verlengd

en dus antwoorden worden ingewacht vóór

1 Augustus a. s

AANBESTEDING

HET BESTUUR van de Vereenigde Polders **GROOTE BOOM- en GOODSVLIET** zal op **Zaterdag 18 Juni 1898**, des namiddags **één uur**, in het Koffiehuis van A. BEERENS, te **ST. KRUIS**,

aanbesteden:

het maken van Werken tot aanleg eener Grindbaan over een gedeelte Dijk, tusschen de Polders Groote Boom, Goodsvliet en Sophia, met het onderhoud tot 15 October 1899.

RAMING ƒ 4210,—.

Aanwijs in loco op **Zaterdag 11 Juni a. s.**, des voormiddags **10 uren**, te vergaderen aan de Herberg *„de Vriendschap"*, bij Bakkersdam.

Bestek op franco aanvraag en tegen betaling van **ƒ 0.52** van af **6 Juni a. s.** te bekomen bij den Ontvanger-Griffier.

Het Bestuur voornoemd:

C. V. VAN OOSTENWIJK STERN, Dijkgraaf.

Mr. A. A. J. VAN DEN BROECKE, Ontvanger-Griffier.

AANBESTEDING

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *STAD DELDEN*, zullen op den **13 Juni a. s.**, des avonds ten 8 uur, op het Stadhuis aanbesteden:

De verbouwing van eene Landbouwerswoning op de Nijlands Erven, gelegen in de gemeente Ambt Delden en bewoond door J. Nijland.

Aanwijzing op denzelfden dag, des voormiddags 10 uur.

De gezegelde inschrijvingsbiljetten moeten vóór 8 uur 's avonds worden ingeleverd.

Het bestek ligt van af heden ter lezing op het Stadhuis op werkdagen van des voorm. 9 tot 12½ uur.

DELDEN, 28 Mei 1898.

Burgemeester en Wethouders van Stad Delden:

VAN SUCHTELEN VAN DE HAARE, *Burgemeester.*

WIJBENGA, *Secretaris.*

AANBESTEDING.

HET BESTUUR der Waterkeering van den Calamiteusen Polder **NIEUWE NEUZEN** zal op

Dinsdag den 14den Juni 1898,

des namiddags te **3** uren, in het Nederlandsch Logement, bewoond door Mejuffrouw de Wed. F. A. SUSIJN, te **Ter Neuzen**, in het Openbaar

aanbesteden:

het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1899, van de Aarde-, Kram-, Rijs en Steenglooiingwerken en van het maken van werken tot Dijksverbetering, enz.

De besteding geschiedt volgens § 1 der A. B.

Het bestek zal, van af den 28sten dezer, ter inzage liggen in het Directiegebouw en ten Kantore van den Secretaris-Ontvanger, en is op franco aanvraag, tegen dadelijke betaling der kosten ad **ƒ 1.—**, bij hem verkrijgbaar.

De aanwijzing zal plaats hebben op Dinsdag den 7den en op Vrijdag den 10den Juni a. s., van voormiddags 9 tot 11 uren, waartoe zal worden bijeengekomen aan het Directiegebouw, terwijl buitendien geen aanwijzing geschiedt.

TER NEUZEN, den 25 Mei 1898.

Het Bestuur voornoemd,
M. DE REGT, Voorzitter.
J. STURM, Secr.-Ontv.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845

's-GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Aanbesteding.

HET BESTUUR der Waterkeering van den Calamiteuzen **Oost-Bevelandpolder** zal op

Woensdag den 22 Juni 1898,

des voormiddags te **11** uren, in het Gemeentehuis te **Wilhelminadorp**, onder nadere goedkeuring,

aanbesteden:

het verbeteren en onderhouden der Waterkeerende werken aan gemelden Polder over den dienst 1898/1899.

De besteding geschiedt volgens § 1 der A. B.

Het bestek ligt ter lezing bij J. VAN DIJKE, te *Wilhelminadorp*, en is tegen betaling van **30 cents** van af 8 Juni a. s. verkrijgbaar bij den Secretaris-Ontvanger.

Aanwijzing der werken op Woensdag den 15 en Zaterdag den 18 Juni a. s., telkens van 10 tot 12 uren.

Samenkomst bij het Poldermagazijn.

Buitendien geschiedt geene aanwijzing.

WILHELMINADORP, 2 Juni 1898.

Het Bestuur voornoemd,
H. A. HANKEN, Voorzitter.
C. SNIJDER, Secr.-Ontv.

Nederlandsche Maatschappij voor MONIER-WERKEN te Amsterdam.

Directeur: J. N. LANDRÉ,

Cement-IJzerwerken,
volgens de systemen
MONIER, RABITZ en aanverwante stelsels
WATERDICHTE WERKEN,
als Kelders, Reservoirs, Regenbakken, Baken Privaatputten, Kuipen enz.
Gewelven, Vloeren, Buizen, Tunnels, Muren
Bescherming tegen Brand.
BRANDVRIJE KELDERS.
Kantoor: 3e Weteringdwarsstraat 36.
Werkplaats: Jaagpad bij den Omval *(Weesperzijde).*

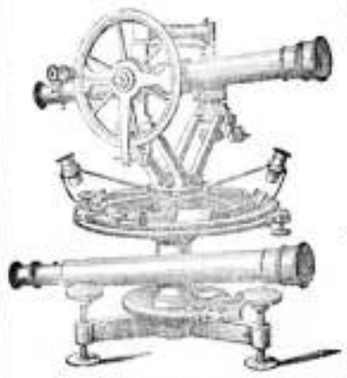

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 24. ZATERDAG, 11 Juni 1898

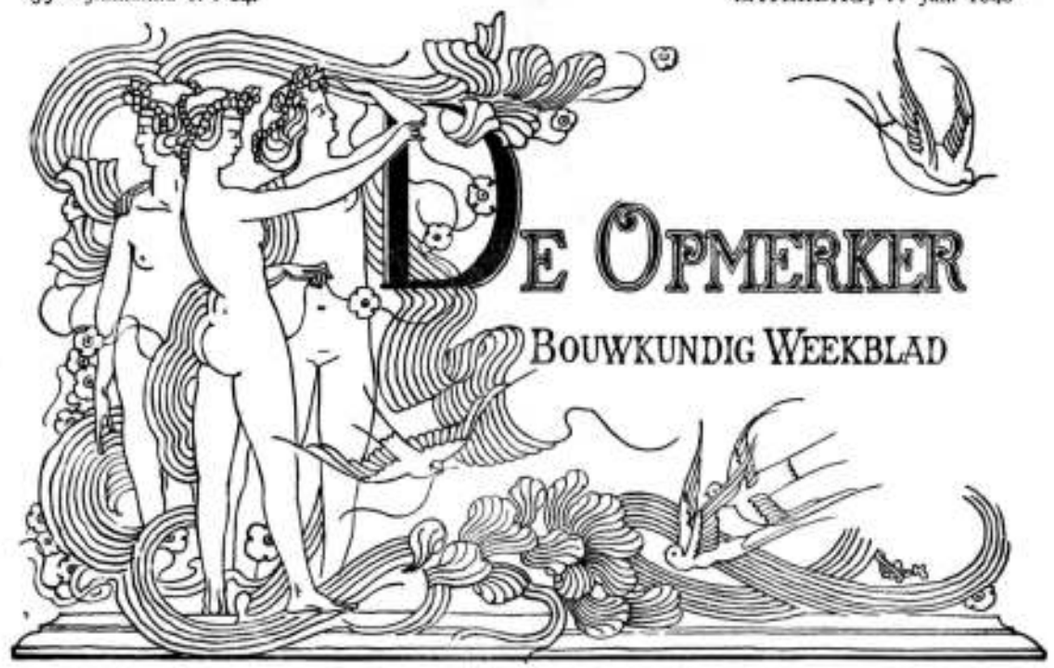

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuitstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

DE RECHTE LIJN.

Wij hebben, in onze jeugd, een definitie van de rechte lijn moeten leeren. Wie onzer nog zijn grootgebracht bij Lacroix en Kempees, om van De Gelder maar te zwijgen, vernamen, dat de rechte lijn de kortste weg tusschen twee punten is. Deze eenigszins huiselijke maar ontegenzeglijk ook duidelijke definitie kon den lateren schrijvers van leerboeken niet meer bekoren. Genetische definities kwamen in de mode en van een kortsten weg was geen sprake meer. De rechte lijn werd gezegd te ontstaan wanneer een punt zich in één richting bewoog. Sedert zijn er ongetwijfeld al weer andere definities van de rechte lijn in zwang gekomen, voornamelijk ten bate van hen die schoolboeken schrijven, een werkje, waarmede, als men maar altijd voor nieuwe verbeterde drukken zorgt, nog wel een duitje valt te verdienen.

Enfin, de rechte lijn bekommerde zich niet om de definities, doch zij bestond en bleef bestaan. Ja, zelfs bleef zij voor den mensch hoogst nuttig, zoo goed als de koe en andere dergelijke zaken meer. Alleen de beeldende kunstenaars hadden aan de rechte lijn een hekel, omdat zij meenden dat zij onnatuurlijk was. Daarom gaven zij voorwerpen, die de nuchtere mensch als door rechte lijnen begrensd waande, met min of meer kromme of zigzagsgewijze slingerende omtrekken weer. Dat was, meenden zij, artistieker.

Vooral toen het impressionisme de markt beheerschte, was de rechte lijn onder artiesten in miscrediet. De flinke prijzen, die een Israëls of een Maris bij veiling opbrengen, noopten vele jongeren, om ook het impressionistisch gebied te gaan betreden. De meesten van hen zijn echter te laat gekomen, want het impressionisme bleef niet lang in de mode. Wel zullen, althans vooreerst, schilderijen van Israëls en Maris nog hooge prijzen besommen, wel zullen, als hun vervaardigers het penseel voorgoed neerleggen, dag- en kunstbladen hun lof bezingen, maar een andere richting is in de kunst ontstaan, een richting die de rechte lijn meer tot eere heeft gebracht.

Ieder, die in de laatste jaren tentoonstellingen bezocht, heeft er zich van kunnen overtuigen, hoeveel meer de schilders van thans de liniaal gebruiken. Ook beeldhouwers beginnen reeds dit voorbeeld na te volgen.

En de bouwmeesters? Voorheen als thans begonnen zij al „rechtlijnig teekenende" hunne eerste wankelende schreden op het doornig pad der kunst te doen. Maar vroeger waren zij er op uit, om, als zij eenmaal „artisten van naam" geworden waren, in hunne ontwerpen alle rechtlijnigheid zooveel mogelijk te ontgaan. Thans evenwel is dit anders geworden. De rechte lijn viert bij het tegenwoordig geslacht triomfen, waarvan zij (als zij ooit slaapt) nimmer gedroomd heeft.

***

Zoo zijn wij dan nu in het teeken van de rechte lijn. Maar de filozofische beschouwing had zich met haar, als kunstuiting, nog niet ingelaten. Kon dit, mocht dit zoo blijven? Neen, duizendmaal neen. Daar *moest* een man opstaan, die ons de esthetica der rechte lijn zou schrijven. Gij meent misschien dat zijn naam met een B begint, dat hij tot de Hollandsche natie behoort, dat ons kleine land op dien diepzinnigen geleerde roem mag dragen? Misgeraden, misgeraden! Het is een zoon van Germanje — het land, waar de bespiegelende wijsbegeerte van ouds haar trouwste beoefenaars vond — die ons komt mededeelen, wat er al zoo in een rechte lijn valt op te merken. Hij heet A. Endell, een naam, dien men wel zal doen, goed te onthouden.

***

Volgen wij den schrijver op den voet. Zooals het bij een rechtgeaard filozofisch betoog past, is het niet steeds even gemakkelijk te begrijpen. Wij zullen dan, naar de mate onzer zwakke krachten, beproeven eenig commentaar te leveren. Opgepast dus!

***

„De rechte lijn is niet alleen in de wiskunst, maar ook in de werkelijke en dus nog wissere kunst de voortreffelijkste van allen, want volgen wij zulk een lijn, bijvoorbeeld een loodlijn, met ons oog, dan behoudt zij steeds dezelfde richting in ons gezichtsveld. Een kromme lijn daarentegen verandert hare richting voortdurend; eerst loodrecht, dan schuin opstijgend, dan waterpas, dan schuin afdalend, eindelijk loodrecht staande. Terwijl wij dus bij het beschouwen van kromme lijnen telkens wat nieuws in ons op te nemen hebben, levert de rechte lijn voortdurend hetzelfde op. Daarom heeft de waarneming van al wat recht is sneller plaats dan van wat krom is; de snelheid is des te grooter naarmate de lijn langer is. Wij zien telkens weer iets, dat ons reeds bekend is. Over het algemeen nemen wij wat ons bekend is, snel in ons op, maar laten wij het niet minder snel weder los. Daarom is de snelheid onzer opneming bij een rechte lijn des te grooter, hoe langer de lijn is."

Hier hebben wij een fraai begin, dat doet denken aan het vers van den Duitschen komiek:

Ohne Daunen giebt es keine Rosen,
In Paris da giebt es auch Franzosen,
Eine Waschfrau ist kein Grenadier,
Das ist so logisch wie 2 × 2 = 4.

Dit alles werd noch door Lacroix, noch door De Gelder, noch door Kempees of Versluys ooit in de rechte lijn gezien.

Evenwel, dit is nog maar het begin. „Gefühl ist alles" zei Goethe en een rechtgeaard Duitscher stroomt over van gevoel.

„Iedere snelle beweging vervult ons met een bepaald gevoel, dat wij voorloopig het gevoel van het snelle zullen noemen. De rechte lijn doet dit gevoel bij ons ontwaken; zij lijkt ons snel en dat wel des te meer, naar mate zij langer is. Wij spreken hier van echte en niet van wiskundige lijnen; daarom kunnen wij zeggen, dat de breedte der lijnen een vertragende werking uitoefent. Want om een breede rechte lijn in ons op te nemen, hebben wij meer tijd noodig, dan voor hetzelfde bij een smalle vereischt wordt; zij bevat veel meer gevoelselementen. De rechte lijn is dus des te sneller, naarmate zij smaller — des te trager, naarmate zij breeder is".

Wij raden onzen lezers aan, om dit eens proefondervindelijk te onderzoeken. Als zij lang op een breede rechte lijn staren, zullen de „gevoels-elementen" zeker voor den dag komen. Wie ongeloovig is, wie geen geduld genoeg heeft om te wachten, tot zij zich vertoonen, kan zich wel voor goed uit de rijen der „moderne" kunstenaars verwijderd achten.

„Geheel anders van aard is de werking, die de *richting* op ons uitoefent. Een neergelaten loodlijn, dat is dus een lijn, die wij van boven naar onderen volgen, maakt op ons den indruk van iets lichts, iets als kinderspel. Een waterpaslijn echter doet ons rustige kracht aanschouwen; een loodlijn, van onder naar boven bezien, geeft ons den indruk van sterke inspanning. In de schuine lijnen hebben wij de verschillende schakeeringen tusschen rust en inspanning. Deze gevoels-werking heeft haar oorzaak daarin, dat het omhoogrichten van het oog meer moeite geeft, dan het naar beneden kijken. De oorzaak daarvan is echter niet geheel en al nagespeurd. Het middenpunt van het oog ligt voor het draaipunt, en zoo is het waarschijnlijk ook met het zwaartepunt. Dus vordert het omhoog heffen van den oogbol meer kracht dan het naar beneden laten. Wat men van de werkingen die in het netvlies plaats vinden weet, kan echter ook een andere verklaring van de besproken gevoels-indrukken geven. Maar om dit alles duidelijk te maken, zou ik meer ruimte noodig hebben, dan waarover ik hier beschikken kan".

Het is misschien maar gelukkig voor den lezer, dat de schrijver hier ophoudt. Want wie zou hem kunnen volgen, als hij een terrein betreedt, waarop zelfs de oogheelkundige en de physioloog zich nog maar aarzelend gewaagd heeft? Van het netvlies door de gezichtszenuw naar de hersenen „il n'y a qu'un pas", en zoo zou ook zeker de werking der hersenmassa en hare samenstelling niet onbesproken zijn gebleven. Waar een eenvoudige rechte lijn iemand al niet heen kan brengen! Inderdaad, voor den bespiegelenden geest ligt alles in alles.

„Maar hoe het ook zij: de rechte lijn geeft het gevoel van snelheid en wel des te minder hoe breeder en korter, des te meer, hoe smaller en langer zij is. Zij geeft het gevoel van inspanning en wel het minst als zij loodrecht daalt, het meest, als zij loodrecht stijgt. Inspanning en snelheid of tempo zijn de samenstellende deelen van alle gevoel. Het eenvoudige, het innige, het warme, het ernstige, het diepzinnige, het verhevene heeft een langzaam tempo. Het overmoedige, het uitdagende, het trotsche, het strenge, het geweldige, het wilde heeft alles een snel tempo. Maar in beide reeksen van gevoel neemt telkens de graad van inspanning, kracht, intensiteit of hoe men het noemen wil, toe. Zoowel het eenvoudige als het overmoedige heeft iets lichts, iets van kinderspel; maar het verhevene zoowel als het wilde doen ons aan de grootste inspanning denken".

Hier is al wederom heel wat ter overpeinzing. De schrijver is vermoedelijk musicus, en daardoor geeft hij aan alles een tempo, van het breedste largo tot het vliegendste prestissimo toe. Zoo zijn er ook menschen, die tonen zien en voor wie bv. bes-majeur een lichtblauwe, a-majeur een helroode tint heeft. De auteur geeft zelfs tabellen van verschillende gevoels-stemmingen, en hij gaat daarbij zeker ver. Toch meent hij nog niet genoeg gedaan te hebben.

„Natuurlijk heb ik hier alleen de voornaamste gevoelsstemmingen gegeven. De ontbrekende schakeeringen kan men echter naar believen interpoleeren. Zoo staat pikant tusschen chic en frivool, waardig tusschen ernstig en deftig. Daarbij gelieve men in aanmerking te nemen, dat de beteekenis der woorden dikwijls zeer uiteenloopt".

Wij zouden den schrijver nu willen toeroepen, „Passons au déluge", zooals de rechter deed, toen een advocaat meende zijn pleidooi bij de schepping der wereld te moeten doen beginnen. Wij raken al verder en verder van ons uitgangspunt, de rechte lijn, af. Methode is in alle wetenschap een eerst vereischte. Men kan wel zien, dat de wiskundige lessen aan des schrijvers denken weinig regelmaat hebben gegeven. Want waar wil hij eigenlijk heen? De Gelder, Lacroix, Kempees en Versluys zullen uit de Elyzeesche velden al met heel weinig genoegen zijne beschouwingen over de rechte lijn volgen.

Eindelijk komen wij weer wat meer op het terrein, waar wij behooren.

„En daar alle gevoel uit tempo en intensiteit bestaat, daarom kunnen de vormen allerlei gevoels-schakeeringen in ons opwekken. Later zullen wij aantoonen, dat alle vormen eigenlijk slechts wijzigingen en samenstellingen der rechte lijn zijn."

De Elyzeesche wiskundigen zullen bij dezen passus het geleerde hoofd schudden. Lijnen toch worden gevormd door punten; zij zijn de grenzen van vlakken, die op hunne beurt weer de lichamen van de oneindigheid scheiden. De oneindigheid is het begin; daarvan snijden de vlakken lichamen als gedeelten af. Waar die vlakken elkander snijden ontstaan lijnen, waar die lijnen elkander snijden punten. Wie nog verder wil gaan vindt weer de oneindigheid. Zoo ziet men hoe het onzienlijke slechts tijdelijk en voor een klein deel zienlijk wordt, zoo schuilt er reeds in het begin der wiskunde een verhevenheid, die inderdaad ontzagwekkend in de hoogste mate mag heeten. Wie op de schoolbanken zit, beseft dit nog niet; slechts enkelen komen er op lateren leeftijd achter.

Blijkbaar heeft de schrijver zich niet juist uitgedrukt en heeft hij bedoeld: „alle vormen op een plat vlak". Edoch, zelfs ook dan zal, wie streng wiskundig denkt, zich nog niet tevreden toonen. Immers is het gewaagd, bijv. den cirkel als een wijziging van de rechte lijn te willen beschouwen. Cirkel en rechte lijn toch zijn twee uitersten op de wijze van plus en minus. Men kan zich niets krommers denken dan een cirkel en niets rechters dan een rechte lijn.

Dit commentaar doet eigenlijk de geheele beschouwing van den schrijver te niet. Maar daar niet alleen wiskundigen doch ook kunstenaars ons blad lezen, willen wij, al ware het maar voor de curiositeit, ook nog wat van het verder gezegde mededeelen.

„De indruk van een enkele lijn is van te korten duur, dan dat wij er ons intens (geen moderne beschouwing is denkbaar zonder dit woord. *Vert.*) mede zouden kunnen bezighouden. Pas rijker vormen zijn in staat, onze opmerkzaamheid langer te boeien en eerst dan komen de afzonderlijke elementen door de tegenstelling met de overigen tot meer intense werking. Daarom zal ik mij van het geven van verdere beschouwingen over de rechte lijn op zichzelf onthouden, en er toe overgaan, aan meer saamgestelde vormen van rechte lijnen de gevoelswerkingen te demonstreeren".

Die demonstraties zijn misschien voor architecten en zij, die het worden willen, het belangrijkst.

De schrijver begint nu zoo:

„Een rij van vensters ligt boven de hoogte van ons oog. Ieder venster is door vier rechte lijnen begrensd en wordt van beneden naar boven door het oog gevolgd. Hier hebben wij nu rechte lijnen, die wel opstijgen, doch wier beweging vertraagd wordt door hare breedte; het resultaat is tempo moderato verbonden met inspanning, zoodat de indruk van het energieke ontstaat. Deelen wij het venster in de hoogte, dan wordt het tempo langzamer; in de breedte, dan wordt het sneller. De indruk van het rustige en van het heftige wordt in ons wakker. Maken wij de hoogte zeer groot, dan wordt het tempo te snel, enz."

Wij hebben de gevels van de Amsterdamsche Beurs in hope, wier vensters, zooals men weet, allen door vier rechte lijnen begrensd worden, eens getoetst aan wat de schrijver mededeelde. Ziehier wat wij vonden.

Voorgevel: *Allegro, accelerando, presto, prestissimo, ritenuto, allegro.*
Zijgevel: *moderato assai, eenige pizzicati, andante lamentoso, grave, andante lamentoso, eenige pizzicati, lange rust of point d'orgue.*
Achtergevel: *allegro, grave, commodo, prestissimo, allegretto.*

Zoo is er dan een nieuw verband tusschen muziek en bouwkunst ontdekt. Maar evenmin als men in de muziek bepaalde gedachten kan weergeven, is dit in de bouwkunst mogelijk. Want niet alleen de tempi, maar ook de toonsoort der Amsterdamsche beurs vonden wij aan een gebouw te New-York, begrensd door de Eleventh Avenue, North River, twenty-seventh en twenty-eigth Street terug, en toch was dit gebouw geen beurs maar het groote pakhuis van de Terminal Warehouse Company.

Wie denkt hier niet aan de toonscheppingen, die ook zoo dikwijls, vooral door enthousiaste leeken, glad verkeerd beoordeeld zijn? De eene hoorde er een veldslag in, de andere een schip in nood, een derde een boerenkermis. Toch had de componist aan niets van dit alles gedacht, doch was hem, toen hij op een schoonen morgen aan zijn venster zat, een motief ingevallen, dat hij later had uitgewerkt.

De schrijver is echter met zijn mededeelingen nog niet ten einde. Hij doet opmerken, dat men een geheel anderen indruk van een gevel krijgt al naar mate men dien van boven naar beneden of van beneden naar boven ziet. Wel blijft dan het „tempo" betzelfde, doch in de intensiteit is groot verschil. Wie het niet gelooft moge dit zelf onderzoeken.

De beschouwingen, tot dusverre gegeven, hebben allen betrekking op het platte vlak en projecties. Een vervolg dat de lichaamsmeting zal behandelen, wordt toegezegd. Mocht dit het licht zien, dan zullen wij niet in gebreke blijven het voornaamste dezer nieuwe beschouwingen aan onze lezers mede te deelen.

Het denkbeeld dat de architectuur, die wij zoo vaak voor een nuttigheids-kunst aanzien, ook geschikt is, om concrete zoowel als abstracte gevoelens uit te drukken, zit in de lucht. Want terwijl Endell zijn gevoelstheorieën in Duitschland kond doet, heeft Albert Trachel, te Parijs, bij den „Mercure de France" een album doen verschijnen, waarin hij poogt, door lijnen allerlei uit te spreken, waarvoor men tot dusverre woorden noodig meende te hebben. Zoolang nog tamelijk concrete denkbeelden moeten worden weergegeven als bijv. de tempel der eeuwigheid, de tempel van maan, zon en sterren, is de teekenaar wel bizar, maar althans niet geheel en al onbegrijpelijk. Duisterder wordt hij, waar hij ons de tempels der vruchtbaarheid, der goedheid, der rechtvaardigheid en van het verstand wil laten zien. Geheel onzinnig pas schijnt ons de heer Trachel als hij ons den indruk van „Allegro" of van „Melancholie" door bouwkundige vormen wil geven.

Hier-te-lande hebben, meenen wij, vooral de heeren Van der Pek en Krombout zich met de gevoelsbouwkunst ingelaten. Zij zullen in de heeren Endell en Trachel ongetwijfeld geestverwanten vinden.

***

Het zou ons niet verwonderen, indien menigeen onzer lezers bij zichzelf dacht, dat wij bezig waren, hem aardig voor het lapje te houden, en dat wij al het bovenstaande uit onzen duim hadden gezogen, om een loopje met de nieuwe richting te kunnen nemen.

Om echter die ongeloovige Thomassen te overtuigen, zullen wij man en paard noemen. De uiteenzettingen van den heer Endell kan men vinden in de Juni-aflevering van „Decorative Kunst", te München bij Brückmann verschienen.

Wij mogen echter niet verzwijgen, dat de overigens tamelijk geavanceerde redactie van dit tijdschrift aan het slot het volgende zegt: „Bovenstaande uiteenzettingen voeren den lezer op een zoo nieuw en abstract

(of afgetrokken) veld, dat wij, ofschoon wij ze gaarne plaatsten, er ons toch maar niet zoo zonder meer mede vereenigen kunnen." Die redactie schijnt dus nog zoo zeker niet, dat de geachte schrijver geen spotter is, die een welgelukte persiflage heeft willen geven.

Wat ons betreft, wij zijn van meening, dat de heer Endell volkomen te goeder trouw is geweest. Maar wij beleven zulke vreemde tijden, dat wij ons wel mogen gaan aanwennen, ons over niets meer te verbazen.

AMERIKAANSCHE BOUWKUNST.

Reeds dikwijls hebben wij in onze kolommen beschouwingen over Amerikaansche bouwkunst opgenomen. Die bouwkunst begint nu ook elders de aandacht te trekken en bewonderd te worden. Daar navolging de sterkste vorm van bewondering is, zoo kan het ons niet verbazen, dat menigeen al op zijn Amerikaansch bouwt of wil bouwen.

De Duitsche uitgevers, die de wereld reeds overstroomd hebben met lichtdruk-werken, waarin alle oude monumenten der wereld als voorbeelden zijn afgebeeld, en die wel een weinig „au bout de leur latin" waren gekomen, hebben als practische handelaars, die met hun tijd medegaan, zich nu op de monumenten van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika geworpen.

„Neubauten in Nord-Amerika, herausgegeben von Paul Graef, mit einem Vorwort vom Königlichen Oberbaudirector Henkeldeijn" is bij J. Becker te Berlijn verschenen. De tien afleveringen bevatten ieder tien platen en kosten allen te zamen slechts *f* 36. Het boek kan dus weldra in alle bibliotheken zijn en wie nu op zijn Amerikaansch wil bouwen, weet waar hij de onvervalschte motieven kan vinden.

„Wonach wir suchen, ohne es unter dem Zwange unserer historischen Schulung erreichen zu können, das finden wir dort: Gestaltung der Anlage einfach aus dem Zwecke heraus, völlig unbefangene Verwerthung der historischen Stile, geschichte Ausnützung der Reize des Baumaterials, besonders aber sparsame Ornamentirung, Naivetät im Aufbau und Ausstattung."

Boeren, burgers en buitenlui, zooiets werd nooit beleefd! Komt in de Amerikaansche tent, daar vind je de echt moderne kunst! Wie niet tevreden is, krijgt zijn geld terug. Wie zou niet voor het bespottelijk laag bedrag van *f* 36 weer eens naief willen worden? Het is te geef menschen, allo, allo, maakt dat je in de tent komt! De muzikanten gaan beginnen!

***

En zoo zullen wij dan binnenkort overal quasi-Amerikaansche gebouwen zien verrijzen, eenvoudig, naief, spaarzaam en zoo voorts. Nadat wij ons met al onze historische stijlen al tamelijk wel belachlijk hebben gemaakt, zullen wij nu den overzeeschen stijl gaan nabootsen, al is er tusschen Amerika en Europa een verschil als tusschen dag en nacht. Aan lofprijzingen zal het niet ontbreken en wij zullen dat alles heel mooi vinden, totdat het na een paar jaar ons weer verveelt en er weer wat anders komt.

„Il nous faut du nouveau, n'en fut-il plus au monde". Doch bij dit alles omsluiert vrouwe Architectura haar gelaat, en denkt zij met weemoed aan de verledene tijden, toen zij nog in geest en in waarheid gediend werd. Zij ziet de toekomst reeds naderen, die haar altaar voorgoed verlaten zal doen worden en blijven.

NAAR AANLEIDING VAN EEN VERSLAG.

Het „Bouwkundig Weekblad" van 9 April ll. bevatte het befaamde Beursvergadering-verslag. Den 7n Mei, dus vier weken later, deelde „Architectura" mede, dat het niet geacht wilde worden, daaraan zijn goedkeuring te hebben gehecht. Andermaal vier weken later komt nu de Maatschappij in haar orgaan over deze zaak aan het woord. Er moet heel wat gewikt en gewogen zijn, ziedaar de eenige verklaring die wij weten te vinden voor zóó groote traagheid.

Was nu, wat het maatschappelijk orgaan mededeelt, bevredigend, wij zouden gaarne met de betoonde langzaamheid genoegen nemen. Maar wij kunnen onmogelijk verklaren, dat wij reden tot tevredenheid hebben.

Allereerst treft ons de zonderlinge vorm, waarin de Maatschappij zich uit. Die vorm, als „ingezonden stuk" is daarom vreemd, wijl de onderteekenaar zich C. T. J. Louis Rieber noemt. Er kan geen twijfel zijn of de bezoldigde secretaris der Maatschappij is dus aan het woord. Hij heeft zijn stuk ingezonden, maar aan wien? Aan de „Redactie" van het orgaan. Wij zien aan het hoofd van het blad geen namen van redacteurs; alleen vinden wij vermeld: „Bureau van Redactie, Marnixstraat 402 te Amsterdam". Op dit bureau zetelt niemand anders dan de bezoldigde secretaris der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Tenzij er dus twee heeren Rieber mochten bestaan is er geen andere onderstelling mogelijk, dan dat de heer Rieber als gedesavoueerd verslaggever van vergaderingen aan denzelfden heer Rieber als bezoldigd secretaris der Maatschappij het stuk heeft gezonden.

De zin dezer inderdaad malle vertooning kan geen andere zijn dan dat de Maatschappij, er geen heil in ziende om in deze treurige zaak door haar hoofdbestuur zich officieel uit te spreken, van oordeel is geweest dat de heer Rieber zich maar moest zien schoon te wasschen zoo goed hij kon.

In ons nummer van 16 April schreven wij: „Wij willen er ons niet in verdiepen, wie de verslaggever R. is. Voor de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst hopen wij, dat het iemand anders dan haar secretaris moge zijn, die zich achter deze initiaal verschuilt. Want een verslaggever, die zijn taak zóó opvat als hier gedaan werd, zou de Maatschappij op onherstelbare wijze compromitteeren. Immers insinueeren, flauwhartigheid en opzettelijk verdraaien van de waarheid zijn onvergeeflijke feilen in iemand, die tot ons eerste bouwkunstig lichaam in ambtelijke betrekking staat."

Die hoop is beschaamd. De heer C. T. J. Louis Rieber, secretaris der Maatschappij, is nu genoodzaakt geworden zich als de verslaggever te noemen. En zoo is dan het lichaam, dat hij heet te dienen, door zijn toedoen gecompromitteerd op inderdaad onherstelbare wijze. Het hoofdbestuur der Maatschappij beseft dit ongetwijfeld, zooals duidelijk blijkt uit zijn ongeneigdheid, om het voor zijn secretaris officieel op te nemen.

Men begrijpe ons wel. Wij verlangen geenszins, dat iedereen met al wat wij schrijven zal instemmen. Wij zouden er ook niets kwaads in hebben gezien, indien de Maatschappij getoond had, in zake de Beursquestie een ander standpunt in te nemen dan wij. Maar wij keuren het ten strengste af dat, nu de Maatschappij over die questie zich officieel noch officieus deed hooren, haar secretaris in het maatschappelijk orgaan in het geniep ging ageeren, en door een toevoeging aan een officieel verslag, die had behooren weg te blijven, ons aanviel op een wijze, even onridderlijk als onwaardig.

De secretaris eener maatschappij moet bedenken, dat hij geen gewoon particulier is. Wat hij schrijft dient overdacht en nog eens overdacht te worden. Treedt hij als verslaggever eener vergadering op, dan heeft hij met angstige zorg te waken, dat zijn verslag *niets* meer geeft dan wat werkelijk ter vergadering geschiedde.

Dat hij een zin uit zijn pen kon laten vloeien als deze: „Een verslaggever mag ook wel eens iets meer vertellen, dan wat door *alle* aanwezigen is kunnen gehoord worden", bewijst ten duidelijkste, dat de heer Rieber zijn positie in het geheel niet begrijpt. Zulk eene enormiteit verwacht men niet van iemand, die binnenkort zijn twintigjarig secretaris-jubileum hoopt te vieren.

Wij zijn ervan overtuigd dat, wanneer de jongste vergadering der Maatschappij geweten had, wie de schrijver van het geincrimineerde stuk geweest was, een strenge motie van afkeuring niet ware uitgebleven.

De heer Rieber heeft dit, door zijn verklaring zóó lang achterwege te houden, weten te voorkomen.

Maar de smet die hij zichzelf en helaas ook de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst aanwreef, is niet meer uit te wisschen.

BOUWTERREIN TE BERGEN-OP-ZOOM.

Maandag 6 Juni jl. had de finale veiling plaats van 15 kavels domeingrond, deel uitmakende van de voormalige vestinggronden te Bergen-op-Zoom. De bedongen prijzen bedroegen voor:

Kavel	1,	groot	5 A	98,	*f*	360
„	2,	„	5 „	97,	„	400
„	3,	„	9 „	95,	„	925
„	4,	„	4 „	30,	„	1175
„	5,	„	2 „	25,	„	610
„	6,	„	2 „	23,	„	620
„	7,	„	2 „	27,	„	680
„	8,	„	2 „	30,	„	700
„	9,	„	2 „	34,	„	710
„	10,	„	2 „	17,	„	675
„	11,	„	2 „	16,	„	660
„	12,	„	2 „	20,	„	670
„	13,	„	2 „	27,	„	680
„	14,	„	6 „	55,	„	1600
„	15,	„	1 „	13,	„	325

De kavels 4 tot en met 15 werden dadelijk gegund; de hoogstbiedenden op de kavels 1, 2 en 3 moeten hun bod, in afwachting van de beslissing van den Minister van Financiën, gedureede veertien dagen gestand doen. De kavels 6 tot en met 13 liggen aan de Arnoldus-Asselbergsstraat en hebben eene diepte van ongeveer 30 M. bij eene breedte van 7 M.; door elkander bedraagt de prijs *f* 2.857 per centiare of gemiddeld *f* 96 per strekkenden meter frontbreedte.

De kavels 14 en 15 op den hoek van de Arnoldus-Asselbergsstraat en Williamstraat brachten *f* 2.51 per M². op.

JUBILEUM DER BOUWKUNDIGE VEREENIGING TE DEVENTER.

Donderdag, den 2n dezer, werd het vijftigjarig bestaan der Bouwkundige Vereeniging te Deventer feestelijk herdacht. Het feest had plaats in de voor deze gelegenheid smaakvol gedecoreerde zaal van de Vereeniging tot bevordering van den bloei van alle ambachten, die met de bouwkunde in verband staan, of kortweg gezegd de „Bouwkundige Vereeniging", in bijzijn van enkele genoodigden, waaronder het dagelijksch bestuur der gemeente, de zoon van den oprichter der Vereeniging — de heer Loman, ingenieur te Enschedé — en vertegenwoordigers van de pers.

Nadat de voorzitter, de heer H. H. Beltman, met enkele woorden de aanleiding tot deze buitengewone bijeenkomst had geschetst, gaf de secretaris der Vereeniging, de heer Korteling, een historisch overzicht, waarin de wordings- en ontwikkelingsperioden eerst goed tot haar recht kwamen. Spreker bracht in herinnering, hoe met de vestiging der Bataafsche republiek op 15 October 1798 alle broederschappen en gilden ontbonden werden verklaard en de vrijheid van arbeid geproclameerd, hoe ieder daarna zijn eigen weg ging en ook in de bouwvakken alle band werd verbroken. Op den duur ging dit echter niet; de behoefte aan samenwerking deed zich opnieuw gevoelen, en zoo werd, op voorbeeld van Zwolle en Zutfen, ook in Deventer de grondslag gelegd tot een vereeniging van bouwkundigen en dergelijken, met de bedoeling om eendrachtig samen te werken tot verheffing van het ambacht en den ambachtsman. Het initiatief hiertoe werd genomen door den behanger Barendsen, wiens kracht g bijgestaan door den stadshouwmeester Loman, welke laatste zorgde voor de samenstelling van een concept-reglement, dat spoedig daarop als wet van de vereeniging werd aangenomen. Dit geschiedde op den 2n Juni 1848 en deze datum geldt alzoo als stichtingsdag der vereeniging.

Om haar doel na te streven werd in de wet geschreven, dat de Vereeniging een bibliotheek zou aanleggen, prijsvragen uitschrijven, vaktentoonstellingen organiseeren, trouwe dienstvervulling belonen, drankmisbruik bestrijden enz., en als spreker nu, na vijftig jaren, de vraag stelde, of de Vereeniging aan haar bedoeling had voldaan, dan kon het antwoord niet anders dan bevredigend zijn. Dank zij de energie van de vroegere bestuurders en van die van den tegenwoordigen tijd, dank zij de harmonie en de samenwerking, welke van den beginne af bestaan had tusschen de Vereeniging en het gemeentebestuur, was het mogelijk gewoest om verkeerde toestanden te verbeteren, de lust voor het ambacht aan te moedigen, de opleiding van ambachtslieden te bevorderen, gemeenschapszin aan te kweeken onder de werkgevers, en tusschen de patroons en gezellen onderling. De boekerij telt niet minder dan ruim 3000 boek- en plaatwerken en nog onlangs is door den kruchtigen stoot der Vereeniging in den Gemeenteraad het besluit genomen om een school op te richten voor practisch onderricht in timmeren en smeden, en een fonds gesticht tot steun van werklieden, welke door ongevallen in de uitoefening van hun bedrijf worden verhinderd. Aanvankelijk gehuisvest in een lokaal van het gemeentelijk athenaeumgebouw, heeft de Vereeniging in 1870 een eigen gebouw verkregen, en al moge nog niet alles bereikt zijn, toch valt er op zeer veel goeds te wijzen. Spreker herdacht dit alles en bracht daarbij dankbare hulde aan de bestuurders, die in dezen meer op den voorgrond waren getreden, met name de heeren Beltman, Bokhorst en Pieperiet.

Juist door de bezieling, van deze mannen uitgaande, door het groote zedelijk overwicht van de 2 presidenten, welke de Vereeniging gekend heeft — de heeren Loman en Beltman — was het mogelijk geweest haar in stand te houden en tot grooten bloei te brengen, in tegenstelling met de zustervereenigingen te Zwolle en te Zutfen, welke reeds sinds lang hadden opgehouden te bestaan. Spr. meende daarom zijn rede te mogen eindigen met een eeresalut aan de overleden leden, een „lang zal hij leven" voor den tegenwoordigen president en een hartelijken wensch voor het voortduren dezer zoo nuttige vereeniging.

De Vergadering gaf door een langdurig applaus haar instemming met deze woorden te kennen.

De burgemeester verkreeg hierop het woord, dankte voor de vereerende uitnoodiging uit naam van het Dagelijksch Bestuur, en constateerde dat ten zeerste gewaardeerd werd de goede gezindheid welke van de Vereeniging uitging en haar degelijke adviezen met betrekking tot zaken van bouwkunde en opleiding van ambachtslieden. Spreker uitte den wensch, dat de Bouwkundige Vereeniging nog lange jaren zou mogen bestaan, velen ten zegen, tot heil van de gemeente, tot genoegen van haar leden, tot heil ook van de werklieden.

Achtereenvolgens voerden nu nog verschillende genoodigden het woord, getuigende van sympathie en vriendschap en van de beste wenschen voor de Vereeniging.

DE KERK TE GOES.

Dezer dagen deed in de dagbladen het gerucht de ronde dat men bezig was de kerk te Goes op onherstelbare wijze te bederven. De heer J. A. Frederiks, te Middelburg, deelt thans in de *Middelburgsche Courant* van 11 dezer omtrent deze zaak het volgende mede:

„Toen mij Dinsdagmorgen bekend werd, dat men bezig was de kerk te Goes te vernielen, ging ik er heen, om den omvang van het kwaad op te nemen.

„Van drie lichtopeningen, die achter het stadhuis geplaatst en van de straat niet zichtbaar zijn, waren de stijlen uitgenomen en reeds door nieuwe vervangen, terwijl de hoofdverglazing mede vernieuwd was. De steenen traceeringen waren onaangetast gebleven.

„In twee van die drie openingen waren vroeger reeds houten stijlen geplaatst en de herstelling gold dus een herhaling van eertijds begane zonde. In het derde lichtraam was echter de zandsteenen stijl uitgebroken en door een houten vervangen.

„Uit inlichtingen, die mij door ooggetuigen werden verstrekt, bleek dat de geheele herstelling meer ondernomen was uit een zucht tot verfraaiing (?!) dan wel tot verbetering of tot wegneming van gebreken.

„Het tastbaar bewijs daarvan werd mij geleverd door de afkomende materialen, die nog in het kerkruim aanwezig waren.

„Deze resten verkeerden nog in zeer goeden toestand; het eikenhout zag er uit als nieuw; alleen hadden de leegijzers van de loodglazing hier en daar wat geleden, doch dit ware gemakkelijk te herstellen geweest.

„In plaats van het nog zeer solide eikenhout en den oorspronkelijken zandsteen waren de nieuwe stijlen van grenenhout genomen, dat zeker zoolang geen weerstand zal bieden aan de invloeden van weer en wind.

„De aangebrachte werken zullen ongeveer een uitgaaf verderen van ƒ 500, en met zekerheid kan worden aangenomen, dat dit bedrag niet alleen in het water is geworpen, doch dat voor het stevige oude werk in de plaats is gekomen nieuw werk van belangrijk minder gehalte, terwijl hoovendien een oorspronkelijk raam jammerlijk verknoeid is.

„Verder bleek mij, dat dezelfde schenderde hand, die vóór enkele jaren de fraaie kerk te Kloetinge allendig vernielde, ook hier bezig is met een van Neerland's meest belangrijke monumenten onherstelbaar te bederven.

„Over dat betreurenswaardig bedrijf had ik een onderhoud met den president-kerkvoogd, die mij voorkwam van goeden wille te zijn, doch zich beriep op den door het college aangestelden deskundige en vreemd opzag bij het vernemen, dat op die wijze een belangrijke som uit de zeer ruim voorziene kerkekas cenuit was besteed.

„Tegen het volgend jaar is opnieuw een der fraaie ramen verordeeld om dezelfde executie te ondergaan, doch na de toezegging van den president, om in het college een voorstel te doen tot het inwinnen van een deskundig advies, dat hem buiten bezwaar der kerkelijke fondsen is aangeboden, heb ik alle hoop dat kerkvoogden een eind zullen maken aan zulk ergerlijk gedoe, dat tot schande en schade moet strekken van de stad binnen inwoning en tot onvermijdelijken ondergang moet leiden van het aan hunne goede zorgen toevertrouwde kostbaar monument."

Wij vernemen voorts dat, in verband met het bovenstaande, de heer Mulder, teekenaar bij het Departement van Binnenl. Zaken, naar Gees is vertrokken.

PRIJSVRAGEN

ALLEGORISCHE VOORSTELLING.

Het bestuur der Vereeniging „Tot ons genoegen" (IJsclub) te Kampen vraagt een ontwerp voor allegorische voorstelling van het doel der Vereeniging om deel uit te maken van den optocht, den 31n Augustus a. s. aldaar te houden.

De uitvoering van het ontwerp mag hoogstens ƒ 150 kosten; de prijzen bedragen ƒ 25 voor het beste en ƒ 15 voor het daarop volgende ontwerp; inzendingen worden vóór 15 Juli a. s. ingewacht bij den secretaris G. Mohree, die tevens inlichtingen verstrekt; de inzendingen geschieden voorts op de gewone wijze met motto en naambriefje. De jury bestaat uit de heeren S. P. Bakker, E. de Jongh Jr., J. de Jongh Jr., leeraren M. O. en H. Boeree, opzichter van den waterstaat, allen te Kampen. De beslissing wordt uiterl. 22 Juli bekend gemaakt.

INGEZONDEN.

In no. 18 van den 30n April ll. komt een verslag voor van de April vergadering der „Ambachtsschool-Vereeniging" alhier, welk bericht eenige aanvulling noodig heeft.

Door mij is in overweging gegeven, bij het kweeken van *aanleg* werkvolk, waaraan thans niet zooveel behoefte meer bestaat, ook te letten op de hoogere eischen, die de maatschappij tegenwoordig aan ambachtsarbeiders stelt.

Het bestuur, antwoordende, verschool zich, als steeds, achter den financieelen toestand, waarop door mij gewezen is, op de hulp, die het hervormen van de alhier uitmuntend gewerkt hebbende burger-dagschool kon bieden, door welke regeling veel van het zoogenaamd theoretisch onderwijs wederom ten laste zou komen van de gemeente Groningen, alwaar het volgens de wet op 't middelbaar onderwijs behoort.

Daar slechts *twee leden* buiten het bestuur tegenwoordig waren en de voorzitter de verzekering gaf, dat het bestuur met de gehoudene besprekingen zijn voordeel zou doen, behoefde door mij geen ander voorstel te worden gedaan.

Voor ik dit schrijven sluit, meen ik uwen berichtgever er op te moeten wijzen, dat de zaak van het ambachtsonderwijs niet wordt gebaat door eene mededeeling, gelijk hem aan 't slot van zijn bericht uit de pen is gevloeid.

Bekend is het, dat onze ambachtsschool slechts voor aankomende ambachtslieden van een viertal ambachten nuttig werkt, dat zij, door zooveel mogelijk gelden naar zich toe te halen, belemmert de ontwikkeling der ambachtenverband in 't algemeen.

Nu mogo vreos voor een ontwikkelden ambachtsstand te verdedigen zijn door hen, die van volksontwikkeling geen heil verwachten, de tijd zal wel komen, dat zelfs onze ambachtsscholen de vaan der volksontwikkeling moeten ontrollen om te blijven bestaan.

Op den steun, die ambachtsscholen kunnen verkrijgen van de burger-dagscholen, volgens de wet bestemd om meer beschaving, meer kennis, ook van technischen aard, te verspreiden onder de kleinere burgers, moet dan ook mijns inziens zooveel mogelijk worden gewezen.

U. M. de Redacteur, voor 't plaatsen mijnen dank.

Hoogachtend,

Uw Dienaar,
J. B. JANSE.

Groningen, 7 Juni 1898.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Het Kon. Instituut van Ingenieurs vergaderde a. s. Dinsdag. Op deze vergadering zullen de wijzigingen worden medegedeeld, voorgesteld in het concept-reglement van het Instituut, om eene basis tot stand te brengen tusschen dit lichaam, de Ned. Vereeniging van Werktuig- en Scheepsingenieurkundigen en de Vereeniging voor Electrotechniek. Voorts zal eene discussie plaats hebben over de mededeeling van het lid A. C. C. G. van Hemert, betreffende eenige opmerkingen omtrent theorie en waarneming bij het onderzoek van spoorwegbruggen, en zal het lid H. J. E. Wenckebach mededeeling doen over het gebruik van hydraulische heftoestellen tot het lichten van bruggen.

— Met den heer J. F. W. Conrad, president van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, zijn ook het lid van den raad van bestuur, de heer M. J. van Bosse, oud-directeur der burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië, en het lid, de heer J. de Koning, ingenieur te Nijmegen, als vertegenwoordigers van het Instituut naar Parijs vertrokken ter bijwoning van het 50-jarig bestaansfeest van de Vereeniging van burgerlijke ingenieurs in Frankrijk.

AMSTERDAM. De heer A. K. P. F. R. van Hasselt, gedelegeerd lid van den raad van administratie der Hollandsche IJzeren Spoorweg-maatschappij, herdacht Vrijdag zijn vijf-en-twintigjarigen dienst bij die maatschappij.

In 1872 werd de heer v. Hasselt als ingenieur-adviseur aangesteld bij den aanleg van den Oosterspoorweg, waarmede de verandering van het Oosterdok te Amsterdam gepaard ging. In 1878 werd hij aangesteld als ingenieur, belast met het onderhoud van den weg, in 1880 benoemd tot chef der exploitatie-afdeeling.

Daarop volgden in 1883 zijn benoeming tot administrateur en in 1890 de opdracht tot waarneming der hooge betrekking, welke de heer v. Hasselt thans bekleedt. Zijne verdiensten zijn door de Nederlandsche regeering erkend; dat ook in het buitenland zijne bemoeiingen in zake het internationaal spoorweg verkeer waardeering vonden, getuigen de orde 2e klasse van de Kroon van Prui en en het Legioen van Eer.

Vrijdagmiddag werden den heer v. Hasselt in de met groen en bloemen versierde raadzaal van het administratie-gebouw, in gezelschap zijner familie, en in een kring van ambtenaren en beambten van alle rangen, eenige fraaie geschenken aangeboden: van de Maatschappij een nieuw zeestuk van Mesdag, van de ambtenaren en beambten schilderstukken van W. Maris, Tholen en Apol en Dr. Bode's werk van Rembrandt met een door de ambtenaren Appels, De Jong, Kunz, Rijnders en Holge vervaardigd album, bevattende de namen van de bewaarders gevers en met het familiewapen van den heer v. Hasselt versierd.

Bij de aanbieding dezer geschenken werd het woord gevoerd door de heeren Mr. F. Th. Westerwoudt, voorzitter van den raad van administratie, N. H. Nierstrasz, chef van den dienst van het vervoer, en Jhr. J. W. M. Scherer, president van den raad van commissarissen.

Van den minister van waterstaat ontving de heer v. Hasselt een vleiend telegram; hij kreeg overigens een groot aantal telegrafische gelukwenschen van ambtenaren, die door den dienst verhinderd waren aanwezig te zijn.

In den namiddag was er voor ambtenaren en beambten gelegenheid den heer v. Hasselt persoonlijk geluk te wenschen.

(*N. Rott. Crt.*)

HAARLEM. De heeren D. E. L. van den Avond en J. A. G. van der Steur hebben een stuk grond van 17 H.A. groot aan de Zandvoortsche laan aangekocht, oostelijk van de Leidsche Vaart, ten Zuiden begrensd door de Zandvoortsche laan en ten Oosten door den Aerdenhoutsweg. Dit fraai gelegen houtlijk terrein zal met villa's worden bebouwd.

— Hier ter stede is opgericht de „Eerste Nederlandsche Electrische Tramwaatschappij", welke de electrische centuurbaan door de gemeente en de lijnen naar Bloemendaal en Zandvoort zal aanleggen en exploiteeren.

Commissarissen zijn de heeren: P. Goedkoop, directeur van de werf „Conrad"; A. de Clercq, mode-directeur van de Haarlemsche Bankvereeniging; J. A. G. van der Steur, civiel ingenieur, allen aldaar; A. van Rossum, directeur van de suikerfabriek, te Halfweg; W. Huygens, werktuigkundig ingenieur; J. Kann, firmant van Lissa en Kann, beiden te 's-Gravenhage, en J. Schotel, ingenieur te Rotterdam.

Directeur is de heer L. M. Barzet Lyon, ingenieur der Staatsspoorwegen te Utrecht. Binnen enkele maanden zal met den aanleg van de lijnen begonnen worden.

— Het afwisselende ongunstige weder is het laatst van April en in de maand Mei is niet gunstig gewrest voor de steenproductie op de rivieren. Daarbij gevoegd de hooge waterstand der rivieren, werd de tabelliage ook daardoor bij velen in hooge mate belemmerd.

Dientengevolge komt de nieuwe steen, op enkele uitzonderingen na, over het algemeen dit jaar eene maand later aan de markt en ondergaat, door gebrek aan klinkers en hardgraauw, de prijs der Waalsteen geleidelijke verhooging.

(*De Tijd en Stoomhandel*).

ZWOLLE. Dezer dagen had de feestelijke opening van de Practische Ambachtsschool plaats; 84 leerlingen zijn ingeschreven.

GRONINGEN. In verband met de twijfelachtige geruchten, die in den laatsten tijd aangaande den verbouw van het zoogenaamde Concerthuis zijn verspreid, kan thans met zekerheid worden medegedeeld, dat de bedoelde verbouwing zal plaats hebben en dat de plannen daarvoor gereed en ontworpen zijn door den architect J. P. Hazen alhier. Die plannen omvatten eene groote verandering van het inwendige van het gebouw, en de gehoele vernieuwing van den voorgevel.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

benoemd tot ingenieur 3e kl. de adspirant-ingenieur A. Perelaer.

— Bij het mijnwezen in Nederl.-Indië is:

benoemd tot hoofdingenieur, de ingenieur 1e kl. J. A. Schuurman; tot ingenieur 1e kl. de ingenieur 2e kl. J. de Koning Kuijff; tot ingenieur 2e kl., de ingenieur 3e kl. J. Koomans.

— Bij koninklijk besluit is aan A. B. Hesselink, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als ingenieur der 2de klasse voor het stoomwezen.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is, op verzoek, eervol ontslag verleend aan den adspirant-adjunct-ingenieur J. W. Scherrer, te Zwolle.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: J. Mol, te Hellevoetsluis, bij het onderhoud van het kanaal door Voorne; J. W. Otten, bij de voortzetting der verbetering van de Maas bij Ravenstein; W. J. Hagut Pz., bij de uitvoering van baggerwerk tot verruiming der vaargeul aan den benedenmond van het Spui op de Biesingen, en J. de Koning bij het maken van zes kribben en het verrichten van baggerwerk tot verbetering van de rivier den IJssel, beneden het kasteel Middachten.

— De heer J. F. Storm, te Heusden, is benoemd tot opzichter van het Kroon-domein, in plaats van wijlen den heer J. van Zuijl Gz.

— Bij koninklijk besluit is, met ingang van 1 Juli a. s., V. Bijl, te Roermond, benoemd tot tweede-ambtenaar der 3de klasse van den Rijkswaterstaat.

— Aan de gemeentelijke gasfabriek te Amsterdam zijn benoemd:

tot ingenieur-onderdirecteur de heer J. van Rossum du Chattel, thans directeur-ingenieur der gasfabriek te Cadix (Spanje);

tot adjudant-ingenieur, de heeren J. M. Muller, thans directeur der gasfabriek te Doesburg, en W. K. M. Geerling, thans directeur der gasfabriek te Stad-en-Ambt-Almelo;

tot administrateur de heer G. A. van Everdingen, thans boekhouder van de gemeente-gasfabriek te Utrecht.

— Op de voordracht voor adjunct-directeur van de gasfabriek en de hoogdrukwaterleiding te Dordrecht zijn geplaatst: 1o. M. J. van Balkom, tijdelijk opzichter-teekenaar bij de hoogdrukwaterleiding aldaar; 2o. C. G. S. Brenkel, adjunct-directeur der gasfabriek te Almelo.

— De alphabetische voordracht voor de betrekking van hoofdopzichter over de gemeentewerken te Kampen, jaarwedde ƒ 1100 à ƒ 1400, bestond uit de heeren G. B. Broekema te Zwolle, N. van Kleef te Alkmaar, J. Meijer, opzichter der gemeentewerken te Leeuwarden, J. van der Weide te Amsterdam en J. J. Zijlstra, opzichter der gemeentewerken te Leeuwarden. Naar wij van goed ingelichte zijde vernamen, werd hieruit een tweetal gelormeerd, bestaande uit de heeren Broekema en Zijlstra, waaruit ten slotte de heer Broekema door Burg. en Weth. benoemd werd. Er hadden zich 41 sollicitanten aangemeld.

— Tot buitengewoon opzichter bij de gemeentewerken te Rotterdam is benoemd de heer A. van der Linden van den Heuvel, te Delft.

— Tot directeur der gemeente-gasfabriek te Doetinchem is benoemd de heer J. Smit Ezn., aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig teekenaar voor 4 à 5 maanden. Adres met duidelijke omschrijving van vroegere betrekking no. 905, Bureau *Haagsche Courant*.

— Opzichter, bekend met detailleeren, voor Indië. Adres no. 3484, Seyffardt's centraal annoncenbureau, Amsterdam.

— Bouwopzichter-teekenaar. Adres, met opgaaf van verlangd salaris, onder no. 3852, aan de Erven J. J. Tijl, Zwolle.

— Practisch opzichter voor 2 à 3 maanden bij paalfundeering en metselwerken. Sal. ƒ 65 per maand. Adres den bouwk. H. Rinck te Hoofddorp (Haarlemmermeer). (*Zie advert. in dit no.*)

— Opzichter bij de uitvoering van een kaaimuur te Zierikzee. Adres den gemeentebouwmeester. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Jong Teekenaar aan de Tilburgsche stoomketelfabriek van Gelre, Depraz te Tilburg.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van lezers gekwoteerden tweemaal per jaar over achtereenvolgende weken kosteloos opgenomen. De administratie houdt zich met de bemiddeling der eventueel inkomende brieven.)

Jongmensch, oud 20 jaar, zoekt plaatsing bij een architect, als volontair of aankomend teekenaar. Adres lett. G R, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*) 1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Opzichter	leeft. 38 j. geh. verl. sal. ƒ			80 p. md.
2. Opz. of Terk.,	„ 23 „ ongeh. „ „ „		1)	80 „ „
3. Opz.-teekenaar	„ 21 „ „ „ „			60 „ „

OPZICHTER.

Ten spoedigste GEVRAAGD **een practisch OPZICHTER,** voor den tijd van **2** à **3** maanden, bij eene Paalfundeering en Metselwerken. Salaris **ƒ 65** per maand. Adres aan den Bouwkundige H. RINCK, te *Hoofddorp* (Haarlemmermeer).

Plaatsing gezocht voor een jongmensch, oud 20 jaar, drie jaar werkzaam ten Kantore van een architect, als **Volontair of aank. Teekenaar.** Brieven fr. onder lett. G R, Bureau dezer.

DE LINT & Co.
Rotterdam.
Nieuwe Haven 39.
VLOER- en WANDTEGELS.
Depôts | MINTON HOLLINS & Co. VILLEROY & BOCH.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. —* Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

L. van der Hoorn,
DONKERSTRAAT 17, UTRECHT.
Fabriek van ELECTRISCHE SCHELLEN, NUMMERBORDEN, TELEPHONEN, BLIKSEMAFLEIDERS enz.
Complete installatiën voor GALVANOPLASTIEK, VERNIKKELEN, VERGULDEN, VERZILVEREN enz.
DYNAMO'S, ELEMENTEN, SLIJPSCHIJVEN, CHEMICALIEN, APPARATEN enz.
Begrootingen, Prijscouranten enz. gratis.

P. KOOIJ,
Mr. Steenhouwer
SPECIALITEIT voor het leveren en bewerken van WITTE STEEN.
Handel in **Hardsteen, Zandsteen** en **Marmeren Schoorsteenmantels, Grafzerken** en **Monumenten.**
DEN HAAG,
Z.-O. Buitensingel 203.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Dinsdag** den **21sten Juni 1898**, des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 748.

Het maken van een haltegebouw, een privaatgebouwtje en eenige diverse werken, ten behoeve van de halte BERKEL—ENSCHOT in den spoorweg TILBURG—'s HERTOGENBOSCH.

Begroting ƒ 6550.

De besteding geschiedt volgens § 61 van het bestek.

Het bestek ligt van den 4den Juni 1898 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den heer Sectie-Ingenieur F. G. H. A. SASSEN, te *Nijmegen*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16den Juni 1898, ten 12.40 ure voormiddag (*West-Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 1sten Juni 1898.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845

's-GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

A. E. BRAAT.

Hoofd-Vertegenwoordiger der

JOSSON-CEMENT

voor NEDERLAND en INDIË.

Uitsluitend: Iste soort AND. TRAS

(volgens de nieuwe **A. V.** met 7½ % gloeiverlies).

Handel in Bouwmaterialen.

De **TEGELZAAK** is gevestigd

Spuistraat 109, AMSTERDAM.

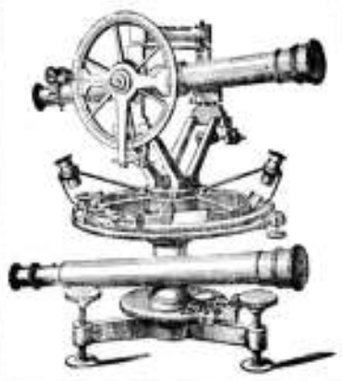

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET-** EN ANDERE **INSTRUMENTEN,** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

Beton-IJzer. Systeem **HENNEBIQUE,** Gebreveteerd S. G. D. G., niet te verwarren met **Cement-IJzer.** **Beton-IJzer.**

INLICHTINGEN, SYSTEEMBESCHRIJVING, ATTESTEN, vervaardigen van TEEKENINGEN, BEGROOTINGEN. Een en ander **kosteloos** verkrijgbaar bij den **Vertegenwoordiger**

J. H. DE GEUS Fzn, Deventer.

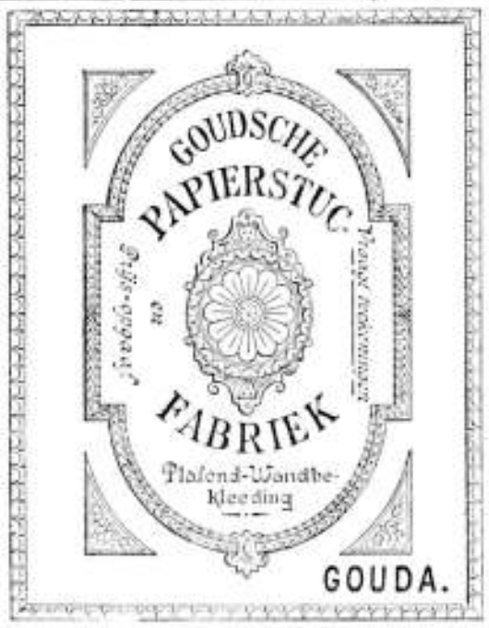

Electriciteits Maatschappij „Phaëton",

voorheen

ROOTHAAN ALEWIJNSE & Co.

Nijmegen. **Brussel.**

ELECTRO-TECHNISCH BUREAU.

Electrische verlichting en Krachtoverbrenging.

SPECIALITEITEN.

1°. Fabrieken van gloeilampen en electrische toestellen.
2°. Dynamo-machinen en electro-motoren.
3°. Booglampen, geleidingdraad, kabel, koolspitsen en alle verdere behoeften op het gebied der electro-techniek.
4°. Alle artikelen op het gebied der huistelegraphie en telephonie.

Engros-handel en Export naar Koloniën, Transvaal en alle overige landen.

UITERST BILLIJKE PRIJZEN. **PRIMA QUALITEIT**

Catalogi franco op aanvrage.

Ter drukkerij der Nassausche Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 25. ZATERDAG, 18 Juni 1898

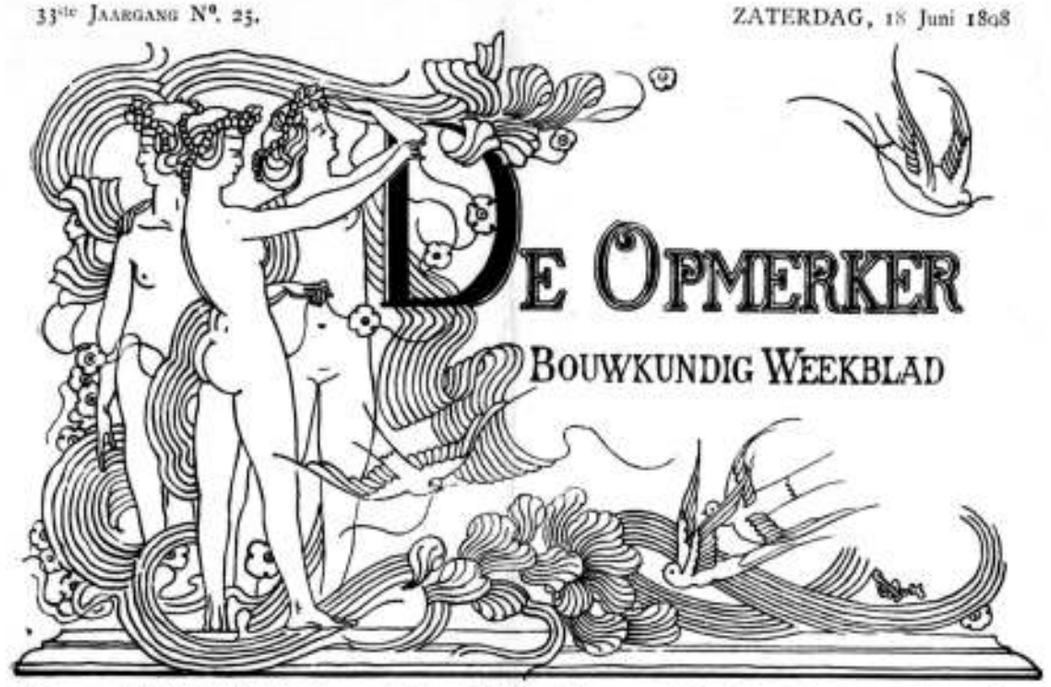

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

UIT PARIJS.

De beide salons van 1898 zijn ditmaal in éénzelfde lokaal vereenigd, daar de gebouwen, die zij tot dusverre in beslag namen, werden afgebroken. In de reusachtige machine-galerij van het Champ de Mars ontbreekt het zeker niet aan ruimte. De bezoekers hadden geen trap te klimmen, daar alles zich gelijkstraats bevond.

In de Avenue de la Bourdonnais was de ingang. In het midden was een groote tuin voor de beeldhouwwerken ingericht, die aan weerszijden door een lange reeks van zalen werd begrensd.

Die zalen, hoe goed overigens ingericht, waren al zeer slecht verlicht, een eigenaardigheid, die zij met alle andere Parijsche lokalen, voor het tentoonstellen van schilderijen bestemd, gemeen hebben. Het schijnt, dat men in Frankrijk al heel gauw met het licht tevreden is, ziedaar de eenige verklaring, die ik van dit feit zou weten te geven.

Er worden nu nieuwe tentoonstellingslokalen in de Champs-Elysées gebouwd, waarvoor nog wel een prijsvraag is uitgeschreven. Maar ook hier hebben de architecten de verlichting der zalen in het geheel niet bestudeerd. Het meeste licht zal op den vloer vallen en de wanden niet bereiken.

De verlichting dan der zalen op het Champ de Mars is ongetwijfeld zeer slecht. Dat zich daaromtrent echter haast geen critiek laat hooren, meen ik te mogen toeschrijven aan de oppervlakkigheid, die de Parijsche bevolking in groote mate eigen is. De „vernissage" is eigenlijk het eenige wat het publiek interesseert en dan kijkt het slechts weinig naar de kunstwerken, maar des te meer naar de toiletten. De critici nemen het allen op voor de kliekjes, waartoe zij behooren. De vraag is nimmer, hoe een werk gemaakt is, maar wie het gemaakt heeft.

Het groote strijdpunt was dit jaar het standbeeld voor Balzac, door Rodin vervaardigd. Het werk van dezen beeldhouwer wordt door sommigen zeer geprezen, door anderen als van geen de minste waarde verklaard.

Er was overigens in de beide salons niet veel wat bijzondere aandacht vroeg. De Fransche schilders blijven op één hoogte staan. Hun werk, meest goed geteekend en nergens groote fouten vertoonend, is maar hoogst zelden aangenaam van kleur. Zelfs Puvis de Chavannes is in zijn „Ste Geneviève" er niet in geslaagd een meesterwerk te maken.

Het kan mijne bedoeling niet zijn over de schilderijen, de beelden en de teekeningen hier uitvoerige opmerkingen te maken. Het zeer speciaal publiek, dat *De Opmerker* leest, zou daaraan niet veel hebben, te minder, daar het de werken toch niet gezien heeft. Evenmin wil ik bij de architectonische teekeningen stilstaan, daar hier althans laatstgenoemd bezwaar geldt. Genoeg zij het op te merken, dat de „École" nog steeds oppermachtig heerscht, en dat het er niet naar uitziet, alsof zij in de eerste jaren onttroond zal worden. De beoefening der historische stijlen geldt nog altijd in Frankrijk als het hoogste, wat een bouwmeester kan bereiken.

Zoo is dan de Fransche architectuur meer en meer aan het versteenen en heeft zij in haar zelfgenoegzaam conservatisme er geen flauw besef van, dat in andere landen ijverige pogingen gedaan worden, om een nieuwen en meer modernen bouwtrant te verkrijgen.

De Fransche kunstnijveren, tot dusverre één lijn met hunne collega's, de architecten, trekkend, staan al niet meer zoo vast in hun schoenen als vroeger. De „nieuwe" kunst begint tot hen door te dringen, daarvan vindt men het bewijs in veel, dat ter Salon-

tentoonstelling werd ingezonden. Al sinds een jaar of wat werden ook voorwerpen van kunstnijverheid, aanvankelijk alleen bij de „Société Nationale", later ook bij de „Société des Artistes" toegelaten.

In de afdeeling der laatsten, die vroeger in het Palais de l'Industrie gehuisvest waren, trok ditmaal een ameublement van Majorelle bijzonder de aandacht. Majorelle is uit Nancy afkomstig en was eerst kunstschilder. Daarna begon hij zich op het ontwerpen en uitvoeren van meubelen toe te leggen. Als zooveel anderen werd ook hij door de werken der nieuwere Engelschen bekoord. Zijn meubelen zijn dan ook vóór alles „constructief". Maar hij zag in, dat de constructie alleen geen schoonheid kan geven, en daarom wendde hij ook versieringsmotieven aan. Dit laatste wordt hem door de aanhangers der „constructieleer" zeer kwalijk genomen. Ik geloof echter, dat hij gelijk heeft. Zijn buffet, dat door de gebogen hoofdlijnen een zeer ongemeenen indruk maakt, is door inlegwerk op smaakvolle wijze versierd. Bovenaan zijn tulpen toegepast, lager paardenbloemen en slakken. Het groote paneel van de benedenbuffetkast, met een waterval, een rotspartij en een koppel patrijzen, valt eenigszins uit den toon van het geheel, daar het karakter van vlakke versiering te veel verloren is gegaan.

Bij de tafel en den stoel is misschien op de constructie te groote nadruk gelegd. Daardoor denkt men niet meer aan salon-, maar aan keukenmeubelen, ondanks de rijke bekleeding van zitting en stoelrug, ondanks het inlegwerk, dat beneden aan de tafel is aangebracht.

Ook eenige meubelen van E. Belville zijn aanwezig. Hier zijn de paneelen door reliefs van geperst leder gevuld, wat geen onaardig effect maakt. Slechts zijn de ornementen mijns inziens niet fijn en ontbreekt het den meubelen daarom aan distinctie.

Terwijl de oude Salon nog slechts weinig kunstnijverheidsproducten bevat, is in de nieuwe een geheele zaal voor die werken ingericht.

Men vindt daar een kamerinrichting van L. Benouville, die een eenigszins tweeslachtig karakter heeft. De tafel is min of meer naar een Gothisch principe gemaakt en herinnert wel eenigszins aan die, welke men soms in de Duitsche bierhuizen aantreft. Dat de pooten door een op den grond liggend en zich tamelijk ver uitstrekkend raamwerk verbonden werden, scheen mij voor het practische gebruik minder geschikt. De stoelen zijn naar 18e-eeuwsche modellen gevolgd, wat met het oog op het gemakkelijke zitten zeker vele voordeelen heeft. Want de Rococo-meubelen, die men ten onrechte veracht, zijn heel wat meer voor de moderne eischen geschikt dan de zetels der middeleeuwen, hoe duidelijk daar de constructie ook uitkomt. Waren de zittingen van Benouville nog wat breeder, zooals dit bij de stoelen der 18e eeuw steeds het geval was, de stoelen zouden werkelijk ideaal mogen heeten. Ik kan mij niet begrijpen, waarom niet meer gebruik wordt gemaakt van het vele goede, dat de 18e eeuw ons heeft nagelaten. In heb het geluk, dat ik in het bezit ben van verscheidene meubelen, tusschen 1740 en 1770 vervaardigd, familiestukken, die aan de opruimingsmanie, welke omstreeks 1870 heerschte, ontsnapt zijn. Hoe gemakkelijk die meubelen zijn, ondervind ik dagelijks. Maar ik weet ook, dat de 18e eeuw uitstekend wist te construeeren, al heeft zij daar den naam niet van. Want aan de meubelen ontbreekt nog niets; de tand des tijds heeft er geen vat op kunnen krijgen. Het hout, van de meest voortreffelijke hoedanigheid, is zóó oordeelkundig gebruikt, dat nergens eenige werking te bespeuren valt. Iedere meubelmaker, die ik bij mij krijg, spreekt zijn bewondering uit voor het meesterlijke werk.

De schoorsteenmantel, die in de salon van Benouville werd aangebracht, heeft weder een eenigszins tweeslachtig karakter. In haar hoofdlijnen bijna laat-Louis XVI, ja misschien Empire, is zij min of meer Gothisch gedetailleerd. Ook een gesmeed hek van denzelfden ontwerper is in dien geest, doch hier heeft de vroeg-Gothiek de overhand en blijft de 18e eeuw meer op den achtergrond.

Ook Plumet en Selmersheim zien blijkbaar de waarde van het 18e-eeuwsche werk wel in. Hunne meubelen, uitgevoerd in een roodachtige houtsoort, die aan het oude mahoniehout herinnert, vertoonen veel gebogen lijnen. Over het algemeen zijn zij zeer practisch, en werd door een combinatie van 15e en 18e eeuw een ensemble verkregen, dat mij zeer goed voldoet. Verdienstelijk vooral schijnt mij, dat van bepaalde motieven nergens sprake is. De geest der stijlen is uitmuntend gevat, en zoo is iets waarlijk originéels ontstaan. Ik zou wenschen, dat onze kunstnijveren die, in navolging der Engelschen, de rechte lijn als de eenig geoorloofde aanzien, deze Fransche meubelen eens konden bestudeeren. Het gevolg dier studie zou zeker zijn, dat hunne werken meer voor het gebruik geschikt werden. Zoo zou een der beletselen, die het populair worden der nieuwe manier verhinderen, zeer spoedig verdwijnen.

Een geheel andere richting wordt vertegenwoordigd door Carabin, die oorspronkelijk beeldhouwer, aan de plastiek in zijn werk een groote plaats inruimt. Die plastiek is zeer naturalistisch en dit komt aan de practische bruikbaarheid der voorwerpen niet bepaald ten goede. Maar Carabin wil dan ook wat hij maakt meer als „objet d'art" dan als meubel beschouwd zien. En het succes dat hij heeft bewijst, dat er voor zulke voorwerpen, ook al zijn het eigenlijk slechts pronkstukken, wel smaak bestaat.

Het is te begrijpen dat de richting van Carabin door de kunstnijveren, die zich op nuttigheid en bruikbaarheid in de eerste plaats toeleggen, streng wordt afgekeurd.

Maar ik zou de opmerking willen maken, dat er in alle vroegere tijden dergelijke luxe-voorwerpen zijn vervaardigd, zonder dat iemand daar ooit aanstoot aan vond. Men behoeft de musea maar te bezoeken om dergelijk werk te aanschouwen. Ja het was in de bloeitijdperken der kunstnijverheid niet zeldzaam, dat meesters een groot deel van hun leven aan het vervaardigen van één dergelijk werk wijdden. De practische bruikbaarheid dezer voorwerpen staat niet in rechte reden tot de daaraan bestede moeite en kosten. Toch is het niemand ooit ingevallen ze daarom af te keuren.

Er schuilt in het tegenwoordig streven naar het nuttige en eenvoudige, hoezeer het overigens waardeering verdient, toch ook een gevaar, en wel dit, dat het al gauw tot dorheid en nuchterheid moet leiden. Op deze klip, ik moet het erkennen, zijn reeds vele der nieuwe kunstnijveren gestrand.

Daarbij komt nog, dat de eenvoud toch maar schijnbaar is, want de voorwerpen, hoe simpel zij er ook uitzien, zijn toch in verhouding zeer kostbaar. Dit maakt het moeilijk er een debouché voor te vinden. In kunstenaars zit maar zelden handelsgeest; het bewijs daarvoor wordt geleverd door de fortuinen, die de kunstkoopers bijeen weten te garen.

Te Parijs is sedert een jaar of drie een magazijn geopend, „l'Art Nouveau" geheeten, welks ondernemer de voorwerpen, door de jonge kunstnijveren gemaakt, aan den man tracht te brengen. Zooals het evenwel meer gaat, profiteeren die kunstnijveren echter van de inrichting niet veel. Want de ondernemer vond het al gauw voordeeliger, om de voorwerpen zelf te doen maken en voor de ontwerpen een staf van teekenaars aan zijn etablissement te verbinden. Zoo wordt den eigenlijken kunstenaars een minder gewenschte concurrentie aangedaan.

De prijzen in „l'Art Nouveau" zijn zeer hoog, maar dat schijnt in een stad als Parijs, waar zooveel voor luxe wordt uitgegeven, geen bezwaar te wezen. Er is in de ontwerpen zeer veel grilligs, ja gezochts. Dat het materiaal altijd op de meest geschikte en eigenaardige wijze is gebruikt, zou ik sterk betwijfelen. In het bijzonder het hout wordt meestal op een wijze bewerkt, die mij al heel weinig constructief schijnt. De figuurzaag wordt aangewend, waar dit maar mogelijk is; en toch weet ieder, hoe onsterk op deze manier het werk wordt.

Men wil blijkbaar op deze wijze de nuchterheid, die aan een al te streng vasthouden aan de rechte lijn verbonden is, ontgaan, doch komt nu van den wal in de sloot. Want schoonheid is nog heel wat anders dan grilligheid.

Het gebouw in de Rue de Provence, waar het etablissement gevestigd is, maakt reeds van buiten een eenigszins zonderlingen indruk. Het is een hoekhuis, dat vermoedelijk voorheen een andere bestemming heeft gehad. Nu is het met friezen, enz. beschilderd, de ingang is veranderd, en door gesmeed ijzerwerk, dat een bijzonder vreemd karakter heeft, is zoowel van binnen als van buiten gepoogd de aandacht van den bezoeker te boeien.

Het al te zonderlinge der hier gebruikte vormen schijnt mij wel eenigszins bedenkelijk toe. De „nieuwe kunst", voor zooverre zij niet in de uitsluitende toepassing der rechte lijn haar heil zocht, is er steeds op uit om den beschouwer door velerlei bizarrerie te verbazen. Doch al spoedig went men aan het zonderlinge en dan moet weer iets nog zonderlingers bedacht worden. Zoo moeten de voortbrengselen wel een ephemeer karakter krijgen. Het gemis van traditie, van rustige overpeinzing, zoo noodig voor het tot stand komen van een eenigszins stabiele richting in de kunstnijverheid, doet zich pijnlijk gevoelen.

Waarheen de „nieuwe kunst" ons brengen zal, moet worden afgewacht. Wie zich voor haar interesseert, kan thans te Parijs met vrucht studiën maken.

DE CAROLINGISCHE KAPEL.

Van de Commissie ter verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en kunst te Nijmegen ontvingen wij het verslag over 1897. In dit verslag wordt omtrent de Carolingische kapel aan den Gemeenteraad het volgende medegedeeld:

„In haar vorige verslag heeft de commissie de lijdensgeschiedenis van de door haar sinds tal van jaren, doch voor het eerst officieel in haar verslag over 1889 voorgestelde restauratie, in extenso medegedeeld, en ten slotte gewezen op de gebiedende noodzakelijkheid, om deze restauratie ter hand te nemen. Naar aanleiding van dit verslag ontving de commissie het navolgende schrijven van het bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam: „Het bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, nader kennis genomen hebbende van uw verslag over 1896, aan den raad der gemeente Nijmegen uitgebracht, betuigt u zijne volle instemming met den inhoud van het laatste gedeelte van dat verslag, waarin uwe teleurstelling wordt te kennen gegeven over het niet vervullen der terecht door u gekoesterde verwachtingen, wat betreft de restauratie der Carolingische kapel. Het bestuur stemt volkomen in met uwe klachten en hoopt, dat uwe verwachtingen zoo spoedig mogelijk vervuld mogen worden."

De commissie moet uit het verhandelde in uwe vergadering van 6 November 1897, waarin de begrooting voor 1898 werd vastgesteld, opmaken dat de vervulling dier verwachtingen nog in het verre verschiet ligt.

Immers werd in die vergadering door een uwer leden medegedeeld, hoe bij de behandeling der begrooting voor 1898 in de afdeelingen de restauratie der kapel door hem ter sprake werd gebracht en werd voorgesteld in dit jaar een begin te maken met de uitvoering der werken door de bij uw besluit van 10 Augustus 1895 benoemde commissie van deskundigen noodig geacht, waartoe zij een post van ƒ 1000 op de begrooting wenschte uit te trekken. In hun antwoord op het afdeelingsverslag verklaarden B. en W. echter eerst de Hoogere Burgerschool en het Abattoir te willen afdoen. Toen daarop de heer Berends het voorstel deed, om ƒ 1000 op de begrooting uit te trekken, — ten einde een begin te kunnen maken met de wegruiming van het puin in de kapel op het Valkhof en voorts over te gaan tot datgene, wat de oudheidkundige commissie eenparig had voorgesteld te doen, — werd na langdurige discussie besloten, ten einde de kapel een voor vreemdelingen meer ooglijk aanzien te geven, den post onderhoud van gebouwen-Valkhof te verhoogen met ƒ 260 en deze som te besteden voor wegruiming van het in de kapel aanwezige vuil (waarmede wel zal bedoeld zijn het puin en zand, afkomstig van de laatste onderzoekingen in 1895).

De commissie kan niet nalaten in alle bescheidenheid tegenover u haar diep leedwezen uit te spreken over dezen loop van zaken.

Indien het voorstel van den heer Berends ware aangenomen, zoude hiermede tot uitvoering komen de restauratie, waartoe uwe commissie reeds had geadviseerd in haar schrijven aan Burg. en Weth., dd. 2 November 1895, waarbij aan den raad werd overgelegd het uitvoerige en uitnemende rapport van de zooeven genoemde commissie van deskundigen, benevens eene begrooting van kosten, opgemaakt door den gemeente-architect, een dier deskundigen.

Door echter te besluiten slechts een post uit te trekken voor wegruiming van puin, ten einde de kapel een voor vreemdelingen meer ooglijk aanzien te geven, vreest de commissie, die in den onooglijken toestand nog een stimulans tot restauratie zag, zeker niet ten onrechte, dat de restauratie steeds verder op den achtergrond wordt gedrongen, en zij heeft eraan hierbij de verklaring af te leggen, dat zij om deze reden nimmer voor zoodanig besluit gunstig zou hebben geadviseerd.

De commissie zoude hare bevoegdheid te buiten gaan, indien zij hier wilde treden in eene beoordeeling der beweegredenen, die u deden besluiten deze restauratie vooralsnog niet ter hand te nemen; haar plicht als adviseerend lichaam is slechts erop te wijzen, dat deze restauratie bepaald noodzakelijk is en vooral zoo spoedig mogelijk moet uitgevoerd worden, wil men verdere beschadiging of vernietiging van de Carolingische kapel tegenhouden. Reeds hebben hevige windvlagen stukken steen uit de koornis gestooten, en waar het toch reeds moeilijk is om met

de nog voorhanden gegevens tot restauratie over te gaan, is het zeker niet wenschelijk door een langer uitstellen, waarin aan de elementen vrij spel tot vernieling wordt gelaten, het werk nog meer te verzwaren.

De commissie geeft u derhalve in overweging dit jaar reeds tot de restauratie te besluiten, deze restauratie te doen geschieden geheel aan de hand van het rapport door de deskundigen uitgebracht en, daar de restauratie bezwaarlijk in één jaar kan voleindigd zijn, voor het eerste jaar te beginnen met het stellen van steigerwerken binnen en buiten, het zorgvuldig ontdoen van witkalk, overtollig pleister enz. in het geheele inwendige der kapel, het opbreken van den galerijvloer en vervoer van het boven de welven aanwezige zand, het vernieuwen van drie welfkappen, het bepleisteren der lattenwelven in de bovengalerij, het in orde brengen en herstellen van den toren en het aanbrengen van de bekapping, alles volgens de reeds ingediende begrooting van den gemeente-architect, aan wiens bekwame handen de commissie gaarne de restauratie ziet toevertrouwd.

Aan het einde van het verslag wordt opgave gedaan van de schenkingen van belangstellenden, de nieuwe aanwinsten en van de voorwerpen in het jaar 1896 bij de commissie ingekomen, terwijl ten slotte melding wordt gemaakt van de aanwinsten der bibliotheek. Een paar gesteendrukte platen met afbeeldingen verhoogen de waarde van het verslag.

EEN RELIEK.

De wandelaar, die thans zijn schreden langs den Kloveniersburgwal te Amsterdam richt en die het Rusland voorbij, in de richting van de Nieuwmarkt gaat, ziet sloopers aan het werk.

Tusschen de kerk der Hersteld-Luthersche gemeente en het nieuwe Rijksgebouw, dat de architect Peters onlangs ter plaatse van het voormalig stedelijk arsenaal gezet heeft, was al vanouds een poortje, met een verdieping daar bovenop. Het cement en de verf waren er niet aan gespaard. Op de rustieke blokken van den boog stond te lezen: Grootboek der Nat. Schuld. Als kind reeds las ik dat daar en verwonderde er mij over, wat dat toch voor „natte" schuld mocht zijn. Later begreep ik dat „nat." een afkorting was voor „nationale". Toen verbaasde ik mij weer, waarom men die schuld niet liever „vaderlandsche" schuld had genoemd. Maar men zei mij, dat die schuld onstaan was in den Franschen tijd, en dat ter herinnering daaraan, het woord „nationaal" was behouden.

Ik herinner mij nog best, hoe mijn vader mij die uitlegging gaf. En toen wij een gracht verder gekomen waren, wees hij mij een bijzonder smal doch rijkversierd huis. Dat huis, recht over het Trippenhuis gelegen, zouden de heeren Trip voor hun kruier hebben laten bouwen, toen deze, hun prachtig paleis bewonderende, gezegd had, dat hij al tevreden zou zijn, als hij maar een woning had, zoo breed als hun voordeur.

Maar het portiek der „nationale schuld" scheen mij toch belangwekkender. Want mijn vader zei mij, dat het Grootboek zulk een nuttige instelling was, en dat het zoo gemakkelijk was, daar geld op, maar zoo moeilijk daar geld af te krijgen. De Grootboekbank, die deze moeilijkheid heeft opgeheven, bestond toen nog niet.

Ik dacht in mijn kinderlijken eenvoud, dat daar de schatten van Croesus opgestapeld lagen, en ik kon maar niet begrijpen, dat de toegang tot die schatkameren zulk een onooglijk poortje was.

Nu schijnt men dat poortje te willen gaan afbreken, waarschijnlijk om er iets neer te zetten, dat de beteekenis van het Grootboek als Staats-instelling ook aan den voorbijganger duidelijk zal maken.

Het poortje is oud en klimt zeker tot de 17e eeuw op. Laat ons hooren wat de heer D. C. Meijer in zijn 17e-eeuwsche plaatsbeschrijving van Amsterdam van dit stadsgedeelte zegt.

„Voorbij het Rusland komt de straat uit, die langs het Spinhuis gebouwd is en naar dat gesticht heet. Dan volgen de gebouwen die in de laatste helft der zestiende eeuw in den afgelegen hoek achter het Paulusklooster waren opgericht, het „Dol-huis" en het „Bus-huis". Zij waren toen pas door het afbreken van den stadsmuur in het gezicht gekomen en het behoeft ons dus niet te verwonderen, dat het eerste niet veel anders vertoont dan een blinden muur, zonder vensters, alleen met een paar ingangen. Maar de voorvaderlijke kunstliefde heeft die ingangen zóó versierd, dat het Dol-huis toch ook zijn bijdrage levert tot het bouwkunstig schoon binnen Amstels wallen. De eerste, later toegemetselde, poort, die wij ontmoeten, maakt één geheel uit met den pronkgevel van het dak en is versierd met een uitvoerig beeldhouwwerk, dat een krankzinnigen-gesticht van binnen vertoont „zeer aerdigh gemaeckt" zegt een oude stads-beschrijver „doch oncygentlyck en alleen maer omt oogh te vergenoeghen, want kranckzinnighen heel anders bewaert en gespijst werden". Deze poort voert het jaartal 1591 en behoort tot de nieuwe vergrooting van het gesticht. De poort van het oudste gedeelte staat wat verder noordwaarts en prijkt met de wapens van Hendrik Paulusz van der Does en diens vrouw uit het geslacht van Boelensz. „'t Was zijn milde gift die in 1562 aanleiding gaf tot de stichting, die verder door de stad werd bekostigd en beheerd, waarom wij ook het stadswapen met Keizerskroon en leeuwen de poort zien bekronen."

Dit alles is in het laatst der 18e eeuw, toen de Hersteld-Luthersche kerk gebouwd werd, verdwenen. De geachte schrijver meldt niets van een derde poort, en wel die, welke thans nog aanwezig is. Op de 17e-eeuwsche prenten is zij te zien, maar het is niet duidelijk of zij bij het Dolhuis dan wel bij het Bushuis of Arsenaal heeft behoord. Toen zij nog in welstand was, had zij een tamelijk grillige ornementeele bekroning, met der stede wapen in het midden. De weinige nauwkeurigheid, die de 17e-eeuwsche teekenaars en graveurs in acht namen bij het weergeven van architectonische details is oorzaak, dat men niet kan nagaan, welk karakter dit ornement heeft vertoond. Het schijnt, dat in de zij-ornementen een jaartal heeft gestaan, welks laatste cijfer een 6 was. Misschien is echter dit cijfer maar een speelsche krabbel van den graveur.

Behoorde nu deze poort tot het voormalig Dolhuis? Als men ziet, hoe het dak van de galerij op een der uit de vogelvlucht genomen afbeeldingen zich van de poort tot de achterzijde van het Dolhuis uitstrekte, dan wordt de waarschijnlijkheid groot, dat geen aanhangsel van het tot Oostindisch huis verbouwde arsenaal bedoeld is.

Maar het is toch mogelijk, dat wij hier in de ornementen, in plaats van een jaartal, het welbekende monogram der Oostindische Compagnie voor ons zien.

Zooals de poort zich nu vertoont, bestaat zij uit een rustieke architectuur, in bergsteen uitgevoerd. Daar echter al het ornement, wat zich eenmaal boven de deklijst bevonden moet hebben, is verdwenen, zoo heeft men geen herkenningsteeken om den stichtingstijd met eenige zekerheid te bepalen. Ik voor mij zou de poort tot de tweede helft der 16e eeuw willen brengen. Want zij schijnt mij voor Hendrik de Keyzer, die in 1606 het Oost-Indische huis inrichtte, te eenvoudig. Ook meen ik, dat het bekronend ornement, voor zooveel dat naar de afbeeldingen te beoordeelen is, meer overeenkomst met de 16e-eeuwsche poorten van het Atheneum en het Burgerweeshuis, dan met De Keyzer's werk gehad heeft.

Het is waar dat de poort in haar tegenwoordigen toestand volstrekt geen architectonische waarde heeft. Als eenig overblijfsel van de gebouwen, die voorheen aan den Kloveniersburgwal stonden, als reliek uit Amsterdam's bloeitijd, zou ik haar toch gaarne gespaard zien. Mochten deze regelen daartoe iets kunnen bijdragen!

W.

OFFICIEELE AMSTERDAMSCHE ARCHITECTUUR.

Wij vonden in het *Handelsblad* het volgend bericht:

EEN NIEUWE OPENBARE HANDELSSCHOOL.

Naar wij vernemen, bestaat bij Burg. en Weth. het voornemen bij den Raad een voordracht in te dienen aangaande het bouwen eener nieuwe O. H. S., daar het oude gebouw op de Keizersgracht — zooals wij dat meer dan eens moesten beschrijven — te kort schiet in de eischen, welke men te stellen heeft aan behoorlijke schoollokalen.

Wij vernemen dat reeds plannen van de hand des heeren Berlage gereed liggen en dat bij de uitvoering daarvan een geheel zou worden verkregen, alleszins beantwoordende aan eischen van practische inrichting en doelmatigheid.

Een „Warenmuseum" zou bij het nieuwe gebouw der O. H. S. worden aangetrokken; laboratorium, gymnastieklokaal, enz. zouden zich alle in het gebouw bevinden.

Wat dit „Warenmuseum" betreft, herinneren wij, dat reeds lang de wenschelijkheid was uitgesproken, dat een behoorlijk ingerichte verzameling onzer handelsproducten niet alleen haar practisch nut zou bieden aan de leerlingen der O. H. S., doch dat ook het publiek zou kunnen profiteeren van zulk eene permanente tentoonstelling. Zooals de plannen nu zijn ingericht, zou deze vroeger uitgesproken wenschelijkheid in vervulling gaan en moet dit museum zoo ingericht worden dat, hoewel onafscheidelijk behoorende bij de O. H. S., een afzonderlijke toegang voor het publiek aangebracht zal worden.

Als plaats waar het nieuwe gebouw gaat verrijzen, wordt genoemd het terrein aan de Lijnbaansgracht, waar het vroegere Leidsche kerkhof gelegen was en waar voor korten tijd reeds een openbare lagere school gebouwd en betrokken werd.

Men ziet nu de gevolgen van de lauwheid, waarvan de Amsterdamsche bouwkunst-lichamen in zake de Beursquestie hebben blijk gegeven.

De „heeren" gaan nu eerst flink durven. Den heer Berlage wordt weder de nieuwe Handelsschool zonder concurrentie toegestopt.

Zal er nu protest uit de bouwkunstige wereld volgen? Zal er nu een adres aan den Raad gericht worden om met klem te betoogen, dat het niet aangaat, de belangen van *alle* Amsterdamsche architecten op één na achter te stellen bij die van den begunstigde? Wij hopen het, doch gelooven het niet.

Toch is het bouwen van een school nu juist geen heksenwerk. Ons dunkt dat de architectonische krachten, waarover de gemeente op haar bureau beschikt, daarvoor wel berekend zijn. Des te hinderlijker wordt het daardoor, dat weder de heer Berlage als gemeentearchitect zonder aanstelling moet fungeeren.

De heer Rieber zal onze taal weer „vlijmend" vinden. Ez is voor hem, nog liever voor de Maatschappij, thans een schoone gelegenheid, om aan te toonen, dat wij onzen plicht verzaken, door voor de belangen der architecten in het algemeen op te komen.

Zullen zij van die gelegenheid gebruik maken? Wij moeten het afwachten.

EEN CURIOSUM.

Wij zien tegenwoordig in de dagbladen maar zelden meer de aanprijzende beschouwingen over pas voltooide bouwwerken, die een tiental jaren geleden zoo veelvuldig voorkwamen. Daarom verdient het opmerking, als aan zulk een stukje in een courant plaats is ingeruimd.

Wij zullen dit proza in zijn geheel hier niet overnemen, ja wij zullen zelfs het blad niet noemen, waar wij het vonden.

Het voltooide bouwwerk is een logement. „Bijna grenzend aan het straklijnige kerkgebouw en den pandbedekten toren is het neergezet." Al het schoons, dat zich in het bouwwerk bevindt, wordt opgesomd. Die opsomming eindigt dus: „Goede keuken, electrische verlichting en daarbij de naam van den heer X als bouwmeester — en een geheel is verkregen." Ja, wel is een geheel verkregen, maar een zeer zonderling geheel zeker.

Dat een logement reclame wil maken, dat het zijn keuken, zijn kelder, zijn electrische verlichting aanbevelen wil, wij kunnen het ons begrijpen. Maar het is voor den heer X niet aangenaam, dat zijn „naam als bouwmeester" als reclamemiddel nog bij de keuken en de electrische verlichting moet achterstaan.

DE KERK TE GOES.

Het schrijven van den heer J. A. Frederiks te Middelburg, dat wij aan de *Middelburgsche Courant* van 11 dezer ontleenden en in het voorgaande nommer opnamen, heeft aanleiding gegeven tot eene polemiek over de wijze van het onderhoud en het herstellen niet alleen van die kerk, maar ook van die te Wissekerke. De daaromtrent gewisselde brieven worden hieronder medegedeeld.

Aan kerkvoogden der Nederduitsch Hervormde Gemeente te Goes is dd. 11 Juni het volgende schrijven uit Middelburg gezonden:

„Met leedwezen nam onze commissie kennis van het bericht in de *N. R. Crt.* over de verminking der fraaie kerk te Goes.

Bij een onmiddellijk door onzen secretaris ingesteld plaatselijk onderzoek, bleek maar al te zeer de waarheid van het bericht.

Wij betreuren zeer dat dergelijke daden van wandalisme aan uw kerkgebouw plaats grijpen en geven uw college ernstig in overweging het deskundig advies in te winnen, dat uwen voorzitter is aangeboden.

Waar het toch het behoud aangaat van een onzer meest merkwaardige monumenten, vertrouwen wij dat u zult willen medewerken aan pogingen, die enkel tot doel hebben het bouwwerk voor het vervolg oordeelkundig te behandelen, opdat deze parel van onze nationale kunst niet door onkunde of onverschilligheid verloren ga.

De commissie tot het opsporen, het behoud en het bekendmaken van de overblijfselen van kunst en oudheid in Zeeland,

A. VAN REIGERSBERG VERSLUIS,
Voorzitter.
J. A. FREDERIKS,
Secretaris.

Aan den WelEd. heer J. A. Frederiks, te Middelburg.

WelEdele Heer!

Uw schrijven over de kerk te Goes in de *Middelburgsche Courant* van 11 Juni jl. verwonderde mij ten zeerste.

Wat hebt gij u toch slecht laten inlichten, anders hadt u geheel anders, meer overeenkomstig de waarheid, geschreven. Als al uwe onderzoekingen op dezelfde wijze geschieden, dan zullen de uitkomsten even onbetrouwbaar zijn.

U schrijft van de schennende hand in verband met de kerk van Kloetinge. Informeer eens beter, mijnheer, en u zult u schamen over dit gedeelte van uw geschrijf en over de woorden, bij den president-kerkvoogd over mij gesproken.

Lees nog eens over wat u schreef en informeer nog eens ander en u zult tot andere resultaten komen.

Naar uw advies en onder uwe leiding wordt de kerk te Wissekerke in Nieuw-Beveland opgeknapt (vergeef mij dit woord) en daar zijn de scheuren in het plafond beplakt met papier en katoen, en dat alles overgeschilderd.

In Goes neemt men de gebroken weg; door u worden ze bedekt en niet weggenomen.

U schrijft dat de raam-vernieuwing geschiedt uit een zucht tot verfraaiing. Neen mijnheer, onwaarheid schrijft u; de vernieuwing geschiedt alleen om veilig en tochtvrij in de kerk te kunnen zitten.

Mij voor juistere inlichtingen aanbevelende, teeken ik hoogachtend,

Uwe Ed. Dw. Dienaar,
J. W. VAN DE WEERT W.Jz.

Goes, 13 Juni 1898.

De wijze, waarop de heer De Weert mijn optreden te Goes in verdenking tracht te brengen, getuigt wèl van totaal gemis aan kunstbesef, doch helaas niet van een ernstig streven, om eene herhaling van het begane wanbedrijf te helpen voorkomen.

Het door hem genoemde geval betreft een kerkgebouw uit den slechtsten tijd onzer architectuur, zonder de minste kunstwaarde, en de herstelling eener weinig kostbare voorziening tegen het mogelijke afvallen van gescheurde deelen van het plafond.

Een vergelijking daarvan met het prachtige Goessche monument en de moedwillig toegebrachte verminking is gewoon weg belachelijk.

Wat de questies van tocht, veiligheid en personenverwarring aangaan, blijf ik mij *refereeren* aan hetgeen vertrouwbare lieden mij mededeelden en aan hetgeen ik met eigen oogen kon zien.

J. A. FREDERIKS.

Middelburg, 14 Juni 1898.

De heer Van de Weert te Goes heeft, in verband met de onder zijne leiding uitgevoerde werkzaamheden aan de kerk aldaar, er aan herinnerd wat is geschied aan de kerk te Wissekerke, waarbij z. i. minder solide werk zou worden gemaakt. Laat ik dien heer opmerken, dat de herstelling aan de kerk te Wissekerke door onze firma reeds in 1896 is verricht, en over den aard van het, onder toezicht van den heer Frederiks, uitgevoerde werk het volgende zeggen:

Het kan voorkomen dat er door aanhoudende trilling, minder soliden bouw of andere oorzaken, scheuren aan een gestukadoord plafond ontstaan en dat het aanbrengen van een nieuw plafond te kostbaar is, of dat men alsdan een wederkeeren van de scheuren te wachten heeft.

Welnu, er is een middel, om op afdoende wijze daarin te voorzien en wel door de scheuren goed uit te krabben, met daarvoor bereide specie vol te zetten en na voorafgaande bewerking het geheele plafond met stevig katoen te beplakken. Het plafond kan daarna worden geschilderd en zal grooter weerstand bieden dan te voren.

Wij pasten deze handelwijze reeds meermalen toe tot groote tevredenheid van de eigenaars.

Dit is ook te Wissekerke geschiedt; en als de heer Van de Weert dit *lapwerk* noemt, dan heeft hij in zooverr gelijk, dat daarvoor lappen katoen worden gebezigd, doch hij heeft geen gelijk, waar hij het woord gebruikt in dien zin van zijn ingezonden stuk.

Dit toont onbekendheid met deze deugdelijke manier van herstellen of . . . . .?

Beleefd dankend voor de verleende plaatsruimte,

F. MACHIELSEN Jr.

Goes, 16 Juni 1898.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Het Instituut hield zijne jaarvergadering den 14n Mei in het lokaal „Diligentia" te 's Gravenhage. Zij werd door een zestigtal leden bijgewoond, waaronder de nieuw opgetreden secretaris R. A. Van Sandick, die den 4n Mei die betrekking had aanvaard.

De president opende de vergadering met een woord van herdenking aan het sedert de vorige vergadering overleden lid Jhr. W. J. Backer, aan wiens verdiensten als ingenieur hij hulde bracht.

De notulen der Instituutsvergadering van 29 Maart jl. werden zonder discussie goedgekeurd.

Zoowel die notulen als het verslag van de werkzaamheden van het Instituut over het Instituutsjaar 1897—1898, bevattende tevens de rekening der inkomsten en uitgaven, waren gedrukt aan de leden toegezonden.

In de goedgekeurde notulen wordt melding gemaakt van de aftreding van den heer J. Tideman als secretaris; deze, die gedurende een lange reeks van jaren tot het Instituut in betrekking heeft gestaan en sedert 1860 als Secretaris den Raad van Bestuur ter zijde stond, had gemeend op grond van zijn ver gevorderden leeftijd zijn ontslag als zoodanig te moeten aanvragen. Aan die aanvrage was in de vorige vergadering op de meest eervolle wijze gevolg gegeven, daar hem op het daartoe strekkend voorstel van den Raad van Bestuur met ingang van 1° Mei 1898 een eervol ontslag werd verleend, onder toekenning van eene levenslange uitkeering uit de kas van het Instituut, terwijl hem op voorstel van het lid P. Caland de titel van Honorair Secretaris werd verleend. Van een en ander was hem destijds bij missive van den Raad van Bestuur kennis gegeven, waarop onmiddellijk een brief van dankbetuiging was gevolgd, waarvan thans voorlezing werd gedaan. De heer Tideman, die de vergadering bijwoonde, herhaalde thans mondeling zijne betuiging van diep gevoelde erkentelijkheid voor de hem ten deel gevallen eervolle onderscheiding.

Aan de leden was vroeger een ontwerp van herziening van het Reglement en de Verordeningen toegezonden, opgemaakt door de daartoe benoemde commissie uit den Raad van Bestuur, waarbij tevens nota was genomen van de desbetreffende voorstellen van het lid G. B. H. F. Alpherts. Thans waren nog eenige daarin voorgestelde wijzigingen aan hen medegedeeld. Deze herziening zal in eene daartoe te beleggen buitengewone vergadering aan de orde worden gesteld.

Ter gelegenheid dat de *Société des Ingénieurs Civils de France* onlangs haar vijftigjarig bestaan vierde, was het Instituut daarbij vertegenwoordigd door den president Conrad, het raadslid M. J. van Bosse en het lid J. de Koning. Eerstgemelde bracht een verslag uit omtrent deze feestviering, waaruit onder anderen bleek, dat de President der Fransche Republiek de Nederlandsche afgevaardigden op zeer vleiende wijze had toegesproken en met bijzondere waardeering het bezoek had herdacht, dat door onze Koninginnen aan Parijs was gebracht.

Van het lid W. J. van Geer, vertegenwoordiger van het Instituut bij het Hoofdcomité voor de Vereedeling van het Ambacht, was eene aanvrage ingekomen om de pogingen van dat comité financieel te steunen. Op voorstel van den Raad en Bestuur werd besloten tot wederopzegging een jaarlijksch subsidie van f 100 te verleenen.

Door het lid Jhr. F. L. Ortt was een verhandeling aangeboden over den invloed van wind en luchtstreek op den zeestand te Helder, die om advies in handen van eene commissie is gesteld.

Aan de orde waren het eerst de beraadslagingen over de in de vorige vergadering gehouden mededeeling van het lid A. C. C. G. van Hemert, bevattende eenige opmerkingen omtrent theorie en waarneming bij het onderzoek van spoorwegbruggen, meer bepaald wat betreft de betrekkelijke waarde van de berekening en de waarneming tot bepaling van de spanningen, die door de treinen in de verschillende deelen van de brug worden teweeggebracht. Hierover voerden zeer breedvoerig de leden N. C. Keist en J. Schroeder van der Kolk het woord, die zeer bepaald aan de waarneming eene hooge waarde toekenden.

Het lid Van Hemert beantwoordde beide sprekers, waaruit bleek dat er vrijwel overeenstemming te dezer zake bestond.

Door het lid H. J. E. Wenckebach werd daarop uitvoerig gehandeld over het gebruik van hydraulische, in toepassing gebrachte, heftoestellen tot het lichten van bruggen; deze voordracht, die door keurige teekeningen, ten deele op de ware grootte, werd toegelicht, gaf tot eene korte wisseling van gedachten met het raadslid B. M. Gratama aanleiding.

Staande de vergadering werden eenige nieuwe leden

aangenomen en andere als zoodanig voorgesteld, terwijl ter vervanging van de dit jaar aftredende raadsleden M. J van Bosse, G. B. H. F. Alpherts en J. A. Snijders C.Jz., die als zoodanig niet herkiesbaar waren, werden gekozen de gewone leden J. M. Telders, G. J. de Jongh en J. T. Gerlings.

Te halfvier ure sloot de president de vergadering.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van 10 Juni 1898.

De Voorzitter opent de vergadering met een hartelijk woord van dank aan den heer R. Tekelenburg, door wiens tusschenkomst de leden in de gelegenheid gesteld werden de verschillende werken der Utrechtsche Waterleiding-maatschappij te Soesterberg te bezichtigen.

Na het voorlezen en goedkeuren der notulen van de vorige vergadering, deed de 1e-secretaris mededeeling van de ingekomen stukken, waarbij o. m. een schrijven van den heer J. J v. Wijckhuise, 2e secretaris der afd. „Rotterdam", met het verzoek om, in navolging der overige afdeelingen, ook onder de leden der afd. „Utrecht" een intekenlijst te doen circuleeren op de eerstvolgende vergadering, ten bate der nagelaten betrekkingen van het te Rotterdam op zoo noodlottige wijze overleden lid, de heer T. van Gent.

Voorts werd mede-deeling gedaan van een ingekomen schrijven van den heer E. P Messer, asp.-lid der afd. „Utrecht", meldende dat hij, in verband met zijn overplaatsing naar Amsterdam, van af heden als asp.-lid der afd. Amsterdam wenscht overgeschreven te worden.

Uit de stemming voor het candidaat-lid, den heer Landzaat, bleek, dat hij met algemeene stemmen als lid der afd. „Utrecht" werd aangenomen, terwijl de heer C. de Woerdt, aftredend lid van het H.-B., bij acclamatie werd herkozen; laatstgenoemde was niet ter vergadering tegenwoordig.

Hierna werd overgegaan tot het bezichtigen der plaatwerken, uit „La Brique Ordinaire", door den heer R. R. Schill welwillend afgestaan.

Besloten werd eene som, groot *f* 5, te reserveeren als bijdrage in de kosten, welke gepaard gaan met de onderzoekingen in zake de meer besproken honorarium-tabel.

Na het openen der vragenbus en de gebruikelijke rondvraag aan de leden werd deze vergadering gesloten.

AFDEELING ROTTERDAM.

Vergadering van 13 Juni 1898.

Na lezing en goedkeuring der notulen wordt voorgelezen het artikel, voorkomende in *De Opmerker* van 28 Mei, waarin, naar aanleiding van de door de T. V. aan de werkgevers in de technische vakken gerichte circulaire, de bestaande toestanden worden besproken, en met waardeering gewaagd van het streven der T. V. Met zeer veel belangstelling wordt deze mededeeling ontvangen.

Het candidaatlid, de heer J. A. Blok te Waalwijk, wordt bij acclamatie tot lid aangenomen.

Thans wordt voorlezing gedaan van het rapport van de commissie van arbitrage in zake het geschil tusschen het hoofdbestuur en de Afd. Den Haag, ten gevolge waarvan het hoofdbestuur had gemeend en bloc zijn ontslag te moeten nemen. De Vergadering wenschte onze beide afgevaardigden naar het hoofdbestuur gehandhaafd te zien. De heer Schotel verklaarde echter geen herbenoeming te willen aanvaarden, zoodat een nieuwe verkiezing moest plaats hebben, met het gevolg dat werden gekozen de heeren B. W. C. Emons en C. Louw, die beiden verklaarden de benoeming aan te nemen.

De heer A. van Pagé voldoed thans aan zijn belofte om een verklaring te geven van de verfstoffen: amphibolin en silicaat. Spreker gaf een wetenschappelijke verklaring omtrent de fabrikage en het gebruik daarvan, toegelicht met monsters, en had de welwillendheid zijn verklaring af te staan ten behoeve van de boekerij, zoodat belangstellenden daarvan inzage kunnen nemen.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 15 Juni 1898.

De Voorzitter opende deze Vergadering met de mededeeling, dat een der meest bekende architecten te Amsterdam donateur der vereeniging was geworden, 3 nieuwe leden waren aangenomen en 2 personen zich voor het lidmaatschap hadden aangemeld.

Hierna werden de notulen der vorige vergadering gelezen en vastgesteld, de ingekomen stukken behandeld en beschouwingen gehouden over het Algemeen Huishoudelijk Reglement, met het oog op eventueele wijzigingen, voor te stellen op de Algemeene Vergadering.

Na rondvraag werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. Naar aanleiding van het koninklijk besluit betreffende de verdeeling van het Rijk in zes districten voor het stoomwezen, maakt de Minister van Waterstaat in de *Sts Ct.* bekend, dat zijn aangewezen tot hoofd van het:

1e district, standplaats Breda, de ingenieur 1e klasse N. van Diesel;

2e district, standplaats Dordrecht, de ingenieur 2e klasse J. H. Verhoeff;

3e district, standplaats Rotterdam, de ingenieur 1e klasse J. N. Keey;

4e district, standplaats Amsterdam, de adspirant-ingenieur A. C. van de Stadt;

5e district, standplaats Arnhem, de hoofdingenieur W. A. M. Piepers;

6e district, standplaats Groningen, de inspecteur 2e klasse D. Okhuizen.

— Aan de bepalingen omtrent het afnemen der examens voor opzichter en architect bij den waterstaat in Ned.-Indië is de volgende bepaling toegevoegd:

„Wie zich reeds driemaal voor deze examens heeft aangemeld, en afgewezen of uit anderen hoofde dan een wettige reden, ter beoordeeling van den directeur der burgerlijke openbare werken, niet verschenen is, dan wel zich teruggetrokken heeft, wordt niet meer tot het afleggen daarvan toegelaten."

Zij, die zich bij het in werking treden van dit besluit reeds meer dan tweemaal voor het opzichters- of architect examen hebben aangemeld, zonder het diploma te verwerven, worden nog eenmaal tot het afleggen van het examen toegelaten.

GRONINGEN. Het voormalig rechthuis, later hoofdwacht, thans bureau ten behoeve van den krijgsdienst, op de Groote Markt alhier, is, nu zijn grijs pakje is uitgetrokken, in al zijn naaktheid te aanschouwen (zie „Opmerker" 2 April jl.). 't Blijkt dat men indertijd niet uit wande het gebouw een rok van cement heeft aangetrokken. De muren zijn op veel plaatsen gescheurd en de steenen, waarvan zij zijn opgetrokken, vormden geen beste kwaliteit. Er zal veel aan het gebouw vernieuwd moeten worden. Maar wat ook verloren mocht gaan, het voorvaamste, de hoofdvormen zijn gebleven en vooral na de ontkleeding goed voor den dag gekomen. Het is nu voor elkeen zichtbaar waardoor het gebouw, hoe eigenaardig op zich zelf, misplaatst schijnt ten opzichte van zijn omgeving. Een niet onaanzienlijk gedeelte van het thans bestaande is ongetwijfeld aan de noord- en oostzijde van het oorspronkelijk gebouw toegevoegd. Men zal wel doen, die deelen bij de restauratie te verwijderen en daarvan toe te voegen wat, blijkens de aanwezige gegevens, bij het oorspronkelijk gebouw heeft behoord. De voorbereiding is in goede handen. Mr. Feith, de rijks archivaris in deze provincie, leidt in deze den gang van zaken.

— Op de hier telkens weer herhaalde vraag „wanneer zal toch eindelijk met den bouw van het nieuwe academisch ziekenhuis een aanvang worden gemaakt?" kan thans met zekerheid worden gemeld dat de uitvoering der gebouwen en verdere werken op den eersten September e. k. zal worden uitbesteed.

Ter herinnering diene dat de plannen zijn gemaakt en zullen uitgevoerd worden onder leiding van den architect J. J. van Nieukerken te 's-Gravenhage.

UTRECHT. De 26ste algemeene vergadering der „Nederlandsche Vereeniging van Gasfabrikanten" is alhier gehouden. De voorzitter, de heer D van der Horst, van Amsterdam, beantwoordde in zijne toestrede de vragen: Wat deed en doet de Vereeniging, en wat blijft haar nog te doen? Hij wees erop, dat de Vereeniging het bewustzijn bij gasdirecteuren heeft levendig te houden, dat zij in de eerste plaats technici, in de tweede plaats ambtenaren zijn, en dat door de Vereeniging samenwerking en onderlinge voorlichting worden verkregen en de kracht om den strijd te voeren tegen concurrenten.

Het getal gewone leden bedraagt thans 167 en dat der buitengewone leden 54. Het kassaldo over 1898 is *f* 885, terwijl de bezittingen in kas *f* 4486 beloopen.

Tot redacteuren van „Het Gas" worden benoemd de heeren C. F. Salomons, te Rotterdam, en P. Holsuis, te 's-Hertogenbosch; de laatste in plaats van den heer Van der Horst, die bedankt had.

Besloten werd aan de Regeering medewerking te vragen om bij den landbouw betere afname van ammoniakzout te verkrijgen.

Bij de wijziging der statuten werd besloten, de water-technici niet in de vereeniging op te nemen.

Het voorstel tot oprichting van een ondersteuningsfonds, mede naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging, vond algemeenen bijval, zoodat het dan ook werd aangenomen. Als eerste bijdrage zal de Vereeniging *f* 1000 in de fondskas storten. Eene commissie voor de samenstelling van een concept-reglement werd benoemd.

's-HERTOGENBOSCH. Den 19n dezer is het dertig jaar geleden dat de heer H. J. de Haas bij de gemeente, afd. Openbare Werken, in dienst trad. Aangenomen als klerk, werd de heer De Haas in 1878 bevorderd tot opzichter administrateur, in welke betrekking genoemde heer, tot volle tevredenheid van het hoofd der Openbare Werken, den heer F. M. L. Kerkhoff, ingenieur-architect, nog steeds werkzaam is.

ZUTPHEN. Onze stad ontving deze week een bezoek van den Rijksarchitect Dr. P. J. H. Cuypers, die de werken der restauratie aan het zuidelijk transept der St. Walburg-kerk, en speciaal de ontzetting die zich heeft voorgedaan in den gewelfbouw van dat gedeelte, in oogenschouw nam.

— Os. De Gemeenteraad heeft besloten in de gasfabriek een generator-oven te plaatsen, waarvan de kosten ƒ 4180 zullen bedragen en waarmede men een besparing van tien gulden per dag hoopt te verkrijgen. De heer Payens, directeur van de gasfabriek te Helmond, was ter vergadering tegenwoordig om inlichtingen te geven.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:
benoemd tot opzichter 3e kl. W. Polman;
eervol ontslagen, op verzoek, de waarn. hoofdingenieur 2e kl. W. F. Heskes.

— Bij den dienst van het mijnwezen in Ned.-Indië is:
benoemd tot opziener 2e kl. A. Eikema, opziener 3e kl.; tot opziener 3e kl. J. D. Eijsma, tijdelijk opziener.

— Voor de examens B (geheel) der Polytechnische School te Delft zijn geslaagd:
Voor art. 61, 62 en 64: J. Th. Berkemeier, V. J. P. de Bloeq van Kaffeler, A. J. A. Brank, F. A. Brandt, C. H. van den Broek, W. F. Buijsman, H Cramer, E. A. de Cruo, J. W. Diepenbrok, L. Doedes, G. Gerlagh, G. J. Heering, H. A. Henket, Th. A. Heskes, D. A. van Heijst, C. W. Koch, U. P. E. Kriens, W. Laman Trip, G J. Langhout, J. H W. Lelimau, W K. van Oort, A. A. Oosting, W. A. Pieta, H. van Rees, J. H. A Ringeling, H. J. Rosen, S. J. Rutgers, J. C. Scharp, R. C H. Schüngel, K. G. Simon, J. B. F. Smits, J. H. Stravers, J. J. Vermeulen, J. C. Vliegenthart, H. P. E. de Vogel en Th. van der Waerden.
Voor art 64: H. F. Adams, J. H. Bergfeld Schenko, J. F. P. Blankert, J. P. Boerzardt, J. E. de Crane, G. W. ten Dam, J. C. Deking Dura, J Gratama, J. M. Gerüters Doublet, H. de Groot, J. J. A. de Groot, F. C. A. Grote, F. L Haider, J. M. P. Hartog, G. van Hille, J. Jannette Walen, W. de Jong, G. de Jongh, A. J. Juchter, I. J. P. Kleyn, P. Kranenberg, W. C. Köhler, H W. Land, P. van der Meer, W. Meyer Timmerman Thijssen, C. J. Nieck Blok, J. G. Numans, P. Peresant Snoep, A. Pinto Hz., W. F. Pot, E. G. Th. van Raalte, A. A. Reidt, A. C. van Rossem Nz., F. L. Schlingemann, P. W. Schram, H van den Steenhaven, H. Stokvis, F. H. Stoll, E. H. M. Uijtie, G. Vermeulen, S. G. Visker, C. H. de Vos, F. O Wegener Sleeswijk, P. J van Zwieten.
Voor art 63, 64: G. de Gelder, J. Gratama, Th. N. Hellemans, S. F. Monhomius, B. W. van Vliet.
Voor art. 65: A. C. van Braam Houckgeest, H. Tromp, H. Witkamp.

Alsnog geslaagd voor het 1e gedeelte:
Art. 61, 62, 64: P. J. W. J. van der Burgh, G. W. ten Dam, J. C. Deking Dura, J. van Dorp, J. Gratama, E. J. Kuiper, J. G. Numans, J. A. van Santwijk, F. L. Schlingemann, E. H. M. Uijen, L. Valk.
Art. 64: J. H. O. Bunge, P. F. Bunge, J. P. Groenewegen, E. A. Kruijsse, C. Noteboom, E. J. van Rijckevorsel, H. Strick van Linschoten, G. H. M. Vierling, J. J. Wefers Bettink.

— Bij beschikking van den minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewone opzichter P. Mulder, te Broekens, bij de verbetering van den IJsel bij Giesbeek, en D. A. v. d. Straaten bij het opruimen van grond op de Nieuwe Merwede.

— De heer H. W. Rodenhuis is benoemd tot teekenaar bij „rectie en waterpas" aan het centraal-bureau van de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Practisch opzichter voor 2 à 3 maanden bij paalfundeering en metselwerken. Sal. ƒ65 per maand. Adres den bouwk. H. Rinck te Hoofddorp (Haarlemmermeer). (*Zie advert. in het vorig no.*).

— Een ervaren bouwk. opzichter, salaris ƒ90 à ƒ100; een allezins bekwaam bouwk. bureauteekenaar, flink salaris, en een leerling-volontair. Adres lett. J. O. Algem. Advert.-bureau W. Meerkotter, Heerengracht 335, Amsterdam.

— Directeur der Gemeentegasfabriek te Stad-Almelo. Jaarwedde ƒ1750 met vrije woning, vuur en licht. Adres met opgave van vroegere en tegenw. betrekking vóór 20 Juni aan den Burgemeester.

— Bekwaam bouwk. teekenaar-opzichter voor een werk te Rotterdam. Adres met opgaaf van verlangd salaris en referentiën onder no. 15819, *N. Bott. Ct.*

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar over achtereenvolgende maten kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

Jongmensch, oud 20 jaar, zoekt plaatsing bij een architect, als volontair of aankomend teekenaar. Adres lett. G R, Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*) (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 28, AMSTERDAM.

1. Opzichter	leeft. 38 j.	geh.	verl. sal. ƒ	80 p. md.
2 Opz. of Teek.,	„ 23 „	ongeh.	„ „ „	60–80 „ „
3. Opz.-teekenaar	„ 21 „	„	„ „ „	60 „ „

ADVERTENTIEN.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade
De NEDERLANDEN van 1845
's-GRAVENHAGE, *Herdplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.
LAGE PREMIËN.

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot billijke prijzen en onder garantie geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert 1868 gevestigde firma CARL SCHMIDT & Co., te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 130 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 38 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badtuinen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 26. ZATERDAG, 25 Juni 1898

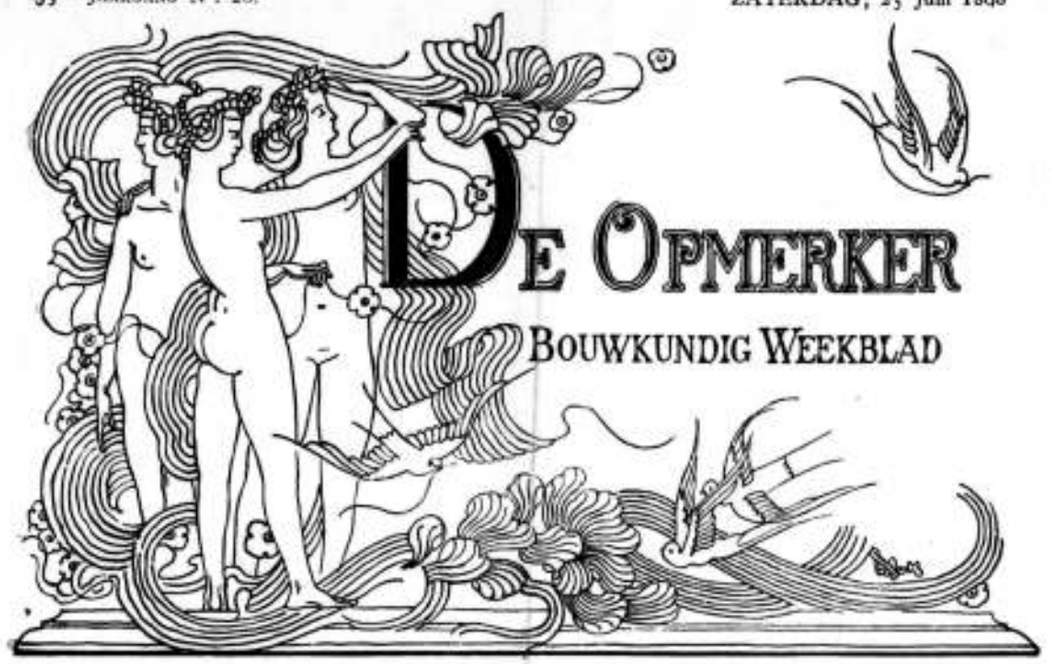

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schaykstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ5.—, vooruit op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbbetaling ƒ6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

J. H. LELIMAN.

Hij, wiens naam aan het hoofd van dit artikel staat en wiens 70 jarige geboortedag heden de aanleiding zal zijn tot velerlei feestbetoon, is aan het jongere architecten-geslacht voornamelijk bekend om zijn mildheid, die nimmer te vergeefs door maatschappijen, vereenigingen of beoefenaars der bouwkunst en aanverwante vakken werd ingeroepen. Zoo heeft hij met de rijke middelen, die hem geschonken werden, gewoekerd en zich bij velen een eerzuil gesticht, als het maar weinigen gegeven is op te richten. De hulde der dankbaarheid, hem op zijn feestdag te brengen, zal Leliman zeker niet de minst gevallige wezen.

Maar kent „de generatie van 80" den jubilaris alleen als Meceen, de ouderen van dagen herinneren zich hem als bouwkunst-hervormer, ja hemelbestormer.

In de jaren, dat Leliman zijn leertijd doorliep, was de bouwkunst hier-te-lande in geen bijster blocienden toestand. Wel waren er nog bekwame practici, maar de kunst vond eigenlijk geen beoefenaars. Aan het timmermansvak werd groote waarde toegekend, en zoo kan het ons dan ook niet verbazen, dat de jonge Leliman op zestienjarigen leeftijd gezonden werd naar J. F. Metzelaar, die toen te Rotterdam een timmermanszaak had opgezet. Drie jaar bleef hij daar werkzaam, om daarna het bouwkunstig onderwijs aan de Koninklijke Academie in het Oudemannenhuis te Amsterdam te gaan volgen. Daar schitterde toen aan het firmament de oude heer Tetar van Elven, die het meest bekrompen academisme huldigde. Alles moest op zijn „elf-en-dertigst" ontworpen en geteekend worden. Ragfijne lijntjes, streng verbod van kleur, ziedaar een paar der eigenaardigheden van Tetar's onderwijssysteem.

Maar Leliman sprong uit den band. Toen hij eens een kazerne op de Academie had moeten teekenen, begon hij die te kleuren, ja hij ontzag zich niet eenig bijwerk, als soldaten en andere stoffage, aan te brengen. Dat Van Elven de somberste voorspellingen deed omtrent de toekomst van zulk een eigenzinnig leerling, laat zich begrijpen.

Na het verblijf op de Academie werd de jonge bouwmeester op reis gezonden, om zijn blik te verruimen. Een jaar werkte hij op het atelier van den beroemden Henri Labrouste (1801—1875) die zoowel in de Bibliothèque Sainte-Geneviève als in de groote leeszaal van de Bibliothèque Nationale te Parijs zich een „novateur" toonde, niet alleen door toepassing van moderne materialen, doch ook door het zoeken en vinden van daarvoor geschikte vormen. In de werken van Leliman vindt men menigen trek, die ons zijn beroemden leermeester voor den geest roept.

In het vaderland teruggekeerd, kreeg de jonge bouwmeester weldra een drukke practijk. Naar monumenten was destijds geen vraag, en zoo waren het voornamelijk winkelhuizen en dergelijke kleinere werken, waarmede Leliman zich belast zag. Het is wel jammer, dat de meesten dezer scheppingen bij latere vernieuwingen veranderd, ja geheel verdwenen zijn. Had het tegenwoordig naar „het nieuwe" strevend geslacht ze gekend, het zou in Leliman een geestverwant hebben ontdekt.

In 1855 werd Leliman een meer monumentaal werk opgedragen, het gebouw van Arti et Amicitiae. Dit bouwwerk hebben wij allen nog in welstand gekend; wij hebben er ons van kunnen overtuigen, hoe hier met de geringe middelen gewoekerd was om een hoogst doeltreffend geheel te verkrijgen. De beide bovenlichtzalen hadden uitstekend licht, ook in de andere zalen heerschte geen duisternis. De verbouwing van Arti, nu een jaar of vier geleden ondernomen, heeft Leliman's werk geheel en al bedorven. Als

demonstratie van de „nieuwe" tegen de „oude" richting bedoeld, is zij ten slotte niets anders geweest dan de van weinig piëteit getuigende en geheel onnoodige verminking eener schepping, die een der beste werken was van het tijdperk, dat haar zag ontstaan.

Inmiddels was het den bouwmeester gegeven ook als practicus de stichting van utiliteits-werken voor te bereiden en uit te voeren. Naar zijne plannen verrees de eerste broodfabriek aan de Vijzelstraat, eene andere aan de Zoutkeetsgracht, het gebouw voor Ziekenverpleging aan de Prinsengracht.

In 1857 werkte Leliman krachtig mede aan de beweging ten gunste van ambachtsonderwijs. De eerste stichting van dien aard te Amsterdam was voor een groot gedeelte aan zijn initiatief te danken.

Omstreeks 1860 begon Alberdingk Thijm hier-te-lande propaganda te maken voor de bouwkunst der middeleeuwen. Leliman zag aanstonds de beteekenis daarvan in en het werd hem klaar, dat wij nooit een moderne bouwkunst zouden krijgen als wij den blik steeds achterwaarts bleven richten.

De strijd ontbrandde vooral bij de prijsvraag voor het Nationaal Monument in 1863, waar de ontwerpen „Ebenhaezer" (Verwaayen Pieterszen en Koelman) en „N. O." (P. J. H. Cuypers) tot een levendige polemiek aanleiding gaven, waaraan ook Leliman deelnam.

Ook de eerste museum-prijsvraag in 1864 bracht vele pennen in beweging. Alberdingk Thijm plaatste in de *Amsterdamsche Courant* een opstel tot verdediging van het ontwerp, door P. J. H. Cuypers te Roermond ingezonden, dat met een premie van *f* 300 was bedacht. In hetzelfde dagblad gaf de heer Leliman eene uitvoerige weerlegging dezer beschouwingen. Hij zei o. a. het met de bouwmeesters Ongewitter en Cuypers maar volstrekt niet eens te zijn „dat een museum zich gelijk een pittoresk woonhuisje, met een aantal geveltrappen of schilderachtige hoogten en laagten mag voordoen in een land, waar het zeven van de twaalf maanden nat, vochtig en winter is". Verder betoogde hij: „Het is vrij algemeen opgemerkt, dat de Renaissance gevel uit de 17e eeuw van het met den bijprijs behoorende ontwerp des heeren Cuypers eerder het cachet van een kerkelijk opvoedingsgesticht of bisschoppelijke woning omdroeg, dan dat van een museum".

Men ziet hier als welk een krachtig tegenstander van de middeleeuwen Leliman zich deed kennen. Heeft hij het moeten aanschouwen hoe, ondanks zijn verzet en dat van vele anderen, toch de middeleeuwsche kunst is ten troon verheven, hij heeft toch lang genoeg geleefd, om ook de reactie nog mede te maken en te zien, hoe weer jongeren dan hij hun eigen weg willen zoeken.

Aan ons blad heeft Leliman, vooral in de eerste jaren, ijverig medegewerkt. Wij herinneren slechts aan zijne beoordeeling van het toen pas voltooid Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam. Ook in den strijd tegen de later ingevoerde Rijks-bouwkunst stond hij aan onze zijde.

Het „Album" van bouwkundige schetsen en ontwerpen, dat Leliman bij den uitgever C. L. Brinkman het licht deed zien, was een eerste en in vele opzichten geslaagde proeve, om de werken der Nederlandsche architecten in ruimer kring bekend te maken.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft aan den jubilaris zeer groote verplichtingen. Aan zijn toewijding is voor een goed deel de bloei, die de Maatschappij tusschen 1860 en 1880 gekend heeft, te danken geweest. In het bescheiden gebouw der wijde Kapelsteeg, dat de Maatschappij toen als haar zetel had, heeft Leliman met ijver gearbeid, beseffende, dat alleen in het geestelijke de invloed van een dergelijk lichaam kan worden gezocht.

Leliman heeft het ondervonden, hoe ondank 's werelds loon is. Op de beruchte September-vergadering in Den Haag van het jaar 1880 werd den jubilaris en zijn medestanders een gevoelige nederlaag toegebracht. Menig ander zou zich daarna teruggetrokken hebben, doch Leliman deed niet alzoo.

De Maatschappij had eenmaal zijn liefde en hij bleef haar genegen, hoe smoad zij hem ook behandeld had. Menigeen heeft hier aan karakterloosheid gedacht, doch daarbij over het hoofd gezien, hoe er naturen zijn, die, vergevensgezind van aard, gloeiende kolen op het hoofd hunner tegenstanders stapelen. Zoo iemand is Leliman geweest. Zelfs voor het Maatschappelijk gebouw, welks stichting niet met zijn inzichten strookte, had hij groote geldelijke offers over.

De Maatschappij kan het kwaad niet meer goedmaken, dat zij aan Leliman bedreven heeft, daar gedane zaken nu eenmaal geen keer nemen. Wij zijn echter overtuigd, dat zij dezen dag zal aangrijpen, om den jubilaris door een grootsche hulde te doen zien, hoe dankbaar zij is voor zijn steun, verleend onder zulke eigenaardige omstandigheden.

Wij wenschen, ten slotte, den heer Leliman nog een lang leven in vreugd en gezondheid toe. Veel miskenning zal hem vergoed zijn door het besef, dat hij, zich steeds boven de partijen verheffend, gedaan heeft wat zijn hand te doen vond.

CRITIEK OVER BOUWKUNST.

De heer J. L. M. Lauweriks onderwerpt in de jongste *Kroniek* het nieuwe Postkantoor te Amsterdam aan eene critiek. Gevraagd kan worden, of die critiek niet te vroeg komt, omdat het gebouw nog niet geheel voltooid schijnt, daar het nog niet voor den dienst is geopend. Het schijnt ons eenigszins gevaarlijk toe, een bouwwerk alleen naar zijn gevels te beoordeelen. Dit gevaar wordt bijzonder groot, wanneer het bouwwerk een openbaar monument is.

Men kan zich, bij eene beoordeeling, op verschillende standpunten plaatsen. Het meest gebruikelijke is het esthetische standpunt. De heer Lauweriks heeft dit gekozen. En als wij onder de „Berichten" die na zijn artikel in de *Kroniek* zijn opgenomen, lezen: „Uitlatingen over architectuur, in hun werken neergeschreven door dichters van alle tijden en landen, doch voornamelijk van Engeland, zijn door Heathcote Statham verzameld in een deeltje, dat Batsford zal uitgeven", dan wordt het ons duidelijk, dat vooral onder leeken het esthetische standpunt zeer in den smaak moet zijn.

Dan is er nog het utiliteits-standpunt, dat vroeger ver van het esthetische scheen verwijderd, doch dat, de Beurs-critieken hebben het ons duidelijk doen zien, er in de laatste jaren zeer dicht bij is gekomen. Ook het constructieve standpunt had, vooral een jaar of tien geleden, nog al liefhebbers; het was toen, alsof het met het esthetische vrij wel samenviel. Sedert is echter een niet onaanzienlijke afstand waarneembaar geworden.

Daar een post- en telegraafkantoor moeilijk als een kunstvoorwerp beschouwd kan worden, zoo moet de zuiver esthetische beoordeeling van een dergelijk gebouw altijd eenigszins onzuiver uitvallen. Wie daarvan bewijs wil, leze maar eens, wat de heer Lauweriks over den plattegrond schrijft. In naam der esthetica had hij daarvan $^1/_{40}$ willen afnemen. Maar het staat te vreezen, dat bij de administratie een dergelijke amputatie groote bezwaren zou hebben ontmoet, omdat er, bij de erkende beperktheid van het terrein, met iedere vierkante meter gewoekerd moest worden. Blijkt het gebouw practisch ingedeeld en geschikt voor publiek en beambten, dan zal men zeker den heer Peters den trapeziumvorm van zijn plattegrond graag vergeven.

Wij zullen den heer Lauweriks in zijne esthetische beschouwingen niet op den voet volgen, daar wij, als het gebouw in gebruik zal worden genomen, er het een en ander over hopen op te merken.

Slechts eenige van de inleidende zinnen willen wij hier overnemen en daaraan eenig commentaar vastknoopen.

„In dezen tijd van vernieuwingen", zegt de heer Lauweriks, „nemen we op het gebied der bouwkunst eene wederopstanding der middeneeuwsche overleveringen waar, waarvan Cuypers de belichaming is; artiest, logisch denker en krachtige persoonlijkheid, — bijna alles, wat hij ondernam, zou moeten gelukken en het doordringen der middeneeuwsche beginselen, begunstigd door de omstandigheden en gesteund door Kerk en Staat, is daarom voor een groot deel aan hem te danken."

Tegen dit begin hebben wij slechts deze bedenking, dat er had moeten staan „eene wederopstanding van wat velen met Viollet-le-Duc als de middeleeuwsche overleveringen beschouwen". Want de Nederlandsche architect staat op de schouders van zijn Franschen collega. Ook was het misschien duidelijker geweest, het woord „Kerk" niet zonder de bijvoeging „Roomsch-Katholieke" te gebruiken en „Staat" door „den heer De Stuers" te vervangen.

De heer Lauweriks gaat dan dus voort:

„Wie gaarne de kunst der middeleeuwen ziet herbloeien, maar ook begeert dat dit geschiede voor en door een beginsel, onafhankelijk van uiterlijke oorzaken, zal dezen staat van zaken betreuren; — wie echter begrijpt, dat tot opbloei onzer bouwkunst vóór alles noodig is de aanwezigheid van een ideaal ontdaan van elke kleur, en niet verward mét of vervuild vóór de aanschouwingswijze van dit ideaal, zooals onder invloed eener machtige strooming kan zijn geschied, zal zich verheugen, sterk in de overtuiging dat een organisme leeft door eigen sappen en dat bij gemis van deze geen van buiten toegevoerde levensstroom een duurzaam leven kan waarborgen".

De heer Lauweriks vergelijkt hier de kunst der middeleeuwen bij een boom, die, toen het zijn tijd van bloeien was, gebloeid heeft. Daar echter de boomen der kunst, in tegenstelling van andere gewassen, de eigenaardigheid hebben van slechts één te bloeien, zoo is op een herbloei geen hope. De heer Cuypers moge een flinken tak van den middeleeuwschen boom hebben afgesneden, die in den bak met aarde hebben geplaatst, welke Viollet-le-Duc voor hem had opgedolven, en vervolgens dien tak in de broeikas, door Kerk en Staat voor hem opgericht, tot een kommervol boompje hebben opgekweekt, zoodra het plantje uit de kas in de gewone lucht en in den vollen grond zal worden gebracht, gaat het dood.

Dit beseft de heer Lauweriks, waar hij mededeelt: „Tot op heden is het nog niet gelukt, een groote bouwkundige school te stichten, die eenigszins den geest nabijkomt en de uitkomsten oplevert, die we daarvan verwachten en evenmin zijn er uit de volgers der middeneeuwsche richting meerdere krachtige figuren te voorschijn gekomen, die in staat zijn, het begonnen werk voort te zetten. Na Cuypers is er geen bouwmeester, die met het meesterschap, waarover hij beschikt, in staat is de Gothische overleveringen in een bruikbaren en tegelijk esthetischen vorm voor te stellen".

Of dit alleenblijven van Cuypers als een winst of een nadeel moet beschouwd worden, daarover laat de heer Lauweriks zich niet uit. Maar de bedoeling van den schrijver schijnt toch wel deze te zijn, dat hij één dergelijken artiest voor ons land voldoende vindt. Non bis in idem is een oude spreuk, en het zou toch wel zonderling zijn, als iemand het in zijn hoofd ging halen, om de middeleeuwen, die nu voldoende bekend mogen geacht worden, andermaal te ontdekken.

Men mag er den tuinman niet hard om vallen, als hij een plant, die maar één bloeit, trots kast, mest en uitstekende verzorging, niet ten tweeden male met bloesems kan tooien. Slechts kan men hem raden zijn begijnenwerk te staken, de kas te verlaten en liever in den vollen grond zaden te strooien, waarvan beter resultaat te verwachten is. Doch als hij nu eens geen dergelijke zaden bezit? Ja, dan ziet het er treurig uit.

„Cuypers genoot de zeldzame eer reeds bij zijn leven de volle waardeering voor zijn werk te genieten. Onze Regeering gaat hierin niet alleen voor, doch streeft zelfs het doel voorbij, door bovenmatige waardeering der door hem voorgestane beginselen en begunstiging zijner volgelingen, zonder genoegzaam de volstrekte waarde dezer beginselen te kennen en zonder onderscheid te zien in de personen, die, bevoegd of onbevoegd, het voetspoor van Cuypers volgen. Over deze overdrijving, zij moge dan goed bedoeld zijn, hebben Nederlanders, artiesten of bouwkundigen zich te beklagen al naarmate het wezen der schoonheid, die algemeen is, der kunst of der architectuur hun ter harte gaat. Lijdelijk toezien bevat goedkeuring noch veroordeeling."

Wat de heer Lauweriks hier mededeelt, wordt door velen in den lande gedacht. Zoo flink neergeschreven vonden wij het in lang niet. Voor „onze Regeering" moet natuurlijk wederom gelezen worden „de heer De Stuers". Dat Cuypers reeds bij zijn leven „de volle waardeering voor zijn werk genoot" kan veilig beaamd worden. Wanneer men evenwel de kunstgeschiedenis kent, en ziet, hoe zoo groote waardeering door tijdgenooten haast altijd gevolgd werd door een veel lagere schatting in de oogen van het nageslacht, dan zal men den bouwmeester, die het voorwerp van zoo veel hulde was, niet zoo gelukkig prijzen als sommigen zeker doen.

DE KERK TE GOES.

Omtrent dit 15e-eeuwsch gebouw deelt het *Handelsblad* het volgende mede:

De provincie Zeeland bezit een overvloed van belangrijke monumenten van oude bouwkunst, maar zij heeft met de onverschilligheid van een rijken verkwister veel daarvan verwaarloosd en vernield. Een blik in het boekje van Jhr. De Stuers, dat voor een paar jaar verscheen, de bekende „Aanteekeningen betreffende Zeeland's monumenten", is voldoende om ieder daarvan te overtuigen. Nog kort geleden, in Februari van dit jaar, kwam een nieuw bericht van Zeeuwsch vandalisme de kunstvrienden verschrikken: een groot gedeelte van de belangrijke vijftiende-eeuwsche kerk te Bruinisse zou worden gesloopt. De ijverige oudheidkundige commissie van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen vaardigde onmiddelijk haar wakkeren secretaris, den Middelburgschen architect J. A. Frede-

riks, af naar de bedreigde plaats en mocht de voldoening smaken, dat de raad werd ingewonnen van eenige onzer beste architecten, o. a. van Dr. Cuypers, naar wiens plannen de kerk nu zal worden hersteld.

Maar nauwelijks was dit gebouw gereed, of het bleek dat weer een nieuw monument en thans de Goesche kerk, door Jhr. De Stuers „een der fraaiste en rijkst uitgevoerde van ons land" genoemd, met gedeeltelijken ondergang werd bedreigd. Men weet reeds, dat de heer Frederiks ook hier dadelijk het onheil poogde te voorkomen — en aanvankelijk niet zonder kans van slagen. Het kan zijn nut hebben inmiddels in wijderen kring op de groote waarde van dit oude gebouw te wijzen en enkele herinneringen aan de geschiedenis er van zijn daarom thans zeker niet misplaatst.

De stichtingstijd der kerk is niet met zekerheid bekend. Het schijnt echter, dat toen in den aanvang der vijftiende eeuw de bouw van het westelijk gedeelte werd ondernomen, het oostelijke reeds stond. Uit oude keuren is gebleken, dat in het midden der 14e eeuw zich talrijke geestelijken te Goes bevonden, terwijl een kroniekschrijver heeft opgeteekend dat de stad, nadat zij in 1351 vele privileges ontvangen had, „van daghe tot daghe grooter ghetimmert (werd) van huysinghen ende andere fabrycken". Dit geeft wel het recht tot het vermoeden, dat men in de tweede helft der veertiende eeuw met den bouw der kerk zal zijn begonnen, temeer omdat het bekend is dat omstreeks denzelfden tijd en om dergelijke redenen kerken werden vergroot of gesticht te Middelburg en te Veere.

Hoe dit zij, in 1423 was het gebouw voltooid en werd den 18 Juni gewijd door den vicaris Matthias en onder de schutse gesteld der H. Maria Magdalena. Aflaten werden toegezegd aan hen die tot de volmaking en versiering van het gebouw zouden bijdragen, en dat die niet zonder uitwerking bleven valt op te maken uit het schoone geheel, zelfs zooals dat thans is.

Bij eene lengte van 66 M. is de kerk 52 M. breed. Zij is verdeeld in vijf schepen, waarvan de buitenste tot kapellen waren ingericht en heeft een breed, uitstekend transept, terwijl de koorsluiting wordt gevormd door drie halftienhoekige absiden, waarvan de buitenste, eigenaardig genoeg, elk twee der schepen omspannen.

Het geheel vertoont den stijl der latere Gothiek en de beide transeptgevels vooral, in tuf- en bergsteen uitgevoerd, zijn zeer fraaie voorbeelden daarvan. De traceeringen der vensters zijn ontworpen naar het zoogenaamde vischblaasmotief en, hoewel zeer rijk van aanzien, toch niet overladen. Van binnen doet het ruim, met zijn fraai behakte kapiteelen en schijnbaar triforium even denken aan de Leidsche Sint Pancras. Alleen het koor heeft thans nog steenen gewelven; vroeger zal het gansche gebouw daarmede bedekt zijn geweest, doch de gewelven van het westelijk deel zijn ingestort bij den zwaren brand, die in de 17e eeuw het gebouw heeft geteisterd. Door de onvoorzichtigheid van een loodgieter ontstond er namelijk 11 September 1618 brand op het dak, die, ondanks allen ijver, zich snel verbreidde, het eene dak verwoestte en de gewelven van het westelijk deel met den toren deed instorten.

De kroniekschrijver Smallegange, die terecht getuigde „dat diergelijke Kerk nochte van grootte, nochte van doorluchtigheid in Zeeland nauwelijks te sien is", deelt ons mede dat zij „uit der gemeente burse veel grooter en heerlijker werd opgebouwet". Inderdaad, dadelijk na de ramp toog men aan het werk en na drie jaren was het gebouw weer bruikbaar. Gewelven en toren werden niet vervangen, alleen was op het kruispunt een nieuwe dakruiter gezet, met uurwerk en klokkenspel van 48 klokken, vervaardigd door T. Jansz. van Delft.

Voor de herstelling werd niet minder dan ruim *f* 124,000 besteed.

Ter herinnering aan deze gebeurtenis versierde men het gebouw met vele geschilderde glazen, op eenige waarvan de brand was afgebeeld met het volgende tijdvers:

Op herfst-Maents elfden daeg, door VULCANS boos bestier
De son op 't hooGste saCh ons KerCke staen In 't Vier,
DoCh eer op neegenst April, PhebUs saCh 't MiddaChs vont,
LaCh d'eerste steen al stIL, geVest Vast in den gront.

Van deze glazen is thans niets meer over, en geen wonder, want in 1844 kon een bewoner van Goes schrijven: „er is een tijd geweest, waarin de baldadige jeugd de kerkglazen straffeloos voor mikschijven hield."

Gelukkig dat het gebouw-zelf met meer eerbied is behandeld. Want ook nadat het in 1578 voor den Hervormden eeredienst was ingericht en — zooals de vele ledige nissen bewijzen — van den beeldentooi ontdaan werd het met zorg onderhouden. Gaf de bovenvermelde herbouw daar reeds een bewijs van, ook onze eeuw kan hetzelfde getuigen: in 1835 gingen kerkvoogden eene aanzienlijke (thans reeds afgeloste) leening aan om het gebouw „wederom in behoorlijken staat te brengen" en in 1836 verleende het Rijk, toen een hevige storm schade had veroorzaakt, een subsidie van *f* 1000. Als een ander voorbeeld der onbekrompenheid van het kerkbestuur kan dienen, dat in 1641 aan den Haarlemschen orgelmaker Willem Diaken werd opgedragen een nieuw orgel voor de kerk te bouwen, dat in 1711 en 1826 telkens werd hersteld en verbeterd. De houten bekroning daarvan, in baldakijnvorm, dagteekent van 1739, terwijl de betimmering met banken, onder het orgel, in 1654 voltooid werd.

Gedenkwaardigheden bezit de kerk verder weinig andere dan de graven van den kroniekschrijver Smallegange en van Frans Naerebout, den wakkeren loods, die zoovele menschenlevens redde en te wiens eere het Goesche departement van het Nut in 1819 een gedenksteen in de kerk liet leggen.

Het is waarlijk zeer te hopen, dat de tegenwoordige bezitters van het kerkgebouw niet minder onbekrompen zullen zijn dan hunne voorgangers; dat zij zullen inzien, dat een uiterst belangrijk monument van nationale bouwkunst aan hunne zorgen is toevertrouwd en, het goede voorbeeld van het voorgeslacht volgend, zullen weten het in eere te houden. Nu uit het onderzoek van den heer Frederiks reeds gebleken is, dat er inderdaad gevaar bestaat voor verminking door onoordeelkundige herstellingen, mogen zij er voor waken dat het nageslacht niet hun den ondergang verwijten kan van zoo grootsch een kunstschat.

KERKEN TE AMSTERDAM.

De heer B. H. Klönne schrijft in *De Tijd:*

Toen verleden jaar de firma Scheltema & Holkema op het Rokin haar winkel ging vergrooten tot aan den muur der N.-Z. Kapel, en het bouwterrein openlag, ontwaarde men in den grond een zwaar metselwerk, ongeveer twee meter dik, waarvan de bovenste laag uit Waalsteenen, de onderste uit oude reuzenmoppen bestond. Waartoe deze fundeering, niet behoorende tot de grondslagen der kapel zelve, heeft gediend, zal wel altijd een raadsel blijven. Van meer belang waren de oude ornementen, die zich nog in tamelijk goeden staat aan den kapelmuur vertoonden, namelijk een paar keurige, kunstrijke baldakijns en consoles, die nu door den nieuwen bouw wellicht voor altijd aan het menschelijk oog zijn onttrokken.

Bovendien verdient het bijzondere vermelding, dat vroeger de pijler, in de voormalige woning ingebouwd, aan de benedenzijde gedeeltelijk was weggebroken om daar ter plaatse de zitting voor een bestekamer aan te brengen.

Dat de gevolgen dezer kwetsuur zich niet aanstonds vertoonden, kan iedereen begrijpen, maar dat zulke insnijdingen in het leven niet straffeloos geschieden, valt evenmin te betwisten.

In den laatsten tijd hebben onze dagbladen veel geschreven over de bouwvalligheid en den slechten toestand der fundeering van de N. Z. kapel; één der berichten luidde, dat juist aan de zijde, waar het nieuwe gebouw der firma Scheltema & Holkema is opgetrokken, de kapel haar zwakste punten vertoonde.

Was het wonder dat ik bij het lezen daarvan onwillekeurig uitriep: „Daar heb je 't al! Ze hebben de draagpunten verzwakt! Eigen schuld!"

Ik wil de juistheid van dien uitroep niet verdedigen; een pleidooi wensch ik niet te voeren. Zelfs wil ik gaarne aannemen, dat misschien de afgeslagen pijler hoegenaamd geen schade aan het gebouw heeft aangebracht. Maar wel acht ik mij, na vermelding van bovenstaand feit, gerechtigd een vriendschappelijken wenk te geven aan hen, die zich ambtshalve het lot der monumentale stichtingen van ons voorgeslacht hebben aan te trekken.

Naar de regelen van een bekrompen utiliteitsbeginsel heeft men bijv. bij de Oude en de Nieuwe Kerk zorgvuldig de ledige ruimten tusschen de pijlers met allerlei winstgevende huisjes, hokken en krotjes bezet: even zooveel beletselen om de volle schoonheid dier bouwwerken te kunnen bewonderen. Maar wie weet welke aanslagen in die productieve perceeltjes tegen de kerk gesmeed worden. Wie weet of er misschien niet heele of halve steenen worden uitgeslagen, om kurkdroge hangkasten te krijgen. Wie weet of niet verborgen waterloopen en riolen de grondslagen van het hoofdgebouw ondermijnen? Wie weet of niet misschien pijlers worden uitgehakt, om bestekamers aan te leggen? Den tand des tijds kunnen de reuzengevaarten nog eeuwen lang weerstaan, maar tegen zulke geniepige operatiën zijn deze monumenten van wijsheid en kracht niet bestand.

Wat ik dan zou wenschen?

Dat het kerkbestuur der Nederl.-Herv. Gemeente aan zijn bouwmeester, den heer Posthumus Meyjes, de opdracht deed, een Rundschau te houden in al die bovengenoemde huisjes, hokken en krotten, om te zien of daar geen vivisectiën plaats hebben. Heel Amsterdam zou het daardoor aan zich verplichten.

OFFICIEELE AMSTERDAMSCHE ARCHITECTUUR.

Nu vonden wij in het *Nieuws van den Dag* de volgende mededeeling:

DE OPENBARE HANDELSCHOOL.

Het aan het *Amst. Bld.* ontleende bericht omtrent den bouw van een nieuwe Handelschool blijkt zeer voorbarig geweest te zijn. Er bestaat nog geen enkel plan en allerminst „plannen van den heer Berlage".

In de aanhandene zijnde zomervacantie zullen de gemeente-architect, de heer Leguit, en de directeur van de school, de heer Hülsmann, eenige inrichtingen voor handelsonderwijs in het buitenland gaan bezoeken, en naar de aldaar verkregen bevindingen zal door eerstgenoemde een plan worden uitgewerkt.

Ook omtrent de plaats, welke voor de nieuwe school zal worden voorgesteld, staat nog niets vast. Wij kunnen integendeel met voldoende zekerheid zeggen, dat die plaats *niet* zal zijn het vroegere Leidsche kerkhof, daar men ten Stadhuize aan dit terrein een andere bestemming wenscht te geven.

Waaruit „blijkt", dat het *Handelsblad*-bericht voorbarig was, is niet duidelijk. Want hoe kwam het *Nieuws* aan de wetenschap, dat er nog geen enkel plan bestaat?

Dat het medegedeelde uit officieele bron zou geput zijn, kan haast niet aangenomen worden. Want „ten Stadhuize" zal men toch wel weten, dat er al sinds jaren geen „gemeente-architect" meer bestaat.

Wij hopen ondertusschen dat de „zekerheid" der tegenspraak zoo „voldoende" moge wezen, dat wij voor eene herhaling der Beursproject-geschiedenis gespaard blijven. Ook toen waren couranten-berichten en démentis het begin, waaruit de aanvankelijk ongelootlijk geachte historie zich ontwikkelde.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. In eene vergadering van den Raad van Bestuur van het Kon. Instituut van Ingenieurs zijn gekozen tot president de heer J. P. W. Conrad, tot vice-president de heer W. F. Lacmann en tot penningmeester de heer J. Th. Gerlings, die zich allen de benoeming hebben laten welgevallen.

In eene buitengewone vergadering van het Instituut, te houden op Zaterdag 9 Juli, zullen behandeld worden het concept-reglement en de verordeningen ter zake van de fusie van het Instituut met de Ned. Vereeniging van werktuig- en scheepsbouwkundigen en van die voor electrotechniek.

— **De leden der bijzondere commissie voor de IIe groep voor de wereldtentoonstelling te Parijs hebben het voornemen, over de verschillende daarbij betrokken onderwerpen een reeks afzonderlijke geschriften saam te stellen, ten einde een beeld te leveren van hetgeen op dit gebied in Nederland gedaan en thans te vinden is. De voorgenoemde onderwerpen zijn in hoofdzaak de navolgende: leerlingwezen, bescherming van jeugdige arbeiders; loon, saadeel in de winst; coöperatieve verbruiks-, voortbrengings- en crediet-vereenigingen; vakvereenigingen; groote en kleine cultuur, landbouw-vereenigingen, veiligheid in de werkplaats, wettelijke regeling van den arbeid; arbeiderswoningen; instellingen voor de geestelijke en zedelijke ontwikkeling der werklieden; voorzorg-instellingen, gezondheidsleer, armenzorg.**

In zake ambachtsonderwijs enz. wordt beantwoording der navolgende vragen verzocht:

***a.* Bestaan in uw omgeving vrije ambachtsscholen, of scholen waar tevens ambachtsonderwijs gegeven wordt, door vereenigingen van werklieden of van patroons, of van beiden vereenigd, of door bijzondere personen opgericht?**

***b.* Wordt in de woonhuizen, werkinrichtingen, huishoudscholen tevens ambachts- of handwerks-onderwijs gegeven?**

***c.* Bestaat bij u het leerlingstelsel, en zoo ja, in welke vormen?**

***d.* Vindt men inrichtingen van herhalings- of verder voortgezet onderwijs, door de patroons voor hun werklieden opgericht? Of vereenigingen tot wederzijdsch onderwijs door en voor de werklieden zelven? Of tot het houden en hooren van nuttige voordrachten?**

— **De navolgende studenten der Polytechnische School zijn tot hunne practische vorming gedurende de zomermaanden door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid als buitengewoon opzichter aangesteld, te weten:**

A. Heijbroek, bij de verbetering van de Vecht tusschen Dalfsen en Rechteren; A. S. J. van Kesteren, bij de werken van de Zuid-Willemsvaart in Noord-Brabant; R. D. Yspeert, bij het verhoogen en verbeteren van een deel der kruin van de Hollandsche zeewering, bewesten Kaapboetz; J. Canters en G. J. Hoogesteger, bij de uitbreiding van de haven- en sluiswerken te IJmuiden; E. A. de Croo, bij de vernieuwing van den kaaimuur langs de spoorweghaven te Feijenoord; J. B. de Hulster, bij het maken van een schipbrug over het marinedok te Vlissingen; C. P. Vijverberg, bij het maken van een basaltglooiing aan de Oude Hoeve aan de noordzijde van het eiland Schouwen; J. C. Ankersmit, bij de werken van de Waal; J. A. Bonnerman en H. C. Moerburg, bij de werken van Nieder-Rijn en Lek; H. G. Mos, bij de werken van den IJsel; E. C. W. van Dijk, bij de uitvoering van baggerwerk op de Boven-Merwede; J. Hengeveld, bij de werken aan den linkeroever van het Hollandsch Diep boven de spoorwegbrug te Moerdijk; P. Kemper en J. C. Vliegenthart, bij den waterweg langs Rotterdam naar zee; P. H. A. Rosenwald, bij het sluiswerk aan den benedenmond van het kanaal 's-Hertogenbosch—Drongelen;

Th. van der Waerden; bij het zuider afwateringskanaal (buitengedeelte); J. van der Waerden, bij het zuider afwateringskanaal (binnengedeelte); M. G. van Heel en F. K. J. Benkema, bij het sluiswerk te Engelen; M. R. Idema Greidanus, bij de sluiswerken aan de Dieze bij 's-Hertogenbosch.

Door den raad van toezicht, bij de spoorwegwerken: W. V. E. Godin de Posters, P. Bakker Schut, E. A. Tissot van Patot, bij het maken eener overbrugging van den IJssel bij Westervoort.

— Uit de beste bron kan „Insulinde" mededeelen, dat alle stukken over de Soerabajasche watervoorziening door het departement van koloniën in handen zijn gesteld van den ingenieur H. P. N. Halbertsma. Bij de bestudeering van de plannen kwam de heer Halbertsma tot het besluit, dat in sommige onderdeelen wijzigingen gebracht moesten worden. Ten einde die wijzigingen aan te kunnen geven, moesten nieuwe projecten vervaardigd worden van die onderdeelen. Vandaar de vertraging, die de behandeling der zaak heeft ondervonden.

De heer Halbertsma heeft successievelijk verschillende gedeelten van zijn rapport ingediend. Ongeveer 90 pCt. van het rapport is in handen van Koloniën. Alleen het slot ontbreekt nog.

Amsterdam. De eind-examens der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en der Rijksschool voor kunstnijverheid worden van Vrijdag 24 dezer af in het openbaar gehouden in het Rijks museumgebouw.

Leiden. Aan de Koninklijke Nederlandsche Grofsmederij alhier is met goed gevolg een voor de gemeente Dover (Engeland) bestemde hopperbarge te water gelaten. Binnen enkele dagen zal de kiel worden gelegd voor een stalen transportvaartuig voor de Theems, voor rekening van een Londensche firma.

Utrecht. De Gemeenteraad besloot in zijne zitting van voorlaatstleden Donderdag om de Buurt-, Jacobi-, Geests- en St. Nicolaasstoeren van bliksemafleiders te voorzien, wat de gemeente's kas op een uitgaaf van ƒ 700 zal komen te staan.

Delft. Voor deelneming aan de eindexamens der Polytechnische school hadden zich aangemeld 85 candidaten, en wel ter verkrijging van het diploma voor civiel-ingenieur 51, voor bouwkundig ingenieur 2, voor scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur 1, voor werktuigkundig ingenieur 18, voor mijnen-ingenieur 2 en voor technoloog (fabrieks-ingenieur) 9.

Van deze 85 candidaten trokken zich vóór of gedurende het examen 11 terug.

Nog hadden zich aangegeven voor het doen van het gedeeltelijk examen voor technoloog en wel voor het eerste gedeelte 19 candidaten, waarvan zich evenzeer vóór of gedurende het examen 2 terugtrokken, voor het eerste en tweede gedeelte één candidaat en voor het tweede gedeelte 16, waarvan zich 4 candidaten terugtrokken.

De uitslag van de eindexamens voor technoloog, en van de bouwkundige, scheepsbouwkundige, werktuigkundige en mijningenieurs volgt hier:

Geslaagd zijn de heeren:

C. art. 62. Bouwkundig ingenieur: J. A. Pool Jr. en W. van Vorn.

C. art. 63. Scheepsbouwkundig ingenieur: M. A. Cornelissen, F. H. van Lindern en P. Smit.

C. art. 64. Werktuigkundig ingenieur: G. Brouwer, M. A. Cornelissen, M. H. Damme, H. G. Duyns, G. de Gelder, U. J. F. Groenier, F. J. Kleyn, S. Lindeman, M. E. A. W. Mohr, C. Muller, H. A. Ravenek Jr., J. C. S. Schokking en F. F. M. Wirtz.

C. art. 65. Mijnen-ingenieur: L. Houwink en P. van Tiel.

Voor B. Art. 60. Technologen B 4 (eindexamen): J. D. Ferman, W. Jansen, G. B. van Kampen, C. F. Loke, A. S. van Nierop en E. van Elbergen Santhagens.

Technologen B 1 (1e gedeelte): H. J. W. A. A. Bakker, H. C. Barendrecht, H. J. Bolinfante, D. J. Buneschoten, M. Holleman, G. van Iterson, S. C. J. Olivier, A. van Oven, J. H. Schepers, B. W. van Eldik Thieme, C. M. M. Vrins en H. van der Waerden.

De uitslag van de overige examens, die tot het einde der volgende week worden voortgezet, zal vermoedelijk Zaterdag 2 Juli bekend kunnen gemaakt worden.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands b. o. w. in Ned.-Indië is:

verleend wegens langdurigen dienst, een jaar verlof naar Europa aan den opz. 2e kl. J. A. Schöttling;

benoemd tot opzichter 3e klasse de ambtenaar op non-activiteit C. F. Hillebrandt, laatst die betrekking bekleed hebbende, en toegevoegd aan den chef der 3e waterstaats-afdeeling in het belang der verbetering van de Bezoeken-Serang of Tangoelangin-rivier en van de bevloeiing en den waterafvoer in het district Wedong (residentiën Japara en Semarang);

overgeplaatst van de residentie Semarang naar de res. Soerabaja, de opzichter 3e klasse J. G. Berkhemer.

— Benoemd bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java: tot onderopzichter 2e kl. de tijdelijke onderopzichter 2e kl. K. Folkeringa, en bij de exploitatie van staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust tot opzichter 2e kl. de gewezen opz. 3e kl. F. Bouman, thans belast met de waarneming der betrekking van opzichter 3e kl.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen zijn met ingang van 1 Juli benoemd tot adjunct-ingenieur 2e kl. bij den dienst van weg en werken de heeren C. Koopman en B. Haitsma Muller, thans resp. adj.-ingen. bij genoemde Maatschappij.

— Tot opzichter bij den provincialen waterstaat van Groningen is door Gedep. Staten benoemd de heer A. Minderhoud Lz., van Weeskapelle, thans opzichter bij de gemeentewerken te 's-Hage.

Met genoemden heer stonden op de voordrachts de heeren A. Ilos, te Twijzel, en A. Matthijssen, te Vlissingen. 38 sollicitanten hadden zich aangemeld.

— Naar aanleiding van de in 1897 gehouden internationale tentoonstelling van schoone kunsten te München, heeft de Prins-Regent van Beieren benoemd in de orde van verdienste van den Heiligen Michael van Beieren: tot Grootkruis den heer J. H. L. de Haas, tot commandeur den heer Jacob Maris; tot officier den heer A. Struys en tot ridder de heeren H. W. Janssen, W. B. Tholen en Prof. N. van der Waay.

— Ter vervanging van den heer Muller, gasfabrikant te Deventer, die benoemd is tot adjunct-directeur der gasfabrieken te Amsterdam, zal optreden de heer W. C. Loggers.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam teekenaar-opzichter, bij een architect te Rotterdam. Adres leit. T B N, Alg. Advert.-bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Machine-teekenaar. Adres met opgaaf van verl. salaris en bewijzen van bekwaamheid aan de machinefabriek „de Ooij", H. T. Wiegerink & Co., Nijmegen.

— Bouwkundig bureau-teekenaar, in staat zelfstandig te werken. Adres leit. X, boekh. H. L. Smit, Hengelo (O.)

— Twee civiel-ingenieurs en twee werktuigkundige ingenieurs bij de Maatsch. tot expl. van Staatsspw. Inl. aan de civiel-ingrs. bij de 2e afd. en aan de werktuigk. ingrs. bij de 3e afd. van den Dienst van Weg en Werken te Utrecht.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Opzichter	leeft.	38 j.	geh. verl. sal. ƒ	80	p. md.
2. Opz. of Teek.,	„	23 „	ongeh. „ „ „	50–80	„ „
3. Opz.-teekenaar	„	21 „	„ „ „	60	„ „

ADVERTENTIEN.

HENKET's Waterbouwkunde te koop aangeboden,

onopengesneden exemplaar. — Brieven franco onder No. 312 aan den Boekhandelaar **J. WALTMAN Jr.**, te *Delft.*

TE KOOP

wegens OPHEFFING

verschillende fraaie

Marmeren Schoorsteenmantels

bij **DUPUY & Co.,**

Damrak 29, Amsterdam.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Perzisiennen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschstafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

H. P. VAN KASTEEL, Kipstraat 4, Rotterdam.

Verkrijgbaar de

Prachtige Buste van H. M. Koningin Wilhelmina

en PAPIERSTUCK-FEESTARTIKELEN

Wederverkoopers Rabat. Groote sorteering.

AANBESTEDING.

Op ***Vrijdag 15 Juli a. s.***, des namiddags ten **2** ure (locale tijd), zal aan het Centraalbureau II der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Moreelsepark te *UTRECHT*, door het HOOFDBESTUUR der Naamlooze Vennootschap: *„Utrechtsche Bouwvereeniging voor Spoorwegpersoneel te Utrecht"* **worden aanbesteed:**

Het bouwen van TWEE WINKELHUIZEN, ZEVEN BURGERWOONHUIZEN met Bovenwoningen en 63 WONINGEN, met daarmede in verband staande werken op een terrein gelegen aan den Amsterdamschen Strantweg en den Daalschen Dijk te Utrecht.

Raming ƒ 132.660.

De besteding geschiedt volgens § 64 van het bestek.

Het bestek met teekeningen is van af *27 Juni a. s.* à **ƒ 2.00** verkrijgbaar aan het Centraalbureaugebouw 1, kamer 145, alwaar terens inlichtingen zijn te bekomen.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden op *Vrijdag 8 Juli a. s., des namiddags ten 2 uur*

AANBESTEDING.

Dinsdag den 28n Juni 1898, des voormiddags ten **11** uur, zal in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat *Amsterdam*, worden aanbesteed:

Het maken van een Vereenigings-Gebouw aan de N. Achtergracht te Amsterdam, voor rekening van de Vereeniging Handwerkers Vriendenkring te Amsterdam.

Bestek en teekeningen zijn tegen betaling van **ƒ 2.50** te verkrijgen Amstel 244.

C. B. POSTHUMUS MEYJES,
Architect.

Voorloopig bericht.

AANBESTEDING.

In den loop der **maand Juli** zullen REGENTEN VAN HET ST. JORIS-GASTHUIS TE *DELFT* in het openbaar **aanbesteden:**

Het vergrooten van 6 paviljoens, en het bouwen van een keukengebouw, bij de Buitenafdeeling van genoemd gesticht.

Het bestek met 5 teekeningen zal van af 2 Juli of later tegen betaling van **ƒ 3,—** verkrijgbaar worden gesteld bij den Boekhandelaar J. WALTMAN Jn. te *Delft.*

Ministerie van Justitie.

Openbare AANBESTEDING.

Op **Vrijdag 8 Juli 1898,** des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden **aanbesteed:**

Het bouwen van bewaarderswoningen bij de nieuw te bouwen Strafgevangenis te Haarlem, met daarmede in verband staande werken.

Raming ƒ 36 800.—.

Het bestek met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat te *Amsterdam* en is op aanvrage tegen betaling van **ƒ 1.10** franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui *N°. 28a* te *'s-Gravenhage.*

Aanwijzing zal worden gehouden op *Dinsdag 5 Juli 1898*, in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst voormeld, des voorm. ten elf ure, terwijl inlichtingen zijn te bekomen op het Bureau van den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te *'s-Gravenhage*, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, 23 Juni 1898.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal:
P. J. VAN BEIJMA.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 29 Juni e. k.,** des middags **4** uur, zal namens den Well-Ed. Gestr. Heer J. DIKKERS, *Notaris* te *Zwartsluis*, in het „Hotel Schrijver" te Zwartsluis worden aanbesteed:

Het verbouwen van en verdere timmer- en metselwerken aan een heerenhuis te Zwartsluis, bewoond door den heer aanbesteder.

Aanwijzing op Maandag 27 Juni a. s., des voorm. te elf uur.

Bestek en teekening liggen ter inzage in het „Hotel Schrijver" te Zwartsluis van heden af.

Inlichtingen geeft

J. FRANSEN,
Bouwkundige.

Zwartsluis, 22 Juni 1898.

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN HALSEN,

Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag 19 Juli 1898,** des namiddags ten **2** uur, zullen REGENTEN VAN HET OUDE EN NIEUWE GASTHUIS TE DELFT, in het openbaar, in het Gasthuis (*Brabantsche Turfmarkt 13*) **aanbesteden:**

Het bouwen van een

ZIEKENHUIS met aanhooren.

Inlichtingen zijn te bekomen alle werkdagen tot den dag der aanbesteding tusschen 10 en 11 uur bij den Gemeente-Architect (*Oude Delft 51*) en bij den Opzichter, in het Gasthuis. Het bestek met 3 teekeningen is van af 2 Juli a. s. tegen betaling van **ƒ 2,50** verkrijgbaar bij den Huismeester den Heer P. KRAMER, bij wien het tevens ter inzage ligt.

Aanwijzing op het terrein *Donderdag 14 Juli*, des namiddags ten 2 uur.

Gemeente Vlissingen.

Aanbesteding van de levering van trottoirkliokers en Grèskeien.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* zijn voornemens op **Vrijdag den 1 Juli 1898,** des namiddags ten ten **twee** ure ten Raadhuize in het Openbaar in twee perceelen AAN TE BESTEDEN:

a. de levering van 195000 trottoirklinkers.

b. de levering van 1750 M³ grèskeien 12 bij 14 cM. en 32000 stuks grèskeien 10 bij 16 cM. en 5000 stuks grèskeien 10 bij 24 cM.

De bestekken zijn tegen betaling van ƒ 0.15 verkrijgbaar bij den Gemeente-Bouwmeester bij wien tevens de noodige inlichtingen te bekomen zijn.

SPECIALITEIT

IN

Hartguss Roosterstaven „Eureka."

Op verschillende tentoonstellingen met Zilver bekroond als hoogste onderscheiding. Leverancier der K. N. Marine, verschillende Stoombootmaatschappijen en fabrieken, waarvan getuigschriften voorhanden. Deze roosters trekken niet krom, zijn bestand tegen een hitte van 2000° C. en geven groote besparing in brandstof.

Monster ijzer en Prijscourant op aanvraag gratis.

R. IDE.

Spuistraat 102, AMSTERDAM.

STOOMTIMMER-

HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845

's-GRAVENHAGE, *Herkpleis*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

J. N. DE GROOT & Co.

Heerenstraat, hoek Heerengracht

AMSTERDAM.

Electriciens-Instrumentmakers

INSTALLATIËN VOOR Electrisch Licht.

KRACHTOVERBRENGING.

Electrische Schellen.

Bliksemafleiders.

HH. AANNEMERS.

Alvorens uwe CEMENTTEGELS, PUTTEN, RINGEN, RIOLEN enz. te bestellen, vraagt prijsopgave bij

Jac. G. v. d. MUEREN,

Leidscheweg 35a,

UTRECHT.

Vertegenwoordiger der Oudenrijnsche Cementsteen en Cement ijzer werk fabriek.

Alles op strengste keur.

W. J. WEISSENO,

Nieuwendijk 111, Amsterdam.

Fabriceert GEIJKTE DUIMSTOKKEN,

Twee- en Vijf Meterlatten,

STALEN MEETKETTINGEN,

Bakens, Jalons,

KOPEREN EN STALEN

Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,

PEILSCHALEN enz.

Magazijn van Passerdoozen,

TEEKENBEHOEFTEN

en Optische Instrumenten.

EQUERRES, PRISMA'S enz.

H. & J. SUYVER

FABRIKANTEN VAN

Stoomketels en Werktuigen,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met

EERE DIPLOMA (hoogste onderscheiding)

Hollandsche Tuin- en Koepoard, Bickerstraat

AMSTERDAM.

Vlakke Gewelven met peervormig IJzer,

ter vervanging van HOUTEN BALKEN.

Positief geluidwerend, brandvrij, lichter, goedkooper en voordeeliger dan Beton of gemetselde Gewelven.

Tusschen 3 of 4 steenen worden de **uitgepulde stalen staven** op de flenzen gesteld en maken zoo een afzonderlijk klein gewelf.

Bij afstanden van 1.50 tot 2 M. belastbaar met 3 à 4000 Kilo.

De Balkijzers worden van onderen met Draadbriks omhuld en is daardoor de constructie geheel brandvrij.

Vuurvaste Plafonds en Gewelven op Draadbriks.

Geheel vrijstaande brandvrije Muren.

Omhulling van IJzeren Kolommen, veel eenvoudiger en voordeeliger dan Cementijzerwerk.

THED. FERD. BIERHORST,

Haarlem.

NB. Men zie de beschrijving nº. 9 van *De Opmerker* van 26 Februari jl.

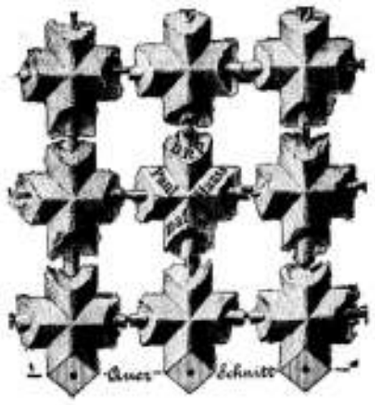

Beton-IJzer. Systeem **HENNEBIQUE,** Gebreveteerd S. G. D. G., niet te verwarren met **Cement-IJzer.** **Beton-IJzer.**

INLICHTINGEN, SYSTEEMBESCHRIJVING, ATTESTEN, vervaardigen van TEEKENINGEN, BEGROOTINGEN. Een en ander **kosteloos** verkrijgbaar bij den **Vertegenwoordiger**

J. H. DE GEUS Fzn., Deventer.

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE

INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

A. E. BRAAT.

Hoofd-Vertegenwoordiger der

JOSSON-CEMENT

voor NEDERLAND en INDIËN.

Uitsluitend: Iste soort AND. TRA S

(volgens de nieuwe A. V. met 7½ % glooiverlies).

Handel in Bouwmaterialen.

De **TEGELZAAK** is gevestigd

Spuistraat 109,

AMSTERDAM.

Houtbereiding tegen bederf

Kyaniseerinrichting.

H. LENSINK,

HOUTHANDEL, ARNHEM,

levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)

Raamwerken, Schuttingen, Vloeren, Vloerribben, Broeibakken, enz. enz.

Eenig zeker werkend renk- en kleurloos middel.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG Nº. 27. ZATERDAG, 2 Juli 1898

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schaytstraat 102, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15 Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

HOE IK KUNSTNIJVERE WERD.

Toen ik met mijn vriend Jan nog op de schoolbanken zat, was hij een beste jongen.

Ik had hem in jaren niet meer gezien en in dien tijd was hij beroemd geworden. Daarover zou ik mij eigenlijk niet mogen verbaasd hebben, want Jan wekte reeds op school onze bewondering wegens zijn blijkbaar talent voor „slangenmensch". Maar Jan's naam prijkte niet op de aanplakbiljetten van een circus of van een „specialiteiten-theater", — hij was in de kunstnijverheid gegaan en werd in de toonaangevende bladen, „Architectuur en Decoratie" en „De Kunstkolick" als een man van groote beteekenis besproken en geprezen.

Ik woonde ten plattelande en zoo vernam ik Jan's succes slechts uit de verte. Doch toen ik eens te Amsterdam kwam, besloot ik hem op te zoeken. Dit ging nog zoo heel gemakkelijk niet. Want toen ik eindelijk de afgelegen buitenwijk gevonden had, waar Jan in een oud, min of meer vervallen huis zijn atelier had gevestigd, bemerkte ik, dat er geen schel aan het huis was. Daarom greep ik de klink van de deur, maar deze was zoo fraai gesmeed, dat ik haar niet kon aanvatten, zonder mijn hand te bezeeren. Evenwel, al mijn pogen gaf niets. Eindelijk werd de deur open gemaakt en stond mijn vriend voor mij.

„Heb je je aan de deur bezeerd? Dat komt, omdat je aan de klink nog niet gewend bent. Hier is wat Engelsche pleister. Ziezoo, nu ben je klaar. Ga mede naar binnen. Die klink is mooi, hé? Ik heb haar geteekend naar een vischhaak-motief en haar toen door een kunstsmid laten maken. Zoo iets origineels heb je van je leven niet gezien."

Ik gaf dit volmondig toe. Wij gingen nu het atelier binnen, en ik kwam onder den invloed van de andere werken des meesters. Overal tegen de muren hingen ontwerpen; het was, alsof ik duizend armen van inktvisschen of poliepen zich zag uitstrekken. Hier en daar meende ik iets te ontdekken, wat op een lelie of op vischgraten geleek, doch bij nader inzien waren deze vormen slechts door het speelsch vernuft van den kunstenaar zóó geworden.

„Dit is een van mijn rijpste scheppingen", zei Jan, en wees op een teekening, waaruit ik in het geheel niet wijs kon worden. „Zie je wel hoe die opstijgende lijnen het onhooggaan der gevoelens belichamen, hoe de waterpaslijnen in trotsche rust daar nederliggen, hoe de stompe hoeken juichen? Daar, die scherpe hoek is bedachtzaam en zwijgend nedergehurkt, naast die rechte lijn zoo vol grootheid. De golflijnen geven een zachte liefdesstemming weer".

Zoo verdiepte Jan zich in zijn werk. Ik luisterde eerbiedig toe en wist eindelijk niets anders te doen, dan te vragen, hoe hij aan die nieuwe kunst gekomen was.

„Ik zal je dat eens vertellen" zei hij en vleide zich in een paarsfluweelen zetel. Ook mij bood hij een stoel aan, doch daarop zat ik zoo ongemakkelijk, dat ik dadelijk weer opstond.

„Aan dien stoel ben je nog niet gewend. Ik heb hem zelf geteekend, en mij daarbij op geheel nieuwe paden bewogen. De oude, afgezaagde stoelvorm heeft voortaan afgedaan. Op een eenvoudig plat vlak kan het menschelijk lichaam niet behoorlijk uitrusten. Daarom heb ik hier verschillende verhoogingen aangebracht, en daarvoor een slakkenhuis-motief gebruikt. Is dat niet origineel? Ook heb ik de leuning ver naar achteren gebracht, opdat de ruggegraat beter steun zou krijgen. Ga dus maar weer zitten."

„Het is een vreemde geschiedenis. Ik was in...." „In Japan?" viel ik in. „Neen". „Dan zeker in Engeland", merkte ik op.

„Neen, aan het Brouwerskolkje. De zon scheen in een droomerig scherpen hoek over het water en ik zat tegenover *haar*. In mij bruischte de liefde en ik trachtte daaraan een artistieke uitdrukking te geven.... Daar stootte zachtjes een voorwerp, dat door de golven gewiegd werd, tegen mijn linkerschoen, dien ik een weinig vooruit had gestoken. Ik vischte het voorwerp op.... het was een uit elkander getrokken sardine-blik, van zeer eigenaardige vormen. Mijne oogen namen die vormen waar en plotseling werd het mij duidelijk, dat in het voorwerp, dat ik zoo onverwacht had gevonden, de lijnen te vinden waren, die aan mijn liefdesgevoel uitdrukking konden geven. Als in een vizioen greep ik naar mijn schetsboek, en bracht de vormen ten papiere".

„Neem mij niet kwalijk, Jan", viel ik hem hier in de rede, „maar mag ik liever een anderen stoel hebben. Deze hier is zeker voortreffelijk, maar mijn zitdeelen hebben helaas verouderde vormen, want mijn beenen gaan slapen en ik heb pijn in de lendenen".

„Dat is de ongewoonte", zei Jan, doch ik ging maar liever op een ouderwetschen stoel zitten, om het vervolg van de geschiedenis aan te hooren.

„Zie je, daar is de schets, wat zeg je daar wel van?" Ik waagde de opmerking, dat ik er niets van een sardine-blik in kon zien.

„Wat heeft de vorm, de goddelijke vorm met een sardine-blik te maken? Wat ik geteekend heb zijn slechts kontouren, slingerlijnen, hoeken, buigingen."

„Zoo, zoo", zeide ik, „maar wat heb je nu met dat motief gedaan?"

„Hier zie je het voor een laarzentrekker gebruikt en een architect, met wien ik bevriend ben, zal het als gevel voor een tuinhuis toepassen. Daarenboven heeft een jong musicus het reeds op muziek gezet."

„Maar wat beduiden die dieren, die je daar op flesschen hebt staan? Zij beginnen al te bederven!"

„Kijk maar eens die flesschen meer van nabij! Hier zie je hoe de vorm, van de voorwerpen zelf losgemaakt, zich vrij ontwikkelt. Hier zie je hoe de eigenlijke vormwetten zich doen gelden. Een kikvorsch teekenen, dat kan iedereen. Maar een kikvorsch als deze hier, half vergaan, haast geen kikvorsch meer, ziedaar iets, wat de studie loont, wat een schat van motieven kan geven. Kijk ook deze tulpen eens. Ik heb ze in den tuin geplukt en zie nu wat ik er van heb weten te maken. Eerst heb ik ze onder water te weeken gezet, toen laten drogen, vervolgens tot op 80 graden verhit en eindelijk met een schaar ze in de juiste vormen geknipt. Het motief, daaruit ontstaan, is al door een maatschappij gekocht. En die wist wel wat zij deed, daar kun je op aan!"

Ik ging van bewondering en verbazing weer zitten, doch bij ongeluk kwam ik op mijn hoogen hoed terecht. Ik sprong op en wilde het hoofddeksel zooveel mogelijk weer in zijn ouden vorm terugbrengen.

„Hou op, ongelukkige!" zei Jan. „Zie je niet, welk een prachtig motief in dien hoed is te vinden?" IJlings nam hij papier en potlood, om, als in vervoering, de lijnen van mijn gedeukten cylinder te vereeuwigen.

Daarna bracht ik den hoed weer eenigszins in orde en nam van mijn gastheer afscheid. Op weg naar het station werd ik door allerlei gedachten bestormd. Ik benijdde Jan, die uit alles geld wist te slaan, die bedorven kikvorschen, gekookte tulpen, ja zelfs gedeukte hoeden tot motieven wist te vervormen, die door maatschappijen voor hooge sommen werden gekocht.

Plotseling voelde ik mij helderziend worden en ontdekte ik overal de meest verrassende versieringsmotieven. Een schipper liep voor mij op het grijze asphalt. Hij liet een afgedankt pruimpje daarop vallen en ik zag een motief, even geschikt voor een portière, als voor een gevel, een stoel of een laarzentrekker. Twee vrouwen hadden ruzie; de eene droeg een mandje met eieren en sloeg dat in haar woede op het hoofd der andere stuk. Een „standje" vormde zich, maar voor mijn bewonderend oog liepen de prachtigste motieven voor sla-olie-aanplakbiljetten, boekbanden, tegelfriezen en dames-portemonnaies van het hoofd der getroffene omlaag. Twee agenten sleepten een der vrouwen naar het „bero" en havenden haar zoo, dat ze er uitzag als was ze eerst geweekt, toen gedroogd, daarna tot 80° verhit en eindelijk met de schaar bewerkt. Bij een boom lagen eenige vischgraten en ik stond een kwartier lang te genieten van de prachtige figuren, die zij vormden.

Toen ik weer in mijn huis ten plattelande terug was, nam ik papier en inkt, om te beproeven, de vormen, die ik gezien had, vast te houden. Maar helaas, het gelukte mij niet.

Juist had ik weer een nieuw vel papier genomen, of een meikever kwam gonzend binnenvliegen, recht op mijn inktkoker af, waarin hij weldra lag te spartelen. Ik redde het beest, dat, druipend van inkt, op het witte papier neerviel. Een vlek ontstond, die zich, hoe langer de meikever op het papier rondkroop, tot een telkens verrassender motief uitbreidde. Mijn hart sprong op van vreugde; ik liet den meikever voor mij werken en bepaalde mij er toe om, als hij het papier verlaten wilde, hem op zijn eigenlijk arbeidsveld te houden. Vervolgens ging de meikever zijn pooten en vleugels schoonmaken en de schoonheid der lijnen, stippen en vlekken die toen ontstonden, was onbeschrijfelijk.

Eindelijk was de kunstenaar klaar en droog. Ik nam hem op en liet hem weer vliegen. Toen greep ik naar mijn pen, en zette onder de teekening met bijzonder artistieke letters „Lenteweelde".

Den volgenden dag reeds kwam ik bij Jan, stelde hem in kennis met den minder gunstigen staat mijner financiën en deelde hem mede, welk een enorm talent voor kunstnijverheid zich bij mij had vertoond. Maar van den eigenlijken kunstenaar zeide ik niets.

Jan bekeek de teekening; ik zag, hoe hij er door getroffen werd. Toen hij een klein kwartier van het lijnenspel had genoten, drukte hij mij zwijgend de hand. Eindelijk kon hij weer spreken en toen feliciteerde hij mij met mijn eerstelingswerk, dat hij voor een waar meesterstuk verklaarde. Slechts merkte hij op, dat ik als ornemanist nog sterk onder zijn invloed stond.

„Ga maar met deze teekening naar de redactie van „Architectuur en Decoratie", zeg dat je van mij komt, en je zult zien, dat je naam gemaakt is."

Jan had gelijk. Mijn teekening werd niet alleen opgenomen, maar een zeer vleiend artikel werd daarbij gevoegd.

Zoo kwam ik in de kunstnijverheid. Wie mij later aan mijn motieven geholpen hebben, houd ik maar liever voor mij, want de concurrentie in het vak is sterk en men moet de menschen niet al te wijs maken.

(*Vrij naar het Duitsch.*)

HAARZUIJLEN.

Den 21ª Juli 1891 bezochten eenige leden van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap den bouwval van het huis „De Haar" bij Harmelen. Reeds het vorig jaar waren zij daar geweest. Nu kwamen zij een onderzoek instellen naar den toestand, waarin de bouwval zich bevond. Het was hun gebleken, dat vooral door moedwil en onachtzaamheid de algeheele ondergang der ruine werd bespoedigd.

Een verslag hunner bevindingen werd door de onderzoekers aan het bestuur van hun Genootschap opgezonden. Dit bestuur richtte zich tot den eigenaar van „De Haar", den heer E. G. T. Baron van Zuylen van Nyevelt te Parijs. Het jaarverslag zegt dat van dien heer „een zeer waardeerend schrijven werd ontvangen met dankbetuiging voor de opmerkingen en onder mededeeling dat het zijn voornemen was over te gaan tot restauratie van het eeuwenheugende gebouw".

Wij kunnen ons voorstellen dat de archeologen toen in hun schik zijn geweest, overtuigd, dat de baron, die te Parijs woont, met een juffrouw Rothschild getrouwd is en in het geheel geen Nederlander meer geacht kan worden, reeds zou meenen zijn taak goed te vervullen door enkele conservatoire maatregelen te gelasten.

Maar de heer Van Zuylen, eenmaal op de bouwvallen van zijn voorvaderlijk kasteel opmerkzaam gemaakt, wilde het slot weer doen verrijzen als een tweede Pierrefonds. Toen de archeologen dat vernamen, schudden zij op bedenkelijke wijze het hoofd. Zij hadden spijt van hun rapport, spijt van hun brief. Zóó hadden zij het niet bedoeld. Doch de sneeuwbal door hen in den afgrond geworpen, was reeds tot een lawine aangegroeid. Het kunstvuur van den Parijschen edelman, eenmaal aangestoken, was niet meer te blusschen. Het stichten van een „nieuwe oudheid" kon niet worden voorkomen.

In Februari 1894 werden de restauratieplannen op de tentoonstelling van „Architectura et Amicitia" ingezonden. Een beoordeelaar dier expositie schreef: „Men kan hier in teekening, model en in natura de onderdeelen zien van een 15e-eeuwsch kasteel, dat, door de gril van een 19e-eeuwsch edelman, meer Parijzenaar dan Hollander, aan een der moderne geldvorsten vermaagschapt, in het aloude Sticht staat te verrijzen. Als al het geld, daaraan te besteden, eens had kunnen dienen om zoovele jongeren, wier nieuwe denkbeelden voorloopig alleen op het papier staan, de gelegenheid te geven, die gedachten in steen, hout en ijzer te belichamen! Maar de edelman weet niets van het streven der jongeren af; hij is al tevreden, als hij later aan zijn vrienden zijn fonkelnieuw voorvaderlijk slot kan toonen."

***

Den 25 Juni 1898 bezochten 150 leden van verschillende bouwkundige vereenigingen het huis „de Haar", nu geen bouwval meer, doch tot het kasteel Haarzuijlen geworden. „De „aloude" (*sic*) slotpoorten werden opengegooid." Geen uilen, vleermuizen of andere ongure gedierten huisden meer tusschen puinen. Een „stevig ontbijt" wachtte den bezoekers. Al bestond het niet uit walvischspek, gebraden zwanen en dergelijke middeleeuwsche lekkernijen, al werd eetgereedschap gebruikt, waarvan men in de 15e eeuw nog niet droomde, de aanzittenden lieten zich „het aangebodene uitstekend smaken". Daarop verdeelden zij zich in „ploegen" van vijftig man en begonnen hun onderzoekingstocht.

Hadden de archeologen in 1891 slechts eenig vervallen muurwerk aangetroffen, de bezoekers van zeven jaar later stonden verbaasd over „al het schoone, wat deze vorstelijke heerlijkheid, als met een tooverwoord uit de middeleeuwen herrezen, binnen hare grenzen verbergt. Hunne blikken aanschouwden „pachthoeven, welker roode en witte vensterluiken en dakpannen er aan herinnerden, dat ook zij behooren tot de heerlijkheid, ja zelfs een compleet middeneeuwsch dorp, „omgeven door een aarden wal". Dit dorp bevat een rechthuis en tal van in middeleeuwschen trant opgetrokken woningen. Om den Brink groepeerden zich „de schilderachtige woningen van den dorpsmid, den bakker, den kruidenier en de bedienden en aangehoorigen van het hof". Ook een kerk werd „geheel op de oude fundamenten opgetrokken". Wel was nog een „deel van den kerktoren uit vroegere tijden" overgebleven, doch deze zal „natuurlijk geheel gerestaureerd worden".

Maar dit alles was nog niets bij het slot zelf. Was er voor zeven jaar geen enkel bewoonbaar gedeelte, nu waren er „250 groote en kleine vertrekken, 23 badkamers", nu was het „van boven tot beneden voorzien van stoomverwarming, electrische verlichting, leidingen voor warm en koud water". En alles natuurlijk 15e-eeuwsch. Men zag „een electrisch licht in elken sluitsteen, keukens, waar koks in hun witte plunje in de weer waren", en vlijde zich „op banken, kardinaal- en tabouretstoelen in de speelzaal neer". Daar kwamen echter 19e-eeuwsche kellners de 15e-eeuwsche illusie storen, ofschoon wat zij brachten zeer welkom was.

Eindelijk zat men in de „salle d'armes" ter maaltijd aan, bereid aan een fornuis, dat . . . ƒ 15,000 had gekost. Van zulk een maaltijd kan wat verwacht worden. Dat hij aan die verwachting voldeed, zal ieder aanzittende erkennen. En toen de wijn vloeide volgde toost op toost, 15e-eeuwsche telegrammen werden verzonden, ja zelfs het 16e-eeuwsch Wilhelmus werd aangeheven, ofschoon dit eigenlijk een eeuw te laat is gekomen.

Dat was wat anders dan toen de archeologen voor zeven jaar op de puinen hun broodje uit den zak haalden, om dit van een couranten-papiertje te verorberen. Zoo ziet men, wat de menschelijke vlijt vermag.

***

Eindelijk ging ieder zijns weegs „nadenkende over al het schoone en tooverachtige, te midden waarvan hij een ganschen dag had geleefd". Zóó had men zich de 15e eeuw niet gedacht; het was nu gebleken, dat zij eigenlijk een verbeterde uitgave van de 19e eeuw was. De zoekers naar het nieuwe raakten zelfs een tijdlang van de wijs door een benauwend besef, dat zij hun pogingen wel staken konden, want dat er niets moderners dan een 15e-eeuwsch kasteel te bedenken valt.

Een der excursionisten had zelfs 's nachts een vreeselijken droom. Hij zag zich in het kasteel verplaatst, nu niet voor de grap, maar als wezenlijk 15e-eeuwer. Twee ridders hadden hem met ijzeren greep vast en brachten hem naar de ridderzaal, waar de slotvoogd op een schemel nederzat. Bossen stroo waren op den vloer gespreid, een flauw talklichtje gaf onheilspellende flikkeringen. De slotvoogd zei niets, doch gaf den ridders een wenk; zij sleepten hun gevangene naar een onderaardsch gewelf, openden een luik en wierpen hem in een diepen put. Aan het vallen scheen geen einde te komen — de benauwendste gewaarwordingen maakten zich van het slachtoffer meester, dat eindelijk met een smak den bodem bereikte, wakker werd en bemerkte.... dat het uit zijn 19e-eeuwsch bed was gevallen.

De 15e-eeuw scheen nu niet meer zoo aantrekkelijk. Slapen bleek voorloopig onmogelijk. De lectuur van de circulaire tot stichting van den Bond van Neder-

landsche Bouwkunst-vereenigingen oefende een bedarende werking.

Morpheus werkte weer ten slotte. Toen kwamen er zoeter droomen, waarin baronnen, eere-voorzitters, bankbiljetten en bloemen op verrassende wijze doореenwarrelden.

HERALDIEK.

Wij lezen in het *Nieuws van den Dag*:

EEN NIEUW WAPEN VAN AMSTERDAM.

Bij beschikking van den Minister van Justitie dd. 14 Juni is een nieuw wapen vastgesteld, en ingeschreven bij een Hoogen Raad van Adel. De heer J. M Lion, te 's-Gravenhage, wapenteekenaar en calligraaf van H. M de Koningin-Weduwe en van den Hoogen Raad van Adel, heeft van het nieuwe wapen een teekening vervaardigd, welke is aangekocht door de „Boek- en Kunstdrukkerij, voorheen Roeloffzen-Hübner & Van Santen." Deze brengt daarvan galvano's in den handel op verschillende grootte.

Het voornaamste verschil tusschen het oude en het nieuwe wapen ligt in de keizerlijke kroon, welke het schild dekt. Deze is geteekend naar de echte Keizerlijke kroon, dus ook die van Maximiliaan aan wien de stad het hooge privilegie dankt. Anders dan de kroon op den Westertoren drangt deze een hoogen vorm zonder verschillende opkomende banden, maar met één breede opening waardoor de voering zichtbaar wordt.

Dit bericht is in meer dan een opzicht merkwaardig. Vooreerst omdat niet gemeld wordt hoe het „nieuwe" wapen er uitziet. Neemt men niet langer genoegen met het veld van keel, den paal van sabel en de drie St. Andries-kruizen van zilver? Het is zeker eigenaardig, dat het wapen door sabel op keel te vertoonen, tegen den vrijwel vaststaanden heraldieken regel indruischt, die wil dat geen twee kleuren op elkander gebruikt mogen worden, maar dat steeds metaal en kleur elkander zullen afwisselen. Reeds in de 17e eeuw poogde men dit bezwaar te ontgaan, door een paar gouden bandjes als zoomen van den zwarten paal aan te brengen. Doch bijzonder heraldiek was dit niet.

Nu zou het kunnen zijn, dat de Minister van Justitie, de Hooge Raad van Adel en „de heer J. M. Lion te 's-Gravenhage, wapenteekenaar en calligraaf van H. M. de Koningin-Weduwe en van den Hoogen Raad van Adel enz. enz." in dit „gebrek" hadden willen voorzien. Maar de „teekening, welke is aangekocht door de Boek- en Kunstdrukkerij, voorheen Roeloffzen, Hübner en Van Santen" schijnt dit toch niet te beoogen, want „het voornaamste verschil tusschen het oude en het nieuwe wapen ligt in de keizerlijke kroon welke het schild dekt."

Ofschoon nu die kroon geen integreerend deel van het wapen uitmaakt, en ieder teekenaar die naar zijn smaak kan ontwerpen, mits hij maar zorgt de kroon van het H. Duitsche Rijk weer te geven, schijnen toch de autoriteiten hier orde te hebben willen stellen.

Er is reeds een oude strijd over de vraag, of de kroon, door Maximiliaan als Roomsch koning verleend, de Roomsch-koninklijke dan wel de Keizerlijke geweest is. Dat in de 16e eeuw nog de Roomsch-koninklijke gevoerd placht te worden, bewijst de kaart van Cornelis Anthonisz, die in 1544 het licht zag. Daar Maximiliaan evenwel de kroon van hem en zijn opvolgers verleende en zelf langen tijd Keizer geweest is, zoo werd het later in de 16e eeuw gebruikelijk, de Keizerlijke kroon boven het schild te plaatsen.

Nu wordt in het bericht wel gesproken van een teekening, door den „heer J. M. Lion, wapenteekenaar en calligraaf enz. enz." gemaakt naar de „echte keizerlijke kroon, dus ook die van Maximiliaan aan wien de stad het hooge privilegie dankt", maar het blijkt niet wat als bewijs van echtheid is aangemerkt.

De beschrijving der kroon, zooals het *„Nieuws"* die geeft, is niet zeer duidelijk. Vermoedelijk moet die op de zoogenaamde „Rudolphinische" kroon passen, die in de eerste jaren der 17e eeuw is gemaakt en nu nog door de Oostenrijksche Keizers gevoerd wordt. De kroon op den Westertoren komt in hoofdzaak met de Rudolphinische kroon overeen.

In verloop van jaren hebben de Roomsche koningen en de Duitsche keizers zich van zeer verschillende kronen bediend. Een dier kronen te kiezen en die als „de officieele" vast te stellen, is zeker de bedoeling van den Minister van Justitie geweest. Ware evenwel Z. E. heraldisch ontwikkeld, hij zou zich van de vaststelling onthouden hebben. Immers de keuze van de kroon behoort zich te richten naar den stijl, waarin het schild is ontworpen. Wie dat schild teekent in 15e-eeuwschen geest, doet wel ook voor de kroon modellen uit dien tijd te volgen, zooals die bv. op de grafteekenen voor Keizer Frederik III in de St. Stephanuskerk te Weenen of voor Keizer Lodewijk van Beieren in de Lieve Vrouwekerk te München te vinden zijn. Want wie de Rudolphinische kroon, omdat zij nu „officieel" is verklaard, op soortgelijk schild zou plaatsen, maakt zich aan een dwaas en onschoon anachronisme schuldig.

Vermoedelijk zullen de „galvano's" ons een 17e-eeuwschen schildvorm te zien geven en in dat geval is er tegen de Rudolphinische kroon geen bezwaar. Maar men moet der goêgemeent niet willen wijsmaken, dat een kroon, honderd jaar *na* Maximiliaan pas gemaakt, door dien Vorst is gevoerd en weggeschonken.

***

Wij hadden dit reeds geschreven, toen wij in het *Nieuws* het volgende vonden:

Aan de Redactie van Het Nieuws van den Dag.

In uw blad van heden spreekt u over het nieuwe wapen van Amsterdam. Mag ik u verzoeken de volgende rectificatie op te nemen:

De Kroon is *niet* geteekend naar de *echte* Kroon van Keizer Maximiliaan, die in hare kleuren prijkt op den Westertoren te Amsterdam, doch is eene afbeelding van de Kroon, die Rudolf II omstreeks 1570 liet vervaardigen en die sedert dien tijd de Oostenrijksche Huiskroon is. Keizer Maximiliaan heeft deze Kroon nooit gezien.

Bij den boekhandel zijn verkrijgbaar gekleurde afbeeldingen van dit wapen ter grootte van 60–50 centimeter.

Hoogachtend,

Uw dienstvaardige

J. M. Lion,

Wapenteekenaar en Calligraaf van H. M. de Koningin-Wed. en van den H. Raad v. Adel.

Den Haag, 28 Juni 1898.

Het is dus inderdaad de Rudolphinische kroon, die beoogd werd.

Wij hebben de gekleurde afbeeldingen, waarvan hierboven sprake is, gezien. De schildvorm is die van ± 1500, zooals die o. a. ook voorkomt boven het bekende houtsnede-portret, dat Albrecht Dürer van Maximiliaan maakte. Dürer dekte dit schild met de keizerskroon, die toen gebruikelijk was en die in haar vorm min of meer aan een mijter herinnert. Kroon en schild zijn in uitmuntende verhouding tot elkander, zooals men bij een kunstenaar als Dürer ook niet anders zou verwachten.

De heer Lion heeft het Dürer nu willen verbeteren, en is de Rudolphinische kroon op het schild van 1500 gaan zetten. Dit maakt een leelijk effect.

Wie de Rudolphinische Kroon wil gebruiken, moet, als Hendrik de Keyser en de andere meesters, die zijn tijdgenooten waren, een daarbij passenden schildvorm kiezen. Die schildvorm is zeker niet die uit den besten heraldischen tijd, doch hij komt daarin overeen met de Keizerskroon van Rudolf II.

Het is te hopen dat op het diploma, dat aan de gemeente Amsterdam is uitgereikt, kroon en schild

beter bij elkander zullen passen, want anders is men van den wal in de sloot geraakt.

Het ware inderdaad beter geweest, als Minister en Hooge Raad van Adel zich in deze onthouden hadden. Want als zij werkelijk aan de Rudolphinische Kroon boven het schild van ± 1500 hunne sanctie hebben gegeven, dan hebben zij een flater gemaakt, een flater, dien zij hadden kunnen vermijden door te bedenken, dat zij voor vormen van kronen geen voorschriften behoefden te geven.

FUSIEPLANNEN.

Aan het bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is het volgend adres verzonden:

De ondergeteekenden, leden van het genootschap „Architectura et Amicitia", te Amsterdam, genootschap „Bouwkunst en Vriendschap", te Rotterdam en afdeelingen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, overwegende:

I. de krachtige ontwikkeling der plaatselijke vereenigingen tengevolge van 't groote aantal beoefenaars der bouwkunst;
II. de wenschelijkheid van eenheid in actie in de verdediging der intellectueele belangen van den bouwmeester;
III. de wenschelijkheid van eenheid in actie in 't steunen der financieele belangen van den bouwmeester;
IV. de wenschelijkheid van eenheid in actie in de uitgaven van technische werken;
V. de wenschelijkheid van eenheid in actie ten opzichte van sociale hervormingen in den boezem van de professie, zoowel als in de kringen waarop de bouwmeester van invloed kan zijn;
VI. dat vereenvoudiging van de organisatie en beperking van het aantal titularissen, minder nutteloos administratief werk vereischt, en dus 't algemeen belang ten goede komt;

richten bij deze het beleefd, maar dringend verzoek tot het Hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst om — ten einde tot die eenheid te geraken — bij gelegenheid van hare eerstvolgende algemeene vergadering in September a. s. te Zutfen tot een samenkomst uit te noodigen alle bouwkundige vereenigingen van ons vaderland, ter bespreking van de navolgende grondslagen:

A. Van af den eersten Januari 1902 bestaat „de Bond van Nederlandsche Bouwkundige Vereenigingen."
B. Deze bond erkent in elke gemeente slechts eene Bouwkundige Vereeniging, (voor zooveel noodig ontstaan uit de samensmelting der meerdere tot heden bestaande vereenigingen.)
C. De werkzaamheden van den Bond bepalen zich tot het uitgeven van een weekblad als officieel orgaan van de verschillende vereenigingen en een plaatwerk; het oproepen en organiseeren van algemeene vergaderingen.
D. De medewerkende vereenigingen verbinden zich om hunne overeenkomsten en financieele verbintenissen te regelen vóór den 31en December 1901 — in overleg met eene commissie van reorganisatie, samengesteld uit afgevaardigden van de verschillende medewerkende vereenigingen.
E. Elke plaatselijke vereeniging is volkomen vrij in haar huishoudelijk beheer (mits leden aan balloteage worden onderworpen), in haar openbaar optreden, en zal recht hebben op een deel van de plaatsruimte in 't officieel gedeelte van het Bondsorgaan, waarvoor een vast bedrag als abonnement wordt afgedragen,

waarop, volgens hun oordeel, thans met vrucht zou kunnen worden gearbeid om te komen tot eene samenwerking, waarvan reeds lang de behoefte wordt gevoeld, waartoe ook reeds verscheidene malen het initiatief werd genomen.

Met erkenning van het streven dat tot heden gezonde begrippen omtrent die samenwerking heeft verspreid, hebben ondergeteekenden de overtuiging, dat thans de tijd gekomen is, om met eene breede opvatting deze zaak ter hand te nemen.

J. H. Leliman, Eug. Gugel, Henri Evers, Jonas Ingenohl, J. A. van der Kloes, P. Du Rieu, W. Kromhout Czn., C. B Posthumus Meyjes, F. J. Nieuwenhuijs, K. P. C de Bazel, J. W. Boerboomse, G. Brouwer Jr., J. W. van Boven, C. A. Huijgen, L. van Kesteren, J. L. M. Lauweriks, J. Lambeek, J. van Olst, C. N. van Goor, D. A. N. Margadant, L. M. Moolenaar, Nic. Molenaar, J. Mutters, Mulock Houwer, C. W Nijhoff, W te Riele, Sparringa, J. A. G. van der Steur, J. A. V. D. Sluys Veer, Corn. van Straaten, Jac. van Straaten, M. A. van Wadenoijen, H. J Walle en Joseph Cuypers.

Welk onthaal dit adres zal vinden, moet worden afgewacht. De oprichting van een architectenbond is door den heer Kromhout voor een jaar of wat geleden met warmte bepleit, doch zijn streven had toen niet het gewenschte succes. Ook wij hebben herhaalde malen op vereeniging van allen aangedrongen, doch al mede zonder resultaat.

Bij vroegere gelegenheden hebben wij betoogd, dat een „bond" alleen dan levensvatbaarheid zal hebben, wanneer hij zich buiten *de kunst* houdt, en zich slechts de behartiging der stoffelijke belangen van de technici ten doel stelt.

En nu komt het ons voor, dat de adressanten wel eenigszins op twee gedachten hinken, en dat zij, al toonen zij een open oog voor gezegde stoffelijke belangen, er tegen op hebben gezien, om de kunst geheel te laten loopen. Want wat is met „eenheid in actie in de verdediging der intellectueele belangen van den bouwmeester" bedoeld? Hier dient wel een verklaring bijgevoegd, om den indruk weg te nemen, alsof men de kunst op het oog had gehad.

Dat „de financieele belangen van den bouwmeester gesteund zullen worden", juichen wij van harte toe, vooral als de adressanten nog op het woord „bouwmeester" willen doen volgen „en zijne helpers". Want sluit men die helpers uit, dan is eenheid nimmer te bereiken.

Met het uitgeven van technische werken moet onzes inziens de bond zich niet inlaten. Bouwkundige plaatwerken toch hebben eigenlijk geen reden van bestaan; de kosten, daaraan besteed, wegen niet op tegen het daardoor gestichte nut. Moeten er dan toch zulke plaatwerken worden uitgegeven, het blijve aan den particulieren ondernemingsgeest overgelaten.

Over de „vereenvoudiging van organisatie en de beperking van het aantal titularissen" hadden de adressanten liever moeten zwijgen. Niet, dat zij geen gelijk zouden hebben. Maar het is niet politiek om aan de velen, die met lust en ijver nu hunne bestuursfuncties in de verschillende vereenigingen vervullen, zoo maar rauwelings te zeggen, dat zij eigenlijk „nutteloos administratief werk" verrichten en zoo „'t algemeen belang" in den weg staan.

De grondslagen, die men voor den bond wil vaststellen, schijnen ons niet alleszins gelukkig. Reeds het onder B vermelde komt ons bedenkelijk voor door den *dwang*, die op de in één gemeente bestaande vereenigingen wordt uitgeoefend, om zich samen te smelten. Gebeurt zulk een fusie vrijwillig, dan is zij de schoonste zaak ter wereld, maar met dwang is hier niets te bereiken.

Dat de bond een weekblad als officieel orgaan wil uitgeven is uitmuntend. Als nu de leden maar zorgen, dat het blad ook met lezenswaardige artikelen gevuld is. In verband met het boven reeds gezegde meenen wij echter dat het „plaatwerk" dient te vervallen. De algemeene vergaderingen moeten natuurlijk behouden blijven; van de opkomst der leden stellen wij ons evenwel niet veel voor.

Zeer ongelukkig achten wij het onder D vermelde. Daardoor wordt weer dwang uitgeoefend op de vereenigingen, die zouden willen medewerken. Zal de bond tot stand komen, dan late men de plaatselijke vereenigingen volkomen vrij, ook in hare overeenkomsten en financieele verbintenissen. De bond mag niet meer dan een band zijn.

De vrijheid wordt in alinea E gehuldigd. Zoo moet het ook wezen. Wil men *alles* besturen, wil men een centralisatie, dan kan de Maatschappij gerust blijven bestaan. Maar men bedenke wel, dat een groot gedeelte van het verval dezer vereeniging aan de zucht tot centralisatie moet worden geweten.

Wij mogen aannemen, dat de circulaire slechts als een ruwe schets moet worden beschouwd, die voor

veel verbeteringen vatbaar is. Dat die verbeteringen zullen gemaakt worden, daaraan twijfelen wij niet. En wij zouden het van ganscher harte toejuichen als de komende eeuw getuige mocht zijn van het ontstaan van den bond, op degelijke grondslagen gevestigd.

HET FEEST VAN J. H. LELIMAN.

Zooals verwacht kon worden, ontving de heer Leliman op zijn jubileum, jl. Zondag, de ondubbelzinnigste betuigingen van sympathie, hoogachting en dankbaarheid zijner vakbroeders.

Door de leerlingen der Amsterdamsche Ambachtsscholen was eene fraaie eikenhouten kast en een gesmeed-ijzeren bloemenstandaard vervaardigd, die door het Bestuur dier scholen aan den „vader van het ambachtsonderwijs in Nederland" — zooals de heer Leliman in de oorkonde die het geschenk vergezelde, typisch genoemd wordt — werd aangeboden.

Onder de corporatiën, wier afgevaardigden den jubilaris persoonlijk kwamen gelukwenschen, waren o. a. vertegenwoordigd de Maatschappij van den Werkenden Stand en de afdeeling „Ambachtsscholen" dier Maatschappij, waarvan de heer L. eerelid is. Vervolgens was het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst aan de beurt; de voorzitter, de heer A. Salm G. Bz., herdacht in zijne toespraak met dankbaarheid de vele diensten door haar eerelid aan de Maatschappij bewezen en bood hem de groote gouden medaille aan, de beste onderscheiding die de Maatschappij kan geven.

De voorzitter der afdeeling Amsterdam, der M. t. b. d. B., de heer C. B. Posthumus Meyjes, vereerde den jubilaris namens de afdeeling een paar fraaie pullen en de heer Jos. Th. J. Cuypers, voorzitter van „Architectura et Amicitia" een fraaien bloemkrans.

Op de hem eigen opgewekte wijze dankte de jubilaris allen voor de bewijzen van belangstelling en sympathie; hij gaf de verzekering dat deze hem zeer hadden verrast. Ongetwijfeld zal bij den heer Leliman deze dag nog lang in aangename herinnering blijven. Moge dit nog menig jaar het geval zijn!

DE EXCURSIE NAAR HAARZUYLENS.

Zaterdag jl. had de door Architectura et Amicitia georganiseerde tocht naar het Kasteel Haarzuylens plaats. Ongeveer 130 personen, leden van genoemd Genootschap, van Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam en van de afd. Arnhem der M. t. b. d. B., benevens eenige geïntroduceerden, verzamelden zich te Utrecht.

Hier werd aan ieder deelnemer een keurige gids verstrekt, die naast eene historische beschrijving van het geslacht der Zuylens en het Kasteel de Haar, ook een overzicht gaf van de restauratie, met enkele afbeeldingen. Deze gids was samengesteld door de redactie van A. et A. en door den heer Jos. Th. J. Cuypers, een der architecten, met de restauratie van dit feodale kasteel belast.

In Utrecht werd eerst een bezoek gebracht aan de oude Romaansche overblijfselen van de bekende kapel bij het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen. Daarna aan de St. Pieter, thans ingericht tot Walen-kerk, een der oudste Romaansche bedehuizen, gesticht door bisschop Radolfus, met een zeer schoone krypt onder het koor. Treurig en bedroevend was het, dat de bezoekers over een hoop turven in de krypt moesten afdalen. Wanneer het kerkbestuur slechts uit een specialiteit omtrent de krypt ter bezichtiging stelde, zou dit zeker een aardig duitje voor de kerkadministratie opleveren. De kerk zelf is driebeukig met houten gewelven. Alleen het koor bezit steenen gewelven.

Van hier werd even een blik geworpen in de Domkerk, waar de heer Nieuwenhuis ons een en ander mededeelde van de historie van dit oorspronkelijk Romaansche monument. De kloostergang werd niet vergeten en van daar ging het naar het nieuwe Universiteitsgebouw, met de gerestaureerde Aula. Menigeen zal wellicht bij zichzelf hebben gedacht dat de weg in omgekeerde richting wellicht beter ware geweest. Van het moderne naar het oude stemt aangenamer. Het schoone venster van Derkinderen werd algemeen bewonderd, en de opmerking moest mij van 't hart, dat ik niet begrijp hoe men de plafondschildering in dien krijtachtige toon kan ontworpen tegenover een kleurenpalet als het raam van Derkinderen te aanschouwen geeft. Wanneer het Rijk het trappenhuis door een bekwaam kunstenaar kon laten schilderen, zou het geheel zeer winnen.

De tijd verloop echter snel en later dan bepaald was, werden de deelnemers onder een toeloop van kijkers en kijksters vurdeeld in 10 rijtuigen, die hen naar Haarzuylens zouden brengen.

Langs boerlijke weiden en gulvende akkers werd van Vleuten naar Haarzuylens gereden en weldra doemden de torens van den ouden burcht voor ons op. Door de slotpoort werden wij voor den hoofdingang van het slot afgezet en vereenigden allen zich in de ridderzaal van het kasteel aan een dejeuner, dat met de meeste toewijding werd genuttigd. Kijken en hebbelen maakt de maag leeg en allen voelden blijkbaar dat er veel van hunne krachten zou worden gevergd om op één middag zooveel mogelijk te profiteeren van al het schoone wat er te zien is.

Als men nagaat dat in 1892 er geen enkel stukje hout meer in de ruïne was te zien, dat door de gaten van deuren en vensters de storm blies, en het hemelwater overal vrijen toegang had, dat een der torens door het ijs van de grachten midden door was geschoord en voor de helft was ingestort, dat op de puinhoopen niet alleen struiken, doch zelfs hooge bomen groeiden, en men aanschouwt thans wat in de laatste 5 jaren is gedaan, dan wordt men met eerbied vervuld voor hem, die uit piëteit voor zijne voorvaderen en ter herinnering aan hun roemrijk verleden, zooveel kapitaal over had om die ruïne te doen herscheppen in een kasteel, voor het grootste deel ingericht zooals het eertijds was geweest, met inachtneming van al de eischen van het moderne leven, die, al ware het slot van geslacht op geslacht in stand gehouden, natuurlijk ook met de opvolgende generatiën hun intrede binnen de slotpoort zouden hebben gedaan.

In de brochure wordt dit ook terecht opgemerkt. Evenmin als de hedendaagsche burchtheer zijn in heidendaagsch gewaad uitgedosten gasten, b. v. zoebaudenbout zou voorzetten, een geliefde schotel uit de middeleeuwen, zou hij robbenvet in de lampen branden. Hij zou weten te verhalen hoe dit robbenvet vervangen is door beukenolie en de smeerkaars verdrongen werd door het waslicht; hoe dat op zijn beurt plaats gemaakt heeft voor de met naphtha gevulde lamp; hoe zijn voorganger gas brandde en hij thans het electrische licht heeft aangelegd; zoo zou ieder der opvolgende bewoners met zijn tijd zijn meegegaan.

De oorsprong van het geslacht der Zuylens verliest zich in den nacht der eeuwen. Volgens het archief der familie stichtte dit geslacht in de 6e eeuw een kerk, bouwde het in de 8e eeuw een kasteel te Zuylen en was een lid der familie in de 10e eeuw prins-bisschop van Utrecht.

De tegenwoordige eigenaar van het slot, Etienne Baron van Zuylen van Nijevelt van de Haar, behoort tot den Belgischen tak van de familie, aan wien de Nederlandsche bezittingen van het geslacht overgingen, toen Anton Martijn van Zuylen van Nijevelt in 1801 kinderloos stierf.

Na het dejeuner werden de bezoekers in drie groepen ingedeeld, die elk met een gelaider, als gids, het geheele slot met parken en omgeving bezochten. Het zou te ver voeren hier een trouw verhaal te doen van dezen interessanten zwerftocht langs oude gemetselde torentrappen, uitgespaard in de dikten der muren, torenruimten waarin de verdedigings-materialen en de ammunitie werden opgestapeld en vanwaar uit de bevelen werden gegeven, schuttersgangen zoowel van hout als van steen, van waaruit de boogschutters hunne pijlen op de belegeraars wierpen, spaarzaam verlichte lokalen, gelegen achter die schuttersgangen, hun licht van boven ontvangende, onderaardsche gewelven die voerden met een tunnel onder de gracht naar het geheel nieuw gebouwde poortgebouw, waarin thans in de onderaardsche kelders de moderne dynamo's hun gesnor zullen laten hooren en de moderne stoom als drijfkracht wordt aangewend. Gevangenissen onder de torens met een enkel lichtstraaltje en een sleuf voor het eten, waar in vroegere eeuwen menig ridder heeft zitten zuchten over de beroving van zijn vrijheid, door prachtige lanen met vijvers, alles aangelegd op de plaats waar vroeger nog weiland was, langs hoskages over „de Breuk", een trapeziumvormig plein met iepebomen beplant, waar het afgebroken en verplaatste dorp Zuylen weder is gesticht, met op dit plein het „Rechthuis van Haarzuylens", waarin tevens herberg en uitspanning. Alleen zij opgemerkt dat men onder den indruk van die oude nieuwe omgeving, aan het droomen geraakte, en de herberg van het huis binnengaande, zich daarin dacht poorters in het typische kleed van die dagen, en al doordroomende zich die oude tijden voor den geest haalde, totdat plotseling het met echt Vlaetsesch accent uitgesproken „een kwast meheer", alle droomerijen wegvaagde, en alleen verbazing en verbied overbleef, niet alleen voor hem die als een echte kunstmeeceen de kosten van zijn beurs wijd openstelde om deze restauratie ten uitvoer te brengen, doch ook voor Dr. Cuypers, die, gesteund door zijn zoon, Jos. Th. J. Cuypers, en bijgestaan door een staf van adjudanten, dit reuzenwerk op eene dergelijke wijze wist te ontwerpen en uit te voeren.

Welk een bron van studie om van uit de in het begin van dit verslag omschreven ruïne, dit monument te scheppen, en van hoeveel waarde voor de oude kunstgeschiedenis is een dergelijk monument! Het was dan ook uw verslaggever hoogst aangenaam dat hij na het woord van welkom, door den Voorzitter van Architectura et Amicitia aan den disch gesproken, in de gelegenheid was, naast den dank van de leden van de afdeeling Arnhem voor den interessanten dag, het voorstel te doen om namens alle aanwezigen aan den Graaf Van Zuylen te Parijs een telegram te zenden, om hem dank te zeggen voor de gastvrijheid, die aan

ongeveer 150 architecten werd geschonken, en een telegram van hulde aan Dr. Cuypers voor de kunstvolle restauratie; ik behoef er niet bij te voegen dat dit voorstel met toejuiching werd begroet.

Gezelligheid heerschte aan dien disch, in die oude ridderzaal, met knarsen spaarzaam verlicht, en menig hartelijk woord werd gesproken. Jammer dat de tijd helaas zonder mededoogen is, geen seconde uitstel geeft en onverbiddelijk straft die zich een enkele maal aan zijn tocht denkt te onttrekken. Te midden van de vreugde moest men opbreken, de rijtuigen stonden voor, en van uit den gekroonkuilden uitgangsweg werd zog een laatste weemoedige afscheidsblik geworpen op het slot en zijne omgeving, waarboven prachtige Maricbachten zich welfden.

In snellen draf ging het naar Utrecht en van daaruit verspreiden zich de deelnemers naar Noord, Oost, Zuid en West om ieder naar eigen kracht en op zijne wijze ook een steentje om te dragen aan het groote kunstveld, waarin velen zijn geroepen maar weinigen uitverkoren. Wanneer zullen die allen, behoorende tot een gilde, weder zoo broederlijk bijeen zijn.

Mocht dat weldra zoo zijn en niet de treurige strijd om het bestaan en de belang bij velen zoo sterk ontwikkelde eerzucht dienaren van onzuivere kunst ertoe brengen elkaar te bestrijden met wapens, veel venijniger en kwetsbaarder dan het beroemde pek en de steenen geworpen uit de machicoulis van de schuttersgangen.

Mijn oprechtste dank aan het bestuur van A. et A. in 't algemeen en aan haren voorzitter in 't bijzonder voor de kranige wijze waarop zij de excursie hebben voorbereid.

F.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Vergadering van 24 Juni 1898.

Bij de opening deelde de Voorzitter mede dat zich weder 6 personen voor het lidmaatschap hadden aangemeld.

Na het voorlezen en vaststellen der notulen van de vorige vergadering en de behandeling der ingekomen stukken, hield de heer H. H. Hagedorn Jr. een kamerbeschouwing over het werk „Decoratieve Kunst".

De vragenlijst bevatte twee vragen; de 1e over een nieuw systeem om het verwd. oppervlak van stoomketels met 50 pCt. te vergrooten, de 2e over voorschriften van Gemeentewege tot waarborg van goede fundeeringen. Beide vragen werden der commissie ter beantwoording gegeven.

Hierna werden eenige huishoudelijke zaken geregeld en sloot de Voorzitter de vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Op het schoolfeest van 12 September in het Malieveld zal aan de kinderen een gedenkpenning beker worden uitgereikt.

De tekening voor dezen beker is ontworpen door den architect J. H. W. Berdon, alhier, naar gegevens van den heer Jhr. Mr. Victor de Stuers. Op het middenvak staat het portret der Koningin (buste), omringd door een lauwerkrans, met linten en strikken; in het tweede vak staat het Koninklijke wapen, en in het derde vak, evenzoo in een lauwerkrans, de Koninklijke kroon, omgeven door een lint met den datum 6 September 1898. De drie vakken zijn gescheiden door drie velden, versierd met oranjebladeren en oranjeappelen. De bovenrand bestaat uit vakken, afwisselend gecroneerd met eikenbladen, Koningskroonen en het naamcijfer der Koningin. Er zullen 12,000 van die bekers worden het Hoofdcomité aan de kinderen worden uitgereikt.

Nijmegen. De heeren A. J. Bouwens, J. J. Hoogeboom, Jhr Mr. C. van Nispen tot Sevenaer, W. F. Payens, R. Reijndars, W. J. Schoemaker, W. Sluiter, C. Stuffel, Mr. H. M. A. Verheijen, W. J. H. van der Waarden en J. J. Wave hebben zich geconstitueerd als voorloopig bestuur eener vereeniging: „Ambachtsonderwijs voor Nijmegen en Omstreken", welke zich ten doel stelt den grondslag te leggen tot de vorming van bekwame ambachtslieden door de oprichting eener ambachtsschool alhier en door het patroneeren van jeugdige ambachtslieden op de werkplaatsen.

Hilversum. In verband met de vaststelling van eene verordening op het bouwen zullen B. en W. eerstdaags voor 5 jaar een bouwopzichter aanstellen op een salaris van ƒ 900.

— Aflevering 6 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht) bevat: IJsvogels, door Dr. K. Sinis. — Rayons crépusculaires in 1897, door Chr. A. C. Nell. — De proefnemingen met Marconi's telegraafstelsel, door Dr. L. Bleekrode. — De werken van Krupp te Essen, door G. J. Hupkes. — De vloeibare waterstof, door L. Bleekrode. — Verscheidenheid op photografisch gebied, door Dr. J. E. Rombouts. — De jacht in Noorwegen. (Uit de portefeuille van wijlen Dr. T. C. Winkler.) Boekaankondiging. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

benoemd tot ingenieur 1e kl., de ambtenaar op non-activiteit S. W. Becking, laatst die betrekking bekleed hebbende; tot architect 1e kl. de waarnemende architect 2e kl. L. van der Tas; tot architect 2e kl., de ambtenaar op non-activiteit L. Legerstee, laatst die betrekking bekleed hebbende;

toegevoegd aan den chef der 1e waterstaats-afdeeling, de ingenieur 2e kl. W. Elenbaas; aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, met Malang als standplaats, de ingenieur 3e kl. J. van Tubergen; aan den chef der 3e waterstaats-afdeeling, de adspirant-ingenieur F. Ch. van Sillevoldt; aan den chef der 4e waterstaats-afdeeling, de opzichter 2e kl. L. Korthals;

overgeplaatst van de residentie Soerabaja naar de directie, de opzichter 2e kl. Th. C. H. J. Vogelenzang;

geplaatst bij de directie, de benoemde ingenieur 1e kl. S. W. Becking in het gouvernement Sumatra's Westkust, de benoemde architect 2e kl. A. Legerstee; in de residentie Bagelen, de benoemde opzichter 3e kl. A. Th. Manusama.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java zijn:

benoemd tot opzichter 2e kl., de ambtenaar op wachtgeld W. B. A. Lammers, laatst die betrekking bekleed hebbende; tot adjunct-opzichter der werkplaatsen, de tijdelijke adjunct-opzichter der werkplaatsen J. H. Bakarbessy, A. W. F. Marijt en Th. P. Glasmacher;

geplaatst bij de Oosterlijnen en belast met het beheer van onderafdeeling I der 2e afdeeling met Madioen als standplaats, de benoemde adjunct-chef der 2e afdeeling L. E. Jacobs; bij de westerlijnen en belast met het beheer van onderafdeeling II der 2e afdeeling, met Tassikmalaja als standplaats de benoemde adjunct-chef der 3e afdeeling S. G. Heymering en de benoemde opzichter der 2e kl. W. B. A. Lammers.

— Bij het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen te Semarang geplaatst de benoemde inspecteur 2e klasse P. A. M. Karthaus.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: A. J. Vos, bij het onderhoud der werken op den Amer, het benedendeel van de Donge en het riviervak Helsdingd-Dongemond enz., en P. J. Smit, te Kruggenburg, bij het vernieuwen van de brug over de Regge te Nijverdal.

— Bij den dienst van weg en werken der Maatschappij tot Expl. van S. S. is met ingang van 1 Juli benoemd tot adspirant-adjunct-ingenieur aan het centraalgebouw te Utrecht, de heer H. van Berckel.

— Te Laren is overleden de heer J. Ritsema, directeur der Gooische Stoomtram.

— In den ouderdom van 58 jaar is te 's-Gravenhage overleden de heer A. E. J. Grant, hoofdopzichter van den prov. waterstaat van Zuid-Holland.

— Uit de 42 sollicitanten naar de betrekking van architect der gemeente Oostelijkingwerf zijn door Burg. en Weth. op de voordracht (alphab.) geplaatst de heeren I. v. Asperen te Leeuwarden, A. M. de Boer te Oldeboorn, A. Edinga te Wolvega en R. A. de Groot te Enschede.

— De heer K. M. Kuyk, opzichter teekenaar bij de landsgebouwen, is benoemd tot architect van de Witte Societeit te 's-Gravenhage, in de plaats van den heer Pfeiffer, die op zijne aanvrage eervol ontslag heeft gekregen.

— Door den Raad te 's-Hertogenbosch is met 13 van de 15 stemmen benoemd tot adjunct-ingenieur der gemeentewerken, de heer W. J. Burgersdijk, civiel-ing. te Delft.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter, bij den bouw eener houten brug, voor 4 maanden. Salaris ƒ 80 à ƒ 90. Adres lett. Z M 456 *Nieuwe v. d. Dag.*

— Adjunct-ingenieurs, bij den dienst van Tractie en Materieel der Holl. IJz. Spoorwegmij, in het bezit van het diploma van werktuigkundig ingenieur. Adres Administratiegebouw, Droogbak Amsterdam.

— Opzichter bij de gemeentegasfabriek te Groningen. Jaarwedde ƒ 1200 met vrije woning, cokes, gas enz. Adres op zegel vóór 14 Juli aan den Gemeentearchitect. Kennis van burgerl. bouwkunde strekt tot aanbeveling.

— Opzichter van Rijnland. Jaarwedde ƒ 1400, met vrije woning. Adres vóór 15 Juli. (*Zie advert. in dit no.*)

— Teekenaar in eene kleine machinefabriek. Adres no. 17035, Bureau „N. Rott. Ct."

— Teekenaar, bekend met bouwconstructies, op eene kerkgieterij. Adres lett. T. H. T. Alg. Advert. bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam.

— Onderopzichter der wagenmakers bij de constructiewerkplaatsen te Delft. Jaarwedde ƒ 900. Adres den kapitein-hoofdopz. van den constructiewinkel aldaar.

— Bekwame bouwkundige teekenaars bij den dienst der publieke werken, afd. Havenwerken, der gemeente Amsterdam. Salaris ƒ 100 's maands. Adres, met inzending van teekeningen, zoo spoedig doenlijk, doch in persoon niet vóór 18 Juli, bij den assistent-ing. De Graaf, bureau Havenwerken, op den Kop der Handelskade.

— Bouwkundig opzichter voor 3 à 4 maanden, en een opzichter voor de leiding van verschillende versieringswerken, tegen flink salaris. Adres lett. E. J. 183, „Nieuws v. d. Dag".

— Opzichter-teekenaar bij eene verbouwing te Amsterdam, voor twee maanden. Salaris ƒ 75 à ƒ 80 per maand. Adres no. 272, boek- en muziekhandel de Haan & Zoon, Haarlem.

Hoogheemraadschap van Rijnland.

Sollicitanten naar de betrekking van

OPZICHTER

van Rijnland te ***GOUDA***, waaraan verbonden is eene jaarwedde van **ƒ1400** met vrije woning, worden verzocht hunne sollicitatiën in te zenden *vóór 15 Juli e. k.*

Vereischt is theoretische en praktische kennis van waterbouwkunde en bouwkundig teekenen; leeftijd liefst tusschen 30 en 35 jaar.

Gelegenheid tot persoonlijke aanmelding geeft de Ingenieur van Rijnland in het Gemeenlandshuis te *Leiden*, *Breestraat 59*, op 13, 14, 15, 20, 21 en 22 Juli, des voormiddags vóór 4 uur.

AANBESTEDING

Op **Vrijdag 15 Juli 1898**, des namiddags ten **2** uur zullen Regenten van het St. Joris Gasthuis te *Delft* in het Openbaar ten Raadhuize

aanbesteden:

Het vergrooten van 6 PAVILJOENS, in het bouwen van een KEUKENGEBOUW, bij de Buitenafdeeling van genoemd gesticht.

Inlichtingen zijn te bekomen alle werkdagen tot den dag der Aanbesteding tusschen 10—11 en 2—3 uur bij den Gemeente-Architect (Oude Delft 51) en bij den Opzichter op het bouwterrein. Het bestek met 5 teekeningen is tegen betaling van ƒ3.— verkrijgbaar bij den Boekhandelaar J. WALTMAN Jr. te Delft.

Aanwijzing op het terrein Vrijdag 8 Juli des namiddags ten 2 uur.

AANBESTEDING

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Coevorden* zijn voornemens op ***Donderdag den 21 Juli a.s.*** des voormiddags om **10** uur ten Gemeentehuize

aan te besteden:

Het bouwen van eene OPENBARE SCHOOL met TWAALF LOCALEN.

Bestekken en teekeningen liggen van af 6 JULI a. s. ter lezing te *Coevorden* in 't Café Bekkering, te *Zwolle* in het Herkenlogement, te *Meppel* in 't hotel Bontekoe, te *Assen* in het hotel Panman en zijn op aanvrage tegen ƒ2.50 per stel bij den Boekhandelaar B. J. VAN HERPE te *Coevorden* verkrijgbaar.

Coevorden, 30 Juni 1898.

Burgemeester en Wethouders voorn.
J. W. VAN DER LELY, Burgem.
W. I. CASPERS, Wethouder.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen* — *Privaat-Inrichtingen*. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen*. — *Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Ministerie van Justitie,

Openbare

AANBESTEDING.

Op **Maandag 18 Juli 1898,** des namiddags ten **2** ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden **aanbesteed:**

Het stichten van een HUIS VAN BEWARING met ARBTENAARSWONINGEN te Rotterdam en van daarmede in verband staande veranderingen aan de STRAFGEVANGENIS aldaar.

Raming ƒ241260.

Het bestek No. 94 met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage in het Directiegebouw bij het in aanbouw zijnde Rechtsgebouw aan den Noordsingel te Rotterdam en is op aanvrage tegen betaling van **ƒ 3.15** franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui N°. 28a te *'s-Gravenhage*.

Aanwijzing zal worden gehouden in het Directiegebouw bovengenoemd, op Woensdag 13 Juli 1898, des namiddags ten 2 ure, terwijl inlichtingen zijn te bekomen op het Bureau van den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te *'s-Gravenhage*, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, 30 Juni 1898.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
CARRIÈRE, l. s.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN — AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

AANBESTEDING.

HET BESTUUR der Waterkeering van den Calamiteuzen ***LEENDERT ABRAHAMPOLDER*** zal op **Vrijdag 22 Juli 1898,** des voormiddags **10** uren, ten Gemeentehuize te ***CATS***, onder nadere goedkeuring

aanbesteden:

Het doen eener steenbestorting op- en bij het Noordelijk oeverwerk.

Begrooting ƒ2650.—.

De bestedieg geschiedt volgens § 1 der A. B.

Aanwijzing zal plants hebben op Vrijdag 15 Juli en Maandag 18 Juli 1898, telkens des voormiddags van 10 tot 12 uren.

Buitendien geschiedt geene aanwijzing.

Bestekken op franco aanvraag, tegen betaling van **50 cent** of overmaken van **52 cent** te bekomen ten Kantore van den Secr.-Ontvanger te *Colijnsplaat*.

De inschrijvingsbiljetten moeten bij den Secretaris-Ontvanger te *Colijnsplaat* worden ingeleverd.

Cats, 28 Juni 1898.

G. J. VAN DE LINDE, Voors.
WAGTHO, Secr.-Ontv.

Machinale Jalousiën Fabriek

voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen. ruimen voorraad.

S. BRUIGOM, Arnhem.

Nederlandsche Maatschappij voor MONIER-WERKEN te Amsterdam.

Directeur: **J. N. LANDRÉ.**

Cement-IJzerwerken,
volgens de systemen
MONIER, RABITZ en aanverwante stelsels.
WATERDICHTE WERKEN,
als Kelders, Reservoirs, Regenbakken, Buizen, Privaatputten, Kuipen enz.
Gewelven, Vloeren, Balzen, Tunnels, Bruggen
Bescherming tegen Brand.
BRANDVRIJE KELDERS.
Kantoor: 3e Weteringdwarsstraat 36.
Werkplaats: Jaagpad bij den Omval *(Weesperzijde)*.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

3de Jaargang N°. 28. ZATERDAG, 9 Juli 1898

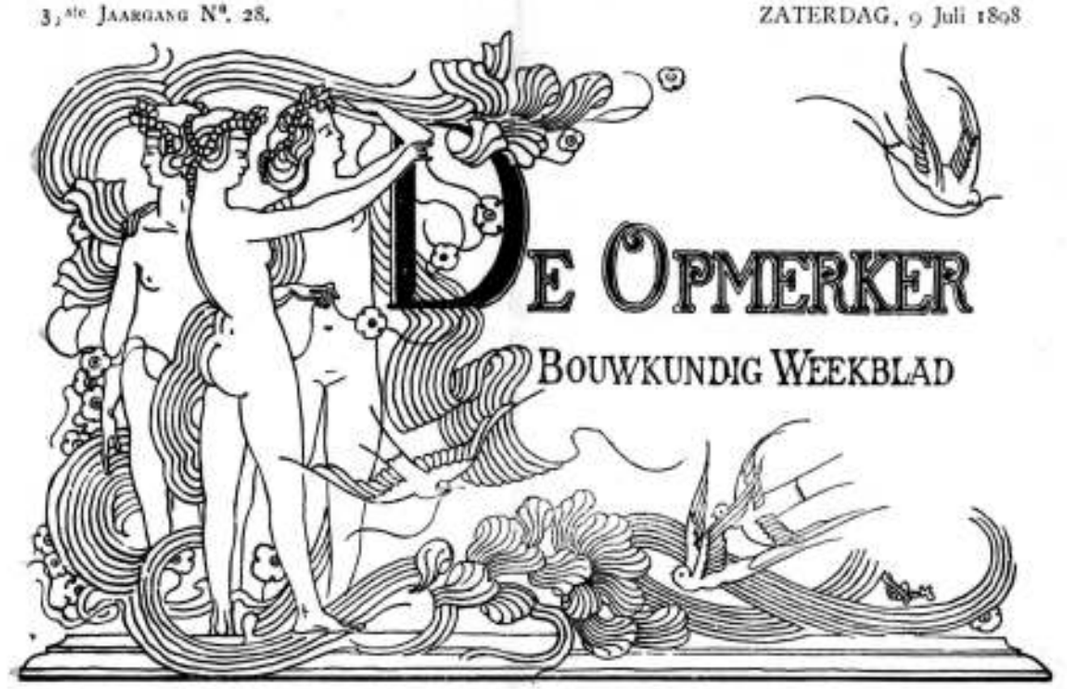

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuitstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

VARALLO.

De reiziger, die aan de Italiaansche meren komt, zal niet verzuimen om Pallanza en de in het Lago Maggiore gelegen Borromeïsche eilanden te bezoeken. Wanneer hij dan echter de tuinen van Isola Bella doorwandeld heeft en zijn hart heeft opgehaald aan de heerlijke natuur, scheept hij zich naar Laveno of Luino in om zoo weer Lugano te bereiken en vandaar de reis naar Zwitserland of Italië voort te zetten.

Maar zeer weinigen nemen te Pallanza in de kleine omnibus plaats, die naar Gravellona gaat. Dit stadje biedt weinig belangwekkends. De reisgidsen weten er niets anders van te vertellen, dan dat het groote katoenspinnerijen bezit. Doch wie voor zijn genoegen reist, houdt er meestal niet van dergelijke industrieele inrichtingen op zijn weg te vinden, ja is zelfs geneigd om ze als een allesbehalve welkome verfraaiing van het landschap te beschouwen.

Van Gravellona gaat een spoorweg naar Orta en wel een echt Italiaansche spoorweg, dus van zoo min mogelijk comfort voorzien. Men behoeft gelukkig slechts drie kwartier in de onooglijke wagens te zitten. Het station van Orta ligt veel hooger dan de stad zelve, die uit niets anders dan een plein aan het meer van Orta en uit een nauwe straat bestaat. Achter het stadje verheft zich de fraaibegroeide Monte d'Orta. Dezen berg bestijgen wij echter niet, daar wij over la Colma een bezoek aan Varallo willen brengen.

In vijf uur kan men den tocht maken, waarvoor Baedeker een gids onnoodig oordeelt. Wij laten daarom de talrijke stadsbewoners, die zich als zoodanig aanbieden, links liggen en laten ons met een bootje naar Pella brengen, dat aan den westelijken oever van het meer, juist tegenover Orta tusschen prachtige kastanje- en notenboomen gelegen is.

De overtocht duurt een klein half uur. In den albergo, die de „pesce d'oro" heeft uithangen, drinken wij een glas goeden wijn en dan gaat de weg bergop naar Arola, dat binnen een uur bereikt wordt. Men ziet hier het meer van Orta schilderachtig in de diepte liggen. De weg gaat steeds hooger, langs een ravijn met een prachtigen waterval, totdat binnen een uur de eigenlijke Colma, een pas, die op ruim negenhonderd meter boven het meer ligt, bereikt is. De bergen zijn hier dicht begroeid; om dus het uitzicht op de Monte Rosa en het meer te genieten, moet men een kleinen heuvel beklimmen. En zeker is het panorama die moeite waard.

Een bergpad leidt nu naar het Val Sesia, dat beneden ligt; wij zien de witte dorpen, alsof zij uit een speelgoeddoos waren opgezet, tusschen de kastanje- en notenboomen omhoog steken.

Telkens als het pad niet door bosschen gaat, wordt de Monte Rosa zichtbaar. Een uur wandelens brengt ons naar het dorpje Civiasco, waar verscheidene „trattorie" tot rusten uitnoodigen. Dat men er kan overnachten en ook zijn ezel zou kunnen stallen, bewijst de toevoeging „con allogio e stallagio".

Wij drinken echter alleen een paar glazen wijn en gaan dan verder naar beneden om Varallo, het doel van onzen tocht, te bereiken.

Varallo is, evenals Orta, Varese en Locarno, een plaats, waarheen bedevaarten ondernomen worden. Reeds van verre zien wij den Sacro Monte, op welks top een groep van kapellen, kerken en koepels helderwit tegen het groen der bergen afsteken. Overal in Varallo kan men den Sacro Monte zien. Als elders in Italië worden zoo in de stad als op den berg den geheelen dag bijna klokken geluid, of liever geklept.

De voornaamste straat van Varallo komt op een klein plein uit, waar de markt wordt gehouden en de vrouwen op eigenaardige houten schoenen en in kleu-

rige costuums koopen of verkoopen. Een andere eigenaardigheid zijn de groote manden, die de vrouwen op den rug dragen.

Als in andere Italiaansche steden zijn ook hier vele huizen van arcades voorzien, die de wandelaars zoowel tegen regen als tegen zon beschutten. In den „Albergo di Croce bianca" stappen wij af, om, na den inwendigen mensch wat versterkt te hebben, de merkwaardigheden van Varallo in oogenschouw te nemen.

Het onvermijdelijke standbeeld van Victor Emmanuel ontbreekt ook hier natuurlijk niet. Het maakt een vreemd contrast met de oude muren der huizen, waarboven de groene bergen zichtbaar worden. De nauwe straten zijn met ruwe steenen geplaveid. De blauwe Italiaansche hemel is er haast niet te zien, daar de lijsten der huizen elkander bijna raken. Toch zijn, trots al die oude schilderachtigheid, ook sporen van de moderne beschaving waarneembaar. Aanplakbiljetten in schitterende kleuren, rijwielen, de laatste damesmodes, ziedaar eenige onmiskenbare teekenen der negentiende eeuw.

Een brug is over den Mastallone geslagen, die in wilde vaart zijn tocht naar de Lombardische vlakte voortzet. Over die brug ligt een villa, die den rijksten Venetiaanschen stijl vertoont. Naderbij gekomen blijkt het echter, dat alles slechts op de gevels geschilderd werd. Maar dit schilderwerk is zoo bedriegelijk, dat men er zich over moet verbazen.

Het is eigenaardig zoo plotseling als de smalle straten eindigen, om in landwegen over te gaan. Aan die landwegen staan overal oude kerken of kapellen, met prachtige fresco's, zoo van buiten als van binnen, versierd.

De wandelaar wordt getroffen door de talrijkheid der logementen, herbergen en wijnhuizen, die hij op zijn weg ontmoet. Bij de brug staat het Stabilimente Idroterapico, iets als het Brongebouw te Haarlem. Hier stappen de deftigste reizigers af. Maar dan zijn er nog alberghi, trattorie en osterie in grooten getale. Hier vinden de bedevaartgangers verfrissching en logies Het gaat daar vroolijk toe, want overal klinkt muziek en wordt gelachen en gedanst. Zoo weten de Italianen het nuttige met het aangename te vereenigen.

Men ziet te Varallo slechts weinig vreemdelingen, want het plaatsje is te ver uit de route der gewone pleizierreizigers. Zelfs in het Stabilimeate en de voornaamste alberghi komen alleen Italianen, vooral bewoners van Milaan. De traditionneele Engelschen worden nog maar spaarzaam aangetroffen. Risotto alla Milanese, fungi, macaroni, gorgonzola en dergelijken zijn nog niet door de internationale gerechten, die men op alle table-d'hôtes vindt, verdrongen. Vooral de albergo d'Italia, die in de gebouwen van een voormalig klooster werd ingericht, is om zijn keuken beroemd.

Dat er te Varallo verscheidene kerken zijn, spreekt van zelf. Bij het standbeeld van Victor Emmanuel vindt men San Gaudenzio, een dier eigenaardig Italiaansche gebouwen, half middeleuwsch, half renaissance, ja met enkele barok- en rococo-motieven. Achter het hoofdaltaar heeft Gaudenzio Ferrari een fresco geschilderd, dat het geestelijk huwelijk van de H. Catharina voorstelt. Deze meester, die in het nabijgelegen Valduggia geboren werd, is een der belangwekkendste van Noord-Italië. In zijn werk ziet men Lionardo's en Perugino's schildertrant tot een zeer eigenaardigen stijl versmolten. In het bijzonder de vrouwefiguren munten door groote schoonheid uit.

Belangrijker nog zijn de fresco's, door Ferrari in Santa Maria delle Grazie, de kerk der Minderbroeders, uitgevoerd. Zij prijken op den muur, die de eigenlijke kerk van het koor afscheidt. Het lijden van Christus heeft de stof geleverd. Op het pleintje bij de kerk is een modern standbeeld van Gaudenzio opgericht. En inderdaad, de fresco's in de kerk zijn zoo schoon van lijn, zoo krachtig van kleur, zoo edel van opvatting, dat de schilder zijn standbeeld wel heeft verdiend.

Op dit pleintje, naast de kerk, begint de „via al santuario", die zich steil naar boven slingert en met kleine keien geplaveid is.

Hier en daar noodigen steenen banken tot rusten uit. Men heeft daar een fraai gezicht op de stad en op de bergen om het dal, waarvan watervallen naar beneden stroomen. Boven op den berg is een albergo, welks tafeltjes onder een booggalerij zijn geplaatst, opdat de gasten geen hinder van zon of regen zouden hebben.

Tegenover deze herberg beginnen de kapellen; de bronzen beelden van Gaudenzio en Bernardino Caimo zijn naast den weg, die toegang tot de kapellen geeft, geplaatst. Deze kapellen hebben zeker geen groote architectonische waarde, maar met haar galerijen en portieken maken zij toch een goed effect in het landschap. De kapellen zijn door lanen, met fraaie boomen beplant, verbonden.

De pelgrims moeten bij No. 1 beginnen en zoo vervolgens bij ieder der 46 heiligdommen hunne gebeden verrichten.

De kapellen leveren een eigenaardig gezicht op. Ieder van haar bevat een diorama, waarvan de achtergrond als fresco geschilderd is, doch de voorgrond door plastische versiering is ingenomen, welke in gebakken klei is uitgevoerd. Allerlei middelen zijn te baat genomen, om den overgang van schilderwerk en beeldhouwwerk zoo geleidelijk mogelijk te doen zijn.

De groepen, die in de zes-en-veertig kapellen aanwezig zijn, geven een volledig overzicht van den zondenval en het verlossingswerk. Meesters van groot talent als Gaudenzio Ferrari en Tabachetti hebben ze gemaakt. Indien de meeste tafereelen den modernen beschouwer tegenvallen, dan wordt dit zeker veroorzaakt door de restauraties, die door onbekwame hand zijn verricht.

Een der beste groepen is die, waar Christus zijn kruis draagt. De indruk is hier bepaald treffend. Men vergeet, dat men gekleurde beelden ziet met een geschilderden achtergrond. Zelfs een modern diorama zou het den 16e-eeuwschen meesters niet verbeteren. Ook de Bethlehemsche kindermoord is uiterst realistisch weergegeven. Verscheidene der kapellen zijn van rijk gebeeldhouwde houten hekken voorzien, waarin soms kijkgaten zijn aangebracht.

Als men de laatste kapel voorbij is, begint de scala santa, een steenen trap, die naar de kerk leidt en die door de geloovigen knielend wordt beklommen. De kerk bezit een prachtigen koepel, die met schilderen beeldhouwwerk ten rijkste is versierd.

Wie natuurschoon genieten wil en tegen flinke wandelingen bergop geen bezwaar heeft, vindt te Varallo zijn gading. Hij kan over Fovello naar Pontegrande gaan, of het Val Sesia tot Alagna volgen.

En wie op den duur de berglandschappen eentonig mocht vinden, wien het steeds zien van den Monte Rosa mocht vervelen, die kan den trein te Varallo nemen, en binnen een uur of drie over Novara en Magenta Milaan bereiken, en van daar zijn weg naar Italië of Zwitserland nemen.

FUSIEPLANNEN.

De circulaire, waarin het adres is vervat, dat door tal van beoefenaars der architectuur aan de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is gezonden, heeft reeds enkelen naar de pen doen grijpen.

Een der onderteekenaars heeft zijn handteekening herroepen, daar hij tegen het adres, zooals het daar is liggende, bezwaren heeft, al zou hij de vereeniging van allen tot één groot geheel toejuichen.

Welke die bezwaren zijn, werd tot dusverre niet openbaar. Het is echter te verwachten, dat de heer Posthumus Meyjes, die op het oogenblik als voorzitter der Amsterdamsche afdeeling der Maatschappij een man van gewicht genoemd mag worden, zijne denkbeelden spoedig wereldkundig zal maken.

Ook de heer Daniel Sanches deed zich hooren, en wel in een dier goedgeschreven artikelen, waarvan hij het geheim bezit en die het doen betreuren, dat hij zich zoo zelden tot schrijven, althans voor de pers, zet.

De heer Sanches toont zich al mede een voorstander van aansluiting, doch hij heeft tegen het adres bedenkingen, die in hoofdzaak overeenkomen met die, door ons in onze bespreking van verleden week geopperd. Maar de heer Sanches heeft toch ook andere inzichten dan wij, ten eerste omdat hij de „kunst" niet schijnt te willen buitensluiten, en ten tweede, omdat hij de verschillende vereenigingen wel tot één corps wil samenvoegen, doch met de Maatschappij als „paramount power" aan het hoofd.

Toch moet het den heer Sanches, die zich altijd een goed opmerker heeft getoond, wel duidelijk zijn, dat de „kunst" in stede van de architecten bij elkander te brengen en te houden, altijd, door overal twistappels te strooien, tot scheuring en scheiding heeft geleid.

Tot 1855 toe had de Maatschappij het rijk alleen. Dat toen, nadat ons eerste bouwkunstlichaam pas dertien jaar bestaan had, reeds een tweede, onder de zinspreuk Architectura et Amicitia het levenslicht aanschouwde, vond zijn oorzaak daarin, dat de jongeren uit die jaren een andere richting in de kunst waren toegedaan, dan de ouderen. Zoolang Architectura meer als een gezellig clubje, dan wel als een toongevend lichaam beschouwd mocht worden, was de scheuring niet bijster merkbaar.

Doch toen, omstreeks 1880, de jongeren van toen in de Maatschappij, alweer onder aanroeping der kunst, een omwenteling tot stand brachten, werd het anders. De toenmalige leden van Architectura hadden weer andere kunstidealen, waarvoor zij met ijver kampten en waardoor zij hun vereeniging, welhaast een genootschap geworden, gedurende de jaren 1882—1887 tot een bloeiend, der Maatschappij opzijstrevend lichaam wisten te maken.

Ondertusschen, alsof er nog geen scheiding genoeg was, werd het geheele bouwkundige kamp in verdeeldheid gebracht door de vraag: „voor of tegen de middeleeuwen?" In de laatste jaren eindelijk is het americanisme het schibboleth geworden, om van veel anders, wat scheuring gaf, maar te zwijgen.

Hier ziet men nu, welke wrange vruchten de „kunst" voor het vereenigingsleven heeft opgeleverd.

Behoeven wij nog aan de „grafelijke zaal"-questie te herinneren om onzen lezers een der meest onverkwikkelijke momenten van het kunstleven voor den geest te brengen? En bij al dien strijd werden de stoffelijke belangen der bouwkunstenaars schromelijk verwaarloosd. Toen de aannemers in gesloten gelederen optrokken, om voor *hun* belangen te strijden, konden de architecten, in kleine, op zichzelf ageerende hoopjes verdeeld, geen macht van betoekenis in het veld brengen. Toen het Amsterdamsch gemeentebestuur op ongehoorde wijze den architectenstand van Nederland een kaakslag toediende, moest dit voor zoete koek geslikt, omdat de verdeeldheid alle actie onmogelijk maakte. Toen de belangen der opzichters en teekenaars behartigd moesten worden, hielden „kunst"-vragen de bouwkundige lichamen bezig. Het gevolg was, dat gezegde opzichters en teekenaars zelf de hand aan den ploeg sloegen, en een eigen vereeniging stichtten.

En het ergste van alles was, dat, in den boezem der bestaande vereenigingen de „kunst" tot allerlei onoprechtheid aanleiding gaf. Schijnbaar leefde men in den besten vrede, doch in het geheim bestreed men elkander fel.

Zoo zou het wederom gaan, als het programma, in het adres vervat, tot uitvoering kwam. De heer Sanches ziet dit ook in, als hij meent, dat het orgaan van den nieuwen bond, alleen door geheel kleurloos te zijn, zou kunnen blijven bestaan. Zulk een kleurloos orgaan moet echter noodzakelijk al zoo weinig belangwekkend wezen, dat het eigenlijk beter achterwege blijven kan.

Het denkbeeld, om de Nederlandsche bouwkundige vereenigingen tot een bond te vormen, met de Maatschappij aan de spits, toont, dat de heer Sanches dit lichaam een goed hart toedraagt. Maar de geschiedenis der Maatschappij in de laatste jaren, zooals wij die onlangs in onze kolommen zagen geschreven, toont wel, dat er in die vereeniging te weinig pit meer zit, dan dat zij een rol als haar hier wordt toegedacht, zou kunnen vervullen. De sleur is haar te machtig geworden; van haar kan geen bezieling, geen leiding meer uitgaan.

Zal de bond tot stand komen, dan moeten de afdeelingen zich, zoo mogelijk in combinatie met andere vereenigingen in dezelfde gemeenten, zelfstandig maken, en behoort het bestuur, nu ook soms hoofdbestuur genoemd, af te treden, na de zaken, voor zoover die de afdeelingen niet raken, zoo goed mogelijk te hebben gelikwideerd. De aangesloten vereenigingen, door afgevaardigden vertegenwoordigd, kunnen dan een bondsbestuur kiezen.

Zal de bond een lang leven hebben, dan moet hij zich buiten de „kunst" houden; er zijn nog zooveel andere zaken, die de aandacht waardig, en zeker wel zoo nuttig zijn.

HERALDIEK.

Het blijkt nu, dat de vader van „het nieuwe Amsterdamsche stadswapen" de archivaris der hoofdstad is. De heer M. G. Wildeman deelt in de *Haarlemsche Courant* eenige gedeelten van de memorie van toelichting, door dien archivaris opgemaakt, mede.

Die memorie begint aldus:

„Ter voldoening aan de opdracht tot samenstelling van een verbeterde voorstelling van het Amsterdamsche wapen, in plaats van die in het diploma A° 1816 door den Hoogen Raad van Adel verleend, was een historisch onderzoek noodzakelijk en in de eerste plaats en hoofdzakelijk gericht op de aanwijzing van de authenticiteit in vorm en kleur van de kroon, die dat wapen draagt."

Het schijnt dus, dat Burgemeester en Wethouders de voorstelling van het Amsterdamsche wapen, zooals die voorkomt op het diploma in 1816 door den Hoogen Raad van Adel verleend, niet goedkeurende,

hunnen archivaris hebben opgedragen, die voorstelling te verbeteren. De kroon in het bijzonder kwam hun niet authentiek genoeg voor.

Ware nu de archivaris een heraldicus geweest, dan had hij Burgemeester en Wethouders gerapporteerd dat, daar de vorm van de kroon zich moet richten naar stijl en vorm van het schild, er van een „authentieke kroon" nimmer sprake kan zijn.

Maar de archivaris deed niet alzoo, en ging aan het onderzoeken. Maar helaas, „een onderzoek in de bestaande bronnen hier te lande leverde geen resultaat op, waarop werd overgegaan tot een onderzoek in het Keizerlijk Kon. Huis- en Staatsarchief te Weenen."

De kroon, voorkomende op de kaart van Cornelis Anthonisz (1536 en 1544) werd voor „niet authentiek verklaard, ja zelfs de kroon, door Hendrik de Keyser op den Westertoren geplaatst, kon geen genade vinden.

Een keus kon, volgens den archivaris, gedaan worden uit: 1°. de Roomsch-Koninklijke kroon 1489—1508, 2° de Gothische Keizerskroon 1508—1602, 3° de Rudolphinische Keizerskroon 1602—1804 en 4° de Oud-Byzantijnsche Keizerskroon 1804—1806.

En nu kiest de archivaris die, sub 3° vermeld. Want:

„De eenige kroon, die nog in originali bestaat, is die van Rudolph II. Het is de Kroon, waarvan het bestaan reikt over het grootste tijdperk van de vier genoemde. De aanvang van haar bestaan valt samen met de opkomst en bloei en de macht van Amsterdam's voorleden."

Een heraldicus zou zóó niet argumenteeren. De heer J. A. Koopmans, te Lent, zegt dan ook volkomen juist:

„Alle eer gevend aan zijn initiatief en de moeite besteed aan geschied- en oudheidkundig onderzoek, betreur ik het dat, in het eind-resultaat, te veel de „meester in de rechten" op den voorgrond is getreden en hij geen rekening heeft *willen* houden met de eischen der *artistieke* heraldiek."

De archivaris meent, zijn overwegingen samenvattend, dat hierbij geen ander doel voorstaat, dan te geven: „een zuiver statistisch-graphisch beeld, dat als geheel geenszins waardeering zoekt bij de subjectiviteit van artistieke aanschouwing, doch slechts wil aangemerkt worden als de vereeniging van die deelen, die voor een bepaald tijdperk naar den eisch der historie, als naar dien der heraldiek, en overigens in wel-overwogen samenhang den officieelen legger van het stedelijk wapen bepalen".

Dat dit onmogelijk is, zal wel voor ieder duidelijk zijn, die van de heraldiek ook maar eenige studie gemaakt heeft. Als „zuiver statistisch-graphisch beeld" heft de teekening, nu gemaakt, geene waarde, niet „omdat de subjectiviteit van artistieke aanschouwing" haar geen waardeering kan ten deel doen vallen, maar omdat „een officieele legger" nimmer een teekening kan zijn.

Wanneer eene heraldieke beschrijving van het wapen bestaat, dan is dit reeds „legger" genoeg. Wie het wapen dan moet of wil aanbrengen, is vrij in de wijze, waarop hij dit doen zal, mits hij slechts zorgt, niet tegen de fundamenteele regelen der heraldiek te zondigen. Een van die regelen is, dat de kroon met het schild in overeenstemming zij, een andere, dat de heraldieke vormen zoo karakteristiek en dus zoo kenbaar mogelijk moeten worden gemaakt. Men kan een St-Andrieskruis, zooals er in het wapen van Amsterdam drie voorkomen, niet karakteristieker teekenen, dan door het uit vijf kwadraten te doen bestaan, en die kwadraten zoo groot te nemen, als mogelijk is. De oude wapenontwerpers hebben altijd zoo gedaan; daarom maakt hun werk een zooveel beteren indruk, dan het meeste van tegenwoordig.

Het is jammer, dat de Hooge Raad van Adel niet den moed gehad heeft, om het sanctionneeren der ingezonden teekening te weigeren, onder opmerking dat, waar in de beschrijving van het blazoen geen verandering werd gevraagd, een teekening die sanctie niet behoefde.

HET CONSERVEEREN VAN HOUT.

Onder dit opschrift deelt de heer J. v. d. B(reggen) in het tijdschrift der Ned. Maatschappij tot bevordering van Nijverheid het volgende mede.

Zooals alle organische wezens, zijn ook de deelen die het plantenrijk uitmaken, aan een meer of minder langzame ontleding onderhevig, hetwelk ten slotte een volkomen vernietiging van de stof ten gevolge heeft.

Dit is dus ook het geval voor het hout, de voornaamste vertegenwoordiger van het plantenrijk, waarvan in de practijk voor vele doeleinden een zeer groot gebruik gemaakt wordt. Reeds in de vroegste tijden was het hout de voornaamste bouwstof voor de woningen der menschen en het heeft zich tot nu toe als zoodanig gehandhaafd, hoewel het in het ijzer een geduchten concurrent heeft gekregen.

Door den aanleg van spoorwegen is evenwel het gebruik van hout weer belangrijk toegenomen. Hoeveel houten dwarsliggers zijn niet reeds gebruikt en hoeveel zullen er nog noodig zijn, bij de voortdurende uitbreiding van het spoorwegnet? Het kan ons dus niet verwonderen, dat men naar allerlei middelen gezocht heeft om de duurzaamheid van het hout te verhoogen. Het aangewezen materiaal voor de dwarsliggers was, met het oog op zijn hardheid en duurzaamheid, het *eikenhout*. Nu dit zeldzamer en zeldzamer wordt, heeft men getracht het door andere, meer voorkomende en meer spoedig groeiende en daardoor goedkoopere houtsoorten te vervangen. De duurzaamheid trachtte men te verhoogen door het met stoffen te impregneeren, die de vernietiging van de houtsubstantie tot een langer proces maken.

Deze bijzondere behandeling van het hout, dat dan toch ook nog voor allerlei doeleinden gebezigd kan worden, maar alleen door het proces aan duurzaamheid heeft gewonnen, noemt men het conserveeren van het hout. Behalve de groote besparing aan hout, heeft het conserveeren ook uit een financieel oogpunt beteekenis. Immers door den langeren duur van het voor een zeker doel bestemde hout kunnen wij de kosten over een grooter aantal jaren verdeelen, terwijl wij het tijdsverloop voor eene noodzakelijke vernieuwing met eenige jaren kunnen verlengen. Indirect heeft dus het conserveeren eene vermindering van het gebruik aan hout en eene vermindering van de kosten tengevolge. Zooals reeds opgemerkt is, zijn de spoorwegmaatschappijen de grootste houtconsumenten. Zij zullen dus de grootste belangen hebben bij eene goede conserveering, en het verwondert ons dan ook niet, dat juist zij het geweest zijn, die deze methode tot zulk eene groote volmaaktheid gebracht hebben.

Het conserveeren van het hout bestaat in het algemeen in de behandeling van dit materiaal met zulke bestanddeelen, die geschikt schijnen, om de duurzaamheid te verhoogen, of wel eene zoodanige behandeling van het hout, dat sommige bestanddeelen er aan onttrokken worden, die het rottingsproces in de hand werken.

Beoogt men het hout door luchtafsluiting te conserveeren, zoo is dit te verkrijgen door een bedekking van de houtoppervlakte bv. door metaal, door indompeling of bestrijking met in zekere vloeistoffen opgeloste vetten, of ook wel door de poriën, hetzij alleen die aan de oppervlakte, hetzij die van de geheele houtmassa met een in water onoplosbare verbinding te vullen. Het bedekken van het hout met een verflaag, om het zoodoende een grooter weerstandsvermogen tegen de verschillende invloeden te geven, die het rottingsproces in het leven roepen, heeft een zeer groote toepassing gekregen. Het indompelen in vet en aanverwante substanties, als ook de vorming van onoplosbare verbindingen in de houtcellen, is wel van verschillende kanten aangeraden, doch zoover bekend is, niet in de practijk toegepast.

Het zwaartepunt der houtimpregneering is gelegen in de behandeling van het materiaal met of zonder voorafgaande uitloozing, met of zonder luchtledig en met of zonder inpersing onder druk van metaaloplossingen en nevenproducten der teerdistillatie. Door toepassing van een dezer methoden kan men slechts van een goed resultaat verzekerd zijn, zonder dat voor een hoog budget aan kosten gevreesd behoeft te worden.

Het aantal voorgestelde zouten is legio. Er zijn evenwel slechts twee zouten, die zich bij het conserveeren van het hout gehandhaafd hebben.

Een niet volkomen beantwoorde vraag bij de houtimpregneering is deze, of de tot de conserveering aangewende metaaloplossingen eenvoudigweg door het hout teruggehouden worden of wel dat zij met een of meer bestanddeelen van het hout zekere chemische verbindingen aangaan, welke alsdan wellicht van invloed zijn op het beoogde doel.

Belangrijke onderzoekingen aangaande het kopervitriool zijn gedaan door König, die wij hier alsnog willen mededeelen.

König namelijk stelde zich de vraag: of de impregneering alleen eene afzetting van kopervitriool-kristallen was of wel dat er eene chemische verbinding met het hout aangegaan werd. Hij splitste dit onderzoek in de beantwoording der twee volgende vragen:

1o. Gaat het hout met het kopervitriool of met een zijner bestanddeelen, koperoxyde of zwavelzuur, eene chemische verbinding aan?

2o. Indien dit het geval is, welke deelen van het hout zijn het dan, die deze verbinding aangaan?

Wat betreft de eerste vraag, zoo toont König met verschillende houtsoorten aan, dat zoowel koperoxyde als zwavelzuur door hout opgenomen wordt. Beide kunnen door de oppervlakte van dit hout met koud of warm water te wasschen niet verwijderd worden. Na veelvoudige afwassching blijft het als basisch zout achter.

Wat de tweede vraag betreft, zoo dient opgemerkt te worden, dat het hout door een weefsel van langgerekte buisvormige cellen gevormd wordt, die uit de eigenlijke houtsubstantie, de cellulose bestaan, en die met water, stikstofhoudende mineraalzouten en daaruit afgezette stoffen gevuld zijn. Verschillende houtsoorten hebben bovendien in hun weefsel een grootere of kleinere hoeveelheid hars.

Beschouwt men nu met aandacht geïmpregneerd hout, zoo is duidelijk aan de groene kleuring van eenige plaatsen te zien, dat het koperzuur zich hoofdzakelijk tusschen de jaarkringen afzet, voornamlijk in de met sap gevulde plaatsen.

Vervolgens neemt men waar, dat zeer harsrijk hout veel meer kopervitriool opneemt dan minder harsrijk hout. B.v. eikenhout wordt er bijna in het geheel niet door gekleurd.

De houtvezels schijnen geen verbinding met het kopervitriool aan te gaan, daar het door onophoudelijk wasschen hieruit weder verwijderd kan worden. Door middel van alcohol kan men harshoudend, geïmpregneerd hout van deze bestanddeelen bevrijden. Bij uitdamping krijgt men eene groene massa, die hars en koperoxyde bevat.

Uit deze proeven blijkt dus dat de bestanddeelen van het kopervitriool in het hout door de hars gebonden worden.

Onderzoekt men een en dezelfde houtsoort voor en na de inpregneering, zoo vindt men het zeer merkwaardige verschijnsel, dat geïmpregneerd hout minder stikstof bevat dan het oorspronkelijke; ja zelfs bleek het mogelijk door eene aanhoudende behandeling van het hout met kopervitriool, alle stikstofhoudende bestanddeelen uit het hout te verwijderen. Deze werden in de oplossing teruggevonden.

Wij weten dat het de stikstofhoudende bestanddeelen zijn, die de rotting in de hand werken; verwijderen wij deze, hetgeen door de behandeling met kopervitriool geschiedt, dan wordt aan het hout een bestanddeel ontnomen, hetwelk als zijne gevaarlijkste vijand in het rottingsproces is te beschouwen. König gelooft te kunnen aannemen, dat waarschijnlijk ook de andere zouten, waarmede gunstige resultaten zijn verkregen, zooals o. a. chloorzink, eveneens oplossend werken op de eiwitachtige bestanddeelen van het hout.

PRIJSVRAGEN

Prijskamp,

UITGESCHREVEN DOOR HET FRANS HALS-COMITÉ.

Het Frans-Hals-Comité heeft het voor zijn doel, de oprichting van een monument voor Frans Hals, benoodigde kapitaal bijeen.

Het Comité wendt zich bij dezen tot alle Nederlandsche kunstenaars, hier te lande of in het buitenland gevestigd, en noodigt hen uit mede te dingen in den prijskamp, door het Comité geopend om het schoonste ontwerp te verkrijgen voor een gedenkteeken, den grooten meester Frans Hals gewijd.

Bij besluit van den Raad der gemeente Haarlem is, op verzoek van het Comité, het Florapark aangewezen als de plaats voor het monument bestemd.

De voorwaarden van den prijskamp luiden:

Art. 1. De mededingers zijn volkomen vrij, wat aard, vorm en karakter van het monument betreft.

Art. 2. Van beelden moet een geheel afgewerkt model, hoog één meter buiten het voetstuk, worden ingezonden.

Van ontwerpen, waarin geene beelden als hoofd- of onderdeelen zijn opgenomen, zoomede van de voetstukken voor beelden bestemd, behooren uitvoerige gedetailleerde teekeningen te worden ingezonden, waaruit een duidelijk begrip van het bedoelde geheel is te verkrijgen.

Iedere inzending behoort vergezeld te zijn van eene nauwkeurige memorie van toelichting, behelzende eene opgave van de stof of stoffen, waarin het ontwerpmonument moet worden uitgevoerd, de totale grootte enz.

De uitvoering van beelden, basreliefs en dergelijke moet zijn gedacht in brons.

Voorts moet bij de inzending worden gevoegd een begrooting van kosten, welke kosten met inbegrip van het honorarium van den uitvoerder, de som van *vijfentwintig duizend* gulden niet mogen overschrijden.

Onder het bovenvermeld bedrag zijn niet begrepen

de kosten van graafwerken en fundeering; deze blijven voor rekening van het Comité.

Art. 3. De in het vorig artikel bedoelde memorie behoort te zijn geschreven met een andere hand dan die van den ontwerper, en moet als opschrift dragen een motto of spreuk, mede op het ingezonden model of teekeningen voorkomende, terwijl de naam des ontwerpers moet zijn bijgevoegd in verzegelden omslag, dezelfde spreuk of motto ten opschrift voerende.

In de memorie moet tevens een correspondentie-adres zijn aangegeven.

Art 4. De ontwerpen moeten zijn ingezonden uiterlijk 1 December 1898 aan het adres van *Teyler's Stichting te Haarlem.* Op na dien datum ingekomen ontwerpen zal *geen acht* worden geslagen.

Art. 5. De Jury bestaat uit de leden van het Frans Hals-Comité, dat zich het recht voorbehoudt een of meer deskundigen, hier te lande of in het buitenland gevestigd, te assumeeren.

Art. 6. Voor het best gekeurde ontwerp wordt uitgeloofd een som van *f* 1000.—, voor het daaropvolgende eene som van *f* 750.— en voor het in de derde plaats in aanmerking komend eene som van *f* 500.—.

De drie bekroonde ontwerpen worden het eigendom van het Comité, dat daarover zal beschikken naar welgevallen.

Art. 7. Het ontwerp met den eersten prijs bekroond zal worden uitgevoerd, nadat het model definitief is vastgesteld en mede door de Jury zal zijn goedgekeurd.

De geheele uitvoering van het ontwerp zal alsdan contractueel met den ontwerper worden geregeld.

Art. 8. De niet bekroonde inzenders ontvangen hunne inzendingen vrachtvrij terug aan het door hen opgegeven adres vóór 1 Maart 1899.

Art. 9. Het terrein voor het monument bestemd kan dagelijks in oogenschouw worden genomen. Voor aanwijzing daarvan en verdere inlichtingen kan men zich vervoegen bij den Voorzitter van het Comité, den heer J. Krol Kz., Florapark te Haarlem.

PRIJSVRAAG RECLAME-BILJET.

Het dagblad *De Courant* heeft een prijsvraag voor een reclamebiljet uitgeschreven, waarvoor als prijzen zijn beschikbaar gesteld: één van 500, één van 300, één van 200 en vijf van 100 gulden.

De jury bestaat uit de heeren H. P. Berlage Nz., architect en G. H. Breitner en H. W. Jansen, kunstschilders.

Aan het bureau van *De Courant*, N.-Z. Voorburgwal 365 te Amsterdam, zijn de gedrukte voorwaarden van mededinging te bekomen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. **Laatstleden Dinsdag hadden de vrienden en vereerders van den bekenden landschapschilder Gabriel in dienshuis aan het Frankenslag gezorgd voor een overvloed van bloemen, als blijken van belangstelling bij de viering van zijn 70en verjaardag.**

In de middaguren kwamen schier alle leden van „Pulchri" den 70-jarigen kunstbroeder gelukwenschen, terwijl op een vastgesteld uur „Pulchri's" bestuur zich te zijnent aanmeldde.

De voorzitter, de heer H. W. Mesdag, vertolkte bij die gelegenheid de gevoelens van achting en genegenheid van de leden. Hoewel de 70-jarige den wensch had te kennen gegeven, dezen dag liefst ongemerkt te doen voorbijgaan, spraken — zeide de heer Mesdag — de drang des harten en de oude vriendschap te sterk, om niet even getuigenis te komen afleggen van sympathie. Hij wenschte den heer Gabriel toe dat hij, ondanks zijn hoogen leeftijd, mogen voortgaan in zijn kunst het jeugdige te leggen, waarvan in de laatste jaren zijn werken de blijken droegen, en dat hij nog een reeks van jaren moge blijven bijdragen tot den roem van de schilderkunst.

Daarna sprak de heer Willy Martens een kort, maar hartelijk en hoogst waardeerend woord namens de commissie, welke zich had gevormd om den heer Gabriel een huldeblijk aan te bieden. Dit bestond in een kostbare pendule uit het tijdperk van Lodewijk XVI.

Zeer getroffen aanvaardde de heer Gabriel het geschenk en bedankte de sprekers en allen voor hunne bewijzen van vriendschap.

— De „Staatscourant" deelt mede, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken van den heer André Mulder, vice-consul van Spanje, te 's Gravenhage, het navolgend bericht heeft ontvangen, betreffende de Internationale Tentoonstelling voor kunst en kunstnijverheid, te Barcelona, in 1898:

„Door het gemeentebestuur van Barcelona zijn in de Hollandsche afdeeling van de Tentoonstelling van kunst en kunstnijverheid te Barcelona, ten behoeve van het Museum voor Kunst aldaar, de volgende werken aangekocht, welke uit de met gouden medaille bekroonde schilderijen als hoogste onderscheiding daartoe zijn aangewezen:

Chr. Bisschop: „In de Kerk".
Théophile de Bock: „Weg naar het dorp".
Marius van der Maarel: „Bloemenverkoopster".
Evert Pieters: „Kolenveld in Vlaanderen".

Van de Haagsche Plateelfabriek „Rozenburg" is, evenzoo ter plaatsing in bedoeld Museum, een belangrijk deel en wel de meest kostbare voorwerpen van de aldaar tentoongestelde faïences, aangekocht.

LIEFWARIEN. **De heer R. Bloembergen Ez. en vier anderen hebben het voornemen opgevat, om op de in 1900 te Parijs te houden Wereldtentoon-stelling de Friesche kunstnijverheid te doen vertegenwoordigen in den vorm van eene nieuwgemaakte, naar oude modellen gevolgde Hindeloopersche kamer, om daardoor te pogen voor hare voortbrengselen rechtstreeksche kopers te vinden.**

De kosten daarvan zullen eenige duizenden beloopen, en nu hebben zij aan de Provinciale Staten een subsidie van f 1000 gevraagd.

Niet in de eerste plaats omdat bij inwilliging van het verzoek meer dergelijke aanvragen zouden volgen, maar omdat het meer op den weg van het Rijk dan van de provincie ligt om hare fondsen voor dergelijke doeleinden te bestemmen en de wetgevende macht dan ook een hoogst belangrijk subsidie op de Rijksbegrooting heeft uitgetrokken, meenen Gedep. Staten, dat de adressanten hun verzoek bij de Regeering behooren te doen te brengen, en stellen daarom aan de Prov. Staten voor te verklaren, dat zij geene termen hebben gevonden om aan het verzoek te voldoen.

DELFT. **Aan de Polytechnische School zijn bij het examen C (Art 61) voor civiel-ingenieur geslaagd de heeren: G. van Semmel, P. M. van Semmel, W. H. H. M. Berentzen, P. L. Blanken, W. Cool Jr., J. P. Cromvoets, A. L. de Gelder, H. F. Guichart, A. G. van Hattum, F. E. van Heenskeler, A. M. Heaff, A. Th. Hoogenboom, D. Huender Wz, F. A. IJpes, J. M. H. R Keresmackers, C. C. Kwistaout, C. A. E. van Leeuwen, J. C. Loman, W. C. van Manen, Jhr. C. E. W van Panhuys, J. van Poelgeest, R. le Poole, M. A. F. H. de Ranitz, B. J. W. Reuser, J. A. Reukens, C. L. Schuler tot Peursum, A. H. baron Sloet van Oldruitenborgh, W. J. Stemp, G. van Tienhoven van den Bogaard, H. Varkevisser, H. Veth en P. J Visser.**

Bij het examen B (Art. 60) voor technologen B 2 (2e gedeelte) zijn geslaagd de heeren: H. de Jongh Cleyndert, H. A. C. van der Jagt, M. A. de Jong, C. A. de Looze, S de Monte, J. Rodenburg, E. L. Sellegor, P. J. van der Sluis, B. Wigersma, A. Wurfbain.

Nog toegelaten bij het examen B (Art 60) voor technoloog B 1 (1e gedeelte) E. Michiels.

— Het blad „De Turf- en Steenindustrie" meldt omtrent den toestand der steenindustrie, dat het uitzicht bestaat, dat er in den loop van 4 weken op enkele fabrieken over kleine partijen steen zal kunnen worden beschikt; door de schaarschte zijn de prijzen belangrijk gerezen.

De volgende prijzen worden genoteerd: grijze klinkers *f* 16 à *f* 16.50; miskl. klinkers *f* 14.75 à *f* 15; miskl hardgr. *f* 13.50 à *f* 13.75; rood naar qualiteit *f* 11 à *f* 12, alles franco boord op 2 maanden.

PERSONALIA.

— De heer L. M. Barnet Lyon, ingenieur bij den dienst van Weg en Werken der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, is met ingang van 1 Aug. op zijn verzoek eervol ontslagen.

— Bij de Staatsspoorwegen is benoemd tot ingenieur bij den dienst van Weg en Werken de adjunct-ingenieur 1e kl. M. L. Bleulandt van Oordt.

— Bij kon. besluit is met ingang van 1 September benoemd tot leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Winterswijk J. van der Broggen, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen in Ned.-Indië is:
gedetacheerd bij de afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het Departement der Burgerl. Openbare Werken, de tijdel. opzichter 2e kl. A. W. Eijkelenboom;
ontslagen op verzoek, eervol uit zijn betrekking, de tijdel. onderopzichter 1e kl. A. Meijer.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is benoemd tot onder-opzichter 2e kl., de tijdelijke onderopzichter 2e kl C. P. Gerzen.

— Benoemd tot militair opzichter 3e klasse genie O.-I. leger: de heeren A. H Pinxter te Amsterdam (no. 1) en K. v. 't Pad te Utrecht (no. 2). De benoemden vertrekken, op een nader te bepalen dag, in de 2e helft van Augustus.

— Tot opzichter van fortificatiën der 3e klasse is benoemd de sergeant majoor titulair J. W. Bernhardi van het korps genietroepen.

— Tot 1e scheikundige bij de gemeentelijke gasfabrieken te Amsterdam is benoemd Dr. A. Smits, thans assistent bij het Chemisch Laboratorium der Universiteit te Utrecht.

— Het polderbestuur van Walcheren benoemde in zijn vergadering van Donderdag tot oppercommies den heer L. van Krimpen, adjunct-ingenieur van 's Rijks waterstaat te Dordrecht; op den heer F. Raadsma, 1ste opzichter van het waterschap „de Vijf deelen zeedijken Buitendijks" bij Harlingen, die met den benoemde op de voordracht was geplaatst, werden 8 stemmen uitgebracht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— De Minister van Waterstaat brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in den loop der maand September a. s. voor de vervulling der betrokking van adspirant-ingenieur van den Rijkswaterstaat een vergelijkend onderzoek zal plaats hebben.

Tot dit onderzoek worden toegelaten Nederlanders, die een voldoend examen als civiel-ingenieur hebben afgelegd aan de Polytechnische School te Delft, mits zij op 1 Januari a. k. niet ouder zijn dan 28 jaar.

— Ingenieur-directeur voor eene bestaande rijwielenfabriek, volkomen op de hoogte der rijwielfabrikage, in staat de leiding der zaak op zich te nemen. Adres met ref. en verl. sal. lett. T. V. L. Advert.-bur. Nijgh & van Ditmar, Rotterdam.

— Aankomend bouwk. teekenaar Adres onder no 17702 Bureau „N. Rott. Ct."

— Bouwkundig opzichter. Adres met opgaaf van betrekking, lett. C, boekh. M. L. Smit, Hengelo (O.).

— Opzichter bij de gemeentegasfabriek te Groningen. Jaarwedde *f* 1200 met vrije woning, cokes, gas enz. Adres op zegel vóór 14 Juli aan den Gemeenteraad. Kennis van burgerl bouwkunde strekt tot aanbeveling.

— Opzichter van Rijnland. Jaarwedde *f* 1400, met vrije woning Adres vóór 15 Juli. (Zie advert. in dit no.)

— Bekwame bouwkundige teekenaars bij den dienst der publieke werken, afd. Havenwerken, der gemeente Amsterdam. Salaris f 100 's maands. Adres, met inzending van teekeningen, zoo spoedig doenlijk, doch in persoon niet vóór 18 Juli, bij den assistent-ing. De Graaf, bureau Havenwerken, op den Kop der Handelskade.

Practisch en theoretisch ontwikkeld bouwkundige, tevens goed administrateur en op de hoogte van het maken van bestekken en begrootingen, bij een architect te Amsterdam. Salaris *f* 100. Adres lett. T C 898, *Nieuws v. d. Dag.*

— Bouwopzichter der gemeente Hilversum. Jaarwedde *f* 900. Adres op zegel vóór 15 Juli.

— Bekwaam teekenaar, bekend met machineteekenen, ijzerconstructies, fabrieksinrichtingen enz. Adres met opgaaf van leeftijd, werkkring en verl. salaris, n°. 1944, Intern. Annoncenbureau, Amsterdam.

— Bekwaam opzichter-teekenaar voor 3 à 6 maanden, te Amsterdam. Salaris *f* 90 per maand. Adres, met opgaaf van refer. B 99, boekh. Blikman & Sartorius, Rokin 17, Amsterdam.

— Bekwaam bureauteekenaar. Vereischten zijn: het maken van ontwerpteekeningen, perspectieftekenen en bedreven in het detailleeren. Aanv. sal. *f* 100 per maand. Adres lett. J. A. Bureau dezes. *(Zie advert. in dit no.)*

— Een bekwaam teekenaar, een goede hand schrijvende, en een opzichter, ervaren in het uitbakenen enz. Adres no. 3956, Erven J. J. Tijl, Zwolle. (Zie advert in dit no.).

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 28, AMSTERDAM.

1. Opzichter	leeft. 38 j.	geh. verl. sal. *f*		80 p. md.	
2. Opz. of Teek.,	„ 23 „	ongeh. „ „ „	45—	80 „ „	
3. Opz.-teekenaar	„ 21 „	„ „ „		60 „ „	

ADVERTENTIEN.

Om zoo spoedig mogelijk in dienst te treden, worden gevraagd:

een bekwaam

TEEKENAAR,

tevens eene goede hand schrijvende, en een

OPZICHTER,

ervaren in het uitbakenen en ander terreinwerk voor spoorwegaanleg.

Brieven *franco* **vóór 15 Juli n. s.,** onder No. 3956 aan de Erven J. J. TIJL, te *Zwolle.*

Hoogheemraadschap van Rijnland.

Sollicitanten naar de betrekking van

OPZICHTER

van Rijnland te ***GOUDA,*** waaraan verbonden is eene jaarwedde van **f 1400** met vrije woning, worden verzocht hunne sollicitatiën in te zenden *vóór 15 Juli e. k.*

Vereischt is theoretische en praktische kennis van waterbouwkunde en bouwkundig teekenen; leeftijd liefst tusschen 30 en 35 jaar.

Gelegenheid tot persoonlijke aanmelding geeft de Ingenieur van Rijnland in het Gemeenlandshuis te *Leiden, Breestraat 59,* op 13, 14, 15, 20, 21 en 22 Juli, des voormiddags vóór 4 uur.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hooldagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Wastafels, Urinoirs enz.* — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Bouwkundig Teekenaar.

GEVRAAGD een allerszins **bekwaam Bureau-Teekenaar.** Vereischten zijn: het maken van ontwerpteekeningen, perspectief teekenen en bedreven in het detailleeren. Referenties met opgave van vorigen werkkring. Aanvankelijk salaris **f 100** p. m. Fr. Br. lett. J A Bureau van dit blad

Nederlandsche Maatschappij voor MONIER-WERKEN *te Amsterdam.*

Directeur: J. N. LANDRÉ.

Cement-IJzerwerken,

volgens de systemen
MONIER, RABITZ en aanverwante stelsels

WATERDICHTE WERKEN

als Keldere, Reservoirs, Regenbakken, Buiten Privaatputten, Kuipen enz.
Gewelven, Vloeren, Buizen, Tunnels, Muren

Bescherming tegen Brand.

BRANDVRIJE KELDERS.

Kantoor: 3e Weteringdwarsstraat 36.

Werkplaats: Jaagpad bij den Omval *(Weesperzijde).*

A. P. SCHOTEL Gzn.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

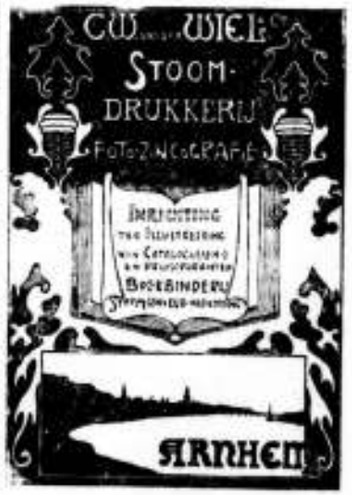

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Dinsdag** den **19den Juni 1898,** des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 749.

Het maken van een AANBOUW aan de GOEDERENLOODS met bijkomende werken op het station DEVENTER.

Begrooting *f* 2990.

De besteding geschiedt volgens § 52 van het bestek.

Het bestek ligt van den 4den Juli 1898 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR, te *Zutphen*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.—.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten Juli 1898, ten 10 ure voormiddag (*West-Europeesche tijd*).

UTRECHT, den 1sten Juli 1898.

AANBESTEDING.

HET BESTUUR der Waterkeering van den Calamiteuzen ***LEENDERT ABRAHAMPOLDER*** zal op **Vrijdag 22 Juli 1898,** des voormiddags **10** uren, ten Gemeentehuize te ***CATS***, onder nadere goedkeuring

aanbesteden:

Het doen eener steenbestorting op- en bij het Noordelijk oeverwerk.

Begrooting f 2650.—.

De besteding geschiedt volgens § 1 der A. B.

Aanwijzing zal plaats hebben op Vrijdag 15 Juli en Maandag 18 Juli 1898, telkens des voormiddags van 10 tot 12 uren.

Buitendien geschiedt geene aanwijzing.

Bestekken op franco aanvraag, tegen betaling van **50 cent** of overmaken van **52 cent** te bekomen ten Kantore van den Secr.-Ontvanger te *Colijnsplaat*.

De inschrijvingsbiljetten moeten bij den Secretaris-Ontvanger te *Colijnsplaat* worden ingeleverd.

CATS, 28 Juni 1898.

G. J. VAN DE LINDE, Voorz.
WAGTHO, Secr.-Ontv.

AANBESTEDING.

Op ***Maandag 18 Juli 1898,*** zal de *Amsterdamsche Droogdok-Maatschappij*, des middags te **3** ure, in het Café DE ROODE LEEUW (Vijgendam) aanbesteden:

Het bouwen van omgevingsmuren met onderheide fundeering tot uitbreiding van het FABRIEKSGEBOUW aan de VOGELWIJKSLANDEN tegenover AMSTERDAM, met de levantie van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestek is ad ***f* 0.60** te verkrijgen ter Stoomdrukkerij van ROELOFFZEN & HUBNER, N.Z. Voorburgwal, *Amsterdam*.

Inlichtingen geven de architecten A. L. VAN GENDT & ZONEN.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *'s-BOSCH*, zullen op **21 Juli 1898,** v.m. 10 ure, in het Openbaar

AANBESTEDEN:

Sloopen der GOEDERENLOODS op het emplacement van het voormalig station der Staatsspoorwegen.

De afkomende Materialen blijven aan den aannemer.

Bestek ter lezing op het Gemeentehuis en nà 12 Juli à ***f* 0,15** verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect, die tevens nadere inlichtingen geeft. Aanwijzing in loco op 18 Juli e. k., namiddag 1½ ure.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845

's GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

HET DAK DER TOEKOMST.

NIEUW! Alle mogelijke fraaie Figuren, Namen etc.

NIEUW! Prachtig effect. Geen onderhoudskosten.

KODDEWIG's verbeterde

CEMENTDAKPANNEN

(niet te verwarren met de gepatent. Thomann's Dakpannen) zijn in verbouding **liehter**, daarbij **sterker en duurzamer** dan gewone dakpannen.

Zij zijn volkomen water- en sneeuwdicht, laten zelfs geen schoorsteenvonken door, wasemen niet af en zijn bestand tegen alle weersgesteldheden.

Dokken, aanmeren en beschieten onnoodig. — Vraag prijscourant.

Dieren. **W. TE HENNEPE.**

Voor HH. Ingenieurs, Architecten, Machinefabrikanten.

Sedert 21 Juni hebben ondergeteekenden aan hunne sedert 25 jaren bestaande Boekdrukkerij een Inrichting voor Lichtdrukken (Witte lijnen op blauwen grond en omgekeerd, Witte lijnen op Sepia grond en omgekeerd, Zwart-wit; Sepia voor de Bouwvakken zeer aanbevolen, daar op de Lichtdruk gestorte kalk geen invloed op de teekening uitoefent), en Chemische fabriek van Lichtdrukpapier toegevoegd.

Deze Inrichting is de grootste in Nederland, waardoor zelfs de grootste getallen in den kortst mogelijken tijd geleverd worden. De prijzen zijn zeer concurreerend en ver beneden het algemeen bekende tarief.

Op aanvrage wordt gaarne een Prijscourant en Proeve van Lichtdruk toegezonden.

Corns. Immig & Zoon,
OOSTMOLENSTRAAT 28,
Rotterdam.

„ATLAS" PETROLEUM-MOTOR.

September 1897. — EERSTE PRIJS, Gouden Medaille, Landb. Tent. 's Hage.

UIT DE FABRIEK VAN

E. HUMPHRIES & Co., Ltd., PERSHORE.

De eenvoudigste en krachtigste Petroleum-Motor in den handel. Gemakkelijk in beweging te stellen. Eischt zeer weinig toezicht.

Speciaal aanbevolen voor Electrische verlichting.

Eenige Agenten voor Nederland,
CRAVN & Co.,
's HAGE, Celebesstraat 40.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 29. ZATERDAG, 16 Juli 1898

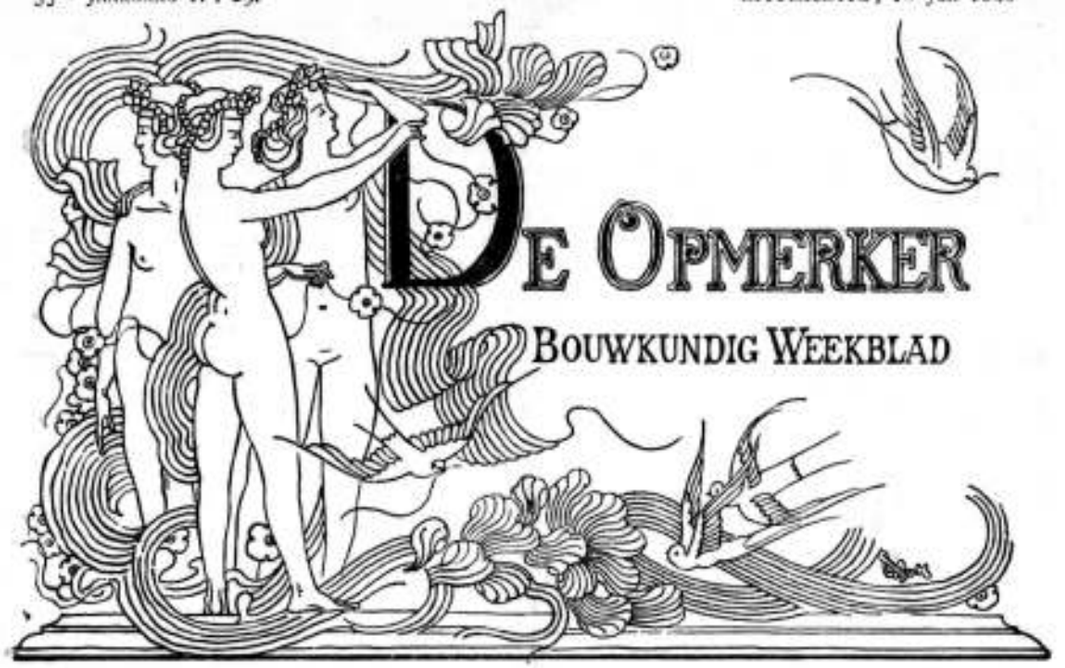

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

CONSTRUCTIE.

Sedert Viollet-le-Duc zijn werken schreef, heeft men het in bouwkundige kringen dikwijls druk over constructie. Velen zijn zelfs de meening toegedaan, dat schoonheid en constructie synoniem zijn.

Zoo is de constructie langzamerhand een soort van tooverwoord geworden, dat men naar veler meening slechts behoeft uit te spreken, om dadelijk de schoonheid te zien verschijnen.

Het woord zou lang zoo tooverachtig niet klinken, wanneer men het, in stede van in de stadhuistaal, in goed Hollandsch uitsprak als „samenstelling".

Ieder gebouw is samengesteld uit verschillende stukken; niemand zal evenwel willen beweren, dat nu ook ieder gebouw schoon is. Bedoeld wordt dan ook, door wie het woord „constructie" gebruikt, „zichtbare samenstelling". Wij willen, voor een oogenblik, de waarde van deze zichtbaarheid buiten beschouwing laten, en ons alleen bezig houden met de vraag, in hoeverre de constructie een element der schoonheid kan zijn.

Voor de aanhangers van Viollet-le-Duc is deze vraag reeds opgelost. Zij spreken den grooten meester na, dat schoonheid zonder zichtbare constructie onbestaanbaar is.

Maar wij, die niet tot deze aanhangers behooren, mogen het geval wel eens aan een ernstig, kalm onderzoek onderwerpen.

Als het type van den constructeur wordt de ingenieur beschouwd, vooral wanneer hij in metaal werkt. Nu is het onder architecten een algemeen verbreid geloof, dat bij den ingenieur de vorm uit de constructie voortvloeit. Maar dit geloof kan de toets der critiek niet doorstaan. Want ieder, die eenigszins op de hoogte is, weet dat de ingenieur eerst den vorm kiest en dat hij pas daarna de constructie bepaalt. De motieven, waarop die keuze berust, zijn zeer verschillend; daaruit laat zich de verscheidenheid van vorm, die men ziet bij werken van één soort en onder gelijke omstandigheden ontstaan, verklaren.

Ook de architect moet beginnen, met een keuze te doen. Nemen wij een eenvoudig voorbeeld, om onze bedoeling toe te lichten, en wel de afdekking van een moderne winkelpui. Wegens de spiegelruiten, die noodzakelijk in deze pui moeten voorkomen, is het een of ander noodig, dat het hoogere gedeelte van den gevel schraagt.

Bogen zouden zeer goed dienst kunnen doen, ware het niet dat in den regel de beschikbare hoogte hunne aanwending onmogelijk maakt, en dat ook tegen het spatten geen voldoende maatregelen te nemen zijn. Een balk is daarom verkieslijker, hetzij dan van hout of van metaal. Hout heeft het nadeel van bij brand gevaarlijk te zijn, zoodat een of twee ijzeren of stalen balken het meest geschikt zullen blijken.

Berekent men den last die op deze balken komt te rusten, dan levert de handel in de bestaande profielen van getrokken ijzer of staal nummers, die voor het doel geschikt zijn. Nu legt men de balken boven de pui en kan daarop veilig verder bouwen.

Schoonheid is echter uit deze constructie geenszins ontstaan. De balk, zoo gelaten als hij uit het ijzermagazijn komt, zou al gauw door een onooglijke laag roest bedekt worden. Daarom wordt een verver te hulp geroepen, om al het metaal aan den invloed der dampkringslucht en daarmede ook aan het menschelijk oog te onttrekken.

Om nu aan de eischen der schoonheid tegemoet te komen, laat men soms op den balk figuren of letters schilderen. Maar ook andere middelen, om der esthetica te geven wat haar toekomt, worden wel aangewend.

Een geconstrueerde balk met hoekijzers en klinkbouten wordt fraaier geacht dan een eenvoudig profiel-ijzer. Daarom ziet men dikwijls zulk een geconstrueerden balk toepassen ook daar, waar er eigenlijk volstrekt geen noodzaak voor is. Zulk een balk is een zeer sprekend voorbeeld van „decoratieve constructie", zooals vele architecten tegenwoordig gaarne maken. Het behoeft geen betoog, hoe onzinnig zij handelen.

Zooals het met het ijzer gaat, gaat het ook met de andere bouwstoffen. Nemen wij bijvoorbeeld eens de metselsteen, voor wier doeltreffend, dus constructief gebruik vaste regelen, aan de ervaring ontleend, bestaan. Doch een muur, behoorlijk in zijn verband gemetseld, heeft met schoonheid niets uitstaande. Wij althans kunnen niet inzien, waarom de stoot- en lintvoegen fraaier zouden staan dan een nette bepleistering. Er was een tijd, dat er tegen pleisteren zeer te velde werd getrokken. Maar toen wilde men ongetwijfeld zich voornamelijk richten tegen het gebruik, dat bestond, om aan de pleister het aanzien van gehouwen steen te geven. Als evenwel de pleister zich voor niets anders uit wil geven, dan voor wat zij werkelijk is, dan heeft zij zeker even goed recht van bestaan als de baksteen. Want dat het bedekken van het eene materiaal door het andere onvoorwaardelijk uit den booze zou zijn, is moeilijk staande te houden. Hoe zouden wij het buiten verf, behangsel, metaalbekleeding, om maar iets te noemen, kunnen stellen?

Viollet-le-Duc baseert zich op de middeneeuwen, die ons hoofdzakelijk slechts kerken hebben nagelaten. Daaruit laat het zich verklaren, hoe zijn leer, in al haar consequentie toegepast, voor onzen tijd slechts zeer betrekkelijke waarde heeft.

TRAMWEGEN.

In ons nummer van 20 Februari 1897 bespraken wij de tramwegen en de verschillende systemen, daarbij gebruikelijk, zulks naar aanleiding van de „tramquesties", in verschillende voorname steden van ons land hangende.

Te Amsterdam schijnt de tramquestie nu hare oplossing nabij. Over de economische en sociale zijde van het vraagstuk zullen wij ons niet uitlaten. Wie ook verder de trams zal exploiteeren, zooveel schijnt wel zeker, dat de paarden, als voortbewegers der wagens, hun besten tijd gehad hebben. Zij zijn aan allerlei ziekten onderhevig, zij verontreinigen de straten, zij kunnen bij sneeuw en ijs slechts gebrekkig hun dienst verrichten, zij zijn duur te onderhouden.

De electriciteit is de beweegkracht der toekomst. Maar er zijn verschillende systemen, waarnaar deze beweegkracht wordt toegepast, en wel dat met ondergrondsche, dat met bovengrondsche leiding en dat met accumulatoren. Oppervlakkig zou men zeggen dat de laatste manier, waarbij de beweegkracht zich in den wagen zelf bevindt, de voorkeur moest verdienen. Doch het groote gewicht der accumulatoren, waarmede een groot dood gewicht van den wagen gepaard gaat, maakt dit systeem kostbaar.

Daarom worden accumulatoren maar zelden toegepast, en geeft men er de voorkeur aan, om door leidingen de electriciteit naar de wagens te brengen. Ondergrondsche leidingen hebben in de practijk niet voldaan. Daarom is bij de meeste electrische trams een bovengrondsche leiding toegepast, ofschoon die, door het breken van den kabel of zijne ondersteuningen, soms tot ernstige ongelukken aanleiding heeft gegeven.

Als bezwaar tegen den tram met bovengrondsche leiding wordt dikwijls aangevoerd het minder fraai effect der kabels en hunne ondersteuningen. Vooral nu het zich laat aanzien, dat ook te Amsterdam binnen korteren of langeren tijd de electriciteit met bovengrondsche leiding zal worden toegepast, beginnen velen zich reeds ongerust te maken over het bederven van het stedelijk schoon.

Die ongerustheid komt ons wel eenigszins overdreven voor. Wie in het buitenland, ook in plaatsen om haar schilderachtigheid beroemd, de electrische trams gezien heeft, zal moeten erkennen, dat hij van ontsiering al zeer weinig heeft bemerkt.

In straten worden de kabels aan de gevels der huizen bevestigd, op bruggen, pleinen, avenues en dergelijken zijn standaards aangebracht, die al niet meer in het oog vallen dan lantaarnpalen. Waar men zich eenige moeite wou geven, om de ondersteuningen een aangenamen vorm te doen verkrijgen, is de ontsiering der stad al zeer gering.

De telefoondraden en palen zijn ongetwijfeld veel minder fraai, en toch ergert er zich op het oogenblik niemand meer aan. De ijzeren gedrochten, door zeker schrijver zoo geprezen, door de openbare meening echter ten eenenmale veroordeeld, wie is er, die daar nog aanstoot aan neemt? De afschuwelijke stellages, op vele der Amsterdamsche gebouwen geplaatst, wie merkt ze nog op?

Inderdaad, wanneer zulke „eye-sores" geduld worden, dan behoeft men zich voor de electrische tramleidingen niet bevreesd te maken. De kabels zijn zóó dun, dat zij haast niet gezien worden. En daarenboven, men went aan alles.

Van zekere zijde wordt nu een combinatie van bovengrondsche leidingen met een accumulatoren-systeem aangeprezen, een combinatie, die te Hannover onder anderen toegepast is. De bovengrondsche leiding dient dan in de buitenwijken, de accumulatoren worden in de binnenstad gebezigd.

Het schijnt, dat de combinatie daar goede resultaten geeft. Maar wie weet, hoe de accumulatoren al de minst voordeelige beweegkracht genoemd mogen worden, zal vooralsnog twijfelen of het combinatiesysteem ook te Amsterdam zoo goed zal voldoen.

De Haagsche commissie, die het tramvraagstuk bestudeerde, meende dan ook geen combinatie van het bovengrondsche met het accumulator-systeem te mogen aanbevelen. Zij meende, dat die combinatie alleen daar met succes aanwending zou kunnen vinden, waar slechts over korte lengten het accumulator-bedrijf het bovengrondsche zou moeten vervangen.

Dat deze laatste voorwaarde te Amsterdam aanwezig zou zijn, zal niemand willen beweren. Want als men de bovengrondsche leidingen om esthetische redenen zou willen uitsluiten, dan blijven er slechts enkele deelen der nieuwe stad over, waar zij toepassing kunnen vinden. Overal elders zouden accumulatoren moeten worden gebezigd. Op deze wijze zou de exploitatie zóó kostbaar worden, dat er geen flinke winst meer valt te behalen. En de financieele zijde van het vraagstuk is toch ook zeker van groot gewicht.

DE BOND IN HOPE.

De bond is er nog niet. Nu het eerste enthousiasme onder de bouwkunstbeoefenaars wat geluwd is, nu men het voor en het tegen meer kalm gaat overwegen, blijkt het plan der circulaire, die in adresvorm aan de Maatschappij gericht werd, minder aanlokkelijk dan het eerst wel scheen.

De voorzitter der Maatschappij heeft aan den voorzitter van Architectura et Amicitia een „open brief" gericht, waarin, ofschoon op hoogst beleefde wijze, aan den geadresseerde wordt beduid, dat hij geen zeer practischen vorm voor de verwezenlijking van zijn denkbeelden heeft gekozen.

Uit dien brief blijkt verder, dat reeds sedert December vertrouwelijke onderhandelingen over aaneensluiting tusschen de beide bouwkunst-lichamen gevoerd werden, onderhandelingen, die niet tot een einde waren gebracht, toen het adres plotseling als een knuppel onder de hoenderen terechtkwam.

Wij geven den voorzitter der Maatschappij volkomen gelijk, wanneer hij de wijze, waarop de voorzitter van het Genootschap gemeend heeft te moeten optreden, niet zeer behoorlijk oordeelt. Het is mogelijk, dat laatstgenoemde het antwoord niet schuldig zal blijven, doch reeds nu zal menigeen vreezen, dat onderhandelingen, onder zulke minder gunstige, althans minder aangename omstandigheden begonnen, niet tot het gewenschte resultaat zullen leiden.

De voorzitter der Maatschappij spreekt in zijn schrijven de verwachting uit, dat velen hunne denkbeelden omtrent den te stichten Bond wereldkundig zullen maken. Ook wijst hij er — en onzes inziens al weder terecht — op dat, wanneer men, zooals de adressanten willen, „alle bouwkundige vereenigingen" op de aanstaande September-vergadering der Maatschappij zou willen uitnoodigen, de bijeenkomst op een Poolschen Rijksdag zou gaan gelijken, en dat geen resultaat zou worden verkregen. Daarom geeft hij er de voorkeur aan, dat eerst afgevaardigden samengeroepen worden, om over den grondslag van den Bond ampel te beraadslagen, om dan later met wel overwogen voorstellen in het „plenum" voor den dag te kunnen komen.

Hij spreekt de hoop uit, dat „van Haarzuylen de victorie zal mogen beginnen". Om echter een victorie te behalen moet er eerst een vijand wezen. En nu is het ons vooralsnog niet duidelijk, tegen wien men ten strijde gaat. De verschillende vereenigingen zijn lang niet altijd elkander welgezind geweest. Der eene dood was vaak, natuurlijk in overdrachtelijken zin, der andere brood. Ontevredenheid met de Maatschappij in het bijzonder was het, die tot het ontstaan van vele vereenigingen aanleiding gaf. Nu zou het zeker voor de Maatschappij een victorie wezen, indien de afvalligen weder in haar schoot terugkeerden, maar voorloopig is daar, dunkt ons, weinig kans op, al zijn de elementen, die tot den afval noopten, in de Maatschappij nu meer op den achtergrond gekomen.

HERALDIEK.

Een onzer lezers schrijft ons:

„Nu de kroon, waarmede het Amsterdamsche wapen gedekt is, dezer dagen druk besproken wordt, is het misschien niet zonder belang erop te wijzen, dat er op twee gebouwen der hoofdstad kronen voorkomen, die een zeer eigenaardigen vorm hebben.

„Het eerste gebouw is de oude kerk. Daar vindt men, aan de zuidzijde, een portaal, dat met de in relief gebeeldhouwde wapens van Keizer Maximiliaan en van zijn zoon Philips den Schoonen versierd is. Beide schilden zijn met helmen en dekkleeden voorzien. Op die helmen zijn kronen geplaatst, bij Maximiliaan de keizerskroon, bij Philips de gravenkroon. Die keizerskroon nu bestaat uit een ring, met bladen bezet, waarvan er vijf zichtbaar zijn. Op dien ring zijn twee gekruiste beugels aangebracht. Een dergelijke kroon draagt ook Keizer Lodewijk, zooals een 15e-eeuwsch beeldhouwer hem in de hoofdkerk te München afbeeldde.

„Dat ook in de 17e eeuw deze kroonvorm nog zeer goed bekend was, bewijst het tweede gebouw te Amsterdam, waarop ik het oog heb, Jacob van Campen's raadhuis, thans paleis. Op ieder der hoekpaviljoens zijn vier metalen adelaars als bekroning aangebracht, en deze adelaars, ongetwijfeld als die van het H. Roomsche Rijk bedoeld, dragen kronen, geheel gelijk aan die van de Oude Kerk en die te München. Ook de kroon, die op de bekende kaart van Cornelis Anthonisz voorkomt, en die gij voor een Roomsch-Koninklijke aanziet, is dus blijkbaar de keizerskroon, omdat zij geheel met de door mij genoemde modellen overeenstemt. Daar Maximiliaan reeds in 1508 keizer werd, zoo zou het ook geen zin hebben gehad, nog in 1544 de Roomsch-Koninklijke kroon aan te brengen."

HET WAPEN DER KONINGIN.

Verleden jaar schreven wij in ons No. van 29 Mei, naar aanleiding van een wapen, dat een Haagsch adjunct-archivaris voor H. M. de Koningin had bedacht:

„Het door den ontwerper gekozen ruitvormige schild is al zeer weinig geschikt, om een wapenfiguur te bevatten; een kroon, hetzij dan gevoerd of ongevoerd, staat er leelijk op, en ook tenanten maken daarnaast geen fraai effect. In den *goeden* tijd der heraldiek bestond tusschen de schilden van mannen en vrouwen geen onderscheid. Een afzonderlijk wapen voor H. M. de Koningin is *niet noodig*."

Nu lezen wij in de bladen:

WAPEN DER KONINGIN.

Naar aanleiding van een door den heer J. M. Lion, wapenteekenaar te 's-Gravenhage, aan de Koningin-Regentes gericht adres om inlichtingen te mogen ontvangen omtrent het wapen van de Koningin, is hem medegedeeld, dat het wapen van wijlen den Koning bij Kon. besluit is vastgesteld en dat zoolang hieromtrent niet anders is bepaald, dit wapen ook voor de Koningin onveranderd blijft gehandhaafd.

Van hoogerhand wordt hier dus, en volkomen juist, te kennen gegeven dat H. M., die het hoofd van den Staat is, het bij Koninklijk besluit vastgestelde wapen zal blijven voeren.

Hopen wij, dat er nooit „anders bepaald" zal worden.

STOKEN DOOR ELECTRICITEIT.

In Amerika heeft men beproefd, gewone locomotieven door middel van electriciteit te stoken. De proef is wel gelukt, doch het middel bleek veel te kostbaar te zijn, om practische toepassing te vinden.

Daarna is gepoogd, de verwarming van spoorwagens door electriciteit te doen plaats vinden. De ervaring had geleerd dat, wanneer stoom voor dit doel gebezigd werd, bij eene buitentemperatuur van — 12 graden Celsius, per minuut bijna 0.45 KG. stoom van 1 atmosfeer spanning noodig was, ter verkrijging waarvan per uur ruim 5 KG. steenkolen noodig waren. Deze kolen konden het zesvoud van hun gewicht verdampen

Toen nu een wagen langs electrischen weg verwarmd werd, bleek het dat, om hetzelfde effect te verkrijgen, op het centraal-station, waar de electriciteit werd ontwikkeld, zesmaal zooveel steenkool verbruikt werd.

Bij de stoomverwarming gaf de stoom haar warmte onmiddellijk aan de verwarmingslichamen af, maar de stoom moest in het centraal-station, waar de electriciteit ontwikkeld werd, eerst in arbeid omgezet worden, wat tot verlies aanleiding gaf. Ook in de dynamo's was verlies, en tevens in de leiding naar de wagens.

Het stroomverbruik voor verwarming bleek een derde grooter dan voor krachtsontwikkeling. Daarom kwam het verwarmen van spoorwegwagens door electriciteit te kostbaar uit.

Te Ottowa wordt de kracht van een waterval tot ontwikkeling van electriciteit gebruikt De electriciteit dient om houtzagerijen in beweging te brengen, om een tramlijn te bedienen, doch ook om des winters een deel van de stad Ottowa te verwarmen. Allerlei winkels gebruiken op deze wijze electriciteit, ook bakkers stoken er hunne ovens mede. Een zeer vernuftige combinatie is die van warmwaterverwarming en electriciteit, die het water verhit. Zoo heeft men de voordeelen van beide systemen. De combinatie wordt dan ook in vele gebouwen van Ottowa toegepast.

De electrische kachels bestaan uit nieuwzilver-draden, die aan het gloeien gebracht worden. Het nieuwzilver, dat uit een legering van koper, zink en nikkel bestaat, heeft de eigenschap, dat het bij alle temperaturen aan den stroom denzelfden weerstand biedt. IJzer daarentegen biedt steeds meer weerstand, naarmate het warmer wordt.

De eigenlijke kachel, die uit ijzer is samengesteld, neemt de warmte, die door de gloeiende draden ontwikkeld wordt, op, en straalt die uit.

Ook zijn reeds proeven genomen met een systeem, waarbij de gloeiende draden geleid worden door een warmte-accumulator, die met stoffen, welke een hooge soortelijke warmte bezitten, gevuld is. Dit systeem schijnt wel te voldoen, daar het groote besparing aan stroom geeft, omdat slechts af en toe die stroom door den accumulator geleid behoeft te worden.

De stroom voor verwarmingsdoeleinden mag niet meer dan 50 volt spanning hebben.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Den 9den Juli jl. hield het Instituut in het gewoon lokaal, Diligentia te 's Gravenhage, eene buitengewone vergadering, die tot een bijzonder doel was bijeengeroepen, dat van zeer gewichtigen aard was en, naar allen die belangstellen in het Instituut hopen, tot gunstige gevolgen zal leiden.

Sedert het jaar 1891 en reeds vroeger hadden zich in het Instituut allengs denkbeelden ontwikkeld in verband staande met het feit, dat in de laatste jaren naast de sints lang gevestigde wetenschappelijke instelling op technisch gebied, jongere vereenigingen zich hadden gevormd, met het doel een meer speciaal onderdeel van de technische wetenschappen tot het onderwerp van hare bemoeiingen en besprekingen te maken. Maar daartegenover hadden zich ook stemmen doen hooren, die het hoogst wenschelijk achtten het universeel karakter van het Instituut bevestigd en versterkt te zien door, nu het nog daartoe de tijd scheen te zijn, eene fusie met die vereenigingen tot stand te zien komen. Dientengevolge werd vanwege den Raad van Bestuur een commissie in het leven geroepen, die de opdracht had naast andere wenschelijk geachte wijzigingen in het reglement ook zoodanige bepalingen daarbij in overweging te geven, die tot verwezenlijking van het door velen gedeelde denkbeeld zouden kunnen leiden.

Nadat die commissie gedurende eenigen tijd werkzaam was geweest, zonder nog tot een bepaald voorstel te komen, traden andere leden van het Instituut, door het raadslid G. B. H. F. Alpherts vertegenwoordigd, op den voorgrond en ontwierp deze zelfstandig een ontwerp van reglements-herziening, waarover hij, met goedvinden van den Raad van Bestuur, het oordeel van zijne medeleden bij wijze van referendum trachtte in te winnen. Uit het daaruit verkregen resultaat bleek overtuigend, dat vele leden voor het denkbeeld van fusie in beginsel, daargelaten nog de wijze van belichamelijking van dat denkbeeld, gezind waren.

De Raad meende zijnerzijds zich aan de hem opgedragen taak niet te mogen onttrekken, maar achtte het nuttig, van de door den heer Alpherts ontwikkelde denkbeelden gezette nota nemende, een ontwerp van herziening samen te stellen en aan het oordeel der leden te onderwerpen. Alvorens tot eene eind-redactie over te gaan, meende de commissie eerst met de in den laatsten tijd gestichte vereenigingen van werktuig- en scheepsbouwkundigen en voor electrotechniek in overleg te moeten treden, ten einde tot de samenstelling van een voor allen aannemelijk reglement te geraken, en tevens met het oog op een eventueel op te richten wekelijksch orgaan voor het Instituut, met de sedert lang bestaande Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, die zoodanig orgaan in het weekblad *De Ingenieur* bezit.

De met nauwgezetheid gevoerde onderhandelingen leidden, wat het laatste punt betreft, nog niet tot een resultaat, maar bij de beide eerstgenoemde vereenigingen vonden de voorstellen een zeer tegemoetkomend onthaal

De vergadering van 9 Juli jl. nu was uitsluitend bestemd tot behandeling van een concept-reglement en verordeningen, in onderling overleg met die vereenigingen vastgesteld.

Het is niet onopgemerkt gebleven, dat de bijeenkomst niet zoo talrijk werd bezocht als men, met het oog op het gewicht der zaak en na het door den heer Alpherts op zijn referendum ondervonden onthaal, had mogen verwachten. Van een drietal leden, de heeren J. Th. Gerlings, F. M. L. Kerkhoff en J. Tideman waren schriftelijk aan den Raad eenige voorstellen ingediend betreffende door hen wenschelijk geachte wijzigingen, voor een groot deel de redactie betreffende; in de beraadslagingen traden verscheidene sprekers op, waaronder er waren met voorstellen van meer ingrijpenden aard. Aan die beraadslagingen werd deelgenomen door de leden H. E. van Berckel, G. van Diesen, B. J. H. Haitink (bestuurslid van de Vereeniging van werktuig- en scheepsbouwkundigen), A. Huet, jhr. F. L. Ortt, J. Schroeder van der Kolk, M. Sijmons, J. A. Snijders C.Jzn. (voorzitter der Vereeniging voor electrotechniek), J. W. C. Tellegen en H. J. E. Wenckebach, terwijl van de zijde van den Raad van Bestuur het woord werd gevoerd door den president J. F. W. Conrad, tevens voorzitter der commissie van herziening, J. Th. Gerlings, B. M. Gratama, W. F. Leemans, E. H. Stieltjes en J. M. Telders, de twee laatstgemelden leden van gemelde commissie, en den secretaris R. A. van Sandick.

De slotsom van de gevoerde wisseling van gedachten was deze, dat het ontwerp-reglement, behoudens het aanbrengen van eenige voor het meerendeel niet zeer ingrijpende wijzigingen, met groote meerderheid van stemmen werd aangenomen.

Het zal nu nog eens aan de besturen der beide bedoelde vereenigingen ter overweging worden aangeboden, om in eene volgende vergadering definitief te worden vastgesteld met de daarbij behoorende Verordeningen, nadat deze in beraadslaging zullen zijn gebracht.

Wij meenen ons te dezer plaatse te moeten onthouden van de vermelding van sommige in bespreking gebrachte belangrijke punten, als zijnde voor het groote publiek van geen belang, maar wenschen den

Raad van Bestuur en het Instituut geluk met den tot dusverre verkregen uitslag der gemeenschappelijk verrichte bemoeiingen.

T.

PRIJSVRAGEN

VORSTELIJK PAVILJOEN OP HET DUIN BIJ EENE NEDERLANDSCHE ZEEBADPLAATS.

Door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd in Mei jl. bovenstaande prijsvraag uitsluitend voor de leden uitgeschreven; in ons nommer van 28 Mei werd daarvan in het kort melding gemaakt. In zijne vergadering van 7 Juli jl. heeft het Bestuur der Maatschappij besloten de mededinging in dezen wedstrijd open te stellen voor alle Nederlanders, reden waarom wij thans het programma in zijn geheel hieronder laten volgen:

Bouwterrein: Het bouwterrein is heuvelachtig; in het **midden** daarvan moet, **op het hoogste gedeelte**, het Paviljoen **geplaatst worden**, liggende ± 50 meter van den zee-boulevard.

De diepte van het terrein in het geheel is 500 meter; de **lengte aan den zee-boulevard 400 meter.**

De zee-boulevard is 4 M. hooger gelegen dan de weg aan de landzijde: de hoogste heuveltop ligt 9 M. hooger dan de zee-boulevard.

Gebouw. Het Paviljoen zal **bestaan** uit:
Een souterrain aan de landzijde.
Een hoofdverdieping of bel-étage.
Een gedeeltelijke 1e verdieping.
Twee zijpaviljoens met galerijen verbonden aan het hoofdgebouw.

Het souterrain landzijde moet bevatten:

a. Een woning met afzonderlijken ingang, bestaande uit drie **kamers en keuken, benevens bergplaats, voor den concierge.**

b. Een bureau voor den intendant.

c. Een kamer voor officieren.

d. Een hoofdkeuken met bij- en spoelkeuken en nabij gelegen **provisiekamers, kofiekeuken, bewaarplaatsen voor porselein en** glaswerk, en voor tafelzilver, benevens een linnenkamer.

e. Een zitkamer voor een dienstpersoneel van ± 25 personen, **benevens een kleinere met toilet- en kleedkamer.**

f. Een werkkamer voor den Secretaris, met bevenvertrek.

g. Een kamer voor oefenaanen.

Voorts een wijnkelder, bergplaatsen, de noodige dienesttrappen, liften en verdere gemakken.

De Hoofdverdieping moet bevatten:

Een hoofdtoegang met ruime vestibule.
Een hoofdtrap en twee dienesttrappen **naar de 1e verdieping.**
Een groote zaal van minstens ± 120 M². oppervlakte met 2 **aangrenzende terrassen, aan zee gelegen.**
Twee bijzalen van uit de vestibule te bereiken, elk van ± 80 M². oppervlakte.
Twee kleine vertrekken, **evenzoo voor het Vorstelijk Echtpaar, met aangrenzende toilettes en verdere gemakken; een dezer vertrekken moet voor dagelijksche ontkamer dienen.**
Een vertrek voor **dienstdoende Hofdames, en**
een vertrek voor den Adjudant van dienst en den Hofmaarschalk, evenzoo met toiletten en verdere gemakken.
Eenige kleinere lokalen.
Twee open galerijen naar de bijgebouwen.
Twee bijgebouwen dienende tot **kunstgalerij en bibliotheek, elk groot** ± 60 M².
Verder: een monumentalen **trapsaanleg van de terrassen en van de kleinere bijgebouwen naar den zee-boulevard.**

De 1e verdieping moet bevatten:

Vier appartementen voor de **Koninklijke Familie.**
Een zit- en een werkkamer.
Appartementen voor gasten, gevolg en bediening.
Toilet- en kleedkamer.
Twee dienesttrappen.
Het geheele gebouw moet van alle gemakken voorzien, en de communicatie doelmatig ingericht worden.

Er wordt verlangd:

Een situatie-plan van het terrein, schaal 1 m.M per M., waarop behalve het hoofdgebouw zijn aangegeven:
de stallen, bloemen- en plantenkassen, en de parkaanleg aan **de landzijde.**

Verder worden verlangd:

Drie plattegronden, schaal 5 m.M. per meter.
De opstanden der gevels land- en zeezijde, en de voornaamste doorsneden over de lengte en de breedte van het gebouw, schaal 1 c.M. per meter.

Een memorie van toelichting.

De keuze van stijl wordt vrijgelaten; de verlangde teekeningen moeten slechts in lijnen worden uitgevoerd.

Voor de ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd: als 1e prijs de verguld-zilveren medalje der Maatschappij, benevens f 200; als 2e prijs de zilveren medalje der Maatschappij benevens f 100; als 3e prijs de bronzen medalje der Maatschappij; alle prijzen met het gewigschrift der Maatschappij.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag worden vóór of op 29 December 1898 des namiddags te 2 uur, vrachtvrij ingewacht aan het bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Art. 2. De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met een motto, en met een herkenningsteeken aan de achterzijde; zij moeten vergezeld zijn van: 1o. een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald, en van binnen bevattende de vermelding van naam, woonplaats en woonplaats van den inzender; 2o. van een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te correspondeeren zonder den naambrief te openen.

Art. 3. De teekeningen mogen niet op houten ramen ingeleverd worden.

Het schrift op de teekeningen moet van eene andere hand dan die des vervaardigers zijn.

De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

Worden de bij de laat-te bepalingen niet behoorlijk nagekomen, dan blijft zijn ontwerp buiten mededinging.

Art. 4. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene commissie van beoordeeling, bestaande uit 5 leden, zijnde de heeren:
Prof. E. Gugel, Eerelid der Maatschappij.
C. Muysken, Eerelid der Maatschappij.
J. J. Wese, Gemeente-architect van Nijmegen.
A. Salm G Hzn., Voorzitter der Maatschappij.
J. Masters Jr., Bestuurslid der Maatschappij.

Art. 5. De Jury heeft het recht, wanneer geen antwoord ter bekroning kan worden voorgedragen, aan het Hoofdbestuur voor te stellen eene andere onderscheiding toe te kennen aan zulke antwoorden, die zij meent dat daarop aanspraak hebben.

Art. 6. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Maatschappij.

Art. 7. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der Jury worden bekendgemaakt, en de ingekomen plannen zullen worden tentoongesteld tijdens de Algemeene Vergadering in Mei 1899, waarin de bekroningen zullen worden uitgereikt.

Art. 8 Alle ontwerpen worden tentoongesteld in die steden waar Afdeelingen der Maatschappij zijn gevestigd. De niet bekroonde ontwerpen kunnen daarna in April 1900 worden afgehaald aan het bureau der Maatschappij te Amsterdam, op vertoon van het in art. 2 vermelde herkenningsteeken. De stukken der inzenders, buiten Amsterdam woonachtig, worden na genoemd tijdsbestek en tegen overlegging van het herkenningsteeken, aan een op te geven adres teruggezonden.

In bijzondere gevallen, ter beoordeeling van het Bestuur der Maatschappij, kunnen op uitdrukkelijk verlangen der inzenders, teekeningen binnen dit tijdsbestek worden teruggegeven.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van 8 Juli 1898.

Na de opening dezer vergadering heette de Voorzitter den heer J. Landzaat welkom in ons midden en sprak den wensch uit, dat de heer L een werkzaam lid moge zijn voor de Technische Vakvereeniging.

Na het voorlezen en goedkeuren der notulen van de vorige vergadering, deed de 1e Secretaris mededeeling van de ingekomen stukken, waarbij o. m.:

1o. Een schrijven van de heeren J. C. Fels en J. I. van Wijckhuize (afdeeling Rotterdam), daarbij de ontwerpen gelden verantwoordende, welke werden ingezameld ten bate van de nagelaten betrekkingen van wijlen ons medelid T. van Gent.

2o. Een schrijven van de heeren H. J. C. Haver en M. Couturier, de aangename tijding meldende, dat zij met de voorbereiding van een orgaan voor de Technische Vakvereeniging reeds zoover gevorderd zijn, dat zij zich voorstellen in de laatste helft dezer maand een proefnummer in de wereld te zenden.

3o. Verschillende verslagen der vergaderingen, resp. van de afdeelingen Rotterdam, Amsterdam en Enschedé-Hengelo.

4o. Een schrijven van de afdeeling 's-Gravenhage, kennis gevende dat zij tot 1 September a. s. vacantie heeft genomen, doch dat de zaken evenwel hun geregeld verloop behouden.

Vervolgens kwam punt 3 der agenda aan de orde en leidde de heer W. B. Boeker een bespreking in over het Informatie-bureau. De heer B. bracht allereerst hulde aan hen, die het initiatief namen tot de oprichting van het Informatie-bureau der Technische Vakvereeniging, doch moest tot zijn leedwezen erkennen niet veldaan te zijn over de wijze van werking.

In breede trekken besprak de heer B. het vóór en tegen in de werking van het Informatie bureau. Spr. zou het ook zeer

wenschelijk achten indien de verschillende vacatures, voorkomende in *De Opmerker*, spoediger aan de leden werden medegedeeld, waarop de Voorzitter were op de mededeeling, vervat in de notulen dd. 14 Juni ll., inhidende, dat de 1e Secretaris zich bereid heeft verklaard de vacante betrekkingen, voorkomende in *De Opmerker*, dadelijk na ontvangst aan de leden toe te zenden, die daartoe het verzoek aan het bestuur richten.

Ook gaf de heer C. de Weerdt eenige inlichtingen omtrent de werking van het I. B., waarna besloten werd deze discussie niet verder voort te zetten, alvorens eenige andere inlichtingen te hebben ingewonnen. Bij het openen der vragenbus block, dat deze twee vragen bevatte, welke ter beantwoording worden opgedragen respectievelijk aan de heeren D. R. van Cuijlenburgh en D. J. Tesschoff; deze vragen luiden als volgt:

1e. Verdient het aanbeveling om de ruimten onder houten vloeren (waaronder geen kelder is) met zand of sintels aan te vullen tot aan den onderkant dier vloers, of is het wenschelijker om onder de vloeren eene open ruimte te laten in gemeenschap met de buitenlucht?

2e. Voldoen de privaatputten bestaande uit cementringen evenzeer als die, welke gemetseld zijn van vlakke klinkers in sterk tras, met eene wanddikte van 0.22 M.?

Bij de rondvraag aan de leden verzocht de heer C. de Weerdt het woord en wel naar aanleiding van de reeds meermalen besproken verzekerings-kwestie. — Spreker deelde tot zijn leedwezen mede, dat eene verzekering voor leden der Technische Vakvereeniging zeer vele moeilijkheden met zich voerde en er voorsloeg, volgens zijne meening, van eene totstandkoming daarvan geen sprake kan zijn.

Spr. stelde derhalve voor om aan den heer Becker, als lid der commissie, op te dragen, om op de eerstvolgende commissievergadering, samens de afdeeling Utrecht een voorstel te doen, als volgt: „Daar de verschillende moeilijkheden, welke eene levensverzekering voor de leden der Technische Vakvereeniging eene totstandkoming daarvan vooralsnog vrijwel onmogelijk maken, stelt de afdeeling Utrecht voor een fonds op te richten bestaande uit leden der Technische Vakvereeniging, welk fonds zou moeten worden gesticht, oumiddellijk uit de contributie harer leden: bijv.: Elk lid van het fonds stort bij de oprichting een zeker bedrag, dit te regelen naar den leeftijd, welke som bij het overlijden van eenig lid, aan de nagelaten betrekkingen moet worden uitgekeerd; na deze uitkeering is ieder lid verplicht, weder hetzelfde bedrag te storten, enz.

Na eenige besprekingen werd dit voorstel goedgekeurd en aan den heer Becker, ter bespreking in de eerstvolgende commissievergadering, opgedragen.

Wegens het vergevorderde uur, werd punt vier der agenda „Causerie over verschillende soorten van baksteen", tot een volgende vergadering uitgesteld.

Hierna werd de vergadering gesloten.

AFDEELING ROTTERDAM.

Vergadering van Maandag 11 *Juli* 1898.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen wordt medegedeeld dat als antwoord op de vraag, op de vorige vergadering in de vragenbus gevonden, van den heer F. J. Schultens is cadeau ontvangen een exemplaar van de brochure getiteld: „Scheidpkalk of vette steenkalk", door C. J. Strnijk.

Onder dankbetuiging wordt deze brochure aanvaard.

Ingekomen zijn een schrijven van de commissie door het hoofdbestuur benoemd tot voorbereiding van een orgaan, met verzoek om eenige opgaven, welke verstrekt zijn. Verder een voordracht, gehouden door den heer Weissman in een vergadering van de afdeeling Amsterdam, — voor de boekerij.

Men gaat over tot het verkiezen van vier leden voor een commissie tot ontvangst van de leden op de aanstaande algemeene ledenvergadering.

Om als lid voor het bestuur zitting te nemen is aangewezen de heer J. J. van Wijckhuise. Gekozen worden de heeren C. A. van Schagen, J. C. H. van Duijl, F. S. Blankenaar en J. H. Schmitz. De beide aanwezig zijnde heeren Van Schagen en Blankenaar nemen de benoeming aan.

Bij de rondvraag aan de leden komt ter tafel de vraag of de afdeeling Rotterdam der Technische Vakvereeniging bij de aanstaande Kroningsfeesten als „Vereeniging" zal deelnemen aan feestelijkheden. Op voorstel van den heer Louw wordt besloten het hoofdbestuur uit te noodigen, alsdan een adres van huldebetuiging aan H. M. te richten.

Na afloop der vergadering wordt bezichtigd het fraaie plaatwerk getiteld: „Compositions et dessins de Viollet-le Duc", daartoe welwillend afgestaan door den heer B. W. C. Emons.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 13 *Juli* 1898.

Bij de opening heette de Voorzitter de aanwezigen en in het bijzonder de nieuwe leden welkom en deelde mede, dat een donateur de bibliotheek der Afdeeling met een boekwerk heeft verrijkt.

Hierna werden de notulen der vorige vergadering gelezen en vastgesteld en de ingekomen stukken behandeld.

De heer M. Couturier Jr. hield alsnu een kunstbeschouwing over het werk „La Plante Ornementale" van E. Grasset.

Na eenige mededeelingen van den Bibliothecaris en de rondvraag werd deze Vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 9 Juli jl., is bepaald dat de commissie, belast met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschen te verkrijgen tot het geven van middelbaar onderwijs in hand- en rechtlijnig teekenen en bootseeren, voor het jaar 1898 zitting zal houden te Amsterdam; is aan deze commissie tevens opgedragen het examineeren van hen, die in 1898 de akte van bekwaamheid verlangen voor het handtaekenen, bedoeld in art. 65*bis* der wet tot regeling van het lager onderwijs.

Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs heeft in zijne vergadering van Zaterdag 9 dezer met algemeene stemmen op twee na aangenomen het door den Raad van bestuur ontworpen reglement, waardoor de mogelijkheid wordt geopend om te komen tot eene fusie met andere technische vereenigingen. Het verslag is in dit nommer opgenomen.

— Het gedenkteeken op het Regentesseplein zal binnen korten tijd verrijzen. Het daartoe aanvankelijk uitgetrokken bedrag is aanzienlijk verhoogd en het werk opgedragen aan den beeldhouwer Odé en den architect Du Ried.

Enkele weken geleden is het monument op 1/10 der ware grootte, in klei, aan het oordeel eener commissie onderworpen.

Uit het zeer gunstig oordeel dier commissie mag de gevolgtrekking gemaakt worden, dat 't gedenkteeken, alhoewel niet het meest kostbaarste, zeerzeker een der fraaiste monumenten in onze residentie zal worden.

AMSTERDAM. De aandacht van belangstellenden wordt gevestigd op het congres voor Kunstgeschiedenis, dat dit jaar van 29 September tot 1 October alhier zal worden gehouden. Hen, die aan deze bijeenkomst wenschen deel te nemen, wordt verzocht zoo spoedig mogelijk daarvan bericht te zenden aan den voorzitter van het Amsterdamsche comité, Jhr. B. W. F. van Riemsdijk. Deelnemers betalen een contributie van *f* 3 en ontvangen gratis de Handelingen van het congres. Vóór 15 Augustus wordt bericht ingewacht van hen, die voordrachten wenschen te houden of aan het congres mededeelingen hebben te doen. Het plaatselijk Amsterdamsche comité bestaat uit de heeren Van Riemsdijk, Prof. Dr. Jhr. J. Six, Dr. C. Hofstede de Groot, A. Pit, E. W. Moes, Mr. J. van Someren Brand, C. G. 't Hooft Jr., Mr. F. Coenen Jr., Ilart van Hove, A. Salm G.Bz., J. Ankersmit en R. W. P. de Vries.

— De Raad heeft de voordracht van Burg. en Weth. aangenomen tot aanvaarding van een legaat, door wijlen den heer D. Franken Dz. vermaakt aan de gemeente en bestaande in een carton schetsen door A. Moulleron, eene portefeuille teekeningen en lithographieën door Aug. Allebé, eene portefeuille teekeningen en schetsen door Ch. Rochussen en een portret van D. Franken Dz.

— Naar men aan het *Handelsblad* meedeelt, zullen de directeur H. Salomons en de assistent-ingenieur J. H. Franken, van de „Imperial"-gasmaatschappij, van Amsterdam naar Brussel gaan en de chef-de-bureau Vos naar de Berlijnsche gasfabriek.

— Op de tentoonstelling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zijn de volgende onderscheidingen toegekend:

Voor uitgevoerde bouwwerken, de zilveren medaille aan den heer I. Gosschalk, te Brussel; de bronzen medaille aan den heer Roelof Kuipers, te Amsterdam.

Voor ontuitgevoerde bouwwerken, de bronzen medaille aan de heeren Tjoord en Focke Kuipers.

Voor de opmeting van een oud Nederlandsch bouwwerk, de bronzen medaille aan het Bureau der gemeentewerken te Delft.

Aan den heer A. Labouchère een zilveren medaille voor de inzending tegels van Jacobs aardewerk uit de fabriek van Joost Thooft en Labouchère, te Delft.

— Burg. en Weth. hebben besloten tot het instellen van eene commissie van advies, die buiten bezwaar der gemeentekas hen deesgevraagd adviseert in de eerste plaats bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van terreinen achter het Rijksmuseum, en, zoo Burg. en Weth. dit noodig oordeelen, ook bij de beoordeeling van bouwplannen, ingediend bij een aanvraag voor koop of erfpacht van andere dan bovengenoemde terreinen in de gemeente Amsterdam. De commissie bestaat uit vijf leden, als één lid uit en door het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst; één lid uit en door het Bestuur van Architectura et Amicitia; één lid van de afd. Amsterdam der genoemde Maatschappij; één lid van Architectura et Amicitia, en één lid, aan te wijzen door Burg. en Weth. Respectievelijk zijn daarvoor benoemd de heeren A. Salm G.Bz., Jos Th. J. Cuypers, A. C. Bleijs, H. P. Berlage Nz. en H. Leguit.

— In de Woensdag jongstleden gehouden vergadering van den Gemeenteraad is de voordracht van Burg. en Weth. om het bedrag der schadeloosstelling wegens de intrekking der concessie van de „Imperial Continental Gas-Association" te bepalen op *f* 15,588.984 plus *f* 285,000 voor het terrein der fabriek aan de Linnaeusstraat, en *f* 85,000 voor overneming van de kantoorgebouwen der „Imperial" aan de Keizersgracht, zonder discussie goedgekeurd.

LEEUWARDEN. Provinciale Staten hebben besloten tot wijziging van het reglement op den provincialen waterstaatsdienst, in dien zin, dat, bij overlijden van een ambtenaar of beambte bij dien dienst, aan diens weduwe en wezen pensioen uit de provinciale fondsen zal worden toegekend.

DELFT. Met groote opgewektheid werden deze week alhier de studentenfeesten ter eere van het 50-jarig bestaan der Polytechnische School gevierd.

Het in korten tijd opgetrokken feestgebouw is ontworpen door de heeren H. Veth en J. H. W. Leliman; laatstgenoemde ontwierp tevens het decoratief van het uitwendige, de heer J. A. Pool Jr. van het inwendige.

Ofschoon de eigenlijke feestelijkheden eerst Maandag jl. begonnen, werd reeds Zondag te voren den heer J. J. R. de Weststein Pijster een herinneringsmedaille aangeboden als belooning voor zijn bekroond antwoord op de prijsvraag voor een reclameplaat.

De boekhandelaarsfirma J. Waltman Jr alhier had de gelukkige gedachte eene tentoonstelling bijeen te brengen van alles, door het studentenkorps in zijn 50-jarig bestaan uitgegeven of rechtstreeks erop betrekking hebbende. Dit denkbeeld was in een der zalen van de Doelen op voortreffelijke wijze verwezenlijkt.

ALMELOO. In de hier gehouden vergadering van de Maatschappij van Nijverheid zijn tot directeuren gekozen de heeren H. Figee te Haarlem, Dr. D. de Loos te Leiden, en W. J. Brender à Brandis te Hoorlem.

Voor de vervulling der vacaturen Conrad en Pekelharing moesten de departementen Middelburg en Harlingen kiezen. Harlingen had echter vóór 1 Juli geen opgaaf ingezonden; daarom zal nu Arnhem binnen vier weken een keuze moeten doen. Middelburg koos opnieuw den heer *J.* F. W. Conrad.

De heer Conrad zag zich genoodzaakt, het applaus der Vergadering te beantwoorden met de mededeeling, dat hij volgens de wet feitelijk niet mocht herkozen worden, waarop de directeuren, bij monde van Dr. Pekelharing, de volgende verklaring gaven:

„Directeuren, lettende op de zeer bijzondere omstandigheden, welke zich te dezer zake voordoen, zijn van oordeel dat de vraag, of hetgeen Middelburg wenscht wel geacht kan worden overeen te brengen te zijn met de wet, ditmaal niet zoo scherp behoeft te worden gesteld, als zaar hun gevoelen in den regel behoort te geschieden, en meenen daarom van hunne sympathie voor het besluit van Middelburg te mogen doen blijken".

Deze verklaring werd met toejuichingen door de Vergadering begroet, waarop de heer Conrad zich bereid verklaarde de herbenoeming aan te nemen.

Op voorstel van den heer Van Benningen werd de heer Conrad daarna ook bij acclamatie herbenoemd als Voorzitter, waarop deze verklaarde, nu hij over den hond gekomen was, ook wel over den staart te zullen komen, en ook deze herbenoeming aannam.

In de commissie voor de handelshoogeschool, door de Maatschappij van Nijverheid in haar vergadering te Almeloo ingesteld, zijn benoemd de heeren Dr. Hulsmann (Amsterdam), Van Benningen (Utrecht), Dr. de Loos (Leiden), G. Salomonson (Almeloo) en Armand Sassen (Amsterdam).

— Van 25—30 Juli a. s. zal te Brussel gehouden worden het VIIe International Congres van de Scheepvaart. Voor het eerst zal daar behandeld worden de zeevaart, terwijl op vorige congressen alleen sprake was van binnenvaart.

Voor het aanstaand congres zullen er zijn vijf secties;

1e sectie: kanalisatie van de rivieren, barrages; 2e sectie: kanalen voor de binnenscheepvaart; 3e sectie: rivieren met eb en vloed, zeevaartkanalen; 4e sectie: zeehavens, entrepots, douanelooden enz.; 5e sectie: havengulden, kosten laden en lossen, meting schepen.

Zondag 24 Juli zullen de leden van het congres in het Palais des Académies te Bra sel ontvangen worden. Des avonds raamt op het Raadhuis, aangeboden door het gemeentebestuur van Brussel.

De eigenlijke opening is op Maandag 25 Juli en des avonds zal een raout worden aangeboden in het hotel van den minister van landbouw en publieke werken, door den minister Leon de Bruijn.

Dinsdag zullen de werken bezichtigd worden te Zeebrugge, bij Brugge, en te Ostende

Woensdag 27 Juli sectievergaderingen en 's avonds raout bij den heer Leon Somzee, president van het Comité de Patronage van het congres.

Donderdag 28 Juli, tocht naar Antwerpen, ontvangst ten stadhuize door het gemeentebestuur, bezichtiging van de havenwerken en kaden, vaartocht op de Schelde. Banket aangeboden door de gemeente.

Vrijdag 29 Juli sectie-vergaderingen.

Zaterdag 30 Juli. Algemeene vergadering. Sluiting van het congres

Zondag 31 Juli heeft Z. M. de koning der Belgen de leden uitgenoodigd tot een bezoek aan zijne domeinen te Laeken.

Maandag 1 Augustus bezichtiging van de inrichting van de maatschappij John Cockerill te Seraing bij Luik.

Voor Nederland zullen als leden van het congres daaraan deelnemen de heeren: J. F. W. Conrad, oud-hoofdinspecteur van den waterstaat, 's-Gravenhage; A. A. Bekaar, hoofdingenieur van den waterstaat te Middelburg; A. Duking Dura, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat in Overijssel te Zwolle; B. Hoogenboom, hoofdingenieur van den waterstaat te 's-Hertogenbosch; G. J. de Jongh, directeur der gemeentewerken te Rotterdam; C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem, directeur der gemeentewerken te Amsterdam; J. C. Ramaer, ingenieur van den waterstaat te Rotterdam; A. F. Smulders, ingenieur te Rotterdam; L. E. Uyttenhoven, directeur van 's rijks belastingen te Rotterdam.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is, wegens langdurigen dienst, één jaar verlof verleend aan den architect 2e klasse E. Kemberry.

— Benoemd: tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java F. Nobel, daartoe gesteld ter beschikking van den gouverneur-generaal.

— Van het personeel bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is:

gedetacheerd bij de werken en opnemingen aan de Solorivier de opzichter-machinist 2e kl. J. L. G. Brunet de Rochebrune;

belast met de waarneming der betrekking van opzichter-machinist 2e kl. en geplaatst op de westerlijnen de ambtenaar op non-activiteit M. Tichelaar, laatst opzichter-machinist 1e kl.

— De heeren T. Bos uit Groningen, A. C. Bonger uit Amsterdam, G. Keulen uit Kerkerade en W. de Haas uit Rhenen, zijn geslaagd voor het examen als electrotechnisch ingenieur aan de Königl. Technische Hochschule te Aken.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is W. F. A. Hagethorn, te Middelburg, benoemd tot buitengewoon opzichter bij de boordvoorziening van het kanaal van Neuzen.

— Te Groningen is overleden de heer *J. J.* Wibbeliuk, gemeenteopzichter aldaar.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Juli, A. C. T. Oomen benoemd tot opzichter bij de landsgebouwen.

— Volgens een bericht uit Indië aan de „Arnh. Ct." is de heer T. J. M. Reijnders, laatstelijk werkzaam als sectie-ingenieur bij den aanleg der Samarang-Cheribon Tramway-maatschappij en reeds de teregreis naar Holland tot Colombo (Ceylon) hebbende aanvaard, benoemd als hoofd-ingenieur bij de Bataviasche-Electrische Tramway-maatschappij, en van Ceylon naar Indië teruggekeerd.

— Tot opzichter bij het bureau der gemeentewerken te Groningen is door burgemeester en wethouders benoemd de heer M. A. Jellier, thans tijdelijk opzichter der gemeentewerken.

— De gemeenteraad van Eindhoven heeft tot directeur der te bouwen gasfabriek benoemd den heer J. Flinder, op een jaarwedde van *f* 1500 met *f* 400 vergoeding voor woning.

— Bij de Maatschappij tot expl. van Staatsspoorw. is benoemd tot teekenaar de heer C. de Vries, locomotief-bankwerker te Zwolle.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam bureauteekenaar. Vereischten zijn: het maken van ontwerpteekeningen, perspectiefteekenen en bedreven in het detailleeren. Aanv. sal. *f* 100 per maand. Adres lett. J. A., Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Een bekwaam teekenaar, een goede hand schrijvende, en een opzichter, ervaren in het uitzetten enz. Adres no. 3926, Erven J. J. Tijl, Zwolle. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Adspirant-ingenieur der Marine. Met 1 September a. s. wordt eene plaats op eene jaarwedde van *f* 1200 opengesteld. Candidaten, die op 1 September 1898 hun 27ste jaar nog niet zijn ingetreden en in het bezit zijn van de diploma's van scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur, worden opgeroepen om vóór of op 1 Augustus a. s. een verzoekschrift op gezegeld papier aan den Minister in te dienen, om zoo noodig tot het aan zijn Departement te houden vergelijkend examen te worden toegelaten.

— Jong ingenieur of architect, als directeur eener bestaande bloeiende industrieele onderneming. Het nemen van enkele aandeelen is verplichtend. Adres lett. I. A., Algem. Adv.-bureau A. de la Mar Az. Amsterdam.

— Directeur Goolsche Stoomtram. Vereischten: technische bekwaamheid en administratieve kennis. Adres vóór 24 Juli aan den president-commissaris mr. J. Teixeira d'Andrade, Nieuwe Keizersgracht 112, Amsterdam.

— Practisch opzichter voor 5 maanden, te Leiden, eenvoudige details kunnende maken. Adres Lett. P V. 346, „Nieuws v. d. Dag".

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Opzichter	looft.	88	j.	geh.	verl. sal.	*f*	80 p. md.
2. Opz. of Teek.,	„	23	„	ongeh.	„ „	„	60—80 „ „
3. Opz.-teekenaar	„	21	„	„	„ „	„	60 „ „

L. van der Hoorn,
DONKERSTRAAT 17. UTRECHT.

Fabriek van ELECTRISCHE SCHELLEN, NUMMERBORDEN, TELEPHONEN, BLIKSEMAFLEIDERS enz.
Complete installatiën voor GALVANOPLASTIEK, VERNIKKELEN, VERGULDEN, VERZILVEREN enz.
DYNAMO'S, ELEMENTEN, SLIJPSCHIJVEN, CHEMICALIEN, APPARATEN enz.
Begrootingen, Prijscouranten enz gratis.

Voor HH. Ingenieurs, Architecten, Machinefabrikanten.

Sedert 21 Juni hebben ondergeteekenden aan hunne sedert 25 jaren bestaande Boekdrukkerij een Inrichting voor Lichtdrukken (Witte lijnen op blauwen grond en omgekeerd, Witte lijnen op Sepia grond en omgekeerd, Zwart-wit; Sepia voor de Bouwvakken zeer aanbevolen, daar op de Lichtdruk gestorte kalk geen invloed op de teekening uitoefent), en Chemische fabriek van Lichtdrukpapier toegevoegd.
Deze Inrichting is de grootste in Nederland, waardoor zelfs de grootste getallen in den kortst mogelijken tijd geleverd worden. **De prijzen zijn zeer concurreerend en ver beneden het algemeen bekende tarief.**
Op aanvrage wordt gaarne een Prijscourant en Proeve van Lichtdruk toegezonden.

Corns. Immig & Zoon,
OOSTMOLENSTRAAT 28,
Rotterdam.

Nederlandsche Maatschappij voor MONIER-WERKEN te Amsterdam.
Directeur: J. N. LANDRÉ,
Cement-IJzerwerken,
volgens de systemen MONIER, RABITZ en aanverwante stelsels.
WATERDICHTE WERKEN,
als Kelders, Reservoirs, Regenbakken, Bakes Privaatputten, Kuipen enz.
Gewelven, Vloeren, Buizen, Tunnels, Muren
Bescherming tegen Brand.
BRANDVRIJE KELDERS.
Kantoor: 3e Weteringdwarsstraat 35.
Werkplaats: **Jaagpad bij den Omval** (*Weesperzijde*).

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade
De NEDERLANDEN van 1845
's-GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.
LAGE PREMIËN.

C. JUNKERS
STEENFABRIEK „MISSION"
STATION TEGELEN
STEIJL BIJ VENLO
Opbouwen van FABRIEKSSCHOORSTEENEN.
Radiale Machinale Gatensteenen.
NAGEPERSTE GEVELSTEENEN
(Appelbloesem.)
PROFIELSTEENEN.
Klinkers.
Waalvorm en Drielingen.

HOUTCEMENT
REDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 bij Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.,** te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

Overtreft CARBOLINEUM en andere teerolie-destillaten. Het eenige afdoende middel tot wering van huiszwam, paddestoelen en vochtige muren.
ANTINONNIN.
Geheel reukeloos.
Verkrijgbaar bij
B. J. HESSELINK,
Keizersgracht 263,
AMSTERDAM.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.
Staal-, Plant-, Band-, Hoek en T IJzer enz.
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Ter drukkerij der Naamloozen Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 30. ZATERDAG, 23 Juli 1898

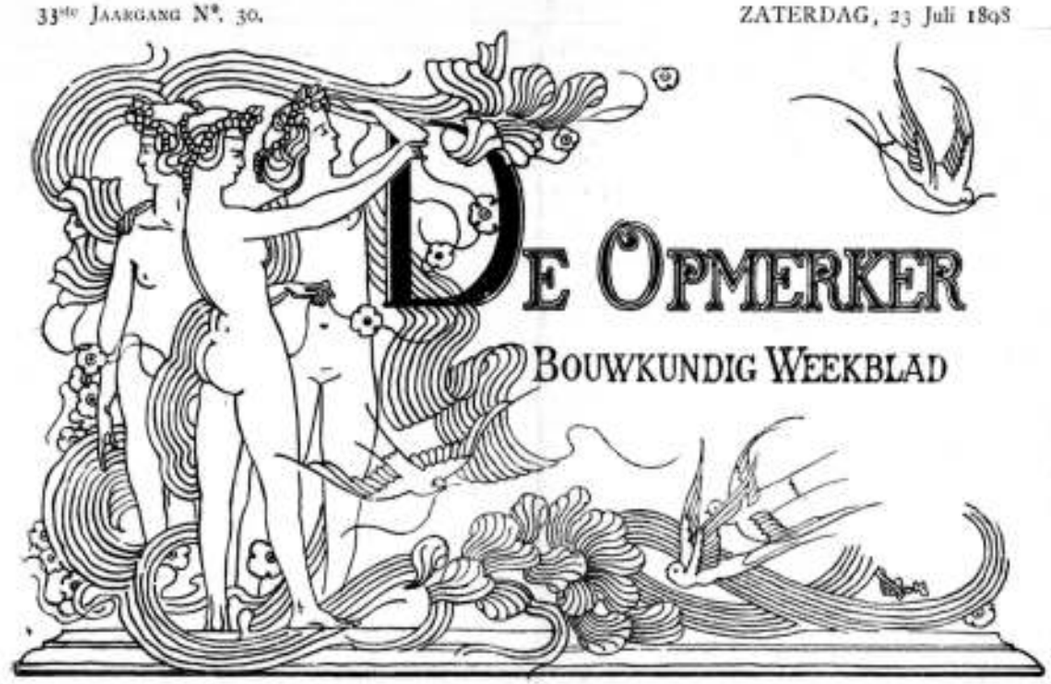

REDACTIE: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

RAADHUIS TE WALDHEIM.

(*Bij de plaat.*)

Waldheim is eene kleine landelijke stad in Saksen. Het raadhuis ligt met den voornaamsten gevel aan de Markt; het sprekendste deel van het gebouw is de hal met hoofdtrap. Voorts bevinden zich op den beganegrond eenige stedelijke bureau's, de onvermijdelijke „Rathskeller" en eenige winkels. De bovenverdiepingen bevatten de overige bureau's, een woning voor den burgemeester, twee beambtenwoningen en de Raadszaal. De bouwkosten hebben ongeveer 180,000 Mark bedragen.

DWANG TOT SCHOONHEID.

In ons nummer van 5 Juni 1897 wezen wij op de onzes inziens minder fraaie bebouwing van het Museumkwartier te Amsterdam.

Kort daarna zonden de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en het Genootschap „Architectura et Amicitia" een gemeenschappelijk adres aan het Dagelijksch Bestuur der hoofdstad, waarin zij verklaarden „dat zij met leedwezen zagen, hoe het uiterlijk van eenige aldaar gebouwde perceelen, op enkele uitzonderingen na, van zeer weinig geoefendheid getuigde". Zij vervolgden: „Mocht met de wijze van bebouwing, welke door hen wordt bedoeld, aldaar worden voortgegaan, dan zou het karakter van het zich daar vormend stadskwartier zeer weinig strooken met den zoo vaak geuiten wensch, om achter het Rijksmuseum een *fraai* stadsgedeelte te doen verrijzen. Wordt hier niet spoedig ingegrepen, dan is de vrees gewettigd, dat ook al weder de zich daar vormende stadswijk, die een der schoonste van de hoofdstad zou kunnen worden, voor altijd zal worden bedorven en alle goede bedoelingen en verwachtingen, ook uwerzijds, zullen blijken ijdel te zijn geweest".

Wijders waren de adressanten van meening dat „de gemeente, als eigenaresse der terreinen, krachtiger kon optreden", door „bij overdracht daarvan alle voorwaarden te stellen, die haar in het belang der bestemming en van den welstand wenschelijk voorkomen". Zij oordeelden dat de gemeente „op esthetisch gebied zekere leiding moest geven", en toonden zich, ten slotte, bereid, omtrent de middelen om tot het goede doel te geraken" hun gedachten kenbaar te maken aan Burgemeester en Wethouders.

Een uitvloeisel van dit adres is ongetwijfeld het volgende bericht, dat dezer dagen de rondte deed:

„Burgemeester en Wethouders van Amsterdam hebben besloten tot het instellen van eene commissie van advies, die, buiten bezwaar der gemeentekas hen *desgevraagd* adviseert: in de eerste plaats bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van terreinen achter het Rijksmuseum en, *zoo Burgemeester en Wethouders dit noodig oordeelen*, ook bij de beoordeeling van bouwplannen, ingediend bij een aanvraag voor koop of erfpacht voor andere dan bovengenoemde terreinen in de gemeente Amsterdam. De commissie bestaat uit vijf leden, als: één lid uit en door het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst; één lid uit en door het bestuur van Architectura et Amicitia; één lid van de afdeeling Amsterdam der genoemde Maatschappij; één lid van Architectura et Amicitia en één lid, aan te wijzen door Burgemeester en Wethouders. Respectievelijk zijn daarvoor benoemd: de heer A. Salm GBz., Voorzitter der Maatschappij; de heer Jos. Th. J. Cuypers, Voorzitter van Architectura et Amicitia; de heer A. C. Bleijs, lid der Afdeeling; de heer H. P. Berlage Nz., lid van Architectura et Amicitia en de heer H. Leguyt, assistent-architect der gemeente Amsterdam."

***

Het was in het jaar 1664. Het Louvre te Parijs, door Pierre Lescot in 1541 begonnen, door Du Cerceau en Louis Leveau voortgezet, moest van een oostelijken gevel voorzien worden. Leveau had daarvoor een ontwerp gemaakt, dat reeds een begin van uitvoering had gekregen, toen de minister Colbert de staking der werkzaamheden beval, daar hij het ontwerp niet fraai genoeg achtte.

Een wedstrijd onder alle Fransche bouwmeesters werd uitgeschreven en de meest beroemde der toen levende architecten, Giovanni Lorenzo Bernini, werd uitgenoodigd de reis van Rome naar Parijs te ondernemen, om als beoordeelaar op te treden.

De thans levende nieuwlichters, die elkander napraten dat Bernini, de eigenlijke schepper van den Barok-stijl, een prul eerste klasse is geweest, zullen zich over die keuze verbazen. Doch wie Bernini's werk kent, begrijpt de bewondering, die zijn tijdgenooten voor hem overhadden.

Bernini liep toen reeds naar de zeventig. Maar hij ondernam de vooral voor iemand van zijn leeftijd bezwaarlijke reis, en werd te Parijs met vorstelijke eer ontvangen. Hij zag de ontwerpen, doch vond er geen, dat hem voldeed! De onmogelijkheid inziende, om het werk der Fransche bouwmeesters te corrigeeren, nam hij zelf de teekenstift ter hand, en maakte hij een ontwerp in den geest der door hem in Italië gebouwde paleizen.

Dit wekte natuurlijk misnoegen, en daar toen nog geen dagbladpers bestond, namen de teleurgestelden hun toevlucht tot intriges, waarbij vooral een geneesheer Claude Peirault, zich duchtig weerde. Onze doctor waagde het zelfs den Koning, bij wien hij een wit voetje had, een ontwerp aan te bieden. De koning vond dit ontwerp, eigenlijk een pastiche van dat, door Bernini gemaakt, zoo mooi dat hij de onmiddellijke uitvoering gelastte. Zóó ontstond de Louvre-kolonnade.

Bernini ging ontstemd naar Rome terug.

***

Van Bernini tot de heeren Salm, Cuypers Jr., Bleys, Berlage en Leguyt is een heele sprong. Geen vorstelijke kolonnade-gevels zullen aan hun oordeel onderworpen worden, doch projecten voor eerzame burgerwoningen, heerenhuizen en villa's. Komen die ontwerpen bij hen in, dan zullen zij op verschillende manieren zich van hun taak kunnen kwijten.

De eerste manier is deze dat de persoon, die zij als voorzitter benoemen, hen vraagt: „Is het ontwerp mooi"? Zeggen drie ja en twee neen, dan is de zaak afgedaan en kan aan Burgemeester en Wethouders geadviseerd worden, het ontwerp ter uitvoering goed te keuren. Maar zeggen er drie neen en twee ja, dan is de zaak eveneens afgedaan en kan worden geadviseerd het ontwerp af te keuren.

Evenwel, als deze manier wat al te simpel mocht schijnen, er is ook nog een tweede, namelijk de beoordeeling van het ontwerp in zijne onderdeelen. Dan zal er een zonderlinge discussie gevoerd worden. Reeds het constructieve deel van het vraagstuk zal tot groot verschil van meening aanleiding moeten geven. Als regel zullen de gebouwen, waarover de commissie te oordeelen heeft, wel uit gebakken steen bestaan. Nu zal bv. een der leden slechts het toepassen van uitmetselingen, vlechtingen of gekleurde steenen als versiering willen toelaten. Een andere zal er evenwel vrede mede hebben, dat het bepleisteren van den gevel wordt voorgesteld. De heeren kunnen nu pogen elkander te overtuigen, doch zullen daarin natuurlijk niet slagen. Er dient dus gestemd te worden. Zijn er een paar leden, die de zijde van den pleisteraar kiezen, afwezig, dan wint de baksteenman zijn pleit, en omgekeerd. Zoo zullen er zich ook andere verschillen openbaren, bijvoorbeeld over de vraag, of ijzerconstructies al dan niet in het gezicht moeten worden gelaten. De lezer moge hier verdere voorbeelden bijvoegen.

En als nu hier, waar althans in dit constructieve een eenigszins vaste grond voor de beoordeeling gevonden wordt, reeds zooveel verschil van meening te wachten is, hoe zal het dan gaan, wanneer die grond verlaten moet worden en de commissie in de blauwe sfeeren der eigenlijke schoonheidsleer opwaarts zweeft? Vooral het door Burgemeester en Wethouders aangewezen lid zal dan duizelen.

„Ik vind dit torentje niet mooi", zegt de een; „die raambekroning deugt niet", oordeelt de ander; „de gevel is mij te sober", meent de derde; „toute forme qui n'est pas indiquée, etc", leeraart de vierde; „ik mis de eerzame vlakheid", zucht de vijfde.

Hoe die allen onder een hoedje te vangen?

Laat ons eens aannemen dat het gelukt, en dat men het eens wordt over een lijst van bemerkingen, waarmede men het advies aan Burgemeester en Wethouders doet vergezeld gaan. Moet nu deze lijst met het ontwerp naar den inzender terug gestuurd worden met verzoek, de fouten te verbeteren? Dit is misschien wel de bedoeling. Doch wij twijfelen of het gecorrigeerde werk wel meevallen zal.

Er bestaat nog een derde manier; de commissie kan à la Bernini handelen en een plan indienen, òf door haar zelf, òf, in haar opdracht, door een harer leden gemaakt.

Burgemeester en Wethouders kunnen dan eischen, dat dit plan gevolgd worde. Zij zullen daar niet afkeerig van zijn. Moesten niet reeds verleden jaar tal van plannen voor een huis in de Raadhuisstraat terzijde gelegd worden, omdat het dagelijksch bestuur door den heer Berlage een project had laten maken, welks uitvoering wel niet bepaald werd voorgeschreven, doch dat den bouwer werd smakelijk gemaakt, omdat, wilde hij het volgen, veel minder voor het terrein door de gemeente werd geëischt?

Wij weten ook nog van anderen, die aan de Raadhuisstraat hadden willen bouwen, doch die, nadat gevels, ja zelfs details verlangd en gecritiseerd waren geworden, het gehaspel moede, naar andere terreinen omzagen en de gemeente met haar gronden, die duur genoeg betaald hadden moeten worden, lieten zitten. Nu worden op die terreinen tribunes voor de kroningsfeesten gebouwd.

Zoo zal het ook gaan, als de commissie voor de Museumterreinen Bernini's voorbeeld wil navolgen. De gemeente kan een „commissie"-plan alleen uitgevoerd krijgen, als zij zich daarvoor een financieel offer wil getroosten in den vorm eener vermindering van den te eischen terrein-prijs. Evenwel, financieele offers brengt eene gemeente, en vooral de gemeente Amsterdam, niet gaarne. Als het nog bewijs van noode had, zou het kunnen blijken uit de clausule dat de commissie „buiten bezwaar van de gemeentekas" moet adviseeren. Zij zal met een vergaderlokaal ten raadhuize en een kopje stadhuisthee genoegen moeten nemen. Haar loon moet zij vinden in het besef, ten bate der schoonheid werkzaam te zijn geweest.

Toen er verleden jaar voor het eerst van de commissie sprake was, toen esthetische overwegingen den doorslag gaven bij de opdracht aan den heer Berlage van de beurs, aan den heer Poggenbeek van de gemeentelijk-gasthuis-vergrooting, werd van verschillende zijden opgemerkt, hoe slecht die overwegingen

RAADHUIS TE WALDHEIM.

ARTHUR FRITZSCHE ARCHITECT.

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

te rijmen waren met het volslagen gemis aan schoonheid, dat de openbare gebouwen kenmerkte, die door de stad Amsterdam sedert 1894 gesticht werden. Het onesthetisch uiterlijk dezer gebouwen onthutste zelfs de openbare meening, en dat is zeker erg. Men meende dat eene stadsregeering, die in haar openbare gebouwen zulk een slecht voorbeeld geeft, het recht, althans in zedelijken zin, niet had om als censor van het werk, door particulieren uit te voeren, op te treden.

Maar ook zij, die het recht der gemeente om tot schoonheid te dwingen erkenden, waren toch van oordeel dat bouwmeesters, die hunne functie nog uitoefenen, geen deel der commissie mochten uitmaken. Zij vonden, dat de leden boven de partijen moesten staan en geen zitting mochten hebben in een lichaam, dat de plannen van medeleden zou kunnen hebben te beoordeelen.

Wij moeten erkennen dat Burgemeester en Wethouders, door hunnerzijds een gemeente-ambtenaar als commissielid aan te wijzen, correct hebben gehandeld. Maar zij hebben verkeerd gedaan, toen zij bepaalden, uit welke kringen de andere leden moesten worden gerecruteerd. Het moet hun toch ongetwijfeld bekend zijn geweest, dat zoowel de bestuursleden der Maatschappij en van Architectura als de gewone leden dier beide lichamen haast zonder uitzondering midden in de practijk staan en dus niet geacht kunnen worden, aan den te stellen eisch van strikte onpartijdigheid te voldoen.

Misschien heeft het Dagelijksch Bestuur gemeend, dat het gewoon- of bestuurs-lidmaatschap der beide lichamen ook van zelf een zekere autoriteit op esthetisch-architectonisch terrein in zich sloot. Het is jammer, dat bij de besprekingen, die gevoerd zijn, op de onjuistheid dier meening niet is gewezen.

Sedert verleden jaar het adres werd ingezonden, zijn achter het Rijksmuseum twee villa's verrezen, wier bouwmeesters wij hier niet noemen zullen. Waren de ontwerpen dier villa's van te voren aan de censoren onderworpen geweest, dan had afkeuring behooren te volgen. Want niemand zal volhouden, dat hier iets fraais werd gesticht. De bouwmeester van een dezer villa's viel evenwel in de termen om tot censor te worden benoemd. Dit feit alleen reeds zou de commissie, ware het project aan haar oordeel onderworpen, reeds huiverig gemaakt hebben om hier een veto uit te spreken.

Er zou geen reden geweest zijn om der commissie, zoo zij aldus gehandeld had, bijzonder hard te vallen. Het „hodie tibi, cras mihi" bevat zooveel waarheid; groote honden plegen elkander niet te bijten.

Men klaagt, bijvoorbeeld, dikwijls over het slecht gehalte onzer schilderijen-tentoonstellingen, ofschoon de toelatings-commissiën toch soms uit mannen van naam bestaan.

Maar hoe gaat het? Wat A inzendt wordt aangenomen „omdat hij zoo'n goeie vent is", wat B stuurt durft men niet weigeren, „omdat hij zooveel invloed heeft", en zoo vervolgens. Het resultaat is dat heel wat, met den mantel der liefde bedekt, doorsluipt.

Zooals de commissie nu is samengesteld, staat het te vreezen, dat zij, bij het beoordeelen van bouwprojecten, het voorbeeld der schilders zal volgen. „On a souvent besoin d'un plus petit que soi", zal zij met Lafontaine denken.

Het zal ons hartelijk genoegen doen, wanneer in verloop van tijd, het Museum-kwartier een hooge esthetisch karakter krijgt. Wij vreezen evenwel, dat de commissie daartoe niet veel zal kunnen bijdragen. Waarop die vrees berust, meenen wij in het bovenstaande voldoende duidelijk te hebben gemaakt.

Dwang tot schoonheid schijnt ons iets onbereikbaars. Misschien hebben ook Burgemeester en Wethouders van Amsterdam dit ingezien en daarom door het woord „desgevraagd" een achterdeurtje opengehouden, dat hun gelegenheid geeft, zich op een fatsoenlijke wijze terug te trekken, als „zij dit noodig oordeelen".

DE BOND IN HOPE.

Het laat zich aanzien, dat dit opschrift nog dikwijls een plaats zal moeten vinden. Want na de wijze, die tot dusverre gevolgd werd om den bond te propageeren, kan geen spoedige totstandkoming verwacht worden.

Weer is een open brief verschenen, nu van den Voorzitter van Architectura. Die wisseling van open brieven heeft iets van de beleefdheden, die in Frankrijk de duellanten elkander plegen toe te brengen. Men verfoeit elkander inwendig, en put zich toch uit in beleefde vormen, in afwachting dat het staal, gelukkig op weinig bloedige wijze, de beslechting brengt.

Maar de Voorzitter van Architectura heeft het niet bij zijn open-briefschrijverij willen laten. Hij heeft gemeend ook iets over de fundamenten van den bond, dien hij als zijn geesteskind erkent, in het midden te moeten brengen.

Wij gelooven gaarne, dat de schrijver een hoogst bekwaam bouwmeester is, maar zijn pennevrucht is ons zeer tegengevallen. Als de noodzakelijkheid van den bond niet treffender wordt aangetoond, als de denkbeelden, in het adres nedergelegd, niet beter worden verdedigd, dan zal het nog lang duren, eer de fusie, die, volgens den steller, eigenlijk geen fusie is, haar beslag krijgt.

De schrijver kent groote waarde toe aan de plaatselijke vereenigingen, hij wil ze aan geen bondsbestuur „onderordenen". Maar welke kracht kan er dan ooit van den bond uitgaan?

Waarop de „eenheid van actie" zich in de eerste plaats zal te richten hebben, blijft in het midden gelaten. Noch van de „intellectueele", noch van de „financieele" belangen, waarvoor geageerd zal worden, kreeg men eenige uiteenzetting.

Daarentegen is „een orgaan" een lievelings-denkbeeld van den schrijver, die zich schijnt voor te stellen, dat de bezoldiging van den redacteur en het honoreeren van de medewerkers de belangrijkheid en de levensvatbaarheid van dit orgaan zullen verzekeren. Een naieve illusie! Wie is er, in bouwkundige kringen, die zich, vlassende op zóóveel per regel of per kolom, aan het schrijven zal zetten? Er was een tijd, van 1883 –1887, dat het orgaan der Vereeniging, welks voorzitter de schrijver nu is, door belangrijkheid uitmuntte. Toen genoten de redacteuren in het geheel geen honorarium. Maar het was een publiek geheim, dat één van hen, uitsluitend om de goede zaak te dienen, zijn vaardige pen uitsluitend aan den bloei van het orgaan wijdde. Kan de bond zoo iemand vinden, dan zullen wij hem geluk wenschen. Hoe weinig bezoldiging uitwerkt, heeft het orgaan der Maatschappij voldoende aangetoond.

De titularissen, die nu fungeeren, krijgen weer een veeg uit de pan, wat voor deze menschen, die met lust en ijver werkzaam zijn, een hard gelag mag heeten. Hier had de schrijver zich het: „glissez mortels, n' appuyez pas" moeten herinneren, want men vangt altijd nog meer vliegen met stroop dan met azijn.

En als de bond, wat ons nu weer verzekerd wordt, alleen uit vereenigingen moet bestaan, waarom dan

die vereenigingen niet gelaten, zooals zij zijn? Er zou volstrekt geen kwaad in wezen, wanneer de groote gemeenten meer dan één bij den bond aangesloten vereeniging telden. Het zou zelfs in menig opzicht verkieslijk zijn, omdat, wat bij elkander hoort, dan bij elkander kon blijven, omdat concurrentie voor inslapen zou behoeden.

Wanneer dan de bond zich niet met de financiën der aangesloten vereenigingen ging bemoeien, iets waarvan de noodzakelijkheid niemand duidelijk zal zijn, zou de totstandkoming van de aaneensluiting al heel weinig moeilijkheid ondervinden. Slechts het bestuur der Maatschappij zou zich, in het algemeen belang, behoeven op te offeren, doch met het zeker aangenaam vooruitzicht, dat die offervaardigheid door een zetel in het bondsbestuur zou worden beloond.

Als iedere aangesloten vereeniging, in evenredigheid tot het getal harer leden, eene bijdrage aan de bondskas afdroeg, dan zou het den bond niet aan de noodige financieele middelen ontbreken.

Op deze wijze kan de bond dit jaar nog worden opgericht. Maar blijft de voorzitter van „Architectura" vasthouden aan zijn onpractisch plan, dan wordt het kind in de wieg gesmoord.

De Maatschappij, op zelfverdediging bedacht, gebruikt al vast den langen stok, om de zaak naar de toekomst te verschuiven. En dit wapen brengt meestal succes

PRIJSVRAAG.

GEDENKTEEKEN TE GENT.

Het comiteit voor het gedenkteeken van Jan Frans Willems te Gent heeft een nieuwen wedstrijd uitgeschreven voor Belgische en Nederlandsche kunstenaars. De ontwerpen moeten vóór 1 Sept. a. s. worden ingezonden.

De kunstenaar, wiens ontwerp het best wordt gekeurd, ontvangt 25.000 francs en belast zich met de uitvoering van het gedenkteeken.

Voorts kunnen premiën van 600 en 400 francs worden toegekend aan niet bekroonde ontwerpen.

De kosten van het gedenkteeken mogen niet meer bedragen dan 25.000 francs.

Het adres voor nadere inlichtingen is bij den heer O. van Hauwaert, te Gent, secretaris van het Comiteit.

VERGUNNING TOT BOUWEN.

Door den heer D. Veldhuizen te Oud-Charlois, Rotterdam, is aan den Raad dier gemeente het volgende adres gericht:

De ondergeteekende Dirk Veldhuizen, timmerman, wonende te Rotterdam, Breede Hilledijk n°. 258*b*, (Oud-Katendrecht), veroorloofd zich het volgende onder de aandacht van Uwen Raad te brengen.

Bij adres dd. 28 Januari jongstleden wendde ondergeteekende zich tot Burgemeester en Wethouders dezer Gemeente, onder overlegging van de bij art. 2 der Bouwverordening voorgeschreven plannen en teekeningen, te kennen gevende dat hij voorneme was om op het terrein, gelegen in den Varkensoordschen Polder, onder de Gemeente Rotterdam, Kadaster Sectie V n°. 425, 166 arbeiderswoningen te bouwen:

Hij verzocht daarbij:

1°. Vrijstelling van het maken van paalfundeeringen;

2°. Vergunning om privaatputten te maken;

3°. Vergunning om het hemel- en meengewater, totdat aansluiting aan het gemeenteriool mogelijk zou zijn, in de polderslooten te laten uitloopen;

4°. Vergunning om stelling en schutting te plaatsen.

Adressant ontving daarop van Burg. en Weth. een beschikking, gedagteekend 25 Febr. 1898, waarbij deze Vergadering, gelet op het advies der Commissie voor de plaatselijke werken enz., overwoegt, dat zij, daargelaten of van de verplichting om paalfundeeringen te maken vrijstelling zou kunnen worden verleend, de loozing van meengewater in de polderslooten niet mag toelaten, aangezien dit bij den bouw van een geheel stadskwartier als het door adressant voorgenomene spoedig zou leiden tot een toestand van vervuiling zooals thans nog in Kralingen, die niet dan met aanzienlijke kosten in orde is te brengen. Mitsdien wordt door Burg. en Weth. aan adressant als beschikking op zijn request te kennen gegeven, „dat behoorlijke voorziening in den afvoer van hemel- „en meengewater en tevens van rioolstoffen alsnaar niet andere „mogelijk wordt gevonden tenzij door afvoer naar de rivier; dat „daartoe derhalve vereischt zou zijn dat hij de beschikking wete „te krijgen over eene strook grond buitendijks nabij het hem toe„behoorende terrein en dat hij dit laatste en het binnendijkstalud „ophooge tot 4.25 R. P., eventuals de gemeente zelve dit met hare „terreinen op Feyenoord heeft gedaan; dat bij gebreke daarvan „de voorgenomen bouw in geen geval toelaatbaar is en derhalve, „tenzij van hem bericht mocht inkomen dat hij aan het bovenstaande zal voldoen, in welk geval hem nader zullen worden „opgegeven de bepalingen waaraan hij verder heeft te voldoen „en de voorwaarden, waaronder de medewerking der gemeente „zou kunnen worden verkregen, zijne plannen buiten verdere be„schikking moeten worden gelaten."

Adressant heeft gemeend een en andermaal zijne bezwaren tegen deze door Burgemeester en Wethouders gestelde eischen schriftelijk aan dit college te moeten kenbaar maken.

Hij vleide zich met de hoop, dat dit college bij nadere overweging de beide gestelde eischen zou laatstaan.

Zijnerzijds wilde adressant gaarne zooveel mogelijk tegemoet komen aan de bedenkingen, die blijkbaar bij Burgemeester en Wethouders bestonden, en hen tot het stellen der beide eischen hadden gebracht.

Vandaar zijn adres dd. 14 Mei 1898.

Adressant verkeerde toen in de meening, dat van den eisch tot ophooging van het terrein was afgezien, en dat dus nog slechts de eisch betreffende den afvoer van hemel- en meengewater overbleef.

Daarom wees adressant er op, dat het niet in zijn voornemen lag, met den bouw der 166 woningen tegelijkertijd aan te vangen. Zijn bedoeling was, eerst een 30-tal woningen te stichten, en dan met den bouw, over een aantal jaren verdeeld, geleidelijk voort te gaan. Gebruikmakende dien verderen bouw zou dus wellicht de gelegenheid ontstaan om aansluiting aan het gemeenteriool te verkrijgen. Bovendien verklaarde hij zich bereid, door het maken van zinkputten zooveel mogelijk te voorkomen, dat vaste stoffen in de polderslooten worden afgevoerd. Voorts gaf hij te kennen gezegen te zijn, reeds bij den bouw der 30 eerste woningen het riool zóóver landwaarts in te leggen, dat de uitmonding op behoorlijken afstand van den woningbouw zou komen.

Adressant's pogingen bleven echter zonder gunstig gevolg.

Burgemeester en Wethouders handhaafden hunne eischen zoowel ten aanzien van de ophooging van het terrein, als ten aanzien van den afvoer van het hemel- en meengewater, onder opmerking, dat het verder aandringen op het bekomen van vrijstellingen van voorschriften der Verordening nutteloos zou zijn.

Het was adressant reeds tijdens het ontwerpen zijner plannen gebleken, dat deze niet met sympathie van de zijde der Gemeente zouden worden ontvangen.

De heer directeur der gemeentewerken had zich dienaangaande tegenover adressant in ondubbelzinnige termen uitgelaten.

Maar welke „tegenwerking" adressant ook verwachten mocht, hij had gemeend, dat zoo niet tegenover hem, als tegenover wien ook, eischen zouden worden gesteld, die niet berusten op de bouwverordening.

En het komt den adressant — met alle bescheidenheid — voor, dat dit in deze geschiedt.

Het zij hem vergund dit aan te toonen ten opzichte van de *beide*, door Burg. en Weth. gestelde eischen.

1°. *Ten opzichte van den eisch, dat adressant het hem toebehoorende terrein en het binnendijkstalud ophooge tot* 4.25 *M. boven R.P.*

De bouwverordening bepaalt in art. 12 met zoovele woorden, dat de hoogte van het trottoir en van de kruin der straat aan den Linker Maasoever binnendijks *minstens* zijn moet R. P., waarmit dus volgt, dat met R. P. kan worden volstaan.

Het terrein van adressant ligt aan den Linker Maasoever en binnendijks. De door hem ingediende plannen wijzen aan, dat de hoogte van trotto'r en kruin der straat zal zijn 1 M. boven R.P.

Aan het vorschrift der verordening wordt dus in het plan van adressant alleszins voldaan.

Zijn nu Burg. en Weth. bevoegd, dien eisch, door de verordening gesteld, te verhoogen?

Immers neen!

Het is de taak van Burg. en Weth., de verordening uit te voeren, *niet* de door uwen Raad in de verordening gestelde eischen te verzwaren!

Bovendien is de eisch — afgezien van de *onrechtmatigheid* — het zij den adressant geoorloofd omomwenden zijne meening uit te spreken — *zeer onredelijk*.

Burg. en Weth. verlangen van adressant, dat hij zijn *binnendijks* gelegen terrein ophooge tot 4.25 M. boven R.P., terwijl de verordening voor *buitendijks* aangelegde straten slechts een hoogte van 2.80 M. boven R.P. eischt!

En, niet tevreden met dan eisch dat adressant zijn eigen terrein ophoogt, vorderen Burg. en Weth. dat hij dit óók doe met het binnendijkstalud — het eigendom *niet* van adressant, maar van den Varkensoordschen Polder!

Was het „om de pil te vergulden", dat Burgemeester en Wethouders bij het stellen van dezen eisch in hunne beschikking er aan toevoegden: „evenals de Gemeente zelve dit met hare terreinen op Feyenoord heeft gedaan"?

Meent daarmede worden aangetoond, dat Burgemeesters en Wethouders in deze niets onredelijks van adressant verlangen?

Het schijnt wel zoo!

Maar hoe voortreffelijk de bedoeling dan ook moge zijn, het argument is niet gelukkig gekozen.

Gaat het aan, zich in deze op een handeling der gemeente Rotterdam, die voor hare openbare werken geen gelt ontvreet, te beroepen tegenover een eenvoudig particulier, die op een door hem gekocht terrein een groep arbeiderswoningen wenscht te stichten, en bij de uitvoering van dat werk wel degelijk met het bedrag der kosten rekening moet houden?

Is het rechtvaardig een ophooging door de gemeente — die aan gelegenheid tot grondberging behoefte heeft, en voor wie het ophoogen van buitendijks gelegen gronden een uitkomst is — als voorbeeld te stellen aan den adressant, wien zoodanige ophooging op een uitgaaf van ongeveer *f* 1 — voor elken kubieken meter, dus op een meerdere uitgaaf van ongeveer *f* 3.25 voor elken vierkanten meter zou komen te staan?

Mag men de door de gemeente opgehoogde terreinen op Feijenoord — die moerassig, immers zonder behoorlijke afwatering waren — gelijk stellen met het terrein van adressant, gelegen *binnen* de zee- en rivierwaterkeerende omringing van het eiland IJsselmonde, in den door een stoomwerktuig bemalen Varkensoordschen Polder?

Bovendien — het beroep op hetgeen de gemeente heeft gedaan, is niet juist.

De bedoelde terreinen op Feijenoord zijn door de Gemeente niet opgehoogd tot 4.25 M., doch slechts tot 3.80 M. boven R.P. Alleen waar sporen gevorderd werden, bij overwegen van spoorbanen, waar het aanbrengen van een behoorlijke helling het eischte, of waar de aanleg van handelskaden het wenschelijk maakte, is eenige meerdere ophooging dan tot 3.80 M. boven R.P. aangebracht.

Dat ophoogen tot 3.80 M. boven R.P. was op Feijenoord — doorsneden als het is met kaaien en spoorwegen — een gebiedende noodzakelijkheid!

Maar wat zou adressant met het ophoogen van zijn terrein bereiken?

De uitgestrekte grond zou bedekt worden met een hooge laag baggerzand — want goede grond is uit den aard der zaak voor zulk een ophooging als het hier geldt niet verkrijgbaar.

Van goeden teelgrond zou geen sprake meer zijn.

In die opgehoogde laag zou adressant 4.25 M. hooge, betrekkelijk zware luifcoringsmuren moeten bouwen.

Hij zou daarin en daarop rioleu en straten moeten aanleggen, welker onderhoud, bij de te wachten verzakking, gedurende een lange reeks van jaren duizenden guldens kosten zou.

En welke voorstelling maakt zich het college van Burgemeester en Wethouders van den toestand, die daar ter plaatse ontstaan zou, indien adressant tot de bedoelde ophooging van zijn terrein overging?

Er zou in dit gedeelte van den Varkensoordschen Polder een „terp" gevormd worden, die, omringd door een kostbaren keermuur — noodzakelijk om den grond te houden — slechts met trappen of ladders van af den openbaren weg bereikbaar zou zijn.

Is dit een toestand, dien men kan wenschen, aangenomen dat men het recht had deze ophooging te eischen?

Het gezond verstand geve op die vraag zijn antwoord!

2°. *Ten opzichte van den eisch, dat adressant het hemel- en meengewater (en tevens de rioolstoffen) afvoere naar de rivier.*

Adressant had zich in zijn eerste adres min juist uitgedrukt, toen hij aan Burgemeester en Wethouders *verzocht*, het hemel- en meengewater tijdelijk, d. i. totdat aansluiting aan het gemeenteriool mogelijk zou zijn, in de polderslooten te mogen laten uitloopen.

Het „recht tot vervuiling van de polderslooten" — hetgeen Burgemeester en Wethouders hem ontzeggen — heeft adressant zich niet aangematigd.

Wat hij beweerd heeft, en blijft beweren, is alleen dit, dat de bevoegdheid tot afvoer van hemel- en spoelwater in de polderslooten niet afhankelijk is van een vergunning van Burgemeester en Wethouders.

Ten onrechte beroept dit college zich op de artt. 2 *juncto* 9 der Verordening op de openbare reinheid (*Gemeenteblad* van 1895, n°. 43).

Immers die Verordening is niet toepasselijk op de door adressant bedoelde *polderslooten*.

Art. 1 dier Verordening zegt uitdrukkelijk wat onder „het water" moet worden verstaan: „alle havens.... en sloten, voor zoover die ... wateren in den regel voor den algemeenen dienst bestemd, of voor allen toegankelijk zijn."

En met de bedoelde polderslooten is noch het een, noch het ander het geval. Zij zijn het eigendom van particulieren, niet „bestemd voor den algemeenen dienst." De eigenaren hebben het recht aan ieder den toegang tot die sloten te ontzeggen.

Alleen zij zijn onderworpen aan de Keur of Politieverordening van den Polder. Zij mogen niet worden gedempt zonder toestemming van het Polderbestuur. Zij moeten op de daartoe bepaalde tijden zijn gereinigd. Enz.

Nu is het adressant gebleken, dat het Polderbestuur tegen den afvoer van hemel- en meengewater in de polderslooten geen bezwaar heeft.

Maar, gelijk adressant uitdrukkelijk in zijn request d.d. 14 Mei 1898 heeft betoogd, hij zou niet liever wenschen dan de door hem aan te leggen riolen aan het gemeenteriool te doen aansluiten. Hoe eerder de gemeente hem daartoe in de gelegenheid stelt, des te aangenaamer zal het hem zijn.

Maar kan het *redelijk* genoemd worden — afgezien ook hier van de onrechtmatigheid van den eisch — van den adressant te vergen, dat hij voor eene *tijdelijke* voorziening zóó groote kosten maakt, als van de voldoening aan den door Burgemeester en Wethouders gestelden eisch het gevolg zouden zijn?

Daartoe zou niet alleen noodig zijn, dat adressant „de beschikking wete te krijgen over eene strook groud buitendijks nabij het hem toebehoorende terrein", maar adressant zou tevens de vergunning van Polderbestuur en anderen behoeven om van zijn eigen terrein op het buitendijks gelegen terrein, en alzoo naar de rivier te komen!

Het zij adressant voorkomen, dat hij toepassing van de maatregelen, door hem in zijn adres d.d. 14 Mei 1898 aangegeven, met het oog op het *tijdelijke* van deze afvoer, aan mogelijke bezwaren voldoende wordt tegemoet gekomen.

Zeker is er geen reden om, met Burgemeester en Wethouders, te vreezen voor „een toestand van vervuiling zooals thans nog in Kralingen"!

Een zorgvuldig naar de bepalingen der bouwverordening opgemaakt straatenplan, met goede riolen, zinkputten en al wat Burgemeester en Wethouders kunnen verlangen, op een zoo uitnemenden grondslag als Varkensoord, mag niet worden gelijk gesteld met den berucht Kralingschen Polder, bebouwd in een tijd toen geen riolen of zinkputten werden gemaakt, en alle stoffen — faecaliën niet uitgezonderd — uit de dicht opeen gebouwde woningen hun weg vonden in sloten en kuilen, met bodems van derrie en veen!

Kan de toestand van dezelfde Kralingen, voor zoover het naar een bouwverordening wordt aangelegd — de Avenue's Concordia en Prins Alexander — niet werkelijk reeds zeer goed worden genoemd?

Zal op een grondslag als die in den Varkensoordschen Polder de toestand daar niet nog veel beter worden?

Intusschen zou het voor adressant vruchteloos zijn, bij Burgemeester en Wethouders verdere pogingen in het werk te stellen om hen te bewegen de beide door hen gestelde eischen los te laten.

Adressant wendt zich daarom tot Uwen Raad.

Hij weet, dat het hem in deze niet vrijstaat bij Uwen Raad in hooger beroep te komen.

De bevoegdheid daartoe in art. 16 al. 3 der Bouwverordening aan den belanghebbende toegekend, bestaat hier niet.

Bovendien, de uitvoering der Verordeningen behoort niet aan den Raad, doch aan Burgemeester en Wethouders.

Adressant bedoelt dan ook allerminst, van Uwen Raad een beslissing in hooger beroep te vragen.

Wat hij dan wenscht?

Dat de Raad, gebruik makende van de bevoegdheid, hem i.v. Art. 183 der Gemeentewet toegekend, aan Burgemeester en Wethouders inlichtingen vrage, en aldus dit College verzoeke zich te verantwoorden ten aanzien van de toepassing, in deze tegenover adressant aan de bouwverordening gegeven. [1])

Adressant zal niet uitweiden over het groote belang, dat voor hem bij de uitvoering zijner plannen is betrokken.

Tot dusver was hij eigenaar van een groep arbeiderswoningen, welke, als vallende in het nieuwe havenplan, weldra zullen verdwijnen. Hij kocht het terrein in den Varkensoordschen Polder juist met het doel om daarop een nieuwe groep arbeiderswoningen te stichten, beter nog dan zijne tegenwoordige voldoende aan de eischen des tijds, en om deze daarna, in de eerste plaats aan zijne tegenwoordige huurders, te verhuren. Moest hij nu aan de gestelde eischen voldoen, dan zouden de bouwkosten buiten alle verhouding verhoogd, en dientengevolge de huurprijzen voor arbeidersgezinnen buitensporig worden.

Maar wel wil hij er met nadruk op wijzen, dat zijn terrein uitnemend geschikt is voor het bouwen van *goede* en *goedkoope* arbeiderswoningen, en in dat deel der gemeente aan zulke woningen groote behoefte bestaat.

Ook dit is een gemeentebelang, waaraan uw Raad ongetwijfeld de gewenschte aandacht zal wijden.

Hetwelk doende enz.

Rotterdam, 18 Juli 1898. (*get.*) D. VELDHUIZEN.

Wij deelen dit adres mede als een staaltje van de wijze, waarop Burg. en Weth. van Rotterdam meenen de bouwverordening te kunnen toepassen en stellen ons voor deze questie nader te bespreken en daarbij de bijlagen van het adres over te leggen.

[1]) Prof. M. Opponheim, *Het Nederlandsch Gemeenterecht*, Groningen 1895, bladz. 579 en volgg.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Aan het eindexamen van den vierjarigen cursus aan de Rijksschool voor kunstnijverheid werd deelgenomen door drie candidaten, die allen geslaagd zijn, nl. door J. den Duunen, geb. te Hardinksveld, en W. Stad, geb. te Nieuwer-Amstel, beiden voor de afdeeling decoratieve schilderkunst, en voorts door P. Puype, geb. te Oost- en West-Souburg voor de afdeeling decoratieve beeldhouwkunst.

— De Vereeniging tot Bevordering van Beeldende Kunsten, onder beheer van bestuurderen der maatschappij Arti et Amicitiæ, heeft een prospectus van de premie, die aan hare leden over '98 wordt uitgereikt, openbaar gemaakt. Deze premie zal zijn een plaatwerk, inhoudende twaalf reproductiën naar kunstwerken van moderne meesters, uit de verzameling Rudolf J. Kijzer te Amsterdam. Het plan bestaat op deze wijze, gedurende de eerstvolgende jaren uit de verschillende particuliere verzamelingen van ons land plaatwerken te verspreiden.

Het ledental der vereeniging is in de laatste vijf jaren met 2500 vermeerderd, en bedraagt nu bijna 5000.

— Op de jaarvergadering der vereeniging „Rembrandt", bleek wederom hoe de vereeniging gedurende het vorige jaar in het belang der Nederlandsche kunst werkzaam was geweest. Aangekocht werd voor *f* 80,925, waarvan het Rijk voor *f* 12,572 en de gemeente Rotterdam voor *f* 1850 overnam.

HAARLEM. De studies der leerlingen van de school voor Kunstnijverheid zullen bij het begin der zomervacantie tot 1 Augustus a.s. voor het publiek dagelijks worden tentoongesteld.

Ook het werk der klasse voor practische metaalindustrie en dat der beeldhouwklasse in hout zal ter bezichtiging zijn gesteld.

Nieuwe leerlingen voor den aanstaanden avondcursus kunnen zich aanmelden op het Museum van Kunstnijverheid Paviljoen.

UTRECHT. De Gemeenteraad besloot tot het aanstellen van een ingenieur op een tractement van *f* 2000 tot *f* 3000.

GRONINGEN. Het voorstel van een der leden van den gemeenteraad, om voortaan in de bestekken voor de uitvoering der gemeente-werken bepalingen op te nemen betreffende minimum-loon en maximum-arbeidsduur, werd in de raadszitting van jl. Zaterdag met nagenoeg algemeene stemmen verworpen. Slechts drie leden waren voor het voorstel.

Bij de beraadslaging welke aan de stemming voorafging, is het warm toegegaan. De voorsteller die door de socialistische werkliedenpartij onder de nieuwe kieswet in den Raad kon worden gebracht, zette alle zeilen bij om zijne mede-raadsleden van de noodzakelijkheid eener wettelijke regeling van loon en arbeidsduur te overtuigen. 't Mocht echter niet baten, de heeren lieten zich niet vinden. Dit merkwaardig besluit van den Gemeenteraad van Groningen zal ongetwijfeld niet onbelangrijk van invloed zijn op de overwegingen die ook elders, naar aanleiding van dergelijke voorstellen, op den voorgrond zullen gebracht worden.

In dezelfde raadszitting werd besloten het personeel bij de Gemeentewerken met een vast opzichter te vermeerderen.

— Aflevering 7 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Alaska, door J. J. Verwijsen. — Sclerotiën, door C. E. Destree. — Het mechanisme van den coherer, door dr. van Gulik. — Merkwaardige waterplanten, door Dr. R. Sinis. — Iets over het drogen van vruchten en groenten, door E. B. — Magische stralen, door dr. J. E. Rombouts. — De nieuwe bereiding der vloeibare lucht en haar toepassingen, door dr. L. Bleekrode. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen; de Komeet van Encke, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij koninklijk besluit is, met ingang van 1 Augustus 1898:

1o. aan den hoofddirecteur van 's Rijks Museum Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, eervol ontslag verleend als directeur van het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst, met dankbetuiging voor de vele diensten door hem in die betrekking bewezen;

2o. benoemd tot directeur van het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst, A. Pit, thans onder-directeur bij gemeld Museum;

3o. benoemd tot directeur van 's Rijks Prentenkabinet, J. Ph. van der Kellen, thans adviseur bij 's Rijks Museum;

4o. benoemd tot onder-directeur bij 's Rijks Prentenkabinet, E. W. Moes, thans adjunct-bibliothecaris der Universiteit te Amsterdam.

— Bij Koninklijk besluit is tot gedelegeerde der Nederlandsche Regeering, bij het te Brussel van 24—28 September 1898 te houden International Congres, gewijd aan de bespreking van vragen nopens de kunst als publieke zaak, benoemd Dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijks-museumgebouwen te Amsterdam.

— Bij kon. besluit is benoemd tot ridder der orde van Oranje Nassau J. L. van Wijckhuise, hoofdopziener der douanen in Zeeland te Middelburg.

— Bij kon. besluit is benoemd aan het Departement van Justitie tot adjunct-inspecteur bij het gevangeniswezen (voor den arbeid) B. P. Huurman, architect te 's-Gravenhage.

— Bij kon. besluit is de bureelambtenaar van den Rijkswaterstaat, T. Oostenbrug, als zoodanig ontslagen.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is:

geplaatst op de Westerlijnen, de benoemde adjunct-ingenieur F. Nobel;

overgeplaatst naar de Westerlijnen, de adjunct-ingenieur J. Wouters.

— Door Keizer Wilhelm is, naar aanleiding van de Berlijnsche kunst-tentoonstelling, de groote gouden medaille toegekend aan den Brusselschen beeldhouwer P. Ch. van der Stappen en aan den architect Bruno Schmitz, te Charlottenburg.

— Bij het kadaster is:

ontslag verleend, op verzoek, wegens lichaamsgebreken, aan den landmeter 1e kl. F. P. M. Baetsen te Groningen;

benoemd tot landmeter 1e kl. J. C. van der Veur te 's-Gravenhage, thans 2e kl.; tot landmeter 2e kl. A. van der Werf te Leeuwarden, thans 3e kl.

— Het Gemeentebestuur van Almelo heeft voor de benoeming van directeur der gemeente-gasfabriek de volgende voordracht (alphabetisch) opgemaakt: N. de Boer, directeur der gasfabriek te Bommel, G. Daans, id. te Assen en H. Kempkers, opzichter te Zutfen.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is benoemd tot opzichter 3e kl., Dienst van Weg en Werken, de teekenaar H. van der Bieze.

— Tot scheikundige bij de gemeentelijke gasfabriek te Amsterdam is benoemd de heer Jan Rutten, thans adjunct-fabrieksdirecteur der Naamlooze Vennootschap „Centrale Gunnofabrieken" te Rotterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adspirant-ingenieur der Marine. Met 1 September a. s. wordt eene plaats op eene jaarwedde van *f* 1200 opengesteld. Candidaten, die op 1 September 1898 hun 27ste jaar nog niet zijn ingetreden en in het bezit zijn van de diploma's van scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur, worden opgeroepen om vóór of op 1 Augustus a. s. een verzoekschrift op gezegeld papier aan den Minister in te dienen, om zoo noodig tot het aan zijn Departement te houden vergelijkend examen te worden toegelaten.

— Geroutineerd technikер (bouwk. opz.) om te Rotterdam en Amsterdam staaldraadoverspanningen aan te brengen ten behoeve der straatversieringen, van 1 Aug.—10 Sept., tegen zeer goede belooning. Adres no. 18593 Bureau „N. Rott Ct."

— Bekwaam bouwkundige, theor. en pract. ontwikkeld, in staat zelfstandig op te treden. Salaris *f* 1500 per jaar, met goede vooruitzichten. Adres lett. C A 702, *Nieuwe v. d. Dag.*

— Directeur aan de in te richten ambachtsdagschool te Tiel. Aanv. jaarwedde *f* 1200. Vereischten: voldoende kennis van de practijk der te onderwijzen vakken en bekwaamheid in het vakteeken-onderwijs. Adres vóór 1 September aan den secretaris der school G. A. Scholten, te Tiel.

— Opzichter bij de gemeentewerken te Groningen tegen eene belooning van *f* 1000 per jaar. Persoonlijke sollicitatie vóór 4 Augustus. (*Zie adv. in dit no.*)

— Opzichter bij den bouw van woonhuizen. Adres den arch. A. van der Lee, Breda.

— Beheerder van den stadsreinigingsdienst te Enschede. Aanv. tractement *f* 800. Adres op zegel, met opgaaf van refer. vóór 20 Aug. aan B. en W.

— Bekwame scheepsteekenaars. Adres met opgaaf van verl. salaris en afschrift van getuigschriften, onder no. 18802, Bureau *N. Rott. Ct.*

— Aankomende teekenaar op een technisch bureau, voor het maken van calques enz. Bekendheid met het machinevak vereischte. Sal. *f* 25 per maand. Adres met opgaaf van leeftijd enz. no. 1980, Intern. Annoncen-bureau, Prinsengracht 698 Amsterdam.

— De Minister van Waterstaat brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in den loop der maand September a. s. voor de vervulling der betrekking van adspirant-ingenieur van den Rijkswaterstaat een vergelijkend onderzoek zal plaats hebben.

Tot dit onderzoek worden toegelaten Nederlanders, die een voldoend examen als civiel-ingenieur hebben afgelegd aan de Polytechnische School te Delft, mits zij op 1 Januari e. k. niet onder zijn dan 28 jaar.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Opzichter	leeft. 38 j.	geh. verl. sal.	*f*	80	p. md.
2. Opz. of Teek.,	„ 28 „	ongeh. „ „	„	80	„ „
3. Opz.-teekenaar	„ 21 „	„ „	„	60	„ „

CORRESPONDENTIE.

— *Den Heer K. te L.* Het stukje over Heraldiek wordt in het volgend nummer opgenomen.

Gevraagd.

Bij de *GEMEENTEWERKEN* te *Groningen* wordt ***gevraagd*** een **ROUWKUNDIG OPZICHTER** tegen een belooning van **1000 gulden** per jaar. Alleen zij komen in aanmerking die voor den 4n Augustus a. s. hunne sollicitatie persoonlijk komen inleveren bij den directeur, des namiddags tusschen **2** en **3** uur, aan het Bureau van Gemeentewerken.

AANBESTEDING

Herstellen en vernieuwen van Beschoeiing.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* zijn voornemens op **Vrijdag 29 Juli e. k** des **namiddags** ten **twee** ure ten **Raadhuize** dier Gemeente in **het openbaar,**

aan te besteden:

Het HERSTELLEN en gedeeltelijk vernieuwen van de BESCHOEIING langs de z.g STOOMBOOTHELLING bij het *de Ruijterplein* aldaar.

Bestekken zijn tegen betaling van ***f* 0.75** te bekomen ten kantore van den Gemeente-Bouwmeester, bij wien tevens de noodige inlichtingen te bekomen zijn.

Verkooping
AMOTIE
te Zaandam.

DONDERDAG 4 Augustus, 1898, 's namiddags ten **1** ure *precies*, zal in het Logement „HET WAPEN VAN AMSTERDAM, door de Makelaars W. POEL JANSZ., J. VAN DER GOOT, M. VAN ORDEN, C. POEL en A. SCHIPPER Wzn. ten overstaan van den Notaris P. MUL, **TER AMOTIE** worden verkocht, het

Kerkgebouw met Toren,

de Consistoriekamer en het Stovenhok

VAN DE

Nederduitsch Hervormde Gemeente

te *Zaandam*. Westzijde, benevens **Predikstoel, Doophek** en **Burgemeestersbank, Eikenhout met Snijwerk,** en **verder Ameublement der Kerk.**

Inlichtingen kunnen worden verkregen bij bovengenoemde Makelaars, Notaris en den Heer J. VAN DER KOOGH, Gemeente-Architect te *Zaandam*.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.** Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

STRAATKLINKERS.

Het GEMEENTEBESTUUR van Stompwijk *te Leidschendam* vraagt ***prijsopgave*** met monsters van

366,000 getrokken Waalklinkers en 50,000 getrokken Rijnklinkers,

franco te leveren: de Rijnklinkers te Leidschendam en de Waalklinkers voor de helft aan Meerburg te Leiderdorp en de andere helft aan den koornmolen te Leidschendam.

HYDRAULISCH GEPERSTE
Geruite Trottoirtegels
en
IJZERHOUDENDE
vlakke Trottoirzerken

de **beste bestrating** voor Trottoirs, Pakhuizen, Pleinen, Spoorwegperrons etc.

Uitsluitend verkrijgbaar bij:

G. F. DEURVORST.
Boompjes No. 82.
ROTTERDAM.

Prijsopgaven en monsters worden op aanvraag gaarne kosteloos verstrekt.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDE.

Globe, Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz. HANDEL in **Wand- en Muurtegels,** Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERHAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De **NEDERLANDEN** van 1845

's-GRAVENHAGE, *Herkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Voor HH. Ingenieurs, Architecten, Machinefabrikanten.

Sedert 21 Juni hebben ondergeteekenden aan hunne sedert 25 jaren bestaande Boekdrukkerij een Inrichting voor Lichtdrukken (Witte lijnen op blauwen grond en omgekeerd, Witte lijnen op Sepia grond en omgekeerd, Zwart-wit; Sepia voor de Bouwvakken zeer aanbevolen, daar op de Lichtdruk gestorte kalk geen invloed op de teekening uitoefent), en Chemische fabriek van Lichtdrukpapier toegevoegd.

Deze Inrichting is de grootste in Nederland, waardoor zelfs de grootste getallen in den kortst mogelijken tijd geleverd worden. **De prijzen zijn zeer concurreerend en ver beneden het algemeen bekende tarief.**

Op aanvrage wordt gaarne een Prijscourant en Proeve van Lichtdruk toegezonden.

Corns. Immig & Zoon,

OOSTMOLENSTRAAT 28, Rotterdam.

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN HALSEN,

Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG

Houtbereiding tegen bederf

Kyaniseerinrichting.

H. LENSINK,

HOUTHANDEL, ARNHEM,

levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)

Basterwerken, Schuttingen, Vloeren Vloerribben, Broeibakken, enz. enz.

Eenig zeker werkend renk- en kleurloos middel.

Fabrikant in Molenwerken.

J. BELTMAN JWz., Deventer.

SPECIALITEIT } **Maalinrichtingen. Siloinrichtingen.**

CARBOLINEUM KRIMPEN.

Verzekert U van het GROOTSTE BEDERFWEREND vermogen.

G. M. BOKS & Co.,

Amsterdam.

GEBROEDERS LOMMEN, TILBURG.

Stoomfabrieken van Verfwaren en Vernissen.

SPECIALITEITEN in **CHROMAAT-** en **ZINKGROENEN.** Leveren **DROGE** en **AANGEMAAKTE VERVEN** in elke verlangde verpakking — geschikt voor Export naar alle werelddeelen.

Speciaal adres voor Enamelverven!

PRIJZEN en MONSTERS op aanvrage **gratis** te verkrijgen.

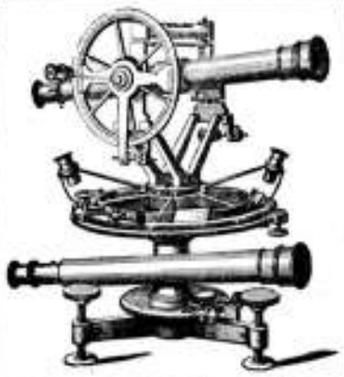

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

WILH. TILLMANNS'SCHE WELLBLECH-FABRIK U. VERZINKEREI, REMSCHEID.

OVERKAPPINGEN, LOODSEN enz. van gegolfd plaatijzer.

ROLLUIKEN van Staal of Hout in verschillende constructies.

Vertegenwoordiger: B. J. HESSELINK, Keizersgracht 263. Amsterdam.

Th. A. DE KOSTER, Fabrikant

Amsterdam.

Speciaal in **WARMWATER-VERWARMING**, doch levert ook op verkiezing *alle andere systemen*, welke echter minder aan het doel beantwoorden.

Werken in aanleg:

Moeder-Diakonessenhuis van de Lutherse Gemeente, *Amsterdam.*
id. id. van de Ned.-Herv. „ „
Fragmenten-gebouw Rijks-Museum, *Amsterdam.*

Th. A. DE KOSTER,

Sanitary Engineer.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 31. ZATERDAG, 30 Juli 1898

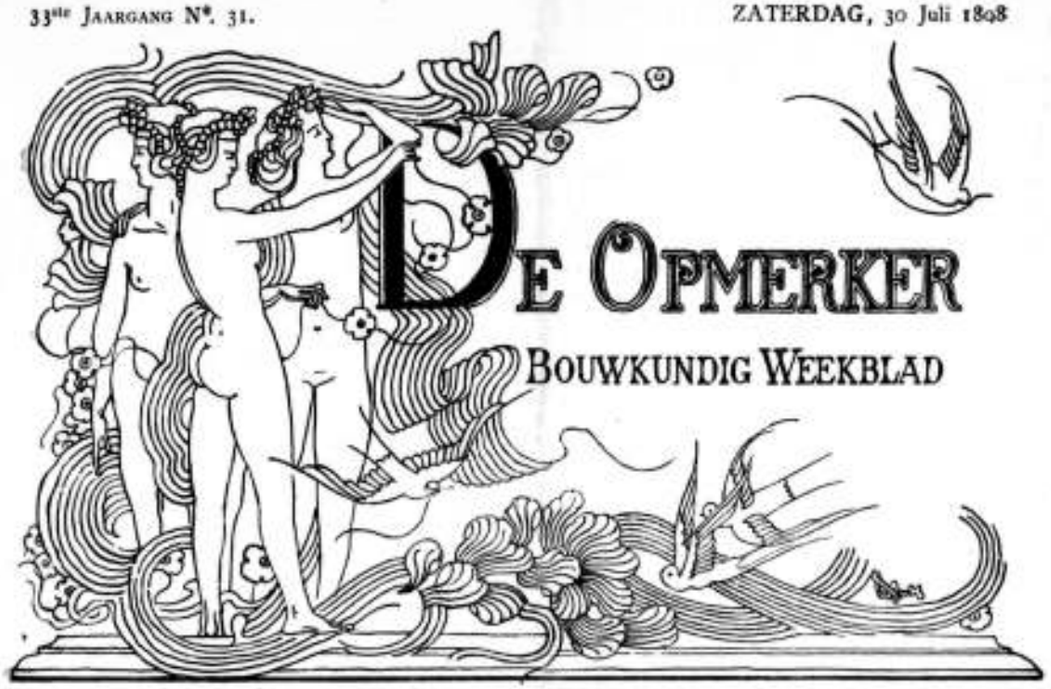

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad

Redactie: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 26c Schuitstraat 102, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt, voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

BIJ DE PLAAT.

Bij ons nommer van 5 Maart jl. gaven wij de reproductie van eene plaat van O. Grüner. De bij dit nommer behoorende schets uit Steyr is van denzelfden teekenaar.

WEER EEN MONUMENT MINDER.

Werden, in de laatste jaren, tal van Nederlandsche kerken door het vuur verwoest, nu gaat ook des menschen hand aan het vernietigen. Den 4 Augustus 1898 zal de Westerkerk te Zaandam in het openbaar voor afbraak worden verkocht.

Wij vonden in het tweede stuk der „Noord-Hollandsche Oudheden", door G. van Arkel en A. W. Weissman, de kerk beschreven en afgebeeld.

De beschrijving laten wij hier volgen.

***

De Westerkerk heeft den vorm van een kruis; het schijnt, dat een gedeelte van het gebouw, n.l. de zuider kruisarm, wellicht ook de kruispijlers nog uit den Gothischen tijd, althans uit het begin der 16e eeuw, dagteekenen. Ook het fraaie torentje, door een tulpvormige kroon gedekt, dat op het kruis staat, heeft een 16e-eeuwsch karakter. In dit torentje hangt een klok van 0.78 M. middellijn, waarop, als randschrift, staat: „Soli Deo Gloria, Assuerus Koster me fecit Amstelredam. Anno 1640."

Het gebouw is geheel van gebakken steen; volgens een opschrift in de consistoriekamer, dat echter een tamelijk modern karakter draagt, zou op 14 September 1638 de eerste steen gelegd zijn en zou de kerk *f* 48,905 gekost hebben. In den oostelijken gevel leest men het jaartal 1680, in den westelijken gevel bevindt zich een doodshoofd, met het jaartal 1711.

De kerk heeft houten gewelven; de vensters hebben deels spitsbogen, deels rondbogen, doch bezitten geen traceeringen.

De predikstoel is van eikenhout; het voetstuk bestaat uit een pelikaan met jongen. Het meubel draagt het jaartal 1644 en is bijzonder sierlijk bewerkt.

Het eikenhouten doophek prijkt op de deuren met de symbolische figuren van geloof, hoop en liefde.

Een eikenhouten gestoelte, met overhuiving, heeft kolonetten, op welker basementen de attributen van den scheepsbouw, de houtzagerij enz. zijn aangebracht. Op de overhuiving zijn reliefs te zien, die het geloof, de liefde en Salomo's eerste gericht voorstellen.

De orgelbetimmering is van 1711.

Tegen den oostelijken wand der kerk bevindt zich eene schilderij, tamelijk beschadigd, in achttiendeeeuwsche omlijsting; zij heeft betrekking op den stier, welke het verhaal aan dit kerkgebouw verbindt. (*)

Tegen den noordelijken wand hangt een bord met de tien geboden en versierd met Korinthische pilasters en een fronton. Dit bord is in 1656 door J. de Vlieger geschilderd. Ook leest men daarop:

„Datse lof offeren ende met gejuich sijne wercken vertellen, die met schepen ter see afvaren, handel doende op de grote wateren, die sien de wercken des Heeren ende sijne wonderwercken in de diepte."

Geheel onderaan staat:

„Richard Robbertsen van Glasco."

De kerk bevat twee vensters, met gebrand glas gevuld. Dat in den oostelijken gevel vertoont het wapen van Zaandam en draagt het jaartal 1640, doch tevens „Cornelis Jongejeugt fecit 1725. Pieter Jacobsz. Voogt, Maarten Claasen Noomen, ...ter

(*) Zie: Dr. G. D. J. Schotel, Zeden en gebruiken aan de Zaandreek. Haarlem, Krasoman en Tjeenk Willink, 1874.

Jansz. Brouwer, Jan Pietersz Gysen, Claas Claasz Stikkel, Dirck Jansz. Niesen, Jan Cornelisz Keses, Gerrit Cornelisz Keses, M..rten Dircksz Edelman, Hendrik .....rsz. Kardinaal, Jacob Claasz. Noomen, ...rten Cornelissen Noomen, Arent Pietersz. Sluyck. Dese hebben te samen dit glas gegeven, Als men sestien hondert dertig heeft geschreven. Dit syn de namen dergenen na myn onthouwen ..... kerk tot Saandam weder heb... doen bouwen. Die..... ronderd vyf en vyftig ..... acht is te schandt, De ker... van de Vriese.... Drechterlandt.".

Het tweede venster verbeeldt Salomo, die voor de arke des verbonds, waarboven drie engelen zweven, knielt. Achter hem, tusschen een pilaster-architectuur van de Jonische orde, ziet men twee grijsaards en twee jongelingen. Het opschrift luidt:

Voirt Salomo had God: woon hier
Verdelgh ons schuldt.
Wies op God's heerlyckheyt
Het gans gebouw vervulde.
Johannes Vergeer
Bedienaer des Goddelyeken Woorts tot Westsaendam
Cornelia Claesd. Allers
Syn huysvrouw. 1683.
G. van Honten fecit 1682.

In de consistoriekamer hangt een portret van Bartel Jacobsz, predikant (17e eeuw.)

***

De kerk, die met afbraak bedreigd wordt, is dus een in vele opzichten merkwaardig gebouw.

In de „Oudheden en Gestichten van Kennemerland" wordt gezegd, dat die van Westzaandam „eene kerk hebben beginnen te bouwen den 27 Augusti 1638". Maar de aanteekeningen, bij dit werk gevoegd, zeggen, dat er reeds een kapel gestaan had. De 16e-eeuwsche gedeelten, die de schrijvers der „Noord-Hollandsche Oudheden" zagen, zullen tot die kapel behoord hebben. Het verdient opmerking, dat als den datum van het begin der werken voor den kerkbouw in het opschrift 14 September, doch in de „Oudheden en Gestichten" 27 Augustus 1638 wordt aangegeven.

Er was al van ouds te Zaandam, aan de Oostzijde, eene kapel, waarin een vicarie gesticht was, die in 1411 door Pieter Rembrandtz bediend werd. Deze kapel stond ter plaatse, waar nu de Oosterkerk wordt gevonden.

Van de kapel aan de Westzijde hebben wij geen bijzonderheden kunnen opsporen. Het is wel jammer, dat het opschrift van het venster zoo verminkt is. Zooveel blijkt er uit, dat de tegenwoordige Westerkerk „weder" gebouwd werd, dus in de plaats van eene andere. Moet men nu lezen „Die (voor) honderd vijf en vijftig (jaren gebr)acht is te schandt", dan zou de kapel in 1463 gesticht zijn. Maar ook andere lezingen blijven mogelijk.

***

Omtrent de kerk wordt, in de *Telegraaf*, nog bericht:

In de laatste jaren vertoonden zich op eenige plaatsen scheuren, die ontstaan zijn door het uitwijken van den Zuid-oostpijler; deze scheuren zijn van zoo ernstigen aard, dat sinds anderhalf jaar de dienst in de kerk gestaakt is

Door kerkvoogden werd aan twee bouwkundigen opgedragen, de kerk grondig te onderzoeken en eene begrooting op te maken der restauratiekosten.

Het resultaat van dit onderzoek was, dat ½ der kerk zou moeten vernieuwd en van nieuw houtwerk voorzien worden, hetgeen eene uitgaaf van f 35,000 zou ten gevolge hebben. Daar deze som niet aanwezig was, werd door kerkvoogden en notabelen het besluit genomen, de kerk voor afbraak te verkoopen en alle merkwaardigheden, zooals preekstoel, doopbek, regeeringsbanken op te ruimen, ja zelfs de glasramen zouden in veiling gaan. Van dit laatste werd aan het ministerie van Binnenlandsche Zaken, afdeeling „Kunsten en Wetenschappen", kennis gegeven, opdat het Rijk, indien het wilde, in de gelegenheid zou zijn, de glasramen aan te koopen. En jhr. mr Victor de Stuers, referendaris dier afdeeling, door wiens tusschenkomst in '80 diezelfde geschilderde ramen voor Zaandam behouden waren gebleven, draalde ook thans niet lang en reeds den volgenden dag was de heer Mulder, architect aan genoemde afdeeling, naar Zaandam, naar de bedreigde kerk, om alle krachten in te spannen, om voor Zaandam èn kerk èn ameublement èn ramen te behouden.

Genoemde heer was van meening, dat de kerk zeer goed voor het aanwezige geld, zijnde f 25.000, kon gerestaureerd worden. Een nieuwe vergadering werd belegd en thans is de eindbeslissing gevallen: — in hoogste instantie is zij ten doode gedoemd. Het eenige resultaat van 's rijks tusschenkomst is thans, dat de glasramen zullen gerestaureerd worden, tenminste als er geld genoeg aanwezig is, en dat zij dan een plaatsje zullen vinden in de nieuw te bouwen kerk.

Het is te hopen, dat de Zaandammers nog zullen inzien, hoe dwaas zij doen, met hun Westerkerk, die voor *f* 25,000 te herstellen is, af te breken. Reeds werd, een veertigtal jaren geleden, de Oosterkerk grootendeels „gemoderniseerd" en daardoor van haar eigenaardig karakter beroofd. Als de Westerkerk gesloopt zal wezen, dan heeft Zaandam geen enkel monument meer, dat aan zijn opkomst en bloei van de 17e eeuw herinnert.

Er zijn reeds zooveel Noord-Hollandsche kerken in de 19e eeuw afgebroken, en door wansmakelijke bouwproducten vervangen, dat alle zeilen moeten worden bijgezet, om te behouden, wat er nog is.

NIEUWE KUNST.

De „nieuwe kunst" spookt overal. Zelfs in het ultra-conservatieve Weenen doet zij van zich spreken. Daar heeft het tijdschrift „der Architekt" nu een prijsvraag uitgeschreven, niet voor de uitvinding van „een nieuwe kunst", doch voor een.... opstel over „Die alte und die neue Richting in der Baukunst, eine Parallele mit besonderer Rücksicht auf die Wiener Kunstverhältnisse". Er was een bedrag van f 50 als eerste prijs uitgeloofd, terwijl ook premies van f 30 en f 20 verleend konden worden. Als jury traden op de architecten M. Fabiani, F. von Feldegg en K. Henrici.

In het bijzonder werd gevraagd „das gestellte Problem durch helle Streiflichter hinlänglich zu beleuchten und ein Momentbild der in Entwicklung begriffenen „neuen Richtung" zu fixiren". Zulk een prijsvraag zou bij ons later het bondsorgaan met vrucht kunnen uitschrijven; de prijzen zullen niet missen, den leden naar de pen te doen grijpen.

Met den eersten prijs werd bekroond Josef, Baron von Dahlen, te Weenen. Zijn opstel begint met een beschouwing van den bouwtrant der 19e eeuw, die als „der Maskenzug der Stile" aardig gekarakteriseerd wordt. Vooral de Weener Ring heeft in hooge mate het aanzien van een gemaskerden optocht. Daar gaan ridders, poorters, Grieken, Romeinen.... maar het zijn geen echte.

Dan volgen de bekende klachten over gemis aan oorspronkelijkheid, het gebruik van surrogaten, de gruwelen van den speculatiebouw.

Eenigszins zonderling treft het, dat de prijswinner, na ons de dwaasheid van het toepassen der historische stijlen voor oogen te hebben gehouden, plotseling een pleidooi begint te houden voor.... de Italiaansche Renaissance der 16e eeuw, alsof dat geen stijl ware! De wijze, waarop die stijl tegenwoordig te Weenen wordt toegepast, vindt deels goedkeuring, deels bedenkingen bij den schrijver.

Hierop volgt eene beschouwing van „das vorerst noch schüchterne Eindringen eines Elementes in das architektonische Baugefüge, das sich mit diesem nicht nur nicht zur künstlerischen Einheit zu verbinden vermag,

SCHETS UIT STEIJR A/o ENNS.

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

sondern sich vielmehr als ein der künstlerischen Erscheinungsform als solcher Heterogenes, ihr Widerstreitendes manifestirt". Deze fraaie proeve van Duitschen zinbouw is een parafrase over „das gewaltsame Einfügen absoluter Constructionsformen in den Rahmen der Architectur, wobei die Hauptrolle der Eisenconstruction zufällt".

Die „absolute Construction" vindt geen genade bij den schrijver. Hij kenschetst haar niet onaardig als „gleichsam illustrirte und illuminirte Statik und Mechanik" en is van oordeel, dat daaruit nooit een nieuwe kunststijl kan ontstaan. Integendeel, bij ziet in dit „rein-mechanisch-stoffliche Constructionsprincip" het „der bildenden Kunst feindlichste Element". En wij moeten erkennen, het geheel met hem eens te zijn.

Als de „absolute Construction" eenmaal algemeen gehuldigd zou worden, dan zou den ingenieur de hoofdrol bij alle bouwwerken worden toebedeeld, en bleef den architecten niets anders over, dan hier en daar de vastgestelde vormen zoo goed en kwaad het ging te versieren.

De schrijver behandelt dan de ijzeren balken, die men thans, vooral boven winkelpuien, soms in het gezicht meent te moeten laten. Hij komt tot dezelfde conclusie als wij in ons voorlaatste nommer, nl. dat er in den ijzeren balk, hoe doelmatig hij ook is, volstrekt geen schoonheid schuilt.

Het is jammer, dat het opstel eindigt met een knal-effect, waarin „das antike Gestaltung-princip" als het eenig goede wordt geprezen. Wij vinden het uitstekend, dat men op de verkeerdheden in de pogingen der „nieuweren" wijst, doch wie ons daartegenover op niets beters weet te onthalen, dan op „Hochrenaissance" en „das antike Gestaltungsprincip" geeft ons steenen voor brood.

Uit een geheel ander vaatje tapt de heer Adolf Loos, die zich den tweeden prijs zag toebedeelen.

Hij ziet het kwaad voornamelijk daarin, dat de 19e-eeuwsche architect uitsluitend teekenaar en bureauman is, die het eigenlijke bouwen als een noodzakelijk kwaad beschouwt. Men zal zich herinneren, dat wij onlangs dezelfde meening verkondigden, toen wij in het begin dezes jaars de „veredeling van het ambacht" bespraken. De heer Loos heeft het voornamelijk tegen de architecten met drukke practijk, die hij, al weder zeer juist, „huizenfabrikanten" noemt. Hun industrie, die op verdeeling van den arbeid is gebaseerd, die veel in zeer korten tijd moet afleveren, schijnt hem noodlottig. Zij werken „in alle stijlen"; evenals de groote kleedingmagazijnen er zich op beroemen, bekwame coupeurs aan hun etablissement te hebben verbonden, en steeds de nieuwste modeplaten ter beschikking hunner klanten hebben, zoo houden de architecten bovenbedoeld er specialiteiten voor alle „stijlen" op na, en werken zij „in stijl" of ook „modern", al naar de clientèle dit wenscht.

Tot zoover gaan wij met den schrijver volkomen mede. Maar dan komt hij weer, als zijn concurrent, met „dat classische Alterthum" als het eenige, dat ons redden kan, aandragen. Daarvan schijnt men dus te Weenen wel doordrongen. Hansen spookt er nog na zijn overlijden.

Wij voor ons meenen, dat de antieken dood en begraven zijn, en vinden het niet eens de moeite waard, den heer Loos in zijn verdediging van „das classische Altherthum" te bestrijden.

Belangrijker dunkt ons een ander denkbeeld, dat de schrijver oppert. Hij vindt, dat de bouwmeester niet meer, als tot dusverre, het geheele gebouw, met meubelen, versiering, kortom alles inclusis moet willen ontwerpen en uitvoeren, doch dat hij veel meer aan anderen moet overlaten. Een architect, meent hij, heeft al de handen vol, wanneer hij zich met het eigenlijke bouwen bezighoudt. De decoratieve en meubilaire inrichting kan veel beter door hen geschieden, die men tegenwoordig „kunstnijveren" noemt. Zulk eene verdeeling van den arbeid zou zeker zeer goede vruchten dragen.

De derde bekroonde, Leopold Bauer, begint zijn opstel met een beschouwing over de verhouding waarin constructie en versiering tot elkander staan. Veel waars vinden wij in zijn opmerking, dat de constructie in alle tijden pas een element der schoonheid is geworden, als zij geen constructieve beteekenis meer had. Zoo is de marmeren Grieksche tempel een houtconstructie, zoo zijn zelfs de meeste vormen der Gothiek herinneringen aan vroegere constructies, die op het oogenblik, dat die vormen werden aangebracht, niet meer in toepassing waren, ja zelfs niet goed meer begrepen werden. Als voorbeelden noemen wij de bogels, fialen, frontalen, enz.

Ook deze schrijver komt tot het resultaat, dat de constructie niet dadelijk de schoonheid geeft. Dat „die Antike" weer het toevluchtsoord onzer bouwkunst moet zijn, het verbaast ons niet. Maar wel verwondert het ons te vernemen, dat er sedert „die Antike" door de architectuur onzer dagen voor het eerst weer „ein neues Element bisherer Ordnung" is voortgebracht en wel .... „das Zinshaus von Otto Wagner".

Wij kennen deze „huurkazerne" niet, die vermoedelijk door de Weeners als iets zeer gewoons zal worden beschouwd. Zij schijnt zeer lang en hoogst eenvoudig te wezen; hare motieven worden bij die van een symphonie van Mozart vergeleken. Hebben wij dus misschien iets als de nieuwe beurs te Amsterdam ons voor te stellen? Wij weten het niet, maar zouden gaarne dat wonderbaarlijke „Zinshaus" eens zien, al was het dan ook slechts in afbeelding.

Zoo ziet men dan, hoe de „nieuwe kunst" er bij deze drie Weener architecten niet best afkomt, doch hoe zij verzuimen ons te zeggen, wat er dan voor in de plaats zou moeten gegeven worden.

Dat de doeltreffendheid, met schoonheid gepaard, ons aan nieuwe vormen zou kunnen helpen, daaraan denken zij niet. Toch gelooven wij vast, dat alleen op deze wijze de nieuwe kunst kan en zal ontstaan.

HERALDIEK.

De mededeeling op blz. 227, tweede kolom, betreffende de kronen op Jacob van Campen's raadhuis, thans paleis, komt mij minder juist voor. Ik heb altijd hooren zeggen dat die gekroonde adelaars daar werden geplaatst op bevel van den eersten Napoleon en geloof ik dan ook, voor zoover mijn geheugen mij niet bedriegt, dat een nauwkeuriger inspectie zal uitwijzen dat men daar voor oogen heeft de adelaars van het eerste Fransche Keizerrijk, gedekt door de sierlijke kroon van Napoleon I.

De gebeeldhouwde kroon van Keizer Maximiliaan, aan de Oude kerk, gelijkt, volgens de beschrijving, op die welke men vindt op den helm boven het wapenschild van Nijmegen, gebeeldhouwd in 1533, afkomstig van de gesloopte Molenpoort en thans bewaard op de binnenplaats van het Raadhuis.

Volgens de zeer duidelijke afbeelding van diens *zegel* — toch wel de meest betrouwbare bron — in: „Handvesten en Privilegiën der stad Haerlem" uitgegeven 1751, vertoont die kroon zich eenigszins anders. Uit een band met zes zichtbare fleurons rijzen vier zichtbare beugels op, waarvan de buitenste is bezet

met drie bladeren in gothischen vorm; de tweede band-fleuron blijft vrij, maar achter de derde komt de tweede beugel te voorschijn, terwijl achter de vierde fleuron, twee beugels nauw aangesloten oprijzen, allen over een stijven kap heengaande en op het middenpunt bijeengehouden door den wereldbol met kruis

Zoover uit dit kleine voorwerp, van 9 bij 8 millimeters, is na te gaan, heeft het veel overeenkomst met de Roomsch-Keizerlijke kroon omstreeks 1483 afgebeeld door Von Grünenberg en dunkt het mij dat ook de Rudolphinische in *hoofdzaak* daarnaar is gevormd, want het grootste verschil bestaat in het vervangen der bladeren door een ander en rijker ornament. F. Warnecke zegt onder een afbeelding daarvan in zijn Heraldisches Handbuch van 1880: „seit 1570 Hauskrone von Oesterreich", waaruit zou blijken dat deze lang vóór 1602 heeft bestaan.

Om nog eens terug te komen op het zegel van Maximiliaan, zij hier vermeld, dat het in genoemd werk te vinden is op de plaat tegenover bladz. 207 onder het merk Pag. 187, waar afschrift wordt gegeven van het „Octroy verleend door den Keizer Maximiliaen en den aertshertoge Karel in de maend December 1512". Op het zegel zitten beiden op den troon nevens elkander, de keizer grooter van gestalte dan de aartshertog, welke laatste een kroon draagt van twee kruisbeugels op een band van zeven spitsen, die men ook terug vindt, in grooter afmeting, op het contra-zegel, boven het wapenschild van Spanje, doch daar met evenveel beugels als spitsen, terwijl op onderling verschillende zegels van 1515 en 1516 diezelfde kroon twee beugels minder vertoont. Men scheen destijds niet zoo angstvallig te letten op een kleinigheid als tegenwoordig.

Daar ik mij warm heb gemaakt voor de kroon op den Westerkerktoren, die ik liever boven het Amsterdamsche wapenschild had zien prijken dan de thans officieel vastgestelde Oostenrijksche huiskroon, stel ik de vraag of niet een of ander amateur-photograaf zoo vriendelijk zou willen zijn mij daarvan een nauwkeurig beeld te willen verschaffen? liefst op dezelfde grootte (25 : 30 mM.) als de kroon der teekening van Schmüll in het Literair Bijblad der Amsterdamsche Courantt van 11 Juli ll.

Teekeningen van het model waarnaar de Keyser zijn kroon heeft geconstrueerd, kunnen mij niet baten; ik wensch een getrouw beeld van het voorwerp op den toren, dat wellicht het voordeeligst zal kunnen worden genomen van een der daken in de Raadhuisstraat en dan te huis in het atelier vergroot.

Bij voorbaat breng ik dien welwillenden liefhebber mijn dank, alsmede aan de redactie van „De Opmerker" voor het plaatsen dezer regelen.

J. A. Koopmans.

Lent, bij *Nijmegen*, 18 Juli 1898.

Wij hebben den inzender van het stukje kennis gegeven van den belangrijken brief des heeren Koopmans. Hij schrijft ons:

Wanneer men de talrijke 17e-eeuwsche schilderijen en prenten beschouwd, die het raadhuis te Amsterdam weergeven, dan vindt men daar steeds op ieder hoekpaviljoen de vier adelaars met hun kroon. Napoleon heeft er dus niets mede te maken gehad. De adelaars zijn waarschijnlijk naar een model van Quellijn gegoten.

Ik ben, toevallig, in het bezit van een bijzonder fraai exemplaar der handvesten van Haarlem, en heb aanstonds blz. 207 opgeslagen. Maximiliaan zit daar met een kroon op, die blijkbaar door den 18e-eeuwschen teekenaar niet goed is begrepen en weergegeven. Op het zegel is die kroon ongetwijfeld een band met twee kruisbeugels geweest, zooals uit het silhouet duidelijk te zien is. Maar de teekenaar, wien deze vorm van Keizerskroon vermoedelijk wat vreemd leek, heeft er zoo goed hij kon de in zijn tijd gebruikelijke van gemaakt.

De kroon van Filips den Schoonen doet hier niet ter zake; de afbeelding geeft duidelijk den hertogshoed van hermelijn te zien.

Wellicht is het zegel zelf nog bewaard. Ik zal er den heer Gonnet, den bekenden Haarlemschen archivaris, eens naar vragen.

Bij verschillende gelegenheden bleek het mij reeds, dat 18e-eeuwsche teekenaars en graveurs het juist karakter van wapens en zegels niet goed konden vatten.

De kronen der Oude Kerk en van het Paleis te Amsterdam zijn zóó duidelijk, dat er geen twijfel omtrent haar gedaante kan bestaan. De eerste, door een beeldhouwer van omstreeks 1500 gemaakt, mag ook als volkomen authentiek beschouwd worden. Dat ook de beeldhouwer, die in 1533 het schild van de Molenpoort te Nijmegen beitelde, dezen vorm koos, is wel een bewijs, dat hij toen nog in zwang was.

De fleurons zijn op beide kronen, daar zij en relief werden gehakt, alleen aan de voorzijde zichtbaar. De beugels zijn met drie bladeren, die een Gothisch karakter dragen, bezet. Dat ik ze niet vermeldde, geschiedde, omdat zij mij voor de gedaante van de kroon van ondergeschikt belang voorkwamen.

Het verdient opmerking, dat de Stedemaagd, die Quellijn in het fronton van het Paleis aan de Damzijde beitelde, een kroon draagt, vrijwel gelijk aan de zoogenaamde „Rudolphinische", die in de 17e eeuw algemeen te Amsterdam werd gebezigd. Daarom is het eigenaardiger, dat tegelijk ook de oude middeneeuwsche nog toepassing vond.

De kroon, die op den Westertoren staat, is volkomen gelijk aan die, welke ons nu als de Rudolphinische wordt opgedrongen. Alleen is het kruis op den wereldbol niet, als daar, door een edelsteen, maar door de stang van de windvaan gedekt.

Nu is er nog verschil over de vraag, of het gedeelte der kroon, dat boven de band uitsteekt, blauw of goud moet zijn. Op de oude afbeeldingen is het blauw, de Oostenrijksche kroon, thans nog aanwezig, vertoont het als goud.

Kronen werden in de middeleeuwen meest van voering voorzien. De keizerskroon, die Lodewijk de Beier te München draagt, vertoont tusschen de beugels een dergelijke voering, die wel wat heeft van een myter. De afbeelding is ook hier een relief, zoodat over kleur niet te oordeelen valt. De myter is ook waarschijnlijk het voorbeeld geweest voor de latere keizerskroon, door Dürer in 1519 afgebeeld. De vulling tusschen beugels en band bestaat hier uit een gebloemde stof, wellicht brocaat. Maar daar de afbeelding een houtsnede is, tast men omtrent de kleur in het duister.

Ook de fraaie penning van Hans Kels, die Karel V, zijn gemalin Isabella, zijn broeder Ferdinand en diens gemalin Anna te zien geeft, prijkt met een keizerskroon, die wel een meer gedrukten vorm heeft, doch overigens tot in bijzonderheden naar die van Dürer gevolgd werd.

Het brocaat heeft misschien geen vaststaande kleur gehad, doch is vermoedelijk goud- of zilverbrocaat geweest, wat bij de prachtige kroon het beste paste.

In het Rijksmuseum te Amsterdam berust eene schilderij van Jeroom Francken den Ouden, die een

„Allegorie op den troonsafstand van keizer Karel V te Brussel, 25 October 1555" vertoont. Dit stuk is waarschijnlijk niet lang na dit jaar geschilderd, want Francken, in 1540 geboren, en zoon van den schilder Nicolaas Francken, heeft reeds zeer vroeg het penseel gevoerd. Hier draagt Karel een kroon, waarvan de beide helften lichtblauw zijn, alsof het gebogen zilveren platen waren. Sinds is de keizerskroon steeds zóó afgebeeld. De mogelijkheid bestaat, dat daarmede een zinnebeeldige aanduiding der beide wereldhalfronden bedoeld was, daar in Karel's rijk de zon, zooals bekend is, nooit onderging. Dit zou zeer goed passen bij de zuilen van Hercules en het devies „Plus oultre", die naast Karel's wapen nimmer ontbreken.

Voor Karel's opvolgers was er geen reden meer om de beide wereldhalfronden in hun keizerskroon te symboliseeren. Daarom heeft dan ook Rudolf II het azuur door goud kunnen vervangen.

Ik geef dit alles slechts als gissing. Maar ik ben het eens met den heer Koopmans, dat de kroon van den Westertoren beter op het 17e-eeuwsche Amsterdamsche wapen past dan de Oostenrijksche huiskroon. Want daar Maximiliaan ook de kroon zijner opvolgers wegschonk, doet men wel, die door zijn kleinzoon gedragen, te kiezen. Deze opvolger toch heeft aan die kroon een luister bijgezet, die later nimmer geevenaard werd.

A. W. Weissman.

P. S. Op bladz. 256 der „Handvesten van Haarlem" zijn fraaie zegels van Keizer Karel V afgebeeld. Men ziet daar niet slechts den vorst met de kroon, uit twee beugels samengesteld, op het hoofd, doch ook boven zijn wapen komt die kroon tweemaal voor. Deze zegels zijn uit de jaren 1543—1553. Dus is ook de kroon, door Cornelis Anthonisz. in 1536—1544 op zijn plattegrond van Amsterdam aangebracht, die van den Keizer. Het is wel eigenaardig, dat Karel V zich nog van den ouden kroonvorm bediende, ofschoon zijn onderdanen hem reeds met de nieuwe kroon plachten af te beelden.

W.

TEGELVERSIERINGEN.

De Plateelbakkerij „Holland" te Utrecht zond ons een uitnoodiging om de tegels, door haar voor het Raadhuis te Arnhem gemaakt, in haar magazijn te Amsterdam te komen bezichtigen.

De tegels mogen verdienstelijk werk genoemd worden. Zijn de kleuren nog niet zoo vol gloed als die van „Rozenburg" in Den Haag, wij mogen niet vergeten, dat de Utrechtsche fabriek pas kort bestaat en dat zij langzamerhand zeker haar fabrikaat zal volmaken.

Men zal de tegels op hun plaats moeten zien om over het effect, dat zij maken, te kunnen oordeelen. Ongetwijfeld zullen dan de gedempte tinten, die gebezigd werden, beter voldoen dan nu.

Vermoedelijk heeft de fabrikant naar een gegeven teekening moeten werken en kan hij dus niet voor het minder geslaagde van het ontwerp verantwoordelijk worden gesteld. Dit ontwerp is ietwat onbeholpen; de stijve eikenstokken, het schild met devies, de blazoenen, zij vormen volstrekt geen geheel, en missen ook allen stijl Wat als het wapen van Arnhem verscheidene malen voorkomt, zal elk heraldicus ergeren. Reeds het „accolade"-schild verdient afkeuring, maar nog veel ongelukkiger is de parodie op den dubbelen adelaar.

Dat de Plateelbakkerij „Holland", als haar vrijheid gelaten wordt, veel betere ontwerpen levert, bewees ons een fraai schoorsteenpaneel, in het magazijn tentoongesteld. Een pauwenmotief is daar met smaak gebruikt. Ook de vazen, pullen, kannen, enz., die wij zagen, munten door sierlijke vormen en welbegrepen ornementatie uit.

Het gebruik van tegelwerk wordt in de bouwkunst meer en meer algemeen. De Plateelbakkerij „Holland" verdient het, met bestellingen te worden begunstigd. Het komt ons juist gezien voor, dat de architecten zelf de ontwerpen voor de tegels, op ware grootte, vervaardigen, omdat dan die tegels het best met hun omgeving in overeenstemming zullen zijn. Maar, de bouwmeester van het Arnhemsch Raadhuis bewees het, dat men een architect van naam kan zijn en toch geen goede ontwerpen voor tegels vermag te maken. Wie zijner collega's in hetzelfde geval mochten verkeeren, zouden wij willen aanraden, der „Plateelbakkerij" de vrije hand te laten. Wij houden ons overtuigd, dat het resultaat bevredigend zal zijn. Want het blijkt uit alles, dat er zeer talentvolle teekenaars aan die inrichting verbonden zijn, teekenaars, die ook voor harmonische samenstelling van kleuren veel smaak toonen.

DE BOND IN HOPE.

Het wordt nu met den bond komediespel. Wat de Maatschappij omtrent het onderwerp aan de adressanten, dus ook aan het genootschap „Architectura" berichtte, wordt door het bestuur van dat genootschap als verkeerd bezorgd beschouwd. Zeker omdat de Voorzitter van het genootschap de geestelijke vader van den bond is, gaat hij nu schuil achter den Vice-voorzitter. Een malle vertooning, waarvan de bedoeling voorshands duister is.

De heer Leliman sprak, in het Bouwkundig Weekblad, een woord van verzoening en bemoediging. Maar het valt te betwijfelen of het de bedarende werking zal uitoefenen, die de geachte schrijver daarvan verwacht.

Want velen meenen nu, dat het genootschap „Architectura" naar de suprematie in de bouwkundige wereld streeft. Zij vreezen dat, waar de officieel-rationalistisch-kerkelijke partij zich sinds een paar jaar van „Architectura" heeft meester gemaakt, de waarschijnlijkheid groot is, dat die partij nu wil pogen door een stouten zet ook de Maatschappij en de andere vereenigingen in haar macht te krijgen. Zoo zou dan de bond het paard van Troje zijn.

Dat er niet veel liefhebberij bestaat, om dit paard in te halen, is begrijpelijk.

VERGUNNING TOT BOUWEN.

Gaven wij in het vorige nommer het adres van den heer D. Veldhuizen aan den Gemeenteraad te Rotterdam, hieronder volgen de bijlagen van dat adres; deze bijlagen bestaan in de aan Burgemeester en Wethouders gerichte aanvragen om vergunning tot bouwen en de door dit College genomen afwijzende beschikkingen. In het volgend nommer hopen wij aan deze zaak eenige beschouwingen te wijden.

Aan
Heeren Burgemeester en Wethouders
der Gemeente Rotterdam.

Geeft met hoogachting te kennen:
Dirk Veldhuizen, wonende te Oud-Charlois, Breede Hilledijk 258a, dat hij voornemens is, volgens bijgaande teekeningen, beschrijving en kad. kaart, op het bouwland aan den Oost-Varkenoordschen weg, kad. Sectie V. no. 435, stenen aan te leggen en stichten werkmanswoningen te zamen 166 stuks, met verzoek vrijstelling van het maken van eene paalfondeering, voor den afvoer van faecaliën gebruik te mogen maken van het boer-

putterstelsel, en hemel- en mengwater in de aan te leggen riolen in de straten en die voorloopig (tot aansluiting op het gemeenteriool mogelijk is) in de poldersloten te doen uitloopen, het plaatsen van stelling en schutting.

Vertrouwende dat Edelaelbh. Heeren hiervoor de vergunning zullen geven.

Noem ik mij met alle Hoogachting

(get.) D. Veldhuizen.
Oost-Charlois, Rotterdam.

Rotterdam, 28 Januari 1898. Broede Hilledijk 258a

Burgemeester en Wethouders van Rotterdam,

Gezien een adres van den heer D. Veldhuizen, houdende verzoek om vergunning tot het bouwen van 166 arbeiderswoningen aan den Oost-Varkensoordschenweg, onder vrijstelling van de verplichting tot het maken van eene paalfundeering, vergunning tot het toepassen van het beerputtenstelsel, tot het voorloopig doen uitloopen van hemel- en mengwater in de aangrenzende poldersloten en tot het plaatsen van stelling en schutting;

Gelet op het advies der Commissie voor de plantselijke werken enz. dd. 17 Februari ll. No. 186;

Overwegende dat deze Vergadering, daargelaten of van de verplichting om paalfundeeringen te maken vrijstelling zou kunnen worden verleend, de loozing van mengwater in de poldersloten niet mag toelaten, aangezien dit bij den bouw van een gesloten stadskwartier als het voorgenomene spoedig zou leiden tot een toestand van verzuiling, zooals thans zeg in Kralingen, die niet dan met aanzienlijke kosten in orde is te brengen;

Besluiten:

Aan adressant te kunnen te geven dat behoorlijke voorziening in den afvoer van hemel- en mengwater en tevens van rioolstoffen alhaar niet anders mogelijk wordt geoordeeld tenzij door afvoer naar de rivier; dat daartoe derhalve vereischt zou zijn dat hij de beschikking weete te krijgen over een strook grond buitendijks nabij het hem toebehoorende terrein en dat hij dit laatste en het binnendijkstalud ophooge tot 4.25 R. P., eventuele gemeente zelve dit met hare terreinen op Feijenoord heeft gedaan; dat bij gebreke daarvan de voorgenomen bouw in geen geval toelaatbaar is en derhalve, tenzij van hem bericht mocht inkomen dat hij aan het bovenstaande zal voldoen, in welk geval hem nader zullen worden opgegeven de bepalingen waaraan hij verder heeft te voldoen en de voorwaarden, waaronder de medewerking der gemeente zou kunnen worden verkregen, zijne plannen buiten verdere beschikking worden gelaten.

Rotterdam, 25 Februari 1898.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

De Secretaris, *De Burgemeester,*
(get.) A. H. J. Heynsius, *Lt.-S.* (get.) 's Jacob.

Aan
Burgemeester en Wethouders van Rotterdam,

Geeft eerbiedig te kennen:

Dirk Veldhuizen, timmerman, woonde te Rotterdam, Broede Hilledijk no. 258a;

dat hij zich bij adres d.d. 28 Januari ll. heeft gewend tot Uw College, onder overlegging van de bij art. 3 der Bouwverordening voorgeschreven plannen en teekeningen, zijn voornemen mededeelende om op het terrein, gelegen in den Valkenoordschen Polder, onder de Gemeente Rotterdam, Kadaster Sectie V, no. 435, 166 arbeiderswoningen te bouwen;

dat hij daarbij, overeenkomstig art. 28 der Verordening, — aangezien het hier geldt lichte gebouwen, en de gesteldheid van den grond dit naar de meening van adressant, en blijkens den bouw van drie in de laatste jaren in de onmiddellijke omgeving van het perceel van adressant gestichte panden met één verdieping er op, tochaat — aan Uw College vrijstelling heeft gevraagd van het maken van paalfundeeringen; en voorts vergunning heeft verzocht: om privaatputten te maken (art. 43 al 4 der Verordening); om het hemel- en spoelwater, totdat aansluiting aan het gemeenteriool mogelijk zal zijn, in de polderslooten te laten uitloopen; en om stelling en schuttling te plaatsen (art. 8 al. 1 der Verordening);

dat hij daarop een beschikking van Uw College heeft ontvangen, d.d. 25 Februari 1898, waarbij — terwijl omtrent de gevraagde vrijstelling van het maken van paalfundeeringen niet wordt beslist — aan adressant wordt te kennen gegeven, dat hij het hemel- en mengwater naar de rivier moet afvoeren, en het hem toebehoorend terrein en het binnendijkstalud moet ophoogen tot 4.25 R. P., „bij gebreke waarvan de voorgenomen „bouw in geen geval toelaatbaar is";

dat het adressant echter — salva reverentia — voorkomt, dat deze door Uw College gestelde voorwaarden niet steunen op de bepalingen van bovenbedoelde Verordening;

dat adressant in zijn vorig adres zich minder juist heeft uitgedrukt, toen hij aan Uw College *verzocht* het hemel- en mengwater tijdelijk, d. i. totdat aansluiting aan het gemeenteriool mogelijk zou zijn, in de poldersloten te mogen laten uitloopen;

dat immers de bevoegdheid tot afvoer van dat hemel- en spoelwater in de poldersloten niet afhankelijk is van Uw College;

dat volgens art. 44 al. 2 der Verordening alle en de richting, samenstelling en afmetingen der riolen en buizen aan de goedkeuring van Uw College zijn onderworpen;

dat adressant zich zijn vrijheid om het hemel- en spoelwater al dan niet in de rivier of in de poldersloten te doen uitloopen — tegen welk laatste het bestuur van den polder geen bezwaar heeft — wenscht voor te behouden;

dat, wat de door Uw College verlangde ophooging van het terrein van adressant betreft, hij zich veroorlooft op te merken, dat volgens art. 12 al. 4 der Verordening, voor de hoogte van het trottoir en van de kruin der straat aan den Linker Maasoever binnendijks met R. P. kan worden volstaan;

dat adressant zich mitsdien *niet* verplicht acht, aan de in laatstbedoelde beschikking door Uw College gestelde voorwaarden te voldoen;

dat hij zich daarom veroorlooft zich bij deze opnieuw tot Uw College te wenden en te herhalen zijn verzoek om vrijstelling van het maken van paalfundeeringen, om privaatputten te maken en om stelling en schutting te plaatsen.

Hetwelk doende enz.

Rotterdam, 30 April 1898. (get.) D. Veldhuizen.

Burgemeester en Wethouders van Rotterdam,

Gezien het adres dd. 30 April ll., waarbij D. Veldhuizen opkomt tegen het besluit dezer vergadering van den 25 Februari ll. no. 491 betreffende zijn plan tot het bouwen van 166 arbeiderswoningen op het perceel bouwland aan den Oost-Varkensoordschen weg en onder aanvoering dat hem het recht zou toekomen het hemel- en spoelwater in de poldersloten te doen loopen, alsnog op het verkrijgen van vergunning tot het achterwege laten van paalfundeeringen en tot het maken van beerputten aandringt;

Gelet op de artt. 2 juncto 9 der Verordening op de Openbare Reinheid (Gem. bl. 1895 N°. 43), krachtens welke het o. m. verboden is keuken- of ander afval, secretvuil enz. in het water te doen vloeien, tenzij op de wijze voor den afvoer dier stoffen toegestaan;

Besluiten:

aan adressant te kunnen te geven, dat van een recht tot verzuiling van de polderslooten, gelijk hij meent dat hem zou toekomen, bijkens de hierboven aangehaalde bepaling geen sprake is;

dat deze Vergadering hare meening dat die afvoer bij den voorgenomen bouw alzoo zou kunnen worden toegestaan door een behoorlijk riool naar de rivier handhaaft en derhalve verdere behandeling van zijne plannen, gelijk hem bij het besluit van 25 Februari reeds is medegedeeld, nutteloos blijft achten.

Rotterdam, 6 Mei 1898.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
De Secretaris, *De Burgemeester,*
(get.) J. J. Tatenhaat. (get.) S' Jacob.

Aan
Burgemeester en Wethouders van Rotterdam.

Geeft eerbiedig te kennen:

Dirk Veldhuizen, timmerman, woonde te Rotterdam, Broede Hilledijk N°. 258a;

dat hij de vrijheid neemt, zich andermaal tot Uw College te wenden, thans naar aanleiding van de beschikking, d.d. 6 Mei 1898, N°. 1283, door Uw College gegeven op zijn adres d.d. 30 April 1898;

dat het adressant aangenaam was te bemerken, dat Uw College den eisch, dat adressant zijn terrein en het binnendijkstalud tot 4.25 R.P. zou ophoogen, heeft losgelaten;

dat daarentegen door den adressant met leedwezen is kennis genomen van de mededeeling, dat Uw College de meening handhaaft, dat de afvoer van hemel- en spoelwater bij den door adressant voorgenomen bouw alhier zou kunnen worden toegestaan door een behoorlijk riool naar de rivier;

dat adressant naar aanleiding van het eerste lid van het door Uw College genomen besluit, waarbij hem wordt te kennen gegeven „dat van een recht tot vervuiling van de poldersloten, „gelijk hij meent dat hem zou toekomen" geen sprake is, wenscht op te merken, dat adressant zich op zoodanig een, hem toekomend recht in zijn adres d.d. 30 April *niet* heeft beroepen;

dat adressant immers in zijn bedoeld adres dienaangaande alleen *dit* heeft bewerkt, dat de bevoegdheid tot afvoer van hemel- en spoelwater in de poldersloten, niet afhankelijk is van een door Uw College verleende vergunning;

dat de juistheid van deze zijne bewering met alle beschikbaarheid door adressant wordt gehandhaafd;

dat immers het door Uw College gedaan beroep op de artt. 2 juncto 9 der Verordening op de Openbare Reinheid (Gemeenteblad van 1895 N°. 43) — welke Verordening door adressant niet was over het hoofd gezien — niet kan opgaan;

dat die Verordening niet toepasselijk is op de door adressant bedoelde *polderlooten*;

dat toch volgens art. 1 dier Verordening onder „het water" worden verstaan: „alle havens.... en sloten, voorzoover die.... „wateren in den regel voor den algemeenen dienst bestemd, of „voor allen toegankelijk zijn."

dat nu de bedoelde polderslooten noch „voor den algemeenen „dienst bestemd", noch „voor allen toegankelijk" zijn;

dat zij dit evenmin zijn als bijv. een vijver of een sloot in den tuin van een particulier;

dat polderslooten derhalve niet vallen onder „het water" in den zin der bedoelde Verordening;

dat adressant overigens met nadruk wenscht op te merken, dat het allerminst in zijn bedoeling ligt de polderslooten te vervuilen;

dat zijns dan adressant in deze liever zou zijn, dan de door hem aan te leggen riolen te doen aansluiten aan het gemeenteriool;

dat, nu zoodanige aansluiting voorshands niet mogelijk is, *tijdelijk* op andere wijze in den afvoer van hemel- en mengwater zal moeten worden voorzien;

dat de afvoer door een behoorlijk riool naar de rivier aan groote bezwaren onderhevig is;

dat *deze* bezwaren te meer wegen, waar toch verwacht mag worden, dat mettertijd aansluiting aan het gemeenteriool zal kunnen worden verkregen, zoodat de aanzienlijke kosten welke thans zouden worden gemaakt, later voor een goed deel zouden blijken verloren te zijn geweest;

dat het bovendien niet in de bedoeling van adressant ligt, de 166 woningen, in zijn bouwplan begrepen, *tegelijkertijd* te stichten, maar het integendeel zijn voornemen is met den bouw van een 30-tal woningen aan te vangen, en dan later geleidelijk dit getal uit te breiden, zoodat er alsdan vele jaren met de uitvoering van het gehoele plan zullen verloopen, en inmiddels misschien aansluiting aan het gemeenteriool zal kunnen worden verkregen;

dat adressant gaarne bereid is, en dat het dan ook in zijn voornemen ligt, door het maken van zinkputten — evenals dit elders in den Varkensoordschen Polder geschied is — zooveel mogelijk te voorkomen, dat vaste stoffen in de polderslooten worden afgevoerd;

dat adressant, van zijn gezindheid ten deze willende doen blijken, zich bereid verklaart, zoodanige zinkputten aan te brengen, ter plaatse waar en in zoodanige afmetingen, als hem door of zamens Uw College mocht worden voorgeschreven, terwijl hij tevens genegen is, reeds bij den bouw der 30 eerste woningen in plaats van een riool ter lengte van 50 M. landwaarts in — waarmede hij zou kunnen volstaan — een riool ter lengte van ongeveer 250 M. landwaarts in aan te leggen, zoodat de uitmonding van het riool op behoorlijken afstand van den woningbouw zal komen te liggen;

Redenen waarom adressant zich veroorlooft andermaal te herhalen het door hem gedaan verzoek:

1°. om vrijstelling van het maken van paalfundeeringen,
2°. om privaatputten te maken,
3°. om stelling en schutting te plaatsen.

Hetwelk doende enz.

Rotterdam, 14 Mei 1898. (get.) D. Veldhuizen.

Burgemeester en Wethouders van Rotterdam,

Gezien het nader adres, door D. Veldhuizen ingezonden naar aanleiding der hem bij de beschikking van 6 Mei ll. n°. 1283 gegeven nadere toelichting van de redenen, waarom zijn plan tot het bouwen van een complex arbeiderswoningen op een perceel bouwland aan den Oost-Varkensoordschenweg niet toelaatbaar is;

Besluiten:

Adressant opmerkzaam te maken, dat de inhoud der beschikking van 6 Mei ll. in geen enkel opzicht aanleiding kan geven tot de door hem gemaakte gevolgtrekking, als zou deze Vergadering laten vallen den eisch tot ophooging van het terrein;

dat integendeel die eisch, als verband houdende met den afvoer van rioolstoffen, onveranderd wordt gehandhaafd en ook overigens, niettegenstaande het daarteges door hem aangevoerde, aan het vorig besluit van 25 Februari ll. n°. 491 in zijn geheel wordt vastgehouden en zijn verder aandringen op het bekomen van vrijstellingen van voorschriften der Verordening nutteloos is.

Rotterdam, 24 Mei 1898.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
De Secretaris, *De Burgemeester,*
(get.) J. J. Tatenhaat. (get.) S' Jacob.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. De Minister van Binnenlandsche Zaken brengt ter kennis van hen, die het examen als landmeter wenschen af te leggen, dat zij zich daartoe vóór 25 Augustus schriftelijk bij zijn departement moeten aanmelden.

Zij, die in het bezit zijn van de getuigschriften of diploma's, bedoeld in art. 1 van het Kon. besluit van 24 Juli 1865 (Stbl. no. 87), zoomede het is gewijzigd bij dat van 30 Juni 1882 (Stbl. no. 78), mooten die stukken bij hun verzoekschrift om toelating overleggen.

Nijmegen. De maatschappij „Groenewoud", tot exploitatie van bouwterreinen te Nijmegen, heeft een stuk grond van ruim 8 H.A. in de onmiddellijke omgeving der stad, ter westzijde van den Groesbeekschen weg, gekocht, om daarop een villa-park te stichten.

Hulsberg. Voor de betrekking van bouwopzichter dezer gemeente, op een jaarwedde van *f* 950, hebben zich 92 sollicitanten aangemeld.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

overgeplaatst van de residentie Tarate naar de residentie Semarang, de opzichter 1e klasse C. F. Pichel; van de residentie Semarang naar de res. Rembang, de opzichter 1e klasse A. L. W. Holdring; van de residentie Soerabaja naar de residentie Cheribon, de opzichter 2e klasse L. P. A. Berard; van Djember naar Stoebondo, de adspirant-ingenieur E. J. C. van Zuijlen;

toegevoegd aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, met Modjokerto als standplaats, de opzichter 2e klasse W. Jordan; met Sidoardjo als standplaats, de opzichter 2e klasse C. van Zwenter; aan den chef der opneming voor een spoorweg van Padalarang naar Krawang, de tijdelijke ondero pzichter 2e kl. E. von Pastau.

— Bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java is:

ontslagen wegens ziekte eervol uit zijne betrekking, de tijdelijke onderopzichter 2e kl. J. Groothuyzen;

benoemd tot tijdelijk onderopzichter 2e kl., de tijdelijk onderopzichter 1e kl. H. A. Lang.

— Bij beschikking van den minister van binnenl. zaken is met 1 Sept. aan J. van de Griend Jr., op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent in de graphostatica en beschrijvende meetkunde aan de Polytechnische School te Delft.

— Tot directeur der gasfabriek te Stad-Almelo werd benoemd de heer G. Daams, directeur der gasfabriek te Assen.

— Door den heer C. D. L. Artz, beeraar in het handteekenen aan de H. B.-S. en de Burger-avondschool te Delft, is tegen 1 Sept. a. s. eervol ontslag uit deze betrekkingen verzocht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ingenieur bij de gemeentewerken te Utrecht. Jaarwedde *f* 2000 à *f* 3000. Verzocht worden: diploma van civiel-ing. en practijk der te onderwijzen vakken en bekwaamheid; kennis der werktuigkunde strekt tot aanbev. Inl. bij den directeur der gemeentewerken. Adres op zegel vóór 16 Aug. aan den Burg. (*Zie advt. in dit no.*).

— Adspirant-ingenieur voor het stoomwezen. Aanv. jaarwedde *f* 1200. Zij, die aan het in September te houden examen wenschen deel te nemen, moeten zich daartoe vóór 15 Augustus a. k. bij gezegeld adres bij den Minister van Waterstaat, aanmelden met opgave van naam en woonplaats en onder overlegging hunner geboorte-akte.

— Directeur aan de in te richten ambachts-lag-school te Tiel. Aanv. jaarwedde *f* 1200. Vereischten: voldoende kennis van de practijk der te onderwijzen vakken en bekwaamheid in het vakteeken-onderwijs. Adres vóór 1 September aan den secretaris der school G. A. Scholten, te Tiel.

— Opzichter van den Prov. Waterstaat in Groningen. Aanv. jaarwedde *f* 1200. Adres op zegel vóór 15 September aan heeren Gedeputeerde Staten. (*Zie advert. in dit no.*)

— Opzichter bij de gemeentewerken te Groningen tegen eene bezoning van *f* 1000 per jaar. Persoonlijke sollicitatie vóór 4 Augustus. (*Zie advt. in het vorig no.*)

— Adjunct-opzichter van den polder Walcheren. Jaarwedde *f* 850. Adres vóór 15 Aug. aan het bestuur te Middelburg. Gelegenheid tot pers. aanmelding bij den hoofdopz. I. B. Bourdrez, in de Abtij aldaar, dagel. vóór 12 uren.

— Onderwijzer in het timmeren aan de ambachtsschool te Haarlem. Jaarwedde *f* 800. Adres vóór 19 Aug. aan den directeur, met inzending van vaktoeteekeningen enz.

— Opzichter, bekend met den bouw van woningen en eenvoudige werken van waterbouw, ongehuwd. Salaris *f* 90 's maands. Adres lett. C A, boekh. J. N. Pl. van Balen, Alkmaar.

— Electro-ingenieur, met veel practijk voor Nederland. Adres no. 19272 Bureau *N. R. Ct.*

— Een bekwaam koperslager P. G. en een smid, aan eene fabriek in Twente. Adres Bureau dezes onder motto „*Twente*" (*Zie advert. in dit no.*).

— Opzichter der landsgebouwen. Aanv. jaarwedde *f* 1000. Inl. bij den rijksbouwm. in het 2e district te 's Gravenhage. Adres op zegel, vóór 22 Aug. aan het Depart. van Waterstaat, Handel en Nijverheid (*Zie advert. in dit no.*)

— Iemand voor het bureau van een architect, tevens timmerman, benevens opzichters, bij voorkeur goede uitvoerders. Adres lett. W H L, Algem. Advert.-bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam. (*Zie advt. in dit no.*)

— Bouwkundig opzichter-teekenaar voor 3 maanden. Salaris *f* 80 per maand. Adres letter K, boekhandel Gebr. Van Brederode, Haarlem. (*Zie advt. in dit no.*)

— Bekwaam opzichter-teekenaar, bekend met bureauwerk. Adres vóór 6 Aug. lett. T H, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

Een Architect, tevens Timmerman, met veel werk, zoekt

IEMAND

voor zijn Bureau die hem aldaar zoo noodig **geheel vervangen** kan. Ook worden

Opzichters

(*bij voorkeur goede uitvoerders zijnde*) **gevraagd**, voor aan te besteden werken. Aanbiedingen met referentiën en het verlangde salaris onder letters W H L, Algemeen Advertentie-Bureau NIJGH & VAN DITMAR, *Rotterdam*.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Utrecht* roepen op solicitanten naar de vaste betrekking van

Ingenieur bij de Gemeentewerken,

op een jaarwedde van **ƒ 2000** minimum en **ƒ 3000** maximum.

Vereischten zijn: bezit van het Diploma van Civiel-Ingenieur en praktische bekwaamheid als zoodanig, terwijl kennis van- en ervaring in de Werktuigkunde tot aanbeveling strekt.

Op zegel gestelde verzoekschriften worden ingewacht bij den Burgemeester van Utrecht vóór 16 Augustus 1898.

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij den Directeur der Gemeentewerken, die elken werkdag tusschen 9 en 12 uur te spreken is aan het Stadstimmerhuis, Achter Klarenburg.

Provinciale Waterstaatsdienst in GRONINGEN.

De Gedeputeerde Staten der provincie Groningen roepen bij deze Sollicitanten op naar de betrekking van ***OPZICHTER*** van den PROVINCIALEN WATERSTAAT in **algemeenen dienst**, standplaats *Groningen*, aan welke betrekking eene jaarwedde van **ƒ 1200** zal worden verbonden, welke tot **ƒ 1800** zal kunnen worden verhoogd, zoomede eene vergoeding voor reis- en verblijfkosten, waarvoor de benoemde wordt gerangschikt in de vierde klasse van het Koninklijk besluit van den 5n Januari 1884 (*Staatsblad* No. 4).

Zij die voor deze betrekking in aanmerking wenschen te komen, zullen zich ***vóór 15 September a. s.*** bij gezegeld adres tot hun college hebben te wenden, terwijl zij, met wie een persoonlijke kennismaking verlangd wordt, daartoe na gemeld tijdstip eene uitnoodiging zullen ontvangen.

De Hoofdingenieur J. M. W. VAN ELZELINGEN, te *Groningen*, verstrekt desgevraagd nadere inlichtingen.

GRONINGEN, den 22 Juli 1898.

De Gedeputeerde Staten voornoemd,
GEERTSEMA, *Voorzitter*.
SYBENGA, *Griffier*.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen*. — *Privaat-Inrichtingen*. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen*. — *Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

De MINISTER VAN WATERSTAAT, HANDEL EN NIJVERHEID brengt ter kennis van belanghebbenden, dat bij den dienst der Landsgebouwen zal worden ***aangesteld*** een

OPZICHTER,

aanvankelijk op een tractement van **ƒ 1000** 's jaars.

Sollicitanten behooren zich *vóór 22 Augustus a. s.* bij een op zegel geschreven adres te wenden tot het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, met opgaaf van namen, woonplaats en leeftijd en onder mededeeling van het onderwijs en de verdere opleiding, welke zij genoten hebben.

Tot de vereischten, waaraan sollicitanten moeten voldoen, komen bijzonder in aanmerking degelijke kennis van bouwkundige constructie, stijlkennis en ervarenheid in het bouwkundig en decoratief teekenen.

Bij het verzoekschrift behoort eene schriftelijke verklaring van een bevoegd geneeskundige te worden gevoegd, dat de adressant eene goede gezondheid geniet.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Rijksbouwmeester in het 2e district, *Fluweele Burgwal No. 16*, te *'s Gravenhage*.

'S GRAVENHAGE, 16 Juli 1898.

Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
W. T. KOSTER, I. S. G.

WORDT GEVRAAGD:
een **bekwaam**
KOPERSLAGER,

P. G., aan eene fabriek in ***Twente***. Getuigschriften, en zoo mogelijk portret (welke geretourneerd zullen worden), onder motto „Twente" aan 't bureau dezes in te zenden. Aan dezelfde fabriek kan ook een ***SMID*** geplaatst worden.

Bouwkundig
OPZICHTER-TEEKENAAR

gevraagd voor 5 maanden. Salaris **ƒ 80** per maand. Brieven onder letter R, aan den Boekhandel van Gebr. VAN BREDERODE, te *Haarlem*.

Assurantie Maatschappij
tegen **Brand**schade
De NEDERLANDEN van 1845.

's-GRAVENHAGE, ***Kerkplein***, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

„ANTI-STONE". Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.

Groote Kolenbesparing.

VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

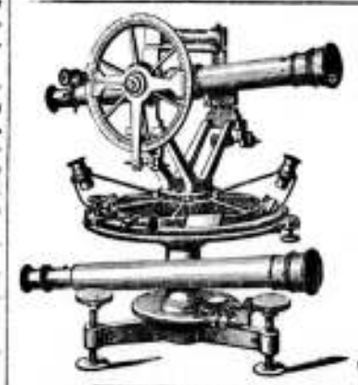

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,** voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde

Peilschulen.

WEEGWERKTUIGEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 32. ZATERDAG, 6 Augustus 1898.

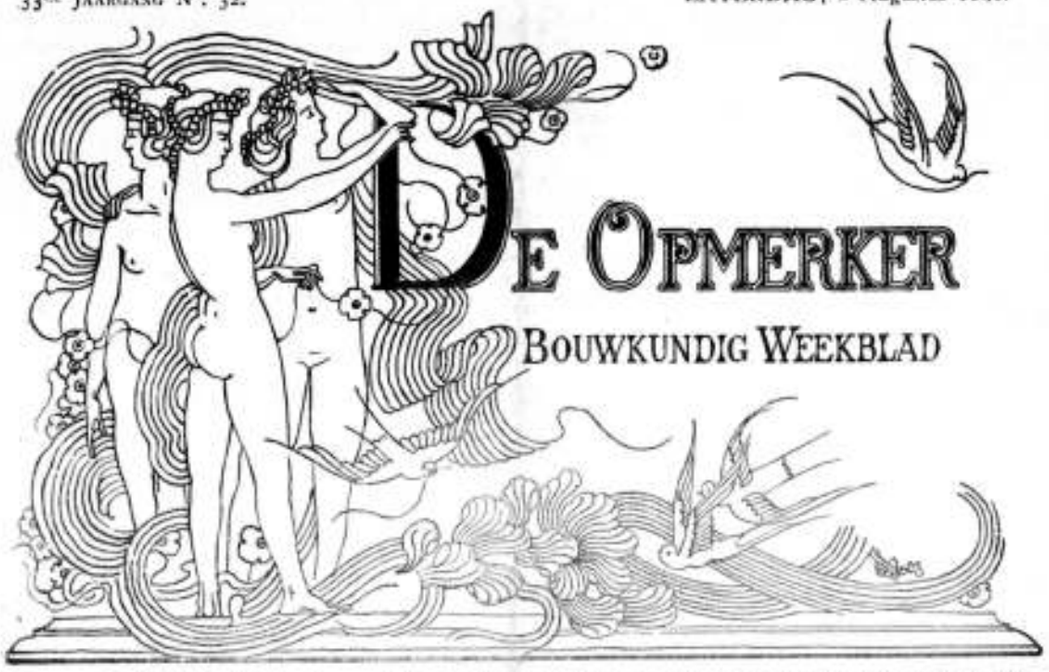

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, als Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het Binnenland ƒ 5.—, vooruit op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt, voor België, bij vooruitbetaling ƒ 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.20, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.25. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annoncen van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afgemeerkte nummers met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

HET JUBILEUM VAN TWEE BOUWMEESTERS.

Dat het jaar 1898 een zeer beteekenisvol jaar mag genoemd worden, zal niemand betwisten. Men heeft o. a. den Munsterschen vrede en den tocht der Portugeezen naar Indië kunnen herdenken.

De architecten mogen dit jaar het driehonderdjarig geboortefeest van Jacob van Campen en Pieter Post vieren. Beiden zagen in 1598 het levenslicht. De juiste datum hunner geboorte is ons helaas niet bekend, doch wellicht weet een onzer lezers ons dien mede te deelen. Mochten de geboortedagen niet uit het stof der archieven kunnen worden opgediept, dan biedt de September-vergadering der Maatschappij te Zutfen een geschikte gelegenheid, om de beide bouwmeesters te herdenken.

Het mag zonderling genoemd worden, dat er zoo weinig van het leven der twee vermaarde kunstenaars bekend is. In den regel wordt Amersfoort als de geboorteplaats van Jacob van Campen opgegeven. Maar de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat Haarlem de bakermat van den bouwmeester is geweest. Want Schrevelius, die in het midden der 17e eeuw zijn „Harlemias" in het licht gaf, noemt Van Campen onder de beroemde mannen, die Haarlem heeft opgeleverd. En daar dit werk, dat te zijnertijd zeer vermaard was, den bouwmeester zeker bekend is geweest, zoo kan men moeilijk aannemen, dat „de Heere Dirk Schrevel, Rector der Latijnsche Schoole" en welbekend bij de geletterde wereld, Haarlem een beroemdheid heeft toegedicht, die het in werkelijkheid niet bezat.

Er wordt soms ondersteld, dat er twee personen geweest zijn, die den naam Jacob van Campen droegen. De eene wordt dan aangemerkt als den te Amersfoort geboren architect, de andere als den te Haarlem geboren schilder.

De feiten, waarop deze onderstelling rust zijn de volgende. Schrevelius vermeldde in zijn eerste uitgave (1647—48) een heer van Campen als fabriekmeester, die aan Lieven de Key werd toegevoegd om toezicht te houden op het bouwen van het Oudemannenhuis te Haarlem. De beroemde Jacob van Campen is 13 September 1657 op zijn landgoed Randenbroek bij Amersfoort gestorven, doch Houbraken vermeldt, op grond van een thans onvindbaar gedicht, „Haarlems Doodt-Basuin, uitgeblasen op de Tombe van den Heer Jacob van Campen", dat deze op 4 Maart 1658 is overleden.

De eene meester zou dan architect, de andere schilder geweest zijn. Evenwel, er kan tegen deze onderstelling heel wat worden aangevoerd.

Ten eerste zegt Schrevelius uitdrukkelijk: „Alle deze noch overtreft Jacob van Campen, zoo edel *Schilder* als gezwind Mathematicus en *Architect* van den Prins van Oranje, Zijne Hoogheid; zelve een Man van groote middelen, die uit de Kunst geen winst gezocht heeft, maar een naam". Hier wordt Van Campen, behalve schilder, ook bouwmeester en wiskunstenaar genoemd, hier wordt hij geprezen als iemand van fortuin, die de kunst niet om den broode behoefde te beoefenen.

Dat er in 1608 een heer Van Campen te Haarlem leefde, wiens voornaam door Schrevelius *niet* genoemd wordt, kan in het geheel niet als een bewijs voor het bestaan van *twee* latere personen van dien naam gelden. En zoolang de „Doodt-Basuin" onvindbaar blijft en Houbraken zijn naam van weinig geloofwaardig te zijn niet verliest, schijnt ons de datum van 4 Maart 1658 tamelijk apocrief. Wij meenen dat de waarschijnlijkheid groot is, dat Jacob van Campen een half jaar na zijn overlijden nog bezongen werd. Dit was in de 17e eeuw niets ongewoons.

Tegenover Schrevelius' uitdrukkelijke verzekering staat Vondel's „Amersfoortsche nachtigaal", als eeretitel voor Jacob van Campen gebezigd, om aan te duiden, hoe de architect niet voor geld, maar uit liefde tot de kunst werkte. Een dichter pleegt het met de waarheid zoo nauw niet te nemen, maar in dit geval kan Vondel, onzes inziens, geen verwijt treffen. Immers Van Campen woonde te Amersfoort, toen het Raadhuis te Amsterdam, waarop Vondel het oog had, gebouwd werd. Dat de „nachtegaal" ook te Amersfoort geboren zou zijn, behoefde de dichter niet te bedoelen.

Het komt ons voor, dat er veel voor Haarlem, als de geboorteplaats van Jacob van Campen, spreekt. Dat, wie wat voor Amersfoort in het midden weet te brengen, zich doe hooren en bewijzen aanvoere!

Bestaat er omtrent Van Campen's geboorteplaats geen volstrekte zekerheid, ook omtrent zijn verder leven tasten wij goeddeels in het duister. Vrij zeker is het, dat Jacob zich aanvankelijk het meest tot de schilderkunst voelde aangetrokken. De jongelieden van stand plachten in het begin der 17e eeuw een reis naar Italië te ondernemen, om daar de kunsten en wetenschappen te beoefenen. Zoo deed Hooft, zoo zal ook omstreeks 1620 Van Campen gedaan hebben. En al wil men ook het verhaal van Houbraken, hoe een waarzegster Jacob voorspelde, dat hij als schilder heenging en als bouwmeester terug zou komen, laten voor wat het is, al wil men ook den kardinaal, die den kunstenaar tot de architectuur bracht, naar het rijk der fabelen verwijzen, het is wel zeker, dat Italië Van Campen de bouwkunst heeft onderwezen.

Onwaarschijnlijk kan het ook niet genoemd worden dat de kunstenaar zich geruimen tijd te Rome heeft opgehouden, zooals Houbraken mededeelt. Evenwel, daar hij ook naar Tiziano en Paolo Veronese studeerde, zoo mag als zeker worden aangenomen, dat Van Campen lang te Venetië en in zijn omstreken vertoefde.

Te Rome was toen Maderna de gevierde kunstenaar. Bernini was nog slechts een aankomeling en de eigenlijke Barokstijl vond hoofdzakelijk te Florence eenige aanhangers. De gevel van de St.-Pieterskerk had Maderna beroemd gemaakt. Ook later nog is zijn talent vooral naar dien gevel beoordeeld en heeft men hem als den vinder beschouwd van de daar toegepaste kolossale pilasterorde. Doch dit is niet geheel juist, omdat Maderna gedwongen was het systeem van Michel Angelo te volgen. Zijn zelfstandige werken evenwel, zooals Santa Suzanna en het Palazzo Chigi, vertoonen de reusachtige pilasters niet, doch zijn zóó ontworpen, dat iedere verdieping haar eigen orde heeft.

Ook Vignola en zijn school moeten op Van Campen van invloed zijn geweest. Aan den gevel van de kerk der Gesù vindt men de pilasters reeds gebruikt, die de Nederlander later aan het raadhuis te Amsterdam zou toepassen. Venetië heeft Van Campen Palladio doen kennen, wiens strenge richting in hem een bewonderaar moet hebben gevonden.

De herinneringen aan zijn Italiaansche reis zijn Jacob van Campen zijn geheele leven bijgebleven. De richting van Bernini, later zooveel gevolgd, is in het werk van den Hollandschen kunstenaar nooit merkbaar. De meesters van het laatst der 16e eeuw bleven steeds zijn voorbeelden.

Van Campen wil vóór alles klassiek zijn en hij is daarin een echt kind zijns tijds. Toch, als men bedenkt dat Van Campen de tijdgenoot was van de grootste schilders, waar ons land roem op draagt, dan kan het niet anders dan bevreemding wekken, dat de kunstsmaak van dien bouwmeester en van zijn patricische patroons zoo lijnrecht stond tegenover dien van een Rembrandt, een Frans Hals en hunne volgelingen. Maar toch is het een feit, dat alleen wat klassiek was in de oogen der 17e-eeuwsche beschaafden genade vond. Eerst langzamerhand kwamen de schilders er toe aan het klassicisme te gaan offeren. De grootsten van hen deden geen concessiën aan den smaak der toongevende kringen. Zij hebben echter voor die standvastigheid bij hun leven geboet, al mochten zij daardoor twee eeuwen later den grootsten roem verkrijgen.

Aan het monument dat de 17e eeuw, in trotsch zelfbewustzijn, 's werelds achtste wonder noemde, viert de klassieke deftigheid haar grootsten triomf. Men heeft de opmerking gemaakt, dat dit gebouw niet de juiste uitdrukking van den geest des tijds, die de stichting aanschouwde, is geweest. Een gebouw in den trant van Hendrik de Keyser of van Lieven de Key, wordt dan beweerd, zou beter hebben weergegeven, dat de Republiek hare middaghoogte bereikt had. Wie echter zóó oordeelen, doen Jacob van Campen onrecht niet alleen, doch toonen onbekendheid met de geestelijke stroomingen, die in de 17e eeuw zoo duidelijk vallen waar te nemen. De liefde voor wat klassiek was, bestond de geheele eeuw door; niet alleen dichters en geleerden, maar allen, die op eenige beschaving aanspraak maakten, gingen bij de antieken ter school. Wie dit vergeet, kan Van Campen's werk genieten noch waardeeren.

Van Campen moet in 1630 weer in het vaderland terug zijn geweest, omdat hij toen voor zijn vriend, Balthasar Koymans, het huis aan de Keizersgracht over de Westermarkt bouwde, dat den klassieken Italiaanschen stijl te Amsterdam in zwang bracht. Dat Van Campen alleen zijn talent als ontwerper gebruikte om de aanzienlijken zijns tijds, wier gelijke „de heer van Randenbroek" was, te gelieven, mag als bekend worden ondersteld.

Schrevelius noemt Van Campen „bouwmeester van den Prins van Oranje", dus van Frederik Hendrik. Het is niet bekend, wat hij als zoodanig verrichtte. Vermoedelijk gaf hij nu en dan adviezen. Een 18e-eeuwsch schrijver zegt, dat Van Campen het Mauritshuis te 's-Gravenhage ontwierp; de heer J. Tideman toonde vóór twee jaar in ons blad aan, dat aan Pieter Post de eer van dit bouwwerk toekomt. Ook van het Huis ten Bosch te 's-Gravenhage is Post de ontwerper, al heeft Van Campen hem met zijn raad bijgestaan.

Het kan ons niet verbazen, dat onder de vrienden van den bouwmeester ook Constantijn Huygens voorkomt, de dichter. Beiden behoorden tot den aanzienlijken stand; Van Campen, als heer van Kandenbroek, behoefde voor Huygens, den heer van Zuylichem, niet onder te doen. Toen de laatste dan ook aan het Plein een woning deed bouwen, maakte de eerste het ontwerp. En ook, toen de dichter zijn buitenplaats „Hofwijck" stichtte, stond Van Campen hem met raad terzijde.

Sommige schrijvers noemen Van Campen als den ontwerper van de Heiligewegspoort te Amsterdam, een gebouw met Jonische pilasters en frontons. Ook is wel verondersteld dat Van Campen heeft medegewerkt tot de stichting van den Schouwburg aan de Keizersgracht, ofschoon Nicolaas van Campen als de ontwerper genoemd wordt.

Met het raadhuis te Amsterdam heeft Jacob van Campen zijn leven besloten. Toen hij in 1657 stierf was het nog lang niet gereed, zoodat het hem niet gegeven werd, het gebouw voltooid te zien.

Het zou ons te ver voeren, hier de geheele geschiedenis van „'s werelds achtste wonder" op te halen. Slechts voor zooveel zij in verband staat met Van Campen, moge er het een en ander uit worden aangehaald.

Wanneer Burgemeesteren zich voor het eerst tot Van Campen gewend hebben, is niet bekend. Reeds in 1627 begonnen zij huizen aan te koopen om een behoorlijk terrein te verkrijgen en zij gingen daarmede tot 1648 door.

Den 10 December 1642 dienden Burgemeesters een ontwerp in, waarvan de vervaardiger echter niet genoemd wordt. Maar den 28 Januari 1643 werd besloten, een uitgebreider plan te doen maken.

Verondersteld mag worden, al is daarvoor geen zeker bewijs gevonden, dat Burgemeesters zich reeds toen met Van Campen in verbinding stelden. Dat reeds zes weken later het nieuwe plan werd ingezonden maakt het waarschijnlijk, dat de bouwmeester ook het vroegere plan had ontworpen, zoodat hij nu slechts wijzigingen daarin behoefde aan te brengen.

Met hoe groote geheimzinnigheid dit alles ook in zijn werk mocht zijn gegaan, de zaak werd toch ruchtbaar, en tal van plannen werden door verscheidene bouwmeesters, waaronder ook Philips Vingboons, ingezonden. Maar Burgemeesteren waren van die aangeboden plannen niet gediend, en gaven dit onomwonden te kennen.

Nadat in 1646 de plannen op nog grootscher schaal waren omgewerkt, begon men aan de uitvoering te denken. Het schijnt dat Van Campen, die in de bouwkunst eigenlijk maar een dilettant was, alleen schetsen gemaakt had. Om die schetsen tot werkteekeningen te maken, werd Pieter Post, die toen te Haarlem woonde, in den arm genomen.

Den 20 Januari 1648 begon men te heien, den 28 October daarna werd de eerste steen gelegd. Den volgenden dag werd Daniël Stalpaert tot stads-architect benoemd, op een bezoldiging van f 1600 en f 30 „mantelgeld". Voor den stadhuisbouw had hij zes bediedigde opzichters onder zijn bevelen.

Jacob van Campen was bij die eerste steenlegging tegenwoordig, doch leidde den bouw slechts in zooverre, als hij af en toe de werken in oogenschouw nam en op de vervaardiging der teekeningen het oog hield.

Hij was te Amsterdam van 14 November 1648 tot 7 Maart 1849; ook in 1650, 1651 en 1652 vertoefde hij in de hoofdstad. Dat jaar kwam hij den 12 Augustus en hij bleef tot 16 Juli van het volgende jaar. Andermaal vinden wij hem te Amsterdam van 17 April tot 1 December 1654. Hij was op stadskosten in het O. Z. Heeren-Logement gehuisvest. Honorarium ontving hij niet; slechts zijn reis- en andere onkosten werden hem uit de stadskas vergoed.

Den 29 Juli 1655 werd het gebouw in gebruik genomen, hoewel het nog verre van gereed mocht heeten. Alleen de Vierschaar bezat toen reeds haar marmertooi, doch de overige vertrekken, ook de groote zaal, waren nog zoo goed als onversierd.

Jacob van Campen aanschouwde nog de in 1656 en 1657 gereed gekomen groote frontispicen van Quellijn. Doch toen hij den 13 September van dat jaar overleed, was het gebouw nog slechts met roode pannen gedekt en ontbrak de koepel. Met het maken der ontbrekende teekeningen, o. a. voor de groote Krijgsraadskamer, werd Pieter Post belast.

Van Campen kreeg in de St.-Joriskerk te Amersfoort een grafteeken, door Quellijn van sierlijke kinderfiguurtjes voorzien.

Vondel dichtte het opschrift:

„d' Aertshouwheer uyt den Stam
Van Campen legt hier onder,
Die 't Raedhuys t' Amsterdam
Gebout heeft, 't achtste wonder".

Hoeveel roem Van Campen ook met zijn schepping mocht inoogsten, sommigen beweerden, dat eigenlijk Stalpaert de ontwerper was. Doch deze betuigde in een gedicht, „Eerplicht aen myn heer en meester Jacob van Campen", dat deze laatste alle eer toekwam.

Zoo zien wij dan Van Campen als „grand seigneur", min of meer in zijn vrije uren en alleen uit liefhebberij de bouwkunst beoefenen.

Een ander man was zijn tijd- en naar wij meenen ook stadgenoót Pieter Post, over wiens samenwerking met Van Campen wij reeds het een en ander konden mededeelen. Sommige schrijvers noemen Post als leerling van Lieven de Key, die in 1627 overleed; bewijs hiervoor is echter nog niet bijgebracht. Post moet echter reeds vroeg vermaard zijn geweest, want toen Johan Maurits van Nassau in 1637 als gouverneur naar Brazilië ging, nam hij den architect met zich mede. Post heeft daar de steden Fernambuco en Olinda aangelegd en ten deele ook gebouwd.

Na zijn terugkomst uit Brazilië hield Post zich meestal te 's-Gravenhage op, en werd hij met het ontwerpen en uitvoeren van vele belangrijke gebouwen belast.

Pieter Post toont zich in vele opzichten een geestverwant van Jacob van Campen. Maar er is toch een verschil tusschen beiden. Van Campen heeft nimmer de reusachtige kapitool-pilasters toegepast, waarvan Post integendeel gaarne gebruik maakte. Men vindt ze o. a aan het huis Swanenburgh, te Halfweg, dat ter onzaliger ure in een beetwortelsuikerfabriek veranderd werd, en ook aan het Mauritshuis in Den Haag.

Maar bij zijn voornaamste werk, het van 1650 tot 1663 gebouwde raadhuis te Maastricht, heeft Post iedere verdieping hare afzonderlijke pilasterorde gegeven. Het loont de moeite om dit raadhuis met dat van Jacob van Campen te vergelijken. Men moet hierbij in het oog houden, dat het een van veel geringer afmetingen is dan het andere.

Beide meesters hebben in hun plattegrond de middenas behoorlijk gekarakteriseerd. Te Amsterdam vormen de burgerzaal en de Vierschaar die middenpartij, te Maastricht is een ruime hal daarvoor in de plaats gekomen. Van Campen, zoowel als Post, doen de vertrekken op galerijen uitkomen, maar terwijl de eerste die naar de Italiaansche voorbeelden om twee binnenplaatsen groepeert, vergenoegt de laatste er zich mede om middenhal en galerijen tot één geheel samen te smelten.

De plattegrond te Amsterdam wint het van dien te Maastricht door de flinke sprongen, aan de risalieten gegeven. Daarentegen is Post er beter in geslaagd aan de hoofdingang het karakter dat haar toekomt te geven.

Wanneer men het plan van het Amsterdamsche raadhuis beschouwt, dan wordt men getroffen door de weinige beteekenis, die den trappen is toegekend. Een eigenlijke hoofdtrap is niet aanwezig. Dat Jacob van Campen, wien de paleizen te Genua zeker bekend zijn geweest, opzettelijk de trappen dus in verborgen hoeken zou hebben geplaatst, valt moeilijk aan te nemen. Hij zal zich in deze zaak naar den eisch zijner lastgevers hebben moeten voegen, wien breede trappen en ruime ingangen in tijden van oproer te gevaarlijk schenen.

Post heeft in zijn raadhuis getoond, hoe Van Campen het gebrek had kunnen verhelpen, als Burgemeesteren hem de vrije hand hadden willen laten, en wel door een monumentale stoep, vóór de middenpartij geplaatst Die stoep, met de daaraan verbonden loggia, maakt te Maastricht een uitmuntend effect. Een soortgelijke ingang zou te Amsterdam niet minder goed voldaan hebben.

De bekroning van het raadhuis te Maastricht wordt door een toren, die van dat te Amsterdam door een koepel gevormd. Beide bekroningen hebben hare eigenaardige verdiensten. Slechts heeft Post zijn toren naar eigen inzicht kunnen voltooien, terwijl Van Campen's koepelproject, dat pas zeven jaar na zijn dood tot uitvoering kwam, veranderingen onderging, die nu juist geen verbeteringen zijn.

Mag Pieter Post's ontwerp voor het raadhuis te Maastricht een meesterstuk heeten, hetzelfde kan niet gezegd worden van dat voor het Huis ten Bosch in Den Haag. Wel heeft de plattegrond verdienste. De schikking der vertrekken om de koepelzaal, aan de verheerlijking van Frederik Hendrik gewijd, is goed geslaagd. Ook de ingang met haar trap is met smaak geordonneerd. Maar de gevels van baksteen zijn allervervelendst en allerminst in overeenstemming met de beteekenis van het bouwwerk. En nu moge men de Villa Farnesina aanvoeren als een voorbeeld, hoe een gebouw van buiten zeer sober, doch van binnen des te fraaier gedecoreerd kan zijn, de vergelijking gaat onzes inziens niet op Daargelaten nog of Jordaens de evenknie van Rafael genoemd mag worden, vertoont de Romeinsche villa, bij allen eenvoud, harmonische lijnen, die Post's werk ten eenenmale mist.

Pieter Post is ook de ontwerper der waaggebouwen te Leiden en Gouda. Het eerste werd in 1658 voltooid, het andere in 1668, en is waarschijnlijk het laatste werk van den in 1669 gestorven meester geweest.

De Waag te Gouda is goed van verhoudingen. Het frontispies, dat den voornaamsten gevel bekroont, het beeldhouwwerk boven den hoofdingang geven er een rijk en toch waardig karakter aan. Deze gevel is in gehouwen steen uitgevoerd; het beeldhouwwerk is door Bartholomeus Eggers gemaakt. Deze beeldhouwer, die overigens niet bijzonder hoog staat, heeft hier in vele opzichten voortreffelijk werk geleverd.

Het beeldhouwwerk van de Waag te Leiden is van 1659—1662 door Rombout Verhulst vervaardigd, die in het gevolg van Quellijn uit Mechelen naar Noord-Nederland was gekomen.

Verscheidene gebouwen van Post, die nog bij zijn leven als koperprenten werden gepubliceerd, bestaan niet meer. Men ziet uit deze prenten, dat de meester voortdurend tusschen twee manieren kiest. Die keuze meenen wij te moeten toeschrijven aan oorzaken buiten zijn wil. Worden de middelen hem eenigszins ruim toegemeten, dan is hij een liefhebber van een pilasterarchitectuur naar Italiaanschen trant. Maar, en dat schijnt nog al dikwijls het geval geweest te zijn, vloeit de bron der financiën minder ruim, dan wordt een baksteenarchitectuur toegepast, die eigenlijk niet veel verschilt van wat wij thans „utiliteitsbouw" plegen te noemen.

Iets soortelijks is ook bij de werken van zijn tijdgenoot Vingboons op te merken. Na diens dood wordt meer en meer de „utiliteitsbouw" uitsluitend toegepast, en ontstaat die eigenaardig nuchtere baksteenstijl, vervuld van den „Geist eines entarteten vornehmen Geschlechts das einen erstaunlichen Mangel an idealem Sinn mit fast orientalischer Abneigung gegen das Strassenlebenverband.". Had het begin der eeuw, hadden zelfs de latere meesters, als Van Campen, Post en Vingboons den voorbijganger nog met schilderachtige of althans rijk gedetailleerde gevels bekoord, nu „verliess man sich ausschliesslich auf den Ehrgeiz des Maurers, die Backsteine mit millimeter-engen Fugen an einander zu reihen."

Post heeft tegen dien stijl blijkbaar gestreden, zooveel hij kon. In vele zijner gebouwen, uit gebakken steen bestaande, heeft hij van gehouwen steen tot verlevendiging en verfraaiing gebruik gemaakt. Doch bij het Huis ten Bosch en bij sommige zijner buitenverblijven moest dit versierende element te zeer achterwege blijven, dan dat een bevredigend effect bereikt zou zijn.

Zoo ziet men in sommige werken van Post reeds de kiemen zich ontwikkelen, die het spoedig verval der Nederlandsche architectuur ten gevolge zouden hebben.

Dit neemt ondertusschen niet weg, dat Pieter Post een zeer talentvol bouwmeester was, die, niet minder dan Jacob van Campen, onze hulde verdient.

Dat hun geboortejaar herdacht moge worden als in September te Zutfen de architecten van thans samen zullen zijn, wij hopen het van harte. Het ware te wenschen dat tevens middelen konden gevonden worden om onze geschiedvorschers, die in de laatste jaren zooveel omtrent de 17e-eeuwsche schilderschool aan het licht gebracht hebben, te nopen hunne aandacht ook eens aan de bouwmeesters van dien tijd te wijden.

Er is zoo weinig, dat vaststaat, omtrent deze architecten bekend, dat het inderdaad tijd wordt hier eenig licht te ontsteken. Daartoe is een archievenstudie noodig, waarvoor den bouwmeesters van thans door de beslommeringen van hun practijk, geen rustige oogenblikken vinden kunnen. Een schoone taak blijft er dus voor die talrijke jonge geleerden, wier roeping het is de goudmijnen, die men archieven heet, te ontginnen.

VERGUNNING TOT BOUWEN.

In de beide vorige nummers werd het adres van den heer D. Veldhuizen aan den Gemeenteraad te Rotterdam, met zijne bijlagen, medegedeeld.

Alvorens deze questie te bespreken, achten wij het noodig er de aandacht op te vestigen, dat de Gemeenteraad van Rotterdam in het vorige jaar zijn sanctie gaf aan het plan tot aanleg van een haven op den Linker Maasoever; deze haven krijgt haar ingang op eenige minuten afstand van Charlois, gaat door het polderland en dwars door Katendrecht en eindigt tusschen Katendrecht en Hillesluis.

De uit te graven grondspecie wordt in de eerste plaats gebezigd om rond de haven tot zeedijkshoogte kaden aan te leggen, welke kaden landwaarts onder flauwe helling afloopen naar het polderland en bestaande wegen en binnendijkjes.

Op dit oogenblik is men reeds druk in de weer de vele perceelen te onteigenen, zoodat weldra de vroegere gemeente Katendrecht met hare talrijke gebouwtjes, erven, schuren enz, een oppervlakte van een Overmaas dorp, zal weggevaagd zijn om plaats te maken voor een nieuw stuk van den grootschen havenaanleg van Rotterdam. De kosten zijn begroot op negen millioen gulden.

Natuurlijk bepaalde iemand als de Directeur der openbare werken dier gemeente zich niet eenvoudig tot het ontwerp der haven en der straten, die daaromheen zullen worden aangelegd, maar hij deelde ook zijn plannen mede ten opzichte van een strook land rondom het onteigende terrein, een strook van ongeveer drie kilometer breedte.

Binnen een betrekkelijk kort tijdsverloop zal Rotterdam zich dus weer mogen verheugen in een nieuwe uitmuntende haven met flinke kaden en losplaatsen doch nu tevens in een prachtigen straataanleg en bouwgrond voor een wijk van ongeveer 150,000 inwoners, een geheel, dat een schitterend getuigenis zal afleggen van de energie van het Gemeentebestuur en het beleid aan het Bureau der gemeentewerken.

De laatste jaren breidde Rotterdam zich aan den Linker Maasoever sterk uit; nu deze grootsche plannen bekend zijn, ligt het voor de hand dat de aandacht der bouwondernemers in hooge mate op de omliggende gronden getrokken wordt, te meer daar de thans op het terrein wonende bevolking hare woningen moet verlaten en daardoor de vraag naar nieuwe gebouwen in den omtrek sterk toegenomen is. Een en ander is oorzaak, dat de waarde der binnen en langs den rivierdijk gelegen landerijen reeds van ongeveer 60 cent tot / 2 per M². gestegen is; er bestaat geen twijfel dat deze prijs nog aanmerkelijk omhoog zal gaan zoodra men met bouwen beginnen kan.

Deze landerijen liggen op het gewone hoog polderpeil en naar het plan van het Bureau der openbare werken dienen zij te worden opgehoogd van af de dijken en de verkeerswegen, die tusschen deze dijken worden aangelegd, in hellingen van 1 à 2 op 100; hierbij valt op te merken dat de Linker Maasoever bij gedeelten is ingepolderd en dus binnen den tegenwoordigen rivierdijk door enkele vroegere dijken doorsneden wordt.

Ging men dus op dit polderland op de gewone manier bouwen, dan zou deze exploitatie finaal tegen de plannen der gemeente ingaan; er zouden bovendien geheele wijken verrijzen, die, daar zij in den eersten tijd niet loozen kunnen op de hoofdriolen, welke aan de bestaande stoomgemalen zijn aangesloten, wellicht tijdelijk gevaar voor de openbare gezondheid zouden opleveren. Het voorkomen van dit kwaad eischt aanzienlijke kosten en — het valt niet te ontkennen — het meerendeel dezer uitgaven komt ten laste der gemeente.

In de eerste afwijzende beschikking op het adres van den heer Veldhuizen heeft men kunnen zien hoe Burgemeester en Wethouders als een afschrikwekkend voorbeeld wezen op den toestand zooals die thans nog in Kralingen bestaat, een toestand die werd geboren in een tijdperk, toen iedereen, die er lust in had, kon bouwen zooals hem goeddacht; het gevolg hiervan was dat aan laantjes en paadjes van de onmogelijkste breedte allerlei woningen verrezen. Er was geen sprake van eischen of bepalingen met betrekking tot den aanleg van straten en rioleeringen, zoodat hier een wijk ontstond, die met recht schandelijk mocht heeten; de minder gunstige toestand der gemeentekas was bovendien oorzaak dat maatregelen, die tot verbetering hadden kunnen leiden, niet konden genomen worden; menig plan, toentertijd voorgesteld, maar wegens gebrek aan financiën onuitgevoerd, kan hiervan ten bewijze strekken. Dit tijdperk, waarin men zich ook om het gehalte van het drinkwater niet bekommerde en een kwalijk riekende lamp of vetkaars de plaats innam van het gasgloeilicht, ligt gelukkig achter ons; maar juist dit voorbeeld leidt er toe alles in het werk te stellen om een herhaling dezer ellende te voorkomen.

Thans echter behoeft gelukkig voor dergelijke woningmisstanden geen vrees meer te bestaan. In plaats van de vroegere concessies, als vrijdom van belasting voor de eerste jaren, worden aan de vergunning tot bouwen geen geringe eischen verbonden; zoo bepaalt de bouwverordening o. a., dat de aanleg van straten op een minimum-breedte van 10 M. en onderling op een minimum-afstand van 20 M. moet geschieden en dat deze goed bestraat, gerioleerd, verlicht en van brandkranen voorzien moeten worden. Waar het slechts eenigszins mogelijk is dwingen de verordeningen op het onderhouden van wateren en slooten en op de reinheid en gezondheid tot aansluiting aan de gemeentelijke riolen. Men ziet er thans volstrekt geen been meer in aan de gemeentekas tienduizenden te vragen voor werken van algemeen nut, ja zelfs voor het genoegen van het publiek, terwijl vroeger bij de aanvraag van enkele armzalige honderde guldens hemel en aarde moesten bewogen worden. Gas voor verlichting en verwarming is een levensvoorwaarde geworden; zonder zuiver drinkwater zou men het onmogelijk meer kunnen stellen, ja de gezondheidspolitie is volstrekt niet angstvallig met de bedreiging een woning onbewoonbaar te verklaren als zij niet van goed drinkwater is voorzien.

Hoe doeltreffend en zegenrijk in haar gevolgen deze verordeningen ook zijn, toch zijn zij niet bij machte om den goeden uitleg van een nieuw stadsgedeelte te verzekeren; bovendien kunnen zij niet voorkomen dat de gemeente jaarlijks schatten moet besteden aan het aanleggen, verbreeden of verbeteren van hoofdwegen, pompwerken, hoofdriolen, beplantingen enz., aan het onderhoud van door bouwondernemers in slechten grond aangelegde en — om erger te voorkomen — door de gemeente overgenomen straten en rioleeringswerken, alle uitgaven waartegenover geen bate van beteekenis staat; immers het is bekend dat te Rotterdam het aantal vermogenden door verhuizing naar Den Haag, Nijmegen enz. hoe langer hoe meer slinkt en dat hier bijna alleen gebouwd wordt voor hen, wier inkomen weinig of niet belastbaar is.

Een dergelijke stand van zaken komt in het koet hierop neer, dat de waarde der bouwterreinen met een vermenigvuldigingscijfer van 3 of 4 stijgt, dat het karretje der bouwondernemers op een zandweg rijdt en de gemeentekas het kind der rekening wordt. Kan het daarom verwondering wekken als het Gemeentebestuur als het ware gedwongen wordt maatregelen te nemen, die soms aan het onrechtvaardige grenzen? Wij gelooven van niet en prijzen het wanneer de gemeente de overname weigert van straten die niet voldoen aan de eischen, door een goed verkeer gesteld, die geen behoorlijke rioleering en afwatering hebben en die niet aan bescheiden voorwaarden ten opzichte van welstand voldoen. Wij keuren het best, dat de gemeente gas en water en zelfs de aansluiting aan de riolen weigert aan eigenzinnigen en speculanten, wien het alleen om de grootst mogelijke winst te doen is en die op de onbeholpenste wijze wegen en straten projecteeren. Wij vinden het uitstekend als het Gemeentebestuur met hand en tand vasthoudt aan een goed plan en door elk geoorloofd middel tracht de uitvoering er van tot stand te brengen, maar wij zouden het moeten laken als Burgemeester en Wethouders, om welke reden van openbaar belang ook, voorwaarden gingen stellen die strijden met de bestaande verordeningen, of het goed recht der burgerij in gevaar zouden brengen.

Wij hopen niet verkeerd verstaan te worden: wij zijn voor elken wettigen weg die er toe leiden kan verkeerdheden te voorkomen; ja, wij gaan gaarne mede met het systeem van mee- of tegenwerking ter bereiking van een algemeen belang, maar wij achten het ongeoorloofd voor dit doel wet en verordeningen geweld aan te doen.

Wat nu het plan van Veldhuizen betreft, brengen wij in herinnering dat deze bouwondernemer op een stuk land in den Varkenoordschen polder 166 woningen wil bouwen; dit land wordt door een sloot en een weg beneden den dijk van dezen gescheiden, terwijl genoemde dijk tot de rivier de Maas een voorland heeft van ongeveer 300 M.; de halve sloot met weg en dijk behooren aan genoemden polder en het voorland aan derden; het eigendom van Veldhuizen ligt op R. P. en behoort tot het terrein, dat blijkens het in den aanvang van dit artikel omschreven plan van de vermoedelijke dijkshoogte van 4.25 boven R. P. onder de helling van 1 à 2 op 100 afloopt.

Het kon wel niet anders of het voornemen van Veldhuizen, dat geheel tegen het plan van B. en W. indruischt, moest dezen sterk tegenstaan, maar wij achten het onverklaarbaar dat het Dagelijksch Bestuur, nu er niet door eene tijdige en wettelijke regeling aan een ieder bekend is gemaakt dat de *tot heden gevolgde wijze van bouwen* niet meer toelaatbaar was, geen andere middelen heeft te baat genomen om te verkrijgen dat in Veldhuizen's plan eene zoodanige verandering werd gebracht dat het althans eenigszins in overeenstemming kwam met het ontwerp der Gemeente.

Thans eischen Burg. en Weth. van Veldhuizen:

1o. Ophooging van zijn terrein tot 4.25 M. + R. P., terwijl de bouwverordening R. P. aangeeft.

2o. Ophooging van het binnentalud van den dijk, tot 4.25 M. + R. P. welke ophooging afdamming van den weg benedendijks en de bermsloot medebrengt, ofschoon de verordening van dergelijke ophoogingen niet spreekt en het voor de hand ligt dat het Polderbestuur daartegen onoverkoombare bezwaren zal maken en deze wijze van werken nimmer zal gedoogen.

3o. een rioleering dwars door den polderdijk naar de Maas, voor den afvoer van hemel- en huiswater en fecaliën, waartoe het waterschapsbestuur wel nimmer vergunning zal verleenen; bovendien behoort óf de wijze van afvoer van hemel- en huiswater naar de polderslooten niet tot de competentie van het Gemeentebestuur, of wel zij wordt toegelaten volgens de bepalingen der verordening, die in geheel gelijke gevallen voorschrijft dat de afvoer van het huiswater naar zinkputten en die van de fecaliën naar beerputten moet geschieden.

Als zij de bedoeling hadden gehad aan Veldhuizen het bouwen te verbieden, zouden Burgemeester en Wethouders wel een anderen vorm gekozen hebben, maar het is onmogelijk tegen te spreken dat door de genomen beschikking adressant het bouwen feitelijk onmogelijk is gemaakt.

Hadden wij aanleiding den rechtvaardigheidszin en den eerbied voor de wet van het Dagelijksch Bestuur te wantrouwen, dan zou het ons voorkomen dat dit College in deze te ver is gegaan; nu daarvan geen sprake kan zijn, moeten wij aannemen dat de gestelde eischen wel op den een of anderen wettigen grond zullen steunen, een grond die voor gewone stervelingen niet te ontdekken en ook niet te vinden is in de in zake Veldhuizen genomen beschikking. Wij moeten dus de inlichtingen afwachten, die B. en W. goedvinden zullen aan den Raad te geven. Zijn deze inlichtingen van dien aard dat aan het besluit niet te tornen valt, dan is het niet tegen te spreken dat de tweede stad in ons vrije vaderland verordeningen bezit, welke toelaten dat dezelfde woorden voor de bewoners van den Linker Maasoever de rechten, hen door de wet gewaarborgd, annuleeren, maar die tevens voor de bewoners van den Rechter Maasoever verzekeren.

Wij gelooven vast en zeker dat dergelijke verordeningen onmogelijk kracht van wet kunnen hebben; mocht dit onverhoopt wel het geval zijn, dan vinden wij ze *onredelijk* in *hooge mate*.

Hier wordt voorgeschreven directe loozing op de Maas voor gronden binnendijks en ophooging van polderland tot zeedijkshoogte; het onmogelijke wordt geëischt en de weg tot overleg, zoo menigmaal met veel succes bewandeld om het *goede* te verkrijgen, verlaten, alleen uit overdreven vrees voor toestanden van *tiidelijken* aard.

Honi soit qui mal y pense.

DE WESTERKERK TE ZAANDAM.

Er schijnt hoop te bestaan, dat de bedreigde Westerkerk te Zaandam behouden blijft. Niet alleen het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap is er voor in de bres gesprongen, maar ook de Commissaris der Koningin in Noord-Holland, Mr. G. van Tienhoven, heeft krachtige pogingen aangewend, om het monument te redden.

HH. kerkvoogden ontvingen Dinsdag een telegram van den Commissaris der Koningin, waarbij zij uitgenoodigd werden Woensdag met hem te confereeren over de voorgenomen sloopingvan het kerkgebouw. Aan die uitnoodiging werd gehoor gegeven en de vijf kerkmeesters, met twee notabelen en de gemeentearchitect begaven zich dien dag naar Haarlem.

Nadat de Commissaris kennis genomen had van de plannen en teekeningen, stelde Z. Ex. voor de verkooping uit te stellen, opdat van Rijkswege nogmaals een onderzoek kon worden ingesteld naar den toestand der fundeering, enz. Indien toch dit onderzoek gunstig uitviel, bestond alle mogelijkheid, dat er rijkssubsidie voor de reparatie van het kerkgebouw zou worden verstrekt.

HH. kerkvoogden besloten daarop aan het verlangen van Z.Ex. den Commissaris der Koningin te voldoen.

Wij twijfelen er niet aan, of het onderzoek zal gunstig uitvallen, en de rijkssubsidie zal worden toegekend.

Hulde dient gebracht te worden aan den heer Jhr. Mr. Victor de Stuers, aan wiens onvermoeid optreden Zaandam het behoud van een zijner weinige gedenkstukken te danken zal hebben.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Op de Bakkerijtentoonstelling alhier is met de vergeld-zilveren medaille bekroond de heer Robbert Kalff, te Amsterdam, voor zijne inzending van een roet- en vonkenvanger; tevens werd genoemden heer eene zilveren medaille voor een ventilator met lucht-injecteur toegekend.

— Deze week vierde de heer H. L. Boersma zijn 25-jarig jubileum als directeur der Ambachtsschool. In het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen werd de jubilaris, met echtgenoote en kinderen, door eene commissie ontvangen, en door de aanwezige bestuursleden, de heeren Godon, Joh. Gram en Ykema, en de talrijke oud-leerlingen met eene hartelijkheid begroet, die getuigde van de sympathie en waardeering, welke de heer Boersma geniet. Door den heer Joh. Schmidt werd hij namens de oud-leerlingen toegesproken en hem hulde gebracht voor alles wat hij voor de Haagsche Ambachtsschool heeft gedaan.

Niet bij een hulde in woorden hadden de oud leerlingen het echter willen laten en daarom boden zij den heer Boersma en diens echtgenoote een fraai eikenhouten buffet aan, met Delftsch aardewerk gemeubleerd, zoomede een pendule van blauw porselein en daarbij behoorende candelabres. Een fraaie opdracht in lijst was bij dit geschenk gevoegd.

De heer Boersma bedankte, ook namens zijne echtgenoote en kinderen, voor deze hartelijke ontvangst, die hem tot in de ziel had getroffen, en voor het geschenk. Met de verzekering zijn beste krachten aan de Haagsche Ambachtsschool te zullen blijven wijden, besloot de jubilaris zijn antwoord.

Rotterdam. Het voorstel tot tijdelijke uitbreiding van het personeel bij de bouwpolitie met één inspecteur, werd door den Gemeenteraad aangenomen.

Nijmegen. De Gemeenteraad heeft goedgekeurd het ontwerp van den gemeente-architect, den heer J. J. Weve, voor den bouw van een openbaar slachthuis. De kosten zijn geraamd op ƒ 243,450.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië zijn:

overgeplaatst naar de directie, de ingenieur 2e kl. J. J. van Dreveldt; naar de residentie Krawang, de adjoint-ingenieur A. M. Valkenburg; van het gouvernement Celebes en O. naar de residentie Pasoeroean, de opzichter 2e kl. C. H. Bergamin; van de residentie Pasoeroean naar het gouvernement Celebes en O., de opzichter 2e kl. S. J. Fischer.

— Bij den dienst van het mijnwezen in Nederl.-Indië is ontslagen eervol de tijdelijke opziener J. D. Doorman.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 September, C. H. B. Tollenaar, te Haarlem, benoemd tot barcelambtenaar der 3e kl. van den Rijkswaterstaat.

— Bij kon. besluit is tot 31 Januari 1899, benoemd tot leeraar aan de rijks hoogere burgerschool te Alkmaar, J. P. Quant, ingenieur tweede klasse in Nederlandsch-Indië, thans met verlof hier te lande.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, is aan den tijd. adj.-ingenieur L. van Krimpen met ingang van 1 October a.s. eervol ontslag verleend; is G. den Adel te Heusden benoemd tot buitengewoon opzichter bij het herstellen van de brug voor gewoon verkeer over de Maas te Venlo en is de adj.-opzichter C. J. Durieux te Hoek van Holland belast met het toezicht op het groot scheepvaartwater in het Scheur.

— Tot leeraar voor den scheepsbouw, de werktuig- en stoomwerktuigkunde en het rechtlijnig teekenen aan de Zeevaartschool te Rotterdam is door den gemeenteraad benoemd den heer L. N. de Bruyne.

— De heer S. J. Veenstra, scheepsbouw- en werktuigkundig ingenieur bij het departement van koloniën in Oost-Indië, is te Amsterdam gedetacheerd om zich van verschillende werken op de hoogte te stellen, die ten behoeve van het Rijk op de marinewerf en bij particulieren worden uitgevoerd.

— Met ingang van 1 September, zijn voor den tijd van een jaar benoemd tot assistenten voor de scheikunde aan de Polytechnische School te Delft, D. Bisschop, te Amsterdam, en G. B. van Kampen, te Gouda.

— Benoemd tot leeraar in het handteekenen aan de H. B. school en burger-avondschool te Delft de heer B. A. Bongers, te 's-Gravenhage. Met den benoemde stonden op de voordracht de heeren A. van Weezel Errens, te Tilburg, en A. Koppejan Jr., te Vlissingen.

— In den ouderdom van 78 jaren is overleden de architect Charles Garnier, vooral bekend door zijn voornaamste werk: de Groote Opera te Parijs.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ingenieur bij de gemeentewerken te Utrecht. Jaarwedde ƒ 2000 à ƒ 3000. Vereischt worden: diploma van civiel-ing. en practische bekwaamheid; kennis der werktuigkunde strekt tot aanbev. Inl. bij den directeur der gemeentewerken. Adres op zegel vóór 10 Aug. aan den Burg. (*Zie adv. in dit no.*).

— Adjoint-ingenieur voor het stoomwezen. Aanv. jaarwedde ƒ 1200. Zij, die aan het in September te houden examen wenschen deel te nemen, moeten zich daartoe vóór 15 Augustus e. k. bij gezegeld adres bij den Minister van Waterstaat, aanmelden met opgave van naam en woonplaats en onder overlegging hunner geboorte-akte.

— Directeur aan de in te richten ambachtsdagschool te Tiel. Aanv. jaarwedde ƒ 1200. Vereischten: voldoende kennis van de practijk der te onderwijzen vakken en bekwaamheid in het vaktekenen-onderwijs. Adres vóór 1 September aan den secretaris der school G. A. Scholten, te Tiel. (*Zie adv. in dit no.*)

— Opzichter van den Prov. Waterstaat in Groningen. Aanv. jaarwedde ƒ 1200. Adres op zegel vóór 15 September aan heeren Gedeputeerde Staten. (*Zie advert. in dit no.*)

— Een bekwaam koperslager P. G. en een smid, aan eene fabriek in Twente. Adres Bureau dezes onder motto „*Twente*". (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Opzichter der landsgebouwen. Aanv. jaarwedde ƒ 1000. Inl. bij den rijksbouwm. in het 2e district te 's Gravenhage. Adres op zegel, vóór 22 Aug. aan het Depart. van Waterstaat, Handel en Nijverheid (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Iemand voor het bureau van een architect, tevens timmerman, benevens opzichters, bij voorkeur goede uitvoerders. Adres lett. W H L, Algem. Advert-bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Bouwkundig opzichter-teekenaar voor 5 maanden. Salaris ƒ 80 per maand. Adres letter R, boekhandel Gebr. Van Bredenode, Haarlem. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Directeur der gemeentelijke gasfabriek te Assen. Jaarwedde ƒ 1400 en vrije woning of ƒ 300. Stukken vóór 10 Aug. inzenden aan den Burgemeester.

— Bekwaam teekenaar. Adres letter B O, Bureau dezes. (*Zie adv. in dit no.*)

— Bekwaam machinetoekenaar. Adres de firma W. H. Jacobs, te Haarlem.

— Adsistent-leeraar voor hand- en rechtlijnig teekenen, aan de Burgeravondschool te Amersfoort. Jaarwedde ƒ 500. Adres Burg. en Weth. vóór 15 Aug.

— Twee opzichters ged. 1898. Salaris ƒ 90 en ƒ 70 per maand. Adres, liefst in persoon, uiterl. 15 Aug., aan den ingen. der gemeente 's Hertogenbosch. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar over achtereenvolgende weken kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de verzending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een bouwkundig opzichter-teekenaar, zoekt wegens beëindiging der tegenwoordige werkzaamheden als zoodanig plaats. Brieven onder n°. 45, Bureau dezes. 1)

— Bekwaam bouwkundig opzichter of uitvoerder. Adres lett. W L. D, Algem. Advert.-bureau Nijgh en Van Ditmar Rotterdam. (*Zie adv. in dit no.*) 1)

— Iemand oud 25 jaar, wegens afloop der werkzaamheden met Sept. veranderen moetende van betrekking, biedt zich aan voor opz. of uitvoerder. Brieven onder n°. 46, Bureau dezes. 1)

HYDRAULISCH GEPERSTE
Geruite Trottoirtegels
en
IJZERHOUDENDE
vlakke Trottoirzerken
de beste bestrating voor Trottoirs, Pakhuizen, Pleinen, Spoorwegperrons etc.
Uitsluitend verkrijgbaar bij:
G. F. DEURVORST.
Boompjes No. 82.
ROTTERDAM.
Prijsopgaven en monsters worden op aanvraag gaarne kosteloos verstrekt.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Industrie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

Een *TIMMERMAN* en *AANNEMER* vraagt

een bekwaam TEEKENAAR.

Zij die bij een Architect geweest zijn, hebben de voorkeur. Franco brieven aan het Bureau van dit Blad onder lett. B O.

Om ***onmiddellijk*** in dienst te treden, worden voor den duur van 1898 *GEVRAAGD:*

Twee OPZICHTERS

tegen eene belooning van **f 90** en **f 70** per maand. Kennis van waterbouwkunde strekt tot aanbeveling. Zich te adresseeren, liefst in persoon en met uitvoerige referentiën, ***uiterlijk 15 Augustus e. k.*** aan den Ingenieur-Architect der gemeente *'s-Hertogenbosch.*

Er biedt zich aan een **bekwaam**

Bouwkundig Opzichter

of ***uitvoerder.*** De beste getuigschriften staan ten dienste.

Brieven franco letters W L D. Algemeen Advertentie-Bureau NIJGH & DITMAR, *Rotterdam.*

Ambachtsschool.

Aan de in te richten Ambachtsschool te **Tiel** wordt GEVRAAGD:

een DIRECTEUR.

op een jaarwedde van **f 1200**, met uitzicht op verhooging.

Vereischten: Voldoende kennis van de Praktijk der te Onderwijzen Vakken en Bekwaamheid tot het geven van Onderwijs in het Vakteekenen.

Sollicitatie-stukken in te zenden bij den ondergeteekende, *vóór 1 September e. k.*

Persoonlijk bezoek wordt eerst gewenscht ná nadere oproeping.

Namens het Bestuur der School,

G. A. SCHOLTEN, *Secret.*

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Utrecht* roepen op solliciteanten naar de vaste betrekking van

Ingenieur bij de Gemeentewerken,

op een jaarwedde van **f 2000** minimum en **f 3000** maximum.

Vereischten zijn: bezit van het Diploma van Civiel-Ingenieur en praktische bekwaamheid als zoodanig, terwijl kennis van- en ervaring in de Werktuigkunde tot aanbeveling strekt.

Op zegel gestelde verzoekschriften worden ingewacht bij den Burgemeester van Utrecht vóór 16 Augustus 1898.

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij den Directeur der Gemeentewerken, die elken werkdag tusschen 9 en 12 uur te spreken is aan het Stadstimmerhuis, Achter Klarenburg.

Provinciale Waterstaatsdienst in GRONINGEN.

De Gedeputeerde Staten der provincie Groningen roepen bij deze Sollicitanten op naar de betrekking van ***OPZICHTER*** van den PROVINCIALEN WATERSTAAT in **algemeenen dienst**, standplaats *Groningen*, aan welke betrekking eene jaarwedde van **f 1200** zal worden verbonden, welke tot **f 1800** zal kunnen worden verhoogd, zoomede eene vergoeding voor reis- en verblijfkosten, waarvoor de benoemde wordt gerangschikt in de vierde klasse van het Koninklijk besluit van den 5n Januari 1884 (*Staatsblad* No. 4).

Zij die voor deze betrekking in aanmerking wenschen te komen, zullen zich ***vóór 15 September a. s.*** bij gezegeld adres tot hun college hebben te wenden, terwijl zij, met wie een persoonlijke kennismaking verlangd wordt, daartoe na gemeld tijdstip eene uitnoodiging zullen ontvangen.

De Hoofdingenieur J. M. W. VAN ELZELINGEN, te *Groningen*, verstrekt desgevraagd nadere inlichtingen.

GRONINGEN, den 22 Juli 1898.

De Gedeputeerde Staten voornoemd,

GEERTSEMA, *Voorzitter.*

SYBENGA, *Griffier.*

Houtbereiding tegen bederf

Kyaniseerinrichting.

H. LENSINK,

HOUTHANDEL, ARNHEM,

levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)

Basterwerken, Schuttingen, Vlooren Vloerribben, Broeibakken, enz. enz.

Eenig zeker werkend reuk- en kleurloos middel.

Goedkoopste Bevloering.

Het **beste** en **goedkoopste** adres voor **MOZAIEK en EFFEN CEMENTTEGELS** is

A. OOSTHOEK & ZOON.

te Alfen a/d. Rijn.

Vraag dezelfdenblaat en prijzen, gratis en franco.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845

's GRAVENHAGE, ***Kerkplein***, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

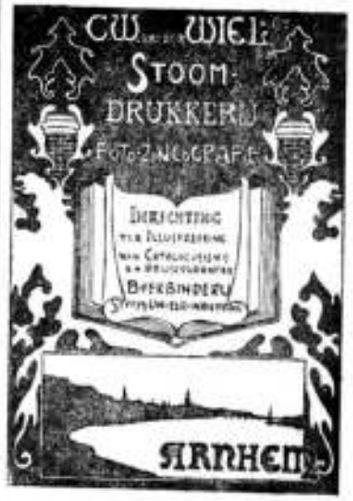

L. van der Hoorn,

DONKERSTRAAT 17, UTRECHT.

Fabriek van ELECTRISCHE SCHELLEN, NUMMERBORDEN, TELEPHONEN, BLIKSEMAFLEIDERS enz.

Complete installatiën voor GALVANOPLASTIEK, VERNIKKELEN, VERGULDEN, VERZILVEREN enz.

DYNAMO'S, ELEMENTEN, SLIJPSCHIJVEN, CHEMICALIEN, APPARATEN enz.

Begrootingen, Prijscouranten enz. gratis.

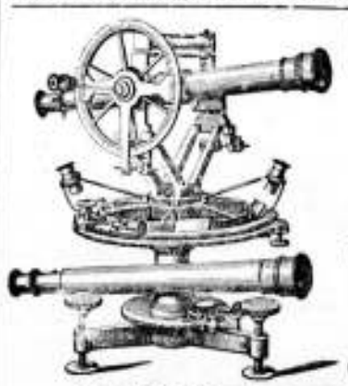

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde

Peilschulen.

WEEGWERKTUIGEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

35ste JAARGANG N°. 33. ZATERDAG, 13 Augustus 1898.

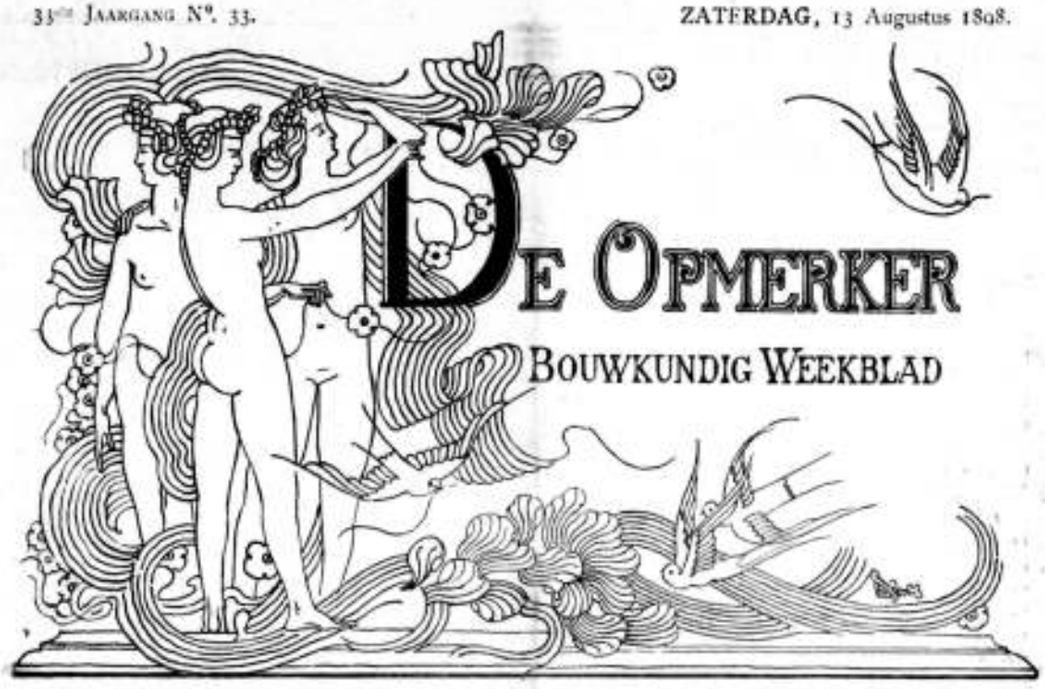

REDACTEUR F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Zijde Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland f 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling f 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling f 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van tusschenlingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

SIC TRANSIT.

De tijding, dat Charles Garnier overleden is, voerde ons weer naar de dagen onzer jonkheid terug.

Garnier was „de" opera, en „de" opera was Garnier. De bouwmeester had ook wel andere werken gemaakt, maar deze werden gansch en al verduisterd door die eene schepping.

Waar is de tijd gebleven, dat de bouwkundige wereld vervuld was van dit werk! Nog geen vijf-entwintig jaar bestaat het en reeds is het verouderd. Wel is, wat schittert, slechts voor het oogenblik geboren.

De opera was pas een paar jaar in gebruik, toen wij, naar Parijs gegaan, haar voor het eerst zagen. De kalksteen was nog wit en gaaf, het verguldsel had nog den glans der nieuwheid, het gekleurde marmer had nog den nadeeligen invloed van de Parijsche atmosfeer niet ondervonden. Wat waren wij vol bewondering! De trap, de zaal, de foyer, wij konden er ons niet zat aan zien.

Later kwamen wij nog verscheidene malen in de Fransche hoofdstad. Telkens vonden wij de opera meer vervallen, minder mooi dan vroeger. Lag het aan het slechte onderhoud, of was onze smaak veranderd? Vermoedelijk waren beide oorzaken in het spel.

Wat aan Garnier's werk ons telkens sterker trof, was het gemis aan distinctie. De details, ziedaar des bouwmeesters zwakke zijde. Want het plan als geheel blijft altijd nog voortreffelijk. De naar buiten zichtbare afscheiding van hoofdtrap, zaal en tooneel was een zóó gelukkige vinding, dat zij bij alle later gebouwde schouwburgen navolging heeft gevonden.

Maar die details! Laten wij het maar erkennen, toen „Le nouvel opéra de Paris" in 1875 als folioplaatwerk verscheen, hebben wij er mede gedweept. Velen onzer hebben er zich zelfs op geinspireerd, al willen zij dat nu misschien niet meer weten. In Frankrijk heeft die bewondering tot op den huidigen dag voortgeduurd. Geen leerling van de Ecole des Beaux-Arts is er, of hij brengt, waar hij kan, wat Garnier-motieven te pas. Doch bij ons heeft de opera al lang afgedaan.

Wij herinneren ons nog hoe, toen in 1880 „Architectura" haar zilveren feest vierde en ook een boottocht werd ondernomen, de opera te Parijs ter sprake kwam. Over het algemeen was men toen nog in den moesson der bewondering. Slechts de oude heer Cuypers, nog geen „doctor", wees op de gebreken, die Garnier's werk aankleefden. Velen, die toen met hem van meening verschilden, zijn sedert tot zijne zienswijze bekeerd.

Het tooneel en de „waarheid" leven op een gespannen voet. Schermen van papier willen voor landschappen en paleizen doorgaan, menschen in maskeradepakken willen zich uitgeven voor koningen, markiezen, engelen, verraders of duivels. Daarom moet, wien het alleen om „waarheid" te doen is, zich in den schouwburg noodzakelijk ergeren over den valschen schijn.

Waar zoo weinig, of liever volstrekt geen waarheid van binnen wordt gevonden, is het een onredelijke eisch, dat van buiten die waarheid zal blijken. Een schouwburg, gebouwd naar de beginselen van Viollet-le-Duc, is eenvoudig ondenkbaar. Buiten veel kunst- en vliegwerk kan men het niet stellen.

Maar de versiering kan toch op verschillende wijzen geschieden. Garnier heeft het in de veelheid der motieven gezocht; elders heeft men, en met gelukkiger uitslag, groote soberheid betracht.

Dat de gevel in zijn hoofdlijnen niet gelukkig mag heeten, is al van den aanvang erkend. De trapzaal vond echter des te meer bewondering. En nog op het

oogenblik, al is het goud mat geworden, al is de frischheid van het kleureffect grootendeels verdwenen, is de trapzaal als ensemble verrassend als men haar voor het eerst betreedt. Evenwel, men moet niet gaan ontleden, want dan blijft er niets van over. Reeds spoedig treft het, dat zaal en trap in geen innig verband met elkander staan. Denkt men zich de trap uit de zaal weg, dan blijft er een ruime hooge hal. De trap was voor den ontwerper min of meer een noodzakelijk kwaad, een motief, waarmede hij moeite had, om het in het overige te doen passen. De trapzalen der Italiaansche Renaissance, ja van den Barok-tijd lokken tot vergelijking uit, en die vergelijking is niet in het voordeel van Garnier. Die oude meesters toch hebben al spelende bereikt, wat hem onmogelijk viel, namelijk trap en trapzaal tot één ondeelbaar geheel te maken.

Voor de versiering der wanden van de trapzaal heeft Garnier gekoppelde zuilen, op pijlers rustende, gekozen. Van dit motief heeft de Renaissance dikwijls veel partij getrokken, en daarom was het van den Franschen bouwmeester goed gezien, zijn geluk ook eens daarmede te beproeven. Evenwel, hij bedierf zijn effect door tusschen de zuilen twee hoog galerijen te ordonneeren, door ter hoogte van de pedestallen gebogen balkons naar voren te doen springen. Het is waar, dat de schouwburgzaal met hare loges die galerijen noodzakelijk maakte. Door ze meer achteruit te brengen en door de balkons weg te laten, waren echter de groote lijnen beter bewaard gebleven. Bepaald onbeholpen is de wijze, waarop het bordesportiek met zijn caryatiden tusschen de zuilen werd gewrongen.

In de écoinçons van de trapzaal begint het plastisch ornement op te treden, „Ce ne sont que festons, ce ne sont qu'astragales", kan men met Boileau bij het aanschouwen dier versiering uitroepen. Alles is dik opgelegd, arm van vinding, ongevoelig gedaan; het karakter is dat van den parvenu, dat van de demimondaine. Een banale en zware lijst draagt het gewelf, waarin zich de bogen, doch nu veel forscher gedetailleerd, nog eens herhalen.

Wat overal ontbreekt is schaal. De ontwerper, uitgaande van het overigens goed beginsel, dat wat ver van den beschouwer komt, krachtiger behandeld dient, is in overdrijving vervallen. Daarom drukt nu het gewelf als een zware last op den onderbouw, terwijl het als een lichte tent daarboven behoorde te zijn uitgespannen.

Als men zoo de andere deelen van het gebouw ontleedt, komt men tot een zelfde resultaat. Garnier is geen novateur geweest. Zijn ontwerp is samengesteld uit de elementen, die, onder den invloed van de Ecole des Beaux Arts al ruim een halve eeuw uit ende na plegen gebruikt te worden en die, de ontwerpen voor de tentoonstelling van 1900 bewijzen het, vermoedelijk nog langen tijd in de twintigste eeuw zullen dienst doen. In het detail is het „neo-grec" onmiskenbaar. Doch Garnier heeft deze stijl-nuance, die bij Labrouste en Duc zulk een streng karakter toont, iets particuliers weten te geven, iets wufts, om niet te zeggen iets ordinairs. Slechts het zware, dat als een der kenmerken van het »neo-grec" moet worden aangemerkt, is ook bij de details van de opera te vinden.

De opera verzinnelijkt het tweede Keizerrijk, al valt haar voltooiing onder de Republiek. De tijd van Napoleon III, Eugenie, De Morny, Cora Pearl, Offenbach, Gounod en Hortense Schneider, de tijd der crinolines en der tudor-hoedjes, de tijd van het „après nous le déluge" heeft in de Opera zijn monument.

Indertijd heeft Pierre Dhure een aardige karakterschets van Garnier gegeven. Wij laten die hier volgen.

***

Men kan zich Garnier zonder Parijs voorstellen, maar Parijs zonder Garnier is iets, dat moeilijk denkbaar is. (Helaas, nu zal de Fransche hoofdstad het toch zonder den bouwmeester moeten stellen. *Red.*)

De populaire kunstenaar maakt een integreerend deel van de hoofdstad uit; hij completeert haar, hij geeft haar eerst de rechte kleur. Evenals de specerijen, die de lekkerbekken bij alle spijzen verlangen, moet hij ook overal zijn. Hebben wij een beroemd man door den dood verloren, gauw wordt Garnier gehaald. Men behoeft zich slechts het mausoleum van Victor Hugo onder den Arc de Triomphe voor den geest te halen, om zich te herinneren, op hoe treffende wijs het aan de algemeene verslagenheid uitdrukking gaf. Zijn wij verheugd, Garnier komt en weet ook aan de vreugde iets bezielends te geven. Denkt maar aan de „geschiedenis van de menschelijke woning", die met haar aardige speelgoedhuisjes de brutale pijlers van den Eiffeltoren wat opvroolijkte.

De regeeringen, de ministers komen en gaan, doch Garnier blijft en men vraagt zich met bezorgdheid af, hoe Parijs zich zal redden als die drommelsche vent eindelijk eens naar betere gewesten verhuist — wat misschien wel nooit gebeuren zal. Wie weet? (Wij weten nu, helaas, dat de schrijver een slecht profeet was. *Red.*)

Men moet hier echter niet uit willen afleiden, dat de bouwmeester van de opera een man van het „Tout Paris" zou zijn, een wereldling, een boulevardier, iemand die zich viermaal per dag verkleedt, die bet five o'clock tea van de groote dame verlaat, om ten zes uur absinth te gaan slurpen bij Tortoni (sedert verdwenen. *Red.*), en die van het concours hippique naar de première van een schouwburg gaat, of iemand die, met een onberispelijken cylinder op een „vernissage" bezoekt, of wel wedrennen of zeebadplaatsen, als „very select" bekend, met zijn tegenwoordigheid vereert. Men zou zich ten eenenmale vergissen. Garnier is een werkezel, die volstrekt geen tijd heeft, om zich met de mode op te houden. Zijn temperament is volstrekt niet „fin de siècle", hij voelt zich niet thuis in de Avenue de Villiers, waar de voorname demimondaines wonen, hij wil ook geen kunstenaar á la mode zijn.

Neen, er zit in hem nog iets kwajongensachtigs, waardoor hij eigenlijk meer tot de romantische vagebonden uit den tijd van Cabrillon behoort. Zijn onveranderlijke korte jas, zijn omgeslagen boord, zijn los gestrikte das en zijn slappe hoed passen volstrekt niet in het high life.

Hij houdt van het leven, hij lacht gaarne, hij maakt woordspelingen als wijlen Christan, kent alle liedjes uit de nieuwste vaudevilles zoo goed als Toché, hij is onverbeterlijk in zijn spotternijen, hij gebruikt de ongegeneerd naturalistische taal, die op de ateliers in zwang is. Garnier doet zijn handschoenen slechts aan, als bij treurige plechtigheden de etikette dit vereischt. Hij zal binnen een kwartier zelfs de hoogst geplaatste personen met „oude jongen" aanspreken, hij is met een natten vinger te lijmen, om met een mirliton naar de kermis te Neuilly te gaan, en dan, gekleed in het plechtgewaad van het Institut de France, welks lid hij is, in een draaimolen te gaan zitten, om met zijn academischen degen naar den ring te steken.

Zijn verbrande gelaatskleur, zijn groote Condé-neus, zijn lange, wilde haren, zijn zenuwachtige mond, zijn eigenwijze onderkin, zijn heldere oogen, zijn

scherpe trekken, dit alles te zamen geeft een geheel, dat een zoo groot mogelijke tegenstelling vormt met het schoon van den zanger Capoul of van „la belle Fatma" uit de Cafés concert, doch dat tevens zóó karakteristiek is, dat wie Garnier eens gezien heeft, hem nooit meer vergeten zal.

De ontmoeting met den meester is overigens wel geschikt om zelfs den slechtst gehumeurden mensch te treffen; zijn warm temperament zou zelfs de Noordpool doen ontdooien. Deze commandeur van het Legioen van Eer, dit lid van het Institut de France, deze president van de Société Centrale des Architectes, deze inspecteur des Bâtiments Civils en, wat het merkwaardigste is, deze groote kunstenaar heeft volstrekt geen pretentie en is nooit slecht geluimd. Hij is in het minst geen paus, doch de rondheid, de eenvoud, de hartelijkheid, de gemoedelijkheid zelf. Dienstvaardig voor ieder, loopt hij het vuur uit de sloffen om zijn vakgenooten te kunnen helpen en tracht hij zijn hooge positie slechts daarvoor te gebruiken om den lager geplaatsten het leven zooveel mogelijk dragelijk te maken. Hoeveel vergissingen heeft hij niet weten te herstellen! Hoeveel onhandigheden te vergoelijken! Hoeveel menschen, wier toekomst verloren scheen, heeft hij niet gered!

Garnier bewoont een bescheiden appartement op den Boulevard Saint-Germain. Men ziet daar schetsen van zijn vrienden, wat pleisterbeelden, wat bronswerk en eenige herinneringen aan Italië, doch overigens onderscheidt zijn interieur zich niet van dat, waarin het eerste het beste burgergezin het leven slijt. Hij leeft daar met zijn zoon, die ingenieur moet worden, en met zijn vrouw, die even lieftallig als ontwikkeld is. Als een eenigszins voornaam aannemer Garnier bezoekt, kan hij een glimlach niet weerhouden. Hoe kan een bouwmeester, door wiens handen zoovele millioenen zijn gegaan, zoo eenvoudig moeten leven?

Maar particuliere praktijk heeft Garnier haast niet gehad. Een huis voor Hachette, de Cercle de la Librairie, de villa Bischoffsheim, het Casino te Monte Carlo, een barak te Duinkerken, ziedaar al de particuliere werken, die Garnier heeft uitgevoerd. En daar de Staat niet al te best betaalt, wordt het duidelijk, hoe de bouwmeester van het rijkste monument dezer eeuw zoo bescheiden moet leven.

Garnier heeft maar één gebrek, en dat is zijn afschuw van den vooruitgang, de haat, die hij gezworen heeft aan alles, wat modern is. Als hij reist, dan spijt het hem, dat hij niet van een Romeinsche kar gebruik kan maken, die hij boven een sleeping car zou verkiezen. Deze geestige grappenmaker heeft een kinderlijken eerbied voor allerlei zaken, die volgens velen reeds afgedaan, of althans geen toekomst hebben, als l'Institut, l'Ecole des Beaux-Arts, de medailles, die zij uitdeelt, de Villa Médicis te Rome, waar zij haar bekroonden huisvest. Hij gelooft aan de legende, dat de naturalistische kunst er slechts naar streeft om datgene te verheerlijken, wat door Cambronne in den slag bij Waterloo onsterfelijk gemaakt is.

Dit alles blijft bij hem echter slechts theorie, want deze wilde dweper is zeer liberaal en weet alle uitingen van den menschelijken geest naar waarde te schatten. Evenals in Tartarin van Daudet, vindt men in Garnier twee wezens vereenigd: het eene doet wit, als het andere zwart denkt.

Garnier was de eerste bouwmeester, die met de oude sleur brak en die op logische wijze al de elementen, waaruit een schouwburg noodzakelijkerwijze moet bestaan, ook van buiten zichtbaar heeft gemaakt. Men behoeft geen deskundige te zijn om, al ziet men de opera voor het eerst, toch dadelijk te kunnen zeggen, waar zich de foyer, de zaal en het tooneel bevinden. Nu is een dergelijke innovatie niets anders dan de toepassing van de beginselen van het naturalisme in de architectuur.

Evenals Monsieur Jourdain, le Bourgeois-Gentilhomme, proza sprak zonder het te weten, heeft Garnier zich van naturalistische beginselen bediend, zonder dat hij het bemerkte. Horresco referens!

Maar ga hem dat eens vertellen en gij zult wat zien! De artist, die zoo levendig is als een panclastiet-patroon, die in spierkracht voor geen schijfwerper behoeft te wijken, zou in staat zijn u den heer Francisque Sarcey, den zwaarwichtigen criticus van den *Temps*, iemand van wien hij onafscheidelijk is, naar het hoofd te gooien.

Wat mij betreft, ik laat Garnier zijn eigenaardigheden, die hem niet verhinderen een machtige persoonlijkheid, een knappe kop en een der meest sympathieke menschen te zijn.

***

Pierre Dhure, die in het gewone leven Frantz Jourdain heet, geeft ons hier een zeer sympathiek beeld van den overledene als mensch. Over zijn kunst spreekt de schrijver bijna niet, misschien wel, omdat hij zich slechts ten deele daarmede kon vereenigen.

Garnier is in ieder geval een man van groote beteekenis geweest. Zijn dood beduidt voor Frankrijk een groot verlies.

NIEUWE KUNST.

Wij hebben onlangs de meening van een drietal Weener architecten omtrent „nieuwe kunst" besproken. De opstellen dier heeren waren de bekroonde antwoorden, op eene prijsvraag ingekomen. Er was ook nog een vierde opstel door de beoordeelaars voor publicatie aanbevolen. Die publicatie is nu geschied, en zoo verneemt men dan, hoe de heer Victor Höfert over de quaestie denkt.

Meer nog dan de drie anderen neemt deze schrijver de kunst der afgeloopen negentiende eeuw in bescherming. Hij is vol bewondering voor de richting van „Hansen, Ferstel, Schmidt en Semper". En, daar hij zeer goed begrijpt, dat men niet zoo aanstonds in de zeer uiteenloopende werken dezer vier bouwmeesters een richting zal willen erkennen, zet hij uiteen, wat hij daarmede bedoelt.

„Hoe verscheiden van stijl de gebouwen van het nieuwe Weenen ook zijn", zoo zegt hij, „toch zal de opmerkzame beschouwer er een gemeenschappelijken trek in ontdekken, niet alleen in de openbare, maar ook in de bijzondere gebouwen. Al deze werken hebben een rustige, echte voornaamheid in de verhoudingen en in de details, een bepaald klassiek geordonneerde profileering, een heldere dispositie der gevels en groepeering, een natuurlijkheid in het versierende bijwerk, die alle gezochtheid vermijdt. Bij de groote gebouwen vinden wij nog een uitmuntende verdeeling der massa's, een treffende en karakteristieke silhouet."

Wij erkennen gaarne, dat de „Wiener Neubauten" al de hierboven opgesomde eigenschappen vertoonen; maar het komt ons voor, dat zij evengoed aanwezig zouden kunnen geweest zijn, indien de architecten zich niet zoo streng aan de historische stijlen hadden gehouden. Het verwijt, dat de gebouwen uitsluitend „archeologische studiën" zijn, is, volgens den heer Höfert, ongegrond. Maar hij verzuimt aan te toonen wat er in het hedendaagsche Weener volk voor By-

zantijnsch, Gothisch, Grieksch of Italiaansch schuilt.

De schrijver geeft toe, dat alle ware kunst een weerspiegeling moet zijn van den tijd die haar zag ontstaan. En nu meent hij, dat de Weener gebouwen aan dien eisch geheel en al voldoen. Wel heeft „de stroom der kunst zich in verscheidene armen gesplitst", doch iets dergelijks is ook in vroegere tijdperken waar te nemen. Als bewijs voor deze stelling dient de Barokstijl, die hier „die Barocke" genoemd wordt. Deze stijl was, volgens den schrijver, ook in verscheidene vertakkingen overgegaan, wat men zeker kan toegeven. Maar ieder dier takken, hoe verschillend van vorm dan ook, draagt toch zijn typisch Barok-karakter. Zoo is het met de nieuwe Weener kunst echter volstrekt niet. Welk verband is er tusschen de Gothiek van Schmidt, het Grieksch van Hansen, de Renaissance van Semper en Ferstel? Wij gelooven, dat de schrijver niet velen tot zijn meening zal bekeeren.

Wat verder ter verheerlijking der 19e-eeuwsche bouwkunst wordt aangevoerd, zullen wij laten voor wat het is, met den schrijver van oordeel, dat het voor den tijdgenoot onmogelijk is een juiste waardebepaling te geven.

Liever zullen wij nog het een en ander opmerken over dat gedeelte van het opstel, waar de nieuwere richting in de bouwkunst besproken wordt. De heer Höfert meent, en onzes inziens terecht, dat men dier nieuwe richting al te zeer aanziet, hoe zij uit de kunstnijverheid haar oorsprong heeft genomen. Daardoor gelukken den aanhangers van het nieuwe alleen zeer kleine bouwwerken. De zucht, om niet in de historische stijlen te vervallen leidt bij grootere bouwwerken tot weglating van alle details en daardoor ontstaat een nuchterheid, die het oog onaangenaam treft.

De schrijver wijdt dan eenige beschouwingen aan Engeland en Amerika, vanwaar de nieuwe bouwkunst naar Europa is overgewaaid. Hij wijst erop, hoe zoowel het eene als het andere land geen artistiek verleden heeft. De bevolking is over het algemeen tamelijk welgesteld, en geeft veel om gemak en doeltreffendheid, doch niets om schoonheid. Er is tegen deze bewering ongetwijfeld het een en ander in te brengen. Want in beide landen is al sedert een vijftig jaar het vak van architect zeer winstgevend, en dit kon toch onmogelijk zoo wezen als niemand daar iets om schoonheid gaf. Beide landen hebben, zoo goed als het vasteland van Europa, allerlei historische stijlen in toepassing gebracht, al hadden zij dan geen „artistiek verleden". Doch daarenboven kan het van Engeland haast niet volgehouden worden. Er bestaat geen twijfel aan, of de Engelsche Gothiek is een kunstuiting van hooge beteekenis; ook in het laatst der 17e- en in de 18e eeuw ontbrak het in Engeland niet aan bekwame architecten.

Dat de Amerikanen en de Engelschen veel voor hun gemak doen, willen wij niet betwisten. Alleen gaat men te ver, als men de nieuwe bouwmanier uitsluitend daaruit zou willen verklaren. De tegenwoordige bouwstijl der Engelschen (die echter alleen maar voor landhuizen toepassing vindt) is een vereenvoudiging van den Queen Annstyle, welke op zijn beurt weer afstamt van den Nederlandschen bouwtrant uit het laatst der 17e eeuw. Daarentegen hebben de Amerikanen, wier gebouwen veeltijds van zeer groote afmetingen zijn, zich in de laatste jaren hoofdzakelijk op den Romaanschen stijl van Zuid-Frankrijk en Noord-Italië geïnspireerd. Er is dus nog al eenig verschil tusschen de bouwkunst van Engeland en die van Amerika.

Nu ziet men in Europa op verscheidene plaatsen van het vasteland op zijn Amerikaansch of op zijn Engelsch bouwen. Ook naar Weenen schijnt de nieuwe manier reeds overgewaaid en dit wordt door den heer Höfert betreurd. Maar, als de drie andere schrijvers, die in „Hochrenaissance" of „die Antike" het geneesmiddel zagen, komt ook hij met een historischen stijl, „die Barocke", om beterschap te brengen. Natuurlijk is die echter op zulk eene wijze niet te verkrijgen.

Een van de meest „moderne" architecten te Weenen is op het oogenblik Josef Hoffmann. Wij zagen onlangs een ontwerp van zijn hand voor een huis in de Kärntnerstrasse. Beneden, aan de straat, waren vier groote spiegelruiten, met de gebruikelijke dammen van gehouwen steen daartusschen geordonneerd. Deze architectuur zette zich ook in de insteekverdieping daarboven voort. De vier overige verdiepingen hadden allen gelijk- en gelijkvormige ramen, zoodat de bekende muur met gaten was ontstaan. Op de dammen boven den winkel waren, om den anderen, drie dunne boomstammen in flauw relief geprojecteerd, die zich ter hoogte van twee verdiepingen verhieven, en dan overgingen in takken, die om de ramen der vierde verdieping zich vlochten. De vijfde verdieping moest het zonder deze versiering stellen. De gevel eindigde in een flauw gebogen lijn, zonder lijst of het minste overstek. Alleen waren op de hoeken twee maskers aangebracht, blijkbaar in beeldhouwwerk bedoeld.

Het schijnt, dat de ontwerper zich den geheelen gevel gepleisterd gedacht heett. Hij maakt een zeer ongewonen indruk. Fraai konden wij hem niet vinden. Van een streven om de onderdeelen op eenigszins smakelijke wijze te groepeeren was niets te bemerken. Een klein kind had het ontwerp, de boomen uitgezonderd, kunnen teekenen.

Ook de firma Helbig en Haiger, architecten te München, heeft van de „nieuwe kunst" haar specialiteit gemaakt. Het zijn in het bijzonder buitenhuizen, die deze heeren veel ontwerpen. Of die ontwerpen ook tot uitvoering gekomen zijn, is ons onbekend. Natuurlijk spelen hier witte muren en roode daken de hoofdrol. Omlijsting van deuren en vensters wordt niet noodig geacht, zelfs kozijndrempels gelden als iets overbodigs. Waar topgevels voorkomen zijn de eigenaardig gebogen lijnen, die bij ons in de 18e eeuw zoo veel gemaakt werden, toegepast, doch op bijzonder nuchtere wijze. Inderdaad, de oud-Zaansche huizen zullen opgeld gaan doen. Ging men vroeger naar Italië om studiën te maken, nu doet men beter Noord-Holland in te trekken. De groene modekleur is daar al van ouds inheemsch. Het is wel jammer, dat de Zaankanters in de laatste halve eeuw zooveel hebben gesloopt, omdat zij het ouderwetsch vonden. Hadden zij hun tijd maar afgewacht!

De Münchener teekeningen zijn op eigenaardig primitieve wijze behandeld. Geschoren taxus, oranjeboompjes in kolossale bloempotten, kortom al wat wij ook te Broek-in-Waterland konden aanschouwen, is als versierend bijwerk aangebracht.

De „Putzbau" schijnt zoo te Weenen als te München weer meer en meer in den smaak te komen. Er komt blijkbaar overal in Europa een reactie tegen de leer, dat de baksteen in het gezicht moet blijven. Maar er is pleisteren en pleisteren. Wie een vlak gedeelte muur met een pleisterlaag bedekt, doet geen kwaad. Zelfs in de middeleeuwen, dat „waarheid"-lievend tijdperk bij uitnemendheid, geschiedde dit. Doch wie ons bv. aan gebouwen steen wil doen gelooven, als hij alleen maar de middelen tot pleisteren tot zijn beschikking had, bedriegt ons. En nu

is het zeer jammer dat, te Amsterdam vooral, dit bedrog in het gevolg der „nieuwe kunst" weer zijn triomfantelijke intrede doet. De „steen uit het vat", ofschoon nooit geheel in onbruik geraakt, kwam in den laatsten tijd haast niet meer voor. Daar echter architecten van naam nu beginnen, hardsteen in cement na te bootsen, staat het te vreezen, dat de mindere goden weldra volgen zullen.

Wij zouden niet gaarne den staf over alle pleisterwerk breken. De Italiaansche Renaissance, de Barok-, de Rococostijlen hebben er wonderen mede verricht. Gips is een zeer dankbaar materiaal, mits een kunstenaar er gebruik van maakt, maar de gelatinevormen hebben het „stucadoorsvak" gedood. In onze oude Nederlandsche huizen is nog zoo veel meesterlijk stucadoorwerk te vinden; wel is het soms onder dikke witsellagen verborgen, maar als die afgestoken zijn, komt het in zijn ouden luister voor den dag. De stijlen der drie Lodewijken, den stijl van het Keizerrijk zelfs, vindt men in deze scheppingen terug.

Het is wel jammer dat de nieuwe kunst, al is zij van vlak pleisterwerk tegen de gevels geenszins afkeerig, aan het eigenlijke stucadoorwerk zoo in het geheel geen aandacht wijdt. Hier opent zich een ruim veld voor onze jonge beoefenaars der plastiek, die nu, en zeker niet ten onrechte, klagen dat de architecten van hunne diensten al minder en minder gebruik maken. Men denke zich een vestibule, met ter plaatse zelf en uit de hand geboetseerd stucwerk versierd! Welk een fraai effect kon die niet opleveren. Geen historische stijl behoefde er bij te pas te komen. De nieuwe vormen konden, in flauw relief weergegeven, uitnemend voldoen.

Te München is in deze richting reeds een begin gemaakt, maar men heeft zich daar te zeer bij den Empire-stijl aangesloten. Ook te Weenen is het „stucco" nog steeds in eere; hier laat echter het vasthouden aan de historische stijlen een vrijere ontwikkeling voorloopig niet toe. Wij zien echter niet in, waarom Nederland, dat in de laatste jaren op kunstgebied zeer vooruit is gegaan, voor München en Weenen zou behoeven onder te doen, waar het een zoo artistiek kunstvak als het boetseeren in gips geldt.

DE NACHTWACHT.

Naar aanleiding van een stuk in het Haagsche *Dagblad* bevatte het *Handelsblad*, welks hoofdredacteur naar men weet de geestelijke vader is van de Rembrandt-tentoonstelling, die weldra zal geopend worden, eenige mededeelingen over die expositie.

Daaruit blijkt, dat 125 werken van Rembrandt bijeen zullen zijn, en dat de Nachtwacht in het Stedelijk Museum bij zijlicht zal tentoon worden gesteld. Wij hebben naar aanleiding van dit bericht bij iemand die goed op de hoogte is, inlichtingen gevraagd, en vernamen, dat de commissie de beschikking over de noordwestelijke zalen van het Museum grootendeels heeft verkregen.

In de bovenzalen, wier ingang uit de fraaie trapzaal, aan de westzijde zal komen, worden de meeste werken geplaatst. De Nachtwacht en enkele andere doeken komen in de benedenzalen aan de Van-Baerlestraat. Daar die zalen door den bouwmeester niet voor dit doel werden bestemd, zoo zal een der kruiskozijnen tijdelijk weggenomen worden. Door de opening, dus verkregen, kan de Nachtwacht naar binnen worden gebracht. Een raam komt dan ter plaatse van het weggebroken kozijn, om der schilderij het gewenschte licht uit het zuid-westen te kunnen geven.

Daar er aan deze zijde van het gebouw geen trappen bestaan, zoo zal een trap gemaakt worden in de opening van de lift, die bestemd is om de schilderijen naar de bovenzalen te brengen.

Het schijnt, dat de overbrenging van de Nachtwacht niet onverdeeld wordt goedgekeurd. De tegenstand gaat voornamelijk uit van hen, die tot het Rijksmuseum in eenigerlei betrekking staan. Want als de proef met het zijlicht mocht slagen, dan is het Rijksmuseum, zooals het thans bestaat, veroordeeld. Veranderingen zouden moeten worden aangebracht, die „de idee", waarop het gebouw berust, geheel zouden omverwerpen.

Er wordt nu gesproken van „gevaren" aan de overbrenging der schilderij verbonden; er worden meeningen openbaar gemaakt van mannen, die de tegenwoordige plaatsing verdedigen, kortom men weert zich wat men kan.

Dwalen is echter menschelijk. Dat de middenpartij van het Rijksmuseum niet deugt, niemand behoeft zich daarvoor te schamen, noch de bouwmeester, noch de leden der vroegere commissie van advies. Wij hopen altijd nog dat het den heer Cuypers, wiens vindingrijkheid bekend is, gegeven moge zijn, die middenpartij zoodanig te verbouwen, dat er geen reden tot klagen meer is. Dan kan hij zijn meesterwerk nalaten als een schepping, die, voor zooverre dit hier op aarde bestaanbaar is, der volmaking nabijkomt.

Wordt echter nog langer gedraald, dan blijft het gebouw aan een critick onderhevig, die zijn verdiensten tot in lengte van dagen zal verduisteren.

GEBOORTEPLAATS VAN JACOB VAN CAMPEN.

Naar aanleiding van hetgeen in *De Opmerker* van 6 Augustus in het lezenswaardig artikel, getiteld: „Het Jubileum van twee Bouwmeesters" wordt gezegd: „Het komt ons voor, dat er veel voor Haarlem, als de geboorteplaats van Jacob van Campen, spreekt. Dat wie wat voor Amersfoort in het midden weet te brengen, zich doe hooren en bewijzen aanvoere", voel ik mij opgewekt een bewijs aan te voeren van het tegendeel. In de *Beschrijving der Stad Amersfoort* van Abraham van Bemmel (Utrecht, 1760, 2 dln. 8o. met pl.) vindt men eene rubriek: „Van de Latynsche Schoole, Vermaarde Mannen en Rhetorykers" en daaronder wordt op blz. 443 alleen het volgende van hem gezegd:

„Jacob van Kampen, Heer van Randenbroek, was een beroemt Architect en vermaard Schilder. Hij is ongetrouwd overleden den 13. September 1657, en in de St-Joriskerk binnen Amersfoort begraven den 22. derzelve maand. Op zijn uitvaard werd het volgende Gedigt gemaakt".

En dan volgt een gedicht van 48 regels, waaruit voor ons onderwerp niets te leeren valt.

Mij dunkt, dit citaat is afdoende om er uit af te leiden, dat Van Campen *niet* in Amersfoort is geboren en eenvoudig door Van Bemmel wordt vermeld omdat hij daar begraven is. Anders had hij voorzeker op eene andere wijze van hem melding gemaakt.

Ik zal nu nog eens de Huygens-litteratuur doorzoeken.

10 Augustus 1898. J. Theeman.

EEN RECTIFICATIE.

Een onzer lezers te Amersfoort schrijft ons, dat wij het grafschrift van Jacob van Campen niet volkomen juist hebben medegedeeld.

Volgens hem luidt het:

D Aars Bouheer nyt de Stam
Van Kampen rust hier onder
Die 't Raedhuys t' Amsterdam
Gebout heeft 't Achste wonder.
Jacob van Kampen
Obiit 13 Septemb.
1657.

Hij is van meening, dat de Maatschappij, in September te Zutfen vergaderende, ook de gebroeders Hemony moet gedenken, die sedert 1646 daar hunne beroemde werkplaats hadden en die in 1657, Jacob van Campen's sterfjaar, naar Amsterdam verhuisden, om, behalve tal van welluidende klokken, ook de bekronende beelden voor het Raadhuis, naar Quellijns modellen, te gieten.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING ROTTERDAM.

Vergadering van Maandag 8 Augustus 1898.

Na lezing en goedkeuring der notulen, wordt voorlezing gedaan van de ingekomen stukken en verslagen. Evenzoo vanwege het Hoofdbestuur een vorslag van de laatste Hoofdbestuursvergadering, waarin wordt medegedeeld dat het Hoofdbestuur voortaan geregeld een verslag van zijne vergadering zal doen toekomen en tevens dat het Hoofdbestuur meent zich krachtens de statuten te moeten onthouden van elke politieke betooging van welken aard ook, en derhalve geen gevolg zal geven aan een eventueel verzoek om een adres van huldebetuiging aan te bieden bij gelegenheid der aanstaande Kroningsfeesten.

De president deelt mede dat in den loop dezer maand de proefnommers kunnen verwacht worden van het orgaan der Technische Vakvereeniging en noodigt allen uit tot een belangstellende kennisneming en zoo mogelijk medewerking. Het candidaat-lid, de heer J. Th. van der Chijs, wordt met algemeene stemmen aangenomen tot gewoon lid.

De vanwege het Hoofdbestuur gedane vraag: „Is het wenschelijk dat de Technische Vakvereeniging in het openbaar beoordeelingen van technici, door gemeentebesturen gedaan, critiseert" gaf aanleiding tot uitgebreide bespreking.

Ten slotte werd het volgend antwoord vastgesteld: „Naar het de Vergadering voorkomt is deze vraag vaag gesteld. Wel vermoenen wij dat de Technische Vakvereeniging gerechtigd is handelingen van openbare besturen en particulieren, en mogelijke misstanden in de handelingen bij benoemingen op behoorlijke wijze te critiseeren. Bij benoemingen kunnen *niet* de resultaten, maar wel mag de aanleiding tot de wijze van benoeming worden gecritiseerd".

De vragenbus bevatte geen vraag.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. De deelneming aan het vierde internationale kunsthistorisch congres, het eerste, dat hier-te-lande plaats vindt, belooft vrij talrijk te worden.

Uit Hongarije hebben zich de roemste leiders van het derde in 1896 te Boedapest gehouden congres reeds aangemeld, uit Riga komen de heeren Dr. W. Neumann en Ernst Herkovius; uit Duitschland tal van docenten en museumdirecteuren; uit België Henri Hymans, directeur van het Prentenkabinet te Brussel. Ook uit Frankrijk hebben een aantal autoriteiten op kunstgebied, George Lafenestre, Eugène Müntz, Emile Molinier, André Michel e. a., hun komst in het vooruitzicht gesteld.

Gelijk men weet vindt het congres plaats te Amsterdam, in de zalen der Maatschappij Arti et Amicitiæ Deelnemers uit Nederland kunnen zich aanmelden bij Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, hoofddirecteur van 's Rijks Museum, of den heer E. W. Moes, onderdirecteur van 's Rijks Prentenkabinet.

— De heeren R. v. Hasselt, voorzitter en C. G. 't Hooft Jr., secretaris der Rembrandt-tentoonstellingscommissie, zijn naar Parijs vertrokken om de van daar toegezegde schilderijen per salonwagen der Holl. IJzeren Spoorwegmaatschappij naar Amsterdam te vervoeren.

De heer C. Hofstede de Groot is voor een gelijk doel Vrijdag a. s. naar Engeland vertrokken, terwijl Dr. A. Bredius zich eerstdaags naar Duitschland begeeft om kunstwerken te Weimar en Berlijn te gaan afhalen.

ARNHEM. Deze week (Woensdag) werd een gedeelte van de schutting van het gerestaureerde gemeentehuis alhier afgebroken, en werd de gevel, die hijna geheel vernieuwd is, zichtbaar. Het geheel maakt een veel aangenamer indruk dan de vroegere kroonlijst, waarvoor nu boven de raamtraceeringen topgevels zijn aangebracht.

De erker met de zich daaronder bevindende poort, welke toegang tot de binnenplaats geeft, blijft nog eenigen tijd achter de schutting verborgen.

Het belendende perceel dat reeds sedert eenigen tijd aan de gemeente behoorde, is evenzoo afgebroken en zal gedeeltelijk bij het Raadhuis worden getrokken en gedeeltelijk moeten dienen voor de later te verbreeden Walburgstraat.

— Naar de „Arnhemsche Courant" mededeelt bestaat bij het gemeentebestuur van Arnhem het voornemen, een voorstel te doen tot restauratie van den grooten toren in verband met die van de Groote- of Eusebiuskerk, waarmede men reeds sedert eenige jaren bezig is. Men schat de kosten der restauratie van den toren, volgens reeds bestaande plannen, op ongeveer *f* 100,000. De Minister van Binnenlandsche Zaken zou zich bereid verklaard hebben te bevorderen, dat vanwege het Rijk daarvoor eene bijdrage van *f* 40,000, over eenige jaren te verdeelen, wordt toegekend.

Wij twijfelen niet of dit plan tot restauratie van onzen mooien toren zal algemeen toegejuicht worden, evenals dit geschiedde met de restauratie van de Groote kerk, waarvoor, zoar wij vernemen, dezer dagen nog eene gift van *f* 1000 is ingekomen.

's HERTOGENBOSCH. De Gemeenteraad heeft besloten met 1 Januari a. s. de gemeentereiniging in eigen beheer te nemen, met dien verstande, dat de opbrengst der mestvaalt en der beerputten zal worden verpacht en de trekkracht, zoo mogelijk ook de werkkracht, zullen worden aanbesteed. Dientengevolge zal een opzichter over den dienst der gemeentereiniging worden aangesteld op een jaarwedde van *f* 1000 met vrije woning of *f* 300.

ENSCHEDE. Voor de betrekking van beheerder van den stadsreinigingsdienst alhier hebben zich 225 sollicitanten aangemeld.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië zijn:

benoemd tot hoofdingenieur der 2e kl., de ingenieur 1e kl. J. Nuhout van der Veen; tot ingenieur der 1e kl., de ingenieur 2e kl. J. Wilke; tot ingenieur der 2e kl, de ingenieur 3e kl. H. Ch. J. Strangnaert+ en Jhr. P. J. Borcel, overgenomde met buitenlandsch verlof buiten bezwaar van de lande; tot ingenieur der 3e kl., de adjunct-ingenieurs J. H. Thal Larsen, M. A. van Oort en J. J. S. van Leeuwen, met bepaling dat de twee laatsten bij de werken en opnemingen van de rivier de Solo gedetacheerd en bij hun korps à la suite gevoerd blijven;

geplaatst in de residentie Tegal, de opzichter 2e kl. C. van Zaventer;

toegevoegd aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas met aanwijzing van Sidoardjo als standplaats, de opzichter 2e kl. L. V. R. Beekveld.

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: J. van de Rotte, bij het voltooien der werken voor eene brug bij IJmuiden, en J. Kerkhof, bij de wegen in Overijsel.

De civiel-ingenieur F. E. van Hennekeler, te Scheveningen, is benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij den algemeenen dienst van den Waterstaat.

— De heer J. K. T. Timmerhans van Abcoude heeft eervol ontslag gevraagd als leeraar in rechtlijnig teekenen aan de middelbare scholen te Schiedam.

— De heer J. J. Roelants, directeur der stedelijke gasfabriek en tevens van de waterleiding te Schiedam, heeft om gezondheidsredenen tegen 1 September ontslag gevraagd.

— Den 6 Augustus overleed plotseling te Hilversum de kunstschilder David de la Mar. Op eenvoudige wijze had Maandag de teraardebestelling op de Israëlitisch-Portugeesche begraafplaats te Ouderkerk plaats. Een fraaie krans van Arti et Amicitiæ, welks bestuur op de begraafplaats tegenwoordig was, dekte de baar.

— De jeugdige beeldhouwer Wortman, die verleden jaar de prix de Rome verwierf, is te Rome het slachtoffer van koortsen geworden.

— Volgens de „Zwolsche Courant" zijn bij den aanleg van den Noord-ooster localaalspoorweg in dienst gesteld, voorloopig ter standplaats Zwolle: met ingang van 8 Aug. als opzichter de heer J. M. H. R. Kersemaekers, civiel-ingenieur te Utrecht; met ingang van 1 Sept. als opzichter de heer W. C. van Manen, civiel-ingenieur te Delft, en met ingang van 15 Aug. als opzichter de heer C. W. van der Sterr, buiteng. opzichter van 's rijks waterstaat in Den Bosch.

— Te Amsterdam is overleden de heer C. J. van Spall. Als handwerksman begonnen, heeft hij, zonder wetenschappelijke opleiding te hebben genoten, vele industrieele ondernemingen opgericht, o. a. de Alkmaarsche machinefabriek.

— Te Hilversum is benoemd tot gemeentelijk bouwopzichter de heer A. P. Gabrands, te Gouda, in 't bijzonder voor het toezicht op de naleving der nieuwe bouwverordening.

— Tot directeur der te Maastricht op te richten teekenschool is door den Gemeenteraad aldaar benoemd de heer J. van Gils te Rotterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ingenieur bij de gemeentewerken te Utrecht. Jaarwedde *f* 2000 à *f* 3000. Vereischt worden: diploma van civiel-ing. en practische bekwaamheid; kennis der werktuigkunde strekt tot aanbev. Inl. bij den directeur der gemeentewerken. Adres op zegel vóór 16 Aug. aan den Burg. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Directeur aan de in te richten ambachtsdagschool te Tiel. Aanv. jaarwedde *f* 1200. Vereischten: voldoende kennis van de practijk der te onderwijzen vakken en bekwaamheid in het vakteeken-onderwijs. Adres vóór 1 September aan den secretaris der school G. A. Scholten, te Tiel. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Opzichter van den Prov. Waterstaat in Groningen. Aanv. jaarwedde *f* 1200. Adres op zegel vóór 15 September aan heeren Gedeputeerde Staten. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bekwaam teekenaar. Adres letter B O, Bureau dezes. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Twee opzichters geb. 1898. Salaris *f* 90 en *f* 70 per maand. Adres, liefst in persoon, uiterl. 15 Aug., aan den ingenieur der gemeente 's Hertogenbosch. (*Zie advert. in dit no.*)

— Inspecteur over het bouwen in de gemeente Rotterdam. Jaarwedde *f* 1500. Adres op zegel vóór 20 Aug. aan Burg. en Weth.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen van geheele van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een bouwkundig opzichter-teekenaar, zoekt wegens beeindiging der tegenwoordige werkzaamheden als zoodanig plaats. Brieven onder n°. 45, Bureau dezes. 2)

— Bekwaam bouwkundig opzichter of uitvoerder. Adres lett. W L. D, Algem. Advert.-bureau Nijgh en Van Ditmar Rotterdam. (*Zie adv. in dit no.*) 2)

— Iemand oud 25 jaar, wegens afloop der werkzaamheden met Sept. veranderen moetende van betrekking, biedt zich aan voor opz. of uitvoerder. Brieven onder n°. 46, Bureau dezes. 2)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HEIJDENSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken. leeft.	32	j.	sal.	*f* 100 p. m. of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25	„ „	- 75 „ „
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29	„ „	- 90 „ „
4. B. Opzichter	„	46	„ „	- 100 „ „

Om **onmiddellijk** in dienst te treden, worden voor den duur van 1898 *GEVRAAGD:*

Twee OPZICHTERS

tegen eene belooning van ***f* 90** en ***f* 70** per maand. Kennis van waterbouwkunde strekt tot aanbeveling. Zich te adresseeren, liefst in persoon en met uitvoerige referentiën, ***uiterlijk 15 Augustus e. k.*** aan den Ingenieur-Architect der gemeente *'s Hertogenbosch.*

Provinciale Waterstaatsdienst in GRONINGEN.

De Gedeputeerde Staten der provincie Groningen roepen bij deze Sollicitanten op naar de betrekking van ***OPZICHTER*** van den PROVINCIALEN WATERSTAAT in **algemeenen dienst**, standplaats *Groningen*, aan welke betrekking eene jaarwedde van ***f* 1200** zal worden verbonden, welke tot ***f* 1800** zal kunnen worden verhoogd, zoomede eene vergoeding voor reis- en verblijfkosten, waarvoor de benoemde wordt gerangschikt in de vierde klasse van het Koninklijk besluit van den 5n Januari 1884 (*Staatsblad* No. 4).

Zij die voor deze betrekking in aanmerking wenschen te komen, zullen zich ***vóór 15 September a. s.*** bij gezegeld adres tot hun college hebben te wenden, terwijl zij, met wie een persoonlijke kennismaking verlangd wordt, daartoe na gemeld tijdstip eene uitnoodiging zullen ontvangen.

De Hoofdingenieur J. M. W. VAN ELZELINGEN, te *Groningen*, verstrekt desgevraagd nadere inlichtingen.

GRONINGEN, den 22 Juli 1898.

De Gedeputeerde Staten voornoemd,
GEERTSEMA, *Voorzitter.*
SYBENGA, *Griffier.*

HOUTEN Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Pelouse-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porceleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Wascheafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

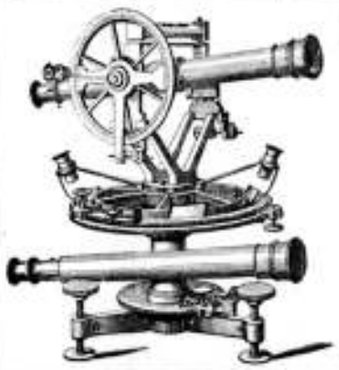

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN.

CORNS. EICKELBERG,
voorheen **A. J. JOEKES.**
AMSTERDAM.
Machinerieën, Machinekamerbehoeften, Stoomappendages, Gasmotor-olie, Machine- en Cilindero'ïen enz.

P. VAN DER KOLK Mzn., Hertekade 9, ROTTERDAM. **Schotsche Zandsteenen „VICTORIA" en „BRITANNIA"** Vraag Prijsopgave.

MEIJJES & BOSCH.
Asphaltfabrikanten. **WIJHE** (Holland).
Leggen: **HOUTCEMENTDAKEN, ASPHALTDAKEN** en **ASPHALTVLOEREN.**
Fabriceeren: **ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.**
Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen. Veeljarige garantie.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845

's-GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlem* zullen op ***Donderdag 25 Augustus 1898,*** des namiddags ten 2½ ure, in het openbaar ten Raadhuize

aanbesteden:

Het bijbouwen van VIER SCHOOLLOKALEN, Kamer hoofd der School, Privaten, Gangen en bijkomende werken aan de school *Prins Hendrikstraat.*

Voorwaarden ter lezing ter gemeente-secretarie op alle werkdagen van 's voormiddags 10 tot des namiddags 4 uur.

Aldaar te bekomen gedrukte ex. van het bestek ad 50 cents.

Plaatselijke aanwijzing op Zaterdag den 20n Augustus 1898 des namiddags 2 uur door den gemeente-architect.

AANBESTEDING

Op ***Maandag 29 Augustus*** zullen ondergeteekenden, namens den Heer J. LIPS Bzn., aanbesteden:

Het maken van een BRANDKASTENFABRIEK MET ANNEXEN op de bestaande fundeeringwerken te DORDRECHT.

Van af *Vrijdagmorgen 19 Augustus* zijn bestek en teekeningen voor **f 3** verkrijgbaar, en worden dagelijks van 11—12 uur inlichtingen verstrekt ten huize van ondergeteekenden, hoek Vrieseweg—Singel.

I. N. REUS & ZOON,
Architecten.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *'s-BOSCH*, zullen op **18 Aug. 1898,** v.m. 10 ure, in het openbaar

AANBESTEDEN:

Maken van den Metalen Bovenbouw der nieuwe Muntelbrug.

Bestek met teekening ter inzage op het Gemeentehuis en à **f 1,10** verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect, die tevens nadere inlichtingen geeft. Aanwijzing te allen tijde, na voorafgaand verzoek.

AANBESTEDING.

Door de Colleges van GEDEPUTEERDE STATEN der provincie Groningen en van BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente Groningen, zal

op DONDERDAG 1 September 1898,

des middags te 12 uur, ten PROVINCIEHUIZE te Groningen worden

AANBESTEED:

Het bouwen van een ZIEKENHUIS aan den Oostersingel te Groningen.

De besteding geschiedt in drie perceelen en in massa.

AANWIJZING IN LOCO voor **perceel I** op WOENSDAG 17 Augustus, voor **perceel II** op DONDERDAG 18 Augustus, voor **perceel III** op VRIJDAG 19 Augustus, telkens des namiddags **ten half twee ure,** stadstijd.

Inlichtingen geeft de architect J. J. VAN NIEUKERKEN, **dagelijks** te *'s Gravenhage* aan zijn Bureau *VAN SPEIJKSTRAAT 38,* 's morgens ***9—10½ uur*** en namiddags van ***f½—2½ uur.*** Te *Groningen* worden inlichtingen verstrekt van **MAANDAG 22** tot **ZATERDAG 27 Augustus,** van voormiddags **9** tot namiddags ***4 uur,*** in HÔTEL *DE DOELEN* aldaar.

De *INSCHRIJVINGSBILJETTEN* moeten ten PROVINCIEHUIZE te *Groningen* zijn ingeleverd uiterlijk **WOENSDAG 31 Augustus 1898, voormiddags *12 uur.***

BESTEK en *TEEKENINGEN* zijn te verkrijgen tegen betaling van **f 10** (tien gulden) in den boekhandel van **ERVEN B. VAN DER KAMP**, St. Jansstraat C 56 te *Groningen.* Bij verzending binnenlands **f 11.—**, alles tegen inzending van postwissel.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(Voor rekening van den Staat).

Op **Dinsdag den 13n September 1898,** des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)* aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht,* van:

BESTEK No. 750.

Wegens het maken van voorzieningen tegen doorlekken van viaducten en bruggen in de gemeente ROTTERDAM.
Begroting f 67,900.

De besteding geschiedt volgens § 55 van het bestek.

Het bestek ligt van den 8n Augustus 1898 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 2.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken IIde Afdeeling).

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 27n Augustus 1898 ten 1 ure namiddag *(West Europeesche tijd)* aanvangende bij de Steigergracht.

UTRECHT, den 5n Augustus 1898.

HERBESTEDING.

Het Bestuur der *'s Gravenhaagsche Coöperatieve Broodbakkerij en Verbruiksvereeniging* ***„DE VOLHARDING"*** is voornemens opnieuw AAN TE BESTEDEN:

Den bouw van DRIE WINKELS met afzonderlijke BOVENWONINGEN, op een terrein aan den *Gedempten Burgwal*, hoek *Achter-Raamstraat* te *'s Gravenhage.*

Bestek met 12 teekeningen zijn van af DINSDAG **16** AUGUSTUS 1898, tegen betaling van 5 gulden per stel, verkrijgbaar bij den architect **E. F. EBNLE,** *Pieter Bothstraat 23* aldaar; bij wien ook op alle werkdagen van 2—12 uur inlichtingen zijn te bekomen. Aan hen, die zich, ten behoeve der eerste besteding, de stukken verschaften, wordt, op verzoek, het **nieuwe** bestek *gratis* verstrekt.

Aanwijzing in loco Woensdag 17 Augustus 1898 11 uur.

Aanbesteding op Maandag 22 Augustus 1898 3 uur.

A. P. SCHOTEL G^ZN.
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 34. ZATERDAG, 20 Augustus 1898.

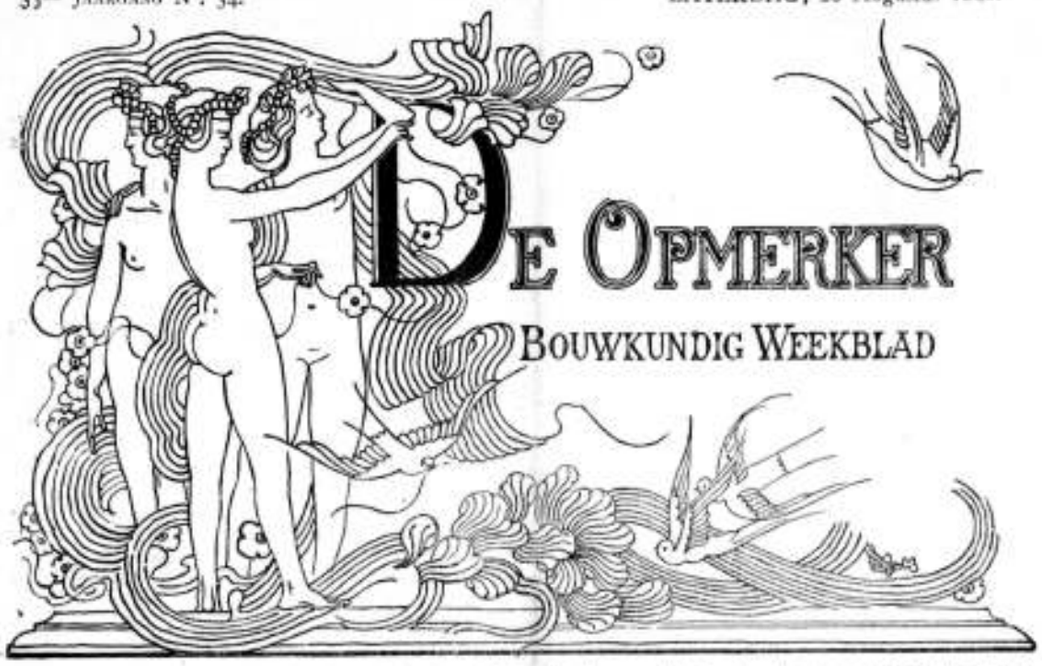

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 21e Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarvoor op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, bestelt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Aanwijzingen van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nummers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

HET NIEUWE POST- EN TELEGRAAFKANTOOR TE AMSTERDAM.

Slechts weinigen beseffen hoe moeilijk het is, een voltooid bouwwerk te beoordeelen. Het is niet voldoende, aan den overkant te gaan staan, het gebouw te overzien en dan te verklaren, dat men het bouwstuk leelijk of mooi vindt. Zoo doet de onbesuisde jeugd. Wij verrasten, niet lang geleden, een paar jongelui van onder de twintig, die voor een gevel stonden. De eene zei tegen den ander, dat de gevel werk was van iemand die wel wilde, maar niet kon. En nummer twee was het daar volkomen mede eens.

Wie een billijk oordeel over een gebouw wil vellen, moet zich niet tot de beschouwing der gevels alleen bepalen. Hij moet ook op de indeeling der plattegronden letten, hij moet trachten rekening te houden met het programma, dat den architect gesteld werd, hij moet de beschikbare som in het oog houden, hij moet zich in de kunstrichting van den bouwmeester trachten in te werken.

Den heer C. H. Peters werd, toen men hem riep tot het maken van een plan voor het nieuwe gebouw, een moeilijk probleem gesteld. Op een zeer bekrompen terrein moest hij aan de vele en ruime lokalen, die een hedendaagsch post- en telegraafkantoor vraagt, een plaats aanwijzen. Dat het terrein trapeziumvormig was, leverde bovendien eigenaardige moeilijkheden op. Gebonden eenerzijds aan de door de Gemeente vastgestelde rooilijnen en anderzijds door de steeds toenemende eischen der administratie, kon hij aan den trapeziumvorm niets veranderen en was het hem evenmin mogelijk risalieten van beteekenis te maken. Dit laatste zou vroeger vooral als een groot bezwaar hebben gegolden. Sinds evenwel de ongere architecten-school voor de „innige vlakheid" ijvert en alle voorsprongen in den ban heeft gedaan, mag zij den heer Peters het gemis aan risalieten niet verwijten.

Het komt ons voor, dat de bouwmeester in het ontwerpen van zijn plattegrond zeer gelukkig is geweest. Door de verdieping gelijkstraats als het ware te doen bestaan uit één kolossale hal, die slechts door geheel à jour bewerkte afscheidingen in verschillende kantoren is gedeeld, werd niet alleen van de ruimte zooveel mogelijk partij getrokken, maar ook een zeer voldoende dagverlichting verkregen, waartoe de overdekte binnenplaats in het midden veel bijdraagt.

De bovenverdiepingen hebben wij niet gezien, maar wij meenen te mogen veronderstellen, dat ook die doeltreffend ingedeeld zijn.

De middelen tot den bouw zijn den architect ongetwijfeld met ruime hand toegestaan. Zoo heeft hij aan zijn zucht tot fijne detailleering in ruime mate kunnen voldoen.

De heer Peters is iemand uit de school van Cuypers afkomstig, maar ook iemand, die blijkbaar meer voor de Nederlandsche Renaissance der 16e eeuw dan voor de Gothiek voelt. Ziet men bij Cuypers' wereldlijke bouwwerken slechts hier en daar een Renaissance-detail, dat echter in de zee van middeneeuwsche motieven verdrinkt, bij Peters is juist het omgekeerde het geval. Aan het post- en telegraafkantoor te Amsterdam althans zijn maar enkele bepaald middeneeuwsche elementen te vinden.

De „nieuwe richting", die zich van de historische stijlen zoo afkeerig toont, zal hier heel wat te laken vinden. Uit de minder welwillende oordeelvellingen over het gebouw is dit reeds voldoende gebleken. „Koekbakkers-architectuur" vertoont thans ieder gebouw, waaraan nog eenig detail waarneembaar is!

Hoeveel verschil er tusschen Cuypers en Peters

moge bestaan, toch ontbreekt het ook niet aan punten van overeenkomst. Als het voornaamste dezer laatste zouden wij willen noemen het verwaarloozen der groote lijnen, het alleen oog hebben voor de details. Deze eigenaardigheid is ook in veel middeneeuwsche werken op te merken.

De liefhebberij voor detailleeren wijst bij een bouwmeester op een groote mate van bekwaamheid. En ook het post- en telegraafkantoor mag zonder tegenspraak het werk van een meester in de bouwkunst genoemd worden. Telkens ontdekt de beschouwer nieuwe fijnheden, vindt hij verrassende oplossingen.

Maar toch had de heer Peters ditmaal verstandiger gedaan zijn lust tot detailleeren wat te beteugelen. Zijn werk flankeert het raadhuis van Amsterdam, 's werelds achtste wonder. De voornaamheid, die het tegenwoordig Koninklijk paleis vertoont, had den bouwmeester van het post- en telegraafkantoor moeten weerhouden, door een te groote overmaat van versierselen zijn gevels onrustig te maken. Soberheid had te liever moeten worden betracht, omdat de breede ramen en de smalle dammen daartusschen, die uit een oogpunt van practische bruikbaarheid onvermijdelijk waren, toch reeds aan de gevels iets minder rustigs moesten geven.

Bij de verdieping gelijkstraats is nog van overlading geen sprake. Maar de hooger gelegene zijn met hun pilasters, hun halfzuilen, hun balustrades, hun consoles en verdere versieringen ongetwijfeld veel te druk. De afwisseling van de bak teen met de banden van zandsteen, ofschoon een echt-Hollandsch motief, werkt, vooral in verband met de ongemeen rijke detailleering, te rammelend.

Bedenking hebben wij ook tegen de middenpartij van den hoofdgevel, die met de architectuur der zijpartijen in geen voldoende verband staat. De beide traptorens, al te getrouw naar de 16e-eeuwsche voorbeelden gevolgd, vallen uit den toon van het geheel. Hun doel is niet duidelijk; de bouwmeester heeft er blijkbaar moeite mede gehad ze op een eenigszins behoorlijke wijze uit de daken te doen komen. Ook de toren op den zuidwesthoek is niet in allen deele een gelukkige oplossing.

Binnen het gebouw is de architectuur rustiger, daar de afwisseling van wit en rood ontbreekt. De groote hal met haar pijlers, die min of meer middeneeuwsch gedetailleerd werden, voldoet zeer goed.

Bij een bouwwerk, dat zoo rijk gedetailleerd werd, kan het haast niet anders, of onder de details moeten ook minder geslaagde voorkomen. Als zoodanig zouden wij noemen de balustrade van de eerste verdieping en ook de kroonlijst met de balustrade, die haar afdekt. Ook in de middenpartij van den hoofdgevel komt menig onderdeel voor, dat ons van een twijfelachtigen smaak schijnt.

Vatten wij onzen indruk van het bouwwerk samen, dan overtreffen de deugden de gebreken. Stond het post- en telegraafkantoor op een andere plek in de hoofdstad, dan zouden de verdiensten der schepping nog beter uitkomen.

Toch vreezen wij, dat op de gebreken vooral nadruk gelegd zal worden, omdat het gebouw niet in het kader der thans in de mode zijnde architectuurrichting past. Die richting moet wel is waar nog toonen, wat zij, waar het een monumentaal gebouw geldt, vermag, doch dit belet haar niet, alles af te keuren wat door hen, die niet tot haar behooren, werd tot stand gebracht.

De heer Peters hecht nog aan de historische stijlen; hij is van meening, dat men een Hollandsch gebouw ook een Hollandsch karakter moet geven. Dit is in het oog der jongeren ten eenenmale verkeerd; zij zijn van oordeel, dat men alle motieven vermijden moet, of, als dit nu eenmaal niet gaat, aan de overzijde van den Atlantischen Oceaan leentjebuur moet gaan spelen.

Het is wel eenigszins zonderling, dat ook sommigen, die vroeger ijverig aan den „oud-Hollandschen stijl hebben geofferd, nu doen, alsof zij reeds sedert hun prille jeugd de neo-Amerikaansche richting zijn toegedaan geweest. De ijver der nieuw-bekeerden is ook nu, als altijd, het grootst.

Doch de vele wisselingen, die de bouwkunst sedert 25 jaren heeft beleefd, moest haar beoefenaars tot bedachtzaamheid stemmen. Als ook van de nieuwe richting eens mocht gelden „rose, elle vécut ce que vivent les roses, l'espace d'un matin" dan vindt men de ijverigste voorvechters voor wat thans nieuw is ook in de eerste gelederen van hen, die, wat dan weer verouderd schijnt, afkeuren.

De heer Peters is een figuur. Zijn werken, men moge er dan over denken hoe men wil, toonen één bepaald karakter, spreken van éénzelfde overtuiging. De mode heeft geen vat op hem. En daarin is een zeer groote verdienste gelegen; zij, die met alle winden draaien, mogen dit wel eens bedenken.

KEIZERSKRONEN.

Wij werden in staat gesteld verschillende vormen van Keizerskronen in nevensgaande afbeelding onder de oogen onzer lezers te brengen.

Men vindt daar de Keizerskroon van den in 1638 voltooiden Westertoren te Amsterdam, de kroon voorkomende aan de Oude kerk te Amsterdam, en tusschen 1508 en 1512 gebeeldhouwd, de kroon van een zegel van Karel V van 1553, de kronen boven de adelaars van het raadhuis te Amsterdam, van ± 1660, en eindelijk de kroon van Albrecht Dürer van 1519.

Uit deze afbeeldingen blijkt, dat alleen bij de eerste en bij de laatste de nog thans in zwang zijnde vorm voorkomt, maar dat de andere alleen bestaan uit een band, met twee gekruiste beugels daarboven.

Naar aanleiding van wat de heer A. W. Weissman over eene schilderij in het Rijks-museum te Amsterdam mededeelde, werd ons het volgende bericht:

„De schilderij in de internationale zaal, die in den catalogus van Dr. A. Bredius (1887) staat vermeld op naam van Jeroom Francken de oude, wordt in de uitgaaf van 1897 toegeschreven aan Frans Francken II; op de lijst leest men thans Frans Francken de jonge.

Het geslacht Francken heeft verscheidene schilders opgeleverd. Drie broeders van dien naam, uit Herenthals afkomstig, gingen bij Frans de Vriendt, gezegd Floris, in de leer. De eerste dezer drie was Jeroom Francken I (1540—1610) die voornamelijk te Parijs verblijf heeft gehouden; slechts weinig schilderijen van hem zijn bekend. Men ziet er den invloed der Venetianen duidelijk in. Zijn broeder Frans Francken I (1542—1616) is de schilder van „Christus onder de schriftgeleerden" in het noordertransept der kathedraal te Antwerpen, een werk in Italiaanschen trant. De derde broeder Ambrosius Francken (1544—1618) was voornamelijk schilder van altaarstukken.

Frans Francken I had drie zonen, die schilder waren, Jeroom Francken II (1578—1623), Ambrosius Francken II en Frans Francken II (1581—1642) de vervaardiger van het vroeger genoemd allegorisch

stuk. Deze schilder volgt in vele opzichten Rubens; men ziet op de schilderij in het Rijksmuseum een naakte zeegodin, die geheel in de manier van den grooten meester behandeld is. Deze figuur alleen reeds maakt het onmogelijk, dat men hier een werk van Jeroom Francken voor zich zou zien. Het is dan ook onbegrijpelijk hoe nog in 1887 een kenner als Dr. A. Bredius de vergissing kon begaan, die pas in 1897 hersteld werd.

De schilderij van den jongen Francken, al kan zij voor den vorm der in de 16e eeuw gebruikelijke Keizerskroon geen bewijzen bijbrengen, is toch voor den heraldicus wel merkwaardig. De Keizer draagt inderdaad een kroon, die vrij wel met de Rudolphinische, behalve de kleur, die lichtblauw is, overeenkomt. Maar achter den Keizer is een tapijt met den rijksadelaar erop uitgespannen, en daar is de kroon lichtrood met donkerder roode voering. Ook sommige der allegorische vrouwefiguren zijn met roode Keizerskronen gedekt, ofschoon boven de zuilen van Hercules met het devies „plus ultra" weer blauwe voorkomen. Zoo heeft dus in de eerste helft der 17e eeuw de kleur van de kroon nog niet vastgestaan.

De Rudolphinische kroon, nog te Weenen aanwezig, is van goud, naar wordt gemeld. Maar dit behoeft niet altijd zoo geweest te zijn. Het metaal tusschen den band en de beugels kan voorheen misschien rood of blauw geëmailleerd zijn geweest.

De vraag omtrent vorm en kleur van de Keizerskroon in verschillende tijdperken is nog niet in allen deele opgelost".

Wij deelen het bovenstaande aan onze lezers mede in de hoop, dat zij misschien tot die oplossing iets kunnen bijdragen.

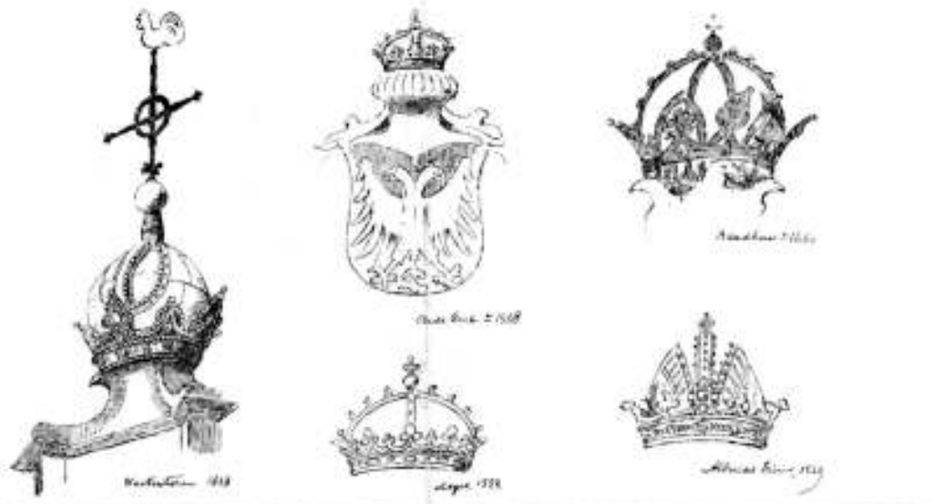

DE GOUDEN KOETS.

Wanneer men het statierijtuig, dat H. M. de Koningin dezer dagen zal worden aangeboden, alleen beschouwt als een middel, om de liefde tot het Oranjehuis in wijden kring aan te wakkeren, dan kan dat middel geslaagd genoemd worden. Maar wanneer men die koets als kunstnijverheids-voortbrengsel alleen aanziet, dan valt het oordeel minder gunstig uit.

Karossen als deze zijn eigenlijk niet van onzen tijd. Men moet terug gaan tot het jaar 1713, het jaar van den Utrechtschen vrede, die aan de macht der Nederlanden een einde maakte, om zich de periode te herinneren, toen rijtuigen als deze nog iets meer waren dan zinledige pronkstukken.

Beroemd is de karos, waarmede de Fransche gezant Utrecht binnenreed, om te onderhandelen „chez nous, sur nous et sans nous". Die karos, in de hoofdstad van het Sticht gemaakt, werd zóó buitengewoon geacht, dat zij in prachtige koperprenten voor het nageslacht bewaard bleef. De stijl van Bérain, Marot en Lodewijk XIV is hier aan het woord, en, één met zijn tijd, leent hij zich uitmuntend tot de decoratie van een zóó echt achttiende-eeuwsch voorwerp als een statiekoets.

De ontwerper van het rijtuig, dat thans tentoongesteld is, heeft blijkbaar de Utrechtsche koets goed gekend. Doch den Lodewijk XIV-stijl niet willende volgen, heeft hij zijn versieringen samengeraapt uit allerlei tijdperken der historie, zonder iets eigenaardig 19e-eeuwsch daaraan toe te voegen. Zoo is de koets een zonderling anachronisme, te zonderlinger, omdat onze jongere kunstnijveren, als men hun vergund had hunne krachten aan dit rijtuig te beproeven, iets veel beters zouden hebben tot stand gebracht. Hoe ten eenenmale verkeerd begrepen zijn niet de schilderingen, waarmede een hoogleeraar nog wel de paneelen versierde! Dit fletsch koloriet, deze koud-academische teekening hebben in het geheel niets met decoratie uit te staan.

Nu het rijtuig als een buitengewoon kunstwerk in alle bladen om strijd wordt geprezen, is het goed, dat er op de overdrijving, die in deze waardeering schuilt, wordt gewezen. Wij willen hopen, dat die overdrijving haar grond vindt in sympathie voor de persoon, die de koets als geschenk zal aanvaarden. Maar later, als men het rijtuig hier of daar in een verzameling zal zien, als alleen de kunstwaarde nog beoordeeld wordt, zal de bewondering niet groot meer zijn.

VERWARMING.

Er behoort moed toe in de hondsdagen, als de temperatuur 80° in de schaduw bedraagt, een brochure over „Centrale verwarming" ter hand te nemen. Maar de heer W. J. Stokvis te Arnhem, die haar ons deed toekomen, heeft zeker bedacht, hoe wisselvallig het Hollandsche weder is. Vandaag zit men in zijn hemdsmouwen en morgen kan men naar de kachel verlangen.

Het boekje, keurig uitgevoerd, is eigenlijk een doorloopend pleidooi voor warm-waterverwarming; het sluit zich dus aan bij wat, een half jaar geleden, in ons blad over dit onderwerp werd geschreven.

„Wij durven beweren", zoo zegt de heer Stokvis, „dat onze firma met haar ruim 35-jarige ondervinding thans een gevestigde reputatie heeft voor de installatie van centrale verwarmingen. Het feit, dat door ons honderden inrichtingen, zoowel in het binnenland als buitenland, met het meeste succes zijn opgeleverd, zal voldoende waarborg zijn, dat een installatie ons met vertrouwen kan worden opgedragen."

Inderdaad, bij verwarming is de practijk, de ondervinding alles. Met theorie komt men niet ver.

Het is de moeite waard om te hooren, wat een man van zooveel ervaring te zeggen heeft. Allereerst betoogt hij zijn onpartijdigheid.

„Aangezien wij op een geheel neutraal standpunt staan en niet aan eenig fabrikaat gebonden zijn, waren wij steeds in staat, alle zoowel in Europa als in Amerika uitgevonden verbeteringen op het gebied van verwarming toe te passen Er zijn verscheiden fabrikanten, die in hun ijzergieterijen ook verwarmingstoestellen vervaardigen en centrale verwarming in woonhuizen aanleggen. Het behoeft geen betoog, dat deze firma's zeer beperkt zijn in de verscheidenheid harer modellen van ketels, radiatoren enz. Ons staat de geheele wereld open. Wij kunnen hier een ketel, daar een radiator kiezen en de combinatie dezer specialiteiten geeft natuurlijk een doeltreffend geheel."

Nadat op zeer heldere wijze het nut van een goede verwarming van woonhuizen is aangetoond, komen de gebruikelijke systemen ter sprake, als heetelucht verwarming, stoom-verwarming en warmwater-verwarming.

„De heete-luchtverwarming was reeds bij de oude Romeinen bekend en wij vinden haar in de beschrijvingen der Thermen voor verwarming der Sudatoriën en der vloeren. Wegens hare vele ongerieflijkheden vindt zij echter weinig toepassing. De ernstigste bezwaren zijn wel, dat de benoodigde kanalen van grooten omvang moeten zijn en dus in bestaande woonhuizen moeilijk aan te brengen zijn; dat het systeem door de lastige regeling weinig vertrouwbaar is, dat het de warmte niet lang genoeg behoudt en dat de verschillende windrichtingen buitenshuis er zeer storend op kunnen werken.

„Ook de stoomverwarming komt wegens de vele daaraan verbonden nadeelen voor woonhuizen niet in aanmerking. Eenige der hoofdbezwaren zijn de volgende:

„1. De geheele leiding en alle toestellen staan steeds onder spanning en de minste veronachtzaming kan een explosie ten gevolge hebben.

„2. De inrichting is zeer gecompliceerd, veel meer dan bij warmwaterverwarming.

„3. De bediening vereischt veel zorg en de stiptste nauwkeurigheid.

„4 De buizen, van zeer geringen diameter, zijn eerder aan bevriezen onderhevig dan de wijdere buizen, die bij een warmwaterverwarming gebezigd worden.

„5. Stoomverwarming vereischt een veel grooter brandstoffen-verbruik dan warmwaterverwarming, om de eenvoudige reden, dat er minder brandstof noodig is om water op gelijkmatige temperatuur onder het kookpunt, dan om stoom te houden.

„6 De stoomverwarming is niet zoo aangenaam als de warmwaterverwarming, omdat de warmte-uitstralende lichamen (radiatoren, enz.) een te hooge temperatuur hebben.

„Stoomverwarming is alleen geschikt voor die gebouwen, die slechts tijdelijk en dan snel verwarmd moeten worden, zooals concert-lokalen, enz."

Deze nadeelen zijn vrij wel dezelfde, als reeds vroeger in ons blad werden opgesomd. Maar nog belangrijker is, wat omtrent de voordeelen van warmwaterverwarming wordt opgemerkt.

„In een particulier woonhuis, waarin door ons een centrale verwarming was aangelegd, werd gedurende een geheelen winter het verbruik van brandstof nauwkeurig genoteerd. In dit huis werden voortdurend 11 kamers, waarvan drie van 6.50 × 5.50 M., en de kleinste van 4.50 × 5 M., benevens een serre, geheel van glas, met alle gangen en trapportalen verwarmd. Hiervoor was gemiddeld iets meer dan 1 mud cooks per dag noodig, zoodat de kosten ongeveer *f* 0.43 per dag bedroegen. Hierbij zij nog gemeld, dat een gedeelte der van de kachel uitstralende warmte gebezigd werd, om het warme water voor huishoudelijk gebruik, in de badkamer en op alle waschtafels in slaapkamers enz. te leveren."

Als verdere voordeelen van het warmwatersysteem worden genoemd: geen brandgevaar, geen explosie, gemakkelijke regeling, gemakkelijke behandeling, behoud der meubelen, gelijkmatige temperatuur, aangename verwarming, geen asphyxie, mogelijkheid van ventilatie, geen tocht in huis, behoud der warmte, geen bevriezen. Sommige dezer voordeelen zijn ongetwijfeld even goed bij toepassing van andere systemen te verkrijgen. Doch enkelen daarvan zijn alleen aan het gebruik van warmwaterverwarming verbonden.

Een beschrijving van het systeem, door een diagram toegelicht, geeft den lezer een helder denkbeeld hoe de werking is. Dan worden verschillende soorten van ketels beschreven en afgebeeld. De door den heer Stokvis het meest toegepaste is van gesmeed ijzer vervaardigd en heeft een dubbelen wand, waarin zich het water bevindt. Aan de linkerzijde bevinden zich twee openingen met verlengstukken (sockets) waaraan de buizen geschroefd worden. Het warme water stroomt door de bovenste in de buisleiding, terwijl het afgekoelde water door de onderste opening den ketel weder binnentreedt. De brandstof wordt er van boven ingebracht. De asch wordt door de onderste der beide deuren verwijderd. Beide deuren zijn voorzien van verschuifbare ventilators, waardoor de trek geregeld kan worden.

Dezelfde ketel kan ook gemaakt worden zóó, dat de brandstof aan de voorzijde wordt ingebracht. Voor ingemetselde ketels worden de systemen Cyclops en Chatworth aanbevolen. Interessant is ook de beschrijving van een Amerikaanschen ketel, die een gegolfden vuurpot heeft en een aantal verticaal aangebrachte buizen, ter vergrooting van het verwarmingsoppervlak. De top is van ribben voorzien, die onmiddellijk met het vuur in aanraking komen. De hitte treedt aan den voorkant uit, neemt haar weg door het kanaal, dat door de gegolfde wanden gevormd wordt, deelt haar warmte aan het water in de omringende buizen mede en stijgt aan de achterzijde naar den schoorsteen op.

De heer Stokvis maakt uitsluitend van radiatoren gebruik om de vertrekken te verwarmen. De buizen in spiraalvorm, die andere fabrikanten toepassen, keurt hij af. De radiatoren worden in verschillende vormen afgebeeld.

Eenige opmerkingen over isolatie, ventilatie, verwarming van broeikassen, serres enz., en over warm water voor huishoudelijk gebruik, waschtafels, badkamers enz., besluiten de brochure, die zeer lezenswaardig is.

Wat vooral aangenaam treft is de eenvoudige wijze, waarop alles wordt voorgedragen. De geleerdheid, die in de brochures onzer oostelijke naburen schering en inslag is, wordt hier gelukkig vermeden.

Het komt ons voor dat de heer Stokvis, die voor de goede werking der door hem aan te leggen verwarmingen instaat, die zich verbindt elk gebrek in materiaal of werking, binnen een jaar na oplevering ontstaan, gratis in orde te brengen, met vertrouwen kan worden aanbevolen.

BRANDVRIJ MATERIAAL.

Wij hadden reeds meermalen aanleiding verschillende fabrikaten van brandvrij materiaal, van veleriei systeem maar meest van buitenlandschen oorsprong, te bespreken.

Men vestigt thans onze aandacht op het inlandsch fabrikaat van de heeren Gebrs. Van der Vijgh te Amsterdam; dit materiaal begint meer en meer de aandacht der bouwkundigen te trekken; het bestaat uit wand- en plafondplaten van eene eigenaardige samenstelling, die toelaat ze als hout te bewerken; men kan de platen zagen, spijkeren en schroeven. De grondstof, voor de fabrikage gebruikt, heeft een steenvormend vermogen, waardoor de platen voortdurend harder worden. In weerwil hiervan hebben de platen het geringe gewicht van 8 KG. per M². bij 1 cM dikte, zoodat ze uitstekend geschikt zijn voor den opbouw van muren en scheidingen, waar gering gewicht en dunne wanden vereischt worden. Naast geheele onbrandbaarheid heeft dit materiaal groote vastheid, waardoor het groote draagkracht verkrijgt.

De muren van excelsior-platen zijn geheel vrijstaande en op korte afstanden geheel met ijzeren bouten doorstoken, waardoor zij niet kunnen doorbuigen of wankelen en de draagkracht verhoogd wordt. Zij dempen het geluid, kunnen in elk jaargetijde geplaatst worden, scheuren nimmer en nemen zeer weinig vocht op.

De platen zijn aan beide zijden ruw en elke bepleistering, hetzij van gips, kalk of cement, kan er uitstekend aan bevestigd worden; zij dienen voor brandvrije scheidingen en buitenmuren, plafonds, tusschenvloeren en voor de samenstelling van gebouwen van verschillenden aard. De wanden kunnen onmiddellijk behangen of geschilderd worden.

De heeren Van der Vijgh hebben eene brochure uitgegeven, waarin de samenstelling der excelsior-platen beschreven en door teekeningen verduidelijkt wordt, terwijl de getuigschriften van tal van architecten ten bewijze strekken, dat dit materiaal op hoogen prijs wordt gesteld. Voor hen, die daarmede minder bekend zijn, vestigen wij de aandacht op het reclamegebouwtje, dat in een der zalen van het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, in de Marnixstraat te Amsterdam, is tentoongesteld.

Het wekt bevreemding dat de excelsior-platen en ander brandvrij materiaal tot heden niet dan in geringe mate de aandacht van de overheid getrokken hebben; zij verdienen aller aanbeveling om brandgevaar te voorkomen en het zou een weldaad zijn als het gebruik daarvan in bepaalde gevallen werd voorgeschreven. Men raadplege de wijze, waarop in de groote steden blokken arbeiderswoningen van drie verdiepingen, zoowel aan de voor- als achterzijde bewoond, worden opgericht en waar de verschillende woningen slechts door hout zijn afgescheiden. De excelsior-platen zouden daarbij groote diensten kunnen bewijzen.

J.

PRIJSVRAGEN

...

STUDENTENSOCIËTEIT TE UTRECHT.

Van deze prijsvraag zijn ingekomen 66 antwoorden, met de volgende motto's:

1. Eigenlicht.
2. A. T.
3. Vriendenkring.
4. St. Jan.
5. Minerva.
6. Studie.
7. Ne quid nimis.
8. Cirkel, driehoek en passer (getrokken).
9. Art. 4.
10. l'Art
11. A—dam.
12. Sol Justitiæ Illustra nos.
13. Doctrina et Amicitia.
14. Baat 't niet, 't schaad niet.
15. Minerva (bis).
16. Krambambouli.
17. Nostrorum sanitas.
18. Planet Hic.
19. S. S. U.
20. Non omnibus datum.
21. Musis.
22. Pax intrantibus.
23. Aanmeren.
24. Minerva in cirkel (getrok.).
25. Excelsior.
26. P. H. K. M.
27. Aspasia.
28. Driehoek in cirkel (getrok.).
29. Récent.
30. Nec terrent ad aspera.
31. Cirkel, waarin passer, driehoek en winkelhaak (getrok.).
32. Nosis (in cirkel).
33. Planet Hic (Sec.).
34. Cirkel met driehoek, waarin de letters U. S. S.
35. Driehoek, waarin C W.
36. J.
37. Roode D in stralenkrans (get.).
38. Max.
39. In vivat (met cirkel waarin kruis).
40. Corri.
41. Oud-Nieuw.
42. Reah.
43. ?
44. St. Jan (Sec.).
45. De zon der Gerechtigheid beschijne ons.
46. Simplex.
47. Anch'io.
48. I. O. V.
49. C. B.
50. D. A. G.
51. C.
52. De Kroez.
53. Janskerkhof.
54. Opregtenning.
55. Tullia.
56. Twee letters X (in cirkel).
57. Simplex A.
58. Wapen van Utrecht in cirkel (getrokken).
59. Z.
60. 't Brandpunt van gezelligheid.
61. 1 Augustus 1898.
62. Sticht.
63. Driehoek met passer (get.).
64. Integre.
65. S. U. (monogram).

De zwarte kist, als no. 66 ingeschreven, is nog steeds niet ontpakt

Met het oog op de kroningsfeesten zal het Jury-rapport nog wel eenigen tijd op zich laten wachten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De heer Albert Neuhuys schrijft uit Deggendorf a/d. Donau aan het *Handelsblad*:

Laten zij, die nog niet gansch en al overtuigd zijn, dat men bij de plaatsing van een schilderij, de intentie van den kunstenaar en het doel waarvoor het schilderij geschilderd wordt, dient in acht te nemen, laten zij spoedig naar Dresden gaan en kijken naar de beroemde Sixtijnsche Madonna, die wegens reparatie van de nis, kapel of hoe men het ook mogt noemen waar zij gewoonlijk hangt, tijdelijk eene andere plaats heeft gekregen.

Het schilderij doet nu niets meer; men ziet de groene draperie, die andere mee moet helpen tot het sublime geheel, veel te veel; het wordt plat en men hoopt het voorbij. Het komt mij voor dat het beter was, in dezelfde gevallen de schilderijen ook maar zoo lang onzichtbaar te maken. Want zij die de Madonna te voren nooit hebben gezien, begrijpen niet hoe het stuk zoo schoon genoemd kan worden, zooals ik eens een Schotsch schilder hoorde zeggen, dat Rembrandt de Nachtwacht waarschijnlijk door zijne leerlingen heeft laten schilderen. Ik kan mij best begrijpen, dat zij, die de Nachtwacht niet vroeger in het Trippenhuis hebben gezien, het stuk niet anders dan een onaanzienlijken, vuilen lap vinden.

En, laat men in Gods naam het voorbeeld van Berlijn niet volgen, waar de Rembrandts en andere merkwaardige schilderijen, maar vooral de Rembrandts, zoo opgepoetst en gevernist zijn, dat ze letterlijk druipen van 't vet. Het ophalen en vernissen van oude schilderijen geeft niets, binnen korten tijd is het weer weggeschaten. De goede plaatsing, dat is hoofdzaak; bewijs is, dat men de Nachtwacht in het Trippenhuis kon bewonderen in al zijn details, zonder dat het opgehaald of gevernist was.

— In *De Ingenieur* komt een artikel voor over de inrichting van openbare slachthuizen van den heer J. de Koning. Hij geeft daarin een algemeen overzicht van de eischen.

AMSTERDAM Jong-dieden Donderdag werd de tentoonstelling van eigenaardige Nederlandsche kleederdrachten geopend. De burgemeester hield een korte toespraak.

ROTTERDAM. De gemeenteraad behandelde deze week een voorstel van B. en W., om boven de toegestane *f* 10,000 voor het vervaardigen van een reliefkaart der havenwerken, ter inzending op de Parijsche tentoonstelling, daarvoor nog *f* 2000 toe te staan, omdat het atelier waar dit werk gemaakt wordt, 't voor eerstgenoemde som niet doen wil. Er had eenig debat plaats. De heer

Voorhoeve wenschte, met het oog op den tegenwoordigen toestand in Frankrijk, niet in te zenden op de tentoonstelling; anderen oordeelden f 10,000 voldoende voor het doel; en het einde was, dat de stemmen stonden.

Groningen. Voor de betrekking van opzichter bij de gemeentewerken zijn in alphabetische volgorde de volgende personen op de voordracht geplaatst:

1. J. Hartsuiker te Zwolle.
2. J. Jansen te Assen.
3. J. Vis te Amsterdam.
4. H. Willemsen te Rijssen.
5. E. van der Zaag te Groningen.

Delft. De inschrijving voor den cursus 1898—1899 der Polytechnische School wordt gehouden in het gebouw der instelling, op Maandag, Dinsdag en Woensdag 5, 6 en 7 September, van 10 tot 12 en van 1½ tot 3 uren.

Beverwijk. Burg. en Weth. bodan den gemeenteraad aan de plannen voor den bouw van een nieuwe gasfabriek, met een voorstel tot aanstelling van een directeur en tot het verlagen van den gasprijs.

De gemeenteraad besloot echter die plannen niet in behandeling te nemen, vooraleer door Burg. en Weth., bijgestaan door een tweetal deskundigen, een onderzoek was ingesteld naar het te Breukelen in exploitatie gebrachte luchtgas en was gerapporteerd in hoeverre, naar de meening van dat college, dat gas ook voor deze gemeente van dienst kan zijn.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot opzichter 3e kl. en geplaatst in de res. Semarang, de ambtenaar op wachtgeld W. L. A. Wetters.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is P. W. J. Carpay, te Haarlem, benoemd tot buitengewoon opzichter bij het bouwen van een woning bij de schutsluis te Purmerend.

— Bij kon. besluit is de heer M. A. Cornelissen, met ingang van 1 Sept. a. s., benoemd tot adspirant-ingenieur der marine.

— De Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen benoemde tot aspirant adjunct-ingenieur bij den dienst van weg en werken, de heer A. J. Holscher.

— De heer D. Vorhoop, adjunct-ingenieur 1e kl. bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, dienst van tractie en materieel te Zwolle, wordt met October overgeplaatst naar de centrale werkplaats te Utrecht, terwijl Jhr. L. M. van Weiler, adjunct-ingenieur 1e kl., van de centrale werkplaatsen te Utrecht naar het tractie-bureau te Zwolle wordt verplaatst.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter van den Prov. Waterstaat in Groningen. Aanv. jaarwedde f 1200. Adres op zegel vóór 15 September aan heeren Gedeputeerde Staten. *(Zie advert. in het vorig no.)*

— Twee constructeurs-teekenaars aan de Kon. fabriek van rijtuigen en spoorwagens der firma J. J. Beijnes te Haarlem. Eischen: bekend met ijzerconstructies en geheel zelfstandig kunnende werken. Zij, die met houtconstructies bekend zijn, hebben de voorkeur. Adres, met bewijzen van bekwaamheid enz. aan het kantoor der firma.

— Bouwkundig teekenaar op een kantoor te 's-Gravenhage. Adres no. 670, Bureau *Hoogstr. Courant.*

— Bouwkundig teekenaar, met buitengewoon goede referentiën. Salaris f 80 à f 100 per maand. Adres lett. N G, Bureau dezes. *(Zie advert. in dit no.)*

— Bouwkundig opzichter bij den bouw eener kerk. Adres lett. W., Bureau dezes. *(Zie adv. in dit no.)*

DIENSTAANBIEDINGEN.

Exploitatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 28, Amsterdam.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken.	heeft	32	j. sal.	f 100	p. m. of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	"	25	" "	- 75	" "
3. Uitv. of B. Opzichter	"	29	" "	- 90	" "
4. B. Opzichter	"	46	" "	- 100	" "

Bouwkundig Teekenaar
GEVRAAGD.

Door een architect **wordt gevraagd,** om dadelijk in functie te treden, tot *minstens einde December,* een **TEEKENAAR,** met buitengewoon goede referentiën.

Salaris **f 80** à **f 100** 's maands, naar bekwaamheid. Franco brieven in te zenden onder lett. N G, aan het bureau van het weekblad „de Opmerker", te 's-Hage.

Bouwkundig Opzichter
GEVRAAGD *bij den bouw van eene Kerk,* tegen 1 Sept. Aanbiedingen onder letter W, *Bureau van de Opmerker.*

A. P. SCHOTEL Gzn
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

Houtbereiding tegen bederf
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
Houthandel, ARNHEM,
levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen, Vlooren, Vloerribben, Broeibakken, enz. enz.
Eenig zeker werkend reuk- et kleurloos middel.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Wastafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

GEBROEDERS LOMMEN, TILBURG.
Stoomfabrieken van Verfwaren en Vernissen.
SPECIALITEITEN in **CHROMAAT-** en **ZINKGROENEN.** Leveren **DROGE en AANGEMAAKTE VERVEN in elke verlangde verpakking** — geschikt voor Export naar alle werelddeelen.
Speciaal adres voor Enamelverven!
PRIJZEN en MONSTERS op aanvrage **gratis** te verkrijgen.

Opbouwen van
FABRIEKSSCHOORSTEENEN.
Radiale Machinale Gatensteenen.
NAGEPERSTE GEVELSTEENEN
(Appelbloesem.)
PROFIELSTEENEN.
Klinkers.
Waalvorm en Drielingen.

LOUIS NAGEL & Co.,
Arnhem.
ENGELSCHE
Stal- en Tuigkamer-inrichtingen.
— Catalogussen gratis. —
— Teekeningen en Begrootingen Kosteloos. —

A. A. JESSE & Co.,
Hoogstraat,
ROTTERDAM.
HANDEL in
Verfwaren, Vernissen, Olieën, Carbolineum etc,
tot zeer concurreerende prijzen.

J. VAN DER MOST,
Steenhouwer en Metselaar,
SCHIEDAM.
Molensteenen, Slijpsteenen.
Ruw en bewerkt
MARMER.
SCHOORSTEENMANTELS

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor
WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

BURGERS
FABRIEK
IJZEREL-AY WIEL-
Deventer
HOFLEVERANCIER
Filiaal DEN HAAG, Frederikstraat 74.

Spoedige levering.
GLAS IN LOOD
voor Kerken en Particuliere Gebouwen.
ED. VAN BILDERBEEK, NIJMEGEN.
Johannes Vijghstraat 25.
Atelier voor STYLEN op Spiegel- en Vensterglas.
BILLIJKE PRIJZEN.

CARBOLINEUM KRIMPEN.
Verzekert U van het
GROOTSTE BEDERFWEREND
vermogen.
C. M. BOKS & Co.,
Amsterdam.

Telegramadres SANDERS Co.
TH. W. SANDERS & Co.,
Chemicaliën,
LAURIERGRACHT 73. AMSTERDAM.
leveren tot **zeer billijke prijzen speciaal voor HH. bouwondernemers:**
Carbolineum „AVENARIUS",
HEEGRAS, SLAKKENWOL, HENIR, PIJPZWAVEL enz.
Telephoon 618.

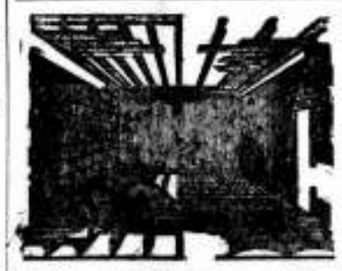
Geluidwerende tusschenvloeren, onderhoeren voor houtcementdaken, brandvrije separatiën en plafonds.

Excelsiorplaten.
GEBR. VAN DER VIJGH,
AMSTERDAM,
Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens nieuw Systeem.
Eenig, onovertreffbaar materiaal. Licht, dicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeentewerken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure, Monsters* en *Prijs.*
Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895. Gouden Medaille.

TE KOOP

p.m. 27.000 M². bouwterrein,

zeer gunstig gelegen te ***ZAANDAM, Westzijde,*** in massa of in gedeelten.

Inlichtingen geeft W. STAM Dz., *timmerman*, aldaar.

Prijsopgaaf KEIEN.

Gemachtigd door BURGEMEESTER en WETHOUDERS van de gemeente *Groningen*, vraagt de Directeur der Gemeentewerken ***prijsopgaaf***, franco *Groningen*, voor de levering van **100,000** of **200,000** eerste kwaliteit

Belgische Straatkeien

van 14 bij 16 Centimeters of van een evenredig grooter aantal van 12 bij 14 Centimeters.

De prijsopgaaf, welke *vóór of op den 20sten September* a. s. aan den Directeur moet zijn ingezonden, zal tevens moeten bevatten naam en plaats van herkomst der **keien** en vergezeld moeten zijn van monsters.

De **keien** moeten zoo spoedig mogelijk en in elk geval *vóór 1 Augustus 1899* te *Groningen* zijn geleverd.

Groningen, 11 Augustus 1898.

De Directeur der Gemeentewerken,
A. SCHRAM DE JONG.

AANBESTEDING

Bestrating.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Stompwijk* zullen op ***Zaterdag den 27sten Augustus 1898***, des middags **12** ure, in het Raadhuis te Leidschendam in het openbaar

Aanbesteden:

Het maken van eene Klinkerbestrating in het Paardenspoor van den Stompwijkschen Grintweg, lang 6629 Meters, zonder bijlevering van steenen of zand.

Het bestek is vanaf Maandag 22 dezer, tegen betaling van *f* 0.25, ter Secretarie verkrijgbaar.

Aanwijzing in loco geschiedt op Woensdag 24 Augustus 1898, des voorm. 11 uur; bijeenkomst Leidschendam.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

F. DE BRUIJN & Zn.
HOF-SPIEGEL- en MEUBELFABRIKANTEN.
MAGAZIJN: **KETELSTRAAT E 13.** *ARNHEM*
FABRIEK: **WEZENSTRAAT D 7—8** en **9**, *ARNHEM.*
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
Gebeeldhouwde en Vergulde Spiegels en Ameublementen van Kunst en Weelde, voor Salons, Boudoirs, Eetzalen. MEUBELSTOFFEN.

CARTON PIERRE-ORNAMENTEN ter inwendige versiering van Gebouwen, als Plafonds, Deuren, Lambriseeringen enz. Ontwerpen en Uitvoeringen van Kamerbetimmeringen en uitvoering naar gegeven ontwerpen. — **ARTISTIEKE BRONZEN.** — Teekeningen en Prijscouranten op aanvrage.

VAN OMMEREN & Co., ARNHEM.
GROOTHANDEL
Spiegel-Vensterglas. Verfwaren.
GEORNAMENTEERD GLAS.

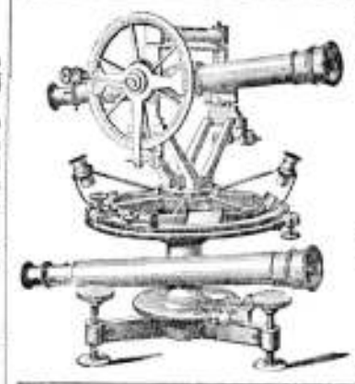

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschulen.
WEEGWERKTUIGEN.

Stoomtimmerfabriek
„ZWEDEN"
D. LAUTENBACH & C°.,
UTRECHT.

Architraven, Lijsten, deuren, ramen, bekleedingen. Meubelen voor Kerken en Scholen, enz. enz.

KOZIJNEN, geheel afgewerkt of gedeeltelijk. Houten gaanderijen, kioskes, veranda's, Vloerdelen met blinde verbinding, enz. enz.

ARCHITRAVEN en LIJSTEN in voorraad; PROFILLEN gratis verkrijgbaar.

Assurantie Maatschappij
tegen **Brand**schade
De NEDERLANDEN van 1845
's-GRAVENHAGE, ***Merkplein,*** hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Machinale Jalousiën Fabriek
voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen. ruimen voorraad.

S. BRUIGOM, Arnhem.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 35. ZATERDAG, 27 Augustus 1898.

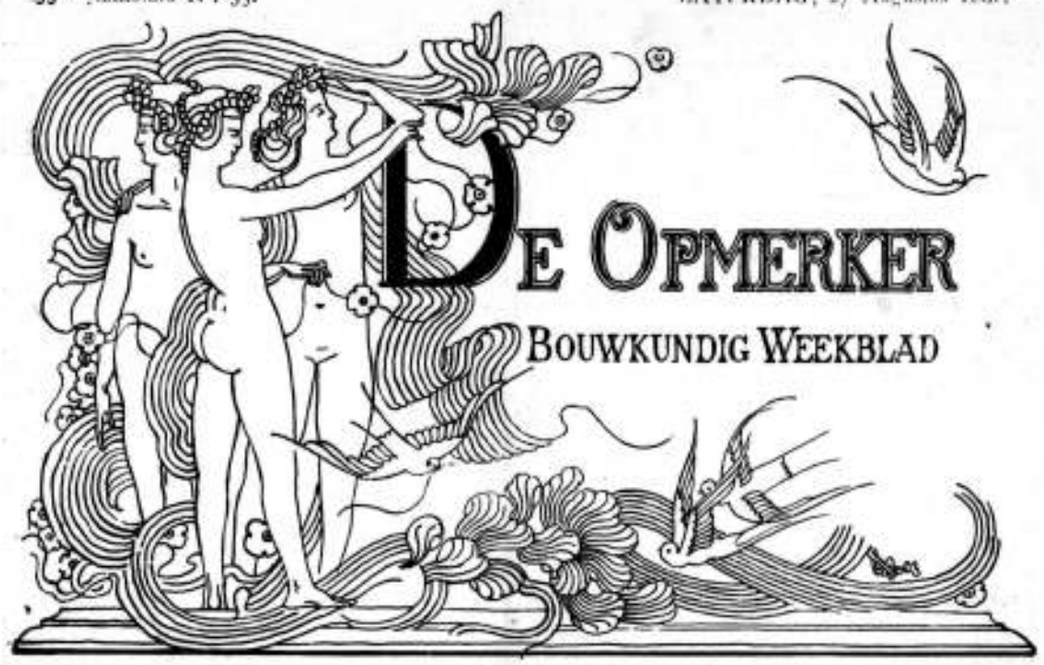

De Opmerker
Bouwkundig Weekblad

Redacteur: F. W. VAN GENDT Jlz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 21ste Schuitstraat 102, *te Groningen.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

ARCHITECTUUR-SCHILDERS.

De schilders hebben zich al sinds den oudsten tijd met het weergeven van gebouwen of onderdeelen daarvan bezig gehouden.

De muurschilderingen te Pompeji hebben een beslist architectonisch karakter. De middeleeuwsche handschriften geven, in hun verluchtingen, dikwijls gelegenheid om de bouwkunst der periode, die hen ontstaan zag, te bestudeeren.

Ook de Italiaansche fresco's vertoonen vele voorbeelden van architectuur-schildering. In de kerk Santa Croce te Florence bevindt zich een fresco door Giotto (1266—1337). Men ziet daar Herodes aan den maaltijd zitten in een soort van waranda, die tamelijk juist van perspectief, en blijkbaar met zorg naar de natuur gevolgd is. Zij heeft reeds een beslist Renaissance-karakter, terwijl de achtergrond door een Romaansch gebouw wordt ingenomen.

Niet ver van Florence ligt het klooster San Miniato. Daar heeft Spinello van Arezzo de verheerlijking van den H. Benedictus op de wanden geschilderd. De gebouwen, daar voorkomende, hebben niet de juiste verkorting, maar het is toch wel duidelijk, dat zij niet aan des meesters verbeelding hun ontstaan danken.

Nog interessanter is een fresco uit de 14e eeuw, door een onbekende in de Spaansche kapel van Santa Maria Novella geschilderd. Daar is de kathedraal te Florence verbeeld, zooals zij zich zou hebben voorgedaan, als de oorspronkelijke plannen tot uitvoering waren gekomen.

De Karmeliter-kerk te Florence bezit de beroemde fresco's, in het begin der 15e eeuw door Masolino en Masaccio vervaardigd. Hier speelt de architectuur een groote rol. Want terwijl vroeger de gebouwen door de schilders slechts als bijzaak behandeld werden, is hier aan het afbeelden der onderdeelen veel zorg besteed. De apostelen verrichten hun wonderen op de pleinen en in de straten van het toenmalige Florence.

Als Fra Angelico de muren van zijn klooster San Marco te Florence beschildert en hij wil Maria en de Engel verbeelden, dan laat hij de handeling in de kruisgang van het klooster zelf plaats vinden. Al de onderdeelen vinden wij hier, de ankers die de bogen bij elkander houden, de kapiteelen, de gewelven, ja het rasterwerk dat den kloostertuin omgeeft, en waaraan zelfs geen spijker is vergeten.

Ofschoon Fra Angelico, die in de eerste helft der 15e eeuw leefde, slechts bij uitzondering zich aan het weergeven van architectuur heeft gewaagd, is hij toch de perspectief zeer goed machtig. Hij staat daarin gelijk met zijn tijdgenoot, den Karmeliet Fra Filippo Lippi. Men zie bv. eens met hoeveel zorg en natuurlijkheid het binnenhuis geschilderd is, waarin de H. Maagd van de Verzameling Pitti te Florence werd geplaatst.

Met Botticelli komen wij aan die schilders, die de gebouwen der oudheid in hunne composities te pas brengen. Zijn beroemd fresco in de Sixtijnsche Kapel, waar de straf aan Kora en zijn stam voltrokken wordt, prijkt met een zeer uitvoerige afbeelding van de ereepoort van Septimius Severus. Daarentegen wordt het middenpunt van het andere groote fresco in deze kapel gevormd door een gebouw, dat een zeer eigenaardige mengeling van Gothiek en Renaissance vertoont. Het is bedoeld als den tempel te Jeruzalem; op het fronton is Christus, met den Satan, die hem verzoekt, geplaatst.

Ook op andere werken van Botticelli speelt de bouwkunst een min of meer beduidende rol. Op de „Aanbidding der H. Drie Koningen", die nu in de Ermitage berust, is de stal te Bethlehem de ruine

van een antieken tempel, waarschijnlijk naar Vitruvius' beschrijving gevolgd. Een soortgelijk stuk, in de National Gallery te Londen, geeft het motief, doch eenigszins gevarieerd, weder te zien.

De zeer eigenaardige schilderij van Botticelli in de Uffizi te Florence, die „de laster" heet, heeft als achtergrond een ongemeen prachtige architectuur. De pijlers zijn allen met nissen versierd, waarin beelden zijn geplaatst; in de friezen en in de panceelen der basementen is overal beeldhouwwerk aanwezig. Ook de schilderij te Dresden, die het leven van den H. Zenobius ten onderwerp heeft, mag hier niet vergeten worden. De linker helft is een stadsgezicht te Florence in het laatst der 15e eeuw.

Filippino Lippi heeft op zijn fresco in Santa Maria sopra Minerva te Rome, waar hij den triumf van den H. Thomas Aquinas schildert, op den voorgrond gebouwen aangebracht, die de Renaissance in haar grootste rijkdom te aanschouwen geven. Op den achtergrond is een plein, met een standbeeld in het midden, aangebracht. Domenico Ghirlandajo verplaatst ons, als hij in Santa Maria Novella te Florence, de ontmoeting van Maria en Elizabeth afbeeldt, op de wallen van het toenmalig Florence. En het beroemde fresco van Melozzo da Forlì in het Vaticaan, Sixtus IV en de geleerde Platina, heeft als achtergrond de architectuur eener rijke marmeren zaal.

Andrea Mantegna was een meester in de doorzichtkunde. Het kan ons dan ook niet verbazen, dat hij gaarne bouwwerken als onderdeelen zijner composities aanbracht. In de kerk der Eremitani te Padua ziet men den H. Jacobus afgebeeld, op de binnenplaats van een huis uit het laatst der 15e eeuw zijne wonderen doende.

Francesco Cossa schilderde een „boodschap aan Maria", die zich nu in het museum te Dresden bevindt. Het huis der H. Maagd is een rijk Renaissancepaleis; rechts ziet men in een slaapkamer, links door een venster in een straat, waarin een hond loopt. De architectuur van een der huizen in die straat is merkwaardig om de ver vooruitstekende houten lijst, die door karbeels wordt geschoord.

Ideale gebouwen zijn het, die Pietro Perugino bij voorkeur schildert. De achtkante koepelkerk, die men op zijn fresco „Petrus ontvangt de sleutels in de Sixtijnsche kapel te Rome" ziet, beantwoordt wel aan de voorstelling, die wij ons van Bramante's ontwerpen maken. Ook Pinturicchio weet, waar dit pas geeft, ideale zuilenhallen te schilderen.

Lionardo da Vinci heeft ijverig de bouwkunst bestudeerd. Toch hield hij op zijn meest beroemde werk, het H. Avondmaal in Santa Maria delle Grazie te Milaan, de architectonische achtergrond uiterst eenvoudig. Alleen boven één der deuren is een fronton geschilderd, doch overigens is geen enkel sieraad aanwezig.

Den stijl van Bramante vindt men in Rafaels composities weer. Een koepelkerk vult den achtergrond van „het huwelijk van Maria" in het Brera-museum te Milaan. Maar in het bijzonder de fresco's in de Stanze van het Vaticaan zijn uit een architectonisch oogpunt merkwaardig. Men ziet de rijke vormen der vroegere meesters hier niet weer. Een strenge Dorische hal is het tooneel, waarop de wijsgeeren samenkomen; de tempel waaruit Heliodorus wordt verdreven is een Renaissance-kerk; op den brand van den borgo nemen antieke gebouwen den voorgrond in en is, op den achtergrond, de oude St. Pieters-basiliek tot in al haar onderdeelen weergegeven.

Naar het Venetië van omstreeks 1500 verplaatst ons Vittore Carpaccia, als hij ons het leven van de H. Ursula schildert. Ook Paris Bordone, Paolo Veronese en Tintoretto hielden er van de architectuur als achtergrond hunner schilderijen te bezigen.

Bij de latere Italiaansche schilders wordt de bouwkunst meer en meer bijzaak. Maar ook zelfs in de 15e en 16e eeuw krijgt zij alleen op den achtergrond een plaats, en dienen de gebouwen alleen tot verduidelijking der handeling die op den voorgrond plaats vindt.

De Vlaamsche schilders der 15e eeuw, die vóór alles naturalisten zijn, hebben, dit spreekt van zelf, ook aan het weergeven van gebouwen bijzonder veel zorg besteed. Misschien de eigenaardigste schilderij van dien aard is de in bruin aangelegde H. Barbara van Jan van Eijck, in het museum te Antwerpen. Op den achtergrond is daar een laat-Gothische toren in aanbouw verbeeld. Men krijgt hier een zeer duidelijk denkbeeld van de wijze, waarop een dergelijk monument tot stand kwam.

Niet minder uitvoerig is Memling, waar hij architectuur heeft weer te geven. De schilderingen op de beroemde reliquikas te Brugge zijn daar schitterende voorbeelden van.

Maar hoeveel zorg ook aan deze gebouwen besteed werd, de eigenlijke architectuur is toch bijzaak gebleven. Het duurt tot de 16e eeuw, eer dit verandert.

Het is Hans Vredeman de Vries, die als de eerste architectuur-schilder genoemd moet worden. Hij was in 1527 als zoon van een Duitsch landsknecht te Leeuwarden geboren, en legde zich bij voorkeur op het versieren van bouwwerken door schilderwerk toe. Hij reisde veel. Nu eens was hij te Amsterdam, dan weer te Antwerpen, te Mechelen, te Brussel of te Luik. Ook in vele steden van Duitschland en Bohemen heeft hij zich opgehouden. Zijn schilderijen zijn haast allen verloren gegaan. Alleen die in een zaal van het raadhuis te Dantzig bleven bewaard. De architectuur der prachtige Renaissance-hallen is voor hem hoofdzaak geweest. De kleine allegorische figuurtjes zijn niet meer dan stoffage.

Hendrik Steenwijk de oude (1550—1603) is bij Vredeman de Vries te Antwerpen in de leer geweest. Ofschoon te Steenwijk geboren, was hij reeds vroeg naar Antwerpen vertrokken, waar hij tot ongeveer 1580 verbleef. Later verhuisde hij naar Frankfort. Hij schilderde meest gebouwen van binnen, als Gothische kerken, zalen of gewelven. De stoffage liet hij door anderen aanbrengen. Zijn schilderijen zijn nog wat hard maar goed geteekend; aan de verdeeling van licht en schaduw is veel zorg besteed.

Zijn zoon, Hendrik Steenwijk de jonge, (1850—1650) vertoefde meestal te Londen. Hij schilderde in de manier zijns vaders, doch wist de harde omtrekken te vermijden.

Beroemd als architectuur-schilder is ook Pieter Neefs de oude (1578—1661). Hij beeldde bij voorkeur de Kathedraal te Antwerpen van binnen af. De perspectief laat niets te wenschen over; ook het licht is met smaak aangebracht, maar de omtrekken zijn wat al te hard. Pieter Neefs de jonge (1620—1675) heeft zich zoo zeer op de navolging zijns vaders toegelegd, dat het niet mogelijk is, de schilderijen dezer twee meesters van elkander te onderscheiden.

De Haarlemmer schilders der zeventiende eeuw hebben bijzonder in het weergeven van architectuur uitgemunt. Vooral het interieur der witgepleisterde kerken trok hen aan, en zij wisten dat op inderdaad meesterlijke wijze weer te geven.

Pieter Saenredam werd in 1597 te Assendelft geboren en ging bij Frans de Grebber te Haarlem in de leer. Hij bleef in de Spaarnestad woonachtig, waar hij in 1665 overleed. Saenredam had een voorkeur voor de St.-Bavokerk zijner woonplaats, doch ook de kerk te Assendelft en de voormalige St. Mariakerk te Utrecht heeft bij herhaakle malen geschilderd. Slechts zeer zelden heeft Saenredam zich aan het weergeven van gebouwen, van buiten gezien, gewaagd. Toch zijn er gezichten op den Dam te Amsterdam van hem bekend. Als zijn meesterwerk geldt het gezicht in de kerk te Assendelft, van 1649, dat nu in het Amsterdamsche museum berust.

Ook uit de school van Frans Hals zijn architectuurschilders voortgekomen. In de eerste plaats moet genoemd worden Job Berckheyde (1630—1693). Hij heeft zich minder uitsluitend dan Saenredam tot het schilderen van kerken bepaald. Behalve de oude beurs te Amsterdam heeft hij ook landschappen en stadsgezichten geschilderd. Gerrit Berckheyde (1638—1698) was zijn broeder. Deze schilder beeldde bij voorkeur straten, pleinen en gebouwen af. De Dam te Amsterdam met het raadhuis is een zijner lievelingsonderwerpen. De schilderijen der gebroeders Berckheyde onderscheiden zich door een rijk en harmonisch koloriet.

Ook Bartholomeus van Bassen moet hier genoemd worden. Het is niet bekend, waar hij geboren is. In 1613 woonde hij te Delft, in 1622 reeds in Den Haag, waar hij in 1636 tot stads-architect benoemd werd en in 1652 stierf. Van Bassen is de ontwerper van de spits, die den Haagschen raadhuistoren siert. Als schilder sluit Van Bassen zich aan bij Neefs en Steenwijk. Kerken en rijke zalen heeft hij bij voorkeur als zijn onderwerpen gekozen.

Staat van Bassen nog grootendeels op het standpunt der 16e eeuw, een Delftsch schilder, Hendrik Cornelisz van Vliet (1612—1675) kan met de beste Haarlemsche meesters vergeleken worden. Hij heeft zich voornamelijk tot kerkinterieurs bepaald, zooals ook: Emmanuel de Witte (1607—1692), die, te Amsterdam voornamelijk werkzaam, te Alkmaar het levenslicht aanschouwde.

De grootste Nederlandsche architectuur-schilder was Jan van der Heyden (1637—1712). Hij was te Gorinchem geboren, doch vertrok reeds jong naar Amsterdam. Reizen naar België, Duitschland en Engeland heeft hij verscheidene keeren ondernomen. Het mag als bekend verondersteld worden, hoe van der Heyden de brandspuit heeft uitgevonden.

Jan van der Heyden is evengoed schilder van stadsgezichten als van landschappen. Zijn panceelen zijn in den regel slechts van geringe afmetingen. Ofschoon hij met de grootste uitvoerigheid schildert, blijft zijn toets toch steeds breed. Van der Heyden heeft de poëzie der Nederlandsche steden, met haar stille grachten en wuivend groen, haar roode daken en deftige gevels uitnemend weten weer te geven.

Jan van der Heyden voert ons van de 17e naar de 18e eeuw. Zijn manier vond navolging bij den Amsterdamschen schilder Jan ten Compe (1713—1761) die er echter niet in slaagde, zijn voorbeeld te evenaren.

De beroemdste architectuurschilders der 18e eeuw waren Antonio Canale of Canaletto (1697—1768) en zijn neef Bernardo Belotto, eveneens Canaletto geheeten (1720—1780). Deze schilders, te Venetië geboren, hebben ook in Duitschland gewerkt. Hun kleur is niet fraai, maar hunne stukken zijn goed van teekening.

Over de architectuur-schilders der 19e eeuw zullen wij zwijgen. Maar naar onze meening heeft een Bosboom de beste schilders der 17e eeuw overtroffen.

DE NIEUWE-ZIJDS KAPEL TE AMSTERDAM.

In ons nummer van 28 Mei ll. wijdden wij een artikel aan de Nieuwe-zijds Kapel te Amsterdam en zulks in verband met de geruchten, die in de dagbladen omtrent dit gebouw de ronde deden. Er werd namelijk medegedeeld dat de verzakking, die zich aan een der koorpijlers had vertoond, door de architecten Posthumus Meyjes en Margadant voor onherstelbaar verklaard was en dat de kerk gesloopt zou worden. Reeds werd uitgerekend, hoe groot de bate zou zijn, die de verkoop van het vrijkomend terrein voor de kerkelijke kas zou opleveren.

De Nieuwe Rotterdamsche Courant schreef daarna:

„Omtrent den uitslag van het onderzoek der architecten Posthumus Meyjes en Margadant vernemen wij uit goede bron, dat hun rapport niet de ongunstige strekking zal hebben, welke wordt gevreesd. Integendeel zou de bevinding dezer deskundigen zijn, dat het gebouw vooralsnog niet gesloopt behoeft te worden en dat tegen verzakking zeer wel maatregelen te nemen zijn".

Dit klonk geruststellend. Maar alles schijnt toch nog niet geheel in den haak te zijn. Want in de jongste Kroniek schreef zekere heer W. Penning (een pseudoniem?) het volgende over de zaak:

Er is, sinds in Februari van dit jaar een papier met het schrikwekkend opschrift: „Gesloten wegens herstelling" op de deuren van dit gebouw werd geplakt, van eene herstelling nog niets gebleken, zoodat voorshands in de sluiting het eenig feitelijk ware van die bekendmaking bestaat.

Want gesloten is zij, de oude kapel... en goed ook!

Gebeurde het niet een Londenschen vriend van mij, die argeloos en met de nieuwsgierigheid zijn nationaliteit eigen, bezig was te midden van eenig werkvolk op den drempel toe te stappen, dat hij met onzachte hand van de poorten des heiligdoms werd gedreven en hebben niet vele eerzame Amsterdamsgezinden, die nog een weemoedigen laatsten blik in het vallend gebouw wilden rondslaan, ondervonden, dat de machtige koster niet spotten laat met zijn consigne? En ik-zelf, langs hoevele verschillende wegen heb ik niet getracht in het geheimzinnig binnenste te kijken — tevergeefs!

Wat van het innerlijk tot heden bekend werd, is dat een der zuilen een bedenkelijke afwijking uit het lood en een belangrijke scheur in zijn voetstuk vertoonde, dat de waakzame Amsterdamsche bouwpolitie toen constateerde, dat het houtwerk der fundeering in het oostelijk deel der kapel grootendeels was weggerot en afbraak van twee der gewelttoppen, wegnemen der pannen van het dak, stutting der zuilen en gewelven en buiten-dienst-stelling van het gebouw gelastte. Vervolgens stelde de heer Posthumus Meyjes met zijn ambtgenoot Margadant een nieuw onderzoek in en rapporteerde — hebben de krassten ons niet bedrogen — „dat het, hoe jammer het ook zijn moge dat een oud stuk geschiedenis van Amsterdam verdwijne, beter is het gebouw te sloopen."

Tot zoover is alles begrijpelijk: het gebouw staat wankel, men sluit het voor den kerkdienst en neemt de noodige maatregelen om ongelukken te voorkomen. Wat echter kan er, daarna, nog tegen zijn aan enkele belangstellende historici de gelegenheid te geven een zoo merkwaardig gebouw, vóór zijn val, nog eens te beschtigen?

Vrees voor hunne veiligheid kan er niet meer zijn; men acht den bekwamen inspecteur van ons bouwtoezicht toch wel in staat voor te schrijven wat voldoende is om ovallen te voorkomen! Daarenboven — nog kort geleden zijn stoelen uit de ontruimde Nieuwe Kerk in de kapel gebracht en men zal zeker werklieden niet hebben gedwongen ambtshalve een gevaar te loopen, dat die bedoelde kunsthistorici dan toch in ieder geval vrijwillig wenschten te trotseeren. Er kan dus veilig worden aangenomen dat de bouwkundige raadsman van het kerkbestuur voor geen rampen meer bedacht is.

Men zal mij misschien tegenwerpen, dat dit laatste argument weinig houdbt, omdat het instorten van „een groot stuk muur" der Roomsche kerk, twee maanden na den brand, toen reeds een noodsteun op het gebouw gelegd was en men dus alle veiligheidsmaatregelen in acht genomen zou meenen, niet pleit voor de ingenieurstalenten van dien architectonischen adviseur. Maar ik antwoord, dat dit feit — wien dan ook — zeker niet de Amsterdamsche kerkelijke commissie voorhouden heeft vertrouwen te stellen in den door haar gekozen deskundige.

Kortom — er is een andere reden dan grijselijke menschlievendheid, die deze overheden beweegt het door hen behoerd gebouw voor ernstig-belangstellenden ontoegankelijk te houden.

Te zeggen welke, zou zijn een beschuldiging uitgesproken, die zelfs door deze feiten nog niet voldoende gemotiveerd is... Doch zoodra zij wezenlijk voldoenden grond heeft, zal het te laat, zal over het lot der N.-Z. Kapel reeds beslist zijn.

Het is dus noodig, dat er, vóór dien tijd, meer licht komt in deze zaak. En de daartoe noodige schreur in den sluier van geheimzinnigheid is gemakkelijk genoeg te maken.

Wat hier wordt medegedeeld is zeker merkwaardig genoeg. Er is iets in de geheimzinnigheid, die pijnlijk

aandoet. Reeds in ons vorig artikel wezen wij erop, dat de N. Z. Kapel, hoe eerwaardig zij voor de Katholieken moge zijn, voor de Protestanten niets anders is dan eene plaats van samenkomst, die al heel weinig comfort biedt, en over wier slooping zij allerminst zouden treuren, indien het te verkrijgen bedrag hen zou vergunnen op een andere plaats een nieuwe kerk te doen bouwen. De heer Posthumus Meyjes zal zich met dit laatste werk zeker veel liever belasten dan met het op de been houden der oude kapel, gesticht ter plaatse waar het Amsterdamsch mirakel geschiedde. Wat er met de Westerkerk te Zaandam onlangs gebeurde, doet zien, hoe weinig de Protestanten aan hunne oude kerken hechten.

De heer Penning meent nu een middel gevonden te hebben, om de kapel van ondergang te redden.

Artikel 6 van de „Additioneele artikelen" der *akte van Staatsregeling van* 1798 bepaalt: „De torens aan de kerkgebouwen gehegt, benevens de klokken, met derzelver huisingen, worden verklaard, eigendommen te zijn, en te blijven der burgerlijke gemeenten, staande ten allen tijde onder derzelver beheering en onderhoud".

Er staat op de N.-Z. Kapel een torentje — en met het gebouw loopt dus een stedeigendom gevaar. Wat ligt nu meer voor de hand, dan dat een der Handleden aan het College van Burgemeester en Wethouders inlichting vraagt over dit gevaar en dat de Raad — zoo noodig — B. en W. machtigt de noodige stappen te doen om het kwaad af te weren!

Niet om de waarde van den toren voor het stedelijk bezit, maar om op die wijze te helpen voorkomen, dat een allerbelangrijkst monument van Amsterdam's middeleeuwsche historie schandelijk wordt vernield. Ik behoef hier over de historische en monumentale beteekenis der „Heilige Stede" niet uit te weiden; belangstellenden kunnen die of zullen haar weten te vinden in de stedebeschrijvers.

Men verhaalt, dat kort na de plundering van het oude heiligdom in 1578, het plan bestond het te slooper, doch dat Willem van Oranje, toen Bardesius hem triomfantelijk aanwees hoe het vernield was door de beeldenstormers, hoofdschuddend had gezegd: „Doen zij dit aan 't gewijde, wat zal het van de reste wezen". En de meening is mij niet vreemd, dat deze woorden van dien machtige de kapel hebben gered.

Het ziet er thans naar uit, dat zij andermaal, en ernstiger misschien, gevaar loopt. En het schijnt mij een begeerlijk lot, als Raadslid, aan deze woorden herinnerend, een poging te kunnen doen tot behoud van dit „gewijde".

Mij dunkt, B. en W. zullen haar niet vijandig ontvangen. Van mr. Van Hall mogen wij op piëteit voor de kunst en de historie rekenen; de. Blooker toonde indertijd, bij de behandeling der straatnamen in den Raad, liefde te hebben voor Amsterdam's verleden, de Burgemeester en de overige Wethouders kunnen geen bezwaar hebben tegen deze, twee hunner ambtgenooten sympathieke, benoeming.

Mag ik, met een beroep op het klassieke „Caveant Consules" deze zaak dringend in de belangstelling der Amsterdamsche Raadsleden aanbevelen!

Het is mogelijk, dat dit middel iets zal baten. Maar wij gelooven, dat het aangehaalde artikel alleen dan zal kunnen worden toepasselijk verklaard, wanneer de „aangehegte" torens op zich zelf staan. En dit is nu met den toren der N. Z. Kapel, zoomin als met die der Noorder-, Eilands- en Oosterkerken het geval. Dat de burgerlijke gemeente met het oog op haar eigendomsrecht der kerkelijke gemeente zou kunnen beletten, die gebouwen desverkiezende te sloopen, kan niet worden aangenomen. Hoogstens zou eene schadevergoeding wegens gemis van eigendom kunnen worden geëischt.

Meer verwachten wij te dezer zake van het Rijk, dat zich het lot onzer monumenten met zooveel ijver aantrekt. Wanneer deskundigen, als te Zaandam, maar al te gauw met het doodvonnis gereed zijn, doe het Rijk door anderen, die onpartijdig zijn, het onderzoek herhalen. En dan zal zeker blijken, dat het kerkgebouw te behouden is. Vallen de kosten niet mede, welnu, het Rijk zal ongetwijfeld zijn bijstand niet onthouden.

Maar, mocht alles afstuiten op den onwil der Protestanten, dat men het gebouw dan den Katholieken te koop aanbiede. Die zullen het zeker aanvaarden, hoe hoog het geëischt bedrag ook zij. En zij zullen de middelen vinden, om de wankele pijlers zóó te schragen, dat zij weer de eeuwen kunnen verduren.

En dan kan Vondel's woord weer waarheid worden:

„Men spann tapijt, schakeere zangk met snaer,
Bewierook' 't hooge altaer
En eere weer de Heiligheit der Stede."

Wel mocht Leonardus Marius schrijven dat dit gebouw „Amsterdams eer ende opkomste" is geweest. Dat

„De Burgherij, uit Gijsbrechts erf gesproten
En noit veraert van haren ouden struijck"

nu weder toone, dat zij nog de oude is, dat zij een der gedenkteekenen van het verledene weer in eere wil herstellen, is onze oprechte wensch.

GEMEENTEHUIS TE ARNHEM.

Eenige dagen geleden is een gedeelte van de schutting, die in den loop van 1896 voor den gevel van het Gemeentehuis te Arnhem was geplaatst, weggebroken, zoodat de gevel, met uitzondering van den erker aan de zuidzijde, weder zichtbaar werd.

Men was over het algemeen niet gunstig gestemd over den nieuwen gevel, omdat hij zoo lang en zoo goed aan het oog was onttrokken en nu men niet kon vermoeden wat er eigenlijk van geworden was, gaf dit juist aanleiding tot allerlei gissingen, hetzij in eene gunstige of in eene meer ongunstige richting.

Het zoogenaamde Maarten van Rossemhuis, ook wel Duivelshuis genoemd, is in 1830 door de gemeente Arnhem aangekocht en toen tot gemeentehuis ingericht.

Het gebouw wordt voornamelijk om den voorgevel, daar de binnen-indeeling niets bijzonders bevatte, in vele boeken beschreven en vandaar dan ook zijne bekendheid en zekere beroemdheid; toch was er sedert de vele veranderingen die er achtereenvolgens aan zijn verricht, van den oorspronkelijken gevel weinig meer overgebleven.

Dat de gevel eenmaal een zeer oorspronkelijk karakter heeft gehad, blijkt uit de oude teekeningen en prenten die er nog van aanwezig zijn, hoewel deze niet altijd even betrouwbaar zijn.

De gevel moet dan ook, behalve met saters en koppen, zeer rijk versierd zijn geweest met arabesken en ornementen. Bij de verbouwing is aan het licht gekomen, dat vele zandsteenbekleedingen die los waren of vernieuwd moesten worden, aan de achterzijde rijk met ornement waren bewerkt, waardoor het vermoeden voor de hand ligt, dat bij vroegere veranderingen aan den gevel, de zandsteenbekleeding gedeeltelijk is verkapt en omgeplaatst, omdat herstelling in den oorspronkelijken toestand te kostbaar zal zijn geweest.

Zooals dit gedeelte van den gevel zich thans vertoont maakt het geen ongunstigen indruk, doch het geheel is wat sober van opvatting en van een herrijzen van den oorspronkelijken gevel kan in geen geval sprake zijn, te meer daar de weggebroken erker aan de noordzijde van den gevel, waar een der toegangen van het gebouw was, niet weder is aangebracht, en in verband met de indeeling der vertrekken op een andere plaats een nieuwe ingang is geprojecteerd; bovendien zijn de pilasters en friezen vlak gehouden en worden nergens beelden, die eertijds de pilasters en de dakvensters bekroonden, aangetroffen.

Wanneer nu nog de erker aan de zuidzijde van den gevel is hersteld en van eene derde verdieping,

zooals er eertijds was, voorzien zal zijn, de nieuw te bouwen arcade aan de Walburgstraat voltooid is en het aangrenzend huis aan de noordzijde, zijnde een onderdeel van het gemeentehuis, een gevel eenigszins in overeenstemming met den thans vernieuwden gevel heeft verkregen, zal het geheel wellicht een gunstiger indruk maken, dan thans het geval kon zijn.

R.

TEGELVERSIERINGEN.

(*Ingezonden.*)

In nummer 31 van dit blad komt een ongeteekend berichtje voor over tegelversieringen van de Faïence- en tegelfabriek „Holland" van den heer J. W Mijnlieff te Utrecht, meer speciaal over de tegels, die voor het gemeentehuis te Arnhem zijn bestemd.

Het komt mij voor, dat dit berichtje er geheel op ingericht is, om den bouwmeester, belast met de verbouwing van een gedeelte van het Gemeentehuis te Arnhem, iets onaangenaams te zeggen, ten minste de ongenoemde berichtgever zegt „dat de fabrikant vermoedelijk naar een gegeven teekening heeft moeten werken" en later „dat de bouwmeester van het Arnhemsch Raadhuis bewees, dat men een architect van naam kan zijn en toch geen goede ontwerpen voor tegels vermag te maken", waarna dan de rand volgt, om dergelijke ontwerpen liever aan het personeel van de bovengenoemde fabriek over te laten

Wanneer die rand dus wordt opgevolgd, kan men volgens het bericht gerust zijn over het succes; ook van den ongenoemden berichtgever?

Nu meen ik stellig te weten, dat het ontwerp van de hier genoemde tegelversiering wel degelijk aan de fabriek „Holland" is ontworpen, zoowel wat het motief als wat de harmonische samenstelling van kleuren betreft.

Als dit zoo is, dan heeft de bouwmeester in kwestie dus juist gehandeld als de berichtgever het heeft gewild, maar dan is het verwijt aan den bouwmeester gericht, ook ten eenenmale ongegrond en onverdiend en zou ik den berichtgever wel willen verzoeken voor het vervolg zijn informatiën wat juister en vollediger in te winnen, voor dat hij een architect van naam of wie ook, jets toedicht, dat niet met de waarheid overeenstemt.

R.

Het is verre van ons geweest den bouwmeester van het Arnhemsch gemeentehuis iets onaangenaams te willen zeggen. Men had ons medegedeeld, dat de teekeningen door dien bouwmeester gemaakt waren. De heer R. „meent stellig te weten", dat de fabriek ze heeft ontworpen. Zoo staan er twee meeningen tegenover elkander. Waar is nu de waarheid? Op de uitnoodigingskaart stond de bouwmeester vermeld; dit had toch geen zin gehad, als hij de tegelversiering niet had ontworpen. Zoolang over het vaderschap van het tegelontwerp geen afdoende mededeelingen worden gedaan, is een debat over deze zaak onvruchtbaar.

Red.

PRIJSVRAAG.

STUDENTENSOCIETEIT TE UTRECHT.

Ter aanvulling van de in het vorig no. opgenomen motto's der ontwerpen, op deze prijsvraag ingekomen, diene, dat no. 66 het motto „Pietje Puck" draagt en het motto van no. 63 blijkt te zijn „Bouwen".

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De directeur van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen, Dr. Bredius, heeft zich voor eenigen tijd naar Berlijn begeven.

— In het voorgaande nommer werd uit het *Handelsblad* een schrijven van Albert Neuhuys aangehaald, dat door Dr. A. Bredius als volgt beantwoord wordt:

„De heer Albert Neuhuys schreef in het *Handelsblad* eenige regelen over de plaatsing van schilderijen, en vooral over de plaatsing van de „Nachtwacht". Ik heb die regelen met groote ingenomenheid gelezen; ik geloof, met onzen grooten Israëls, dat in die kille, veel te hooge, veel te groote zaal, met de aan de schilderij zoo heterogene omgeving, de marmeren zuilen, de gouden, blinkende inschriften, de „Nachtwacht" nooit „doen" zal, al vermorst men ook nog zoo veel geld aan de verbetering der verlichting. Maar de heer Neuhuys laat er eenige regels op volgen over het „oppoetsen en vernissen" der schilderijen in het Berlijnsche Museum, die ik meen met een kort woord te moeten tegenspreken. De heer Neuhuys zegt, dat men in het Trippenhuis de „Nachtwacht" kon bewonderen in al zijn details „zonder dat die opgehaald of gevernist was." Dit nu is onjuist.

„De heer Hopman zou kunnen zeggen, hoe het stuk er thans uit zou zien, indien er ook toen, en vooral toen, met verdooking en herstelling der vernis niet de hand aan gehouden was. Het is absoluut noodzakelijk dat de vernis onzer oude schilderij op haar tijd hersteld wordt. Hoe dit te doen, is een netelige questie, en het is hier de plaats niet daarover uit te weiden, maar het is ook onjuist dat „vernissen van oude schilderijen niets geeft, en het hindert korten tijd weer is weggeschoten."

„Zij, die weten hoe hij, het heerlijke portret van Moro in het Mauritshuis er vroeger uitzag, en het nu kunnen bewonderen, zullen moeten toegeven, dat het stuk door een oordeelkundige behandeling zeer gewonnen heeft. En het is juist professor Hauser, de kundige restaurator van het Berlijnsche Museum die dit werk verrichtte.

„Dat al de schilderijen in het Mauritshuis er goed uitzien, dat men ze goed zien kan, danken wij aan de voorzichtige zorgen van onzen Hopman, die gedurende langen tijd reeds zorg draagt, dat op zijn tijd de vernis door regeneeren hersteld wordt.

„Als men de vernis laat dof worden, laat vervuilen en verdorren, ziet men eindelijk bijkans niets meer dan een donkere oude schilderij.

„Had men in de laatste vijftig jaren niets aan de „Nachtwacht" gedaan, men zou, ook in het Trippenhuis, nog maar heel weinig van dit meesterstuk kunnen zien."

— De gewone vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs, te houden op 12 September a. s., is met het oog op de inhuldigingsfeesten, uitgesteld, en zal nu te Arnhem gehouden worden op Zaterdag 17 September 1898.

Het programma van die vergadering, na afloop waarvan men zich voorstelt, met welwillende medewerking der te Arnhem en omstreken wonende leden, eenige werken en inrichtingen te bezoeken, zal in overleg met eene feestcommissie worden vastgesteld en daarna aan de leden worden toegezonden.

Op die vergadering zal eene toelichting van de te bezoeken werken en inrichtingen worden gegeven, doch verder zullen daar geen voordrachten worden gehouden.

Wat de daarop volgende Instituutsvergadering betreft, doet de Raad van bestuur bij dezen een beroep op de leden. De Raad verzoekt namelijk hun, die daar iets hebben mede te deelen — en ook korte mededeelingen zijn welkom — hiervan kennis te willen geven aan den secretaris.

— Bij kon. besluit is een commissie benoemd voor het onderzoek van hen, die voor een benoeming tot adjoint-ingenieur van het stoomwezen in aanmerking wenschen te komen. Deze commissie is samengesteld als volgt:

W. A. M. Piepers, hoofdingenieur voor het stoomwezen, tevens voorzitter, te Arnhem;

Dr. L. Arntzenius, H. A. Ravensk; Dr. C. A. Scheltema, J. A. Snijders C.Jzn. en Dr. P. Zeeman, allen hoogleeraren aan de Polytechnische School te Delft;

N. van Diesel, ingenieur der 1e klasse voor het stoomwezen te Breda, en

Mr. J. B. Peyrot, commies aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, tevens secretaris, te 's Gravenhage.

— Bij koninklijk besluit is een commissie ingesteld tot het in den loop der maand September a. s. houden van een vergelijkend onderzoek naar de bekwaamheid van candidaten voor de betrekking van adjoint ingenieur van den Rijkswaterstaat, bestaande uit de heeren:

J. M. F. Wellan, hoofdinspecteur van den Rijkswaterstaat, als voorzitter;

A. van Hoeff, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat in het 10e district;

A. A. Bekaar, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat in het 11e district;

Dr. C. A. Scheltema, hoogleeraar aan de Polytechnische School;

Dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraar aan de Polytechnische School;

Mr. H. A. Hooft, hoofdcommies bij het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid;

C. B. Schuurman, ingenieur van den Rijkswaterstaat, te Dordrecht, en

Jhr. F. L. Ortt, ingenieur van den Rijkswaterstaat, te 's-Gravenhage, tevens als secretaris.

AMSTERDAM. Het verslag over het jaar 1897 der Maatschappij Arti et Amicitiae vangt aan met de verklaring, dat het jaar in vele opzichten reden gaf tot tevredenheid. Bedroeg in Januari 1897 het aantal leden 539, ult. Dec. van dat jaar was het 540. Tot overleden werden benoemd Jhr. mr. E. W. F. Witewaall van Stoetwegen, gezant te Petersburg, en Ds. H. A. Gillot aldaar. De uitkeering uit het fonds voor weduwen en wezen van kunstenaars, leden van Arti, bedroeg over 1897 ƒ 208.75, het aantal uitkeeringen 50, waarvan 4 gedeeltelijke. De exploitatie der kunstzalen gaf een nadelig saldo van ƒ 495.60; de baatrekening een idem van ƒ 1449.24. De circuleerende portefeuille bevatte 139 kunstwerken door kunstenaars-leden. Zij werd in 19 plaatsen ter bezichtiging gesteld; 31 teekeningen werden verkocht tot een bedrag van ƒ 1360. Het proces H. Koekkoek Jr. contra de Maatschappij is voor de laatste gunstig uitgewezen. De rekening en verantwoording van ontvangsten en uitgaven sluit met een voordelig saldo van ƒ 51.80, terwijl een effect van 1000 is kunnen worden aangekocht.

— De 78e algemeene vergadering der Maatschappij tot bev. der Bouwkunst zal gehouden worden te Zutfen op Maandag 19 September a. s., te 11½ uren, in de raadzaal van het stadhuis.

Volgens de agenda zal de heer R. P. J. Tutein Nolthenius, ingenieur van den Rijkswaterstaat, een voordracht houden over Zutfen's merkwaardigheden, terwijl de heer F. H. van Ettager, gemeente-architect, eenige mededeelingen zal doen over te bezoeken gebouwen en inrichtingen. Na afloop der vergadering zal een bezoek worden gebracht aan het 's-Gravenhof met de St. Walburgskerk en de Librye en de Boterhal, waarna wandeltocht door en om de stad, ter bezichtiging van eenige merkwaardigheden en van het pompstation der waterleiding. Den volgenden dag is er gelegenheid tot een gemeenschappelijk bezoek aan Deventer, waar o. a. een bezoek gebracht zal worden aan de Kon. Deventer Tapijtfabriek.

ZAANDAM. Dinsdag jl. kwam alhier de heer Dr. P. J. H. Cuypers met den heer J. van Tetterode, om te voldoen aan de opdracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot het instellen van een onderzoek naar den toestand van het kerkgebouw der Ned.-Herv. Gemeente van West-Zaandam.

Zoodra mogelijk zullen de ontgraven fundeeringen enz. in teekening worden gebracht, opdat daaruit eene grondige beoordeeling van den toestand kan blijken hebben en eene juiste berekening van kosten tot eventueel herstel van het gebouw.

— Aflevering 8 van *De Natuur* (uitgave van de firma J. G. Broese, te Utrecht) bevat: Kijkjes in cacao- en chocoladefabrieken, door Dr. R. Sinis. — Kunstmatige voedingsmiddelen, door Dr. R. G. Rijkens. — De nieuwe bereiding der vloeibare lucht en haar toepassingen (vervolg), door Dr. L. Bleekrode. — Wedstrijden met automobielen of motorwagens, door Dr A. van Hennekeler. — Nog eens het mechanisme van den coherer, door Dr. D. van Gulik. — Boekaankondiging. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. Het gewicht van de aarde, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot architect 2e kl., de opzichter 1e kl. J. W. F. van Brussel; tot opzichter 1e kl. de opzichter 2e kl. R. Duyvetter;

overgeplaatst naar de residentie Tegal, ten einde als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar op te treden, de opzichter 1e kl. J. K. C. Febr; naar Atjeh, ten einde als eerstaanw. waterstaatsambtenaar op te treden, de opzichter 1e kl. E. F. Godin; naar het gouvernement Sumatra's Westkust, de opzichter 1e kl. J. F. H. van Leeuwen;

gesteld ter beschikking van den resident van Ternate, voor de uitvoering van werken in Nieuw-Guinea, de opzichter 1e kl. C. F. Pichel.

— Bij den dienst van weg en werken der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is benoemd tot aspirant-adjunct-ingenieur de heer A. Th. Hoogenboom.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: J. Heemstra, E. J. Jaarsma, P. de Vries en A. J. van Verudo, bij het verbouwen, vergrooten, overdekken en voltooien van tien groepen van kolders voor de bewegingswerktuigen der groote schutsluis te IJmuiden.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 September, A. A. Hamel, te Hoek van Holland, benoemd tot bureelambtenaar 3de kl. van den rijkswaterstaat.

— Door het polderbestuur van Walcheren is benoemd tot adjunct-opzichter, standplaats Westkapelle, de heer C. M. Bollier, te Scherpenisse.

— Tot opzichter van het hoogheemraadschap Rijnland te Gouda is benoemd de heer J. de Bruyne, thans in dezelfde betrekking bij Delfland te Schoveningen.

— Tot leeraar in het handteekenen, de perspectief-, stijl- en ornementleer en het bestoffeeren is voor één jaar aan de avondschool voor ambachtslieden te Gouda benoemd, de heer J. F. Goddijn, te Leiden.

— Door Burgemeester en Wethouders van Groningen is tot opzichter bij de gemeentewerken benoemd de heer A. Jansen, bouwkundige te Assen.

— Tot tijdelijk leeraar in de bouwkundige vakken aan de burgeravondschool te Utrecht zijn benoemd de heeren J. Robbers en J. N. Lancel aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig teekenaar op een kantoor te 's-Gravenhage. Adres no. 670, Bureau *Haagsche Courant*.

— Bouwkundig teekenaar, met buitengewoon goede referentiën. Salaris *f* 80 à *f* 100 per maand. Adres lett. X G, Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bouwkundig opzichter bij den bouw eener kerk. Adres lett. W., Bureau dezes. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Leeraar aan de Avondteekenschool voor Handwerkslieden te Amsterdam, voor het geven van vakteekenonderwijs. Salaris *f* 350 per cursus. Aanmelding vóór 15 Sept., liefst in persoon. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bouwkundig opzichter bij den bouw van een woonhuis. Adres Nieuwstraat 210 's-Gravenhage. (*Zie advert. in dit no.*)

— Opzichter van Delfland te Schoveningen. Aanv. salaris *f* 900, opklimmende tot *f* 1400, met vrije woning. Inl. bij den ing. van Delfland J. Groenendaal Jz. te Delft. Adres op zegel, met opgaaf van leeftijd en werkkring, gericht aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Delfland, inzenden aan het adres van gen ingenieur.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwkundig teekenaar biedt zich aan tegen *f* 40 of hooger. Adres lett. B H, Bureau dezes (*Zie advert. in dit no.*) (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken. leeft.	32	j. sal. *f*	100	p. m.	of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„ 25	„ „ -	75	„ „	
3. Uitv. of B. Opzichter	„ 29	„ „ -	90	„ „	
4. B. Opzichter	„ 46	„ „ -	100	„ „	

WORDT GEVRAAGD, *met 15 September, een*

Bouwkundig Opzichter,

bij den bouw van een **woonhuis** te **'s-Gravenhage.**

Brieven *Ir. Nieuwstraat 210, 's Gravenhage*

Bouwkundig Teekenaar.

Wegens afloop der werkzaamheden biedt zich aan een **Bouwkundig Teekenaar.** Salaris *f* **40** of hooger. Adres lett. B H, Bureau dezes.

H. & J. SUYVER
FABRIKANTEN VAN
Stoomketels en Werktuigen,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE DIPLOMA (hoogste onderscheiding)
Hollandsche Tuin en Seepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

LEERAAR GEVRAAGD
aan de
Avondteekenschool voor Handwerkslieden,
Weteringschans 165, Amsterdam.

voor het geven van vakteekenonderwijs met bijbehooren aan aankomende beoefenaars van het timmeren en aanverwante vakken.

Salaris **f 350** per cursus van 1 Oct. tot half Maart d. a. v. Per week vijf avonden van 7 tot 9½ uur. Mogelijk te geven onderwijs ook den zesden avond wordt extra vergoed.

Aanmelding *voor 15 September a. s.*, liefst in persoon, met overlegging der gewone solliciatie-stukken **en teekeningen** bij den Directeur, dagelijks tusschen 9 en 11 uur, uitgezonderd Zondags.

Machinale Houtdraaierij en Zagerij.

Special adres voor **grootwerk** voor HH. Timmerlieden en Aannemers.
Billijkst adres voor **Trapbalusters, Balkonbalusters** en **Hoofdbalusters, Houten Schoorsteenmantels** en verder alle **houten draai-** en **beeldhouwwerk.**

S. DE BOER, Apeldoorn.

OFFENBACHER
Lage Prijzen. PRIMA KWALITEIT
PORTLAND — **Grootste bindkracht en deugdelijkheid**

CEMENT — **Voldoet aan strengste keur.** (1)
Monster op aanvrage.
Vertegenwoordigers: A. OOSTHOEK & ZOON, Alfen a/d. Rijn.

WILH. TILLMANNS'SCHE WELLBLECH-FABRIK U. VERZINKEREI, REMSCHEID.
OVERKAPPINGEN, LOODSEN enz. van gegolfd plaatijzer.
ROLLUIKEN van Staal of Hout in verschillende constructies.
Vertegenwoordiger: B. J. HESSELINK, Keizersgracht 263, Amsterdam.

GEBR. HESSE, Damrak 68,
AMSTERDAM.
Leveren complete **CLOSETINRICHTINGEN.**
" " **BADINRICHTINGEN.**
WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.
Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijscouranten **aanvrage.** Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

VAN OMMEREN & Co., GROOTHANDEL **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**
ARNHEM.
GEORNAMENTEERD GLAS.

Spoedige levering.
GLAS IN LOOD
voor Kerken en Particuliere Gebouwen.
ED. VAN BILDERBEEK, NIJMEGEN.
Johannes Vijghstraat 25.
Atelier voor **ETSEN** op Spiegel- en Vensterglas.
BILLIJKE PRIJZEN.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,
LEIDEN.
Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeewerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

GEBROEDERS LOMMEN, TILBURG.
Stoomfabrieken van Verfwaren en Vernissen.
SPECIALITEITEN in **CHROMAAT-** en **ZINKGROENEN.** Leveren **DROGE** en **AANGEMAAKTE VERVEN** in elke verlangde verpakking — geschikt voor Export naar alle werelddeelen.
Speciaal adres voor Enamelverven!
PRIJZEN en MONSTERS op aanvrage **gratis** te verkrijgen.

GEORGS-MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.
Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:
SPOORWEGMATERIEEL: Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet met toebehooren **Wielen.** Staven banden en assen uit Siemens Martinstaal.
Tramwegmateriaal, Systeem Haarmann.
Bevoelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.
Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., 2e Schuytstraat 102, 's-Gravenhage,
die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

AANBESTEDING

Op ***Vrijdag 9 September 1898***, des voormiddags te **elf uur**, zal door het Bestuur van het waterschap de Zuider Vechtdijken (6e Dijksdistrict dezer provincie) ten kantore van den Secretaris Ontvanger aan de Korte Smeden te Zwolle

worden aanbesteed:

Het verhoogen en verzwaren van den rechter Weteringdijk:

I. Ter lengte van 421 Meter, vanaf den inham tusschen de Stoom-Oliefabriek van den Heer J. van Assen en den Stoom-Houtzaagmolen van de Firma Tobias & Hooft, tot de rikking tusschen de Gasthuislanden, met uitzondering van het gedeelte dijk op het perceel van de stad Zwolle, knd. bekend Sectie B No. 89;

II. Tegen het land van Mevrouw de Wed. Vos de Wael, tusschen de Zijl achter Baarlo en de Leutherzijl, ter lengte van 202 Meter.

Een en ander in twee perceelen.

Mocht pere. I en II door één persoon worden aangenomen, zoo kan pere. II eerst en daarna pere. I worden afgewerkt.

De aanbesteding zal geschieden bij enkele inschrijving, volgens § 447 der algemeene voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van W., H. en N., dd. 12 Sept. 1882, terwijl de op zegel geschreven inschrijvingsbiljetten, door aannemers en medeaannemers geteekend, tot het uur der aanbesteding ten kantore voormeld kunnen worden ingeleverd.

Het bestek, waarbij profiltekening, zal van 5 Sept. af tot de aanbesteding ten ter inzage liggen ten huize van Albersen in den Hasenkamp bij Zwolle.

Inlichtingen worden gegeven door den Heer hoofdopzichter W. van Wijngaarden te Herxen, die op het terrein aanwijzing zal doen Woensdag 7 Sept. a.s., des voormiddags te 10 uur, beginnende bij de Stoom-Oliefabriek aldaar.

Het Dijksbestuur voormeld,

G. H. MULLINK, *Dijkgraaf.*

M. J. ZEBINDEN BAGGERMAN, *Secretaris.*

ZWOLLE, 25 Augustus 1898.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

AANBESTEDING

Op **Zaterdag 3 Sept. a. s.,** 's nam. te **5** uur, zal in het *Gemeentehuis* te *WEHE* publiek worden aanbesteed:

Het VERBOUWEN der SCHOOL te *Warfhuizen* met bijlevering van het benoodigde,

volgens BESTEK en VOORWAARDEN ter SECRETARIE te *Wehe* ter inzage liggende; met TEEKENING voor **f 1.—** aldaar verkrijgbaar en bij den logementhouder L. KOITER te *Wehe.*

AANWIJS in LOCO op ***Maandag 29 deser***, 's voorm. te 11 uur en op ***Dinsdag 30 deser***, 's nam. te 3 uur.

WEHE, 22 Augustus 1898.

Het gemeentebestuur van Leens:

DE ROCHEFORT, *burgemeester.*
BRAAK, *secretaris.*

AANBESTEDING.

Maandag den **5n September,** des voormiddags ten **11** uur, zal worden

aanbesteed:

Het bouwen van een woonhuis op een terrein gelegen aan de Paleisstraat te 's-Gravenhage.

Bestek en teekeningen zijn tegen betaling van **f 2,50** te verkrijgen *Nieuwestraat 210.*

G. BROUWER Jz.,
Architect-Ingenieur.

AANBESTEDING

Op ***Vrijdag 2 September 1898***, des voormiddags te **11** uren, zal door de architecten, VAN GENDT & NIERAAD, te *Arnhem*, in het *„Café NEUF"*, Ketelstraat 48, *Arnhem*, in het openbaar worden

aanbesteed:

Het afbreken van de perceelen Nos. 64 en 65 in de Koningstraat te Arnhem en het daar ter plaatse opbouwen van een WINKELHUIS met Bovenwoning, voor rekening van den Heer J. HIJMAN te Rotterdam.

Het bestek met 3 lichtdrukteekeningen is ad **f 2** verkrijgbaar van af Vrijdag 26 Augustus 1898, ten kantore van voornoemde architecten, waar de noodige inlichtingen worden gegeven.

Aanwijzing in loco op *Donderdag 1 September 1898*, des voormiddags te 11 uren.

Assurantie Maatschappij
tegen Brandschade
De NEDERLANDEN van 1845.
's-GRAVENHAGE, *Herdplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.
LAGE PREMIËN.

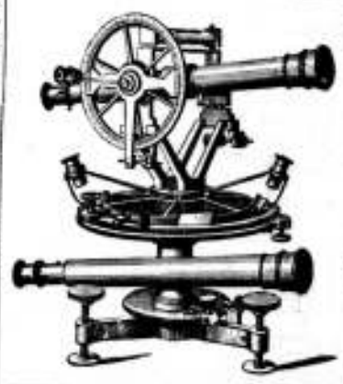

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Gecmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

H. P. VAN KASTEEL, Kipstraat 4, Rotterdam.
Verkrijgbaar de
Prachtige Buste van H. M. Koningin Wilhelmina
en PAPIERSTUCK-FEESTARTIKELEN.
Wederverkoopers Rabat. Groote sorteering.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 36 ZATERDAG, 3 September 1898.

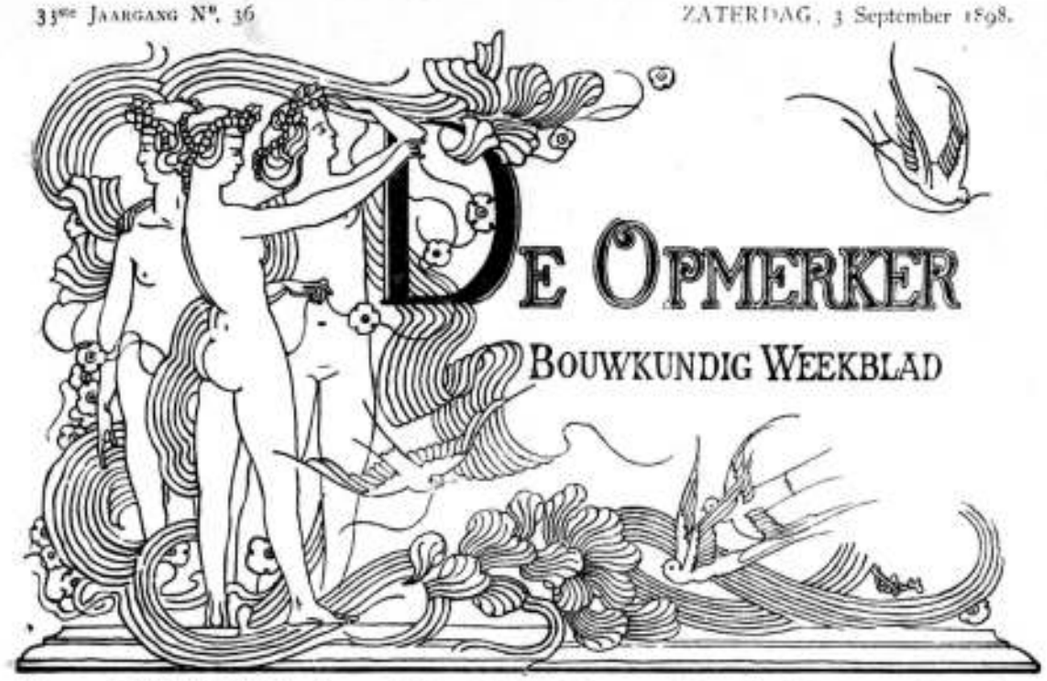

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schoolstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland f 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling f 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling f 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.50, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

BERICHT.

Wegens de Inhuldigingsfeesten zal het eerstvolgend nommer van dit blad aanst. Donderdag verschijnen.

AMSTERDAM IN FEESTDOS.

I.

Wij schreven in ons nommer van 8 Januari ll.:

„De huldiging der Koningin in September dezes jaars zal overal de aanleiding zijn tot min of meer uitgebreide feestversieringen. Die versieringen bedoelen uitdrukking te geven aan de gevoelens, die de oprichters bezielen, en als zoodanig behoorden zij eigenlijk uit een oogpunt van welvoeglijkheid, niet het onderwerp van discussiën, laat staan van critiek, te vormen. Maar de „kunstenaars" zien dat niet in, en reeds nu, meer dan een half jaar vóór de feestviering, geven zij in dag- en weekbladen hunne meening te kennen. Zij redeneeren als Brugman-zaliger; hun redeneerkunst overtreft zelfs die van alle artisten uit vroegere periodes. Zij zoeken naar het „systeem" dat bij feestversiering het meest rationeele is, zij begeven zich in beschouwingen, die aan diepzinnigheid weinig te wenschen overlaten.

„Men moge glimlachen over de vaardigheid waarmede mannen, wier eigenlijk wapen de teekenpen moest zijn, het gevederd riet hanteeren, het is toch soms niet onaardig, de dikwijls tijnrecht tegen elkander indruischende betoogen te lezen en te overwegen.

„Velerlei theorie omtrent stadsversiering wordt nu den volke verkondigd, als het op de practijk aankomt, vreezen wij, dat er van die theorie niet veel over zal blijven. Daarom is echter niet alles, wat door de theoretici wordt opgemerkt, afkeurenswaard. Zoo trof ons door hare juistheid de meening in een dagblad verkondigd, dat de Nederlandsche steden nooit schilderachtiger zijn, dan wanneer alle eigenlijke versiering bij feestelijke gelegenheden wordt weggelaten en de inwoners er zich toe bepalen, de driekleur uit hunne huizen te hangen.

„Men kan dit echter van alle daken prediken, doch men zal daardoor den ijver der feestcommissies niet temperen. Ook zal de burgerij op andere wijze, dan door het uitsteken van vlaggen alleen, van haar vreugde blijk willen geven.

„De versieringen moeten dus, zij het dan in sommiger oog misschien als een noodzakelijk kwaad, aanvaard worden. Men stelle daaraan nu niet te hooge eischen, bedenkend, dat wat schittert, slechts voor het oogenblik geboren is. Weet hier en daar een man van smaak het sparregroen, het vlaggedoek op aangename wijze te schikken en te plooien, men juiche het toe, doch men doe een oogje dicht, wanneer soms minder bekwame handen aan het werk zijn geweest, bedenkende dat de bedoeling toch goed was. Maar vooral, men vordere geen hooge, geen redegevende, geen „nieuwe" kunst, men schrijve geen prijsvragen uit, die noodzakelijk bergen moeten zijn, welke minzen baren. Daar waar de gelegenheid het vereischt en de middelen het toelaten, dat meer omvangrijke decoraties worden opgericht, wende men zich voor de ontwerpen daarvan tot mannen, die bij vroegere gelegenheden reeds hunne sporen verdienden, liever dan proeven met nieuwelingen te nemen, wier werk, niet naar wensch uitvallend, geen verbetering meer toelaat.

„Met bescheiden middelen is dikwijls veel te doen, mits de man, die de opperleiding heeft, daarvan partij weet te trekken. Niet iedereen is decorateur geboren, hoe verdienstelijk bouwmeester hij overigens moge zijn. De ernst, die den bekwamen architect zoo goed

staat, komt den versierder kwalijk te pas. Zoo kan iemand een statig treurspel schrijven en daarom toegejuicht worden, ofschoon hij bij het ineenzetten van een zotte klucht jammerlijk te kort zou schieten. Juist onze beste bouwmeesters zijn misschien de slechtste versierders; om een goede decoratie te ontwerpen en uit te voeren zijn luchtigheid en fantasie noodig, eigenschappen, die bij de vóór alles degelijke en diep denkende bewoners der lage landen aan de zee maar al te schaars worden aangetroffen."

***

Het is gebleken dat wij, dit schrijvende, niet ten eenenmale onjuist hebben geoordeeld. Aan versieringen is in ons land thans waarlijk geen gebrek. De meeste dier versieringen kunnen veilig onbesproken blijven; zij maken de pretentie niet, kunst te willen zijn, doch geven zich als de ongekunstelde uiting der liefde des volks voor zijn Koningin. Hier hooge eischen te stellen, ware onbillijk!

Onze raad, om geen prijsvragen uit te schrijven, wijl daarvan geen resultaat te wachten was, werd evenwel niet opgevolgd. Maar van het meerendeel dier soms breed opgezette prijsuitschrijvingen is niets terecht gekomen, en dus kwam onze voorspelling in vervulling.

Wij meenden dat, vóór alles te Amsterdam, de stad der inhuldiging zelve, „de gelegenheid zou verëischen en de middelen zouden toelaten, dat meer omvangrijke decoraties werden opgericht." En zoo geschiedde ook. In onze verbeelding prezen wij de hoofdstad des Rijks reeds gelukkig, dat zij in Jan Springer den man bezat, „den man van smaak, die het sparregroen, het vlaggedoek op aangename wijze zou weten te schikken en te plooien", die bij tal van gelegenheden „zijn sporen als decorateur reeds verdiend had".

Groot was dan ook onze verbazing en onze teleurstelling, toen het ons duidelijk werd, dat deze geboren decorateur geheel voorbij werd gegaan, en dat allerlei nieuwelingen aan het werk werden gezet.

Wij weten niet, welke de motieven zijn geweest, die tot dusdanig handelen hebben genoopt. Toen de hoofd-commissie door den burgemeester benoemd was, ontbraken in dat lichaam alle vertegenwoordigers der kunst. Daarover werd heel wat misbaar gemaakt en de burgemeester zag zich genoopt, ook kunstenaars aan de commissie toe te voegen. Bedriegen wij ons niet, dan viel voor de bouwkunst de keus op de toenmalige voorzitters van de Maatschappij, hare afdeeling Amsterdam en Architectura et Amicitia. Het verdient erkenning en waardeering, dat de vertegenwoordigers der beide eerstgenoemde lichamen volkomen correct gebleven zijn, door geen opdracht tot versiering te aanvaarden. De vetegenwooriger van Architectura was minder kiesch; hij liet zich welgevallen, dat hem het grootste deel der versiering van den weg, die door de Koningin bij den intocht gevolgd zal worden, werd opgedragen. Slechts een betrekkelijk klein deel van dien weg bleef ter decoratie aan een anderen architect over; welke titels deze kan aanvoeren, weten wij niet.

Toen het officieele bericht dezer opdrachten openbaar werd, schreven wij in ons no. van 29 Januari ll.:

„Wij moeten erkennen het een zonderling denkbeeld te vinden, dat men de versiering van den *geheelen* weg, dien H. M. bij den intocht binnen Amsterdam zal volgen, aan twee architecten wil opdragen. Welke de aanspraken dier beiden op die opdracht zijn, is ons onbekend. Als feestversierders hebben zij, zooveel wij weten, nog nooit iets gepresteerd. Waarom niet aan tal van architecten, desnoods onder de opperleiding van een erkende autoriteit op artistiek terrein, ieder een gracht of een straat ter versiering gegeven? De verscheidenheid had er slechts bij kunnen winnen. Het is te hopen, dat de „betrokken lichamen en commissiën" dit alsnog zullen inzien en dat zij, wanneer wellicht door competente personen reeds plannen voor hen mochten zijn gemaakt, zij die niet, onder pressie der „centrale" commissie, maar aanstonds over boord zullen werpen. Dat centralisatie hier wenschelijk is, zal wel niemand, die even nadenkt, willen toegeven. Ging de versiering van het stadsbestuur uit, de zaak zou anders staan. Nu late men iederen vogel zingen, zooals hij gebekt is, opdat H. M. bij den intocht zien kan, hoe iedere straat, iedere gracht, naar de mate der beschikbare middelen, gepoogd heeft de jonge Vorstin zoo hartelijk mogelijk te ontvangen.

De „harmonieuse" versiering, op hoog bevel gemaakt, kan dien indruk nimmer opleveren. Had niet de onlangs opgeloste beursquestie ons de overtuiging gegeven, dat de Amsterdamsche architecten te flauw zijn om flink voor hunne belangen op te komen, wij zouden op een protest tegen de weder gebleken begunstigingspolitiek rekenen. Of zouden zij nu beter voor hun belangen opkomen? Wij wachten het af."

Wij hebben gewacht, doch tot een openlijk protest is het niet gekomen.

***

Laat ons nu eens zien, hoe de weg, dien de koninklijke stoet zal volgen, versierd werd. Het gedeelte tusschen het Staatsspoorwegstation en het Frederiksplein is gedecoreerd naar ontwerpen, uit het bureau van den heer Eduard Cuypers afkomstig.

Er werd hier een overdadig gebruik gemaakt van de masten met bloemkorven ter halver hoogte. Men herinnert zich hoe, toen zeven jaar geleden, dergelijke masten op den Dam, ter gelegenheid van de komst des Duitschen Keizers waren opgericht, een bekend kluchtenschrijver zich over die „ooievaarsnesten" vroolijk maakte. Dat zijn vroolijkheid gedeeld werd mag men veilig aannemen als men zich te binnen brengt, hoe de klucht een vol jaar lang steeds volle zalen trok en nog thans als „le modèle du genre" geldt.

Een kluchtenschrijver mag zich niet herhalen; is het hem veroorloofd zich over den Duitschen Keizer en zijn ontvangst vroolijk te maken, men zou het hem uiterst kwalijk nemen als hij de inhuldigingsfeejsten en wat daaraan vast zit in een belachlijk daglicht ging stellen. Ware het anders, hij zou ook ditmaal stof te over kunnen vinden.

Maar laat ons tot de versiering van de Sarphatistraat terugkeeren. De tamelijk groote boomen, die daar staan, leverden, nu zij nog in vollen bladerdos zijn, voor de decoratie eigenaardige bezwaren op. De Hoogesluis was beter voor het doel geschikt. Maar de ontwerpers hebben onzes inziens door niet genoeg partij te trekken van de architectonische lijnen der brug hun versiering te veel als iets op zich zelf staands beschouwd.

De Hoogesluis is in de laatste honderd jaar ettelijke malen gedecoreerd geweest. Vroeger, toen zij nog uit de halfronde bogen en de eenvoudige ijzeren leuningen bestond, werden ter plaatse van de brugpijlers obelisken, vazen en dergelijken opgesteld, die, op de een of andere wijze met elkander in verbinding gebracht, een decoratie opleverden, die met de constructie der brug zeer goed strookte.

Sinds de brug verlaagd is, zijn steenen obelisken als lantaarndragers aangebracht. Nu was het zeer natuurlijk geweest, indien deze lantaarndragers min of meer de basis der versiering waren geworden. De eenigszins aan een hangbrug herinnerende hoofdlijn der decoratie heeft echter met de constructie der brug in het geheel niets te maken.

Het is goed dat, wat om de fontein op het Frederiksplein werd aangebracht, geen blijvend karakter draagt. Daar heeft men aan de „nieuwe kunst" willen offeren, doch een zeker niet bijzonder tevredenstellend effect bereikt. Als het dan toch eenmaal noodig geoordeeld werd om het reusachtige bassin, waaruit de waterstralen zoo grootsch opstijgen, te decoreeren, dan ware allicht iets meer passends te vinden geweest.

De tot dusverre genoemde versieringen hebben geen bijzonder geprononceerd karakter. Anders is het met de decoraties, die, te beginnen met de Utrechtsche straat, op den weg, door den stoet te volgen, werden geplaatst. Zij zijn het werk van den heer W. Kromhout. De heer Kromhout heeft zijn versieringsmotieven haast zonder uitzondering uit recht hoek samengesteld. Dit geeft aan de motieven op zich zelf iets stijfs, wat door het al te veel herhalen van één zelfde motief nog te sterker uitkomt.

Op de Utrechtsche straat werden juffers tusschen de hoekhuizen waterpas geplaatst, met twee schuinsche juffers als steun en bekroning. Men gelieve hier in het oog te houden, dat geen jonkvrouwen, doch een bepaalde soort van houten bedoeld zijn.

Er zijn dus drie rechthoekige driehoeken gevormd, die der Koningin gelegenheid kunnen geven, zich het theorema van Pythagoras nog eens voor den geest te halen. Maar men mag aannemen, dat de triomfanteelijk inkomende Vorstin niet in de stemming zal zijn, om zich in wiskunstige studiën te verdiepen.

Misschien heeft de ontwerper dit ook wel gedacht, en daarom de beide zij-driehoeken met de letter W. op hoogst primitieve wijze uit plankjes getimmerd, gevuld. Tegen de basis dezer beide driehoeken zijn telkens één rechthoekig trapezium en drie kleinere rechthoekige driehoeken aangetimmerd en in deze figuren werden, zoo goed en zoo kwaad het ging blazoenen aangebracht. In de trapezia gelukte dit tameijk wel, maar met de driehoeken wist de ontwerper geen raad. Ware hij van de wapenkunst op de hoogte geweest, hij had, door de schilden schuin naar elkander toe te plaatsen, zich uit de moeilijkheid gered. Nu wist hij niets beters te doen, dan een flinken hoek van de schilden af te snijden en zich zoo bij iederen heraldicus tot een aanfluiting te maken.

De bovenste driehoek, door een waterpaslijn evenwijdig met de basis in een trapezium veranderd, werd, behalve met twee dus verminkte wapenschilden, ook gevuld met een geschilderd koggeschip. Aan de basis der grootste en aan een der rechthoekszijden van de kleinste driehoeken werden banieren opgehangen, ditmaal rechthoeken, doch..... met een rechthoekigen driehoek van onderen er uitgeknipt.

Wiskunstenaars hebben reeds uitgerekend, dat de grootste driehoek gelijk is aan de som der beide daarop in grootte volgende. Zij hebben ook van de andere figuren merkwaardige eigenschappen ontdekt, en zullen die openbaar maken in een afzonderlijk werk, dat spoedig na de feesten het licht zal zien. Ook de cirkels, met het rechthoekspunt van den grootsten driehoek als middenpunt beschreven, moeten voor mathematici interessant zijn.

Doch, de wapenkundigen zijn over deze versiering slecht te spreken. Zij zijn ontstemd, dat de fraaie uitgaaf van den heer T. van der Laars door den ontwerper geheel genegeerd is, dat de ergste heraldische zonden zonder blikken of blozen werden begaan. Het zou ons niet verwonderen, als den heer Kromhout door een der verontwaardigden eens ferm de ooren werden gewasschen.

Zoo komen wij dan op de Heerengracht, die, evenals de Keizersgracht, eene hoogst eigenaardige versiering verkreeg. Op bepaalde afstanden zijn, schuin over het water, masten in den grond gestoken, onder een hoek met den horizont, met wier bepaling de wiskundigen nog bezig zijn. Een korter houtje snijdt dezen schuinen mast, om aanschouwelijk voor te stellen, wat onder een stompen hoek en zijn supplement in de mathesis wordt verstaan. Vlaggen, gele koorden, vetglaasjes, etc. zijn tusschen deze masten boven het water aangebracht.

Zoo ver het oog reikt ziet men masten. Pas aan de Leidsche straat houden zij op, doch dan beginnen zij weder langs de Keizersgracht, en tot aan de Westermarkt toe zetten zij zich voort.

De beteekenis dezer decoratie is velen een raadsel. De kluchtspelschrijver zou er een dankbaar motief in vinden, als het hem veroorloofd was ervan gebruik te maken. Ernstiger menschen vragen zich af, wat toch die versiering boven het water voor zin heeft. De Koningin vaart niet door de gracht, en dus wenden, waar zij rijdt, de masten op hoogst onbeleefde wijze zich van haar af.

Sommigen beweren, dat de decoratie afkomstig is van de opening van zeker kanaal in het buitenland en dat de Engelsche firma die haar heeft opgericht, haar slechts voor deze gelegenheid, ietwat veranderd, in bruikleen gaf. Doch dit schijnt ons wat al te kras en wij hopen, dat de officieele tegenspraak van dit praatje niet zal uitblijven.

De plafondversiering van de Leidsche straat belooft, vooral bij avond, een zeer goed effect te zullen maken. De decorateur, die in de Utrechtsche straat de eigenschappen der driehoeken, op de grachten die der in één plat vlak elkander snijdende lijnen behandelde, heeft zijn stof nu aan de eigenschappen der regelmatige veelhoeken ontleend. Want zonder mathesis kan hij het nu eenmaal blijkbaar niet stellen.

De boomen van de voormalige Warmoesgracht zijn, door schuins daartegen aangespijkerde latten aan de versiering dienstbaar gemaakt. De poort op de brug over den Singel is als den clou van het geheel te beschouwen. De gelijkzijdige driehoek beheerscht hier de hoofdvormen. Op een der rechthoekszijden van iederen driehoek zijn vier figuren geplaatst, die koningskronen schijnen te moeten verbeelden, doch inderdaad op ouderwetsche valhoeden gelijken. De wapens in de driehoeken hebben, zonderling genoeg, een Assyrisch karakter. Iedere valhoed is met een lintje aan den mast vastgebonden. Een aardig denkbeeld was het, aan de zijden friezen met schepen uit de zeventiende eeuw aan te brengen. Het effect zou nog verhoogd zijn, indien de schilder van sprekende kleuren gebruik gemaakt had.

***

Men ziet, dat wij op de versiering van den weg door den Koninklijken stoet te volgen, nog al wat bemerkingen hebben. Onze hoofdbezwaren gelden de al te groote eentonigheid van het geheel en de al te sobere rechtlijnigheid der vormen. Wij ontzeggen den heer Kromhout niet het recht om ons eens te laten zien welke zijne denkbeelden zijn aangaande de versiering van een straat, een gracht, een brug. Maar hij heeft ons te veel gegeven. Zijn taak had behooren te eindigen bv. bij de Prinsengracht. Dan had, tot de Keizersgracht toe, een ander aan den gang moeten gaan, en zoo had aan ieder der Amsterdamsche architecten van eenigen naam een straat, een brug of een gracht ter versiering moeten worden toevertrouwd. Er zou dan een edele wedstrijd zijn geweest, wie, onder overigens gelijke omstandigheden, de fraaiste decoratie had kunnen tot stand

brengen. Want van het beschikbare bedrag had men bv. voor een gracht, een straat, een brug, enz. een bepaalde som per strekkende meter kunnen vaststellen, waaraan ieder versierder zich zou hebben moeten houden. De zoo noodige afwisseling ware dan verkregen, die nu ten eenenmale ontbreekt.

Er wordt gezegd, dat de bijdragen veel minder ruim gevloeid hebben dan aanvankelijk werd verondersteld en dat men bij de versiering daarom rekening heeft moeten houden met de materialen, die de Londensche firma in voorraad had. Mocht dit zoo zijn, dan zou het treurig wezen. Het is reeds erg genoeg, dat vreemdelingen in den arm genomen moesten worden om een werk te verrichten, waarmede uitsluitend onderdanen der te huldigen Vorstin hadden behooren te worden belast. Maar het wordt nog erger, indien — wat dus uit een oogpunt van zuinigheid onvermijdelijk schijnt te zijn gebleken — ons wordt aangeprezen als de hoogste, de nieuwste, de meest nationale kunst.

Bij vroegere gelegenheden is er ook in dit opzicht gezondigd. Zoo herinneren wij ons o. a. dat de groote poorten, die in 1874, toen Z. M. Willem III zijn vijfen-twintig jarig feest vierde, waren opgesteld, voor een koopje in België waren gekocht, waar zij reeds vroeger hadden dienst gedaan. Het staat ons nog zeer goed voor den geest, hoe schilders bezig waren, de uitheemsche wapenschilden in nationale te veranderen. Doch er is groot verschil tusschen toen en nu. Toen waren de Nederlandsche kunst en kunstnijverheid verre bij die van het buitenland ten achteren, nu beschikken wij over kunstenaars van uitnemend talent, die niet voor die uit den vreemde behoeven te wijken, ja deze zelfs overtreffen.

Wij hebben er niet van gehoord, dat aan die kunstenaars eenige opdracht van beteekenis te dezer gelegenheid is gegeven. De heer Kromhout, die zich gaarne onder de mannen der nieuwe richting rekent, zou vermoedelijk ook niet aan het werk zijn gegaan, als het toeval hem niet in de hoofd-commissie had gebracht. En, wij zeiden het boven reeds, het getuigt niet van kieschheid, dat bij de gegeven opdracht aanvaardde en zijn kunstgenooten buiten alles liet.

Lion Cachet mocht..... het boedje, dat de kinderen als feestgave mede naar huis krijgen, teekenen, Van der Laars werd toegestaan..... het vaandel voor de erewacht te ontwerpen, een taak waarvan hij zich op inderdaad voortreffelijke wijze heeft gekweten. Jan Springer, Berlage, Salm en zoovele anderen, die een uitmuntenden naam bij hun vakgenooten hebben, mochten toekijken.

Daar is iets ergerlijks in dit alles. Maar aan wie de schuld? Toen er nog tijd was voor een protest, hebben wij onze stem doen hooren, doch zij vond geen weerklank en bleef die des roependen in de woestijn. De bouwkundige wereld zweeg, zweeg met dat botte zwijgen, dat iemand tureluursch kan maken, die nog eenig vuur in zich voelt, omdat dit zwijgen als consent plegt aangezien te worden.

De volgende week zullen de dagbladen van binnen- en buitenland als om strijd de fraaie versiering prijzen. Een enkele correspondent zal mogelijk uit een eenigszins ander vaatje tappen. Toen de Russische Keizer te Parijs kwam, toen Koningin Victoria te Londen haar zestigjarig feest vierde, waren de couranten en later de illustraties haast niet uitgepraat over het fraais, dat was aangebracht. Doch de kunstkenners bedroefden zich; enkelen gaven hun gemoed in geschrifte lucht, maar hunne opmerkingen werden niet gehoord in het algemeen jubelkoor. Zoo zal het ook thans gaan.

Toch zijn er versieringen, die steeds in aangename herinnering blijven. Wij denken aan die van het Commandantshuis te Amsterdam in 1879, aan die van het monument op den Dam in 1887, aan de Nieuwe Kerk der hoofdstad in 1891, aan de Arc de triomphe te Parijs bij de begrafenis van Victor Hugo. Zijn zulke versieringen thans te Amsterdam aanwezig? In een volgend nummer hopen wij ons antwoord op deze vraag te geven.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. De gewone vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs, aanvankelijk op 18 September uitgeschreven en daarna tot 17 September verdaagd, is alsnu vastgesteld op Zaterdag 24 September en dit met het oog op de militaire manoeuvres, die van 17—21 September gehouden worden in de omstreken van Arnhem, waar de bijeenkomst zal plaats vinden.

— In de beide voorgaande nommers van dit weekblad werd aangehaald wat door de heeren Albert Neuhuijs en Dr. Brodius in het *Handelsblad* gezegd werd over de plaatsing van schilderijen en vooral over die van „de Nachtwacht".

In de *Kroniek* van 28 Augustus verklaart de heer Jan Veth, dat hij het ten opzichte van het zwaar vernissen van oude schilderijen meer eens is met den heer Neuhuys. Maar het verschil tusschen deze beide heeren loopt over een onderdeel. De hoofdzaak voor den heer Veth is, dat zu de heeren Brodius en Neuhuys zich ook verklaard hebben tegen de tegenwoordige plaatsing van „de Nachtwacht".

En dan begint de heer Veth de instelling van een Nachtwachtraad, waarin die beide heeren naast den heer Israëls moeten zitten en die, wanneer „de Nachtwacht" op de Rembrandt-tentoonstelling geëxposeerd zal zijn, met B. en W. van Amsterdam en wellicht ook met de regeering, een oplossing zal zoeken voor de Nachtwacht-questie. De heer Veth is van meening, dat de commissie van toezicht op de schilderijen der stad Amsterdam voor deze zaak ontheffing van haar verantwoordelijkheid diende te vragen.

Amsterdam. Onlangs brak de drangkabel der door de firma Jan Hamer en Co. geleverde hydraulische lift in het theemagazijn der firma E. Brandsma; de vanginrichting, die sedert tien jaren dat de lift in gebruik is, nimmer werd nagezien, deed onmiddelijk haar plicht, ons glansrijk bewijs voor het juiste der bewering dat deze vanginrichting nooit in het ongereede geraakt. Deze goed geconstrueerde vanginrichting kan dus alle vertrouwen worden geschonken, te meer daar liften gewoonlijk door leeken bediend worden en het daarom beslist noodzakelijk is dat dergelijke werktuigen daarop berekend zijn.

Rotterdam. De Gemeenteraad heeft Donderdag ten tweeden male gestemd over het eerste gedeelte van het voorstel betreffende het rollenplan van de havenwerken alhier, voor de wereldtentoonstelling te Parijs, waarover in de vorige vergadering de stemmen staakten. Het werd thans verworpen met 19 tegen 18 stemmen. Voorts werd het amendement-Hintzen, om het crediet hiervoor tot ƒ 10,000 te beperken, maar dan zonder accessoiren, verworpen met 31 tegen 6 stemmen. Een voorstel van B. en W. om binnen de grenzen van het toegestaan crediet van ƒ 10,000 een behoorlijke kaart te laten teekenen voor de tentoonstelling, werd na eenige discussie aangenomen met 28 tegen 9 stemmen.

— Ter blijvende herinnering aan het inhuldigingsfeest alhier werd Woensdag jl. op het Burgemeester-Hofmanplein een fontein onthuld, vervaardigd naar het ontwerp van den architect Henri Evers. Aan de voorzijde draagt de fontein een gedenkplaat van rood Zweedsch graniet met het opschrift in gouden letters: „Hulde aan Koningin Wilhelmina der Nederlanden." Aan den voet hiervan is een bloementooi van palmen en witte lelieën. Boven den gedenksteen bevindt zich, door een leeuwenmasker gedragen, de Kroon, het zinnebeeld der monarchie, waaruit zich palmtakken ontwikkelen, als symbool van den Vrede. Ter weerszijden zijn aangebracht de attributen van scheepvaart: scheepsnobben, waaruit zich in verband met twee bekkens, een waterspeling ontwikkelt.

Het monument wordt bekroond door een gevleugelde figuur, den Vooruitgang voorstellende, als gevolg van den vrede; in de linkerhand hoogboudende den fakkel, in de rechter den vredetak. Zij wordt gedragen door 4 geniekopjes.

Aan de achterzijde van het monument bevindt zich nog een gedenkplaat van gepolijst graniet met het opschrift: „Opgericht door de vereeniging Feijenoord, 31 Aug. 1898".

De fontein, 7½ M. hoog, is in hardsteen en brons uitgevoerd. Het beeldhouwwerk is gemodelleerd door den heer S. Miedema. (*N. Rott. Ct.*)

Nijmegen. Dezer dagen werd het nieuwe sociëteitsgebouw der „Harmonie" in gebruik genomen. Omtrent deze sociëteit, gebouwd naar de plannen van de architecten-ingenieurs A. W. Weissman en P. H. van Niftrik te Amsterdam, zegt de „Prov. Nijmeegsche en Geldersche Courant" het volgende:

De gevel van het gebouw wijkt geheel af van die, welke men in de laatste jaren in Nijmegen zag verrijzen. De bouwmeesters waren van oordeel, dat het geen zin heeft in de 19e eeuw zich aan te sluiten bij de stijlvormen van vroeger tijden. Zij stelden hun gevel samen van baksteen en groenerglasuren baksteen, en ondersteunden hem door kolommen van Schotsch graniet. Deze kolommen hebben bronzen kapiteelen, wier motief het wapen van Nijmegen vormt; zij rusten op basementen van hardsteen.

De vijf groote ramen zijn deels met spiegelglas, deels met glas in lood, hetwelk een lelie-motief vormt, bezet. Boven de vensters zijn groote tegelpanneelen aangebracht; het zijn deze, die den gevel vooral zijn eigenaardig karakter verleenen. Eveneens ziet men vijf tympanen boven de vensters, met een spreuk, op de bestemming van het gebouw betrekkelijk. Het grootste paneel bevat den oranjeboom, als toespeling daarop, dat de opening van de sociëteit samenvalt met het heuchelijk feit der inhuldiging van Koningin Wilhelmina.

Nog hooger zijn verschillende attributen te zien; de bekroning wordt gevormd door het wapen van Nijmegen, gedekt door de keizerskroon.

Treedt men het gebouw binnen, dan vindt men links eene loggia, met tegels bezet, die des zomers een koele zitplaats opleveren kan. Met deze loggia verbonden is een zaal, waarin de leden bij plotseling opkomend minder gunstig weder zich kunnen terugtrekken.

De gang binnengaande, vindt men een bergplaats voor rijwielen en een ruime vestiaire, die door drie tochtdeuren tegen ongewenschte luchtstroomen is beschermd. Naar de zijde van de concertzaal volgen dan een koffiekamer, kleedkamers, een besturskamer en de noodige toiletkamers.

De hoofdtrap, die met keurig gesneden balusters van ijzerhout prijkt, en die door het invallend gouden licht ook bij het duisterste weder den bezoeker den indruk van zonneschijn geeft, leidt naar een zeer ruime antichambre, waaruit men toegang krijgt tot de buffetkamer, de toilettkamer en het telephoonvertrek. In deze antichambre houdt zich het bedienend personeel op, dat door talrijke in de zalen aanwezige electrische schellen ontboden kan worden, als de leden het noodig hebben.

Uit de antichambre komt men in de groote zaal, die behalve door de vijf vensters aan de straat ook door een groot bovenlicht verlicht wordt. In deze zaal trekt de aandacht de reusachtige schouw, die uit groen marmer bestaat en met tegels rijk versierd is. In deze tegels leest men „In vino veritas". De boezem, waar zich een klok bevindt, is op sierlijke wijze beschilderd. Op de wijzerplaat ziet men de opgaande zon en den nachtelijken sterrenhemel. Hooger leest het waarschuwend: „Fugit hora".

De biljartzaal staat met deze zaal door een portiek in verbinding. De vloer dezer zaal is van djattihout. Gezien naar achteren ligt de leeszaal, in wier schouw, van zwart marmer en tegels, men leest: „Verba volant, scripta manent". Zoo wordt den leden op kiesche wijze onder het oog gebracht, dat in deze zaal stilte gewenscht is, en dat de tijdschriften en dagbladen daar thuis behooren.

De drie zalen zijn van lambriseeringen voorzien en de bovenlichten, die naar een zeer oorspronkelijke teekening gemaakt zijn, bevinden zich coulissen, die later beschilderd zullen worden. De kleuren der zalen zijn warm-rood en brons groen.

Een diensttrap uit de hoedengang leidt naar de kasteleinswoning, die een geheel op zichzelf vormt, en in verbinding staat met de hooggelegen keuken. Deze inrichting zal het onmogelijk maken, dat men ooit in de zalen en corridors de zoo hinderlijke etensluchtwaarneemt.

In de ruime kelders bevinden zich de toestellen voor de warmwaterverwarming, die 's winters overal een aangename temperatuur zal doen heerschen. Aan de luchtverversching in de zalen werd de meest mogelijke zorg besteed.

Tilburg. Zaterdag jl., den 27 Augustus, is de Tilburgsche waterleiding feestelijk geopend, waarvoor den heer J. de Groot, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage, den 20 Dec. 1894 concessie werd verleend. Tot uitvoering der concessie werd alsdoen de Tilburgsche Waterleiding-maatschappij opgericht, die de heeren Th. A. v. d. Broek en G. W. v. Barneveld Kooy Jr. te Amsterdam met de werkzaamheden belastte, volgens plannen en onder leiding van den heer H. P. N. Halbertsma, ingenieur te 's-Gravenhage.

Er zijn twee beunenpompmachines en in den toren 2 pompmachines; de eersten kunnen ieder 540 M³ en de laatsten 500 M³ per uur opvoeren. De opvoerhoogte bedraagt ongeveer 51 M. De watertoren zelf bevindt zich op ongeveer 650 M. afstand van de stad en heeft een reservoir van 1000 M³ inhoud; de hoogste waterspiegel is 52.50 M. + A. P.

Het buizennet heeft in de stad een lengte van 28 K.M. met bijna 300 brandkranen.

PERSONALIA.

— Bij koninklijke besluiten zijn benoemd:

tot commandeur in de orde van den Nederlandschen Leeuw, J. M. F. Wellan, hoofdinspecteur van den Rijkswaterstaat, te 's-Gravenhage;

tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw:

J. W. Welcker, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat, te Zwolle;

A. A. Bekaar, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat, te Middelburg;

C. H. Peters, rijksbouwmeester in het 1e district te 's-Gravenhage;

D. de Jongh Hs., hoofdingenieur bij den dienst van het mijnwezen;

W. C. Metzelaar, ingenieur-architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen, te 's-Gravenhage;

A. Dekker Dura, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat te Zwolle;

W. A. M. Piepers, hoofdingenieur voor het stoomwezen, te Arnhem;

C. de Bruyn, hoofdingenieur, chef van dienst bij de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, te Amsterdam;

H. Figee, directeur der Haarlemsche machinefabriek, voorheen gebr. Figee, te Haarlem;

D. W. Stork, directeur der machinefabriek van gebrs. Stork & Co. te Hengelo, (Overijsel);

P. A. Bas, aannemer van publieke werken te Goirlehem, wethouder dier gemeente;

tot commandeur in de orde van Oranje-Nassau:

J. Maris, kunstschilder te 's-Gravenhage;

H. W. Mesdag, kunstschilder te 's-Gravenhage;

C. L. Loder, directeur van scheepsbouw;

tot officier in de orde van Oranje-Nassau:

C. W. Weys en A. P. Melchior, ingenieurs 1e klasse van den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië;

J. A. E. Masquelier, ingenieur van den Rijkswaterstaat, te Arnhem;

R. Stang, hoogleeraar aan de Rijks-academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam;

tot ridder in de orde van Oranje-Nassau:

E. R. van Nes van Meerkerk, ingenieur van den Rijkswaterstaat, te 's-Gravenhage;

M. A. van Wadenoyen, adjunct-bouwkundige bij het toezicht op de Rijksgebouwen van onderwijs enz.;

J. H. Weisenbruch, kunstschilder te 's-Gravenhage;

P. de Josselin de Jong, kunstschilder te Wassenaar;

J. Versluys, lector aan de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam;

H. L. Bearsma, directeur der Ambachtsschool te 's-Gravenhage;

J. S. A. Noordendorp, districts-inspecteur van het Rijkstoezicht op de spoorwegdiensten, te Breda;

L. van Ruth, gewezen bouw- en werktuigkundige bij den aanleg van Staatsspoorwegen, te Arnhem;

J. A. Neiszen, adjunct-directeur der gemeentewerken, te Rotterdam;

A. J. de Hann, aannemer van publieke werken, te Amsterdam;

A. C. M. van Ettes, ingenieur, werkzaam voor het Museum van voorwerpen ter voorkoming van ongelukken en ziekten in fabrieken en werkplaatsen, te Amsterdam;

V. Jaunez, directeur der aardewerkfabriek „Société céramique", te Maastricht;

J. M. van Kempen, lid der firma J. M. van Kempen en Zonen, fabrikanten van gouden en zilveren werken, te Voorschoten;

A. A. W. van Wulfften Palthe, lid der firma Gebrs. Palthe, chemische wasscherij, te Stad-Almelo;

L. de Vogel, fabrikant van lijsten, te Groningen;

N. J. Roppe van der Voort, hoofd der firma Roppe van der Voort en Zoon, metaalgieterij, te 's-Hertogenbosch.

— De eeremedaille der orde van Oranje-Nassau is verleend:

in goud aan J. C. Mans, opz. 1e kl. van 's Rijks waterstaat te Reenen; J. G. Veldkamp, opz. bij de landgebouwen te Amsterdam; J. H. Meuskens, hoofdopz. van fortificatiën; J. F. de Corte, opz. 1e kl. bij den dienst van het mijnwezen in Ned.-Indië; Th. Driesse, opz. 1e kl. van de werkplaatsen der Staatsspoorwegen op Java; J. G. Berkhelst, opz. 1e kl. bij de Staatsspw. op Java; H. J. Berghart, mil. opz. der genie 1e kl. in Ned.-Indië;

in zilver aan P. F. Horsten, opzichter der gemeentewerken te Bergen-op-Zoom; M. J. van Zalk, idem te Zutfen; J. C. Hubscher, hoofdopzichter der onderwijsgebouwen te Groningen; W. H. Schoonhein, hoofdopzichter der onderwijsgebouwen te Utrecht; H. A. Diversbach, hoofdopzichter bij 's Rijks museum te Amsterdam; C. A. Bekker, opz. der maritieme werken te Hellevoetsluis; H. J. Braunstahl, teekenaar bij het Dep. van Marine; F. A. de Heger, adj.-opz. bij 's Rijks waterstaat te Engelen; A. C. Hofstee, opz. bij de landgebouwen te 's-Gravenhage; L. S. J. Ouvrat, opz. 1e kl. voor het stoomwezen te Groningen; J. G. de Vries Robbé, idem te Arnhem; P. Krijgsr, waterbouwk. ambtenaar bij den cal. Vlietspolder te Wissenkerke; W. Nieuwdorp, idem bij den cal. Anna-Friespolder te Wissenkerke; J. B. G. Rademaker, mil. opz. der genie 2e kl. in Ned.-Indië; J. F. van Vliet, mil. opz. der genie 2e kl. bij de koloniale reserve;

in brons aan J. de Mesier, waterbouwk. ambtenaar van het cal. waterschap Oud- en Jong Breskens te Breskens.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat zijn benoemd Jhr. W. M. de Brauw, te Hoek van Holland, tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken der rivier de Merwede en Killen; M. J. van Houmen, tot buitengewoon opzichter bij het opruimen van grond op de Nieuwe Merwede, en J. A. C. van der Velde, tot buitengewoon opzichter bij het maken van zes kribben en baggerwerk tot verbetering van den IJsel bij Bingerden.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

overgeplaatst naar Atjeh, ten einde op te treden als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar, de opzichter 1e kl. J. F. H. van Leeuwen van de residentie Banjoemas naar de residentie Preanger-Regentschappen, de opzichter 3e kl. J. G. Lasaaije;

bepaald dat de opzichter 1e kl. E. F. Goffin in het gouv. Sumatra's Westkust geplaatst blijft.

— Door den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn, voor het tijdvak van 1 September jl. tot en met 31 Augustus 1899, benoemd tot assistenten aan de Polytechnische School te Delft:

W. van Veen, te Deventer, en B. J. W. Reuser, te 's-Gravenhage, voor beschrijvende meetkunde en graphostatica;

J. M. G. Scheffer, te Rotterdam, voor toegepaste natuurkunde en electrotechniek;

M. H. Damme, te Arnhem, en J. Koster, te Nijmegen, voor natuurkunde;

M. van Broukeloveen, F. H. Eydman Jr., en A. ter Horst, allen te Delft, voor scheikunde;

G. P. H. van Musschenbroek, te Delft, voor delfstofkunde;

P. D. C. Kley, te Delft, voor micro-chemie;

J. Z. Risch, te Delft, C. Steenwald, te Delft, en S. Lindeman, te Wierden, voor kennis van werktuigen en werktuigbouwkunde;

A. Loeffang, te Delft, en P. A. Schroot, te Delft, voor burgerlijke bouwkunde;

A. Th. C. van de Sandt, te Rotterdam, voor schoone bouwkunde;

J. H. van Seters, te Delft, en W. Cool, te Delft, voor waterbouwkunde;

F. J. H. M. Thijs, te Delft, voor landmeten en waterpassen.

Voorts is, voor het tijdvak van 1 September 1898 tot en met 31 Augustus 1899, benoemd tot assistent voor de bacteriologie, A. van Delden, te Delft,

en voor het tijdvak van 1 September 1898 tot en met 31 Augustus 1899, tot assistent voor de schoone bouwkunde G. Versteeg, te Delft.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java is:

benoemd tot opzichter 1e kl., bij den aanleg, de opzichter 2e kl. C. J. Tirion, en tot tijdelijk opzichter 3e kl. bij idem, de tijdelijk onderopzichters 1e klasse W. P. Rosel en H. C. F. Fraayhoven;

geplaatst op de lijn Batavia—Tangerang—Bantam, de tijdelijk opzichter 3e kl. W. P. Rosel;

gedetacheerd bij de exploitatie van de Oosterlijnen, de tijdelijk onderopzichter 1e klasse F. A. A. J. Valkenhoff.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen zijn benoemd tot opzichters 1e klasse de heeren L. Bal te Nijmegen en P. de Ronde te Utrecht, ingaande 1 September 1898.

— Te Groningen is tot hoofdopzichter aan de gemeentelijke gasfabriek benoemd de heer H. Roelfsema, technisch student te Mittweida.

— De heer W. C. Koomans, civiel- en bouwkundig ingenieur, leeraar aan de Koninklijke militaire Academie te Breda, is Woensdag jl. bij het militair vertoon ter gelegenheid der inhuldigingsfeesten plotseling overleden.

— Benoemd tot tijdelijk leeraar in het handteekenen aan de Ned. school voor Nijv. en Handel te Enschede, H. J. Rodenburg aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter. Adres den architect R. van der Woerd Hz., te Enschede.

— Opzichter bij den bouw eener school c. a. te Hilversum. Adres den gemeente-architect.

— Bouwkundige, bekend met administratie, bij een aannemer. Adres no. 2087, Alg. Ned. Advertentieblad 's-Gravenhage.

— Leeraar aan de Avondteekenschool voor Handwerkslieden te Amsterdam, voor het geven van vakteekenonderwijs. Salaris *f* 350 per cursus. Aanmelding vóór 15 Sept., liefst in persoon. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bouwkundig opzichter bij den bouw van een woonhuis. Adres Blouwstraat 210 's-Gravenhage. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Opzichter van Delfland te Scheveningen. Aanv. salaris *f* 900, opklimmende tot *f* 1400, met vrije woning. Inl. bij den ing. van Delfland J. Groeneveld Jz. te Delft. Adres op zegel, met opgaaf van leeftijd en werkkring, gericht aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Delfland, inzenden aan het adres van gem. ingenieur.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar. Salaris *f* 60 per maand. Adres lett. *L E*, Bureau dezes. (*Zie advt. in dit no.*)

— Opzichter, voor ongeveer drie maanden. Adres den arch. H. H. Kramer, te Leeuwarden.

Bouwk. Opz. Teekenaar

gevraagd, bek. met fabr. bouw str. tot aanbev., prakt. bekw. is vereischte, tegen een sal. van *f* **60** per maand. Zonder goede ref. onnoodig z. a. m. Fr. br. onder lett. L E, Bureau van dit Blad.

DE LINT & Co.,
Rotterdam,
Nieuwe Haven 39.
VLOER- en WANDTEGELS.
Depôts | MINTON HOLLINS & Co. VILLEROY & BOCH.

Nederlandsche Maatschappij voor MONIER-WERKEN
te Amsterdam.
Directeur: J. N. LANDRÉ.
Cement-IJzerwerken,
volgens de systemen
MONIER, RABITZ en aanverwante stelsels.
WATERDICHTE WERKEN,
als Kelders, Reservoirs, Regenbakken, Dakas Privaatputten, Kuipen enz.
Gewelven, Vloeren, Buizen, Tunnels, Muren
Bescherming tegen Brand.
BRANDVRIJE KELDERS.
Kantoor: 3e Weteringdwarsstraat 36.
Werkplaats: **Jaagpad bij den Omval** (*Westerzijde*).

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen*. — *Privaat-Inrichtingen*. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen*. — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

STOOMHOUTDRAAIERIJ EN ZAGERIJ
van het **Broederhuis te Zeist.**
Biedt zich beleefd aan tot het vervaardigen van alle
HOUTDRAAIWERKEN,
met en goed afgewerkt. Lage prijzen. Figuur- en Ornamentzagerij; Versieringen voor Veranda's, Tuinhuizen, Balustrades, enz. enz.
Bij grootere partijen aanmerkelijke PRIJSVERMINDERING.

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.
CREOSOTEEREN, BURNETTEEREN, KYANISEEREN } op strengste keur.
GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.
HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

Dobb's Patent Scoriae Paver Cy.
ROTTERDAM. Kantoor BOOMPJES 82.
Levert SCORIAE PAVERS voor Straten en Wegen, ook bijzonder geschikt voor Fabrieken. Dit materiaal vormt een zuiver gelijke doch stroeve oppervlakte, waarover de zwaarste voertuigen met weinig gerucht passeeren.
Bij de Dobb's Patent Scoriae Pavers worden de hollen, die bij de Oude Scoriae Bricks voorkwamen, vermeden.
Rapporten en Attesten van Heeren Gemeente-Architecten worden gaarne verstrekt.
Monsters op aanvrage kosteloos verkrijgbaar.
TROTTOIRBESTRATING.

Goedkoopste Bevloering.
Het beste en goedkoopste adres voor MOZAIEK en EFFEN CEMENTTEGELS is
A. OOSTHOEK & ZOON.
te Alfen a/d. Rijn.
Vraag desinfectant en prijzen, gratis en franco.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplantbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.**

Voor balken, vochtige muren en kwalijk rekende putten. Verdringt hoe langer hoe meer **Carbolineum.** Is geheel reukeloos.
ANTINONNIN.
Neem slechts één proef.
Vraag prospectus bij
B. J. HESSELINK,
Keizersgracht 263,
AMSTERDAM.

Houtbereiding tegen bederf
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
HOUTHANDEL, ARNHEM,
levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)
Basterwerken, Schuttingen, Vloeren Vloerribben, Broeibakken, enz. enz.
Eenig zeker werkend reuk- en kleurloos middel.

F. DE BRUIJN & Zn. HOF-SPIEGEL- en MEUBELFABRIKANTEN.
MAGAZIJN: KETELSTRAAT E 13. *ARNHEM.*
FABRIEK: WEZENSTRAAT D 7—8 en 9, *ARNHEM.*
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
Gebeeldhouwde en Vergulde Spiegels en Ameublementen van Kunst en Weelde, voor Salons, Boudoirs, Eetzalen. MEUBELSTOFFEN.
CARTON PIERRE-ORNAMENTEN ter inwendige versiering van Gebouwen, als Plafonds, Deuren, Lambriseeringen enz. Ontwerpen en Uitvoeringen van Kamerbetimmeringen en uitvoering naar gegeven ontwerpen. — ARTISTIEKE BRONZEN. — Teekeningen en Prijscouranten op aanvrage.

Monsters en Modelboek op aanvraag verkrijgbaar ad *f* 0,75.

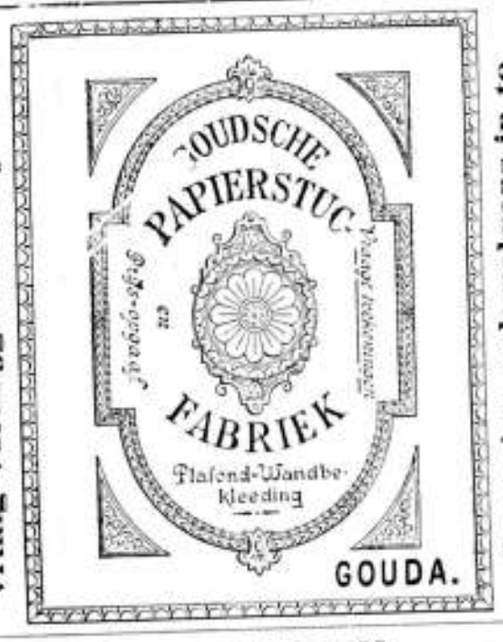

Levering ook volgens in te zenden teekening.

GEBROEDERS LOMMEN, TILBURG.
Stoomfabrieken van Verfwaren en Vernissen.
SPECIALITEITEN in CHROMAAT- en ZINKGROENEN. Leveren DROGE en AANGEMAAKTE VERVEN in elke verlangde verpakking — geschikt voor Export naar alle werelddeelen.
Speciaal adres voor Enamelverven!
PRIJZEN en MONSTERS op aanvrage gratis te verkrijgen.

STOOMFABRIEKEN van alle soorten DAKPANNEN en VLOERBAKKEN, MACHINAAL geperste MOZAIK- en effen CEMENTTEGELS, CEMENT- en KUNSTZANDSTEEN, REGEN-, WEL- en BEERPUTTEN van CEMENTBETON en CEMENT IJZER (systeem MONIER), Riolen, Rietplanken enz. enz.
HANDEL IN BOUWMATERIALEN.
A. OOSTHOEK & ZOON, Alfen a/d Rijn.
Sterk concurreerende prijzen direct op aanvrang. (2)
Groote voorraad. Monsters op aanvrage.

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

Gemeente Vlissingen.

AANBESTEDING

van de Levering van 150,000 Trottoirklinkers.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* zijn voornemens op **Vrijdag den 16 September 1898**, des namiddags ten **twee** ure ten *RAADHUIZE* in het openbaar aan te besteden de levering van

150,000 Trottoirklinkers.

De bestekken zijn tegen betaling van **ƒ 0.15** verkrijgbaar bij den Gemeente-Bouwmeester, bij wien tevens de noodige inlichtingen te bekomen zijn.

Patenten

worden verschaft en verkocht door

H. & W. Pataky

Octrooibureau

BERLIJN SW., Lindenstr. 85.

opgericht 1867.

Filialen in: Hamburg, Frankfurt a. M., Cöln a. Rh., Breslau, Leipzig, Hannover, Praag, Boedapest, Weenen, Amsterdam, New York.

Reeds over de **30 000** Patenten aangevraagd.

Verkoopsovereenkomsten van patenten afgesloten tot een bedrag van ca. $2^1/_2$ mill. M.

Inlichtingen & prosp. gratis.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845

's-GRAVENHAGE, *Herkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

PHOTOLITHOGRAPHIE.

PHOTOZINCOGRAPHIE

en Stéréotype-Inrichting

van G. J. THIEME, te Arnhem.

De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH Drukkers, alles tot de minste prijzen.

Prospectussen met proeven van bewerking worden op franco aanvrage gratis toegezonden.

G. J. THIEME.

LEERAAR GEVRAAGD

aan de

Avondteekenschool voor Handwerkslieden,

Weteringschans 165, Amsterdam.

voor het geven van vakteekenonderwijs met bijbehooren aan aankomende beoefenaars van het timmeren en aanverwante vakken.

Salaris **ƒ 350** per cursus van 1 Oct. tot half Maart d. a. v. Per week vijf avonden van 7 tot $9^1/_2$ uur. Mogelijk te geven onderwijs ook den zesden avond wordt extra vergoed.

Aanmelding *voor 15 September a. s.*, liefst in persoon, met overlegging der gewone sollicitatie-stukken **en teekeningen** bij den Directeur, dagelijks tusschen 9 en 11 uur, uitgezonderd Zondags.

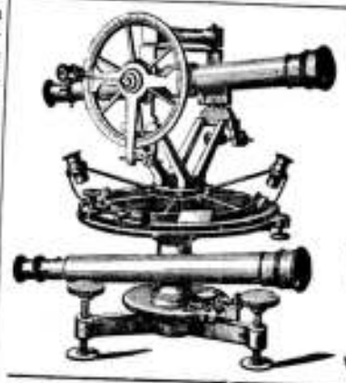

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

Telegramadres SANDERS Co. **TH. W. SANDERS & Co.,** Telephoon 618.

Chemicaliën.

LAURIERGRACHT 73. AMSTERDAM.

leveren tot zeer billijke prijzen speciaal voor HH. bouwondernemers:

Carbolineum „AVENARIUS",

BERGRAS, SLAKKENWOL, MENIE, PIJPEWAVEL enz.

„ANTI-STONE". Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.

Groote Kolenbesparing.

VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

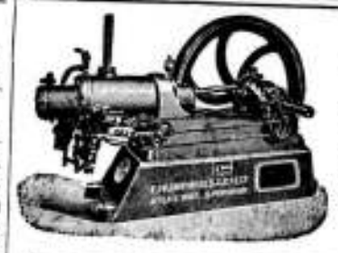

„ATLAS" PETROLEUM-MOTOR.

September 1897. — EERSTE PRIJS, Gouden Medaille, Landb. Tent. 's-Hage.

UIT DE FABRIEK VAN

E. HUMPHRIES & Co., Ltd., PERSHORE.

De eenvoudigste en krachtigste Petroleum-Motor in den handel. Gemakkelijk in beweging te stellen. Eischt zeer weinig toezicht.

Speciaal aanbevolen voor Electrische verlichting.

Eenige Agenten voor Nederland,

CRANS & Co., (2)

's HAGE, Celebessstraat 40.

Beton-IJzer. Systeem **HENNEBIQUE,** Gebreveteerd S. G. D. G., niet te verwarren met **Cement-IJzer.** **Beton-IJzer.**

INLICHTINGEN, SYSTEEMBESCHRIJVING, ATTESTEN, vervaardigen van TEEKENINGEN, BEGROOTINGEN. Een en ander **kosteloos** verkrijgbaar bij den **Vertegenwoordiger**

J. H. DE GEUS Fzn., Deventer.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 37. ZATERDAG, 10 September 1898

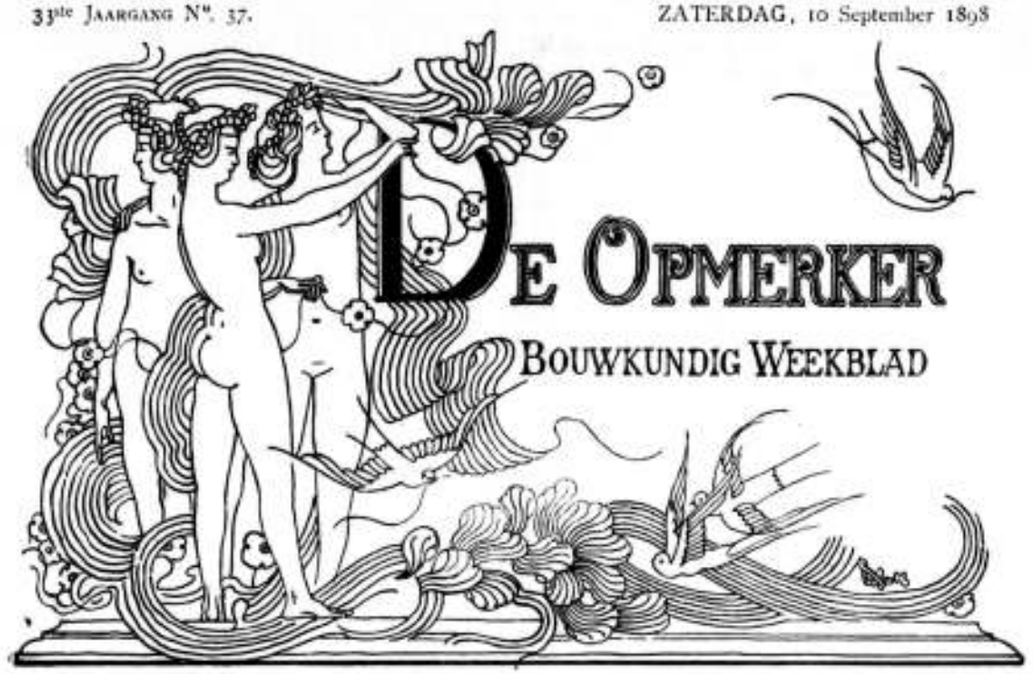

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 26e Schaytstraat 102, 's-*Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nummers met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

AMSTERDAM IN FEESTDOS.

II.

Bij feestelijkheden in de hoofdstad is natuurlijk de Dam het middenpunt, niet alleen der beweging, maar ook der decoratie. Sedert verscheidene jaren reeds wordt bij iedere gelegenheid dat versiering van pas schijnt, het gedenkteeken, dat het midden van het plein inneemt, aan het oog onttrokken.

Wij willen niet beweren, dat dit monument, door Tetar van Elven ontworpen, een meesterstuk is. Maar wij kunnen ons begrijpen, dat het velen ergert, wanneer zulk een herinnering aan „den volksgeest" bij feesten eenvoudig pleegt weggestopt te worden.

Vroeger werd het monument wel met festoenen, bloemen, groen enz. getooid, maar zijn hoofdvorm, zijn karakter bleef althans behouden. Nu heeft men het verbergings-systeem weder grootendeels toegepast.

De decorateur, die het ontwerp voor deze versiering gemaakt heeft, herinnerde zich, wat Jan Springer in 1887, toen Koning Willem III zijn zeventigsten verjaardag vierde, tot stand had gebracht. Maar hij is er niet in geslaagd het voorbeeld nabij te komen, laat staan te overtreffen. De getimmerde steen-architectuur van het bovendeel is van een min of meer twijfelachtigen smaak, die ons den bloeitijd van het Neo-grec in herinnering brengt. Het pedestal is lomp, en staat verre bij dat van 1887 achter. Beter bevallen ons de om het middenpunt geplaatste vlaggemasten. Zij geven wel geen bepaald nieuwe motieven te zien en de basementen zijn ongetwijfeld wat sterk „néo", maar het ensemble behaagt ons toch wel, en de manden met bloemen, die in 1891 zoo den spotlust opwekten, schijnen ons van een goed effect.

De Dam is, zooals hij zich thans voordoet, geen mooi plein. De onregelmatige vorm zou misschien minder hinderlijk zijn, ware het niet, dat de architectuur van de meeste gebouwen zoo beneden alle critiek moest worden geacht. Het paleis, Jacob van Campen's meesterstuk, is waardig en statig genoeg. Maar dan komt de Groote Club, een treurig werk van omstreeks 1870, Zeemanshoop, een povere schepping van misschien 1840, een paar akelig bedorven rococogevels, de foei-leelijke winkel van Hajenius, waaraan, gelooven wij, wijlen Van den Brink (wien het vergeven moge worden!) zich bezondigd heeft, de afschuwelijke reclame-muur van de Beursstraat, het stijve Commandantshuis uit het laatst der 18e eeuw, de totaal wansmakelijke gevels bij de Vischsteeg, Zocher's beurs, wat verhaspelde gevels uit de 17e eeuw, een paar monsterlijke hoekhuizen aan den Nieuwendijk, nog een paar huizen met platte lijst, en eindelijk de fraaie Nieuwe kerk, door den ouden heer Hamer aan de Damzijde voorgoed mismaakt, nadat reeds de vorige eeuw daar aan het bederven was geweest. Dit is de Dam.

Zelfs de bekwaamste decorateur zou van zulk een plein niets goeds kunnen maken. En ditmaal heeft men, om de buiten- en binnenlandsche courantenschrijvers een goed uitzicht te verschaffen, op het Commandantshuis een hooge tribune gebouwd, en daardoor aan den gevel een attiek toegevoegd, dat ten eenenmale buiten alle proportie is en welks tooi zeker niet aan de eischen van den goeden smaak beantwoordt. De illuminatie-toestel, door de Engelsche firma, die vele der versieringen heeft uitgevoerd, in bruikleen gegeven, zal misschien 's avonds goed voldoen, doch bij dag draagt zij tot verhooging van het effect niet.

Met de versiering van de beurs is men, naar het ons voorkomt, gelukkig geweest. Aansluitende aan de lijnen van dit klassieke gebouw, heeft men een

geheel weten te verkrijgen, dat inderdaad smaakvol mag heeten. Wanneer in de ornementatie wat minder geel was gebezigd, dan zou dit aan den totaal-indruk ten goede zijn gekomen. Een forsch en (*zara avis!*) goed heraldisch geschilderd Nederlandsch wapen bekroont het portiek; op de hoeken werden, bij wijze van acroterieën, cassoletten geplaatst, de fries met festoenen gevuld, de kolommen met verguldsel, groen en schilden gepast versierd. De donkerroode draperie doet de kolommen op ongedachte wijze uitkomen. Uit deze versiering blijkt, dat een klassiek gebouw zich uitnemend tot decoratie leent. In zekeren zin is zij eene rehabilitatie van het tot verdwijnen gedoemd gedenkteeken. Alleen het opschrift boven de kroonlijst: „Koningin Wilhelmina" is wat vreemd. Het is niet duidelijk, wat daarmede bedoeld werd. „Leve de Koningin" ware misschien wel zoo toepasselijk.

De Nieuwe Kerk prijkt met haar gedenkraam, dat wij een volgende maal zullen bespreken. Reeds nu mag gezegd worden, dat de looden omtrekken der figuren en attributen het kolossale venster verlevendigen.

Ook dat de pleisterlaag van den transeptgevel verdwenen is, mag, al kan men zich wellicht met de gevelbekroning niet vereenigen, een aanwinst geacht worden. Het niet zeer waardige benedenportiek kon gelukkig aan het oog worden onttrokken.

De Dam staat in innig verband met de Kalverstraat. Haast ieder voetganger wendt van het plein naar die straat zijn schreden. De versiering der straat heeft reeds aan heel wat critiek blootgestaan; die critiek, ofschoon zij van het publiek uitging, was echter gegrond. De zeer bekwame bouwmeester, wiens naam als ontwerper in den feestgids vermeld staat, heeft een minder gelukkig oogenblik gehad. De bogen langs de huizen missen hun effect; de opgehangen, „nieuwe-haring-kronen" wekken, niet minder dan de bij „vuile wasch" vergeleken gekleurde lapjes, den spotlust op. En eindelijk kunnen de zoo talrijk aangebrachte wapenschilden al heel weinig op heraldieke juistheid bogen.

In het Rokin zijn versierde vlotten gelegd, op zichzelf een aardig denkbeeld, doch dat door de wijze waarop het tot uitvoering kwam, tot bemerking aanleiding geeft. Evenals in de Kalverstraat heeft ook hier de versierder een ruim gebruik gemaakt van gekleurde lappen, die op geelachtig doek als het ware te drogen of te bleeken werden gelegd. Het is mogelijk, dat deze versieringswijze in het buitenland mooi wordt gevonden, maar wij Hollanders willen nu eenmaal dat een lap wat beteekent. Maakt men haar oranje of stelt men haar uit rood, wit en blauw samen, dan zien wij er een symbool in. Maar een wimpel met twee punten in bleeke tinten herinnert ons aan een tooneeltricot, dat te drogen hangt, vierkante gestreepte of geruite lapjes doen ons aan zakdoeken of dassen denken.

Van het gebouw der Nederlandsche Bank werd door den versierder veel werk gemaakt. Het geheel kan zeer geslaagd worden geacht; nog beter zou het voldoen, indien men bij de decoratie iets minder ver was gegaan. De aangeplakte vrouwefiguren bijv. overschrijden de grens, die men zich bij een werk als dit noodzakelijk moet stellen. Zij zijn daarenboven te weinig smakelijk gemodelleerd om aan haar kunstwaarde recht van bestaan te ontleenen. Het is jammer, dat de wapens der provinciën in vrouwe-schilden werden geplaatst. De allereerste beginselen der heraldieke kunst mocht men toch bij een bouwmeester van naam bekend onderstellen.

De Reguliersbreestraat heeft geen bijzondere versiering. Op het Rembrandtsplein trekt het pas-voltooide koffiehuis naast Mille Colonnes door zijn ongewonen bouwtrant de aandacht. Het is echter hier niet de plaats, daarover uit te weiden. De Utrechtschestraat hebben wij reeds in ons vorig artikel besproken. Daarom gaan wij naar den Jodenhoek, die, als van ouds, door een zeer overdadige versiering van hare liefde voor het Oranjehuis blijk geeft. Deze wijk leent zich meer dan andere nog, tot decoratie. De kronkelende en nauwe straten geven haar iets pittoresks, dat andere buurten missen. Wie echter deze wijk wil versieren, dient een man van smaak te wezen; meer dan elders valt daar een mingelukte decoratie op minder aangename wijze in het oog. En, hoewel de bewoners van hunne liefde voor Koningin Wilhelmina hebben blijk gegeven op eene wijze, die voor hun goeden wil getuigt, de kunstsmaak is ver te zoeken. Het is toch niet voldoende, wat staken tegen de huizen of tusschen de keien vast te maken, wat slingers van groen en lichten aan te brengen, ja zelfs niet om eerepoorten te bouwen. Wanneer een kunstenaarshand hier niet schikt en plooit, wanneer de conceptie eenvoudig aan den „timmerman en makelaar" wordt overgelaten, wordt geen geheel verkregen, dat der hoofdstad waardig is. En in den Jodenhoek wordt die kunstenaarshand ten eenenmale gemist.

De Plantage-bewoners hebben alleen voor de electrische verlichting hunner wijk gezorgd. Op bepaalde afstanden staken zij palen in den grond en maakten daar boogvormige figuren met electrische gloei-ballons aan vast. Stonden de bogen wat dichter bij elkander, het avondeffect zou schitterend geweest zijn, en aan de verlichting van wijlen „Mabille" te Parijs herinnerd hebben. De afstanden zijn nu wat al te groot. Ook de versiering der palen had niet achterwege mogen blijven, daar alles bij dag toch ook gezien wordt.

De Muiderpoort werd in hare hoofdlijnen aan beide zijden door gas geïllumineerd, wat zeer goed gezien was, en vooral van de buitenzijde een schitterend schouwspel opleveren kan. Gelukkig had men, voor deze gelegenheid, de hooge populieren, die de poort haast aan het oog onttrokken, doen vallen.

Van de talrijke versieringen buiten de Muiderpoort geldt hetzelfde als wat wij van die in den Jodenhoek opmerkten. Een uitzondering maken wij voor de poort, door het Nederlandsche leger opgericht. Deze poort, zonder pretentie, van goede verhoudingen en sober van lijnen mag zeker een der beste, te dezer gelegenheid gebouwd, worden genoemd.

In het bijzonder behaagde ons ook een eerepoort in de Van-Wou-straat opgericht. De ontwerper heeft op gelukkige wijze een middenweg weten te vinden tusschen al te groote strakheid van lijn en te weelderige details.

Een enkel woord omtrent de eischen, waaraan een goede versiering onzes inziens voldoen moet, moge hier eene plaats vinden. Monumentaliteit, hoe gewenscht overigens bij bouwwerken, is bij een decoratie ongepast. Zij moet den indruk van tijdelijkheid geven; het is dus, gelooven wij, verkeerd gezien, wanneer men haar te massief, te zeer als nabootsing der werkelijkheid maakt. Luchtig, vroolijk spelend moet zij zijn; alle zwaarmoedigheid dient vermeden. En dit hebben niet alle versierders in het oog gehouden. Zoo schijnen ons de poorten van papierstuc, op bedrieglijke wijze zóó beschilderd, alsof zij uit gebakken en gehouwen steen bestonden, een misgreep. Dit geldt ook van „het slot van Egmond" aan het einde van den O.-Z. Voorburgwal opgericht.

Ook omtrent de heraldiek, die, goed begrepen, zooveel tot den feesttooi van een stad kan bijdragen, mogen wij eenige opmerkingen niet achterwege houden. De meestgebruikte wapens bij deze gelegenheid zijn die der Koningin, van de provinciën en van de hoofdstad. Dat men, ofschoon H. M. uitdrukkelijk verklaard heeft geen ander wapen te willen voeren, dan haar vader, het ruitschild hier en daar heeft toegepast, wij vinden het niet erg. De Koningin, als vrouw, zou het ruitschild kunnen voeren. Maar dat men ook aan Amsterdam, bij de officieele versiering nog wel, het ruitschild heeft gegeven, is een jammerlijke fout, die gemakkelijk te vermijden ware geweest. Het Nederlandsche wapenschild is eene combinatie van dat van Nassau en van de Unie der zeven Provinciën. Er kunnen, uit een heraldiek oogpunt, bezwaren tegen aangevoerd worden, maar, daar het officieel is vastgesteld, dient men het te gebruiken, zóó als het is. Doch, wie het gebruikt, behoort dat zoo goed mogelijk te doen. Allereerst moet een goede schildvorm gekozen; het is jammer, dat die op onze munten naar een Fransch voorbeeld uit den vervaltijd werd gevolgd. Daardoor is het „accoladeschild" moeilijk uit te roeien.

Als dan een goede schildvorm aanwezig is, moet men dien met blokken „bezaaien". Het aantal dezer blokken komt er niet op aan, maar zij dienen op regelmatige afstanden staan en moeten ten deele door de grens van het schild worden afgesneden. Zijn dus de blokken geteekend, dan plaatst men den leeuw in het schild, zorg dragende, dat hij het zooveel mogelijk vult en zich niet bekommerende om de reeds aanwezige blokken, die hij zou kunnen bedekken. Zijn tanden, zijn manen, zijn klauwen, zijn tong en zijn staart maakt men zoo groot mogelijk, opdat de leeuw als leeuw te herkennen zij. Zoo krijgt men een wapenschild, dat aan de eischen voldoet.

De wapens, zóó ontworpen en geteekend, zijn echter te Amsterdam uiterst schaars. Voor de officieele feestversieringen is van de zonderlingste wapendieren gebruikt gemaakt. Assyrische leeuwen, zonder tanden, klauwen of tong, en daardoor meer aan beren doende denken, zijn schering en inslag. Van het vullen der velden is haast nergens sprake; ja zelfs de heraldieke kleuren zijn niet eens behoorlijk in het oog gehouden.

En de vrijheden, die men zich met de wapens van provinciën en steden veroorloofde, zijn legio. Poedelhondjes gelden voor leeuwen, opgespijkerde kraaien voor adelaars, ja zelfs de kruizen van de hoofdstad zijn haast nergens behoorlijk weergegeven. Het is te hopen, dat, wat de heraldische vakbladen omgetwijfeld over dit alles zullen schrijven, ditmaal eens in ruimer kring dan anders bekend worde.

Doch keeren wij nu weder tot de versieringen terug. De bewoners van de Prinsengracht tusschen de Leidsche- en Spiegelstraten waren niet tevreden met de van ouds gebruikelijke slingertjes tusschen de boomen. Zij hebben, het voorbeeld volgend, door de bewoners van de „Bocht" der Heerengracht in 1887 gegeven, een antiek jacht in hun kanaal doen ankeren. Had het vroegere vaartuig een 17e-eeuwsch karakter, nu zijn aan de 18e eeuw de motieven ontleend. Maar het scheen ons dat men er niet geheel in geslaagd was de herinnering aan de vroegere „galjoot" uit te wisschen.

Het was een eigenaardige en gelukkige gedachte van het stadsbestuur, de tot afbraak gedoemde Willemspoort, het gedenkteeken der inhuldiging van Harer Majesteits grootvader, deel van de met versieringen bedachte gebouwen te doen uitmaken. Het is wel jammer, dat deze poort weldra zal verdwijnen, want zij gaf zulk een passende afsluiting aan den Haarlemmerdijk. Maar sinds, om welke reden dan ook, goedgevonden was de brug, die vroeger *vóór* de poort lag, *naast* de poort te verleggen, had het gebouw geen reden van bestaan meer.

Wij hebben de poort nog in haar luister gekend. Het drukke verkeer naar het station van den Hollandschen spoorweg ging toen tusschen haar zuilen heen. Aan de zuidzijde vertoonden zich de Schans met hare lijnbanen, aan de noordzijde bevond zich het prachtige park van het Blauwhoofd. Ieder, die de poort doorging, las daar op de muren hoe Koning Willem II haar in 1840 bij zijn blijde inkomst om gehuldigd te worden, had geopend.

Jaren en jaren heeft het monument verwaarloosd en verlaten gestaan. Als de Beurs wordt het nu, reeds door den moker bedreigd, nog gerehabiliteerd. Want ook hier leenen zich de Korinthische zuilen wonderwel tot decoratie. In de poort, waar de opschriften staan, heeft men, met fijnen tact, bloemen en verlichting geordonneerd.

***

Wij lazen in het *Nieuws van den Dag* omtrent de versieringen eenige beschouwingen, die ons troffen door hare juistheid. Zij staken gunstig af bij de waardeering voor rijp en groen, door andere bladen te dezer gelegenheid ten beste gegeven.

„De oude Amsterdamsche familiën hebben als het volk, waarmede zij één zijn, de schoonste, eenvoudigste en zinrijkste versieringen. De Van Eeghens, de Van Loons, de Borski's zijn aan hun smaak kenbaar."

Inderdaad, de versieringen van de Bocht der Heerengracht behooren tot het beste, wat in deze feestdagen te zien was. En in het bijzonder mag gewezen worden op de fraaie beschilderingen op de afschuttingen van de stoepen aangebracht. Vroeger liet men die altijd geheel ongeverfd. Het was al mooi, als hier en daar wat draperie van vlaggedoek met oranje-rozetjes werd aangebracht. Maar nu is het een edele wedijver in ornementale beschildering. Van den oranjeboom met bloesem en vrucht, van de goudsbloem en van andere planten, die toepasselijk geacht konden worden, werd een even smaakvol als dankbaar gebruik gemaakt. Groen in allerlei nuances vormt meestal de fond.

Verder heet het:

„Architecten hebben een groot deel van de stad mooi of minder mooi gemaakt. Bij de architecten in 't algemeen flauwe, halve kleuren, weinig sprekend, zeer methodisch en overpeinsd, soms situaties of een bouwkundig plan gelijkend, vormen en lijnen, als men krijgt, wanneer men een komkommer overlangs doorsnijdt".

De schrijver heeft hier den spijker uitmuntend op den kop getroffen. De architecten van thans, tenminste zij, die aan het versieren gezet werden, hebben niet die blijheid van geest, die een eerst vereischte is, om een decoratief werk te doen slagen. Frissche kleuren, sprekende lijnen kunnen bij eene versiering niet gemist worden.

En eindelijk:

„Op het Frederiksplein deed men de fontein onder houtwerk schuil gaan. Als eens geen latje aangebracht was en het geheele veld om de fontein gekleurd was door niets dan oranjebloemen! Welk een aanblik zou dit geweest zijn!"

Volkomen kunnen wij ons met deze opmerking ver-

eenigen. De fontein, wij zeiden het in ons vorig nummer reeds, wordt door de betimmering niet verfraaid.

In een derde opstel zullen wij nog het een en ander over de versierde stad in het midden brengen. Daar, wegens de feesten te 's-Gravenhage, ons blad vroeger dan anders moet verschijnen, zoo was het ons onmogelijk, over alles reeds nu te berichten.

***

N. B. De heer Weissman sprak in ons nummer van 8 Januari jl. den wensch uit, dat de Koningin bij hare intrede en inhuldiging door het geluid der prachtige oude klokken in de torens mocht worden begroet. Die klokken had hij, als architect der gemeente, weder luidbaar doen maken, nadat de meesten harer meer dan een halve eeuw op stopblokken hadden gestaan. Zijn wensch is in vervulling gekomen en van ieder der torens heeft men het majeur-accoord in al zijn zuiverheid kunnen vernemen. De 16e, 17e en 18e eeuwsche klokkengieters hebben andermaal doen hooren, welke meesters zij in hun kunst waren. De klokken „bromden met groot geluyt Neerlandts blytschap uyt".

EEN EN ANDER OVER OPENBARE SLACHTHUIZEN.

De heer J. de Koning deelt over openbare slachthuizen in *De Ingenieur* het volgende mede, dat wij van genoegzaam belang achten om ook in ons blad op te nemen.

De behoefte aan openbare slachthuizen, ook voor kleinere steden en voor die van middelbare grootte, begint zich in Nederland meer en meer te doen gevoelen en ik acht den tijd niet ver verwijderd, waarin zij zoo algemeen zullen zijn als thans de gasfabrieken en waterleidingen. Het komt mij daarom voor, dat het zijn nut kan hebben eenige algemeene gezichtspunten te ontwikkelen, die zich bij deze inrichtingen voordoen. Ik wensch reeds dadelijk voorop te stellen, dat ik de zeer uitgebreide inrichtingen van dien aard, als thans voor ons van minder practische waarde, wensch buiten beschouwing te laten.

De eischen, waaraan het emplacement van een openbaar slachthuis moeten voldoen, vallen onmiddellijk in het oog. Het moet niet zoo dicht bij de stad gelegen zijn dat het gevaar loopt bij uitbreiding van deze daardoor omsloten te worden, ook weder niet zoover, dat het vleesch over grooten afstand moet worden vervoerd. Het moet zoo dicht mogelijk gelegen zijn bij de spoorweglijn waarlangs het vee wordt aangevoerd, liefst in de onmiddellijke nabijheid der veemarkt, en tevens zoodanig, dat het spoelwater en de afval gemakkelijk kunnen worden afgevoerd. Ook behoort men een ruim terrein beschikbaar te hebben, daar de gebouwen en de noodzakelijke open ruimte veel plaats innemen. Een en ander is zoo duidelijk, dat het onnoodig is daarbij lang stil te staan, bovendien zal men door plaatselijke omstandigheden slechts zelden geheel vrij zijn in de keuze van het emplacement.

De inrichtingen bij elk slachthuis noodzakelijk zijn de volgende:

1°. een directiegebouw;
2°. een slachthal;
3°. veestallen;
4°. darmwasscherij;
5°. mestbergplaats;
6°. een koelhuis met machine- en ketelgebouw;
7°. reinigingsinrichting voor afvalwater.

Het directiegebouw moet bevatten behalve een woning (dikwijls die van den directeur): de noodige bureaux voor de administratie, een klein laboratorium voor het vleeschonderzoek, een vertrek voor het microscopisch onderzoek voornamelijk op trichinen. Liefst worden ook de overige woningen van het personeel op het terrein van het slachthuis gebouwd, althans die van den halopzichter en van den machinist. Overigens zijn slechts hoogstens een paar arbeiders noodig, daar het slachten ongeveer overal geschiedt door het personeel van den slachter; deze arbeiders kunnen gevoeglijk buiten het terrein wonen.

Slachthallen zijn er in den regel twee; een voor groot en klein vee en een voor varkens, soms is er slechts één voor beide diersoorten, bij enkele groote inrichtingen zijn de hallen voor groot en klein vee gescheiden. De hal moet zijn ruim en vooral luchtig en is dikwijls van een ventilatiekap voorzien; tot op manshoogte is het voor de reinheid gewenscht de wanden met gladde tegels te bekleeden; de vloer is in den regel van cementbeton, ook wel asfalt, een enkele maal met vloertegels bekleed, die echter op den duur zeer glad en glibberig worden en daardoor minder aan te bevelen zijn. De hal wordt door een middengang in twee niettemin gemeen liggende deelen gedeeld, de vloeren worden afwaterende bewerkt en zijn plaatselijk van roosters voorzien, waardoor het slachtwater wegloopt. Ter weerszijden van het gangpad heeft het slachten plaats. Aan de zolderbalken hangen de jukken, die elk afzonderlijk door een aan den muur bevestigd windwerk kunnen op en neder worden gelaten en waaraan het gedoode dier wordt opgehangen ter verdere behandeling. In de nieuwere slachthuizen is bovendien aan de zoldering een loopkraaninrichting aangebracht, waarmede het afgeslachte dier door één persoon zonder eenige moeite van de jukken kan worden afgenomen en hangende in de koelruimte worden geschoven. In de slachthal voor varkens staan bovendien een of twee groote ketels met water, dat door toelating van stoom wordt verwarmd en waarin het geslachte varken met behulp eener kraan wordt gedompeld, om het daarna op een bol gebogen tafel van de borstels te ontdoen. De ruimte waarin dit geschiedt is dikwijls van af de kap tot op bijv. 3 meter van den vloer door een muur van de slachthal gescheiden, opdat de dampen niet in de hal doordringen; soms wordt echter deze afscheiding onnoodig geacht en bepaalt men zich tot het aanbrengen eener deugdelijke ventilatie boven de broeiketels.

Bakken voor het opvangen van bloed en voor het opnemen der ingewanden benevens wagentjes om deze weg te rijden, behooren voorts tot de inrichting der hal. Zoo ook ringen in den vloer, waaraan het te slachten vee wordt vastgebonden.

Terloops zij nog opgemerkt, dat in verschillende groote slachthuizen de hal in afzonderlijke ruimten is verdeeld, waarvan elke slachter er eene ter beschikking heeft; het behoeft wel geen betoog dat deze inrichting voor kleinere slachthuizen niet aan te bevelen is.

Veestallen maken een noodzakelijk onderdeel uit van een slachtinrichting, al ware het slechts om het vee, dat aangevoerd is te laten uitrusten, daar het in gejaagden of verhitten toestand niet behoort te worden geslacht.

Zoodra het geslachte dier geopend is worden het vet en de ingewanden eruitgenomen en op de bovengenoemde karretjes gelegd. Soms worden deze in de slachthal van elkaar gescheiden, wat niet aan te bevelen is, omdat alsdan de darmen met hun inhoud langer dan noodig nabij het versche vleesch blijven. Beter is daarom de veelal gevolgde werkwijze om het geheel naar de mestbergplaats te brengen, daar de darmen te ledigen en vervolgens het geheel naar de *darmenwasscherij* te brengen. Zulk een darmenwasscherij, waarvan er in de meeste slachthuizen twee (één voor runderen en één voor varkens) voorkomen, doch soms ook een voor alle dieren gemeenschappelijk, is een ruimte waar in het midden een of meer groote warmwaterketels staan en langs de wanden voor elken werkman een vlakke houten tafel en daarnaast een geëmailleerd-ijzeren bak met koudwaterkraan en aflooppijp. Op deze tafels worden de ingewanden gereinigd en boven den bak uitgewasschen.

De *mestbergplaats* is in den regel met een eenigszins verhoogden vloer aangelegd, in welken vloer zich een opening bevindt Onder deze opening staat een wagen met ijzeren bak, waar de mest direct in valt door de opening in den vloer, terwijl de gevulde wagen gemakkelijk wordt weggereden en door een ledigen vervangen.

Het *koelhuis* is een der noodzakelijkste bij een modern slachthuis behoorende inrichtingen en is tevens de hoofdreden waarom zich de slachters overal waar zulk een inrichting is, geleidelijk verzoend hebben met de hun opgelegde verplichting om slechts in de openbare hal te slachten. Het koelhuis zelf is eenvoudig een ruimte, die door koude lucht afgekoeld wordt en die door traliewerk in hokken verdeeld is, welke hokken ingericht zijn om het vleesch te bergen en aan de slachters worden verhuurd. De vloer is veelal van beton, niet van asfalt Behalve dit koelhuis is in de nieuwste inrichtingen nog een voor koelruimte aanwezig, waarop straks nog wordt teruggekomen, doch die van groote beteekenis voor het geheel is.

De koude lucht in het koelhuis wordt bezorgd door de ijsmachine, in de Rijnprovincie zijn de ammoniakijsmachines van Linde het meest gewild; in verband daarmede is een stoommachine met ketels opgesteld, waarbij natuurlijk verschillende systemen tot hun recht kunnen komen. De ijsmachine dient tevens tot de vervaardiging van ruw ijs, dat in den regel een niet onbelangrijke opbrengst geeft.

Het koelhuis is alleen 's zomers in gebruik.

Het afvalwater uit het slachthuis kan niet zooals het wegvloeit in de riolen of de openbare wateren worden geleid, maar dient vooraf eenige *reiniging* te ondergaan. In welke mate die reiniging moet geschieden, hangt af van de eischen van het daarover gestelde toezicht. Veelal bestaat de reiniging slechts in een inrichting, waardoor de vaste bestanddeelen worden teruggehouden en de rest door een bed van cokes of iets dergelijks wordt gefiltreerd.

Behalve deze komen bij de meeste slachthuizen nog bijkomende inrichtingen voor, als een paardenslachterij, een ziekenstal voor besmet of verdacht vee, een stalling voor de paarden die het vleesch van de hal naar de stad brengen, een overdekte ruimte voor vleeschwagentjes, hondenbokken voor de bespanning der hondewagens, een vertrek voor de slachters, soms zelfs een restauratie. Voorts bij enkele inrichtingen een albuminefabriek, een huidenzouterij, een inrichting tot machinaal vleeschhakken, een badhuis, een inrichting tot het winnen van koepokstof, een inrichting tot het dooden van opgevangen losloopende honden. Twee inrichtingen behooren nog in 't bijzonder te worden vermeld: de vetsmelterij en de zoogenaamde „Freibank".

Vetsmelterijen komen bij enkele slachthuizen voor. Zoo is er een te Crefeld, die beheerd wordt door de slachtersvereeniging, geheel afgescheiden van het beheer van het slachthuis; deze inrichting staat ook op een geheel afzonderlijk terrein. Het vet wordt eerst in een snijmachine in kleine stukken verdeeld en daarna in een grooten ketel gekookt; vervolgens wordt in hydraulische persen de margarine uit het vet geperst.

De „Freibank" is een bijna onmisbare inrichting. Zij dient om het vleesch, dat, rauw, schadelijk voor de gezondheid is, doch gekookt onschadelijk, tot zijn recht te laten komen. Daarom wordt het op het terrein in een grooten ketel gekookt en daarna voor een kleinen prijs verkocht.

Nog moet er op worden gewezen, dat bij het slachten nog al veel water noodig is, waardoor verschillende steden, ook die welke over een stedelijke waterleiding beschikken, in het slachthuis een afzonderlijke inrichting tot het oppompen van water hebben aangelegd. Als een behoorlijk waterreservoir aldaar gebouwd wordt, kan de stoommachine, die de ijsbereiding verzorgt, ook daarin gemakkelijk voorzien. Tevens kan zij dienen voor het bezorgen van het electrisch licht in de inrichting.

Van groot gewicht bij het ontwerpen eener openbare slachtinrichting is de juiste dispositie van de benoodigde ruimte en zulks zoowel met het oog op de kosten van aanleg als op de gemakkelijkheid der exploitatie. Zoo mogen de stallingen niet te ver van de slachthallen verwijderd zijn, terwijl bovendien moet voorkomen worden, dat de lucht uit de stallingen in de hallen doordringt. Iets dergelijks geldt omtrent de darmwasscherij en de mestbergplaats; moeten de ingewanden uit de hallen over eenigszins belangrijken afstand worden vervoerd, dan is dit bezwaarlijk, komt de lucht uit de wasscherij in de hal of in het koelhuis, dan is dit, vooral 's zomers, nadeelig voor het vleesch. Waar het machinelokaal wordt geplaatst is tot zekere hoogte onverschillig, mits niet te ver van het koelhuis; dit laatste moet echter van de hallen gemakkelijk te bereiken zijn en evenzoo van den uitgang naar den openbaren weg.

In de Rijnprovincie, waar vele slachthuizen voorkomen, die elders als voorbeeld hebben gediend, hebben zich drie typen ontwikkeld:

1°. die waarbij nagenoeg alle gebouwen op zich zelf staan;

2°. die waarbij alle lokalen onder één dak zijn vereenigd;

3°. die waarbij de hallen en het koelhuis onder één dak zijn samengevoegd en stallen, machinelokaal, darmenwasscherij en mestbergplaats eveneens een afzonderlijk gebouw vormen. Deze beide gebouwen zijn al dan niet door een overdekte ruimte verbonden.

De eerstgenoemde inrichting heeft het voordeel, dat het indringen van onwelriekende dampen van de eene ruimte in de andere geheel is uitgesloten. De aanlegkosten met tal van buitenmuren zijn uit den aard der zaak echter hooger, terwijl in den winter bij sneeuw en ijs het verkeer tusschen de verschillende gebouwen niet zonder bezwaar is.

Wordt alles onder een dak gebracht, dan geeft zulks besparing van aanlegkosten en veel gemak in het gebruik. Daarentegen moeten bijzondere voorzorgen genomen worden, om slecht riekende dampen uit de hal te houden, wat bij de onmogelijkheid, om de verbindingsdeuren gesloten te houden, niet gemakkelijk is.

Het aantrekkelijkst schijnt daarom wel voor steden van middelbare grootte het in de derde plaats genoemde stelsel. De hallen liggen dan ter weerszijden van het koelhuis, achter dit gebouw ligt een dwarsgang die van een goeden ventilatiekap kan worden voorzien en daarachter de stallen, de wasscherij, enz.

De mestbergplaats kan dan óf aan laatstgenoemd gebouw worden aangelegd óf in een op zichzelf staand gebouwtje.

Het administratiegebouw ligt uit den aard der zaak steeds op zichzelf.

De ruimte die in de hallen benoodigd is, hangt natuurlijk in de eerste plaats af van het maximum aantal dieren dat er moet kunnen worden gedood. Ook echter in groote mate van de inrichting van het gebeel en in het bijzonder van de vraag of er een voor-koelhuis is, gelijk nog slechts in de nieuwere inrichtingen voorkomt.

Het vermogen der hal is in de eerste plaats afhankelijk van het aantal windwerktuigen, maar ook van het aantal malen, dat elk dezer per dag kan worden gebruikt. In de oudere slachthuizen laat men dikwijls de gedoode dieren tot den volgenden morgen in de hal hangen, zoodat elk windwerktuig per dag slechts eens wordt gebruikt. Het voorkoelhuis nu is bestemd om het gedoode dier op te nemen, zoodra het afgeslacht is, hetgeen reeds 1 of 2 uren na het dooden kan geschieden; het windwerktuig is dus alsdan weer beschikbaar en wordt hierdoor de capaciteit der inrichting belangrijk verhoogd, zonder dat het noodig is om reeds dadelijk het vleesch in het eigenlijke koelhuis te brengen, wat door velen nadeelig wordt geacht.

Het ligt voor de hand dat de beschouwing der slachthuizen ook van andere zijden belangrijke gezichtspunten aanbiedt; zoowel de verordeningen hen betreffende, tarieven, rentabiliteitskwesties bieden veel belangrijks ter overweging aan, waarvoor echter hier verwezen zij naar de bekende werken van Osthoff, Schwarz e. a.

Met een enkel woord moge echter nog worden gewezen op het groote gewicht dezer zaak voor onze steden en in onzen tijd, waarin de behartiging van de belangen der volksgezondheid meer en meer op den voorgrond treedt. Niets meer dan persoonlijk bezoek aan deze slachthuizen versterkt den indruk der noodzakelijkheid, om al hetgeen daar geschiedt in ruime en luchtige hallen te lokaliseeren, in plaats van gelijk thans bijna overal plaats heeft, het slachten en de behandeling van het vleesch te doen plaats hebben in gebrekkige vertrekken met onvoldoende lucht en afvoer. Niet gering moet ook worden geacht de verbetering van het toezicht op ongezond vleesch, terwijl ook als een voordeel is aan te merken, dat het slachten in een gemeenschappelijke hal een zekere contrôle der slachters onderling geeft. Wellicht verhoogt dit ook het besef, dat de spreuk beoogt te bevorderen, die men in sommige Duitsche slachthuizen op den wand vindt geschilderd en die luidt:

Blutig ist ja Dein Amt, o Schlächter, drum sihe es vernünftig,
Schaffe nicht Leiden dem Thier, das Du zu tödten bestimmt;
Lass es mit schonender Hand und tödte es sicher und eilig;
Wünschest du selber ja auch: Komme doch sanft mir der Tod.

Aug. 1898.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur.

In uw blad van 27 Augustus jl. n°. 35 komt een artikel voor getiteld: „De Nieuwezijdskapel te Amsterdam", waarin de volgende zinsneden mijn aandacht trokken:

„Wat er met de Westerkerk te Zaandam onlangs „gebeurde, doet zien hoe weinig de Protestanten aan „hunne oude kerken hechten"; en verder:

„Wanneer deskundigen, als te Zaandam, maar al „te gauw met het doodvonnis gereed zijn, doe het „Rijk door anderen die onpartijdig zijn, het onder„zoek herhalen".

Aangezien ik de eer had aan het onderzoek van bedoeld kerkgebouw een werkzaam aandeel te nemen en dus tot de door u gewraakte deskundigen behoor, die met het doodvonnis maar al te gauw gereed zijn geweest, zult u mij zeker wel willen antwoorden op de vraag, hoe gij aan die wetenschap zijt gekomen, dat meergenoemd kerkgebouw door ons, — d. w. z. door den heer Van der Koogh en mij — ten doode was gedoemd of voor onherstelbaar verklaard.

Het tegendeel toch is waar. Door ons is na grondig onderzoek van het gebouw, een plan met begrooting van kosten opgemaakt tot zijn afdoend herstel.

Wat mij persoonlijk betreft kan ik hierbij nog de verzekering voegen meermalen bij heeren kerkvoogden op herstelling van het statige gebouw te hebben aangedrongen.

Daar ik dan ook niet onder verdenking wensch te staan, op eenigerlei wijze tot de sloping van het gebouw te hebben geadviseerd, verzoek ik u beleefd opname van dit schrijven in het eerstvolgend nommer van uw geacht blad.

Bij voorbaat daarvoor dankzeggende, heb ik de eer te zijn

uw dw.,
Jb. Bakker,
Bouwkundige.

Zaandam, 31 Aug. 1898.

Gaarne plaatsen wij bovenstaand schrijven Het doet ons genoegen dat de heeren Van der Koogh en Bakker geen deel hadden aan het voornemen om het kerkgebouw te sloopen, ja, dat tot slooping besloten werd tegen hun advies in. De gansche verantwoordelijkheid voor dit wandalisme — waarvoor thans gelukkig geen vrees meer schijnt te bestaan — komt nu op de kerkvoogden.

Red.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Groningen. Men heeft thans een aanvang gemaakt met het ontsluiten van het achtergebouw van het Provinciehuis alhier. Weldra zal het door rijksbouwkundigen onderzocht worden of eene restauratie mogelijk is of dat een geheele vernieuwing zal noodig zijn.

Bij het opbreken van een zolder werden een massa Fransche bankbiljetten gevonden, die echter volkomen waardeloos bleken te zijn.

Beverwijk. De gemeenteraad besloot over te gaan tot de aanstelling van een directeur aan de ga-fabriek, die tot nu toe door een buis-fitter werd beheerd, en de behandeling van de plannen tot den bouw eener nieuwe fabriek aan te houden.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot architect 1e kl., de wd. architect 2e kl. J. Hillen;

overgeplaatst naar de res. Bantam, ten einde als eerstaanwezend waterstaat-ambtenaar op te treden, de architect 1e kl. F. J. F. Maréchal.

— De ereremedaille der orde van Oranje Nassau, in zilver, is toegekend aan den adjunct opzichter bij 's Rijks waterstaat F. A. de Weger te Engelen, en niet De Heger, zooals in het vorig nommer abusievelijk werd vermeld.

— Door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is bepaald, dat, met ingang van 1 November a. s., de na te noemen ambtenaren van den Rijkswaterstaat zullen dienst doen als volgt:

de ingenieur der 2de kl. A. M. Henket, thans te Leeuwarden, in het 10de district, aanvankelijk ter standplaats 's-Gravenhage, ten behoeve van den bouw van eene brug over de rivier de Oude Maas te Spijkenisse;

de ingenieur der 2de kl. R. H. Gockinga, thans te Utrecht, als arrondissements-ingenieur in het 2de district, ter standplaats Leeuwarden;

de ingenieur der 1ste kl. H. F. Beijerman, thans te Maastricht, als arrondissements-ingenieur in het 8ste district, ter standplaats Utrecht;

de ingenieur der 3de kl. Jhr. F. E. P. Sandberg, thans te Rotterdam, als arrondissements-ingenieur in het zuidelijk arrondissement van het 7de district, ter standplaats Maastricht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar. Salaris *f* 60 per maand. Adres lett. L E, Bureau dezes. (*Zie adv. in het vorig no.*)

— Leeraar aan de Avondteekenschool voor Handwerkslieden te Amsterdam, voor het geven van vaktoekenonderwijs. Salaris *f* 350 per cursus. Aanmelding vóór 15 Sept., liefst in persoon. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Technisch ontwikkeld persoon op een installatiebureau. Goed rechtlijnig teekenen en kennis van administratie vereischten. Adres no. 2485, Advertentie-bureau J. H. de Bussy, Rokin 60, Amsterdam.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar bij een part. architect. Salaris *f* 50 à *f* 60 per maand. Adres lett. D K, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bouwkundig opzichter voor den bouw van eenige woonhuizen te Rotterdam. Salaris naar bekwaamheid *f* 70 à *f* 90 per maand. Brieven motto opzichter aan E. de Bont en Zoon te Rotterdam. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken. leeft.	32	j. sal.	*f* 100	p. m. of hooger.	
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25	„ „	75	„ „
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29	„ „	90	„ „
4. B. Opzichter	„	46	„ „	100	„ „

Er wordt gevraagd bij een particulier architect, omtrek Den Haag, om dadelijk in dienst te treden, een

BOUWKUNDIG Opzichter-Teekenaar,

op een salaris van *f* 50 à *f* 60 per maand.

Brieven, met vermelding van leeftijd, doch zonder bijvoeging van originneele getuigschriften, franco onder letter D K aan het bureau van dit blad.

WORDT GEVRAAGD, *met 1 October,* een

Bouwkundig Opzichter,

bekwaam uitvoerder, voor den bouw van eenige woonhuizen te **Rotterdam.** Salaris naar gelang van bekwaamheid *f* 70 à *f* 90 per maand.

Brieven motto „Opzichter" aan E. DE BONT & ZOON, Boekhandel, *Rotterdam.*

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845

's-GRAVENHAGE, *Kerkplein.* boek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

J. DE KOK.

Speciaal adres voor Belgische Stucadoor- en Duitsche Model Albastgips. PORTLAND CEMENT.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Alleen-Verkoop voor Amsterdam van **Pappoleum** en **Pappoleum Behoud.**

Kantoor en Monsterzaal:
Rozengr. 60. AMSTERDAM.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. Closets, Waschtafels, Urinoirs enz.* — VERWARMING en VENTILATIE. Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

CARBOLINEUM KRIMPEN.

Verzekert U van het **GROOTSTE BEDERFWEREND** vermogen.

G. M. BOKS & Co.,
Amsterdam.

STOOMHOUTDRAAIERIJ EN ZAGERIJ
van het **Broederhuis te Zeist.**

Biedt zich beleefd aan tot het vervaardigen van alle

HOUTDRAAIWERKEN,

net en goed afgewerkt. Lage prijzen. Figuur- en Ornamentzagerij; Versieringen voor Veranda's, Tuinhuizen, Balustrades, enz. enz.

Bij grootere partijen aanmerkelijke PRIJSVERMINDERING.

P. VAN DER KOLK Mzn.,
Hertekade 9,
ROTTERDAM.

Schotsche Zandsteenen „VICTORIA" en „BRITANNIA"
Vraag Prijsopgave.

GEBROEDERS LOMMEN, TILBURG.
Stoomfabrieken van Verfwaren en Vernissen.

SPECIALITEITEN in CHROMAAT- en ZINKGROENEN. Leveren DROGE en AANGEMAAKTE VERVEN in elke verlangde verpakking — geschikt voor Export naar alle windstreken.

Speciaal adres voor Enamelverven!

PRIJZEN en MONSTERS op aanvrage gratis te verkrijgen.

C. A. HUIJGEN, civ.-ingenieur.
ROTTERDAM, Stationsweg 59.
Vertegenwoordiger van het ***EISENWERK KAISERSLAUTERN*** te KAISERSLAUTERN.

Luchtverversching, centrale verwarming door middel van warme lucht, stoom of warm water; locale verwarming door middel van gas- en van vulkachels. Badinrichtingen, stoom-kook- en stoom-waschinrichtingen, desinfectieoven, waterleiding.

Getuigschriften van een groot aantal inrichtingen, zoowel in het buitenland als in eigen land, staan ten dienste.

Projecten worden gratis geleverd.

AANBESTEDING

'T BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *VLAARDINGEN* zullen op **Zaterdag den 24 September 1898**, des namiddags **een** uur, bij enkele inschrijving, ten Raadhuize, in het openbaar **AANBESTEDEN:**

Het maken, inhangen en gangbaar opleveren van een paar sluisdeuren voor de keersluis te Vlaardingen.

Bestek en teekening liggen ter inzage op de Gemeente-Secretarie, alwaar tevens gedrukte exemplaren tegen betaling van **ƒ 1.50** per stel verkrijgbaar zijn.

VLAARDINGEN, 5 September 1898.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
R. A. VERPLOEGH CHASSÉ.

De Secretaris,
J. VAN SCHRAVENDIJK.

Gemeente Vlissingen.

AANBESTEDING

van de Levering van 150,000 Trottoirklinkers.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* zijn voornemens op **Vrijdag den 16 September 1898**, des namiddags ten **twee** ure ten *RAADHUIZE* in het openbaar aan te besteden de levering van

150,000 Trottoirklinkers.

De bestekken zijn tegen betaling van **ƒ 0.15** verkrijgbaar bij den Gemeente-Bouwmeester, bij wien tevens de noodige inlichtingen te bekomen zijn.

AANBESTEDING

Op **Donderdag 22 September 1898** zal worden aanbesteed:

Het bouwen van twee winkelhuizen en vier bovenwoningen op een terrein, hoek Kruiskade-Lijnbaanstraat te Rotterdam.

Bestek en teekening zijn van af Zaterdag 10 September tegen betaling van **ƒ 1.50** te verkrijgen bij S. DE BONT & ZOON, Boekhandel, *Steiger 22.*

K. M. J. DOLK,
Architect.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDE.
Globe, Works en Stoves.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz.
HANDEL in **Wand- en Muurtegels,** Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

Dobb's Patent Scoriae Paver Cy.

ROTTERDAM. **Kantoor BOOMPJES 82.**

Levert SCORIAE PAVERS voor Straten en Wegen, ook bijzonder geschikt voor **Fabrieken.** Dit material vormt een zuiver gelijke doch stroeve oppervlakte, waarover de zwaarste voertuigen met weinig geraas passeeren.

Bij de Dobbs's Patent Scoriae Pavers worden de holten, die bij de Oude Scoriae Bricks voorkwamen, vermeden.

Rapporten en Attesten van Heeren Gemeente-Architecten worden gaarne verstrekt.
Monsters op aanvrage kosteloos verkrijgbaar.

TROTTOIRBESTRATING.

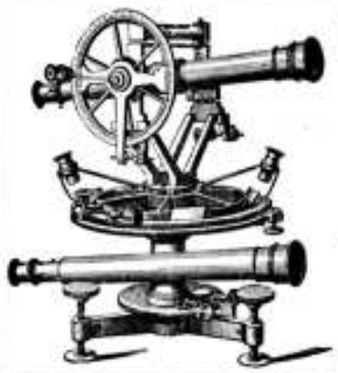

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,** voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS,** enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

GEBR. HESSE, Damrak 68,

AMSTERDAM.

Leveren complete **CLOSETINRICHTINGEN. BADINRICHTINGEN.**

WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.

Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijscouranten aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

VAN OMMEREN & Co., GROOTHANDEL **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**
ARNHEM.
GEORNAMENTEERD GLAS.

MEIJJES & BOSCH.

Asphaltfabrikanten. **WIJHE** (Holland).

Leggen: **HOUTCEMENTDAKEN, ASPHALTDAKEN** en **ASPHALTVLOEREN.**
Fabriceeren: **ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM,** enz.

Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen. Veeljarige garantie.

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.

CREOSOTEEREN
BURNETTEEREN } **op strengste keur.**
KYANISEEREN
GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.

HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,

LEIDEN.

Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoomsbooten-, Bagger- en Spoorwagenmaterieel. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeedwerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 38. ZATERDAG, 17 September 1898

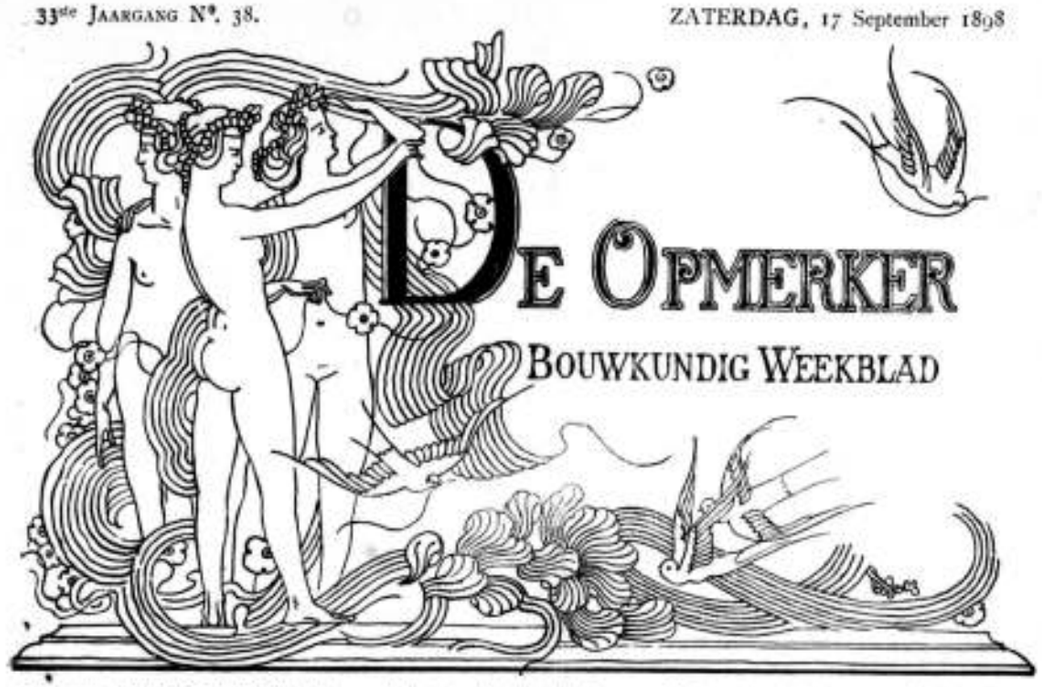

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

BIJ DE PLAAT.

De perspectiefteekening in vogelvlucht geeft een overzicht van „Insulinde", de zoogenaamde Indische kampong bij de Nationale tentoonstelling van Vrouwenarbeid aan de Stadhouderslaan te 's-Gravenhage.

In Februari jl. werd een begin gemaakt met den aanleg van het terrein en met het graven en overbruggen der kali, waarna met den bouw der verschillende huisjes werd voortgegaan en het geheel gereed werd opgeleverd vóór 9 Juli jl., den dag der opening van de tentoonstelling.

De gebouwtjes zijn in hoofdzaak van hout opgetrokken en de wanden met krandjangs (gevlochten matten van gespleten bamboe) bekleed.

Voor de afdeeling „Java en Sumatra" is veel bamboe gebezigd, o. a. tot ondersteuning van overstekende daken, voor raamvullingen enz., terwijl de dakbedekking bestaat uit atap (uit Indië aangevoerd) en uit fijn riet, dat, zwart gekleurd, een nabootsing is van Indjoek (den vezel van den Arempalm), waarmede veelal de daken der huisjes op Sumatra worden gedekt.

De gebouwtjes der afdeeling „Borneo" zijn geheel van hout, kunnen gemakkelijk uit elkander genomen worden en zijn met sirappen (houten pannen) gedekt.

De ééne brug over de kali is geheel van bamboe geconstrueerd en de onderlinge deelen zijn door middel van rottan en pitband verbonden. De kampong is bevolkt door 37 Javanen van beider kunne, die in een voor hen opgericht gebouw gehuisvest zijn.

Het bestaan van dit Indisch dorpje zal weder spoedig tot het verleden behooren, daar op het eind dezer maand de tentoonstelling wordt gesloten en alsdan weder alles wordt afgebroken en opgeruimd.

's-Gravenhage, September 1898.

H. WESSTRA JR.,
Architect.

AMSTERDAM IN FEESTDOS.

III.

De vervroegde verschijning van ons laatste nummer verhinderde, dat onze beschouwingen over het feestvierend Amsterdam in haar geheel konden worden opgenomen. Dat het slot pas nu een plaats kon vinden zal aan de bekende mosterd, na den maaltijd komende, doen denken. Maar toch heeft het laatkomen ditmaal ook enkele voordeelen. In de eerste en voornaamste plaats wel dit, dat, als wij critiek uitoefenen, daardoor het genot van hen, die tijdens de feesten in een mild-bewonderende stemming verkeerden, niet vergald werd. Daarenboven konden wij nu ook van het oordeel, door dagbladschrijvers geveld, kennis nemen.

De heer Thiébaud-Sisson schreef in den „Temps": „Ik deed gisterenavond een tocht door het oude Amsterdam. De grachten, gevuld met schuiten van allerlei aard, maakten, onder den hemel zonder maan, den indruk van groote glimwormen; zij leverden een fantastisch schouwspel op. Schuins stonden over het zwarte water groote oranjekleurige masten, behangen met bonte vlaggen en banderollen, waarop gevleugelde draken en andere fabeldieren, ontleend zoowel aan de kunst van het verre Oosten en aan die van Skandinavië, hunne zonderlinge zwarte schaduwbeelden op een lichten grond uitbreiden." Deze schrijver ziet dus in de grachtversiering niets nationaals. Hij herkent blijkbaar de bronnen, waaruit onze „nieuwste" kunst schept. Maar hij laat het hierbij niet. In een ander artikel merkt hij op: „Sinds drie dagen ben ik nu in Nederland. Ik had van de versieringen slechts de toebereidselen gezien, en kon daarover nog volstrekt geen oordeel vellen. Overal stonden houten geraamten, de toekomstige eerepoorten, maar men kon de

vormen nog niet onderscheiden; de werklieden op de steigers waren ijverig in de weer. Ik vroeg mij af, en met zekere ongerustheid, of wij nu te Amsterdam en in Den Haag een herhaling zouden krijgen van de verschrikkelijke decoraties, die te Parijs sedert twintig jaar bij ieder openbaar feest van hoogerhand worden opgesteld. Maar ik herademde, toen ik de versieringen voltooid zag. Bijna nergens vond ik de motieven, waarvan bij ons een even overdadig als betreurenswaardig gebruik wordt gemaakt."

Nu komt echter een gedeelte, dat doet twijfelen of de schrijver, die tot dusverre der waarheid geen geweld aandeed, wel geheel en al op de hoogte van zijn onderwerp mag worden geacht. „In de myriaden van portieken en eerepoorten overheerscht de Vlaamsche Renaissance. Dit „ponctif", dat eene nieuwe bouwkundige school op het oogenblik zoowel in België als in Nederland tot eere zoekt te brengen, heeft als zijn voornaamste kenmerken koepels, gebogen frontons, overhuivingen, torentjes op iederen hoek, door de straten of grachten gevormd. Deze torentjes worden door composiet-zuilen gedragen."

De heer Thiébaud-Sisson mengt hier waarheid en verdichting op ietwat zonderlinge wijze dooreen. De Vlaamsche Renaissance is aan de eerepoorten tamelijk ver te zoeken geweest. De „nieuwe" architectenschool, die hij ontdekt heeft, is al weer aan het verdwijnen. Maar haar karakteristiekste scheppingen, de Vlaamsch-Keulsche hoekhuizen, zullen haar nog jaren in herinnering doen blijven.

Volgen wij nu, bij onze beschouwingen, de chronologische orde. Omtrent den intocht hebben wij niets te melden; het betoonde enthousiasme, hoe verheffend overigens, valt buiten het gebied der kunst. Ook de huldigingsplechtigheid zouden wij met stilzwijgen voorbij moeten gaan, ware het niet, dat de versierde kerk, waarin zij plaats vond, onze aandacht vroeg.

De inrichting van het gebouw werd ditmaal niet zoo onverdeeld geprezen als die van 1891, toen de jonge Koningin voor de eerste maal door haar hoofdstad gehuldigd werd. In het bijzonder de honderden, die, ofschoon genoodigd, van de plechtigheid niets gezien hebben, zijn ontstemd geweest. Men behoort in het oog te houden, dat eene basiliek als de Nieuwe Kerk door haar zuilen eigenaardige moeilijkheden oplevert voor hem, die met het ordonneeren van tribunes belast wordt. Er is slechts één middel om die, althans zooveel mogelijk, te boven te komen. Dit bestaat daarin, dat men de tribunes waaiervormig schikt, en de strooken, waar door zuilen het gezicht benomen wordt, als gangpaden doet dienen. Wordt een dergelijke distributie gekozen, dan zijn slechts zij van uitzicht verstoken, die achter den predikstoel en enkele andere kerkmeubelen, die niet weggenomen kunnen worden, een plaats krijgen moeten. Ditmaal waren de tribunes in de zijbeuken rechthoekig op die in den middenbeuk geplaatst; de opgedane ervaring zal zeker niet van dien aard zijn, dat men later bij een dergelijke gelegenheid wederom deze schikking kiest.

De versiering van de kerk is niet medegevallen. De Nederlandsche dagbladen hebben zich, onder den indruk der treffende plechtigheid, van critiek onthouden. De heer Georges Clément stak echter zijn meening niet onder stoelen en banken, doch schreef, in het „Journal des Débats", dat de decorateurs „in het geheel geen denkbeeld van kunst of van smaak gehad hadden", zoodat het gebouw, versierd, „er nog armelijker dan gewoonlijk uitzag".

Het publiek maakte vergelijkingen met de decoratie van 1891, vergelijkingen, die niet in het voordeel van 1898 uitvielen. Wij hebben, in ons no. van 30 Mei 1891, een korte beschrijving met afbeelding van de toenmalige versiering gegeven en laten, als herinnering, de eerste hier volgen.

***

De versiering bestond ditmaal niet uit de traditioneele vlaggetropeetjes en de niet minder traditioneele slingertjes van groen en vlaggedoek, doch sloot zich bij den stijl der kerk, die uit de XVe eeuw dagteekent, aan. De zuilen en pilasters waren bekleed met op doek geschilderde tapijten, terwijl de kapiteelen gepolychromeerd en verguld waren. Deze tapijten prijkten met toepasselijke attributen, als den Nederlandschen Leeuw, den Oranjeappel, de Ster van Waldeck, het Ankerkruis van Pyrmont, de drie zilveren Amsterdamsche kruisen, de Oranjezon, de letters W en E. Bovendien waren spreuken in Gothisch letterschrift overal aangebracht. Boven de kolommen waren ruitvormige borden gehangen, gevuld, tusschen ornement, met de wapenschilden der provinciën, van Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Haarlem, Batavia en Soerabaja.

De kleuren, bij de tapijten gebezigd, waren rood, groen, paars, donkerblauw, zilver en goud. De ornementen waren t o n s u r t o n, de kleuren door breede zwarte omtreklijnen gescheiden. Het fraaie koorhek, geheel opgepoetst en blinkend als goud, diende als achtergrond voor den Koninklijken troon. Achter de balusters hing donkerrood fluweel; boven het hek verhief zich een tropische plantengroei, dus verzinnelijkend, hoe de Koningin ook over Insulinde regeert. Voor den zuidelijken ingang, door welken HH. MM. binnenkwamen, was een portiek van fluweel, zijde en goudborduursel aangebracht. In het kruis der kerk hing een reusachtige koningskroon aan het gewelf: vier breede linten verbonden haar met de kruispijlers. Eindelijk hingen elf banieren aan de gewelven; zij vertoonden den Nederlandschen leeuw, den Hollandschen liebaart, de kleuren van Nederland, Waldeck en Amsterdam.

***

In sommige opzichten heeft de ontwerper van thans dien van vroeger gevolgd. Het koorhek, dat anders bij inhuldigingsplechtigheden aan het oog onttrokken placht te worden, werd nu, als in 1891, in het gezicht gelaten en fluweel daarachter uitgespannen. Ook de tropische planten waren wederom aangebracht.

Bekleeding met tapijten had wel plaats gevonden, doch op andere wijze dan voorheen. De tribunes alleen waren er van voorzien, doch de zuilen had men nu in het gezicht gelaten. Daarentegen waren in de boogopeningen lambrequins gehangen. De tapijtstof was niet, als vroeger, geschilderd, doch te Tilburg geweven. De moeilijkheden, aan het weven verbonden, hebben ongetwijfeld veroorzaakt, dat overal éénzelfde dessin, blauwe fond bezaaid met gele leeuwen, is moeten gebruikt worden. De leeuwen waren zeer goed van teekening, doch het gemis aan verscheidenheid deed zich op minder aangename wijze gevoelen. De kaalheid, die een gewitte kerk van den Protestantschen eeredienst uitteraard kenmerkt, was niet voldoende weggenomen. De veelkleurige tapijten, die in 1891 de zuilen omgaven, voldeden beter. Ook de reusachtige gekleurde banieren van toen verminderden de kilheid van het intérieur. In hun plaats waren thans weder de traditioneele vlaggetropeetjes gekomen. De planten, op de overhuivingen der banken geplaatst, schenen ons van geen gelukkig effect, daar zij aan het kerkgebouw te veel zijn karakter ontnamen. De zwevende kroon van 1891 was nu door een soort van baldakijn vervangen. Van spreukbanden werd een gelukkig gebruik gemaakt, door ze met de woorden van het Wilhelmuslied te vullen.

Alles te zamen genomen, komt het ons voor, dat de

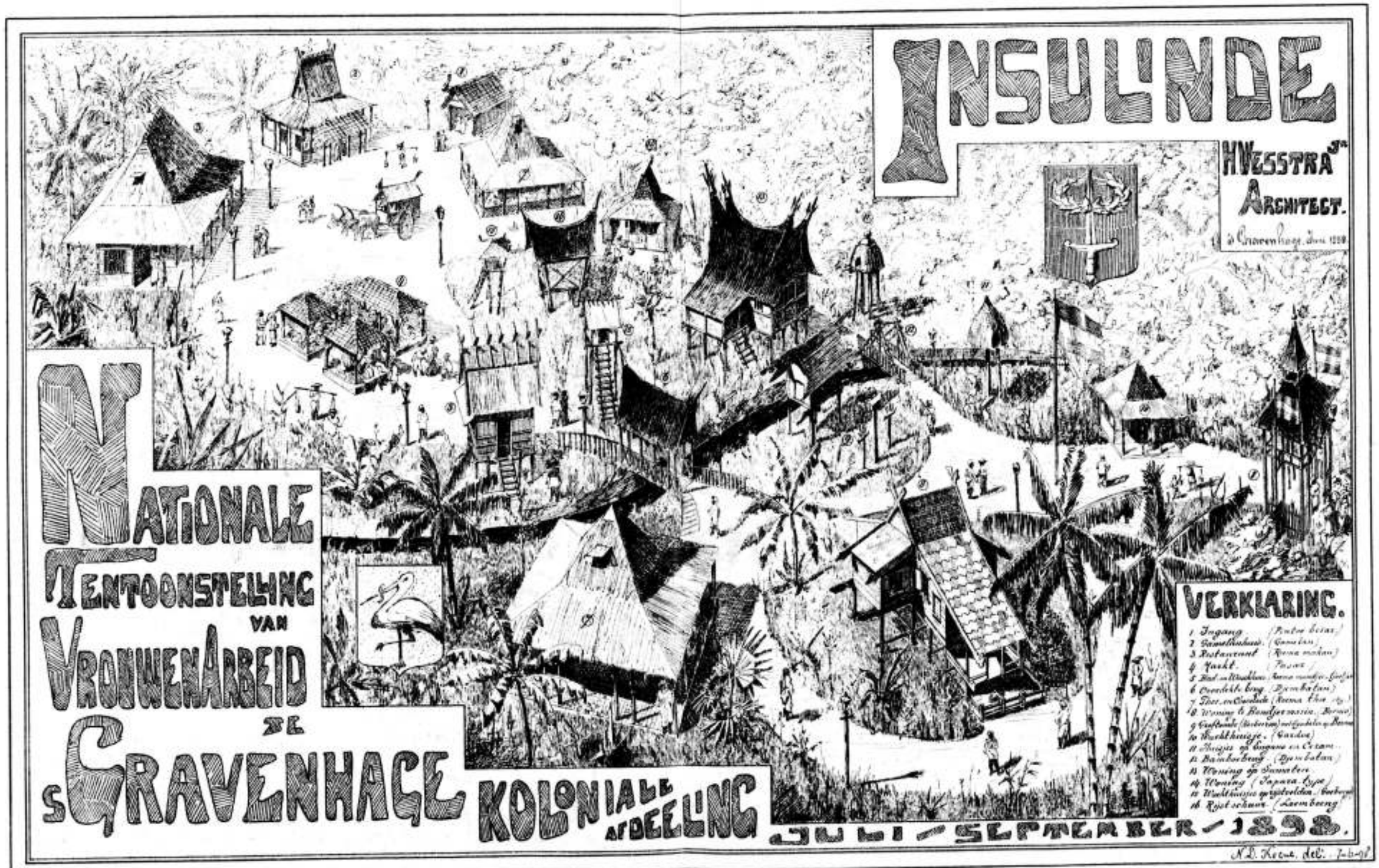

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

kerk een veel beter aanzien had dan in 1840 of in 1849. Dat de decorateurs het ontwerp van 1891 niet al te trouw wilden volgen, is begrijpelijk.

Ter gelegenheid der inhuldiging werd ook het gedenkraam in de Nieuwe Kerk onthuld. Wij hebben verleden jaar onze meening over dit gedenkraam gegeven. Wij schreven: „Het *memorial window* schijnt ons geen gelukkige gedachte. De bezwaren, daartegen aangevoerd, zijn ongetwijfeld gegrond. Doch men behoeft zich niet op het standpunt des geloofs te stellen, om er andere, die veel ernstiger zijn, te vinden. Wat moet de heer Otto Mengelberg, te Rijsenburg, van de teekening maken? Hij wil zich houden aan den Laat-Gothischen stijl, waarin de kerk gebouwd is, maar zal tevens zorgen voor een Protestantsch karakter. Doch hij belooft dan iets onmogelijks. En hoe zal hij, bewarende den Laat-Gothischen stijl en het Protestantsch karakter, behalve de levensgroote figuren onzer Vorsten uit het Huis van Oranje, ook een apotheose geven van Prins Willem I en Koningin Wilhelmina? Fraaie 15e-eeuwsche glazen zijn er genoeg bewaard, maar zij stellen allen, helaas, 15e-eeuwsche personen en toestanden voor. Ook hebben zij geen Protestantsch karakter, want Luther trad eerst veel later op. Als modellen kunnen zij den heer Mengelberg dus niet dienen. Zal hij nu, bovenin, onze Oranjevorsten in de dracht huns tijds onder Flamboyant troonhemels plaatsen en beneden de linksche helft voor een 15e-eeuwsche apotheose van Willem I, de rechtsche helft voor een 15e-eeuwsche apotheose van de 19e, haast 20-eeuwsche Koningin Wilhelmina gebruiken? Er zijn zeer mooie glazen te Amsterdam in de Oude Kerk. Zij hebben een Renaissance-karakter, al staan ze in spitsboogvensters. Toch is van anachronismen slechts weinig te bespeuren, omdat de onderwerpen aan de gewijde geschiedenis zijn ontleend, en de figuren van de schenkers, in de dracht huns tijds, alleen onderaan voorkomen. Zou het nu niet mogelijk zijn, om, zooals ook bij de Goudsche glazen geschiedde, wanneer er dan toch een glasraam gesticht moet worden, de composities te doen bestaan uit Bijbelsche tafereelen, niet in 15-eeuwschen trant, doch modern opgevat, en zooveel mogelijk toepasselijk op de gebeurtenissen, die men herdenken wil? Voor onze jongere meesters, die zooveel met lijnkunst ophebben, ware hier een schoone gelegenheid om te toonen, wat zij in de monumentale kunst vermogen. Bij verwezenlijking van het thans opgevatte plan zal het aantal mislukte, quasi-antieke scheppingen met één vermeerderd worden. Wil men dit, dan kan men bij een der talrijke R.-K. kerksieraden-fabrikanten zeker veel goedkooper terecht dan bij den heer Schouten te Delft. Die fabrikanten zullen voor de teekening geen extra kosten in rekening brengen, terwijl de heer O. Mengelberg zich behoorlijk zal laten honoreeren. Men bedenke zich nog eens goed. Het is beter ten halve gekeerd, dan ten heele gedwaald."

Maar men heeft zich niet bedacht. Is ons vaderland nu een kunstwerk rijker? Wij zouden op deze vraag niet gaarne een bevestigend antwoord geven. De heer Mengelberg heeft inderdaad, ondanks zijn streven om „15e-eeuwsch" te zijn, bovenin de Oranjevorsten en Vorstinnen „in de dracht huns tijds" op twee rijen geplaatst. Acht personen staan telkens naast elkander. Op zichzelf ware dit misschien geen groot bezwaar, want in de middeleeuwen was een dergelijke schikking zeer gebruikelijk. De kathedralen te Straatsburg en te Keulen onder anderen geven daar voorbeelden van. Doch er is geen verband tusschen de door den heer Mengelberg voorgestelde personen en hun omgeving. Dat al de figuren te kort en breed zijn uitgevallen, moet misschien aan de Duitsche teekenaars, die den ontwerper geassisteerd hebben, worden geweten. Maar dat geen enkele poging gedaan werd om de beelden wat te styleeren, daarvoor dient de heer Mengelberg zelf de verantwoording te dragen. Was het bv. noodig, vele der Vorsten van enorm hooge laarzen te voorzien? Die laarzen doen op een geschilderd venster al heel slecht. En de dwaze anachronismen, waartoe de kleederdracht der personen nu aanleiding geeft, hadden vermeden kunnen worden, door ieder een ruimen, breedgeplooiden mantel om te hangen, zooals zij in de 16e, 17e en 18e eeuw gedragen werden. De 19e-eeuwsche Vorsten hadden in hun kroningsornaat kunnen worden afgebeeld.

Over de beide „apotheosen" onder aan het venster zullen wij maar zwijgen. In de teekening van de figuren is niets karakteristieks. Alles is van een wanhopige banaliteit. Daarenboven zijn de groote lijnen niet bewaard gebleven en is het ensemble bepaald rammelend. Wat zou bv. Der Kinderen hier een beter gehéel hebben weten te leveren! Wij zijn er benieuwd naar, wie den lof van dit venster zal durven zingen.

Doch laat ons nu de Nieuwe Kerk uitgaan. De chronologische volgorde, die wij bij onze besprekingen in acht willen nemen, maakt het noodzakelijk, dat wij nu aan de illuminatie eenige woorden wijden. Het glanspunt scheen ons wel de Leidschestraat tusschen de Heeren- en Keizersgracht. Onze verwachting, dat de daar aangebrachte electrische plafondverlichting uitnemend zou voldoen, is niet beschaamd.

Evenwel, de electrische verlichting, ditmaal door de geheele stad op overvloedige wijze aangewend, heeft hare voor- en nadeelen. Als voordeelen noemen wij de onafhankelijkheid van weer en wind en de groote helderheid. Maar een zeer groot nadeel is de starheid, de onveranderlijkheid van het licht. Hoe schitterend ook, toch is ten slotte het effect doodsch. Het beste slaagde deze wijze van illuminatie daar, waar zij in verbinding met groen en bloemen was gebracht. Het huis der familie Van Eeghen, bij de Spiegelstraat, leverde op deze wijze een voortreffelijk geheel.

De onrustige gasverlichting maakte, zelfs bij het stille weder van den illuminatie-avond, maar zelden een behaaglijken indruk. De Engelsche manier, om de vlammen achter glazen prisma's te verbergen, zal zeker in ons land niet veel navolging vinden, nu het kommandantshuis, waar zij was toegepast, op den avond der verlichting in duisternis gehuld bleef. Een verrassend en treffend effect maakte de illuminatie van de R.-K. kerk „de Krijtberg" over het Spui. Daar schitterde, hoog aan den geveltop, het woord „Jubilate"; overigens was het gebouw duister, zoodat het scheen, alsof de letters van den avondhemel vlamden.

Als steeds hebben de aloude vetpotjes het beste resultaat opgeleverd. Vooral het nieuwe postkantoor, in al zijn lijnen verlicht, werd bewonderd. Maar ook de poort der Genie was als illuminatie bijzonder geslaagd. Evenwel, niet overal, waar vetpotjes dienst deden, was de uitslag even tevredenstellend. De dikke, gekleurde glazen van buitenlandsch fabrikaat, veelal in de plaats der vroeger algemeen gebruikelijke toegepast, voldeden niet bijzonder. Langs de grachten van den intochtsweg hebben zij dienst gedaan. Voor zoover zij aangestoken zijn geweest, hebben zij slechts weinig tot het feestelijk aanzien bijgedragen. Gelukkig dat althans de bewoners der Heerengracht het niet op deze slingertjes hebben doen aankomen, maar door verlichting hunner huizen „de Bocht" tot een der grootste bezienswaardigheden van den avond maakten.

Dat de Utrechtschestraat aan de hooggespannen verwachting beantwoord heeft, gelooven wij niet. De verlichting van het Frederiksplein was beneden kritiek. Al het latwerk om de fontein had gerust weg

kunnen blijven, zoo pover was het van lichtjes voorzien. Indien men op de hoogspringende fontein, bv. van het „Paleis voor Volksvlijt", gekleurde electrische straalbundels had geworpen, zou, bij veel geringer kosten, het resultaat veel beter geweest zijn.

Er zou nog heel wat meer omtrent de illuminatie op te merken zijn, doch wij mogen niet al te uitvoerig worden, te minder, wijl de feestdagen reeds weer zoo lang achter ons liggen. Wij gaan dus over tot de bespreking van wat de derde dag opleverde.

De morgengroet der zangers valt buiten ons gebied. Maar de middagfeesten leveren stof tot eenige beschouwingen. Het feestterrein achter het Gemeente-Museum scheen ons zeer goed ingericht. De hoefijzervorm, die in 1891 bij de plechtigheid van het Wilhelmina-gasthuis practisch en bruikbaar gebleken was, had men ook nu gekozen. De reeds bestaande tribune van de IJschub was op inderdaad vernuftige wijze gebruikt, en zoo was een geheel ontstaan, dat zeker voortreffelijk mocht heeten. De versieringen waren sober gehouden; alleen de Koninklijke tribune, die het middenpunt van alles vormde, was rijker behandeld. Van deze tribune aanschouwden HH. MM. de verrichtingen der gymnasten en zagen zij ook den optocht voorbijtrekken.

Dat die optocht schitterend geweest is, zullen wij niet beweren. Er waren te weinig ruiters en te weinig praalwagens. Wanneer de middelen ruimer hadden gevloeid, zou de talentvolle ontwerper ons zeker iets beters te zien hebben gegeven. Aan de costumes was veel zorg besteed; over het algemeen viel de historische getrouwheid te roemen. Maar de 19e-eeuwers wisten de gewaden der 17e eeuw niet te dragen. Wie echter zou hun dit willen verwijten?

Het waterfeest was een lust voor de oogen. Op het spiegelgladde IJ kwamen de verlichte vaartuigen prachtig uit. De achtergrond werd gevormd door de strakke lijnen van oorlogs- en koopvaardij-schepen. Meer op den voorgrond dreven langzaam allerlei fantastische vaartuigjes, geheel in lichtglans gehuld. Wij zouden aan dat, hetwelk een zonnetent van roode glaasjes vertoonde, den palm hebben willen reiken.

Dat het vuurwerk verre beneden de verwachting bleef, mag als bekend verondersteld worden. Na het schitterend succes, in 1891 terzelfder plaatse door de firma Brock van Londen behaald, schijnt het zonderling, dat ditmaal deze fabrikanten geen opdracht kregen, doch dat de firma Pain in den arm werd genomen. Het gerucht deed de ronde, dat men bij ongeluk aan het verkeerde adres te Londen terecht was gekomen. Onmogelijk achten wij dit niet.

Het lichtvuurwerk, dat in 1891 zoo bewonderd werd, was ditmaal uiterst pover. De vuurpijlen, Romeinsche kaarsen en donderbussen gingen meestal één voor één de lucht in, en kwamen dan nog maar zelden hoog. Aan de eigenlijke „stukken" was weinig zorg besteed. Het slotstuk, met portret der Koningin, was alles behalve fraai. De Nederlandsche vuurwerkmakers hebben ditmaal niets behoeven te leveren. En de „stukken" duurden zóó kort, dat het den schijn had, alsof alles op een zuinigje gemaakt werd. Toch wordt een zeer aanzienlijk bedrag als den prijs van het vuurwerk genoemd.

Over de Oranje-Nassau-tentoonstelling en de belangrijke exposities in het Stedelijk Museum, die Donderdags door de Vorstinnen bezocht werden, hopen wij in een afzonderlijk opstel het een en ander mede te deelen.

Slechts één opmerking willen wij hier reeds maken. Toen wij de Koninklijke bezoeksters voor het Stedelijk Museum zagen stilhouden, maakte het op ons een zonderlingen indruk, dat, recht over dit gebouw, waarin thans millioenen en millioenen aanwezig zijn, een paar heimachines lustig hunne dikke rookwolken naar het museum zonden. Het vuile roet, dat door de bovenlichten maar al te gemakkelijk naar binnen kan komen, moet op de schilderijen een nadeelige uitwerking hebben.

Maar daarenboven vroegen wij ons af, of Amsterdam nu Kampen geworden was. De gemeente, door particulieren gesteund, getroostte zich aanzienlijke offers om een goed ingericht museum te krijgen. En zij slaagde naar wensch. Maar in plaats dat zij nu alles doet, om het licht in de kabinetten aan de noordzijde, dat nu zoo goed is, niet te bederven, geeft zij vergunning tot huizenbouw aan de overzijde, verkoopt zij tot dat doel zelfs het tegenoverliggend terrein! Inderdaad, dommer kon het wel niet.

Want als de zon op de tegenoverliggende gevels schijnen zal, is het licht in de kabinetten geheel en al bedorven. Wie het niet gelooven wil, zie maar eens hoe merkbaar reeds de invloed van de betrekkelijk geringe voorsprongen aan het museumgebouw zelf is.

Waarom geen square voor het gebouw aangelegd, en daardoor het museum tot in lengte van dagen goed licht verzekerd? Heeft niemand nagedacht over de gevolgen, die het verkoopen en laten bebouwen van het tegenoverliggend terrein kon hebben? Wij moeten het wel aannemen; het blijft echter een Kamperstreek wat hier geschied is.

Nu wij toch in het museum-kwartier zijn, willen wij ten slotte nog een blik op de daar aangebrachte versiering werpen. Die versiering heeft in hooge mate den spotlust van het publiek opgewekt. Men had over de straten lijnen gespannen en daaraan veelkleurige lappen opgehangen. Wat met die lappen bedoeld werd, was niet duidelijk. Waren het spreien, overgordijnen, tafel- of buffetloopers? De meeningen liepen uiteen, doch men kon zich te 's-Graveland, Heemstede, of in een andere bleekersstreek verplaatst wanen. Er ging een gerucht, dat na afloop der feesten de opgehangen artikelen onder de schenkers van bijdragen verloot zouden worden.

Zoo hebben wij dan over Amsterdam in feestdos het een en ander in het midden gebracht. Dat wij het onderwerp hebben uitgeput, zullen wij niet beweren. Het zou ons ook niet verbazen, indien onze opmerkingen tegenspraak uitlokten; men bedenke echter, dat over smaak niet te twisten valt. Het is wel jammer, dat er tot dusverre van bevoegde zijde zoo weinig over de versieringen geoordeeld werd. Durfde men ze niet aan? Wij zouden het betreuren en spreken de hoop uit, dat, beter laat dan nooit, nog enkelen, tot oordeelen bevoegd, hun stem zullen laten vernemen.

BOUW- EN SIERKUNST.

De derde (Mei) aflevering van „Bouw- en Sierkunst", redactie K. de Bazel en M. Lauweriks, staat, wat uitvoering betreft, niet minder hoog dan de beide vroegere.

Maar wederom treft ons de eenigszins zonderlinge keuze, door de redacteuren gedaan. Aan „een Japansch Rolschilderij" uit de 12e eeuw, berustende in het Ethnographisch Museum te Leiden, zijn niet minder dan tien platen gewijd. De redacteuren, die blijkbaar van het Boeddisme goed op de hoogte zijn, geven een uitvoerige verklaring van wat de schilderij voorstelt. Van Boedda zelf, die het middenpunt der compositie vormt, wordt gezegd: „De man van eindelooze liefde zit in de houding der overpeinzing; de uiterlijke zinnen gesloten voor de zichtbare wereld, de innerlijke gericht op het wezen der dingen. In dezen toestand gevrijwaard voor elken mislijdenden (sic) schijn bereikt hij de hoogste geestelijke kennis en vereenzelvigt hij zich met de oeverlooze lichtzee, de gewijde verblijfplaats der goden".

Wij gelooven gaarne, dat voor Boeddisten en Orientalisten deze rolschilderij een stuk van hoog gewicht is. Maar met „Bouw- en Sierkunst" schijnt zij ons niets uitstaande te hebben. Als „versiering" werd zij niet gemaakt; men kan haar zoo min als zoodanig beschouwen als bv. een R.-K. kerkschilderij. En daar de lichtdruk de kleuren niet kon weergeven, zoo krijgt iemand, die het origineel niet gezien heeft, geen den minsten indruk van het decoratief effect, dat de schilderij maakt.

Wanneer het tijdschrift zóó voortgaat, dan zal men een anderen titel moeten kiezen. Want wie het nu zou koopen met het doel wat van bouw- en sierkunst te weten te komen, vindt zich bedrogen.

Vijf afbeeldingen van werken door Toorop besluiten de aflevering. De drie eersten, „de Sphinx", „de Zaaier" en „Diviene Extase", hebben een voornamelijk zinnebeeldige beteekenis en passen dus wel bij de Japansche schilderij. Doch als „sierkunst" heeft de vervaardiger ze zeker niet bedoeld. Hij heeft iets hoogers willen geven dan een bloot lijnenspel. In hoeverre hij daarin geslaagd is, moge in het midden blijven.

De beide overige platen verbeelden „drie levensgroote meisjes-portretten als kamerversiering in den wand aangebracht", en een detail van een dezer portretten. Voor zooveel men uit de reproducties kan opmaken, zijn de portretten met liefde behandeld, en blijkbaar zeer goed gelijkend. De schilder moet een groot vereerder van den jongen Holbein zijn. Evenwel, hoe voortreffelijk ons deze portretten voorkomen, met sierkunst hebben zij niets gemeen. Ware het anders, men zou alle portretten, die ooit gemaakt werden, onder de sierkunst kunnen rangschikken. En dat zal toch wel niemand willen doen.

Wij spreken den wensch uit, dat de heeren De Bazel en Lauweriks ons in de volgende afleveringen eens wat architectuur en decoratie zullen laten zien. Bestaat daartoe geen kans, dan dienen zij dit hun inteekenaars te melden.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1075*ste vergadering van* 14 *September* 1898.

De eerste vergadering van het nieuwe winterseizoen werd met eenige hartelijke woorden van den Voorzitter geopend, met opwekking aan allen, om door trouwe opkomst en medewerking de vergaderingen belangwekkend en aangenaam te maken. Tevens werden de heeren Jac. van den Bosch en P. van Doesnik welkom geheeten als nieuwe leden.

Hierna had voorlezing plaats van de notulen van de vorige vergadering. Voorts werd lezing gedaan van de ingezonden stukken, welke in hoofdzaak dankbetuigingen bevatten van zusterverenigingen en particulieren voor het hun destijds aangeboden bezoek aan de Haarzuylen; tevens een schrijven van een nieuw opgerichte bouwkundige vereeniging in Ned.-Indië, met begeleiding van hare statuten.

Besloten werd aan laatstgenoemde vereeniging het Genootschaps-orgaan enz. te zenden.

Ballotage vond plaats van de heeren E. Verschuyl en A. Kok L.Tzn., die als lid werden aangenomen.

Als voordracht voor dezen avond stond aangegeven een verhandeling, getiteld: „Bijwerk voorkomen, regelen", van den heer Th. Ligthart. Een schrijven echter van dien heer vermeldde, dat hij voorloopig verhinderd was, waardoor een kunstbeschouwing van den heer Joseph Cuypers hiervoor in plaats trad.

Verder werd besloten in de volgende vergadering afgevaardigden te benoemen tot het bijwonen eener vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, waarin de grondslagen zullen worden besproken tot het oprichten van een bond van Nederlandsche bouwkundige vereenigingen.

Niets meer aan de orde zijnde, werd de slecht bezochte vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. Op den Oostzeedijk, even buiten de Oosterpoort, staat een achttal huizen, enkele maanden geleden nog flink en zonder een schijn van verval, en nu bouwvallig en onbewoonbaar geworden, tengevolge van het bouwen van het nieuwe stoomgemaal van Schieland op het terrein, achter die huizen gelegen. Voor dezen bouw werd het in den grond slaan van eenige honderden palen vereischt en daarna het uitgraven van den grond tot op een diepte van 10 meter. Dit laatste had schromelijke gevolgen voor de achtermuren der bedoelde huizen. Hoewel uit alle macht geschoord door zware balken, begonnen zij langzaam te wijken. Ongeveer 8 maanden geleden werden hiervan de eerste teekenen zichtbaar en sedert hebben zich de verzakkingen steeds uitgebreid.

De afmeting, die de uitwijkingen der muren hebben aangenomen, zijn van dien aard, dat de achtermuren hier en daar meer dan een handbreed van de huizen staan, dat enkele huizen middendoor zijn gebroken, dat hier en daar plafonds zijn ingestort, dat in het eene huis de schoorsteenen op sommige plaatsen gestut moesten worden en in sommige huizen in het geheel niet meer gestookt kon worden, enz. enz. De bewoners van een paar bovenhuizen hebben reeds de wijk genomen, uit vrees voor hun leven.

Deze onhoudbare toestand heeft dezer dagen gelein tot een conferentie tusschen de eigenaars der huizen, waarbij tegenwoordig waren de heer A. Nolen, fabriek-landmeter van Schieland, als vertegenwoordiger van het genoemde hoogheemraadschap, de aannemer van het nieuwe stoomgemaal, de heer Wienhoven uit Schiedam, en de heer C. J. Struyk, hoofdinspecteur over het bouwen als onpartijdig persoon.

Van de zijde van Schieland werd het voorstel gedaan om de overal gesloopte achtermuren te vernieuwen, terwijl de heer Struyk voorstelde nieuwe muren te planten op plaatfundeeringen, de ondermuren 38 centimeter dik tot de eerste verdieping en verder 22 centimeter. Dit laatste voorstel werd in beginsel aangenomen, onder beding dat de eigenaren ⅓ en Schieland ⅔ in de kosten zullen dragen. Voorts werd overeengekomen dat de eigenaren de schade zouden opgeven, in het inwendige der huizen veroorzaakt. Intusschen is gebleken, dat deze schade zoo belangrijk is, dat dat de kosten van herstel zelfs bij benadering niet op te geven zijn. Op de verschillende opgaven der eigenaren is tot nog toe van Schieland geen antwoord ontvangen en inmiddels verzakken de huizen maar steeds verder. (*N. R. C.*)

Haarlem. De architect, die door de politie belet werd voort te gaan met den bouw eener villa in het Wilhelminapark alhier, heeft onderstaand adres aan den Gemeenteraad gericht:

„Geeft met verschuldigden eerbied te kennen:

„Steven Johan Wilhelm Mons, architect, woonde te Haarlem, Groote Houtstraat 138;

„dat hij reeds circa vijf maanden geleden aan Burg. en Weth. heeft ingezonden een uitgewerkt plan betreffende den aanleg van een park gelegen tusschen den Koninginneweg en de Schouwtjeslaan, teneinde van uwen Raad de vaststelling te erlangen van breedte, richting en peil der in dat park aan te leggen straten en wegen, alsmede de goedkeuring van eene overeenkomst betreffende de overneming daarvan door de gemeente Haarlem;

„dat requestrant met het oog op de uitvoering van ten aanzien der bebouwing van het park aangegane verbintenissen, welke eene spoedige afdoening hoogst wenschelijk maakten, al het zijne heeft in het werk gesteld om een spoedige beslissing van uwen Raad op de ingediende plannen van aanleg voor te bereiden en mogelijk te maken, doch dat tot zijn groote teleurstelling en ontmoediging de plannen uwen Raad nog niet schijnen te hebben bereikt;

„dat requestrant, ten einde zich tegen zeer belangrijke schade te vrijwaren, zich inmiddels genoopt heeft gezien om in afwachting van de goedkeuring der plannen van aanleg aan Burgemeester en Wethouders kennis te geven van zijn voornemen om op een nader aangedaid terrein in het Park te bouwen twee dubbele villa's, en hij hiertoe te eerder meende te kunnen overgaan, omdat behoudens goedkeuring van het straten- en wegenplan, het bouwplan op zichzelf stelling niets bevat, wat in strijd kan worden geacht met de verordening op de bouwpolitie;

„dat deze kennisgeving bij missive van Burgemeester en Wethouders van 23 Augustus 1898 beantwoord is geworden met de mededeeling, dat de beslissing op het bouwplan, op grond dat vooraf breedte, richting en peil der aan te leggen straten of wegen door den Gemeenteraad moeten zijn vastgesteld, door Burgemeester en Wethouders is verdaagd voor den tijd van vier weken;

„dat requestrant tengevolge van deze verdaling, welke op haar beurt het gevolg is van de vertraagde beslissing op het reeds circa vijf maanden ter goedkeuring ingediende plan van aanleg van het Park, belangrijke schade lijdt;

„redenen wesbalve hij zich wendt tot uwen Raad met eerbiedig verzoek, dat de Raad het nemen eener spoedige beslissing op het meergenoemde plan zooveel mogelijk moge bevorderen.

„'t Welk doende

S. J. W. MONS."

In de zitting van Woensdag 14 dezer kwam dit adres ter tafel en werd het plan van bebouwing der gronden tusschen den Wageweg, de Schouwtjeslaan en den Koninginneweg onder zekere voorwaarden goedgekeurd, zoodat de heer Mons onverwijld kan voortgaan met den bouw van zijne villa's. Bij de gevoerde discussie sprak een der leden zijn leedwezen uit, dat iemand de dupe werd van het feit, dat de Raad in dien tijd niet is bijeengekomen; hij zou gaarne zien, dat in dergelijk geval maatregelen worden genomen, om den adressant spoedig te helpen.

— **Het bestuur van de ambachtsschool heeft afwijzend beschikt** op een verzoek om een cursus te openen voor jeugdige typografen. Wel wordt er in de volgende maand een cursus geopend voor aanstaande metselaars.

— In het Museum van Kunstnijverheid zal dezer dagen een tentoonstelling geopend worden van gebatikte stoffen.

De kern dezer tentoonstelling zal gevormd worden door een serie Javaansche sarongs en hoofddoeken, die, daar elk stuk een zekeren graad der bewerking voorstelt, een gelijdelijk overzicht geven van de techniek van het batiken, zooals zij op Java wordt toegepast, terwijl grondstoffen en gereedschappen evenzeer zullen vertegenwoordigd zijn.

Ten einde deze tentoonstelling meer luister bij te zetten, wordt een beroep gedaan op de welwillende medewerking van hen, en voornamelijk van de dames, die dergelijke stoffen in hun bezit hebben, om deze voor dit doel ter beschikking te willen stellen. De ingezonden stukken zullen met de meeste zorg worden behandeld en na afloop der tentoonstelling franco worden teruggezonden.

Men gelieve de inzendingen, van naam en woonplaats der afzenders voorzien, te richten aan den heer E. von Sahar, conservator van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

GRONINGEN. Voor de betrekking van opzichter van den provincialen waterstaat, woonplaats Groningen, jaarwedde ƒ1200—1800, hebben 34 sollicitanten zich aangemeld.

NIJMEGEN. De Gemeenteraad besloot in zijn zitting van Zaterdag jongstleden ten behoeve van het te bouwen openbaar slachthuis onderhands aan te besteden: 1o. aan de Maschinenbau Actien-Gesellschaft (voorheen Beck und Henkel), te Cassel, de levering van de machinale inrichting der hal voor het slachten en van de vóórkoelruimte voor 34,481.75 mark, en 2o. aan de Gesellschaft für Lindes Eismaschinen, te Wiesbaden, de leveranties van de toestellen voor de ijsbereiding voor 50,770 mark.

ZUTPEN. Door de goede zorgen van heeren kerkvoogden wordt in de Sint-Walburgskerk een lokaal in gereedheid gebracht, waar eenige gedenksteenen, alsmede verscheidene gebeeldhouwde wapens, afkomstig uit deze kerk, bijeengebracht zullen worden. Zeodoende wordt een klein museum gevormd, dat een bezoek aan dit gebouw dee te aantrekkelijker zal maken.

PRINSENHAGE. Den 17 September zal het Nassau-Oranje-monument alhier onthuld worden tot herinnering van den nauwen band, die tusschen Prinsenhage en het Huis Nassau Oranje bestaan heeft, reeds 180 jaar vóór de Oranjes in Nederland regeerden. De gedenkzuil heeft den vorm eener obelisk en bestaat uit een voetstuk van vijf treden, een blok van 1.25 M. in het vierkant bij 0.95 M. hoogte en een middenstuk ter hoogte van 1.90 M., alles in arduinsteen uitgevoerd. Op het middenstuk zijn aan drie zijden historische inscripties aangebracht, terwijl de voorzijde een hulde-opdracht bevat: „Aan de Edelvrouwe van 's Prinsenhage, Baronesse van Breda, H. M. Koningin Wilhelmina". Dit middenstuk wordt gedekt en gekroond door de eigenlijke naald, geheel in zwart gepolijst arduin, ter hoogte van 3.20 M., waarop de buste van H. M. in echt brons *bas-relief* door de Compagnie des Bronzes te Brussel vervaardigd.

De zuil zal omgeven worden door een ijzeren hek op arduinen banden, ter afmeting van 7 M. in 't vierkant. Het geheel is bewerkt in de ateliers van den heer Broedveld te Dordrecht.

PERSONALIA.

— **Bij den Waterstaat** in Ned.-Indië is:

benoemd tot opzichter 2e kl. J. Korthals, thans 3e kl.;

ontslagen uit zijn betrekking, de geschorste opzichter 2e kl. L. C. Kramer, met bepaling, dat nader zal worden beslist, of dat ontslag al dan niet eervol moet worden beschouwd.

— Bij de **Staatsspoorwegen op Java** is:

ontslagen wegens ziekte, eervol uit zijn betrekking, de onderopzichter 1e kl. P. E. Ferdinandus.

— **Bij den aanleg van den Noordoosteer-Locaalspoorweg** zijn in dienst gesteld als tijdelijk opzichter, de heer A. Rolvink, te Lunteren en als tijdelijk teekenaar, de heer A. Huysers, te Breda.

— **Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen** is:

eervol ontslagen de technische ambtenaar 1e kl. H. Kopper, aan het Centraalbureau.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar in de burg. en schoone bouwkunst en bouwk. teekenen, aan de Kon. Militaire Academie te Breda. Jaarwedde ƒ 2200 à ƒ 2800. Vereischten zijn diploma's voor civiel of bouwkundig ing. of alleen bouwkundig ing. Adres den Gouverneur der Kon. Militaire Academie te Breda. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bouwkundig opzichter-teekenaar bij een part. architect. Salaris ƒ50 à ƒ60 per maand. Adres lett. D K, Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bouwkundig opzichter voor den bouw van eenige woonhuizen te Rotterdam. Salaris naar bekwaamheid ƒ70 à ƒ90 per maand. Brieven motto opzichter aan E. de Bont en Zoon te Rotterdam. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Ervaren opzichter voor den bouw van een fabriek. Adres met opgaaf van verlangd salaris, lett. Z, boekh. Firma Antonijsen, Beverwijk.

— Practisch ervaren dag. opzichter bij den bouw eener fabriek. Salaris ƒ 100 per maand. Adres lett. D D, boekh. P. Hendriks, Vijzelstraat 90, Amsterdam.

— Koperslager P. G. aan eene fabriek in Twente. Adres lett. C A, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken. leeft. 32 j. sal. ƒ 100 p. m. of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk. „ 25 „ „ - 75 „ „
3. Uitv. of B. Opzichter „ 29 „ „ - 90 „ „
4. B. Opzichter „ 46 „ „ - 100 „ „

Goedkoopste Bevloering.

Het **beste** en **goedkoopste** adres voor MOZAIEK en EFFEN CEMENTTEGELS is

A. OOSTHOEK & ZOON.
te Alfen a/d. Rijn.
Vraag dezentlaat en prijzen, gratis en franco.

HYDRAULISCH GEPERSTE
Geruite Trottoirtegels
en
IJZERHOUDENDE
vlakke Trottoirzerken

de **beste bestrating** voor Trottoirs, Pakhuizen, Pleinen, Spoorwegperrons etc.
Uitsluitend verkrijgbaar bij:

G. F. DEURVORST.
Boompjes No. 82.
ROTTERDAM.
Prijsopgaven en monsters worden op aanvraag gaarne kosteloos verstrekt

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **80 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

P. VAN DER KOLK Mzn., Hertekade 9, ROTTERDAM.
Schotsche Zandsteenen „VICTORIA" EN „BRITANNIA"
Vraag Prijsopgave.

F. DE BRUIJN & Zn. HOF-SPIEGEL- en MEUBELFABRIKANTEN.
MAGAZIJN: **KETELSTRAAT E 13.** *ARNHEM*
FABRIEK: **WEZENSTRAAT D 7—8 en 9,** *ARNHEM.*
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
Gebeeldhouwde en Vergulde Spiegels en Ameublementen van Kunst en Weelde, voor Salons, Boudoirs, Eetzalen. MEUBELSTOFFEN.
CARTON PIERRE-ORNAMENTEN ter inwendige versiering van Gebouwen, als Plafonds, Deuren, Lambeisseringen enz. Ontwerpen en Uitvoeringen van Kamerbetimmeringen en uitvoering naar gegeven ontwerpen. — **ARTISTIEKE BRONZEN.** — Teekeningen en Prijscouranten op aanvrage.

Opbouwen van
FABRIEKSSCHOORSTEENEN.
Radiale Machinale Gatensteenen.
NAGEPERSTE GEVELSTEENEN
(Appelbloesem.)
PROFIELSTEENEN.
Klinkers.
Waalvorm en Drielingen.

LOUIS NAGEL & Co.,
Arnhem.
ENGELSCHE
Stal- en Tuighamer-inrichtingen.
— Catalogussen gratis. —
— Teekeningen en Begrootingen Kosteloos. —

A. A. JESSE & Co.,
Hoogstraat,
ROTTERDAM.
HANDEL in
Verfwaren, Vernissen, Olieën, Carbolineum etc,
tot zeer concurreerende prijzen.

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.,** te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,
LEIDEN.
Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmaterieel. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeedwerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

CARBOLINEUM KRIMPEN.
Verzekert U van het
GROOTSTE BEDERFWEREND vermogen.
G. M. BOKS & Co.,
Amsterdam.

Spoedige levering.
GLAS IN LOOD
voor Kerken en Particuliere Gebouwen.
ED. VAN BILDERBEEK,
Johannes Vijghstraat 25. NIJMEGEN.
Atelier voor **GLASEN** op Spiegel- en Vensterglas.
BILLIJKE PRIJZEN.

Stoomtimmerfabriek
„ZWEDEN"
D. LAUTENBACH & Co.,
UTRECHT.
Architraven, Lijsten, deuren, ramen, Meubelen voor Kerken en Scholen, enz. enz.
KOZIJNEN, geheel afgewerkt of pasklaar, Horizontaal schuivende ramen, Vlaardingsche vensters, kloeken, vensterbanken, Vlaardingsche dakpannen met blinde verbinding, enz. enz.
ARCHITRAVEN en LIJSTEN in voorraad; PROFIELEN gratis verkrijgbaar.

VAN OMMEREN & Co., GROOTHANDEL
ARNHEM. **Spiegel-Venstersglas. Verfwaren.**
GEORNAMENTEERD GLAS.

De Stoomverffabriek
VAN
Gebr. HÜSÜNG, Beverwijk,
Levert 1e kwaliteit **Grond-** en **Stand-Olieverf**
in bussen van 5 — 2½ — 1 — ½ Ko.
Wederverkoopers gevraagd.

LEERAAR
aan de
Kon. Mil. Academie.

Aan de Koninklijke Militaire Academie te *Breda* **vacceert,** wegens het overlijden van den Heer **W. C. KOOMANS,** de betrekking van Leeraar in de Burgerlijke en Schoone Bouwkunde en het Bouwkundig teekenen.

Het aan deze betrekking verbonden aanvangstraktement bedraagt, als regel, **f 2200,** om met vierjaarlijksche verhoogingen van f 200 te klimmen tot **f 2800.**

De benoeming zal voorloopig voor één jaar geschieden.

Vereischte is het bezit van de diploma's voor Civiel- en Bouwkundig Ingenieur of van laatstgenoemd diploma alleen.

Voor sollicitatiën of het verkrijgen van nadere inlichtingen wende men zich in persoon of met franco brieven tot den Gouverneur der K. M. A. te *Breda*.

Koperslager

wordt *GEVRAAGD*, P. G., aan een **fabriek in *TWENTE*.** Brieven, getuigschriften en, zoo mogelijk portret, welke geretourneerd worden, in te zenden onder letter C A aan het Bureau dezer.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag 24 September 1898,*** des middags om **12 uur,** zal te *Terwolde* in het Koffiehuis *„de Klok"* bij H. VELDWIJK publiek worden *AANBESTEED;*

Het bouwen van een WONING met PAKHUIS op een terrein nabij het dorp voor rekening van den Heer H. KAMPF, te Lemelerveld.

Bestek en teekening liggen ter inzage in genoemd Koffiehuis en bij SMEENK s/d. Worp te Deventer, terwijl beiden te bekomen zijn à **80 cent** bij den Opzichter G. TEN RAA te *Twello*, die tevens inlichtingen geeft en één uur voor de besteding op het terrein aanwijzing zal doen.

AANBESTEDING

Op **Donderdag 22 September 1898** zal worden aanbesteed:

Het bouwen van twee winkelhuizen en vier bovenwoningen op een terrein, hoek Kruiskade-Lijnbaansstraat te Rotterdam.

Bestek en teekening zijn van af Zaterdag 10 September tegen betaling van **f 1.50** te verkrijgen bij S. DE BONT & ZOON, Boekhandel, *Steiger 22.*

K. M. J. DOLK,
Architect.

Patenten
Worden verschaft en verkocht door
H. & W. Pataky
Patentbureau
BERLIJN NW., Luisenstr. 20.
opgericht 1882
Boeken over de Patenten aangevraagd. Verkoopsresultaten von patenten afgedaan tot een bedrag van ca. **2½ mill. M.** Inlichtingen & prosp. grat.

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda
SPECIALITEIT in verplantsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade
De NEDERLANDEN van 1845.
's-GRAVENHAGE, ***Kerkplein,*** hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.
LAGE PREMIËN.

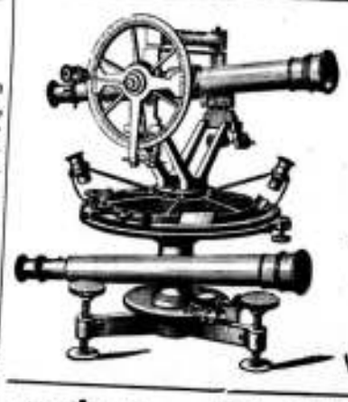

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

31ste JAARGANG N°. 39. ZATERDAG, 24 September 1898

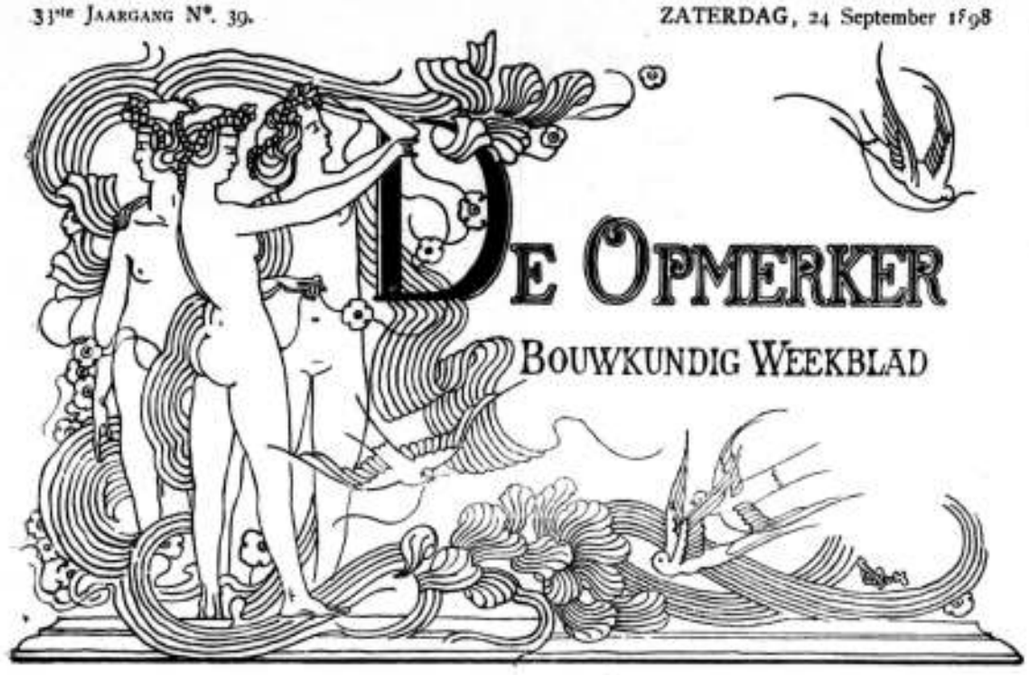

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuitstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

BIJ DE PLAAT.

PAVILJOEN OP DE JUBILEUM-TENTOONSTELLING TE WEENEN.

De architecten Max Fabiani en Rudolf Bauer, die dit paviljoen ontwierpen, stelden zich den eisch vóór alles modern te zijn. Om te voorkomen dat dit kleine gebouw door de belendende groote paviljoens in het niet zou verzinken, werd het met sterk sprekende kleuren beschilderd, waarbij de polychromie der fries en der lijst op den voorgrond treedt.

WERKLIEDEN IN DE BOUWVAKKEN.

In zijne vergadering van 30 Juni 1897 benoemde de Gemeenteraad van Amsterdam een commissie, die een onderzoek zou instellen naar den toestand der werklieden in de bouwbedrijven dier stad. De commissie bestond uit de heeren L. Serrurier, Mr. P. Falkenburg, Dr. C. W. Janssen, C. V. Gerritsen en W. van der Vliet.

Bij de benoeming heeft blijkbaar het denkbeeld voorgezeten, dat menschen, met de bouwvakken bekend, in de commissie niet deugden. De keuze geschiedde uit dien eigenaardigen kring van zeer gefortuneerde particulieren, liefhebberende in „de sociale questie", die vooral in de hoofdstad vele leden telt. Het zijn welmeenende menschen, die, waar dit hun noodig schijnt, niet aarzelen in hun beurs te tasten, wanneer er hier of daar nood te lenigen valt.

Der commissie was een krediet verleend van *f* 5000 en door de gemeente was de heer P. C. M. Boos, doctorandus in de staatswetenschappen, aangewezen, om de heeren bij hunne werkzaamheden behulpzaam te zijn. Dezer dagen is het rapport der commissie openbaar geworden.

In het begin van November des vorigen jaars ving de commissie haar arbeid aan, met een telling der timmerlieden, die toen geen werk hadden. Die telling had als resultaat, dat slechts ruim 350 personen zich als „werkloos" aanmeldden. Een zoo betrekkelijk gunstig resultaat was niet verwacht; de besturen van een drietal timmerlieden-vereenigingen wilden het der commissie verbeteren en „de 2080 bij hen bekende timmerlieden bezoeken, om den grondslag te leggen voor een blijvende statistiek der werkloosheid". Maar het schijnt, dat dit alles op niets is uitgeloopen; althans de commissie zegt „dat gebleken is, hoe het doel, zoo ruim als men zich dit aanvankelijk had voorgesteld, niet is bereikt."

Wij begrijpen zeer goed de moeilijkheden aan het maken eener betrouwbare statistiek van werkloosheid verbonden. Den statisticus wordt hier de voor hem eindoenlijke taak opgelegd, om de juistheid der cijfers te beoordeelen. De commissie zegt dan ook haar telling slechts als proef te hebben ondernomen. Maar, toen die proef bij de timmerlieden niet gelukte, heeft zij, wijselijk, van verdere proefnemingen in andere vakken afgezien, en „een afwachtende houding aangenomen."

Intusschen had de commissie het houden van enquetes ter hand genomen. Deze waren voorafgegaan door het inwinnen van inlichtingen omtrent het bouwbedrijf in het algemeen. Naar aanleiding van het toen gehoorde waren vervolgens twee vragenlijsten samengesteld, een voor patroons en een voor werklieden, die tot handleiding bij de mondelinge verhooren zouden dienen. De vragen, in deze lijsten vervat, betroffen de vakopleiding, het loon, den arbeidsduur, het „sweating"-stelsel, den fabrieksarbeid, de veiligheidsmaatregelen op bouwwerken, enz.

Ten einde te vernemen welke patroons en welke werklieden het meest geneigd en geschikt waren de mondelinge inlichtingen te verschaffen, welke de com-

missie wenschte te verkrijgen, had zij zich tot de verschillende vakvereenigingen van patroons en werklieden gewend. Alle vereenigingen, slechts met ééne uitzondering, hebben de gevraagde medewerking verleend, alle getuigen hebben aan de tot hen gerichte oproeping voldaan.

De commissie heeft zich in de eerste plaats bezig gehouden met een onderzoek naar de oorzaken, die geleid hebben tot de vermeerdering van het aantal werklieden in de bouwvakken. Zij gaat daartoe eerst na, welke de loop der bevolking der hoofdstad van 1859 tot 1889 geweest is. Voortdurend vond zij toeneming, doch die aanwas was niet altijd even groot. In 1859 bedroeg het aantal personen, in de bouwvakken werkzaam, 6808, of 28 per 1000 inwoners; in 1889 was dit aantal 13870, of 34 per 1000 inwoners. Dit resultaat is zeker verrassend, in zooverre als het bewijst, dat, onder overigens geheel veranderde omstandigheden, het getal der werklieden in de bouwvakken vrij wel constant op 3 percent is gebleven. Wanneer zich dus af en toe werkloosheid heeft voorgedaan, dan heeft die haar oorzaak niet in overmatige toeneming van het aantal werklieden kunnen vinden.

De commissie meent, en zeker niet ten onrechte, dat de onregelmatige wijze, waarop het werk verdeeld wordt, een zeer ongunstigen invloed uitoefent. Nu eens is er zeer veel werk, dan wederom maar uiterst weinig. Op de redenen, die tot deze ongelijke verdeeling leiden, wordt de aandacht gevestigd. Voor zoover zij samenhangen met meerdere of mindere welvaart, handelsbloei enz. valt er niets aan te veranderen. Maar de commissie meent ,dat de korte tijd, die thans voor het bouwen door het publiek beschikbaar wordt gesteld, evenzeer van nadeeligen invloed is, en dat althans hier wel verbetering zou zijn aan te brengen.

„De wijzigingen, die het bouwbedrijf ondergaan heeft", zegt het rapport, „hebben in het algemeen ten gevolge gehad, dat de spoed, waarmede gewerkt wordt, steeds toeneemt. De steeds heviger concurrentie onder de aannemers heeft ongetwijfeld de neiging in de hand gewerkt om voortdurend goedkooper te produceeren en met oudere, duurdere productiewijze te breken. Maar ook werd in diezelfde richting een drang op hen uitgeoefend door de architecten, die in hunne bestekken steeds korter opleveringstermijnen voorschreven. Dit laatste is eene algemeene klacht der aannemers, die, hoewel meestal hun eigen belang tot vlugge uitvoering aanzet, om verschillende redenen liever bij den bouw over grooter tijdsruimte wenschen te beschikken, dan thans in de meeste gevallen wordt toegestaan. De gehoorde architecten stellen die kortere opleveringstermijnen op rekening van de omstandigheid, dat de concurrentie hen dikwijls dwong, in deze hun principes te believen. Voor eene definitieve keuze van een plan wordt door den bouwheer alle tijd genomen, maar is die keuze eenmaal gevestigd, dan moet de oplevering spoedig geschieden. Die korte opleveringstermijnen hebben verschillende nadeelige gevolgen. In de eerste plaats leiden zij tot opeenhooping van werk op een enkel oogenblik, hietgeen de onzekerheid der arbeiders om voortdurend werk te vinden, vergroot. Vervolgens lijdt de qualiteit van het werk onder die groote haast. De architect is dikwijls juist met het oog op de korte termijnen moreel verplicht, werk goed te keuren, dat hij, onder andere omstandigheden zou hebben afgekeurd. En de aannemer wendt zich, hoofdzakelijk om van een spoedige oplevering overeenkomstig de bestekken zeker te zijn, in den laatsten tijd bij voorkeur tot de timmerfabrieken binnen of buiten Amsterdam, terwijl hij andere bewerkte stukken kant en klaar uit het buitenland laat komen. Dat op deze wijze veel werk den Amsterdamschen werkman ontgaat, hetwelk hij, bij langere termijnen, had kunnen verrichten, ligt voor de hand."

Wat het rapport hier zegt is wel de moeite eener ernstige overweging waard. De korte termijnen, in de bestekken gesteld, zijn inderdaad in veel opzichten een groot nadeel. Alleen komt het ons voor, dat er in de laatste jaren wel eenige verbetering is waar te nemen geweest. Tien, twintig jaar geleden verkeerde men in veel ongunstiger toestand dan thans. Toen was het geen zeldzaamheid, dat met behulp van „IJlicht" of een ander verlichtingsmiddel, een gedeelte van den nacht bij den dag werd aangetrokken, om een werk in luttel weken tijds gereed te krijgen. En als dat dan gelukt was, schreven de couranten juichend: „Het kunstwerk is volbracht" of iets dergelijks. Wij herinneren ons niet, in de laatste jaren zulk werk te Amsterdam gezien te hebben. De solidariteit der aannemers is grooter geworden, dan voorheen. Oordeelen zij een termijn te kort, dan verklaren zij dit van te voren, en verkrijgen de noodig geachte tijsverlenging. Dat, ondertusschen, de tijd soms nog kort genoeg wordt toegemeten, erkennen wij. Voor de beperking der werkloosheid zal echter het stellen van eenigszins langere termijnen, zoo al iets, dan toch niet veel geven.

Want de commissie komt tot eene verkeerde gevolgtrekking, indien zij de bestellingen, door aannemers aan timmerfabrieken gedaan, uitsluitend aan de korte termijnen toeschrijft. Zij heeft van die fabrieken blijkbaar geen goed denkbeeld. Zij stelt zich wellicht voor, dat balken in een machine worden gestoot en dan aan de andere zijde als kozijnen, ramen, deuren, lambriseeringen, trappen enz. weer voor den dag komen; ongeveer op de wijze, zooals men beweert dat te Chicago de varkens tot worst, coteletten enz. verwerkt worden. Maar in werkelijkheid is, wat de machine in het timmervak kan verrichten, zeer beperkt en zijn talrijke en zeer bekwame handwerkslieden noodig, niet slechts om de machines te leiden, maar ook om alles in elkander te zetten.

Het machinale werk doet het werktuig beter dan de mensch. De aannemers weten dit bij ondervinding; daarom in hoofdzaak begunstigen zij de timmerfabrieken, daarom hebben zij zelve dikwijls zich werktuigen aangeschaft. Van hen te vorderen, dat zij, als vroeger, alleen handenarbeid zouden aanwenden, is onredelijk.

Wat het „kant en klaar uit het buitenland laten komen" betreft, hierbij wordt ongetwijfeld gedoeld op gehouwen steen en op metaalconstructies. Het is zeker, dat de betrekkelijk korte tijd, dien de buitenlanders noodig hebben, om deze werken te maken, de aannemers vaak heeft genoopt, zich tot hen te wenden. De Duitsche metaalfabrieken hebben vooral in de laatste jaren een welverdiende reputatie wegens degelijk en vlug werk verworven; bij de gehouwen steen legt de besparing aan vracht een groot gewicht in de schaal ten gunste van het buitenland. Dat verlenging van de opleveringstermijnen hier voor de Nederlandsche werklieden veel baat zou brengen, gelooven wij niet.

Eindelijk moeten wij nog iets in het midden brengen omtrent de mededeeling, dat „de architect met het oog op de korte termijnen moreel verplicht is, werk goed te keuren, dat hij onder andere omstandigheden zou hebben afgekeurd." Wij hopen, dat deze opmerking niet het gevolg moge zijn, van wat de gehoorde architecten der commissie hebben medegedeeld. Want bouwmeesters, die hun taak zóó opvat-

33ste JAARGANG. DE OPMERKER 1898.

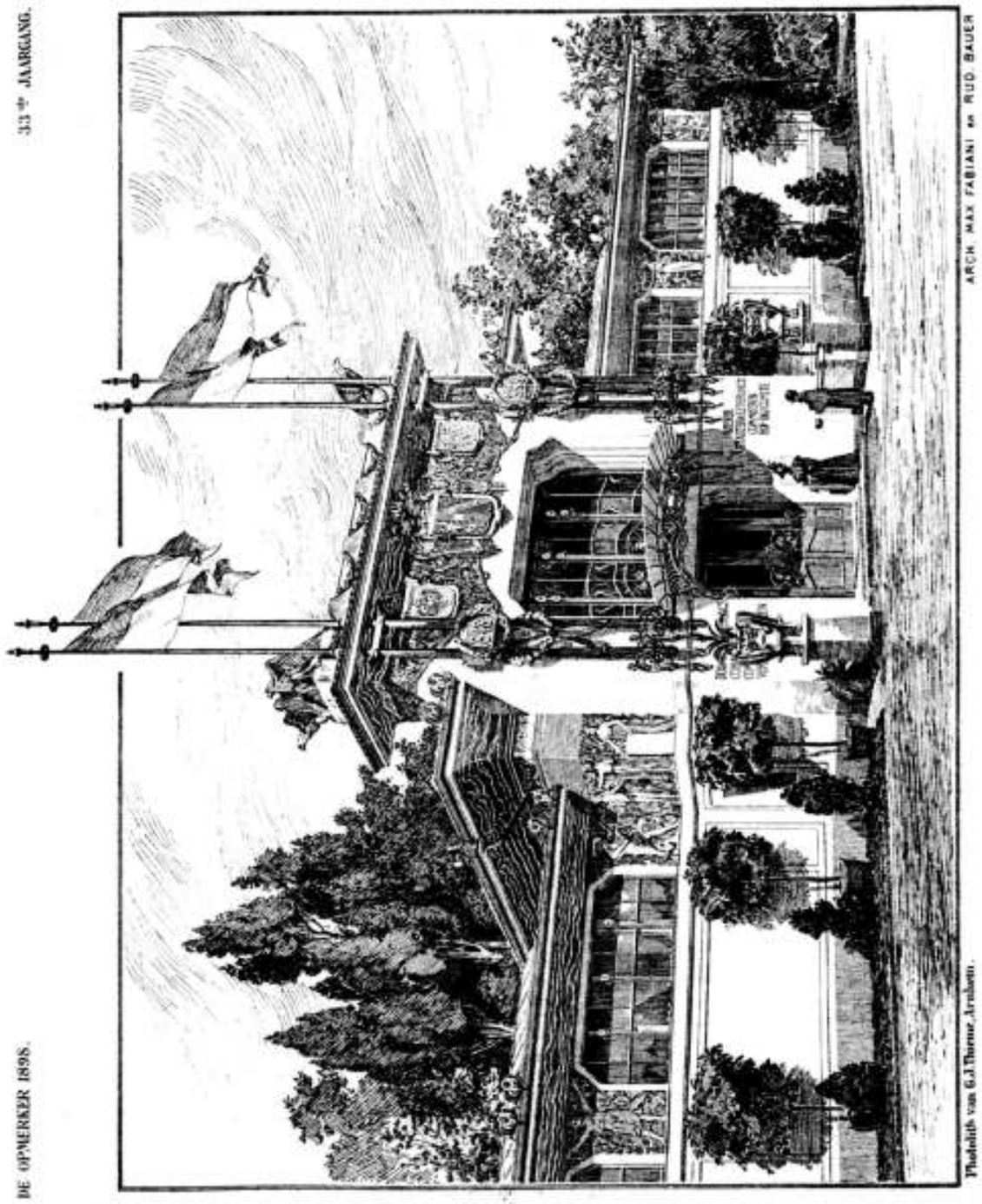

ARCH. MAX FABIANI en RUD. BAUER

PAVILJOEN OP DE JUBILEUMS-TENTOONSTELLING TE WEENEN.

Photolith van G.J. Thieme, Arnhem.

ten, vertrouwen wij, dat in de hoofdstad niet worden aangetroffen.

De commissie wendde zich te dezer zake tot de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, met verzoek, te willen mededeelen, wat in deze kan worden gedaan, om eenige verbetering aan te brengen.

„Het antwoord der Maatschappij" zegt het rapport, „erkent de nadeelen, die aan de korte opleveringstermijnen verbonden zijn en geeft als eenig middel ter verbetering aan, dat op den principaal een moreele drang worde uitgeoefend en de architect hem steeds wijze op de nadeelen voor het werk zelf, die door het toestaan van langere termijnen kunnen afgewend worden." Wij hebben van de werking, die dit middel zal uitoefenen, geen groote verwachting.

De toestanden, die in den „speculatiebouw" bestaan, worden in het rapport uitvoerig besproken. Hoe treurig die zijn, is onzen lezers te goed bekend, dan dat wij hier aanhalingen zouden behoeven te doen.

De commissie wijst erop, hoe, onder den drang tot goedkoopere productie, meer en meer de eigen-werkwinkels verdwijnen en de aannemers bij ieder werk telkens opnieuw hunne werklieden moeten aanwerven. De werklieden, waarmede de aannemer vroeger heeft gewerkt en wier bekwaamheid hij kent, komen voor plaatsing in aanmerking, zoodra hem weer een nieuw werk wordt gegund. Zijn er meer werkkrachten noodig, dan worden die verkregen op de „aannemerssociëteit". Het komt ook voor, dat tegen het tijdstip, dat een werk ten einde loopt, de aannemer voor zijn volk plaatsing zoekt bij een collega, die een nieuw werk heeft aangenomen. Deze wijze van handelen werd, volgens het rapport, verkozen boven een zoogenaamde „arbeidsbeurs". De commissie is dan ook van oordeel: „dat eene arbeidsbeurs, althans eene, die zich over alle vakken uitstrekt, groote moeite zal hebben om het terrein harer werkzaamheden in belangrijke mate uit te breiden."

De arbeidstijd is, volgens het rapport, op het oogenblik niet bovenmatig. Zij bepaalt zich tot elf uren daags, zonder overwerk, en onderscheidt zich gunstig van de vroegere toen twaalf uren regel was, en daarbij nog veel overwerk verricht werd. Van eene verkorting van den arbeidsdag, met het doel om werkloozen aan den arbeid te helpen, stelt zich de commissie niet veel voor. Alleen in den „speculatiebouw" meent zij, dat daarmede wellicht eenig resultaat te bereiken ware.

Al worden enkele misstanden in de wijze van uitbetaling der loonen door de commissie geconstateerd, over het algemeen is daarin verbetering gekomen. De uitbetaling der loonen in de herberg is uitzondering.

Het rapport wijst op de weinige gelegenheid die er voor de werklieden is, om hun vak goed te leeren. De ambachtsschool kan niet anders geven dan theoretische opleiding, zoodat de leerling zich, na het verlaten der school, door het samenwerken met bekwame en geroutineerde ambachtslieden verder moet vormen. En bij de geringe eischen, die vooral in den „speculatiebouw" gesteld worden, is de leerling die daar aanlandt, als hij de school heeft verlaten, voor zijn verder leven bedorven. Wij zijn dit met de commissie volkomen eens. Hier kunnen de architecten veel verbetering aanbrengen, door meer dan thans, aan de beoefening der ambachten hunne aandacht te schenken.

Verzekering tegen ongelukken, op kosten van den werkgever, is op aangenomen werken te Amsterdam regel. In den „speculatiebouw" komt zij echter niet voor. De werklieden zelven zorgen voor verzekering tot uitkeering bij ziekte.

Ten slotte wijst het rapport op het altijd dreigende gevaar van werkloosheid. „De concurrentie onder de aannemers heeft het voor hen onmogelijk gemaakt, den werkman eenige zekerheid te geven, langer aan den arbeid te worden gehouden dan een bepaald bouwwerk duurt. En daarnaast is de eigenbouw aan gestadige schommelingen onderhevig, schommelingen, die veelal te wijten zijn aan de omstandigheid, of de kredietmaatschappijen een grooter of kleiner kapitaal ter plaatsing aanbieden. Dit geeft aan het bestaan van den werkman eene onzekerheid, die hem de liefde voor zijn vak ontneemt, welke voor een goede uitoefening daarvan noodig is."

Het komt ons voor, dat de commissie het hier niet geheel en al bij het rechte eind heeft. Zij heeft in haar rapport zelf verklaard, dat de aannemers onderling zorgen, dat de bekwame werklieden steeds aan den arbeid blijven. Deze ambachtslieden hebben ongetwijfeld „de liefde voor hun vak, welke voor een goede uitoefening daarvan noodig is." Van werkloosheid hebben zij wel nimmer te lijden, en hun bestaan is niet zoo onzeker als de commissie nu meent. Anders is het met de werklieden in den „eigenbouw"; deze ziet men altijd vooraan in de gelederen der werkloozen. Maar deze werklieden, alweder heeft de commissie het vroeger in haar rapport gezegd, zijn de minst bekwamen, en dat om redenen, die met zekerheid of onzekerheid van bestaan niets te maken hebben. Ware het anders, dan zou in tijden, dat de „speculatiebouw" florisert, en den werklieden dus voor een lange periode de gewenschte „bestaanzekerheid" toelacht, de liefde voor het vak moeten stijgen. Wij hebben dat evenwel nimmer kunnen waarnemen.

„De gevolgen van de werkloosheid", vervolgt het rapport, „zijn voor den arbeider van ernstigen aard. De verdiensten gedurende de afgeloopen periode van werkzaamheid laten niet veel gelegenheid tot sparen over. Wat werd overgespaard is slechts voldoende, om daarvan eenige weken te leven. Een ander vak te gaan uitoefenen — zooals vroeger dikwijls gebeurde — is thans moeilijk, omdat daarin meestal reeds een overvloed van werkkrachten aanwezig is. De eenige middelen om gedurende den tijd der werkloosheid met het gezin te leven zijn het krediet en de liefdadigheid. Het eerste doet in den winter reeds beschikken over het loon, dat in het voorjaar nog moet worden ontvangen, het tweede middel kan niet nalaten op den duur een demoraliseerenden invloed uit te oefenen."

De commissie trachtte middelen te vinden, om de werkloosheid voor de ambachtslieden zoo niet onschadelijk, dan toch minder treurig te doen zijn. Verzekering tegen werkloosheid scheen haar niet wel uitvoerbaar, en niemand der gehoorden was in staat, aan te geven, hoe eene dergelijke verzekering zou kunnen worden tot stand gebracht.

„Wat de verzekering tegen werkloosheid aangaat is de commissie overtuigd, dat de oprichting van eene algemeene verzekeringskas, waarin elk werkman zich vrijelijk zou kunnen verzekeren, blijkens de in het buitenland opgedane ervaring, eene onmogelijkheid is. Want van den aanvang af zou een dergelijke kas het allermeest de slechte risico's tot zich trekken, hetgeen de premie zou doen stijgen tot een hoogte, die voor de beurs van den werkman onbereikbaar is (sic). Een andere vraag is, of deze wijze van verzekering niet mogelijk is voor een beperkten kring van vakgenooten, die elkander genoegzaam kennen en die daardoor kunnen waken tegen het toelaten van al te slechte risico's. Ook deze verzekering, die de gevolgen der werkloosheid alleen zou kan-

nen verzachten voor een klein getal personen, behoeft eene nog vrij gecompliceerde organisatie, waarvoor onzes inziens de Amsterdamsche werkman in den regel nog niet rijp is."

Een geschikter middel tot verbetering schijnt de commissie verheffing van „de aannemerij". Zij verstaat dit aldus: „De opleveringstermijnen bij de aanbestedingen zouden een weinig langer moeten worden gesteld en tevens zou, bij de keuze van den aannemer, onder de inschrijvers niet enkel moeten worden gelet op de hoogte van de inschrijvingssom, maar ook op de wijze, waarop de aannemer het werk zou willen uitvoeren."

Het is ons niet volkomen helder, wat met dit laatste wordt bedoeld. Om het werk te krijgen zullen de aannemers natuurlijk de schoonste beloften doen, maar wij vreezen, dat zij die later niet zullen nakomen, om de eenvoudige reden, dat het hun onmogelijk zal zijn. De commissie schijnt onze vrees te deelen, waar zij zegt: „Het zou wenschelijk zijn, dat tusschen patroonsvereenigingen en vakorganisaties overleg werd gepleegd, om te komen tot de vaststelling van uitgewerkte standaardtarieven voor stukwerk, welke laatste dan in de bestekken van kracht verklaard moeten worden."

Het stukwerk zal altijd een groote moeilijkheid blijven. Schaft men het af, dan wordt een ongewenschte premie aan de luiheid toegekend. Behoudt men het, zooals de commissie wenscht, en gaat men er standaardtarieven voor maken, dan dient tevens bepaald, dat de werkjeden, met de prijzen dier tarieven niet uitkomend, geen aanspraak kunnen maken, als thans, op bijpassing door den patroon. En een dergelijke bepaling zou den werklieden vermoedelijk niet lijken. De standaardtarieven, die de commissie wenscht, zouden alleen kunnen gelden voor den „speculatiebouw" en de meest gewone aangenomen werken. Voor werken die van eenig belang zijn, zouden zij niet toegepast kunnen worden.

Maar hoe wij de zaak ook bezien, het blijft ons duister, hoe de door de commissie gewenschte „verbetering der aannemerij" de werkloosheid zou kunnen doen verminderen.

Als verder middel wordt „de beperking van den revolutiebouw" genoemd. De commissie wenscht „dat de bevoegdheid van het bouwtoezicht tot afkeuring van ondeugdelijk materiaal en onvoldoende hulpmiddelen wordt uitgebreid, in welk geval ook een uitbreiding van het personeel niet achterwege zou mogen blijven." Zij is van oordeel dat „aan grondige verbetering niet te denken is, zoolang de eigenbouw in handen is van onbemiddelden, die uitsluitend steunen op het bouwkrediet, hun door de hypotheekmaatschappijen verschaft."

Daarom zou de commissie het wenschelijk achten, dat de eigenbouwers vervangen werden door groote maatschappijen, die zich ten doel zouden moeten stellen niet alleen woningen te bouwen, maar ook die woningen zelf te exploiteeren. Zij zouden zich, meent het rapport, spoedig het kapitaal zien toevloeien, dat thans aan de hypotheekbanken wordt toevertrouwd. En de gemeente, zoo heet het verder, zou het in hare hand hebben, bij de uitgifte van terrein in erfpacht die bepalingen te maken, waardoor zij zekerheid kan verkrijgen, dat de bouwer ook tevens eigenaar zal blijven.

Het komt der commissie voor, dat alle pogingen moeten worden gesteund, die tot de oprichting van dergelijke bouwmaatschappijen kunnen leiden. Want alleen dan, wanneer de waarborgen aanwezig zijn, dat het eigenbelang brengt tot den bouw van zulk een aantal soliede woningen, als de woningmarkt (sic) werkelijk vraagt, is er kans, dat de bouw verbetert, de overhaasting bij den arbeid met al hare nadeelige gevolgen verdwijnt en dat er ten slotte in de stadsuitbreiding meer regelmaat komt, die een eerste vereischte is voor de bestaanszekerheid (sic) van den Amsterdamschen werkman.

Wij gelooven gaarne, dat beperking, ja geheele onderdrukking van den „speculatiebouw" in menig opzicht gewenscht zou zijn. Maar tot beperking der werkloosheid kan dit, dunkt ons, al heel weinig bijdragen.

Want de „groote bouwmaatschappijen" die de commissie zich denkt, zullen, als zij tenminste handelsondernemingen en geen liefdadigheidsinstellingen zijn, rekening moeten houden met de behoefte niet alleen, maar ook met de huurprijzen, die het publiek wil besteden.

Is er, op een zeker oogenblik, geen vraag naar huizen, dan zullen de bouwmaatschappijen, als zij geen kapitalen renteloos willen laten, het bouwen moeten staken. En zullen zij, zoo soliede bouwende als de commissie dit wenscht, na aftrek hunner onkosten nog een redelijk dividend kunnen uitkeeren, dan moeten zij de huren verhoogen, en daardoor zal de liefhebberij voor hun huizen zeker niet groot zijn.

Een ander geval zou het worden, wanneer de liefdadigheid ten troon werd verheven. Dan behoefde geen dividend uitgekeerd, dan konden soliede woningen voor weinig geld verhuurd worden, en zou de groote vraag de werkloosheid der ambachtslieden voorcerst doen verdwijnen. Maar blijvend zou hier niets te verkrijgen zijn. Want de liefdadigheid heeft haar grenzen niet alleen, maar zij werkt, de commissie erkent het zelve, „demoraliseerend".

Zoo heeft dan ook de commissie, onzes inziens, geen middel weten aan te geven, om de werkloosheid afdoende te bestrijden. Toch heeft haar rapport zijn nut, omdat het in die kringen, waar men gewoon is, zich de zonderlingste voorstellingen van werkmanstoestanden te maken, tot een beter begrip van de werkelijkheid kan bijdragen.

TEGELVERSIERINGEN.

(Ingezonden.)

Geachte Redacteur!

In antwoord op uwe vraag (*) naar aanleiding van het ingezonden stukje over de tegelversieringen in het gemeentehuis te Arnhem, „Waar is nu de waarheid?" kan ik u thans met zekerheid mededeelen, dat het ontwerp voor die tegelversiering aan de fabriek „Holland" te Utrecht is vervaardigd.

Ik mag er uwen berichtgever toch wel een zacht verwijt van maken, dat hij niet onbeleefd zou zijn geweest, vóórdat hij zijne meening over die tegelversiering in de wereld zond, niet aan *men*, maar met zekerheid had onderzocht wien het vaderschap van het ontwerp toekwam?

Nu het vaststaat wien het vaderschap over de bewuste tegelversiering toekomt, zie ik het vruchtbare van een verder debat over deze zaak niet in, daar het mij er voornamentlijk om te doen is geweest, duidelijk te doen uitkomen, hoe verkeerd het is uit een *vermoeden* eenig *bezwaar* te willen trekken.

Het is mij bovenal aangenaam uit uw antwoord te mogen vernemen, dat het eerste bericht niet de minste bedoeling had iemand te grieven, hoewel het bericht zooals het gesteld is, voor mij en voor velen met mij daartoe alle aanleiding gaf.

Nog kan ik u mededeelen dat de beschrijving van

(*) Zie het nommer van 27 Augustus jl. bladz. 277.

de uitnoodigingskaarten is uitgegaan van den chef van het magazijn te Amsterdam, dus niet van de fabriek „Holland" te Utrecht en zonder voorafgaande goedkeuring van den bouwmeester.

R.

PRIJSVRAGEN

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Op de door deze Vereeniging uitgeschreven prijsvragen, waarvan het programma op blz. 116 van dezen jaargang voorkomt, zijn de volgende antwoorden ingekomen:

1e Prijsvraag. Ontwerp van een telefoongebouw, één antwoord onder het motto „Studie".

2e Prijsvraag. Ontwerp van een kwitantie-diploma, drie antwoorden onder de motto's „Erasmus", „C." en „C. C."

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 21 *September* 1898.

Bij de opening deelde de Voorzitter mede dat het aantal leden met 2 en dat der donateurs met 1 was vermeerderd en zich 2 personen voor het lidmaatschap hadden aangemeld.

Onder de ingekomen stukken was een schrijven van de commissie voor verzekering, waarin verslag van de verlanging te Utrecht gehouden vergadering.

Na eenige belangrijke mededeelingen omtrent het orgaan door den Voorzitter, namen alle aanwezigen een abonnement en zegden eenige leden hunne medewerking toe.

Naar aanleiding van een vraag van de afdeeling Utrecht over „critiek bij het benoemen van gemeente-ambtenaren", werd bij acclamatie besloten het Hoofdbestuur kennis te geven dat deze vraag wegens haar algemeen karakter niet voor beantwoording vatbaar was.

De vragenbus bevatte een vraag over het gebruiken van ijzeren of koperen ankers bij hard- en zandsteen en het material, waarmede aangegoten moest worden; ze werd door de aanwezigen voldoende beantwoord.

Hierna werd de vergadering gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

78e Algemeene Vergadering te Zutfen, op 19 *September* 1898.

De leden, ten getale van dertig opgekomen, werden ten stadhuize door den Burgemeester toegesproken en welkom geheeten, welke toespraak door den voorzitter der Maatschappij, de heer A. Salm G.Bz., onder dankzegging voor de ontvangst, beantwoord werd. Vervolgens riep de heer F. H. van Ettegen, gemeentearchitect en correspondent der Maatschappij, den leden het welkom toe; hij hoopte dat het bezoek aan Zutfen den onderlingen vriendschapsband zou versterken.

Na het openingswoord van den voorzitter en het afloon van enkele huishoudelijke werkzaamheden, werd het woord gegeven aan den heer R. P. J Tutein Nolthenius, die een voordracht hield over Zutfen's merkwaardige oudheden. Spr. wees er op, dat, hoewel Zutfen een betrekkelijk kleine stad is, zij ten opzichte der bouwkunst merkwaardiger is dan menige grootere, omdat de verschillende gebouwen vrijwel een volledig beeld geven der architectuur hier te lande. Zoo o. a. uit de middeleeuwen: de Sint-Walburgskerk, waaraan een groot deel Romaansch en de vorm Gothischen welfbouw vertoont. De ijzeren grafkroon, daarin hangende, is voor een deel uit de 12e eeuw. De koperen doopvont is van 1527; de aan die kerk verbonden librije, met haar aan kettingen liggende boeken, is een unicum in Nederland. De Broederenkerk geeft een volledig beeld van een middeleeuwsch kloosterkerk. De markt is een overblijfsel uit den allereersten tijd van den stadsbouw. De watervpoort over de Berkel dagteekent uit begin 14e eeuw, vóór het gebruik van het buskruit. Overblijfselen van muren doen duidelijk kennen de toenmalige verdediging met hoeken geanderijen. De Bourgogne toren (1467) met muren van 4 el dikte, is een type der torens uit den eersten tijd van het kanon. Daar Zutfen in 1572 door de Spanjaarden word uitgemoord, en verdere belegeringen had te verduren, heeft de stad weinig woningen uit den ouden tijd. Vele huizen waren trouwens van hout. Twee gevels van huizen uit den tijd van 1549 en 1557 zijn evenwel bewaard gebleven; zij vertoonen laat-Gothische baksteenvormen. Latere vormen, trapjesgevels, bezit de stad een twaalftal (1615 en 1679). Verder wijst spr. op het Wijnhuis, vroeger bekend onder den naam Vreden, die denken doet aan den Duitschen burgfried, den toren, waarin de bezetting zich terugtrok. De toren bij het Wijnhuis dagteekent van 1627 en prijkt met een klokkenspel van Gebr. Hemony. Te Zutfen werden door hen klokken gegoten o. a. voor Deventer. Spreker wijst vervolgens op den achteruitgang der steden uit een artistiek oogpunt. Wij moeten, zegt spreker, het publiek opvoeden, leeren oog te krijgen voor bouwkundige details, en dat wel door het houden van voordrachten, met lichtbeelden liefst.

Vervolgens kreeg de heer Van Ettegen het woord, om, toegelicht door eenige geëxposeerde teekeningen, een en ander mede te deelen uit de ontwikkelingsgeschiedenis der stad in de laatste dertig jaren.

Sedert de stad door haar opheffing als vesting van den knellenden band der vestingwerken werd bevrijd — zegt spr. — werd door het voortuitstrevend gemeentebestuur onder de burgemeesters Jhr. Coenen en Storm Buijsing evenals op vele andere plaatsen ook hier aan de uitbreiding en verbetering der stad de hand geslagen. Door de besturders van verschillende openbare en particuliere vereenigingen werd dat voorbeeld gevolgd.

Zoo worden ter bevordering van handel en verkeer in de laatste 30 jaren vele belangrijke zaken tot stand gebracht en andere voorbereid.

De vroegere schipbrug werd met aanzienlijke kosten door een ijzeren brug (ter lengte van 280 M.) met beweegbaar gedeelte vervangen. Langs den IJssel werden nieuwe kaaimuren gebouwd en een groote beweegbare loskraan geplaatst. Een gedeelte der voormalige vestinggrachten werd tot haven ingericht, de daarlangs gelegen gronden voor fabrieken en handelsterreinen beschikbaar gesteld en met den spoorweg verbonden.

De aanleg van staats- en particuliere spoor- en tramwegen werd door schenking van terrein, deelneming in het benoodigde aandeelenkapitaal of route-garantie zeer bevorderd, zoodat Zutfen een belangrijk knooppunt van het verkeer is geworden. De aanleg van telefonen werd ondersteund, nieuwe markten gebouwd of aangelegd, o. a. de veemarkt met stallingen bij de haven en den spoorweg, een nieuwe vischmarkt, een nieuwe botermarkt etc., terwijl nog steeds wordt getracht hiernaa uitbreiding te geven.

Van de vestinggronden werd een belangrijk gedeelte tot uitbreiding der bebouwde kom bestemd en door den aanleg van nieuwe wegen en straten die uitbreiding bevorderd.

Ook in het belang der volksgezondheid werden verschillende werken en verbeteringen tot stand gebracht, in hoofdzaak bestaande in ophooging en waterverjmaking van de binnenstad, normalisering en verbetering der spuiing en doorstrooming van de Berkel en de grachten.

Door de gemeente werden verschillende zeer gunstig gelegen terreinen beschikbaar gesteld tot bebouwing met arbeiderswoningen. Openbare bad- en zwemlorichtingen werden gebouwd, en getracht door invoering van betere gemeentereiniging en invoering van het tonnenstelsel meerdere vervuiling van den bodem te voorkomen.

Door aanleg eener hoogdrukwaterleiding word in de behoefte aan drinkwater voorzien en op ontwerpingen wijze door het plaatsen van standpijpen het water kosteloos in de buurten der minvermogenden verstrekt.

Verschillende inrichtingen ter verpleging van zieken en ouden van dagen werden door de besturen daarvan uitgebreid, verbeterd of geheel vernieuwd. Om slechts het volgende te noemen: in het O. & N. Ga-thuis werd de afdeeling tot verpleging van krankzinnigen geheel vernieuwd, en vergroot tot een getal van 500 patiënten. Er werd een afzonderlijk ziekenhuis met lazareth gebouwd. Het Bornhof en het Kuitershofje werden geheel vernieuwd. Door de David Evekinkstichting en de Spaarbankvereeniging werden een groot aantal zeer goede arbeiderswoningen gebouwd. Ook op het gebied van wetenschap en kunst werd niet stil gezeten.

Ten behoeve van het hooger-, middelbaar en lager onderwijs werden verschillende nieuwe gebouwen gesticht en andere belangrijk verbeterd. Een nieuw gymnasium en H. B. School, Gymnastiek-school en zes lagere scholen werden gebouwd.

Het Wijnhuis werd verbouwd tot politielocaal en museum. De Drogenapstoren en de Boterhal werden gerestaureerd en met inachtneming hunner tegenwoordige bestemming, zooveel mogelijk in den vroegeren toestand hersteld. Met de restauratie der groote kerk werd, dank zij de samenwerking van verschillende krachten, het Rijk, de kerkelijke- en burgerlijke gemeente en particulieren, weder een begin gemaakt.

Ter verkrijging van een nieuw en waardig gemeentehuis, werd door het gemeentebestuur een prijsvraag uitgeschreven, waarvan het resultaat (de teekeningen en de plattegronden, die aan den wand zijn opgehangen) hier aanwezig is. Financiele overwegingen zijn oorzaak, dat men hiermede nog niet verder is gekomen.

Uit een en ander zal u duidelijk zijn, dat in de laatste dertig jaren door besturen en particulieren veel is gedaan tot verbetering en verfraaiing van Zutfen. De vorige spreker heeft opgemerkt, dat dit niet altijd is gedaan met inachtneming van stijl en oudheidkunde, maar in de eerste plaats zijn wij niet altijd vrij, en wat het door den heer T. N afgekeurde model van den Drogenapstoren betreft, het ontwerp daarvan is van Dr. Cuypers, die bij uitstek deskundig is op dit gebied. Dat niet alles aan de idealen der kunst beantwoordt en dat de meesten uwer, die groote steden bewonen, zich over sommige toestanden zullen verwonderen, daarvan zijn wij overtuigd en gaarne zullen we ons aan uwe critiek onderwerpen.

Na dankzegging aan beide sprekers werd de vergadering gesloten en, nu den gemeenschappelijk gebruikten lunch in het „Hotel du Soleil", een wandeltocht door de stad gemaakt. Een diner in de Buitensociëteit besloot dezen dag.

Den volgenden dag werd een bezoek gebracht aan Deventer, waar de deelnemers, onder geleide van den heer J. A. Mulock Houwer, o. a. bezichtigden het Stadhuis, de Groote Kerk en die der Doopsgezinde en Israëlitische gemeenten, de Kon. Deventer Tapijtfabriek, het Arsenaal en de Muntengang.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Naar men vernoemt, zal Baron Van Ittersum, inspecteur aan den waterstaat in de 1e inspectie, met 1 Nov op zijn verzoek, 's rijks dienst verlaten en vermoedelijk vervangen worden door zijn ambtgenoot in de tweede inspectie, den heer Leemans.

Voor de betrekking van inspecteur in de 2e inspectie zou in aanmerking komen de hoofdingenieur Schaebbelie. Dientengevolge kunnen verschillende bevorderingen en verplaatsingen in het corps ingenieurs verwacht worden.

Amsterdam. De Nederlandsche vereeniging van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen, houdt hare 26e vergadering Woensdag 28 September in het gebouw van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen alhier.

Ter tafel komt o. a. het bestuursvoorstel tot toetreding der leden van de Nederlandsche vereeniging van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen als vakafdeeling van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Bij aanneming van dit voorstel wordt de vereeniging ontbonden.

— Bij de firma C. L. van Langenhuysen zag „Het Valkhof te Nijmegen en de nieuwste opgravingen", door D. Konrad Plath, het licht. Van veel waarde zijn de uitmuntend gereproduceerde afbeeldingen in het boek. Op het tegenwoordige Nijmegen van de rivier gezien, den heuvel van het Valkhof, de kapel en de ruïne, volgt een gezicht op het Valkhof, vóór 1795 ('t verwoestingsjaar) door Hendrik Hoogers getoekend (in het Museum te Nijmegen bewaard), en een teekening van het Valkhof door Waterloo (midden 17e eeuw). Deze laatste teekening, welke in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam berust, geeft den Burcht van het noordoosten te zien, dus van een zijde, welke in den loop der eeuwen zeer vele veranderingen heeft ondergaan. Eindelijk geeft het boek nog de reproductie, met uitvoerige bespreking, van een plattegrond van het Keizerlijk Paleis, in het Rijks-archief te Arnhem gevonden en ± 1725 geteekend. Het is het eenige grondplan, dat men tot heden kent.

Delft. Vanhier wordt aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* het volgende geschreven:

„Onder mededeeling dat er verschil van gevoelen bestaat in het college van Burg. en Weth. over de vraag, of zal worden overgegaan tot algeheele afbraak en wederopbouw dan wel alleen tot herstelling van de vastbesproken bokspitsen van den Oude-Kerktoren, heeft het Dagelijksch Bestuur onzer gemeente eene missive tot den Raad gericht, waarin de stand van wat alsnog eene ingewikkelde questie is geworden, wordt uiteengezet.

„Ingevolge het besluit van den Raad, op 27 Mei jl. genomen, is door B. en W. van den gemeente-architect een begrooting gevraagd van de kosten, verbonden aan de uitvoering der werken, vermeld in het door de deskundigen uitgebracht rapport.

„De gemeente-architect begroot de kosten van herstelling volgens het plan der deskundigen op ± 25,000; met de reeds uitgegeven ruim ƒ 3800 zou dus de totaal-uitgaaf ongeveer ƒ 28,800 bedragen. Geheele vernieuwing der vier spitsen, welke bij de volstrekte zekerheid omvent den omvang van het werk eene juistere raming mogelijk maakt, begroot de architect thans op ƒ 31000.

„Het is vooral de risico in de uitvoering van het reparatiewerk, die bij het gering verschil in de kosten, de commissie van bijstand genoopt heeft B. en W. aan te bevelen algeheele vernieuwig voor te staan.

„Tegen deze algeheele vernieuwing is in het college van B. en W. aangevoerd, dat de kosten van herstel, om met vernieuwing gelijk te staan, dan toch nog ƒ 2000 de raming kunnen te boven gaan, en het zou toch kunnen blijken dat de inwendige toestand der spitsen beter is dan gedacht wordt; voorts dat de door onn Raad zelven aangewezen deskundigen volledige vernieuwing niet noodig achten.

„Ten slotte zeggen B. en W.: „Men mag verschillend denken over de architectonische waarde van het oude gebouw, tot sloping mag niet dan in geval van noodzakelijkheid, welke hier ontkend wordt, overgegaan worden. Wellicht ware, als elders, ook hier in geval van restauratie rijkssteun te bekomen."

Assen. Door Burg. en Weth. is voor de vacante betrekking van directeur der gasfabriek de volgende aanbeveling opgemaakt: 1. N. de Boer, 2. H. W. van Rossum, 3. A. A. Altinq, respectievelijk directeur der gasfabriek te Zaltbommel, Schagen en Schoonhoven; de benoeming zal Dinsdag plaats hebben.

Sluis. Het huis dat aan de marktzijde tegen het stadhuis gebouwd is en daardoor de geheele herstelling van het fraaie raadhuis in den weg stond, is door de gemeente aangekocht geworden. Hierdoor is het mogelijk het stadhuis geheel te restaureeren, een werk, dat onder de dagelijke leiding van den heer J. A. Frederiks, rijks-architect te Middelburg, in goede handen is.

— Omtrent de deelneming van Nederland aan het Congrès de l'Art Public te Brussel, meldt men ons daar:

De Nederlandsche regeering zal door Dr. P. J. H. Cuypers vertegenwoordigd worden. Ook zenden enkele groote gemeenten hunne afgevaardigden. Rotterdam zal bijv. een deskundige zenden, wiens naam hier nog niet bekend is, en uit Amsterdam komt de wethouder van openbare werken.

Voorts zullen uit Nederland o. a. komen de heeren Jos Cuypers, Jhr. Victor de Stuers, en Dr. Hofstede de Groot.

(*N. R. Cr.*)

— Aflevering 9 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht) bevat:

Bijgoed, door J. Staring. — De elektrische cain (zagtjes) in London, door Dr. A. van Hennekeler. — De waterstofvoltameter op het aanstaande congres te Como, door H. A. Naber. — Schetsen uit Zuid-Afrika, door Mimosa. — De nieuwe bereiding der vloeibare lucht en haar toepassingen, door Dr. L. Bleekrode. — De oorspronkelijke bewoners van Suriname, door J. F. Pool. — Een laatste opmerking over de Coherer-werking, door Dr. L. Bleekrode. — Boekaankondiging. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

ontslagen op verzoek, eervol uit 's lands dienst, de waarnemende architect 1e kl. H. J. van der Linden;

gedetacheerd naar Java de opzichter 1e kl. J. K. C. Fehr, oerstaanwezend waterstaats-ambtenaar in Atjeh.

— Bij koninklijk besluit is A. Mondt Jr., tot 's-Gravenhage, met ingang van 1 October benoemd tot opzichter bij de landsgebouwen.

— Bij koninklijk besluit zijn benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau jhr. J. P. E. Hoeufft van Velsen, bouwkundig ingenieur, intendant der koninklijke paleizen, te 's-Gravenhage, en jhr. C. C. Th. Six, civiel-ingenieur, adjunct-intendant dier paleizen, te Amsterdam.

— De heer J. J. Delia, architect en voormalig bouwkundige van wijlen Koning Willem III, is te 's Gravenhage op 81-jarigen leeftijd overleden; in den ouderdom van 73 jaar overleed alsnar de heer W. T. Vogelzang, gepens. ingenieur 1e kl. in Indië.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen is ontslag verleend, onder toekenning van pensioen, wegens leeftijd, aan den heer M. J. van Duijl, oerstaanwezend ambtenaar, ingaande 1 October a. s.;

benoemd tot adjoint adjunct-ingenieur de heer W. H. H. M. Berentzen.

— B. en W. van Gouda benoemden den heer W. Vetter Jr. tot inspecteur der bouwpolitie.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Een electrotechnisch ingenieur en een werktuigkundig teekenaar. Adres met opgaaf van werkkring, vorl. salaris enz., lett. G P C 512, Vlaanderen's Advertentiekantoor, Amsterdam.

— Waterbouwkundig opzichter te 's-Gravenhage. Salaris ƒ 90 à ƒ 110 per maand. Adres lett. G S, Bureau van *De Ingenieur*.

— Opzichter bij de bestrating te Stompwijk. Adres den bouwk. D. Audier te Voorburg.

— Leeraar in de burg. en schoone bouwkunst en bouwk. teekenen, aan de Kon. Militaire Academie te Breda. Jaarwedde ƒ 2200 à ƒ 2800. Vereischten zijn diploma's voor civiel of bouwkundig ing. of alleen bouwkundig ing. Adres den Gouverneur der Kon. Militaire Academie te Breda. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Koperslager P. G. aan eene fabriek in Twente. Adres lett. C A, Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Assistent voor waterbouwkunde aan de Polytechnische School. Jaarwedde ƒ 1200. Adres den hoogleeraardirecteur J. M. Telders te Delft.

— Practisch ervaren dagel. opzichter, voor den bouw eener school en onderwijzerswoning. Salaris ƒ 80 per maand. Adres lett. B. H., Bureau dezes. (*Zie advert. in dit no.*)

— Directeur der stedelijke gasfabriek en der drinkwaterleiding te Schiedam, op een jaarwedde van ƒ 3000, met opklimming tot ƒ 3500, benevens vrije woning, licht, brandstoffen en water der drinkwaterleiding. Sollicitatiestukken in te zenden aan den Burgemeester vóór 10 October a. s.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken. leeft. 32 j. sal. ƒ 100 p. m. of hooger.			
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„ 25	„ „	75 „ „
3. Uitv. of B. Opzichter	„ 29	„ „	90 „ „
4. B. Opzichter	„ 46	„ „	100 „ „

ADVERTENTIEN.

Gevraagd

met 1 October **een practisch ervaren DAG. OPZICHTER** voor den bouw van een School en Onderwijzerswoning. Salaris **ƒ 80** per maand. Brieven met opgaaf van leeftijd en afschrift van de vereischte getuigschriften franco onder letter B H aan het Bureau dezer.

Koperslager

wordt *GEVRAAGD*, P. G., aan een **fabriek in *TWENTE*.** Brieven, getuigschriften en, zoo mogelijk portret, welke gerestourneerd worden, in te zenden onder letter C A aan het Bureau dezer.

Koninklijke W.-I. Maildienst.

AANBESTEDING

Op ***Woensdag 28 Sept. 1898*** zal in het Koffiehuis „De Roode Leeuw" (*Vijgendam*) te **3** ure worden aanbesteed:

Het verbouwen van de bestaande tribune op den steiger van de W.-I. Maildienst tot bergloods, met de levering van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestek is ad **ƒ 0.50** te verkrijgen ter Stoomdrukkerij van ROELOFFZEN en HUBNER, N.-Z. Voorburgwal te *Amsterdam*.

Inlichtingen geven de architecten A. L. VAN GENDT en ZONEN.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag 1 October e. k.**, des namiddags ten **2** uur zal door den Heer J. DE JONGSTE te *Strijen*, in het logement van den Heer A. VERMEER te *Strijen* worden *AANBESTEED:*

Het wederopbouwen van een Bouwmanswoning met annex Graanschuur, op het terrein gelegen in den polder de Oude Klem onder genoemde gemeente (met uitzondering van Verf- en Smeewerk).

Bestek en teekening liggen ter inzage van af Donderdag 22 September in genoemd logement.

Aanwijzing in loco op den dag der aanbesteding des voormiddags ten 10 uur, door den architect T. LAMMERS te *Strijen*, bij wien tevens de vereischte inlichtingen te bekomen zijn.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **86 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke **rabat.**

VAN OMMEREN & Co., GROOTHANDEL **Spiegel-Vensterglas, Verfwaren.**

ARNHEM.

GEORNAMENTEERD GLAS.

Dobb's Patent Scoriae Paver Cy.

ROTTERDAM. **Kantoor BOOMPJES 82.**

Levert SCORIAE PAVERS voor Straten en Wegen, ook bijzonder geschikt **voor Fabrieken.** Dit materiaal vormt een zuiver gelijke doch stroeve oppervlakte, waarover de zwaarste voertuigen met weinig geraas passeeren.

Bij de Dobbe's Patent Scoriae Pavers worden de bollen, die bij de Oude **Scoriae Blocks voorkwamen, vermeden.**

Rapporten en Attesten van Heeren Gemeente-Architecten worden gaarne verstrekt. Monsters op aanvrage kosteloos verkrijgbaar.

TROTTOIRBESTRATING.

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.

CREOSOTEEREN, BURNETTEEREN, KYANISEEREN } **op strengste keur.**

GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.

HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

SPECIAAL INGERICHT voor LIJSTWERK.

Stoomtimmerfabriek „De Arend".

C. BRUIJNZEEL & ZONEN. - Rotterdam.

Hier te lande bekroond: **VEENDAM, WINSCHOTEN, UTRECHT, DORDRECHT.**

UTRECHTSCHE ASPHALTFABRIEK.

Firma STEIN en TAKKEN.

Leveren en fabriceeren **prima ASPHALTDAKPAPIER** in **alle Merken,** 't **beste** en **goedkoopste** dat er bestaat.

ASPHALTDAKLAK, ASPHALTMASTIK, CARBOLINEUM, ASPHALT-ISOLEERPLATEN, enz. Maken **Dakbedekkingen van Asphaltpapier,** kant en klaar onder **jarenlange garantie.** Maken **Lawn Tennisbanen, Doorschieeren, enz.**

Echte Vulcan Houtcement Cement Mastik Dakbedekkingen

met **10 jaren garantie. Honderden** reeds door het **geheele land** gemaakt en **alle** tot **volkomen** tevredenheid, waarvan bewijzen voorhanden.

Directe levering. Concurreerendste prijzen.

GEBR. HESSE, Damrak 68,

AMSTERDAM.

Leveren complete **CLOSETINRICHTINGEN.**

„ „ **BADINRICHTINGEN.**

WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.

Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijscouranten aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845

's-GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Goedkoopste Bevloering.

Het beste en goedkoopste adres voor MOZAIEK en EFFEN CEMENTTEGELS is

A. OOSTHOEK & ZOON.

te Alfen a/d. Rijn.

Vraag dezenblaat en prijsen, gratis en franco.

DE LINT & Co.

Rotterdam.

Nieuwe Haven 39.

VLOER- en WANDTEGELS.

Depôts { MINTON HOLLINS & Co. VILLEROY & BOCH.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,

ENSCHEDE.

Globe, Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN**, PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz. HANDEL in **Wand- en Muurtegels**, Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

HYDRAULISCH GEPERSTE

Geruite Trottoirtegels

en

IJZERHOUDENDE

vlakke Trottoirzerken

de **beste bestrating** voor Trottoirs, Pakhuizen, Pleinen, Spoorwegperrons etc.

Uitsluitend verkrijgbaar bij:

G. F. DEURVORST.

Boompjes No. 82.

ROTTERDAM.

Prijsopgaven en monsters worden op aanvraag gaarne kosteloos verstrekt

Machinale Jalousiën Fabriek

voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen. ruimen voorraad.

S. BRUIGOM, Arnhem

De Stoomverffabriek VAN Gebr. HÜSÜNG, Beverwijk,

Levert 1e kwaliteit **Grond-** en **Stand-Olieverf** in bussen van 5 — 2½ — 1 — ½ Ko.

Wederverkoopers gevraagd.

„ANTI-STONE". Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.

Groote Kolenbesparing.

VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

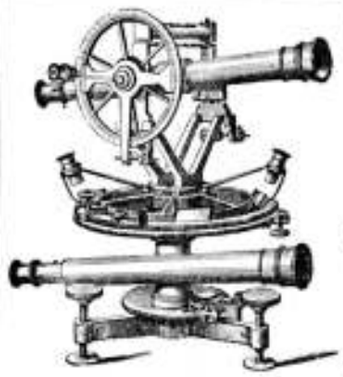

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde

Peilschulen.

WEEGWERKTUIGEN.

ROLLUIKEN van *hout* en van *staal*, in verschillende *constructiën.* Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij

W. H. H. SCHOLTE,

Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

B. HOLSBOER.

Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.

Bakens, Rotatie- en Industrie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

J. DE KOK.

Speciaal adres voor Belgische Stucadoor- en Duitsche Model Albastgips. PORTLAND CEMENT.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Alleen-Verkoop voor Amsterdam van **Pappoleum** en **Pappoleum Behoud.**

Mastoor en Monsterzaal:

Rozengr. 60. AMSTERDAM.

W. J. WEISSENO,

Nieuwendijk 111, Amsterdam.

Fabriceer^t. GELIJKE DUIMSTOKKEN, Twee- en Vijf Meterlatten, STALEN MEETKETTINGEN, Bakens, Jalons, KOPEREN EN STALEN **Peillijnen, Peillooden, Peilstokken, *PEILSCHALEN enz.* Magazijn van Passerdoozen,** TEEKENBEHOEFTEN ***en Optische Instrumenten,*** **EQUERRES, PRISMA'S enz.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 40. ZATERDAG, 1 October 1898.

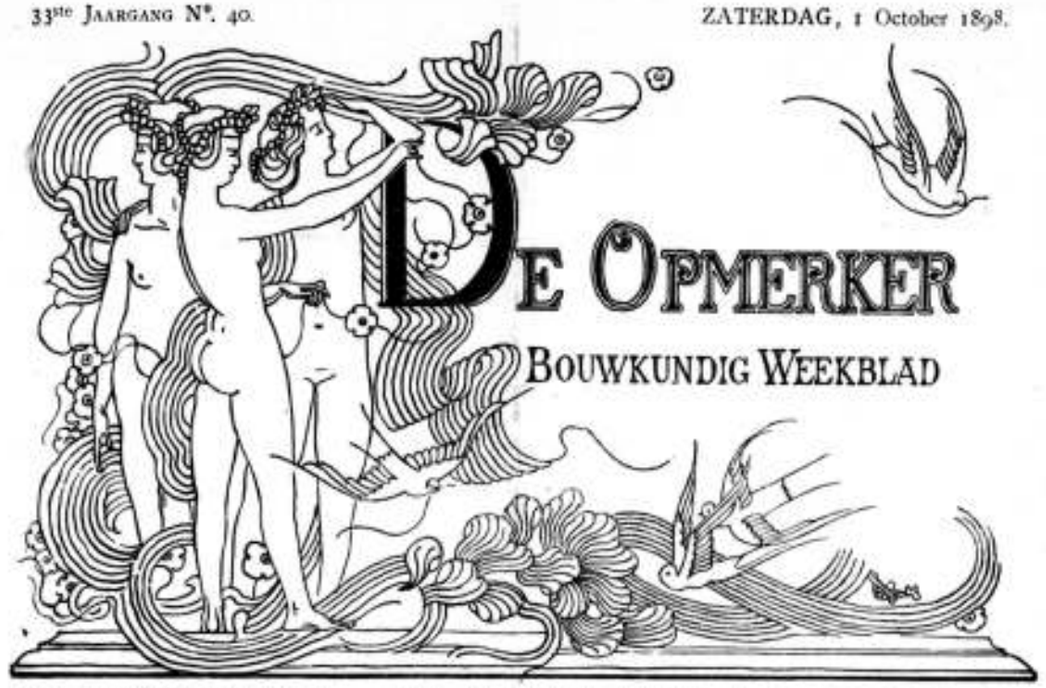

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland f 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling f 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling f 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van zaakbestellingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afmeterlijke nommers met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

NIEUWE KUNST.

In ons vorig nummer gaven wij eene afbeelding van een paviljoen op de Jubileums-tentoonsteling te Weenen. De gebouwen dier expositie verdienen zeker de aandacht van onze architecten. Te Weenen is men er verrukt of verontwaardigd over, al naar mate de nieuwe of de oude kunst zich in de gunst van den beoordeelaar verheugt.

Zie hier de meening van een der bewonderaars. „De nieuwe kunst is er! Zal men haar overal met vreugde begroeten? Misschien zijn er velen, die nooit naar haar verlangd hebben, misschien beantwoordt zij niet aan de voorstelling, die anderen zich van haar maakten. Een tentoonstelling was de aanleiding tot haar komst; zij blijft buiten in het Prater en heeft al, voor dat zij kwam, beloofd, dat zij na zes maanden weer haar afscheid zou nemen. In vroeger eeuwen wist men van geen tentoonstellingen. Toen de architecten der 19e eeuw, die zonder voorbeelden uit vroeger tijden niets konden voortbrengen, expositiegebouwen moesten ontwerpen, liet het verledene hen in den steek. De ingenieur stak hen de loef af. Maar zij haalden hun schade in, door nu eens een Grieksche tempel, dan weer een middeleeuwsch kasteel tot in de kleinste bijzonderheden van hout en pleister na te bootsen. In den tempel werden dan machines uitgestald, in het kasteel kregen de nieuwste hulpmiddelen, bij het onderwijs in gebruik, een plaats. Zulke gebouwen waren niets meer dan goed gelukte grappen; maar de beste grap verliest haar aardigheid, als zij te dikwijls wordt verkocht. Zoo was men gedwongen, ditmaal wat anders te doen. Men besloot, het publiek niet langer voor den gek te houden. Het doel, waarvoor de gebouwen gesticht werden, wilde men ook in de architectuur doen zien. Die architectuur moest uitdrukken, dat hier geen werk voor de eeuwigheid, doch slechts voor den duur der tentoonstelling was bedoeld. De kunstenaar wilde zijn materiaal beheerschen, wilde geen surrogaten aanwenden. De vormen zouden in overeenstemming zijn met wat daarbinnen was tentoongesteld. Van schoonheid zou eerst sprake wezen, als aan de genoemde voorwaarden voldaan was. Niet alle gebouwen der Jubileums-tentoonstelling zijn even geslaagd. Maar de Weeners kunnen nu een keus doen. Men kan verwachten, dat zich dezen zomer een algeheele ommekeer in den smaak van het publiek zal openbaren. Zij, die tot dusverre als baanbrekers voor de nieuwe kunst slechts doornen op hun pad vonden, zullen zich nu de algemeene waardeering niet zien ontgaan."

Nu de opinie van een der verontwaardigden.

„Men houdt ons voor den gek, als men ons wil wijs maken, dat wij nu een nieuwe kunst verkregen hebben. Of wat ons vertoond wordt wel nieuw is kan worden betwijfeld; zeker is, dat het met kunst niets uitstaande heeft. Eenige jongelieden hebben elkander het hoofd op hol gebracht. Tot dusver was hun wederzijdsche ophemelarij tamelijk onschuldig, en het publiek bleef er buiten, zoo dat het er zelfs niets van bemerkte. Maar thans, nu die jongeheden, de hemel weet hoe, erin geslaagd zijn, voor de tentoonstellingsgebouwen de mannen van naam als ontwerpers te verdringen, dient hen een „halt!" toegeroepen te worden. Hoe zou Weenen er wel uit gaan zien, als aan deze waanzinnigen gedurende een tiental jaren eens de vrije hand werd gelaten! Men is nu gewaarschuwd, dat is althans iets. En gelukkig zullen te November de wanstaltige bouwproducten nog gauwer verdwijnen, dan zij werden opgericht."

***

De boven aangehaalde meeningen zijn afkomstig van personen, wier naam te Weenen een goeden klank heeft. Men ziet eruit hoe verschillend er over de tentoonstellingsgebouwen geoordeeld wordt.

Dat de „nieuwe kunst" te Weenen nu uitgevonden zou zijn, kan moeilijk worden toegegeven. Het „uitvinden" van een kunst is, althans waar het architectuur geldt, een onmogelijkheid. Ook in vroegere eeuwen is maar bij hooge uitzondering de naam van een persoon aan een stijl verbonden. En ook zelfs dan zijn voor den ernstigen onderzoeker de banden, aan het verledene vastgeknoopt, duidelijk genoeg te zien.

De gebouwen te Weenen bestaan, als die van vele tentoonstellingen der laatste jaren, uit hout en pleister, hier en daar ook uit ijzer, welks constructieve beteekenis echter niet op bijzondere wijze is geaccentueerd. Het door ons afgebeelde paviljoen, dat van het „verkeer", wordt als het meest geslaagde beschouwd. Zijn stijl herinnert aan die der gebouwen van Spaansch Amerika, die tegenwoordig in het westen der Vereenigde Staten weder zoo gaarne wordt toegepast. De eigenaardigheden van dezen stijl, dien men in de Amerikaansche bouwkundige tijdschriften goed kan bestudeeren, zijn vlak pleisterwerk voor de muren, sterk overspringende, dikwijls als een half gewelf gevormde kroonlijsten en eigenaardig barokke lijnen aan deuren en vensters. Vooral in Californië, en in het bijzonder Santa Maria de los Angeles, nu eenvoudig Los Angeles geheeten, zijn gebouwen in dezen trant niet zeldzaam.

De bovengenoemde eigenaardigheden vindt men in de schepping der architecten Fabiani en Bauer alle terug. Het zou ons dan ook niet verwonderen, indien zij de Amerikaansche werken, hetzij door eigen aanschouwing, hetzij uit afbeeldingen kenden. Om het feestelijke, dat een tentoonstellingsgebouw behoort te hebben, niet achterwege te doen blijven, is het bovengedeelte van den gevel, waar zich de ramen bevinden, als fries behandeld, en, met de kroonlijsten, in levendige kleuren beschilderd. Deze beschildering beantwoordt slechts ten deele aan de eischen, die de aanhangers der „nieuwe kunst" plegen te stellen. De lijsten, met haar eigenaardige golflijnen, blijven binnen de grenzen, die het vlakke ornement bepalen; de gekleurde basreliefs daaronder evenwel zijn uit een oogpunt van rationeele constructie niet wel verdedigbaar. Doch de ontwerpers hebben de „redegevende kunst" als iets ten eenenmale verouderds beschouwd. Wie meent ,dat de nieuwe stijl op constructieve grondslagen moet worden opgetrokken, zal zich daarom door het paviljoen teleurgesteld voelen. Want de materialen, waaruit het geheel bestaat, zijn volstrekt niet tot uitdrukking gebracht. Men ziet slechts de gipsbekleeding, doch van de stijlen en liggers, zonder welke het pleister geen stevigheid zou hebben, is niets te bespeuren. Zoo is het effect ten slotte dat van een bouwwerk in steen uitgevoerd. De grilligheid van den Amerikaansch-Spaanschen barokstijl is waar te nemen aan de zonderling gebogen lijnen, die de hoeken der deur- en vensteropeningen vormen. Ook de luifel boven den hoofdingang en de gebogen drempels der deuren zijn vrij wel 18e eeuwsch.

Tamelijk banaal, en niet in overeenstemming met het overige is de wijze, waarop de middenpartij werd gedecoreerd. De weinige heraldieke wapenschilden, de door de lijst omhooggaande vlaggemasten, de lauwerkransen met „1848" en „1898", de bekronende Napoleontische adelaars, de bloemvazen, dit alles zijn motieven, die tal van malen in de 19e eeuw met meer of minder succes werden gebezigd.

Het paviljoen der „welvaart" is naar een ontwerp van E. von Gotthilf gebouwd. De beginselen, waarvan deze architect uitging zijn vrij wel dezelfde, als die door de beide reeds genoemde in toepassing gebracht. De constructie speelt geen rol. Hier is de nadruk vooral op de middenpartij gelegd. Die middenpartij bestaat uit een ellipsvormige poortopening, door een ellipsvormige lijst afgedekt. De beide imposten zijn bijna geheel onversierd gelaten. Alleen aan de dagzijden, die naar den binnentredende zijn toegekeerd, werden twee tamelijk ordinaire cartouches op de hoeken aangebracht. Een vlakke, haast niet voorspringende band werd in plaats der impostlijst ontworpen; hij zet zich, een weinig versmald, om de boogopening voort. De breede fries, die tusschen de twee bogen overbleef, is gevuld met een beschildering, die, wat haar hoofdconceptie aangaat, ons aan het groote binnendetail van Cordonnier's beursontwerp voor Amsterdam doet denken. Onze lezers weten misschien wel, dat deze bouwmeester het motief eenvoudig had overgenomen uit de groote zaal van het Trocadero-paleis te Parijs. Misschien heeft de Weener architect wel uit diezelfde bron geput. Het schilderwerk der fries is, om toch vooral modern te zijn, in den trant der 15e-eeuwsche Italianen behandeld. Op de sterk voorspringende lijst, die de bekroning vormt, zijn vijf palmetten, buiten alle verhouding met het overige, geplaatst.

In de boogopening is een portiek, dat al in zeer weinig verband daarmede staat. De twee pijlers zijn Louis XVI, de bekroningen der beide zijingangen doen aan het Spaansche „plateresco" denken, de bekroning van den middeningang is versierd met een Vlaamsche cartouche.

Het zonderlingste van alles zijn evenwel de beide torens, die het geheel flankeeren. Beneden zijn zij nog tamelijk gewoon, en van twee ramen voorzien, zooals men ze bij ons ongeveer in 1780 maakte. Maar dan begint de „nieuwe" stijl. Eerst komt een grilligo balustrade, dan springt het muurvlak terug en gaan de torens rechtstandig omhoog, slechts op de hoeken van groote „chanfreins" voorzien. Tusschen die afschuiningen zijn telkens zeven vierkante vakjes met zonderlinge ornementatie aanwezig.

Het bovendeel van de torens vertoont vier hoekpijlers, met uitgebouwde galerijen daartusschen. Bij deze galerijen scheen de vinding van den architect uitgeput; het is ook mogelijk, dat er geen geldmiddelen meer aanwezig bleken. Want boven de galerijen werden wat houten naar buiten gestoken, op de manier van een Rotterdammer steiger zonder planken. De pijlers werden niet voortgezet maar met reusachtige busten, wel twee meter hoog, en sprekend gelijkende op de gapers, die onze drogisten plegen uit te hangen, tot een even ontijdig als onverwacht einde gebracht. Het is te begrijpen, dat een gebouw als dit velen een glimlach op de lippen brengt, en dat anderen zich ergeren over een „kunstenaar" die dus een loopje met hen neemt. Wij zullen trachten, onzen lezers een afbeelding van dit bouwwerk onder de oogen te brengen.

De architect L. Baumann (niet te verwarren met den reeds vermelden Bauer) heeft het paviljoen der „beschaving" ontworpen. De groote tempel te Olympia heeft dezen bouwmeester ongetwijfeld voor den geest gestaan, toen hij zijn eerste schets ten papiere bracht. Maar daar zat natuurlijk niets van „nieuwe kunst" in. Hoe dit te verbeteren? De heer Baumann wist raad. Hij gaf aan de fries ongeveer een vierde van de hoogte van den tempelgevel, hij plaatste de zuilen twee aan twee onder de verzwaarde architraaf, deed ze tot smalle vierkante pijlertjes met enkele beginselen van kapiteelen en cannelures slinken, en verving de uiterste door zware, als uit graniethlokken ongestapelde pylonen, met een Louis XVI bekroning daarop. Daarnaast nog niet tevreden versierde hij

iederen pyloon van onderen met een masker van wellicht anderhalve meter hoogte, plaatste hij op het fronton een acroterie van twee meter hoog, en vulde hij de reuzenfries met twee vierkante vakken, flankeerend een Louis XVI motief, door een reuzenvleermuis gedragen, en met de nieuwe-kunst letters „BILDUNG" prijkende. Het tympan, boven dit woord plotseling met een deel van de fries vergroot, werd gevuld met schilderwerk; het sujet verbeeldt een heer in zwemcostuum, die een dame, in „teagown" een bezoek brengt, en blijkbaar met open armen wordt ontvangen. Uit deze beschrijving valt reeds op te maken, welk een zonderling gebouw hier is verrezen. Een afbeelding zou nog meer details, o. a. de takken, op de pylonen aangebracht, tot hun recht doen komen.

Misschien het vreemdste bouwwerk op de geheele expositie is het „proeflokaal" van de Pilsenetzerbrouwerij. Het kondigt zich in het daarop geplaatst opschrift aan als „kostloge", een woord, dat op een Nederlander een ietwat ongewonen indruk maakt. En niet minder ongewoon is de architectuur. De gevel is in hoofdzaak een plat vlak, dat van boven een onzekere afsluiting heeft, die aan een door onbedreven hand zonder behulp van een passer getrokken halven cirkel doet denken. In het midden van den gevel bevindt zich een gat, dat zoowel voor deur als venster dient. De luifel daarboven, waarop de bestemming van het lokaal is geschilderd, moet blijkbaar als een hors-d'-oeuvre, dat niet bij het ontwerp behoort, worden aangezien. Want zij is op hoogst ongemotiveerde wijze tegen het gevelvlak aangeplakt, zonder dat zelfs ook maar met de geschilderde fantaisieboomen het minste rekening werd gehouden. De bloemen dezer boomen steken eenigszins grappig boven de luifel uit.

In de bekroning ziet men een reusachtige schilderij à la Toorop. Een juffrouw met zeer magere armen, doch overigens nog al gevuld, balanceert met een glas vol bier. Uit dit bier komen de bekende lijnen, die nu eens geluiden, dan weer geuren voor het oog zichtbaar moeten maken. Al munt nu bier niet juist door zijn reuk uit, hier is toch blijkbaar geur bedoeld, want de lijnen raken den neus van een tweede juffrouw. Naast dit fraaie schilderstuk zijn een paar Renaissance pinakels aangebracht. Als bouwmeesters worden Tropf en Possenberg, als schilders Kurzweil en List genoemd. Zou men hier aan een mystificatie moeten denken? Als bij ons te laden bv. de architecten Sukkel en Moppentrommel, de schilders Kortswijl en List zich aan het geacht publiek voorstelden, zou menigeen gelooven, beetgenomen te worden.

***

Uit het bovenstaande valt zeker op te maken, dat, wat nu te Weenen als „nieuwe kunst" wordt aangeboden, een zeer ephemeer karakter heeft. Een bepaald beginsel, het zij dan aan de constructie of aan de bekleeding daarvan ontleend, is niet waarneembaar, of men zou de zucht om de goê gemeente tot elken prijs verbaasd te doen staan, een beginsel moeten willen noemen.

Wij kunnen in deze tentoonstellingsarchitectuur niets anders dan „goed gelukte grappen" zien. En het publiek is er ditmaal ingeloopen. Wij zullen de laatsten zijn, om deze grappen af te keuren; nu het een tentoonstelling geldt, waarvan over weinig weken niets meer aanwezig zal zijn, vinden wij het wel aardig, dat er eens wat leven in de brouwerij wordt gebracht.

Het bedenkelijke van de zaak is, dat vele jongeren de grappen voor ernst opnemen, en dat zij zelfs in genoede nieenen, dat de „nieuwe kunst" nu het levenslicht heeft aanschouwd. Gesteld, dat dit de „nieuwe kunst" ware, hoe lang zou zij duren? Wij gelooven geen twee jaar, om dan weer door iets nog nieuwers vervangen te worden.

Zal er werkelijk een nieuwe richting in de architectuur komen, dan dient er naar een beginsel, een ernstig beginsel gezocht, waaruit die haar uitgang neemt. Is dit beginsel niet te vinden, dan kunnen wij lang wachten, eer wij iets blijvends zullen aanschouwen. De dolle jacht naar het nieuwe is tot dusverre niets anders dan een wedstrijd in de buitensporigheid.

TWEE BOUWMEESTERS NIET HERDACHT.

Wie gemeend mocht hebben, dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in hare vergadering te Zutfen hulde zou hebben gebracht aan Jacob van Campen en Pieter Post, beiden in 1598 geboren, is bedrogen uitgekomen. Zutfen's burgemeester behoort tot die teleurgestelden.

En waarom is de herdenking, althans van Jacob van Campen, achterwege gebleven? Omdat de Secretaris der Maatschappij er niet in geslaagd was, zekerheid omtrent den datum en de geboorteplaats van den Amersfoortschen Nachtegaal te verkrijgen. Doch in die onzekerheid staat gezegde Secretaris niet alleen. De aanwezige bescheiden moeten met kritisch oog getoetst worden, en dan blijkt het ongetwijfeld, dat Haarlem het meeste recht heeft, om zich op Jacob van Campen als uit zijn schoot geboren, te verheffen. Of de dag van 's meesters geboorte wel ooit gevonden zal worden, is boogst onzeker.

Evenwel, wat doet dit alles eigenlijk ter zake? Mocht de Maatschappij Jacob van Campen en Pieter Post niet herdenken, omdat hun geboortedatum niet bekend is? Een zonderlinge uitvlucht. Er zijn dronken genoeg aan den disch ingesteld, hulde is gebracht aan tal van personen, van wie in 2198 misschien nog minder geweten zal worden dan van hunne 17e-eeuwsche voorgangers. Een woord van dankbare herinnering aan Van Campen en Post ware daarbij zeker niet misplaatst geweest.

VERGUNNING TOT BOUWEN.

In onze nommers van 23 en 30 Juli jl. werden de stukken opgenomen, door Burgemeester en Wethouders van Rotterdam gewisseld met D. Veldhuizen, die het voornemen te kennen gaf in den Varkenoordschen Polder 166 arbeiderswoningen te bouwen en, daarin door de jongste toepassing der verordening op het bouwen verhinderd, zich ten slotte tot den Gemeenteraad wendde om steun voor zijne plannen te vinden.

Wij brengen in herinnering dat B. en W. — van oordeel zijnde, dat eene behoorlijke voorziening in den afvoer van hemel- en menagewater niet anders mogelijk is dan door afvoer naar de rivier ,— eischen stelden, die niet alleen met de bouwverordening in strijd, maar ook onuitvoerbaar zijn, doch waarvan getracht werd de uitvoerbaarheid aan te toonen door het verwijzen naar de door de Gemeente uitgevoerde ophoogingen op Feijenoord. Adressant wijst erop dat de bouwverordening toelaat straten op R.P. aan te leggen en eene ophooging tot 4.25 M. + R.P. onmogelijk is; voorts dat het beroep van B. en W. op Feijenoord geen steek houdt en bovendien onjuist is, dat zijne tuingronden bedorven en zoowel de bouwkosten van de woningen als het onderhoud van straten en riolen buitensporig hoog zouden worden. Bo-

venden bestrijdt adressant het recht van B. en W. om het afvoeren van menage- en hemelwater in de polderslooten op grond van de vigeerende verordeningen te verbieden, smeekt als het ware hem gelegenheid te geven zijne rioolen op die van de Gemeente te doen uitmonden of wel tijdelijk te vergunnen wat allen bouwondernemers vóór hem werd toegestaan, — n. l. om beer- en zinkputten te maken en het bezonken rioolwater in de slooten te doen vloeien, — ontneemt aan de alarmkreet „wacht u voor toestanden van vervuiling als thans nog in Kralingen bestaan" alle beteekenis en roept ten slotte de hulp van den Gemeenteraad in om de eischen van B. en W. binnen de grenzen der bouwverordening te brengen of ze tot het redelijke te beperken.

Toen het adres van Veldhuizen in de vergadering van den Gemeenteraad van 21 Juli inkwam, hebben B. en W. den wensch van den Raad voorkomen door zonder dralen het geven van inlichtingen aan te bieden.

Brief van het Gemeentebestuur van 2 Augustus 1898:

Adressant tracht het te doen voorkomen, als of wij den eisch stellende, dat hij een polderterrein, waarop hij een groot aantal arbeiderswoningen zou wenschen te stichten, zoodanig moet ophoogen en van een uitweg voorzien, dat rioleering direct naar de rivier mogelijk worde, aan de verordeningen geweld zou hebben aangedaan, in alle geval daaraan eene toepassing hebben gegeven, waardoor een onderneming, ook van algemeen belang, zou worden belet.

Het zal ons, hopen wij, niet moeilijk vallen aan te toonen dat hij dwaalt.

Adressant behoort tot hen, die zich voorspiegelen, dat men nog ieder niet al te ver van de stad gelegen stuk akker-, wei- of tuinland in kostbaar bouwterrein kan veranderen, door er maar huizen op te bouwen, en die vergeten, dat er krachtens het gebruik dat de plaatselijke wetgever van de bij art. 135 der Gemeentewet gegeven bevoegdheid gemaakt heeft, heel wat meer toe noodig is.

Wat de verkeerswegen betreft ligt adressants perceel niet ongunstig: aan de Varkenoordschekade en den Oost-Varkenoordscheweg — binnendijks even beoosten de werf Industrie — maar het ligt op maaivelds-hoogte in dat gedeelte van den Polder, dat door den Spoorweg naar Dordrecht van de meer stadswaarts gelegen helft gescheiden is.

Op dit terrein heeft hij zich gedacht eene arbeiders-wijk: rijen huizen langs west-, noord- en oostzijde van het terrein en op het binnengedeelte 4 naar het zuiden open hoefijzervormige hofjes — samen bevattende 166 arbeiders-woningen, die natuurlijk geleidelijk zouden worden gebouwd, doch er nettertijd volgens zijne voorstelling zeker alle zouden komen, ruimte bevattende voor een bevolking van ten minste 1000 zielen.

De bouwverordening stelt als een der eerste eischen voor den aanleg van zoodanig stratencomplex: de aanwezigheid van riolen aansluitende aan een gemeente-riool; aan dien eisch kan hier niet worden voldaan, ook niet in eene berekenbare toekomst. Immers al is het denkbaar dat riolen bewesten de Spoorbaan eerlang, zij het dan ook niet zonder kostbare werken, in een nieuw bemalingsdistrict zullen kunnen worden opgenomen, beoosten de Spoorbaan bestaat daarop, voor zoover thans te voorzien, allerminst kans. Daarom was het verzoek van adressant om als tijdelijke maatregel in de polderslooten te mogen loozen, voor inwilliging niet vatbaar.

Den eenigen weg waarlangs, zonder het algemeen te schaden, dispensatie van de verplichting tot aansluiting aan een riool te erlangen zou zijn, hebben wij hem toen gewezen: zich een uitpad te verzekeren over den buitendijkschen grond en dan zijn terrein op te hoogen tot zoodanige hoogte, dat de rioolen schot kunnen krijgen naar de rivier; met het bij de bouwverordening voor den grondslag der vloeren op den Linker Maasoever, onder normale omstandigheden voorgeschreven minimale peil, heeft derhalve de door ons genoemde hoogte niets te maken.

Evenzeer dwaalt adressant, waar hij meent, dat polderslooten aan onze verordeningen niet zijn onderworpen. Al moge de Gemeentelijke overheid te eerbiedigen hebben hetgeen waterloop en waterlozing eens polders raakt, uit het sanitair oogpunt is onbetwistbaar de Gemeente ten deze geroepen voor de reinheid ook van polderwateringen te waken.

Dat het toelaten van een wijk, andermaal haar huisvuil en menagewater brengende in polderwater, in strijd zou zijn met het algemeen belang, behoeven wij na de ondervinding ten aanzien van zoovele toestanden, die wij in onze buurt hebben op te ruimen, tegenover U wel niet nader in het licht te stellen.

Dat er arbeiderswoningen worden bijgebouwd, wij juichen het toe, mits het zijn gezonde; doch daarvoor is slechts daar de plaats, waar behoorlijke rioleering en behoorlijke verbindingen bestaan, niet op ieder stuk akkerland aan een sloot. Een zwaar vergrijp jegens het nageslacht zou o. i. gepleegd worden, indien men plannen als dat van adressant tot uitvoering liet komen: te erger, waar wat den een toegestaan is aan anderen niet kan worden geweigerd; en één ongelukkig praecedent ten gevolge zou hebben, dat al zeer spoedig een groot deel des polders met dergelijke hofjes zou zijn bedekt.

Ook het advies dat de Directeur der gemeentewerken in der tijd over deze zaak uitgebracht heeft en waaraan de Commissie voor de plaatselijke werken enz. haar volle instemming heeft geschonken, voor u afdrukkende, meenen wij u te mogen voorstellen, het adres van den heer D. Veldhuizen voor kennisgeving aan te nemen.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

Brief van den Directeur der gemeentewerken.

Onder toezending van het, mij bij uwe apostille no. 350 in handen gestelde adres van den heer D. Veldhuizen, houdende kennisgeving van zijn voornemen tot den aanleg van straten op een stuk bouwland aan den Oost-Varkenoordscheweg, kadaster sectie V. no. 485, en het stichten daarop van 166 stuks werkmanswoningen, met verzoek vrijstelling van eene paalfundeering, voor den afvoer van fecaliën gebruik te mogen maken van het beerputtenstelsel, hemel- en menagewater te loozen in de aan te leggen riolen en die voorloopig (tot aansluiting op het gemeente-riool mogelijk is) in de polderslooten te doen uitloopen, heb ik de eer u het volgende te berichten:

Wanneer het voornemen van den heer Veldhuizen wordt uitgevoerd, zal er ten oosten van den spoorweg in den Varkenoordschen polder eene nieuwe werkmansbuurt verrijzen, waar op een kleine ruimte minstens 1000 personen zullen wonen, en wellicht het dubbele aantal, wanneer woningen met een of meer verdiepingen zullen gebouwd worden.

Het menage- en hemelwater, loozende in de polderslooten, zal aldaar een toestand van vervuiling van het polderwater in het leven roepen, zooals wij dien op het oogenblik nog in Charlois en Kralingen kennen, en waarvoor meer dan een millioen gulden noodig is om dien op te ruimen.

Nog geen jaar zal verloopen of de bewoners van de te stichten buurt zullen bij adres op adres op verbetering door de Gemeente aandringen van den slechten toestand, dien zij zelven in het leven riepen, zooals dit in de laatste weken nog bij herhaling geschiedt door de bewoners van den West-Varkenoordscheweg bij de Hillesluis. De vervuiling zal zich niet alleen beperken tot de onmiddellijke omgeving van de nieuwe buurt, zooals zulks bij de Hillesluis het geval is, maar zal zich later zelfs uitstrekken tot in den Hillepolder bij het nieuw te bouwen stoomgemaal, wanneer de Gemeente de bemaling van den Varkenoordschen polder zal op zich genomen hebben.

Dergelijke slechte toestanden, die wij thans bezig zijn voor schatten gelds te verbeteren, mogen niet meer in onze nieuwe gemeente ontstaan. Met krachtige hand dient vastgehouden te worden aan het stelsel om menagewater en fecaliën van het polderwater te scheiden en niet daarin te doen loozen.

Wij kunnen den Varkenoordschen polder ten oosten van den spoorweg niet met riolen in verband brengen met het rioolstelsel van het bemalingsdistrict in den Hillepolder. Daarvoor worden de afstanden tot het stoomgemaal te groot en is het maken van riolen onder den spoorweg door met te veel bezwaren verbonden. Een derde bemalingsdistrict aan den Linker Maasoever in het leven te roepen, en voor den bouw daarvan een som van plm. ƒ 250.000, benevens voor onderhoud en bediening jaarlijks ongeveer ƒ 10.000 uit te geven — is zeker te duur, wanneer op andere wijze de boveagenoemde scheiding van menage- en polderwater kan verkregen worden en zulks ten koste van degenen, die van de waardevermeerdering willen genieten, wanneer zij wei- of bouwland in kostbare bouwterreinen willen veranderen.

De Gemeente heeft zelf het voorbeeld gegeven, hoe in dergelijke omstandigheden te handelen. Naar gelang de bebouwing van den polder Feijenoord zulks vorderde, heeft zij de gronden aldaar opgehoogd tot dijkshoogte, zoodat de aan te leggen riolen hunnen inhoud direct in de rivier konden loozen. Geen enkel oogenblik zijn aldaar menagewater of fecaliën in het polderwater toegelaten.

Wanneer de Gemeente eigenares was van den Varkenoordschen polder ten oosten van den Spoorweg, zou zij zeker niet anders handelen en het is om die reden, dat ik vermeen, dat zij dezelfde eischen kan en moet stellen tegenover de exploitanten van bouwterreinen aldaar.

Wanneer de heer Veldhuizen zijne terreinen opgehoogt tot 4,25 meter boven R.P. met inbegrip van het binnendijkstalud en den eigendom ziet te verkrijgen van een strook buitengrond, die hem de gemeenschap met de rivier verzekert, dan kan een stratenplan uitgevoerd worden als op nevensgaande teekening is aangeduid en waarbij eene volledige scheiding van fecaliën, menagewater en polderwater plaats vindt.

De gevellengte op dit plan is alleen op het perceel binnendijks 240 meter langer dan op het plan van adressant, dus zeker niet in zijn nadeel.

Zijn die straten zóó aangelegd, dan bestaat er geen bezwaar voor de Gemeente om ze op de gebruikelijke wijze in eigendom en onderhoud over te nemen.

Op grond van het bovenstaande, geef ik u in overweging aan Heeren Burgemeester en Wethouders voor te stellen, aan adressant het volgende te antwoorden:

1o. dat aan het verzoek om geen paalfundeering te maken, niet kan worden voldaan;

2o. dat, ingevolge art. 9 van de Verordening op de Openbare Reinheid, geene loozing van menagewater direct of indirect in het polderwater kan worden toegelaten, en de afvoer van die stoffen slechts kan worden toegestaan direct naar de rivier, en dat daarom zijn verzoek, zooals het is gedaan, niet voor inwilliging vatbaar is en dientengevolge wordt afgewezen;

3o. dat echter, wanneer een stratenplan gevolgd wordt, zooals op nevensgaande teekening is aangeduid, met ophooging van zijn perceel en het binnendijkstalud tot 4,25 meter boven R.P., en een gemeenschapsweg met de rivier wordt gemaakt, er tegen den aanleg geen bezwaar bestaat;

en dat in dat geval heeren Burgemeester en Wethouders bereid gevonden zullen worden, wanneer de straten zullen zijn aangelegd op de bij de Gemeente gebruikelijke wijze, een voorstel aan den Raad te doen, om deze in eigendom en onderhoud over te nemen.

De Directeur der Gemeentewerken,

G. J. DE JONGH.

De Eerste Patroonsvereeniging „Rotterdamsche Bouwkring" ondersteunde het verlangen en de bewerингen van Veldhuizen in twee adressen, die de volle aandacht verdienen. Het eerste luidt als volgt:

De ondergeteekenden: C. M. Droogleever Fortuyn, R. A. van der Linden, A. van Reekum, H. van Vreeswijk, H. Cramer, H. J. Weeldenburg, J. Engel, G. J. Heiman en G. Pelt J.Jzn., te zamen uitmakende het Bestuur der Eerste Patroonsvereeniging „Rotterdamsche Bouwkring" alhier, hebben de eer u kennis te geven, dat bovengenoemde Vereeniging in hare vergaderingen van 1 en 29 Augustus 1898, aan ondergeteekenden opgedragen heeft zich tot u te wenden, naar aanleiding van het adres aan uwen Raad gericht door D. Veldhuizen, dd. 18 Juli 1898, omdat het de Vereeniging niet bezorgdheid vervult, wanneer zij met bedoeld adres in de hand nagaat, den aard der maatregelen die B. en W. nemen, om het openbaar belang te bevorderen.

Vóór dat ondergeteekenden aan u voordragen welke bezorgdheid de vereeniging meent te hebben, wenschen zij, in aansluiting aan de laatste woorden der vorige alinea, in de eerste plaats onomwonden en nadrukkelijk te verklaren, dat de vereeniging ten sterkste overtuigd is, dat B. en W. met maatregelen, zooals zij die nemen tegen D. Veldhuizen en anderen, alléén bedoelen het openbaar belang te dienen, door de uitbreiding van onze Gemeente, uit het oogpunt van stede-aanleg, te bevorderen op zulk een wijze, dat de toekomst van Rotterdam, in hare uitbreiding, aan alle eischen van gezondheid, verkeer en schoonheid kan voldoen; dat onze vereeniging, voor zoover zij het beoordeelen kan, eerbied heeft voor de leiding die daaraan door B. en W. gegeven wordt; en dat onze vereeniging dus, inplaats van de goede bedoelingen van B. en W. tegen te willen werken, ze ten zeerste toejuicht en, met hare bescheiden krachten, ten allen tijde, geroepen of ongeroepen, zal medewerken, om die bedoelingen in de hand te werken, vooral waar het pas geeft, door het warm gesproken woord in eigen kring.

Maar dit neemt niet weg, of beter gezegd juist dit noopt haar, om door ons hare stem te doen hooren nu zij meent, dat de maatregelen door B. en W. tegen D. Veldhuizen genomen, in overeenstemming met wat door hem in zijn adres aan uwen Raad wordt gezegd, onrechtmatig en onredelijk zijn, want de Vereeniging wenscht in eigen kring en daar buiten het gezag van B. en W. te steunen en zij is overtuigd, dat door maatregelen als bovengenoemd, het gezag van B. en

W. niet wordt gesteund, maar integendeel wordt verkleind.

Wat toch is in dezen het geval?

De wet waarborgt ons het recht (B.W. Art. 625), om het vrije genot te hebben van ons eigendom, en daarover op de volstrektste wijze te beschikken, mits men er geen gebruik van make, strijdende tegen de wetten of de openbare verordeningen, daargesteld door zoodanige macht, die daartoe, volgens de Grondwet, de bevoegdheid heeft en mits men aan de rechten van anderen geen hinder toebrenge, alles behoudens de onteigening ten algemeene nutte, tegen behoorlijke schadeloosstelling, ingevolge de Grondwet.

D. Veldhuizen wenscht, op voorschreven wijze, het vrije genot te hebben en te beschikken over zijn perceel in den Varkenoordschen Polder, Kadaster Sectie V, Nommer 435, door daarop woningen te bouwen, en is bereid daarbij te voldoen aan de Verordeningen van uwen Raad.

B. en W. zijn van oordeel dat dit niet overeenkomt met het algemeen belang, en geven adressant nu voor[illegible]ten, of stellen eischen, die niet op de Wet, of de door uwen Raad gemaakte Verordeningen steunen (zie adres van D. Veldhuizen), maar die adressant tevens niet zal kunnen nakomen.

Want de eischen, omtrent ophooging van eigen terrein en binnendijks-talud, en omtrent het leggen van een riool naar de rivier, gepaard met de zeer kostbare fundeeringen en keermuren, uit de ophooging voortvloeiende, zullen de bouwkosten al zoodanig opvoeren, dat de onderneming van adressant geen levensvatbaarheid zal hebben, maar de eisch, omtrent het verkrijgen der beschikking over een strook grond buitendijks aan anderen toebehoorend, heeft adressant niet in de hand, en zoo zal ook het leggen van een riool naar de rivier zeer waarschijnlijk onuitvoerbaar blijken, omdat het terrein van adressant binnendijks ligt, en de bevoegde autoriteiten wel niet zullen toestaan, dat adressant een riool make, of dat het voor zijne rekening gemaakt worde, door den rivierwaterkeerenden dijk, in dezen den Varkenoordschen dijk.

En aangenomen nu, dat adressant alle genoemde bezwaren zou hebben overwonnen, wat zou hij dan verkregen hebben? Een straat met woningen, die 3.25 M., hooger gelegen zou zijn, dan de omringende terreinen (zie adressant's adres).

Gaat het nu werkelijk aan, dat B. en W. dergelijke voorschriften geven?

Dat B. en W. het openbaar belang dienen, 't zij door overreding, 't zij desnoods door dwang, met gebruikmaking van wettige middelen, wie zal 't laken? maar mogen B. en W. het der burgerij onmogelijk maken, gebruik te maken van de rechten, die haar bij de wet gewaarborgd zijn?

Het komt ons voor, dat uwe Raad dit niet zal goedkeuren.

De Raad make onze verordeningen; de Raad blijve onze plaatselijke wetgever; maar hij sta niet toe, dat B. en W. voorschriften geven of eischen stellen, die verder strekken dan de door den Raad gemaakte verordeningen en genomen besluiten, zoodat de rechtszekerheid die de wet ons waarborgt wordt geschaad.

Ten slotte nemen ondergeteekenden de vrijheid, in opdracht onzer Vereeniging, uwen Raad, met bescheidenheid, maar met aandrang te verzoeken, alles aan te wenden wat mogelijk is, om te bevorderen, dat D. Veldhuizen rechtmatig en redelijk worde behandeld.

Hetwelk doende, enz.

Het tweede adres van genoemde vereeniging, van September jl., is te uitgebreid om het in dit nommer op te nemen; de laatste zinsnede is de volgende:

„Ten slotte nemen ondergeteekenden de vrijheid om opnieuw aan uwen Raad, met bescheidenheid maar met aandrang te verzoeken, alles aan te wenden wat mogelijk is om te bevorderen, dat P. Veldhuizen rechtmatig en redelijk worde behandeld."

Verder verzochten vier werkliedenvereenigingen het adres Veldhuizen te steunen en kwam er een nota in van het raadslid Coepijn. Laatstgenoemde zet in den breede, hoewel eenigszins onduidelijk, uiteen op hoe eenvoudige wijze Veldhuizen's plan zeer goed en zonder bezwaren van hygiënischen aard uitvoerbaar is, wanneer, zooals voorheen placht te geschieden, onderling overleg plaats heeft; hoe weinig juist het rapport van den Directeur der Gemeentewerken is; hoe gewenscht het is de gelegenheid niet te laten voorbijgaan om Rotterdam behoorlijke arbeiderswoningen te kunnen verschaffen; hoe onrechtvaardig en onredelijk Burg. en Weth. zich naar zijne meening tegenover adressant toonen. De heer Coepijn eindigt met de volgende stellingen:

10. De ophooging van wegen en bouwgronden in den Varkenoordschen polder tot 4,25 M. + is niet te beschouwen als een gebiedende eisch van het algemeen belang, waaraan een begrip van beginsel verbonden is en kan ook niet worden opgelegd onder de tegenwoordige bouwverordening;

20. Het bouwen van werkmanswoningen, zoo noodig met een bovenverdieping, zal in de praktijk uitvoerbaar blijken te zijn in den Oost-Varkenoordschen polder op den aanwezigen zwaren kleigrond zonder paalfundeering, zoodat daardoor solide en gezonde zoogenaamde vrije werkmanswoningen verkrijgbaar zijn tegen een betaalbaren huurprijs en van betere inrichting dan de stadswoningen;

30. Eene behoorlijke rioleering kan mettertijd aan de oostzijde der Staatsspoorweglijn voor den Varkenoordschen polder, evenals in de andere om- en nabijliggende polders, tot stand komen door samenwerking van het Gemeentebestuur en belanghebbenden bij een ophooging tot plm. 1,50 M. + R.P. en zonder gevaar voor verzakkingen of breken der riolen, waartegen de daar aanwezige grondslag bestand is;

40. Wanneer eventueel een lagere of hoogere rechtsmacht geroepen wordt om zich uit te spreken over een geschil tusschen Veldhuizen en Burgemeester en Wethouders, zal die uitspraak, hoe die ook zij, altijd moeten lijden tot een vermindering van vertrouwen tusschen het Bestuur der Gemeente en allen die bij het bouwvak betrokken zijn;

50. Men vermijde daarom in deze zaak, zoo lang mogelijk het uitlokken eener rechtsspraak en zoeke het punt van algemeen belang te bereiken langs den weg van minnelijk overleg onder handhaving der bouwverordening en het recht van beroep door anderen daarop, en verder met uitsluiting van al wat Russisch rijkt.

W. C. COEPIJN.

Wij zijn zeer benieuwd welk verloop deze zaak verder zal hebben, doch vreezen, dat B. en W. zullen vasthouden aan de nieuwste uitlegging der bouwverordening, n. l. deze, dat daar, waar geen gemeenteriool is, ook niet gebouwd mag worden, m. a. w. dat het aanleggen van straten van nu af, alleen kan plaats hebben op van de gemeente aangekochte gronden.

PRIJSVRAGEN

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Op de door deze Vereeniging uitgeschreven prijsvraag voor een woonhuisgevel in baksteen zijn tien antwoorden ingezonden onder de navolgende motto's 23, — 24, Anker (figuur), — l'Esprit, — Studio, — E, — Sport, — Baksteen, — Eenvoud, — Lijn in Cirkel (figuur).

Leden der jury van beoordeeling zijn de heeren: L. M. Moolenaar, K. Hoekzema, J. N. Kruizinga, J. Hof en P. van de Wint.

Het resultaat van de beoordeeling kan tegen het einde der maand October tegemoet worden gezien.

ONTWERP-AFSCHEIDSDIPLOMA.

Op deze, door te Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam uitgeschreven prijsvraag, waarvan het programma voorkomt op pag. 61 van dezen jaargang, zijn ingekomen 45 antwoorden, waarvan drie zonder motto.

STUDENTENSOCIETEIT TE UTRECHT.

De jury voor de beoordeeling der prijsvraag voor eene Studenten-sociëteit te Utrecht bekroonde het ontwerp onder motto:

Corri, ontwerper de heer A. H. Zinsmeister, architect te Amsterdam.

Aan de 4 verdere best geoordeelde ontwerpen werd ieder een premie van *f* 225 toegekend, als:

Cirkel, waarin passer, driehoek en teekenhaak, ontwerper nog onbekend.

Roode D in stralenkrans, ontw. Th. van Harderwijk, architect, Amsterdam.

Cirkel waarin wapen der stad Utrecht, ontw. C. N. van Goor, architect, Rotterdam.

Pietje Puck, ontw. J. J. A. J. van der Valk, te Tilburg, en Johs. J. Gort Jr., Rotterdam.

De ontwerpen worden van Donderdag 6 October tot en met Zondag 9 October a. s. van 12 tot 4 uren tentoongesteld in de kloostergang van het Universiteitsgebouw te Utrecht. Na den 12n October zal die tentoonstelling op nader te vermelden data en uren plaats vinden in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in de Marnixstraat te Amsterdam. Het rapport der jury zal daarbij ter inzage liggen.

VRAGENBUS.

Kan iemand onder de architecten inlichtingen geven omtrent de resultaten van Protector Petri op vochtige muren?

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van 29 September 1898.

Na het openen dezer vergadering, werden de notulen der vorige vergadering voorgelezen en goedgekeurd. Na mededeeling der ingekomen stukken, gaf de heer W. A. Becker eenige inlichtingen, betreffende de commissie-vergadering in zake de verzekering der leden van de Technische Vakvereeniging.

Vervolgens werd punt 3 der agenda aan de orde gesteld „beantwoording der ingekomen vragen" en bracht de heer C. de Woerdt rapport uit over de middelen, welke geschikt kunnen worden toegepast voor het schoonmaken van hardsteen. Voor geschuurd werk verdient het aanbeveling de steen schoon te maken met bliksteen, zand en water, terwijl voor gefrijnd werk het afschrobben met borstels, zand en water met succes kan worden toegepast. Volgens spr.'s meening is het gebruik van verdund zoutzuur af te keuren, aangezien de steen bij meerdere toepassing daarvan zijne heldere blauwe kleur verliest.

Aangaande de vraag, betreffende het uitoefenen van critiek bij benoemingen van gemeente-ambtenaren, is de afdeeling „Utrecht" eenparig van meening, dat de Technische Vakvereeniging zich geheel moet onthouden van critiek, over welke benoeming ook, als zijnde dit in strijd met het doel der Technische Vakvereeniging.

Na het openen der Vragenbus, welke geen vragen bevatte en de gebruikelijke rondvraag, werd deze vergadering gesloten.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1076*ste vergadering van* 28 *September* 1898.

Een groote schaar van genoodigden en leden was opgekomen om in de groote zaal van het American-Hotel de lezing bij te wonen van den heer Jan Kalff, letterkundige.

De heer Joseph Cuypers opende de vergadering en sprak een woord van welkom tot de geïntroduceerden, en in 't bijzonder tot de daaronder aanwezige dames.

Hierna verkreeg de heer Jan Kalff het woord tot het houden van een voordracht over „Het Boek".

Spreker wees erop, hoe door nauwkeurige en doelmatige behandeling bij de samenstelling van een boek, zulk een voorwerp niet alleen behoefde te zijn een utiliteitsvoorwerp, maar tevens een behoorende tot de kunstnijverheid.

Hiertoe moet echter aan alle onderdeelen de meeste zorg besteed worden. Allereerst het *papier*, dat tegenwoordig veelal zeer slecht is en door vaklieden getaxeerd wordt niet meer dan 30 à 50 jaar te kunnen blijven bestaan; voorts het *drukwerk*, dat in de eerste plaats in goede scherpe inkt moet geschieden; de groepeering der regels en letters moet zoodanig zijn dat men een rustige zwart- en witverdeeling verkrijgt.

Vervolgens het *binden*, 't geen ook veelal zeer onattent geschiedt, waardoor de boeken spoedig vervallen en uit elkander scheuren. Eindelijk de *band*, die solide in de allereerste plaats moet zijn, maar tevens door smaakvolle behandeling het geheel tot een aantrekkelijk kunstnijverheidsvoorwerp kan maken.

Een en ander werd prachtig toegelicht en bewezen door de inderdaad keurige collectie van oude en nieuwe boekbanden door den heer Kalff tentoongestuld. Deze tentoonstelling wekte dan ook de grootste belangstelling. Bij monde van den Voorzitter werd den heer Kalff zeowel voor zijn belangwekkende voordracht als voor zijn tentoonstelling hartelijk dank gezegd.

Na eenige huishoudelijke bezigheden werd de goed bezochte vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Op de begrooting van Binnenlandsche Zaken voor het volgende dienstjaar wordt voorgesteld op eene jaarwedde van *f* 3500 een inspecteur te benoemen, belast met het toezicht op de ambachtscholen en daarmede verwante scholen.

— Op een verzoek der Russische regeering, gericht tot de Nederlandsche, om haar een ingenieur aan te bevelen voor het uitbrengen van adviezen in waterstaatszaken, heeft onze regeering aangewezen den ingenieur van den rijkswaterstaat der 1ste klasse N. S. M. van den Thoorn, te Amsterdam.

Naar het *Handelsblad* vernomen, zal deze ingenieur in het volgende jaar eenige maanden den rijksdienst met verlof verlaten, en zich naar Servië begeven.

AMSTERDAM. In de Woensdag gehouden buitengewone algemeene vergadering der Nederlandsche vereeniging van werktuig- en scheepsbouwkundigen, werd met 35 tegen 9 stemmen besloten op de door het bestuur voorgedragen gronden zich met het Kon. Instituut voor Ingenieurs te vereenigen tot één lichaam.

ROTTERDAM. Naar wij vernemen, zal de heer B. J. H. Haitink, thans directeur der Maatschappij „De Maas" albier, met 1 Januari 1899 optreden als directeur-generaal der Société anonyme des chantiers navals, ateliers en fonderies de Nicolaieff, gevestigd te Bouffioulx, in België.

— Heden, 1 October, is het veertig jaar geleden, dat de heer G. J. van der Goes, hoofdopzichter der rechtsgebouwen, gevangenissen en rijks-opvoedingsgestichten bij het Departement van Justitie in dienst trad.

HAARLEM. Het examen ter verkrijging van diploma A (karton en klei) en B (hout) vanwege de Nederlandsche vereeniging ter bevordering van het onderwijs in handenarbeid, zal dit jaar hierter-stede gehouden worden op 23 en 24 December.

—.In het begin van het jaar werd door den burgemeester aan de afdeeling Haarlem en omstreken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de vraag gesteld, wat er in het belang en ter bevordering van goede architectuur binnen deze gemeente gedaan kan worden en of het niet goed zou zijn dat daartoe de gebouwen, binnen een zeker tijdsbestek gebouwd, door een jury werden beoordeeld, of een prijs behoorde te worden toegekend aan den ontwerper van den gevel die de meeste architectonische waarde bezit.

Dit denkbeeld werd door de afdeeling zeer toegejuicht, en de heeren J. van den Ban, J. W. G. Droste, Jacques Leyh, J. J. F. Beynes en G. L. van Lennep werden in commissie benoemd om ter verwezenlijking van dat idee met den burgemeester in overleg te treden.

Het resultaat is geweest dat zullen worden uitgeloofd een gouden, zilveren en bronzen medaille, waarvan de kosten zullen worden bestreden uit een fonds, waaraan ook andere kunstvrienden kunnen bijdragen.

— De tentoonstelling van gebatikte stoffen, die in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zal gehouden worden, wordt Zondag 2 October geopend. De bijeengebrachte verzameling is zeer belangrijk en bestaat, wat betreft de Indische kleedersiraeht, uit sarongs, kains, slendangs en hoofddoeken, terwijl voor Europeesche toepassing overeens verschillende stukken worden ingezonden.

Utrecht. Den gehoelen zomer werd besteed om een grondig onderzoek in te stellen naar den toestand van den Domtoren. Het belendende koffiehuis, dat thans eigendom der gemeente is, zal tot bureau voor de teekenaars worden ingericht, zoodat men de hoop koestert dat het groote en belangrijke werk weldra zal worden aangevangen.

— Op initiatief van de heeren Vogel en Van der Laar, directeuren der Rotterdamsche en Goudsche waterleidingen, werd hier-ter-stede eene vergadering gehouden van directeuren van waterleidingen in Nederland.

Er werd besloten eene vereeniging van directeuren of beheerders van waterleidingen op te richten en het maken van een reglement aan de heeren Vogel te Rotterdam, Van der Laar te Gouda en Ribbius te Delft op te dragen. Zoodra deze heeren met hunne taak gereed zijn, zal een definitief bestuur benoemd en het reglement vastgesteld worden.

Tevens werd besloten tot het uitgeven van een vakblad.

Zwolle. De teekenschool St. Lucas alhier neemt meer en meer in bloei toe. Nu ten gevolge der voorwaarde, waaraan het gemeentebestuur een subsidie van f 100 heeft verbonden (althans wanneer de Rand ook dit jaar deze gelden toekent), de deuren der teekenschool ook zijn opengesteld voor hen, die in geen betrekking staan tot de St. Joseph- of de St. Aloysius-vereeniging, is het getal leerlingen, dat zich voor den aanstaanden cursus heeft aangegeven, tot 68 gestegen.

Hoewel zich reeds drie leeraren zonder eenig financieel voordeel aan de teekenschool hebben verbonden, achtte het bestuur, met het oog op het groote getal leerlingen, 't wenschelijk dat zog een vierde leeraar werd benoemd. Het slaagde hierin spoedig en vond dezen in den heer H. A. M. Greve, zoodat voortaan het onderwijs in het bouwkundig teekenen gegeven wordt door de heeren J. W. van Oort, rijksopzichter der landsgebouwen, directeur, en B. H. F. Ruberg, timmerman, en in het handteekenen door de heeren G. B. van der Mooten, meubelmaker, en H. A. M. Greve, steenhouwer.

De teekenschool wordt a. s. Zaterdag 1 October, 's avonds 8 uren, in het gebouw St. Joseph geopend.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 November 1898, aan den inspecteur van den Rijkswaterstaat A. M. K. W. Baron van Ittersum, op zijn verzoek, eervol ontslag uit zijne betrekking als zoodanig verleend, met dankbetuiging voor de door hem gedurende eene reeks van jaren aan den lande bewezen gewichtige diensten, en benoemd tot inspecteur van den Rijkswaterstaat C. F. M. H. Schnebbelie, thans hoofdingenieur der 1e kl.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot opzichter der 3e klasse, de ambtenaar op wachtgeld W. L. A. Wetters, laatst die betrekking bekleed hebbende;

toegevoegd aan den chef der irrigatie-afdeeling Besitas met Sidoardjo als standplaats, de opzichter der 2e klasse L. V. R. Beekveld;

overgeplaatst van het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden naar de residentie Tegal, de opzichter der 1e klasse J. K. C. Fehr;

gesteld ter beschikking van den resident van Ternate en Onderhoorigheden, de opzichter der 1e klasse C. F. Pichel.

geplaatst in de residentie Tegal, de opzichter der 2e klasse C. van Zeventer; in de residentie Semarang, de benoemde opzichter der 3e klasse W. L. A. Wetters.

— Het verlof aan den ingenieur der 1e klasse bij de Staatsspoorwegen in Ned.-Indië, J. B. Habenet, is nader met 6 maanden verlengd.

— Bij kon. besluit is benoemd tot landmeter 2e kl. van het kadaster C. Wondergem te 's-Hertogenbosch, thans 3e kl.

— Ingaande 1 October zal de heer Jhr. L. M. van Weiler, adjunct-ingenieur 1e kl. bij de Centrale Werkplaats der Staatsspoorweg maatschappij te Utrecht, worden verplaatst naar het bureau van den ingenieur der tractie te Zwolle.

— Tot directeur aan de gasfabriek te Assen is benoemd de heer N. de Boer, directeur der gasfabriek te Zalt-Bommel. Op den heer A. A. Alting, directeur te Schoonhoven, werden drie stemmen en op den heer H. W. van Rossum, directeur te Schagen, werd één stem uitgebracht.

— Benoemd tot leeraar aan de ambachtsschool te Haarlem de heeren C. Grootes en A. J. Scherpenhuizen, beiden te Haarlem.

— De heer J. M. Hutjens te Arnhem is benoemd tot leeraar in het schilderen aan de ambachtsschool te 's-Gravenhage.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Practisch ervaren dagel. opzichter, voor den bouw eener school en onderwijzerswoning. Salaris f 80 per maand. Adres lett. B. H., Bureau dezes. (*Zie advert. in het vorig nr.*)

— Directeur der stedelijke gasfabriek en der drinkwaterleiding te Schiedam, op een jaarwedde van f 3000, met opklimming tot f 3500, benevens vrije woning, licht, brandstoffen en water der drinkwaterleiding. Sollicitatiestukken in te zenden aan den Burgemeester vóór 10 October a. s.

— Gemeente-architect van Tietjerksteradeel. Jaarwedde f 750. Adres op zegel, zonder inz. van teekeningen, uiterl. 7 Oct. aan den Burgemeester.

— Bouwkundig teekenaar, goed kennende detailleeren en perspectiefteekenen, bij een arch. te Amsterdam. Adres lett. Z. E., Alg. Advert.-bureau W. Meerkotter, Heerengracht 335, Amsterdam.

— Leeraar voor rechtlijnig teekenen aan de Ambachtsschool en Gemeente-avond-school voor handwerkslieden te Arnhem. Adres den Directeur. (*Zie advert. in dit nr.*)

— Teekenaars en technische ambtenaren bij de Maatschappij tot expl. van Staats-spoorw., Dienst van Tractie en Materieel. Adres met opgaaf van levensloop, tegenwoordig salaris en bijvoeging van diploma's en getuigschriften aan genoemden dienst.

— Directeur der gasfabriek te Zaltbommel Jaarwedde f 1000, met vrij vuur en licht. Adres den Burg. vóór 10 Oct.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar over achtereenvolgende weken kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Jongmensch als bouwk. opz., reeds meermalen als zoodanig werkzaam geweest. Hoog salaris geen vereischte. Adres lett. V, Cambier van Nooten's boekh. Alfen a/d. R. (*Zie advert. in dit nr.*)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-den-Heuvelstraat 28, Amsterdam.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken.	leeft.	32 j. oud.	f 100 p. m. of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25 „ „	f 75 „ „
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29 „ „	f 90 „ „
4. B. Opzichter	„	46 „ „	f 100 „ „

ADVERTENTIEN.

Gevraagd

aan de **AMBACHTSCHOOL en GEMEENTE-AVONDSCHOOL voor HANDWERKSLIEDEN** te *ARNHEM* een

LEERAAR voor Rechtlijnig Teekenen

Tractement f 1300. Practisch bouwkundige kunde vereischte. Aangifte en inlichtingen bij den Directeur der School.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Biedt zich aan als **BOUWKUNDIG OPZICHTER** een JONGMENSCH, reeds meermalen als zoodanig werkzaam geweest. Prima referentiën. *Hoog* salaris geen vereischte. Br. fr. lett. V aan CAMBIER VAN NOOTEN's Boekhandel, *Alfen a/d. R.*

Machinale Jalousiën Fabriek voor HUIZEN en BLOEMENKASTEN. Concurreerende prijzen. ruimen voorraad.

E. BRUIGOM, Arnhem.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 41. ZATERDAG, 8 October 1898.

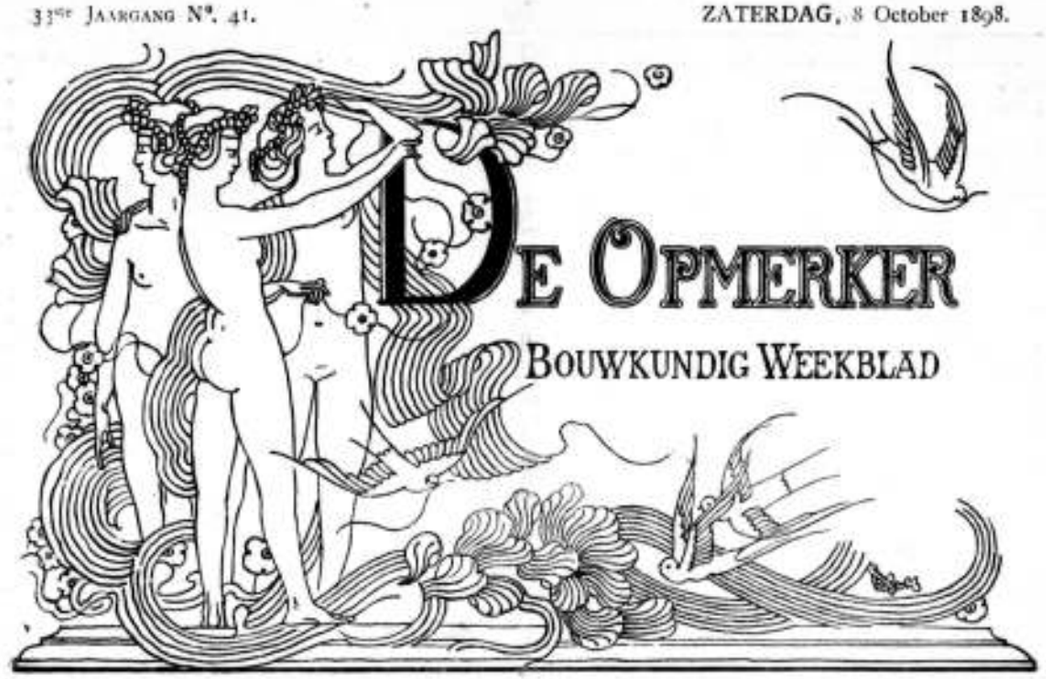

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuitstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland f 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, bescheid wordt voor België, bij vooruitbetaling f 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling f 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat f 0.25, zonder plaat f 0.15.

BIJ DE PLAAT.

De bij dit nommer behoorende plaat stelt het Regensburgerhof te Weenen, na de verbouwing, voor. De torentorentjes, die de beide erkers bekronen, bestonden nog in de vorige eeuw. In de hoeken, ter weerszijden van den boog, zijn figurale voorstellingen aangebracht, die Scheepvaart en Handel verbeelden, als herinnering aan de voormalige bestemming van het gebouw, waarin de Beiersche groothandel gevestigd was. In het midden staat tusschen de dubbele vensters der middenrisaliet in eene nis en overdekt door een gedreven koperen baldakijn, het standbeeld van Keizer Frederik III; de daaronder geplaatste gedenksteen vermeldt dat het beeld strekt ter herinnering aan het feit dat de Vorst in 1491 de stad Weenen den rijksadelaar als wapen schonk. Voor de details is een vrij gebruik gemaakt van de vormen der Weensche barokperiode.

VAKTOESTANDEN.

In het rapport der commissie, door den Amsterdamschen gemeenteraad benoemd, welk stuk door ons in het voorlaatste nummer werd besproken, komen ook enkele mededeelingen voor omtrent de op het oogenblik in de hoofdstad bestaande vaktoestanden.

„Het timmervak", zegt de commissie, „is aan den eenen kant erop vooruit gegaan; aan den anderen kant is echter achteruitgang onmiskenbaar. De invoering van den machinalen arbeid heeft de waarde van het vak in zooverre verhoogd, als thans vele bewerkingen, welke vroeger steeds door onontwikkelde werklieden konden worden verricht, aan de machine overgelaten worden. Het schaven van vloerdelen b. v. is geen handwerk meer, en wordt door de machine verricht. Maar aan den anderen kant is er eene grootere uniformiteit in het timmerwerk gekomen, die ertoe heeft geleid, dat den timmerman lagere eischen kunnen worden gesteld. Wel bestaan hier-ter-stede nog oude burgerwinkels, waar werk van de grootste verscheidenheid wordt gemaakt, of werkplaatsen van aannemers, waar volgens de teekeningen van den architect elk stuk werk op eene andere wijze moet worden vervaardigd; maar over het algemeen heeft men bij den bouw een vast type van kozijn, deur, trap enz. aangenomen. Honderden stuks werk van denzelfden vorm en dezelfde afmetingen moeten door den werkman worden afgeleverd. Dit heeft ten gevolge, dat het meeste timmerwerk kan worden verricht door personen, die geen eigenlijke vakopleiding hebben gehad, maar in de practijk zijn groot geworden. Bovendien treedt ook in de betere werkplaatsen de spoedige en goedkoope aflevering op den voorgrond en is de werkman ook daar niet zeker, dat hij gedurende langer tijd dan een bepaald werk zal duren, aan den gang wordt gehouden, hetgeen bij hem de liefde tot zijn vak wel moet verminderen. Die omstandigheden, voor den werkman reeds ongunstig genoeg, worden nog slechter door het steeds stijgend gebruik, dat de aannemers van timmerfabrieken maken."

Is hier een juist beeld van den te Amsterdam bestaanden toestand in het timmervak gegeven? Wij gelooven dat dit niet in allen deele kan worden beaamd. De afbeelding kan alleen voor zooverre volkomen gelijkend worden geacht, als zij den „speculatiebouw" wil weergeven. Maar waar onder architecten wordt gewerkt, is de toestand niet zoo treurig, als de commissie hem voorstelt. In de verdeeling van den arbeid, die tot „specialiteiten" vormt, ziet het rapport blijkbaar een zeer groot kwaad. Ook de machine is der commissie, al kan zij haar goede zijde niet ten eenenmale ontkennen, toch blijkbaar een doorn in het oog.

Maar is het wel zulk een groot kwaad, als de eene timmerman zich bij voorkeur op het maken van trappen, de andere op de vervaardiging van andere onderdeelen toelegt? Er blijven toch altijd nog personen genoeg over, die genoodzaakt zijn het timmervak in zijn ganschen omvang te beoefenen. In de medische wetenschap nemen de „specialiteiten" een steeds grootere plaats in, zonder dat iemand zou durven beweren, dat daardoor die wetenschap achteruitgaat. In een vorig opstel hebben wij er reeds op gewezen, hoe verkeerd zich de commissie de werking der timmerfabrieken voorstelt.

Onzes inziens ligt de oorzaak van het kwaad, dat ontegenzeglijk bestaat, al is het misschien niet in dien omvang als het rapport ons wil doen gelooven, elders. Op het werk van den timmerman wordt niet voldoende meer gelet; de meeste architecten, helaas ook vele opzichters, keuren het geen voldoende aandacht meer waard. Onkunde speelt hier een zeer bedroevende rol. Want hoe is van den werkman liefde voor zijn vak te wachten, als hij bemerkt, dat, wat hij met zorg heeft vervaardigd, niet meer gewaardeerd wordt, dan wat zijn kameraad met den Franschen slag in elkander heeft geflanst? De onverschilligheid van architect en opzichter, om niet te zeggen hun onkunde, ziedaar de oorzaak, die het peil van wat op de „oude burgerwinkels" en de beste „werkplaatsen van aannemers" wordt vervaardigd, heeft doen dalen.

Van het steenhouwersvak zegt het rapport: „Dit vak is een winkelvak. In verreweg de meeste gevallen staat de steenhouwer tegenover zijn eigen patroon, niet tegenover den aannemer of den bouwer. Een enkele maal bij een uitgebreid werk neemt de aannemer eigen steenhouwers in zijn dienst, zonder tusschenkomst van een steenhouwerspatroon. Een overeenkomst met het timmervak bestaat daarin, dat ook voor het steenhouwersvak een bepaalde opleiding noodig is. Daarenboven moeten zoowel de timmerman als de steenhouwer voorzien zijn van een uitgebreide collectie gereedschappen. Ten gevolge van de bouwbeweging is het vak hier-ter-stede belangrijk vooruitgegaan. Moest men vroeger, om witte steen te bewerken, de werklieden uit het buitenland laten komen, thans zijn Amsterdamsche werklieden daarvan zoo goed op de hoogte, dat zij zelfs hunne diensten met vrucht in het buitenland kunnen aanbieden. Toch verkeert het vak op het oogenblik in bewogenden toestand en hebben zij, die het beoefenen, vaak met werkloosheid te kampen. De eigenbouwerij heeft wel-is-waar op dit vak geen directen invloed kunnen oefenen, daar bij dien bouw weinig natuursteen wordt verwerkt, maar de richting waarin zich het geheele bouwbedrijf heeft bewogen, het overhaasten van het werk, het drukken der eenheidsprijzen hebben ook voor dit vak ongunstige gevolgen gehad. Van groot gewicht is het streven der bouwondernemers geweest, om te profiteeren van de lagere loonen, aan de groeven voor steenhouwwerk betaald en van besparing op vrachtkosten van bewerkte steen. Het spreekt vanzelf dat de invloed, dien de loop van zaken op dit bedrijf moet hebben gehad, van denzelfden aard moet zijn geweest als wij bij de timmerlieden hebben geschetst. Ook hier kan van liefde voor het vak, behoudens zeer enkele uitzonderingen bij artistiek werk, geen sprake zijn."

Het komt ons voor, dat ook ditmaal de commissie niet geheel en al juist in haar „schets" is geweest. Onwaar is het, dat men vroeger, om witte steen te bewerken, arbeiders uit het buitenland moest laten komen. Reeds omstreeks 1840 bv. werden de kolossale hoeveelheden Weser-zandsteen voor de koopmansbeurs benoodigd, per schip van Bremen te Amsterdam in blokken aangevoerd, en door Amsterdamsche werklieden op inderdaad keurige wijze behakt en gesteld. De Nederlandsche steenhouwers hadden al van ouds een reputatie voor fijn en nauwkeurig werken. De zoogenoemde „Hollandsche frijnslag", na in onbruik rakende, kan dit nog getuigen.

Pas toen de Fransche kalksteensoorten, nu een kleine twintig jaar geleden, te Amsterdam werden ingevoerd, is het voorgekomen, dat Franschen die met zaag en schaaf bewerkten. Maar de Nederlandsche steenhouwers hebben het kunstje ganw genoeg geleerd.

Vooral hardsteen wordt tegenwoordig haast uitsluitend aan de groeve bewerkt; witte steen is slechts een enkele maal kant en klaar uit het buitenland aangevoerd. Het steenhouwersvak behoort dus tot die vakken, die inderdaad aan buitenlandsche concurrentie het hoofd hebben te bieden. Dat daardoor echter de liefde voor het vak noodzakelijk zou moeten worden uitgedoofd, gelooven wij niet. Immers de steenhouwer kan, wanneer hij dit wil, zich tot beeldhouwer opwerken, en zoo onder de kunstenaars in den eigenlijken zin des woords zich een plaats veroveren. In andere vakken bestaat een dergelijke gelegenheid niet. Niemand minder dan de beroemde beeldhouwer Rodin is uit de gelederen der steenhouwersknechts voortgekomen. Liefde voor het vak kan hier dus een boven verwachting schitterende belooning vinden.

Over het vak van den metselaar wordt in het rapport een tamelijk gunstig oordeel uitgesproken. „Uit een economisch oogpunt", zegt het, „is de positie van den metselaar beter dan van een werkman in welk ander bouwvak ook. De vakkennis der metselaars wordt eveneens tamelijk voldoende geacht, ofschoon de speculatiegebouwen oorzaak zijn geweest, dat ook minder bekwame werklieden aan den arbeid konden gaan.

Van het stucadoorsvak lezen wij: „Dit omvat zoowel het gewone werk binnenshuis aan muren en plafonds als het buitenwerk aan gevels. Wat het plafondwerk betreft, behoorde dit vak eenmaal tot de kunstvakken. De tijden echter, toen de schoone plafonds werden vervaardigd, die wij in de oude huizen bewonderen, zijn sedert lang voorbij. Het maken van onze tegenwoordige zooveel eenvoudiger plafonds is niet eens geheel het werk van den stucadoor. De modellen daarvoor toch worden in de stukadoorswerkplaatsen thans door speciale modelmakers of beeldhouwers vervaardigd of van buiten ingevoerd. En de taak van den stucadoor op de werkplaats bepaalt zich tot het maken van gietvormen en afgietsels. In den laatsten tijd heeft de algemeene neiging tot goedkoope productie hem gedeeltelijk ook dat werk uit handen genomen (sic); want zoogoed als alle ornementen voor den eigenbouw betrekt men thans uit de fabrieken."

Toch maakt het rapport nog onderscheid tusschen stucadoors. Die in den „revolutiebouw" kennen alleen de kunst van spoedig werken. Die bij groote bazen in dienst zijn van beter gehalte; zij verstaan hun vak grondig en hebben geen zeer wisselvallig bestaan, omdat, als het werk soms 's winters ophoudt, in de werkplaats ornementen in voorraad worden gemaakt.'

De toestanden in het stucadoorsvak zijn, voor zoover wij dit kunnen beoordeelen, met juistheid weergegeven. Ook van die onder de ververs, te Amsterdam, ietwat euphemistisch schilders geheeten, kan hetzelfde worden getuigd. Er is naar het degelijke werk van een vijftig jaar geleden geen vraag meer. De verfstoffen worden geheel gereed uit de fabrieken aangevoerd, en zoo wordt het onmogelijk, hare

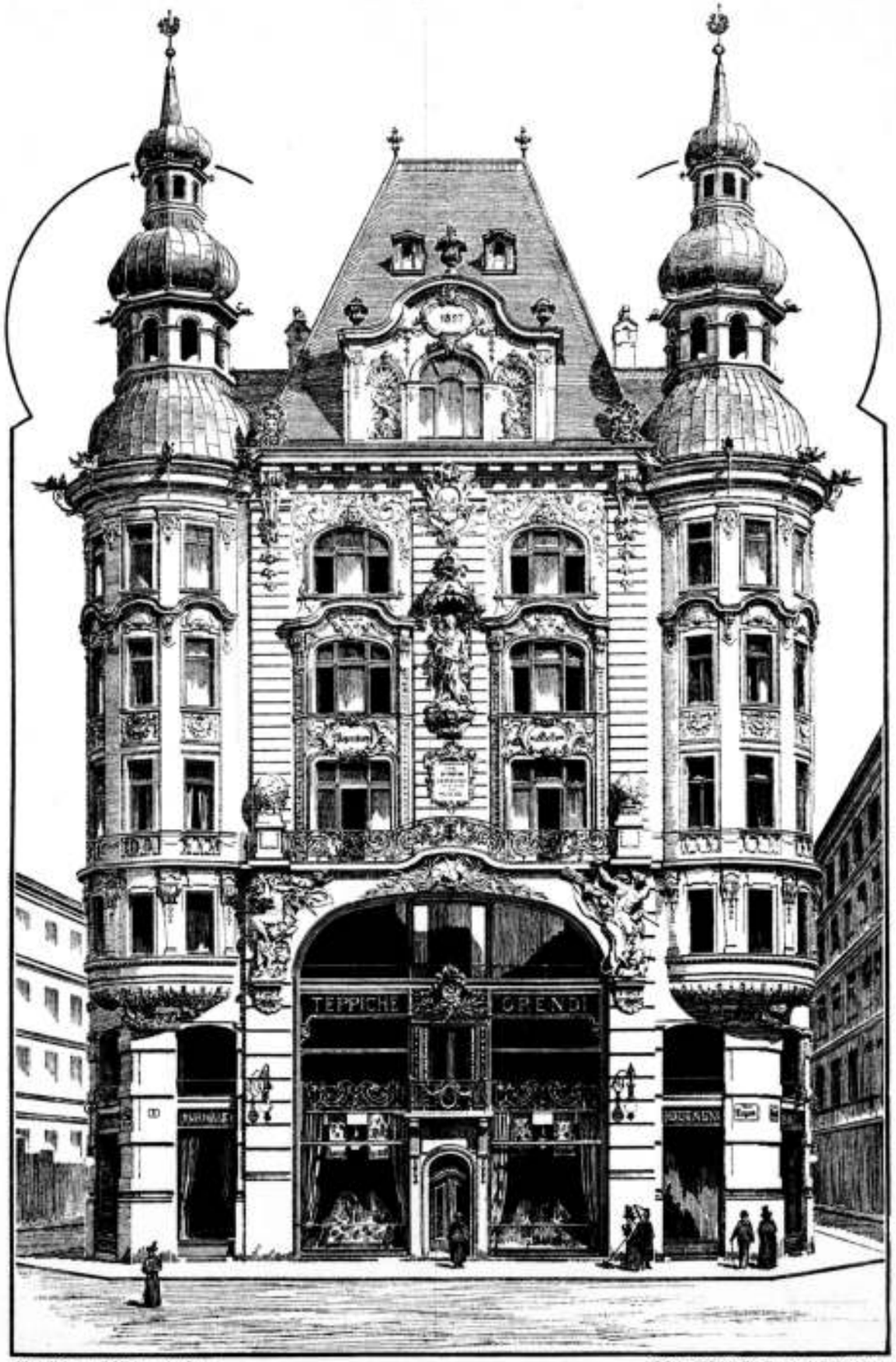

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem. ARCH. FRANZ R. V. NEUMANN.

HET REGENSBURGERHOF TE WEENEN.

hoedanigheid te beoordeelen. Voorheen werden de verven in de werkplaats zelf gewreven, en was men zeker, goede grondstoffen te verwerken. Ook onder de ververs bestaat onderscheid. Die welke voor den speculatiebouw werken, hebben niet anders te doen „dan slechte materialen in den kortst mogelijken tijd aan te brengen." Maar bij de ververs die voor aannemers werken „mag de wijze van bewerking goed worden genoemd, al staat het schilderwerk niet zóó hoog als vijftig jaar geleden." Over gemis aan liefde voor het vak wordt, wat de ververs aangaat, in het rapport niet geklaagd.

Wat omtrent witters, opperlieden, heiers en gravers wordt opgemerkt, gaan wij met stilzwijgen voorbij, daar het rapport zich hier op uitsluitend economisch terrein beweegt. Wij meenen, wat de economische zijde van het vraagstuk betreft, te kunnen volstaan met enkele aanhalingen omtrent het „standaardloon".

Dit loon, dat, volgens de commissie, in 1875 nog slechts 13 à 14 cents per uur bedroeg, is nu tot 20 à 25 cents per uur gestegen. De werkdag, eerst 12 uur of zelfs meer, bedraagt nu in den zomer niet meer dan 11 uur. De commissie is evenwel van oordeel, dat de algemeene invoering van stukwerk een ongunstigen invloed heeft gehad, omdat hiermede vroeger veel meer dan het standaardloon verdiend werd, terwijl nu dat loon slechts weinig wordt overschreden.

„Als bewijs van dit laatste moge dienen", zegt het rapport, „dat de gemeente Amsterdam een gelijk minimumtarief heeft gesteld voor schilders, metselaars en timmerlieden, *welk tarief bij de invoering verband hield met de toen* (in 1894, Red.) *bestaande toestanden.*"

Hier is de commissie geheel van de wijs. Wij hebben indertijd in deze kolommen uitvoerig er op gewezen, dat het uniformtarief in 1894 ingevoerd, *in het geheel geen rekening hield* met de bestaande toestanden, en dat de zeer *ongelijke* verhooging die uit de invoering voor de verschillende categoriën van werklieden is voortgevloeid, de oorzaak is geweest, van groote en zeker gerechtvaardigde ontevredenheid. Het is een onjuiste voorstelling, alsof „de practijk van *thans* tusschen de werklieden onderscheid maakt." Bij het tarief hebben de ververs het meest, de metselaars in het geheel niet geprofiteerd. Vandaar dat door de laatsten nog steeds pogingen worden aangewend, om hun uurloon verhoogd te krijgen.

De fout, in 1894 begaan, is helaas niet meer te herstellen, want de werklieden, eenmaal gelijk verklaard, kan men nu niet meer op verschillend minimum brengen. Zij is niet goed te praten door de onware bewering, dat vroeger het uniform minimum met de bestaande toestanden verband hield.

BLIKSEMAFLEIDERS.

In ons nommer van 11 September 1897 schreef de heer A. W. Weissman, naar aanleiding van den noodlottigen kerkbrand te Rhenen, die te wijten was aan het ontbreken van een bliksemafleider op den toren: „Zelfs in sommige onzer grootste gemeenten wordt het nut van bliksemafleiders niet ingezien. Zoo heeft b. v. geen der Amsterdamsche torens er een, en moest zelfs het stedelijk museum, dat toch zeker een kostbaren inhoud heeft, dergelijke beveiligingsmiddelen derven."

In de dagbladen van Amsterdam verscheen daarop een officieus communiqué, waarin werd gezegd, dat de drie torens, ofschoon geen bliksemafleiders bezittend, toch van bijzondere blusschmiddelen voorzien waren. Bliksemafleiders, zoo heette het verder, moesten, nog gezwegen van de samengestelde constructie, zóó zorgvuldig worden gecontroleerd, dat het bezwaren inhad, ze aan te brengen. *Geen* bliksemafleider werd beter geacht, dan een die niet aan de strengste eischen voldeed, daar zulk een, door zijn onvolkomenheid, juist gevaar voor inslaan kan veroorzaken.

Daarop werd in onze kolommen aangetoond, hoe dwaas deze redeneering was, en hoe weinig kosten het aanbrengen van bliksemafleiders op de drie torens en het museum zou vereischen. Voor iederen toren zou met *f* 300 kunnen worden volstaan.

Men hoorde sedert van de zaak niets.

Maar nu is een voordracht van het Dagelijksch Bestuur van Amsterdam openbaar gemaakt van den volgenden inhoud:

„De meeste openbare gemeentegebouwen zijn niet voorzien van een bliksemafleider. B. en W. achten zich niet verantwoord dien toestand te bestendigen, na kennis genomen te hebben van de beraadslagingen in de Koninklijke Academie van Wetenschappen op 24 December 1897. Om die reden stellen zij den Raad voor, in overeenstemming met het gevoelen der Commissie van Bijstand in het beheer der Publieke Werken, om de Westerkerks-, Zuiderkerks- en Oudekerkstorens, het Stedelijk Museum en het Archiefgebouw van bliksemafleiders te voorzien en daartoe een bedrag van *f* 2000 beschikbaar te stellen."

Het is waarschijnlijk, dat de Raad aan deze voordracht zijn goedkeuring zal hechten. Amsterdam zal dan voor een ramp, als Rhenen trof, bewaard blijven, daar men mag aannemen, dat aan de controle op de goede werking de meest mogelijke zorg zal worden besteed.

DE UTRECHTSCHE PRIJSVRAAG.

Er was in den laatsten tijd een beweging tegen het uitschrijven van prijsvragen waarneembaar, een beweging te eigenaardiger omdat vele beoefenaars der bouwkunst daaraan middellijk om onmiddellijk deelnamen. Gewezen werd op de gebreken, die het prijsvraag-systeem aankleven; in stede dat echter gepoogd werd die gebreken te verhelpen, meende men het geheele systeem in den ban te moeten doen. De houding, door de Nederlandsche architecten in zake de Amsterdamsche beursvraag aangenomen, gaf reden om te verwachten dat men in technische kringen bescherming boven vrije mededinging zou blijven verkiezen, en dat er van prijsvragen voor gebouwen van eenig belang voortaan wel niets meer zou komen.

Maar zie, daar werd de prijsvraag voor de Studentensociëteit te Utrecht uitgeschreven; het succes, daarmede behaald, is wel geschikt om de tegenstanders van dergelijke wedkampen tot nadenken te brengen. En nu heeft ook het congres voor openbare kunst te Brussel als zijn meening gegeven, dat voor openbare gebouwen prijsvragen behooren te worden uitgeschreven.

Des ochtends, in een koude, natte mist bereikten wij de grijze bisschopsstad, nu grijzer dan ooit. In de straten was nog niet veel leven; de Domtoren had zijn kruin in wolken gehuld. De oude kathedraal der Utrechtsche bisschoppen stond op het leege plein als een slecht opgeknapte bouwval. Een klein poortje gaf toegang tot de Kloostergang, waar de tentoonstelling te zien zou zijn. De kruisgang, thans geheel gerestaureerd, zag er keurig netjes uit, als ware zij pas gebouwd. De legenden der heiligen, de bijbelsche tafereelen, vroeger slechts haast niet te herkennen fragmenten, waren nu onberispelijk vernieuwd. En aan de noordzijde verhief zich het hooge kerkkoor, goeddeels nog ongerestaureerd, en sprekende van het grijs verleden te midden van zooveel, dat vernieuwd werd. Onder de hooge gewelven ruischten en dreunden plechtige orgeltonen. Een koraal werd gevolgd

door een fuga, die overging in een vrije fantasie. Daar deed de Domtoren „Ein feste Burg" hooren, het orgel zweeg, en wij bedachten ons, dat het tien uur was, en dat er van een toegang naar een tentoonstelling nergens iets te bespeuren viel.

Men zeide ons, dat de Kloostergang te bereiken was door het Universiteitsgebouw, dat zoo zonderling in een hoek van het Domplein werd gestopt. Daarheen richtten wij dus onze schreden. De gangen stonden vol studenten, die luid giegelden en praatten, wachtend, tot een kwartier later, weer een ander college zou aanvangen. De granieten trap was donker, de gewelfschildering in vreemde tegenstelling met het venster van gebrand glas. Wij stonden juist, over de balustrade geleund, te peinzen of dit nu architectuur van blijvende waarde was, toen het welbekend gezicht eens hoogleeraars, aan wiens voeten wij jaren geleden nedergezeten hadden, om ons aan de bronnen der wetenschap te laven, ons tot de werkelijkheid terug bracht.

Nu was de pedel spoedig ontdekt, en door een gang geleidde hij ons naar de gerestaureerde Kapittelzaal, nu de gehoorzaal der Universiteit. Een deur werd geopend, en wij bevonden ons in de kruisgang, die, zoover het oog reikte, met teekeningen was gevuld.

Er was natuurlijk tijd noodig, om eenigszins te wennen. Toen wij echter een overzicht van het geheel hadden genomen, was het ons duidelijk geworden, dat deze prijsvraag in vele opzichten voor onze vaderlandsche bouwkunst een verblijdend verschijnsel mag worden genoemd. Het goed geredigeerde programma, 12 flinke prijzen hadden ten gevolge gehad, dat niet minder dan zes-en-zestig projecten werden ingezonden. Die projecten zijn natuurlijk niet allen meesterwerken; er is wel kaf onder het koren, doch veel minder, dan bij vroegere gelegenheden wel eens het geval bleek.

De Jury had, als de beste ontwerpen, in haar rapport genoemd: No. 6 „Studie", No. 8 „Cirkel, driehoek en passer", No. 29 „Récent", No. 31 „Cirkel waarin passer, driehoek en winkelhaak", No. 18 „Placet Hic", No. 19 „S. S. U.", No. 37 „Roode D in stralenkrans", No. 40 „Corri", No. 43 „Vraagteeken" No. 50 „D. A. G.", No. 52 „de Kroeg", No. 58 „Wapen van Utrecht in cirkel", No. 61 „1 Augustus 1898", No. 66. „Pietje Puck".

Uit het rapport is niet op te maken, welk richtsnoer de Jury zich had getrokken. Over het algemeen kunnen wij wel toegeven, dat onder de genoemde ontwerpen ook inderdaad de beste voorkomen. Wij zouden aan dit lijstje echter nog hebben toegevoegd: No. 48 „I. O. V.", No. 23 „Aannemen", No. 36 „J", No. 60 „'t Brandpunt van gezelligheid", No. 7 „Ne quid nimis", No. 11 „Adam", No. 38 „Max" en No 42 „Reah".

De planoplossing bood ditmaal geen groote moeilijkheden. De ontwerper van „Corri", die bekroond werd, heeft een goeden plattegrond geleverd, doch velen zijner concurrenten hebben dit ook gedaan. Ja zelfs wilde het ons voorkomen, alsof de plattegrond alleen den ontwerper van „Corri" de zege niet zou hebben verschaft. Immers het plan is wat benepen, waarop ook de Jury in haar rapport wijst. De lokalen zijn goed gelegen, doch het plan heeft niets monumentaals, al meenden de beoordeelaars er twee assen in te ontdekken.

Het zou ons te ver voeren, indien wij ook maar van de voornaamste inzendingen de plattegronden tot in bijzonderheden hier wilden bespreken. Voor onze lezers zou een dergelijke bespreking, zonder illustraties, ook weinig belangwekkends hebben. In haar rapport oordeelt de Jury over vele plattegronden wel wat al te streng.

Wijden wij nu eenige woorden aan de opstanden, die tentoongesteld zijn. Reeds een oppervlakkige beschouwing brengt den bezoeker tot de ontdekking, dat er in een groot aantal ontwerpen, waaronder de beste begrepen zijn, een gemeenschappelijke trek te vinden is. Daar zullen enthousiasten zijn, die in dien gemeenschappelijken trek de kiem der langverwachte „nieuwe kunst" zien. Anderen, skeptischer van aard, zullen hier niets anders vermogen te ontdekken dan een manier, die slechts zoolang in zwang blijft, als de mode dat wil.

Het is niet gemakkelijk, om juist aan te geven, waarin de overeenkomst, die wij daar noemden, bestaat. Dezelfde wijze van teekenen, waartoe de inzenders genoodzaakt waren, heeft ongetwijfeld een rol gespeeld, doch die rol kan slechts ondergeschikt zijn geweest. Immers de ernstige bouwmeester let niet zoozeer op de teekening en de wijze, waarop zij behandeld werd als wel op het gebouw, dat hij met behulp van zijn verbeelding uit die teekening ziet ontstaan. En nu zouden vele teekeningen, kwamen zij tot uitvoering, ook dan soortgelijke karaktertrekken vertoonen.

Wie de Amerikaansche bouwwerken der laatste vijftien jaren in werkelijkheid of in afbeelding gezien heeft, is zich er zeer goed van bewust, waar de wieg der „nieuwe kunst" heeft gestaan. Noord-Amerika, dat lange jaren op artistiek terrein ten eenenmale van Europa afhankelijk was, heeft zich niet alleen vrij gemaakt, maar ook de bordjes geheel weten te verhangen. Reeds lang voordat het op ons werelddeel in den oorlog veroveringen maakte had het op artistiek gebied aan deze zijde van den Oceaan gezegevierd.

Het is een dwaalbegrip dat, althans in de architectuur, de nieuwe richting door Engeland zou zijn aangegeven, zooals dikwijls verondersteld wordt. De Engelschen waren en zijn te archaïstisch, om tot het scheppen van iets eigenlijk nieuws te kunnen komen. Dit is pas den Noord-Amerikanen gelukt, die zich los van alle traditie gevoelden. Laat het wezen, dat zij van de Romaansche architectuur uit Zuid-Europa hun eerste motieven namen; meer en meer hebben zij uit die motieven een uiterst eigenaardigen en karakteristieken bouwtrant weten te ontwikkelen.

De Europanen hebben dien bouwtrant gezien en bewonderd; en zoolang navolging een der sterkste uitingen van bewondering is, kan het niemand verbazen, als er over Europa meer en meer een Amerikaansche moesson gaat waaien. Of die blijvend zal zijn, moet worden afgewacht.

Laat ons nu eens zien, hoe zich het Americanisme, de gemeenschappelijke trek waarvan wij boven spraken, op de tentoonstelling uit.

In het bekroonde ontwerp is, vóór alles de soberheid aan het woord. Halfronde bogen, lisenen, ietwat gedrukte verhoudingen, ziedaar de meest in het oogvallende elementen van dit project. Alsof de ontwerper zelf van oordeel was geweest, dat toch ook eenige versiering moest worden aangebracht, heeft hij een balustrade of attiek geprojecteerd, in de grillige en weinig constructieve lijnen der Belgische jonge kunstenaars.

De Amerikanen gebruiken haast uitsluitend gebouwen steen; de vormen hunner nieuwe gebouwen zijn met dit materiaal in overeenstemming. Wij Nederlanders echter moeten met gebakken steen werken, of wij willen of niet. En nu maakt het bekroonde ontwerp den indruk, van met het oog op uitvoering in gehouwen steen te zijn gedacht. Het detail geeft even-

wel gebakken steen te zien, en dit is de oorzaak, waarom het veel minder voldoet dan de teekeningen op kleine schaal.

Wat wij hierboven zeiden geldt voor tal van ontwerpen. Behalve die met een premie bedacht noemde wij „I. O. V.", „J", „?", „Ne quid nimis", „Brandpunt van gezelligheid", „Adam", „U. S. S.", „D. A. C.", „1 Augustus 1898".

Er is in de genoemde ontwerpen echter, bij veel dat overeenkomt, toch ook verschil merkbaar. De Amerikaansche hoofdschotel werd op uiteenloopende wijze gekruid. De een deed er wat „Rococo", de tweede wat „Oud-Hollandsch" in, de derde vond wat „Duitsche-Renaissance" smakelijker, de vierde nam tot wat „Neo-Grec" zijn toevlucht, de vijfde beproefde het met een aasje „Gothiek", vele anderen meenden, vooral in hun binnen-ordonnantiën, wat van Hankar, Van de Velde en de andere jonge Belgen te moeten overnemen. Een ontwerper was zelfs zóó ver gegaan, dat hij de betimmering in „Arts and Crafts" te 's-Gravenhage vrij wel gekopieerd had. Ook van vele op de details aangegeven schouwen vindt men de prototypen al te gemakkelijk.

Over het algemeen is het teekenwerk uitmuntend. Wij vinden het gelukkig, dat de flodderige manier, die vroeger als uiterst artistiek gold, zoo goed als geheel heeft afgedaan. De serieuze lijnteekeningen van thans bevallen ons veel beter. Virtuositeit in het teekenen is nog wel hier en daar, tot schade van het eigenlijk ontwerp, tentoongespreid, maar toch lang zoo sterk niet, als voorheen. Er is blijkbaar een meer ernstige, degelijke geest over onze jongere architecten gekomen.

De historische stijlen hebben meer en meer afgedaan, en wij betreuren dit allerminst. Maar nu moet men ook zelf pogen te scheppen, anders is er niets gewonnen. Het navolgen van buitenlandschen trant, al geschiedt het ook nog zoo eendrachtig, zal ons geen nieuwe architectuur geven. Naar beginselen dient gezocht, die als grondslagen van den nieuwen stijl kunnen gebruikt worden. Laat een dier beginselen zijn „doeltreffendheid", wij zullen het toejuichen, en als men ook „gezonde constructie" als voorwaarde wil stellen, wij hebben er niets tegen. De materialen, die de hedendaagsche nijverheid ons biedt, laten velerlei nieuwe combinaties toe en zoo kan, als het ware ongemerkt, een bouwtrant ontstaan anders dan de vroegere en toch echt Nederlandsch. Wie in deze richting zich wil bewegen zal ongetwijfeld succes hebben. Maar het navolgen, al is het natuurlijk niet uit te roeien, moet tot veel bescheidener afmetingen worden teruggebracht.

In ieder geval vinden wij het reeds verblijdend, dat deze tentoonstelling er getuigenis van aflegt, dat velen, al is het dan ook slechts navolgende, wat anders dan het gewone hebben willen geven. En niet minder verblijdend achten wij het, dat de Jury, ofschoon goeddeels samengesteld uit mannen, wier neigingen nu juist niet modern zijn, toch niet geaarzeld heeft, ook het „ongewone" met prijs en premie te bedenken.

Zoo mag dan, ten slotte, de Utrechtsche prijsvraag als zeer geslaagd genoemd worden. Wat er in het bekroonde ontwerp nog minder gelukkigs wordt aangetroffen, kan bij omwerking zeker verdwijnen, en dan zal de bisschopsstad een monument rijker zijn, waarop zij met trots kan wijzen.

PRIJSVRAGEN

Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Ten vervolge op de mededeeling van het aantal antwoorden, ingekomen op de prijsvragen voor een telefoongebouw en voor een quitantie-diploma, diene het volgende:

De jury, bestaande uit de heeren C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's-Gravenhage; Joh. Mutters en J. J. van Nieukerken, architecten te 's-Gravenhage; en Henri Evers en J. P. Stok Wzn., architecten te Rotterdam, heeft, blijkens haar rapport, aan het ontwerp voor een telefoongebouw toegekend eene bronzen medaille, met de bij den eersten prijs uitgeloofde som van *f* 100; en aan het ontwerp voor een quitantie-diploma motto C. C. de uitgeloofde som van *f* 25 voorwaardelijk. De vervaardiger van het ontwerp telefoongebouw blijkt te zijn de heer Herman Kloot, architect, en die van het ontwerp quitantie-diploma de heer C. B. van der Tak, beiden te Rotterdam.

Studentensocieteit te Utrecht.

Als vervaardiger van het ontwerp, ingezonden onder het motto: cirkel, waarin passer, driehoek en teekenhaak, heeft zich bekend gemaakt de heer Jan Stuijt te Haarlem.

RAPPORT der Jury ter beoordeeling van de ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een Studenten-societeit met Kasteleinswoning te Utrecht.

Bij de algemeene beschouwing der plannen viel het de Jury op, dat betrekkelijk zoo weinig was geprofiteerd van den tuin als middel van veraangenaming der societeitslokalen, wat toch bij de gegeven terreinverhoudingen wel voor de hand lag; daardoor was het dan ook opvallend dat zoo weinig goede plattegrond-oplossingen voorkwamen, zoo zelfs dat geen enkel plan geheel ongewijzigd voor uitvoering zou kunnen worden aanbevolen, terwijl toch uit den aard der zaak de hoofdoplossing ten deze in den platten grond moest worden gezocht en juist veelal door de inzenders meer gewicht aan een goede gevel-oplossing scheen te zijn gehecht. In meerdere plannen gaf de gevraagde mogelijkheid om met rijtuigen aan de zijde van het Janskerkhof te kunnen inrijden, aanleiding tot het maken van overdekte en overbouwde doorritten, wat tot minder gewenschte plattegrond-dispositie aanleiding gaf en door de vraag naar den zijgevel wel eenigszins was uitgesloten. Verschillende plannen bevatten directe toegangen met deuren van het terras in de conversatiezaal; dit kwam de Jury minder gewenscht en rationeel voor; beter is het te achten de ramen zelf des zomers geheel te kunnen openen.

Ook bevreemdde het dat zoovele plannen de kasteleinswoning naar de zijde van het Janskerkhof verlegden, daar toch een 2de toegang uit de Boothstraat aanwezig was; hierdoor wordt nuttige ruimte aan de societeitslokalen onttrokken, wat in vele plannen niet ten voordeele van den voorgevel en de indeeling strekte.

Mede was het opvallend dat zoo weinig partij is getrokken van eene combinatie van vestibule en trappenhuis, als monumentaal motief, ter groepeering met de eigenlijke societeitslokalen; juist hierin had een zeer dankbaar motief gelegen. In meerdere projecten en dikwijls juist bij de schilderachtigste gevels miste men een behoorlijk verband tusschen plattegrond-

ontwikkeling en gevel-opbouw. Heeft men zich daardoor op gemakkelijke wijze over de moeilijkheden eener constructieve oplossing heengezet, zoo moet dan door gezochte constructiën en met behulp van veel ijzer de verwezenlijking van het ontwerp worden mogelijk gemaakt. Noodeloos worden zelfs toren-opbouwingen zwevend aangebracht boven de ondergelegen ruimte.

Eenigszins bevreemdde de in meerdere plannen op groote schaal toegepaste houtcement-afdekking, welk materiaal toch minder past voor eene toepassing op groote schaal van een monumentaal gebouw en door een passend daksilhouet wordt de monumentale indruk zeker verhoogd.

De combinatie van zij- en bovenlicht welke voor verschillende lokalen is toegepast, is minder gelukkig te achten en geeft eene onrustige binnenverlichting.

De bedoeling van een dispuutkamer schijnt niet algemeen begrepen en is deze veelvuldig te klein genomen.

Meerdere plannen zijn met een rijkdom ontworpen die niet met de gestelde bouwsom is overeen te brengen en tot het gebruik van surrogaten en kostbaar onderhoud zou moeten leiden.

Over het algemeen waren vele plannen aanwezig die de bewijzen van ernstige studie en opvatting droegen.

Bij de beschouwing bleek dat bij goede motieven van plattegrond-ontwikkeling niet altijd goed ontworpen gevels pasten en omgekeerd waren soms verdienstelijke gevels met gebrekkige of minder fraaie plattegrond-oplossingen verbonden. Sommige details waren op een wijze behandeld of uitgevoerd, dat daaruit niet de hand van den ervaren bouwmeester sprak. Door veelvuldige vergelijking moesten de voor- en nadeelen der plannen tegen elkander worden opgewogen en rekening houdende met de mogelijkheid van uitvoering ontwerpen, die anders niet zonder verdienste waren, terzijde worden gelegd.

Sommige projecten moesten ter zijde worden gelegd omdat niet alle gevraagde stukken aanwezig waren.

Na herhaalde schiftingen werden de volgende ontwerpen aan een nader, meer uitvoerig vergelijkend onderzoek onderworpen:

No. 6. Studie. 8. Cirkel waarin driehoek en passer. 29. Récent. 31. Cirkel waarin passer, driehoek en teekenhaak. 33. Placet Hic. 34. Cirkel met driehoek, waarin U. S. S. 37. Roode D in stralenkrans. 40 Corri. 43. Vraagteeken. 50. D. A. G. 52. De Kroeg. 58. Cirkel waarin wapen der stad Utrecht. 61. 1 Augustus 1898. 66. Pietje Puck.

Dit gaf aanleiding tot de volgende beoordeeling.

No. 6. Studie. Een goed bestudeerd ontwerp vooral in gevels, doorsneden en details en wel uitvoerbaar. De plattegronden zijn echter minder gelukkig en ondoelmatig wegens het vele ruimte-verbes en de minder goede groepeering der neven-lokaliteiten. Ook de bovenverdieping is niet gelukkig ingedeeld en ongunstig verlicht.

No. 8. Cirkel waarin driehoek en passer. Dit vertoont eene eenvoudige beneden-plattegrond, met goede ligging van de kasteleinsvertrekken, geeft echter tot eene minder goede boven-plattegrond aanleiding. De gevel-indruk is niet onverdienstelijk, vooral volgens de bijgevoegde perspectief-teekening, maar in de gevel-detail zijn de vormen minder gelukkig opgelost.

No. 29. Récent. Zeer onaangenaam voor de Jury was hier de inzending van lichtdrukteekeningen, witte lijnen op blauwen grond. Het ontwerp zelf vertoont eene zeer goede en sprekende gevelgroepeering, welke echter volgens het détail in de uitvoering niet medevalt, en waaruit weinig de ernstige bouwmeester spreekt.

De benedenverdieping is wat laag, waardoor ook de geheele gevel te gedrukt schijnt, te meer, omdat het geheel door een vlak houtcement-dak is afgedekt. De hier direct in de conversatiezaal voerende deuren zijn minder gewenscht. De torens ontwikkelen zich niet uit den plattegrond en zijn daardoor evenals de hooge middenpartij niet gemotiveerd, waardoor ook de geheele boven-architectuur slechts decoratief wordt. Het plan geeft den indruk, dat gevels en plattegrond eigenlijk niet bij elkander passen.

De plattegrond zelf is eenvoudig gegroepeerd, maar de biljartkamer is slecht verlicht, niettegenstaande de lantaarn, die, ten koste van den bovencorridor is aangebracht.

No. 31. Cirkel waarin passer, driehoek en teekenhaak. De gevel van dit ontwerp is niet onverdienstelijk, maar draagt een zeker buitenlandsch cachet, met goede detailvorming. Het is sober behandeld en met de bestaande middelen is rekening gehouden. De ingang is echter wel wat armelijk.

De plattegrond is eenvoudig en practisch, maar enkele ruimten zijn te klein.

Garderobe, toilet en retirade ook op de bovenverdieping zijn veel te klein, onbruikbaar en slecht gelegen.

De doorrid mist in dit plan zijn doel, wijl van daaruit geen nieuwe toegang tot het gebouw is verkregen.

No. 33. Placet Hic. Een in vele opzichten merkwaardig en verdienstelijk plan, met eenheid van karakter, consequent in- en uitwendig doorgevoerd, met de uiterste zorg en smaak geteekend, maar, tenzij men een ruim gebruik van surrogaten zou willen maken, met het oog op de detailvormen en kosten ten eenenmale onuitvoerbaar. Hier is de uiterste partij getrokken van de gevelbreedte tot het bekomen van een waardig en groot geheel in monumentale verhoudingen. Hiermede is wel in strijd de nuchtere en platte afdekking met houtcement.

De plattegrond is eenvoudig gegroepeerd, maar de biljartzaal is slecht verlicht; ook de boventoegang tot de senaatskamer is wel wat al te smal te achten en de eetzaal deels door boven-, deels door zijlicht verlicht.

No. 34. Cirkel met driehoek, waarin U. S. S. In den plattegrond zijn de societeitslokalen, trap en ingang ten opzichte van elkander goed gelegen, maar de garderobe is te klein en misplaatst, wijl het geheele effect van den ingang daardoor wordt weggenomen (dit is echter te wijzigen).

De boven-indeeling geeft tot minder gewenschte constructieve oplossingen aanleiding.

De gevel is niet onverdienstelijk, maar is niet constructief gegroepeerd; het bovengedeelte is zwak van vorm en de details geven het karakter niet weer dat in den gevel is gelegd.

No. 37. Roode D in stralenkrans. Dit plan vertoont eene goede platte-grond-indeeling, eenvoudig en beknopt met goed gelegen vertrekken. Minder fraai is echter het sterk terugspringen van de kasteleinswoning.

De gevels zijn zonder bepaald karakter en onrustig. De variant is beter dan de eerste oplossing. De details zijn goed uitgevoerd.

No. 40. Corri. De groote waarde van dit plan ligt in de plattegrond-oplossing en de uitvoerbaarheid met het oog op de kosten; het vertoont eene eenvoudige plangroepeering, waarin twee assen-doorzichten voorkomen, wat eene fraaie perspectievische werking zal hebben; ook is bij feesten de geheele societeitsruimte overzichtelijk te combineeren. Het plan is degelijk en beknopt, ja haast al te zuinig in de afmetingen, soms zelfs onvoldoende. Zoo is bijv. de afstand tusschen de biljarts slechts 1.80 M. inplaats van 2 M.

De zalen, vestibule, trap, garderobe, toilet en buffet zijn goed gelegen; het laatste ware fraaier naar de verbindingsruimte te openen.

De steenen hoofdtrap maakt een goed effect, doch zijn de urinoirs onder het trapbordes wel wat bekrompen en te onmiddellijk aan de hoofdruimte gelegen (deze kunnen echter achterwaarts worden verplaatst). De loggia voor de speelkamer is goed gelegen; de directe toegangdeur tot de conversatiezaal is ongewenscht en is beter te vervangen door geheel tot den grond doorloopende te openen ramen.

Het terras voor de biljartzaal en de groote ongedeelde tuinruimte geven in dit plan mede een aangenamen indruk. Ook de bovenverdeeling is eenvoudig en goed; doch laat de verlichting van de bovenvestibule te wenschen over. Minder goed gelegen is het kantoortje van den kastelein in verband met den ingang en verdere buffetruimte. De keuken is wel wat bekrompen. Het geheele dienstgedeelte zou door omwerking in verband met achteruitbouw zeer kunnen winnen. Ook de dispuutkamer is wat erg klein. Het geheel is degelijk en solide.

De gevels zijn eenvoudig, streng en goed gegroepeerd; het detail geeft echter niet ten volle den indruk van den gevel terug.

Minder gewenscht acht de Jury de behandeling der societeitslokalen met trogwelven en zichtbaar baksteen metselwerk.

De binnentravee is wel wat onvoldoende en ontbreekt daarbij de doorsnede.

De benedenverdieping kon wel iets hooger, wat ook aan het iets gedrukte karakter ten goede zoude komen. Met betrekkelijk geringe omwerking is dit plan voor uitvoering vatbaar.

No. 43. Vraagteeken. De hoofdverdienste van dit ontwerp ligt in den gevel en de detail-behandeling.

Wel bevatte de plattegrond ook goede motieven, zijn lokalen en kasteleinswoning goed gelegen, maar de bovenverdieping past slecht op de verdeeling der benedenverdieping, waardoor te veel muren zweven; de oplossing van het trappenhuis en het boventoilet is niet fraai, terwijl de kasteleinswoning noodeloos is vergroot met slecht verlichte vertrekken.

De geheele opvatting is onrustig, het bovengedeelte van den gevel is niet in overeenstemming met het benedengedeelte daarvan.

Inconstructief zijn de kromvoegige boogsluitingen in de middenpartij.

No. 50. D. A. G. Ook in dit plan is de volle gevelbreedte voor societeitslokalen gebruikt. Niet fraai is de plaatsing van een biljart in den doorloop, onvoldoende verlicht. Ook vestibule en trapruimte zijn bekrompen opgevat. Een bezwaar is, dat men door de garderobe naar toilet en retirade moet; de kasteleinswoning is goed geplaatst. Ook hier komen direct buitendeuren in de zaal voor.

De gevel is in de bovenverdieping ongemotiveerd behandeld, vooral door de willekeurige wijze waarop de goot is doorbroken. De hoektoren-partij is voor zich schilderachtig en niet onverdienstelijk, maar het detail van den gevel is zwak, er ontbreekt daaraan de doorsnede.

Er is geen behoorlijk verband tusschen plattegrond en opbouw; bij de hoekpartij hangt alles in de lucht en zij- en achtermuren zweven op ijzeren binten.

No. 52. De kroeg. De behandeling van de nevenlokaliteit is hier geheel onvoldoende, er is te veel corridor, en de bijlokaliteit is slechts indirect verlicht.

Ook de speelkamer is onvoldoende verlicht en het kantoor misplaatst. Boven zijn te veel smalle corridors en een ongunstig verlichte commissariskamer. Af te keuren is dat de bovenschadingen der hoofdlokalen niet spreken met de daaronder gelegene, waardoor geen voldoende steunpunten aanwezig zijn.

De gevel van zeer eigenaardige opvatting is onrustig door zijn streven om alle lokalen in de beide verdiepingen ieder voor zich te doen spreken.

Ook hier is de bovengevellijn geheel onnoodig verbrokkeld.

Het vlakke dak met lage staande schilden is ongemotiveerd en de ruimte daaronder onbruikbaar.

No. 58. Cirkel waarin wapen der stad Utrecht. Hoewel eenvoudig gegroepeerd, laat de verlichting van biljartzaal en eetzaal te wenschen over, waardoor deze hoofdlokalen minder bruikbaar worden. De gevels zijn niet onverdienstelijk en wordt de waarde daarvan door het detail verhoogd. De diepte nis achter het balcon van de senaatskamer zal echter niet gunstig werken en is constructief niet zonder bezwaren. Overigens houdt het plan rekening met de bestaande middelen. Ook het binnen-detail is verdienstelijk.

No. 61. 1 Augustus 1898. De plattegrond is niet onverdienstelijk, vooral door de groepeering der hoofdlokalen, maar verkregen ten koste van eene goede verlichting, vooral van buffet en vestibule.

De vestibule en trappenhuis zijn te klein en verkeerd gelegen en de ingang is te benepen.

De direct in de zaal voerende deuren zijn niet gewenscht en verzwakken hier de gevelpenanten onnoodig.

De gevel vertoont geen rustig geheel en het benedendeel daarvan is het betere.

Het schilderachtige van de geveloplossing is verkregen ten koste van constructieve eischen en het detail geeft blijk van weinig ervaring.

No. 66. Pietje Puck. De plattegrond is eenvoudig gegroepeerd, maar de verlichting laat te wenschen over, speciaal bij biljartzaal, senaatskamer en leeszaal, wat niet voldoende door het bovenlicht wordt ondervangen.

De trap is wel wat al te stiefmoederlijk bedeeld.

De gevels zijn zeer schilderachtig gegroepeerd en los geteekend; de details geven geen voldoende constructieve toelichting en voldoen niet aan hetgeen daarmede in het programma wordt bedoeld. Ook hier ontwikkelt de toren zich niet uit den plattegrond en zijn de onder gelegen muren onvoldoende om daarop zoodanigen opbouw te plaatsen. Het hooge dak aan de straatzijde van de kasteleinswoning, in verband met den naakten zijgevel van den hooger gelegen societeitsbouw, zal ongunstig werken. De overkapping is wel wat al te veel in afzonderlijke daken met zakgoten verbrokkeld.

Bij nadere vergelijking acht de Jury het ontwerp Corri het meest geschikte plan voor de uitvoering. Hoewel niet vrij van gebreken, is echter door een weinig ingrijpende omwerking, in hoofdzaak het plan behoudende, een goed geheel te verkrijgen. Zij acht die gebreken niet van zoodanig ernstigen aard om deswege niet te bekronen, en kent dus den eersten prijs toe aan dit ontwerp, onder voorwaarde, dat de inzender zich verbindt zijn ontwerp overeenkomstig de gemaakte opmerkingen te wijzigen.

Naast dit ontwerp staan echter meerdere plannen van onderling nagenoeg gelijke verdienste, hetzij in

gevel of in plattegrond-oplossing. De Jury acht de verdienste in die plannen niet ongelijk genoeg, om bij het groote verschil der uitgeloofde 2e en 3e prijs tot eene billijke keuze te komen en stelt daarom voor, het bedrag dier premiën zoodanig te verdeelen, dat aan een viertal van de opvolgende beste plannen ieder een bedrag van *f* 225,— wordt uitgekeerd; komende daarvoor alsdan in aanmerking de plannen onder de motto's:

No. 31. Cirkel waarin passer, driehoek en teeckenhaak.
No. 57. Roode D in stralenkrans.
No. 58. Cirkel waarin wapen der stad Utrecht.
No. 66. Pietje Pück.

De Jury voornoemd:
C. Muysken.
F. J. Nieuwenhuis, rapp.
C. H. Peters.
H. Waller.
G. J. Sprenger.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 5 October 1898.

Na de opening werden de notulen der overige vergadering gelezen en goedgekeurd en de ingekomen stukken behandeld.

Hierna werd medegedeeld dat er 2 nieuwe leden waren aangenomen en op Zondag 9 October voor de leden gelegenheid was tot het bezichtigen van het Veiligheids museum.

Bij een bespreking omtrent het organ, stelden vele leden zich beschikbaar tot het leveren van bijdragen.

De vragenbus werd ledig bevonden.

Na het behandelen van eenige zaken van huishoudelijken aard en de gebruikelijke rondvraag sloot de Voorzitter de vergadering.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vergadering van Donderdag den 29 September 1898.

In deze bijeenkomst hield de heer *J. P. P. Kesters* een voordracht, tot onderwerp hebbende „Het Heden de afspiegeling van het Verleden, in verband met de taal van den geest des menschen".

Spreker wees er in de eerste plaats op, dat alle pogingen tot verbetering van den algemeenen toestand moeten beginnen met de veredeling van het menschelijk karakter, en dat de kunst het middel is daartoe te gebruiken. Het wezen en doel der schoone kunst is wereld en leven door 's menschen scheppenden geest voor te stellen in beelden, die de toestanden en aandoeningen van zijn gemoed teruggeven. De oude werken moeten het uitgangspunt zijn, zonder ze daarom te kopieeren of het oorspronkelijke, dat in ons is, te onderdrukken. Zoo voortgaande, behandelde spreker uitvoerig de kunst, zooals zij zich bij den mensch onder verschillende omstandigheden openbaarde, om zoodoende te komen tot de onvergankelijke bouwwerken der Egyptenaren. Wat hebben zij toch gewerkt, die ouden, gerealiseerd wat hun geest hun gaf uit te spreken in potten en vazen, in beelden en sarcophagen, in totegraven en pyramiden, die heden nog de bewondering opwekken van elk mensch, die niet dood is voor kunstgenot, die den stempel wil zetten op deze waarheid: „In het heden ligt het verleden," of, wat hetzelfde is: „Het heden is de afspiegeling van het verleden". En zoo verplaatste spreker zijn hoorders vanzelf naar Egypte, de lokermat der Oud-Oostersche kunst, het land der wonderen.

Speciaal gaf spreker een beschrijving van de Piramiden, die kunstmatig gevormde kristallijnen bergen, die, op nog geen dagreis van Kairo beginnend, zich aan den rand der woestijn uitstrekken over een lengte van niet minder dan 12 geographische mijlen, en zoo vormende waardige grenspalen van het rijk der levenden, tegen de golvende zee der woestijn. En wat een reuzenwerk, die Pylonen, die de ingangen der Egyptische tempels flankeerden, met die gansche geschiedenissen — en toe reliet — in de granietwanden uitgesneden.

Wanneer men dat aanschouwt, dan roept men onwillekeurig uit: „Wat een reuzenwerk, wat een reuzenarbeid, wat al energie!"

Die bewijzen van Egyptische beschaving zijn naar Griekenland, naar Italië, vervolgens naar West-Europa overgestroken, en hebben zich daar ontwikkeld tot een grootheid, die de beeldhouwkunst tot een hoogte heeft gebracht, waaruit de tegenwoordige kunstenaars nog hun nijverheid putten, voor de uiting hunner bezieling, die de bewondering afdwingt der toeschouwers.

Bepaal uw aandacht slechts een oogenblik tot de grafmonumenten in de stad Amsterdam; en wie bewondert niet gaarne het Mausoleum van den grooten Zwijger te Delft, de kunstschatten van het Teyler-Museum te Haarlem, het praalgraf van Engelbert van Nassau II in de Barbarakerk te Breda? Dit zijn slechts een paar voorbeelden uit de velen. Gelukkig, overal ontdekt men in de beschaafde wereld weer nieuw leven voor Kunst en Industrie.

De monumenten van 40 eeuwen in het Nijlland zeggen 't ons stilzwijgend: „Een onvermoeide arbeid komt alles te boven, zelfs met geringe middelen en hij, die arbeidt met kunnis, zal der wereld leeren, wat de mensch, de kunstenaar, vermag, als zijn geest een bezielende taal wil spreken in schilderstuk of kunstgewrocht, om door zuivere wetenschap het bijgeloof en de leugen te ontkronen".

De Voorzitter bracht spreker hartelijk dank voor zijne schoone voordracht.

L. D.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Groningen. De Gemeenteraad, die tot dus verre den aanleg van electrische geleidingen voor verlichting van particuliere gebouwen heeft tegengehouden, door den aanleg van deze geleidingen in en over de straten te verbieden, heeft jl. Zaterdag in zijne vergadering, blijk gegeven voor een minder eigendunkelijke opvatting gestemd te zijn, door aan de Ned. Bell. Telephoon-maatschappij vergunning te verleenen tot het spannen van twee bovengrondsche draden, tot het verschaffen van een electrischen stroom voor de signalen van de multiplextafels. De overweging van den Raad, die tot nu toe heeft voorgezeten, is: wij willen zelf geen electrisch licht aanleggen en vergunnen dit ook aan anderen niet, omdat een deel van de voordeelen die de gasfabriek oplevert daardoor zoude verloren gaan. Of dit standpunt is vol te houden zal de tijd leeren. Het bovengenoemde raadsbesluit wijst al vast op een kentering.

— Burgemeester en Wethouders hebben bij hunne ontwerpbegrooting voor den dienst van 1899 aan den Raad voorgesteld om het salaris van den adjunctdirecteur der gemeentewerken, de heer L. M. Moolenaar, van *f* 2500 te brengen op *f* 2800.

Zutfen. De gemeenteraad heeft met 10 tegen 7 stemmen in beginsel besloten tot het bouwen van een nieuwe gasfabriek, onder voorbehoud dat nader zal worden bepaald, waar die fabriek zal worden opgericht, en de plannen, zoowel de technische als de financieele, aan de goedkeuring van den Raad worden onderworpen.

Zaandam. In de Dinsdagavond gehouden raadsvergadering is met algemeene stemmen besloten B. en W. een crediet te verleenen van *f* 47,500 voor een nieuwen gashouder met bijbehoorende werken en die levering — behoudens goedkeuring van Gedep. Staten — ondershands aan te besteden.

Beverwijk. Voor de betrekking van directeur der gemeentegasfabriek op eene jaarwedde van *f* 1200, vrije woning, gas en cokes, hebben zich 20 solliciteerders aangemeld.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit is tijdelijk benoemd tot leeraar aan de rijkshoogere burgerschool te Sappemeer T. de Kerne te 's Gravenhage.

— Aan het centraal bureau van de maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen is tot teekenaar benoemd de heer Lotting, teekenaar H. W. A. Prépper.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam bouwk. opzichter, liefst bekend met hekwerk en detailleeren voor eene beterfabriek. Adres lett. A, boekh. J. F. van Druten, Sneek.

— Leeraar voor rechtlijnig teekenen aan de Ambachtsschool en Gemeente-avondschool voor handwerkslieden te Arnhem. Adres den Directeur. (*Zie advert. in dit no.*)

— Twee ingenieurs, als chefs aan eene scheepsbouw- en machinefabriek. Adres lett. Z. S. N, Alg. Advert-bur. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Ervaren werktuigkundige aan eene industrieele zaak op Java. Grondige kennis van suikermachinerieën noodzakelijk. Adres lett. Z T A, Alg. Adv.-bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar over achtereenvolgende weken kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Jongmensch als bouwk. opz., reeds meermalen als zoodanig werkzaam geweest. Hoog salaris geen vereischte. Adres lett. V, Cambier van Nooten's boekh. Alfen a/d R. (*Zie advert. in voorg. no.*)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging,
Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Hoofdopz. of Opz.-Tecken. leeft.	32	j. sal.	*f* 100	p. m	of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„ 25	„ „	„ 75	„ „	
3. Uitv. of B. Opzichter	„ 29	„ „	„ 90	„ „	
4. B. Opzichter	„ 46	„ „	„ 100	„ „	
5. Opz. Teekenaar	„ 30	„ verl. sal.	*f* 80		p. m.
6. Opz.-Teekenaar	„ 24	„ „	„	„ 65 à 70	„ „

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

33ste Jaargang N°. 42. ZATERDAG, 15 October 1898.

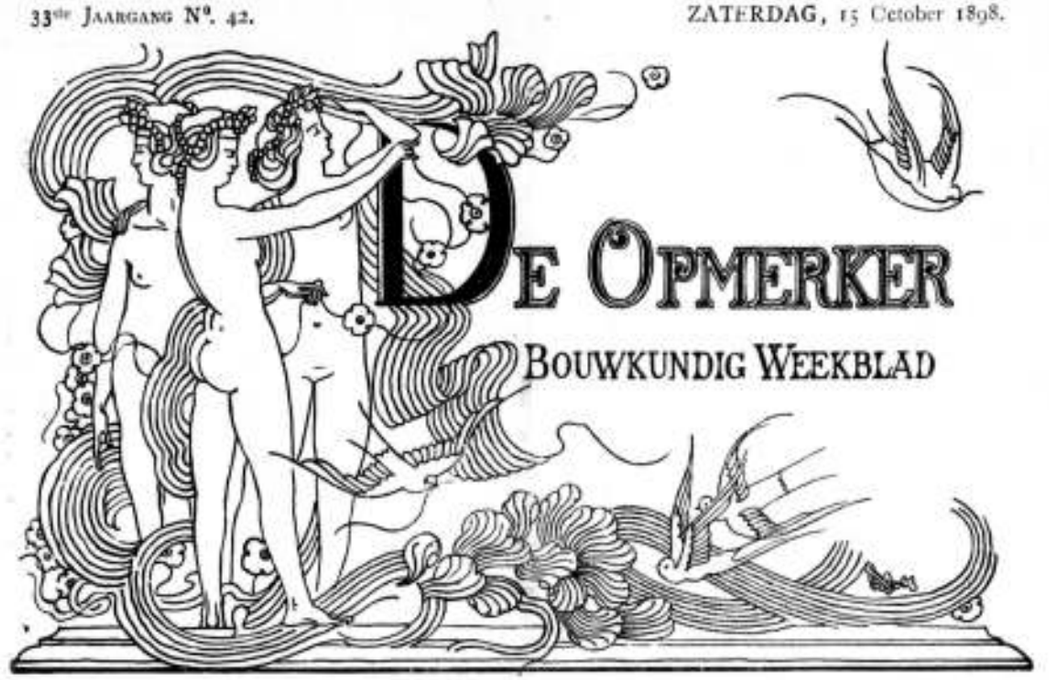

Redacteur: F. W. van Gendt JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 21e Schuytstraat 102, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5,—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.25. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van zaakbestellingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

NIEUWE KUNST.

Overeenkomstig onze belofte geven wij in dit nommer nog een paar afbeeldingen van gebouwen, op de Jubileums-tentoonstelling te Weenen aanwezig.

Het paviljoen der „Welvaart" hebben wij in no. 40 uitvoerig besproken. Wij kunnen dus volstaan, naar die bespreking te verwijzen. Het „Urania-theater" is het werk van den architect L. Baumann, wiens paviljoen der „Beschaving" reeds vroeger door ons behandeld werd.

Ook aan dit bouwwerk is het te zien, dat de architect klassieke neigingen heeft, ofschoon hij blijkbaar mee heeft willen doen aan het leveren van „nieuwe" kunst.

Evenmin als bij een der andere bouwwerken op de Weener tentoonstelling is hier aan de constructie een rol toebedeeld. Met de waarheid heeft de ontwerper het volstrekt niet nauw genomen. Op de afbeelding is te zien, hoe de gevel van den eigenlijken schouwburg in het geheel geen verband houdt met dien schouwburg zelf. En tegen dien gevel is dan nog een tempelfront aangeplakt, dat daar al zeer weinig op zijn plaats mag geacht worden. Het is blijkbaar vrij wel naar de regelen van Vitruvius in elkander gezet, doch om der wille van de „nieuwe kunst" zijn de Dorische zuilen tot schrale lisenen verschrompeld, is de architraaf tot tusschen die lisenen gezakt, zijn de triglyphen en mutulen aanhangsels van de kroonlijst geworden.

Brengt dit alles ons de periode van het „Neo-Grec" in herinnering, nog veel meer worden wij naar dit tijdvak verplaatst door den eigenlijken gevel van den schouwburg. De schuine lijnen der pylonen, de engemotiveerde afbreking der profielen, de maskers, de flauwe bogen, het zijn oude kennissen, die reeds lang vergeten plaatwerken voor onzen geest terugroepen.

Doch het moet erkend worden, dat de Fransche „Neo-Grec"-meesters meer smaak toonden dan de heer Baumann, hun epigoon. Wat den Weener architect vooral ontbreekt, is zin voor verhouding. Daardoor zijn alle details veel te groot en te zwaar geworden. Het heeft den schijn, alsof men zich in de schaal vergist heeft, wat echter toch in werkelijkheid wel niet het geval zal zijn geweest.

Alle acroteriën b. v. hebben de driedubbele afmeting van die, welke ons uit de Grieksche kunst bekend zijn. Nu zal men wellicht zeggen, dat de antieke verhoudingen in onzen tijd hebben afgedaan en dat den modernen kunstenaar de vrijheid moet worden gelaten, om zijn proporties te kiezen zooals hij dit wil.

Wij zullen het recht op die vrijheid niet betwisten nits..... de kunstenaar dan ook van al wat naar de antieke motieven zweemt, afstand doe, en ons uitsluitend de vruchten zijner eigen verbeelding toont. En, ieder onzer lezers zal dit erkennen, de heer Baumann heeft haast uitsluitend zijn stof uit de oudheid gehaald; daardoor kon hij niet ontkomen aan de verplichting om bij de verwerking dier stof ook het antieke schoonheidsideaal in het oog te blijven houden.

Wie is er, die niet in den plattegrond van den voorhof aanstonds het renperk der oudheid herkent? Maar de zitplaatsen der toeschouwers zijn tot daken geworden, de galerijen, waaraan het velum moest hangen, veranderden in zinledige „Lauben", de muren om de arena moesten voor waranden plaats maken. Zoo is niets anders dan een karikatuur ontstaan.

Sinds Otto Rieth met zijn pochades op antieke motieven vele bewonderaars vond, die, door het teekentalent van de wijs gebracht, ook de meest dwaze

combinaties voor lief namen, is de weg voor een stijl, als de heer Baumann ons te zien geeft, in Duitschland en Oostenrijk gebaand. Misschien zal de weinige geschiktheid van dien stijl voor de dagelijksche practijk zijn levensduur beperken, maar het zou ons niet verwonderen, als er toch nog verscheidene proeven mede werden genomen.

Wij zouden het betreuren, indien deze bouwtrant in ons vaderland, altijd zoo tot navolgen gereed, ingang vond. Wij geven dan ook de bij dit nummer gevoegde afbeeldingen niet als modellen, maar alleen om onze lezers op de hoogte te houden van het nieuwste, wat het buitenland oplevert.

De friezen, die, à l'instar van Pergamon, op den buitenwand van den ringmuur geschilderd werden, zijn zeer goede staaltjes van het kunnen der Weener decorateurs. In het afsluithek ontmoet men de gebogen lijnen der jonge Belgische school, die, alschoon aan de metaal-constructie ontleend, zonder eenige noodzakelijkheid in houtconstructie zijn uitgevoerd, en tot betreurenswaardige en onnoodige materiaalverspilling aanleiding geven. Men stelle zich voor, hoeveel hout verzaagd moest worden, eer deze bekken in elkander konden worden gezet!

De Spartanen maakten slaven dronken, om hunnen kinderen het nut der gebeelonthouding te doen inzien. Zoo hebben wij in de platen, aan de Weener tentoonstelling ontleend, wel niet de dronkenschap in de architectuur willen aantoonen en bestrijden, maar toch doen zien, hoe gevaarlijk het is, als bouwmeesters alleen met hun verbeelding te rade gaan, en alle eischen van constructie en rede uit het oog verliezen.

DE NACHTWACHT.

Men is het er vrij wel over eens, dat Rembrandts „Nachtwacht", zooals zij thans in het Stedelijk Museum te Amsterdam is opgesteld, veel beter verlicht is, dan voorheen in het Rijksmuseum het geval was. Zelfs gaan er stemmen op, om te betoogen, dat een terugbrengen naar de oude plaats gelijk zou staan met het begraven der schilderij.

Wij erkennen gaarne, dat de tegenwoordige opstelling het verre wint van de vroegere. Moest het stuk in het Stedelijk Museum blijven, dan zouden er zeker middelen gevonden worden, om de omgeving wat meer in overeenstemming te brengen met de schilderij, en zou de indruk dien het meesterstuk maakt, nog bevredigender kunnen zijn.

De tentoonstelling bij zijlicht van het doek valt zeer in den smaak der kunstkenners, die à priori hebben vastgesteld, dat deze verlichting de meest gunstige zou zijn. Jammer is het, dat in het Stedelijk Museum ook geen proef met het daar aanwezige, en zeker voortreffelijke, bovenlicht kon worden genomen. Want Rembrandts werk vereischt niet alleen een sterk, maar ook een warm licht, en dit ware op een der noordelijke zaalwanden al bijzonder goed te verkrijgen geweest. De bouwmeester van het Stedelijk Museum heeft in zijne beschouwingen over schilderijzalen, die hij ter gelegenheid der opening van het gebouw in 1895 publiek maakte, erop gewezen, dat de lichtsterkte zelfs in het best verlichte vertrek met zijlicht slechts één derde bedraagt van die in een bovenlichtzaal. Wie op de Rembrandttentoonstelling van de groote zalen in de kabinetten kwam, waar o. a. de Staalmeesters hingen, heeft kunnen bemerken, dat de lichtsterkte zeer aanzienlijk afnam.

Men heeft, door de „Nachtwacht" aan de westzijde van het gebouw te hangen, het zonlicht althans in den namiddag de zaal kunnen doen binnenkomen, maar was toen verplicht, dat licht te temperen door een dunne stof, om zoo te beletten dat de straken de schilderij bereikten. En ondanks dit alles was toch het licht over het doek zeer ongelijkmatig verdeeld, en dit kan ook niet anders zijn, zoolang de natuurwetten niet veranderen. De helderste verlichting zag men op ongeveer ⅓ der breedte van de schilderij; dan nam het licht geleidelijk af, om bij den tamboer tot haar minimum te dalen. Zoo viel het sterkste licht juist daar, waar zich het meisje bevindt, dat zulk een heldere plek in de schilderij vormt. Maar ook de luitenant en Frans Banning Cocq zelf hadden recht op een even sterk licht, en dit was bij de zijverlichting niet te verkrijgen.

Slechts een proef met goed bovenlicht had kunnen doen zien, of de gebreken, ontegenzeglijk aan de zijverlichting verbonden, te vermijden waren geweest. Bovenlicht is voor „De Nachtwacht" in miscrediet geraakt, sedert de schilderij in het Rijksmuseum een plaats kreeg. Evenwel er is bovenlicht en bovenlicht. Dat van de zoogenaamde Rembrandtzaal valt uitsluitend uit het Noorden en dan nog veel te hoog in; dat in de zalen van het Stedelijk Museum daarentegen is warm en op de juiste hoogte aangebracht.

Een proef met goed bovenlicht ware vooral daarom zoo gewenscht geweest, omdat in het Rijksmuseum dit licht gemakkelijker te verkrijgen is, dan zijlicht.

Als men er vroeg of laat toe zal moeten komen om de geheele middenpartij van het Rijksmuseum te verbouwen, dan kunnen daar, zooals de heer A. W. Weissman in ons no. van 9 October 1886 heeft aangetoond, vijf goede bovenlichtzalen gemaakt worden, zonder dat de uitwendige architectuur van het gebouw ook maar in het minst veranderd behoeft te worden. Het maken van een zaal met zijlicht zou daarentegen een groote wijziging in het architectonisch aanzien ten gevolge hebben.

Het is misschien niet onbelangrijk om hier nog eens te herhalen, wat de heer Weissman, die sedert getoond heeft een juist inzicht van de eischen der schilderijverlichting te hebben, vóór twaalf jaren over het Rijksmuseum schreef.

„Toen de architect Cuypers zijn plattegrond concipieerde is hij van een zelfde denkbeeld uitgegaan, als wat Semper en Hasenauer bij den bouw van het Hofmuseum te Weenen hebben gehad. In allen deele was het denkbeeld echter niet te verwezenlijken, daar de verplichte doorrit tot verandering aanleiding moest geven. Om nu niet, zooals Semper te Dresden deed, door het aanbrengen van slechts een hoofdtrap terzijde van den doorrit het geheele plan te bederven, heeft de architect twee hoofdtrappen gemaakt, wat hem als van zelf het motief der beide torens van den voorgevel aan de hand deed.

„De zalen met zijlicht, op de begane-grond, zijn, evenals te Weenen, niet voor het tentoonstellen van schilderijen bestemd, doch dienen deels voor het prentenkabinet, deels voor het tentoonstellen van oudheden. Dat in één dezer zalen toch schilderijen geëxposeerd worden, mag den bouwmeester niet worden geweten.

„Op de eerste verdieping zijn de zalen voor de schilderijen aangebracht. De doorrit gaf als van zelf aanleiding tot het maken van één groote zaal. Daar de bouwmeester echter bevreesd was dat deze zaal die ongeveer 42 M. lengte bij 19 M. breedte gekregen zou hebben, van te groote afmetingen zou zijn geworden, heeft hij, door het aanbrengen van zes-

33ste JAARGANG.

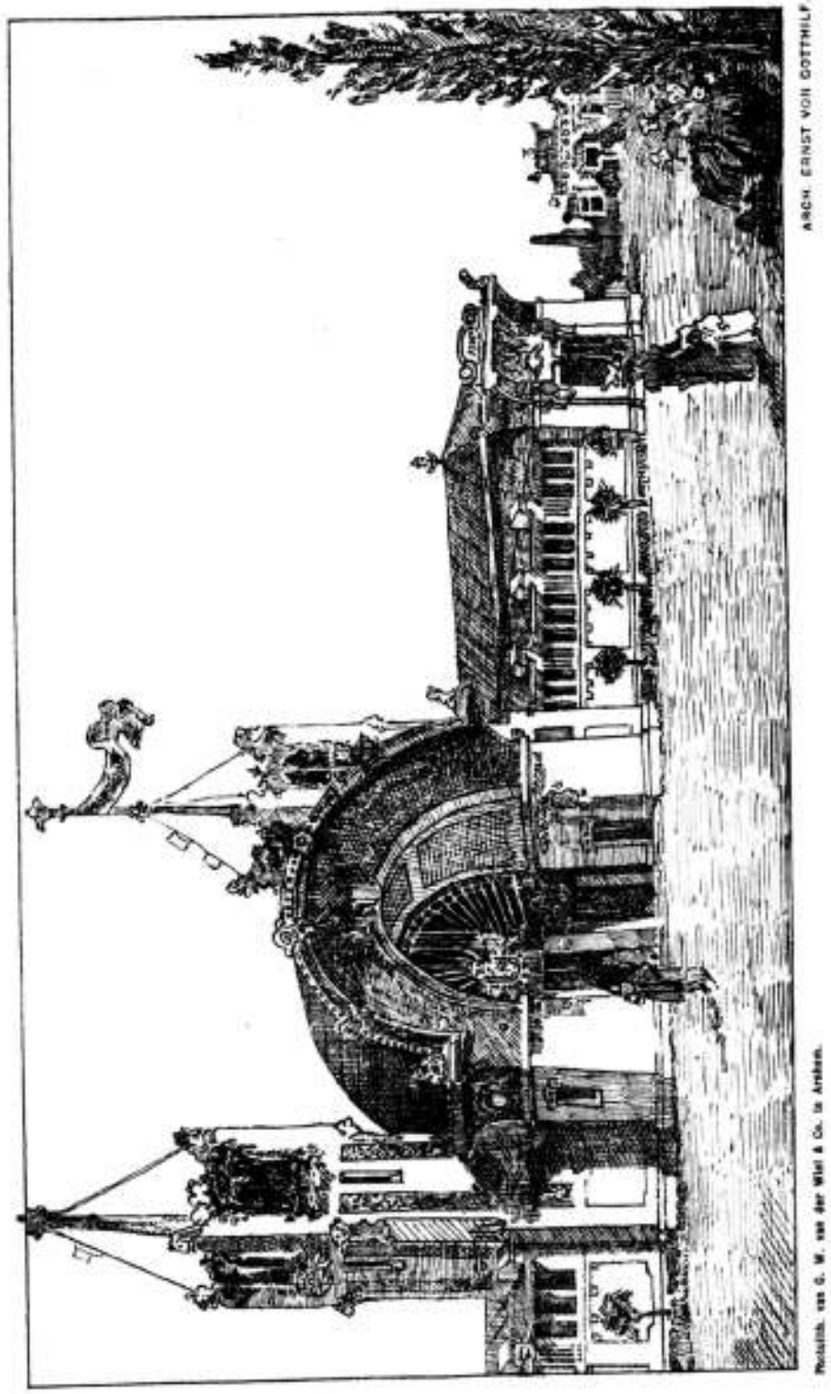

ARCH. ERNST VON GOTTHILF.

Photolith. van G. W. van der Wiel & Co. te Arnhem.

DE OPMERKER 1898.

PAVILJOEN DER WELVAART OP DE JUBILEUMS-TENTOONSTELLING TE WEENEN.

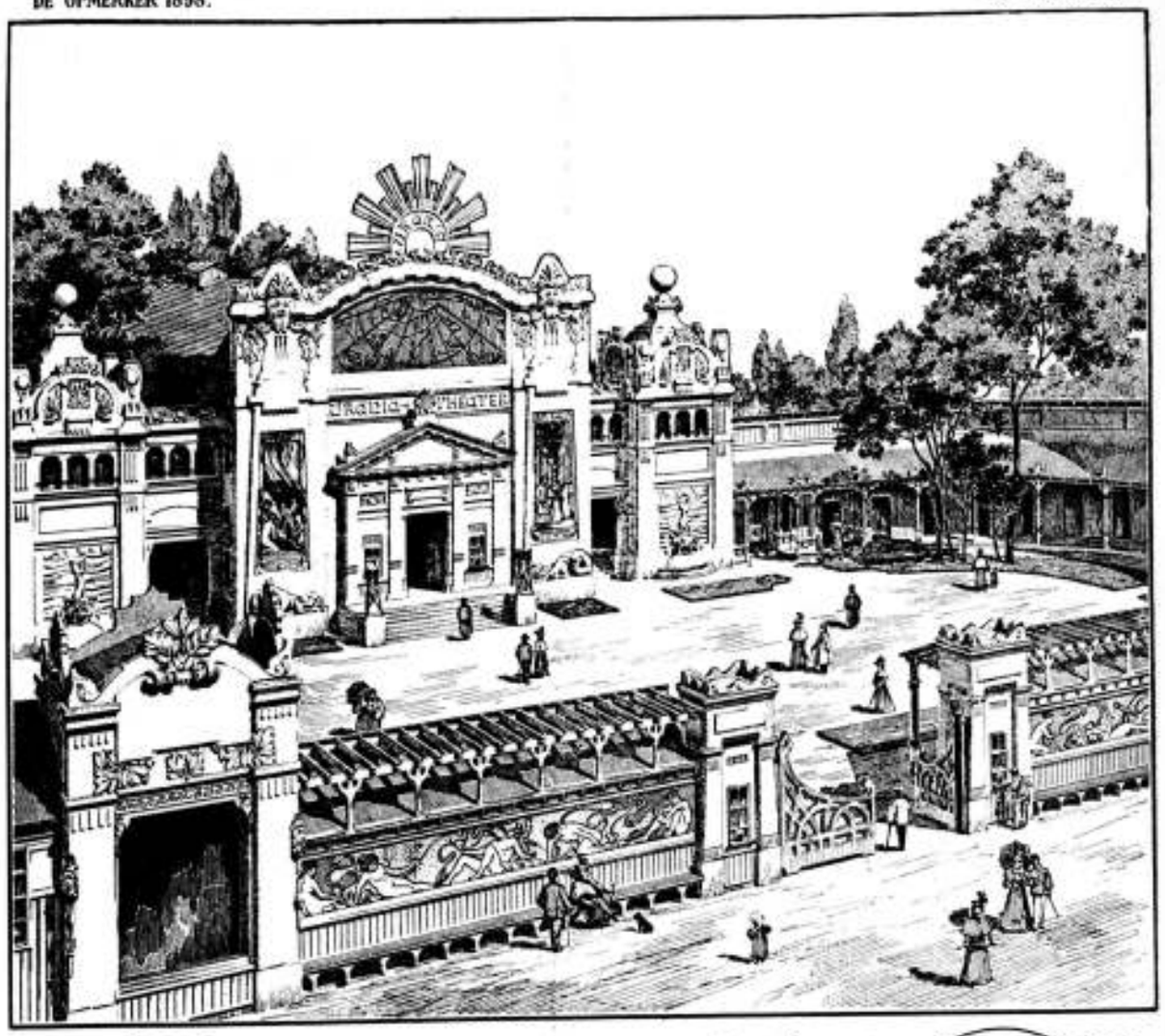

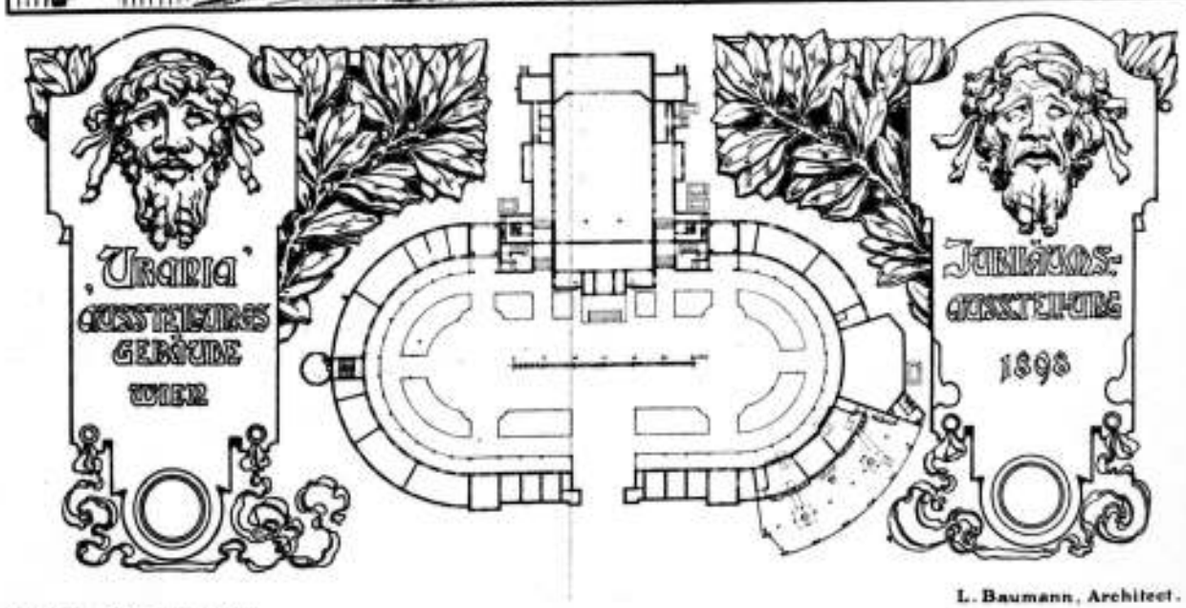

L. Baumann, Architect.

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

binetten met bovenlicht, aan weerszijden van een donkere middengang, een effect zoeken te krijgen, dat de voordeelen der tusschenschotten van het Berlijnsch Museum met die van de Rottmannzaal in de Neue Pinakothek te München zou vereenigen. Tevens kon op deze wijze een perspectievische werking worden verkregen, niet ongelijk aan die van de nieuwe zalen der National Gallery te Londen. Hoeveel verdienste ook in deze gedachte schuilt, het bleek toch, dat deze zaal niet aan de verwachting beantwoordt. Later zullen wij zien, waarom.

„Aan het einde van deze zaal bevindt zich de zoogenaamde Rembrandtzaal. De zalen daarnaast, die met weinig moeite van bovenlicht voorzien hadden kunnen worden, dienen thans voor oudheidkundige doeleinden, en maken, tusschen de schilderijzalen, geen gunstig effect. De bovenlichtzalen aan de noord- en zuidzijden hebben een lengte van 29 bij een breedte van 10 M.; de overige bovenlichtzalen hebben een afmeting van ongeveer 10 M. in het vierkant. De maten der vier groote bovenlichtzalen overtreffen die in de Alte Pinakothek te München en in de Gallerie te Dresden, die reeds door velen als te groot worden aangezien. Het kan niet ontkend worden, dat daardoor dezelfde verwarrende indruk ontstaat, als in de zalen der National-Gallery te Londen.

„Indien deze zalen door een middenwand in tweeën werden verdeeld, zou niet slechts muurvlak gewonnen, maar tevens een rustiger effect bereikt worden. De bovenzalen aan de oost- en westzijde zijn veel gunstiger van afmetingen.

„De kabinetten ter wederzijde van de eerezaal hebben echter een te geringe diepte, welk bezwaar, door de daarvoor gehangen draperieën, nog te sterker uitkomt. Werden de scheidingen tusschen de kabinetten doorgetrokken, dan zou men een viertal zalen krijgen die, evenals de noordelijke en zuidelijke zalen verlicht, goed zouden voldoen.

„De verlichting der schilderijzalen is vrij goed, alleen de eerezaal en de Rembrandtzaal maken eene uitzondering. De kabinetten ter wederzijde van de eerezaal hebben bovenlicht, dat echter deels door de beide hoofdtorens, deels door de staande wanden van de overkappingen der binnenplaatsen zeer geschaad wordt. Werden de binnenplaatsbekappingen naar alle zijden afgewolfd, dan zou dit waarschijnlijk reeds verbetering brengen, daar in het model- of proeflokaal van de eerezaal, dat indertijd *geheel vrij stond*, het licht voldoende werd geacht. Mocht het blijken, dat de noordelijke zaal, grenzende aan de entreezaal, dan nog geen goed licht had, wegens het schadelijk effect van de hoofdtorens, dan zou die zaal bij de entreezaal aangetrokken, of wel voor minder belangrijke stukken gebruikt kunnen worden.

„De Rembrandtzaal heeft niet, als de andere zalen, van *twee* zijden invallend bovenlicht, doch ontvangt al haar licht uit het noorden. (*) Het koude licht, op deze wijze verkregen, doet aan Rembrandts Nachtwacht geen goed. Warm licht was hier een eerste vereischte geweest; men denke slechts aan het bekoorlijk effect, dat de namiddag-verlichting op het doek, toen het nog in het Trippenhuis hing, te weeg bracht.

„Zeer hinderlijk is overal in het museum de sterke weerkaatsing der terrazzovloeren. Slechts door daarover parketvloeren van donker hout te leggen, zou men de reflectie kunnen verminderen. Tapijten toch zijn èn kostbaar, èn, door het zich daarop verzamelend stof, nadeelig voor de schilderijen. De pogingen, in de Rembrandtzaal gedaan, om door een velum het van boven invallend licht te beletten op den vloer te komen, kunnen niet geslaagd genoemd worden.

„De rijke beschildering der zalen, hoe verdienstelijk op zichzelf, werkt zeer storend bij het beschouwen der kunstwerken. Stiller tinten en veel minder goud zouden een beter effect gegeven hebben. De stukken, voor het meerendeel met het oog op een eenvoudige omgeving geschilderd, voldoen niet in deze rijke zalen. De kolommen en vergulde beelden in de Rembrandtzaal zijn daar ook niet op hun plaats.

„Niet ongestraft werd Klenzes raad in den wind geslagen: Jedes Opfer für die zweckmässige Aufstellung und Beleuchtung der Kunstwerke ist zu bringen; pikante und reiche Effecte, welche Architectonische Formen geben können, sind zu vermeiden."

Deze opmerkingen werden kort na de opening van het gebouw neergeschreven; zij zijn te eigenaardiger omdat zij dagteekenen uit een tijd, toen wel over de architectuur van het Rijks-museum veel strijd werd gevoerd, maar de inrichting van de zalen en de verlichting der schilderijen nog slechts tot weinig critiek aanleiding gaven. Pas veel later ontbrandde de krijg tegen de plaatsing van de „Nachtwacht".

Wat zal er met Rembrandts schilderij na de sluiting der tentoonstelling in het Stedelijk Museum gebeuren? Zij zal, vermoedelijk, naar het Rijksmuseum teruggebracht worden, al is het dan ook misschien op andere wijze, dan Braakensiek in zijn geestige prent ons neende te mogen voorspellen. Mocht de heer Van Riemsdijk er prijs op stellen, den stoet te openen, dan zal hij toch zeker zijn nieuw ambtsgewaad niet aandoen, en zijn steek met troetels en zwaneveeren zal de veilige doos, waarin hij bewaard wordt, niet verlaten. Dat de heeren Cuypers en De Stuers in den stoet zullen zijn, komt ons onwaarschijnlijk voor. Wel zullen de schilders Breitner en Israëls treuren, doch dat zij aan hun droefheid op minder pathetische wijze uiting zullen geven, mag veilig aangenomen worden.

Als de schilderij in het Rijksmuseum teruggekeerd zal zijn, wat zal er dan geschieden? Haar weer op de oude plaats, onder het „koude kelderlicht" te hangen, zou een al te dwaze daad zijn; de storm van verontwaardiging zou tot een orkaan groeien.

Het verstandigst zou zijn een der wanden van een bovenlichtzaal, aan de noordzijde gelegen, en dus licht uit het zuiden ontvangend, te ontruimen, en daar Rembrandts doek te plaatsen, in afwachting, dat een betere gelegenheid tot expositie gereed komt.

Een verbouwing van het middengedeelte, Rembrandtzaal en eerezaal, kan echter niet langer uitgesteld worden. Want het zou zoo gewenscht zijn, dat de heer Cuypers zelf haar uitvoerde. Welk bouwmeester toch zou na 's kunstenaars dood (die nog lang moge uitblijven) den moed hebben, aan een monument als het Rijksmuseum de hand te slaan?

Daarom, men make haast. *Vigilate, itaque quia nescitis diem neque horam!* roept de Evangelist ons waarschuwend toe. Met talmen is hier niets te winnen. De verandering der eerezaal in vier bovenlichtzalen kan zonder veel moeite en kosten geschieden. Moet de Nachtwacht-zaal zóó gewijzigd worden, dat zij zijlicht ontvangt, welnu, ook daarvoor zal de heer Cuypers, die zoo vindingrijk is, wel een geschikte oplossing weten te vinden.

(*) De schrijver heeft uit het sedert verschenen Museum-plattewerk kunnen zien, dat de zalen aan de noordzijde alleen licht uit het zuiden ontvangen. [RED.]

PASSERDOOZEN.

Wanneer men de hulpmiddelen ziet, waarvan diegenen onzer architecten, die grooten naam hebben als teekenaars, zich bedienen, dan staat men verbaasd over den primitieven toestand, waarin alles verkeert. Als er al een doos is, dan bestaat deze uit een afgedankt sigarenkistje, en daarin liggen wat trekpennen, wat passers en onderdeelen daarvan met allerlei ander teekengerief dooreen. Het kost moeite om te gelooven dat met zulk gereedschap voortreffelijk gewerkt kan worden.

Wanneer 's winters de vaarten met een ijskorst bedekt worden en de schippers zich tot stilliggen genoodzaakt zien, dan halen zij ergens uit het vooronder van hun vaartuig een paar oude verroeste schaatsen voor den dag, binden die met een paar touwtjes los onder hun pantoffels en zwieren over de baan, dat het een lust is. Maar die schippers zouden misschien nog beter rijden, als zij er een paar schaatsen op na konden houden van het nieuwste systeem.

Zoo is het ook met de teekenaars, die wij in den aanhef van dit opstel noemden. Al zouden zij misschien niet beter werken, zij zouden het zeker gemakkelijker kunnen doen, wanneer zij zich een passerdoos van de laatste constructie aanschaften.

En daarvoor bestaat thans gelegenheid. Richters Précisions Passerdoozen, bij de Wed. J. A. Ahrend & Zoon, Prins Hendrikkade 20 en 21 te Amsterdam verkrijgbaar, kunnen geacht worden aan de hoogst te stellen eischen te beantwoorden.

Wij beelden hieronder er een af op ⅓ der ware grootte.

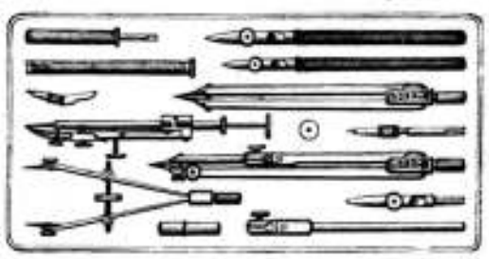

De doos bevat: twee trekpennen, een steekpasser, een passer voor potlood en inkt, een orleon-passer voor potlood en inkt, een veer-orleon, een verlengstuk voor den grooten passer, een schroevendraaier, waarin men potloodjes bewaren kan, een koker voor stalen passerpunten, die tevens dienen kan om potlood- en inktstuk van den grooten passer als potlood en trekpen in de hand te gebruiken, een potloodkoker voor den orleonpasser en eindelijk een centrum.

De inhoud van deze doos komt dus in hoofdzaak overeen met dien van de meest gebruikelijke passerdoozen; toch krijgt de kooper, die zich een dergelijke doos a ƒ 19.50 aanschaft, meer waar voor zijn geld, dan anders.

De trekpennen toch, die men ook, mits ƒ 1.30 bijbetalende, openslaande kan krijgen, hebben een zoodanige bevestiging van de stelschroef, dat zijdelings verbuigen der punten niet mogelijk is.

De passers hebben scharnieren, die gevormd worden door twee concentrisch verbonden en van ronde tapknoppen voorziene bladen, die in den beugel, welke het geheel omsluit, passen. In den beugel bevindt zich aan beide zijden een gat, waarin de tappen draaien. Door een stelschroef is het mogelijk, de uiteinden van den beugel meer of minder te klemmen en zoo de beweging der beenen te regelen.

Alle passerpunten zijn los; men kan ze door middel van schroefjes in de beenen bevestigen, en daar verscheidene reserve-punten aanwezig zijn, zoo bestaat de mogelijkheid, om punten, die niet meer voldoen, gemakkelijk door andere te vervangen. De bevestiging van potlood- en inktstuk in de passers is even eenvoudig als doeltreffend, daar ook reeds zonder het aandraaien der klemschroeven door het veeren der uiteinden een groote vastheid wordt verkregen.

Bij den orleonpasser is een der beenen hol; daarin sluit een lange naald, die met één vinger op het papier wordt gedrukt, terwijl de andere vingers den passer bewegen. Zoodoende blijven de beide punten van de trekpen altijd op het papier, en geeft het afslijten van het potloodstukje geen aanleiding tot het zoo lastige verstellen, dat bij de andere constructiën onvermijdelijk was. De veerorleon wordt bewogen door een klein rad, dat tevens kan dienen, om een millimeterverdeeling op het papier te brengen.

Zeer practisch zijn de kokertjes, die zich in deze passerdoos bevinden. In de oudere doozen waren dergelijke kokertjes niets dan bewaarplaatsen voor potloodjes. Hier heeft alleen het kleinste uitsluitend die bestemming. Het grootste kan tevens dienen als handvat voor inkt- en potloodstuk van den grooten passer, wanneer men die voor het trekken van rechte lijnen wil gebruiken. Het middenste is ook schroevendraaier.

Wanneer wij hier nog bijvoegen, dat alle passers keurig vernikkeld zijn en het geheel door uiterst soliede en juiste afwerking uitmunt, dan gelooven wij onzen lezers de overtuiging te hebben geschonken, dat wie zich een passerdoos als deze voor ƒ 19.50 aanschaft, instrumenten bezit, waarmede ongeveer alles, wat in de dagelijksche practijk voorkomt, kan worden verricht. Wie hoogere eischen stelt, vindt ook in Richters doozen zijn gading. De duurste doos, die ƒ 85 kost, bevat alles, wat de vindingrijkheid van den mensch op het terrein van teekengereedschap heeft uitgedacht.

DE UTRECHTSCHE PRIJSVRAAG.

(Ingezonden.)

Rotterdam, 13 Oct. '98.

Mijnheer de Redacteur.

Vergun mij, als inzender van No. 33 („Placet Hic") naar aanleiding van het Jury-rapport eenige opmerkingen te maken.

De Jury begint met te zeggen, „dat het haar opgevallen is, dat zoo weinig van den tuin als middel van veraangenaming der sociëteitslokalen was geprofiteerd, wat toch bij de gegeven terreinverhoudingen wel voor de hand lag."

Dat er zoo weinig inzenders op de gedachte zijn gekomen, de biljartzaal met de lange zijde aan den tuin te leggen, bewijst wel dat het programma dat eenigszins uitsloot.

De bepaling: „de onder a en b genoemde zalen (conversatie- en biljartzaal) moeten ten opzichte van elkander zoodanig zijn gelegen, dat zij in onderling verband met elkander gebracht kunnen worden" hebde meesten opgevat als: „deze beide zalen moeten aan elkander grenzen".

Dat tusschen die zalen eene voortzetting van de vestibule (verbindingsruimte) zou mogen gelegen zijn, had blijkbaar bijna niemand vermoed.

En „dat bij de gegeven terreinverhoudingen dat wel voor de hand lag", betwist ondergeteekende ten sterkste. Het bekroond ontwerp bewijst ook het tegendeel.

Door de biljartzaal in de genoemde richting te projecteeren bleef n. l. aan de linkerzijde geene voldoende ruimte voor de dienstvertrekken (bedienden- en buffetkamer, kantoortje en dienstgang) over. De verschillende dienstvertrekken zijn in het bekroonde plan dan ook zeer gebrekkig en, zooals de Jury zegt, zal dit gedeelte geheel moeten worden omgewerkt. En in dat plan heeft de biljartzaal nog niet eens de voldoende lengte. Zooals de Jury in haar rapport opmerkt, is de afstand tusschen de biljarts 1.80 in plaats van 2 M.

De lengte der zaal zal minstens 12.30 M. moeten zijn.

Bij de gegeven terreinverhoudingen en de bepaling van het verband der zalen lag het juist voor de hand, de biljartzaal rechthoekig op de conversatiezaal te projecteeren, wat dan ook velen hebben gedaan. Daardoor konden alle lokalen de gewenschte grootte bekomen en behoefde men niet zijne toevlucht tot een belangrijken uitbouw te nemen.

Ondergeteekende is met de Jury van meening, dat met de noodige omwerking en achteruitbouw van het dienstgedeelte ter linkerzijde, het bekroonde plan eene aangename indeeling zal geven. De ontwerper daarvan is echter eenigszins op eigen gezag te werk gegaan; uit het programma en de terreinverhoudingen bleek die bedoeling niet.

Even voordat de Jury van den genoemden achteruitbouw spreekt, zegt zij dat de ongedeelde tuinruimte aan het plan een aangenamen indruk geeft.

Maar met een uitbouw kan er van eene ongedeelde ruimte geen sprake meer zijn.

Hoe dit te rijmen?

In het nommer van 8 dezer van uw blad is de opmerking: „In haar rapport oordeelt de Jury over vele plattegronden wel wat al te streng", volkomen juist. B. v. van mijn plan (in uw lijstje van de veertien beste plannen worden abusievelijk genoemd: No. 18 „Placet Hic" en No. 19 „S. S. U." Dit moet, volgens het Jury-rapport, zijn: No. 33 „Placet Hic" en No. 34 „Cirkel met driehoek, waarin U. S. S.) wordt gezegd, dat „de biljartzaal slecht is verlicht." Dit is zeker te sterk geoordeeld. Deze zaal ontvangt licht door de drie groote ramen (waarvan het middenraam 2.64 M. breed) van den koepeluitbouw aan de tuinzijde, verder van de glazen afscheiding van de conversatiezaal en door de dubbele glasdeur (breed 2 M.) van uit de vestibule.

In het bekroonde plan verkeert de verbindingsruimte, wat het licht betreft, in dezelfde conditie als het gedeelte van de biljartzaal bij het buffet van No. 33. En in het eerste zal het buffet, wanneer het naar die ruimte wordt geopend, bepaald zeer slecht verlicht zijn, tenzij men door eene binnenplaats aan de tegenovergestelde zijde licht aanbrengt. Zooals het nu is geprojecteerd, is het buffet te klein en zijn de twee kleine openingen naar de zalen (ter breedte van eene gewone kamerdeur) zeer onbeholpen.

„Eenigszins bevreemdde de in meerdere plannen op groote schaal toegepaste houtcement-afdekking", zegt de Jury verder.

Maar lag die toepassing niet voor de hand, waar in het programma hoegenaamd niet van eene zolderverdieping werd gerept en alle vertrekken, zooals verscheidene plannen bewijzen, in de gevraagde grootte op beganen grond, 1e verdieping en insteek waren onder te brengen.

Waarom dan niet in het programma gezegd, dat b. v. eenige vertrekken van den kastelein eventueel op eene zolderverdieping gelegen konden zijn.

Vele inzenders zullen hebben gevreesd, bij het aanbrengen van een dak om (zooals de Jury zegt) „de monumentale indruk te verhoogen", het verwijt te krijgen, dat men, zonder dat de gevraagde vertrekken zulks vereischten, door een dak de kosten onnoodig verhoogde.

In de meeste plannen, die eene zolderverdieping hebben, dient deze dan ook tot niets. En moet juist een daksilhouet den monumentalen indruk teweeg brengen?

Hoevele z. g. klassieke bouwwerken zijn er niet, waarvan het dak onzichtbaar is en die toch zeer monumentaal zijn! Nog zegt de Jury, dat in het bekroonde plan twee assendoorzichten voorkomen, wat eene fraaie perspectievische werking zal hebben.

In de conversatiezaal is echter slechts één schoorsteen geprojecteerd, zoodat de verwarming geheel onvoldoende zal zijn: aan de zijde van de speelkamer zal het in den winter niet uit te houden zijn.

Verscheidene inzenders, ook ik, hebben in de conversatiezaal twee schoorsteenen aangebracht. De aangewezen plaats voor dien tweeden schoorsteen was tegenover den eerste, tegen den scheidsmuur van de speelkamer, waar in het bekroonde plan eene groote glaspui is geprojecteerd. Een van beide dus: óf het tweede asdoorzicht moet in het bekroonde plan ter wille eener voldoende verwarming vervallen, óf meerdere plannen kunnen zonder noemenswaardige wijziging (het schrappen van den tweeden schoorsteen) die geroemde twee doorzichten hebben.

Ten slotte wensch ik mijne verwondering te kennen te geven over het feit, dat aan het plan No. 58 (Cirkel waarin wapen der stad Utrecht) eene premie is toegekend. Zijn vooral de detailteekeningen zeer verdienstelijk, de plattegrond is allertreurigst.

Wat te zeggen van eene biljartzaal in parallelogramvorm, bovendien schuin op de conversatiezaal gelegen en een buffet in den vorm van een winkelhaak? Van de biljartzaal wordt gezegd, dat „de verlichting te wenschen overlaat". Neen de verlichting is hier geheel onvoldoende. En van No. 33 wordt gezegd „dat die zaal slecht verlicht is", terwijl deze, zooals reeds is opgemerkt, zijlicht van uit de vestibule en het trappenhuis ontvangt, wat bij No. 58 niet het geval is.

Is dit beoordeeling naar eenzelfden maatstaf?

Eindelijk, en last not least, wensch ik het volgende op te merken.

De Jury zegt van mijn plan dat „tenzij men een ruim gebruik van surrogaten zou willen maken, het, met het oog op de detailvormen en kosten ten eenenmale onuitvoerbaar is."

Dit nu, is beslist onjuist. Daarmede bewijst de Jury de begrooting niet te hebben nagezien.

Een bedrag van ƒ 90.000 was beschikbaar gesteld. De, tot in de kleinste bijzonderheden gedetailleerde begrooting van niet minder dan 192 bladzijden, wijst als eindcijfer aan ƒ 85.600. Zij is geheel opgemaakt volgens de eenheidsprijzen, in het programma voorgeschreven, terwijl datgene, waarvan geen tariefsprijs is bepaald, zóó ruim is berekend, dat aan de juistheid daarvan geen twijfel kan bestaan. Zoo is b. v. het binnenverf- en schilderwerk alleen op ƒ 7000 begroot.

De gehouwen steen (zandsteen) van de gevels besomt eene hoeveelheid van bijna 85 M³. De tariefsprijs hiervan is ƒ 120. Maar laat die door de genoemde detailvormen b. v. ƒ 140 moeten zijn (wat zeer veel is) dan maakt dit nog slechts een verschil van ƒ 1700.

En zou men de opmerking maken, dat het metsel-

werk van voor- en zijgevels wat meer dan de tariefsprijs van ƒ 22 zou kosten, b. v. ƒ 25 (de profiel- en gele steen is extra berekend), dan zou men bij eene hoeveelheid van 162 M3. ƒ 486 meer krijgen of totaal ƒ 85.600 + 1700 + 486 = ƒ 87.786, blijvende dit cijfer dus nog ruim ƒ 2000 onder de bepaalde som. Ik ben dan ook zoo vrij bovengenoemde uitspraak als zou „het plan met het oog op de detailvormen en kosten ten eenenmale onuitvoerbaar zijn", eene grove onwaarheid te noemen.

Een voorstander van nutteloos napleiten ben ik allerminst.

Ik meende echter een en ander niet in de pen te mogen houden, in de hoop dat misschien bij volgende gelegenheden de antwoorden op prijsvragen wat aandachtiger zullen worden nagegaan en de groote arbeid, die dikwijls vergeefs is, wat meer zal worden gewaardeerd.

U dankzeggend voor de plaatsruimte, heb ik de eer te zijn,

Hoogachtend,

De inzender van No. 33.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1077*ste vergadering van* 12 *October* 1898.

Na opening van de vergadering en lezing der notulen werd de heer E. Verschuijl geïnstalleerd als gewoon lid en werden als zoodanig geballoteerd en aangenomen de heeren H. E. Hijlckama Vlieg, H. Masselink en A. Nijland.

Hierna werd 't woord gegeven aan den heer W. Krombout Cz. over de onder zijn beheer tot stand gebrachte versieringen tijdens de Inhuldigingsfeesten te Amsterdam.

Spreker begon mede te deelen, dat hij reeds voor 2 jaren was aangezocht door de Vereeniging „Amsterdam Vooruit" tot 't maken van een monumentale versiering van een der hoofdpleinen van Amsterdam. Hiertoe leende zich 't best 't Frederiksplein, vooral daar de achtergrond gevormd werd door een gebouw als 't Paleis voor Volksvlijt. 't Plan was daar een groep van tijdelijke gebouwen te maken, waarin de verschillende provinciën alsmede de koloniën vertegenwoordigd zouden zijn, voor een tentoonstelling toebereid, alles gerangschikt om een centraal-punt, nl. een koninklijk paviljoen.

Dit plan is niet ten uitvoer gebracht, evenmin als het latere, om den omtrek der stad van ± 1580 M. juist als aaneengeschakelde versiering te behandelen, nl. de Kloveniersburgwal, Oude Schans, Prins-Hendrikkade en Singels, waartusschen een lijn van Damrak en Rokin.

Tot uitvoering kwam de inrichtsweg en daarvan was het gedeelte vanaf de Utrechtsche straat tot aan het Paleis op den Dam het werk van den spreker. Verscheidene voorloopige schetsen en uitvoeringstreekeningen, alsmede photo's, maakten het werk van den heer Kromhout duidelijk.

Een hartelijk applaus en een woord van dank van den Voorzitter waren de bewijzen van instemming over het welslagen van deze versieringen.

Voorts worden eenige wetswijzigingen, alsmede het huishoudelijk reglement behandeld, waarna de Voorzitter de goed bezochte vergadering sloot.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Rotterdam.

Vergadering van 10 *October* 1898.

Na lezing en goedkeuring der notulen, wordt voorlezing gedaan van het ingekomen eindrapport der commissie in zake ondersteuning van de betrekkingen van het oolangs door een ongeluk overleden lid v. G. Op verzoek dezer commissie wordt een tweetal leden uitgenoodigd tot het nazien van dit rapport.

Verder ter kennisgeving een rooster der voordrachten, die dezen winter zullen gehouden worden vanwege de Rotterdamsche baanvereeniging.

Door bijzondere redenen verhinderd, heeft de spreker, van wien het bestuur verwacht had hedenavond een voordracht te hooren, ons een teleurstelling bezorgd.

De president betreurt, dat zich van uit de leden tot nog toe niemand heeft aangemeld, om een voordracht of bijdrage te leveren, en deelt mede, dat het bestuur zich in contact gesteld heeft met een paar bekende sprekers, ten einde te trachten hen te winnen tot het houden van lezingen.

Vanwege het H.-B. wordt medegedeeld, dat de uitgave van het Technisch Weekblad zal worden doorgezet, maar verzoekt krachtige medewerking zoowel in het leveren van bijdragen als het winnen van abonnés.

Thans is aan de orde het voorstel van het bestuur, om sanctie te verleenen op de ter vorige vergadering genomen besluiten. Dit wordt met algemeene stemmen verleend. Voor geen der candidaat-leden wordt hallotage verlangd, waarop zij met algemeene stemmen tot lid worden aangenomen.

Het voorstel om de onkosten, vallende op de inning der contributie ten gevolge van niet of te late toezending van het bedrag aan den penningmeester, te verhalen op de schuldigen, wordt met algemeene stemmen aangenomen.

De vraag uit de vragenbus over de toepassing van staaldraad of touw als raamkoord zal op de volgende vergadering beantwoord worden door den heer T. J. Scholtens.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Dinsdag 11 *October* 1898.

De Voorzitter, de heer Henri Evers, heette met een hartelijke toespraak de aanwezige leden welkom, memoreerde daarbij de feiten waarbij het belang der vereeniging of van hare leden rechtstreeks of zijdelings betrokken geacht kon worden, en sedert de laatst gehouden vergadering in April dezes jaars voorgevallen. Hij herinnerde aan de welgeslaagde excursie naar Haarzuilens en het daar geboren adres in zake den bond van alle bouwkundige vereenigingen in Nederland, aan het 70-jarig jubileum van den architect J. H. Leliman te Amsterdam, aan het overlijden van den grooten Garnier, bij welke beide gelegenheden de vereeniging van hare deelneming liet blijken, en vestigde er de aandacht op dat drie leden der vereeniging, met name de heeren J. J. Gort, J. van der Valk Fz. en C. N. van Goor onderscheidingen ontvingen bij de prijsvraag voor de Utrechtsche Studentensociëteit, en dat een vierde lid, de heer H. Cuijlits, eene bekroning ontving voor zijn antwoord op een door de vereeniging ter voorkoming van ongelukken enz. uitgeschreven prijsvraag voor een doelmatig werkmans-privaat.

Na deze inleiding werden de notulen der vorige vergadering gelezen en genresteerd en gaf de Voorzitter het woord aan den heer J. A. van der Kloes te Delft, tot het houden zijner voordracht over „de baksteen-industrie voorheen en thans". Hoewel de baksteen-industrie, zoo ving spreker aan, zeker een der oudste takken van het menschelijk bedrijf is, zou hij zich niet verdiepen in historische bespiegelingen; alleen wilde spreker een enkel punt releveeren betreffende de door de Romeinen gebruikte steen, en wel de groote lengte en breedte en de geringe dikte van het formaat, waardoor de steenen meer den vorm van tegels hebben, wat het bakken moeilijker maakt en waarvoor hij nimmer eene behoorlijke verklaring had gevonden, een punt waarontrent later door den Voorzitter nog eenige mededeelingen worden gedaan ter opheldering.

Vervolgens besprak hij de oudere baksteen-industrie hier te lande, toonde door een uit Harlingen afkomstige oude reuzenmop, die in hooge mate de kenteekenen van ongaarheid bezat, aan, dat die industrie toentertijd op een niet al te hooge trap stond, en gaf een beeld van die industrie tegenwoordig, waarbij hij het formaat, de oorzaken van de verschillende kleuren, de vastheid van den steen en de gebreken die hij kon vertoonen, uitvoerig behandelde. Bij de bespreking der werktuigen tot het vervaardigen, de inrichtingen tot het bakken der steenen, vanaf den eenvoudigsten handvorm tot de meest ingewikkelde persmachines, had spreker van zelf gelegenheid te komen op de door hem ontworpen en uitgevoerde inrichtingen voor het bakken van steen voor de werken aan de Solvallei in Indië. Hij gaf een overzicht der proefbaksels, die hier te lande van uit Indië afkomstige klei waren vervaardigd, en roemde in hooge mate de qualiteit dier klei, waaruit volgens zijn bewering een fabrikaat was te maken dat met het allerbeste in Europa kon wedijveren; zelfs was hij erin geslaagd een steen daaruit te vervaardigen, „het rostoliet", die de bekende „iron bricks" in hardheid zeer overtrof. Ook het verglazen van steen werd behandeld en gewezen op het gevaar van afvriezen der dikke laag glazuur, welk gevaar veel minder is wanneer men zich kon vergenoegen met een minder glanzende, doch dunnere glazuurlaag. Het fabriceeren van dakpannen en tegels werd besproken en bij de behandeling van de buizenfabrikage wees spreker op een algemeen bestaand dwaalbegrip, dat deze in 't buitenland beter zouden vervaardigd worden dan hier te lande. Een uitgezochte collectie monsters, door de firma's Frans van de Loo te Dieren, en Dericks en Goldens te Druten, en eenige zeer fraaie en kleurrijke tableau's van Jacoba-tegels uit de fabriek van Joost Thooft en Labouchère te Delft luisterden de voordracht van den spreker op, die als zijn meening te kennen gaf dat genoemde firma's en meerderen hier-te-lande een fabrikaat leverden dat gerust de concurrentie van elk buitenlandsch product kon uithouden. Aan het slot zijner rede kwam spreker met vuur op tegen de verderfelijke gewoonte van het gebruik van te kalkrijke metselspecie, die bijna zonder uitzondering de oorzaak is van de gebroken die metselwerken vertoonen. Een warm woord van dank van den Voorzitter en het applaus der vergaderden bewezen de ingenomenheid waarmede sprekers belangrijke voordracht was aangehoord. De Voorzitter deelde den inhoud van het jury-rapport in zake de door de vereeniging uitgeschreven prijsvragen mede, en verzocht nog den heer Cuylits eenige mededeelingen over het door hem ontworpen closet te doen, waaraan deze welwillend voldeed. Na het balloteeren van 6 nieuwe leden, die met algemeene stemmen als zoodanig aangenomen worden, sloot de Voorzitter, niets meer aan de orde zijnde, de vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken van 11 Oct. zijn benoemd in de commissie tot het examineeren van hen, die het diploma van geëxamineerd en beëedigd landmeter verlangen, voor het jaar 1898;

tot lid en voorzitter, H. J. Heuvelink, hoogleeraar aan de Polytechnische School;

en tot leden, de heeren:

A. W. E. Kwisthout, ingenieur-verificateur van het kadaster, te Roermond; Dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraar aan de Polytechnische School; M. S. van Dunné, inspecteur der registratie en domeinen, te Delft.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is bepaald dat, met ingang van 1 November a. a., de na te noemen ambtenaren van den Rijkswaterstaat zullen dienst doen als volgt:

de hoofdingenieur 1e kl. R. O. van Manen, thans te Haarlem, als hoofdingenieur belast met het beheer der groote rivieren, ter standplaats 's-Gravenhage,

de hoofdingenieur 2e kl. P. H. Kemper, thans te Maastricht, als hoofdingenieur in het 9e district, ter standplaats Haarlem;

de benoemde hoofdingenieur 2e kl. C. B. Schuurman, thans te Dordrecht, als hoofdingenieur in het 7e district, ter standplaats Maastricht;

de ingenieur 1e kl. N. A. M. van den Thoorn, thans te Amsterdam, als ingenieur in het 4e rivier-arrondissement, ter standplaats Dordrecht;

de benoemde ingenieur 2e kl. H. van Oordt, thans te Heusden, als arrondissements-ingenieur in het arrondissement Amsterdam van het 9e district, ter standplaats Amsterdam.

Amsterdam. In zake de tramquestie besloot de Gemeenteraad met 51 tegen 13 stemmen de concessie van de „Amsterdamsche Omnibus maatschappij" tegen 1 Januari 1900 op te zeggen en de tram in gemeentelijk beheer te nemen.

B. en W. hadden den Raad voorgesteld:

„Onder intrekking van de aan de A. O. M. verleende concessiën met ingang op 1 Januari 1899 aan de A. O. M. te verleenen het recht tot het leggen, hebben en exploiteeren van tramwegen, in en op den openbaren gemeenteweg en zulks onder de bepalingen, vervat in de door den heer Schadd, administreerend directeur der A. O. M., ingediende en nader gewijzigde concept-voorwaarden."

De meerderheid der Commissie voor Financiën steunde deze voordracht, de meerderheid der Commissie voor de Publieke Werken adviseerde tot gemeente-exploitatie.

De heeren Muller, Fabius, Van Nierop, Serrurier en Gerritsen stelden daarentegen voor:

„I. Op 1 Januari 1900 in te trekken de concessie aan de A. O. M. verleend.

II. Op 1 Januari 1900 het trambedrijf te nemen in eigen beheer.

III. B. en W. uit te noodigen:

a. Hiervan kennis te geven aan de A. O. M.

b. Den Raad voorstellen te doen tot uitvoering van dit besluit.

c. Den Raad ten spoedigste voorstellen te doen tot uitbreiding van het net."

Het is deze laatste motie, welke werd aangenomen.

— De leden van de afdeeling Amsterdam der Technische Vakvereeniging bezochten Zondagnamiddag het Museum tot voorkoming van ongelukken en ziekten in fabrieken en werkplaatsen. De directeur van het Museum, de heer A. C. M. van Etten, leidde hen daar rond, gaf van alles de noodige verklaring en liet alle machinerieën in working zien.

Allen waren hoogst voldaan en van meening, dat een Museum, waar zooveel te leeren valt, waar menig fabrikant de wetenschap kan opdoen, om voor geringe kosten zijn personeel voor ongelukken te behoeden, méér moest worden bezocht.

Het bezoek duurde ongeveer 3 uur. Bij het vertrek bedankte de Voorzitter der Afdeeling, de heer Haver, den heer Van Etten, in eenige welgekozen woorden, voor zijn vele bemoeiingen.

Haarlem. Op het Museum van Kunstnijverheid is thans tentoongesteld het practische werk der leerlingen, die gedurende een jaar de cursus voor artistieke nationaal-bewerking gevolgd hebben.

Het zijn werkstukken in rood en geel koper, alsook in tombakmetaal, in de eerste plaats oefeningen van lijnen met de pons in vlakke platen of op gemartileerden grond gedreven, vervolgens doorbreekwerk, ornamentaal drijfwerk van bekers, uit banden gemaakt en gesoldeerd, alsook bekers uit één vlakke plaat gelegen, en andere werkstukken. Deze eerste serie is aangevuld met eenig drijfwerk, vervaardigd door den heer F. Zwolle, aan wien de practische leiding dezer afdeeling van de School voor Kunstnijverheid is toevertrouwd.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot architect 2e kl. en geplaatst in de residentie Cheribon, de ambtenaar op non-activiteit J. H. van der Steur, laatst die betrekking bekleed hebbende;

overgeplaatst naar de residentie Samarang, de opzichter 3e kl. E. van der Velde; naar de res. Semarang, de opzichter 2e kl. J. Walter; van de res. Ternate en Onderhoorigheden naar de res. Tegal, de opzichter 1e kl. C. F. Piehel;

gesteld ter beschikking van den resident van Ternate en Onderhoorigheden, voor de uitvoering van werken op Nieuw-Guinea, de opzichter 1e kl. W. H. Guldenaar;

toegevoegd aan den chef der irrigatie-afdeeling Serang, met Demak als standplaats, de opzichter 1e kl. J. K. C. Fehr;

ontslagen wegens ziekte, eervol uit zijne betrekking, de tijdelijke molonbaas J. H. L. Brennecke.

— Bij kon. besluit is bij den Rijkswaterstaat met ingang van 1 November a. s.:

benoemd tot hoofdingenieur 2e kl. C. B. Schuurman, thans ingenieur 1e kl.;

bevorderd tot hoofdingenieur 1e kl. B. Hoogenboom, thans hoofdingenieur 2e kl.; tot ingenieur 2e kl. H. van Oordt, thans ingenieur 3e kl., en tot ingenieur 3e kl. P. Hoogenboom, thans adspirant-ingenieur.

— Door den Minister van Koloniën zijn de heeren F. A. Ypes, W. J. Steup, C. A. E. van Leeuwen, P. L. Blanken, C. C. Kwisthout en H. Verkouwer gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië om te worden benoemd tot adspirant-ingenieur bij den waterstaat aldaar.

— Door den Minister van Koloniën zijn de heeren J. A. Roukens, G. van Bemmel, J. P. Cromvoets en M. H. Damme, gesteld ter beschikking van den Gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië, om te worden benoemd, de twee eerstgenoemden tot adspirant-ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken, en de twee laatstgenoemden tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie van Staatsspoorwegen, daar te lande. (*Stcrct.*)

— Aan de Polytechnische school te Brunswijk is met gunstig gevolg afgelegd het candidaat-examen voor electro-technisch ingenieur door de heeren D. L. Jonker, van Arnhem, en J. Later, van Deventer.

— De heer J. J. L. Boerdrez, civiel- en bouwkundig ingenieur te Haarlem, is benoemd tot leeraar in de Geniewetenschappen bij de Militaire Academie te Breda en zulks ter vervanging van wijlen den heer W. C. Koomans.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, is de heer J. de Keuning benoemd tot buitengewoon opzichter bij de verbetering van den IJssel boven en beneden de brug bij het Katerveer.

— De Gemeenteraad van Sittard benoemde den heer A. G. A. Beijs te Breda tot directeur van de eerlang in exploitatie komende gasfabriek.

— Bij kon. besluit is de O.-I. ambtenaar L. L. graaf Van Randwijck, laatstelijk ingenieur 3e kl. bij den waterstaat in Ned.-Indië, eervol uit 's lands dienst ontslagen.

— Tot ingenieur van het waterschap de Schiphoek is benoemd de heer A. Zandstra Tzn., ingenieur van het waterschap de Rogge, en tot opzichter de heer J. Vegter.

— Bij de Staatsspoorwegen is eervol ontslag verleend, op verzoek, aan den teekenaar D. Nepveu, aan het Centraalbureau.

— Bij beschikking van den minister van binnenl. zaken is:

1o. met ingang van 16 October, aan A. ter Horst, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent voor de scheikunde aan de Polytechnische School te Delft;

2o. voor het tijdvak van 16 October 1898 tot en met 31 Augustus 1899, benoemd tot assistent voor de scheikunde aan de Polytechnische School te Delft, C. F. Loke, te Maastricht.

— Bij kon. besluit is benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau, de heer F. H. van Malsen, voorzitter van den arbeidsraad voor de bouwvakken te 's-Gravenhage.

— De Gemeenteraad te Rotterdam benoemde den heer A. E. Veenenbos tot tijdelijk inspecteur bij de bouwpolitie.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Jong electrotechniker-werktuigkundige bij Philips en Co., Eindhoven. Offerten met levensloop, verl. salaris enz.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar voor achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Bouwk. opzichter-teekenaar, wegens aflooop der werkzaamheden. Verl. salaris ƒ 60 per maand. Adres lett. H. B. Bureau dezes. (*Zie advert.*)

Informatiebureau Technische Vakvereeniging,
Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken.	heeft	32 j.	sal. ƒ 100	p. m. of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25 „	„ „ 75	„ „
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29 „	„ „ 90	„ „
4. B. Opzichter	„	46 „	„ „ 100	„ „
5. Opz.-Teekenaar	„	30 „	verl. sal. ƒ 80	p. m.
6. Opz.-Teekenarr	„	24 „	„ „	„ 65 à 70 „ „

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland"

Wegens afloop der werkzaamheden zag iemand zich gaarne geplaatst als **BOUWK. OPZ.-TEEKENAAR** Goede referentiën staan hem ten dienste. Salaris *f* **60** per maand. Adres lett. H B. Bureau dezer.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845

's-GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

Goedkoopste Bevloering.

Het **beste** en **goedkoopste** adres voor **MOZAIEK** en **EFFEN CEMENTTEGELS** is

A. OOSTHOEK & ZOON.

te Alfen a/d. Rijn.

Vraag dessintlaat en prijzen, gratis en franco.

UTRECHTSCHE PLATEELBAKKERIJ

HOLLAND

J. W. MIJNLIEFF, Utrecht-*Hollug*

TEGEL-WANDVERSIERINGEN,

volgens nieuwe origineele ontwerpen, in artistieke kleur-combinatie tot in de grootste afmeting, voor *Kerken, Vestibules, Serres, Tinpanen, Salons van Stoomschepen*, enz. enz.

HOLLANDSCHE MUURTEGELS, wit en in kleuren.

Afbeeldingen van uitgevoerde werken ter disposition.

FABRIEKSMAGAZIJN:

AMSTERDAM, Kalverstraat 158

Grootste Inrichting van dien aard in Nederland

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **86 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

CORN^s. EICKELBERG,

voorheen **A. J. JOEKES.**

AMSTERDAM.

Machinerieën, Machinekamerbehoeften, Stoomappendages, Gasmotor-olie, Machine- en Cilinderoliën enz.

JOHN's

Schoorsteenkap en Ventilator

is de **beste, goedkoopste** en **duurzaamste ROOKVERDRIJVER**; verbetert iederen slecht trekkenden schoorsteen. Uitstekende ventilator tot afvoer van dampen, rook en slechte lucht. In **iedere afmeting**, rond en vierkant, te verkrijgen. *In 3½ jaar* ***32,500*** *stuks verkocht.* ***10 Jaar garantie.***

ROBBERT KALFF, Amsterdam VI, N.-Z. Voorburgwal 296

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.

CREOSOTEEREN
BURNETTEEREN } **op strengste keur.**
KYANISEEREN
GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.

HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

F. DE BRUIJN & Z^n. HOF-SPIEGEL- en MEUBELFABRIKANTEN.

MAGAZIJN: **KETELSTRAAT E 13.** *ARNHEM*

FABRIEK: **WEZENSTRAAT D 7—8 en 9,** *ARNHEM.*

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

Gebeeldhouwde en Vergulde Spiegels en Ameublementen van Kunst en Weelde, voor Salons, Boudoirs, Eetzalen. MEUBELSTOFFEN.

CARTON PIERRE-ORNAMENTEN ter inwendige versiering van Gebouwen, als Plafonds, Deuren, Lambriseeringen enz. Ontwerpen en Uitvoeringen van Kamerbetimmeringen en uitvoering naar gegeven ontwerpen. — **ARTISTIEKE BRONZEN.** — Teekeningen en Prijscouranten op aanvrage.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 43. ZATERDAG, 22 October 1898.

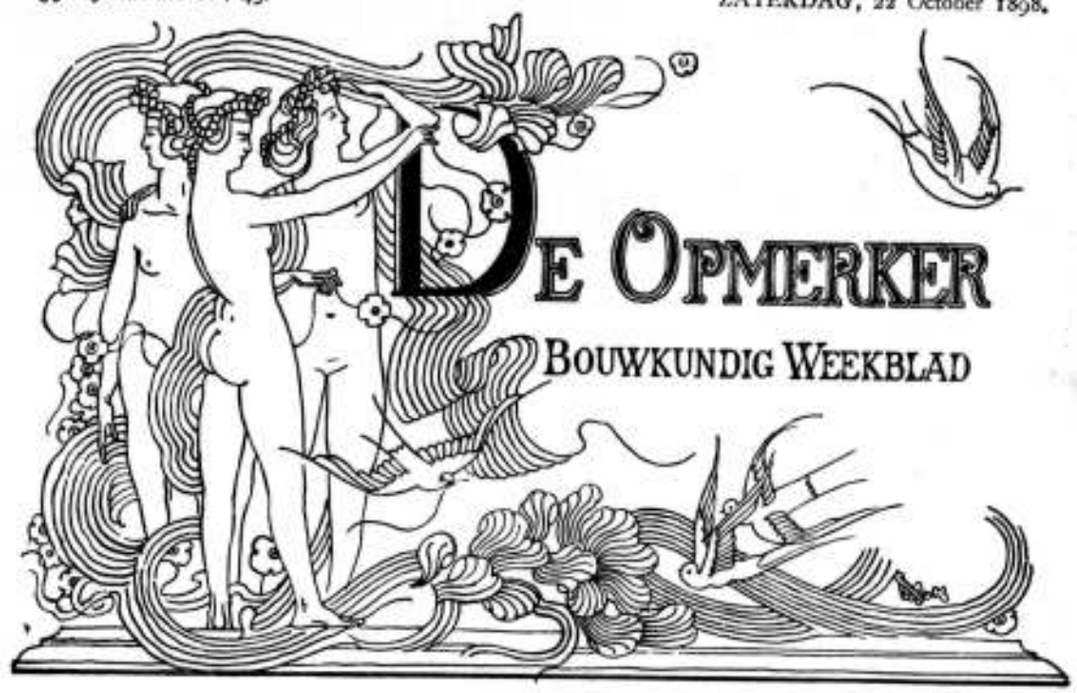

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, alle Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

BIJ DE PLAAT.

Deze perspectiefteekening geeft een aanzicht van een villa aan den Zutfenschen Straatweg te Velp.

Het gebouw is opgetrokken van kleurige klinkers, zonder eenige versiering in het metselwerk. De versierde band is van uitgezaagd grenenhout, afgedekt met een geprofileerde lijst. Het dak is met roode pannen en vorsten gedekt. De fries met het overstekende dak is geheel wit, en het verdere houtwerk afwisselend mosgroen en wit geverfd. Het geheele werk heeft bij publieke aanbesteding *f* 13.000 gekost.

W. Honig.

MUIDEN.

In „De Uithangteekens, door Mr. J. van Lennep en J. ter Gouw", leest men:

„Eens, — 't is heel lang geleden — kwam er een Meerwijf uit de Zuiderzee voor den mond der Vecht opduiken. Zij keek het dorp Muiden of Amuden eens aan, dat niet veel meer was dan een hoop houten huisjes en waar toen juist een tolhuis gebouwd werd, omdat er nogal schepen doorvoeren, en declameerde toen, zoo deftig of zij 't op 't Leidsche plein geleerd had:

Muden sal Muden bliiven,
Muden sal nyet beciiven.

Wat het beteekende, begreep niemand; wat met declamatiën wel meer het geval is: en, spreekt de tweede regel den eersten lijnrecht tegen, ook dat gebeurt meer in de poëzie. Genoeg — Muiden voelde zich zoo verrast door dat bezoek, dat de schout onmiddellijk een photographie liet maken van de Meermin, en deze naast het wapen zette, waar zij nog staat."

Andries de Leth, die in 1718 „de Zegepralende Vecht" van enkele aanteekeningen voorzag, zegt: „De stad Muyden, met haar overoud casteel, wel eer, omtrent A. 1290 door Floris de V, graaf van Holland, gebouw en naderhand de woning der Drosten van Muyden en Baljuwen van het Goyland. Ondertusschen is ook deese stad A. 353, door keiser Otto den Eersten, aan de kerk van Uitrecht weghgeschonken; van welke wel eer een gevangene meerminne, volgens Wilhelm Hermanni, bij Mattheus, Analector. I. Tom. 523, voorspelde:

Muden sal Muden bliven
Muden en sal noit becliven."

De Leth noemt hier dus de bron, waaruit het verhaal geput is; het is te hopen, dat hij die bron nauwkeurig opgeeft; zijn mededeeling, dat Otto I in 353 regeerde, laat omtrent zijn betrouwbaarheid wel eenigen twijfel.

Claas Bruin geeft ons een verklaring der profetie. Hij schrijft:

„Verschooven, kleene en arme Stad,
Moet gij den mond der Vecht bewaaren,
Die, van de Zuiderzee bespat,
Steeds bloot staat voor haar woeste baaren?
Doch, schoon de Dichter van het IJ
Dus zingt: Een ander mag beklijven,
(Door een Meerminne profecy)
Maar Muiden zal wel Muiden blijven,
Zinspelende op uw nedrigheid,
(Een deugd die zelden word verbreid):
'k Heb echter reeden om te boogen
Op Uw aloud en aadlijk Slot
Gebouwt door Floris groot vermoogen
En namaals zijn gevangenkot."

De bedoeling der voorspelling zou dus geweest zijn, dat andere steden vooruit zouden gaan, maar

dat Muiden zou blijven wat het was, niet veel meer dan een vischersdorp.

De voorspelling is vrij wel uitgekomen. Want wie nu Muiden bezoekt, vindt slechts „een verschooven, kleene en arme Stad", aan wie zelfs de stoomtramlijn, die door haar straten gaat, niet de verwachte welvaart gebracht heeft.

Maar de stad is voor den oudheidliefhebber niet onbelangrijk. Als haar voornaamste merkwaardigheid geldt het bekende slot. Maar wij gelooven dat dit gebouw, hetwelk wij aanstonds bespreken zullen, in waarde moet wijken voor de kerk, waar thans de Hervormden hun eeredienst uitoefenen.

De kerk was oudtijds aan den H. Nicolaas gewijd, een patroon, die door vele steden aan de Zuiderzee als hun beschermheilige was gekozen. Wij noemen slechts Amsterdam, Monnikendam en Edam. Het verband tusschen den heilige en de zeevaart is ons evenwel niet duidelijk.

Het gebouw heeft, als de meeste kerken van Nederland, slechts zeer weinig meer, wat aan den tijd vóór de hervorming herinnert. De zerken van twee pastoors liggen nog vóór den noord-westelijken ingang in den noorderbeuk. Zij zijn echter zóó uitgesleten, dat van de miskelken, die op beide zerken aanwezig waren, nog slechts de omtrekken te herkennen zijn. Op de eerste zerk leest men:

„int jaer ..... den 111 februario sterf onse pastoor heer jan willemszoen."

Op de tweede, met de symbolen der evangelisten versierd, is nog te onderscheiden:

„den XX dach febr ..... starf mr. direk ....."

Van beide geestelijken is dus naam en sterfdag bewaard, maar de jaartallen ontbreken. Naar den stijl te oordeelen moeten de opschriften in het begin der 16e eeuw zijn gebeiteld.

De beide klokken zijn ook nog uit den Katholieken tijd afkomstig. Zij werden in 1522 gegoten door Henricus de Both. De grootste noemt zich „sancte niclaes", en is met twee reliefs, dien heilige voorstellend, versierd. De kleinste is „sancte katrina" gedoopt. Het is eigenaardig op te merken, dat deze beide heiligen de patroons zijn der Amsterdamsche parochiekerken. Uit het jaartal is te zien, dat Henricus de Both een tijdgenoot van den beroemden klokkengieter Geert van Wou is geweest. Tot dusver was alleen een Thomas Both, die tusschen 1560 en 1591 werkte, bekend als gieter. Wellicht is Henricus zijn vader of grootvader geweest. Een latere Henricus Both goot in 1596 een klok. Het geslacht Both heeft dus de geheele 16e eeuw de edele gietkunst beoefend.

De kerk ligt op eenigen afstand van de Vecht en, omdat zij georienteerd is, min of meer scheef achter de huizen. Vroeger was hare ligging naar de rivier toe, ongetwijfeld meer vrij. Maar de Katholieken hebben hun nieuwe St.-Nicolaas-kerk zoo dicht bij de oude gezet, dat er tusschen de twee koren slechts weinig afstand bleef. De open plek, die vroeger aan de noordwestzijde zich bevond, is nu ingenomen door een „school met den bijbel". Aan de andere zijde zijn huizen gebouwd, die bijna den zuidwesthoek van den toren raken.

Die toren is het oudste deel van het bedehuis. Geheel in tufsteen opgetrokken is hij ongetwijfeld een werk der twaalfde eeuw. Met lisenen, boogfriezen en eigenaardig geprofileerde lijsten werd hij op zeer spaarzame wijze versierd. Voorheen heeft bij dezen toren waarschijnlijk een Romaansche kerk behoord, bestaande uit één lagen beuk en een koornis. Maar in de vijftiende eeuw schijnt die kerk te klein te zijn geworden. Men brak haar af, en gebruikte de aanwezige tufsteen voor het optrekken van een grooter gebouw, bestaande uit een schip van drie beuken en een polygoon gesloten koor van tamelijk aanzienlijke afmetingen.

Het beschikbare materiaal was echter voor de nieuwe kerk niet toereikend. Daarom moest men voor de bovenste gedeelten van koor en schip zich met gebakken steen behelpen. De oude sacristie aan de zuidzijde van het koor bleef in wezen. Zij is overwelfd met drie langwerpige kruisgewelven zonder ribben, een constructiewijze, die in de 12e eeuw zeer gebruikelijk was.

Dat de kerk in hare tegenwoordige gedaante, ondanks haar zeer oud aanzien, inderdaad een werk der 15e eeuw is, blijkt uit verschuilende details. De kolommen tusschen de beuken zijn ongemeen slank; hare basementen zijn in 15e-eeuwschen trant geprofileerd. Ook het bladwerk der kapiteelen, ofschoon door het aanhoudend overwitten niet in al zijn bijzonderheden te zien, heeft de eigenaardige vormen der latere Gothiek. De venstertraceeringen zijn waarschijnlijk reeds in de 17e eeuw verwijderd; thans vindt men gegoten ijzeren ramen daarvoor in de plaats. Maar aan de oostzijde van den noordelijken zijbeuk is één venster dichtgemetseld, zóó, dat aan de binnenzijde de traceering zichtbaar bleef. En wij vinden hier de weelderige vormen van den Flamboyant-stijl. Er kan dus geen twijfel aan bestaan, of de kerk is, in hare tegenwoordige gedaante, een werk der 15e eeuw.

De overwelving van het schip, dat in hout werd uitgevoerd, verdient de aandacht om haar eigenaardigen vorm. Boven den middenbeuk is een spitsbooggewelf gemaakt, doch boven de zijbeuken zijn halve gewelven aanwezig, die met hun kruin beginnen dáár waar de basis van het middengewelf ligt. Een dergelijke constructie vindt men o. a. ook in de St.-Nicolaas-kerk te IJselstein.

Het koor, dat met drie zijden van den achthoek gesloten werd, is thans grootendeels op zeer primitieve wijze tot een catechisatiekamer vertimmerd. Halverhoogte van de vensters werd een houten plafond gelegd. In de koortravee, die thans bij het schip is aangetrokken, vindt men vensters, met eenig oud gebrand glas. Wat de voorstelling aan de noordzijde geweest mag zijn, is niet meer te zien, omdat daar de meeste ruiten gebroken werden. Alleen komt daar tweemaal het jaartal 1647 voor. Het zuidelijk venster bevat het wapen van Muiden, gehouden door de reeds vermelde meermin, waaraan, wellicht voor de symmetrie, ook een meerman werd toegevoegd.

Het vak daarnaast, naar het westen, zou, indien het ongeschonden ware, ons hebben kunnen doen zien, hoe het Muiderslot zich in 1646, dus één jaar vóór den dood van Pieter Cornelisz Hooft, vertoonde. Maar de middenpartij is helaas verdwenen, en zoo zien wij alleen de hoektorens, en een schip op den voorgrond.

Het ontbreekt in de kerk niet aan enkele zaken, die den beroemden Muider Drost in herinnering brengen. Men vindt, tegen den westelijken wand van het middenschip, die eigenlijk niets anders is dan de twee zware pijlers, waarop de toren rust, twee grafborden. Zij zijn met Korinthische zuilen en gebroken frontons, festoenen, vruchten en cherubijntjes versierd. Boven het zuidelijke prijkt het wapen van Pieter Cornelis-zoon Hooft. Het opschrift luidt:

Gods Goedtheit.
Zoo Uwer kindren beê
U boozen maakt gedwee

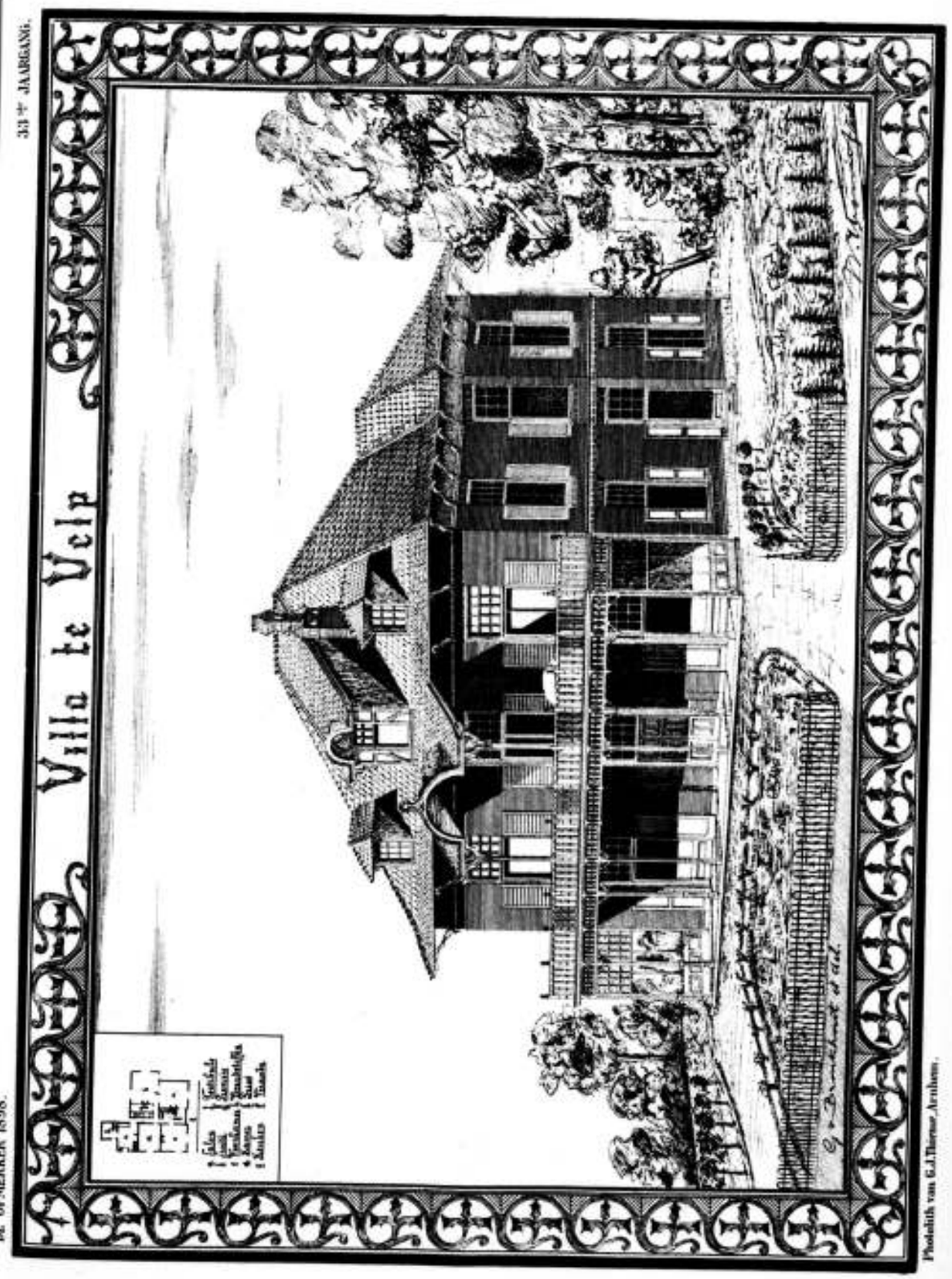

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

En kan tot weldoen zwenken:
Zal niet met heel veel meer
Uw vader, 's hemels Heer
Zijn bidders dan beschenken?

CIↃIↃCXLVII

Onderaan behoorde te zijn, wat nu deel uitmaakt van het andere bord. Men ziet daar een zon, met 's dichters devies „omnibus idem", waardoor hij wilde te kennen geven, hoe hij, als Drost, voor allen dezelfde was.

Het noordelijke bord is voorzien van het wapen Eleonora Hellemans, Hoofts tweede echtgenoote. Daaronder staat:

's Menschen Plicht.
Ankleevet God, in bandt
Van liefde, met verstandt,
Hart, ziel, uyt al uw krachten:
Hangt Uwen naast' ook an
Met liefde die niet kan
U zelven waarder achten.

CIↃIↃCXLVII

Hieronder had nu moeten geplaatst worden, wat op het andere bord te zien is, een vaas met drie witte leliën en: „non laborant neque nent". Dit laatste is het slot van Mattheus 6 vers 28; de evangelist zegt, in de Statenvertaling, „zij arbeiden niet en spinnen niet".

Het is wel eigenaardig, dat het kerkmeubilair grootendeels tusschen 1647 en 1652, dus na des Drossaarts dood, die in eerstgenoemd jaar plaats vond, is gemaakt. Wellicht dat Hooft, die des zomers steeds op het slot woonde en die daar ook 's winters kwam, als er zaken te behandelen waren, die zijn plaatsvervanger niet af kon, in zijn testament, de kerk waar hij zoo vaak de godsdienstoefening had bijgewoond, bedacht. Een onderzoek der nog bewaarde handelingen van den kerkeraad, die met het jaar 1639 beginnen, zou hier zekerheid kunnen geven.

De oudste gestoelten staan aan de koorzijde. Het zuidelijke heeft tegen de achterschotten fraaie Jonische pilasters met arcades daartusschen, in wier hoeken sierlijk snijwerk voorkomt. De deuren zijn met dolfijnen en andere zeemonsters versierd. Op één daarvan leest men het jaartal 1647, op een andere het monogram van den vervaardiger, samengesteld uit de letters I, C en B. Het noordelijke gestoelte is in hoofdzaak gelijk aan het vorige, doch setwat eenvoudiger van versiering.

Het mag worden betwijfeld, of deze gestoelten altijd op hun tegenwoordige plaats hebben gestaan. Zij worden nu gescheiden door een tamelijk moderne deur, die naar het koor leidt, en die oude balusters bevat. Deze balusters, ofschoon blijkbaar omstreeks 1650 in eikenhout gesneden, zijn toch in hun hoofdlijnen 16e-eeuwsch. Vermoedelijk is het koor in de eerste helft der 16e eeuw door een eikenhouten hek van het schip afgescheiden geweest, en heeft de 17e-eeuwsche houtsnijder, hetzij dat hij enkele balusters had bij te werken of dat hij het geheele hek vernieuwde, zich zoo goed hij kon aan de oude vormen gehouden. Dergelijk werken „in stijl" geschiedde hier-te-lande in de 17e eeuw meer. Een bekend voorbeeld leveren sommige der hekken, die de transkapellen der Nieuwe of St.-Catharinakerk te Amsterdam afsluiten.

Bijzonder fraai zijn de overhuivingen van de reeds genoemde banken, die op meesterlijk gesneden consoles rusten. De banken aan de westzijde der kerk zijn eenigszins eenvoudiger van opvatting. Men wil, dat zij omstreeks 1833 met het orgel door brand beschadigd zijn. Het snijwerk van het orgel vertoont evenwel nog den trant van het midden der 17e eeuw. De brand, die betrekkelijk spoedig geblusscht was, zou ontstaan zijn, doordat, na het uitgaan der kerk, een stoof vuur had gevat.

Als in meer andere kerken vormen ook hier predikstoel, doophek en doopbanken één geheel. Als de maker noemt zich P. P. Kistemaker, het jaartal op het hek is 1652. De predikstoel prijkt met composiet-kolommetten, en is, evenals het hek en de banken, met dat eigenaardige snijwerk versierd, dat het werk der 16e en 17e eeuw zoo aantrekkelijk doet zijn. De meesters, die deze snijwerken vervaardigden noemden zich slechts „kistenmakers", wij zouden thans zeggen meubelmakers. Met de eigenaardigheden van het voortreffelijk eikenhout, dat zij te bewerken hadden, hielden zij volkomen rekening. Zij lieten het hout zóó, dat men al de beitelsteken zien kan, en zij versmaadden alles, wat op vijlen of schuren geleek. Maar ondanks dat alles wisten zij hun lijnen volkomen zuiver te houden, en zoo heeft hun werk die frischheid bewaard, die het beschouwen ervan zoo aangenaam maakt.

De lezenaar van den voorzanger is eveneens uit eikenhout gesneden en met het wapen van Muiden, wederom door den meerman en de meermin gehouden, versierd. Het is hier, dat Pieter Pieterszen, zooals de „kistenmaker" wellicht heette, zijn naam heeft aangebracht. Een dergelijk in hout gesneden wapen wordt ook boven de reeds genoemde deur gevonden. Wellicht heeft het vroeger als bekroning van het niet meer aanwezige koorhek dienst gedaan.

Een bank aan de oostzijde van den noorderbeuk vertoont de vormen van den stijl, naar Lodewijk XV genoemd. Wanneer wij nu ook nog melding maken van een bord, dat herinnert hoe Muiden in 1602 door de pest werd „geteisterd, dan doen wij dit niet om de kunstwaarde, als wel om de eigenaardige opvatting, die uit den tekst spreekt. De pest wordt beschouwd als de „roede van Godt", tot straf voor de „zonden menigfoudt". Er stierven „zesthalf hondert menschen"; voor de ziekte kwam, die „seven maanden lang" woedde, telde de stad, volgens het opschrift, „negenhondert menschen", zoodat twee derden zouden omgekomen zijn. Tot slot volgt een vermaning aan de inwoners van Muiden, om hun zondig leven te beteren, opdat zij niet, als die van „Sodoma en Gomorra" bij een volgende ziekte „Jael uytgeroeyd" worden.

Het koperwerk der kerk bestaat uit drie fraaie kaarskronen. Behalve de reeds genoemde worden er slechts weinig belangrijke zerkopschriften in de kerk aangetroffen.

Van de kerk bereikt men, noordwaarts langs den Vechtoever gaande, het vermaarde Muiderslot. Sinds tal van jaren wordt dit gebouw van rijkswege gerestaureerd. Telkens wordt weer wat nieuws aan het kasteel toegevoegd, opdat het toch vooral er zoo oud mogelijk uit zou zien.

Gelukkig heeft de heer I. Gosschalk het kasteel te Muiden, zooals het was in het jaar 1873, opgemeten en beschreven, en kan in dit geval worden nagegaan, welke veranderingen door de restaurators zijn gemaakt.

Deze verdienstelijke bouwmeester zegt, omtrent het plan: „De plattegrond vertoont ons een eenigszins langwerpig, scheefhoekig vierkant. De muren zijn geflankeerd door vier, ver buiten het vlak van den muur uitspringende, torens. Bovendien bevindt zich aan de voor- of oostzijde een vierkante toren, eenigszins voor de beide ronde torens uitspringende. Deze to-

ren diende tot poort bij de ophaalbrug. Aan de westen noordzijde, zeker met voordacht aldus gekozen om het verrukkelijke uitzicht, is tegen de muren aan, of daarmede verbonden, de woning gebouwd. De noord- en oosttorens zijn geheel en al met de woning vereenigd."

De plattegrond, die men tegenwoordig ziet, is nog, als geheel, dezelfde, als me door den heer Gosschalk werd opgemeten. Maar toch ziet de opmerkzame bezoeker vele wijzigingen. De middeleeuwsche spiltrap, naast den westelijken toren, bleef behouden, doch in het vertrek daarnaast werd een quasi-antieke trap getimmerd, wier aanwezigheid daar door niets gemotiveerd is. De houten brug, die in 1873 nog toegang tot het slot gaf, werd vervangen door een steenen, met een houten val aan de torenzijde. De vormen van deze brug, met haar antieke palissade en 13e-eeuwsche ....., petroleumlantaarns zijn ongetwijfeld ontleend aan documenten, wier bestaan alleen aan de heeren in Den Haag bekend was. Het zou wel aardig wezen, als men die 14e-eeuwsche teekeningen eens publiceerde!

Van de plattegronden zijn althans de oude hoofdlijnen vrijwel ongeschonden gebleven. Maar de opstanden zijn zóó gewijzigd, dat wie het kasteel in 1873 zag, het thans niet meer herkennen zal.

De heer Gosschalk kon nog schrijven: „Wat het kasteel voor ons land bijzonder merkwaardig maakt, is, dat het niet alleen goed in zijn geheel bleef, maar dat er in den loop der eeuwen betrekkelijk weinig aan veranderd of verbouwd is. De hoogte van de vloeren der verdiepingen is zeer gelijkmatig. Zij kan ternauwernood verandering hebben ondergaan. Ten eerste is dit op te maken uit den schoorsteen op de 2e verdieping, die, ofschoon beschadigd, nog een goed kenbaar basement uit de dertiende eeuw heeft. Bij verhooging of verlaging van den vloer zou dit basement wel niet ongeschonden zijn gebleven. Ten tweede uit de korbeelen, niet alleen in de groote zaal, maar ook daarboven op de verdiepingen van den westtoren, met echte, gegroeide kromme stijlen of schoren. Dat in den loop der tijden de vloeren, zoowel houten als steenen wel vernieuwd zullen zijn, behoeft geen betoog. De uit Naamschen steen samengestelde vloer der groote zaal draagt duidelijk een zeventiende-eeuwsch karakter. Geheel vernieuwd zijn klaarblijkelijk de kappen. Een klein gedeelte daarvan echter schijnt van ouderen datum; het grenst aan den oosttoren. De spanten aldaar zijn van eikenhout. De korbeelen en de kapoalk hebben een indieping of groef, bestemd om schaaldeelen op te nemen, een tongewelf vormende. Men kan gerust aannemen dat de balklaag, onmiddellijk onder den oorsprong van het tongewelf, later gelegd is. Men heeft echter deze ruimte den titel van kapel gegeven, ofschoon niets deze bestemming aanwijst. Alle ramen zijn — wellicht toen Hooft het slot betrok, verbreed. De eenige eigenlijke aanbouw aan het kasteel, aan de dunne muren terstond kenbaar, is het vooruitspringende gedeelte met de stoep, op de binnenplaats, tegen het noordelijk gedeelte van de woning aan. Hooft nam het toezicht over dit werk op zich; hij maakte van de gelegenheid gebruik tot het doen bouwen van een voorvertrek in de nabijheid der groote zaal. Dat het slot kanteelingen had en het gansche verdedigings-apparaat der middeleeuwen behoeft niet betwijfeld te worden. De sedert 1784 van dak, en thans ook van balklagen ontbloote zuidelijke toren, daardoor tot een steenen koker gereduceerd, droeg volgens de plaat bij Blaeu een dak van zeer eigenaardigen vorm. De spits komt voort uit een achthoekig opzetsel, (thans nog eenigszins aanwezig) gaat dan vlak voort en eindigt plotseling zeer puntig. Behalve de nagenoeg onveranderd gebleven hoofdvormen heeft het slot weinig details, die van zijn hooge oudheid getuigen. Dat het inwendige zeer eenvoudig is, bijna schreven wij armoedig, ligt zeker aan de velerlei lotswisselingen, die het in den loop der tijden onderging."

Moest de heer Gosschalk nu verrichten, wat hij vijf en twintig jaar geleden ondernam, hij zou heel anders moeten schrijven. In deze kwart-eeuw is er meer aan het kasteel „veranderd of verbouwd" dan in de drie eeuwen, die sedert den tijd van Hooft verliepen. De groote zaal is nu niet „armoedig" meer. Een spiksplinternieuwe 17-eeuwsche schouw, met Hoofts lievelingsspreuk, „semper nocuit differe paratis", wil den argeloozen bezoeker wijs maken, dat hij reeds warmte verspreidde, toen de Muiderkring daar samenkwam. Toch zag de heer Gosschalk daar niets dan „een armoedige schouw, op twee kolommen rusten, waarop een Dorisch hoofdgestel met triglyphen". Ook de zoldering van het vertrek is veel verfraaid, terwijl de vensters met de wapens der slotvoogden van Muiden prijken. Hoe is het mogelijk, dat de heer Gosschalk daar niets vond dan „vensters dateerend, blijkens het profil der raamroeden, uit de 18e eeuw"?

Achtte de onderzoeker van 1873 de kappen grootendeels blijkbaar vernieuwd, hij zou nu nog heel wat meer vernieuwing, en zeker niet minder „blijkbaar" hebben te vermelden. Want de bewoners van Muiden zijn van al die vernieuwingen getuigen geweest. Alle torens hebben nu kappen „in stijl", met windvanen of bekroningen. De zuidelijke toren is niet langer „een steenen koker", maar de kap van Blaeu is als door een tooverslag weer verrezen. En wie langs een zeer antieke houten trap, door den heer Gosschalk niet waargenomen, in den toren klimt, kan zelfs het luik zien, waardoor, in de middeneeuwen wel te verstaan, de ongelukkige gevangenen in een onderaardschen kerker geworpen werden. Doch, helaas, de timmerman, die dat luik maakte, leeft nog. Als de argelooze bezoeker, bovengenoemd, dat wist, zou er heel wat van de griezeligheid verloren gaan.

De „kanteelingen" die men in 1873 meende, dat hadden kunnen bestaan, zijn in 1898, o wonder, tot werkelijkheid geworden. Ja, zelfs twee trapgevels, door den heer Gosschalk vermoedelijk over het hoofd gezien, zijn op de eindmuren van den noordwestelijken vleugel verrezen. Jammer is het, dat zij te nieuw er uit zien, om ook zelfs maar den meest onontwikkelden bezoeker aan hun 13e-eeuwschen oorsprong te doen gelooven. Dat de „kapel" weer in eere hersteld is en dat ook het dak van den vleugel waar zij zich bevindt, weer het „verdedigings-apparaat der middeleeuwen" vertoont, kan na al wat wij mededeelden, geen verwondering meer baren.

Zoo wordt het slot te Muiden meer en meer middeneeuwsch, ofschoon wij haast de twintigste eeuw binnengaan. Een zonderlinge kreeftengang! Maar niet alleen zonderling, doch tevens betreurenswaardig. Want het gebouw had al die herstellingen niet van noode. Had men er zich sedert 1873 toe bepaald, niets dan de noodzakelijke reparatiën te verrichten, het zou nu een monument zijn, dat zijn eigen geschiedenis verhaalde. „Saxa loquuntur" kon de heer Gosschalk nog boven zijn opstel plaatsen, daarmede bedoelende, dat de steenen de historie van het gebouw vertelden. Wat echter zeggen de steenen, die sinds de restauratie zijn aangebracht? Het harde woord moet er uit..... zij liegen!

DE NACHTWACHT.

Wij lezen in de bladen omtrent de plaatsing van „De Nachtwacht" na 1 November, dat van regeeringswege een nieuwe proef wordt voorbereid en dat Dr. Cuypers, na toestemming van de Rembrandt-commissie, aan het opmeten is gegaan in de zaal, waar de schilderij thans geplaatst is, en dit met het doel om een zoogenaamd „proeflokaal" te bouwen.

Het is voor den bouwmeester van het Stedelijk Museum zeker streelend, dat zijn collega van het Rijksmuseum dus handelt. Niet minder aangenaam zal het den kunstliefhebbers zijn, dat hen het uitzicht geopend wordt op een betere tentoonstelling van Rembrandt's schilderij, als die op haar blijvende plaats zal zijn teruggekeerd.

Maar met „proeflokalen" zij men toch voorzichtig. Menig mensch is, door de „proeflokalen" in den gebruikelijken zin van het woord, beet genomen; de kunstenaars en autoriteiten, die het vroegere „proeflokaal" van het Rijksmuseum hebben bezocht, hebben later ook den indruk gekregen, dat deze lokaliteit hen gefopt had.

Wij betreuren het, dat met „De Nachtwacht" nimmer een proef onder *goed* bovenlicht is genomen. Ligt het in de bedoeling dit verzuim te herstellen, dan kan het te bouwen „lokaal" wellicht nuttig zijn. Maar dat er in het zijlichtvertrek werd gemeten zou ons doen vermoeden, dat men iets anders op het oog heeft.

In ieder geval zijn wij er benieuwd naar, wat het lot der schilderij zal zijn, als zij weer naar het Rijksmuseum verhuisd is. Een „proeflokaal", vooral een, dat ook aan de eischen van veiligheid beantwoordt, schudt men niet zóó uit den mouw.

LOON EN ARBEIDSDUUR.

Toen, in het begin van 1894, de gemeenteraad van Amsterdam zijn bekende bepalingen omtrent loon en arbeidsduur vaststelde, schreven wij, naar aanleiding der toen gevoerde debatten:

„Een belangrijk beginsel, waarover het oorspronkelijk rapport gezwegen had, kwam nu aan de orde naar aanleiding van een amendement des heeren Schut. Het gold de vraag of, zooals dit raadslid wilde, verboden zou worden, dat onderdeelen van werken buiten de gemeente zouden mogen vervaardigd worden. Zoo gesteld zou die vraag, bevestigend beantwoord, natuurlijk niets dan een verkapt monopolie voor Amsterdamsche aannemers hebben doen geboren worden, afgescheiden nog van de feitelijke onmogelijkheid, om inderdaad *alle* onderdeelen binnen de gemeente te vervaardigen. Verscheidene leden voerden over dit vraagstuk het woord en met 18 tegen 9 stemmen werd besloten, dat alleen de daartoe in het bestek aangewezen onderdeelen te Amsterdam zullen moeten gemaakt worden. Er zal dus in het vervolg veel van afhangen, welke inzichten degenen, die de bestekken opmaken, hebben."

En thans, na vier jaren, kwam het vraagstuk weder aan de orde. Er waren politiewachthuisjes aanbesteed, en die had de aannemer te Ilpendam doen maken. De bepalingen, door den Amsterdamschen Raad vastgesteld, golden daar niet, en zoo had de aannemer het werk voor minder prijs kunnen leveren dan zijn collega's, die den arbeid te Amsterdam zouden hebben willen laten verrichten.

Zoo geraakten de poppen aan het dansen.

Een raadslid stelde voor, om aan de werklieden, die aan de huisjes getimmerd hadden, alsnog uit te betalen het niet betaalde loon volgens de bepalingen van 1894, en de financieele gevolgen van dien maatregel te doen dragen door den ambtenaar, belast met de samenstelling van het bestek.

Naar aanleiding van dit voorstel ontbrandde de strijd tusschen de protectionisten en de andersgezinden met niet minder woede dan in 1894. Maar het mag een teeken des tijds genoemd worden, dat de voorstanders der bescherming veel minder talrijk waren dan vroeger. Wie herinnert zich niet de felle woorden, gesproken toen in 1893 Weser-zandsteen gereed van den Weser, en in 1894 kunstzandsteen behakt uit Utrecht voor gemeentewerken te Amsterdam werden aangevoerd? De jammerklachten van de bazen en werklieden te Amsterdam vonden toen bij tal van raadsleden, die de voor de stadskas verkregen bezuiniging niet achtten, een welwillend oor.

Doch ditmaal was er een andere stemming. Hoe dapper enkele leden het ook voor de bescherming opnamen, zij streden tegen een overmacht, tegen wie zij het moesten afleggen. Zelfs den heer Schut, den vader van het protectionistisch amendement in 1894, vinden wij ditmaal niet onder de sprekers vóór de bescherming vermeld. Wij mogen hem dus bekeerd rekenen; het zou belangwekkend zijn te weten, waar hij zijn Damascus gevonden heeft.

Tenslotte mogen de cijfers spreken. In 1894 was de verhouding tusschen beschermers en niet-beschermers van den Amsterdamschen werkman als 9 tot 18; thans was die verhouding als 2 tot 37.

Deze laatste cijfers noemen wij verblijdend.

OPZICHTER BIJ DEN DIENST VAN WEG EN WERKEN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

In de maand Maart of April a. s. zal voor de eerste maal het examen van aspirant-opzichter bij genoemden dienst worden afgenomen. De voorwaarden van benoembaarheid tot genoemde betrekking luiden als volgt:

Art. 1. De opzichters bij den Dienst van Weg en Werken worden benoemd uit de aspirant-opzichters volgens de in dit reglement omschreven voorwaarden.

Art. 2. Tot aspirant-opzichter kunnen worden benoemd jongelieden, die hebben voldaan aan het examen voor aspirant-opzichter, omschreven in de bij dit reglement behoorende bijlage I.

Art. 3. Tot het examen, bedoeld in art. 2 worden uitsluitend toegelaten jongelieden, niet jonger dan 17 jaar en niet ouder dan 23 jaar, die een der nagenoemde bewijzen kunnen overleggen:

I. het getuigschrift van voldoend afgelegd eindexamen eener Hoogere Burgerschool met drie-jarigen cursus, of het bewijs van toelating tot de vierde klasse eener Hoogere Burgerschool met vijf-jarigen cursus;

II. het getuigschrift van voldoend afgelegd eindexamen eener Hoogere Burgerschool met vijf-jarigen cursus;

III. het diploma van bouwkundig-opzichter ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst;

IV. het diploma van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den Waterstaat.

Uit de sub I en II bedoelde getuigschriften moet blijken, dat aan den candidaat voor de Nederlandsche taal, voor de wis- en natuurkundige vakken en voor het teekenen minstens het praedicaat „meer dan voldoende" is toegekend.

Allen moeten bovendien overleggen:

a. eene verklaring van een door de Maatschappij

aan te wijzen geneeskeer, dat de candidaat heeft een gezond en sterk gestel en voldoet aan de lichamelijke eischen voor den opzichter vastgesteld;

b. een bewijs, dat het gezichtsvermogen van den candidaat voldoet aan de voor den opzichter gestelde eischen, afgegeven door een door de Maatschappij aan te wijzen deskundige.

Art. 4. Bezitters van het in art. 3 sub II genoemd getuigschrift of van een der in art. 3 sub II en IV genoemde diploma's kunnen — op voorstel van den Chef van den Dienst van Weg en Werken — door den directeur-generaal gedeeltelijk worden vrijgesteld van het in art. 2 bedoeld examen.

Art. 5. Het in art. 2 bedoeld examen kan slechts éénmaal worden afgelegd.

Art. 6. Zij, die het best voldaan hebben aan het in art. 2 bedoeld examen, worden in verband met de bestaande behoefte aangesteld tot aspirant-opzichter bij den Dienst van Weg en Werken.

Aan candidaten, die voldoend examen hebben afgelegd, maar niet tot aspirant-opzichter kunnen aangesteld worden, wordt op hun verlangen een schriftelijk bewijs van voldoend afgelegd examen uitgereikt.

Art. 7. De aanstelling tot aspirant-opzichter is van tijdelijken aard en luidt bij de Tweede of bij de Derde Afdeeling van den Dienst van Weg en Werken in verband met het verlangen van den candidaat.

De aspirant-opzichter, die wat ijver of gedrag betreft, niet aan de te stellen eischen voldoet, of van wien blijkt, dat hij voor den werkkring van opzichter niet den noodigen aanleg bezit, moet den dienst der Maatschappij verlaten.

De aspirant-opzichter geniet eene bezoldiging van *f* 60 per maand.

Art. 8. De aspirant-opzichter kan zich na een diensttijd van minstens drie (3) en hoogstens vier (4) jaar onderwerpen aan het examen voor opzichter, omschreven in de bij dit reglement behoorende bijlage II.

Tot het afleggen van dit examen worden uitsluitend toegelaten de aspirant-opzichters daarvoor op grond der ontvangen rapporten door den chef van den Dienst van Weg en Werken aangewezen.

Het examen voor opzichter kan slechts éénmaal worden afgelegd.

De directeur-generaal behoudt zich voor, om in bijzondere gevallen op voorstel van den chef van den Dienst van Weg en Werken eene uitzondering op het bepaalde in de eerste en de vorige zinsnede toe te laten.

De diensttijd van drie jaar, bedoeld in de eerste zinsnede van dit artikel, van de aspirant-opzichters bij de Tweede Afdeeling van den Dienst van Weg en Werken, kan — op voorstel van den chef van den Dienst van Weg en Werken — voor de bezitters van een der in art. 3 sub III en IV genoemde diploma's door den directeur-generaal tot twee jaren worden verminderd. Aan hen kan bovendien door den directeur-generaal op voorstel van genoemden hoofdambtenaar vrijstelling verleend worden van het examen in een of meer der vakken genoemd in bijlage II litt. A.

Aspirant-opzichters, die na een vier-jarigen diensttijd als zoodanig, niet met goeden uitslag het examen hebben afgelegd, bedoeld in de eerste zinsnede, moeten den dienst der Maatschappij verlaten.

Art. 9. De werkzaamheden van den aspirant-opzichter, gedurende den in de eerste zinsnede van het vorig artikel genoemden diensttijd, worden geregeld door den chef van den Dienst van Weg en Werken.

Van dien diensttijd zal echter worden doorgebracht:

A. Door de aspirant-opzichters bij de Tweede Afdeeling van den Dienst van Weg en Werken;

1. minstens drie maanden in de werkplaatsen van den Dienst van Weg en Werken;

2. minstens twaalf maanden op de werken, hetzij als toegevoegd of waarnemend opzichter van den weg, dan wel als opzichthebbende bij de uitvoering van werken;

B. Door de aspirant-opzichters bij de Derde Afdeeling van den Dienst van Weg en Werken:

1. minstens drie maanden als leerling-machinist;

2. minstens zes maanden in de werkplaatsen van den Dienst van Weg en Werken;

3. minstens zes maanden als toegevoegd of waarnemend opzichter op de lijnen.

De aspirant-opzichters zijn verplicht zich — voor zooveel noodig — te doen beëedigen en moeten zich onderwerpen aan alle voorschriften en instructiën vastgesteld voor de opzichters bij den Dienst van Weg en Werken.

Art. 10. De aspirant-opzichters, die het best voldaan hebben aan het examen bedoeld in de eerste zinsnede van art. 8, en blijkens een hernieuwd geneeskundig onderzoek voldoen aan de lichamelijke eischen (zie art. 3 litt. a en b.), worden in verband met de bestaande behoefte aangesteld tot opzichter tweede klasse bij den Dienst van Weg en Werken, op eene jaarlijksche bezoldiging van *f* 900.

De aanstelling geschiedt bij de Tweede of Derde Afdeeling van dien Dienst, al naar mate het onder litt. A of onder litt. B van bijlage II omschreven examen is afgelegd.

Art. 11. Aan hen, die, hoewel voldaan hebbende aan het in art. 8 bedoeld examen, wegens gebrek aan plaatsen niet in vasten dienst der Maatschappij kunnen worden aangesteld, zal desverlangd een getuigschrift van welvolbracht examen worden uitgereikt.

Hun zal zooveel mogelijk in verband met de behoefte een werkkring worden aangewezen als tijdelijk opzichter bij de uitvoering van werken, of op het Centraalbureau op eene bezoldiging van *f* 70 per maand.

Art. 12. De in de artt. 2 en 8 bedoelde examens worden afgelegd tegenover door den directeur-generaal telkenmale op voordracht van den chef van den Dienst van Weg en Werken te benoemen commissies.

Utrecht, 17 September 1898.

De Directeur-Generaal:

J. L. CLUIJSENAER.

Programma van het examen voor Aspirant-Opzichter.

Het examen omvat:

1o. Goniometrie en Trigonometrie. Goniometrische verhoudingen. Afleiding van eenvoudige trigonometrische formules.

Bepaling van het oppervlak van eenvoudige vlakke figuren. Gebruik van logarithmen bij deze berekeningen.

2o. Stereometrie. Ligging en snijding van vlakken, twee- en drievlakkige hoeken, prisma, piramide, cilinder, kegel, bol; bepaling van het oppervlak en den inhoud dezer lichamen.

3o. Beschrijvende meetkunde. Ligging en snijding van lijnen en platte vlakken, prisma, piramide, cilinder, kegel en bol.

4o. Natuurkunde. Leer der zwaartekracht. Evenwicht van vaste lichamen, vloeistoffen en gassen. Eenige kennis van de meest belangrijke verschijnselen uit de leer van de warmte, het geluid, het licht en de electriciteit.

5o. Werktuigkunde. Beginselen. Samenstelling en ontbinding van krachten. Snelheid. Zwaartepunt. Middelpuntvliedende kracht. Wet van het behoud van arbeidsvermogen. Traagheidsmoment.

6o. Hand- en rechtlijnig teekenen. Het teekenen van eenvoudige voorwerpen naar de natuur. Het calqueeren op papier en linnen. Het teekenen van op te geven constructiën uit het bouw- of machinevak, naar keuze van den candidaat.

7o. Kennis van een ambacht. Het vervaardigen van een op te geven eenvoudig proefstuk in hout of metaal, naar keuze van den candidaat.

Programma van het examen voor opzichter.

Examen A. Opzichter bij de Tweede Afdeeling.

(*De bouwvakken en den dienst op den weg en bij de werken*).

Het examen omvat:

1o. Landmeten en waterpassen. Bekendheid met de inrichting en behandeling van de meest gebruikelijke meet- en waterpasinstrumenten. Algemeen begrip van het uitvoeren eener waterpassing. Uitzetten van rechte en gebogen lijnen. Opmeten en in teekening brengen van terreinen, gebouwen en riviervakken.

2o. Bouwstoffen. Kennis van de in bouw- en waterbouwkunde meest gebruikelijke bouwstoffen, en van haar eigenschappen als: de hier te lande gebruikelijke houtsoorten, natuurlijke en kunststeen, metalen, verfstoffen, rijsmaterialen; keuren en beproeven van bouwstoffen, beton en mortels; samenstelling en bereiding van verven; houtbereiding.

3o. Algemeene bouwkunde. Kennis der hier te lande meest voorkomende grondsoorten. Onderzoek van den bodem. Kennis van de verschillende wijzen van fundeering en hare toepassing. Kennis van hout-, steen- en ijzerconstructiën in het algemeen. Drooggeleggen van terreinen.

4o. Burgerlijke bouwkunde. Metselwerken. Uitslaan van kozijnen, deuren, ramen, trappen, kapspanten; bevestiging aan de muurwerken. Verschillende soorten van vloeren, balklagen en raveelingen. Kennis van de gebruikelijke kapconstructiën, dakbedekkingen, schoorsteenen, gooten en kroonlijsten. Privaten. Kennis van eenvoudig smids-, glazenmakers-, stucadoors- en behangerswerk. Voldoende bekendheid met den aanleg van gas- en waterleidingen, pompen. Vereischten en algemeene inrichting van eenvoudige woningen en gebouwen.

5o. Spoorwegbouw. De baan en de stations. Algemeene kennis van den aanleg en het onderhoud van de aardebaan met tauds; taludverdediging; ballastbed; afsluiting van den spoorweg. Eenvoudige kunstwerken: als bruggen, duikers, buizen, kokers. Het verharden van wegen en pleinen; bestratingen. Profil der vrije ruimte. Algemeene inrichting van een stationsemplacement, doel en inrichting der daarop gebruikelijke gebouwen, perrons, stootbokken, kolenparken, verhoogde ladingplaatsen, inrichtingen voor waterbezorging.

6o. Spoorwegbouw. De bovenbouw. Het leggen van sporen, wissels en kruisingen; de bevestiging der spoorstaven. Tongbewegingen, punt- en kruisstukken en contrarails, hunne samenstelling en de gebruikelijke typen. Draaischijven.

7o. Ontwerpen en rapporteeren. Het ontwerpen en begrooten van eenvoudige constructiën. Het maken van een opstel of rapport over een onderwerp den Dienst van Weg en Werken betreffende.

8o. Practische bedrevenheid. Het op het terrein samenstellen en leggen van een gedeelte spoor met wisselverbinding, waarvoor een ploeg wegwerkers (zonder ploegbaas) en de materialen ter beschikking zullen worden gesteld.

9o. Wetelijke voorschriften, dienstreglementen en reglementaire bepalingen.

Voldoende kennis van de wetten, voorschriften, dienstreglementen, reglementen, reglementaire bepalingen, instructiën en voorschriften, waarvan den candidaat bij of gedurende zijne indienststelling als aspirant-opzichter een examplaar zal worden ter hand gesteld.

Bekendheid met de Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Examen B. Opzichter bij de Derde Afdeeling.

(*Seinwezen, electrotechniek, verlichting*).

Het examen omvat:

1o. Toegepaste natuurkunde.

a. Algemeen begrip van de leer der warmte, gassen en dampen.

b. De wetten der electriciteit, de electrische stroomen; magnetisme; galvanische elementen.

c. Bekendheid met de inrichting en behandeling van de eenvoudige electrische meetinstrumenten; brug van Wheatstone; differentiaal galvanometer, Onderzoek van storingen.

2o. Bouwstoffen. Kennis van de eigenschappen, het keuren en beproeven der bouwstoffen noodig bij den aanleg van electrische-, gas- en stoomleidingen.

3o. Kennis van werktuigen.

a. Algemeene kennis van stoommachines en hare onderdeelen; stoomketels, pompen. Inrichting en gebruik van den indicateur (zie o. a. „Scholls, Gids voor machinisten").

b. Algemeen begrip van de samenstelling en inrichting van dynamo's en van telegraaf-blokinrichtingen, (zie o. a. „Handboek der Electriciteit door P. v. Capelle").

c. Kennis van de seininrichtingen, beschreven door de zorgen der Derde Afdeeling.

d. Kennis van gasleidingen, regulateurs, gasmeters, branders.

4o. Algemeene werktuigbouwkunde. Kennis van metaal- en houtverbindingen, en van de constructie der onderdeelen van werktuigen. Het lezen en verklaren van teekeningen der inrichtingen genoemd sub 3. Vaardigheid in het detailleeren van enkele onderdeelen.

5o. Spoorwegdienst. Kennis der mechanische en electrische seinen en van de telegraafinrichtingen op een belangrijk den candidaat vooraf op te geven station. Voldoende bekendheid met de samenstelling van wissels en van de middelen tot beweging en sluiting der tongen; kennis van de opzetinrichtingen en daaraan verbonden seininrichtingen der beweegbare bruggen.

6o. Telegrafeeren. Voldoende bedrevenheid in het overseinen en opnemen van telegrammen.

7o. Het ontwerpen en rapporteeren. Het ontwerpen en begrooten van eenvoudige electrische-, gas- en stoomleidingen en geleidingen van inrichtingen

voor het op afstand bedienen van wissels en seinen. Een opstel of rapport over een onderwerp den dienst betreffende.

80. Practische bedrevenheid. Het op het terrein uitzetten van sein- en telegraafinrichtingen; het maken en wijzigen van koppelingen en handelinrichtingen, het verbinden van blok-, telegraaf- en telefoontoestellen. Voor deze verrichtingen worden de noodige arbeiders en materialen ter beschikking gesteld. Het bedienen van een eenvoudige stoom- en dynamo-machine met schakelbord. Het regelen van booglampen.

90. Wettelijke voorschriften, reglementen, lokale voorschriften en reglementaire bepalingen. Voldoende kennis van de wetten, voorschriften, dienstreglementen, reglementen, reglementaire bepalingen, instructiën en voorschriften, waarvan den candidaat bij of gedurende zijne indiensstelling als aspirant-opzichter een exemplaar zal worden ter hand gesteld.

Bekendheid met de „Algemeene Voorschriften (A. „V.) voor de uitvoering en het onderhoud van wer„ken onder beheer van het Departement van Water„staat, Handel en Nijverheid", en met de „Algemee„ne Voorschriften voor de uitvoering van werken voor „den Rijkstelegraaf".

VRAGENBUS.

In vele bestekken wordt bepaald dat sloten „heel proefslot" of „half proefslot" moeten zijn. Nu is de vraag: waaraan is het te zien dat een slot een heel- of half proefslot is?

PRIJSVRAGEN

UNIVERSITEIT VOOR CALIFORNIË.

De jury voor deze prijsvraag heeft eene voorloopige uitspraak gedaan. Elf ontwerpers zullen uitgenoodigd worden voor den definitieven wedstrijd. Eene minderheid der jury wilde vier dezer ontwerpers den voorrang geven. Onder de elf deelnemers aan den definitieven wedstrijd is geen enkele Nederlander.

TEEKENAAR VAN HET KADASTER.

De Minister van Financiën heeft de navolgende regels vastgesteld omtrent de vereischten voor eene benoeming tot teekenaar van het kadaster:

1°. de sollicitant moet den 1n Januari van het jaar, waarin de lijst, sub. 3 hierna bedoeld, wordt vastgesteld, zijn achttiende jaar zijn ingetreden en den vollen ouderdom van 23 jaar nog niet hebben bereikt;

2°. bij een eigenhandig geschreven, aan den Minister te richten verzoekschrift moeten worden overgelegd de navolgende stukken: *a.* eene geboorte akte; — *b.* een bewijs van goed zedelijk gedrag, afgegeven door het bestuur zijner woonplaats; — *c.* een bewijs, dat de sollicitant Nederlander is; — *d.* eene verklaring van een geneeskundige, waaruit blijkt, dat hij geen lichaamsgebreken heeft, die hem nu of later voor zijn werk ongeschikt maken; dat zijn gezichtsvermogen voldoet aan eene gezichtsscherpte van het eene oog gelijk $\frac{3}{4}$ en van het andere oog gelijk de helft, of, wanneer het eene oog normaal is, de gezichtsscherpte van het andere gelijk $\frac{1}{2}$ is; dat zijne oogen vrij zijn van progressieve gebreken en de oogleden en het oogbindvlies gezond zijn; voorts dat hij heeft een normaal kleurenonderscheidingsvermogen bij het zien met beide oogen; — *e.* eene proeve van zijne bekwaamheid in het teekenen en beschrijven van kadastrale kaarten, welke proeve door den sollicitant moet zijn vervaardigd onder toezicht van een ingenieur-verificateur of van een landmeter van het kadaster;

3°. de teekeningen onder letter *e* bedoeld en het handschrift blijkende uit de adressen onder 2°. omschreven, worden beoordeeld door eene daartoe door den Minister aan te wijzen commissie, die van hare bevinding een verslag aan den Minister uitbrengt en daarbij voegt een lijst, waarop de sollicitanten in de volgorde hunner geschiktheid zijn vermeld;

4°. de sollicitanten, door de commissie geschikt bevonden, zullen naar de volgorde, waarin zij op die lijst voorkomen, worden aangesteld, wanneer in de eerstvolgende drie jaren, te rekenen van den eersten Januari van het jaar, waarin de lijst is vastgesteld, vacatures van teekenaar zijn te vervullen, en geen omstandigheden bekend zijn, die eene benoeming minder wenschelijk maken.

DE NACHTWACHT.

Het bestuur van het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio" heeft zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gewend met het volgende adres:

„Excellentie!

Bestuurderen van het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio" te 's-Gravenhage hebben de eer Uwe Excellentie te verzoeken om (na terugkeer in het Rijksmuseum) aan het beroemde schilderij van onzen grooten Rembrandt „de Nachtwacht" (Nederlands glorie) eene haar meer waardige en geschikter plaats te doen geven in genoemd museum, opdat dit meesterstuk tot zijn volle recht kome, hetzij door eene meer doelmatige verlichting en betere installatie in een der bestaande lokalen van het Rijksmuseum, — hetzij door den aanbouw van eene nieuwe zaal en zulks in overleg met het Gemeentebestuur van Amsterdam als eigenares, en den Rijksbouwmeester, belast met het toezicht op genoemd museum.

Door de nu gehouden tentoonstelling der werken van Rembrandt in het Gemeentemuseum is als van zelve de weg aangewezen om dit meesterstuk van den grooten kunstenaar ook in het Rijksmuseum tot zijn volle recht te doen komen.

Het bestuur handelt zeker in den geest van alle kunstenaren en vereerders van Rembrandt als het met kracht bij Uwe Excellentie aandringt, binnenkort die stappen te doen en die maatregelen te nemen als Uwe Excellentie doelmatig zal oordeelen ter bereiking van het door hen beoogde doel.

Met eerbiedige hoogachting,

Bestuurderen van het Schilderkundig Genootschap Pulchri Studio,

(w. g.) H. W. MESDAG, *Voorzitter.*
Fl. ARNTZENIUS, *Secretaris.*"

Het bestuur der Maatschappij „Arti et Amicitiae" te Amsterdam zond het volgende adres aan B. en W. van Amsterdam:

Geven met verschuldigden eerbied te kennen:

Ondergeteekenden, Bestuurderen der Maatschappij „Arti et Amicitiae" te Amsterdam, dat door de thans alhier hebbende tentoonstelling van Rembrandt's werken gebleken is dat de talrijke proeven, in het Rijks-museum genomen met de omgeving en verlichting van Rembrandt's schilderij „de Nachtwacht", niet tot het gewenschte resultaat hebben geleid, terwijl de nu toegepaste zijde-verlichting, niettegenstaande de inrichting van het expositielokaal een provisoir karakter draagt, den weg aangeeft waarop de schilderij tot haar volle recht kan worden gebracht.

Redenen waarom ondergeteekenden beloofd de vrijheid nemen — ingevolge besluit der Vergadering van stemhebbende leden hunner Maatschappij, dd. 18 October 1898 — u te verzoeken die stappen te doen en die maatregelen te willen nemen als doelmatig zullen worden geoordeeld om het meesterstuk van Rembrandt, na terugkeer in het Rijksmuseum, die omgeving en verlichting te verschaffen als thans gebleken is voor de schilderij de meest gewenschte te zijn.

't welk doende

Bestuurderen der Maatschappij „Arti et Amicitiae":

(w. g.) Bart van Hove, Voorzitter; Geo. Poggenbeek, 2e Voorzitter, John F. Holk, Secretaris; G. H. Breitner, 2e Secretaris, C. G. 't Hooft, Penningmeester.

Amsterdam, 19 October 1898.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam zijn blijkens de memorie van beantwoording op het algemeen verslag over de gemeentebegrooting, van gevoelen, en zij verklaren door het getuigenis van in deze bevoegde Nederlandsche en vreemde kunstkenners in dat gevoelen te zijn versterkt, dat de schilderijen van Rembrandt, met name de Nachtwacht, in alle opzichten beter tot haar recht zijn gekomen op de Rembrandttentoonstelling dan dit in het rijksmuseum het geval was. Zij hebben dan ook reeds stappen gedaan en nemen zich voor in deze richting voort te gaan, om aan genoemde meesterstukken, ook na afloop der tentoonstelling eene betere plaats te verzekeren dan tot nu toe.

Ook het bestuur van den Rotterdamschen Kunstkring heeft het initiatief genomen tot een adres aan den Gemeenteraad van Amsterdam in zake de „Nachtwacht".

De *Spectator* geeft als plaat een verbeterde Nachtwacht, passende in „het architectonisch geheel" van het Rijksmuseum, namelijk een Nachtwacht in middeleeuwsch kostuum.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Vrijdag 14 *October* 1898.

In deze bijeenkomst werd medegedeeld, dat de particuliere „Arbeidersad voor de Bouwvakken", hier-ter-stede in 1891 opgericht, op 13 dezer was opgeheven, aangezien de kamers van arbeid thans van Rijkswege zijn ingesteld. Den Voorzitter was het aangenaam der Vergadering te kunnen mededeelen dat de heer Van Maasen, voorzitter van dien raad, benoemd was tot ridder in de orde van Oranje-Nassau. Het voorstel van het bestuur, den heer Van Maasen uit erkenning voor zijn verdiensten, tot eerelid

der afdeeling 's-Gravenhage te benoemen, werd met algemeene stemmen aangenomen.

Als spreker trad op de heer D. Klinkert, architect alhier, met het onderwerp: „De Arabische kunst als uitvloeisel der leer van Mohammed", vooral beschouwd ten opzichte van hare ontwikkeling in Egypte.

Na een inleidend woord, waarin spreker erop wees dat „stijl" is: het persoonlijk zachet van den kunstenaar in zijne scheppingen, hetwelk, ook voor geheele volken door alle tijden heen, wordt geopenbaard in de historische kunststijlen, stond spreker even stil bij den persoon van Mohammed, als stichter van den Mohammedaanschen godsdienst, om daarna over te gaan tot hetgeen uit het leven van den profeet is voortgevloeid, wat van zoo grooten invloed is geweest voor de beschaving en kunstontwikkeling voor een groot deel van Azië, Afrika en Europa.

Vervolgens werd behandeld de ontwikkeling van het heiligdom der Mohammedanen, de Moskee, en in het bijzonder de Moskee van Ibn Tulim in haar onderdeelen, wat betreft indeeling, opbouw en details, beschreven.

Ten slotte stelde spreker in het licht, hoe aangenaam deze kunst ons aandoet en hoe zij ons prikkelt om kunst in 't algemeen te doen zijn de uiting van karakter en wezen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. In de op de 15 dezer gehouden vergadering der „Vereeniging voor electrotechniek" is het bekende voorstel tot fusie met het Koninklijk Instituut van Ingenieurs aangenomen.

ZWOLLE. Naar wij vernemen, zal de heer J. van Umnik tegen 1 Januari e. k. ontslag vragen uit zijn tegenwoordige betrekking van directeur der gemeentelijke waterleiding alhier.

HELDER. In den Gemeenteraad, Dinsdag gehouden, werd besloten den houder der met 1901 afloopende concessie voor den aanleg en de exploitatie der waterleiding, alsnog tot 1 December e. k. gelegenheid te geven tot het doen van ernstige voorstellen, die kunnen dienen tot grondslag voor de onderhandeling ter eventueele voortduring der concessie.

Bij het doen dier voorstellen zal rekening moeten worden gehouden met de vier volgende, door den Raad gestelde eischen, als:

1. overvloedig en zuiver water te leveren;
2. het water te leveren in de geheele gemeente, waar zich ernstige verbruikers opdoen;
3. het water tegen den langst mogelijken prijs te leveren, zóó, dat deze eene vergelijking met dien op andere plaatsen kan doorstaan;
4. aan de gemeente eene uitkeering te verzekeren.

— Aflevering 10 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht) bevat: Waterbouw, door Dr. H. J. Calkoen. — De oorspronkelijke bewoners van Suriname, door J. F. Pool. — Het zeede zintuig der Postduiven, door Dr. R. Sissia. — Melk en melkproducten, door Dr. A. J. C. Snijders. — Een waarneming van noorderlicht, door F. J. Hopman. — Hollandsche Tabak, door C. J. Koning. — Bijgeval, door J. Staring. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. — De sterrenregens in November, door Ant. Pannekoek. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is:

overgeplaatst naar het gouvernement Celebes, ten einde als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar op te treden, de architect 1e kl. W. P. Vijfhergen; van de residentie Semarang naar de directie, de opzichter 1e kl. W. H. Guldenaar; naar de Westerlijnen, de bij de exploitatie van Staatsspoorwegen gedetacheerde tijdelijk ondero pzichter 1e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen R. Jardez;

geteld ter beschikking van den resident van Ternate en onderhoorigheden, de opzichter 2e kl. Th. C. H. J. Vogelenzang;

geplaatst bij de directie, de opzichter 1e kl. J. K. C. Fehr;

bepaald dat de opzichter 1e kl. W. H. Guldenaar blijft toegevoegd aan den chef der irrigatie-afdeeling Serang, met standplaats Demak.

— Bij kon. besluit is met ingang van 1 November o. k. Jhr. C. E. W. van Panhuys benoemd tot adspirant-ingenieur van den rijkswaterstaat.

— Door den Minister van Koloniën is de heer J. W. van Dijk gesteld ter beschikking van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië, om te worden benoemd tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie van Staatsspoorwegen in Nederlandsch Indië.

— De heer H. J. Kalt, bureau-chef bij den Rijkswaterstaat te Leeuwarden, heeft als zoodanig eervol ontslag gevraagd.

— Voor de voorbereiding van den Noordooster-lokaalspoorweg te Zwolle is de heer J. A. Kerkhoven, oud-assistent-ingenieur bij den aanleg van Staatsspoorwegen in Ned. Oost-Indië, werkzaam gesteld.

— Bij de Staatsspoorwegen zijn benoemd tot werktuigkundige bij den dienst van tractie en materieel, de werkmeester 1e kl. J. F. D. A. Schreinemacher en C. Burnhardi en de technisch ambtenaar 1e kl. G. S. Stekelenburg.

— Tot directeur der gemeente-gasfabriek te Zalt-Bommel is uit 27 sollicitanten benoemd de heer C. J. van der Plank, adjunct-directeur der gasfabriek te Amersfoort.

— Tot beheerder van den reinigingsdienst te Enschede is uit 324 sollicitanten benoemd de heer E. Th. Woudstra, surnumerair bij den reinigingsdienst te Utrecht. Met hem waren op de voordracht geplaatst de heeren A. J. de Wilde te Zutfen en W. Bodde te Deventer.

— Te Brussel is overleden de heer H. van Ketwich, oudhoofdingenieur van den waterstaat in Nederl.-Indië.

— Tot leeraar aan de Ambachtsschool te Groningen is benoemd de heer G. Gramberg, alhaar.

— Tot directeur der gasfabriek te Beverwijk is buiten de voordracht van Burg. en Weth. om, benoemd de heer Frans Donkers te Utrecht.

— Te Arnhem is overleden de oud-inspecteur van den waterstaat jhr. J. Orit van Schonauwen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter, bekend met grondwerken en waterpassen, voor een belangrijk werk. Adres no. 343, boekh. De Lange, Veendam. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar voor achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de verzending der eventueel inkomende brieven.*)

— Avondwerk gezocht door een bouwkundig teekenaar te Amsterdam. Adres no. 47, Bureau dezes. (1)

— Iemand, oud 21 jaar, wegens afloop der werkzaamheden buiten betrekking zijnde, zag zich gaarne geplaatst als opzichter of teekenaar. Verlangd salaris *f* 50 à *f* 60 per maand. Adres no. 48, Bureau dezes. (1)

— Bouwk. opz. of teekenaar zoekt, wegens afloop der werkzaamheden, plaatsing. De beste getuigschriften staan hem ten dienste. Verlangd salaris *f* 60 à *f* 70 per maand. Adres no. 49, Bureau dezes. (1)

— Wegens afloop der werkzaamheden zag zich iemand gaarne geplaatst als bouwk. opzichter-teekenaar. Goede refer. staan ten dienste. Adres no. 50 Bureau dezes. (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken. leeft.	32 j.	sal. *f* 100	p. m. of hooger.		
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25 „ „ - 75	„ „		
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29 „ „ - 90	„ „		
4. B. Opzichter	„	46 „ „ - 100	„ „		
5. Opz.-Teekenaar	„	30 „ veel sal. *f* 80		p. m.	
6. Opz.-Teekenaar	„	24 „ „ „	- 65 à 70	„ „	

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade
De NEDERLANDEN van 1845.
's-GRAVENHAGE, Hoek Prinsestraat — ZUTPHEN — AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.
LAGE PREMIËN.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 80 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

ROLLUIKEN van *hout* en van *staal*, in verschillende *constructiën*. Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. H. SCHOLTE,
Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

OPZICHTER.

Voor een belangrijk werk wordt GEVRAAGD, om direct in dienst te treden, **een OPZICHTER**, bekend met grondwerken en waterpassen *(met instrument)*.

Brieven franco, met opgaaf alwaar gewerkt te hebben, onder No. 348, bij DE LANGE, Boekhandelaar te *Veendam*, provincie *Groningen*.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Dinsdag** den **8n November 1898**, des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 755.

Het maken van eene dubbele wachterswoning met bijbehoorende werken ten behoeve van de verbindingsbaan te ROTTERDAM aansluiting S.S. op den spoorweg UTRECHT—ROTTERDAM.

Begroeting ƒ 10950.—.

De besteding geschiedt volgens § 49 van het bestek.

Het bestek ligt van den 21n October 1898 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE, te *Utrecht*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.—**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 31sten October 1898, na aankomst van trein 30 te Rotterdam (Maas).

UTRECHT, den 18den October 1898.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag*** den ***5n November a. s.***, 's morgens ten **11** ure, zal door ondergeteekende in het POOLSCH KOFFIEHUIS aan het *Beursplein* te *Rotterdam* namens de firma OUTSHOORN & VAN DER HELD worden aanbesteed:

Het verbouwen van een pakhuis met kantoor, gelegen aan de Wijnhaven no. 19, aldaar.

Bestek en teekeningen zijn tegen betaling van **ƒ 2.—** van af *25 October* verkrijgbaar ten kantore van den architect

J. VAN KEMPE VALK CZN.,
Wijnstraat 131, Rotterdam.

Aanwijzing volgens bestek.

BOUWONDERNEMERS.

Eigenbouwers worden opmerkzaam gemaakt op de gronden van de *ARNHEMSCHE BOUWGRONDMAATSCHAPPIJ*, gelegen op het hoogste en gezondste gedeelte der Gemeente ARNHEM, dadelijk aan de stad aansluitend en *bizonder gunstig* gelegen.

Een groot gedeelte der pleinen en straten is reeds bestraat en van trottoirs, rioleering, beplanting, gas- en waterleiding voorzien. De prijzen zijn uiterst billijk en condities nader te regelen. Op franco aanvrage wordt de kaart van het terrein fra·co toegezonden door de Directie, *Koningstraat 14*, te ARNHEM.

CARBOLINEUM KRIMPEN.

Verzekert U van het
GROOTSTE BEDERFWEREND
vermogen.
G. M. BOKS & Co.,
Amsterdam.

Amsterdamsche Jalousiën-fabriek

Speciaal Adres voor:

ROLLUIKEN, ZONSCHERMEN,
TOCHTSCHERMEN, SERREDEK-KING, Glas, Jalousiën enz.
Eenig adres voor
Houten Parquettapijten.

SPECIALE FABRIEK VAN:
Geschilderde Winkelgordijnen.
HOFLEVERANCIERS,
J. F. KRÖNER & Zonen, Spuistraat 246, 248, 250, AMSTERDAM.

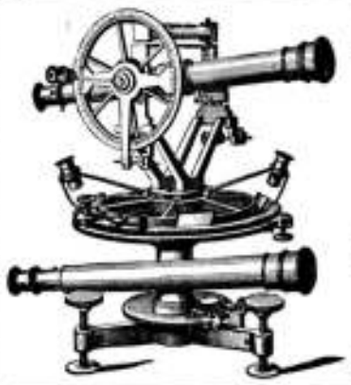

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.

CREOSOTEEREN
BURNETTEEREN
KYANISEEREN
GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.
} op strengste keur.

HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.

Valkenburg bij Leiden.

SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.
Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 72.
Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG Nº. 44. ZATERDAG, 29 October 1898.

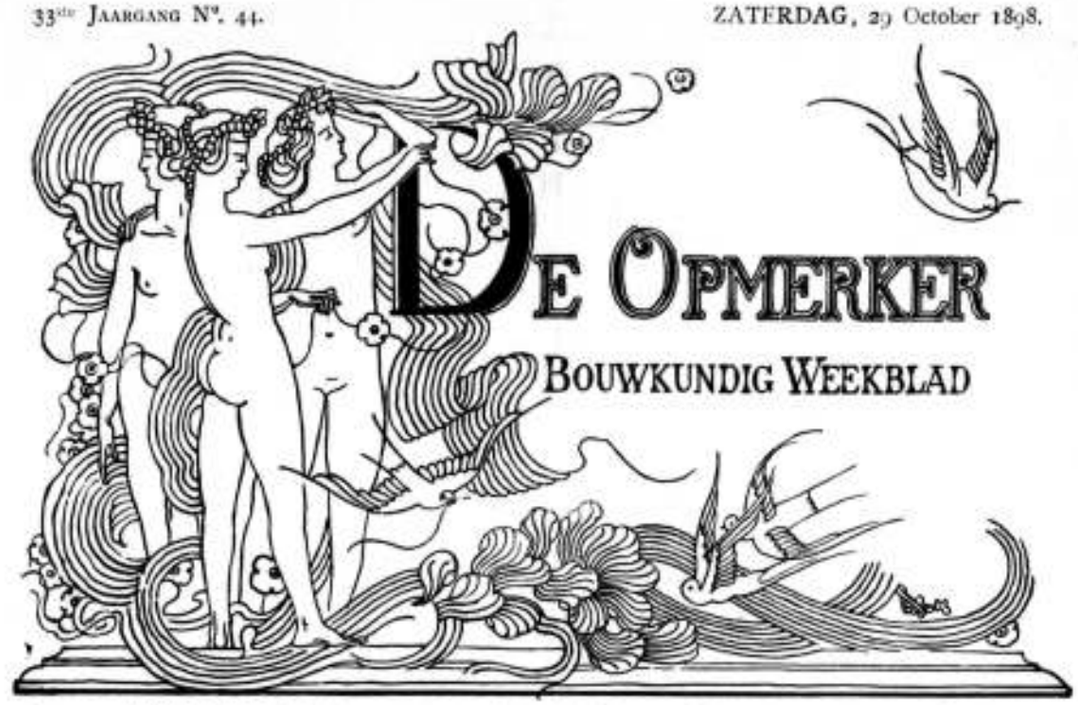

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 20c Schoutstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

1648— 28 OCTOBER — 1898.

Het jaar 1898 is rijk aan gedenkdagen. Den 28 October hebben wij gelegenheid gehad om den dag te herdenken, dat de eerste steen van het Raadhuis te Amsterdam gelegd werd, nu juist tweehonderd en vijftig jaar geleden. Ook verdient het opmerking, dat de beide bouwmeesters Jacob van Campen en Pieter Post in 1598 werden geboren, en dat wij hun driehonderdjarig geboortefeest zouden kunnen vieren, als hun geboortedagen slechts aan de vergetelheid ontrokken waren.

De geschiedenis van den Raadhuisbouw klimt op tot 1627. Het stadsbestuur begon toen in te zien, dat het destijds bestaand raadhuis, hetwelk in tamelijk vervallen toestand verkeerde, voor een stad, in bloei toegenomen als Amsterdam, niet meer voldoende was.

Het terrein, dat de stad in eigendom had, bestond, behalve uit het eigenlijk raadhuis, ook uit het daarachter gelegen St.-Elizabethsgasthuis. Door het afbreken van deze beide gebouwen meende men echter geen terrein genoeg te kunnen verkrijgen, om een der stad waardig nieuw gebouw te kunnen stichten. Daarom werd besloten ook de huizen, noordwaarts van deze gebouwen, naar de zijde van de Nieuwe Kerk, aan te koopen. Deze aankoop geschiedde in alle stilte van 1627 tot 1648 en men besteedde voor de 69 woningen, die de stad achtereenvolgens in eigendom verkreeg, niet minder dan ƒ 651,335, of, daar het terrein omtrent 10.000 M2. groot was, ongeveer ƒ 65 per M2, voor dien tijd een ongemeen hoog bedrag.

Waren dus sinds 1627 met het oog op den nieuwen raadhuisbouw huizen gekocht, het duurde tot 1639 eer Burgemeesters en Thesaurieren aan den Raad mededeeling deden van hun voornemen, om een nieuw stadhuis te stichten. Op 28 Januari van dat jaar brachten zij een voorstel ter tafel, „om in de plaats van het bestaande een nieuw raadhuis te doen bouwen". Dit voorstel werd niet aanstonds aangenomen. Een commissie werd benoemd om het oude stadhuis te onderzoeken, en daarna rapport uit te brengen. De commissie bestond uit Burgemeesteren, Thesaurieren en den Oud-Burgemeester Hasselaer. Toen de Raad op 28 Januari 1640 weder bijeenkwam, bracht zij rapport uit, en toonde aan dat het gebouw zich in zóó slechten toestand bevond, dat het gevaar liep, te eeniger tijd in te storten.

De Raad nam daarop het besluit, tot de stichting van een nieuw gebouw over te gaan. Allereerst werden Burgemeesteren en Thesaurieren gemachtigd tot den aankoop van het benoodigde terrein, waarvan een groot gedeelte, zooals wij zagen, reeds vroeger in het bezit der Stad was gekomen.

Burgemeesteren kwamen tevens met de 36 Raden overeen, dat zij de vereischte plannen zouden doen opmaken, en die aan hun goedkeuring zouden onderwerpen. Er bestond reeds vrees, dat het terrein niet groot genoeg was, om „'t werck syn volle beslagh te geven" en daarom werden Burgemeesteren gemachtigd, om, als het noodig mocht blijken, plannen te doen maken, die het beschikbare terrein overschreden. Later zouden dan voorstellen tot aankoop van den alsnog benoodigden grond kunnen worden gedaan.

In 1641 werden eenige ontwerpen aan den Raad voorgelegd. Doch toen begon de oppositie tegen den voorgenomen bouw; er werd op aangedrongen, dat de zaak tot later zou worden uitgesteld. Maar de oppositie was niet krachtig genoeg en zij kon niet beletten, dat de bouwplannen onmiddellijk in behandeling kwamen. Na veel discussie werd besloten, het gebouw een breedte van 42 à 45 M. te geven, ter wederszijde eene straat van 7 M. aan te leggen, en

de rooilijn van den gevel te nemen van den hoek der Kalverstraat tot op den hoek van het Ellendige Kerkhof.

Een plan in dien geest werd den 10 December 1642 ingediend. De gevel had een breedte van 40 M., terwijl de straten ter wederszijden 8. M. breed waren. Dit plan schijnt echter niet ernstig bedoeld te zijn geweest. Want op 28 Januari 1643 kwamen Burgemeesteren reeds met een nieuw voorstel, en wel om een grooter ontwerp te doen opmaken en op het vroeger genomen besluit terug te komen. Dit voorstel werd aangenomen en reeds zes weken later was het nieuwe plan gereed. Maar toen kwam er wederom oppositie; verscheidene Raden meenden, dat met het oog op de ongunstige tijden de aankoop van meer huizen niet gewettigd was. Burgemeesteren verklaarden daarop, dat de verkoop der erven, die na de voltooiing van het nieuwe gebouw zouden overschieten, bijna zooveel zou opbrengen, als voor de nog aan te koopen perceelen moest betaald worden.

Dit was echter slechts een leugen om bestwil. Van den aanvang af zijn Burgemeesteren van zins geweest het Raadhuis op de ruimst mogelijke schaal te bouwen. De 36 Raden stonden, wat hun macht betreft, ook bij het volk niet al te best aangeschreven. Twaalf allen, twaalf mallen, twaalf niemendallen, dat was de classificatie die de volksmond maakte. Van de twaalf „allen" waren Burgemeesteren verzekerd, dus deden de overigen geen kwaad.

Het aankoopen van den nieuwen grond ging dus voort, en de zaak werd ruchtbaar, hoeveel moeite ook gedaan was, om haar geheim te houden. Vele bouwmeesters dienden plannen voor een nieuw gebouw bij Burgemeesteren in. Maar de heeren vonden dit niet aangenaam, ja zelfs ongepast. Wie plannen hebben ingezonden wordt niet gemeld. Philips Vingboons moet onder hen zijn geweest, althans hij beeldt in zijn bekend werk een ontwerp voor „een Raadhuys deser stede" af, dat echter geheel andere afmetingen vertoont, dan in 1642 waren vastgesteld.

Den 11 October 1646 verklaarden Burgemeesteren, dat zij, naar aanleiding eener bespreking met deskundigen, tot de overtuiging gekomen waren, dat het beschikbare terrein nog te klein was. Zij werden toen gemachtigd, het „naer vereysch van 't werk" te mogen vergrooten.

Nu bekommerden Burgemeesteren zich om de 36 Raden niet meer. Zij stelden zich in verbinding met Jacob van Campen en Pieter Post, om een ontwerp als door hen bedoeld werd, te verkrijgen.

Jacob van Campen naderde toen de vijftig. Zijn tijdgenooten hebben hem hoogelijk gewaardeerd, maar van zijn levensomstandigheden niet veel opgeteekend. Zoo bestaat er thans onzekerheid, of Amersfoort dan wel Haarlem de bakermat van den bouwmeester geweest zij. Voor Amersfoort is nog geen enkel deugdelijk bewijs bijgebracht. Dat Abraham van Bemmel, de beroemde mannen van Amersfoort opnoemend, van Jacob van Campen niets anders zegt, dan dat hij in die stad *begraven* werd, schijnt wel een bewijs er voor, dat hij daar *niet* geboren is.

Schrevelius, die in het midden der 17e eeuw zijn „Harlemias" in het licht gaf, noemt Van Campen uitdrukkelijk onder de beroemde mannen, die Haarlem heeft opgeleverd. En daar dit werk, dat te zijner tijd vermaard was, den bouwmeester zeker bekend is geweest, zoo kan men moeilijk aannemen, dat „de Heere Dirk Schrevel, Rector der Latijnsche Schoole" en welbekend bij de geletterde wereld, Haarlem een beroemdheid heeft toegedicht, die het in werkelijkheid niet bezat.

Er wordt soms ondersteld, dat er twee personen geweest zijn, die den naam Jacob van Campen droegen. De eene wordt dan aangemerkt als den te Amersfoort geboren architect, de andere als den te Haarlem geboren schilder. De feiten, waarop deze onderstelling rust, zijn de volgende:

Schrevelius vermeldt in zijn eerste uitgave (1647—'48) een heer Van Campen als fabrieksmeester, die aan den stadsarchitect Lieven de Key werd toegevoegd om toezicht te houden op het bouwen van het Oudemannenhuis te Haarlem. De beroemde Jacob van Campen is 13 September 1657 op zijn landgoed Randenbroek bij Amersfoort gestorven, doch Houbraken vermeldt, op grond van een thans onvindbaar gedicht, „Haarlems Doodt-Basuin, uitgeblazen op de tombe van den Heer Jacob van Campen", dat deze op 4 Maart 1658 is overleden. De eene meester zou dan architect, de andere schilder geweest zijn.

Evenwel, er kan tegen deze onderstelling heel wat worden aangevoerd. Ten eerste zegt Schrevelius uitdrukkelijk: „Alle deze noch overtreft Jacob van Campen, zoo edel schilder als gezwind Mathematicus en Architect van den Prins van Oranje, Zijne Hoogheid; zelve een Man van groote middelen, die uit de kunst geen winst gezocht heeft, maar een naam". Dat er in 1608 een heer Van Campen te Haarlem leefde, wiens voornaam door Schrevelius *niet* genoemd wordt, kan toch moeilijk als een bewijs voor het bestaan van twee latere personen van dien naam gelden. En zoolang de „Doodt-Basuin" onvindbaar blijft en Houbraken den naam van weinig geloofwaardig te zijn niet verliest, schijnt ons de datum van 4 Maart 1658 apocrief. Wij meenen dat de waarschijnlijkheid groot is, dat Jacob van Campen een half jaar na zijn overlijden nog bezongen werd, misschien wel, toen zijn grafteeken gereed was gekomen, omdat van een „tombe" gesproken wordt.

Bestaat er omtrent Van Campen's geboorteplaats geen volstrekte zekerheid, ook omtrent zijn verder leven tasten wij goeddeels in het duister. Vrij waarschijnlijk mag worden geacht, dat Jacob zich aanvankelijk het meest tot de schilderkunst aangetrokken gevoelde. De jongelieden van zijn stand plachten in het begin der 17e eeuw een reis naar Italië te ondernemen, om daar de kunsten en wetenschappen te beoefenen. Zoo deed Hooft, zoo zal ook omstreeks 1620 Van Campen gedaan hebben. En al wil men ook het verhaal van Houbraken, hoe een waarzegster Jacob voorspelde, dat hij als schilder heenging en als bouwmeester terug zou komen, laten voor wat het is, al wil men ook den kardinaal, die den kunstenaar tot de architectuur zou gebracht hebben, naar het rijk der fabelen verwijzen, het is wel zeker, dat Italië Van Campen de bouwkunst heeft onderwezen.

De herinneringen aan zijn Italiaansche reis zijn Jacob van Campen zijn geheele leven bijgebleven. Maar hij is een volgeling van Palladio en Vignola, en heeft niets gemeen met Bernini, die, toen de Hollandsche bouwmeester te Rome vertoefde, pas in zijn opkomst was.

Een ander man was Pieter Post, de tijd- en stadgenoot van Van Campen. Post wordt genoemd als leerling van Lieven de Key, den Haarlemschen stadsbouwmeester. Toen Johan Maurits van Nassau in 1637 als gouverneur naar Brazilië ging, nam hij Post als architect en ingenieur met zich mede, om Fernambuco en Olinda aan te leggen en te bebouwen. Post was, toen hij in 1643 zich weder te Haarlem metterwoon vestigde, reeds een man van naam, die vooral om zijn practische bekwaamheid werd geschat.

Uit al wat wij van Jacob van Campen weten blijkt,

dat ofschoon hij een zeer geniaal man was, hij toch als architect al te zeer dilettant bleef, om zijn ontwerpen tot in onderdeelen te kunnen uitwerken. Hij was echter een groot heer, en verkeerde met de Amsterdamsche regeeringspersonen op een voet van gelijkheid, zoodat het niet te verwonderen is, dat hem het maken van een raadhuis-ontwerp werd opgedragen. Van Campen heeft echter waarschijnlijk slechts schetsen geleverd, die door Pieter Post werden uitgewerkt.

Het nieuwe plan had een veel grooter breedte dan de vroeger ingediende ontwerpen en men zou dus gemeend hebben, dat Burgemeesteren, alvorens tot de uitvoering over te gaan, eerst de goedkeuring der Vroedschap gevraagd zouden hebben. Zij deden echter eerst mededeeling van hunne bouwplannen aan de 36 Raden den 18 Juli 1648, hoewel reeds den 20 Januari van dat jaar met het heiwerk der 13,659 palen begonnen was.

De Vroedschap schikte zich in het onvermijdelijke en keurde den bouw goed.

Zoo kon dan den 28 October van dat jaar de eerste steen gelegd worden, en dat wel in tegenwoordigheid van Jacob van Campen. De troffel, door Jacob de Graef toen gebruikt, is den 2 Juli 1723 door Gerrit de Graef nog eens gebezigd, om den eersten steen van de vernieuwde kerk te Ilpendam te leggen.

's Daags na de plechtigheid werd Daniël Stalpaert tot stads-architect benoemd op een bezoldiging van *f* 1600 en *f* 30 „mantelgeld". Hij had zes beëedigde opzichters onder zijn bevelen, en is tot groote tevredenheid van Jacob van Campen met het dagelijksch toezicht op den bouw, die geheel in eigen beheer geschiedde, belast geweest. Door sommigen werd beweerd, dat Stalpaert het gebouw ook ontworpen zou hebben, doch Daniël betuigde in een gedicht: „Eerplicht aan mijn heer en meester Jacob van Kampen" dat slechts dien bouwmeester de eer toekwam.

Men begon den bouw met veel ijver, doch reeds spoedig begon die te verflauwen, daar een aanzienlijk deel der Vroedschap, met Burgemeester Backer aan het hoofd, liever den in 1646 begonnen toren van de Nieuwe Kerk voltooid wilde hebben. De twist duurde tot 1652. Maar toen brandde op 7 Juli het gedeelte van het oude Stadhuis, dat was blijven staan, geheel af, zoodat de regeeringscollegies zonder dak waren en op het Prinsenhof slechts een zeer gebrekkig onderkomen konden vinden. Kort daarna overleed Burgemeester Backer en toen werd last gegeven, den bouw met de meeste kracht voort te zetten.

De Engelsche oorlog kwam echter en toen deze den handel van Amsterdam deed verminderen, begon men te wanhopen aan de voltooiing van het groote werk. Op 27 Juni 1653 besloot de Vroedschap: „Ten opsichte van de quade tyden ende de schaersheyt van de finantiën op de Thesaurie is geresolveert, dat het stadthuys, in plaets van 2 estagiën hoogh, soo als het is geprojecteert te maecken, niet hooghier en sal syn als één, volgens d'afteyckeninge, den Raedt daervan gheëxhibeert. Ende is teffens daerbij geresolveert, dat deze Resolutie, streckende tot mesnage, met eene posterieure Resolutie niet en zal connen worden geëverneerd."

Evenwel, dit Raadsbesluit schijnt niet naar den zin van Burgemeesteren en Thesaurieren te zijn geweest. Zij kochten, alsof het niet bestond, nog in 1653 de benoodigde Bremer- en Bentheimersteen voor de tweede verdieping, en gingen in 1654 met den bouw krachtig voort. En de Vroedschap, in 1653 zoo vast besloten, dat het gebouw niet voltooid zou worden, en bepalende, dat op dit besluit niet teruggekomen zou kunnen worden, kwam den 10 Februari 1655 toch op haar besluit terug! De Raden speelden al wederom een treurige rol.

Op 23 Juli 1655 deden Burgemeesteren aan de Vroedschap weten „dat sy met Schepenen verordineert hebben, om aenstaenden Donderdach aldaer sessie te nemen ende deselve, neffens den Raet en de Out-Raet middachs te maeltyt te tracteren".

Zoo trok men dan op Donderdag 29 Juli 1655 naar het nieuwe Stadhuis, en dat wel in een statigen optocht. De stoet, wier samenstelling veel hoofdbreken had gekost, omdat men het over de rangen der Regenten aanvankelijk niet eens kon worden, vertrok van het Prinsenhof en kwam in goede orde in het nieuwe gebouw aan.

Het werk was toen echter nog verre van voltooid. Slechts het uitwendige van het gebouw was vrij wel afgewerkt. Alleen de Vierschaar bezat reeds haar marmertooi, doch de overige vertrekken waren nog onversierd. Een groot gedeelte der tweede verdieping, o. a. de krijgsraadskamer, ontbrak nog. De daken waren, bij de groote haast, die gemaakt was, niet met de noodige zorgvuldigheid bewerkt, en voorloopig met roode pannen gedekt. De frontispiesen van Quellyn kwamen pas in 1656 en 1657 gereed.

Jacob van Campen leidde den bouw slechts in zooverre, als hij af en toe uit Amersfoort te Amsterdam kwam. Hij werd dan op stadskosten in het O.-Z. Heerenlogement gehuisvest. Wij vinden hem daar van 14 November 1648 tot 7 Maart 1649, in 1650, 1651 en van 12 Augustus 1652 tot 16 Juli 1653. Toen, nadat het bovenvermelde Vroedschapsbesluit tot inkrimping van het werk genomen was, bleef hij vrij lang weg. Hij keerde niet terug voor 17 April 1654, en dat hij tot 1 December van dat jaar bleef, wijst er wel op, dat er toen hard gewerkt is. Honorarium heeft Van Campen niet genoten; slechts zijn onkosten werden hem vergoed. De „man van groote middelen zocht uit de kunst geen winst, maar een naam". En Vondel noemde hem daarom „De Amersfoortsche Nachtegaal".

Van Campen beleefde nog de voltooiing der frontispiesen, doch overleed den 13 September 1657 op zijn landgoed Randenbroek. Hij werd den 22 September daaraanvolgende in de St. Joriskerk te Amersfoort begraven.

Een gedenkteeken werd geplaatst tegen een pijler dier kerk. Het verbeeldt witmarmeren kinderfiguurtjes, met een doodshoofd en de attributen der onsterfelijkheid. Daarnaast zijn festoenen, insgelijks van wit marmer, en met de symbolen der verschillende kunsten, waarin Jacob van Campen uitmuntte, aangebracht. Aan de onderzijde staat, op een zwarte plaat, Vondel's vers:

D'Aars Bouheer wyt de Stam
Van Kampen rust hier onder
Die 't Raedhuys t' Amsterdam
Gebout heeft, 't Achste wonder.

Wij meenden te mogen aannemen, dat dit gedenkteeken door Quellijn en zijn helpers gemaakt werd. Voor het voorjaar van 1658 zal het wel niet gereed zijn geweest; op dit gedenkteeken zal dus de „Doodt-Basuin" in Maart van dat jaar zijn geblazen.

Toen Van Campen overleden was, werd Pieter Post belast met het maken der ontwerpen voor wat nog onvoltooid was. Als van zijn hand wordt uitdrukkelijk de niet uitgevoerde ordonnantie der groote krijgsraadskamer vermeld. Of hij ook de teekening, waarnaar in 1664 de koepeltoren begonnen werd, heeft vervaardigd, is niet zeker. Die teekening wijkt in som-

mige opzichten van de oorspronkelijke, die op vele afbeeldingen te vinden is, af. Zoo zijn de bekroning's beelden boven de kolonnetten en de Saturnus als uurwijzer weggebleven en is ook de lantaarn en de windwijzer veranderd. Ook de schoorsteenen, die uit het dak rijzen, hebben andere vormen, dan die op de vroegste projecten worden aangetroffen.

Die vormen wijzen op den stijl van plm. 1680. En daar eerst in 1685 de leien voor de bekappingen werden aangekocht, is het waarschijnlijk, dat toen ook de schoorsteenen werden afgemaakt.

De kap boven de groote zaal vertoonde in het laatst der 17e eeuw zulke belangrijke gebreken, dat zij na 1700 vernieuwd moest worden. Pas in 1697 had Simon Vennekool de wanden van Burgerzaal en galerijen met platen van wit Siciliaansch marmer bekleed.

Over de beeldhouwwerken en de schilderijen, die aan het gebouw zooveel luister bijzetten, zullen wij hier niet uitvoerig spreken. Quellyn was sedert 1650 in eene werkplaats op de Keizersgracht bij het Molenpad aan den arbeid getogen. Het is ons niet bekend, hoe men aan den Vlaamschen beeldhouwer gekomen is. Als een gissing geven wij, dat Van Campen, wiens adviezen omtrent de Oranjezaal herhaaldelijk werden ingewonnen, met Joedaens bekend was, en door dezen op zijn stadgenoot Quellijn opmerkzaam werd gemaakt.

Wij komen nu nog eens op de eerste steenlegging terug. Vondel schreef:

„De Wijnmaent schreef twee min als 't derde kruis,
Toen 't Vredejaer de groot ley van 't Stadthuis".

En dat werkelijk het monument ter herinnering aan den Munsterschen Vrede gesticht werd, spreekt uit het Latijnsche opschrift, dat de steenlegging vermeldt. Alberdingk Thijm vertaalde het aldus:

„Den 28sten Oktober des jaars één duizend, zes honderd, acht-en-veertig, waarin de oorlog, dien de vereenigde Nederlandsche volken tegen drie Filippen, de machtigste Koningen van Spanje, te land en ter zee, schier door alle deelen van de wereld, meer dan tachtig jaren dapperlijk gevoerd hadden, geëindigd en des Vaderlands vrijheid en godsdienst bevestigd werden; hebben, onder de begunstiging van Burgemeesteren, de beste vredemakeren, Gerbrand Pancras, Jacob de Graef, Sybrand Valckenier en Pieter Schaep, der Burgemeesteren zonen en neven, door het leggen van den eersten grondsteen, dit Raadhuis gesticht."

Wij meenen hier te mogen herhalen, wat Alberdingk Thijm in 1883 in dit blad van het stadhuis schreef. Het heeft nog niets van zijn actualiteit verloren.

„Het stadhuis, met zijn 10.640 kubiek ellen steen is tot heden onwrikbaar gebleven op zijn grondslagen en in de samenschakeling zijner gewelven. Wanneer de 13.500 kilogram metaal van zijn klokkespel een vrolijk lied schateren en tevredenheid over de burgerij schijnen uit te gieten, dan hoor ik in de stemmen van Hemony, als een getuigenis voor den levensgeest, die Jacob van Campen en Quellinus en zoo vele schilders aan het monument hebben weten in te blazen, en ik vraag mij af: „Wat heeft dat kapitale werkstuk misdaan, dat onverganklijk gedenkteeken van den vrede van 1648, die gebouwde allegorie der schitterende Republiek, met hare hoog-esthetische marmer-kommentaren, dat encyklopedisch kunstidee, ter wereld gekomen in ons roemrijkste tijdperk, — om verwaarloosd, geminacht te worden, zooals heden ten dage 't geval is?

„Een voorwerp, tintelend van leven, dat in een museumkast is weggesloten en nooit geheel gezien, nooit genoten kan worden, wordt verwaarloosd, wordt geminacht, ondanks de wetten, de stolp, de kamfer, waarmeê het omringd is en waar het naar riekt.

„Ons Stadhuis wordt niet gebruikt en niet genoten. Lodewijk Napoleon en Willem de Eerste hebben gracieuzelijk aangenomen van het Bestuur van Amsterdam, dat provizioneel het Stadhuis als Paleis zou worden gebruikt. De bureaux der administratie zijn naar elders overgebracht; en men beweert heden, zonder genoegzaam onderzoek, dat het gebouw op den Dam voor Stadhuis niet meer geschikt is. De administratie is te ingewikkeld, zegt men, heeft te veel lokaal noodig. Zou, met behulp van telegraaf en telefoon, het Centraal Bestuur geen zitting kunnen houden in ons stadhuis, al moesten nog meer bureaux dan thans buiten het Princenhof gehouden worden, naar elders worden verplaatst? Dat men de zaak toch eens onderzocht! Is 's werelds achtste wonder die moeite niet waard?

„Maar, in elk geval, al kon het gebouw niet weer als Stadhuis worden gebruikt, — daarmeê is niet gerechtvaardigd, dat het als kunstwerk ongenietbaar is. De marmeren vierschaar is betimmerd en heeft geen licht; de groote trap is weggemoffeld; de galerijen zijn geledebraakt; het hoofdaspect is weg en de geplakte schotten, waar men pijpenlavormige zalen mee heeft gevormd, maskeeren de kunstwerken of verduisteren ze tot onzichtbaarheid toe. Het gebouw is niet meer genietbaar dan eene schilderij, die naar den muur gekeerd staat.

„En dat laat Nederland zich welgevallen! Amsterdam duldt, dat zijn hoofdgebouw, in het van leven tintelend centrum der stad, daar staat als een nummie, omwoeld en verdroogd; als een geraamte met holle oogen u aanstaart en het ongeduld gaande maakt van ieder, die zich rekenschap geeft van de bestemming van het gebouw, van zijn hechtheid en van de levenloosheid, waartoe het veroordeeld is om maar 6 of 7 van de 365 dagen gebruikt te worden voor iets waar het volkomen ongeschikt voor is.

„Wat moet men denken van het betamelijkheidsgevoel van een volk, dat zijn Soeverein, in zijn hoofdstad, alle jaren op-nieuw, in een afgedankt Stadhuis herbergt, tusschen de tanden prevelend: „Bij gebrek van brood eet men korstjes van pasteien?"

„Indien een ernstig onderzoek geleerd had, dat het gebouw niet meer als Stadhuis kon dienen, moest er in alle geval eene bestemming aan gegeven worden, die toeliet, dat het in zijn architectonische harmoniën, plastische illustraties en filozofisch-historische beteekenis ten allen tijde kon genoten worden.

„Gelijk het steenblok daar nu staat in het midden onzer stad, onbegrepen, niet doorschouwd, niet doorschouwbaar, is het als een parel, die een haan met minachting, bij toeval, opkrabbelt, die hij verwerpt met den hanen-grimlach:

„Un grain de mil feroit mieux notre affaire".

„Hoe lang dulden wij reeds, dat er met ons rijkste monument geleefd wordt zooals ieder weet! De lieden zien het, zij voelen, dat daar een doode massa voor hen staat, zij wenden hun blikken af en gaan een glas klare in een kofiehuis slurpen.

„Wat komt het er op aan, of wij daar een trofee van onzen volksroem verwaarloozen? Of de stoutste geesten van ons glansrijkste tijdperk met ontzag tegen het Amsterdamsch kapitool hebben opgezien? Als er maar een rulletje in de krenten is of in de koffie! Als de Oostenrijksche coupon maar betaald wordt,

dan kunnen de nationaliteit en de kunst naar de maan loopen!

„Dat's te zeggen: zij gaan wel met vrouw en dochter naar de komedie en naar Artis, als het Wilhelmus ter eere van een Koninklijk bezoek gespeeld wordt — maar den vorst des lands een waardig verblijf te bouwen, om het kompendium onzer XVIIe eeuwsche grootheid weer tot waardeering te brengen en opnieuw te doen stralen van zijn ouden zin en rijkdom — daar willen zij niet van weten.

„Is er een tweede land in Europa, waar zulk een schandaal met een kalm gemoed zou worden geduld? Ik kan het niet gelooven; maar al gebeurde hetzelfde of iets dergelijks in twintig andere steden — *noblesse oblige* en Vondel heeft gezegd, wat, op grond onzer fierheid, herhaald behoorde te kunnen worden:

„Aen d' Aemstel en aen 't IJ, daer doet zich heerlyck ope
Zy die als Keizerin de Kroon draeght van Europe".

Inderdaad, Alberdingk Thijm mocht zoo spreken. Hoe zouden wij het gebouw, ontdaan van al de wansmakelijke bijvoegsels uit den Franschen tijd, treuriger gedachtenisse, weer in al zijn luister zien! De versregel van Huygens: „Van zooveel heerlyckheyds tot sooveel nut gebracht" klinkt bij het ledigstaand gebouw als een parodie.

Mogen wij spoedig, met een kleine variant op Potgieter, kunnen zeggen:

De Steenmagd zetelt weer ter Steê
Waar nog haar beeld, Vorstin der Zee,
Alleen om haventwijl gekwee,
De watermonsters zich ziet buigen,
Godinnen off' varessen zijn,
Neptunus en zijn tritons grijnen!

24 Oct. 1898. A. W. WEISSMAN

DE PRIJSVRAAG DER STUDENTENSOCIETEIT TE UTRECHT.

Omtrent deze prijsvraag en de tentoonstelling der ingekomen ontwerpen schrijft men ons nog uit Amsterdam:

In het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd 21 October de tentoonstelling der antwoorden op bovengenoemde prijsvraag geopend.

Blijkbaar zijn niet alle ontwerpen tentoongesteld, daar verschillende genoemde motto's ontbraken. Wat de reden hiervan moge zijn, is een raadsel, daar de ontbrekende toch zeker niet slechter en van minder waarde kunnen zijn dan b. v. het ontwerp onder het motto „Oud en Nieuw", dat wel een plaats verkregen heeft; bovendien was er ruimte in overvloed.

In 't algemeen kan niet anders gezegd worden dan dat de heeren, belast met het ophangen der teekeningen, dit zeer slordig gedaan hebben; waarom moeten alle teekeningen b. v. met zware spijkers vastgenageld worden, waardoor deze ten zeerste gehavend worden. Hier hangen teekeningen schuin, daar opstanden van 't ontwerp X. boven de plannen van het ontwerp Y.; in één woord, er is niets gedaan om de tentoonstelling eenigszins aantrekkelijk te maken.

Wat het gehalte van de ontwerpen aangaat, zoo zijn in 't algemeen wel de beste te vinden onder de 14 door de Jury gesorteerden, al zijn er wel enkelen bij, die in deze rubriek niet thuis behooren.

Het met den prijs bekroonde ontwerp „Corri" maakt geen kwaden indruk, vooral op de teekening op kleine schaal. De planverdeeling is practisch, maar te eng; zoo heeft de ontwerper de biljartzaal veel te klein ontworpen.

De gevels zijn niet onverdienstelijk, zonder bepaald hooge kunstwaarde te bezitten, maar missen het stemmig deftig oud-Hollandsch karakter van de omgeving.

Het ontwerp hiernevens, „Cirkel, waarin passer, driehoek en teekenhaak", geeft juist een heel ander, veel meer gewenschte type te zien. De heer Jan Stuijt is er zeer goed in geslaagd een gevel te ontwerpen passende in de omgeving; een streven dat meer gewaardeerd had dienen te worden door de Jury, welke hier juist geen anderen naam weet te geven dan een gevel, dragende een zeker buitenlandsch cachet, een vage titel die eerder aan het ontwerp „Corri" had dienen gegeven te worden. Ook de planverdeeling is zeer goed, alleen is de ligging van de keuken ten opzichte van de eetzaal minder practisch. Zeer zeker had dit uitmuntende antwoord meer erkenning verdiend en blijft 't vreemd dat hieraan ten minste de volle tweede prijs niet toegekend werd, terwijl de Jury dit ontwerp op één lijn gesteld heeft met drie andere, welke deze gelijkstelling niet ten volle kunnen doorstaan. Van deze drie is zeer zeker dat onder motto „Pietje Puck" van de heeren Van der Valk en Jan Gort het beste, en geeft dit vrij wat meer oorspronkelijks dan de beide anderen.

Al moet erkend worden, dat het resultaat van deze prijsvraag reden tot tevredenheid geeft, en dat het prijsvragen-systeem weer meer reden van bestaan zal krijgen, moet in 't algemeen gezegd worden er naar verhouding niet zooveel goed werk geleverd is, als zulks de laatste jaren bij studie-prijsvragen 't geval was, zoals bij die, uitgeschreven door „Bouwkunst en Vriendschap" en „Architectura et Amicitia"; een vreemd verschijnsel, daar 't programma goed omschreven was, de Jury uit practische menschen bestond, en de prijzen royaal gesteld waren. Nu deze prijsvraag echter tamelijk geslaagd is, zal zij een volgend maal misschien wel beter werk van betere krachten uitlokken, dan ditmaal in 't algemeen 't geval was, daar zeker 60 pCt. van de ingekomen antwoorden als bepaald onvoldoende konden worden terzijde gelegd.

VERKEERDE ZEDEN.

In de bladen doet de mededeeling de rondte, dat de heeren Sluijterman te Delft, en Mutters in Den Haag, de Nederlandsche afdeeling ter tentoonstelling te Parijs in 1900 zullen inrichten.

Wij hebben op de bekwaamheid dezer heeren niets af te dingen en toch misprijzen wij het in hen, dat zij zich deze benoeming hebben laten welgevallen. De reden daarvoor is geen andere, dan dat het bericht ook vermeldt, dat de heeren reeds zitting hadden in de officieele commissie.

Men ziet dus een herhaling van de geschiedenis, die bij de versiering der wegen, door de Koningin te Amsterdam bij den intocht gevolgd, heeft plaats gehad. En dit bejammeren wij. Dat iemand zich in een commissie kiezen laat, wij hebben er niet tegen. Doch is hij eenmaal gekozen, dan behoort hij ook zelfs den schijn te vermijden, alsof hij zijn lidmaatschap slechts gebruikt ten bate van zijn beurs.

Het is best mogelijk, dat de heeren Sluijterman en Mutters in het geheel geen moeite gedaan hebben, om met de versiering en inrichting in 1900 belast te worden, maar dat zij voor den algemeenen aandrang hunner mede-commissieleden zijn bezweken. Doch ook die zwakheid is laakbaar.

Het zou treurig zijn, als wij langzamerhand dergelijke zeden in de bouwkundige wereld ingang zagen

vinden. Wij hebben thans gewaarschuwd, naar wij hopen bij tijds genoeg, om de heeren Sluijterman en Mutters te doen zien dat zij, misschien zonder erg, toch verkeerd gehandeld hebben.

DE REMBRANDT-TENTOONSTELLING.

De Rembrandt-tentoonstelling heeft vele vreemdelingen naar Amsterdam gelokt, waaronder kenners op het gebied van schilderijverlichting. Enkelen hunner gaven hun oordeel over de plaatsing der schilderijen.

Prof. M. Schumann schrijft in de „Kunstchronik" over de „Nachtwacht":

„De grootste verrassing was alken bereid door de nieuwe wijze, waarop *De Nachtwacht* werd tentoongesteld. De schilderij wordt hier van ter zijde door het volle licht bestraald, dat bij de bezoekers is afgeschut en zij bleek nu plotseling een „dagwacht" te zijn, omgeven door het helderst licht in een wonderbaarlijk warmen glans, waarin alle figuren zeer plastisch naar voren komen. Frans Banning Cock en Willem van Ruytenburg schijnen zelfs regelrecht uit de lijst te stappen en tot op den verren achtergrond zijn alle figuren duidelijk te zien.

„Men zag hier duidelijk dat Cuypers, toen hij in het Rijksmuseum de pronkzaal met haar gedempt licht voor dit meesterwerk maakte, een grooten misgreep deed en dat Nederland zich aan Rembrandt zou vergrijpen, als het *De Nachtwacht* weder begroet in die donkere kamer."

Georg Voss schrijft in de „National Zeitung":

„Hoe anders als vroeger doet zich in het Stedelijk Museum te Amsterdam nemig schilderij voor. Hoe weinig museums, om van privatverzamelingen te zwijgen, kunnen de schilderijen bij zulk een voortreffelijk licht op deze wijze in een rij naast elkander tentoonstellen! Goede lichtval toch is voor de werken van Rembrandt hoofdvoorwaarde. Er zijn schilderijen, van welke de bekoring in de eerste plaats berust op de schoonheid van lijn Tabrijke Italiaansche meesters, ook de Duitsche Nazarenen dezer eeuw, hebben soortgelijke werken geschapen. Doch wat Rembrandt ons op zijne schilderijen geeft te aanschouwen zijn zielstemmingen, die zich in de teederste temperingen des lichts en der kleur uiten. Slechts door juiste verlichting kunnen deze fijnste trekken tot hun recht. Wie een schilderij van Rembrandt in niet behoorlijke verlichting ophangt, bederft er den indruk zijner kunst door. In hoe menig veel gezocht verzameling heeft men zich aan Rembrandt grootelijks bemiddeld. Het slimste, helaas! in zijn eigen vaderstad en aan zijn beroemdste werk, aan *De Nachtwacht*.

Het zal den bouwmeester van het Stedelijk Museum ongetwijfeld aangenaam zijn te vernemen, hoe ook in het buitenland zijn werk gewaardeerd wordt.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1078*ste vergadering van* 26 *October* 1898.

Bij afwezigheid van den Voorzitter werd de vergadering geopend en geleid door den Vice-voorzitter den heer W. van Boven. Na lezing van de notulen werd de heer S. Franco geballoteerd en aangenomen als gewoon lid.

Hierna werd 't woord gegeven aan den heer L. A. Sanders tot het houden van zijne lezing over cement-ijzer-constructie.

Spreker begon zijn rede met mededeeling dat hij onderstelde dat de aanwezigen genoegzaam bekend waren met het hoofddidée van het Monierwerk, bestaande uit cementbeton en ijzer; voorts dat hij geen theoretische beschouwingen geven wilde omdat deze te ver zouden voeren.

Ditmaal wilde spreker zich bepalen met een toelichting te geven bij de lichtbeelden, welke op een wit scherm geprojecteerd werden, beelden van uitgevoerde werken, zoowel in het binnen- als buitenland.

Hieronder bevonden zich o. m. een ondergrondsche tunnel bij het Wilhelmina-gasthuis, verschillende duikers voor den Rijkswaterstaat welke den laatsten tijd veelal van vierkante doorsnede gemaakt worden in stukken van 4 M. lengte, waarvan ook een groote toepassing aan het Centraal Bureau van Staatsspoorwegen te Utrecht. Voorts afbeeldingen van in ijzer-cement uitgevoerde graafkelders, hierop een reeks afbeeldingen van groote waterreservoirs veelal in 't buitenland gemaakt voor waterleidingen enz. die dit groote voordeel hebben geen onderhoud te behoeven terwijl ijzeren dit juist steeds hebben, vooral wat betreft het schilderwerk.

Welbekende afbeeldingen waren die van het waterbassin op de tentoonstelling van Hotel- en Reiswezen, gehouden in 1895 te Amsterdam, alsmede het bassin van de zwemschool aan den Heiligeweg, dat de groote afmetingen bezit van 27 M. longte, 13 M. breedte en 3.25 M. hoogte.

Hierop volgde een belangrijke reeks van uitgevoerde bruggen. Zoo één in Oostenrijk, waarbij een enkel gewelf van Monier geslagen is met een spanning van 86 M. en een breedte van 9 M., een bewijs van de enorme kracht hierdoor ontwikkeld.

Voorts wordt het Monier veel gebruikt voor plafonds, getuige de afbeeldingen van het genoemde bureau te Utrecht, alsmede die van groote koepel-, ton- en stergewelven, uitgevoerd in Rusland.

Een groote toepassing belooft het Monier ook te krijgen voor fabrieksschoorstenen, alsmede ter vervanging van ketelbeметselingen, beide met veel voldoening hier te lande ten uitvoer gebracht.

Een hartelijk applaus en woorden van waardeering bij monde van den Voorzitter, waren de hulde, gebracht aan den spreker voor zijn belangwekkende bijdrage. Nadat nog eenige vragen gedaan waren aangaande dit onderwerp, werd na eenige huishoudelijke aangelegenheden de vergadering gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Utrecht.

Vergadering van Dinsdag 25 *October* 1898.

Na behandeling van eenige huishoudelijke zaken, werd ten eerste verslag uitgebracht door den Penningmeester over de dezen zomer gehouden kunstreis, en daarna door de heeren A. J. Vreeswijk en W. de Jong als afgevaardigden over de Mei- en September-vergadering resp. te Amsterdam en Zutfen.

De heer Van Luntoren herdacht met een enkel woord het jubileum van den heer Leliman, bij welke gelegenheid hem de gouden medaille der Maatschappij werd geschonken.

Vervolgens verkreeg de heer W. de Jong het woord, om naar aanleiding van den uitslag der bekroning van de Utrechtsche Studentensociëteit iets in het midden te brengen.

Hij besprak het succes dat door de groote deelneming behaald is en de richting waarin de juryleden zich hadden bewogen. Was het eerste aan het goedgestelde programma te danken, het tweede hieraan, dat de jury hare aspiratiën ondergeschikt gemaakt had aan de uiting van anderen. Merkbaar was het dat de meeste in het rapport van beoordeeling genoemde 14 ontwerpen een nieuwen geest openbaren, en dat de jury daarin was medegegaan.

Spreker beschouwde dit als een goed teeken, en hoopte dat velen dit voorbeeld mochten volgen, want allicht wordt men er door aangemoedigd in dien trant door te gaan. Bij de zucht iets nieuws te leveren, raadde hij aan goede studie te maken en naar waarheid in de kunst te streven, wat het meest door eenvoud kenbaar kan gemaakt worden. Dat wij dus op weg zijn een nieuwen stijl te verkrijgen, kan voorzeker een gevolg zijn van hovengenoemde prijsvraag en den steet dien de jury er aan heeft gegeven. Spreker meende dan ook goed te doen hun daarvoor dank te zeggen.

Met een „leve de jury" besloot spreker zijn betoog.

De heer Alb. Nijland had voor het verdere deel van den avond een kunstbeschouwing georganiseerd van teekeningen en schetsen.

Vooral die voor plafonds, altaarkleeden enz. van wijlen den heer Lindsen, decorateur te Utrecht, trokken bijzonder de aandacht.

Met een woord van dank sloot de Voorzitter de vergadering.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 19 *October* 1898.

Bij de opening deelde de Vice-voorzitter mede dat de Afdeeling een donateur was rijker geworden en de heer Baanders verhinderd was zijn voorgenomen kunstbeschouwing te geven.

Na de behandeling der ingekomen stukken, waaruit bleek dat voor dit seizoen reeds 7 ingenieurs en architecten toezegging hadden gedaan tot het houden van een voordracht of lezing, werden twee plaatwerken van Viollet-le-Duc bezichtigd, hiervoor door den heer Baanders afgestaan.

Hierna deelde de Voorzitter (lid van het Hoofdbestuur) mede, dat in de jongstgehouden vergadering van het Hoofdbestuur besloten was tot definitieve oprichting van een orgaan.

De vragenbus bevatte drie vragen; de behandeling dezer werd wegens het vorgevorderde uur tot de volgende vergadering uitgesteld.

Na rondvraag sloot de Voorzitter deze vergadering.

Afdeeling Utrecht.

Vergadering van 21 *October* 1898.

Na het openen der vergadering door den Voorzitter werden de notulen gelezen en goedgekeurd.

Onder de ingekomen stukken was een schrijven van het hoofdbestuur, meldende dat het eigen orgaan „Technisch Weekblad" blijft voortbestaan. Voorts was ingekomen een verslag van de Afdeeling Rotterdam, houdende de verantwoording der ontvangen gelden ten bate der nagelaten betrekkingen van wijlen het lid v. G., waaruit bleek, dat een bedrag groot *f* 267 voor dit doel was ontvangen.

Hierna bracht de heer W. A. Becker rapport uit aangaande de vraag over het verven van gecreosoteerd hout.

Uit het rapport bleek, dat gecreosoteerd hout niet geverfd kan worden, omdat de impregneering met de creosootolie het hout zoodanig bruin-zwart maakt, dat het creosoot al zeer spoedig in bonte plekken door de verflaag zou dringen.

Nadat nog door verschillende leden het preparceeren van hout werd besproken, werd overgegaan tot eene kunstbeschouwing van verschillende plaatwerken, afkomstig uit het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Bij de bespreking van het Technisch Weekblad, verklaarden de aanwezige leden zich bereid tot het nemen van een abonnement.

Niets meer aan de orde zijnde werd de vergadering, na de gebruikelijke rondvraag, gesloten.

VEREENIGING DE FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Vergadering van 27 *October* 1898.

De Voorzitter opent deze eerste vergadering in dit seizoen met een hartelijk woord van welkom aan de leden, en stelt voor om over te gaan tot hallotage over zeven nieuwe leden, die met algemeene stemmen worden aangenomen.

Na mededeelingen van het bestuur en het afdoen van eenige werkzaamheden van huishoudelijken aard, komt het voorstel in behandeling om ook dit jaar eenige prijsvragen uit te schrijven; besloten wordt tot:

a. het ontwerp van een winkelpui voor een boekhandelaar, in natuurlijke steen uitgevoerd;

b. idem van een houten trap op koepboomen;

c. idem van een gesmeed-ijzeren lantaarnpaal op steenen voet. De deelneming is vrijgelaten.

Daarna wordt het woord gegeven aan den heer M. Hofstra te Franeker voor het doen van eenige mededeelingen over de verstering der stad bij gelegenheid der Kroningsfeesten aldaar.

Het gesprokene werd toegelicht met photographieën en uitvoerige teekeningen van eereporten enz., waaronder ook van de kleeding en wapens, betrekking hebbende op den gehouden historischen optocht.

Deze korte maar toch belangrijke bijdrage werd door de aanwezigen met belangstelling gevolgd.

De vragenbus leverde 2 vragen:

I. Bestaat er aan inrichtingen van onderwijs in het bouwvak hier-te-lande ook gelegenheid tot opleiding van opzichters:

a. voor de burgerlijke bouwkunde;

b. voor de waterbouwkunde.

II. Welke cijfers mag men stellen aan eene degelijke opleiding voor beide categorieën, wanneer men in aanmerking neemt dat de leerling op ruim 20-jarigen leeftijd in staat moet zijn om als opzichter te kunnen optreden.

Hieromtrent wordt besloten eene commissie te benoemen om daarover rapport uit te brengen; tot welke com. worden benoemd de heeren Janssma, Scholten en Faber, welke zich de benoeming laten welgevallen.

Wegens 't vorgevorderde uur werd de behandeling van 't laatste punt der agenda tot eene volgende bijeenkomst uitgesteld, waarna de vergadering werd gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Het gerechtshof deed Maandag uitspraak in een questie van architectensalaris. Een Amsterdamsch architect was met een Hagenaar overeengekomen hem zijn diensten bij een bouw te verstrekken tegen een salaris van 5 pCt. der aannemingssom. Toen bestek en teekeningen gereed waren en de aanbesteding had plaats gehad, sprong echter dat bouwplan af en maakte plaats voor een ander veel kleiner, dat tot uitvoering kwam.

De eenige vraag die het hof thans te beslissen had, was deze: kon de architect behalve de 5 pCt. voor het tweede plan nog een vergoeding vragen, gelijk eischer deed (nl. van 2 pCt.) voor het eerste plan?

Mr. Van Stiprian Luiscius, voor den bouwheer optredend, bestreed die vordering op grond 1o. dat bij de aanvankelijke afspraak was bedongen 5 pCt. en niet meer, en 2o. dat de opdracht voor het eerste plan niet vaststond.

Mr. Z. van den Bergh betoogde voor den architect, dat de aanvankelijke afspraak slechts doelde op één plan, dat tot uitvoering kwam en niet voorzag in het geval van een tweede plan, hetwelk onuitgevoerd bleef; dat toch ook de arbeid gesalarieerd moet worden, terwijl de opdracht voor het eerste plan, althans de aanvaarding van dat plan bleek uit de aanbesteding.

Het hof vereenigde zich met het stelsel van den architect.

— Naar *Het Vaderland* vertoont, heeft het gouvernement van den Oranje-Vrijstaat de levering van gehardstalen kolderbepantseringen met zware stalen kluisdeuren, voor de gouvernementsgebouwen te Bloemfontein, benevens van 450 postkantoorloketten (zoogen. „lock-boxes") voor Kroonstadt, Harrysmith, Heilbronn, Jagersfontein, Ladybrand, Lockhoff en Tourlesburg, opgedragen aan de firma J. Lips Bz., Kon. Duitsche Stoomfabriek van brandkasten te Dordrecht.

— Tot architecten-decorateurs, belast met de inrichting en versiering der verschillende Nederlandsche afdeelingen ter Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900, zijn aangewezen de heeren F. K. L. Sluyterman, leeraar aan de Polytechnische School te Delft, en J. Mutters Jr., architect te 's-Gravenhage, beiden lid der bijzondere commissie voor groep XII voor versiering en meubeleering.

Groningen. In de laatst gehouden zitting van den Gemeenteraad is een mededeeling ingekomen van B. en W. nopens het gebruik van scoriae- en van iron-bricks, luidende:

„Bij gelegenheid van het vaststellen der begrooting van de plaatselijke inkomsten en uitgaven voor 1898, heeft uwe vergadering ons uitgenoodigd inlichtingen in te winnen naar den prijs der scoriae-bricks en tevens grondig te onderzoeken hoe zij in andere steden als bestratingsmiddel voldoen. Voorts noodigde de Raad ons uit, hem te dienen van advies nopens de wenschelijkheid van eene uitbreiding van het gebruik van iron-bricks.

„Met betrekking tot de scoriae-bricks zijn door den directeur der gemeentewerken 13 en met betrekking tot de iron-bricks 11 vragen gericht tot de besturen van Arnhem, Delft, 's-Gravenhage, Haarlem, Leeuwarden, Leiden, Nijmegen, Rotterdam, Utrecht, Zwolle en Amsterdam.

„De antwoorden zijn weergegeven in de twee cahiers, welke deze mededeeling vergezellen. Uit die antwoorden blijkt, dat de meeningen omtrent de doeldelijkheid en geschiktheid van de scoriae-bricks sterk uiteenloopen, en dat de iron-bricks voor trottoirs met eenig verkeer zeer zijn aan te bevelen.

„De commissie voor de openbare werken acht het raadzaam, dat het gebruik van scoriae-bricks met omzichtigheid geschiede. Zij oordeelt dit verhardingsmiddel alleen geschikt voor straten met weinig wagenverkeer en voor straten bij kerken en scholen, maar prefereert de scoriae-bricks dan boven klinkers, welke, in rijwegen liggende, zeer veel aan onderhoud kosten.

„Op grond van de ondervinding elders en alhier opgedaan met de iron-bricks, spreekt de commissie den wensch uit, dat met de aanwending van dit verhardingsmiddel gerogeld worde voortgegaan ter vervanging van de klinkers, die, zelfs bij de beste keur, somtijds nog te wenschen overlaten, meer dan iron-bricks aan herlegging behoefte hebben en bij vochtig weder spoediger vervuild worden.

„Wij leggen het advies van de commissie met dat van den directeur hierbij over onder de opmerking, dat de kennisneming der stukken ons den indruk heeft gegeven, dat de gedragslijn, welke de commissie gevolgd wil zien, het meest strookt met de gemaardheid der beide soorten van bricks en daarom gevolgd behoort te worden. Tenzij uwe vergadering te kennen mocht geven deze zienswijze niet te deelen, zullen wij bij voorkomende gelegenheid u voorstellen in den aangeduiden zin doen. Voor opzettelijke voortzetting van de proefneming met scoriae-bricks, gelijk deze is gedaan in de Violenstraat, vinden wij geene reden.

„Wij hebben de eer u voor te stellen om te besluiten: deze mededeeling voor kennisgeving aan te nemen."

Deze mededeeling werd ter visie gelegd.

Utrecht. De directeur der gemeentewerken heeft voldaan aan de opdracht om in den tuin van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen een gebouw te ontwerpen voor het bewaren van schilderijen van de gemeente en van het genootschap Kunstliefde, verbonden met een lokaal tot het geven van teekenonderwijs en met tentoonstellingslokalen om te verhuren. Dit plan werd, niettegenstaande daaraan slechts een eenvoudige bewerking van den gevel ten grondslag lag, voorloopig begroot op *f* 96.000. Met de commissie van bijstand in het beheer van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen achtten B. en W. die som zoo hoog, dat geen vrijheid is gevonden aan den Raad eenig voorstel te doen.

Thans is de vrag in overweging, op welke andere wijze eene oplossing zal kunnen gevonden worden, waarbij de thans als museum voortdurend in gebruik zijnde lokaliteiten voor de dagelijksche exploitatie beschikbaar zouden kunnen komen.

— In de laatstgehouden zitting van den Gemeenteraad werd medegedeeld, dat de voordracht voor de benooming van een stadsingenieur bestaat uit de heeren Van Ruijven en W. F. C. Schaap Jr., beiden te Arnhem.

Zwolle. De Gemeenteraad verleende den heer J. van Unnik op zijn verzoek eervol ontslag als directeur der waterleiding; bij die gelegenheid worden B. en W. uitgenoodigd een onderzoek in te stellen of deze betrekking niet kan worden vereenigd met die van directeur der gasfabriek.

Delft. De op 22 Augustus ll. overleden oud hoogleeraar der Polytechnische School Dr. Baehr heeft bij uiterste will zijn geheele vermogen bestemd tot een „beurs van Lorenz Ludwig Baehr", die, onder beheer van den raad van bestuur der P. S., zal strekken tot bekostiging van het onderwijs van leerlingen aan de P. S., die getoond hebben een uitstekenden aanleg voor de wiskunde te bezitten. Er is alleen de bepaling bij gemaakt, dat niemand langer dan vier jaren voor een toelage mag in aanmerking komen.

Aan de schenking is ten behoeve eener ploegzuster een vruchtgebruik verbonden. De schenking wordt geacht ongeveer f 100.000 2½ pCt. N. W. S. te bedragen.

Kampen. Zaterdag 23 dezer is door Dr. Cuypers een bezoek gebracht aan het oude raadhuis alhier, dat thans gerestaureerd wordt. De drie ondervensters en de muurvlakte daartusschen zijn bijna gereed, zoodat met de herstelling der bovenverdieping langzamerhand kan worden begonnen. Dit schoone gebouw begint thans weder een waardig aanzien te krijgen. (*Zw. C.*)

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is aan P. J. Neyt, oud-bouw- en werktuigkundige bij den aanleg van Staatsspoorwegen te Amsterdam, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent voor de waterbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de civiel-ingenieur C. L. Schuller tot Peursum benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij den algemeenen dienst van den Waterstaat.

— De adspirant-ingenieur bij de Maatschappij tot exploitatie der Staatsspoorwegen, de heer W. Cool, is benoemd tot ingenieur bij de gemeentewerken te Rotterdam.

— De heer F. J. des Tombe, thans tijdelijk ingenieur bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, is benoemd tot ingenieur bij den dienst van weg en werken dier Maatschappij.

— Bij Kon. besluit is met ingang van 1 Nov. 1898, benoemd tot opzichter 2e kl. voor het stoomwezen M. F. Spoekens, te Vlissingen.

— Na een langdurige ongesteldheid overleed in den ouderdom van 68 jaar de architect P. F. W. Mouton, chef der bekende oud-Haagsche timmermansfirma.

— De heer B. J. Fidoldy is op verzoek eervol ontslagen als tijdelijk hoofdopzichter bij de werken en opnemingen aan de rivier de Solo.

— Tot directeur der Noord-Friesche Locaalspoorweg-maatschappij is benoemd de heer H. J. Kalt, te Leeuwarden.

— De heer G. Boldersbos, te Bergen-op-Zoom, is benoemd tot onderwijzer in de bouwkunde aan de teekenschool te Tholen.

— De heer M. J. van Hemmen, thans buitengewoon opzichter van den Waterstaat te Dordrecht, is benoemd tot opzichter van Delfland aan de zeesluis te Scheveningen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter, bekend met grondwerken en waterpassen, voor een belangrijk werk. Adres no. 343, boekh. De Lange, Veendam. (*Zie advert. in het vorig no.*)

— Bouwkundig teekenaar. — Adres, met opgaaf van verlangd salaris, onder no. 32294, Bureau „Aanbestedingscourant" Haarlem.

— Bij het Middelbaar Onderwijs in Nederlandsch-Indië kan een van de Polytechnische School te Delft afkomstige civiel-ingenieur als leeraar in de wiskunde worden geplaatst.
Zij, die blijken hebben gegeven van geschiktheid voor het geven van onderwijs, hebben de voorkeur.

Aan de uitzending is verbonden: eene gratificatie voor uitrusting ad *f* 1000; overtocht als gouvernements-passagier 1e kl., eventueel ook voor het wettig gezin, en een voorloopig traktement van *f* 150 's maands.
Het traktement bedraagt *f* 450 's maands, met drie vierjaarlijksche verhoogingen, elk van *f* 100 's maands, zoodat een maximum zal worden bereikt van *f* 750 's maands.

— District-inspecteur der spoorwegdiensten. Minimum-jaarwedde *f* 2000, met *f* 400 bureaukosten, benevens vergoeding voor reis- en verblijfskosten. Vereischten zijn:
a. bevoegdheid tot die betrekking als gevorderd in art. 18 van het besluit van 9 Juli 1878 (*Staatsblad* no. 159);
b. eene goede gezondheid, volgens schriftelijke verklaring, door een bevoegd geneeskundige afgegeven.
Zij die in het bezit zijn van het diploma van civiel-ingenieur van de Polytechnische School te Delft, zullen bij voorkeur in aanmerking komen.
Adres vóór 15 Nov. aan den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten te 's Gravenhage.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren abonnecrden tweemaal per jaar over achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Avondwerk gezocht door een bouwkundig teekenaar te Amsterdam. Adres no. 47, Bureau dezes. (2)

— Iemand, oud 21 jaar, wegens afloop der werkzaamheden buiten betrekking zijnde, zag zich gaarne geplaatst als opzichter of teekenaar. Verlangd salaris *f* 50 à *f* 60 per maand. Adres no. 48, Bureau dezes. (2)

— Bouwk. opz. of teekenaar zoekt, wegens afloop der werkzaamheden, plaatsing. De beste getuigschriften staan hem ten dienste. Verlangd salaris *f* 60 à *f* 70 per maand. Adres no. 49, Bureau dezes. (2)

— Wegens afloop der werkzaamheden zag zich iemand gaarne geplaatst als bouwk. opzichter-teekenaar. Goede refer. staan ten dienste. Adres no. 50 Bureau dezes. (2)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken. heeft	32 j. oal.	*f* 100	p. m. of hooger.	
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„ 25 „	„ - 75	„ „	
3. Uitv. of B. Opzichter	„ 29 „	„ - 90	„ „	
4. B. Opzichter	„ 46 „	„ - 100	„ „	
5. Opz.-Teekenaar	„ 30 „	veel sal. *f* 80		p. m.
6. Opz.-Teekenarr	„ 24 „	„ „	„ - 65 à 70	„ „
7. Machinist monteur	„ 48 „	„ „	„ - 800 à 900.	

H. & J. SUYVER
FABRIKANTEN VAN
Stoomketels en Werktuigen,
op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE DIPLOMA (hoogste onderscheiding)
Hollandsche Tuin en Seepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

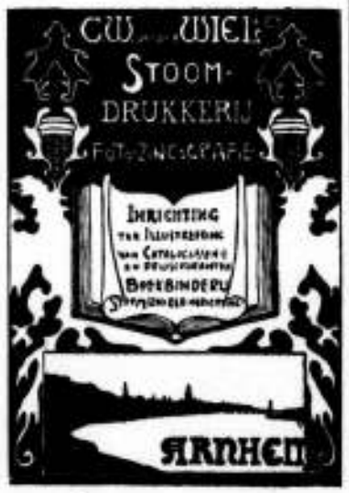

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 80 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen.* — *Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinairs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

JOHN's
Schoorsteenkap en Ventilator
is de **beste, goedkoopste** en **duurzaamste ROOK-VERDRIJVER**; verbetert iederen slecht trekkenden schoorsteen. Uitstekende ventilator tot afvoer van dampen, rook en slechte lucht. In **iedere afmeting**, rond en vierkant, te verkrijgen. *In 3½ jaar* **32,500** *stuks verkocht.* ***10 Jaar garantie.***
ROBBERT KALFF, Amsterdam VI, N.-Z. Voorburgwal 296

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.
Valkenburg bij Leiden.
SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.
Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 72.
Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG Nº. 45. ZATERDAG, 5 November 1898.

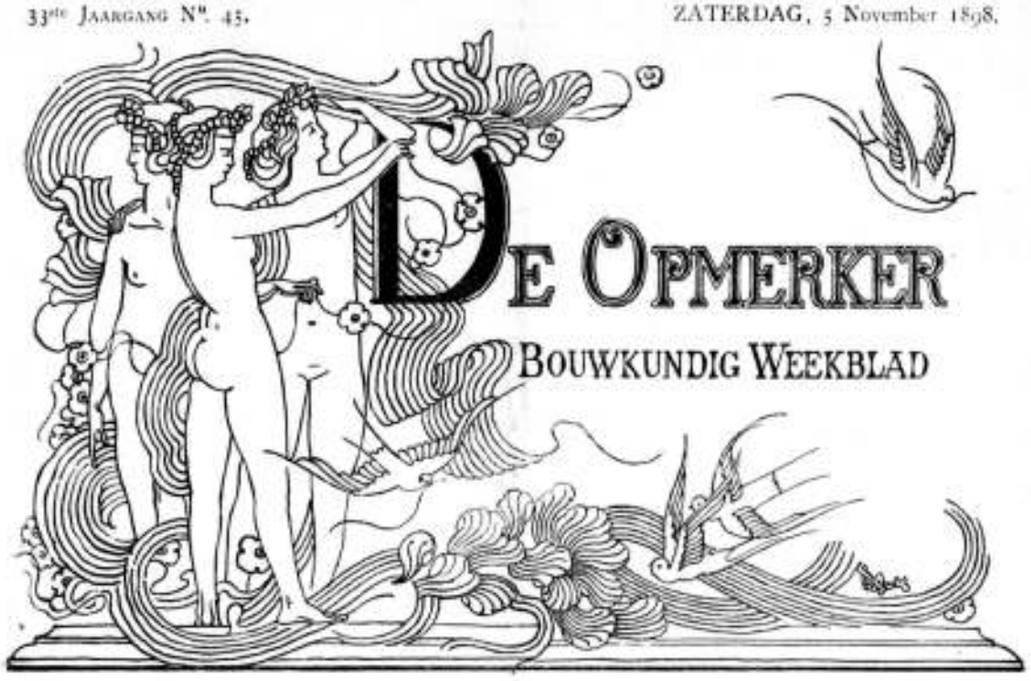

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsexemplaar daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal geteekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

EEN EEUW GELEDEN.

Er werd, in deze kolommen, reeds aan herinnerd dat men dit jaar het eeuwfeest van de afschaffing der gilden heeft kunnen vieren. Maar die viering, die den 1 October laatstleden had moeten plaats vinden, is achterwege gebleven, misschien wel omdat er velen zijn, die het afschaffen der gilden nu juist niet toejuichen.

In het jaar 1798 verscheen te Amsterdam een aantal „Rapporten", verkrijgbaar „ter Stads-Drukkerye" en ook te bekomen bij P. den Hengst en J. A. Crajenschot. Die rapporten waren uitgebracht door „de commissie benoemd geweest tot het vervaardigen van een Plan, voor een Commité van Gezondheid, bij resolutie van den Raad van 15 January 1798."

In die rapporten werd behandeld: „het onderhouden van eenen zuiveren dampkring; de zuiverheid en de vervalsching van dranken, het vleesch, de visch en verdere vaste spijzen; het tinnen, koperen en aarden vaatwerk; de ongelukken; de epidemische en aangebragte ziekten; de geneesheeren, de apothekers en het geneeskundig onderwijs; de gasthuizen; de geboorte-, trouw-, ziekten- en sterflijsten; en eindelijk de beoordeeling der Volkrijkheid."

De rapporten behandelen dus allen onderwerpen, die tot de hygiëne en de statistiek, zooals wij thans zouden zeggen, behooren. Voor een blad als het onze is de bespreking van al het opgemerkte minder geschikt. Wij zullen dus hier en daar een greep doen, om de tegenstelling zoowel als de overeenkomst tusschen voorheen en thans zoo duidelijk mogelijk te doen uitkomen. De rapporten zijn ondertcekend door J. H. van Swinden en D. van Gesscher.

Het eerste rapport handelt, zooals wij boven reeds opgaven, over „het onderhouden van eenen zuiveren dampkring". De rapporteurs beginnen met „nitteweijden over de voordeelen voor de Gezondheid, die 'er in eene behoorlijke afwisseling en verversching van de Lucht gelegen zijn". En dan vervolgen zij:

„De verversching dan, en de afwisseling der Lucht, van zulk een groot belang voor de Gezondheid zijnde, ware het wel te wenschen, dat men alle die zaken konde weeren, welke deeze zo heilzaame doortocht en afwisseling der Lucht stremmen konnen. Ondertusschen, hoe zeer zulks te wenschen zoude zijn, zijn eenige dier hinderpaalen van dien aart, dat zij, hoe zeer ook, in het afgetrokkene, aan de afwisseling der lucht nadeelig, volstrektelijk niet kunnen worden weggenoomen. Zodanig is, onder anderen, de hoogte der huizen, bijzonder in nauwe straaten en steegen. Immers, daar uit hoofde van deeze hoogte, de luchtkolom die in deeze straaten is, maar zeer gebrekkig kan deelen in de afwisseling, welke de lucht in ruimer straaten en op wijde graften ondervindt; — daar deeze lucht, door de hoogte der huizen en de engte der straaten, naauwlijks eenige beweeging door den wind kan ontvangen, waardoor ondertusschen de verversching der lucht op ruimer plaatsen zo zeer bevorderd wordt; — daar dus de zelfde lucht in deeze straaten en steegen een veel langer tijd moet blijven zweeven, voor en aleer zij door andere vervangen wordt; zo is het ook een natuurlijk gevolg, dat de lucht aldaar meer dan elders, door uitwaasseming, ademhaling, enz. moet zijn veranderd geworden, en dus geenszins die heilzame eigenschappen kan bezitten, die zij elders heeft. Wenschelijk ware het dus, naar het oordeel der ondergeteekenden, geweest, dat onze voorvaderen bedacht geweest waren, bij het aanleggen van nauwe straaten en steegen, te gebieden, dat de huizen in denzelven maar tot een zeekere hoogte zouden mogen worden opgetrokken, opdat ze dus in de verversching en afwisseling der lucht in ruimer stree-

ken der Stad beter zouden hebben kunnen deelen; alsook, dat zij gezorgd hadden, dat de naauwe straaten en steegen zodanig waren aangelegd, dat ze recht uit liepen en aan beide einden met wijde graften of straaten gemeenschap hadden."

Men ziet dat de Commissie van 1798 de meening van de makers der Amsterdamsche Politieverordening van thans deelt, dat er verband behoort te zijn tusschen de breedte van straten en de hoogte van huizen. Het valt echter te betwijfelen, of men in onzen tijd met de motiveering der commissie wel geheel mæde zou willen gaan. Ondertusschen, de rapporten, die zooals wij straks zullen zien, soms zeer ingrijpende adviezen bevatten, gaan ditmaal niet zoover, bepalingen op het bouwen voor te stellen. Vermoedelijk werd er in 1798 te weinig gebouwd, dan dat van dergelijke bepalingen practisch nut zou zijn te verwachten. Den herbouw aan banden te leggen, als thans, kwam bij de rapporteurs niet op. Zij waren van oordeel, dat alleen zoodanige maatregelen mochten worden genomen die „zonder werkelijk nadeel of hinder voor de ingezetenen" zouden zijn.

Als zoodanig stelden zij voor: „het wegnemen van de luiffels, uitstekende borden en uithangborden in naauwe straaten en steegen", omdat die deze „nog meer vernaauwen en verstoppen". Als voorbeeld wordt aangehaald de Halsteeg (nu de Damstraat). Als een te nauwe straat wil het rapport beschouwd zien „eene zodanige, waar geene twee rijtuigen elkander konnen voorbijgaan". Het verbod van uitsteeksels wordt geacht „weinig drukkende voor de bewoonderen te zijn, daar men het bezwaarende nog verder zou konnen wegneemen, door aan deze bewoonderen vrij te laten, voor de gevels der huizen platte borden te stellen."

De commissie acht verder de boomen in straten en op smalle grachten schadelijk voor de gezondheid. Zij wil overal „alwaar men zulks van nut oordeelde, de Boomen laaten wegneemen, of het plaatsen van dezelve doen staken."

Hier ziet men in een eeuw een groote verandering in de denkbeelden; de boomen, die in 1798 zoo schadelijk werden geoordeeld, worden in 1898 zoo gewenscht geacht, dat de raadsleden de belangrijke som voor het planten en onderhouden uitgetrokken, veel te klein achten.

Ook de hoogte der stedelijke muren scheen den rapporteurs schadelijk voor de gezondheid; zij stelden daarom voor dat die „bij reparatie, voortaan niet hooger, dan het nieuw gebouwde gedeelte bij de Weteringspoort zullen worden opgetrokken". En eindelijk verlangt de commissie „dat er geen plantsoenen meer zullen worden aangelegd, dan 'er nu zijn." Thans noemt men de parken en plantsoenen de longen eener groote stad!

De afvoer van fecaliën is een onderwerp, dat in het rapport uitvoerig wordt besproken. Er bestonden in 1798 twee systemen, en wel de afvoer naar beerkuilen en naar de grachten. Het ledigen der beerkuilen zou volgens de commissie „in de maanden Julij, Augustus en September, wanneer de hette op het meeste, en de neiging tot ziekte en bederf het grootste is, niet mogen geschieden." In de maanden, wanneer de lediging zou zijn toegelaten, stelde de commissie als eisch, dat de fecaliën onmiddellijk buiten de stad gebracht, en „aldaar in Schepen, ter vervoering, zullen worden geladen."

De afvoer naar de grachten acht het rapport wel bedenkelijk, maar ook hier wordt afdoende verbetering niet mogelijk geacht. Wenschelijk wordt geoordeeld de vernieuwing van „Artikel 9 der Keure van 12 Januarij 1701, waarbij bepaald wordt, dat alle de riolen moeten overdekt worden met schuinshangende planken, wederzijds naar boven, digt tegen de wallen aangeslooten, en ten minsten twee voeten onder Stadspeil in 't water nederhangende." Veelvuldig uitbaggeren der grachten wordt aanbevolen, behalve in de maanden Augustus en September.

Het rapport komt dan tot „de uitstalling van Luchtbedervende Waaren". Schadelijk voor de gezondheid wordt geacht „het bakken van Plaatkoeken, Oliekoeken, alsook van Visch, zo als, onder anderen op Marken (in den Jodenhoek) in naauwe straaten, op kruiwagens, en in de opene Lucht geschied." Maar, zeggen de rapporteurs dan verder „hoe zeer wij van het volstrekt schadelijke deezer zaak overtuigd zijn, zoo zijn wij nochtans huiverig, om te durven adviseeren, dat zij worde tegengegaan; gemerkt men, door zulks te doen, een aantal der geringste Lieden van hunne kostwinning zoude berooven, en andere van hun buiten staat stellen om zich op zulk eene goedkoope wijze als nu, voedzel te verschaffen." Hier kijkt de sociale questie dus reeds om den hoek. Wie door den Jodenhoek te Amsterdam gaat, kan het bakken op straat nog thans veelvuldig zien. Een verbod schijnt dus achterwege te zijn gebleven.

Het „te koop zitten met Visch, in straaten, waar geen twee rijtuigen elkanderen kunnen passeeren, zou „volstrekkelijk moeten verboden worden". De „haring- en zoute-visch kooperijen, die in het groot geschieden" wilde het rapport, naar een „Keure van 1643" alleen aan den IJkant toelaten. Zij wijst er op hoe „zedert eenige Jaaren eene zoodanige Vischkooperij op den hoek van de Prinsengraft en Brouwersgraft is overgebragt; en dit bij den Zomer dikwerf den onaangenaamsten stank voor de Buuren oplevert". De bedoelde vischkooperij bestaat nu nog; hare geuren zijn even onaangenaam als een eeuw geleden. Het rapport heeft dus niet de uitwerking gehad, die de opstellers daarvan misschien verwachtten.

„Aangaande de Fabrieken hebben wij onze aandacht alleen gevestigd op zodanige, die voor de nabij woonende schadelijk zijn; zonder ons tot de werklieden in dezelven te bepaalen. Wij moeten bekennen, dat wij, behalven de Looijerijen en Cementmakerij, waarvan wij straks bijzonder spreeken zullen, geene zo schadelijke te hebben aangetroffen, dat men genoodzaakt zoude zijn, in een tijd waarin de Fabrieken reeds zoo aanmerkelijk in getal zijn afgenomen, en aan het behoud van dezelven zo veel gelegen is, ze te doen verplaatsen". Hier doen de heeren, onder den drang der tijdsomstandigheden, nog al wat water in hun wijn. Zelfs de „Looijerijen die 'er thans bestaan" en die „als zeer bederflijk voor de Lucht worden aangemerkt", willen de rapporteurs laten blijven, opdat den eigenaren „geen merklijk nadeel worde toegebracht". Alleen willen zij bepaald zien, dat „geen andere binnen de Stad mogen worden opgericht."

Over de „Cement-Fabriek" echter zijn de rapporteurs slecht te spreken „daar deeze niet alleen wegens haare hoogstnadeelige uitdampingen, maar ook wegens eene allerschaadelijkste locht, die 'er bij het branden van de Cement, van de kleij of het slik ontwikkeld wordt, wezentlijk nadeelig voor de Gezondheid van dat gedeelte der Stad is, waar zij zich bevind; zo zouden wij, die anders zo veel prijs stellen op de menigte der Fabrieken, en zwaarigheid maken, om, al doen zij ook gering nadeel, dezelven daarom te verbieden, echter van gevoelen zijn, dat eene Fabriek, die de hoogstnadeelige gevolgen voor de Gezondheid zo duidlijk doet blijken, nimmer binnen eene Stad, veel minder binnen een so volkrijke als deeze, behoort geduld te worden." Daarom meent de commissie „dat de Cement-Fabriek ten spoedigsten mooge worden weggenoomen, en buiten de Stad verplaatst."

Bijzondere aandacht wijden de rapporten aan den dienst der stadsreiniging. Met de wijze, waarop die in 1798 was ingericht, kon de commissie zich in het geheel niet vereenigen. De dienst stond onder beheer van... Regenten van het Aelmoesseniers Weeshuis, en had zoo weinig te beteekenen, dat het rapport verklaart: „het is aan ieder bekend, dat bijnaar (sic) al de vuilnis van alle huisgezinnen op de wallen of in het water wordt geworpen". En dan wordt vervolgd: „Wat kan nu de reden zijn, dat de Keuren tegen het werpen van vuilnis enz. zo schandelijk overtreeden worden en altoos overtreeden geweest zijn? Dit is voornamelijk hierin gelegen, dat 'er geen bepaalde opzichters zijn, die daarop, en daarop alleen moeten waaken. De Hoofdprovoost van het Aelmoesseniers Weeshuis, aan wien dit werk bepaaldelijk is aanbevooken, heeft te veel andere beezigheden, dan dat hij ten dien einde altoos bij de straat zoude kunnen zijn. En de generaale Opziener, met zijne vier Onderopzichters is insgelijks daartoe niet toereikende: de eerste heeft te veel bezigheden aan zijn Comptoir, de Onderopzichters hebben geen auctoriteit genoeg." Maar ook de wijze van ophalen wordt, en zeker terecht, onvoldoende gevonden.

„Er zijn, hier en daar, op sommige graften, doch verre na niet op allen, vuilnis-bakken, welke van ouds door de Regeering waren gesteld, opdat de Ingezetenen hunne vuilnis daarin zouden werpen". In de 17 eeuw waren bij die vuilnisbakken huisjes geplaatst „waarin zaten schoenlappers, die jaarlijks aan het Aelmoesseniers Weeshuis voor dezelven betaalden." Die huisjes, met de toezichthoudende schoenlappers welke „de ketels, potten of vaten waaruit vuilnis in de graften geworpen werd" in beslag mochten nemen, bestonden echter in 1798 reeds lang niet meer.

Behalve deze vuilnis-bakken, die volgens het rapport veel te gering in aantal waren, vond men in de stad slechts vier „vuilnis-leggers", twee in den O. Z. Voorburgwal, een aan de Geldersche kade en een in den Singel bij de Munt.

De vuilnis-karren, die langs de huizen het vuilnis ophaalden, reden slechts door enkele straten, en dan nog niet eens dagelijks. De Kalverstraat werd alleen „des Vrijdags namiddags door drie karren bereedt."

„Voorheen", zegt het rapport „waren er ook 36 Opkortsters, in zo veele wijken verdeeld; en zij moesten, volgens de ordres reeds in 1704 gegeeven, haare wijken behoorlijk schoonhouden en ten minsten tweemalen daags zuiveren, zonder de vuilnis bij de vuilnisvaten of van sluizen of brugwallen in het water te veegen". Maar van de werkzaamheden dezer dames schijnt in 1798 niet veel meer te bemerken geweest te zijn. Negentien vuilnisschuiten werden gebezigd „om door de burgwallen te vaaren, en zo wel de vuilnis uit de vuilnisbakken als die welke zij op de wallen vinden op te neemen." Bij besloten water werden „de lieden van de Vuilnis schuiten à 15 stuivers daags gebruikt om de vuilnis op plaatsen daar 't minst hinderl, op belten of hoopen te zetten en om verder alle belemmeringen van sneeuw uit den weg te ruimen."

Bij den reinigingsdienst werden in 1798 uitsluitend gebruikt „Gegageerden", d. z. gepensionneerden in stadsdienst, en „Gealimenteerden", d. z. menschen uit het Werkhuis. De „Gegageerden" werden den „Regenten van het Aelmoesseniershuis opgedrongen"; zij waren lang niet altijd „gezond van Ledematen en tot dit werk geschikt". De „Gealimenteerden" werden door de „Armbezorgers" aangesteld, en ofschoon „over hun luiheid en wangedrag" geklaagd werd, hadden de Regenten het recht niet, hen te ontslaan.

Dit was „de staat, waarin de zaaken zich in 1798" bevonden. De honderd jaren hebben voor den reinigingsdienst der hoofdstad dus wel verbetering gebracht.

De commissie komt dan tot „de onzuiverheid der Stadts Gragten", een onderwerp, dat, ook al is een eeuw verloopen, nog niets van zijn actualiteit heeft verloren.

Herinnerd wordt eerst, hoe in de middeleeuwen de grachten met zoet water gevuld waren, dat nog in 1525 gedronken werd. Ja zelfs in 1591 schijnt het nog voor dat doel gebezigd te zijn geworden. Langzamerhand werd het water echter meer en meer brak.

„De grond" zegt het rapport „waarover het water loopt, is, zo als die van geheel Amsteiland, moerassig. En het is bekend, dat die grond, bij meerdere hitte, en vooral wanneer hij geroerd wordt, eene zeer schadelijke lachtvormige vloeistof oplevert, thans onder den naam van Gas hydrogene sulfureux bekend (wij zouden zeggen zwavelwaterstof). Het Amsterdamsch burgwalwater gaf, in den Zomer, bij geweldigen stank, blijken van met die zoo even genoemde soort van lucht te zijn bezwangerd." Daarenboven wordt gewezen op „de aanzienlijke meenigte van rottende zelfstandigheden, door de Ingezetenen in de gragten gewerpen of door middel der menigvuldige riolen in dezelve geloost."

Maar, volgens de commissie is dit alles toch niet de oorzaak van den stank. Want zij wijst er op, dat, toen Lodewijk XIV den Lekdijk in 1672 deed doorsteken, en het overtollige Amstelwater maanden achtereen bij laag water in het IJ moest worden afgevoerd, geen stank werd waargenomen. De stad werd uit de Lek van zoet water voorzien, zoodat de brouwers het water konden gebruiken „en de Noord-Hollanders hunne waterschepen voor de St. Anthoniesluis heten volloopen".

De oorzaak van den stank ziet de commissie in het brakke water; zij meent, dat het kwaad nooit geheel te voorkomen zal zijn, maar geeft een viertal middelen aan, om het te verminderen. Die middelen zijn:

„1. Dat men niet alleen den loop dien het water hebben mag, niet belette; maar ook, zo veel mogelijk, eenen *goeden* omloop aan het water geeve en hetzelve daardoor verversche.

2. Dat het werpen van alle vuiligheden en aan rotting onderhevige stoffen, tegengegaan worde.

3. Dat de grond zo weinig moogelijk, worde geroerd.

4. Dat men alle onnuttige gragten en slooten dempe."

Bij de bespreking van het eerste middel betoogt de commissie de noodzakelijkheid, om de verversching der grachten uitsluitend met *zoet* water te doen geschieden. „Of het thans mooglijk zij dan niet, zoet water van buiten in de Stad te laaten komen, bij genoegzame hoeveelheid en bestendig; en zo ja, hoe zulks zoude moeten werkstellig gemaakt worden" is een vraag voor welker oplossing de commissie meent, „dat hare kundigheden niet toereikende zijn."

Evenwel behandelt het rapport de verschillende wijzen, waarop, door deskundigen de vraag is beantwoord. Johannes Hudde wilde „een doorsnede nevens den Overtoom en het eerste huis op den Veendijk of Amstelveenschen Weg" maken. Maar „Haarlem wilde zulks niet gedoogen, niettegenstaande de vele

voordeelen, die er voor geheel Rhijnland uit zouden ontstaan." Dit denkbeeld wordt ook teruggevonden in een „Propositie" van Burger P. Witmond, den 25 April 1797 gedaan.

(*Slot volgt.*)

ANDERMAAL DE NACHTWACHT.

De heer De Stuers heeft, in het Haagsche Dagblad, nu ook zijne denkbeelden omtrent de plaatsing van de Nachtwacht wereldkundig gemaakt. Men kon reeds van te voren weten, welke die zouden zijn, want het mag natuurlijk heeten, dat de referendaris, die zulk een groot aandeel heeft gehad in de tot-standkoming van het Rijks-museum, ook thans nog over de inrichting daarvan voldaan is.

Wij hadden echter niet gedacht, dat de heer De Stuers aan zijn opmerkingen den vorm zou hebben gegeven, die in het Dagblad werd aangetroffen. Dat hij zich deed „interviewen" achten wij niet erg, sinds zoovele groote mannen dit eenigszins onbetrouwbaar openbaringsmiddel niet hebben versmaad.

Het is slechts de toon van zijn uitlatingen, die ons verbaast. Er spreekt daaruit nog het oude gevoel van onfeilbaarheid, dat al van 1874 af zoovelen heeft verbitterd. Wat moet men denken van een argument, als dat waarmede de heer De Stuers hen, die der Gemeente Amsterdam aanraden, het contract met het Rijk in zake de Nachtwacht op te zeggen, bestrijdt? Hij dreigt met terugzending van al het overige, dat aan de gemeente Amsterdam toebehoort, en waant zoo de zaak tot een zuiver financieele rekenprobleem te hebben teruggebracht.

Dit is niet de manier, waarop men het algemeen belang, waartoe toch ook zeker het genietbaar maken van kunstwerken mag rekenen, dient. Rijk en stad moeten niet tegenover, doch naast elkander staan, waar het de behartiging van zulke belangen geldt. Dat de heer De Stuers dit niet begrijpt bewijst ten duidelijkste, dat dien heer, bij al zijn bekwaamheid en verdiensten, toch een onderwetsche regenten-bekrompenheid eigen is, die niet meer van onzen tijd kan worden geacht.

De heer Bredius heeft den referendaris op de belangrijkste punten van het betoog reeds geantwoord en dat zeker wel afdoende.

Maar het zou onbillijk zijn, om alles wat de heer De Stuers aanvoert, onjuist te noemen, alleen omdat het van zijn kant komt.

Zoo is inderdaad de vraag, of het wel goed is, schilderijen bij zijlicht aan de werking der zonnestralen bloot te stellen, nog in geenen deele afdoende beantwoordt. Evenwel vergist de heer De Stuers zich, waar hij den heer Weissman, den bouwmeester van het Stedelijk Museum te Amsterdam rekent onder hen, die licht uit het zuiden in schilderijzalen verkeerd achten.

Op bladzijde 63 toch van het boekje, dat die architect in 1895 over dat museum het licht deed zien, lezen wij:

„In sommige musea zijn inrichtingen aangebracht, om de zonnestralen door gordijnen, boven het lantaarnraam, te kunnen sluiten. Dergelijke gordijnen echter kwamen mij niet practisch en, wanneer, voor de dakramen en voor de plafonds beiden, ondoorzichtig glas gebruikt werd, ook overbodig voor, daar de zonnestralen dan geen hinderlijke werking meer hebben, doch, integendeel, aan de zaal iets vroolijks geven. Een schilderijzaal, waar geen licht uit het zuiden kan invallen, vertoont een koud, somber aanzien; ik heb dan ook de as der zalen van het oosten naar het westen doen loopen, opdat overal licht uit het zuiden zou kunnen doordringen." In het rapport, door de heeren Jos. Israëls, H. W. Mesdag, J. H. Maschhaupt en N. Bastert in zake het Stedelijk Museum uitgebracht (bladzijde 15 der brochure) vinden wij, dat „de meerderheid zich ingenomen toonde met de toelating van ander dan noorderlicht in de lokalen." Die meerderheid deelde dus het inzicht van den bouwmeester.

Wel zegt de heer Weissman, op blz. 65: „Vertrekken met zijlicht, voor het tentoonstellen van schilderijen bestemd, moeten altijd zooveel mogelijk op het noorden liggen. Maakt men ze op andere hemelstreken, dan voldoen zij niet wegens de invallende zonnestralen, waartegen men zich alleen door gordijnen op gebrekkige wijze kan beschutten. Zijlicht is voor een atelier het meest gewenscht; men zou dus meenen, dat de schilders, die altijd bij staand licht werken, ook aan expositie hunner doeken bij een dergelijke verlichting de voorkeur geven. Toch is dit niet het geval en zien de meesten der hedendaagsche schilders hunne werken liefst in zalen met bovenlicht tentoongesteld."

Men ziet dus, dat de heer De Stuers de zaak verkeerd voorstelt als hij schrijft: „De heer Weissman bestreed alle zijlicht en zuiderlicht."

Doch waar hij mededeelt: „Tot nog toe is het dan ook overal een axioma bij den bouw en de inrichting van musea geweest, dat men de zon niet op de doeken mocht laten schijnen", heeft hij volkomen gelijk. Echter redeneert hij weer verkeerd, als hij vervolgt: „Daarom werd algemeen zuiderlicht uitgesloten; ook de heer Weissman, de bouwmeester van het Suasso-museum, verklaarde niet te begrijpen, dat men in het nieuwe Berlijnsche museum kabinetten op het zuiden wil openen."

Uit wat wij hierboven, (blz. 63 der brochure) aanhaalden blijkt duidelijk, dat het zeer goed mogelijk is, licht uit het zuiden toe te laten en toch de zon niet op de doeken te laten schijnen.

En wat nu de Berlijnsche kabinetten aangaat, die gebouwd zullen worden en wier voltooiing de heer De Stuers zou willen afwachten voor men wat aan de plaatsing van „De Nachtwacht" veranderde, is ook het een en ander op te merken.

De heer Bredius deelt mede, dat zij nog *in jaren* niet gereed zullen zijn, en ziet dus in de verklaring van den heer De Stuers de mededeeling „dat de Regeering van plan is, de zaak op de lange baan te schuiven."

Is het echter wel noodig, die nieuwe kabinetten af te wachten? Wij gelooven van niet. Want het blijkt, dat er te Berlijn reeds kabinetten op het zuiden bestaan. De heer Weissman toch schrijft op blz. 68 zijner brochure over het Alte Museum: „De inrichting der kabinetten met zijlicht is uitmuntend; vooral die op het N. O. hebben prachtig licht. In die op het Z. O. en Z. W. wordt men echter op heldere dagen zeer door de zon gehinderd."

Wie dus, als dit nog noodig mocht zijn, b. v. zijverlichting uit het Z. W., zooals voor de Nachtwacht gewenscht wordt, zou willen bestudeeren, kan reeds nu te Berlijn terecht.

Dat wij een proefneming met *goede* bovenverlichting voor de Nachtwacht, waartoe nu in het Stedelijk Museum de gelegenheid zich voordoet, steeds hebben aanbevolen, is onzen lezers bekend. Waarom zij-verlichting bij de Nachtwacht nimmer het verlangde resultaat kan geven, wenschen wij hier kortelijk uiteen te zetten. De heer Weissman, die ook aan de kabinetten in zijn brochure bijzondere aandacht wijdt, zegt op blz. 64 van dit werkje: „De diepte van een vertrek, dat met zijlicht voorzien wordt, kan hoogstens 6.50 M. bedragen, daar anders de achterwand te donker zou worden. De zijwanden zijn het, die het beste licht ontvangen, vooral, indien men ze eenigszins schuin plaatst, gelijk een schilder zijn ezel doet. Hier is echter voor spiegeling te vreezen in de nabijheid van het venster; daar worden dan de deuren gemaakt, zoodat het beste licht voor de schilderijen blijft."

De zaal, waar thans de Nachtwacht tentoongesteld was, is zeker door den heer Weissman niet voor expositie van schilderijen ontworpen. Want zij heeft, voor zooveel dit op den plattegrond der brochure te meten is, een diepte van 8 M. en overschrijdt dus het maximum, door den bouwmeester zelf genoemd. Om de schilderij te kunnen bergen, heeft men haar zóó dicht bij het venster moeten hangen, dat de spiegeling, waartegen de schrijver waarschuwde, inderdaad zich vertoonde en van de meeste standpunten gezien, bepaald hinderlijk was. En ondanks dit te ver naar den vensterwand brengen van het doek, was toch het rechtergedeelte te dicht bij de grens, waar van goed licht geen sprake kon zijn, dan dat het effect bevredigend genoemd mocht worden.

De heer Weissman schreef verder: „Men moet in de eerste plaats ervoor zorgen, dat er slechts één lichtbron is; dus mag ieder vertrek, dat men van terzijde verlichten wil, slechts één venster hebben." In de zaal waren twee vensters aanwezig, daarom was één met zwart doek dicht gemaakt. Was nu het licht door het ééne venster invallende, goed aangebracht en voldoende? Wij meenen het te moeten betwijfelen.

Want de heer Weissman was tot het resultaat gekomen, dat de hoogte der borstwering 2.30 M. moest bedragen, en dat de vensterbreedte gelijk 3/5 der kabinetbreedte moest zijn. Aan deze voorwaarden was in het geheel niet voldaan, en daarom was de hoeveelheid licht, die toegevoerd werd, bepaald onvoldoende.

Dat deze beschouwingen juist zijn, moge uit het volgende blijken. Op een grijzen dag bezochten wij het kabinet, waar de „Staalmeesters" hingen. Niet slechts wij, maar allen die bij ons waren stonden verbaasd over de helderheid van dit doek bij zulk ongunstig weder. Maar in dit vertrek had de bouwmeester de door hem vastgestelde regelen kunnen toepassen, en daaraan alleen was het verrassend resultaat te danken. De „Nachtwacht" was echter op dien dag in het geheel niet te genieten.

Nu zal men vragen, waarom dan ook de „Nachtwacht" niet in een dergelijk kabinet geëxposeerd werd? Het antwoord op die vraag is zeer eenvoudig. De schilderij is *te breed* om oost in een goed ingericht vertrek met zijlicht gehangen te kunnen worden.

Zooals ieder heeft kunnen waarnemen, die de tentoonstelling bezocht, vulden „De Staalmeesters", die, blijkens den officieelen katalogus een breedte hebben van 2.74 M., met de lijst, vrijwel den aanwezigen wand. Hoe zou men daar nu oost een schilderij, binnen de lijst reeds, als „De Nachtwacht", 4.35 M. breed, kunnen plaatsen?

Men beproeve het onmogelijke niet, want het zou „kostverloren" worden, zooals onze vaderen zeiden. Goed bovenlicht, in een zaal van gewenschte afmeting kan alleen eene schilderij als „De Nachtwacht" de helderheid verschaffen, waarop zij aanspraak heeft.

Het bovenstaande was reeds geschreven, toen wij kennis namen van een artikel door den heer A. le Comte in het Bouwkundig Weekblad geplaatst.

De schets, die dit artikel verduidelijkt, is blijkbaar gemaakt in navolging van het lokaal in het Stedelijk Museum, waar de „Nachtwacht" was geplaatst. De rechterzijde der schilderij komt op 7.25 M. van den lichtwand. Het venster is van zeer kleine afmetingen en door zware kruizen wordt nog niet eens al het daardoor invallende licht voor de schilderij van nut. Dat een inrichting als deze, waarbij ook nog „glas in lood" zou moeten dienst doen, tot weinig bevredigende resultaten zou leiden, moet voor ieder, die onze beschouwingen las, helder worden.

Toch maakt de heer Le Comte een juiste opmerking, waar hij zegt, dat bij de plaatsing in het Stedelijk Museum men „gehinderd werd, doordat de linkerkant scherper verlicht werd dan de rechter, waardoor de figuur in het rood meer op den voorgrond trad, dan bedoeld kan zijn."

Dit zal echter steeds plaats vinden, wanneer zijlicht gebezigd wordt, hoe dan ook invallende. En daar inderdaad de figuur in het rood, die daarenboven veel van later overschildering heeft geleden, niet zóó sterk belicht moet worden, zoo is hier een nieuw bewijs geleverd voor de stelling ‚dat zijlicht voor „De Nachtwacht" niet deugt.

Op het oogenblik is men, door de groote verbetering, die verkregen werd, niet in de kalme stemming, die voor de behandeling der questie noodig is. Maar wanneer men de schilderij eens onder goed bovenlicht geplaatst zal hebben, zal blijken dat dan pas alle qualiteiten van het doek tot haar recht kunnen komen.

NOG EENS DE STEENLEGGING VAN HET AMSTERDAMSCH STADHUIS.

Een onzer lezers maakt ons opmerkzaam op wat Van Lennep en Ter Gouw in hun „Boek der opschriften" omtrent den gedenksteen zeggen. Zij deelen eerst mede dat, naar het algemeen gevoelen, de plechtigheid op 28 October 1648 heeft plaats gevonden, en halen Vondels tijdvers als bewijs daarvan aan.

Maar dan vervolgen zij:

„Doch het opschrift in de Vierschaar zegt: IV. Cal. Nov., en dit is 29 October. Wie jokt hier? Natuurlijk de poëet, zal men zeggen, want poëten hebben nu eenmaal den naam van knollen te verkoopen. Maar Vondel was anders nogal nauwkeurig; en, wat er bijkomt, de historieschrijvers spreken ook van 28 October; — en op den eersten fondamentsteen stond ook 28 October. Toch is het niet te denken, dat de Heeren een onjuiste opgave in de Vierschaar hebben laten plaatsen; bovendien maakt ook het verblijf van den architect Jacob van Campen te dezer stede tot den 29sten het waarschijnlijk, dat de steenlegging op dien datum heeft plaats gehad. Vermoedelijk dus was de plechtigheid op 28 October bepaald, het opschrift op den steen geheiteld en Vondels distichon gemaakt, toen er iets gebeurde, waardoor de plechtigheid een dag verschoven moest worden en kwam dus op het zwarte voetstuk in de Vierschaar, dat later gemaakt is, de juiste datum te staan."

PRIJSVRAGEN

JURY-RAPPORT der door de Vereeniging tot bevordering van Bouwkunst te Groningen uitgeschreven prijsvraag van eenen gevel, uitsluitend van baksteen samengesteld met erker of balkon als uitbouw.

Mijne Heeren!

Ingevolge uwe opdracht, om de voor bovengenoemde prijsvraag ingekomen antwoorden te willen beoordeelen, hebben wij de eer u het volgende te rapporteeren.

Er zijn 10 ontwerpen ingekomen; onder deze zijn er vier, die niet aan de gestelde voorwaarden voldoen en van een mededinging moeten worden buitengesloten.

Ten einde de beoordeeling zoo nauwkeurig mogelijk te doen plaats hebben, heeft de Jury het puntensteleel toegepast en voor al de maximum voor elk ontwerp een aantal van 25 punten bepaald. In elk der 5 volgende rubrieken is het cijfer 5 als maximum aangenomen.

De rubrieken, die de Jury ter vergemakkelijking bij het beoordeelen heeft gesteld, zijn de volgende:

1°. Voldoen aan de eischen van het programma.
2°. Constructieve uitvoerbaarheid.
3°. Kunstwaarde.
4°. Teekenwerk.
5°. Totale indruk.

Aan de cijfers werd de volgende waarde toegekend:
1 onvoldoende, 2 even voldoende, 3 goed, 4 best, 5 uitstekend.

De ontwerpen, welke niet aan de eischen van het programma voldoen, zijn ingezonden onder de motto's:
1. Cirkel met anker, 2. Studie, 3. E, 4. l'Espoir.

De zes ontwerpen, welke naar de meening van de Jury ter beoordeeling overblijven, zijn ingezonden onder de volgende motto's:
5. Cirkel met middellijn, 6. Eenvoud, 7. Sport, 8. Baksteen, 9. 23 (Drie en twintig), 10. 24 (Vier en twintig).

Evenzeer werdoor de Jury besloten, dat een ontwerp voor een prijsbekroning in aanmerking zoude komen, wanneer het totaal der cijfers meer dan 19 bedraagt en voor een premiebekroning, wanneer het totaal der cijfers het getal 14 te boven gaat.

Motto's.	Voldoen aan het Program.	Construct. uitvoerbaarheid	Kunstwaarde.	Teekenwerk.	Totale indruk.	Aantal punten.	Eindcijfer.
⊃	10	11	8½	13	9	51½	10,3
Eenvoud.	12½	12	11	13½	12	61	12,2
Sport.	8	12	13½	14	14½	62	12,4
Baksteen.	12½	10½	11½	13	14	62½	12,5
23	14½	12	10½	12	10½	59½	11,9
24	13	10½	12½	12	12	60	12

Uit bovenstaanden staat blijkt, dat aan geen der ontwerpen een bekroning kan worden toegekend. De Jury geeft u echter in overweging aan de ontwerpers van de plannen, ingezonden onder de motto's „Baksteen" en „Sport", welke dit meeste punten hebben behaald, ieder een vergoeding van ƒ 10 (tien gulden) toe te kennen.

Nadere beschouwing.

In het algemeen valt bij de meeste dezer ontwerpen als constructieve fout op te merken het aanbrengen van de goot op den muur of binnen dezen onder het dak en dat voorts door de ontwerpers meer gebouwen steen is toegepast dan in de bedoeling van het programma ligt opgesloten.

Het ontwerp „Middellijn in den cirkel" geeft niet den indruk weer van een gevel in baksteen. De torenvormige terugsprong maakt met den gevel geen geheel; het houten balkon is niet gevraagd en niet constructief.

Het ontwerp „Eenvoud".

De gevel maakt geen slechten indruk; de raamverdeeling is goed in het gevelvlak verdeeld; de top is zeer alleslagend; de rechte stukken boven de ramen zijn een constructieve fout en de uitgemetselde balkondragers zijn onmakelijk gevormd.

Het ontwerp „Sport"

is minder rustig dan het vorige; de gevraagde kolderingang ontbreekt op den plattegrond. De détails zijn wel bestudeerd en goed uitgevoerd; de constructie van het balkon is van twijfelachtigen aard. De ontwerper heeft geen rekening gehouden met den zwaren bovenbouw, zoodat de boog boven den ingang van een trekstang voorzien dient te worden; het teekenwerk is goed.

Het ontwerp „Baksteen".

Dit ontwerp geeft meer dan het vorige den indruk van een baksteengevel. De constructie laat te wenschen over. De strekken over de kozijnen en de overmetseling van het driedlichtkozijn verdienen geen aanbeveling; de totale indruk is goed; het teekenwerk is goed uitgevoerd.

De ontwerpen „23" en „24"

zijn blijkbaar van één ontwerper. Ze zijn zelfstandig opgevat. Het ontwerp onder motto „23" maakt den indruk als een deel te zijn van een groot gebouw. De constructie is in sommige deelen van twijfelachtigen aard. No. „24" is schijnbaar beter doordacht; doch ook bij dit ontwerp laat de constructie te wenschen over.

Met het oog op de omstandigheid, dat de overige vier ontwerpen niet aan de eischen van het programma voldoen, zou de Jury zich kunnen onthouden over deze ontwerpen in nadere beschouwing te treden. Daar evenwel sommige dezer ontwerpen niet van verdienste ontbloot zijn, meent de Jury deze niet stilzwijgend te moeten voorbijgaan.

Het ontwerp onder motto „E" maakt door zijn goede verhoudingen en doeltreffende groepeering een rustigen en aangenamen indruk.

Evenzeer verdient het ontwerp onder 't motto „l'Espoir", daargelaten de minder gunstige verhouding van de lichtopeningen, als niet onverdienstelijk te worden aangemerkt.

Het ontwerp onder motto „Studie" is blijkbaar van iemand, die niet geringe ervaring heeft opgedaan. De aanwending van baksteen, zooals bij dit ontwerp is geschied, zou inwatering en verval ten gevolge hebben; ook uit de met zorg vervaardigde detailteekening blijkt, dat de ontwerper zich nog niet geheel bekend heeft gemaakt met datgene, wat op het gebied van baksteenindustrie kan verkregen worden.

Bij het ontwerp „Anker in cirkel" ontbreekt de kolderingang en de gevraagde détails; de bovenbouw is met opzet onsymmetrisch gemaakt, daardoor is de dakoplossing onbegrijpelijk geworden; de constructie van de goot herinnert aan revelatiebouw.

Ten slotte spijt het de Jury, dat zij met al de waardeering voor den geleverden arbeid moet verklaren, dat het resultaat van deze prijsvraag niet aan de verwachtingen beantwoordt en dat zij u slechts kan adviseeren aan twee der ontwerpen een vergoeding toe te kennen.

Groningen, den 21sten October 1898.

De Jury:
L. M. Moolenaar.
W. A. Hof.
J. N. Kreijnga.
K. Hoekzema.
P. van de Wint,
Rapporteur.

Universiteit te Californië.

De jury van de internationale prijsdinging voor *The Phebe Hearst Architectural Plan* voor de Universiteit van Californië heeft haar zittingen geëindigd.

De namen der tot zadere mededinging uitgenoodigde inzenders zijn:

Barbaud & E. Bauhain, te Parijs; E. Bénard, te Parijs; Prof. P. Bluntschli, te Zurich; D. Despradelles & Stephen Codman, te Boston; E. Dick, te Weenen J. H. Freedlander, te New-York; G. Hérant & W. C. Eichmuller, te Parijs; Howard en Cauldwell, te New York; Howells, Stokes en Hornbostel, te New-York; Lord, Hewlett & Hull, te NewYork, en Whitney Warren, te New-York.

De juryleden en de tot nadere mededinging uitgenoodigde architecten zullen zich naar Californië begeven. In Juni 1899 zal de Jury daar zitting houden en een ontwerp uitkiezen, dat dan door de regenten der universiteit moet worden goedgekeurd.

Met de uitvoering wordt dan terstond begonnen. Men hoopt, dat de gebouwen binnen 25 jaren gereed zullen zijn.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

De Voorzitter, de heer L. M. Moolenaar, hoet op deze eerste vergadering van het 16de vereenigingsjaar de leden welkom, daarbij den wensch uitsprekende, dat zij mogen voortgaan met de belangen van de bouwkunst en de aanverwante vakken zooveel mogelijk te bevorderen. Hij hoopt, dat de samenkomsten het gezellige aan het nuttige mogen paren en steeds van een opgewekten geest mogen getuigen. Een hartelijk woord wordt door spreker gewijd aan de nagedachtenis van den heer J. J. Wibbelink, een belangstellend, ijverig, voorbeeldig lid, wiens naam verdient in herinnering bewaard te blijven.

Na ballotage worden de heeren M. Anjeliер en A. Jansen als leden aangenomen. De notulen van de vorige bijeenkomst worden gelezen en goedgekeurd.

De tentoonstelling der ingekomen ontwerpen op de prijsvraag „gerei-ontwerp" wekt groote belangstelling en geeft aanleiding tot critische beschouwingen.

Daarna wordt het juryrapport dezer prijsvraag gelezen *. Met het voorstel van de Jury, aan twee der ontwerpen eene gratificatie van ƒ 10 toe te kennen, vereenigen zich de leden.

De heer W. A. Hof, 1e Secretaris, brengt het jaarverslag uit van het 15e Vereenigingsjaar, waaraan we het volgende ontleenen. Op 1 October bestond de Vereeniging uit 61 gewone leden, 12 kunstlievende leden en 1 adspirant lid. In den loop van het jaar hebben 7 leden bedankt en 1 lid is overleden, zoodat op heden onze Vereeniging bestaat uit 54 gewone leden, 12 kunstlievende leden en 1 adspirant lid. De Secretaris neemt deze gelegenheid te baat de leden aan te sporen, zooveel mogelijk nieuwe leden te werven en zelven zooveel doenlijk de vergaderingen getrouw te bezoeken en datgene te doen, wat aan den bloei der Vereeniging bevorderlijk kan zijn.

Twee prijsvragen worden uitgeschreven, slechts drie vragen uit de „Vragenbus" behoeften beantwoord te worden. Met onze opwekking tot nieuwe kracht, meerdere ontwikkeling en onderlinge samenwerking eindigt dat zaakrijk verslag, waarvoor den 1e Secretaris bij monde van den Voorzitter welverdiende dank wordt gebracht.

* Het rapport is in dit nummer opgenomen.

Daarna brengt de heer H. de Herder, Penningmeester, een kort verslag over den financieelen toestand der Vereeniging uit, dat volkomen in orde wordt bevonden, waarna de Voorzitter den heer De Herder bedankt voor zijn accuraat beheer.

De 1e Bibliothecaris, den heer Th. v. Elmpt, deelt in zijn beknopt jaarverslag mee, dat er in de circulatie van de tijdschriften geene veranderingen zijn gekomen en dat ten opzichte van het bezorgen geene klachten zijn vernomen. De bibliotheek bevreelt hij in de belangstelling der leden aan. De Voorzitter bedankt den heer Van Elmpt voor de moeite, die hij zich als bibliothecaris getroost, om de belangen der Vereeniging te bevorderen.

Als 6e punt der agenda komt het vaststellen der begrooting aan de orde, dat eenige aanleiding tot debat geeft. De heer G. G. Reitsma zou gaarne zien, dat er van enkele tijdschriften meer exemplaren werden aangeschaft, omdat het van belang kan zijn, het nieuws zoo spoedig mogelijk gewaar te worden, waaraan nu niet kan worden voldaan.

De Voorzitter is van meening, dat het moeilijk is, aan dezen wensch te gemoet te komen; met het dubbele aantal exemplaren zag niet. Ergens eenige exemplaren ter lezing te leggen, heeft ook weinig succes gehad. Reeds twee keer heeft de Vereeniging een leeslokaal gehad, dat weinig werd bezocht.

De heer Van de Wint vindt eene oplossing hierin, door een exemplaar in het café „De Pool" ter lezing voor de leden af te geven.

De heer Van Elmpt vindt, dat het doel op de voorgestelde wijze niet bereikt zal worden. Bovendien zou de circulatie geheel omgewerkt moeten worden, hetgeen weer met kosten gepaard gaat. De tijdschriften 2 dagen vóór zij in circulatie komen, ter inzage bij den bibliothecaris te laten liggen, acht hij volstrekt. Dit kan echter geene voldoende instemming bij de leden vinden en het aanschaffen van meer exemplaren bij den Penningmeester in 't geheel niet, die volmondig verklaart: „Het zit er niet aan!" Daar „De Opmerker" veel nieuws bevat en het tijdig geeft, stelt de heer K. Hoekzema voor, bij wijze van proef, 1 exemplaar van „De Opmerker" in „De Pool" te deponeeren. Mocht na informatie bij den kastelein blijken, dat van deze gelegenheid veel gebruik is gemaakt, dan zou men meer tijdschriften kunnen nemen.

Wegens staking van stemmen wordt dit voorstel tot de volgende vergadering aangehouden.

De leden voor de verschillende commissiën worden allen bij acclamatie herbenoemd. Voor wijlen den heer J. J. Wibbelink wordt gekozen de heer A. Jansen.

Het laatste punt der agenda is de verkiezing van bestuursleden. De Voorzitter en de 2e Secretaris zijn aan de beurt van aftreding; de laatste is niet herkiesbaar.

De heer Moolenaar wordt met op één na algemeene stemmen tot Voorzitter herkozen, bedankt de leden voor het in hem gesteld vertrouwen en neemt de herbenoeming aan.

Na eenige stemmingen wordt de heer J. N. Kreijnga tot 2e Secretaris verkozen.

De „Vragenbus" bevat één vraag, en wel eene tamelijk lange, waarover in de volgende vergadering door het Bestuur advies zal uitgebracht worden.

De heer K. Hoekzema deelt mee, dat bij hem een schrijven is ingekomen van de Timmerlieden-vereeniging „Door Eendracht Sterk", dat eigenlijk voor de Architecten-kamer bestemd is, maar dat hij hier ter kennis brengt met het oog op de vele architecten en aannemers, die lid van „Bouwkunst" zijn. De „Timmerlieden-Vereeniging" geeft in dat schrijven als haar wensch te kennen, dat er in de bestekken bepalingen worden opgenomen, die den aannemer verplichten het gereedschap der gezellen te verzekeren tegen brandschade.

De heer Witte oppert de vraag, of het niet billijk zou zijn, als de vergadering zich in principe vóór dien wensch verklaarde?

De heer Hoekzema is het in beginsel eens met den vorigen spreker, maar stelt de vraag: op welke wijze kan er gemakkelijk in voorzien worden? De middelen worden in den brief niet aangegeven. Op voorstel van den heer Moolenaar wordt besloten, de „Timmerlieden vereeniging" het volgende te antwoorden:

„Dat de vergadering de wenschelijkheid uitspreke, dat de architecten en werkbazen zooveel mogelijk trachten, het gereedschap hunner werklieden te verzekeren".

Daarna sluit de Voorzitter de vergadering.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vergadering van Donderdag 27 October 1898.

In de kunstbeschouwing, welke de vergadering voorafging, worden oude teekeningen van de gebouwen langs de Heeren- en Keizersgrachten te Amsterdam en de plaatwerken, „L'Emulation" en „Architectonische Rondschau" tentoongesteld.

De heer C. D. L. Artz, vroeger leerling aan de R. B. S. te Delft, thans te Amsterdam, hield eene causerie over phonographie, toegelicht door toestellen en proeven. Vooruf behandelde spreker in het kort de geluidstrillingen en de wijze, op welke deze trillingen zich voortplanten tot in het menschelijk oor, waar, door een vernuftige samenstelling, die trillingen voor den mensch waarneembaar zijn, korten hoe men eigenlijk iets hoort. Met deze wetenschap kwam Edison tot het uitdenken van een toestel, dat bijna even nauwkeurig als het menschelijk oor den dienst verrichten kan. Edison bracht hierbij speciaal de electriciteit in toepassing en zoo ontstond „de Phonograaf".

Met dezen phonograaf nu deed spreker tal van aardige stukjes hooren, zooals deze in den toestel waren opgenomen, o. a. een orkestuitvoering der Republikeinsche Garde te Parijs; solo voor clarinet; Tiroolsche liederen en meer.

De Voorzitter deed met behulp van een cornet à piston eenige signalen in den toestel opnemen, terwijl de spreker eenige regels sprak, die duidelijk worden teruggegeven.

Gedurende de pauze werden de leden in de gelegenheid gesteld meerdere opnamen door den phonograaf te hooren. Het hartelijk woord van dank, dat de heer Artz van den Voorzitter ontving, was door hem ten volle verdiend.

De concept-programma's voor uit te schrijven prijsvragen voor het ontwerp van een „Diploma van de Vereeniging" en een „perfestal van blank eikenhout" werden medegedeeld. Het eerste werd met eene kleine wijziging in de redactie goedgekeurd en omtrent de belooning van het tweede had discussie plaats; er werd besloten het bekroonde ontwerp te beloonen met ƒ 15 en aan te koopen voor den prijs van ƒ 10.

De vrage omtrent het monsiën van kozijnhout werd besproken en die in zake het volledig verwijderen van zoogenaamde ruchmuren, in handen van het bestuur gesteld.

De heer Jesse drong aan op aansluiting der Vereeniging bij het Genootschap „A. et A." te Amsterdam, waarop de Secretaris mededeelde, dat de Vereeniging lid van „A. et A." is.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 2 November 1898.

Bij de opening deelde de Vice-voorzitter mede, dat er drie nieuwe leden waren voorgesteld.

Na het behandelen der ingekomen stukken kwamen de voorstellen der Afdeelingen en van het Hoofdbestuur voor de a. s. algemeene vergadering aan de orde. Besloten werd allereerst te behandelen het voorstel in zake de regeling der verkiezing van het Hoofdbestuur, als zijnde door dat bestuur op de vorige algemeene vergadering toegezegd, en hebbende de vorige strekking. Dit voorstel kon de goedkeuring wegdragen. Hierdoor verviel de behandeling der Afdeelings-voorstellen over hetzelfde onderwerp. De voorstellen van de Afd. Rotterdam, w. o. een concept-reglement voor het Informatie-bureau, benevens nog 1 van het Hoofdbestuur, werden evenzeer met instemming ontvangen.

Hierna had de verkiezing plaats van een lid voor de redactie van het Technisch Weekblad; gekozen werd met algemeene stemmen op één na de heer L. A. Sanders, die verklaarde de benoeming aan te nemen.

Eenige vragen, gedaan in de vorige vergadering, maar toen wegens het vergevorde uur niet behandeld, werden beantwoord door de hh. Pieters, Gabrielse en v. d Berg.

Met een woord van dank aan deze heeren sloot de Vice-voorzitter, de heer Sanders, deze vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Groningen. Bij de behandeling der motivatie van B. en W. nopens het gebruik van scorise-bricks in de jl gehouden raadszitting, was een der leden van oordeel dat uit de inlichtingen welke uit de verschillende gemeenten van ons land over deze soort van bestrating waren gegeven, veel gunstiger conclusiën konden gemaakt worden dan die van B. en W. Dit raadslid constateerde dat in de groote steden deze soort verharding zoo goed bevalt, dat men met het gebruik daarvan wenscht door te gaan. Spreker achtte het gebruik dat in deze gemeente van scorise-bricks is gemaakt, volstrekt niet ongelukkig. Het is een sierlijke bestrating en de prijs staat het gebruik niet in den weg. Bovendien is zij gemakkelijk voor het verkeer van voetgangers, wielrijders en rijtuigen. Hij stelt daarom voor, met de proefneming voort te gaan. Nog meerdere leden vonden deze soort van bestrating uitmuntend en ondersteunden het voorstel van den eersten spreker. Het gevolg daarvan was dat het advies van B. en W. in gunstigen zin voor de scorise-bricks werd gewijzigd, en aldus aangenomen. Neemt men in aanmerking dat een groot deel van de bestrating in deze gemeente bestaat uit zoogenaamde veldkeien, hier in de wandeling „Drentsche eieren" genoemd, en het overige deel der straten is verhard met gladde quesnast en slechte grèskeien, dan is het verklaarbaar dat men bij het uitzien naar een beter verhardings-materiaal de voorkeur geeft aan scoriso-bricks boven „Drentsche eieren" en andere keien, en in elk geval een voortzetting van de reeds genomen proef noodig en wenschelijk vindt.

In dezelfde raadszitting werd met op één na algemeene stemmen besloten den adjunct-directeur der gemeentewerken een jaarlijksche toelage van 300 gulden te verleenen.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter A. J. van den Oever, bij de verbetering van de Maas onder Lith, en C. Boukelman bij baggerwerk tusschen de sluizen 9 en 10 der Zuid-Willemsvaart.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is
toegevoegd aan den chef der 1e waterstaatsafdeeling voor de werken en opnemingen ter verbetering der bevloeiing en van den waterafvoer in het waterrijk gedeelte der residentie Tegal, de aspirant-ingenieur F. A. Varkevisser;
bepaald dat de opzichter 1e kl. J. K. C. Fehr bij den gewoonlijken dienst in de res. Batavia geplaatst wordt;
verleend, wegens langdurigen dienst, een jaar verlof aan den arch. 2e kl. C. Doesburg.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is
benoemd tot chef der 8de afdeeling de chef der werkplaatsen C. Ch. Raven; tot adjunct-chef dier afdeeling W. G. Muijderman, ambtenaar op non-activiteit; tot opzichter machinist 1e kl., de waarnemend opzichter-machinist 2e kl. M. Tichelaar; tot idem 2e kl. de machinist 1e kl. A. L. Ritter;
overgeplaatst naar de res. Semarang, de opzichter 1e kl. D. Jansen; naar de directie, de opzichter 1e kl. J. B. Westhoff.

— De Raad van Tietjerksteradeel benoemde den heer S. H. Veenstra te Bergum met 8 van de 14 stemmen tot gemeentearchitect; de alphabetische voordracht bestond uit de heeren: R. A. de Groot te Enschedé, B. J. Gras te Garijp, B. B. de Jong te Oenkerk, A. Piekstra te Kuikhorne en S. H. Veenstra te Bergum.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adjunct-directeur aan de gemeente-gasfabriek te Zaandam. Aanv. salaris ƒ800. Adres vóór 15 Nov. aan den voorzitter der gascommissie J. C. van Weesem, wethouder.

Bouwkundig opzichter, voor 6 maanden, voor den bouw van een pakhuis. Sal. ƒ70 per maand. Adres den heer J. Goossen te Wageningen.

— Bij het Middelbaar Onderwijs in Nederlandsch-Indië kan een van de Polytechnische School te Delft afkomstige civiel-ingenieur als leeraar in de wiskunde worden geplaatst.
Zij, die blijken hebben gegeven van geschiktheid voor het geven van onderwijs, hebben de voorkeur. (*Zie vorig no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren abonnee'rden tweemaal per jaar voor achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een aankomend bouwk. teekenaar zag zich wegens afloop der werkzaamheden gaarne geplaatst. Hoog salaris geen vereischte. Goede refer. staan ten dienste. Adres no. 51, Bureau dezer. (1)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-OUD-HELSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken. beh.	22 j.	sal. ƒ100 p. m.	of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„ 25 „	„ „ 75 „	„
3. Uitv. of B. Opzichter	„ 29 „	„ „ 90 „	„
4. B. Opzichter	„ 46 „	„ „ 100 „	„
5. Opz. Teekenaar	„ 30 „	verl. sal. ƒ80	p. m.
6. Opz.-Teekenaar	„ 24 „	„ „	„ 65 à 70 „ „
7. Machinist monteur	„ 48 „	„ „	„ 850 à 900.

Eerste Nederlandsche Electrische Tram-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op *Donderdag, den 17 November*, des voormiddags ten 11 uur, *lokale tijd*, zal in een der lokalen van het „Brongebouw" te *Haarlem* worden *AANBESTEED:*

BESTEK No. 5.

Het maken van de Baan, het leggen van Sporen en Wissels, benevens het maken van eenige verdere Werken.

Bestek en teekeningen liggen ter inzage in bovengenoemd gebouw. Het bestek zonder teekeningen is verkrijgbaar bij den Ingenieur J. SCHOTEL te *Rotterdam* à **ƒ 1.50** per stuk.

Aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Donderdag 10 November a. s.*, des voormiddags ten 10 uur, *lokale tijd*. Samenkomst in het Café *Lion d'Or*, Kruisweg te *Haarlem*.

A. P. SCHOTEL G^zn
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij.
Steen- en Marmerhandel.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade
De NEDERLANDEN van 1845
's GRAVENHAGE, *Hoek Spuiterij*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA, Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.
LAGE PREMIËN.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **36 Rokin.**
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badwiegen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

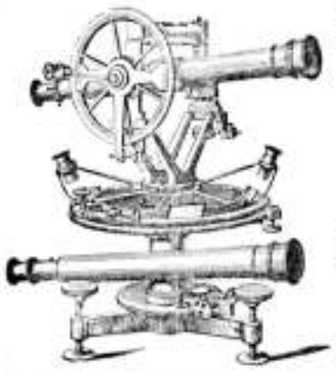

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN.
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

Firma Van Leijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.
Valkenburg bij Leiden.
SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.
Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 72.
Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

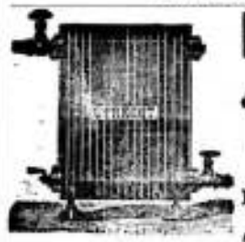

H. ZIMMERMANN, Utrecht.
VERTEGENWOORDIGER
der Hannoversche Maschinenbau A.-G. in LINDEN voor HANNOVER.
CENTRALE VERWARMINGSTOESTELLEN
naar alle systemen.
Levering van Geribde pijpen en Kachels voor stoom en water.
Gratis begrootingen. *Billijke prijzen.*

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 46. ZATERDAG, 11 November 1898.

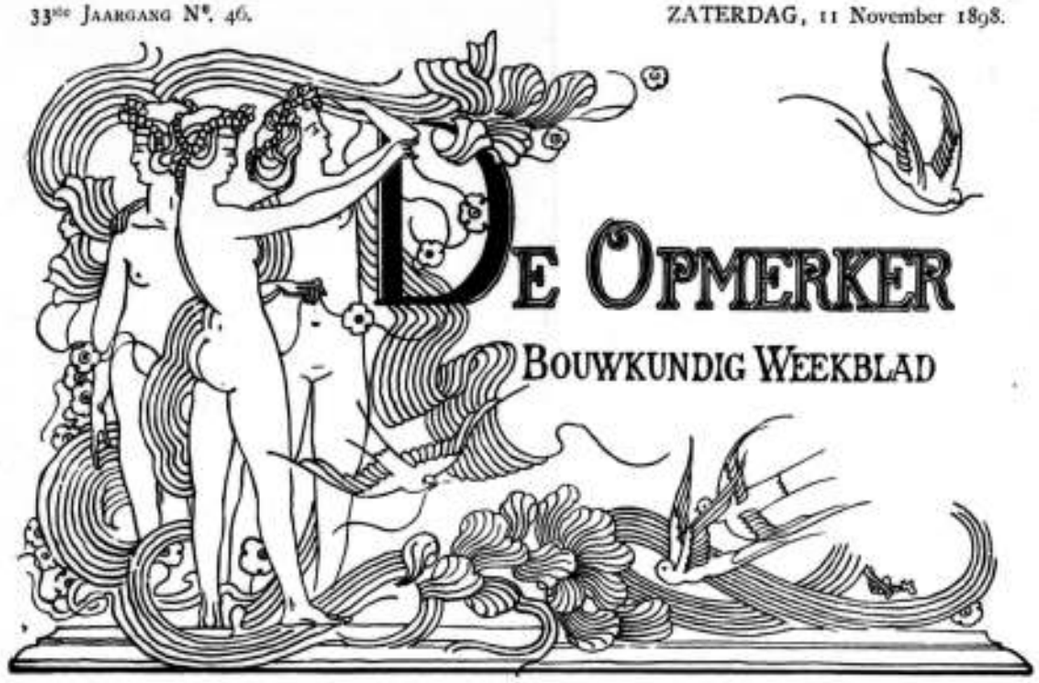

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 20le Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland ƒ5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling ƒ6.50 en voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling ƒ7.50.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat ƒ0.25, zonder plaat ƒ0.15.

EEN EEUW GELEDEN.

(Vervolg en slot van pag. 358.)

In 1682 stelde „de Burger Elias de Sandra aan Burgemeesteren en Regeerders een project voor, om door middel van een kanaal zoet water uit de Vegt in de Stads gragten te leiden." Op dit plan kwam men in 1740 terug. Maar „de weigeringen der Regeering van Weesp, de Ingelanden der Polders' maakten de uitvoering onmogelijk.

De commissie meent verder „dat de rioolen, welke in de burgwallen uitloopen, een der voornaamste oorzaken van de vervuiling der wateren vormen." Zij brengt in herinnering de keuren der 17e en 18e eeuw, waarbij het maken van riolen, in de grachten uitkomende, telkens weer verboden werd, doch moet constateeren dat „verre de meeste Secreeten, immers die van huizen op gragten staande, door rioolen in het water uitloopen." Ook de fabrieken voeren „haar afval naar de gragten". Zij meent, dat hier alles zal afhangen „van de beveelen, die de Regeering der stad geeft, van de mooglijkheid waarin zij de Ingezetenen stelt om ze te kunnen achtervolgen en van de middelen die zij beraamt en werkstellig maakt, om alle inbreuken op dezelven te keer te gaan."

Men kan zeggen, dat de stadsregeering op de gegeven wenken al heel weinig acht heeft gegeven. De riolen bestaan nog in 1898 juist zoo als in 1798, en van een verversching met zoet water is nimmer iets gekomen.

Maar wel zijn verschillende wateren gedempt. Het rapport noemt er verscheidene, die voor demping in aanmerking zouden komen. „Onder de onnuttige gragten, welken wij oordeelen, dat tot vermindering des stanks, en zonder andere nadeelen te veroorzaken zouden kunnen gedempt worden, bekleedt de Goudsbloemsgragt de eerste plaats; welke, zoals bekend is, eenen geweldigen stank afgeeft; zeer eng, en bovendien door al wat 'er in geworpen wordt, zodanig vervuild is, dat dezelve bijna als eene verzameling van ruim bevogtigde slijk kan beschouwd worden."

Het moest echter tot ver in de 19e eeuw duren, eer deze gracht in de „Willemsstraat" werd herschapen. Ook de „Elandssloot, de Rotterdammersloot of Verlengde Snoekjesgragt" zijn pas enkele jaren geleden gedempt. Wat vroeger werd „het Begijnensloot-je, uitkomende op het Spuy" dichtgeworpen; wij meenen echter, dat „de Huidevettersloot of Engelsche Kerksloot, op de Oudezijds Achterburgwal, tusschen de Barnesteeg en de Bloedstraat" nog altijd op demping wacht, ofschoon daarop reeds honderd jaren geleden werd aangedrongen.

In 1798 werd ook reeds het maken van wat wij thans een „bouwverordening" noemen, aanbevolen. De commissie zegt hierover:

„Indien men thands de Stad Amsterdam op nieuws moest aanleggen, zoude men voorzeker in de rooilingen der straaten, in het aanleggen der huizen, geheel anders te werk gaan, dan geschied is: de huizen niet zo sterk als het ware open pakken, en vooral die menigvuldige naauwe straaten en steegen en wel voornaamlijk dat groot aantal blinde en zeer enge gangen, welke naauwlijks toegang tot licht en verversching van lucht toelaaten, doch niettemin met woningen opgepropt zijn, vermijden."

Het rapport wijst er evenwel op, dat men die gangen en sloppen niet moet wijten aan het stadsbestuur doch „alleen aan de schraapzugt van verscheide Ingezetenen, die hunne erven op eigen gezag smaldeelden. In 1647, den 6 July was zelfs een keur gemaakt, ‘he overwoog „dat door het smaldeelen der erven tot sloppen, steegen en straaten de Stad wordt gedeformeerd,

de periculen van brand vermeerderen, en door het te digt op den anderen woonen van verscheide huisgezinnen, bij contagieuse pestilentiale tijden, het vuur te eerder ontsteekt, en de besmetting toeneemt", zoodat werd bevolen dat „niemand voortaan hem mag vervorderen, op zijne eigene hand, zonder daartoe bij Heeren Burgemeesteren geauctoriseerd te zijn, eenige erven te smaldeelen, tot sloppen, steegen of straaten, of daartoe eenige rooijingen te doen, op poene dat de getimmerten, die contrarie deezes gesteld zullen worden, tot kosten van de eigenaars derzelver, zullen worden gedemolieerd en afgebrooken."

De commissie betreurt het, dat aan die keur niet genoeg de hand is gehouden. „Men kan noch die gangen sloopen, noch de eigenaars der wooningen in dezelve noodzaken hunne huizen al daar af te breeken en er andere in luchtiger wijken te bouwen. Men is dan ongelukkiglijk genoodzaakt, de zaaken daaromtrent te laaten zo als zij zijn; en het eenige dat er te doen valt, is, door zich aan de gemelde keure stiptelijk te houden, te beletten, dat er gangen of steegen van dien aart worden aangelegd." De commissie kan dan constateeren, dat er sinds 1750 vele gangen en sloppen althans op de aanzienlijke grachten, verdwenen zijn.

Het rapport wijdt verder uit over den bouw der huizen. Het brengt in herinnering, dat ook daaromtrent bij verschillende gelegenheden keuren werden gemaakt. „Dat de materiaalen, zo van kalk als steen, goed moeten zijn, en onderzocht moeten worden, alvorens tot opbouw van Huizen gebruikt te worden, uitdrukkelijk geboden in de Ordonnantie op het Timmeren en Rooyen, van 19 December 1585, artikel 9 en artikel 11; gelijk mede voor de dikte der Gevels en Zijde-muren in artikel 10 gezorgd is, en nader in de keuren van 9 Maart 1650, 7 December 1663 en 18 September 1669." Van trasraamen wist men in die jaren nog niet. Slechts werd bevolen: „dat men op de Fondament-planken niet meer dan 4 of ten hoogsten 5 laagen droge steen mag leggen, en dat men de Muur met goede kalk zal moeten opmetzelen." De commissie wil in plaats daarvan bepaald zien: „dat voortaan de Muuren der Huizen, tot een zekere hoogte boven den grond met goede cement zullen moeten opgetrokken worden."

De kelderwoningen trokken toen reeds de aandacht. „Het woonen in Kelders valt ook zeer te beklaagen, daar de meesten derzelver vochtig zijn en sommigen, bij hoog water, onder loopen." Ook in deze bestonden wel keuren, waarbij vaste peilen voor de kelders waren vastgesteld, onder anderen eene van 1702, maar, ofschoon daarbij zelfs een boete van 100 guldens bedreigd werd tegen hen, die „'t zij Mr. Timmerlieden of Metzelaars", kelders zouden maken, die niet aan de vooreschriften voldeden, het baatte weinig. Toen het stadsbestuur een waterkeering wilde doen leggen, om in bepaalde stadsgedeelten het onderloopen van kelders te voorkomen, verzochten de bewoners der huizen, dat niet te doen „willende liever den overlast van het water lijden, dan den gemakkelijken op- en afslag hunner koopwaaren missen."

„Doch", gaat het rapport voort, „welke voorzorgen er ook genomen worden, blijven kelders altoos vochtige wooningen, waarin echter niet wel te voorzien is, dewijl het onmogelijk valt, thans alle woonen in Kelders te doen ophouden." Na honderd jaar is in dezen toestand slechts luttel verbetering gebracht.

Eindelijk wijzen de rapporteurs nog op het ongezonde van het aanstonds betrekken van nieuwgebouwde huizen. Zij wenschen een termijn bepaald te zien binnen welke niemand „hetzij dan Eigenaar, hetzij Huurder", in een pasgebouwd huis zal mogen wonen.

Bij de regenbakken wijden de heeren hunne bijzondere aandacht aan het voorkomen van loodverbindingen in het water, dat zij bevatten. Als bijdrage tot de kennis der scheikunde, zooals die honderd jaar geleden werd opgevat, zou dit gedeelte van het rapport zeker vermelding verdienen. Ook wat omtrent het in schuiten aangevoerde water wordt opgemerkt, is in dit opzicht van veel belang. Doch daar onze lezers uitsluitend technici zijn, zoo laten wij deze chemische onderwerpen hier achterwege. Alleen vermelden wij, dat ook reeds maatregelen tegen het vervalschen van allerlei levensmiddelen worden voorgesteld.

Keuring van vleesch bestond te Amsterdam reeds sedert 1595. Maar de commissie verlangde een openbaar slachthuis. De „Burger A. van der Hart" maakte een project daarvoor; als terrein was de plek gekozen, waar zich nu de Parktuin bevindt. Het gebouw, van hout, doch op een steenen voet zou „met het daarbij en aanbehoorende" bijna *f* 15.000 kosten. Werden nog twee kleine slachthuizen gemaakt, dan zou een bedrag van *f* 29.000 vereischt zijn. Van deze plannen is echter niets gekomen. Het moest duren tot tachtig jaar later eer het slachthuis, nu als „abattoir", kon worden in gebruik genomen. De „burger Van der Hart" had dat eens moeten kunnen zien! Maar hij zou zeker zeggen, dat hij veel goedkooper werkte.

Aan overdekte visch- of groentemarkten denken de rapporteurs nog niet. Maar zij hebben een open oog voor de nadeelen, die uit het werpen van den afval in de grachten ontstaan. De melkboeren te Amsterdam waren in 1798 al niet beter dan thans. Zij „vervalschten de melk door bijvoeging van water". Toch was reeds den 16 Juli 1481 deze vervalsching „scherpelijk" verboden. En ook de boter werd vervalscht, wel niet met margarine, doch met „gewreven aardappelen en loodwit". Reeds op 14 December 1632 was daartegen een keur gemaakt, en 30 Januari 1682 was een keurmeester aangesteld. Evenwel het schijnt dat ook hier veel bedrog werd gepleegd.

Het toezicht op „koperen, tinnen en aarden vaatwerk" kunnen wij onbesproken laten. Voor onze lezers van meer belang is, wat gerapporteerd wordt betreffende „het voorkomen van ongelukken"

In de eerste plaats hebben de heeren het over de straatverlichting. „Niemand zal kunnen loochenen, dat deeze Stad zeer slecht verlicht is; en dat er een grooter aantal lantaarnen, misschien ook een ander soort en een andere plaatsing van Lantaarnen zou vereischt worden, om deze stad genoegzaam en behoorlijk te verlichten." Maar zij vreezen, dat hierin geen verbetering zal te brengen zijn wegens „het aanmerkelijk bezwaar van kosten, waartoe de Stads Financiën in deeze tijden minder geschikt schijnen."

Ongelukken kwamen ook voor, daar de „metzelaars, bij hertimmering der huizen, puin op de straat lieten liggen, zonder er lantaarnen bij te plaatzen". Het rapport stelt voor, een dergelijke verlichting voor te schrijven, en waar het noodig is, ook bij dag aan te wijzen, dat een weg niet kan bereden worden.

Voorzorgen bij zwaren mist werden zeer noodig geacht, na de talrijke ongelukken, die in den avond van 31 December hadden plaats gehad. De maatregelen, die de commissie hier voorstelt, schijnt men echter nimmer te hebben willen invoeren. Althans nog den 28 December 1893 zijn vele personen tijdens een mist te Amsterdam om het leven gekomen.

Over de voorzorgen bij gladde straten in den winter merkt de commissie op, dat, ofschoon de ingezetenen, uit eigenbelang, wel de straat voor hunne huizen met zand bestrooien, aan de bruggen en pleinen niets gedaan wordt.

Het rapport wil „de asch-karrenlieden" met dit werk belast zien. De sleden, die; tot 1865 toe, het geheele jaar door te Amsterdam in gebruik waren, leverden bij vriezend weder gevaar, omdat het water, dat uit hun watervaten liep, en dat diende om de straten glibberig te houden, dan bevroor.

De kelderingangen werden ook zeer gevaarlijk geacht. Zij waren reeds 11 Maart 1717 verboden, maar toch veel gemaakt. Daar „de demolitie van deze trapingangen de meeste onderhuizen geheel onbruikbaar zouden maaken" zoo weet de commissie hier geen raad. Alleen stelt zij voor, aan het verbod voor het vervolg streng de hand te houden.

Het rapport is zeer gekant tegen alles, wat op den openbaren weg geplaatst wordt, omdat het daarin aanleiding tot ongelukken ziet. In 1798 schijnen de bewoners van Amsterdam, ondanks de vele bestaande keuren, van den openbaren grond het ruimst mogelijke gebruik hebben gemaakt tot het plaatsen van „timmeragiën, steen, goederen, enz.", terwijl „kuipers en timmerlieden een groot deel van hun werk" op den openbaren weg verrichtten. Toch was dit alles verboden op „boete van telkens 25 Guldens".

De bepalingen omtrent het rijden verschilden in 1798 nog al wat met die van thans. Terwijl bv. nu het rijden in de Kalverstraat zeer beperkt is, bestond toen nog een keur, waarbij „alle Sleepers, komende van den Dam, gelast werden, de Kalverstraat te volgen, en hun vracht op 't Rokin afgezet of opgenomen hebbende, hun weg, in 't heengaan en wederkeeren, door de Kalverstraat te nemen". Maar het was verboden „sterk of hard" in de geheele stad te draven. Wie dat deed, verviel in een boete en zag wagen en paard verbeurd verklaren, als hij een ongeluk veroorzaakt had. Alleen postkarren en doctorskoetsen waren van het verbod uitgezonderd. De commissie stelde, om alles goed te kunnen controleeren, een nummering der rijtuigen voor. Maar zij had daarmede al evenmin succes als de heeren, die negentig jaar later de rijwielen wilden genummerd hebben. Ja zelfs een hondenbelasting werd voorgesteld, omdat „hoewel de Honden in veelen opzigten zeer nuttige Dieren zijn, derzelver aantal veel te groot is."

De ontplofbare stoffen, vooral buskruit, werden mede besproken. Strenge handhaving der op dit stuk bestaande keuren werd noodig geacht. Vooral het vervoer wilde men gecontroleerd zien. Hoe noodig dergelijke controle was, leerde, tien jaar later, de ramp van Leiden. Het afsteken van vuurwerk door de jeugd was al sinds 17 September 1647 verboden, maar de veelvuldige „Renovatiën en Ampliatiën" der keuren hadden niets uitgewerkt. De commissie constateert „het veelvuldig werpen van Voetzoekers", en zou ook nu, bijvoorbeeld op Hartjesdag, de toestand niet verbeterd vinden.

Het verkoopen van vergiften „anders dan aan welbekende personen, of op schriftelijke ordre van een Medicus" wil het rapport verboden zien, en ook wordt in iedere apotheek een afzonderlijke gesloten kast voor vergiftige stoffen noodzakelijk geacht.

Dan heeft de commissie het „over ongelukken voorkomende door den Donder". Zij zegt, dat: „hoewel de voorbeelden van nadeel door den Donder toegebragt, in deeze stad zeer zeldzaam zijn, het echter gebeurd is, dat de Blixem viel op den Tooren van de Westerkerk, op den 7 Meij 1720, den 3 Februarij 1737, en ook op de Toorens van de Oude kerk en van de Zuiderkerk alsmede op den Montelbaans Tooren, hoewel zonder merklijk nadeel toe te brengen. Er is maar één middel, om die ongelukken te voorkomen: naamenthlijk het plaatsen van afleiders op de Toorens en verdere hooge gebouwen in deze Stad."

De rapporteurs hebben zeker niet vermoed, dat pas in 1898 het Stadsbestuur zou besluiten, aan dien raad gevolg te geven.

Ten slotte zullen wij nog iets omtrent de ongelukken in het bouwvak mededeelen. Verzekering tegen ongelukken was wel nog niet in zwang, maar men stelde den patroon toch verantwoordelijk.

„Bij het bouwen van de Huizen worden de Stijgers niet behoorlijk bezorgd, en men loopt dikwerf te ligtig over het aanklampen en naauwkeurig aancenhechten met touwen heen. Het maken van stellagiën moet daarom zijn tot verandwoording van dien Baas, door wiens werkvolk hetzelve gemaakt wordt; des, dat alle ongelukken en schaden, die zullen komen te geschieden, door hem zullen worden gebeet en betaald, onverminderd de bepaalde boeten"

Het bovenstaande geeft een vrij getrouw beeld van de Amsterdamsche toestanden in 1798, voor zoover zij tot de techniek in verband staan; vergelijking met 1898 doet heel wat verschil zien. De stad, welke in die eeuw haar inwoners van 230.000 tot 500.000 zag toenemen, is ook in vele andere opzichten zeer vooruitgegaan. Had men der commissie van 1798 de macht in handen gegeven, vele verbeteringen, die zich nu jaren en jaren deden wachten, zouden reeds in de 18e eeuw zijn tot stand gekomen.

NABETRACHTING.

De onlangs gesloten Rembrandt-tentoonstelling te Amsterdam is in meer dan één opzicht merkwaardig geweest. Hare resultaten waren ongetwijfeld verrassend, zoo wat het aantal bezoekers als de opbrengst betreft; maar het verbazendste van alles is wel geweest het groot aantal autoriteiten op het gebied van schilderij-verlichting, die zij plotseling, zoo goed als de Nachtwacht zelf, uit duisternis aan het licht heeft gebracht.

Wij zullen de geloofsbrieven dier autoriteiten hier niet aan een onderzoek onderwerpen, dat misschien minder aangename uitkomsten zou opleveren; wij willen, zonder meer, ze allen als volkomen bevoegd erkennen. Maar dan treft het ons dat, terwijl het aantal schilders of navorschers van bijzonderheden uit het leven van oude kunstenaars zoo groot was, geen enkele bouwmeester onder die autoriteiten gevonden werd.

En toch zal wel ieder met ons eens zijn, dat het maken van groote tentoonstellingszalen in de eerste plaats een questie van bouwen is. Want, hoe gemakkelijk het moge wezen, om dagblad- of tijdschriftartikelen te schrijven, hoe betrekkelijk weinig moeite het moge kosten een reeds aanwezig lokaal met behulp van wat schermen en calqueerpapier tot een dragelijk expositielokaal met zijlicht in te richten, het bouwen van een goed ingericht museum voor schilderijen is een zaak, die meer in heeft.

Aan welke eischen heeft nu de bouwmeester, die zich voor de taak gesteld ziet een museum voor schilderijen te moeten ontwerpen en uitvoeren, te voldoen? Die eischen kunnen samengevat worden in weinige woorden. Op alle wanden, waar schilderijen komen, moet, zelfs bij minder gunstige weersgesteldheid, het maximum van licht op de goede plaats kunnen invallen.

De bouwmeester, die aan deze schijnbaar zoo eenvoudige, doch inderdaad hoogst moeilijke eischen wil

voldoen, moet beginnen, met uitgebreide studiën te maken. Hij moet, door eigen onderzoek, de voor- en nadeelen van uitgevoerde museumzalen leeren kennen, en zich rekenschap geven van de oorzaken, waarvan deze het gevolg zijn. Hij moet daarenboven tal van proeven nemen, om achter de wetten, die den lichtinval beheerschen, te komen. Pas wanneer hij dit alles volbracht heeft, kan hij met kans op goed succes aan zijn ontwerp beginnen.

De autoriteiten, die in den laatsten tijd aan het woord zijn geweest, hebben natuurlijk geen van allen dergelijke studiën gemaakt; wij zouden wel eens willen zien, wat zij deden, als hun door stads- of staatsbestuur gevraagd werd, b. v. een ontwerp tot verbouwing van het Rijksmuseum op te maken. Tien tegen een dat zij daarvan niets te recht zouden brengen, of, als het al tot een ontwerp kwam, dat dit bij uitvoering een totaal fiasco zou blijken.

Nog deze week kwam de schilder F. P. ter Meulen der goê gemeente eens vertellen „waarom de Nachtwacht op Suasso zoo goed stond." Hij verkondigde daarbij „dat onder bovenlicht de wand boven een schilderij even sterk verlicht is als de schilderij zelve." Deze wetenschap had hij verkregen in de Nachtwachtzaal van het Rijksmuseum. Maar hij had geheel over het hoofd gezien, dat het licht daar veel te hoog invalt; veel minder had hij eraan gedacht, dat het mogelijk is, het licht in een bovenlichtzaal op iedere gewenschte hoogte te doen schijnen.

De taak van den architect nu is, te zorgen, dat dit licht zoo gelijkmatig mogelijk zij, en een maximum van intensiteit hebbe. Uit den aard der zaak kan alleen in vertrekken met bovenverlichting aan dezen eisch worden voldaan. In vertrekken met zijlicht neemt de lichtsterkte naar achteren toe zóó snel af, dat daar van een althans eenigszins gelijkmatig verlichten wand nimmer sprake kan zijn. Daarom kunnen zulke vertrekken alleen voor het tentoonstellen van kleine stukken dienen, en in alle musea van Europa worden zij dan ook voor niets anders gebezigd.

En toch wordt voor de Nachtwacht de zijverlichting aangeprezen! De reeds genoemde heer Ter Meulen zag wel, dat de lichtsterkte in de Nachtwachtzaal van het Stedelijk Museum naar rechts toe sterk afnam, maar..... hij achtte dit zelfs voordeelig! Alsof Rembrandt zelf niet geweten had, wat hij deed, wil de heer Ter Meulen hem dus een handje helpen! Evenwel, wij lazen, dat de schilderij, om gefotografeerd te worden, naar buiten en dus onder een zeer gelijkmatige verlichting werd gebracht. Daar was dus het afnemen der verlichting naar rechts toe zeker niet voordeelig genoeg!

Er is nu ook een verdediger van bovenlicht voor de Nachtwacht, en wel van het bovenlicht zooals dit in het Rijksmuseum bestaat, opgetreden in den persoon van den schilder Bles. Maar deze heer acht den bouw van een vuurtoren noodzakelijk, om zóó het noodige licht op het doek te brengen. Dat is juist een kolfje naar de hand der heeren Cuypers en De Stuers, die zoo van torens bouwen houden. Echter wagen wij het, met bescheidenheid in overweging te geven, of voor het beoogde doel niet van den Noordelijken, reeds bestaanden Museumtoren gebruik gemaakt zou kunnen worden. Men kon, aan de zijde, welke naar de Nachtwachtzaal is toegekeerd, den reflector plaatsen, en dien, door middel van een uurwerk, een zoodanige beweging geven, dat, zoolang de zon scheen, de stralen in de zaal geworpen werden. Als men, des nachts, den reflector door een electrisch zoeklicht verving, dan zou de Nachtwacht ook dan een dagwacht kunnen worden. Het experiment ware te beproeven.

Weer een andere autoriteit, de schilder Simons, kwam op een grijzen dag in het Stedelijk Museum en kon de Nachtwacht toen niet genieten, wat wel niemand zal verwonderen. Doch ofschoon hij constateert, dat zijn ervaring, omdat hij de schilderij zonder zon zag, niet meê mag tellen, geeft hij toch nog heel wat opmerkingen ten beste. Hij vond alles „veel te panorama-achtig", maar vergat, dat de heeren, die de zaal inrichtten, daaraan geen schuld hadden. Want „die zwarte gordijnen, die Rembrandt in flarden getrokken zou hebben" kon men niet missen, daar toch één van de vensters dichtgemaakt diende te worden.

En zoo doet ieder zijn duit in het zakje. Inmiddels is de Nachtwacht weer naar de oude plaats teruggekeerd in afwachting van den vuurtoren, die het noodige licht zal brengen. Iedereen heeft thans wat op het Rijks-museum af te geven, in de eerste plaats zij, die nog zoo kort geleden aan de apotheose van den heer Cuypers medededen. Carlyle vergeleek de menschheid bij een troep kalkoenen, die door het geluid van een blaas, met erwten gevuld, worden voortgedreven. Wie dit instrument op de luidruchtigste wijze weet te hanteeren, is de baas. Een tijd lang had de heer De Stuers het in handen, maar het is hem ontrukt, en nu wordt de troep naar de andere zijde gedreven. Toch wil geen enkele kalkoen erkennen dat hij onder den invloed van het geraas van richting verandert; allen houden stijf en sterk vol, dat het zoo hun eigen wil is.

De heer Cuypers had indertijd verstandig gedaan, zoo hij zich aan de apotheose had onttrokken. Veel leed was hem dan nu bespaard geworden, want het moet hem verdriet doen, dat zoo menigeen, die toen nog hosanna riep, nu veel minder vriendelijke klanken doet vernemen. Zelfs de heer Jan Kalff zei nu, in de Rembrandtzaal staande: „Geen grooter smart, dan in de ellende terug te denken aan de dagen van geluk". Hij had daarbij het oog op de Nachtwacht, doch heeft zeker ook aan den bouwmeester van het Rijks-museum gedacht.

POLITIE-VERORDENING TE AMSTERDAM

In de zitting, door den Amsterdamschen Gemeenteraad den 26 October jl. gehouden, kwam een belangrijk vraagstuk omtrent de toepassing van de Amsterdamsche Politie-verordening aan de orde. Het betrof de bepalingen omtrent het bouwen, opgenomen in het laatste hoofdstuk van die verordening, zooals zij den 5 Februari 1897 waren vastgesteld.

De bekende firma Peck & Co., die een perceel had aangekocht met het doel om dit tot pakhuis te verbouwen, had bezwaar zich te onderwerpen aan de voorwaarden, daarbij door B. en W. gesteld en deed een beroep op den Gemeenteraad. Nu ligt het in den aard der zaak dat het uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk is, een verordening te maken, die in de verlei aanvragen van uiteenloopenden aard voorziet en uit dien hoofde is het een wijs besluit dat beroep op den Gemeenteraad is toegestaan.

De zaak komt in het kort hierop neder, dat de firma Peck & Co. het perceel in de Koggestraat no. 9 kocht met het doel te dier plaatse een pakhuis te bouwen, waardoor de aaneengesloten rij van de haar reeds toebehoorende pakhuizen werd uitgebreid. Het bouwterrein was ter eener zijde door de Koggestraat en ter andere zijde door de Teerketelsteeg begrensd, terwijl het aan de lange zijden door particuliere perceelen was ingesloten. Nog valt op te merken dat het questieuse perceel het tweede is, van den hoek van den Singel gerekend en dat het zoo goed als op dien Singel ligt.

Bij het maken van het plan ging men van de verdeeling uit het geheele terrein, wijl het aan twee zijden door straten begrensd is, te mogen bebouwen, maar spoedig bleek dat men zich bedrogen had. Er werd geëischt dat, zoowel in de Koggestraat als de Teerketelsteeg, in de rooilijn moest gebouwd worden en dat een vierde deel der oppervlakte, in het midden van het erf onbebouwd moest blijven liggen. Werd aan die eischen toegegeven, dan zou men twee kleine afzonderlijke gebouwen verkrijgen, het eene aan de Koggestraat en het andere aan de Teerketelsteeg. B. en W. schijnen hierbij te handelen volgens art. 316, waarin verboden wordt dieper te bouwen dan drie vierden van de diepte van het erf, maar men verlieze niet uit het oog, dat de bouwplaats in dit bijzondere geval door twee straten is ingesloten en dat B. en W. de bevoegdheid hebben van deze bepaling af te wijken.

Hierbij komt dat de twee afzonderlijke pakhuisjes slechts geringe hoogte kunnen verkrijgen, als de politie-verordening moest worden toegepast; volgens art. 324 wordt het maximum der hoogte aan straten of wegen van meer dan 5 M. breedte bepaald door de breedte van straat of weg, vermeerderd met 3 M. Nu is de Koggestraat 6.6 M. en de Teerketelsteeg 5.8 M. breed, zoodat de hoogten respectievelijk 9.6 M. en 8.8 M. bedragen, maar volgens de laatste alinea van art. 324 kan het maximum met toestemming van den Gemeenteraad worden overschreden.

De firma Peck & Co. kon er geen genoegen mede nemen dat zij slechts twee onbruikbaar kleine bergplaatsen verkreeg, waarbij de waarde van een prachtig terrein grootendeels verloren ging, en zond een ander plan in. Eén vierde van het bouwterrein bleef onbebouwd, niet in het midden van de bouwplaats, maar aan de zijde van de Teerketelsteeg, welk gedeelte ter hoogte van 5 M. werd afgedekt om dienst te doen als bergplaats van pijpen. Om te voorkomen dat er bij het doen van andere voorstellen veel kostbare tijd verloren zou gaan, werd het plan gewijzigd; het voorgedeelte van het gebouw werd zoodanig ontworpen dat het met de verordening strookte en de werkelijk opgaande gevel, op 3 M. achter de rooilijn aan de Koggestraat geplaatst, werd ondersteund door een samenstel van ijzeren moerbalken op een dito kolom, invoege als dit te Amsterdam meer wordt toegepast, o. a. bij het bekende winkelhuis in de Kalverstraat.

Deze aanvrage werd goedgekeurd en toen de bouw begonnen was, trachtte men te verkrijgen, wat voor een goed pakhuis onmisbaar is, nl. het metselen van den opgaanden gevel in de rooilijn van de Koggestraat, wijl de terugspringende gevel een beletsel is bij het in- en uitlaten van goederen.

Daarop werden B. en W. uitgenoodigd dispensatie te verleenen, waartoe zij volgens de verordening het recht hebben; er werd aangetoond dat de firma behoefte heeft aan een opslagruimte met drie verdiepingen en een zolderruimte, op gelijke wijze als het daarnaast gelegen en haar toebehoorende pand, genaamd „de Bok en de Beer"; voorts dat een goede hijschgelegenheid aan straat onmisbaar is. B. en W. hielden zich aan de letter van de verordening en niet de minste notitie werd genomen van het feit, dat de industrie te Amsterdam door dergelijke handelingen gefnuikt wordt en dat men in deze te doen heeft met een groote handelsfirma, waarop de gemeente trotsch mag zijn.

De firma Peck & Co. wendde zich daarop tot den Gemeenteraad, die B. en W. uitnoodigde preadvies te geven; de gezondheidstoestand van Amsterdam en de last voor de tegenover liggende perceelen waren de argumenten, waarop het weigeren van het verzoek werd aanbevolen.

In den Raad werd het voorstel tot het nemen eener afwijzende beschikking algemeen bestreden, daar de ingebrachte bezwaren weinig te beduiden hebben. De Koggestraat bestaat uit een reeks van pakhuizen, waarin geene woon- of slaapkamers gevonden worden en voor het pand aan den Singel is de toestand van dien aard, dat niet het minste gevaar voor den gezondheidstoestand bestaat. Dit tweede argument was ongelukkig gekozen, daar toch èn de eigenaar èn de bewoner van het hoekperceel aan den Singel, zijnde het eenige gedeeltelijk tegenoverliggende pand, schriftelijk kennis gegeven hadden, dat zij niet het minste bezwaar hadden tegen de inwilliging van het verzoek der firma Peck en Co.

Op deze wijze bleef er al zeer weinig over ter verdediging van B. en W.; de heeren Hovy, Roelof Kuipers, Cool, Korthals Altes, Nolting en D. Schut spraken in het belang van de firma, of beter gezegd in dat van het algemeen, daar 't hier een belangrijk beginsel geldt. De Wethouder van Publieke Werken, die daarna aan het woord kwam en zijne argumenten unaniem bestrijden zag, trachtte zich te verdedigen door erop te wijzen dat kortelings bij Raadsbesluit hetzelfde geweigerd was aan de firma Krasnapolsky en zelfs aan den Nieuwedijk een dakvenster afgebroken moest worden. De verdediging was zoo zwak, dat zij geene waarde had en het wekt bevreemding, dat een wethouder van publieke werken vergelijkingen durft maken tusschen het hooger bouwen van een druk hotel in eene nauwe, overbevolkte straat en dat van een pakhuis in eene straat, uitsluitend uit pakhuizen bestaande. Wat nu het dakvenster op den Nieuwedijk aangaat, dit was geheel misplaatst, daar in dit geval zonder eenige aanvraag *gebouwd was* in strijd met de politieverordening en hier sprake was van een verzoek om te *mogen bouwen*.

De Wethouder voegde eraan toe, dat hij 't nut van de inwilliging van het verzoekschrift niet inzag, hetgeen bestreden werd door Mr. Caroli, die 't beter vond dit door de firma zelve te doen beoordeelen.

Nadat nog eenige raadsleden het woord gevoerd hadden en de willekeur van den Wethouder, die alle dergelijke gevallen op één lijn weet te stellen, duidelijk aan het licht gekomen was, werd tot stemming overgegaan. Met 28 tegen 13 stemmen besliste de Raad ten gunste van adressanten en werd het billijk verzoek toegestaan, waardoor een pakhuis gebouwd kan worden, dat aan de practische eischen van een dergelijk gebouw voldoet.

Het is een gelukkig verschijnsel dat er bij den Raad nog recht te verkrijgen is, daar het Dagelijksch Bestuur ten opzichte van het bouwen eischen stelt, strikt genomen naar de letter van de verordening, maar zonder eenige ruime opvatting, waartoe de betrekkelijke artikelen omtrent dispensatie aanleiding geven.

Wij hopen dat dit geval, waarin B. en W. fiasco geleden hebben, hen voor de toekomst voorzichtiger zal doen zijn bij het uitbeengen van adviezen.

NAAR AANLEIDING EENER TENTOONSTELLING.

In antwoord op de aanmerkingen op de wijze van exposeeren der ontwerpen, ingekomen op de prijsvraag voor een Studentensociëteit te Utrecht, voorkomende in het nummer van 29 October jl., schreef de heer C. T. J. Louis Rieber in het jongste *Bouwkundig Weekblad* het volgende:

„Het blad dat aldus schreef was slecht ingelicht, want:
1°, ontbrak op de tentoonstelling niet één motto; de berichtgever is zeker niet op de ganderij naast het tentoonstellingslokaal geweest;

2°. niet *alle* teekeningen waren vastgenageld, en voor die welke aan de wanden waren vastgehecht, zijn kleine spijkertjes gebezigd; bovendien is zooveel mogelijk gebruik gemaakt van gaatjes in het papier, afkomstig van een voorgaande tentoonstelling;

3°. nergens hebben teekeningen van een ontwerp onder die van een ander gehangen, want alle ontwerpen hadden een eigen vak. Dat er teekeningen schuin hebben gehangen, kan niet anders dan waar zijn."

Onze berichtgever antwoordt hierop het volgende, bij het laatste punt aanvangende:

1°. dat er teekeningen schuin hingen kan niet anders dan waar zijn, hetgeen echter nog niet dubbelijk maakt, waarom dit noodzakelijk is, zoolang zij met een duimstok zuiver goed geplaatst kunnen worden;

2°. dat er nergens teekeningen van één ontwerp onder die van een ander gehangen hebben is onjuist, getuige o. a. het ontwerp van den heer Focke Kuipers onder het motto „Jo Vivat", waarvan de perspectivische gevelteekening op den openingsdag hing te midden van de plannen van het daarnevens gehangen ontwerp. Opgemerkt zij dat bij dit ontwerp drie dagen daarna hierin verbetering was gebracht;

3°. dat niet *alle* teekeningen vastgenagelt waren is waar, voor zoo verre dit betreft die, welke opgespannen waren op een houten raamwerk. Wat de overige aangaat, deze waren toch wel vast te steken geweest met punaises, el had men ze dan ook op een voorgaande tentoonstelling gedeeltelijk reeds beschadigd;

4°. is de berichtgever wel op de gaanderij geweest naast het tentoonstellingslokaal, daar hij anders moeilijk had kunnen spreken van het motto „Oud en Nieuw", dat daar hing; toch weet hij zeker, dat het ontwerp „Simplex" ontbrak, hetgeen door den vervaardiger van dat ontwerp, die tegelijk met hem de expositie bezocht, gestaafd kan worden. Denzelfden dag is aan den portier gevraagd of het ontbrekende nog aangevuld zou worden. Wellicht is dit ontwerp later opgehangen, evenals 't geval is geweest o. a. met de perspectievische schetsen (interieur) van het ontwerp van den heer Focke Kuipers, welke in den aanvang der tentoonstelling ook ontbraken.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Het Instituut hield den 8n November jl. eene talrijk bezochte, zeer belangrijke vergadering, waarin door den President J. F. W. Conrad, terstond na de opening, een woord van waardeering werd gewijd aan twee sedert de vorige vergadering afgestorven leden, te weten de heeren A. E. André de la Porte en Jhr. J. Ott van Schonauwen, de laatste medeoprichter van het Instituut in 1847 en sedert 1894 honorair lid dier Instelling.

De notulen der Instituuts-vergadering van 24 September jl., die op dien dag te Arnhem werd gehouden en waaraan op de beide vorige dagen tochten daarbuiten gepaard gingen, werden zonder discussie vastgesteld.

In korte trekken gaf de President verslag omtrent het 9e International Congres voor Hygiëne en Demographie, dat van 10 tot 17 April 1898 te Madrid werd gehouden en dat door hem, nevens een aantal landgenooten als vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering en tevens ook namens het Instituut werd bijgewoond en waaraan door 1310 leden werd deelgenomen. De omstandigheid, dat de Spaansche gastheeren nagenoeg geen andere taal dan de moedertaal machtig waren werkte er niet toe mede om de wetenschappelijke waarde van de beraadslagingen te verhoogen, al waren voorzeker belangrijke onderwerpen aan de orde gesteld in dit congres, waarvan een officieel verslag door den Minister van Waterstaat enz. was ingezonden, door den spreker met zijn ambtgenooten W. A. baron van Verschuer (sedert overleden), dr. G. van Overbeek de Meijer en dr. W. P. Raysch uitgebracht, waarbij nog een afzonderlijk verslag van het verhandelde in de demographische afdeeling van het congres behoort, bewerkt door den afgevaardigde dr. C. A. Verrijn Stuart.

Uitvoerige mededeelingen werden gedaan omtrent het van 23 tot 30 Juli 1898 te Brussel gehouden zevende Scheepvaartcongres (tevens maritiem congres), in de eerste plaats door het lid A. Déking Dura, die in de bijzonderheden mededeeling deed van het verhandelde in de sectiën, welke hij had kunnen bijwonen, onder anderen ook omtrent de beroemde, prachtig ingerichte werkplaatsen te Serning en een Fransch stelsel van ascenseurs, dat bij de eerste toepassing groote verwachtingen deed koesteren, doch sedert daaraan niet beantwoord heeft, waartegenover een in Duitschland met goeden uitslag toegepast stelsel door hem werd vermeld.

In de tweede plaats besprak de president in eene uitvoerige voordracht, door kaarten en teekeningen toegelicht, eene zaak van zeer actueel belang voor België in het bijzonder, maar ook voor de wetenschap van den ingenieur op waterstaatsgebied van zeer veel beteekenis, namelijk den aanleg van eene zeehaven voor Brugge te Heyst (Zeebrugge geheeten), waarbij onder anderen een geheel nieuw stelsel van het vormen en plaatsen van betonblokken van zeer groote afmetingen in de bijzonderheden werd besproken. Uit het medegedeelde en de daarop door de leden H. Nijgh en A. Déking Dura dientengevolge gemaakte opmerkingen bleek ten duidelijkste, dat het ontwerp van deze reusachtige werken (het gevolg van eene van Regeeringswege uitgeschreven prijsvraag) geen onverdeelden bijval mocht vinden, waaromtrent ook in België zelf een groot verschil van meening bestaat.

Ook dit congres was zeer talrijk bezocht en wel door omstreeks 1000 van de 1400 deelnemers. De rapporteur Déking Dura was van oordeel, dat deze gestadige toeneming van deelnemers aan deze congressen niet bevorderlijk was geweest aan eene grondige bespreking van de talrijke op dit congres aan de orde gestelde vraagstukken, waarover een aanzienlijk aantal rapporten waren ingekomen en vooraf aan de leden medegedeeld.

Het lid H. Enno van Gelder besprak een vraagpunt, dat in de laatste jaren op werktuigkundig gebied zeer de aandacht van de techniek en de fabrikanten heeft bezig gehouden, namelijk de aanneming van een convexvormige maat voor den schroefdraad en wel in overeenstemming met het metrieke stelsel, waarover ook reeds in de werken van het Instituut belangrijke mededeelingen voorkomen, en zulks naar aanleiding van het in Augustus jl. te Zurich gehouden congres over dit onderwerp, dat door hem als afgevaardigde van het Instituut werd bijgewoond.

Een aanzienlijk gedeelte van den tijd werd ingenomen door de bespreking van het in den laatsten tijd zeozeer de aandacht trekkend ontwerp van ingenieurs van den waterstaat van eene zoogenaamde buitenhaven te Scheveningen, waarvoor belangrijke subsidiën van wege de gemeente 's Gravenhage, de Provinciale Staten van Zuidholland en het Rijk zijn toegezegd of aangevraagd. Dit onderwerp werd ingeleid door het lid P. J. van Voorst Vader, die deze poging om de visscherij te Scheveningen te gemoet te komen op zeer waardeerende wijze besprak, zonder als eigenlijke verdediger op te treden. Ons bestek gedoogt niet in de bijzonderheden mededeeling te doen van de talrijke gezichtspunten en bezwaren die te dezer zake ter sprake kwamen, waaronder de door het Departement van Oorlog verlangde diepte van niet meer dan 2 meter in de binnenhaven een zeer groot gewicht in de schaal legde. Aan de gehouden discussie namen met den spreker en den President de leden G. E. V. L. van Zuylen, N. J. Beversee, F. M. van Panthaleon baron van Eck, H. E. de Bruyn, J. van Heurn, dr. E. F. van Diesel, M. Simons, J. van der Vegt, H. Wortman, W. F. Leemans, E. H. Stieltjes en I. A. Linde deel.

Omtrent de veel besproken fusie van de Vereenigingen van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen en voor Electrotechniek met het Instituut wordt de uitslag van een voor de leden dier Vereenigingen uitgeschreven referendum ingewacht.

In handen van commissiën worden gesteld:

1o. een door den Minister van Waterstaat enz. ingezonden rapport met bijlagen omtrent een door den Rijksbouwmeester D. E. C. Knuttel en den ingenieur van 's Rijks waterstaat H. van Oordt ingesteld onderzoek in de hardsteengroeven van België;

2o. eene verhandeling van het lid A. C. C. G. van Hemert over de berekening van de spanningen in de dwarsdragers der bruggen te Bommel en Moerdijk, in verband met de waarnemingen.

Een viertal nieuwe leden werd aangenomen en een groot aantal personen als zoodanig voorgesteld.

Omstreeks te 5 uren sloot de president deze vergadering.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 5 November 1898.

Na opening werd overgegaan tot het behandelen der ingekomen stukken, waaronder één van den Amsterdamschen secretaris, waarin weder een lid uit Amsterdam naar hier werd overgeschreven. De voorstellen voor de a. s. algemeene ledenvergadering worden niet behandeld, daar de leden de voorstellen liever eerst gedrukt willen hebben ter betere oordeelvelling. Aldus werd besloten en alsdan deze te behandelen den 12n November a. s.

Vervolgens werden 4 leden aangenomen.

Eene vraag uit de vragenbus werd voorgelezen maar niet beantwoord, en wordt op het o. k. convocatie-biljet gedrukt.

Na rondvraag sloot de voorzitter deze vergadering.

AFDEELING ROTTERDAM.

Vergadering van 7 November 1898.

Na lezing en goedkeuring der notulen volgt voorlezing der ingekomen stukken, waaronder het verslag van de laatste vergadering van het H.-B. Medegedeeld wordt, dat op de a. s. vergadering door den heer F. A. v. d. Willigen een voordracht zal gehouden worden, terwijl de heer D. de Klerk een voordracht beloofd heeft in de dan volgende maand.

De candidaat-leden worden bij acclamatie aangenomen.

Thans was aan de orde de beschouwingen over de voorstellen, ingediend door de verschillende afdeelingen en door het H.-B. Het bleek, dat de voorstellen der afdeeling vrijwel goedgekeurd werden door die van het H.-B., waarmede de vergadering zich dan ook algemeen verenigde. Met het oog op de nu volgende verkiezing van afgevaardigden naar de a. s. algemeene ledenvergadering wordt de vraag gesteld, of deze verplicht zullen zijn te stemmen volgens opdracht of volgens hun eigen overtuiging, behoudens hun verantwoordelijkheid. Met algemeene stemmen wordt beslist, dat geen opdracht zal worden opgelegd.

Verkozen werden de heeren J. A. Buijzerd, J. C. Feis, J. de Ruiter, C. A. van Schagen, T. J. Scholtens en P. Sebastel.

De heer T. J. Scholtens, die beloofd had de vraag te beantwoorden over de toepassing van staaldraadkoord bij schuifremen, exposeerde een groote verzameling modellen, waarop de meest verschillende toepassingen waren aangebracht en gaf daarbij een grondige verklaring, welke zeer veel belangstelling wekte.

Wegens het late uur werd het verdere der agenda uitgesteld.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van Dinsdag 8 November 1898.

De Voorzitter opende deze eerste winterbijeenkomst met een toepasselijk en opwekkend woord.

Van het comité tot het verkrijgen van Kamers van Arbeid, was een schrijven aan de afdeeling ingekomen met verzoek haar streven te steunen. Na zeer langdurige discussie werd uitgemaakt dat de meerderheid niet met het doel van het comité instemt, en besloten in dien zin te antwoorden.

Op den rooster voor bijdragen voor de winterbijeenkomsten werd veel getekend, zoodat de vergaderingen genimeerd beloven te worden.

Afdrukken van de diploma's werden ter bezichtiging gesteld.

De leden van de afdeeling, behoorende bij het correspondentschap Arnhem, zullen voortaan ook bij convocatiebiljet tot de vergaderingen worden opgeroepen.

Na discussie werd een tweetal vragen aangenomen om aan het hoofdbestuur te worden gezonden.

De kunstbeschouwing van den heer V. G. A. Bosch werd tot de volgende vergadering uitgesteld.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1079*ste vergadering van 9 November* 1898.

De vergadering werd geopend en geleid door den Voorzitter, den heer Joseph Cuypers.

Geballoteerd werden de heeren A. van Baalen en H. van Jaarsveld Jr. als gewoon lid en als zoodanig aangenomen.

Allereerst had een bespreking plaats der wijziging van het orgaan „Architectura", dat voortaan verschijnen zal als één geheel met het technische gedeelte, vroeger de „Amlachtsman", onder één hoofd en onder één lettertype en in grooter formaat; hierdoor zal een weinig meer betaald moeten worden aan den uitgever, maar zal daarsan evenredig het getal geabonneerden grooter worden. De Voorzitter wees erop dat een verbetering noodig is, vooral voor de buitenleden, die 3-maal zoo sterk in aantal, recht hebben op een kleine geldopoffering van het Genootschap om voor hen het orgaan te verbeteren.

Aldus werd besloten, zoodat een nieuw contract voor 3 jaar werd aangegaan.

Vervolgens werd het woord gegeven aan den heer Lauweriks, die in vervolg on tot uitbreiding zijner vorige lezingen, de geometrie behandelde, afleidend en ontwikkelend de eenvoudigste vormen, als punt, cirkel, bol, kubus, achtvlak en twaalfvlak en hun onderling verband, erop wijzende hoe noodig het in 't algemeen is dat de architect veel meer op de grondslagen van de geometrie zijne ontwerpen moet baseeren.

Door den heer Joseph Cuypers werd nog aangemerkt dat 't zeer wenschelijk zou zijn dat de grondbegrippen van de geometrie op de lagere scholen ook werden gedoceerd, en wel op de aanschouwelijk rationeele manier door den heer Lauweriks voorgedragen.

Na dankzegging aan den spreker, werd de goed bezochte vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

GRONINGEN. Jl. Dinsdagavond werd door het bestuur van de Academie „Minerva" in het Concerthuis de jaarlijksche prijsuitdeeling gehouden. Bij deze gelegenheid was lange de wanden der zaal, waarin de uitdeeling plaats had, het beste deel van het door de leerlingen vervaardigde werk opgehangen. Te zamen een groot aantal ontwerpen in het teekenen, schilderen en boetseeren. De wijze, waarop die teekeningen waren tentoongesteld, maakte het den niet-ingewijden moeilijk een juist oordeel te vellen over de klaverdeeling, welke aan deze Academie gevolgd wordt. Het bleek, dat voor het meerendeel naar voorbeelden wordt gewerkt en dat zeer veel waarde wordt gehecht aan het natekenen van zoogenaamde stillevens en gipsmodellen.

Voor hen, die bij het teekenonderwijs den doozelaar nog een zeer gewichtig instrument vinden, was hier een goede gelegenheid om hun hart op te halen aan zeer goed geslaagde teekeningen. Er waren echter ook flinke studies van decoratieven aard, die blijkbaar onder eene uitstekende leiding werden vervaardigd. Ook het lijnteekenen en het bootswerk gaf den indruk van een zakelijk onderricht.

Het geheel was echter niet erg bevredigend, wanneer men in aanmerking neemt, wat door leerlingen van andere dergelijke inrichtingen wordt tentoongesteld.

Er schijnt hier geen eenheid in opleiding te bestaan; blijkens het tentoongestelde werk schijnt elke leeraar zijn eigen standpunt te kunnen handhaven, zonder bij zijn onderwijs op dat van anderen te letten.

Het ware voor de inrichting en vooral voor de leerlingen te wenschen, dat dit anders was. Want, te oordeelen naar het werk, schijnt het niet mogelijk, dat een der leerlingen met gunstig gevolg een examen zal kunnen doen voor het verkrijgen van een of andere akte voor teekenen, zonder naar elders te gaan. Dat zou zeer te betreuren zijn, vooral voor die leerlingen, die blijkbaar zeer veel aanleg bezitten, maar de kosten niet kunnen dragen om zich elders te bekwamen in hetgeen aan deze inrichting uit gebrek aan onderwijskracht niet gegeven kan worden.

Het is te hopen, dat bij een volgende prijsuitdeeling de vooruitzichten gunstiger zullen zijn.

UTRECHT. De heer Jhr. J. C. van Rolgersberg Versluys, adjunct-ingenieur 1e kl. bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, is overgeplaatst van hier naar Breda als waarnemend eerste-ingenieur.

SCHIEDAM. Voor de betrekking van directeur der gasfabriek en drinkwaterleiding alhier wordt door Burg. en Weth. aanbevolen de heer J. A. de Bats, te Harlingen.

PERSONALIA.

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter D. A. van der Straaten en A. van Schaik bij het baggerwerk in de Boven-Merwede, en H. G. Hagenaar bij de verbetering van den Maas onder Meerlo en Bergen.

— Bij den waterstaat in Nederl.-Indië is:

benoemd tot architect 2e kl. en geplaatst in de residentie Soerabaja, de ambtenaar op non-activiteit H. G. Barkmik.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java:

ontslagen op verzoek, wegens ziekte, eervol uit zijne betrekking, de opzichter 3e kl. Ch. E. E Durand;

benoemd tot onder-opzichter 2e kl., de tijdelijk onderopzichter 2e kl. F. Carli.

— De Staatsspoorwegmaatschappij heeft benoemd tot adspirant adjunct-ingenieur bij den dienst van weg en werken den heer F. de Raaltz.

— Tot leeraar in het teekenen aan de Burgeravondschool te Tilburg is benoemd de heer A. M. Lejeune, te Amsterdam.

— Aan de „Kön. Technische Hochschule" te Hannover, werd met goed gevolg het candidaats elektro-ingenieur afgelegd door de heeren J. Carbasius en H. Noordendorp, beiden uit Oosterbeek.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter der gemeente Baarderadeel. Jaarwedde *f* 500. Adres op zegel vóór 19 November aan den Burgemeester.

— Teekenaar-klerk 3e kl. bij den dienst der publieke werken te Amsterdam. Jaarwedde *f* 500 à *f* 800. Vereischten: *a* leeftijd niet hooger dan 23 jaar; *b* goed teekenen en schrijven; *c* diploma van het eind-examen der H. B. school met 3-jarigen of 5-jarigen cursus of van eene Ambachtsschool of wel het bewijs reeds met goed gevolg te zijn werkzaam geweest op het bureau van een ingenieur of architect. Adres den directeur der publieke werken.

— Ingenieur, vertrouwd met ijzerconstructie, op een technisch bureau, voor het handelsgedeelte. Adres no. 28300, Bureau *N. Kott. Co.*

— Tijdelijk leeraar in het handteekenen aan de H. B. school en de burgerwoudschool te Zaandam. Jaarwedde respect. *f* 600 en *f* 250. Acten Mi en Mu worden vereischt. Adres op zegel vóór 20 November aan den Burgemeester.

— Bekwame teekenaars-constructeurs, volledig bekend met ijzerconstructies, aan de Kon. fabriek van rijtuigen en spoorwagens der firma J. J. Beynes, te Haarlem. Bekendheid met het vak geeft de voorkeur. Adres met bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften aan het bureau dezer firma

— Teekenaar bij het bouwtoezicht der gemeente Utrecht. Jaarwedde *f* 700 à *f* 1000 Vereischten: bedreven in teekenen en kennende opmeten en waterpassen. Adres vóór 21 November aan Burg. en Weth.

— Bekwame scheepsteekenaars tegen flink salaris. Adres met opgaaf van verlangd salaris en waar gewerkt, lett. R Y 159, *Nieuws v. d. Dag.*

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar voor achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een aankomend bouwk. teekenaar zag zich wegens afloop der werkzaamheden gaarne geplaatst. Hoog salaris geen vereischte. Goede refer. staan ten dienste. Adres no. 51, Bureau dezes. (2)

— Een timmerman, 25 jaar, P. G., practisch en theoretisch ontwikkeld, zoekt een hem passende betrekking. Adres no. 52, Bureau dezes. (1)

— Bekwaam bouwkundig opzichter-teekenaar zoekt, wegens afloop der werkzaamheden, weder plaatsing. Bij onderscheidene architecten werkzaam geweest zijnde, staan hem de beste getuigschriften ten dienste. Adres no. 53, Bureau dezes. (1)

Agenturen in Bouwmaterialen voor Holland en België gezocht.

Een bij de Handelaren, Architecten en Aannemers zeer goed geïntroduceerde **AGENT**, welke geregeld Nederland en België bereist, wenscht gaarne nog de vertegenwoordiging, tegen provisie, van **1** of **2 prima Huizen** te aanvaarden.

Brieven franco letters **6 B J**, Algemeen Advertentie-Bureau NIJGH & VAN DITMAR, *Amsterdam*.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845

's-GRAVENHAGE, *Kerkplein*, hoek *Prinsestraat* — ZUTPHEN AMSTERDAM, Sophiaplein — ROTTERDAM, Zuidblaak 56 — BREDA. Prinsenkade — ALKMAAR, Langestraat.

LAGE PREMIËN.

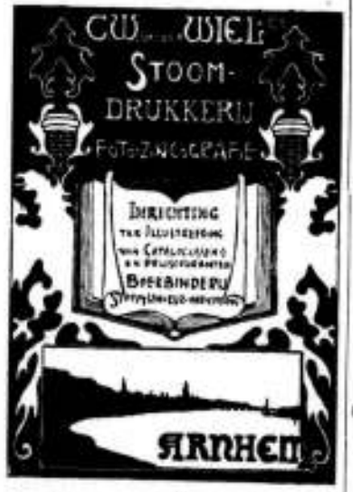

TATTERSALL & HOLDSWORTH,

ENSCHEDE.

Globe, Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN**, PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz. HANDEL in **Wand- en Muurtegels**, Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

HOUTEN Parketvloeren.

GEBR. VAN HALSEN,
Stoomtimmerfabriek — **DEN HAAG**

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: **150 De Ruyterkade, AMSTERDAM.** Filiaal: **80 Rokin.**

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead. Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen*. — *Privaat-Inrichtingen*. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen*. — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.** Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

JOHN's Schoorsteenkap en Ventilator

is de **beste, goedkoopste** en **duurzaamste ROOKVERDRIJVER**; verbetert iederen slecht trekkenden schoorsteen. Uitstekende ventilator tot afvoer van dampen, rook en slechte lucht. In **iedere afmeting**, rond en vierkant, te verkrijgen. *In 3½ jaar* ***32,500*** *stuks verkocht.* ***10 Jaar garantie.***

ROBBERT KALFF, Amsterdam VI, N.-Z. Voorburgwal 296

Firma Van Leijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.

Valkenburg bij Leiden.

SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.

Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 78.
Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

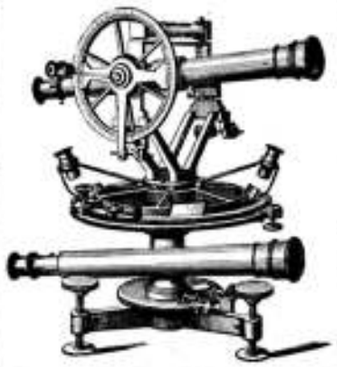

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN, voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN

STOOMFABRIEKEN van

alle soorten **DAKPANNEN** en **VLOERBAKKEN, MACHINAAL** geperste **MOZAÏK-** en **effen CEMENTTEGELS, CEMENT-** en **KUNSTZANDSTEEN, REGEN-, WEL-** en **BEERPUTTEN** van **CEMENTBETON** en **CEMENT IJZER** (systeem MONIER), **Rioolen, Rietplanken enz. enz.**

HANDEL IN BOUWMATERIALEN.

A. OOSTHOEK & ZOON, Alfen a/d Rijn.

Sterk concurreerende prijzen direct op aanvrage. (2)

Gratis & franco op aanvrage. Monsters op aanvrage.

CORNs. EICKELBERG.

voorheen **A. J. JOEKES.**

AMSTERDAM.

Machinerieën, Machinekamerbehoeften, Stoomappendages, Gasmotor-olie, Machine- en Cilinderoliën enz.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 47. ZATERDAG, 19 November 1898.

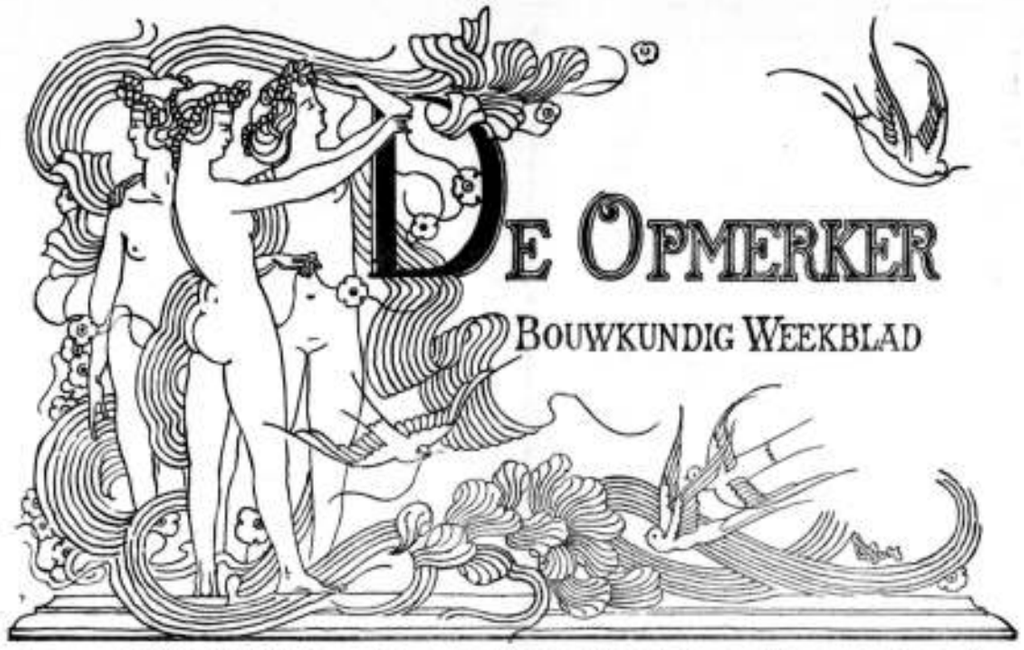

Redacteur: F. W. VAN GENDT Jr.Gz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland *f* 5.—, waarover op 1 April en 1 October, telkens voor de helft, beschikt wordt; voor België, bij vooruitbetaling *f* 6.50 en voor de overige landen der Postunie, met uitzondering van Nederlandsch-Indië en Transvaal, bij vooruitbetaling *f* 7.50.

Advertenties van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend. Afzonderlijke nommers met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

KAMERS VAN ARBEID.

De architecten van sommige gemeenten des Rijks zijn dezer dagen verrast geworden door de toezending van een formulier, betrekking hebbende op een „Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven".

Wat zulk een „Kamer van Arbeid" is, stond niet vermeld. Men heeft een „Huis van Bewaring" in vele voorname steden; in zulk een huis wordt bewaard. Laat ons dus aannemen, dat in de „Kamer" ook gearbeid zal worden. Vooralsnog verwachten wij niet veel van de vrochten, die door dien arbeid zullen te verkrijgen zijn.

In ieder geval bestaat er meer verband tusschen de Kamer van Arbeid en het Huis van Bewaring, dan men wel denken zou. Want, wie het waagt het gezonden formulier niet in te leveren „kan volgens art. 42 der Wet van 2 Mei 1897, Staatsblad 141, worden gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen." En daar de architecten over het algemeen wel niet op dergelijk gratis logies, hoe geschikt het ook zij voor hem, die de gevangenissen eens van binnen wil bestudeeren, gesteld zullen wezen, zoo zullen zij wel zorgen, dat zij hun formulier uiterlijk 15 December a. s. hebben ingediend.

Opdat niemand onkunde zou kunnen voorwenden, zijn er bij het formulier inlichtingen gevoegd. Uit het exemplaar daarvan, dat ons ter inzage werd verstrekt, blijkt, dat in zekere gemeente „in de Kamer zullen vertegenwoordigd zijn de navolgende bedrijven: het timmerlieden-, metselaars-, steenhouwers-, stucadoorsbeeldhouwers-, lood- en zinkwerkers-, schilders-, stoffeerders-, behangers-, heiers-, mandenmakers-, kurksnijders-, rietwerkers-, aardwerkers- en straatmakersbedrijf; het leggen van electrische geleidingen of van gas- en waterleidingen; het ontwerpen van en het houden van toezicht bij het uitvoeren van bouwplannen."

Deze zonderlinge combinatie zuigen wij niet uit onzen duim; wie lust heeft kan het Kommidijk besluit raadplegen, om zich te overtuigen, dat wij niet fantaseeren. Slechts op een Haagsch regeeringsbureau kon iets zóó fraais worden uitgedacht. Van architect tot mandenmaker, rietwerker of kurksnijder „il n'y a qu'un pas". En zijn niet straatmakers en beeldhouwers beiden personen, die met steen te maken hebben?

Mochten er architecten of beeldhouwers zijn, die tegen hun rangschikking bezwaar hebben, met het oog op de bedreigde „hechtenis" durven wij hen niet aanraden, bij wijze van protest het formulier in de snippermand te werpen. Zij moeten de bittere pil maar slikken, en aan het invullen gaan. Hoe zij dat moeten doen, wordt hun als volgt bedoid: „De opgaven in de verschillende kolommen betreffen allen, den aangever daaronder begrepen, die vóór of op 15 Februari 1874 zijn geboren, ingezetenen, tevens Nederlanders zijn en als patroon of als werkman gedurende ten minste zeven maanden van het jaar 1897 in het bouwvak in deze gemeente bij hetzelfde hoofd of denzelfden bestuurder in een van bovengenoemde bedrijven werkzaam zijn geweest; in het mandenmakers-, kurksnijders- en rietwerkersbedrijf moet het volle kalenderjaar zijn gewerkt".

In het zalig besef, dat hij noch mandenmaker, noch kurksnijder, noch rietwerker is, tijgt de architect dus aan het invullen. Reeds de eerste pagina van het formulier baart hem hoofdbreken; want als hoofd van welk bedrijf moet hij zich opgeven? Na veel gepeins komt hij tot het besluit, maar „architectuurzaak" in te vullen. Men spreekt immers ook van een „manufactuurzaak", dus dat klinkt goed.

Nu het blaadje omgeslagen. De inlichtingen zeggen: „Als patroon of als daarmede gelijk gestelden worden beschouwd: de hoofden of bestuurders van

een bedrijf, waarin ten minste één persoon boven 20 jaar tegen genot van loon werkzaam is en allen die op het beheer der hoofden of bestuurders toezicht houden, bijvoorbeeld bij naamlooze vennootschappen de commissarissen; de personen die door het hoofd of den bestuurder van een bedrijf in den regel belast worden met het ontwerpen van wetenschappelijke plannen en modellen of met het doen van wetenschappelijke proeven, de procuratiehouders alsmede de personen, die bij ontstentenis van het hoofd of den bestuurder van het bedrijf dat hoofd of dien bestuurder vervangen".

De invuller overweegt, dat in zijn „bedrijf" werkelijk meer dan één persoon boven de 20 jaren tegen genot van loon werkzaam is, dat hij vóór 15 Februari 1874 is geboren, dat hij ingezetene, tevens Nederlander is en dat hij meer dan zeven maanden van het jaar 1897 als architect zijn „bedrijf" heeft uitgeoefend. Met een gerust geweten kan hij zich dus als „patroon" opgeven, en al de bijzonderheden daarbij, die hem omtrent zijn persoon gevraagd worden.

Maar nu het vervolg. „Als werklieden" zegt de toelichting, „worden beschouwd personen, die tegen genot van loon in het bedrijf of op kantoor, of in den winkel bij een der genoemde bedrijven behoorende, werkzaam zijn, zonder eenig gezag over anderen uit te oefenen; personen, die tusschen de patroons en werklieden staan als: meesterknechts, onderbazen en opzichters, mogen noch als patroons, noch als werklieden worden beschouwd en behoeven dus niet op de lijst te worden vermeld."

Onder welke rubriek zal nu de invuller zijn personeel rangschikken? Zijn opzichters-teekenaars moeten inderdaad worden beschouwd als personen, die tegen genot van loon in het „bedrijf" of op kantoor werkzaam zijn. Echter, nu is de vraag, oefenen zij eenig gezag uit of niet?

De eene „bestuurder van een architectenbedrijf" zal van meening zijn, dat al de leden van zijn personeel, met uitzondering van den jongsten teekenaar, op 14 Februari 1874 geboren, den kantoorknecht en de schoonmaakster of werkvrouw, gezag uitoefenen, en daarenboven als „opzichters" niet op de lijst mogen worden geplaatst. Hij vraagt dus dien teekenaar, dien kantoorknecht en die werkvrouw de bijzonderheden die verlangd worden, en plaatst hunne namen onder zijn naam.

Evenwel de tweede „bestuurder" zat de zaak anders op. Hij oordeelt, dat zijn „opzichters-teekenaars" niet synoniem zijn met de „opzichters" in de toelichting bedoeld, omdat zij niet kunnen geacht worden tusschen hem en zijn *eigen* werklieden te staan. Daarom meent hij hun een plaats op de lijst niet te mogen onthouden. Hij gaat dus na, wie „gedurende ten minste zeven maanden van het jaar 1897 in het bouwvak bij hem werkzaam geweest zijn", en vindt Jansen, Pietersen, Hendriksen, Smits en Muller. Met Jansen en Muller heeft hij geen moeite, want die zijn nog in zijn dienst. Maar Pietersen, Hendriksen en Smits zijn, wegens vermindering van het werk, bij hem van dien. Pietersen ging naar de Transvaal, Hendriksen beproefde zijn geluk bij den Waterstaat in Indië, en waar Smits gebleven is, weet hij beslemaal niet. Het kan echter ook wezen, dat Pietersen maar liever in het vaderland is gebleven, en dat Hendriksen, voor zijn examen gedropen, ook Nederland nooit heeft verlaten.

Hoe nu te weten, wanneer zij werden geboren, of zij ingezetenen, tevens Nederlanders zijn, en waar hun wieg gestaan heeft? Wel zijn hun voorletters bekend, maar naar hun voornamen is nooit gevraagd.

De lijst wordt dus zeer onvolledig, van hoe goeden wil de invuller overigens was.

***

Het is mogelijk, dat de Kamer van Arbeid voor de timmerlieden en de andere bedrijven, die het lijstje noemt, zeer gewenscht is. Maar haar nut voor de personen die er hun bedrijf van maken, bouwplannen te ontwerpen en toezicht bij het uitvoeren daarvan te houden, zien wij niet in. Beter ware het de personen die zich bezig houden met het aannemen van de uitvoering dier plannen aan de lijst toe te voegen. Nu kunnen deze, wanneer zij niet een der genoemde bedrijven zelf uitoefenen, geen formulier met een gerust geweten invullen, ja zelfs ontvangen zij dit stuk misschien niet eens. Men wil thans sociale politiek, doch het blijkt wel, dat de Haagsche bureaux daarop nog niet zijn ingericht.

TWEE KUNSTENAARS UIT DE ACHTTIENDE EEUW.

In ons nummer van 12 Augustus 1893 gaven wij een beschrijving van het residentieslot te Würzburg, een der prachtigste bouwwerken, die ergens te vinden zijn.

Thans mogen enkele bijzonderheden omtrent de personen, wier namen aan deze schepping verbonden zijn, deze beschrijving aanvullen.

Den 17 September 1719 aanvaardde Johann Philipp Franz, graaf von Schönborn, de regeering als prinsbisschop van Würzburg. Hij was toen een man van 47 jaar, en dankte zijn benoeming voornamelijk aan zijn oom, Lothar Franz, die keurvorst van Mainz en prins-bisschop van Bamberg was.

De vader van Schönborn, die in den adelstand verheven was, had zeven zoons, die allen in Zuid-Duitschland hooge geestelijke of wereldlijke ambten bekleedden. De oudste, Friedrich Karl, was Reichsvicekanzler van Keizer Jozef I en had te Weenen, waar hij woonde, veel invloed.

Dat bisschop Schönborn, die te Weenen zooveel prachtige bouwwerken had zien verrijzen, ook in zijn residentie een paleis wilde bouwen, is dus begrijpelijk. Maar het is minder duidelijk, waarom hij Balthasar Neumann met het ontwerpen en de uitvoering belastte. Want Neumann, in 1687 te Eger geboren, had bij Sebald Kopp te Würzburg alleen het gieten van kanonnen geleerd, en was in 1712 als gewoon soldaat bij de bisschoppelijke artillerie in dienst getreden. Onder Eugenius van Savoye had hij in 1717 Belgrado helpen innemen, wat zijne benoeming tot kapiteiningenieur bij de artillerie ten gevolge had.

Toen Neumann in 1719 met zijn paleis-ontwerp begon, had hij nog niet veel van de wereld en hare bouwwerken gezien. Alleen Praag en Weenen had hij leeren kennen. Weenen begon toen reeds dat eigenaardige Barok-karakter te krijgen, waardoor althans de oude stad zich nog ten huidigen dage onderscheidt. De paleizen van prins Liechtenstein, die deftige scheppingen van Domenico Martinelli, vertegenwoordigden de Italiaansche manier, terwijl Fernando Galli Bibiena reeds vele rijke decoratieve werken voltooid had. De Duitsche Barokstijl werd door Johann Bernhard Fischer von Erlach en Lucas von Hildebrandt in schitterende werken toegepast. Zoo was er voor den jongen Neumann te Weenen veel te leeren.

Nadat de Turken voorgoed verdreven waren, namen de kunsten in de stad aan de Donau een hooge vlucht. De architectuur ging voor, later volgde de muziek, door Glück, Mozart, Haydn en Beethoven op zoo onverwachte hoogte gebracht.

Het ontwerp, waarnaar in 1720 reeds met den bouw

van het paleis te Würzburg begonnen werd, is geheel in de Weener manier gehouden. Pas in 1723 werd Neumann naar Parijs en de Nederlanden gezonden, om de bouwkunst aldaar te bestudeeren. Hij liet het ontwerp, met welks uitvoering hij reeds sedert drie jaren bezig was, aan de voornaamste architecten te Parijs, Robert de Cotte en Germain de Boffrand zien. Ook aan het oordeel van den lateren bisschop van Straatsburg, Armand de Rohan Soubise, werd het project onderworpen.

Neumann schreef aan zijn vorst, hoe het oordeel dezer kunstkenners luidde. De Rohan vond het plan „raar den Italiaanschen smaak", De Cotte meende dat er te veel Duitsche motieven in waren, De Boffrand maakte velerlei aanmerkingen. De bisschop won nu dit meening van Weener kunstkenners in, en deze waren met het ontwerp zeer ingenomen.

Doch reeds in Augustus 1724 stierf de bisschop, en zijn opvolger Frans von Hutten gaf gehoor aan de wenken die De Boffrand, ongenoodigd te Würzburg gekomen, hem omtrent eene verandering van het plan mededeelde. Neumann had twee hoofdtrappen ontworpen, doch De Boffrand en later ook De Cotte raadden aan, er slechts één te maken. De Boffrand heeft het oorspronkelijke project van Neumann in kopergravure uitgegeven; daaruit blijkt, dat de trapzaal niet minder dan 1500 M2. oppervlakte zou hebben gekregen.

In Maart 1729 stierf bisschop Von Hutten, die opgevolgd werd door Friedrich Karl von Schönborn, een broeder van den vroegeren. Er was toen aan het gebouw reeds voor 280.000 gulden verwerkt.

De nieuwe kerkvorst, die te Weenen „Vicekanzler" geweest was, en die ook sinds Januari 1729 bisschop van Bamberg was geworden, zette den bouw van het paleis met kracht voort. Hij liet zich dikwijls door Lucas von Hildebrandt, den beroemden Weener bouwmeester raden, als hij meende, dat Neumann het niet bij het rechte eind had.

Al was nu de trapzaal niet meer zoo reusachtig als in het oorspronkelijke plan, zij had toch nog zulke afmetingen, dat er aan de uitvoerbaarheid van hare overwelving getwijfeld werd. De bisschop verzocht Hildebrandt, zijn meening te kennen te geven en deze verklaarde, dat men hem op mocht hangen, als het ooit gelukte, het gewelf gereed te krijgen. Maar Neumann verzocht eenvoudig, het werk naar zijn eigen inzichten te mogen maken. Het gewelf werd geslagen, en verkeert nog op den huidigen dag in uitstekenden toestand. Hildebrandt is echter niet opgehangen.

In 1737 werd het gebouw reeds betrokken. Maar het was toen nog op verre na niet gereed. Wel was het dak aanwezig, doch de meeste gewelven moesten nog worden aangebracht. Pas in 1745 kon met de versiering van het inwendige een begin worden gemaakt. In 1746 stierf de bisschop, zonder het werk voltooid gezien te hebben, ofschoon hij er 820.000 gulden aan had ten koste gelegd.

De volgende bisschoppen, Anselm Franz von Ingetheim en Karl Philipp von Greifenklau zetten het werk voort. Den 18 Augustus 1753 overleed Neumann.

Het paleis is ongetwijfeld een der prachtigste bouwwerken, die bestaan. Maar de kunstenaar, die het ontwierp en uitvoerde, heeft er zich wel voor gewacht, den rijkdom overal tentoon te spreiden. Zijn gevels hield hij streng en sober, het voorbeeld volgend der meesters te Rome, Parijs en Weenen. Alleen aan de risalieten is beeldhouwwerk aangebracht. Maar torens, verschil van verdiepinghoogte, rijke decoratie, al deze elementen zonder welke de hedendaagsche architecten het niet stellen kunnen, heeft Neumann ten eenenmale versmaad.

Evenals De Cotte en De Boffrand bewaarde Neumann den rijkdom van den Rococostijl voor het interieur. Zijne teekeningen voor die versieringen worden nog in de Universiteits-bibliotheek te Würzburg bewaard; zij toonen over hoeveel vindingrijkheid en smaak de meester te beschikken had.

De trapzaal is een meesterstuk in den volsten zin des woords. In de overige zalen ziet men de pracht der decoratie op haar toppunt gebracht. En toch is overal die huiselijkheid, die gezelligheid in de vertrekken bewaard gebleven, welke wij in de veel kleinere interieurs onzer hedendaagsche bouwmeesters maar al te dikwijls missen.

Neumann heeft vooral de stucadoors aan het werk gezet. Wie dat tegenwoordig zou doen, kan wel zeker zijn, dat hij van alle kanten gehekeld zou worden. En inderdaad, onze pleisteraars, die slechts vlak werk weten te maken en dit met gegoten ornement van twijfelachtigen smaak beplakken, staan niet ten onrechte in een slechten reuk. Doch hoe geheel anders waren de „stuccatori" der 18e eeuw, die ook in ons vaderland zulke kostelijke proeven van hun kunstvaardigheid hebben achtergelaten! Het is een lust, te Würzburg te zien, hoe meesterlijk alle gipsversiering uit de hand geboetseerd kan worden.

Een ander Italiaan heeft de reusachtige fresco's uitgevoerd. Giovanni Battista Tiepolo was door Neumann met dit werk belast. Deze Venetiaan is de laatste groote schilder geweest, die Italië opleverde. In het Palazzo Labia van zijn vaderland had hij schitterende proeven van zijn talent gegeven, en daardoor was de aandacht der bisschoppen van Würzburg op hem gevestigd.

Het gewelf der trapzaal van het paleis heeft een oppervlak van bijna zes honderd vierkante meters. Dat Tiepolo zich aan zulk een reusachtig werk durfde wagen, dat hij het in betrekkelijk korten tijd volvoerde, getuigt wel voor zijn groote bekwaamheid. De frescotechniek bracht met zich, dat iederen dag een bepaald gedeelte geheel gereed gemaakt moest worden. Het was niet mogelijk, in de voltooide deelen later correctie aan te brengen. Daarenboven kregen de kleuren pas hun juiste waarde, als zij droog waren, en moest de schilder dus van te voren al zijn effecten berekenen, zonder ze dadelijk te kunnen zien.

De voorstelling is een apotheose. Bovenaan, tusschen wolken zweeft een jongeling, die door talrijke ingelijks zwevende figuren omgeven wordt. Heidendom en Christendom zijn op eigenaardige wijze dooreengemengd. Boven de kroonlijst, die het gewelf draagt, zijn de vier werelddeelen door talrijke figuren, die schijnbaar op die lijsten zitten of staan, verzinnelijkt. In de zaal, welke de admiraal Tromp op zijn landgoed te 's Graveland had laten inrichten, was tachtig jaar vroeger, op kleinere schaal, dezelfde gedachte verwezenlijkt.

Tiepolo had als Venetiaan in zijn vaderstad de typen der verschillende werelddeelen goed kunnen bestudeeren. Zoo schilderde hij dan kameelen, karavanen, krokodillen, Indianen, Egyptenaren, palmen, piramiden, kortom alles, wat tot kenschetsing der vreemde landen noodig was, met voor zijn tijd zeldzame juistheid.

Voor Europa koos de schilder, wat wel natuurlijk is, Würzburg zelf. Daar zit de stedemaagd met de teekenen der geestelijke waardigheid, met muzikanten, als toespeling op de kerkmuziek, met het slot in aanbouw achter zich. De schilderkunst is ook ver-

tegenwoordigd; boven haar dragen twee genieën het portret van den bisschop naar den hemel. Op den voorgrond heeft Tiepolo zich zelf geschilderd, in een wijden mantel gehuld; naast hem zit Neumann, in zijn uniform gekleed, op een stuk geschut.

Toen dit fresco gereed was, werd het zeer bewonderd. In de 19e eeuw begon men het echter leelijk te vinden, omdat het niet meer met de inzichten op kunstgebied overeenkwam. Men zag niet, hoezeer dit werk, geheel passende in de lijst van zijn tijd, verheven was boven al de proefnemingen, met de meest verschillende stijlen in onze dagen gedaan. Gelukkig komen thans velen tot het besef, dat alleen werken, die uit den geest eener periode ontstaan zijn, kunstwaarde hebben. Zoo is dan ook de waardeering voor Tiepolo en zijn werk weer aan het toenemen.

In de „keizerszaal" van het paleis heeft de Italiaansche schilder twee groote panelen gevuld. Zijn werk gaat haast onmerkbaar in de plastische ornamenten der gipsbeetseerders over. Aan de eene zijde is het huwelijk van keizer Frederik Barbarossa met Beatrix van Bourgondië, door den bisschop van Würzburg voltrokken, verbeeld. Aan de andere zijde ziet men, hoe Barbarossa den bisschop als hertog erkent.

Deze reusachtige panelen zijn wederom meesterstukken van compositie. Tiepolo doet geen moeite, den beschouwer van zijn werk naar de twaalfde eeuw te verplaatsen. Hij meent genoeg gedaan te hebben, door de personen in het costuum der 17e eeuw te hullen, en zoo te doen zien, dat de gebeurtenissen in vroeger tijd hebben plaats gehad. De composities zijn echter uitmuntend. De kerk is een streng gebouw in Renaissance-stijl. Links is de bisschop in vol ornaat voor het altaar geplaatst, in zegenende houding. Een groep van geestelijken is daar van een zeer gelukkig effect. Midden in knielt het jonge paar, en achter hen vult de hofhouding de linkerhelft der schilderij.

Het andere paneel verplaatst den beschouwer in de open lucht. Op den achtergrond is een klassieke architectuur aangebracht, die een ietwat zonderlinge vermenging van den Dorischen met den Jonischen stijl doet zien.

Beide wandschilderingen zijn niet alleen prachtig gecomponeerd, maar ook uitmuntend van teekening en kleur. In het bijzonder aan de verdeeling van licht en bruin is groote zorg besteed. Ook verdient het opmerking, hoe goed de schilder er in geslaagd is, zijn werk verband te doen houden met de decoratieve omgeving.

De achttiende eeuw, ook ten onzent, in navolging van het buitenland, zoo in minachting, wordt langzamerhand gerehabiliteerd. Het mag inderdaad onbegrijpelijk heeten, hoe men blind kan blijven voor de schoonheid van het werk eener periode, die kunstenaars telde als Neumann en Tiepolo.

RECLAME-KUNST.

In de zaal van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst waren dezer dagen tentoongesteld de inzendingen op een prijsvraag voor een aanplakbiljet, uitgeschreven door het dagblad „De Courant".

Bij het bezichtigen der honderd-tachtig antwoorden drongen zich de volgende overwegingen aan ons op.

Hengelaars plegen met bontgekleurde voorwerpen de argelooze visschen te verschalken; de hedendaagsche nijveren pogen door bontgekleurde biljetten de argelooze menschen te vangen. Maar tot dusverre hadden de dagbladen het nog niet noodig geoordeeld, door middel van reclame-biljetten de aandacht te trekken. Zij gaan nu echter met hun tijd mede; reeds kan men, naast de reclames van de Delftsche spiritusfabriek platen zien, waarop een courantenjongen is afgebeeld met een zeker blad in de hand. Weldra zal ook „De Courant" haar reclame hebben.

Of de plaat, die door de jury, bestaande uit de heeren H. P. Berlage Nz., architect, G. H. Breitner en H. W. Jansen, kunstschilders, met den eersten prijs bedacht is, aan het beoogde doel, in het oog te vallen, zal beantwoorden, wagen wij te betwijfelen. De teekening is gemaakt naar het in de laatste jaren meer en meer in gebruik gekomen recept. Een as werd getrokken, op gelijke afstanden daarvan werden links en rechts een paar van die bijzonder lange en magere jonkvrouwen geplaatst, die Toorop in de mode heeft gebracht, en het profiel dezer slanke schoonen zóó gekozen, dat de ruimte, die zij insluiten, uit de verte gezien, iets van een schild zou krijgen. Toen werd in die ruimte met de letters van Lauweriks en De Bazel het opschrift geplaatst, en wat overbleef, zorgvuldig aangezwart. Wat „nondescript" figuren boven- en onderaan, en het biljet was gereed.

Wanneer „De Courant" iets dergelijks had willen hebben, dan had zij zich de moeite en kosten der prijsvraag kunnen besparen, door b. v. den heer Berlage een opdracht te geven.

Ook Toorop had in aanmerking kunnen komen, die eigenlijk de vader van het genre is.

Ware de jury nu consequent geweest, dan hadden ook de met de andere prijzen bedachte ontwerpen een soortgelijk vlak-symmetrisch karakter moeten vertoonen. Doch wij zagen een geheel ander resultaat.

Toen de beide schilders den bouwmeester zijn zin hadden gegeven bij het toekennen van den eersten prijs, vonden zij dat het wèl was, en zij bedachten met den tweeden een teekening ,die een heer, 's nachts om twee uur in zijn bed lezend, voorstelt. Van symmetrie noch vlak-ornament is hier iets te bemerken; de man is blijkbaar met zijn omgeving naar de natuur gedaan en de eenige concessie aan den heerschenden smaak bestaat in het weglaten van alle tusschentinten. De andere bekroonde teekeningen zijn nog realistischer.

Zoo wordt het den beschouwer, die zoo gaarne de leidende gedachte, welke bij de beoordeeling heeft voorgezeten, zou hebben waargenomen, die zoo gaarne de beginselen, waarnaar soortgelijk werk moet worden gemaakt, zou hebben leeren kennen, zonderling te moede. En de kolossale hoeveelheid niet-bekroonde ontwerpen maakt hem niet wijzer. Alle opvattingen, die de buitenlanders in hun aanplakbiljetten hebben gehad, vindt hij ook hier, soms meer, soms minder verwaterd, terug. Veel nieuws is er niet; men kan in de meeste gevallen, als men een goed geheugen heeft, de voorbeelden, die gevolgd zijn, met den vinger aanwijzen.

De nabootsing verraadt dikwijls een vaardige hand; de kunst van teekenen is in de laatste jaren hier te lande blijkbaar zeer vooruitgegaan. De oorspronkelijkheid is echter nog ver te zoeken; daarenboven heeft ook de vaardigheid in het teekenen geen gelijken tred gehouden met die in de Nederlandsche taal. Het was bepaald ergerlijk zulke dwaze spelfouten in zoovele hoogst eenvoudige opschriften te zien maken. Leerplicht is dringend noodig.

Wie reclame wil maken, moet zien, de aandacht te trekken. Als vele menschen de tentoonstelling bezocht mochten hebben, dan heeft „De Courant" haar doel zeker bereikt. Want men vindt er, in den waren zin des woords, de allemansgading.

Het bekroonde ontwerp is zeker als reclame-middel minder geschikt. Verzekerings-maatschappijen en palmpitten-olie-fabrieken hebben zulke motieven al zoo dikwijls laten toepassen, dat voor het publiek de aardigheid er af is, en men er zich niet meer over verbaast.

De administratie der „Courant", die getoond heeft, door gratis verzekering tegen ongelukken en andere benijdenswaardige voorrechten, den smaak harer lezers goed te kennen, zal onder de honderd-tachtig ontwerpen er zeker een of meer weten uit te kiezen, die genoegzaam in het oog vallen, om tot vergrooting van den kring der inteekenaren te kunnen bijdragen.

BOUWVERORDENINGEN.

Wat in ons laatste nummer omtrent een geval van toepassing der Politie-verordening te Amsterdam werd medegedeeld, was wederom een sprekend voorbeeld van de eigenaardige wijze, waarop sommige gemeentebesturen hun taak meenen te moeten opvatten.

Is het maken van eene goede bouwverordening reeds een uiterst moeilijke zaak, haar met gezond verstand toe te passen schijnt nog veel lastiger. Meer nog dan elders misschien doodt hier de letter en maakt de geest levend. Zoo is bijvoorbeeld eene bepaling, dat er slechts drie vierden van het erf bebouwd mag worden, een zeer goede zaak, wanneer zij ten doel heeft te zorgen, dat in de nieuw aangelegde wijken, in het belang der gezondheid, de huizen niet te dicht opeen geplaatst worden. Maar men vervalt in het belachlijke, wanneer men nu ook eischt, dat b. v. op geheel vrij liggende erven één vierde der diepte onbebouwd zal blijven.

Met de bijzondere gevallen dient nauwlettend rekening gehouden te worden, en daarom behooren de ambtenaren van het bouwtoezicht veel vrijheid van beweging te houden, zullen allerlei bijzondere belangen niet ernstig geschaad worden zonder dat de openbare veiligheid en gezondheid ook maar de minste baat ondervinden.

Het is reeds erg genoeg, wanneer, om het algemeen belang, het bijzonder belang *moet* achterstaan, dan dat men, waar dit algemeene belang niet aanwezig is, alleen ter wille der letterknechterij, de bewoners eener gemeente nodeloos in hunne rechten zou mogen verkorten.

Wij blijven bij onze meening, dat er van Rijkswege vaste regelen moeten worden gesteld, waaraan de gemeenten bij het maken harer bouwreglementen verplicht zijn, zich te houden.

GASTRAM DEN HAAG—LOOSDUINEN.

In den vorigen jaargang werden door ons meermalen de gastrams besproken. De heer W. Meischke Smith deelt thans in „De Ingenieur" den uitslag mede van den gastramdienst tusschen Den Haag en Loosduinen:

Den 1sten October werd op de lijn van de Westlandsche stoomtrammaatschappij een gastramdienst geopend tusschen Den Haag en Loosduinen met een gastram no. 1, terwijl een tweede gastram no. 2 als reservewagen aanwezig was.

Gedurende de maand October werden afgelegd door wagen no. 1 1875 wagen-kilometers. Van den reservewagen no. 2 werd geen gebruik gemaakt.

Vervoerd werden 3300 betalende passagiers, behalve abonnementskaarten. Het aantal abonnés betwelk van de gastram gebruik maakte wordt niet genoteerd, doch is dit een niet onbelangrijk cijfer.

De schitterende verlichting van de gastram met gasgloeilicht valt zeer in den smaak van het publiek, vooral daar het hen nu mogelijk is, des avonds de couranten enz. te lezen.

Per dag legt de gastram 62½ kilometer af en gedurende de 1875 in de maand October afgelegde kilometers heeft er nog nimmer gedurende den rit iets gehaperd.

Den 20sten Oct. bemerkte men, toen men des ochtends den wagen uit de loods haalde, dat een van de kussenblokken gebroken was. Daar wagen no. 2 juist geverfd werd, besloot men deze niet in te laten vallen, doch no. 1 te herstellen en ofschoon men geen reservestukken had, was de wagen no. 1 na enkele uren weder in dienst.

Het breken van het kussenblok is misschien het gevolg van de hevige schokken, die de wagen kreeg bij de tot driemaal herhaalde pogingen om de gastram te doen derailleeren, doch het kan ook een zwakte in het gietmetaal geweest zijn.

Den 24sten vond men des ochtends, bij het aanzetten in de loods, dat de ééne machine niet werkte. Na onderzoek bleek, dat de electrische ontsteker contact in den cylinder had. Dit werd spoedig verholpen — ook in dit geval werd van den reservewagen geen gebruik gemaakt.

De gastram is steeds op de minuut aangekomen. Gedurende stilstand van den wagen is het schudden nauwelijks merkbaar en volstrekt niet hinderlijk, terwijl er van lucht in de wagens hoegenaamd geen sprake is.

Het groote aantal dames, die van de gastram gebruik maken, pleit ten sterkste voor dit vervoermiddel.

Den 1sten Oct. des ochtends stond de gasmeter van de compressiepomp op 1526 M3. en des avonds van den 31sten Oct. op 2847 M3., zoodat 1321 M3. gas verbruikt is.

Voor proefritten met wagen no. 2 naar Kijkduin heeft men gebruikt 4 vullingen van den wagen op 10 atm., per vulling 12 M3., zijnde totaal 48 M3.

De 2 gloeilichten in den wagen hebben gebrand 146 uren. Per brander per uur is dit 110 liter, zoodat voor de verlichting gebruikt is 32.12 M3.

Men heeft dus totaal gasverbruik		1321	M3.
Gas verbruikt door wagen no. 2 naar Kijkduin	48 M3.		
Gasverlichting in wagen	32,12 M3.		
		80,12	M3.
Gasverbruik van wagen no. 1		1240,88	M3.

Daar de wagen 1875 K.M. afgelegd heeft, geeft dit een gasverbruik van plm. 0.662 M3. per wagen-kilometer.

Vergeleken met het gasverbruik van de grootere wagens te Blackpool (52 passagiers) die 0.529 M3. per wagen-K.M. gebruiken, is dit te hoog, doch komen er bij deze proef op de Westlandsche bijzondere omstandigheden bij, waar wij nog geen rekening mede gehouden hebben.

Halfweg moet de gastram met de stoomtram kruisen en het is gebleken, dat iedere rit de gastram korter of langer moest wachten.

Ook werd besloten, wijl het personeel nog met gasmotoren onbekend was, om de machine op de eindplaatsen maar te laten doorloopen.

In de maand November zal echter de gastram eenige minuten later vertrekken, ten einde het wachten op de kruising te bekorten en zullen de motoren op het einde van den rit steeds in stilstand gezet worden.

De geklonken gasketel van het vulstation, hier te lande gemaakt, lekt door de nagels van het mangat. Nauwkeurig genoteerde dagelijksche opnemingen toonen aan een verlies van 10 pond in 24 uur, dit is voor 31 dagen 73.47 M3.

Het blijkt dat het maken van gasketels voor hoogen druk zeer lastig is. Zelfs de ketels in Engeland bij Pope & Co. gemaakt, zijn niet vertrouwbaar en slechts op de Pintsch-ketels kan men volkomen rekenen. De wagen die van Pintsch-ketels voorzien is heeft dan ook niet het geringste gasverlies. Neemt men deze lekkage in rekening, dan krijgt men per wagen-K.M. een gasverbruik van 0,602 M3.

Wagen no. 1 heeft drie ketels onder den wagen met eenen respectievelijken inhoud van 0,555 M3., 0,324 M3. en 0,321 M3. en zes kleine keteltjes naast den waterbak met een inhoud van 0,180 M3. per stuk en 1,080 M3. te zamen. Totale inhoud van de gasketels van den wagen is dus 2,280 M3. (Met één vulling van 10 atm. legt de wagen 45 K.M. af.)

Nu gebruikt men op den rit van Den Haag naar Loosduinen precies 15 lbs. druk (1 atm.), dus 2.280 M3. De lijn is lang 5,2 K.M., geeft dus een verbruik van 0,439 M3. per wagen-K.M.

Er is echter nog een factor, dien men niet uit het oog mag verliezen, en dat is de condensatie van de zwaardere koolhydraten, welke onder drukking in den gasketel plaats vindt. Deze gecondenseerde gassen gaan dus wel door den meter, doch komen niet in den wagen.

Wij stellen ons echter voor van tijd tot tijd de koolhydraten af te tappen en deze te verkoopen aan gasfabrieken.

Het waterverbruik van den wagen is uiterst gering geweest, 5,500 liter van 1—14 Oct. Na dezen datum was het waterverbruik nihil.

In de zomermaanden zou het waterverbruik grooter geweest zijn. Het waterverbruik zal echter steeds een zeer onbelangrijke factor zijn, vooral in Holland, waar men geen imperials gebruikt en waar men dus op het dak ruimte heeft om voldoende water mede te voeren.

Het gebruik van smeermiddelen voor den wagen gedurende maand October is al volgt:

Consistent vent 5 kilo à ƒ 0.45 per kilo.....	ƒ 2,25
Hard zwart vet v. raderen 10 kilo £ 3-1-9 per 3½ cwghts	„ 2,10
Gasmotor-olie 8 liter à ƒ 0.25 per liter	„ 2.—
Zwarte assen-olie 10 liter à ƒ 0.10 per liter ...	„ 1.—
Petroleum 4 liter à ƒ 0.06 per liter.....	„ 0.24
	ƒ 7.59

Aan smeermiddelen heeft dus de tram per wagen-kilometer slechts 0,4 cent gekost, ofschoon wij de smeermiddelen bij kleine hoeveelheden koopende, eenigszins duurder moesten betalen.

Gedurende de maand November verwachten wij eene vermindering zoowel wat gasverbruik als smeermiddelen betreft.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Buitengewone vergadering van 12 November 1898.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen, werd, als zijnde niets anders aan de orde, direct overgegaan tot het behandelen der voorstellen voor de aanstaande algemeene ledenvergadering, welke voorstellen den leden gedrukt waren toegezonden. Na langdurige discussiën werd in hoofdzaak met de voorstellen van het hoofdbestuur medegegaan, terwijl in voorstellen van andere afdeelingen wijzigingen werden voorgesteld. Aan de orde was vervolgens de verkiezing van afgevaardigden voor de algemeene ledenvergadering, waarvoor de heeren E. Bachman, F. A. G. Henning, H. Boekholt, H. Kockx, A. Wijnands en A. Loran werden gekozen, terwijl de heeren W. Grijm en G. K. Adema als plaatsvervangend afgevaardigde werden benoemd. In een vragenbus bevond zich een vraag welke op het convocatiebiljet der eerstvolgende vergadering zou gedrukt worden. Na rondvraag werd de vergadering gesloten.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 16 November 1898.

In deze vergadering hield de heer L. A. Sanders een voordracht over de inrichting en het gebruik van door hem ontworpen grafische tabellen ter bepaling van de draagkracht van I-ijzers, houten balken en cement-ijzeren platen bij verschillende wijzen van belasting en oplegging.

In zijn inleiding gaf spreker een duidelijke uiteenzetting van statische momenten, evenwichts-vergelijkingen, draagkracht enz.

Vele dagelijks voorkomende berekeningen waren de oorzaak dat spreker op het idee kwam draagkracht van I-ijzers grafisch voor te stellen. In deze grafische tabellen geven de horizontale lijnen de draagkrachten aan, de verticale de afstanden der opleggingen; hierop zijn door parabolische lijnen aangegeven de verschillende I ijzers volgens het Duitsche normaal-profiel. Voor elke spanning kan men de bij een bepaald profiel behoorende toe te laten belasting direct aflezen; door het aanbrengen van schalen geschiedt dit evenzoo voor 8 verschillende wijzen van oplegging en belasting.

Na de behandeling van de tabellen voor I-ijzers, beschreef spreker die voor houten balken en voor cement-ijzeren platen. Deze waren in denzelfden geest ingericht als de vorige.

De tabellen voor I-ijzers en houten balken worden in den handel gebracht, die voor cement-ijzeren platen niet, omdat ze speciaal voor een fabriek van Monier-werken zijn vervaardigd.

Voor andere inlichtingen over deze cement-ijzerwerken verwees spreker naar zijn oulangs in „de Ingenieur" gehouden verhandeling over dit onderwerp.

Een aandachtig gehoor volgde sprekers leerrijke voordracht en gaf ten slotte met applaus zijn ingenomenheid te kennen.

De Voorzitter, de heer Haver, bedankte daarop den spreker.

Hiervan werden de proefdrukken der tabellen, uitgevoerd door de firma I. J. de Bussy, bezichtigd; de uitvoering werd zeer geroemd.

Tijdens de vergadering werden 8 nieuwe leden voorgesteld.

Een 70-tal personen woonden de voordracht bij.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Gedeputeerde Staten hebben voorgesteld den behoeve der herstelling van het noordelijke gedeelte der St.-Janskerk te Gouda voor een tijdvak van tien jaren een jaarlijksche bijdrage van ƒ 1000 toe te kennen.

De commissie uit de Staten, die dit voorstel onderzocht, was eenstemmig van gevoelen, dat er voor toekenning van dien geldelijken steun uit de prov. kas, ten behoeve dezer dringend gevorderde herstelling, alleszins termen aanwezig zijn. Het gelde hier toch het behoud van een zonig monument van vaderlandsche kunst in dit gewest, terwijl het h. i. ongetwijfeld ook op den weg der provincie ligt kunst en kunstzin te bevorderen en te ondersteunen.

Het voorstel werd Dinsdag jl. in de vergadering der Provinciale Staten aangenomen.

DELFT. Op eene vergadering der afdeeling Delft van de Maatschappij tot bev. d. Bouwk. is eenigen tijd geleden besloten, alle aardige oude gevelstijes en ook fragmenten van beeldhouwwerk, ijzeren ankers enz., die van vroege eeuwen overgebleven zijn, door eene commissie zoo nauwkeurig mogelijk te doen opteekenen, om daarna te trachten, belangstelling daarvoor te wekken en alles in het werk te stellen om dat eigenaardig oude voor ondergang te behoeden.

De commissie, bestaande uit de heeren Le Comte, Couvée, Gips, Tonnaer en Lelimaa, door het bestuur tot dit doel aangewezen, is daarop aan het werk gegaan en thans bezig, al de lange grachten en straten verzamelde gegevens uit te werken en in een rapport neer te leggen.

Blijkens officieuse mededeeling bestaat het plan om, behalve aan het archief der stad, ook aan de eigenaren mededeeling te zenden van hetgeen hun pand eigenaardigs bevat, en hoopt de commissie, dat het kennismaken met haren arbeid voor bouwheeren en bouwmeesters tevens aanleiding moge zijn om bij het ontwerpen van nieuwe gevels of palen het karakter, dat Delft in zijne bouwwerken bezit, op een of andere wijze na te volgen en voort te zetten naar eigen conceptie, liever dan allerlei modeprotocrsels, uit den vreemde geïmporteerd, hier toe te passen.

PERSONALIA.

— Op zijn verzoek is bij de Staatsspoorwegen op Java eervol uit zijne betrekking ontslagen de tijdelijke opzigner 3e kl. Sies.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat, is de civiel-ingenieur A. L. de Gelder te 's-Gravenhage benoemd tot tijdelijk adjunct ingenieur bij den bouw eener brug over de Oude Maas te Spijkenisse.

— Gedeputeerde Staten van Groningen benoemden Vrijdag jl. tot opzichter van den provincialen waterstaat in algemeenen dienst den heer L. H. S. Breukel, opzichter van het waterschap „De Regge", te Almelo.

— De Gemeenteraad te Utrecht benoemde Donderdag jl., met 24 van de 28 stemmen, tot gemeentelijk ingenieur, op een salaris van ƒ 3000, den heer J. N. van Ruyven, adjunct-directeur der gemeentewerken te Arnhem. De heer Schaap verkreeg 4 stemmen.

— B. en W. van Zwolle hebben benoemd tot assistent-leeraren aan de burger-avondschool: in het lijnteekenen H. J. Londeriak, opzichter van gemeentewerken; in het handteekenen J. Botterweg, schilder; in het vakhandteekenen en in het boetseeren J. A. C. Kijsen, stukadoor; in het lijnteekenen voor smeden J. H. Meijer, onderwijzer aan de practische ambachtsschool; in het lijnteekenen voor bankwerkers B. J. van Leeuwaarden, werkmeester aan de werkplaats der Staatsspoorwegen; in het lijnteekenen voor meubelmakers L. Gerritsen, meester meubelmaker, en in het vakhandteekenen voor timmerlieden en smeden B. J. van Efferen, onderwijzer aan de practische ambachtsschool.

— De Gemeenteraad te Schiedam benoemde in zijn zitting van Vrijdag jl. tot directeur der gasfabriek en drinkwaterleiding, den heer J. de Bats, te Haelingen, met 12 stemmen; op den heer J. Mak, te Schiedam, werden 2, en op de heeren Claassen en Van der Park ieder één stem uitgebracht. Vijf stemmen waren in blanco.

— De Gemeenteraad te Amersfoort benoemde tot assistent-leeraren in het rechtlijnig en handteekenen aan de burger-avondschool respectievelijk de heeren W. van Schaik en A. Veen, beiden aldaar.

— De adjunct-opzichter bij 's Rijks waterstaat M. te Nuyl is te Rasdorp overleden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— 1e Opzichter bij het waterschap De Regge Salaris naar bekwaamheid. Adres vóór 7 December aan den voorzitter van het waterschap te Almelo. (*Zie adv. in no. 47*).

— Gemeente-architect te Mounikendam. Adres op zegel vóór 22 November, aan den Gemeenteraad.

— Machineteekenaar voor de constructie van electrische apparaten. Adres no. 2984, Advertentie-kantoor J. H. de Bussy, Amsterdam.

— Bouwkundig teekenaar, P. G., goed kunnende teekenaar en detailleeren. Aanvankelijk salaris ƒ 60 per maand. Adres no. 12683, Bureau *Utrechtsch Dagblad*, te Utrecht.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen worden ten gerieve van heeren geabonneerden tweemaal per jaar zoo achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie behoudt zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— Een timmerman, 25 jaar, P. G., practisch en theoretisch ontwikkeld, zoekt een hem passende betrekking. Adres no. 52 Bureau dezes. (2)

— Bekwaam bouwkundig opzichter-teekenaar zoekt, wegens afloop der werkzaamheden, weder plaatsing. Bij onder-scheidene, architecten werkzaam geweest zijnde, staan hem de beste getuigschriften ten dienste. Adres no. 53, Bureau dezes. (2)

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-OLDEN-HELSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken. beeft.	32	j. sal.	ƒ 100	p. m. of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	25	„	„ - 75	„ „
3. Uitv. of B. Opzichter	20	„	„ - 90	„ „
4. B. Opzichter	40	„	„ - 100	„ „
5. Opz. Teekenaar	30	„	verl. sal. ƒ 80	p. m.
6. Opz.-Teekenarr	24	„	„ - 65 à 70	„ „
7. Machinist monteur	48	„	„ - 800 à 900.	

ADVERTENTIEN.

OPZICHTER.

Bij het *Waterschap „de Regge"* **WORDT GEVRAAGD** zoo spoedig mogelijk een ***te Opzichter,*** theoretisch en practisch goed op de hoogte van **Waterbouwkunde** en van **Landmeten** en **Waterpassen.**

De aanstelling kan tijdelijk geschieden.

Salaris naar bekwaamheid.

Schriftelijke verzoeken met getuigschriften in te zenden uiterlijk 7 December 1898 aan den Voorzitter van het Waterschap.

Daar met hen, die in aanmerking komen, nader zal worden onderhandeld, behoeft aanmelding *in persoon niet* te geschieden dan na daartoe te zijn uitgenoodigd.

Het bestuur van het Waterschap „de Regge":
De Voorzitter,
KINGMA.
De Secretaris,
H. B. AALDERINK.

ALMELO, 16 November 1898.

J. VAN DER MOST,
Steenhouwer en Metselaar,
SCHIEDAM.
Molensteenen, Slijpsteenen.
Ruw en bewerkt
MARMER.
SCHOORSTEENMANTELS

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

ROLLUIKEN van *hout* en van *staal*, in verschillende *constructiën.* Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

SPECIALITEIT
IN
Hartgoss Roosterstaven „Eureka."
Op verschillende tentoonstellingen met Zilver bekroond als hoogste onderscheiding. Leverancier der K. N. Marine, verschillende Stoombootmaatschappijen en fabrieken, waarvan getuigschriften voorhanden. Deze roosters trekken niet krom, zijn bestand tegen een hitte van 2000° C. en geven groote besparing in brandstof.
Monster ijzer en Prijscourant op aanvraag gratis.
R. IIDE.
Spuistraat 102, AMSTERDAM.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabriceert: **GELIJKTE DUIMSTOKKEN,**
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDE.
Globe, Works en Stores.
Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz.
HANDEL in **Wand- en Muurtegels,** Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

Patenten
worden verschaft en verkocht door
H. & W. Patsky
Patentbureau
BERLIJN SW., Lützowstr. 35.
opgericht 1862.
Reeds over de **30 000** Patenten aangevraagd.
Verkoopcommissien van patenten afgedeeld tot een bedrag van ca. 2½ **mill. M.**
Inlichtingen & prosp. gratis.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer ens **Stalen Balken** in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede **CHRISTIANIA STER Hoefnagels.**

GEORGS-MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL: Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet met toebehoren. **Wielen**. Stalen banden en assen uit Siemens Martinstaal.

Tramwegmateriel, Systeem Haarmann.

Bevelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van ongoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., 28 Schuytstraat 102, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.

Valkenburg bij Leiden.

SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.

Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 72.
Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

„ANTI-STONE". Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.

Groote Kolenbesparing.

VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

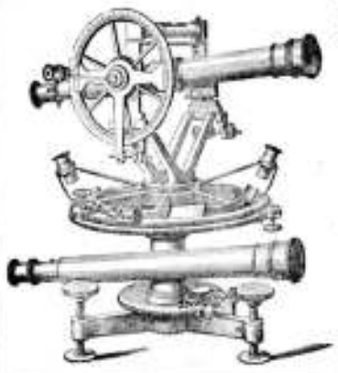

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET-** EN ANDERE **INSTRUMENTEN,** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN.

STOOMFABRIEKEN van alle soorten **DAKPANNEN** en **VLOERBAKKEN, MACHINAAL** geperste **MOZAIEK-** en effen **CEMENTTEGELS, CEMENT-** en **KUNSTZANDSTEEN, REGEN-, WEL-** en **BEERPUTTEN** van **CEMENTBETON** en CEMENT IJZER (systeem MONIER), **Rioolen, Rietplanken enz. enz.**

HANDEL IN BOUWMATERIALEN.

A. OOSTHOEK & ZOON, Alfen a/d Rijn.

Sterk concurreerende prijzen direct op aanvrag. (2)

Groote voorraad. Monsters op aanvrage.

Stoomtimmerfabriek

„ZWEDEN"

D. LAUTENBACH & C°., UTRECHT.

Architraven, Gebeeldhouwde Consoles, Timmerlijsten, Raamlijsten, Deurlijsten, Muurlijsten, enz. enz.

KOZIJNEN, geheel afgewerkt of pasklaar. Hoeken gesneden, kloken, randen, Vlakdeuren met kleine verdeeling, enz. enz.

ARCHITRAVEN en LIJSTEN in voorraad; PROFILLEN gratis verkrijgbaar.

Amsterdamsche Jalousiën-fabriek

Speciaal Adres voor:

ROLLUIKEN, ZONSCHERMEN, TOCHTSCHERMEN, SERREDEUR-KING, Glas, Jalousiën enz.

Enig adres voor **Houten Parquettapijten.**

SPECIALE FABRIEK VAN:

Geschilderde Winkelgordijnen.

J. F. KRöNER & Zonen, HOFLEVERANCIERS, **Spuistraat 246, 248, 250,** AMSTERDAM.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG Nº. 48. ZATERDAG, 26 November 1898.

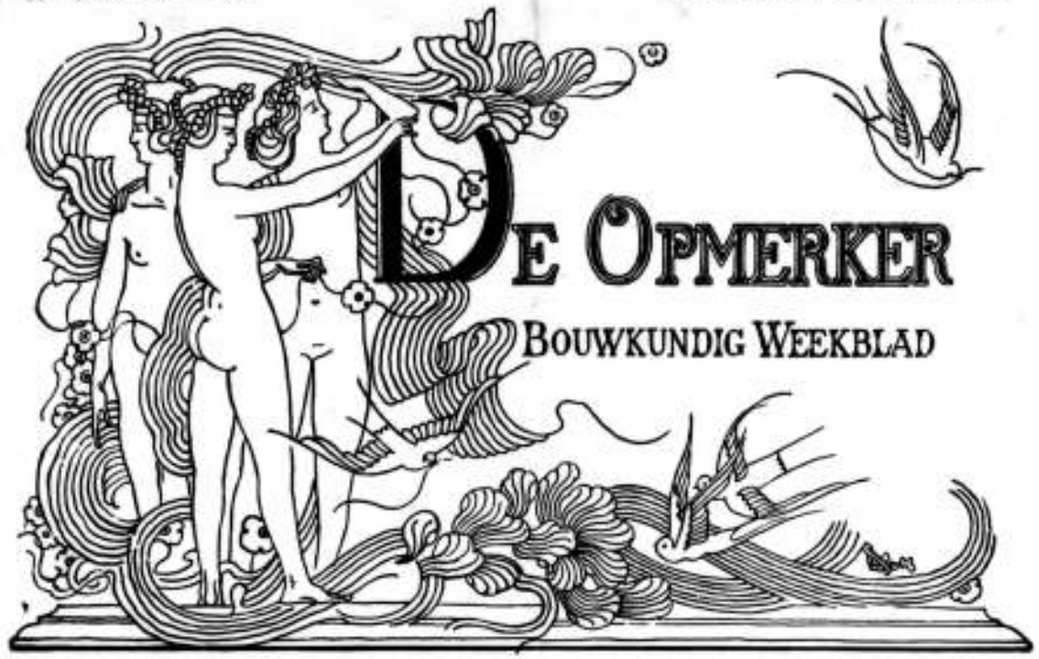

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 28e Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling **met plaat** *f* 0.25, **zonder plaat** *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BIJ DE PLAAT.

De plaat geeft een afbeelding van de Bennokerk te München. De kerk, eerst het vorig jaar voltooid, is in Romaanschen stijl van donkergrijze zandsteen opgetrokken.

ARME KUNSTENAARS.

Toen wij jong waren zong men, op een wijs uit de „Norma" van Bellini, een lied van „Joost den Wandelaar, die arme sukkelaar". Het was, trots de roerende melodie, een tamelijk klachtig relaas van de manier, hoe gezegde Joost met zijn neus tegen een kandelaar terecht kwam, waarop zich een brandende kaars bevond.

Dit lied kwam ons in de herinnering bij het lezen van de jammerklachten, aangeheven over de sukkelaars, die arme kunstenaars zijn. Heeft de professor, die zich den tolk maakte dier stumperts, ook zijn neus niet gebrand, toen hij zoo onomwonden er den nadruk op meende te moeten leggen, dat de kunst de koe dient te zijn?

Zoolang de kunst beoefend is geworden, hebben er arme kunstenaars bestaan, en daaronder waren er van de besten. Reeds Lucas Moser, die in 1431 een altaarstuk voor de kerk te Tiefenbronn maakte, schilderde daaronder een verzuchting, dat hij van zijn penseel niet kon leven. Rembrandt stierf op de Rozengracht, Ruisdael in het Armenhuis, Millet kon ter nauwernood leven en Wagner moest te Parijs om aan den kost te komen, aria's uit Italiaansche opera's voor cornet-à-pistons arrangeeren.

Dit alles kan den professor niet onbekend zijn; maar hij zal denken, dat men aan roem, die laat, die pas na den dood komt, weinig heeft. En dat dient hem toegegeven; zelfs zangers kunnen van hun lauwerkransen geen ander gebruik maken, dan af en toe een blaadje ervan in een saus laten doen.

Edoch, er komt hulp voor de „arme kunstenaars". Zooals het meer gaat wordt die ondersteuning niet in klinkende munt, doch in den vorm van goeden raad gegeven.

De goede raadgever is de heer Jos. Th. J. Cuypers, die verleden Woensdag in een vereeniging van jonge architecten het woord voerde. Hij begon met een treffende schildering van den hoogen nood. Van de hulp der bekende liefdadige menschenvrienden verwachtte hij niets. Hij achtte het even onmogelijk den schilderlust van de jonge kunstenaars te beteugelen als den kooplust van het publiek aan te wakkeren. Het was treurig, maar het was zoo..... voor deze jonge schilders was er geen couvert op de tafel, waaraan de maaltijd des levens plaats vindt, gelegd.

En nu de berg niet naar Mohammed wilde komen, diende Mohammed naar den berg te gaan. Met andere woorden, nu het publiek voor de verf op doek en paneel geen oog had, meende hij, dat de arme kunstenaars verstandig zouden doen, hunne kleuren op voorwerpen van dagelijksch nut aan te brengen.

Het kan niet ontkend worden, dat hier een onafzienbaar arbeidsveld voor de stumperts werd geopend. Zullen zij zich daar echter in willen begeven? Zullen zij, die tot dusverre „fijnschilders" waren, de verfschiel willen aantrekken? Wij twijfelen vooralsnog.

En waarschijnlijk met het oog op de arme „bouwkunstenaars" voegde de spreker hier nog iets bij. Hij wees erop, hoe goed het zou zijn, dat ieder architect ook kon timmeren. Had hij dan eens weinig te doen, dan kon hij naar de arbeidsbeurs gaan, om als timmermansknecht geplaatst te worden. Keerde de kans, welnu, het schootsvel kon weer weggeworpen, het gereedschap in de kist gesloten, en het bureau weer ge-

opend worden. Het gehoor zal echter de goede bedoelingen waardeerend, wel met deze metamorphosen wachten, totdat de spreker het voorbeeld geeft. In dezen tijd van altruisme kan men zich echter over niets meer verwonderen.

Dat, in dezen gedachtengang, de spreker zich geen voorstander van de academische opleiding voor architecten toonde, begrijpt men van zelf.

De aanwezigen moeten dan ook min of meer verbaasd zijn geweest, toen de spreker met de volgende motie besloot:

„De Vergadering overtuigd, dat het bouwkundig onderwijs aan onze Academie van Beeldende Kunsten in het belang moet worden geacht van alle zusterkunsten, draagt op aan het bestuur van het Genootschap „A. et A." een voorstel aanhangig te maken, omtrent stappen door het Genootschap te doen bij de Regeering tot bevordering der stichting eener bouwkundige afdeeling aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten."

Slechts één der hoorders gaf aan zijn verbazing lucht, en onthield zijn stem aan de motie. De anderen stemden als één man voor, overtuigd, dat nu weldra de nood der arme kunstenaars een einde zal nemen.

Als er maar eerst een „bouwkundige afdeeling" aan de Rijksacademie is, dan *moet* er werk en brood zijn voor allen, dan behoeft geen schilder meer verver te worden, dan kan ieder bouwmeester het timmeren aan de timmerlieden overlaten.

Gek, dat niemand dat ooit bedacht heeft! Het moet den professor der Rijksacademie, die zich tot tolk der arme schilders maakte, en die zich onder het gehoor bevond, als het ei van Columbus zijn voorgekomen.

HOLLAND IN LAST.

De onthullingen van den Minister van Koloniën over het beleid bij de voorbereiding en de uitvoering van de werken in de Solo-vallei hebben ons vreedzame Nederland in rep en roer gebracht.

Alle dagbladen bevatten beschouwingen over het geval. Daarbij zijn groote woorden als „de lichtende baan van den Indischen Waterstaat", „een millioenen verslindende zinkput", „twistende technici" en soortgelijken, schering en inslag.

Wij zullen niet, zonder kennis van zaken, aangaande dit vraagstuk een oordeel vellen. Later, als meer volledige bijzonderheden openbaar gemaakt zullen zijn, bestaat daar misschien meer aanleiding toe.

Slechts enkele opmerkingen meenen wij reeds thans te mogen maken. In den pennestrijd worden, en dit zal niemand verbazen, zonderlinge wapenen gebruikt. Het zonderlingste is wel „de eer van den Indischen Waterstaat", die door sommigen gebruikt wordt als een knods, waarmede zij hunne tegenstanders meenen te verpletteren. Wij dachten aan de „eer van het Fransche leger", waarmede in den laatsten tijd te Parijs zoo werd geschermd.

Er zijn bij den Indischen Waterstaat, als overal, natuurlijk bekwame en minder bekwame, eerlijke en minder eerlijke mannen. Maar gebeurt er wat, dat niet in den haak is, dan mag dit geenszins als een smet op een corps, uit zoo velerlei elementen bestaande, worden aangemerkt.

Hier te lande gelooft men nog altijd aan de legende, dat de Nederlandsche ingenieurs de eersten van Europa zijn, dat de Waterstaat in het bijzonder te vergeefs, waar het ook zij, naar zijn evenknie, laat staan naar zijn meerdere, zoekt. Ook op den Indischen Waterstaat hebben de gelooviger in die legende thans blijkbaar het oog.

Nu een Indisch Waterstaatswerk vele millioenen meer dreigt te gaan kosten, dan waarop gerekend was, worden tal van Nederlandsche Waterstaatswerken opgesomd, waarbij dit ook het geval was, zonder dat er een haan naar gekraaid heeft. En dan wordt betoogd, dat, wanneer een corps zóó eenig en onovertroffen als de Nederlandsche Waterstaat, dit wel mocht doen, er geen reden bestaat waarom de Indische Waterstaat dit illustre voorbeeld niet ook eens zou navolgen.

Het is streelend voor den nationalen trots, wanneer op congressen, waaraan een deel der technische wereld met groote volharding deelneemt, de buitenlanders onze ingenieurs in heildronken roemen. De eerzame burger denkt dan met stille voldoening hoe zijn land, ontwoekerd aan de baren, door de zorgen van den Waterstaat zoo wel wordt bewaard. Leest hij dan later van de millioenen voor tal van werken aangevraagd, en door de Kamers, soms na wat debat, toegestaan, dan wrijft hij zich in de handen, verheugd dat het geld zoo goed besteed wordt.

Evenwel, hij zou minder gerust zijn, als hij wist, hoe bitter weinig contrôle er op die uitgaven wordt uitgeoefend. Wel moet alles, tot op een cent, kloppen bij de Rekenkamer, en dit gebeurt ook, daar anders dit lichaam de verevening zou weigeren. Doch dit even ijverig als zorgvuldig lichaam heeft geen kennis van technische zaken, en is dus niet in staat te beoordeelen, of wel steeds voor een minimum uitgaaf een maximum resultaat wordt verkregen.

Nu zal men zeggen, dat alle posten, die toegestaan worden, toch aan de critiek van Minister en Kamers onderworpen zijn geweest. Doch die critiek heeft bitter weinig te beduiden. Een Minister van Waterstaat, gesteld dat hij technicus is, dankt zijne benoeming in een Kabinet aan geheel andere eigenschappen, dan zijne mogelijke technische bekwaamheden. En de technische Kamerleden, die critiek willen uitoefenen, vinden bij hunne niet-deskundige mede-leden natuurlijk geen bijzonder belangstellend gehoor. De aanneming of verwerping van een begrootingspost of wetsontwerp wordt al weder door geheel andere dan technische overwegingen beslist.

Mocht het, haast ondenkbaar, geval zich voordoen, dat de technische of quasi-technische Kamerleden het een Minister van Waterstaat bijzonder lastig maakten, dan zou die bewindsman eenvoudig heengaan, om de gebakken peren aan zijn opvolger over te laten.

In deze omstandigheden kan het zeker niemand verwonderen, indien de technische hoofdambtenaren des Rijks zich in een groote mate van vrijheid verheugen. Wij zijn er van overtuigd, dat er zich onder hen mannen bevinden, die er steeds ernstig naar streven, voor het minste geld den lande het meeste te geven. Doch, en dit is niet anders mogelijk, er zijn ook anderen, die een opvatting hebben, welke van de vorige ten eenenmale verschilt.

Wanneer bij groote werken hier te lande de ramingen overschreden werden, dan werden er altijd tal van „onvoorziene" oorzaken aangegeven, waarvan die overschrijdingen het gevolg waren. Soms spartelden de Kamers wat tegen, maar ten slotte schikten zij zich in het onvermijdelijke en stelden de geiden tot dekking der tekorten beschikbaar. Ja zelfs als er ernstige fouten gemaakt waren, werden die met den mantel der liefde bedekt. Het was altijd zaak ruim te ramen, dan wist men zeker, uit te zullen komen. Want als de raming maar ruim genoeg was, mocht het een klein kunstje heeten, haar niet te overschrijden.

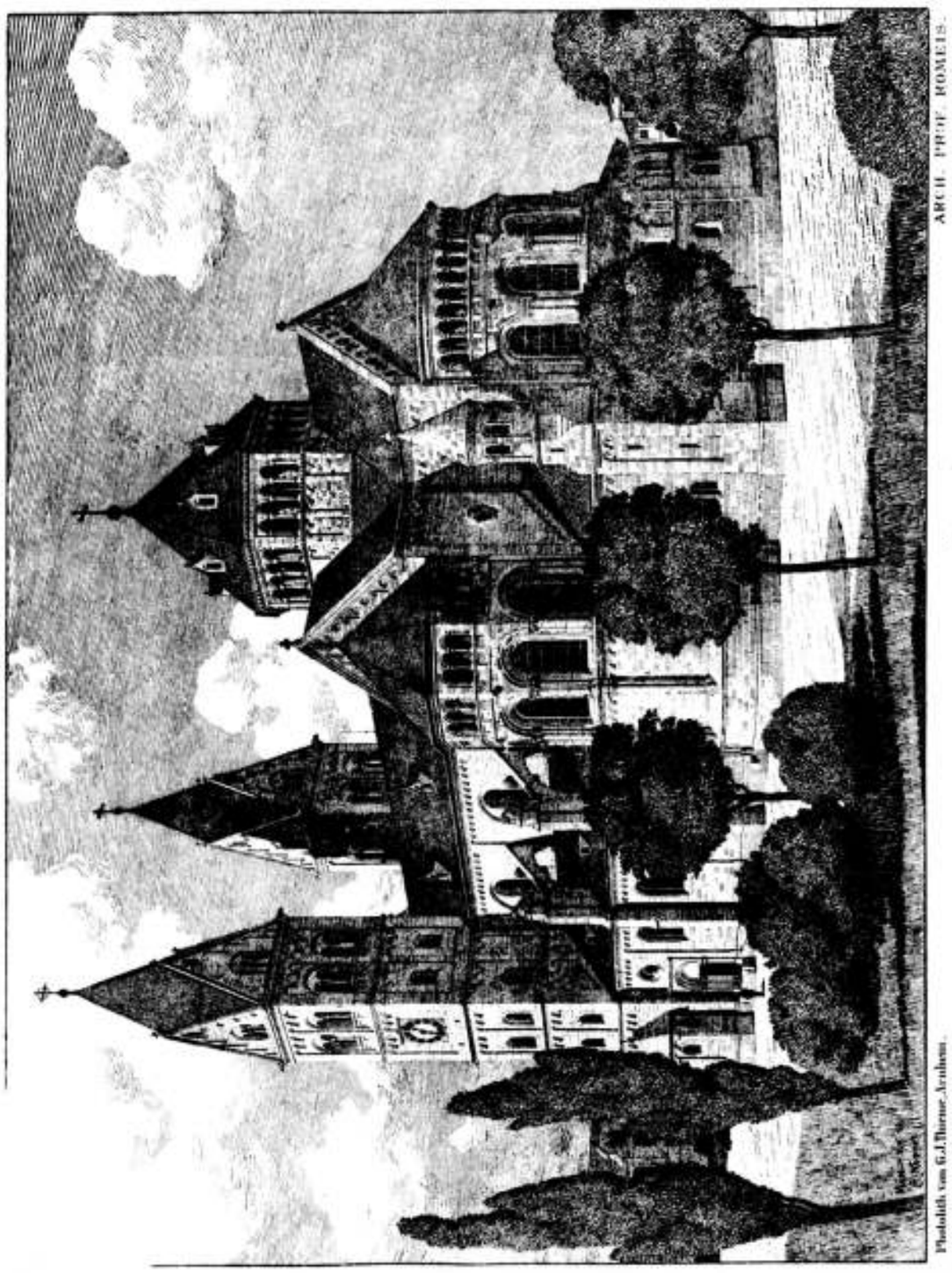

DE BENNO-KERK TE MÜNCHEN

ARCH. PROF. ROMEIS.

Photolith. van G.J. Thieme, Arnhem.

Het is de fout geweest in de Solo-vallei-zaak, dat men niet ruim genoeg heeft geraamd; was er b. v. een bedrag van 30 in plaats van 18 millioen in 1893 voor het „trotsche werk" opgegeven, dan zou er thans geen spektakel zijn. Toch had ook dan het nut even problematiek kunnen blijken als het thans geacht wordt en had de wijze van uitvoering niet meer economisch behoeven te wezen.

Er wordt tegenwoordig meer en meer gewezen op de gebrekkige opleiding, die onze technici hier te lande verkrijgen. Zelfs van de zijde van hen, die vroeger Delft door dik en dun verdedigden, wordt op verbeteringen aangedrongen. Die gebrekkige opleiding is oorzaak, dat onze ingenieurs bij voorkeur een Staatsbetrekking zoeken, waar allerlei, wat door particulieren niet zou worden toegelaten, van minder bezwaar is. Een ingenieur of architect, die voor particulieren werkt, mag geen fouten van beteekenis maken, mag geen te hooge ramingen indienen, mag zijn ramingen niet overschrijden, op straffe van zijn practijk te verliezen. In de ambtenaarswereld daarentegen moet er al heel wat gebeuren, eer schadelijke gevolgen door de „betrokkenen" worden ondervonden. Het papier is zoo geduldig!

Men bedenke dit alles bij de beoordeeling van het geval met de Solo-vallei. Ook hier zullen ten slotte de ontbrekende millioenen wel gevoteerd worden, om een „plan van beperkte strekking" uitgevoerd te krijgen.

Het kwaad zit dieper, en er zal nog wel een menschenleeftijd voorbij moeten gaan, eer het uitgeroeid zal zijn. Misschien komt het zelfs nooit zoo ver.

KLOKKEN EN KLOKKENSPELEN.

De heer A. J. M. Brouwer Ancher, wiens zeer belangrijk boek over het Gildewezen wij eenige jaren geleden bespraken, heeft nu in de beide laatste stukken van het tijdschrift „Oud-Holland" bijzonderheden medegedeeld over „de Amsterdamsche Lui- en Speelklokken en hare gieters". Die mededeelingen zijn een zeer welkome bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandsche gietkunst. Want ofschoon de schrijver zich alleen tot de hoofdstad des rijks heeft bepaald, vindt hij toch in verscheidene gedeelten zijner studie gelegenheid, ook over meesters van andere plaatsen te spreken.

Het is er den heer Brouwer Ancher niet om te doen geweest, een volledige inventaris der nog te Amsterdam aanwezige oude klokken te maken. Hij heeft slechts die vermeld, welke voor hem te bereiken waren en dan nog hoofdzakelijk zich bepaald tot het werk der meesters, die vóór 1700 leefden. Het is te verwachten, dat, als de „Noord-Hollandsche Oudheden' tot Amsterdam zullen gevorderd zijn, de volledige inventaris gegeven zal worden. Daarom is het te begrijpen, dat de schrijver alleen zich heeft bezig gehouden met wat hem het belangrijkst toescheen. De uitgebreide archivalische mededeelingen geven aan zijn opstel hooge waarde.

Na eenige opmerkingen over de klokken der Hemony's, behandelt de heer Brouwer Ancher de klokken der Oude Kerk. Het blijkt, dat de toren van dit gebouw reeds betrekkelijk vroeg van een carillon voorzien is geworden, dat in 1561 bij Jan Jasperz. Moor, klokgieter te 's Hertogenbosch, besteld werd. Door deze mededeeling wordt de gissing, die ik op bladz. 400 van den vorigen jaargang maakte, dat Jan Moor een zoon van Jaspar of Jasper Moor moet geweest zijn, tot zekerheid. Moor zou maken een uurklok en dertien klokken voor het „voorslag". Hij leverde de klokken in 1563, doch zij werden niet in den toren geplaatst, omdat die van een nieuwe spits voorzien zou worden, welke pas in 1566 gereed kwam. Daarom werd besloten, de klokken in den toren van het toenmalig stadhuis te hangen. Die stadhuistoren was reeds in het begin der 17e eeuw zóó bouwvallig dat zijn spits, waarin het „voorslag" een plaats gevonden had, moest worden afgebroken. Waar zijn toen de klokken van Moor gebleven? Wellicht wil de heer Brouwer Ancher daaromtrent in de archieven nog wel eens nasporingen doen.

Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat die klokken toen verspreid geraakten. Een er van meen ik in het carillon van den toren der St. Laurenskerk te Weesp teruggevonden te hebben. Zij zegt dat „Mattheus Apostel" haar naam is en dat Jan Moor haar maakte in het jaar 1562. Het voorslag bestond, zooals wij zagen, uit dertien klokken, waarvan eene den naam „Salvator" gedragen zal hebben, terwijl de anderen ieder naar een Apostel genoemd zullen geweest zijn.

De heer Rogge zegt in zijn ten vorigen jare verschenen studie over de Gebroeders Hemony, dat Pierre in 1676 aan Weesp een carillon van 29 klokken verkocht, dat hij bij voorbaat gereed had gemaakt. Ik vond in den toren inderdaad een carillon van 29 klokken, doch de grootste daarvan was in 1506 door Geert van Wou gemaakt, terwijl een tweede de genoemde klok van Moor is. Een der klokken was modern en een andere in 1711 door Claes Noorden en Jan Albartus de Grave te Amsterdam gegoten. De klokken van Petrus Hemony dragen het jaartal 1671, en zijn vermoedelijk voor den Waagtoren te Alkmaar gemaakt, maar daar niet geplaatst, zooals in het werk van Bruinvis te lezen is. Misschien is een in den toren te Weesp aanwezige luiklok, die in 1674 door Petrus gegoten werd, oorspronkelijk voor het carillon bestemd geweest.

De mogelijkheid bestaat, dat de klok van Moor met andere klokken in den toren te Weesp heeft gehangen, eer het carillon van Hemony werd aangeschaft, en om de een of andere reden behouden is, toen de overigen van het vroeger voorslag verkocht werden.

Keeren wij nu naar den toren der Oude Kerk te Amsterdam terug. Hij kreeg in 1566 een carillon van 13 klokken, die door Jacob Waghenens en Adriaen Steylert te Mechelen vervaardigd werden. Tot dusverre heb ik nog nergens een klok van dezen Jacob kunnen vinden. Wel van andere leden dezer gietersfamilie, als Pieter (1519), Joris (1519) en Medardus (1525). Ik vermoed, dat ook deze 13 klokken naar Christus en de Apostelen genoemd zullen zijn geweest. Want ook de klokken in den toren der voormalige kleine kerk te Edam, die in 1561 door Pieter van den Ghein te Leuven gemaakt werden, zijn zoo gedoopt.

Het carillon van de Mechelsche gieters bleef tot 1617 in den toren der Oude Kerk hangen. Toen werd het naar den pas voltooiden toren der Zuiderkerk overgebracht. Het aantal der klokken was toen van 13 tot 18 toegenomen, doch het schijnt niet bekend, wie die 5 klokken gemaakt heeft. Of zou men hier aan een schrijffout moeten denken?

Dit is moeilijk aan te nemen. Daarom waag ik de volgende onderstelling. De spits van den toren van het Raadhuis werd in 1617 wegens bouwvalligheid gesloopt, zoodat het „voorslag" van Moor toen beschikbaar kwam. Vijf der dertien klokken zullen naar den toren der Zuiderkerk gebracht zijn, en dat wel reeds in April, toen, zooals de heer Brouwer Ancher vond, Otto Roeloffzoon de noodige reparatiën moest verrichten „opdat het werk weer slaan en beyeren zou

gelyck 't voorgaende geslagen en gebeyert heeft". Maar dit slaan en beyeren kan niet op den Zuidertoren zijn geschied, omdat die toen pas gereed was gekomen. De dertien klokken door Waghenens en Steylert gemaakt, werden „in Junius van de Oude Kerkstoorn gedaen" en „op de Suyderkerckstoorn gebracht".

Er waren dus van de 13 stadhuistorenklokken nog 8 over, ongerekend de marsklok, tusschen 1561—1563 door Moor gegoten en de halfuursklok, die reeds in 1554 door Mr. Jan Tollnys „Clockgieter wonende tot Utrecht" geleverd was. Ik acht het waarschijnlijk, dat deze beiden tot den brand van 1652 in den toren gebleven zijn, en toen smolten.

Van de klokken nu, die ten getale van 8 nog overig waren, zijn er den 24 April 1621 zeven naar Utrecht verzonden, om vergoten te worden. Want „uyt den toorен" kan natuurlijk geen andere beteekenis hebben dan uit den toren van de stad, dus van het stadhuis.

Eén klok van Moor moet dan overgebleven zijn, en ik geloof, die in den toren te Weesp teruggevonden te hebben.

Als men deze onderstelling aanneemt, dan laat het zich verklaren, waarom in de stukken nergens van de namen der fabrikanten gesproken wordt. Want zoowel de dertien klokken van Waghenens en Steylert als die van Moor, waren reeds sinds 1563 en 1566 stedelijk eigendom.

De mededeeling omtrent Tollnys, dat hij in 1554 te Utrecht woonde, is van zeer veel gewicht. Zij bewijst dat Tollnys niet, zooals ik vroeger vermoedde, te Kampen zijn werkplaats had.

In 1617, zegt de heer Brouwer Ancher, „hebben die E. Heeren Magistraten tot Uytrecht besteldt te gieten achttien nieuwe speelklocken", die omstreeks April 1618 verwacht werden. Dat die klokken werkelijk geleverd zijn, bewijst de lijst harer gewichten. Volgens de opgave van P. Henony blijkt uit die lijst, dat de gewichten nogal aanmerkelijk verschilden met die, welke vereischt zouden geweest zijn, als de klokken onderling zuiver hadden gestemd. Gerrit Koster, die toen Stads-klokken- en geschut-gieter was, had een uurklok aan het carillon toegevoegd.

Heeft het carillon niet voldaan? Men zou het gelooven, als men de mededeeling leest, dat den 13en Januari 1623 door Thesaurieren een som van *f* 24,723 betaald werd aan Hendrik Aelten of Aeltz van Meurs voor de leverantie van 28 klokken „omme tot een speelwerk te dienen" in de „oude kerxtoorn". Dat die klokken een gewicht hadden van 300,073 ℔ zal wel een vergissing zijn. Als men een prijs rekent van 16 stuivers per pond, dan komt men tot een gewicht van ruim 30,000 ℔, wat zeker voor een carillon reeds veel mocht heeten.

Maar het is haast niet aan te nemen, dat de stadstegeering, die te Utrecht in 1618 een carillon van 21 klokken besteld had, dat 23,739 ℔ woog, en die dit in de Oude Kerkstoren deed plaatsen, in April van 1621 zeven klokken van den Stadhuistoren te Utrecht zou hebben doen vergieten, als het carillon niet goed had voldaan. De zeven klokken wogen 3732 ℔; voegt men dit gewicht bij dat der 21 dan komt men op 27,471 ℔. En daar de heer Brouwer Ancher vermeldt dat in de 30,000 ℔ ook een paar klokken voor de pas voltooide Noorderkerk waren begrepen, die samen allicht 2500 ℔ konden wegen, zoo zou het gewicht, wat 13 Januari 1623 betaald werd, bereikt zijn.

Ik meen dus, dat de 28 klokken allen begrepen zijn in de betaling, toen aan Hendrik Aelten of Aeltz van Meurs gedaan.

Vermoedelijk heeft Hendrik zijn werkplaats te Utrecht gehad. Nog in 1637 werkte een Allart Meurs te Utrecht, zooals uit het opschrift eener klok der Spaarnwouderpoort te Haarlem blijkt. Nu veronderstel ik, dat Hendrik in 1617 te Utrecht werkte, toen Heeren Magistraten hem eerst 18 en daarna nog 2 klokken voor het carillon der Oude Kerk bestelden. In het najaar van 1618 was Gerard of Gerrit Coster, sinds 1606 stadsklokgieter, overleden; daarop werd door Burgemeesters den 12en April 1619 met „een Alten of Aeltszoon van Meurs een contract gesloten", waarbij deze als „stads-klokgieter" werd aangenomen. Het Groot Memoriaal noemt als zijn voornaam Jan; ook in de Begrafenisregisters wordt de gieter, die in December 1623 in de Nieuwe Kerk ter aarde werd besteld, doch die, daar dit gebouw geen klokken had, door de Oude Kerkstoren werd beluid, Jan Alten van Meurs genoemd. Jan en Hendrik zijn vermoedelijk broeders geweest. De eerste volgde Coster als stadsgieter te Amsterdam op, de tweede bleef te Utrecht, ofschoon hij voor Amsterdam bestellingen uitvoerde. Het kan evenwel ook zoo geweest zijn, dat, gelijk de heer Brouwer Ancher gist, „eerstgenoemde, door het contract met de Stad te teekenen, uit naam eener vennootschap zich persoonlijk borg stelde voor de nakoming der punten van overeenkomst en niet meer dan een klokkengieter in naam was, terwijl de tweede, het vak in werkelijkheid beoefenende, de bestellingen ten uitvoer bracht en ook de gelden daarvoor incasseerde."

Nu wij de gewichten der klokken, door Hendrik Meurs voor den Oudekerkstoren gegoten, weten, kan het ons niet verbazen, dat het carillon aan zuiverheid te wenschen overliet, en daarom in 1658 het besluit genomen werd, het door François Hemony te doen vergieten. De vergoten klokken, 34 in getal, werden door Claes Noorden en Jan Albertz de Grave in 1700 met drie vermeerderd. Omtrent deze klokjes deelt de heer Brouwer Ancher mede, dat zij berekend werden tegen 34 stuivers het ℔ en hij is van meening dat die prijs zeer hoog moet geacht worden, omdat men vroeger maar 13 à 16 stuivers betaalde. Maar hij ziet over het hoofd, dat bij kleine klokken het arbeidsloon niet in dezelfde reden staat tot het gewicht als bij groote het geval is.

Ook omtrent het uurwerk en de speelton met toebehooren, in den Oudekerkstoren aanwezig, vond de schrijver het een en ander. Ik geloof, dat hij de kosten, die hij geboekt zag, niet overal goed begrepen heeft. Zoo is het niet waarschijnlijk dat de belangrijke werken, in 1567 door Simon Claesz van Purmerend verricht, als „herstellingen" aan een ouder speelwerk moeten worden beschouwd. Pas in 1566 was het eerste carillon uit Mechelen gekomen; de vroegere toren bezat er geen. Simon Claesz zal dus in 1567 het eerste speelwerk gemaakt hebben. In 1581 werd dit door Pontiaen Engelsz van Mechelen van „een nyewe tonne ende cleynwerk van claviere" voorzien.

Dat Roelof Otszoon in 1612 het uurwerk „hernieuwte, vernieuwde en verbeterde" staat vast. Maar dat aan dit werk reeds in 1617 door Otto Roelofsz (een zoon van den vorigen?) „omdat het niet door deugdelijkheid uitmuntte" herstellingen moesten worden verricht, meen ik te mogen betwijfelen. Ik geloof veeleer, dat het „ontsluyten" betrekking heeft gehad op de voorgenomen overbrenging van het carillon naar den Zuiderkerkstoren, die kort daarop plaats had en wel in Juni.

Wouter Geurtsz werd den 3den Juli daaraanvolgende met het maken van een nieuw speelwerk en uurwerk belast, waarover hij vier jaren werkte. Dit speelwerk deed dienst tot 1658, toen Jurriaen Spraeckel een ander vervaardigde, dat nog thans in werking is.

Drie luiklokken zijn in den toren aanwezig, die een majeur-accoord doen hooren, *des*, *f* en *as*. Voorheen was ook een klok, die de octaaf van *des* gaf, en dus het accoord volmaakte, in den toren. Zij doet echter thans dienst als slagklok in den toren der brandweerkazerne op het Leidscheplein.

De grootste klok, van 1659, is ongetwijfeld van de Hemony's, ofschoon die hun naam er niet op vermeld hebben; de tweede is in 1689 door Claude Fremy, den opvolger van Pierre Hemony, gemaakt, de derde door Pieter Seest in 1771 gegoten.

Wat de heer Brouwer Ancher omtrent deze gieters bericht, is eene zeer welkome bijdrage tot hun levensgeschiedenis, waaromtrent ik reeds in den vorigen jaargang van dit blad het een en ander mededeelde.

(*Wordt vervolgd*).

KUNSTZANDSTEEN IN BELGIË.

In de „Chemiker Zeitung" van 12 November jl. komt onder bovenstaand opschrift het volgende voor:

De fabrikage van kunstzandsteen te Heele-Calevoet in België geschiedt onder vrijwel gelijke omstandigheden als die, welke tot de formatie van natuurlijke zandsteen aanleiding gegeven hebben, n. l. met heet water en onder hoogen druk.

Voor de vervaardiging wordt 80 percent zuiver grof zand met 20 percent hydraulische kalk, met groote zorgvuldigheid vermengd. Dit mengsel doet men in vormen, uit losse ijzeren platen bestaande, die op verschillende wijzen verbonden kunnen worden. De gevulde vorm wordt daarna in een gesloten ketel met heet water gebracht en daarin gedurende 72 uren onder een druk van 6 atm. bij 165 graden C. gelaten.

Nadat het blok uit den ketel genomen en de ijzeren platen verwijderd zijn, gelijkt het op natuurlijke zandsteen en is het geheel homogeen. Men kan het dan met een mes snijden; het verhardt echter spoedig, straalt het vocht uit en wordt vast.

De proeven omtrent de drukvastheid van het materiaal, op last der Belgische Regeering genomen, bewezen dat het eerst onder een druk van 400 K. G. per cM2. verbrijzeld werd. De vorst heeft er geen invloed op en het materiaal neemt slechts 6 à 7 pCt. water op.

De kosten der fabrikage zijn zeer gering. Groote blokken van onregelmatigen vorm kunnen gemakkelijk verkregen worden; de steen kan gezaagd en geverfd worden.

Met het oog op het plan om bij Apeldoorn en wellicht ook te Oldenzaal een dergelijke fabriek op te richten, kwam het ons niet ondienstig voor het bovenstaande mede te deelen.

WIJZIGING DER ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN.

Onder dit opschrift bevat *De Steenhouwer*, vakblad voor steenhouwers, het onderstaand artikel, dat wij van genoegzaam belang achten om er onze lezers niet onkundig van te laten:

Door den Minister van Waterstaat is bepaald dat de bepalingen der Algemeene Voorwaarden van zijn Departement ten aanzien van hardsteen als volgt zullen worden gewijzigd:

§ 345. Algemeene eigenschappen, achter „gekloofd" toe te voegen: „of gezaagd" en verder toe te voegen: „De steen moet afkomstig zijn uit eene door de directie goed te keuren groef." Bij elke levering is een bewijs van herkomst over te leggen.

Bij deze toevoeging willen wij even stil blijven staan, om de navolgende zinsnede een oogenblik in overweging te nemen. „De steen moet afkomstig zijn uit eene door de directie goed te keuren groef."

Welke directie in Holland is in staat eene of andere groeve af- of goed te keuren. Geen één, om de zeer eenvoudige reden, dat één en dezelfde groeve verschillende periodes doorloopt, naarmate zij op een of anderen bank aan het uitginnen is, en dientengevolge goed of minder goed (volgens de Hollandsche begrippen vooral) zal leveren.

Eene directie kan moeilijk afgaan op vorige leveringen. Is de levering goed geweest, dat wil zeggen: van goede steen, niets kan die directie verzekeren, een levering een jaar later dezelfde zal zijn en zoo ook omgekeerd. Carrièremeesters zijn geen steenfabrikanten, maar ontginnen de steen zooals de natuur die gevormd heeft en hoewel men zekere gegevens heeft, is moeder natuur toch zeer grillig. Men neme b. v. Seignies, waar in één richting verschillende groeven liggen, dus men zou hier kunnen zeggen dezelfde ligging. Op de één plaats vindt men steen vol met witte holle kristallen, op eene andere plaats vindt men niets om zoo te zeggen dan stukken steen van kleine afmeting en zeer verschillend van vorm, weer bij een andere carrière steen met witte ader doorschoten, wat verder: zoor mooie steen, gelijk van kleur en licht van tint, pal daarnaast: steen, donker van kleur op zwart af (zoor gezocht in Duitschland). Verder weder mooie steen.

Nemen wij nog een ander voorbeeld, b. v. te Ecaussines. Drie nieuwe carrières dicht bij elkander gelegen.

In de eerste groeve ziet men niets dan kleine blokken van dwarse afmeting en grillig van vorm, het geeft u een idée of alles hier door elkaar gesmeten is, en werkelijk, dit is ook het geval; de carrièremeesters noemen dit een bouleversement. Daarnaast twee carrières met een vast aangesloten massa, niet de minste scheur of opening is te bespeuren, ja zoo vast zit de steen dáár, dat men zich afvraagt: hoe krijgt men de steen er heel uit, zonder inwendige breuk te veroorzaken?

Maar al deze gegevens van heden kunnen veranderen. Waar heden de steenlaag doorsneden is van groote gleuven, kan over een jaar wellicht daaronder de mooiste steen gevonden worden, en wie zegt, dat, waar heden goede steen is, morgen wellicht men op een vertakking of verzakking valt en men niets meer vindt.

De oorzaken en alle gevallen op te noemen, zou ons voor 't oogenblik te ver voeren — en gelooven wij voor 't oogenblik genoegzaam te hebben aangetoond dat het voorschrijven van één directie van eene door haar goedgekeurde groeve, eerder aanleiding zal geven tot protectie en tot het opdrijven der prijzen.

Maar een heel ander geval is mogelijk.

Eene groeve heeft b. v. geen steenmonsters (en dezulke worden gevonden) of niet genoegzaam voor hare leveringen, zoo gaat zij ter markt bij haar buur. — Welke waarde heeft dan het bewijs van herkomst?

Hoe meer bepalingen, hoe meer aanleiding tot gekneel, en komt het in hun kraam te pas, zoo kan men verzekerd zijn, dat de groeven zelf het eerste zullen doen om zulke bepalingen te ontduiken.

Hoe dikwijls worden groote leveringen niet onder elkaar verdeeld? zoodanig dat men denkt van één en dezelfde groeve te ontvangen, terwijl leitelijk door drie groeven geleverd is.

Verder zien wij:

§ 346. Hardsteen te lezen als volgt:

„Onder hardsteen, (blauwe Belgische kalksteen) wordt verstaan: Petit Granit, Devonische kalksteen en Maassteen. Wanneer daaromtrent in het bestek geen andere bepalingen voorgeschreven zijn, moet *Petit Granit* geleverd worden". Uit deze laatste zinsnede zien wij dat er onderscheid gemaakt wordt tusschen het *Petit Granit*, steen van Seignies en Ecaussines en de andere kalksteenen, en terecht, zij onderscheiden zich te veel van elkaar om in één adem genoemd te kunnen worden. Wij willen niet in herhaling treden, de lezers van *De Steenhouwer* hebben vroeger in dat blad de beschrijving over de verschillende soorten kunnen lezen. Wij gaan echter verder en zien: „Is in het bestek de „levering van Maassteen of Devonische steen toegelaten, dan moet „zij ontleend zijn aan banken, die tegen de vorst bestand zijn."

Dit is wat men kan noemen een doekje voor het bloeden; welke directie zal iemand zenden om na te gaan, of de bestelde steenen van de aangewezen banken genomen worden, en, zoo zij iemand zenden zou, waar zoo'n lolleboos te vinden? Indien men dat artikel in het Fransch aan de carrièremeesters zond, zij zouden er misschien een pretje van maken.

Wanneer de minister hierover een carrièremeester raadplaegde, dan heeft hij hem appelen voor citroenen of misschien rogge voor tarwe verkocht.

Maar wat elke andere steensoort dan het *Petit Granit* aangaat, verwijzen wij een ieder naar de uitstekende resultaten:

De kerk *Saint Loup* te Namen.

De brug van Chênée, provincie Luik, (vervaardigd van de beste banken van de Maassteen, 2, 3 en 7 voet.)

De brug van de Longdoz te Luik.

En hoe gaat het de brug te Thuin, en zal het gaan met het nieuwe station van Antwerpen??

Men zegt, dat wanneer de Maassteen in goed jaargetij ontgonnen èn geplaatst wordt, niet vriesbarstig is.

Wij willen dit voor een oogenblik aannemen, maar dan zal in elk geval een ieder het met ons eens zijn, dat dit alles zeer moeielijk is na te gaan, alsmede op te volgen.

Wij zijn aan het einde gekomen, waar gezegd wordt, „bij lijstwerken of andere buiten het muurwerk uitstekende of geprofileerde deelen, welke niet dikker zijn dan 0.25 M., mogen geen zwarte aderen (veines noires) voorkomen".

Wij kunnen niet beter doen dan dezelfde vraag te stellen, die de heer Gust. Depla stelt in een brief aan *La Céramique des Travaux Publics et de la Bâtisse* en waarmede iedereen het volkomen eens zal zijn. Wij latenj hier de vertaling volgen.

Rotterdam, 7 Nov. 1898.

„*Mijnheer de Directeur!*

„De Minister van Waterstaat, na het advies van den ingenieur van zijn Departement te hebben ingewonnen, heeft een besluit genomen, dat ten zeerste de exploitanten van de Carrières van *Petit Granit* in België zal interesseeren.

„De Minister heeft bepaald, dat de bepalingen der A. V. van zijn Departement ten aanzien van hardsteen als volgt zullen worden gewijzigd", waarna de wijzigingen opgenoemd worden en schrijver zegt dan verder:

„Vreezende, dat dit gewichtig besluit ongemerkt zal voorbijgaan, geloof ik een nuttig werk te doen, door dit door uwe bemiddeling bekend te maken aan heeren carrièremeesters. Het is te hopen, dat dit punt op een hunner vergaderingen ter tafel zal worden gebracht, of zij hunne prijzen voor klaargemaakt werk in evenredigheid stellen met de eischen van onze architecten. De Hollandsche architecten, vooral de hardsteen gebruikende om de gevels te versieren, eischen dat deze decoratieve steen zoo mooi mogelijk zij, maar weigeren niet een matigen prijs te betalen. Het hangt dus alléén van de carrièremeesters af hunne prijzen, die veel te laag zijn, te verhoogen.

„Zooals men zegt, moet de Rijksbouwmeester, de heer D. E. Knuttel, een der ingenieurs deze verandering hebben ingegeven en zou verleden jaar een rondreis hebben gedaan, om de Belgische carrières te bezoeken, waar al te gedienstige carrièremeesters hem fraaie banken van 50 à 60 c.M. dikte zouden hebben getoond. Zijn deze banken zonder zwarte streepen rijk (nos siens) genoeg om den steen te kunnen leveren, benoodigd voor alle Hollandsche gebouwen? Ik vrees van niet, en ik denkt, dat de toekomst maar al te veel het tegendeel zal bewijzen.

(w. g.) Gust. Depla,
Representant d. Carrières
à Rotterdam."

Nogmaals, wij zijn het geheel eens met den heer Depla, dien wij niet genoeg kunnen feliciteeren met het goede idee, om den carrière-meester in het algemeen voor één en voor altijd te waarschuwen tegen de Hollandsche eischen die aan hardsteen gesteld worden. Wij stellen evenzoo aan een ieder de vraag, die wij in den brief van den heer Depla onderstreepten: „zijn deze banken etc. etc.

Moge dit schrijven alsmede het schrijven van den heer Depla ten gevolge hebben, dat de alg. voorwaarden òf dengdelijk veranderd worden, òf dat door alle steenhouwers en steenhandelaren besloten wordt, niet te leveren onder de directie, die zulke eischen stelt.

PRIJSVRAGEN

Ontwerp-Afscheidsdiploma.

In den door de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, namens de gemeente Rotterdam, uitgeschreven wedstrijd voor een ontwerp-afscheidsdiploma voor de openbare lagere scholen, is door de jury uitspraak gedaan.

Het volledig programma werd opgenomen in het nummer van 19 Februari jl., bladz. 61 van dezen jaargang, en 42 antwoorden zijn ingekomen; het bleek echter, dat aan de eischen in het programma gesteld, door geen der inzenders op zulk een wijze was voldaan, dat van het toekennen van den eersten prijs ad *f* 200 sprake was.

Aan het ontwerp „Hora Ruit", waarvan de ontwerper bleek te zijn de heer J. G. Veldhoer te Haarlem, werden echter voldoende artistieke eigenschappen toegekend, om het voor den tweeden prijs ad *f* 100 in aanmerking te laten komen.

De ingezonden ontwerpen zullen in een der lokalen der Academie van 28 tot en met 30 November van 's middags 1—3½ uur ter bezichtiging zijn voor leden en belangstellenden, terwijl tevens het rapport der jury aldaar ter lezing liggen zal.

De jury bestond uit de heeren: J. Hudig, Voorzitter; E. von Saher, E. W. F. Kerling, A. F. Gips en K. Sluyterman.

Vereeniging „De Friesche Bouwkring" te Leeuwarden.

Deze vereeniging schrijft de volgende prijsvragen uit:

Art. 1. 1e Prijsvraag, winkelpui.

Verondersteld wordt dat de onderpui bestemd zal zijn voor een boekwinkel. De gevelbreedte wordt gesteld op 7 M. en de verdiepingshoogte op 4.50 M. Voorts zijn er nog 2 verdiepingen van 3.80 en 3 M.; de lichtkozijnen van de eerstgenoemde staan 50 cM. boven den vloer; le balklaag met vloer en plafond 40 cM. Met de winkelbetimmering behoeft geen rekening gehouden te worden. De pui moet hoofdzakelijk van hardsteen gemaakt zijn, waarbij matig gebruik van bakstoen vrijgelaten wordt.

Gevraagd wordt een opstand met lengte en hoogte doorsneden op eene schaal van 5 cM. p.M., uitgevoerd in Oost-Indischen inkt.

Details op ware grootte, waarvoor de behandeling vrij gelaten wordt.

2e Prijsvraag, gesmeed-ijzeren lantaarnpaal.

De lantaarnpaal wordt gedacht te komen op een groot plein en geheel in gesmeed ijzer uitgevoerd, op een voet van hardsteen, met één groote midden- en 4 kleinere zijlantaarns.

Gevraagd: de opstandteekening op eene schaal van 1 à 5, uitgevoerd in Oost-Indischen inkt.

Details op ware grootte, behandeling vrij.

3e Prijsvraag, houten trap op keepboomen.

De trapruimte is groot 5 bij 5 M., de verdiepingshoogte 4.80 M., de ruimte onder de trap blijft open, de dikte van balklaag met plafond en zolder bedraagt 35 cM. De trap wordt gedacht bestemd te zijn voor een groot heerenhuis.

De hinderlenning aan te brengen op gedraaide houten balusters, die langs de wanden op nette gesmeede steunijzertjes en de hoofdbaluster behandeld in steekwerk.

Gevraagd: eene plattegrondteekening met opstand op eene schaal van 1 à 10 in Oost-Indischen inkt

Details van de voornaamste onderdeelen op ware grootte, behandeling vrij.

Art. 2. De inschrijvingen der teekeningen en van de toelichtingen moeten door eene andere hand, dan die des ontwerpers, plaats hebben

Art. 3. De inzending moet geschieden franco vóór of op den 15den Februari 1899 aan het adres van den heer H. Feddema Azn., architect, Eewal 53 te Leeuwarden.

De stukken moeten voorzien zijn van een merk of motto, dat eveneens op het couvert, waarin de naam van den vervaardiger gesloten is, moet zijn aangegeven, benevens een correspondentieadres.

Art. 4. De ingekomen antwoorden worden gesteld in handen van eene jury, bestaande uit de heeren: A. J. Vroesewijk, bouwkundige, W. de Jong, bouwkundige en J. A. Loran, technisch ambtenaar bij de Gemeentewerken, allen te Utrecht.

Art. 5. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der vervaardigers, die, evenals de overige mededingers, moeten gedoogen, dat vanwege de vereeniging de ingekomen antwoorden worden tentoongesteld en desnoods met het rapport der jury in druk gebracht. Bij de tentoonstelling zal tevens het rapport der jury ter inzage gelegd worden.

Na afloop hiervan moeten de ontwerpen aan bovengenoemd adres binnen 4 weken worden afgehaald

De mededinging wordt voor alle belangstellenden opengesteld.

De prijzen en premiën zijn in volgorde f 20 en f 10, f 15 en f 10 en f 10 en f 5, allen met diploma.

Volksbadhuis.

De afdeeling Zaandam van de Noord-Hollandsche Vereeniging „Het Witte Kruis" vraagt ontwerpen voor een volksbadhuis. In het volgend nummer hopen wij een en ander uit het programma mede te deelen. Blijkens achterstaande annonce zendt de heer J. Decker te Zaandam op aanvraag de bepalingen toe.

Vereeniging de Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Vergadering van 17 *November* 1898.

De Voorzitter opent de vrij talrijk bezochte vergadering met een woord van welkom aan de tegenwoordige nieuwe leden, doet daarna mededeeling van eenige ingekomen stukken en zet de gronden uiteen van eene voorgestelde reglementsverandering der vereeniging. Na lezing der notulen wordt het woord gegeven aan den heer K. L. Faber, die voor dezen avond als spreker optrad met het onderwerp: „Bouwtafereelen".

In onzen tijd van gisting op maatschappelijk gebied, zegt spreker, verwacht men alle heil van nieuwe maatregelen en begrippen.

Tot het voornemen om in deze vergadering een onderwerp te behandelen dat in gedachte naar de oudheid teruggevoert, dat een blik doet slaan op de werken van bouwkunst in de laatste 40 jaar, heeft hij dan ook niet dan met aarzeling besloten, en waar spreker dus geen nieuws komt vertellen bij al datgene wat in dag- en weekbladen van allerlei aard, richting en kleur ter kennisneming wordt aangeboden, zoo hoopt hij toch, gedachtig aan het spreekwoord: „leerzegen wekken, voorbeelden trekken", door 't geven van schetsen van die werken uit de oudheid, welke onze belangstelling behooren in verband met de kunstuiting van de laatste 25 jaar, daarop de aandacht te vestigen

Aan de hand van eenige teekeningen en plaatwerken uit de daarop betrekkelijke stijlperioden, geeft spreker het verschil aan der bouwwerken van voor ongeveer 40 jaar geleden, en welke in den laatsten tijd zijn gebouwd, wijst op den belangrijken vooruitgang in schoonheid en samenstelling, vormen en kleuren, en vergelijkt deze met de werken uit het Renaissance-tijdperk in ons land.

De eindelooze eenvormigheid der gevels, die ons bijna zieke uitbreiding der steden van voor 40 jaar te zien geeft, heeft in

vele gevallen plaats gemaakt voor eene verscheidenheid in uitdrukking die van een streven naar zelfstandigen arbeid getuigen

Na eenige voorbrengselen van kunstnijverheid te hebben besproken en waarbij op het kunstvolle van het Delftsch blauw werd gewezen, wat onwillekeurig de gedachte afdwingt, wijst spreker op de veelal onpractische belichting van de winkeletalage's te dezer stede.

Waar het toch hoofdzaak is om de uitstalling bij de belichting goed te doen uitkomen, trekken hier de blinkende gasornamenten met tal van aangebrachte lichten meer de aandacht dan de goederen.

Omtrent de oude bouwwerken wees spreker op de kunstuiting der zestiende en zeventiende eeuw zooals zij zich in het Noorden ontwikkelde, voorts op de decoratieve kunst, met verwijzing naar wandbeschilderingen in kerken etc., terwijl de beeldhouwkunst en de houtsnijkunst de Italiaansche kunst ter zijde gingen streven.

Verreweg de meeste van deze kunstvoortbrengselen zijn niet voor ons bewaard gebleven en de meeste der bekoorlijke trapgevels, voor den bouwtrant zoo eigenaardig, zijn aan de zucht om te „moderniseeren" ten offer gevallen.

Vele voorbeelden van versieling werden door spreker in 't licht gesteld, doch het is niet te ontkennen dat er in den loop der laatste jaren eene nieuwe belangstelling is gespeenbaard voor die oude gedenkteekenen der kunst, waarbij de spreker hulde brengt aan de personen en corporatiën te dezer stede, die beschermend voor de oude kunst zijn opgetreden; wij hebben veel belang bij een dergelijke bescherming, omdat wij geheel het verledene bestudeeren, maar enkel om er de voorbeelden uit te kiezen, die het best ons moderne leerstelsel kunnen bekrachtigen en waarbij het ware de grondslag moet zijn.

Na 't eindigen van de lezing deed de Voorzitter het voorstel om meer algemeen de aandacht op oude bouwwerken en voorwerpen van kunst te vestigen. die men veelvuldig op zijn weg in deze provincie ontmoet; men zou moeten beginnen zich in contact te stellen met vakgenooten, woonachtig op plaatsen waar die gebouwen of voorwerpen zijn, en met besturen van corporatiën. Kunstwerken, die bijzonder onze aandacht trekken, kunnen al reeds gephotografeerd worden en ter vermenigvuldiging aan redactiën van vakbladen worden afgestaan en verspreiding onder de leden.

Dit voorstel vond algemeen bijval, waartoe na een zeer geanimeerde discussie, waaraan verschillende leden deelnamen, werd besloten.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering onder dankzegging aan den spreker en aan de leden voor de trouwe opkomst.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Afdeeling 's-Gravenhage.

Vergadering van 18 *November* 1898.

Na de vaststelling der notulen en mededeeling van eenige ingekomen stukken betreffende de rioleering van 's-Gravenhage, werd besloten als prijsvraag uit te schrijven een ontwerp van een circus te Scheveningen. Voor prijzen wordt uitgeloofd een bedrag van *f* 150.

Daarna hield de heer J. J. van Nieukerken een lezing over het nieuwe ziekenhuis te Groningen, die met groote aandacht werd aangehoord en waarvoor genoemden heer door den Voorzitter werd dankgezegd.

Technische Vakvereeniging.

Afdeeling Utrecht.

Vergadering van 18 *November* 1898.

Na het openen dezer vergadering werden de notulen der vorige vergadering gelezen en goedgekeurd.

Na mededeeling der ingekomen stukken door den Secretaris werd overgegaan tot verkiezing van een afgevaardigde n. d. alg. ledenvergadering te houden in December a. a., waaruit bleek dat de heer E. A. Jansen als zoodanig werd gekozen, terwijl de heer J. Wesselman de meeste stemmen verwierf bij de verkiezing van een redactielid v. h. „Technisch Weekblad"; beide heeren namen de benoeming aan.

Vervolgens werd het woord gegeven aan den Penningmeester tot het uitbrengen van rapport aangaande de ontvangsten en uitgaven over 1898, terwijl voorts een ontwerp-begrooting over 1899 door hem der vergadering werd voorgelegd

Besloten werd, eene commissie te benoemen tot het nazien der rekening en verantwoording over '98 en werd de ontwerp-begrooting over '99 goedgekeurd.

Bij opening der vragenbus block, dat deze geen vragen bevatte, waarna de vergadering, na de gebruikelijke rondvraag, werd gesloten.

Arti et Industriæ te 's-Gravenhage.

Vergadering van Zaterdag 19 *November* 1898.

Dat de leden van Arti et Industriæ het nuttige aan het aangename weten te paren, kwam sterker dan ooit uit Zaterdagavond bij de opening van de nieuwe zalen van het Zuidhollandsch Koffiehuis, in den loop van den avond gedoopt als de „Arti-zalen". Zoowel de vergade zaal als de expositiezaal zijn juweeltjes van stijl. De zachte kleuren van wanden en plafonds, het gebrande glas, de teekenachtige schouw, alles is in schoone harmonie.

De heer J. Matters Jr. bezette de aanwezigen in zijn drieledige qualiteit van Voorzitter van „Arti et Industriæ", architect van de nieuwe zalen en Voorzitter der Maatschappij „Zuidhollandsch Koffiehuis", hartelijk welkom; daarna volgden eenige huishoudelijke werkzaamheden en hield de heer E. W. F. Kerling een korte voordracht over „Kunst", waarna ten slotte de expositie werd bezichtigd, waarbij door de exposanten welwillend de noodige inlichtingen werden verstrekt. Onder anderen waren ook aanwezig de photographieën en modellen van de „Witte Koets", door de firma M. L. Hermans & Co alhier vervaardigd, van H. M. de Koningin.

Bij de toelichting, door den heer Paesie, directeur der fabriek, gegeven, bleek, meer dan men zou vermoeden, welke moeilijkheden door den ontwerper en fabrikant van het fraaie en artistieke rijtuig moesten worden overwonnen. Een zeldzame verzameling aardewerk, uit de fabriek van Thooft en Labouchère, treffende overeenkomst hebbende met brons, trok mede zeer de aandacht.

Ook waren aanwezig fraaie bordeuwerken van de firma A. A. Kruijver en van den heer H. N. H. Fermin; gedreven zilverwerken van den heer Th. H. Saakes, geslepen glas van de firma L. J. de Wolf; fijn mandenwerk van de firma Van Vliet; fraaie teekeningen en photographieën van de firma Bauer en vele andere voorwerpen van kunst en kunstnijverheid.

Met de beziehtiging van de tentoongestelde voorwerpen was de rubriek „Nat" afgedoopen en ging men over tot de afdeeling „Vermaak" Muziek en zang, en een zeer geestige voordracht van den heer Den Hertog, — waarin de wordings- en ontwikkelingsgeschiedenis van „Arti et Industriæ" werd geschetst — vormden het programma, dat met een gezellig soupétje werd besloten.

(*Residentiebode*.)

Architectura et Amicitia te Amsterdam.

1080*ste vergadering van* 23 *November* 1898.

In deze vergadering trad als spreker op de heer Jos Th. J. Cuypers, voorzitter van het Genootschap, met het onderwerp „Arme jonge kunstenaars", en wel naar aanleiding van den brief van prof Dake in het weekblad *De Amsterdammer*. De spreker had hierbij voornamelijk de Nederlandsche arme jonge schilders op het oog.

Het was den heer Cuypers gebleken, dat niemand de misstanden ontkent. Hij gaat na, welke eigenlijk de toestand van onze tegenwoordige schilders is. Er blijkt overproductie te zijn van schilderijen, maar kan men bij kunst wel spreken van vraag en aanbod, zooals bij elk ander vak? Het geldt hier toch niet het kiezen van een of ander ambt, maar wel het gevolg geven aan een roeping, waarbij een mensch de wereld zijn intiemst zieleleven geeft.

Het schilderij, als losse vervoerbare schildering, dateert van vóór 400 jaar, toen de schoone kunsten een meer aristocratisch karakter gingen aannemen door de bescherming, die de Vorsten, vooral in Italië, haar verleenden. Velen hebben nu 't idee, dat een schilderij de hoogste kunstuiting is 't Is waar, dat een schilder, werkend in de intieme omgeving van een atelier, of in de natuur, misschien meer direct zijn ziel kan weergeven dan eenig ander kunstenaar.

De vorming van een kunstenaar hangt voornamelijk af van zijn opleiding. Er zijn wel genieën door de gunde Gods, die in zens een meesterwerk produceeren, maar gewoonlijk gaat toch een geleidelijke opleiding vooraf. Nu vindt spr., dat bij een opleiding voor schilder de zusterkunsten meer bestudeerd zouden moeten worden.

Voor schilderkunst moet men idee hebben van vorm en kleur. Voor vorm is noodig de studie van geometrie, dus 't bestudeeren van de samenstelling van gebouwen.

Maar in onze eeuw is het verband tusschen bouw- en schilderkunst al heel gering. Vroeger leerde de bouwmeester aan een academie ook de schilderkunst, zelfs de anatomie aan 't menschelijk lichaam. En de schilder bestudeerde de bouwkunst, want om muren te beschilderen moest hij de taal der lijnen toch begrijpen.

Voorbeelden vindt spr. in de Renaissance; er waren in dien tijd misschien wel wanverhoudingen, maar mannen als Michael Angelo en Raphaël, die soms zelfs decoratief is, hebben bewezen welke resultaten het samengaan der kunsten geeft Angelo was beeldhouwer, bouwer en schilder tegelijk.

Ook Holbein, die veel figuren teekende en ontwerpen voor lepels en vorken maakte, bewijst, dat er verband is tusschen hoogste kunst en ambacht.

Daarom wordt den jongen schilders die raad gegeven. Want de maatschappij vraagt kunstnijverheidsproducten, decoratieve kunst. En als ze zich daarop toeleggen, heeft hun roeping niet onder te gaan. Blijken ze dan geen talent te hebben, dan kunnen ze bij de lagere kunst (waar ook bouwkunst toe gerekend wordt) blijven en nuttige, practische dingen produceeren. Als een jongen bouwkundige worden wil en men laat hem eerst timmeren leeren, dan zal hij, indien hij geen talent blijkt te hebben, toch een goed timmerman kunnen zijn.

Spr. komt tot deze conclusie: de noodzakelijkheid dat allen, die aangewezen zijn om jonge lieden te leiden, die een artistieke loopbaan wenschen te volgen, er op te wijzen, dat èn de kennis

ën de beoefening van het handwerk moeten voorafgaan aan de beoefening van de kunst.

Het tweede punt, dat spr. behandelde, was de verzorgeling van de academische leerplaats. Aan de academie, vooral te Amsterdam, wordt elke kunst geheel afzonderlijk bestudeerd. Zij moest eigenlijk de Hoogeschool voor Kunst zijn, maar is het volstrekt niet.

Het gevolg is dat weinig ware kunstenaars zich met onze kunstindustrie bemoeien. Waarom gaan beginners niet op ateliers de praktijk leeren?

De steun die Prof. Dake voorstelt, jongen kunstenaars te geven, heeft wel spr.'s sympathie, maar is geen afdoende hulp. Daarom moet een meer radicaal middel gevonden worden. Spr. vindt de Polytechnische School evenals de Academie onvoldoende, schilderkunst en bouwkunst moesten vereenigd worden. Daarom stelt hij de motie voor:

„De vergadering, overtuigd dat het bouwkundig onderwijs aan de Academie van Beeldende Kunsten in het belang moet worden geacht van alle zusterkunsten, draagt het bestuur van „Architectura et Amicitia" op, een voorstel aanhangig te maken omtrent stappen, door het genootschap te doen bij de Regeering tot bevordering eener bouwkundige afdeeling aan de Academie van Beeldende Kunsten".

Deze motie werd met algemeene stemmen aangenomen en de vergadering, onder dankzegging aan den heer Cuypers, gesloten

INGEZONDEN.

Amsterdam, 30 November 1898.

Aan de Redactie van „de Opmerker".

Mijnheer de Redacteur, iemand, die niets te doen heeft en toch iets doen wil, besteedt zijn tijd wel eens tot het maken van opmerkingen, die de aandacht van anderen trekken. Steller dezes doorsnuffelde dezer dagen het bestek, waarnaar B. en W. van Amsterdam voornemens zijn op den 5den December e. k. het vergrooten van de openbare school op den hoek van de Reguliersgracht en de Weteringschans aan te besteden. Op bladzijde 22 van dat bestek komen de volgende bepalingen omtrent voegwerken voor:

„Alle buitenmuren als gezonden werk te metselen en als zoodanig te voegen.

„De voegen van de bestaande gevels, waar noodig, uit te hakken en opnieuw te voegen.

„De schoorsteenen en ventilatiekanalen, zoogenaamd platvol te voegen, met naar de rij afgesneden baarden.

„Onder het metselen der muren de specie uit de voegen te krabben, het werk schoon te bestelen en de voegen zooveel noodig optehakken". (Hoever gaat deze ophakkerij?)

„De voegspecie volgens opgaaf met Portlandcement te vermengen.

„Alvorens de voegen worden volgezet, moet de voegspecie met een puntig voegijzer worden ingekrauwd".

Het spatieeren is m. i. voldoende om commentaar overbodig te maken; in hetzelfde bestek wordt op bladz. 23 gesproken van het bezetten van de beglaasde binnendeuren met dubbel dik vensterglas.

A.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Groningen. In de jl. gehouden raadsvergadering werd door B. en W. een voorstel ter tafel gebracht, naar aanleiding van een verzoek van eenige belanghebbenden om ergens in den omtrek der stad, eenige straten aan te leggen en daaraan woningen te bouwen. Het voorstel luidt afwijzend omdat blijkens het ingestelde onderzoek en de twee daarbij door den directeur der gemeentewerken overgelegde teekeningen, eene eventueele voortzetting van stratenaanleg op dit deel der gemeente tot eene verhooging van het maaiveld tot ongeveer zes meter leiden zou. Bij de verdediging van dit voorstel door den voorzitter, bleek dat deze plannen waren opgemaakt, om zooveel mogelijk tegemoet te komen aan de wenschen der aanvragers en hen die later zog zouden willen aanvragen om meerdere straten aan te leggen, maar dat een ophooging in de mate als later noodig zou worden, door B. en W. niet werd gewild. Wel bestaan er andere wegen waarlangs de uitbreiding der stad op dit terrein zou kunnen verkregen worden, door bijv. een kanaal te graven of een stoomgemaal op te richten, maar daartoe zou de gemeente over een belangrijk deel van het terrein moeten beschikken en diende in elk geval eerst uitgemaakt te worden of door onteigening of op andere wijze de gemeente in het bezit daarvan zou kunnen geraken. Het meerendeel der raadsleden kon deze zienswijze niet deelen. Men betoogde dat vooraf plannen moesten vastgesteld worden van de wijze waarop het terrein voor stratenaanleg geschikt zou kunnen gemaakt worden zonder die verschrikkelijke ophooging. De kwestie van ontvigening en wie de kosten voor een eventueele uitvoering moet dragen, kon dan later worden uitgemaakt. Het hielp niet dat de voorzitter daartegen aanvoerde, dat dit een arbeid voor niets zou wezen en dat men eerst over den grond zou moeten kunnen beschikken om een mogelijk plan van uitvoering te kunnen ontwerpen. De raadsleden bleven bij hun meening zoodat, toen een der leden voorstelde de voordracht van B. en W. niet aan te nemen maar een deskundige, buiten de gemeente-ambtenaren, te benoemen, om een of meer plannen te vervaardigen en daarvoor duizend gulden uit de gemeentekas te bestemmen, dit voorstel met een groote meerderheid werd aangenomen.

Het beginsel dat in dit voorstel is gelegen om nl. op deze wijze de dikwijls moeilijke taak der gemeente-ambtenaren te verlichten is zeker prijzenswaardig, maar de wijze waarop dit hier is geschied verdient toch geen aanbeveling omdat daaruit een mistrouwen ten opzichte dier ambtenaren spreekt, welke vermoedelijk niet verdiend is. In elk geval zou het voor de laatsten aangenaam zijn wanneer men kon goedvinden tot een dergelijk besluit over te gaan, voor dat de kwestie, wat men wil en niet wil, een uitgemaakte zaak is geworden. De te kiezen deskundige vindt vrij zeker alle gegevens voorhanden en zal natuurlijk een plan leveren dat uitstekend voldoet. Het zou ons verwonderen wanneer de gemeente-ambtenaren daartoe ook niet in staat zouden zijn.

Naar wij nader vernemen strekt het bedoelde terrein zich uit over eene oppervlakte van tachtig hectaren.

Zaandam. Dr. Cuypers, wien vanwege de regeering een onderzoek was opgedragen naar den toestand der fundamenten van de zoogenaamde „Bullekerk", over wier sloopling dezen zomer zooveel pennen in beweging zijn gebracht, heeft rapport uitgebracht en geconstateerd, dat de fundamenten te bouwvallig zijn om gerestaureerd te kunnen worden.

De afdeeling „Kunsten en Wetenschappen" van het Departement van Binnenlandsche Zaken heeft de strekking van dit rapport aan de kerkvoogden der „Bullekerk" medegedeeld.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

ontslagen uit zijne betrekking de opzichter 2e kl. P. van Heyningen, met bepaling dat nader zal worden beslist of dat ontslag al dan niet als eervol moet worden beschouwd.

— Op verzoek is den tijdelijken teekenaar bij den dienst der exploitatie van den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust, **M. H. Bentfort van Valkenburg**, eervol ontslag verleend.

— Bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java is:

benoemd tot opzichter 3e kl., de onderopzichter 1e kl. F. van Leeuwen; tot onderopzichter 1e kl., de onderopzichter 2e kl. G. de Veer.

— Voor het aan de Polytechnische School te Delft gehouden examen voor landmeter zijn geslaagd de heeren **J. B. Colliers, J. Reekwater en J. Witteveen.**

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewone opzichter **S. Zwaan**, te Egmond-aan-Zee, **C. Bakker**, te Groot-Keeten (Callantsoog) en **H. Maas Gzn.**, te Koog (Texel).

— In eene buitengewone algemeene vergadering van aandeelhouders van de maatschappij „De Maas" te Rotterdam", is aan den heer **B. J. H. Haitink**, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als technisch directeur dier maatschappij, en in zijne plaats benoemd de heer **H. Enno van Gelder**, te Hengelo.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **1e Opzichter bij het waterschap De Rogge. Salaris naar bekwaamheid. Adres vóór 7 December aan den voorzitter van het waterschap te Almelo.** (*Zie adv. in no. 48*).

— **Bekwaam opzichter**, tevens goed teekenaar, bekend met de berekening van eenvoudige bruggenconstructiën, bij den dienst der publ. werken, afd. „Bruggebouw" te Amsterdam. Sal. f 120 per maand. Adres den directeur der publ. werken, raadhuis, kamer no. 94, uiterl. 10 Dec.

— **Bureel-ambtenaar**, om na een oefeningstijd aangesteld te worden als bureauchef op het bureel van den ingenieur der telegraphie te 's-Hertogenbosch. Vereischten: bekwaamheid in reductie- en teekenwerk en administratieven arbeid. Sal. gedurende den oefeningstijd f 400; bij aanstelling tot bureelchef f 900 tot f 1600. Adres den gen. ing., met opgaaf van leeftijd enz.

— **Jong teekenaar** bij Gebr. Deperez, stoomketelfabrikanten te Tilburg.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken.	leeft.	32	j. sal.	f 100	p. m. of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25	„ „	- 75	„ „
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29	„ „	- 90	„ „
4. B. Opzichter	„	46	„ „	- 100	„ „
5. Opz.-Teekenaar	„	30	„ verl. sal.	f 80	p. m.
6. Opz.-Teekenaar	„	24	„ „	„ - 65 à 70	„ „
7. Machinist-monteur	„	48	„ „	„ - 800 à 900.	

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 49. ZATERDAG, 3 December 1898.

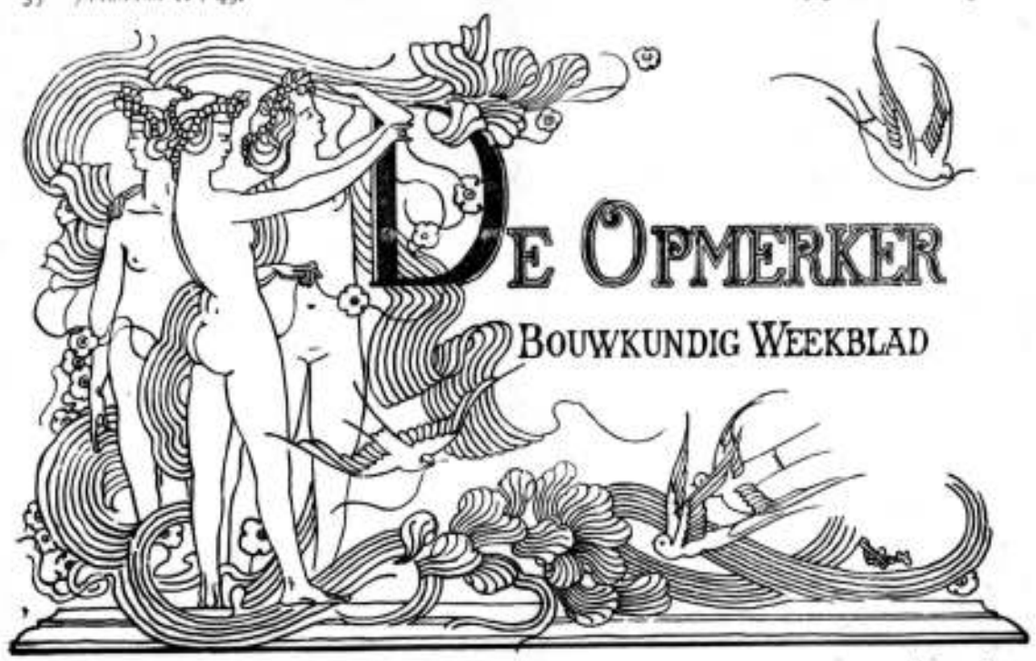

Redactie: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland f 5.—; voor België f 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, f 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling **met plaat** f 0.25, **zonder plaat** f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels f 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer f 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BIJ DE PLAAT.

De op bijgaande plaat afgebeelde villa met atelier is een ontwerp van den architect W. Thurm, dat als eene proeve van „moderne" kunst beschouwd kan worden.

DE BOND IN DUIGEN.

Het adres, tijdens het bezoek aan Haarzuylen door vele architecten onderteekend, en een paar dagen later aan het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst verzonden, is dooa ons dezen zomer verscheidene malen besproken.

Wij besloten ons laatste artikel over dit onderwerp met de woorden: „Blijft de voorzitter van „Architectura" vasthouden aan zijn onpractisch plan, dan wordt het kind in de wieg gesmoord. De Maatschappij, op zelfverdediging bedacht, gebruikt al vast den langen stok, om de zaak naar de toekomst te verschuiven. En dit wapen brengt meestal succes."

Na de lezing van het schrijven, dat het Bestuur der Maatschappij gericht heeft tot de onderteekenaars van het adres, en tot allen die met de bouwkunst in betrekking staan, kan er niet meer aan getwijfeld worden, of de Bond is in duigen gevallen.

Het schrijven verdient om vele redenen aandacht. De Maatschappij acht een Bond onnoodig, omdat een der bestaande lichamen best als Bond kan beschouwd of daartoe hervormd kan worden. Dat de Maatschappij hier aan zichzelf gedacht heeft, is wel duidelijk En inderdaad, dat de Maatschappij in een Bond veranderd zou kunnen worden, niemand die er aan twijfelt. Men behoefde slechts aan de afdeelingen van thans volkomen zelfstandigheid te geven, en een Bondsbestuur in de plaats van het Maatschappij-bestuur te doen treden, zooals wij dit reeds vroeger aangaven.

Dat zulk een verandering eigenaardige, voor financieele, bezwaren met zich zou brengen, is algemeen bekend. Met wat offervaardigheid en goeden wil waren deze bezwaren echter wel te boven te komen.

De opsteller van het adres heeft evenwel blijkbaar zulk een verandering niet gewild. Hij schijnt er zich illusiën van gemaakt te hebben, dat „Architectura" de leiding zou nemen. En bij de eigenaardige richting, die dit Genootschap thans volgt, is het zeer begrijpelijk, dat het Bestuur der Maatschappij, de leden polsende, „mededeelingen ontving, die geenszins getuigden van algemeene ingenomenheid met den Bond."

In het adres werd op de „krachtige ontwikkeling der plaatselijke vereenigingen" gewezen. Maar het Bestuur der Maatschappij kan daar niets van waarnemen; dat er op vele plaatsen meer dan één vereeniging bestaat, acht het allerminst een bewijs van krachtige ontwikkeling.

Op dit punt kunnen wij de meening van het Maatschappelijk Bestuur niet deelen. Er is zeker geen reden, om het bestaan van drie of vier bouwkundige vereenigingen in één stad als een bewijs tegen het bestaan van krachtige ontwikkeling aan te voeren. Edoch, de Maatschappij betreedt hier een eigenaardig terrein; de „versnippering" is de schuld van het verkeerd optreden der Bestuurderen sinds 1880, wier bewind pas ten vorigen jare tot een einde kwam. En nu is het voor de tegenwoordige Bestuurderen moeielijk om openlijk te erkennen, dat hunne voorgangers zoo jammerlijk faalden. Maar zij zien best in „dat de versnippering zal blijven voortbestaan." Wat eens gebroken is, wordt niet meer heel.

In het adres was de zaak verkeerd aangepakt; wij zetten dit reeds in ons nummer van 2 Juli jl. uit-

een. Daardoor is de taak van het Bestuur der Maatschappij in vele opzichten gemakkelijker geworden, waar het dit adres moet beantwoorden.

Volkomen terecht kon het Bestuur erop wijzen, dat, al behoudt men de bestaande organisatie der vereenigingen zooveel mogelijk, toch afhankelijkheid van den Bond onvermijdelijk zou blijven, en dat, als sommige vereenigingen, waartoe zij natuurlijk het recht behouden, hun bondslidmaatschap opzeggen, er toch weer de oude versnippering ontstaat.

Wat onder „eenheid van actie in de verdediging der intellectueele belangen van den bouwmeester" verstaan moet worden, is aan het Maatschappelijk bestuur niet duidelijk geworden. Wij gelooven dit gaarne; ook de heer Cuypers Jr. zou het moeilijk vallen, hier een verklaring te geven. Zelfs in het Nederlandsch overgebracht als „eenheid van handeling in de verdediging der verstandelijke belangen van den bouwmeester" is de beteekenis der woorden eeuwig met helder. En „uniteit van actie in de defensie der intellectueele interessen van den architect" brengt ook al geen licht.

Evenwel, ofschoon het Bestuur der Maatschappij de wenschelijkheid beaamt van „eenheid van actie in het steunen der financieele belangen van den bouwmeester" gaat het toch, en dat is begrijpelijk, niet zoover, dat het meent voor persoonlijke financieele belangen te mogen optreden, zooals door den opsteller van het adres gewenscht wordt.

Bij punt IV, het uitgeven van technische werken, wordt herinnerd aan de pogingen die gedaan zijn, om de organen van de Maatschappij en van het Genootschap samen te smelten. De onderhandelingen kunnen echter niet worden voortgezet..... omdat het Genootschap thans een nieuw contract met zijn uitgevers heeft gesloten! Wij voor ons zien niet in, dat de vereenigde organen belangrijker zouden zijn dan thans, nu zij afzonderlijk verschijnen. Maar wij kunnen ons voorstellen, dat het Maatschappelijk Bestuur zeer onaangenaam verrast werd, toen het tot de ervaring kwam dat Architectura, alsof het nooit aan een Bond gedacht had, hangende de onderhandelingen door het sluiten van een contract den Bond voorgoed onmogelijk maakte. Deze handelwijze doet denken aan iemand, die den stoel wegtrekt onder een ander, die juist wil gaan zitten.

„Blookers cacao is de beste en goedkoopste in het gebruik" staat er op Berlage's beurs van boordpapier, zooals die door het jonge Holland thans in elkander geplakt wordt. De Maatschappij noemt zich „het meest bekende en grootste lichaam op haar gebied". Zij acht zich daarom zeer geschikt voor het invoeren van „sociale hervormingen in den boezem der professie", een werkje, waarmede de heer Cuypers den Bond had willen belasten. Zij wijst er op „dat zij in Nederland talrijke malen gekend en geraadpleegd wordt, dat hare vertegenwoordiging in commissiën van allerlei aard gaarne gezocht en gezien schijnt te worden, dat behalve door particulieren haar advies ook door verschillende gemeenten werd ingewonnen, dat zij zelfs op verzoek van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen een vertegenwoordiger afvaardigde naar een commissie, die het vraagstuk der huisvesting ter hand heeft genomen." Welk een climax! Zóó vermelden ook de music-hall-artisten, dat zij de eer hadden, voor verschillende gekroonde hoofden hunne ongeëvenaarde productiën ten beste te geven, zóó is ook de toon der reclames, die tegen St. Nicolaas vooral rijkelijk worden rondgezonden.

Het getuigt van slechten smaak, dat de Maatschappij dus haar eigen lof zingt.

De volksmond wil, dat zulke lof nu juist geen duizendbloemengeur afgeeft. Reeds de bescheidenheid had moeten doen erkennen, dat de Maatschappij „den boezem" van Vrouwe Architectura vrijwel ongerept heeft gelaten. En als daar dan bijgevoegd ware, dat de Bond desgelijks zou doen, zou het genoeg geweest zijn.

Wat nu het antwoord der Maatschappij wordt opgemerkt omtrent de onmogelijkheid, om door dwang den Bond tot stand te brengen, geeft geheel onze inzichten weder. De heer Cuypers heeft vooral door dat „dwingt ze om in te gaan" zijn zaak reeds in den aanvang bedorven.

Tot slot geeft de Maatschappij een „ratio pro domo". Zij vraagt, „waarom zij niet als den gewenschten Bond beschouwd en aangenomen kan worden, daar toch het ideaal is te werken onder één vaandel en onder eene leiding, als een leger dat haakt naar de overwinning."

Dit is vragen naar den bekenden weg. Er was een tijd, toen de Maatschappij de klokken had kunnen worden, die al de bouwkundige kuikens onder hare vleugelen had gekregen. Die tijd ligt reeds een kleine twintig jaar achter ons. Toen was er een algemeen „revel" onder de bouwkunstbeoefenaars; de besten onder hen wilden niets liever, dan eene verjongde Maatschappij als het eenig bouwkundige lichaam in Nederland. Zelfs het toen nog onbeteekenend „Architectura" zou zich gaarne in zulk eene Maatschappij hebben opgelost.

Maar moeten wij nogmaals de misslagen opsommen, die onder de 18-jarige regeering van de heeren Muysken c. s. begaan zijn? Wij hebben het reeds zoo vaak gedaan, dat men die onaangename taak ons ditmaal zal sparen. De concurrentie van Architectura en van de talrijke vereenigingen, sinds 1880 opgericht is daar, als het sprekendst bewijs, hoeveel ontevredenheid in die achttien jaar is gewekt.

Wij hebben reeds vroeger bij herhaling te kennen gegeven, dat wij van het bestuur des heeren Salm c. s. de beste verwachtingen hebben. Wanneer die verwachtingen nog niet alle verwezenlijkt zijn, wanneer zelfs nog in dit voorjaar de bezoldigde secretaris der Maatschappij tijdens de behandeling der Beursquaestie te Amsterdam een dier flaters beging, die onder het oude regime zooveel kwaad hebben gesticht, dan wijten wij dit niet aan het nieuwe bestuur, dat met ijver werkzaam is, om de Maatschappij weer het verloren terrein te doen herwinnen. Waaneer wij hierboven in het antwoord op het adres wat te laken vonden, dan deden wij dit slechts hoogst ongaarne. Want in hoofdzaak geeft het antwoord geheel onze inzichten terug.

Het mag een verblijdend verschijnsel genoemd worden, dat „het Bestuur der Maatschappij tot de mend gewreven schil de rotheid van de vrucht zou spoedig en zoo afdoend mogelijk verbeterd moeten worden. Als deze woorden geen ijdele klank blijven, dan zal het ledental der Maatschappij zeker binnenkort weer aanzienlijk toenemen.

Onder het vorig regime zocht men zijn kracht in ijdel, zinledig uiterlijk vertoon, meenende dat de gemeend gewreven schil de rotheid van de vrucht zou doen over het hoofd zien. Een tijd lang ging dit goed, maar eindelijk werden de oogen der leden geopend.

Men pakke de zaak nu anders aan, en zorge, dat eerst het geestelijke, daarna pas het stoffelijke tot zijn recht komt. Zelfs schroome men niet, de geheele organisatie te veranderen, wanneer die niet meer van onzen tijd mocht blijken te zijn. Is het Maatschappelijk gebouw, ter onzaliger ure gesticht, een blok

33ste JAARGANG. DE OPMERKER 1898.

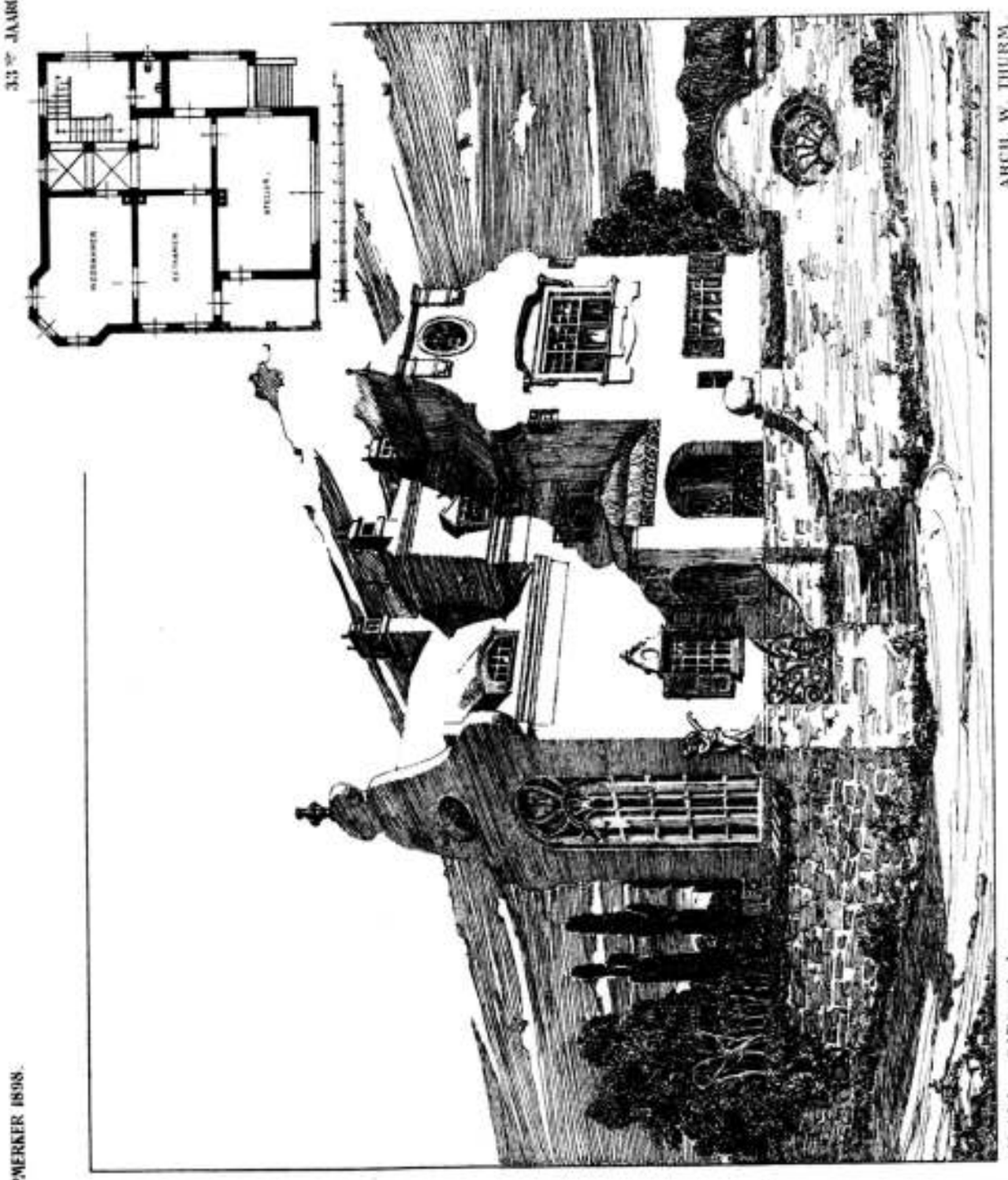

ONTWERP VAN EENE VILLA MET ATELIER
ARCH. W. THURM.
Photolith. van G.J. Thieme, Arnhem.

aan het been, men make het te gelde, en trekke naar een bescheidener huis, liever dan voor de wereld een staat te voeren, dien men zich met een gerust geweten niet kan veroorloven.

Edoch, een bestuur, van hoe goeden wille het zij, kan niet alles. De hulp der leden is noodig. „Wenschen de leden een ander Bestuur" zegt de circulaire, „het tegenwoordige is bereid af te treden; zijn er bepalingen in wetten of reglementen, die men gewijzigd wil zien, men deele ze mede; zijn er gebruiken, die niet meer in het kader passen van de vereeniging of hare afdeelingen, niets belet het afstand doen daarvan."

Aan den goeden wil der Bestuurderen kan dus geen twijfel bestaan. Dat nu ook de leden toonen, dat zij willen medewerken „om verbetering te brengen in de toestanden en verhoudingen, die de aanleiding zijn geweest tot het stellen van het adres."

Zoo zou er voor de verjongde Maatschappij nog een schoone toekomst kunnen verwacht worden.

DE NACHTWACHT.

In zijn antwoord op het Kamerverslag zegt de Minister van Binnenlandsche Zaken met genoegen te hebben ontwaard, dat de questie van de plaatsing van De Nachtwacht ook in de Kamer belangstelling gewekt heeft.

Ook hij blijft aan de zaak al de aandacht wijden die zij verdient en zal niet in gebreke blijven mede te werken tot de best mogelijke oplossing.

Wat men echter bedoelt met de uitdrukking, dat de Regeering moet zorgen dat de gemeente Amsterdam als eigenares niet met dwangmiddelen behoeft te dreigen, is hem niet duidelijk. Het gemeentebestuur zelf zal die uitdrukking al heel vreemd vinden, want het weet dat het zich over de geneigdheid der Regeering om dit beroemde stuk zoo goed mogelijk te plaatsen, in geen enkel opzicht heeft te beklagen. Er bestaat sinds jaren eene stedelijke commissie van toezicht en advies voor de schilderijen der gemeente en zoowel de vorige Minister als de tegenwoordige hebben gereedelijk gevolg gegeven aan alle voorstellen dier commissie, die naar hare meening tot verbetering konden leiden. Nog in den loop van dit jaar zijn naar aanleiding van een verzoek dier commissie verschillende werken in het museum uitgevoerd tot het nemen van proeven, welke laatste zelfs nog niet geheel waren afgeloopen toen de Nachtwacht tijdelijk naar het Museum-Suasso werd overgebracht.

Maar daarbij is het niet gebleven. Nadat eenige weken geleden opnieuw was gevraagd welke nu de denkbeelden zijn der gemeentelijke commissie, met welke de Regeering overleg heeft te plegen, en uit het ontvangen antwoord was gebleken, dat de commissie over de beste wijze van plaatsing nog in de verste verte niet tot eenstemmigheid was gekomen, heeft de Minister bedoelde commissie het denkbeeld van het oprichten van een eenvoudig proeflokaal aan de hand gedaan. Op de vraag aan welke eischen een dergelijk proeflokaal zal moeten voldoen en welke daarvan de kosten zullen zijn, wordt nu nog antwoord verwacht.

Er komt dus weer een „proeflokaal", juist zooals twintig jaar geleden. De heeren, die dat toen goedgekeurd hadden, verklaarden later, dat zij beetgenomen waren, omdat het „proeflokaal" anders was, dan wat definitief gemaakt werd. De beoordeelaars van thans zullen wel zoo wijs zijn, het goedgekeurd „proeflokaal" in alle bijzonderheden te doen opmeten en in teekening brengen, opdat zij later de vereischte contrôle kunnen uitoefenen.

Het is te hopen dat men, behalve met zijlicht, ook met bovenlicht, naar den eisch gemaakt, de proef zal nemen. Wij hebben vroeger reeds uiteengezet, waarom bij eene schilderij van groote afmetingen als „De Nachtwacht" het zijlicht te kort moet schieten.

DE WESTERKERK TE ZAANDAM.

Nu het Rijk zich de Westerkerk te Zaandam had aangetrokken was de verwachting algemeen, dat het gebouw behouden zou kunnen worden.

Maar thans bevatten de bladen het volgende bericht: „Dr. Cuypers, aan wien van wege de Regeering een onderzoek was opgedragen naar den toestand der fundamenten van de Westerkerk te Zaandam, over wier sloping dezen zomer zooveel pennen in beweging zijn gebracht, heeft thans zijn rapport uitgebracht, waarin wordt geconstateerd dat de fundamenten te bouwvallig zijn, om gerestaureerd te kunnen worden."

De correspondent van „Het Nieuws van den Dag" te Zaandam stelde echter een onderzoek omtrent dit bericht in en kwam tot de bevinding, dat het onnauwkeurig en onvolledig is. Volgens hem is de toedracht der zaak deze:

Kerkvoogden hebben een schrijven ontvangen van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, waarin verslag gedaan wordt omtrent het door Dr. Cuypers ingesteld onderzoek. Een som van ongeveer *f* 26.000 zou volgens dien architect vereischt worden om de noodigste herstellingen te verrichten. Hij verwachtte echter, dat na tien of twintig jaren weer andere herstellingen zouden noodig worden, en kon geen zekerheid geven, dat het gebouw het heien zou kunnen verduren. Indien tot de sloping werd overgegaan, hoopte de Minister, dat een kerk zou gebouwd worden, waarin predikstoel, regeeringsbank en orgel van het bestaande gebouw konden geplaatst worden.

Daarop zonden kerkvoogden een plan van herstelling in, opgemaakt door de Zaandamsche deskundigen, een plan waarmede zoowel kerkvoogden als notabelen zich konden vereenigen. Zij verzochten den Minister van Binnenlandsche Zaken om subsidie tot uitvoering van dit plan en berichtten tevens, bij het bouwen eener nieuwe kerk zich niet te kunnen verbinden, dat deze zoodanig zal zijn, dat het oude ameublement daarin zal kunnen worden geplaatst.

De correspondent veronderstelt, dat de Minister op deze aanvraag om subsidie afwijzend zal beschikken, daar men verwacht dat de Regeering geen genoegen zal nemen met een ander plan, dan dat van Dr. Cuypers. Dan zou de sloping van het gebouw zeker zijn.

Wij hopen, dat niets zal worden ondernomen, alvorens beide herstellingsplannen openbaar gemaakt zullen zijn, en de technische en archeologische belangstellenden gelegenheid zullen hebben gehad, hun meening in deze gewichtige zaak wereldkundig te maken.

OUDE BOUWWERKEN.

De voorstelling in een der Kamerverslagen over de Staatsbegrooting voorkomende, alsof allerlei oude bouwwerken worden opgespoord om daarvoor zommen op de begrooting aan te vragen, noemt de Minister van Binnenlandsche Zaken in strijd met de feiten.

Talrijk zijn de aanvragen om ondersteuning, die op grond van financieel bezwaar worden afgewezen en toch zijn die vele aanvragen verklaarbaar, omdat de

toestand van een groot aantal onzer voornaamste monumenten werkelijk ten gevolge van jarenlange verwaarloozing allertreurigst is. Merkwaardige monumenten van Nederlandsche kunst, zooals de kerken van Nijmegen, Breda, Goes, de stadhuizen van Veere, Tolen, Hasselt, de toren van Bommel, verkeeren in een staat van verval, die bedroevend afsteekt bij de zorg, in het buitenland voor het behoud van historische gedenkteekenen aangewend.

Dat niet meer wordt aangevraagd, is wel het bewijs dat de Minister er op bedacht is gewerkt matiging te betrachten. Geenszins kan hij toegeven dat de voorgestelde uitgaven niet noodzakelijk zouden zijn; om zich van het tegenovergestelde te overtuigen behoeft men slechts na te gaan voor welke monumenten geld wordt uitgetrokken.

Aan de leden die dezen post wilden doen vervallen, herinnert hij, dat hij indertijd op aandrang van de Kamer zelve in de begrooting is opgenomen, om dat men niet aan een zekeren en spoedigen ondergang wilde prijs geven den architectonischen kunstschat, ons door het voorgeslacht nagelaten. Kan iemand in ernst beweren, dat diezelfde reden nu niet meer geldt?

Er zal dus nog heel wat „gerestaureerd worden, niet omdat de monumenten gevaar loopen in te storten, want de heer De Stoers weet wel dat „die zekere en spoedige ondergang" niet te vreezen is, maar, omdat „de monumenten bedroevend afsteken bij die van het buitenland."

Zoo blijft het werk in de wereld. Omdat er in het buitenland haast geen gebouw meer onvervalscht overbleef, moeten onze kerken en stadhuizen ook „fonkelnagelnieuw" gemaakt worden.

Dat men in het buitenland meer en meer begint te betreuren, dat men de restauratoes zóó lang hun gang heeft laten gaan, wordt voor de Kamerleden verzwegen.

Hadden zij Ruskin maar gelezen, de oogen der beschreven vaderen zouden wel opengaan. De heer De Stuers blijft steeds dezelfde. Als hij maar tijd van leven heeft, dan krijgt ieder monument zijn beurt.

Het nageslacht evenwel zal hem geen praalgraf stichten, doch hem als den bederver van den „architectonischen kunstschat, ons door het voorgeslacht nagelaten", weinig vriendelijks benijken.

DE ROTTERDAMSCHE PRIJSVRAAG.

Het is jammer, dat de zoo goed bedoelde en flink opgezette prijsvraag voor het ontwerp van een Afscheidsdiploma, uit te reiken namens de gemeente aan de kinderen die de Rotterdamsche lagere scholen verlaten, geen beteren afloop heeft gehad.

De twee-en-veertig antwoorden verheffen zich als boven het peil der middelmatigheid, en wij zijn het geheel met de commissie van beoordeeling eens, dat er geen eerste prijs kon toegekend worden.

Ja zelfs het ontwerp, dat nu met *f* 100 bedacht werd, munt niet uit door bijzondere verdiensten. Het is arm van vinding, en al heel weinig „oorspronkelijk en karakteristiek voor de gemeente Rotterdam". Of zit er in de scarabee of gevleugelde zonneschijf, die bovenaan werd geplaatst, niet veeleer iets, dat aan de Pharao's dan aan een moderne koopstad doet denken? Heeft het zeegezicht, getrouw naar Rijsselberghe's bekenden kalender gevolgd, iets met de Maas of Rotterdam uitstaande? Is er in den raad wel van de „symbolische motieven", die het programma verlangde, iets te vinden? Als er zinnebeelden zijn, dan is hun beteekenis voor kinderen „te ingewikkeld en te onduidelijk", ofschoon het programma daartegen uitdrukkelijk waarschuwde. Was niet onderaan, buiten alle verband met de rest der compositie, iets geplaatst, dat een wapen van Rotterdam wil voorstellen, het diploma kon voor allerlei andere doeleinden, dan in het programma omschreven waren, worden gebezigd.

Ernoog is hier koning in het land der blinden, want het gehalte der overige ontwerpen staat gemeenzins hoog. Sommige teekenaars hebben zich aan de oude methode gehouden, en stadsgezichten, gemeten, enz. zoo naturalistisch mogelijk weergegeven. Hun werk, misschien soms niet zonder verdienste, past echter niet in het kader van onzen tijd.

Het merendeel heeft vlak ornement willen maken, doch niet gevoeld, hoe moeilijk dit is. Van composities is haast nergens sprake; ook de symboliek is meestal erg laag bij den grond. Het Rotterdamsche wapen is mishandeld op een wijze, die de heraldici de haren te bergen zal doen rijzen. En toch is juist dit blazoen met zijn vier leeuwen zoo fraai, als het naar den eisch geteekend is.

Zeer toepasselijk hebben vele inzenders het gevonden, een jongen en een meisje in de omlijsting aan te brengen. Enkele dezer scholieren zijn met een breede lijn omgetrokken, andere ter wederzijden van een as volkomen symmetrisch van voren gezien, geteekend. Zondert men echter de gezichten op Rotterdam, de wapens en de scholieren uit, dan is er van toepasselijkheid haast niets te bemerken.

De wijze van teekenen verraadt soms een vaardige hand. Maar de hand alleen kan geen kunst maken, ook het hoofd moet medewerken. Vinding blijft noodig; ontbreekt zij, dan kan zelfs de vaardigste teekening haar gemis niet doen vergeten.

Ook ditmaal werden wij getroffen door fouten, die de inzenders in den tekst hadden gemaakt, ofschoon die tekst volledig in het programma was opgenomen. Zelfs lazen wij wij eens „secretares" voor „secretaris".

Nogmaals, wij betreuren het, dat deze prijsvraag dit resultaat moest hebben.

JACOB VAN CAMPEN.

Zeven steden streden vroeger om de eer, Homerus te hebben voortgebracht. Haarlem en Amersfoort betwisten elkander Jacob van Campen „uit haar schoot te hebben geboren."

De heer P. J. Frederiks meent nu uitspraak te mogen doen ten voordeele van Amersfoort, omdat hij in een doopboek vond:

„1609. Den 22 January heeft Gerrit van Campen zijn kint ten doop gehalt. Het kind heet Jacob".

Maar ik veroorloof mij toch nog te betwijfelen, of deze aanteekening wel op den beroemden bouwmeester betrekking heeft. Want den naam „Van Campen" droeg ieder, die uit de IJselstad naar een andere plaats verhuisd was. Zoo vond ik in „het kohier van den tweehonderdsten penning voor Amsterdam en onderhoorige plaatsen over 1631", door den heer P. J. Frederiks in 1890 uitgegeven, verscheidene Van Campens. Een van hen, wiens voornaam niet wordt opgegeven, woonde in de Teertuinen; zijn vader heette Jan, en hij is geschat op 70 £. De tweede is Niclaes van Campen, wonende in de St. Luciënsteeg, en geschat op 100 £. De derde is Cornelis van Campen, wonende in de Warmoesstraat, geschat op de zeer belangrijke som van 1125 £. De vierde is..... Jacob van Campen, wonende op de Turfmarkt, geschat op 100 £ en daarenboven op 25 £ „voor de Erffenisse van Trijn Roeloffz".

Als ik nu zou willen besluiten, dat, volgens deze aanteekeningen, de beroemde Jacob van Campen in 1631 op de Oude Turfmarkt te Amsterdam gewoond had, dat zijn moeder Catharina Roeloffz heette en toen reeds dood was, dat zijn broeder Nicolaas in de St. Luciensteeg, zijn vader Cornelis in de Warmoesstraat, en zijn oom in de Teertuinen woonde, dan zou er alle kans bestaan, dat ik geheel bezijden de waarheid was. Pas wanneer uit andere documenten dit alles zou zijn gebleken, zou ik het als vaststaande mogen aannemen.

Zoolang niet bewezen is, dat de aanteekening in het Amersfoortsche doopboek wezenlijk op den bateren heer van Randenbroek betrekking heeft, kan men aan den datum van 22 Januari 1609 blijven twijfelen.

A. W. WEISSMAN.

PRIJSVRAGEN

VOLKSBADHUIS.

De afdeeling Zaandam van de Noordhollandsche Vereeniging „Het Witte Kruis" vraagt ontwerpen voor een Volksbadhuis met gedetailleerde begrooting en uitgebreide omschrijving (Schaal 1:100).

Het terrein is breed 20 meter en diep 20 meter.

De bovenkant van den vloer komt te liggen op 1.15 M. boven de paalfundeering.

Het gebouw moet van steen opgetrokken worden; ligt aan één zijde aan de straat en kan geheel vrij ontworpen worden.

Het moet bestaan uit twee afdeelingen; een 1e en 2e kl. met aparte toegangen.

De eerste klasse afdeeling moet bevatten:
1. Een wachtkamer voor ± 15 personen
2. Drie kamertjes voor regenbaden.
3. Vijf kamertjes voor kuipbaden.
4. Twee kamertjes voor stort- en kuipbaden.

De tweede klasse afdeeling moet bevatten:
1. Een wachtkamer voor ± 20 personen.
2. Acht kamertjes voor regenbaden.
3. Twee kamertjes voor kuipbaden.

Verder beneden een kantoortje voor den badmeester, lokaaltje voor gelaars en diverse toestellen die van uit het kantoortje door den badmeester bediend kunnen worden. Een lokaal voor het wasschen van handdoeken etc.; privaten, urinoirs, riolen etc. (Het vaatjestoebel is hier nauwelijks).

De woning voor den badmeester, bestaande uit kamer, slaapkamer en keuken, kan een bovenwooning zijn. Hiervan moet één vertrek in ieders 16 M² oppervlakte (vrij) hebben, terwijl de hoogte van bovenkant-vloer tot onderkant-balklaag 2.80 M. moet zijn.

Geheel vrij van het badhuis moet een lokaal van 20 à 25 M² ingericht voor magazijn (bergplaats) van verpleegings-materiaal gebouwd worden.

De bouwkosten mogen de som van negenduizend gulden niet te boven gaan, alles er onder begrepen, wat eene volledige badinrichting betreft met heet en koud-waterleidingen, gasleiding, electrische schellen enz., uitgezonderd de ophooging en bestrating.

Aan het eerst bekroonde plan is een prijs verbonden van *f* 50 en aan het tweede van *f* 25.

Het bestuur van de afdeeling Zaandam van de Noordhollandsche Vereeniging „Het Witte Kruis" wordt eigenaar van de twee bekroonde ontwerpen en blijft vrij het verdere werk, als bestek maken, toezicht houden op het bouwen enz., wel of niet aan den eerst bekroonde op te dragen.

De plannen moeten onder een motto worden ingezonden aan ondergeteekende, secretaris van de afdeeling voornoemd, met bijvoeging van een verzegelde enveloppe, inhoudende naam en woonplaats van den ontwerper.

De niet bekroonde ontwerpen met verzegelde enveloppen worden franco teruggezonden aan het adres door de inzenders op te geven.

De ontwerpen worden voor of uiterlijk op 20 Januari 1899 ingewacht.

J. DECKER,
Stationstraat 338, Zaandam.

Het programma dezer prijsvraag wil ons niet bevallen. Allereerst de prijzen, die voor een werk, wat f 9000 mag kosten, veel te gering zijn. Voor de vijftig gulden, gelijkstaande met ongeveer een half percent van de bouwsom dat de eerstbekroonde als prijs ontvangt, moeten niet alleen de ontwerpen, maar bovendien een gedetailleerde begrooting en een „uitgebreide" omschrijving geleverd worden, terwijl hij er geen aanspraak op kan maken dat hem ook de uitvoering zal worden opgedragen. Voorts verspreidt het programma geen licht omtrent de beoordeeling. Welke technici zijn daarmede belast? Moet het bestuur der afdeeling Zaandam van „Het witte Kruis" de ontwerpen onderzoeken? Ziedaar vragen, die wel beantwoord mogen worden alvorens men aan deze prijsvraag deelneemt. [Red.]

NED. VEREENIGING TOT VOORKOMING VAN ONGELUKKEN IN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN.

De door bovengenoemde Vereeniging in 1897 uitgeschreven prijsvragen hebben den volgenden uitslag gehad:

1°. Prijsvraag voor eene doelmatige beveiliging bij de beslagkuipen der branderijen, die voorkomt dat werklieden, die bij die kuipen arbeid verrichten, daarin vallen.

De beveiliging moet in een branderij zijn toegepast en practisch bruikbaar blijken te zijn.

Op deze prijsvraag kwam één antwoord in dat slechts een middel aangaf om de temperatuur in de kuipen gemakkelijk te meten, zoodat het niet voor een bekroning in aanmerking kon komen.

2°. Prijsvraag voor een toestel waardoor in een fabriek, van uit elke plants waar werktuigen of deelen daarvan in beweging zijn, de hoofdmotor binnen enkele seconden tot stilstand kan worden gebracht zonder nadeel voor dien hoofdmotor zelf; al of wat, waardoor die in beweging zijnde werktuigen of een groep daarvan, van den hoofdmotor kunnen worden afgekoppeld en plotseling tot stilstand gebracht, terwijl de hoofdmotor blijft doorloopen.

Het toestel moet in praktijk zijn gebracht en aldaar door de leden der commissie kunnen worden onderzocht.

Bij de beoordeeling zal in aanmerking komen de vraag, of het toestel kan worden toegepast op motoren ook van een aanzienlijk vermogen.

Hierop kwamen vijf antwoorden in. Bekroond met de premie ad *f* 150 werd het antwoord van den heer J. C. H. van Duyl, te Rotterdam, voor eene inrichting aan eene machine in de werkplaatsen der gasmodefabriek te Krallingen. Een extra-bestuursprijs ad *f* 50 verwierf het antwoord van den heer C. van Gijn, baas der werktuigmakers aan de Marinewerf te Willemsoord. Het antwoord van den heer C. J. P. Kampers werd door de Jury afzonderlijk vermeld, maar kon voor eene bekroning niet in aanmerking komen omdat het niet in eene fabriek is toegepast. en

3°. Prijsvraag voor de inrichting van een arbeidersprivaat voor mannen en een voor vrouwen, waardoor onzindelijkheid volstrekt uitgesloten wordt.

Het privaat moet in gebruik genomen en ter plaatse kunnen worden onderzocht door hen, die door het bestuur der bovengenoemde vereeniging daartoe worden uitgenoodigd.

Op deze prijsvraag waren twee antwoorden ingekomen. Bekroond werd dat van den heer Cuijits te Rotterdam, voor werkliedenpriesten, door hem aangebracht in de fabriek der heeren Van den Berg, Nassaukade Rotterdam. Het privaat, door den heer F. W. Hesse Fz. te Amsterdam in de fabriek van den heer J. B. Hillen te Amsterdam aangebracht, kon, hoe doelmatig ook, voor bekroning niet in aanmerking komen, omdat het geen eigen uitvinding bevat.

De teekeningen, photographische afbeeldingen en beschrijvingen, behoorende bij bovengenoemde inzendingen, liggen van af 6 December a. s. gedurende zes achtereenvolgende weken elken Dinsdagmiddag van 2 tot 4 uren ter inzage ten kantore van de maatlooze vennootschap „Drukkerij Trio", Kalvermarkt no 4, 's-Gravenhage.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur!

Vergun me s. v. p. een plaatsje voor het volgende:

Zooals vele lezers reeds bekend zal zijn is door de afd. Zaandam der Noord-Holl. Vereeniging „Het Witte Kruis" een prijsvraag uitgeschreven, voor ontwerpen van een Volksbadhuis. In de bepalingen die daaromtrent gemaakt zijn kan men o. a. het volgende lezen:

„Het terrein is breed 20 Meter en diep 20 Meter" en „Het gebouw moet van steen opgetrokken worden; ligt aan eene zijde aan de straat en kan geheel vrij ontworpen worden"

Uit dit laatste blijkt volgens mij niet duidelijk genoeg of het terrein tusschen andere gebouwen besloten ligt; zoodat dan de breedte niet geheel kan worden benuvd, daar anders aan de zijkanten geen lucht of licht zou kunnen worden aangebracht.

Verder kan men nog lezen:

„De bouwkosten mogen de som van negen duizend gulden niet te boven gaan, alles er onder begrepen wat een volledige badinrichting betreft met heet en koudwaterleidingen, gasleiding, electrische schellen, enz, uitgezonderd de ophooging en bestrating".

Laten we nu eens nagaan wat er eigenlijk voor den bouw beschikbaar blijft. Stellen we de kosten van alles wat tot den inventaris onzer volledige badinrichting behoort, als: geisers, heet- en koudwaterleiding, electrische schellen, gasleidingen, etc te zamen op f 1000.— dan zou voor het gebouw f 8000.— beschikbaar blijven en gesteld dat van de 400 M2 beschikbare ruimte slechts de helft (200 M2) wordt bebouwd en dat de totaal beogte van het te maken gebouw pl. m. 10 M. bedraagt, dan zou er per M8 pl. m. f 4 beschikbaar zijn; eene som waarmede menig architect geen kans zal zien tot eene goede oplossing te komen.

En als men alles goed nagaat is er nog veel te ruim gerekend, daar er nog „geheel vrij van het badhuis een lokaal van 20 tot 25 M2 moet worden gebouwd, ingericht voor magazijn (bergplaats) van verplegingsmaterialen", waarvoor wederom volgens mij minstens f 500.— beschikbaar moet worden gesteld; er zou alzoo dus slechts f 7500.— of f 3.75 per M3 resteeren.

En heeft men dan nog het geluk (?) voor deze bijna onmogelijke prijsvraag eene oplossing te hebben gevonden en zelfs nog met den 1e prijs te worden bekroond, dan ontvangt men f 150.— en is zijne teekening met gedetailleerde begrooting kwijt, met de risico, dat het werk door een ander architect zal worden uitgevoerd!

't Is werkelijk een heel makkelijke en zeer goedkoope manier om aan een ontwerp te komen, doch 't is te wenschen dat de tegenwoordige architecten of bouwkundigen zich voor deze verdachte wijze van prijsvraag uitschrijven niet leenen.

Men zou uit de bepalingen bijna kunnen opmaken dat de Vereeniging aan den een of anderen architect de voorkeur gaf en alzoo hem overgoed het werk kan laten uitvoeren. Is dit niet het geval dan is het te betreuren, dat men zich door het maken van deze bepaling: „dat de Vereeniging vrij blijft, het verdere werk als bestek maken, toezicht houden op het bouwen enz. wel of niet aan den eerst bekroonde op te dragen", zoo verdacht heeft gemaakt en de architecten alzoo uitnoodigt: een plan met gedetailleerde begrooting en omschrijving in te dienen en zoo het der Jury, die ook onbekend is, 't beste voldoet kan men voor al die moeite een som van f 50.— ontvangen.

Waarlijk een zeer aanlokkelijk voorstel!

Verwachtende dat er geen architecten of bouwkundigen zullen worden gevonden, die aan deze prijsvraag hunne krachten zullen wijden, dank ik U, Mr. de Redacteur, voor de mij welwillend afgestane plaatsruimte en verblijf ik:

Hoogachtend,

Uw dw. dnr.

Een Bouwkundige.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING ENSCHEDE—HENGELO.

Vergadering van 16 *November* 1898.

Na opening door den Voorzitter, werden de notulen der vorige vergadering voorgelezen en goedgekeurd. Ingekomen was een schrijven van den heer D. W. Stork, industrieel te Hengelo, meldende zijn toetreding als donateur der Vereeniging. De aangekondigde lezing werd niet gehouden, aangezien de spreker daarvoor aangewezen, niet ter vergadering was. Tot redactieblad voor het „Orgaan" werd gekozen de heer M. J. C. Brouwer, die deze benoeming aannam.

Na een aandachtige bezichtiging van het plaatwerk „De Kunst voor elk", werd de vragenbus geopend, welke de vraag bevatte: is het wel wenschelijk de formeelen, onder in portlandcement gemetselde bogen, direct na het stutten te lossen?

Algemeen was men van oordeel, dat dit geen aanbeveling verdiende, vooral niet bij groote bogen, daar bij de minste zetting van den boog, het reeds gedeeltelijk verstorende cement allicht zou scheuren. Wanneer gewone metselspecie was gebezigd, werd daarentegen aanbevolen de formeelen direct te lossen.

De vergadering werd daarna gesloten.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 30 *November* 1898.

Na behandeling der ingekomen stukken, werd medegedeeld dat zich twee personen voor het lidmaatschap hadden aangemeld.

Alsnu had de verkiezing plaats van elf afgevaardigden ter algemeene vergadering en drie plaatsvervangende leden; de verkozenen voor zoover aanwezig, namen de benoeming aan.

De vragenbus bevatte drie vragen; de eerste was niet voor beantwoording vatbaar; de tweede, handelende over „ruwerijen" gezoomd in het koninklijk besluit van 30 December 1896 en de derde over het warm worden van het mestuur bij electrische gloeilampen, werden door eenige leden voldoende beantwoord.

Na rondvraag en het afdoen van eenige huishoudelijke zaken werd deze vergadering gesloten.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van Zaterdag 26 *November* 1898.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering, geeft de voorzitter het woord aan den heer G. W. Kortrijk alhier, die naar aanleiding eener tentoongestelde jaloezie eene heldere uiteenzetting geeft van zijne geheel nieuwe, eigen vinding, zooveel mogelijk in alle landen gepatenteerd. De voorgenomte verbeteringen in de jaloezieën zijn: 1. het licht optrekken; 2. het dichtvallen; 3. de paleonstructies.

Het licht optrekken wordt verkregen door eene kogelbeweging, evenals bij eene velocipède. Zij bestaat uit een pot, waarin de kogels loopen, de kogels zelven en uit eene pen. Deze voorwerpen bestaan uit deelen staal, welke denzelfden graad van hardheid bereikt hebben, zoodat slijtage uitgesloten is. Door de kogelbeweging wordt het optrekken tot een minimum beperkt.

Het dichtvallen wordt verkregen door zuiver gewoven jaloeziband, waarvan de tusschenlintjes precies op dezelfde distantie van elkaar staan, door goed aanzetten en bevestiging aan den achterkant van de bovenlat met bovenkant constructie.

Twee soorten van paleonstructies zijn aangebracht, nl. 1. een pal buitenshuis boven; 2. een pal binnenshuis beneden, een zelfwerkende. De eerste bestaat uit een ijzeren tandrad met kaperen pal. Nadeelen hieraan zijn het rappelen en binnenshuis 3 touwen. Het nadeel aan pal 2 is alleen het knijpen van lint, zoodat de laatste beter is dan de eerste.

Een catalogus van kappen ligt ter beschikking.

De voorzitter bedankt den heer Kortrijk voor zijne moeite, zegt, dat de Vergadering met genoegen en belangstelling kennis genomen heeft van zijne nieuwe vinding en wenscht hem hiermee veel succes toe.

Daarna heudt de heer L. M. Moolenaar eene rede, getiteld: „eene kunstbeschouwing zonder platen in den vorm van eene preek", die met groote aandacht werd aangehoord. Binnenkort hopen wij deze voordracht in ons blad op te nemen.

De heer K. Hoekzema vertolkt den heer Moolenaar den dank der Vergadering voor zijne onderhoudende, doorwrochte en leerzame lezing, dat door een krachtig applaus wordt gevolgd.

Voor het uitschrijven eener nieuwe prijsvraag stelt het Bestuur voor eene keuze te doen uit de 3 volgende onderwerpen:

1. Een vestibule met trappenhuis.
2. Eene schoorsteenbetimmering in een salon.
3. Een diploma der Vereeniging.

Het laatste wordt gekozen.

Wegens het late uur wordt de behandeling van de vraag, in de vorige bijeenkomst ingekomen, tot den volgenden keer uitgesteld.

De vragenbus bevat de volgende vraag:

„In het jury-rapport van de laatst gehouden prijsvraag is als constructieve fout aangemerkt het met een rechte bef of strekse boog overspannen van een korijnopening van gewone afmeting met weinig belasting daarboven. Stoller dezer vraag zou gaarne door de desbetreffende commissie zien uitgemaakt, of deze bewering juist is."

De heer K. Hoekzema merkt hieromtrent op, dat het nu niet meer het Jury-rapport is, maar dat der Vereeniging, die hare sanctie eraan heeft gegeven.

De goed bezochte vergadering wordt daarna gesloten.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vergadering van Donderdag 24 *November* 1898.

Voor den aanvang der vergadering hadden de leden gelegenheid tot berichtiging van een fraaie collectie photo's van Rembrandt's werken, welwillend afgestaan door den heer J. Wilhelmy Dzn.

De Voorzitter, de heer C. R. van Ruyven, opende de vergadering; de notulen werden ongewijzigd goedgekeurd, waarna het woord verleend werd aan den heer Jan Stuyt, architect te Haarlem, die tot onderwerp had gekozen: „Gemeenschapskunst — de Fransche Kathedralen", en het gesprokene toelichtte door tal van photo's en teekeningen.

Den spreker werd hulde gebracht voor zijne mededeelingen en de opwekking aan de bouwmeesters van het heden om tot de medeoplossing van een gemeenschapskunst samen te werken.

Na behandeling van enkele zaken van huishoudelijken aard werd de vergadering gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering van 29 *November* 1898.

Na mededeeling van eenige ingekomen stukken o. a. van een programma voor prijsvragen, uitgeschreven door de Friesche Bouwkring, werd door den Voorzitter, den heer Van Lunteren, den brief voorgelezen die jl. Zondag in het *Bouwkundig Weekblad* vanwege de Maatschappij was opgenomen. Hij deed dit, opdat vele leden, alsook de kunstlievende leden, bekend zouden worden met het doel en streven in dien brief vervat en wat aanleiding heeft gegeven dezen weg in te slaan. De conclusie, in dezen brief, een gevolg van het advies, op Haarzuilens door vele bouwkundigen geteekend, was dan ook de eenige weg die volgens den Voorzitter zou moeten worden ingeslagen, en hij stelt daarom voor dat ieder in zijn kring tracht leden te werven.

De heer Frijlink maakte de opmerking dat er zoo weinig opgewektheid was op de vergaderingen en vroeg wat hieraan te doen was. Veel werd hierover gediscussieerd en het slot was dat de heer Vreeswijk voorstelde op bepaalde vergaderingen in eigen boezem vragen te behandelen. Dit voorstel werd door alle aanwezige leden goedgekeurd.

Verder hield de heer Nijland eene kunstbeschouwing van eenige schoone werken, terwijl de heer Van Lunteren bij wijze van St.-Nicolaas-verrassing de leden toegang verschafte tot de tentoonstelling van aquarellen van de vereeniging „Kunstliefde", die gehouden werd in een aangrenzende zaal. Hiermede liep de vergadering ten einde.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

NIJMEGEN. Wij brengen in herinnering, dat de heeren Dr. W. Pleyte, G. W. van Heukelum, pastoor te Jutfaas, G. Hulsman, architect te Essen, Dr. Roosenboom, hoogleeraar te Leuven, R. N. J. J. Schrant te Hees en de architect J. J. Weve door den Gemeenteraad in 1895 werden uitgenoodigd, gezamenlijk te adviseeren omtrent de wijze, waarop de Carolingische kapel op het Valkhof zoude behooren te worden hersteld en voor het vervolg bewaard, een questie waarover de heeren Weve en Dr. K. Plath uit Berlijn te voren hunne denkbeelden hadden ontwikkeld.

Het rapport der genoemde commissie, dat zich in hoofdzaak aansloot bij de beschouwingen van den heer Weve, kwam nog in het najaar van 1895 bij het gemeentebestuur in en was vergezeld van eene nota, waaruit bleek, dat de voorgestelde verbetering zoude kosten: f 7363 (de Carolingische kapel) en f 1190 (de ruïne der kapel van Barbarossa).

Tot nog toe werd door den Raad geen restauratie-plan vastgesteld; alléén werd bij de behandeling der loopende begrooting een kleine som toegestaan voor het wegvoeren van puin en het doen van kleine herstellingen. Burg. en Weth. wenschten de zaak te laten rusten, totdat andere buitengewone werken (bouw van een school voor middelbaar onderwijs, slachthuis enz.) in uitvoering zouden gekomen zijn.

Bij de behandeling van de begrooting voor 1899 verklaarden B. en W. zich bereid tot indiening van een plan voor de meest noodzakelijke voorzieningen, die tot behoud moeten genomen worden.

HAARLEM. Naar aanleiding van een voorstel van vijf raadsleden, betreffende de oprichting van een abattoir in deze stad heeft de Raad een krediet van f 250 toegestaan, ten einde den gemeentelijken kuurmeester en den stadsarchitect in de gelegenheid te stellen een bezoek aan bestaande abattoirs te brengen, ter voorbereiding van deze zaak.

DORDRECHT. De heer C. C. van Rijsbergen heeft tegen 1 April, of zooveel later als mocht gewenscht worden, ontslag verzocht als directeur der gemeentewerken.

De heer Van Rijsbergen was sedert 1883 in deze betrekking werkzaam.

MAASTRICHT. De gemeenteraad heeft met 18 tegen 10 stemmen besloten tot het bouwen van een nieuw abattoir buiten de voormalige Boschpoort.

ZWOLLE. In de Maandag j. l. gehouden vergadering van den Gemeenteraad is het voorstel van den heer Meijer in zake de combinatie van gasfabriek en waterleiding behandeld.

Na breedvoerige discussie is het voorstel in dien zin gewijzigd, dat tot de combinatie zal worden overgegaan voor één jaar, bij wijze van proef, waarna het met 10 tegen 8 stemmen is aangenomen.

— Naar gemeld wordt is de heer A. Dèking Dura, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat in Overijssel, door de regeering aangezocht zich met het nader onderzoek der werken aan de Solo-rivier te belasten. De heer Dèking Dura heeft echter voor de vereerende opdracht bedankt.

ROERMOND. De heer T. Dronckers, directeur der gasfabriek, heeft ontslag aangevraagd.

KOEVORDEN. Bij de overneming der gasfabriek alhier door de gemeente is door Burg. en Weth. tot taxateur benoemd de heer J. S. Noordhof, directeur der gasfabriek te Zwolle. Als taxateur voor de eigenaren zal optreden de heer G. Daams, directeur der gasfabriek te Almelo.

— Het voornemen bestaat in den winter van 1899 op 1900 gelegenheid te geven tot het afleggen van proeven van bekwaamheid in timmeren, meubelmaken, smeden en huisschilderen. De programma's van eischen tot het verkrijgen van een diploma als gezel en meester zijn verschenen. Zij, die zich aan de proefaflegging willen onderwerpen, moeten zich daarvoor schriftelijk aanmelden bij een der leden van de commissie, uiterlijk voor 1 October, of bij den algemeenen secretaris uiterlijk 1 November 1899, met nauwkeurige opgaaf van naam, ouderdom, beroep en woonplaats, waaraan desverlangende getuigschriften kunnen worden toegevoegd.

— Aflevering 11 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Bijgoed, door J. Staring. — Hollandsche Tabak, door C. J. Koning. — Melk en melkproducten, door Dr. A. J. C. Snijders. — De Transatlantische Postdienst, door Dr. R. Sinia. — De oorspronkelijke bewoners van Suriname, door J. F. Pool. — Het afzonderen van welriekende bestanddeelen uit bloemen, door Dr. H. J. Calkoen. — Een en ander over merkwaardige kometen. (Naar W. T. Lynn.) — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Korte mededeeling, door Dr. C. Hille Ris Lambers. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd tot opzichter 2e kl. T. J. Bijkerk, thans 3e kl.; tot opzichter 3e kl. en geplaatst in de residentie Palembang, de ambtenaar op wachtgeld J. J. Habrook;

overgeplaatst naar de residentie Semarang, de opzioner 1e kl. C. P. Rosenquist; naar de resid. Besoeki, de opzioner 3e kl. A. B. C. D. Portier; naar de resid. Cheribon, de opzioner 1e kl. A. D. Jansen.

— Bij koninklijk besluit is de Oost-Indische ambtenaar met verlof, Th. C. Colombrander, laatstelijk bouwkundig ambtenaar 1e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java, op zijn verzoek, wegens physieke ongeschiktheid, eervol uit 's lands dienst ontslagen, met toekenning van pensioen.

— De Dijkraad der waterkeuring van het eiland „Schouwenisse" besloot met algemeene stemmen de bezoldiging van den waterbouwkundigen ambtenaar bij dat waterschap, den heer J. van de Velde, tegen 1 Jan. van f 1000 te verhoogen tot f 1200.

— De heer P. J. van Voorst Vader, civiel-ingenieur, is met ingang van 1 December e. k. benoemd tot ingenieur in tijdelijken dienst bij de gemeentewerken van 's-Gravenhage.

— Door directeuren van Teylersstichting is tot conservator van Teylersmunt- en Penningkabinet benoemd de heer A. J. C. van Gemund, assistent aan het Koninklijk Munt- en Penningkabinet te 's-Gravenhage.

— Tot opzichter bij den aanleg der Noord-Friesche Localspoorwegmij. is benoemd de heer A. B. van Vemde, thans opzichter der Noordl. Tramwegmij. te Marssum.

VACANTE BETREKKINGEN.

— 1e Opzichter bij het waterschap De Rogge. Salaris naar bekwaamheid. Adres vóór 7 December aan den voorzitter van het waterschap te Almelo. (*Zie adv. in no.* 48).

— Bekwaam opzichter, tevens goed teekenaar, bekend met de berekening van eenvoudige bruggenstructiën, bij den dienst der publ. werken, afd. „Bruggeloow" te Amsterdam. Sal. f 120 per maand. Adres den directeur der publ. werken, raadhuis, kamer no. 94, uiterl. 10 Dec.

— Opzichter der gemeente Rozendaal en Nispen. Jaarwedde f 600. Adres vóór 7 December aan den Burgemeester.

— Directeur der gemeentegasfabriek te Harlingen. Salaris f 1500, met verhooging tot f 2000, benevens vrije woning, enz. Adres op zegel vóór 10 December aan Burg en Weth.

— Bureel-ambtenaar, om na een oefeningstijd aangesteld te worden als bureauchef op het bureel van den ingenieur der telegraphie te 's-Hertogenbosch. Vereischten: bekwaamheid in reductie- en teekenwerk en administratieven arbeid. Sal. gedurende den oefeningstijd f 400; bij aanstelling tot bureauchef f 900 tot f 1600. Adres den gen. ing., met opgaaf van leeftijd enz.

— Jong teekenaar bij Gebr. Deprez, stoomknoflafabrijkanten te Tilburg.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIEBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING,
VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken.	heeft	32 j.	sal. f 10	p. m.	of hooger.
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25 „	„ „ 75	„	„
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29 „	„ „ 90	„	„
4. B. Opzichter	„	46 „	„ „ 100	„	„
5. Opz./Teekenaar	„	30 „	verl. sal. f 80		p. m.
6. Opz.-Teekenaar	„	24 „	„ „	65 à 70	„ „
7. Opz. of B. Teek.	„	26 „	„ „	60 à 70	„ „
8. B. Teekenaar	„	20 „	„ „	45	„ „
9. Machinist monteur	„	48 „	„ „	80 à 90	„

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer en **Stalen Balken** in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede

CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.

Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. —* Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**

Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Gevraagd ter overname:

Een gebruikt doch goed onderhouden **WATERPAS-**, tevens **horizontaal hoekmeetinstrument.**

Opgaaf van systeem en prijs onder letter. A C B aan het bureau van dit weekblad.

TE KOOP GEVRAAGD:

Het werk van E. GUGEL: **„Architectonische Vormleer"**, compleet en liefst ongeschonden.

Aanbieding franco onder letter X, Bureau van dit blad.

AANBESTEDING.

DE BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam*, zullen op ***Donderdag 8 December 1898,*** des namiddags ten **2** ure, ten Kantore der Gasfabriek *AANBESTEDEN:*

Het maken van den onderbouw voor een Gashouder met daarmede in verband staande werken.

Bestekken met teekening zijn à **f 1** van af 29 dezer verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen geeft de Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 24 November 1898.

Burgemeester en Wethouders voornoemd
H. J. C. VAN TIENEN.
De Secretaris,
ZAALBERG.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Arnhem* zullen ***Donderdag 8 December 1898,*** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize AANBESTEDEN:

BESTEK No. 14:

Het leveren van MATERIALEN: Steen, Kalk, Houtwaren, IJzerwaren, Koper, Zink, Lood, Gereedschappen, Gas- en Waterleidingartikelen, Verfwaren en Glasruiten, Borstelwaren, Doeken, Touw. Behangers- en Stoffeerdersartikelen. Manufacturen en Kleedingstukken. Drogistartikelen. Diverse Materialen en Gereedschappen, Vogelvoeder, enz.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur aan het Bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en staat à **f 1.—** verkrijgbaar aan het Bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Arnhem* zullen **Donderdag, 15 December 1898,** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize *AANBESTEDEN:*

BESTEK No 18.

Het leveren van ± 37 M³. hout aan balken, ribben, en dekplanken, voor de schipbruggen te Arnhem en te Westervoort.

Inlichtingen alle werkdagen, tot en met 14 December a. s., des voormiddags van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet à **f 0.50** verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam*, zullen op **Zaterdag, 17 December 1898,** des namiddags ten 1½ ure, in het Gemeentehuis *AANBESTEDEN*:

Het onderhoud der Straat- en Grindwegen, Berm- en Oeverwerken gedurende het jaar 1899.

Bestekken zijn à **25** cent verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen geeft de Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 1 December 1898.

Burgemeester en Wethouders voornoemd
H. J. C. VAN TIENEN.
De Secretaris,
ZAALBERG.

AANBESTEDING

DIJKGRAAF en HEEMRADEN van het Waterschap „DE STARNMEER EN KAMERHOF" zullen op ***Donderdag 15 December '98,*** des middags te **12** uur, in het *Heerenhuis*, te *SPIJKERBOOR*, bij enkele inschrijving ***aanbesteden:***

Het vernieuwen, herstellen, en onderhouden van drie Watermolens, benevens het inrichten van alle Binnen- en Buitenwerken van bovengenoemd Waterschap, gedurende een tijdvak van één jaar.

Inlichtingen worden verstrekt door den Opzichter G. KEUKEN, te *Spijkerboor*.

Bestekken verkrijgbaar à *f* 0.50, op aanvraag bij den Secretaris, te Starnmeer via De Rijp.

Inschrijvingsbiljetten in te leveren bij den Dijkgraaf, den Heer H. SCHOEHUYS, in de Starnmeer, gem. Graft.

Dijkgraaf en Heemraden voornoemd:
H. SCHOEHUYS, *Dijkgraaf.*
J. P. GROOT, *Secretaris.*

HOUTCEMENT

BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door

W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b/d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.,** te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

CORNS. EICKELBERG.

voorheen **A. J. JOEKES.**
AMSTERDAM.
Machinerieën, Machinekamerbehoeften, Stoomappendages, Gasmotor-olie, Machine- en Cilinderolieën enz.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 50. ZATERDAG, 10 December 1898.

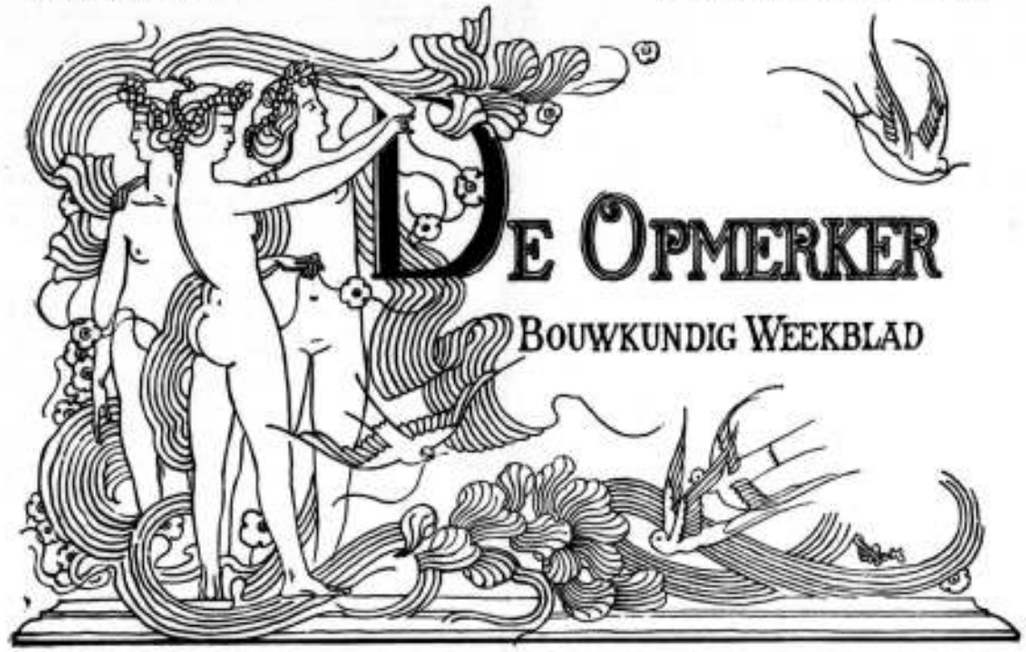

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, aan Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Aanonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

KLOKKEN EN KLOKKENSPELEN.

(*Vervolg en slot van pag.* 383.)

Bij de bespreking van den Zuiderkerkstoren zegt de schrijver, dat daar, vóór 1656, toen de gebroeders Hemony te Zutfen de tegenwoordige speelklokken goten, twee carillons elkander hebben opgevolgd. In verband met hetgeen ik hierboven opmerkte, meen ik te mogen aannemen, dat er van 1617 tot 1656 éénzelfde carillon geweest is, bestaande uit de 13 klokken van Wagnevens en 5 klokken van Moor, die voorheen in den Stadhuistoren hadden gehangen.

In den Zuiderkerkstoren hangen drie luiklokken die tonica, terts en dominant doen hooren. De eerste is in 1511 door Wilhelmus en Jasper Moer, die broeders waren, gegoten. Haar naam is Salvator en daar zij het opschrift draagt: „fulgura frango, defunctus plango, vox mea est vox vitae, voco vos ad sacra, venite" zoo is zij gemaakt voor een toren, die geen andere klok bevatte. Dat zij de bliksems brak, de dooden beklaagde, dat haar stem, de stem des levens, de geboovigen opriep tôt het heiligdom, doet zien, dat zij voor een kerktoren gegoten werd. Ik veronderstel, dat zij oorspronkelijk in den toren der Oudekerk heeft gehangen en in 1617, met het carillon, naar den Zuiderkerkstoren is overgebracht. Willem en Jasper Moer hebben meer voor de stad Amsterdam gewerkt. Dit blijkt daaruit, dat een klok, die in den vroegeren toren te Purmerland hing, die als haar naam Petrus noemde, het jaartal 1512 droeg, en met het sierlijk bewerkte wapen van Amsterdam prijkte. Jan Moor, bij wien het stadsbestuur van 1561 het eerste carillon bestelde, was een zoon van Jasper.

De beide overige luiklokken van den toren der Zuiderkerk zijn in 1659 door François Hemony gegoten. De heer Brouwer Ancher vond, dat zij samen *f* 13,011 hebben gekost. Zij zouden dus, tegen een prijs van 16 stuivers het ℔ gerekend, samen minstens 17,000 ℔ wegen. Ik veronderstel, dat zij niet als luiklokken, maar als uurklokken bedoeld zijn, omdat in het opschrift der eene van „den helderen klockeslagh" en in dat der andere van „de tijt die nimmer weer keert" gesproken wordt.

Het is eigenaardig, dat de drie luiklokken, die in Maart 1659 door Hemony voor den Westerkerkstoren geleverd werden, slechts ruim *f* 6649 hebben gekost. Zij werden berekend tegen 14 stuivers het pond en kunnen dus niet meer dan ongeveer 8642 ℔ gewogen hebben. Toen echter de grootste klok in 1686, nadat zij gebarsten was, door Claude Fremy werd vergoten, en deze slechts 728 ℔ bij het oude materiaal voegde, kostte dit werk alleen *f* 3343. Er is hier een verschil, dat moeilijk te verklaren valt, vooral wanneer men bedenkt, dat twee klokken in den Zuiderkerkstoren het dubbele wogen van drie in den Westerkerkstoren. Waren door den heer Brouwer Ancher de maten der klokken, als bij den Oudekerkstoren, opgegeven, dan zou met behulp der lijst van Hemony haar gewicht bij benadering kunnen worden bepaald.

Algemeen wordt aangenomen, dat Leeghwater het eerste carillon van den Westerkerkstoren heeft vervaardigd. Dr. Rogge vermeldde het in zijn bekende studie, en de heer Brouwer Ancher deelt mede, dat aan Jan Adriaensz. Leeghwater den 29 Januari 1644 *f* 21,400 werd uitbetaald voor het maken van „een uer en speelwerck op de Westertoorn". Wat is het nu, dat Leeghwater voor dit bedrag heeft geleverd? Als wij zien, dat „Wouter Geurtsz, die zoowel het vak van smid als dat van Oorlogiemaecker met lof beoefende", voor het uurwerk van den Oudekerkstoren *f* 15,712 ontving, waarbij 13½ stuiver het ℔ was berekend, dan kan Leeghwater, die nog *f* 2174 tot een vereering had ontvangen, en die 13 stuivers per

in rekening bracht, ook niet anders dan het uurwerk hebben gemaakt. Leeghwater was geen gieter van klokken, en in dit bedrag kan dus zeker geen carillon inbegrepen zijn geweest.

Ik veronderstel, dat Leeghwater's uurwerk wel gebruikt is, maar dat het alleen de uren en de halve uren op twee klokken heeft doen hooren. De eerste dezer twee is in 1636 gegoten door Assuerus Koster, den zoon van den in 1613 gestorven Gerrit Koster. Zij doet nog thans als uurklok dienst en overtreft in grootte alle klokken, te Amsterdam aanwezig. Haar gewicht wordt in de stukken opgegeven als 15,200 ℔. De halfuursklok hangt hooger in den toren, en was voor den heer Brouwer Ancher niet te bereiken.

Het klokkenspel van den Westertoren werd in 1658 door François Hemony geleverd, die er *f* 9380 voor ontvangen zou hebben. Dit bedrag kan echter onmogelijk de som zijn, die Hemony voor dit carillon in rekening bracht. Want Hendrik Aelten van Meurs kreeg in 1623 voor een dergelijk carillon *f* 24,723. Pierre Hemony ontving in 1669 voor acht klokken van het betrekkelijk kleine carillon van den Munttoren *f* 7325. Daarom kan de betaling van *f* 9380 aan François Hemony niet op het geheele carillon van den Westerkerkstoren betrekking hebben; dat van het Raadhuis kostte *f* 23,500. Men dient de cijfers met critisch oog te bezien, zal men er gevolgtrekkingen, die juist zijn, uit kunnen maken.

De heer Brouwer Ancher vond, dat Jeurisen Spraeckel voor het speelwerk in 1661 ruim *f* 3680 ontving, terwijl hem voor dat van den Oudekerkstoren toen *f* 6500 betaald werd. Deze cijfers verschillen weer veel, ofschoon zij vrijwel gelijke werken betreffen. Wouter Geurtsz had in 1619 voor soortgelijk werk *f* 15,712 in rekening gebracht. Leeghwater in 1644 een bedrag van *f* 21,400. Ik meen dit alles te kunnen verklaren, door aan te nemen, dat Spraeckel van wat reeds aanwezig was, veel kon gebruiken, ofschoon in het eene geval meer dan in het andere.

De klok, die in den Montelbaanstoren hangt, en die in 1600 door Cornelius Ammeroy gegoten werd, geeft den heer Brouwer Ancher aanleiding tot een interessante uiteenzetting omtrent de stads-klokkengieters van Amsterdam, waarvan Cornelis de eerste was.

Wel was reeds tusschen 1531 en 1537 aan Ghobel Zael, ook wel Ghobel Jansz. Zael of Ghobel Jan Zaelenzoon genoemd, een jaarwedde toegekend voor den tijd dat hij te Amsterdam zijn vak zou uitoefenen, maar van een contract met den gieter aangegaan, blijkt niets.

Cornelis Ammeroy woonde reeds in 1598 te Amsterdam; hij werd den 26 Mei 1599 als stads-gieter aangesteld voor 10 jaren. Op een bolwerk bij de Regulierspoort werd een werkplaats voor hem ingericht.

Ammeroy overleed den 7 November 1606. Hij werd opgevolgd door Gerrit Coster, met wien de stad den 27 November 1606 een contract sloot. Coster werd den 1 November 1618 ter aarde besteld, en opgevolgd door den reeds genoemden Jan Aelten van Meurs, wiens aanstelling van 12 April 1619 dagteekent. Den 4 Januari 1624 werd Arent Jansz van Put, van Utrecht, wonende te Rotterdam, als stads-gieter aangesteld. Van dezen gieter vond ik een klok, met het jaartal 1610 in den toren der Hervormde kerk te Bussum. Dat hij reeds in 1620 te Rotterdam woonde, bewijst de klok te Marken-Binnen.

De heer Brouwer Ancher vermoedt, dat Gerrit Coster en Van Put of Van Putten zwagers waren, omdat hunne echtgenooten beide Sweers heetten. Het is wel eigenaardig, dat Coster en Van Putten, zoowel als de Gebroeders Aelten van Meurs allen uit Utrecht geboortig waren, waar zij wellicht in de vroegere werkplaats van Jan Tolhuis hun opleiding hadden ontvangen. Ook de toenmalige Stads-bouwmeester was uit Utrecht afkomstig; door zijn voorspraak zullen zijn stadgenooten wellicht benoemd zijn.

Van Putten werd den 8 Maart 1625 begraven. De heer Brouwer Ancher kent te Amsterdam geen werk van hem; misschien dat een onderzoek van de klokken der Noorder-kerk er een zou doen vinden.

De opvolger van dezen gieter was Assuerus Coster, de zoon van Gerrit Coster, die in 1618 was overleden. Hij werd den 27 Januari 1626 aangesteld en stierf in September 1661; hij werd uit de gieterij, die in zijn vaders tijd naar een terrein bij het voormalig Karthuizers-klooster was overgebracht, begraven. Assuerus heeft, zooals wij zagen, voor Amsterdam de grootste klok gegoten die de stad bezit. Toch schijnt hij meer geschutgieter dan wel klokkengieter geweest te zijn. Ook zijn zoon Gerrit of Gerard, die in November 1679 overleed, heeft waarschijnlijk voornamelijk geschut gemaakt.

Assuerus schijnt reeds in 1654 niet meer in stadsdienst te zijn geweest, of misschien alleen als rustend gieter het giethuis bewoond te hebben. Gerard goot in 1659, dus nog bij zijns vaders leven, een klok voor Volendam.

François Hemony was reeds in 1655 naar Amsterdam gekomen, en op 10 December van dat jaar tot „clock- en geschutgieter" aangenomen. Assuerus Coster en zijn zoon Gerard woonden toen nog in het oude giethuis, en de laatste althans was daar nog tot 1679 in stadsdienst werkzaam. Daarom werd voor François een werkplaats ingericht op de Keizersgracht bij het Molenpad, waar hij tot 1664 alleen, en tot aan zijn dood in 1667 met zijn broeder Pierre samenwerkte. Pierre bleef de werkplaats in gebruik houden tot zijn dood, in 1680.

Claude en Maumes of Mamertus Fremy, neven der Hemony's, zetten toen de gieterij voort, de eerste als stads-gieter. Claude stierf in 1699; zijn weduwe hertrouwde in hetzelfde jaar met Jan Albert de Grave, destijds „kanongieter in de Palmstraat".

De heer Brouwer Ancher heeft, zooals ik reeds opmerkte, zich bijna uitsluitend tot de klokken, vóór 1700 gegoten, bepaald. Toch heeft hij ook, naar aanleiding van enkele latere klokken die hij vond, over de 18e eeuw eenig licht verspreid.

Reeds de Gebroeders Fremy hadden zich weer in de oude gieterij bij het vroeger Karthuizersklooster gevestigd. In 1699 werd zij aan Claes Noorden, misschien de meesterknecht van Claude Fremy, verhuurd, in 1705 aan Noorden en Jan Albert de Grave, in 1716 aan laatstgenoemde alleen en in 1734 aan Cyprianus Krans Jansz. In 1755 werden huurders Jacobus Sappius, Geraldo Braamcamp en Pieter Rentrop, in 1761 Geraldo Braamcamp, Frederik Dibbits en Hendrik Balthazar van Aalst.

In 1770 besloot het stadsbestuur weer, als van ouds, de gieterij in eigen beheer te nemen. Pieter Seest, de meesterknecht der laatste huurders, werd als directeur aangesteld. In 1781 volgde Christiaan Seest zijn vader als directeur op; deze vertrok in 1816 naar Indië en in 1818 werd de gieterij, na een bestaan van 204 jaren, gesloten.

Men weet, dat de legende wil, hoe Hemony het carillon van den Munttoren oorspronkelijk voor Zwolle zou gegoten hebben, maar dat de Zwollenaren het niet konden betalen, zoodat de Amsterdamsche regeering het overnam.

Die legende is al even weinig waar als zoovele andere. In 1668 werden de klokken van den toen gesloopten toren der Beurs, ten getale van 21, naar de Munt gebracht. Pierre Hemony goot er nog 8 bij, en bracht zoo het getal op 29. Het is wel jammer, dat het den heer Brouwer Ancher niet gelukte, de opschriften der klokken te lezen, zoodat nu omtrent het voormalig carillon van den Beurstoren niets aan het licht kwam.

De heer Brouwer Ancher heeft omtrent de Amsterdamsche klokkengieters zooveel licht ontstoken, als hem mogelijk was. Wanneer ook in de archieven van andere steden betrekkelijk dit onderwerp nasporingen konden worden gedaan, dan zou de geschiedenis van dit kunstvak weldra hare zekere bronnen hebben, en behoefde er niet, als thans, zooveel op gissingen te berusten. In de eerste plaats zouden de archieven van Kampen, Utrecht, Deventer en Zutfen voor onderzoek in aanmerking komen.

Maar ook het publiceeren van goed opgenomen opschriften van klokken is van veel belang. Daarbij dient dan de diameter der klok tevens vermeld te worden. Het opnemen dezer opschriften is geen gemakkelijk werk, doch daar de klokken uit zeer verschillende tijden dagteekenen, is het altijd belangwekkend.

De klokken der provincie Noord-Holland zijn thans voor het grootste deel opgenomen; de enkele, die nog ontbreken, komen weldra aan de beurt. Voor Friesland hebben de werken van den heer Van Borssum Waalkes hooge waarde, ofschoon, daar deze schrijver niet altijd zelf de opnemingen kon doen, niet alles even betrouwbaar is te noemen.

Voor de klokken der overige provincies hebben tot dusverre maar weinigen zich geinteresseerd. Het is te hopen, dat de studie van den heer Brouwer Ancher het aantal dier belangstellenden moge doen toenemen.

A. W. Weissman

EGYPTISCHE BOUWKUNST.

De monumenten van Egypte zijn zoo dikwijls afgebeeld, dat alle lezers van dit blad althans de voornaamste wel zullen kennen. Al deze gedenkteekenen werden gesticht hetzij als grafsteden, hetzij voor de beoefening van den eeredienst. Nooit vindt men onder de afgebeelde monumenten paleizen of huizen, zoodat het ons niet verwonderen kan, dat menigeen denkt, dat de piramiden en de tempels tevens woningen waren.

Waar eens Memphis en Heliopolis stonden, waar Thebe met zijn honderd poorten zich verhief, zijn thans slechts puinhoopen aanwezig. En die puinhoopen zijn daarenboven nog van betrekkelijk jonge dagteekening, daar zij blijkbaar overblijfselen vormen van de steden, zooals zij in het begin onzer tijdrekening waren.

Het materiaal, waaruit de Egyptische huizen al van oudsher werden opgetrokken bestond uit leem, dat in de zon gedroogd was. Dat hiermede solied werk gemaakt kan worden zal wel niemand gelooven. Al regent het in Egypte bijna nooit, toch komen, af en toe, flinke buien ook daar het aardrijk verfrisschen. Zulk een bui moet voor een oud-Egyptische stad allernoodlottigste gevolgen hebben gehad, daar zij de huizen tot een zachte massa maakte. Als de regen over was, gingen de bewoners weer aan het werk, om hun stad op te bouwen.

Zoo moest men dan tot voor korten tijd, om iets van de huizen der oude Egyptenaren te weten te komen, de afbeeldingen daarvan, in sommige tempels en graven aanwezig, bestudeeren. Deze afbeeldingen echter gaven de bouwwerken slechts zeer schematisch weder. Hoe echter een Egyptische stad er uit zag was ten eenenmale onbekend.

Voor eenige jaren heeft echter de Engelsche oudheidkundige Flinders Petrie een Egyptische stad ontdekt, en kort daarna een tweede. Beide steden zijn 2000 à 1500 jaren voor Christus gesticht en hebben nauwelijks een eeuw bestaan, om daarna verlaten en nooit meer bewoond te worden. Het woestijnzand heeft ze overdekt en niet minder goed bewaard, dan de vulcanische asch, waaronder Herculanum en Pompeji geconserveerd zijn, had kunnen doen.

De oudste stad, die thans Kahoen genoemd wordt, doch die bij de Egyptenaren Hetep-Wesertesen, (zooveel als Wesertesens-rust, in den trant van b. v. Karlsruhe) heette, ligt aan den zij-arm van den Nijl, die den naam van Baar-Joessef draagt. Deze rivier-arm, die langs de Lybische woestijn loopt, buigt zich bij Beni-soe-ef naar het westen en gaat dan de provincie Fajoem binnen. Hier besloot Koning Wesertesen II, die ongeveer 4000 jaren geleden leefde, zijn grafpiramide te laten bouwen, die nog bij het tegenwoordige dorp Illahoen aanwezig is, ofschoon niet in ongeschonden staat.

Om de piramide te kunnen bouwen, werd een stad gesticht, waarin bouwmeesters, ambtenaren en werklieden verblijf hielden. Die stad heeft, in plattegrond vrijwel den vorm van een kwadraat, welks zijden ongeveer 400 M. lang zijn; hooge en zware muren omgaven haar aan alle kanten. De stad is door een muur, die van het westen naar het oosten loopt, in twee deelen gescheiden. In het zuidelijke deel woonden de werklieden, in het noordelijke de ambtenaren. Er was geen poort in dezen scheidingsmuur, zoodat er van gemeenschap tusschen hooger en lager geplaatsten geen sprake kon zijn.

De fundeeringen liggen slechts op 0.60 M. diepte onder den begane-grond. De muren zijn allen van steenen gemaakt, die uit leem, in de zon gedroogd, werden vervaardigd. Nadat het leem fijn was gestampt, werd het met water, zand en gesneden stroo vermengd, in houten vormen geperst en dan gedroogd. De maten der steenen zijn 0.38 bij 0.18 bij 0.12 M., en overtreffen dus nog die der zoogenaamde reuzenmoppen. Het metselverband vertoont de eigenaardigheid, dat iedere platte laag met een rollaag afwisselt; deze wijze van metselen is nog heden ten dage aan den Nijl in zwang.

In Exodus 1, vers 14, lezen wij hoe de „Egyptenaars den kinderen Israëls het leven bitter maakten met harden dienst in leem en tichelsteenen". En in het 5e hoofdstuk, vers 6, en vervolg staat: „Farao beval ten zelfden dage den aandrijvers van het volk en deszelfs ambtslieden, zeggende: Gij zult voortaan aan deze lieden geen stroo meer geven tot het maken der tichelsteenen; laat ze stroo voor zichzelven verzamelen." Het zijn de toen vervaardigde steenen misschien niet, die men te Kahoen vindt, maar hunne samenstelling is geheel dezelfde. Het stroo diende, om aan het gedroogde leem wat meer samenhang te geven; thans nog wordt voor dit doel koelaar onder de specie, waarmede men dakpannen aanstrijkt, gemengd.

In het zuiden der stad worden de woningen der gewone werklieden gevonden. Een hoofdstraat van 9 M. breed is daar aanwezig, met vele nauwere zijstraten. Al deze straten kruisen elkander rechthoekig, en daardoor gelijkt „Wesertesens-rust" al heel veel op Karlsruhe. De huizen der werklieden beslaan ieder een oppervlak van 8 bij 8 M. De indeeling is niet overal dezelfde, maar komt toch steeds in haar hoofdtrekken neer op een grootere of kleinere ommuurde

binnenplaats, onmiddellijk van de straat toegankelijk, waaraan twee of meer vertrekken grenzen. Een dezer vertrekken diende als stal, de andere waren als woon- en slaapkamers ingericht. Toen de bewoners de stad verlieten vonden velen het niet de moeite waard, al het huisraad mede te nemen. Zoo is het na te gaan, hoe de inrichting geweest moet zijn. De arbeiders hadden ieder een haard, van ongebakken steenen samengesteld, een paar matten, een waterkruik en een bewaarplaats voor graan.

Dit waren de woningen van den minderen man. Wie wat hooger stonden op de maatschappelijke ladder konden zich eenige meerdere weelde veroorloven. Hun huis was grooter; men kwam van de straat niet dadelijk op de binnenplaats, doch eerst in een overdekt voorhuis, waarnaast zich een trap bevond, die toegang gaf tot het platte dak. In deze woningen zijn fijn bewerkte potjes van albast gevonden, die dienden om welriekende zalven te bewaren. Ook keurig gesneden houten kepeltjes en zelfs een geelkoperen handspiegel werden hier ontdekt, benevens een houten kistje met gereedschap, bestaande uit koperen beitels met houten stelen, een koperen mes en een lederen zakje met mesjes van vuursteen.

De opzichters of „ambtlieden" waren nog beter gehuisvest. Hunne huizen hebben een oppervlak van 50 M2. en meer, en bezitten een verdieping, die langs een trap bereikt wordt.

De wijk der hoogere ambtenaren bevat verscheidene huizen, die, wat hun inrichting betreft, aan die der klassieke oudheid doen denken. Men was te Kahoen gewoon de scherven van het gebroken vaatwerk eenvoudig buiten de stad op hoopen te werpen. Die hoopen bleven bewaard; zij doen zien dat de vaten niet door Egyptenaren, maar in Klein-Azië moeten gemaakt zijn. Het Phenicisch karakter is duidelijk waar te nemen, zoodat er in dien tijd reeds een aanzienlijke ruilhandel moet hebben bestaan.

In het noordelijk gedeelte der stad hebben de huizen aanzienlijke afmetingen. Men vindt er van 2500 M2. oppervlak. De gevels zijn zonder eenig sieraad, en geheel bepleisterd. De deur is overwelfd, en geeft toegang tot een soort van vestibule, die door een lange gang met een tweede dergelijk vertrek in verbinding staat.

De binnenplaats is zeer ruim, en heeft aan de zuidzijde een open hal, met slanke houten zuilen; het is in deze hal, dat de bewoners het meest vertoefden. Nog zelfs in de tegenwoordige Egyptische huizen vindt men haar onder den naam van mandara terug.

Aan de noordzijde van de binnenplaats zijn de graanbergplaatsen gemaakt. Deze bergplaatsen gelijken sprekend op de „silo's", die men hier te lande als iets bijzonder moderns beschouwt. Zij zijn geheel van steen; een trap leidt naar het platte dak, waar zich luiken bevinden, om het graan in te werpen. Er zijn verscheidene afzonderlijke kamers in deze silo's. Door kleine schuifluikjes kon, wat men voor het gebruik noodig had, gemakkelijk worden afgetapt, om het zoo eens te noemen. Het moeten soortgelijke pakhuizen geweest zijn, waarin Jozef den oogst der zeven vette jaren opsloeg.

Achter de hal, die wij boven noemden, liggen, geheel van het overige afgesloten, de vertrekken der mannelijke bewoners. Eveneens afzonderlijk is het verblijf der vrouwen. Men wordt hier aan het huis der klassieke oudheid herinnerd door het atrium, met een waterbekken in het midden. De zuilen zijn deels van hout, deels van steen. Sommige vertrekken zijn overwelfd, en dat op een wijze, die het gebruik van groote formeelen zou doen veronderstellen. De Egyptenaren hebben van dit middel echter geen gebruik gemaakt. Zij volgden een andere methode, door de te overwelven vertrekken eerst geheel met zand te vullen, dat zand het verlangde profiel te geven, en daarover de gewelven te slaan, op de wijze als wij nog met zoogenaamde „aardwulven" doen. Als de gewelven gesloten waren, werd het zand weggegraven.

Men meent meestal, dat de kunst van welven den Egyptenaren onbekend was. De opgravingen te Kahoen hebben doen zien, dat dit een dwaling is: wanneer bij de Egyptische tempels geen gewelven worden aangetroffen, dan moet de oorzaak daarvan aan redenen worden toegeschreven, die wij niet kennen.

Alleen betrekkelijk kleine ruimten zijn overwelfd. De daken der grootere vertrekken bestonden uit palmstammen als balken, waartegen riet werd gebonden, dat met leem werd afgepleisterd, zoodat een hedendaagsch plafond naar alle regelen der kunst ontstond. En deze plafonds werden geschilderd. Ook de muren zijn in kleuren gedecoreerd; sommige der decoraties te Kahoen zijn nog goed bewaard; zij doen in haar opvatting aan het werk onzer allernieuwste kunst denken.

Wie had durven veronderstellen, dat er overeenkomst zou bestaan tusschen de woningen van 1900 na Christus en die van 4000 jaren vroeger? Wie had kunnen vermoeden, dat het wegwerken der balken door riet en mortel reeds door de Egyptische stucadoors in practijk werd gebracht? Wie had silo's in den tijd van Jozef verwacht?

Waarlijk, Salomo had het bij het rechte eind, toen hij als zijn meening te kennen gaf, dat er niets nieuws onder de zon bestaat.

EEN OPHELDERING.

Van zeer geachte zijde werd ons de opmerking gemaakt, dat uit ons artikel „De Bond in duigen" een minder welwillende stemming jegens de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst sprak.

Het komt ons voor, dat die opmerking niet in allen deele juist mag heeten. Want, en dit meenden wij wel duidelijk te hebben uitgedrukt, al hebben wij voor de Maatschappij en voor de richting, waarin zij zich van 1880—1897 bewoog, geen bewondering, wij toch de beste verwachtingen hebben van het beheer en het inzicht der tegenwoordige bestuurders, die, hun voordeel doende met de lessen van het verledene, zeker de mannen zijn, om het voertuig weder in het goede spoor te brengen.

Hadden wij ook al enkele aanmerkingen op de circulaire, die betroffen alleen de passages, waar gepoogd werd, het verledene goed te praten door minwaardige zelfverheffing. Maar vooral met het slot, dat bewijst hoe het bestuur van thans de zaken kalm, doch eerlijk onder de oogen wenscht te zien, konden wij ons geheel vereenigen.

Daarom zij het hier nog eens uitdrukkelijk herhaald, dat wij der Maatschappij het beste toewenschen, dat wij hopen dat door het wijs beleid van thans zooveel, wat vroeger bedorven werd, weer goed gemaakt moge worden. Dan zal het ledental weer toenemen en kan er van het verjongde lichaam nieuwe kracht uitgaan.

JACOB VAN CAMPEN.

De heer P. J. Frederiks was zoo vriendelijk mij zijn in de „Amersfoortsche Courant" geplaatst opstel over den beroemden bouwmeester te doen toekomen.

Het opstel bevat verscheidene zeer belangrijke mededeelingen, wier waarde nog verhoogd zou zijn, indien ook de bronnen, waaruit zij geput werden, waren vermeld.

De heer Frederiks zegt o. a.:

Van zijn ouders weet men weinig meer dan dat zijn vader Pieter Gerritsz. en zijn moeder Gerarda Claes Berentsdochter heette en zij tien kinderen hadden, van welke vijf jong stierven.

Zijn moeder werd 19 Januari 1605 beleend met het adellijke huis „Randenbroek", dat sedert 1512 in haar geslacht was geweest, welk leengoed na haar dood overging aan onzen Jacob, haar tweeden zoon, wijl de oudste zoon, Jan, kinderloos was gestorven.

Jacob liet het na aan zijn jongste zuster Margriet, die daarmee 18 Februari 1658 werd beleend en het 17 December 1660 overdroeg aan Nicolaas Heerman, den toen meerderjarig geworden zoon van haar oudere zuster Geertruyt en Jan Heerman; waaruit tevens blijkt, dat de beroemde man de laatste mannelijke afstammeling was van zijn geslacht.

Als deze mededeelingen op archiefstudie berusten, dan wordt de waarschijnlijkheid, dat Jacob van Campen te Amersfoort het levenslicht zag, zeer groot.

De heer Frederiks wijst op Vondel, die zegt, waar hij Amersfoort bezingt:

De Held van Randenbroek, de bouwheer van de Voorst,
En 't raadhuis t' Amsterdam, verheerlijkt hieren hof;
Want zij hem *baerde* en *wiegde* aen haer getrouwe boesten
Om hou en teekenkonst te heffen uit het stof.

Maar dichters (men denke aan verdachtsels) nemen het met de waarheid niet nauw.

En als de vader van Jacob van Campen werkelijk Pieter Gerritsz geheeten heeft, dan moet Gerrit van Campen, die den 22 Januari 1609 zijn kind liet doopen, een ander persoon zijn geweest.

Dat men hier een „gewone lapsus van den koster, die den naam inschreef om het doopgeld te kunnen verantwoorden" voor zich zou hebben, is een te gewaagde onderstelling, dan dat daar iets op te bouwen zou zijn.

Dat in het boek „loopende van 2 Februari 1593 tot 28 October 1610" geen andere Van Campen voorkomt zou m. i. alleen kunnen bewijzen, dat de bouwmeester niet te Amersfoort geboren werd.

Reeds vroeger vermoedde ik, dat de „Haarlemsche Doodbazuin", die Houbraken vermeldt, doch die thans onvindbaar is, geblazen werd toen, den 4 Maart 1658, de „tombe" in de St. Jacobskerk te Amersfoort voor Jacob van Campen werd onthuld. De heer Frederiks is van een zelfde gevoelen.

Maar waarom moest juist te Haarlem de overledene zoo bijzonder herdacht worden, als Schrevelius zich vergist had, en Van Campen te Amersfoort was geboren? Waarom werd jaar, dag noch plaats van geboorte op het gedenkteeken vermeld?

Een onderzoek in de Haarlemsche archieven is dringend noodig. De ijverige archivaris Gonnet, die reeds Lieven de Key aan de bouwkunst teruggaf, zal ook zeker omtrent Van Campen licht wil'en verspreiden.

A. W. WEISSMAN.

HET GEBOORTEJAAR VAN JACOB VAN CAMPEN.

De heer P. J. Frederiks heeft in de Amersfoortsche courant van 24 November eene mededeeling gedaan omtrent eene aanteekening door hem in het doopboek der Nederlandsch Hervormde Kerk te Amersfoort gevonden.

Deze aanteekening luidt: (1)

1609. Den 22 January heeft Gerrit van Campen syn kint ten doop gbehat. Het kint heet Jacob. Hij overleed 13 Sept. 1657 te Amersfoort en werd den 20 d. a. v. in de Sint Joriskerk aldaar begraven.

De laatste zin betreffende het overlijden is natuurlijk een toevoegsel; het blijkt niet van wien of uit welken tijd en doet hier verder ter zake niets af.

Het eenige wat geconstateerd kan worden is dat den 22 Januari 1609 te Amersfoort een Jacob, zoon van Gerrit van Campen gedoopt is. Was dit nu de beroemde bouwmeester, zooals de heer Frederiks meent te mogen aannemen? Ik meen op de volgende gronden het tegendeel te kunnen aantoonen:

Het grafmonument in de kerk te Amersfoort vertoont het wapen eener vrouw uit het geslacht van Van Campen, gehuwd met een heer uit de Leidsche familie Heerman (van Zuydwijk). Men vergelijke bijv. de beschrijving die Kramer van deze wapens geeft (blz. 209). Het monument is door deze dame gesticht.

Nu dank ik aan eene aanteekening van wijlen Mr. N. de Roever de volgende bijzonderheid:

30 April 1625 verkoopen Jacob van Campen, Jan van Campen, *Jan Heerman* als man van *Geertuyd van Campen* alle kinderen van Pieter van Campen, het huis „De witte swaen" op den Nieuwendijk te Amsterdam.

Deze akte leert ons dus:

1o. de stichster van het Amersfoortsche monument: Geertruyd Heerman, geboren Van Campen en

2o. de namen van Jacob's vader en van drie andere kinderen van dezen laatste kennen.

Dit laatste stelt ons in staat in een akte uit het Weesboek XVII blz. 100, die ik eveneens aan De Roever dank, hetzelfde gezin te herkennen. Deze akte is van Februari 1617 en geeft den ouderdom der kinderen op als volgt:

Jacob 21 jaar, Geertruid 19 jaar, Jan 17 jaar, Mechteld 15 jaar en Margriet 13 jaar. Hun allen behoort het bovengenoemde huis de Witte Swaen, dat hun van hunne grootmoeder was aanbestorven.

Geen twijfel derhalve of Jacob van Campen, voor wien Geertruid Heerman geboren van Campen het monument oprichtte, m. a. w. geen twijfel of de beroemde bouwmeester Jacob van Campen was in Februari 1617 21 jaar oud en derhalve tusschen Februari 1595 en Februari 1596 geboren.

Zijne ouders waren Pieter van Campen en Gerritje Claes Beerensdochter; hij heette naar zijn grootvader Jacob van Campen, gehuwd met Griete Pieters Visscher, over wie en wier geslacht Oud Holland I, bladz. 243 en v.v. bijzonderheden mededeelt.

Hiermede is de vraag naar het geboorte*jaar* van Jacob van Campen voor goed opgelost: 1595 of een der eerste weken van 1596. Wat de geboorte*plaats* aangaat, zoo mogen wij met groote waarschijnlijkheid aannemen, dat het Amsterdam is geweest, waar deze Van Campen's thuis behoorden, die tengevolge van de gelijkluidende namen nog herhaaldelijk met anderen, o. a. met een iets ouderen Haarlemschen schilder en architect verwisseld worden.

Terloops wil ik ten slotte nog opmerken dat reeds in 1631 in de Architectura moderna van een gebouw van Jacob van Campen: het huis van Balthasar Keymans, sprake is, wat ook reeds tegen het geboortejaar 1609 zoude pleiten.

CORN. HOFSTEDE DE GROOT.

(1) Ik citeer het Handelsblad van 29 Nov., Ochtendblad, omdat ik de Amersfoortsche courant niet onder mijn bereik heb.

HOLLAND IN LAST.

In verband met het artikel onder bovenstaand opschrift in ons No. van 26 Nov. jl. geplaatst, is de volgende mededeeling omtrent de jongste verrichtingen der Tweede Kamer misschien niet onaardig.

De commissie in wier handen de verslagen der Algemeene Rekenkamer in Nederland en in Ned.-Indië betreffende hare werkzaamheden over het jaar 1896 zijn gesteld, releveert slechts enkele punten. Ook thans komt de Rekenkamer terug op hare reeds herhaaldelijk gemaakte aanmerkingen, dat door het Departement van Koloniën zoo veelvuldig wordt afgeweken van den regel van openbare aanbesteding voor de aanschaffing van benoodigdheden voor den Indischen dienst. Ook haalt thans de Rekenkamer eenige gevallen aan waarin ambtenaren en officieren hoogere reis- en verblijfkosten werden toegekend dan hunne inziens behoorde.

De commissie stelt voor, de beide verslagen voor kennisgeving aan te nemen.

Commentaar is hier overbodig.

BIJ DE PLATEN.

In het begin van dit jaar had ik de gelegenheid een reisje door Noord-Frankrijk te maken, een gedeelte van dat land, welbekend door de schoone Gothieke kathedralen, die zich daar bevinden.

De platen, in dit nommer voorkomende, stellen voor stukken van de kathedraal in Laon, en het koor van de kathedraal te Noyon.

De kathedraal van Laon bestond reeds in de 12e eeuw, brandde af in 1112, is daarna herbouwd en was in de 14e eeuw voltooid. Vermoedelijk is het Romaansch karakter, dat de portalen en de onderbouwen van de torens dragen, te danken aan overblijfselen van den oorspronkelijken bouw, die bij den brand gespaard bleven.

De kathedraal in Noyon werd in de 11e en 12e eeuw gebouwd. De oorspronkelijke steunbogen, die het middenschip hebben geschraagd, zijn, onder den invloed van de in zwang zijnde vormen onder Louis XIV vervangen door de tegenwoordige. Het overige gedeelte van den oorspronkelijken bouw is gebleven. De hoofdvorm van de kooraftsluiting is rijk, overeenvoudig in behandeling.

M. A. v. N.

Den Haag, 9 Dec. 1898.

VERBETERING.

Op blz. 388, 2e kolom, moet de derde alinea v. o. gelezen worden als volgt:

„Het mag een verblijdend verschijnsel genoemd worden, dat „het Bestuur der Maatschappij tot de slotsom is gekomen, dat de bestaande toestanden zoo spoedig en zoo afdoend mogelijk verbeterd moeten worden. Als deze woorden geen ijdele klank blijven, dan zal het ledental der Maatschappij zeker binnenkort weer aanzienlijk toenemen.

HET HAAGSCH GEMEENTE-MUSEUM.

De Haagsche briefschrijver van het *Handelsblad* deelt het volgende in zake het Museum der hofstad mede:

De allerjongste bemoeienis van onze leeschreven vaderen betreft het voorstel om op de binnenplaats van ons Gemeente-museum eene zaal ten behoeve dezer verzameling te bouwen. De stemmen staakten: 17 tegen 17, zoodat in eene volgende vergadering eerst eene beslissing kan genomen worden.

Een der bestrijders van het voorstel hield staande, dat men nooit van een deftig heerenhuis een Museum kan maken, want dat het gebeel dan lapwerk wordt. En te recht. Men heeft hier destijds zeer verkeerd gehandeld, door een monumentaal gebouw, de vroegere zoogenaamde Nieuwe Doelen, die voor de rechtbank al even ongeschikt bleek, passklaar te maken voor een stedelijk Museum. Voor eene aanzienlijke som zijn toen de benevenvleugelingen van bovenlicht voorzien en de andere zalen zoo goed mogelijk voor het beoogde doel geschikt gemaakt. Doch een Museum bevidt zich altijd en altijd uit, en men had destijds kunnen voorzien wat nu het geval is: men snakt en smacht naar ruimte, zoowel voor de schilderijen als voor de historische verzameling.

Of men nu al op de binnenplaats eene nieuwe zaal bouwt, die aanvankelijk hulp brengt, beteekent heel weinig. Over tien of elf jaar zal dan opnieuw een noodkreet geboord worden, een zoodkreet, dien geen stervaling tot zwijgen zal kunnen brengen, omdat daar geen duimbreed gronds meer ter beschikking is.

Veel beter ware het dus, indien men zich aan de hoofdstad spiegelde, en op een stuk gronds in een der nieuwe wijken een stedelijk Museum bouwde, dat, ingericht naar de eischen van onzen tijd, niet alleen licht en ruimte schonk, maar groot genoeg zoude zijn, om minstens voor eene eeuw in de behoeften te voorzien.

Het Sussso-museum, zonder veel pracht of weelde, blijkt in de practijk eene voortreffelijke bewaar- en kijkplaats voor kunstwerken te zijn. In zijn eenvoud en afstandsloozing van alle pretensie om iets anders te zijn dan het bescheiden op den achtergrond blijvende middel om de daarin bewaarde kunstvoorwerpen op 't voordeeligst te doen uitkomen, mag het Sussso-museum een waardig model heeten.

Den Haag spiegele zich daaraan, en koope b. v. op de Stadhouderskade, op het Alexanderveld of elders een stuk grond en bouwe er een Museum, met de Sussso-stichting tot leerrijk en stichtend voorbeeld. Dit is de éénige weg om in beteren toestand te komen.

Weet men wel, dat de Arti-verzameling, die destijds de heer Van Hattum van Ellewoutsdijk voor ons land gered en aan de gemeente 's-Gravenhage in bruikleen afgestaan heeft, grootendeels nog in de donkere gangen van het stadhuis vermacht en verzucht? Is de stad het niet aan zichzelve en aan de onbaatzuchtige bedoeling van den milden beenheer verplicht de noodige maatregelen te nemen, dat die verzameling uit haar donkeren kerker verlost wordt en dadelijk eens het heldere daglicht ziet?

Alles pleit dus voor het bouwen van een nieuw museum, even eenvoudig en practisch als het Sussso-huis. En wie weet of de hofstad onder hare kunstvrienden geen Maecenas vindt die haar het bouwen van zulk een toevluchtsoord gemakkelijk maakt. Bovendien zal de gemeente het gebouw op den Korten Vijverberg gemakkelijk voor deze of geene afdeeling van een te overvol Departement van Algemeen Bestuur aan het Rijk kunnen verkoopen of verhuren.

Naar veler overtuiging is dit de eenige goede en degelijke oplossing. Het voorstel zelf is eene poging om te moddderen en te schipperen, die voor twee, drie jaar zou helpen, maar dan ons weder even wanhopend over plaatsgebrek zou doen weeklagen.

EENE AANVULLING.

De Voorzitter van Architectura et Amicitia, de heer Jos. Th. J. Cuypers, verzoekt ons het volgende, uit de vergadering van A. et A. van 8 December jl. te vermelden:

In antwoord op het verzoek in de vergadering gedaan, om eene andere verklaring te geven omtrent de zinsneden in den brief van het Hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, aan de ondergeteekenaars van het adres van 25 Juni ll. omtrent de pogingen aangewend tot samensmelten van de Vakbladen van Maatschappij en Genootschap, — „dat de onderhandelingen „niet kunnen worden voortgezet, daar het gebleken is dat het „Genootschap A. et A. thans een nieuw contract met zijne uitgevers heeft gesloten"; zij hier het navolgende medegedeeld.

Het bestuur der Maatschappij nam het initiatief tot deze onderhandelingen. Na eene gecombineerde bestuursvergadering werd de behandeling aan eene commissie opgedragen bestaande beiderzijds uit drie bestuur-leden met de secretarissen der Redactie als adviseurs. Door deze commissie werden verschillende voorstellen behandeld, maar leden schipbreuk op deze moeilijkheid, dat de betroffen besturen zonder opdracht hunner Vergaderingen niet gemachtigd zijn, tot het behandelen van plannen waardoor zou worden inbreuk gemaakt op de onafhankelijkheid hunner organen en beperking der aangewezen commissies van Redactie. Zulke voorstellen kunnen wel overwogen worden door particulieren, handelende uit eigen initiatief en die het voornemen koesteren om daarna hunne inzichten in de Vereenigingen ter sprake te brengen, ten einde overeenkomstige besluiten uit te lokken.

Zonder bepaald besluit had de laatste samenkomst in het voorjaar plaats.

Van de zijde van het Genootschap werd geen volgende samenkomst aangevraagd, en door het Bestuur der Maatschappij, die het initiatief had genomen, werd geen samenkomst voorgesteld.

Niets belet dat onderhandelingen zouden kunnen worden voortgezet, daar beide partijen toen overeen als thans gebonden zijn aan een contract met hun uitgever, dat slechts op bepaalde tijden afloopt; die termijn kan verschillend zijn, maar verder is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat gedurende dien termijn, met onderling goedvinden, wijzigingen in zulke overeenkomst worden aangebracht. Daartoe bestaat bij het nieuwe contract van „Architectura" evenzeer de gelegenheid als bij het voorgaande.

Het Bestuur van het Genootschap, dit werd ook in vorige vergaderingen op den voorgrond geplaatst, heeft geen daden kunnen en willen stellen die in verband staan of het gevolg zijn der handelingen van de particuliere ondergeteekenaars van het adres; dit wordt herhaald naar aanleiding van dienaangaande vragen gedaan ter vergadering van dezen avond.

Het Bestuur heeft dus ook geen vergadering uitgeschreven ter algemeene bespreking van den brief van het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Nog dit betreffende de

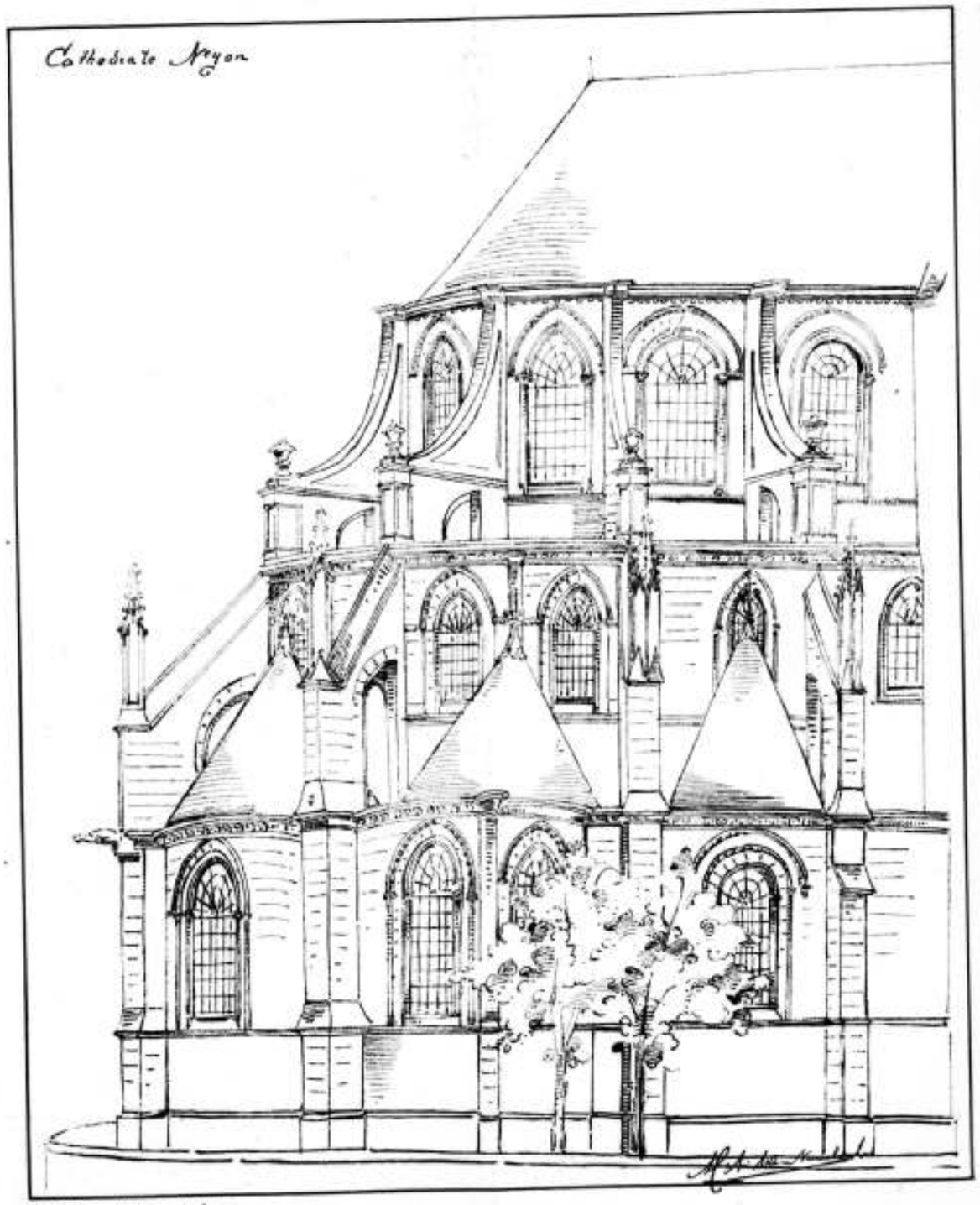

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

Cathedrale Laon

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

onderhandelingen. De laatste vergadering had in 't voorjaar plaats. Na publicatie van het advies, sprak de Voorzitter der Maatschappij zijn leedwezen uit over 't optreden van den heer Jos. Cuypers, die als voorzitter van „A. et A." mede in de onderhandelingen was betrokken geweest (zie de beiderzijds toen medegedeelde brieven); verder bleven de onderhandelingen omtrent combinatie van 't orgaan rusten, terwijl door het Bestuur der Maatschappij stappen werden gedaan ter behandeling van 't genoemd advies ook met afgevaardigden van het Genootschap. Daar al de verschillende gewenschte en besproken wijzigingen slechts na geruimen tijd tot stand konden komen, het verloop dezer zaken kan dat ook getuigen, zag het bestuur van „Architectura" zich verplicht de overeenkomst met zijn uitgever te verlengen; onderhandelingen zijn daardoor hoegenaamd niet uitgesteten; in den winter van 1897—98 stond men, zooals thans ook, beiderzijds nog aan een uitgevers-contract gebonden.

INGEZONDEN.

Aan
de Redactie van het weekblad „de Opmerker" en zijn Lezers.

DE „CUYPERS" BOND.

„Soeur Anna ne vois-tu rien venir?"

Wij klimmen met haar naar onze Donjon, alias zoldervenster, nemen onzen verrekijker en bespeuren in de verte een zwarte stofwolk. Wat doet zich voor? Een herder met eene kudde schapen! Wie is de herder? Onze geëerde collega Dr. Cuypers' Zoon! Wie zijn de schapen? Sommige leden van enkele bouwkundige Vereenigingen in Nederland. En wat willen die achtbare vakgenooten? Niets anders als vooruit! Zij willen en wenschen te weten hoe het staat met den Bond in blijde hope! Laat ons *kort and erbaulich* zeggen wat wij willen, want het geduld van velen wordt op een zware proef gesteld, te zwaarder al naar mate het stilzwijgen langer duurt, en de indertijd gewisselde gedachten flauwer worden of vergeten. Wij willen en wenschen dat er primo Januari van het jaar 1899 worde opgericht een bond .. van de Vereeniging der Mij. tot bev der Bouwkunst, van het Genootschap Architectura et Amicitia alhier, van het gezelschap Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, van die te Groningen, Leiden en andere steden, waar de Maatschappij vroeger afdeelingen had — kortom van alle mann-n uit het vak. En waarom? Opdat die geachte beoefenaars als eene geachte kunstbende zullen optrekken tegen elke onvolledigheid, die er nog in de bouwvakken bestaat; opdat zij openlijk te keer gaan tegen elke ongerechtigheid, overhoogde bevoorrechting en daden van willekeur en misleiding, die dagelijks plaats hebben; in een woord: dat optrede een bond van onafhankelijke beoefenaren der bouwkunst en integreerende kunstvakken, ter breideling en zelfs uitbreiding der bouwkunstwaarheden; ter bewaking, dat die kunst niet worde belasterd en zij in het rechte spoor blijve — of daarin worde gebracht, door rede, recht en plicht! En als er dan zulk een nieuwe Bond bestaan zal, dan zal de zieke beoefenaar zich zien opleven, dan zal de achterlijke kunstbroeder zich tot hooger voelen aangespoord, dan zal er geen broodnijd, geen jaloezie, geen achterstelling meer zijn: dan worden de onwaardigen voor dood verklaard. Wat er dan te verbeteren valt, kan binnenskamers het best geschieden en behoort van de Moeder-Maatschappij uit te gaan, die door en voor vrije mannen in 1842 is gesticht en dus reeds 57 jaren — aan een en wel getrouw, ijverig en wel, precies zooals hare (duizenden) leden dat wenschten en dat nog (bij honderden) jaarlijks vaststellen — en altijd met jeugdig vuur arbeidt, voor het kunstvak zorgt zooveel hare kas en wet dat gedoogt en nooit afbrak of stelselmatig een onzaligen toon aansloeg, die zelfs „hoog geplaatste" Rijksambtenaren zoo ontaserd! Maar om te verbeteren en op te bouwen moeten de liefhebbers overleggen, elkander spreken en de waarheid zeggen. Zij moeten — en nu komt het woord — vergaderen. Vergaderen in goeden zin en met de beste bedoeling, wars van het streven naar oppergezach, onleerzame kritiek, compassende daden, die met het woord intrigue in zoo nauw verband staan.

Welaan, ons voor-tel is — zoo als wij hiervoren wenschten — dat begin Januari 1899 de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst alle beoefenaren en belangstellenden in Nederland op gezette tijden met elkander in kennis en overleg brenge — bij wijze van een congres-zitting telken male besluiten neme en die publiek make, maar ook dat diezelfde oudste en eerbiedwaardige bouwkunst-Maatschappij hare leden en geïnteresseerden, op bijv. maandelijksche openbare vergaderingen zonneklaar en rein make, wat nu nog duister, onzalig en geheim is, dus: tout simplement loucheert.

In die vrije vergaderingen — want die passen alleen in een land dat zich vrij voelt, en van hare vrijheid een nobel gebruik maakt, zouden de bezoekers bijv. kunnen spreken, elkander inlichten en duchtig pleiten:

1°. Over de kunstzaken en de gebouwen van het Rijk, de provinciën en de gemeenten. Het onderhoud daarvan, de controle daarvan, en vooral zal het noodig zijn krachtige besluiten te doen hooren voor het volk en zijn Regeerders, bij het stichten van monumentale of historieche bouwgedenkteekenen — als daar zijn: Musea, Kerken, Kazernen, Postkantoren, Spoor- en Administratiegebouwen, enz.

2°. Over de algemeene en ook de bijzondere belangen van alle kunst- en ambacht-beoefenaren, ongeschillig of zij leden — jong of oud, bollebozen, baanbrekers — modern of kunst-orthodox, ja zelfs soms nog wat eenzijdig en dus achterlijk zijn: en

3°. Over het kunst-onderwijs op alle Scholen, Akademiën en inrichtingen van den Staat en de gemeenten, benevens over de Week- en Vakbladen en hunne kunstbeginselen; de harmonie die tusschen allen noodig als het brood is, en hunne bloei en degelijkheid steeds door bevorderende leerzame kritiek en besluiten hooger opvoerend, en vooral deze vrijhoudend van dwang en van slechte of bekrompen invloeden.

Het spreekt als van zelve, dat het Rijk, de provinciën en de gemeenten, ter uitvoering der besluiten bij meerderheid van stemmen in bovenbedoelde Raad, collegie-ambtenaren zal hebben te benoemen en te salarieeren, die allen als vrije kunstkundige mannen zullen optreden, rapporten opmaken, van raad en advies dienen, en voor alles het zwaard trekken en opsnijden tegen elke geheime, geniepige kunsthandeling en tegen elke fossiele persoonlijke kritiek en persoonlijkheid.

Hoog noodig zal het zijn en wel blijven, dat het leden- en lezerstal van elke Maatschappij en Vakweekblad verdriedubbele; dat er veel worde geadverteerd en geëxposeerd, ten einde de kassen te stijven, en eindelijk: dat er krasse koppen worden gevonden, en gehandhaafd, die alles verbeteren wat werkelijk naar verbetering smkt.

Bovenstaande voorstellen mogen overgenomen en uitgewerkt worden door wie maar wil en lust heeft. Ze zijn gedaan opdat het heerlijke Bondleven en streven warm blijve en oude genegenheid wederzijds in vrijheid, in vroombeid, in ernst en liefdevol worde verhoogd, zoowel met alle Maatschappijen die zich het beste in de bouwkunst te bereiken standpunt voorop stellen, als met alle heeren beoefenaars, waarbij nog altijd gaarne behoort, geachte lezer,

Uw oude Vriend en Dienaar,
J. H. Leliman Senior.

Amsterdam, St-Nicolaasavond 1898.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. Dezer dagen werd door de besturen van afdeeling „Amsterdam" der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in verbinding met dat van „Architectura et Amicitia" eene circulaire verzonden tot aankondiging eener gecombineerde vergadering, te houden in het gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, ter behandeling der te wijzigen „Politieverordeningen op het Bouwen en Sloopen", op Vrijdag 16 December a. s.

Het mag onnoodig worden geacht om de leden te wijzen op het belang dezer samenkomst.

Groningen. De Hooge Raad heeft eenigen tijd voor de bouwondernemers in deze gemeente een niet onbelangrijke beschikking genomen. Volgens het reglement van politie mag men zonder vergunning geen hekken op de stoepen aanbrengen of iets anders plaatsen en hechten op of aan datgene wat aan de openbare straat gelegen is. Een bouwondernemer vroeg daarom een hek te mogen plaatsen op de grens van zijn grond aan de openbare straat, doch verkreeg daartoe geen vergunning omdat, in dit geval, het hek zoodanig zou komen te staan, dat het hinderlijk zou zijn voor de passage. Evenwel plaatste de belanghebbende het hek toch. Daarop volgde een veroordeeling van den Kantonrechter wegens het doen van een handeling in strijd met de veroordeeling, zonder vergunning. Daarna besliste de Hooge Raad dat hier geen sprake kon zijn van iets hechten aan de openbare straat. Naar onze meening terecht, want de bouwondernemer was zoo alim geweest om het hek eenige centimeters van de openbare straat verwijderd te plaatsen. Toch is het een lastig geval, want zeer waarschijnlijk zullen nu meerderen het gegeven voorbeeld volgen en het gedeelte van hunne perceelen, dat tot nu toe een deel van de openbare straat vormde, kunnen omheinen zonder gevaar voor eene veroordeeling.

Het gemeentebestuur zal niet anders kunnen doen dan in de bres treden om, tegen een ruime vergoeding, deze misstanden en de voor het verkeer belemmerende dingen te kunnen opruimen.

Delft. De *Delftsche C.* vernoemt, dat de Regeering aan Prof Krans aldaar de opdracht heeft gegeven als Regeeringscommissaris naar Indië te vertrekken, ten einde een onderzoek in te stellen naar de werken in de Solo-vallei. In Januari zal de hoogleeraar de reis reeds aanvaarden en ongeveer zeven maanden afwezig blijven, gedurende welken tijd zijne colleges zullen worden waargenomen door den ingenieur Ze kl. van den waterstaat W. K. Behrens, uit 's-Hertogenbosch.

Bloemendaal. De Gemeenteraad verleende in zijne zitting van Donderdag 8 dezer, op zijn verzoek, eervol ontslag aan den gemeente-architect S. Koog, onder dankbetuiging voor de aan de gemeente bewezen diensten. De Raad besloot eene oproeping te doen tot vervulling van de vacature en bepaalde het tractement op *f* 900.

PERSONALIA.

— Bij koninkl. besluit is de Oost-Indische ambtenaar met verlof, Th. C. Colenbrander, laatstelijk bouwkundig ambtenaar 1e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java, op zijn verzoek, wegens

physieke ongeschiktheid, met 1 December jl., eervol uit 's lands dienst ontslagen, met toekenning van pensioen.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is J. J. Cos benoemd tot buitengewoon opzichter bij den bouw eener brug over de Oude Maas te Spijkenisse.

— De heer F. des Tombe, ingenieur bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen te Westervoort, wordt, ingaande 15 dezer, overgeplaatst naar dan dienst van weg en werken te Utrecht.

— Te Zaandam is benoemd tot adjunct-directeur der gemeentegasfabriek de heer J. Holt, assistent te Zutphen.

— Tot architect te Monnikendam is in de plants van wijlen den heer J. A. Van Leeuwen Az. benoemd de heer N. Blankevoort, directeur der gasfabriek.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Teekenaar**, ervaren in ijzerconstructiën, vlug kunnende detailleeren. Adres, met opgaaf aan verlangd salaris, no. 30168, Bureau *N. Rott. C.*

— **Teekenaar ijzerconstructiën.** Opgaaf van salaris en bewijzen van bekwaamheid, lett. W P 982, *Nieuwe v. d. Dags.*

— **Teekenaar**, voor het detailleeren van geconstrueerde ijzerwerken, in vasten dienst, met goede vooruitzichten Adres no 30468, Bureau *N. Rott. C.*

— **Bekwaam machinetoekenaar** op eene machinefabriek. Adres lett. B L H, Alg. Advert.-bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken.	leeft. 32	j. sal.	ƒ 100	p. m. of hooger.	
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„ 25	„ „	- 75	„ „	
3. Uitv. of B. Opzichter	„ 29	„ „	- 90	„ „	
4. B. Opzichter	„ 46	„ „	- 100	„ „	
5. Opz.-Teekenaar	„ 30	„ veel sal.	ƒ 80	p. m.	
6. Opz.-Teekenaar	„ 24	„ „	„	- 65 à 70	„ „
7. Opz. of B. Teek.	„ 26	„ „	„	- 60 à 70	„ „
8. B. Teekenaar	„ 20	„ „	„	- 45	„ „
9. Machinist monteur	„ 48	„ „	„	- 800 à 900.	

Houtbereiding tegen bederf
Kyanliseerinrichting.
H. LENSINK,
Houthandel, Arnhem,
levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen, Vloeren
Vloerribben, Broeibakken, enz. enz.
Eenig zeker werkend reuk- en kleurloos middel.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 36 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen. —* Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen. — Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — VERWARMING en VENTILATIE.
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

„ANTI-STONE". Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.
Groote Kolenbesparing.
VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

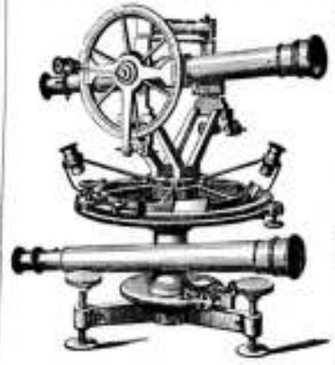

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Nederlandsche Maatschappij voor MONIER-WERKEN te Amsterdam.
Directeur: J. N. LANDRÉ,
Cement-IJzerwerken,
volgens de systemen
MONIER, RABITZ en aanverwante stelsels.
WATERDICHTE WERKEN,
als Kelders, Reservoirs, Regenbakken, Bakes Privaatputten, Kuipen enz.
Gewelven, Vloeren, Buizen, Tunnels, Mares
Bescherming tegen Brand.
BRANDVRIJE KELDERS.
Kantoor: 30 Weteringdwarsstraat 36.
Werkplaats: Jaagpad bij den Omval (Westerzijde).

Hier te lande bekroond: VEENDAM, WINSCHOTEN, UTRECHT, DORDRECHT.

UTRECHTSCHE ASPHALTFABRIEK.
Firma STEIN en TAKKEN.
Leveren en fabriceeren prima ASPHALTDAKPAPIER in alle Merken, 't beste en goedkoopste dat er bestaat.
ASPHALTDAKLAK. ASPHALTMASTIK, CARBOLINEUM, ASPHALT-ISOLEERPLATEN, enz. Maken Dakbedekkingen van Asphaltpapier, kant en klaar onder jarenlange garantie. Maken Lawn Tennisbanen, Dorschvloeren, enz.
Echte Vulcan Houtcement Cement Mastik Dakbedekkingen
met 10 Jaren garantie. Honderden reeds door het geheele land gemaakt en alle tot volkomen tevredenheid, waarvan bewijzen voorhanden.
Directe levering. Concurreerendste prijzen.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland"

33ste Jaargang N°. 51. ZATERDAG, 17 December 1898.

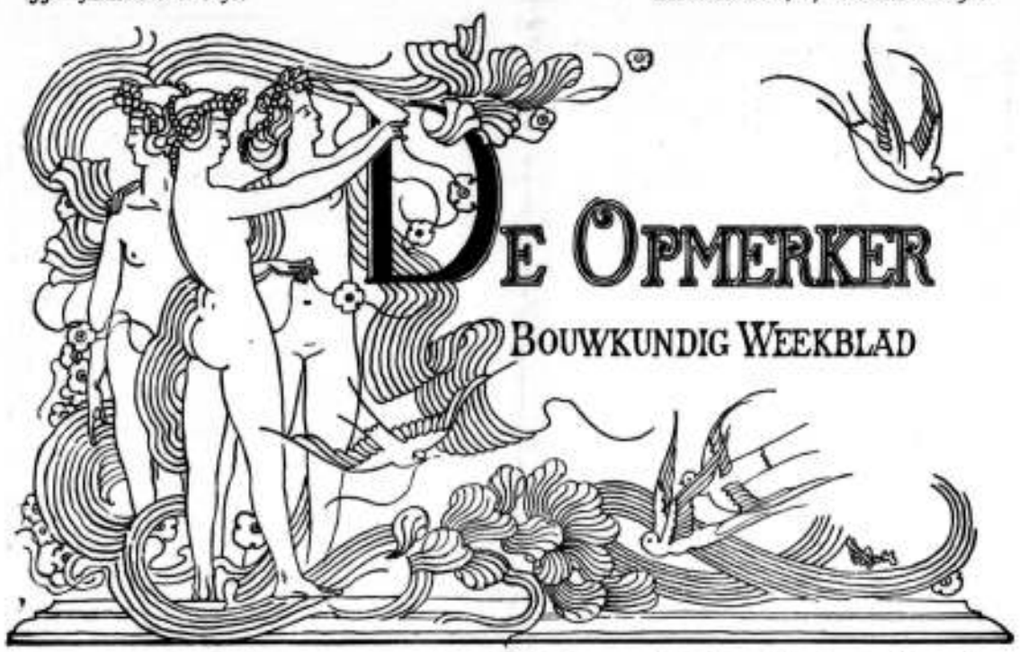

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuitstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het [illegible] daarboven begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annoncen van aanbestedingen enz. en bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BIJ DE PLAAT.

De St. Quen te Rouaan, om zijne reusachtige afmetingen ook wel kathedraal genoemd, maar die feitelijk niets met de eigenlijke kathedraal heeft uit te staan, werd van 1318—1339 gebouwd door Alex. Berneval.

De geheele voorgevel met de torens op zijde van het middenschip zijn in deze eeuw gebouwd. De twee nieuwe torens werden zoowel in vorm als detailleering gemaakt naar den op het transept staanden nog oorspronkelijken toren van 82 M. hoogte.

De hierbijgaande schets stelt het oorspronkelijk portaal aan de zuidzijde, ook wel „Portail des Marmousets" genoemd, voor.

M. A. v. N.

EEN GROENE GRIJSHEID.

De psalmist legt, waar hij zijn negentigste lied schrijft, Mozes de volgende woorden in den mond: „Aengaende de dagen onser jaeren, daerinne syn tseventich jaer, of so wy seer sterck sijn, tachtich jaer, ende het uytnemendste van die moeyte ende verdriet".

De heer J. H. Leliman staat reeds tusschen de grenzen, die de dichter aangeeft; moeite en verdriet zijn zeker ook hem niet gespaard. Maar hij toonde zich sterk en gaf nog deze week de jongeren een beschamend voorbeeld, door, waar anderen hun St. Nicolaasavond met feestvieren doorbrachten, twee artikelen te schrijven, waarvan het eerste in ons blad, het tweede in het orgaan der Maatschappij een plaats vond.

Uit beide artikelen spreekt onverzwakte belangstelling in de bouwkunst en hare beoefenaars, spreekt een blijmoedige stemming, die, in onzen tijd van decadentie op allerlei gebied, goed doet.

Na het schrijven van het bestuur der Maatschappij waanden wij, en velen zeker met ons, dat de gehoopte Bond in dagen was gevallen. Doch de heer Leliman, ofschoon geen kans ziende om den Bond in den aanvankelijk ontworpen vorm tot stand te brengen, vond reeds een ander middel, om het gewenschte doel te bereiken.

Hij wil, dat de Maatschappij, te beginnen met Januari e. k., op gezette tijden de bouwkunstbeoefenaars van Nederland tot een congres bijeen zal roepen; op die congressen zou dan alles, wat men wenschte, besproken kunnen worden.

Reeds sonde hij een reeks van onderwerpen ter bespreking op, en toonde hij daarbij een zeldzaam ruimen blik.

Het is te hopen, dat dit denkbeeld in goede aarde moge vallen. Congressen plegen nog al bezoekers te trekken, vooral wanneer het lidmaatschap niet veel kost, en er vermakelijkheden aan verbonden zijn. Onze zuidelijke broeders zijn meesters in het organiseeren van dergelijke festijnen van kunst en wetenschap.

Het bestuur der Maatschappij is te vaak op congressen vertegenwoordigd geweest, dan dat het niet zou weten, hoe een dergelijke zaak moet worden aangepakt, om succes te hebben. Een congres alleen van vakmenschen is steeds een doodgeboren kind; men moet het groote publiek voor de zaak weten warm te krijgen, het moet tot den goeden toon gaan behooren, zulk een congres bij te wonen. Een toegangsprijs van een rijksdaalder is dan niet te hoog, zooals de „Rambran"-tentoonstelling overtuigend heeft aangetoond.

Raadsleden, Kamerleden, Ministers, Gemeentebesturen, kortom alle autoriteiten, die geacht kunnen worden in bouwkunst belang te stellen, zende men uitnoodigingen, en men drage zorg, dat in het congres-

verslag melding worde gemaakt van allen, die, ofschoon genoodigd, wegbleven. De volgende maal zal de opkomst dan zeker beter zijn, en weldra zullen alle autoriteiten tot het besef komen, dat zij met goed fatsoen de congressen niet kunnen verzuimen.

Zoo bracht dan de heer Leliman den besturen van alle bouwkunst-vereenigingen in Nederland een St. Nicolaas-verrassing. Wij vreezen echter, dat slechts zeer weinigen zich daarmede ingenomen zullen toonen.

Die weinige ingenomenheid zal zeker niet gelden de persoon van den heer Leliman, die reeds op zoo velerlei wijzen de bouwkunst en hare beoefenaars aan zich verplicht heeft, wien allen een goed hart toedragen.

Doch de mensch en vooral de Nederlander houdt niet van nieuwigheden, is er afkeerig van uit zijn gewone doen te geraken, wil slechts hoogst ongaarne uit zijn steurslaap wakker geschud worden. Dan zijn er nog zooveel overwegingen van persoonlijken aard, die belemmerend werken. A. vindt het gevaarlijk, dat „de kunstzaken en de gebouwen van het Rijk, de provinciën en de gemeenten" als onderwerpen van bespreking zullen dienen, B. kan er zich niet mede vereenigen, dat het congres zich met de stichting van „musea, kerken, kazernen, postkantoren, spoor- en administratie-gebouwen" zal bemoeien, C. acht architecten niet bevoegd om zich een oordeel over „de bijzondere belangen van alle kunst- en ambachtbeoefenaren" aan te matigen, D. meent, dat het geen pas geeft „het kunstonderwijs op alle scholen, academiën en inrichtingen van den Staat en de gemeenten" te behandelen, E. eindelijk wil niet aan een congres mededoen, waar men het over „kunstbeginselen" zal hebben.

De verlokkingen van een feestmaaltijd, schouwburgen en andere vermakelijkheden gratis of voor half geld zullen, vreezen wij, onmachtig blijken, om deze opposanten tot betere inzichten te brengen.

Het is te verwachten, dat de heer Leliman, wiens belangstelling in de openbare zaak nog zoo groot is, met den ijver, die hem kenmerkt, propaganda voor zijn denkbeeld zal maken. Moge het aan zijn gemoedelijke overredingskracht gelukken, de bezwaren te overwinnen, moge hij nog het eerste congres beleven! Wij zijn er zeker van, dat de dankbaarheid zijner vakgenooten zich uiten zal in de aanbieding van het ere-voorzitterschap.

In het orgaan der Maatschappij wijst de heer Leliman op den treurigen toestand van ons technisch onderwijs. Ook hier roert hij een onderwerp aan, dat in elk opzicht actueel mag heeten. Reeds 30 jaar geleden verhief de schrijver zijn stem, doch zonder gevolg. Sinds kon de heer Leliman, al was hij de schooljaren ontgroeid, toch van nabij met de Delftsche inrichting kennis maken, toen hij haar zijn hoop ter opvoeding toevertrouwde.

En die kennismaking heeft hem doen zien, hoe treurig de Delftsche school afsteekt bij zooveel andere inrichtingen van onderwijs. Alles wortelt daar nog in waanwijze wiskunde, alsof er voor den technicus niets belangrijkers ware dan formules te gaan afleiden, die in ieder vademecum te vinden zijn. Er zal nu een Delftsch hoogleeraar in zake de Solo-vallei de rol op zich nemen, die de geestige teekenaar in het groene weekblad aan de schim van Willem Bartjens had toegedacht. En wat zegt deze vermaarde rekenmeester, nadat hij de theorie zijner kunst ontwikkeld heeft? „De practijcke kan seer qualijck in regel ofte schicking gestelt worden". Het blijkt, dat de oolijke Zwollenaar gelijk had de wiskundige studiën, waar Delft zooveel werk van maakt, sluiten vergissingen in de practijk geenszins uit.

Dertig jaar geleden was de stem van den heer Leliman die des roependen in de woestijn. Zal men nu hooren naar den man, vergrijsd en met eere vergrijsd in de bouwpractijk, naar den man, dien men, toen hij in 's levens bloei was, naar liet aanpraten.

Bouwkunst, ingenieurskunst, iedere technische kunst is practijk. Geen rekenaar, geen teekenaar, al had hij alle diploma's van Delft gehaald, verdient den naam van technicus, in welk vak dan ook. Het groote ongeluk is, dat al de kostbare tijd, die te Delft aan de abstracte wetenschap vermorst wordt, nimmer wederkeert.

Het studeeren voor technicus moet iets anders zijn, dan het studeeren voor doctor, advocaat, leeraar in letterkunde of godgeleerdheid; meer dan de opleiding aan de hoogeschool behoorde die te Delft voornamelijk practisch te zijn. Maar zooals de toestand nu is heeft bv. een student in de geneeskunde veel meer gelegenheid, in zijn vormingstijd met de werkelijkheid kennis te maken, dan iemand, die te Delft wordt opgeleid.

Het congres kan deze questie tot een punt van bespreking maken; het kan in een motie de richting, waarin de Delftsche school door Thorbecke's ongelukkige wet al meer dan derde eeuw gedwongen wordt zich te bewegen, zoo scherp mogelijk afkeuren. Het kan vorderen, dat althans voor de studie der bouwkunst een afzonderlijke hoogeschool worde geopend, die alleen toegankelijk is voor hen, die bewijzen kunnen, een zeker aantal jaren met vrucht de bouwpractijk te hebben beoefend.

Dat ook het Genootschap Architectura de zaak van het bouwkunstig onderwijs ter hand heeft genomen, schijnt ons een goed voorteeken. De heer Leliman, die ere-voorzitter dezer Vereeniging is, heeft hier ongetwijfeld zijn invloed ten goede doen gelden.

Het ware te wenschen, dat er wat van het vuur, in dezen groenen grijsaard gloeiende, op de al te saaie jongelingen, die zonder boe of ba te zeggen in vergaderingen zitten, kon worden overgebracht! Inderdaad, de vergelijking met „een kudde schapen", door den heer Leliman gebruikt, was niet onverdiend. Als de herder, „onze geleerde collega Dr. Cuypers Zoon", niet telkens kluitjes werpt, als de „doanincanes" of herdershonden niet af en toe eens blaffen, dan komt er van de kudde niets terecht. En het herderswak vereischt nog meer kunst dan men denkt. Herder Muysken, die nu de heide verlaten heeft, om in ruste te gaan, wierp zijn kluitjes wel eens verkeerd, en stuurde de kudde in het riet, wat hem steeds op het verlies van lammeren te staan kwam.

De heer Leliman heeft nu gesproken. Wij wenschen hem toe, dat zijne voorstellen mogen worden „overgenomen en uitgewerkt", dat hen, die in de eerste plaats tot de vervulling van die taak geroepen worden, geen „wil en lust" ontbreken zullen.

Zelfs al werd zijn stem in den strijd gesmoord, dan nog zou hij voor zijn mannelijk, flink pogen den dank verdiend hebben van allen, die het met de bouwkunst, die moeder aller kunsten, wel meenen.

P.S. De gecombineerde vergadering te Amsterdam ter bespreking van een onderwerp, zoo actueel als de bouwverordening der gemeente, schijnt ons reeds een stap in de richting, door den heer Leliman aangegeven. Zóó kan geleidelijk het groote doel, de samensmelting, bereikt worden.

JACOB VAN CAMPEN.

De mededeelingen van den heer Hofstede de Groot hebben overtuigend bewezen, dat Jacob van Campen in 1595 of 1596 geboren moet zijn, en dat hij niet,

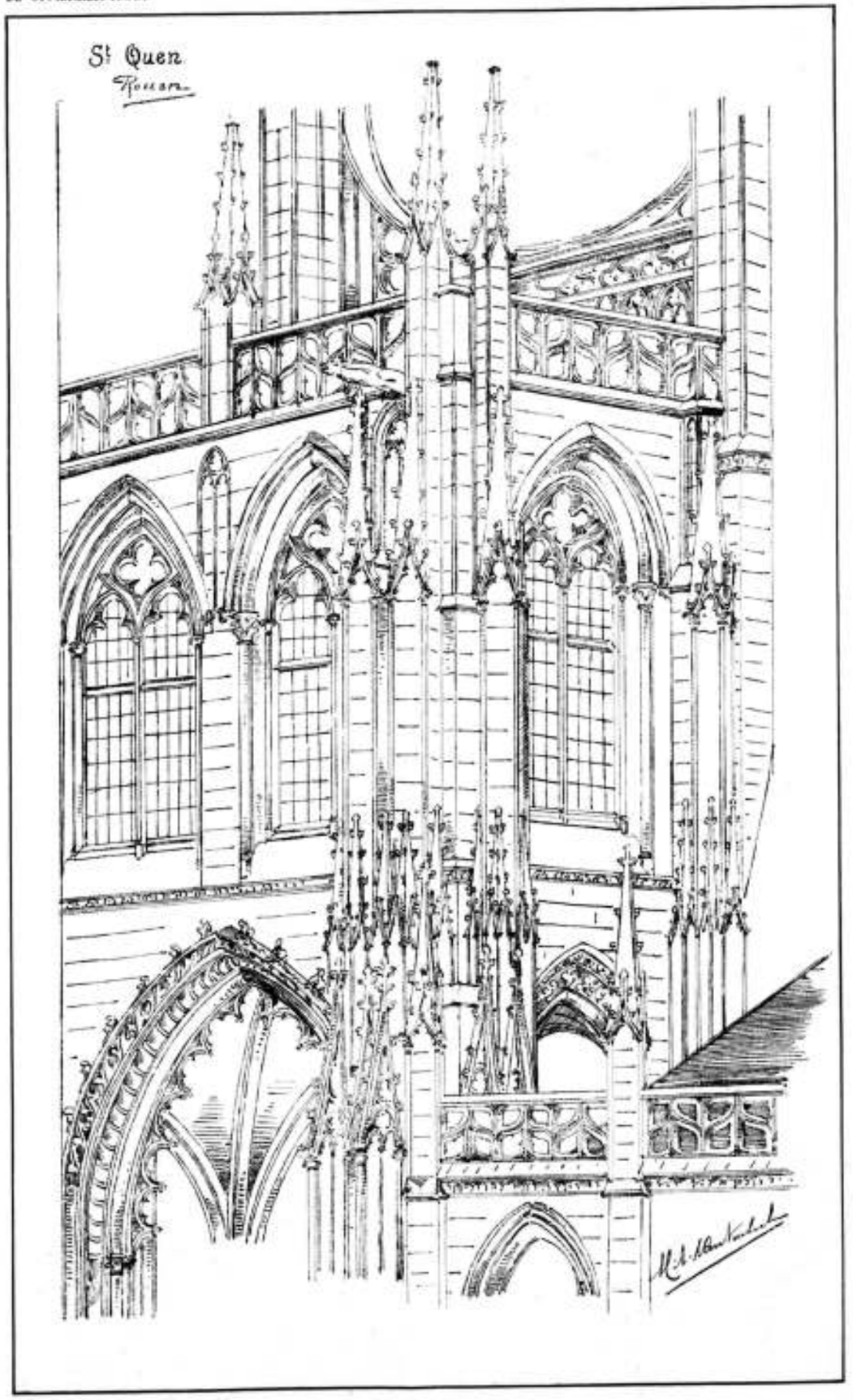

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem

zooals de heer Frederiks meende, in 1609 te Amersfoort kan zijn gedoopt.

Echter is de plaats zijner geboorte nog niet bekend geworden. Dat Jacob Van Campen met zijn broeders en zusters in 1625 het huis „de witte swaen" op den Nieuwendijk te Amsterdam, hun door hun grootmoeder nagelaten, verkochten, doet den heer Hofstede de Groot aannemen, dat Jacob's wieg te Amsterdam heeft gestaan.

In 1631 is in de Architectura moderna reeds een gebouw, door Jacob van Campen ontworpen, opgenomen. Het is het huis van Balthasar Coymans, die in 1631 op een vermogen van ƒ 400.000 geschat werd, en die, na de erven van burgemeester Poppen, welke ƒ 500.000 bezaten, de rijkste van Amsterdam was.

Nu Jacob van Campen, al is er dan omtrent zijn geboorteplaats geen zekerheid, toch in nauwere betrekking tot Amsterdam blijkt te staan, dan tot dusverre verondersteld werd, is het niet zoo onwaarschijnlijk, dat hij in 1631 op de Oude Turfmarkt woonde.

Van Campen's zuster Geertruyt was met Jan Heerman gehuwd. Hun zoon Nicolaas Heerman werd, volgens den heer Frederiks, in 1660 met de heerlijkheid Randenbroek beleend.

Nu woonde er in 1631 te Amsterdam in de „Calverstraet oostsyde" een Claes Heerman, die als bezitter van ƒ 150.000 te boek staat, en dus een voor dien tijd bijzonder vermogend man was. Is deze de vader van Jan Heerman geweest? Het is niet onaannemelijk, dat het kleinkind, naar den grootvader, Nicolaas gedoopt werd. Dan zou ook Jan Heerman geen Leidenaar, doch een Amsterdammer geweest zijn.

Het is te hopen dat, nu althans ongeveer bekend is, wanneer Jacob van Campen het levenslicht moet hebben aanschouwd, ook de datum en de plaats zijner geboorte zullen worden ontdekt.

Amersfoort is nu van de baan, de keus is dus tot Amsterdam en Haarlem beperkt.

W.

Achtereenvolgens hebben de heeren Louis Rieber, M. G. Wildeman (adjunct-archivaris van Haarlem) en Weissman me gevraagd om meer licht naar aanleiding van mijn tot een heel onvolledig artikeltje samengestelde aanwijzingen over Jacob van Campen. Meer dan aanwijzingen waren het niet; en dit kan ook niet anders, waar ik hier, te Amersfoort, slechts kan beschikken over de aanteekeningen, die ik vroeger te Amsterdam en te Utrecht maakte en waar mij de tijd ontbreekt voor een nauwkeurig onderzoek. Ik herhaal het: op de door mij aangegeven plaatsen moet een ander gaan zoeken, iemand die het voordeel heeft over meer vrijen tijd te kunnen beschikken.

Nu schrijft ook Dr. Hofstede de Groot over Van Campen in „De Opmerker" en ook hij schijnt gepat te hebben uit het berichtje, dat o. a. in „Opr. Haarlemmer" en in „Handelsblad" werd getrokken uit het artikeltje in mijn blad, de „Amersfoortsche Courant". Ik zeg „ook hij", want uit correspondenties met de reeds genoemde heeren bleek me, dat zij mijn oorspronkelijk artikel althans aanvankelijk niet kenden.

Laat me op den voorgrond stellen, dat bij mij niet voorzit een quaestie van „Rechthaberei" en ik de eerste ben geweest om te betwijfelen, dat Van Campen (volgens mij geboren in 1609) reeds als jongen van zoowat 15 jaar de toen zoo moeilijke en gevaarvolle reis naar Italië zou hebben gedaan, óók al zegt Houbraken, dat hij die deed „in syn seer jonghe jaren", óók al had hij, meer dan eenig ander konstenaar, het geld daarvoor.

De heer Weissman heeft thans iets meer meegedeeld uit mijn stukje, dat ik hem na zijn eerste opstel in dit blad toezond. Tot recht begrip vraag ik verlof, het geheele artikel hier te mogen herhalen; uit het geheel valt beter gevolgtrekkingen te maken dan uit fragmenten.

D' Aerts Bouheer [1], dewelcke uyt de kunst ghoon gewin socht maer de raem [2], als bouwmeester beroemd, als schilder zeer gunstig aangeschreven, is een van de niet weinige vermaarde personen van wier afkomst en jeugd men, om zoo te zeggen, niets weet. Van der Aa schrijft van hem: „geboren te Haarlem of te Amersfoort, van ouders uit den deftigen stand, legde zich aanvankelijk op de schilderkunst toe en deed in zijn jeugd een reis door Italië ... met dat gevolg, dat hij als bedreven bouwmeester in het vaderland terugkeerde .... en wel omtrent 1628". (Volgt een even onnauwkeurige opsomming zijner werken).

Wel vreemd is het, dat, ondanks de niet voor tweeërlei uitlegging vatbaar zijnde woorden [3] van zijn tijdgenoot en vriend Vondel in de „Nachtegaal van Amersfoort" (1637) men onzen Jacob van Campen tot een Haarlemmer heeft gemaakt; en niet minder vreemd mag het heeten, dat zij die hem, zeer vermoedelijk 4 Maart 1658, het gedenkteeken in de St. Joriskerk wijdden, alleen hebben vermeld, wanneer hij overleed.

Nu men zich opmaakt om den 300sten geboortedag van onzen vermaarden stadgenoot te herdenken — men waant hem in 1598 of 1599 geboren — zij het mij vergund, hier mee te doelen wat ik van hem weet.

Jacob van Campen werd geboren te Amersfoort en daar 22 Januari 1609 gedoopt.

De aanteekening in het doopboek der Nederl. Herv. kerk luidt: Den 22 January heeft Gerrit van Campen sijn kint ten doop gebracht. Het kind heet Jacob. (In het boek, loopende van 2 Febr. 1593 tot 28 Oct. 1610, komt geen andere Van Campen voor. De aanteekening Gerrit, voor Pieter Gerritsz. is weer een gewone lapsus van den koster die den naam inschreef om het doopgeld te kunnen verantwoorden.

Van zijn ouders weet men weinig meer, dan dat zijn vader Pieter Gerritsz. en zijn moeder Gerarda Claes Berensdochter heette en zij tien kinderen hadden, van welke vijf jong stierven.

Zijn moeder werd 19 Januari 1605 beleend met het adelijke huis „Randenbroek", dat sedert 1512 in haar geslacht was geweest, welk leengoed na haar dood (28 Juni 1626) overging aan onzen Jacob, haar tweeden zoon, wijl de oudste zoon, Jan, kinderloos was gestorven.

Jacob liet het na aan zijn jongste zuster Margriet, die daarmee 18 Februari 1658 werd beleend en het 17 December 1660 overdroeg aan Nicolaas Heerman, den toen meerderjarig geworden zoon van haar oudere zuster Geertruyt en Jan Heerman; waaruit tevens blijkt, dat de beroemde man de laatste mannelijke afstammeling van zijn geslacht,

Van Bemmel zegt, dat hij ongehuwd gebleven is.

Onder de eigendomspapieren van „Randenbroek" waren in 1847 nog vele originaele leenbrieven voorhanden; de oudste ervan dagteekende van 3 November 1425. Thans is op „Randenbroek" van eigendoms papieren geen enkel spoor meer; het zal echter wel de moeite loonen in het Provincinal archief te Utrecht eens te gaan snuffelen in de „Stukken betreffende de Stichtsche leenen." Daarbij is o. a. een taxatie der vaste goederen, door den grooten bouwmeester nagelaten en waarin diens onroerende goederen geschat zijn op ƒ 32,000.

We zijn nu nog ruim tien jaar verwijderd van een mogelijk herdenkingsfeest van den 300n geboortedag van den vermaarden Amersfoorter en er is dus tijd te over om eens goed te gaan zoeken voor hem, die een monographie zou willen wijden aan den schepper van „'s werelts achste wonder" en diens werk.

Hij leerde eerst schilderen en — de middelen waren er in overvloed — deed een kunstreis naar Italië, waarheen hij in den zomer van 1624 vertrok, doch kreeg daar aanleiding om zich uitsluitend te wijden aan de bouwkunst; een niet zeldzaam verschijnsel in dien tijd.

Hij woonde op „Randenbroek" en begaf zich vandaar naar de plaatsen waar hij over bouwwerken moest spreken of toezicht houden op den arbeid der architecten; hij bouwde dus zelf niet, gelijk dit thans door den architect geschiedt. Dit mag dan ook wel een reden zijn geweest — het zij hier terloops gezegd — dat een deel der eer van het Amsterdamsch Stadhuis werd overgebracht op Daniel Stalpert, die in 1648 op een tractement van ƒ 1600 werd benoemd tot architect, onder toezicht van Van Campen, voor den bouw van het Stadhuis. Hij moest slechts zorgen, dat het werk werd uitgevoerd naar het ontwerp van Van Campen en de daarvan in 't met gemaakte teekeningen, altijd volgens hun

---

[1] Naar het bekende grafschrift van Vondel in de Sint-Joriskerk.

[2] Volgens de Haarlemsche uitgaaf van Schrevelius.

[3] Amersfoort bezingend, zegt de dichtervorst:

De Held van Randenbroek, de bouwheer van de Vorsten,
En 't raadhuis 't Amsterdam, verheerlykt haeren lof;
Want zij hem *baerde* en *zoghde* aen haer getrouwe borsten
Om bou en teekenkonst te heffen uit het stof.

uitlegging door den ontwerper. Stalpert had op zijn beurt weder zes opzichters onder zijn bevelen, die op de goede uitvoering moesten letten en die weder van hem afhingen, gelijk hij van den ontwerper.

Jacob van Campen overleefde de voltooiing van dezen reuzenbouw nog geen twee jaar, daar hij 18 September 1657 te Amersfoort overleed en daar 20 September in de Sint-Joriskerk werd begraven.

De aanteekening in het Begraafboek luidt: [verkocht] Aen d'Erffghenamen van wl: Jacob van Campen, twee graftoden gheleghen in de Noordtkerck, T'eerste boven, t'11e graft, / 160.

Uit mijn artikel blijkt dus, dat mijn korte mededeelingen wel degelijk berusten op archivalia en voornamelijk op de reeds genoemde „Stukken betreffende te Stichtsche leenen".

Nog eens: daar zoeke men verder. En ik herhaal 't: Vondel, die „'s weerelts achste wonder" bezong, was een tijdgenoot van Van Campen en met dezen persoonlijk bekend. Kan hetzelfde worden gezegd van Schrevelius?

Maar zeer kostbaar zijn de mededeelingen van De Roever, nu door Dr. Hofstede herhaald, waaruit ten volle blijkt, dat mijn onderstelling, dat de koster, die 't Doopboek te Amersfoort bijschreef, zich niet schuldig maakte aan een lapsus, door te schrijven „Pieter" voor „Pieter Gerritsz"; want Jacob's vader was een „Pieter Jacobsz." Tevens blijkt er uit, dat Jacob niet is geboren in 1609, maar tusschen Februari 1595 en Februari 1596. Hij zou dus (in 1624) op omstreeks 27-jarigen leeftijd naar Italië zijn gereisd, wat ook meer waarschijnlijk is dan op 15-jarigen.

Het verheugt me zeer, dat mijn artikeltje reeds dit resultaat heeft gehad; mijn doel is volkomen bereikt en ik vlei me, dat — waar het geboortejaar reeds zóó benaderd is, uit volkomen betrouwbare bronnen — we nu ook spoedig de geheele waarheid zullen kennen.

Wat het grafteeken in de Sint Joris-kerk te Amersfoort betreft, nog één vraag: heeft de (zeer vermoedelijk 4 Maart 1658 geplaatste) beeldgroep iets te maken met het daaronder geplaatste grafschrift van Vondel? De beeldgroep duidt — door de wapenschilden — op een monument voor Geertruyt van Campen, gehuwd met Jan Heerman; uit het boven meegedeelde blijkt, dat deze Geertruyt toen overleden was, wijl haar jongere zuster Margriet 18 Februari 1658 werd bekend met „Randenbroek".

Wanneer is en wie heeft het bekende grafschrift geplaatst, dat in geen enkel opzicht verband houdt met de deerlijk verwaarloosde beeldgroep, óók al zijn op de leelijke houten zijlatten eenige architectonische emblemata aangebracht?

Amersfoort. FREDERIKS.

DE CIRCULAIRE DER MAATSCHAPPIJ.

Door het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is aan de besturen van de afdeeling „Amsterdam" dezer Maatschappij, het genootschap Architectura et Amicitia, de Technische Vakvereeniging en den Nederlandschen Aannemersbond het volgend schrijven gericht:

Mijne Heeren!

In aansluiting aan de strekking van het adres gedateerd Haarzuylens 25 Juli 1898, en in verband met ons antwoord daarop, wenschen wij, daar aan de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst als oudste en meest uitgebreide Vereeniging op bouwkundig gebied in Nederland de leiding in handen is gegeven, een aanvang te maken met te trachten, ten minste één der gewenschte hervormingen te verwezenlijken, namelijk die om voor plaatselijke vereenigingen de onkosten tot een minimum te beperken, en door samenwerking groote resultaten te verkrijgen, en waaruit dan wellicht in de toekomst het aaneensmelten van verschillende Vereenigingen kan voortspruiten.

In de eerste plaats is daartoe noodig, meerdere aansluiting mogelijk te maken van de verschillende beoefenaren der bouwkunst en aanverwante vakken, en daarmede gepaard te doen gaan besparing van uitgaven voor de vereenigingen en hare leden.

Wij doen een beroep op uw bestuur om ons te steunen, door ons voorstel in overweging te nemen en de mogelijkheid en uitvoerbaarheid, voorloopig in groote trekken onderling te bespreken.

Wij stellen u voor, om uwe vergaderingen in het vervolg, evenals nu reeds door de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst geschiedt, te houden in het gebouw van die Maatschappij, en, voor zoover dit mogelijk zal zijn, den zetel uwer vereeniging daarheen te verleggen.

Voor het Genootschap „Architectura et Amicitia" zijn wij bereid een Societeitslokaal in te richten.

Wij ontveinzen ons niet, dat aan de uitvoering van dit plan groote moeilijkheden zijn verbonden. Zoo staat de Maatschappij, om te beginnen, voor groote geldelijke offers, daar haar gebouw dan verbouwd zal moeten worden.

Het is ook alleen tengevolge van belangrijke geldelijke tegemoetkomingen, ons toegezegd door personen die de goede bedoelingen van de Maatschappij op prijs stellen en waardeeren, dat wij aan zoo iets kunnen denken.

De vele detail-zaken zijn eerst te regelen om, na eene mogelijke goedkeuring van ons voorstel, de uitvoering van onze denkbeelden mogelijk te maken. Het voorstel dient daartoe in principe, en bloc voorst door u overwogen te worden.

De financieele voordeelen, voortvloeiende uit het aannemen van ons voorstel, zijn duidelijk: door zamelijk de kosten voor het huren van verschillende lokalen te samen te dragen, zullen de uitgaven, over meerdere vereenigingen te verdeelen, voor deze belangrijk geringer worden.

In plaats van voordrachten, hoewel belangrijk voor alle beoefenaars der bouwkunst, voor elke vereeniging in afzonderlijke lokalen te organiseeren, op verschillende data, zal concentratie op één punt allicht tengevolge hebben, dat de leden der verschillende vereenigingen elkander bij de behandeling van belangrijke onderwerpen introduceeren. En daaruit zal voortvloeien, dat men elkander meer en beter leert kennen en — zooals te hopen is — ook beter zal waardeeren, ieder in zijn werk. Men zal inzien, hoe werkelijk eenvoudiger het is die voordrachten op één avond gezamenlijk te organiseeren, en daaruit mede belangrijke besparing kan voortvloeien, of — wat nu mogelijk wordt — meerdere voordrachten te geven voor 't zelfde geld, waarvan dan allen nut kunnen hebben.

De regeling van huishoudelijke zaken, of het uitsluitend bespreken der belangen, elke vereeniging afzonderlijk betreffende, kan op andere avonden plaats hebben; dit zijn echter zaken die afgescheiden zijn van ons voorstel.

Dit is, mijne heeren, een eerste streven om de versnippering van krachten tegen te gaan, om een deel der uitgaven tot een minimum te beperken en om tot meerdere aansluiting tusschen de verschillende beoefenaren der bouwkunst en aanverwante vakken te geraken.

Het is nu aan u, mijne heeren, om mede te werken en om, indien gij onze bedoelingen doorziet, deze te steunen, waardoor dan een begin zal zijn gemaakt met de vervulling van een deel der wenschen, uitgedrukt in het adres uit Haarzuylens. Wij hopen daarbij ook gesteund te worden door de onderteekenaars van dat adres, leden van verschillende bouwkundige vereenigingen en vertegenwoordigende de beoefenaren der bouwkunst en aanverwante vakken.

Moge Amsterdam een voorbeeld geven, dat in andere steden navolging zal vinden. Wanneer dan in verschillende steden, verschillende corporaties in één lokaal, meerendeels op één zelfden dag samenkomen, dan zal er wellicht eenmaal ook een tijd aanbreken, dat die afzonderlijke corporaties in elke gemeente zich vereenigen, waardoor dan weder een der wenschen, door den steller van het adres uitgedrukt, verwezenlijkt zal worden, namelijk dat al de vereenigingen in elke gemeente zich aaneensluiten en lid worden van den Bond van Nederlandsche Bouwkundige Vereenigingen, mogo het zijn de volgens de eischen van den tijd gewijzigde, verbeterde Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Nog eens, mijne heeren: aan u om mede te werken tot de verwezenlijking van onze denkbeelden, en tegemoet te komen — ten minste voorloopig — aan de invoering van hervormingen.

Uit de bovenstaande circulaire blijkt, dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst er naar streeft de gelederen gesloten te krijgen.

Zal dit pogen met den gewenschten uitslag worden bekroond? Wij hopen het, doch het komt ons voor, dat niet al, wat aangevoerd wordt, even goed zal worden ontvangen.

Samenwerking zal ieder willen, doch niet algemeen zal worden ingezien, dat het noodzakelijk is „de zetels van al de Vereenigingen naar het gebouw der Maatschappij te verleggen".

Of het Genootschap Architectura wel bereid zal worden bevonden het door de Maatschappij in te richten societeitslokaal te betrekken moet voorshands worden betwijfeld.

Al is dit misschien niet de bedoeling, velen zullen

toch denken, dat de Maatschappij vóór alles beoogt haar gebouw weer rendabel te maken. Daarom ware het beter geweest, indien de circulaire zich er toe bepaald had het voorstel te doen tot gecombineerde vergaderingen, te houden telkens, wanneer onderwerpen te behandelen waren, die van algemeen belang mochten worden geacht.

Vielen zulke samenkomsten in den smaak, dan zou nauwere aansluiting der leden van verschillende lichamen als vanzelf volgen. Slechts diende al wat op een „schibboleth" kon gelijken, zorgvuldig van die vergaderingen geweerd.

Ook hebbe men geen al te groote verwachtingen van de aansluiting, want er is groote kans, dat zij tot inslapen zal voeren. Onderlinge wedijver leidt dikwijls tot betere uitkomsten dan zelfgenoegzaamheid. Architectura beleefde zijn bloeitijdperk juist, toen het tegen de „hervormde" Maatschappij moest concurreeren. Het is wel eigenaardig, dat vele der toongevende mannen uit het Genootschap van toen nu aan de Maatschappij hunne krachten wijden. Hun moet het nut van wedijver nog duidelijk voor oogen staan.

Het denkbeyld van den heer Leliman, om af en toe een congres te houden, is misschien nog beter, dan dat wat het Maatschappij-bestuur nu heeft. Op zulk een congres kan men elkander leeren kennen, kan men komen als vakman, niet in de eerste plaats als lid eener vereeniging. Is het congres gesloten, dan kan ieder lichaam in eigen kring weer aan den arbeid gaan, en zijn zelfstandigheid behoudend, ten bate der bouwkunst werkzaam zijn.

DE TOREN TE RHENEN.

In het „Nieuws van den Dag" van 12 dezer wordt met waardeering gesproken van de wijze, waarop de spits van den toren te Rhenen na den noodlottigen brand vernieuwd is. En wie de nieuwe spits gezien heeft, die zich in haar hoofdvormen bij de oude aansluit, zal moeten erkennen, dat zij in fraaie verhouding staat tot den monumentalen steenen romp. Als nu, wat aan die romp gedaan wordt, zich tot het strikt noodzakelijke bepaalt, dan is er alleszins reden tot tevredenheid.

Bij den torenbrand zijn bijna alle klokken óf gesmolten óf door den val vergruisd. Eén klok, in 1791 door C. en J. Seest te Amsterdam gegoten, was in haar geheel op den grond aanwezig; een andere hing nog boven in den toren aan den sluitsteen van het stergewelf; haar opschrift was dus niet bereikbaar.

Men heeft die laatste klok nu naar beneden gebracht. Haar opschrift luidt, volgens het „Nieuws van den Dag": FRATRES - SCIENTES - QVIA - HORA - EST - JAM - NOS - DE - SOMNO - SVRGERE - NVNC - ENIM - PROPIOR - EST - NOSTRA - SALVS - QVAM - CVM - CREDIMVS - PAVLVS - AD - ROMANOS - 13 - JAN - TOLHVIS - Me - FECIT - 1555.

Haar gewicht wordt opgegeven als ongeveer 2000 Kg. en dit is, daar de diameter niet vermeld werd, een tamelijk vage opgaaf. De toon kan C, Cis of D zijn.

Blijkbaar is zij tegelijk gemaakt met vele andere, wier opschriften, voor zoover zij nog te lezen waren, in het nummer van 11 September 1807 door ons werden medegedeeld. De klokken zullen gediend hebben „tot een voorslag", zooals men in de 16e eeuw zeide. Zulk een voorslag placht destijds te bestaan uit 13 klokken, die naar de 12 Apostelen en den Zaligmaker genoemd werden. Sommige dezer voorslagen zijn nog in hun geheel of ten deele bewaard. De klokken vormden, wat de discant betreft, een octaaf, die naar boven tot de terts doorliep. Voor de bas waren de tonica, de dominant en de sub-dominant aanwezig. Eerst bij de 17e-eeuwsche carillons werden zoowel discant als bas uitgebreid.

De klokken te Rhenen zullen vervaardigd zijn, al naar mate zij voor den toren noodig waren. In 1517 maakten Gerrit van Wou en Jan Schoneborgh de luiklokken, waarvan die, Cunera en Ursula genaamd, nog na den brand, zij het dan ook gebroken, zoo aanwezig waren, dat een deel van hare opschriften nog kon worden gelezen.

In 1555 en 1556 goot Jan Tolhuis, die te Utrecht woonde, het voorslag, althans de zwaarste klokken daarvan. De lichtste werden na 1560 door Thomas Both en Wilhelmus van Aelten gemaakt, die vermoedelijk de opvolgers van Tolhuis zijn geweest. Jan en Hendrik Aeltensz., ook wel Van Meurs geheeten, en in het begin der 17e eeuw te Utrecht werkzaam, zullen zonen van Willem van Aelten geweest zijn.

Both en Van Aelten hebben hunne klokken eenvoudig Petrus en Andreas als haar naam doen opgeven. Maar Tolhuis heeft op andere wijze de overblijvende apostelnamen aangeduid.

In de middeneeuwen zag men verband tusschen de apostelen en de twaalf artikelen des geloofs, die ook wel het apostolisch credo worden genoemd. De twaalf artikelen werden in deze volgorde aan de apostelen toegeschreven: Petrus, Andreas, Jacobus Major, Johannes, Philippus, Bartholomeus, Thomas, Mattheus, Jacobus Minor, Simon, Thaddeus en Matthias.

Nu heeft Tolhuis de klokken gemaakt, die op de tien overige apostelen betrekking hadden en telkens door een bijbeltekst aangeduid, welke apostel bedoeld was.

Het opschrift, dat Jacobus Major aanwees, is niet bewaard. Verondersteld mag worden, dat het aan Handelingen XI ontleend was. Voor den apostel Johannes koos Tolhuis I Johannes IV vers I, voor den apostel Philippus ontleende hij den tekst aan het Evangelie van Johannes, hoofdstuk XIV, vers 9, waar Christus Philippus vermaant.

De opschriften, die Bartholomeus, Thomas en Mattheus bedoelen, waren niet meer aanwezig. Teksten uit Handelingen V, Evangelie van Johannes XX, Evangelie van Mattheus IX waren hier als van zelf aangewezen.

Jacobus Maior heeft Tolhuis aangeduid door Jacobus I, vers 22. Daar de apostelen Simon en Judas door de kerk beiden den 28 October herdacht worden, en alleen van Judas een zendbrief bekend is, zoo koos Tolhuis voor Simon vers 14 van dien zendbrief.

Terwijl van de klok, naar Thaddeus genoemd, niets meer te vinden was, bleef van die, op Matthias betrekkelijk, het opschrift bewaard. Het is Handelingen I, vers 26.

De nog aanwezige klok, die op Paulus betrekking heeft, volmaakte het dertiental.

Het gebruik van deze bijbelteksten wijst op de naderende Hervorming. Vroeger werden de apostelen alleen bij name genoemd, bv. Jacob ben ic, zooals te Edam, Mattheus Apostel is minen naem, zooals te Weesp; te Rhenen kwam ook nog Petrus vocor ea Andreas vocor in de opschriften voor.

A. W. W.

WIE HEEFT GELIJK?

In het orgaan van het Genootschap „Architectura" wordt ons verweten, dat wij eene onjuiste voorstelling van de questie der „Vakbladen" hebben gegeven.

Wij moeten echter opmerken, dat niet wij, maar het bestuur der Maatschappij hier de schuld draagt,

als er althans van schuld mag worden gesproken. Het schreef, „dat de onderhandelingen niet kunnen worden voortgezet, daar het gebleken is, dat het Genootschap „A. et A." thans een nieuw contract met zijne uitgevers heeft gesloten". Deze handelwijze van het Genootschap had onze goedkeuring natuurlijk niet.

De voorzitter van „Architectura" tracht nu in een uitvoerige beschouwing de handelwijze van het Genootschap te rechtvaardigen. Hij wijst erop, dat het initiatief voor de onderhandelingen omtrent de samensmelting der organen is uitgegaan van de Maatschappij, maar dat die onderhandelingen tot geen uitkomst geleid hebben, omdat het Genootschap niet om een nadere samenkomst verzocht en de Maatschappij daartoe geen voorstel deed.

Een mededeeling als deze moet op wie buiten de zaak staat den indruk maken, dat van beide kanten de liefhebberij niet heel groot was. Men vertrouwde blijkbaar elkander niet. Maar men had, bekeefdheidshalve, elkander toch op de hoogte kunnen houden van de wederzijdsche plannen. Dat dit achterwege bleef, schijnt ons een groote fout. Wordt er ernstig naar samenwerking gestreefd, dan behoort men elkander in het vertrouwen te nemen, om zoo te voorkomen, dat er daden geschieden, die tot een verkeerde beoordeeling door de buitenwereld aanleiding zouden kunnen geven.

Het is te begrijpen, dat het bestuur der Maatschappij ontstemd was, toen het, zonder van iets te weten, uit de bladen vernam, dat „A. et A." een nieuw contract met zijn uitgevers had aangegaan. Nu moge er, zooals de Voorzitter van „Architectura" schrijft, gelegenheid zijn gelaten om het contract te wijzigen, de samensmelting is, dat valt niet te ontkennen, op de lange baan geschoven.

DEMPING.

Te Enkhuizen zal door de „Vereeniging voor Werkverschaffing" het Venedy, eene gracht in het midden der stad, gedempt worden. De kosten voor het dempen en rioleeren zijn geraamd op *f* 12,000. De Vereeniging zal eene 3½ pCts. geldleening sluiten, groot *f* 9000, met jaarlijksche aflossing van *f* 2000; het geld daarvoor is reeds toegezegd.

De Gemeenteraad heeft besloten aan de Vereeniging de rente der geldleening te verzekeren en voor het dempen af te staan den grond, nabij het pakhuis der voormalige Oost-Indische Compagnie gelegen.

Behalve een riool voor afvoer van vuil water, zal ook een brandriool worden gemetseld. De boomen aan weerszijden zullen worden gerooid en in het midden der gedempte gracht zal plantsoen worden aangelegd.

Het was zulk een aardig grachtje, dat Venedy. Al hadden de gevels, die het begrensden, geen architectonische waarde, en bleef er van hunne bouwkunstige schoonheid niets over dan een vijftal gevelsteenen, het geheel was miernate schilderachtig. Vooral op een heldieren herfstdag, als de boomen geel werden, het water spiegelde en de huisjes zoo fijn van kleur waren, leverde het geheel een schoon aspect op. Menigeen, die door de Westerstraat liep en rechts keek, is door het prachtig stadsgezichtje bekoord geworden.

Nu wordt het grachtje gedempt, de boomen worden geveld, een brandriool, ja zelfs plantsoen-aanleg gemaakt. Een Wilhelmina- of Koninginnestraat kan ontstaan, echt modern. Maar zij zal het pittoreske grachtje niet kunnen doen vergeten.

STANDBEELD VAN FRANS HALS.

De *Haarl. Ct.* schrijft:

In de groote schilderijenzaal van Teyler's Stichting te Haarlem, zijn tentoongesteld de 17 ontwerpen voor een standbeeld van Frans Hals, ingekomen naar aanleiding van de prijsvraag daarvoor uitgeschreven.

Op drie na is bij allen het beeld van Hals, hetzij zittend of staand, het hoofdmotief.

Het ontwerp, waaraan de eerste prijs (*f* 1000) is toegekend, is ingezonden onder het motto „Jerje", door den heer H. A. Scholtz, te Amsterdam. Het stelt Hals voor in staande houding, kloothoofdig, los gekleed; het schilderspalet in de linkerhand is licht tegen het lijf gedrukt, de rechterhand rust op een soort ezel. Op het voetstuk leest men: „Aan Frans Hals, door zijne stadgenooten en vereerders". Daaronder is tegen een palmtak aangebracht het wapen van Haarlem.

Tegen en op het voetstuk zijn gezeten de Schilderkunst en de Beeldhouwkunst, voorgesteld door vrouwefiguren.

De tweede prijs (van *f* 750) is toegekend aan den heer Ch. van Wijk, te 's-Gravenhage, onder het motto „Een oud Hollander". Dit ontwerp stelt Hals voor, zittend op een stoel zonder leuning, den breed geranden hoed achter op het hoofd, de palet in de linkerhand en verdiept in de aanschouwing van zijn werk. Het beeld rust op een voetstuk, waarop en reliëf is aangebracht een fragment van een zijner schilderstukken; daaronder, boven een liggenden leuwertak, leest men: „Frans Hals, 1584—1666".

De derde prijs (*f* 500) werd toegewezen aan de heeren Bart van Hove en Kromhout te Amsterdam; den eerste voor het beeld, den tweede voor den bijbehoorenden parkaanleg. Hals wordt daarbij staande in losse houding voorgesteld, evenals het vorige ontwerp, in het kostuum zijner eeuw met den breedgerande hoed; in de linkerhand houdt hij een palet, in de opgeheven rechterhand een penseel.

Onder de overige ingezonden ontwerpen trekt door eigenaardige opvatting de aandacht een, waar de beroemde schilder gezeten is op een soort rusthank, waarboven zich verheft een mangd met een palmtak.

Over het algemeen munten de ontwerpen, die alle op een sierde der gewenschte grootte in gips zijn tentoongesteld, het meerendeel met bijbehoorende teekeningen, niet uit door buitengewone opvatting, of door groot verschil met bestaande standbeelden.

Vooral merkwaardig is het verschil der gelaatstrekken, waarvan sommige niets gemeen hebben met die welke het meest bekend zijn.

Maandag wordt de gelegenheid voor het publiek opengesteld om de ontwerpen te bezichtigen.

Wij hopen van die gelegenheid gebruik te maken en onze lezers het een en ander over deze tentoonstelling mede te deelen.

GASTRAM HAAG - LOOSDUINEN.

Gedurende de maand November zijn door de gastrammen afgelegd 1838 kilometers, waarvan 651 KM. door den reserve-wagen n°. 2.

Wij zijn zeer tevreden met de door ons behaalde resultaten en uit eigen ondervinding zijn wij tot de conclusie gekomen dat bij eene juiste behandeling gastrammen allezins vertrouwbaar zijn, niet te voorziene ongelukken natuurlijk buiten gesloten.

Het feit dat wagen n°. 1 in de laatste twee maanden een afstand af heeft gelegd van 3057 KM en dat er nog nimmer gedurende den rit iets gehaperd heeft en de gastram steeds op tijd is aangekomen staaft onze vorige bewering.

Wagen n°. 2 heeft 651 KM. afgelegd. De tweede dag dat deze wagen in dienst werd gesteld, bleef de wagen gedurende een rit stilstaan. Bij onderzoek bleek dat de rem verkeerd gesteld was en uit zichzelf vastliep. Nadat dit verholpen was werden de verdere ritten zonder storinis volbracht.

Wagen n°. 2 heeft reeds een tweetal jaren dienst gedaan op de Blackpool-lijn en stond daarna voor ongeveer zes maanden als reserve in de remise zonder echter gebruikt te worden.

Deze wagen, ofschoon precies dezelfde constructie als wagen n°. 1 loopt volgens onze opinie niet zoo regelmatig als deze.

Oorzaak hiervan is dat de cylinders erg vuil zijn en de cylinderringen voor aanwezigheid van verharde olie niet hunne volle werkkracht kunnen ontwikkelen.

Ofschoon de directie der Westlandsche Tramwaatschappij ons met de grootste welwillendheid behandelt en de groeibezoeking zooveel mogelijk steunt, zijn haro remises niet geschikt om onze wagenkost te lichten en de cylinders enz. schoon te maken, iets wat telkelijk eens per jaar moet gebeuren, doch bij wagen n°. 2 zoo nimmer heeft plaats gehad.

Den 29 November 's morgens liet een van ons personeel bij het schoonmaken van de tram zijn licht onder het houtwerk van het platform. Dit gemaakte in brand en deze brand breidde zich aan den gutta-percha-gaszak mede, zoodat een geregelde toevoer van gas het brandje bleef voeden.

Daar ons personeel nog niet geheel met de gastrammen bekend is, werd de gaskraan eerst gesloten nadat de brand de verf en de kussens zoozeer beschadigd had, dat de reserve-wagen in moest vallen Deze reed tot den 14 November, toen n°. 1 weder in dienst werd gesteld.

Ofschoon het overbodig is deskundigen er op te wijzen dat het gas in een gastram oneindelijk ontploffen kan, levert dit bericht toch voor het publiek het geruststellend bewijs dat zelfs in zulke buitengewone omstandigheden een gastram gewoon brandt gelijk bij iederen anderen wagen het geval zou zijn.

Het publiek vindt wagen n°. 2 wegens zijne kleinere afmetingen „gezelliger", doch werd zeer geklaagd over de olievoerlichting, ofschoon deze feitelijk beter is dan in de meeste trammen het geval is.

De verlichting van wagen n°. 1 met gasgloeilicht schijnt echter het publiek reeds verwend te hebben. Watververbruik van wagen n°. 1 is nihil, hetzelfde koelwater hetwelk 14 October ingenomen werd, doet thans nog dienst

Wagen n°. 2, die wegens zijn imperiaal slechts zeer weinig koelwater in buizen medenemt, moest na iedere twee ritten van versch water voorzien worden.

Het totale gasverbruik van de wagens gedurende November bedroeg 1812 M³, zijnde 0.715 M³ per wagen-KM. met inbegrip van verlichting, proefritten enz.

Het gasverbruik van wagen n°. 2 was boven het normale; de oorzaak hiervan is, dat de wielflenzen te breed zijn voor het spoor van de Westlandsche en daardoor zeer veel wrijving ontstond.

Zijn deze flenzen wat afgesloten, dan zal deze schuring tegen de contra-rails verdwijnen.

Het verbruik van gasmotor-olie per tram is verminderd van 10 tot 8 liter per maand, hetwelk nu als een constant gerekend mag worden. Ongeveer de helft van de gebruikte 10 kilo radervet werd bij schoonmaak van den raderbak teruggevonden. Dit vet opnieuw gesmolten, wordt weder gebruikt

Wat reparatiën aangaat, daarvan kan bij ons natuurlijkerwijze nog geen opgaaf gedaan worden, doch vernamen wij van de directie van de Blackpool-tram, dat dit haar zeer meegevallen is.

Aan het raderwerk aldaar wordt nog geen slijtage waargenomen, hetwelk wij bevestigen kunnen, daar het raderwerk van wagen n° 2, die reeds twee jaren in dienst is geweest, nog volkomen scherp is. Opmerking verdient dat de raderen bouten van staal en aluminium-brons vervaardigd zijn.

De ketting-ronsels achter moeten na 1½ jaar vernieuwd worden.

Het oud-systeem ketting sleet zeer spoedig, de nieuwere schijven veel beter to zijn. Te Blackpool, waar zij thans reeds een maand of acht in gebruik zijn, heeft men ze nog niet behoeven te vernieuwen. Ook zijn de nieuwere kettingen goedkooper.

De slijtage van de gasmotor zelf is niet méér dan bij een staande gasmotor het geval is. Zooals bekend, is dit onderhoud van niet veel beteekenis.

Wat de tram zelf betreft gelooven wij dat zij zoo mogelijk nu nog rustiger loopt dan in het begin, van schulden gedurende stilstand is niets te merken, terwijl van reuk in den wagen geen sprake is.

De gasgloeiverlichting houdt zich uitstekend en ons inziens is er geen enkele reden, waarom deze verlichting ook niet in spoorwegrijtuigen toegepast zou worden.

Zooals bekend kan men de gastram door middel van de zeer sterke rem binnen een wagenlengte van full speed tot stilstand brengen. In geval van zeod kan men echter door de machine zelf als rem te gebruiken de wagen van full speed binnen de twee meter stoppen.

Vooral voor het gebruik van gastrammen in zeer drukke straten is dit van veel belang.

W. Mensink—Smit M.Sc.
Civiel-ingenieur.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1081*ste vergadering van 8 December 1898.*

Bij gelegenheid van den Voorzitter werd de vergadering geopend door den Vice-voorzitter, den heer W. van Boven.

Na lezing der notulen werd het woord gegeven aan den heer Beek tot het houden zijner lezing over „Vonktelegraphie".

Spreker legen zijn belangrijke bijdrage met de uiteenzetting van de theoriseën en vindingen welke de uitvinding van de vonktelegraphie waren voorafgegaan.

Evenals bij het geluid en het licht plant de electriciteit zich onder bepaalde wetten voort in een middenstof, genaamd aether.

Deze wetten werden door den spreker nader toegelicht en proefondervindelijk bewezen, door voor de vergadering verschillende proeven te doen als die van Herz, waarbij een electrische vonk wordt ontwikkeld in het brandpunt van een parabolischen spiegel. Deze vonk wordt onmiddig daarin weerkaatst terwijl een evenwijdige bundel der weerkaatsingen opgevangen wordt in een tweeden parabolischen spiegel, waarin dan dientengevolge in 't brandpunt daarvan een electrische vonk ontwikkeld wordt. Deze vonk kan dan toestellen, hiermede in verbinding gebracht, doen bewegen als een electrische schel of selnontvanger.

Deze hoogstbelangrijke voortplanting der electrische golven is de oorsprong van de vonktelegraphie, een vinding echter die nog vele gebreken uit een practisch oogpunt heeft, zoodat zij alsnog tot de weinig belangrijke behoort; echter, zoo eindigde spreker, is er misschien een enkele vinding noodig om 't geheel belangrijk te maken, evenals de microphone de vinding der telefoon practisch uitvoerbaar maakte

Een hartelijk applaus der Vergadering en een woord van dank bij monde van den Voorzitter, getuigden van de groote belangstelling, waarmede de uiteenzetten deze bijdrage ontvangen hadden.

Na enige huishoudelijke aangelegenheden werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. Vóór drie jaren werd hier ter stede opgericht eene bouwkundige Sociëteit, onder den naam van U. N. I. (Uitspanning Na Inspanning). Deze Sociëteit, welke zich ten doel stelt, den vriendschappelijken omgang tusschen beoefenaren en oud-beoefenaren der Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam te doen voortbestaan, is in dit opzicht zeer goed geslaagd, en geeft blijken van levensvatbaarheid.

Op de Woensdagavond gehouden vergadering werd door den heer Herm. Kloot, architect te Rotterdam, lid der Sociëteit, een voordracht gehouden over het fabriceeren van Hollandsche pannen, toegelicht met eenige teekeningen.

Nadat spreker er in 't kort op gewezen heeft, dat ook de pannenbakkerij reeds bij de oudste volken bekend was en een hoogen trap van bloei had bereikt, besprak hij de grondstof voor dit bedrijf, de klei.

Ten einde een goed resultaat te verkrijgen, moet de pannenbakker de onderlinge verhouding der drie, in bijna ieder kleiland voorkomende kleisoorten goed regelen, want hiervan hangt de kwaliteit der pannen af. Spreker gaat nu de bereiding na, die de klei ondergaat, alvorens ze als pan den oven verlaat. Van den kleistaal, waar de klei opgeslagen wordt, gaat ze naar den kleimolen, teneinde aldaar behoorlijk geknausd te worden, om daarna, 't zij uit de hand, 't zij machinaal, tot z. g. walken gevormd te worden. Op zeer duidelijke wijze licht spreker, met behulp van eenige teekeningen, de wijze toe waarop een walk tot holle pan hervormd wordt. Dit vormen heeft gewoonlijk plaats door twee man en een jongen (z. g. heele vorm) die 10 à 12000 pannen per week kunnen vormen.

De platte en gegolfde pan moet met meer zorg bewerkt worden. Heeft men bij de holle pan slechts één vorm noodig, waarbij het afwerken met de natte hand geschiedt, hier heeft men tevens nog een soort contravorm noodig, in den vorm van een rol en waarbij één man alle werkzaamheden verricht en zoodoende 2000 pannen per week kan afleveren.

Behalve gewoonde pansoorten, worden er aan zoo'n fabriek nog vervaardigd: vorsten, rietvorsten en tegels. De vorsten en rietvorsten worden als de holle pan bewerkt. De walken hebben reeds in hoofdzaak den tegelvorm en behoeven slechts, half droog zijnde, gevlakt en zuiver afgesneden te worden. De loodsen, waar de pannen gedroogd worden, zijn aan alle zijden van balken voorzien. Zijn de pannen en tegels genoegzaam gedroogd, dan kan tot bakken worden overgegaan. Na een korte pauze beschrijft spreker de inrichting van den oven, de wijze waarop deze geveld wordt, en het bakken, waaraan het droogstoken voorafgaat.

Spreker behandelt nu de manier, waarop de roode of de blauwe kleur verkregen wordt. Is het ter verkrijging der roode kleur voldoende, den ovenlnhoud gaar te stoken en gewoon te doen afkoelen, ter verkrijging der blauwe kleur moet de ovenlnhoud z.g. gesmoord worden, waarbij de hierdoor ontstane gassen de verlangde blauwe kleur te voorschijn roepen

Na nog even tot verglazen verklaard, en enkele eigenschappen dezer producten besproken te hebben, eindigt spreker zijne leerrijke lezing waarna de voorzitter, de heer Joh. A. Millenaar hem bedankt.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

ontslagen op verzoek, eervol uit 's lands dienst, de gewezen opzichter 1e kl. C. G. J. Gersen;

toegevoegd aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling in het belang der verbetering en uitbreiding van de bevloeiing in de afdeelingen Pamekasan en Bangkalan (res. Madoera), de sup.-ingenieur A. A. Meijers.

— Bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java is:

tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van opzichter 1e kl. W. G. van Merkesteijn, hoofdelijk chef der 1e afdeeling bij de Bataviasche Oosterspoorwegmaatschappij.;

eervol ontslagen wegens volbrachten diensttijd, de onderopzichter 1e kl. bij de exploitatie van de westerlijnen P. J. Birnie,

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Januari e. k., bij 's Rijks waterstaat:

benoemd tot opzichter 4e kl. J. Th. M. Smelt;

bevorderd tot opzichter 1e kl. ir. L. A. van de Krake, thans 2e kl.; tot opzichter 2e kl. J. Schol, thans 3e kl., en tot opzichter 3e kl. M. in 't Hout' thans 4e kl.

— Tot directeur der gasfabriek en waterleiding te Enschede is benoemd de heer J. H. A. Albrecht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adjunct-opzichter bij den dienst der gemeentewerken te 's-Hertogenbosch. Jaarwedde aanv. *f* 600. Inl. bij den ing.-arch. Adres uiterl. 27 Dec. aan den ing.-arch. (*Zie ads. in dit no.*)

— Bekwaam teekenaar, bekend met brug- en kapconstructie. Adres lett. N R, Centraal Advert.-Bureau, Gebroeders Belinfante, 's-Gravenhage.

Bij den dienst der gemeente-werken
te 's Hertogenbosch
is te vervullen de betrekking van:

Adjunct-Opzichter.

Bezoldiging aanvankelijk **f 600** 's jaars, met uitzicht op verhooging.
Kennis van waterbouwkunde, landmeten en waterpassen vereischt.
Indiensttreding **zoo spoedig mogelijk.**
Sollicitatiën franco en **uiterlijk 27 dezer** te richten aan den Burgemeester.
Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect der gemeente.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,
ENSCHEDE.
Globe. Works en Stores.
Aanleg van **Centrale verwarming** in **SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz.
HANDEL in **Wand- en Vloertegels,** Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN HALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

Provinciale Waterstaat
VAN
FRIESLAND.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag,** den **23 December 1898,** des namiddags ten **een** ure, zal in het gebouw van het Provincial Bestuur te Leeuwarden, overeenkomstig §§ 434 en 435 der A. V., bij **enkele inschrijving** worden aanbesteed:

Het maken en ter plaatse leveren en opstellen van eene ijzeren draaibrug voor de vernieuwing van de KINGMATILLE, over het vaarwater van LEEUWARDEN naar HARLINGEN.

Het bestek ligt ter lezing in voornoemd gebouw. Gezegelde formulieren voor inschrijvingsbiljetten zijn tegen betaling van **25** cent en bestek met teekening tegen betaling van **f 1.—** op het bureau van den Prov. Hoofdingenieur verkrijgbaar.
Inlichtingen zijn te bekomen bij den Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat te Leeuwarden.

LEEUWARDEN, 8 December 1898.

De Commissaris der Koningin in de provincie Friesland,
J. N. WITTEVEEN, *L. C.*

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 80 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

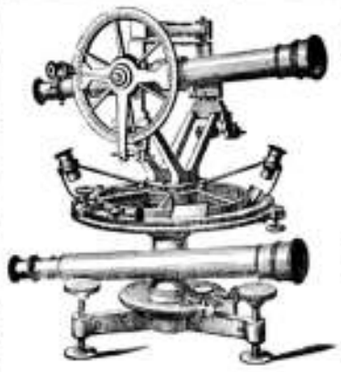

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
VOOR INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

AANBESTEDING.
Verbouwen en Vergrooten School **A.**

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* zijn voornemens op **Vrijdag den 30 December 1898,** des namiddags ten twee en een half ure ten *RAADHUIZE* aldaar in het openbaar, behoudens nadere goedkeuring, bij enkele inschrijving aan te besteden:

Het VERBOUWEN en VERGROOTEN van SCHOOL A aan de Coosje Buskenstraat.

Het **bestek** ligt van den *19 December* af ter inzage ter Gemeente-Secretarie, en ten Kantore van den Gemeente-Bouwmeester en is aldaar tegen betaling van **f 1.75** verkrijgbaar.
Aanwijzing zal plaats hebben op ***Zaterdag 24 December 1898,*** des namiddags ten twee uren, in School **A** door den Gemeente-Bouwmeester, bij wien tevens de roodige inlichtingen te verkrijgen zijn.

MOLIJN -- Gouda.
Rietplanken.
FLUATEN,
tegen verwoering van alle **STEENSOORTEN** en **MORTELS.**

SPECIALITEIT
IN
Hartguss Roosterstaven „Eureka."
Op verschillende tentoonstellingen met Zilver bekroond als hoogste onderscheiding. Leverancier der K. N. Marine, verschillende Stoombootmaatschappijen en fabrieken, waarvan getuigschriften voorhanden. Deze roosters trekken niet krom, zijn bestand tegen een hitte van 2000° C. en geven groote besparing in brandstof.
Mouster ijzer en Prijscourant op aanvraag gratis.
R. IIDE.
Spuistraat 102, AMSTERDAM.

P. KOOIJ,
Mr. Steenhouwer en Marbrier,
Z.-O. Buitensingel 203,
DEN HAAG.
Atelier voor alle in den ruimsten zin voorkomende **Hardsteen, Zandsteen, Marmerwerken, Grafzerken** en **Schoorsteenmantels.**
Telephoon 790.

GEBR. VAN DER VLIET
IJzerhandelaars te Amsterdam.
Staal-, Plaat-, Band-, Hoek en T-IJzer enz.
Stalen Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. Böhler & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste JAARGANG N°. 52 ZATERDAG, 24 December 1898.

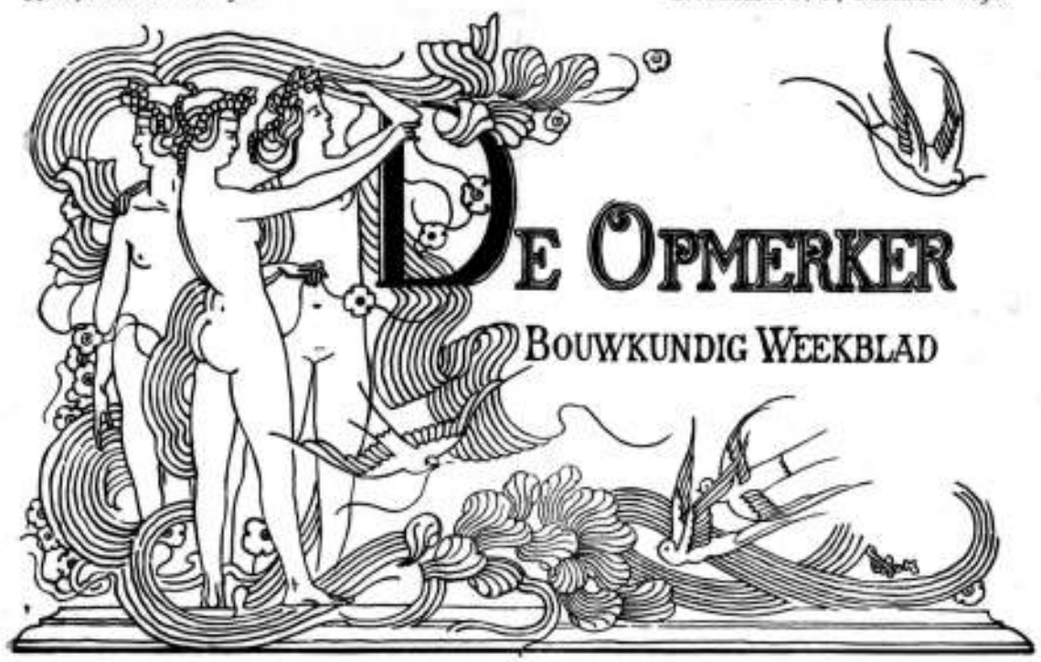

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland *f* 5.—; voor België *f* 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, *f* 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels *f* 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer *f* 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

BIJ DE PLAAT.

Het houten huisje, op bijgaande plaat afgebeeld, staat op de Vischmarkt te Reims en is bekend onder den naam van „Maison Callou".

Het is een van de vele typische overblijfselen van woonhuizen uit de 15e eeuw, die in deze streek vroeger veel gevonden werden, maar waarvan nu helaas de meeste gesloopt zijn.

M. A. v. N.

BOUWKUNDIG ONDERWIJS.

Er wordt tegenwoordig nog al eens geklaagd over het bouwkundig onderwijs hier-te-lande. Men is dan al gauw geneigd om aan te nemen, dat het buitenland in dit opzicht op veel gunstiger toestanden kan wijzen.

Maar wie hier en daar eens heeft rondgekeken komt tot het besluit, dat het ook over onze grenzen volstrekt geen „couleur de rose" is.

Het Duitsche onderwijs kan het beste met dat van Delft worden vergeleken. Ook bij onze oostelijke naburen studeeren architecten en ingenieurs op eenzelfde inrichting, en wordt hen uitsluitend theoretische kennis, waarvan een respectabele dosis wiskunde de hoofdschotel vormt, bijgebracht.

Voor den staatsdienst is echter in Pruisen een afzonderlijke opleiding een vereischte. De candidaat moet zich eerst een grondige kennis van wis- en natuurkunde eigen maken, en is verplicht, daarna één jaar op een architectenbureau te werken. Dan komen gedurende twee jaren lessen aan de bouwkundige school, waarna een examen moet worden afgelegd, dat den candidaat het diploma van „Bauführer" bezorgt.

Een dergelijk „Bauführer" evenwel, hoe veel theorie hij ook in zijn brein verzameld, is in het geheel niet geschikt om in de practijk op te treden. Daarom plaatst de regeering hem gedurende drie jaar op werken, en laat hem dan naar de school terugkeeren. Twee jaren studeeren is dan zijn plicht; heeft hij die volbracht, dan kan hij trachten het examen door te komen, dat op het diploma van „Baumeister" recht geeft.

De inrichting van het Pruisische „Bauwesen" herinnert aan die van onzen „Waterstaat", maar is nog meer op hierarchisch-militairen geest geschoeid. De „Bau-beamte" vinden in den Staatsdienst geen hooge bezoldiging, veel minder iets, wat hun eerzucht prikkelt. De persoonlijkheid valt geheel weg.

In de particuliere practijk wordt het systeem van arbeidsverdeeling geëuldigd. Het bezit van het diploma eener technische hoogeschool geeft in Duitschland geen bijzondere voorrechten. Daarom komt het er op aan, naam te maken en de vele en belangrijke prijsvragen, die in Duitschland voortdurend uitgeschreven worden, geven daartoe de gelegenheid.

Zoo komt men tot toestanden, waarvan wij Nederlanders ons geen begrip kunnen maken. Bureau's worden opgericht met geen ander doel, dan om op prijsvragen te werken. Heeft zulk een bureau, waaraan de geschiktste „Kräfte" die te krijgen zijn, verbonden worden, wat succes, dan is de naam der firma gemaakt, en ontbreekt het haar niet aan opdrachten. De bekroonde Duitsche ontwerpen zijn maar zelden meesterstukken; alleen in enkele der latere werken van het atelier Bruno Schmitz vindt men soms oorspronkelijke gedachten. Doch dat komt, omdat de bouwkundige hoogescholen geen genieën kunnen kweeken, zoomin als Delft dit zou kunnen doen, al werd het geheel op Duitsche leest geschoeid.

Met de practische kennis der Duitsche bouwmeesters is het niet te best gesteld. Bij groote werken laten zij de uitvoering geheel aan ingenieurs over.

Wie de groote bouwwerken, in de laatste jaren door onze oostelijke buren opgericht, met een deskundig oog heeft bezien, zag heel wat, waarover hij zich verbaasde.

In Engeland hecht men, zooals onze lezers weten, veel aan practijk. Een uitvloeisel van deze zienswijze is ook het systeem, dat voor de opleiding van architecten al sedert lange jaren gevolgd wordt. De jonge mensch, die bouwmeester wil worden, gaat in de leer bij een architect. Vrij groen komt hij op het bureau, en wordt daar gebruikt voor allerlei werk, dat nu juist niet altijd voor zijn grondige vorming geschikt is. Zit er in den jongen wat in, dan is hij, aan het eind van zijn leertijd gekomen, een goed teekenaar geworden, maar niets meer.

De Engelsche architecten geven alleen teekeningen en beschrijving; het uittrekken en berekenen geschiedt door beëedigde personen, die tusschen architect en aannemer in staan, en op wie de verantwoordelijkheid voor alle hoeveelheden rust. Deze wijze van werken vergemakkelijkt het den beginnenden bouwmeester zeer, maar kan toch niet verhoeden, dat het plan dikwijls weinig practisch is. Veel hangt ook van den opzichter af, waarvoor meestal iemand, die lang in de practijk geweest is, wordt gekozen.

Toch valt het niet te ontkennen dat de Engelsche bouwwerken, wat de uitvoering betreft, veel te wenschen overlaten. Wij waren indertijd in de gelegenheid de nieuwe gerechtsgebouwen te Londen te zien, en werden toen opmerkzaam gemaakt op dingen, die een Nederlandsch vakman de haren te berge moeten doen rijzen.

Hoe gebrekkig het Engelsch systeem ook zij, het kent althans niet den nivelleerenden invloed der hoogescholen. Er blijft gelegenheid om de persoonlijkheid te uiten; hieraan meenen wij het te mogen toeschrijven, dat Engeland in de nieuwe kunstrichting kon voorgaan. Wij overschatten de beteekenis van die nieuwe richting geenszins. Wij erkennen, dat haren volgers, hoe zij ook met de „practijk" plegen te schermen, de eigenlijke practische zin in den regel ontbreekt. Maar toch heeft het Engelsche initiatief, tot hoeveel dwaasheid bij de navolgers op het vasteland het ook aanleiding mocht geven, een frischere geest in de bouwkunst gebracht.

Is Engeland het land zonder scholen, Duitschland dat met scholen, Frankrijk heeft slechts ééne school, *de* Ecole.

Op deze school wordt een ieder toegelaten, die den leeftijd van 15 jaar bereikt, dien van 30 jaar niet overschreden heeft, en aan de eischen, bij het toelatingsexamen gesteld, heeft voldaan. Die eischen zijn, dat men een teekening naar gips kan maken, een ornement kan boetseeren en een bouwkundige teekening kan copieeren. Wie hierin slaagt moet afleggen schriftelijke en mondelinge examens in rekenen, algebra, meetkunde, beschrijvende meetkunde en geschiedenis.

Zij, die hierin geslaagd zijn, komen in de tweede klasse, waar zij in de geheimen van het bouwkundig teekenen, het handteekenen, het boetseeren en de exacte wetenschappen worden ingewijd. Het teekenen der „orders" met O.-I. inkt tot in alle onderdeelen geschaduwd, neemt veel tijd in beslag.

Nu komt het werken in de ateliers der hoogleeraren, en het duurt wel zes of zeven jaar, eer men tot deelneming aan den „Grand-prix" wordt toegelaten. Doch de meesten brengen het niet zoo ver. Gedurende hun studietijd beginnen zij reeds voor hun onderhoud in de practijk te werken, en weldra geven zij de Ecole er geheel aan, om zich als architect te vestigen, en dan dikwijls goede zaken te maken. Want de Grand-prix, gesteld dat men hem behaalt, heeft voor het volgend leven te weinig waarde. De jaren, die men te Rome moet doorbrengen, zijn misschien wel aangenaam, maar zij zijn toch eigenlijk verloren tijd. En het is een zonderling verschijnsel, dat de groote meerderheid van hen, die den Grand-prix behaald hebben, in hun later leven weinig of niets van zich hebben doen hooren. Zij waren in den regel al blij, dat zij het een of ander regeeringsbaantje kregen, dat hun gelegenheid gaf te vegeteeren. Maar daarvoor is toch zeker de Grand-prix niet ingesteld.

Om aan den wedstrijd deel te kunnen nemen, moet men eerst het „diplome d'architecte" hebben behaald. Het verkrijgen daarvan is uiterst moeilijk, omdat er door de achttien examinatoren zoowat alles en nog iets gevraagd wordt, en ten minste één uiterst monumentaal plan naar genoegen moet worden ontworpen.

Het is een der eigenaardigheden van de Ecole dat voor haar de gewone werkelijkheid niet bestaat. Reeds van het begin af aan houdt zij haar leerlingen bezig met de monumenten der klassieke oudheid, en ook later zijn monumentale gebouwen schering en inslag. Aan teekenen, dat naar een bepaalde, zeer conventioncle methode geschiedt, wordt groote waarde gehecht. Zoo gaat de individualiteit, ook die der meest begaafden, op den duur geheel verloren.

De ontwerpen, door de leerlingen der Ecole gemaakt, hebben zulke sterke familietrekken, dat men ze van één hand zou kunnen achten. Er bestaan wel verschillen, doch die zijn te gering dan dat iemand, die niet in de geheimen der „ateliers" is ingewijd, ze zou waarnemen.

De Ecole gaat geheel op in de traditie; al wat daartegen strijdt, wordt geweerd. Zoo versteent de Fransche bouwkunst langzamerhand, en vinden de nieuwe denkbeelden, die elders zijn ontstaan, te Parijs haast geen aanhangers. Zelfs de school van Viollet-le-Duc heeft de uiterste moeite, om zich staande te houden. Alleen in het restaureeren van de „monuments historiques" vindt zij een arbeidsveld.

Als men het bovenstaande overweegt, dan zal men tot de overtuiging komen, dat eigenlijk nergens op het oogenblik een bouwkundig onderwijs wordt gegeven, dat aan de eischen van den hedendaagschen tijd voldoet.

Het zou ons te ver voeren, thans onze denkbeelden omtrent bouwkundig onderwijs hier uiteen te zetten. Later hopen wij daartoe de gelegenheid te vinden.

Slechts dit willen wij reeds opmerken, dat naar onze meening een vak als de bouwkunst op een school niet geleerd kan worden. In de werkelijkheid blijkt dit thans reeds; daarom brengt men den toekomstigen bouwmeester allerlei wetenschap bij, die voor klassikale behandeling wel geschikt is, maar waarvan de waarde voor het bouwvak niet in verhouding staat tot den tijd, die er aan besteed wordt.

De professoren in de eigenlijke „bouwkunst" hebben overal de meest ondankbare taak. Een rechtgeaard architect wil bouwen, en les geven is niet naar zijn smaak. Doch als de practijk niet voldoende voor haar beoefenaar oplevert, als de eer en de vaste bezoldiging samen een verlokkenden invloed uitoefenen, dan wordt het professoraat aangenomen en geraakt de architect in een positie, die aan den bekenden visch op het droge doet denken. De voeling met de practijk houdt meer en meer op, de professor moet

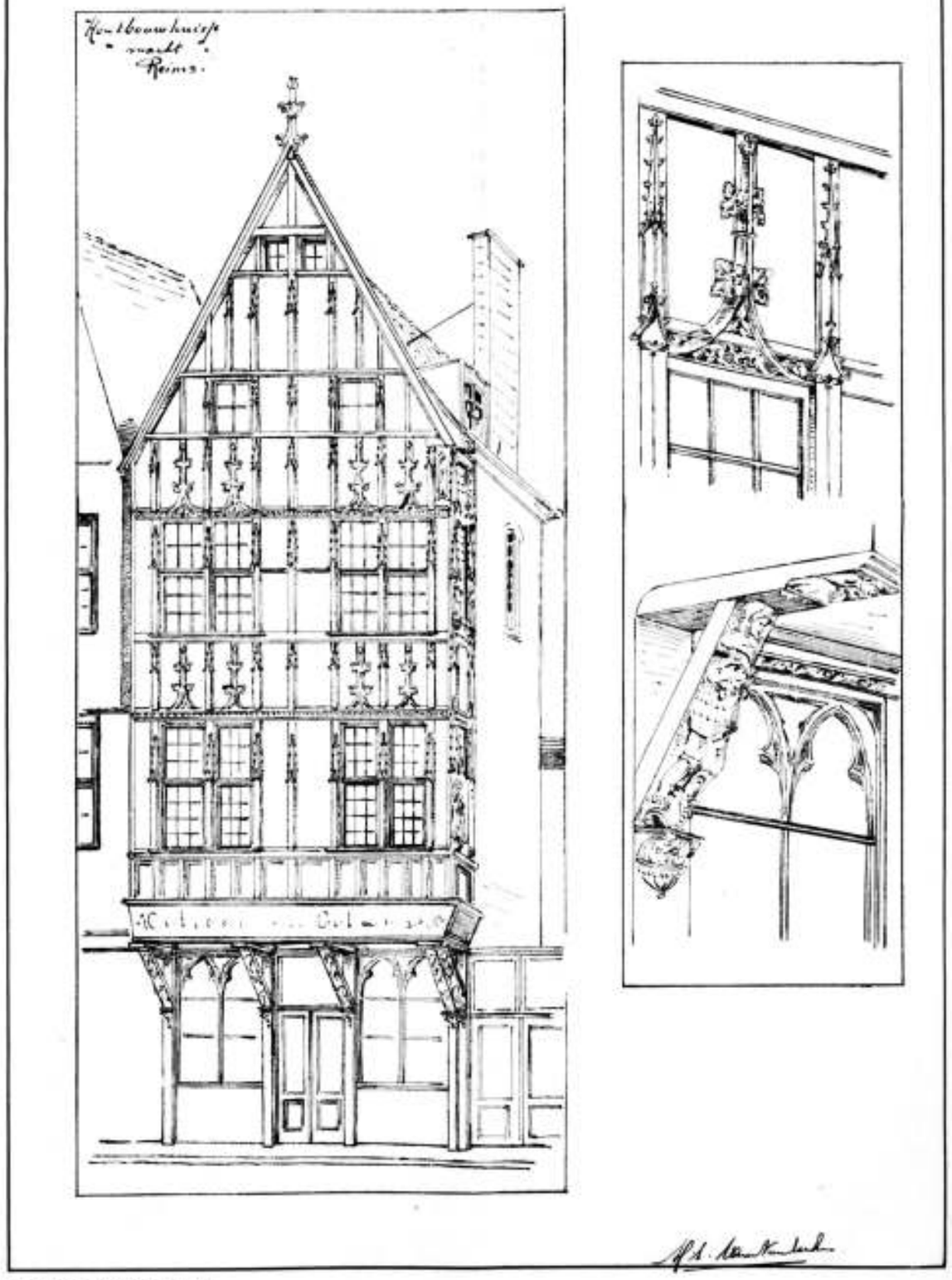

Photolith van G.J.Thieme, Arnhem.

onderwijzen en examens afnemen. Heeft hij een paar leerlingen, waar wat in zit, dan wijdt hij daaraan zijn beste krachten, al verbiedt de rechtvaardigheid hem, de anderen te zeer te verwaarloozen.

Jaar in jaar uit moet hij hetzelfde programma afwerken, en op den duur kan dit niet anders dan een verdoovenden invloed op hem uitoefenen.

Aan de diploma's, tot wier verleening hij medewerkt, kan hij geen waarde toekennen, overtuigd als hij is van het groote verschil in gehalte der gediplomeerden.

Zij, die op de Delftsche school nu nog al wat aan te merken hebben, mogen dit alles wel bedenken. Het staat voor ons vast dat ook, zelfs wanneer die school b. v. als de beste Duitsche was ingericht, haar nut voor de bouwkunst in ons vaderland niet grooter zou zijn. Want reeds thans staat de Nederlandsche bouwkunst in vele opzichten hooger dan de Duitsche, ofschoon Delft tot die verheffing niet heeft bijgedragen.

EEN PRIJSVRAAG.

Door het Ministerie van Eeredienst en Onderwijs in Hongarije is een prijsvraag uitgeschreven voor een kunstmuseum te Budapest.

Aan deze prijsvraag kunnen alleen Hongaren deelnemen; wanneer wij hier dus het programma laten volgen, dan doen wij dit niet om de Nederlandsche bouwmeesters in de gelegenheid te stellen, ook in het buitenland lauweren te behalen, maar alleen, om hen te laten zien, hoe men in den vreemde dergelijke zaken pleegt te behandelen. Het zeldzame geval doet zich ook voor, dat een Nederlander deel van de jury zal uitmaken. Den heer A. W. Weissman toch, de bouwmeester van het Stedelijk Museum te Amsterdam, waarop de Rembrandt-tentoonstelling de aandacht van het buitenland vestigde, viel de onderscheiding te beurt, als jury-lid benoemd te worden. Wij wenschen dien heer daarmede geluk, en zijn overtuigd dat de Hongaarsche Minister een goede keus heeft gedaan.

De vertaling van het programma luidt als volgt:

I. Aan de prijsvraag kunnen slechts burgers van den Hongaarschen Staat deelnemen.

II. Het museum zal worden gebouwd op een terrein, begrensd door de Arena-straat, de Diergaarde-straat en de Diergaarde. Dit terrein beslaat 25,716 M2.; met inbegrip van binnenplaatsen en voorsprongen mag echter slechts een oppervlak van 12,000 M2. bebouwd worden; het overige moet voor parkaanleg rondom het gebouw worden bestemd.

III. Bij de keuze der bouwvormen moet vóór alles de bestemming van het museum in het oog worden gehouden. Ook op overeenstemming met de omgeving behoort te worden gelet.

IV. De bouwsom, door de wetgevende macht beschikbaar gesteld, bedraagt 1.000.000 Oostenrijksche florijnen.

V. In het museum moet ruimte zijn voor:

A. De oude schilderijen	4500	M2.
B. De moderne schilderijen		
C. De gipsafgietsels	4400	»
D. De bouwkunst-verzameling		
E. Het prentenkabinet	900	»
F. Woningen voor beambten en lokalen voor administratie	2200	»
	12,000	M2.

VI. Het museum moet brandvrij samengesteld worden en van goede verwarming en luchtverversching worden voorzien.

VII. Het staat den deelnemers vrij de verlangde vertrekken in één of in meer gebouwen aan te brengen; in geen geval mag echter meer dan 12,000 M2. worden bebouwd. Wat tusschen de gebouwen overblijft, moet voor openbare wandelplaats worden bestemd.

VIII. Verlangd worden:

1. Situatie 1:400.
2. Plan van sousterrein en verdere verdiepingen 1:200.
3. De noodige doorsneden 1:200.
4. De noodige gevels 1:200.
5. Globale raming van kosten naar den kubieken inhoud.
6. Gedetailleerde beschrijving.
7. Gedetailleerde beschrijving van de verwarming.

IX. De ontwerpen, voorzien van een motto, dat op den bijgevoegden verzegelden naambrief herhaald moet worden, moeten uiterlijk 1 Maart 1899, des avonds te 6 uren aan het secretariaat van het Nationaal Museum, Academiestraat 2, zijn bezorgd.

X. De Jury is samengesteld als volgt:

De gevolmachtigde van den Koninklijk Hongaarschen Minister voor Eeredienst en Onderwijs.
Camill Fittler, Directeur der Koninklijk Hongaarsche Kunstnijverheidsschool.
Alois Hausmann, Hoogleeraar aan de Polytechnische School.
Edmund Radisics, Directeur van het Kunstnijverheidsmuseum.
Ludwig Rauscher, Hoogleeraar aan de Polytechnische School.
Friedrich Schulek, Hoogleeraar aan de Polytechnische School.
Emerich Szalay, Directeur van het Hongaarsche Nationaal Museum.
De Directeur van het Museum voor Schoone Kunsten.
J. H. Ihne, Geheimrath te Berlijn.
Skjold Neckelmann, Hoogleeraar te Stuttgart.
A. W. Weissman, architect te Amsterdam.

XI. Voor de drie beste ontwerpen worden bedragen van 6000, 4000 en 2000 kronen beschikbaar gesteld. De bekroonde ontwerpen worden eigendom van den Hongaarschen Staat; de Minister behoudt zich het recht voor, niet-bekroonde ontwerpen voor 1500 kronen aan te koopen.

XII. Alle ontwerpen worden in het openbaar tentoongesteld; die niet bekroond of aangekocht zijn, moeten na 15 April 1899 teruggehaald worden.

De opgegeven oppervlakten moeten als volgt verdeeld worden:

A. Museum van oude schilderijen.
1200 M2. met bovenlicht, 630 M2. met zijlicht.
B. Museum van moderne schilderijen.
1600 M2. met bovenlicht, 440 M2. met zijlicht.

Bovendien worden voor A en B te zamen verlangd:

Vertrek voor den bewaarder,	groot	60	M2.
Atelier voor herstellingen,	»	120	»
Atelier voor verdoekingen,	»	60	»
Bergplaats,	»	40	»
Atelier voor photographie,	»	60	»
Bergplaats voor schilderijen,	»	300	»

C. Museum van gipsafgietsels.
2500 M2. met bovenlicht en hoog zijlicht.
D. Bouwkunst-verzameling.
Zoo mogelijk twee overdekte binnenplaatsen, te zamen 1600 M2.

Bovendien worden voor C en D te zamen verlangd:

Vertrek voor den bewaarder,	groot	60	M2.
Gipsgieterij,	„	200	„
Bergplaats,	„	40	„
200 M2. met bovenlicht.			

Bovendien worden verlangd:

Bergplaats voor de prenten,	groot	400	M2.
Studeerzaal voor het publiek,	„	100	„
Vertrek voor den bewaarder,	„	60	„
Boekbinderij enz.,	„	140	„

F. Woningen voor beambten en lokalen voor administratie.

1. Woning voor den Directeur,	400	M2.
2. Woningen voor twee bewaarders	600	„
3. Woning voor een portier en twee bedienden, samen	350	„
4. Bureau voor den Directeur en zijn secretaris	150	„
5. Zaal voor openbare voordrachten met kleedkamer	200	„
6. Bibliotheek	200	„
7. Portiersvertrek, kamer voor bedienden en gemakkamers	120	„
8. Buffet	50	„
9. Brandweer	50	„
10. Bergplaats	80	„

De woningen 1—3 moeten van de verzamelingen afgezonderd zijn.

De lokalen 4—5 moeten toegankelijk zijn zóó, dat men niet eerst de tentoonstellingszalen behoeft door te gaan.

Algemeene opmerkingen.

a. De opgegeven maten moeten zóó worden begrepen, dat 10 pCt. speling veroorloofd is.
b. Het wordt den ontwerpers vrij gelaten, op welke verdiepingen zij de vertrekken willen maken; slechts moet met de bestemming vóór alles rekening worden gehouden.
c. Trapzalen en gangen moeten zoo doelmatig mogelijk worden aangebracht.
d. De meeste zorg zal moeten worden gedragen voor een goede circulatie der bezoekers. In het bijzonder aan doeltreffende indeeling en inrichting van het geheel zal waarde worden gehecht.

***

Bovenstaand programma voldoet zeker aan hooge eischen. Wat verlangd wordt, is duidelijk omschreven, en toch is den mededingers de meest mogelijke vrijheid gelaten om zich binnen zekere grenzen te bewegen. Dat voor alles hooge waarde aan de practische inrichting zal worden toegekend, is het bewijs, dat men meer op een bruikbaar dan op een monumentaal gebouw gesteld is.

Een vergelijking met de Amsterdamsche Beursprijsvraag van 1884—1885 dringt zich als van zelf op.

De bouwsom verschilt niet veel. Te Amsterdam werd plm. ƒ 1.500.000 beschikbaar gesteld, te Budapest plm. ƒ 1,440,000. Wat de gevraagde teekeningen en verdere bescheiden betreft, is er overeenkomst tusschen de voor-prijsvraag te Amsterdam en de thans uitgeschrevene, Maar terwijl bij de Beurs de vijf bekroonden, om zich de prijzen van ƒ 10,000, ƒ 6000, ƒ 5000, ƒ 4000 en ƒ 3000 te zien toekennen, eerst nog geheel nieuwe plannen met details en volledige begrooting moesten maken, hebben de Hongaarsche bouwmeesters reeds recht op ƒ 7200, ƒ 4800 en ƒ 2400 als zij bekroond zijn. Zij verkeeren dus in veel gunstiger conditie.

Wel is waar werden in 1884 voor 10 ontwerpen ieder ƒ 1000 beschikbaar gesteld, en, daar onder deze 10 ook de 5 bekroonde waren, zoo moeten de reeds genoemde prijzen met ƒ 1000 worden verhoogd. Maar zelfs dan valt de vergelijking nog ten nadeele van Amsterdam uit. En in plaats van de ƒ 1000, waarvoor hier een ontwerp werd aangekocht, is te Budapest ƒ 1800 gekomen.

In het Amsterdamsche programma was bepaald, dat de uitvoering — tenzij overwegende redenen bestonden, om tot het tegendeel te besluiten — aan den ontwerper van het bekroonde plan zou worden opgedragen. Een dergelijke bepaling ontbreekt in het Hongaarsche programma; volgens de letter daarvan staat het der Regeering vrij, naar goedvinden met de aangekochte of bekroonde plannen te handelen.

Opmerking verdient het groote terrein, van 2½ hektare, dat voor den bouw van het museum bestemd is. Dat 12,000 M2. bebouwd mogen worden zou, bij de opgegeven vlaktematen, doen veronderstellen dat geen verdieping in de bedoeling ligt, doch dat alle vertrekken gelijkstraats moeten komen. Daar evenwel ook van trappenhuizen sprake is, en ook zeker althans één verdieping boven die gelijkstraats economisch zal blijken, blijft hier den ontwerpers groote vrijheid van beweging.

Het schijnt ons juist gezien dat voor de schilderijzalen een bepaalde verhouding tusschen die met bovenlicht en met zijlicht werd voorgeschreven, en dat, voor de oude kunst, die verhouding als 2:1, voor de moderne daarentegen als 4:1 is gekozen.

De verzameling gips-afgietsels moet zeker belangrijk zijn, dat daarvoor 2500 M2. noodig is. Dat voor de „architectuur-verzameling" twee binnenplaatsen van samen 1600 M2. gewenscht worden, doet ons veronderstellen, dat ook hier gipsafgietsels zullen moeten worden bewaard.

Voor het prentenkabinet wordt een tentoonstellingszaal met bovenlicht verlangd, ofschoon tot dusverre dergelijke zalen meest van zijlicht plachten voorzien te worden. Maar wie Rembrandts prenten onlangs bij zijlicht, 's meesters teekeningen daarentegen bij bovenlicht geëxposeerd zag, zal de voorkeur aan de laatste wijze van verlichting gegeven, verklaarbaar vinden.

Het geheele programma spreekt van een ruime opvatting. Het is te hopen, dat de concurrenten tegen hun taak opgewassen zullen blijken.

EEN NUTTIG WERK.

De uitgever J. H. de Bussy te Amsterdam heeft aan verscheidene technici een circulaire verzonden met de mededeeling, dat bij hem binnenkort zullen verschijnen twee graphische tabellen ter bepaling van de te gebruiken normaalprofillen van balkijzer bij verschillende wijze van belasting en ondersteuning, ontworpen door L. A. Sanders.

De tabellen, die tot dusverre gebruikt werden, waren inderdaad zeer onvolledig, en het kostte nog al eens wat tijd om de normaalprofillen, die men noodig had, te bepalen. Van de nieuwe uitgave, die dezer dagen het licht heeft gezien, kan getuigd worden, dat de graphische tabellen zeer geschikt zijn om in ieder technisch bureau als wandversiering te kunnen dienen; voor velen is het een zeer welkom hulpmiddel

en de prijs van slechts ƒ 3 voor aankoop geeft geen bezwaar.

Ingenieurs en architecten zullen een zeer uitgebreid gebruik van deze tabellen kunnen maken en wanneer de uitgever in zijn circulaire zegt, dat de practische waarde ervan grooter zal zijn dan die van menig lijvig leerboek der statica, dan willen wij hem gaarne gelooven.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING UTRECHT.

Vergadering op Dinsdag 20 *December* 1898.

Door verhindering van den Voorzitter werd de vergadering geleid door den Vice-voorzitter, den heer A. Nijland.

Na afdoening van eenige huishoudelijke werkzaamheden werden de aftredende leden, de heeren A. Nijland en A. J. Vroeswijk, met algemeene stemmen herbenoemd, terwijl mede de naar rooster aftredende Voorzitter, Secretaris en Penningmeester met algemeene stemmen werden herkozen.

Naar aanleiding van de op het convocatie-biljet voorkomende „bespreking over ingekomen vragen", ingevolge een besluit van de vorige vergadering, vroeg de heer Kersemaekers of de wet, met het oog op brandgevaar, b. v. door aanbrengen van balken bij of langs schoorsteenen, daarin voorziet, wijl weer gebleken is, dat de brand aan de Heerengracht te Amsterdam aan een dergelijk geval was te wijten. Alhoewel er op gewezen werd dat de brand door eene andere oorzaak was ontstaan, lokte de vraag toch veel discussie uit. Zelfs werd er de aandacht op gevestigd, dat in hoel veel gevallen een goede gave eikenhouten balk beter is dan een ijzeren, ook op andere plaatsen waar brand kan uitbreken.

Een eiken balk, door het vuur aangetast, zal tot 2 à 3 cM. kunnen doorbranden zonder zijne capaciteit te verliezen, terwijl ijzer bij warmte uitzet en doorbuigt en eerder aan instorting blootstaat.

Een andere vraag was wat wel de oorzaak zou zijn dat een stevige balklaag, gedekt door eene houten vloer, dik 8 cM. en bekleed met een plafond van planken, dik 2.5 cM., waartegen papier-steen en de tusschenruimte gevuld met zeegras, het geluid zoo voortplant en hoe dit te verbeteren is? Over 't algemeen was men van oordeel, dat hout eene goede geleider is van het geluid, waarom aan een gestucadoord plafond de voorkeur gegeven moet worden, waarbij zelfs de opvulling achterwege gelaten kon worden. De vloer te beleggen met een kleed zou mede tot opheffing van het euvel mede kunnen werken.

Nog waren vragen gesteld door den heer M. de Jong:

1e. Moet een scheidsmuur tusschen 2 woonhuizen gerekend worden te loopen tot den achterkant of voorkant van een voorgevelmuur?

2e. Zoo ja, wordt dan aan een scheidingsmuur geen schade berokkend als deze voor zijdelingschen steun wordt gebruikt, zooals b. v. bij toepassing van groote spatbogen in den voorgevel voor winkelhuizen enz.?

3e. Wat moet men te zeggen van de tegenwoordig in gebruik zijnde blauwe steen (klementsteen) Kan deze veilig voor ondersteuning van balkons gebruikt worden, en welke weerstandsvermogen bezit zij?

4e. Wat kan door de Afd. gedaan worden, om het bestuur te steunen in zijn pogingen tot het oprichten van een algemeenen Bond?

Omtrent vraag 1 waren de meeningen nogal uiteenloopend. Men had blijkbaar daarop weinig de aandacht gevestigd, een reden te meer waarom de heer De Jong er op aandrong deze en de 2e vraag, als onafscheidelijk bij elkander behoorende, niet zonder oplossing van de toon te schuiven, want er kan gevaar door ontstaan voor menschenlevens. O. a. merkte hij op, dat de architectuur voor winkelhuizen en dergelijke zoo ver wordt gedreven, dat men op steun van het aangrenzend perceel gaat rekenen, terwijl dit nooit in de bedoeling van den wetgever kan gelegen hebben, toen hij de gemeenschap van een scheidsmuur — zie art. 682 en volgende van het Burgerlijk Wetboek — tot leidraad voor den bouw heeft geschreven Waarom wordt de architectuur niet zoo geregeld, dat iedere boog of andere ondersteuning voor groote winkelramen op eigen beenen rust? Een scheidsmuur mag niet zijdelings gesteund of geschraagd worden, met het oog op eventueele ongelukken.

Bij gebruikmaking van blauwe steen (klementsteen) was het den heer De Jong opgevallen, dat deze zoo gemakkelijk met een gewoon mes is te bewerken, waarom hij vraag 3 stelde, om te weten te komen, of deze soort steen, die nog zoo weinig bekend is, voldoende weerstandsvermogen bezit om tot steun van balkons te worden gebruikt Met zeer veel belangstelling werd deze soort steen (een monster had de heer De Jong ter vergadering gebracht) in oogenschouw genomen, terwijl men van meening was, dat zij wel voor sluitstukken en opgesloten versiering, doch niet voor steun van balkons gebruikt kon worden, Men stelde voor, een stuk naar het proefstation te zenden, om het weerstandsvermogen te doen onderzoeken.

De beantwoording van vraag 4 achtte de Voorzitter van te groot belang om nog denzelfden avond te worden behandeld; hij stelde voor dat tot de volgende vergadering uit te stellen, wat werd goedgekeurd.

Nadat den heer Van Leeuwen de aandacht vestigde op een watermeter van een waterleiding, die meer verbruikte M³ aanwees, dan in werkelijkheid het geval was, en dit te voorkomen is door het aanbrengen van een retourklep, die o ermatigen druk tot den natuurlijke terugbracht, werd de vergadering door den Voorzitter gesloten.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 22 *December* 1898.

In plaats van de aftredende en niet herkiesbare bestuursleden, de heeren D. E. C. Knuttel, Voorzitter, en J. Brouwer, 2e Secretaris, werden gekozen de heeren W. C. Metzelaar en P. J. Bremmer Hz. De heer Bremmer aanvaardde de benoeming; de heer Metzelaar was niet aanwezig. Daarna werd tot voorzitter gekozen de heer Joh. Mutters Jr., die deze benoeming aannam.

Vervolgens had eene levendige discussie over volkshuisvesting plaats; de heer Knuttel gaf een kort overzicht van hetgeen de heer G. V. L. van Zuylen over dit onderwerp het vorige jaar had medegedeeld, waarna de Vergadering het besluit nam om, waar dit pas gaf, van hare belangstelling in de zaak te doen blijken.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 14 *December* 1898.

In deze vergadering hield de heer J. J. W. van Loenen Martinet een voordracht over: De tegenwoordige stand der verlichting door middel van acetyleen.

Spreker stelde op den voorgrond dat de publieke opinie, tot voor korten tijd, sterk tegen het acetyleen was gekant; toch waren de ontploffingen, door dit gas veroorzaakt, grootendeels te wijten aan de onzuiverheid en het veldoende toezicht.

Hierna behandelde spr. de geschiedenis van het acetyleen, zijne scheikundige samenstelling, de bereiding van de grondstof, het carbiet en de inrichtingen tot ontwikkeling van het gas.

In 1836 werd het door Davis ontdekt; het werd alleen in laboratoriën ontwikkeld; lang duurde het, eer door het goedkooper worden van het carbiet, de bereiding op groote schaal kon plaats hebben Acetyleen bestaat uit een verbinding van waterstof en koolstof, het is bijna reukeloos (in zuiveren toestand) en ongeveer zoo zwaar als lucht.

Het carbiet wordt verkregen door in electrische gloeiovens, kalk en kool (cokes) tot een temperatuur van 3000 gr. C. te brengen, het calcium verbindt zich aan met de kool tot calciumcarbiet. Zoodra deze stof met water in aanraking komt, wordt het acetyleen gevormd. Voor dit proces zijn verschillende toestellen in gebruik; bij die van de 1e soort druppelt het water op het carbiet, bij de 2e soort wordt het water aan de onderzijde van het carbiet hiermede in aanraking gebracht; bij de 3e soort wordt het carbiet in water gestort; het laatste systeem is het veiligste.

Het acetyleen heeft achttienmaal grooter lichtvermogen dan gewoon lichtgas, drie en een halfmaal zooveel als gasglocdlicht; de prijs is 50 pCt. duurder dan die van lichtgas, weinig duurder dan petroleum.

Spr. liet verschillende branders voor acetyleen circuleeren en maakte met teekeningen de beschreven inrichtingen duidelijk; ten slotte gaf spr. een beschrijving van de door de Hollandsche IJzeren Spoorweg-maatsch. voorgenomen verlichting der spoorwegrijtuigen, door middel van een mengsel van 30 pCt. acetyleen en 80 pCt. vetgas en de inrichting hiervoor op het terrein van het Centraal-station te Amsterdam te bouwen.

Een aandachtig gehoor volgde spr.'s belangrijke voordracht en gaf aan het slot met dadverend applaus zijn dank voor het genotene te kennen.

Met een woord van dank aan den spr. sloot hierop de Vicevoorzitter, de heer Sanders, deze vergadering.

Na het sluiten gaf de heer Van Loenen Martinet nog aan vele der aanwezigen de door hen gevraagde inlichtingen.

De vergadering werd door tachtig personen bijgewoond.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM

Vergadering van Dinsdag 20 *December* 1898.

In deze samenkomst behandelde de heer C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, den bruggenbouw. In zijne inleiding beriimerde hij vooral het maken der breggen, oorspronkelijk aan architecten toevertrouwd, doch langzamerhand aan de ingenieurs overgegaan was, reden waarom hij aanspoorde het verloren terrein te herwinnen. Vervolgens besprak de heer Peters den bouw der bruggen van de vroegste tijden af, waarbij hij vooral de Romeinen als eerste bruggenmakers huldigde. Julius Caesar liet in 10 dagen tijds een houten brug over den Rijn slaan, welke 450 M. lang en 12 M. breed was, om er met zijne legers over te kunnen trekken. Trajanus bouwde eene brug over de Donau op steenen pijlers en met houten bovenbouw, met eene spanning van 30 M.; en ook eene brug over de Taag in Spanje, en de onder Augustus gemaakte marmeren brug te Rimini is beroemd. Tijdens het Byzantijnsche rijk onder Justinianus van de 6e tot de

De eeuw slaap de bruggenbouw, om onder Karel den Groote weder te herleven.

Was de brug tot nu toe slechts gebruikt als verkeersweg tusschen twee oevers, na Karel den Groote in de middeleeuwen werd zij ook rivierafsluiting en vesting; uit dien tijd is de brug te Alby (begin 12e eeuw) beroemd. In dien tijd kwam er in Zuid-Nederland eene corporatie tot stand, gevormd door geestelijken en leeken, welke zich ten doel stelde de uitvoering van groote bruggwerken en bekend was onder den naam van Frères pontifs. Hun leider was Bénézet, eertijds een herdersjongen te Avignon a/d Rhône, die dagelijks de talrijke moeilijkheden zionde waarmede men te kampen had bij het oversteken der riviere te Avignon, eene brug maakte van 900 M. lengte, welke, in 1177 begonnen, in 1187 gereed was.

Ook de bruggen over de Rhône te Lyon, over de Tegg te Perpignan, voor het kasteel Trets (met eene spanning van 72 M.) en de sierlijke Pont te Montauban, zijn alle door Frères pontifs gebouwd.

Ook de Maasbrug te Maastricht, in 1275 ingestort, werd in 1280—1298 door de Frères pontifs herbouwd. In 1676 werd zij gerestaureerd, en een voorstel om haar in 1806 af te breken en door eene ijzeren te vervangen, werd gelukkig verijdeld. Te Kampen en Deventer werden in 1448 en 1482 bruggen gebouwd. Na dien tijd worden de bruggen sierlijker en breeder. Hadden zij in de middeleeuwen slechts eene breedte van ongeveer 6 M., in 1507 bouwde men te Parijs den Pont de Change, die eene breedte van 28.60 M. had en aan weerszijden met winkels werd bebouwd. In 1578 werden de Pont neuf en de Pont St. Michel, die eene breedte van 34.10 M. had, gebouwd.

Na nog eenige mededeelingen omtrent houten bruggen, werden in het kort de tegenwoordige ijzeren bruggen behandeld, waarna spreker eenigen tijd stil stond bij de Forth bridge, in Schotland. Ten slotte herhaalde de heer Peters zijnen aandrang bij de architecten om zich meer op den bruggenbouw toe te leggen.

VEREENIGING DE FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Vergadering van Donderdag 22 *Decmber* 1898.

Na opening der vergadering deelde de Voorzitter mede, dat twee heeren van elders zich bereid hebben verklaard lezingen in eene vergadering te houden, en worden ter kennisname van de leden circulaires rondgedeeld van het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst betreffende eene aansporing tot oprichting van een bond van bouwkundigen in Nederland. Het bestuurslid, de heer C. H. van Ibuijsen, wordt als zoodanig herkozen.

In de vergaderzaal werd een belangrijke verzameling af beeldingen van buurten en gebouwen van oud-Leeuwarden tentoongesteld, behoorende tot de stedelijke kunstverzameling, daartoe vrijgevig afgestaan door B. en W. voor een te houden lezing van den heer H. Feddema Azn., architect te dezer stede.

Met een woord van dank aan allen, die spreker zoo bereidwillig de gegevens hebben verstrekt om de stad onzer inwoning van af de vroegste tijden te bestudeeren, geeft spreker aan de hand van door hem vervaardigde kaarten een beschrijving van Leeuwarden als zeeplaats omstreeks de 12e eeuw, als liggende aan de Middelzee, die Friesland in 2 deelen scheidde. De oorspronkelijke naam van de stad was Nijehove, terwijl de oorden Oldehove en Hoek er naast lagen. Deze drie werden vereenigd tot een stad in het jaar 1435.

Er bestonden toen drie parochie-kerken, verschillende kloosters en men vond er kasteelen of stinsen der edelen.

In 1804 werd Leeuwarden tot hoofdstad verheven; omstreeks 1529 werd begonnen met den bouw van den thans nog bestaanden toren „de Oldehove". De belooning voor den bouwmeester, Meester Jacob van Aaken, bedroeg acht stuivers per dag, vrije woning en jaarlijks een „eerlijck nuw kleed."

Aan dezen toren zou volgens het oorspronkelijk plan een kerk zijn gebouwd, maar wegens verzakking heeft men den verderen bouw gestaakt.

Daarna behandelde spreker de geschiedkundige bijzonderheden van den bouw van kasteelen, blokhuizen en poorten, en wees daarbij op den eigenaardigen bouwtrant welke deze gebouwen kenmerkte.

Verder werd aangetoond welke veranderingen de stad heeft ondergaan, en hoe zij tot meerderen bloei is gekomen, — waarna de spreker zijn even onderhoudende als belangrijke lezing eindigde, die met onverdeelde aandacht door de aanwezigen werd gevolgd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering met een woord van dank aan den spreker en aan de leden voor de trouwe opkomst.

VRAGENBUS.

PRIJSVRAAG FRIESCHE BOUWKRING.

Vraag. Bij de derde prijsvraag, uitgeschreven door de Friesche Bouwkring, is de traprumte opgegeven 5 bij 5 M. Is deze oppervlakte door vier wanden begrensd, of kan de geheele trap er door worden ingenomen? (*Een abonné.*)

Antwoord. Vanwege het bestuur der bovengenoemde Vereeniging wordt het volgende geantwoord:

Het programma spreekt van eene traprumte van 5 bij 5 M. waaruit o. i. volgt dat de geheele ruimte door de trap mag worden ingenomen. Wil iemand er vier muren om denken, dit sluit toch het bovenstaand niet uit. Het wordt den inzender geheel overgelaten hoe hij de trap geplaatst wil hebben, met an ere woorden hij kan zichzelf een toestand denken, dien hij verkiest.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. Zaterdag 17 dezer hield de Nederlandsche vereeniging voor Electrotechniek in het Nutsgebouw eene algemeene vergadering, onder leiding van den heer J. A. Snijders C.Jzn., uit Delft. De Voorzitter deelde mede, dat sedert de vorige vergadering eene stemming is gehouden over het voorstel tot ontbinding der vereeniging en samensmelting met het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Van de 167 stembebhende leden hebben zich reeds 117 vóór de ontbinding en fusie verklaard, alzoo reeds meer dan de door de statuten geëischte twee derden. De fusie zal nu waarschijnlijk op den 1n Juli e. k. plaats vinden.

— Drie huizen op den hoek van Singel en Koningsplein worden afgebroken en op dien grond, ongeveer 217 vierk. meters groot, waarvoor *f* 500 per vierk. meter betaald is, zal een winkelhuis worden gebouwd, ongeveer 22 meter hoog, met een toren van 10 meter boven het gebouw. Op het Koningsplein is de breedte 13 meter en aan den Singel 16.70 M. Het perceel krijgt zes verdiepingen en wordt opgetrokken in hard- en zandsteen. Het timmerwerk zal geheel uit mahoniehout worden vervaardigd. In het souterrain komt de installatie voor electrisch licht, verwarming, enz.

Het gebouw zal voor eene confectie-zaak worden ingericht.

Rotterdam. Naar men vernoemt is van particuliere zijde het initiatief genomen voor een plan tot het bouwen van een nieuwe Koopmansbeurs hier ter-stede, met daarnaa verbonden winkels en kantoren, volgens plannen van den heer W. Molenbroek, den architect van het Witte Huis alhier. De bedoeling is, door het wegbreken van de oude Beurs, die een sind voorsitespringt, de ijs van de Noordblaak recht door te trekken en een deel der huizen van het Westnieuwland aan te koopen, waarover men reeds met verscheidene eigenaren in onderhandeling is. Dan zou een straat van 15 meter breed geprojecteerd worden van het Westnieuwland (Groote Markt-zijde) op de Noordblaak. Hierdoor zou het nieuwe Beursgebouw geheel vrij staan en grenzen aan drie verkeerswegen: 1o. de nieuwe straat, voorloopig Beurestraat te noemen; 2o. het vergroote Beursplein; 3o. het Westnieuwland. Door het dempen van een deel van het Steiger, waarop de „Beurestraat" zou uitkomen, kan een rechte breede verbindingsweg tusschen Blaak en Hoogstraat ontstaan.

Naar men vernoemt, is het gemeentebestuur zeer ingenomen met deze plannen en heeft het zijne medewerking toegezegd. Natuurlijk zal er veel van afhangen of de eigenaars, zij het dan ook tegen zeer ruime schadeloosstelling, hunne panden zullen willen afstaan.

Men tracht een consortium van bankiers te vormen, om het benoodigde kapitaal te krijgen. (*N. R. C.*)

Dordrecht. In de op 20 dezer gehouden zitting van den Gemeenteraad werden de volgende voorstellen van B. en W. aan de orde gesteld:

1o. den heer C. C. van Rijsbergen op zijn verzoek eervol ontslag te verleenen als directeur der gemeentewerken, onder dankbetuiging voor de in die betrekking aan de gemeente bewezen diensten, zulks met ingang van 1 April a. s., of zooveel later als door B. en W. in overleg met den heer Van Rijsbergen zal worden geregeld en met aanvaarding van zijn aanbod, om na zijn ontslag zijnen opvolger gedurende den eersten tijd, dat deze in functie is, ter zijne te staan;

2o. den heer C. C. van Rijsbergen met den dag van ingang van zijn eervol ontslag een jaarlijksch pensioen uit de gemeentekas toe te kennen van *f* 2000;

3o. te bepalen, dat het tractement van den nieuw te benoemen directeur der gemeentewerken zal bedragen *f* 4000 's jaars;

4o. B. en W. uit te noodigen tegen die jaarwedde een oproeping van sollicitanten te doen.

Het gevraagde ontslag werd verleend, het jaarlijksch pensioen uit *f* 2000 met 15 tegen 5 stemmen toegestaan en het overige van het voorstel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Bij de gehouden discussie bleek, dat de heer Van Rijsbergen gedurende 15 jaren als directeur der gemeentewerken werkzaam was en ten gevolge van een val ten huize van den welkouder Vriesendorp zeer zenuwachtig geworden is, waardoor hij in de uitoefening van zijn werkkring niet meer zou kunnen optreden op de energieke wijze, waarop dit vóór het ongelukt plaats vond.

B. en W. waren van meening, dat de verhooging van het tractement voor den nieuwen titularis meer zekerheid zou geven dat een technicus, beantwoordende aan de eischen, die in onze moderne steden aan het hoofd van dezen allerbelangrijkste tak van dienst gesteld worden, zich blijvend aan den dienst der gemeente zal verbinden.

Haelingen. Door B. en W. zijn op de voordracht voor directeur der gasfabriek geplaatst de heeren H. E. Couse, 1e opzichter aan de gasfabriek aldaar; Kempkers, onder-directeur te Zutfen, en Labrijn, opzichter aan de fabriek te Gouda.

Ruim 20 sollicitanten, waaronder verscheidene directeuren, hadden zich aangemeld.

Menaldumadeel. In de zitting van den Gemeenteraad hebben ten tweeden male de stemmen gestaakt over een voorstel van het dagelijksch bestuur om den eervol ontslagen gemeente-opzichter een jaarlijksch pensioen van *f* 400 toe te kennen, waardoor dit voorstel is verworpen.

Evenwel is besloten den te benoemen architect op door de Vergadering nader vast te stellen bepalingen een pensioen te verleenen van *f* 300, ingaande op 65-jarigen leeftijd, waarbij zal gelden het beginsel, dat bij jaarlijks in de gemeentekas stort hoogstens 5 pCt. van zijn aanvangs-traktement en bij hoogstens 35 jaar oud mag zijn.

— Aflevering 12 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Het afzonderen van welriekende bestanddeelen uit bloemen, door dr. H. J. Calkoen. — Verscheidenheid op fotografisch gebied, door dr. J. E. Rombouts. — Hollandsche Tabak, door C. J. Koning. — Melk en melkproducten door dr. A. J. C Snijders. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. Sterrenkundig gezichtsbedrog, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter *F. J. Frohn* en *M. van Wijngaarden* bij het verbouwen, vergrooten, overdekken en veltooien van 10 groepen van kelders voor de bewegingswerktuigen der groote schutsluis te IJmuiden; *R. van der Ploeg*, *J. Heemstra* en *A. J. van Vemde* bij het maken van een vischhal met bijbehoorende werken op de terreinen der vischershaven te IJmuiden, en *K. S. Haijkens* bij de diephouding van de buitenhaven te Delfzijl.

— Bij de exploitatie der Staatsspoorwegen op Java is: geplaatst op de westerlijnen, de waarn. opzichter 1e kl. W. G. van Merkesteyn.

— De heer A. G. van Hattum, civiel-ingenieur te Zalt-Bommel, is benoemd tot leeraar aan het gymnasium te Soerabaja.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adjunct-opzichter bij den dienst der gemeentewerken te 's-Hertogenbosch. Jaarwedde aanv. *f* 600. Inl. bij den ing.-arch. Adres uiterl. 27 Dec. aan den ing.-arch. (*Zie adv. zu dit no.*)

— Bekwaam bouwkundig opzichter, om terstond in dienst te treden. Adres lett. B, Bureau Tubantia, Enschede.

— Gemeente-architect van Bloemendaal Jaarwedde *f* 800. Adres op zegel vóór 1 Januari aan den Gemeenteraad..

— Machine- en scheepsteekenaars op een machinefabriek. Hoog salaris, zaar bekwaamheid. Adres met opgaaf van verl. salaris, leeftijd en afschrift van getuigschr. lett. K V, Alg. Advert.-bur. A. de la Mar Az., Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatiebureau Technische Vakvereeniging, Van-der-Helststraat 29, Amsterdam.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken. leeft. 32 j. sal. *f* 100 p. m. of hooger.				
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„	25 „ „ - 75	„ „	
3. Uitv. of B. Opzichter	„	29 „ „ - 90	„ „	
4. B. Opzichter	„	46 „ „ - 100	„ „	
5. Opz.-Teekenaar	„	30 „ verl. sal. *f* 80		p. m.
6. Opz.-Teekenaar	„	24 „ „ „	- 65 à 70	„ „
7. Opz. of B. Toek.	„	26 „ „ „	- 60 à 70	„ „
8. B. Teekenaar	„	20 „ „ „	- 45	„ „
9 Bouwk Opzichter	„	35 „ ongeh „	- 70	„ „
10. Machinist monteur	„	48 „ verl. „	- 800 à 900.	

Vervolg der Aankondigingen.

VRIJDAG, 30 Dec.

Ruinen, te 2 uren, door burg. en weth.: 1o. De levering der benoodigde materialen voor het onderhoud der gemeentewerken met inbegrip van gegoten en gesmeed ijzer, verfwaren en glaswerk.

2o. de leering van 300 Amerikaansch grenen privaatbuizen.

Inl. bij den gemeente-arch. F. H. van Ettinger.

MAANDAG, 2 Jan.

's Gravenhage, te 11½ uur, door het prov. best. van Zuid-Holland: het tweejarig onderhoud van den havendam van Oudtgenplaat. Inl. bij den hoofdirg. van den prov. waterst. J. van der Vegt te 's Gravenhage. Raming *f* 700 per jaar.

IJsselstein, te 2 uren, door den houtk. A. J. van Benten: bij mej. J. Bouwman, in „Hotel de Ridder St. Joris": het sloopen van twee woonhuizen en het weder opbouwen eener slagerij met winkel, woonhuis enz. Inl. bij gemeldd. te Jutfaas.

VRIJDAG, 6 Jan.

's Gravenhage, te 1 uur, door het min. van waterst enz.: 1o. het onderhoud van het post- en telegraafgebouw te Zwolle tot 31 Dec. 1901. Aanw. 31 Dec., te 10 uren. Ram. *f* 1620.

2o. idem van het post- en telegraafgebouw te Doesburg tot 31 Dec. 1901. Aanw. 29 Dec., te 11½ uur. Ram. *f* 745.

3o. Idem van het post- en telegraafgebouw te Apeldoorn tot 31 Dec. 1901. Aanw. 30 Dec., te 10 uur. Ram. *f* 920. Inl. bij den rijksbouwm in het 1e district te 's Gravenhage en den opz. J. W. van Oort te Zwolle.

DINSDAG, 10 Jan.

Rotterdam, te 1 uur, door burg. en weth.: het bouwen van een school aan de Van Alkemadestraat. Inl. aan het Timmerhuis. Aanw. 6 Jan. te 11 uur.

Op onbepaalden datum.

Dronrijp (Fr.): het afzetten en opbouwen eener voorhuizing en hals e. s. op de zate van mej. S. Sijtsma. Inl. bij R. Feikema aldaar. Aanw. 31 Dec., te 11 uren.

Vervolg der uitslagen.

's-Gravenhage, 23 Dec.: het drijarig onderhoud, aanvangende 1 Jan. 1899 en eindigende 31 December 1901, van verschillende rechtsgebouwen. Minste inschr. waren:

Het rechtsgebouw te Groningen, G. Brinks, aldaar, *f* 1699.

De strafgevangenis te Groningen, J. Werkman, aldaar, *f* 4344.

De strafgevangenis te Sneek, A. Brouwer, aldaar, *f* 916.

Het rechtsgebouw te Heerenveen, A. Bleeksma Jz., aldaar, *f* 2870.

Het huis van bewaring te Heerenveen, dezelfde, *f* 830.

Het huis van bewaring te Zwolle, B. M. van Vilsteren, aldaar, *f* 1091.50.

Het rechtsgebouw te Zwolle, L. Meijer, aldaar, *f* 1350.

Het rechtsgebouw te Almelo, S. H. Kruyshaar, aldaar, *f* 1020.

Het huis van bewaring te Almelo, dezelfde, *f* 1670.

De strafgevangenis te Deventer, B. van der Wurp, aldaar, *f* 1088.

Het kantongerechtsgebouw te Deventer, H. Lammers, aldaar, *f* 1425.

Het rechtsgebouw te Assen, H. Benzink, al daar, *f* 2613.

Het huis van bewaring te Assen, A. Ubels, idem, *f* 2953.

De strafgevangenis te Appingedam, J. Stevens, aldaar, *f* 1074.

Het rechtsgebouw te Winschoten, M Plas, aldaar, *f* 916.

Het huis van bewaring te Winschoten, dezelfde, *f* 1897.

A. P. SCHOTELG^en
DORDRECHT.
Stoommarmerzagerij Steenhouwerij
Steen- en Marmerhandel.

Bij den dienst der gemeente-werken te 's Hertogenbosch is te vervullen de betrekking van:

Adjunct-Opzichter.

Bezoldiging aanvankelijk **f 600** 's jaars, met uitzicht op verhooging.

Kennis van waterbouwkunde, landmeten en waterpassen vereischt.

Indienstreding **zoo spoedig mogelijk.**

Sollicitatiën franco en **uiterlijk 27 dezer** te richten aan den Burgemeester.

Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect der gemeente.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken en Tuinkoepels.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer
Mem. San. Inst. LONDON.
Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 80 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal***, in verschillende ***constructiën.*** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. H. SCHOLTE,
Fabrikant, Prinsengracht 516, AMSTERDAM.

AANBESTEDING

Op ***Maandag 9 Januari 1899***, des middags te **12** uur zullen BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Delft*, in het openbaar, ten Raadhuize aanbesteden:

Het leveren van Keien en Klinkers.

Perceel I **17.500 Grèskeien van de Ourthe.**
„ II **270.000 Waalstraatklinkers.**
„ III **40.000 Rijntrottoirklinkers.**

Inlichtingen zijn te bekomen alle werkdagen tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 11 uur aan het Bureau Gemeentewerken; het bestek is tegen betaling van **ƒ 0.20** ter Secretarie verkrijgbaar.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag den 10den Januari 1899***, is ondergeteekende voornemens, namens zijne principalen aan te besteden:

Het amoveeren van twee panden en het maken van eene BANKETBAKKERIJ met winkel, kelders c. a. op de Leuvehaven hoek Leuvebrugsteeg.

Bestek en teekeningen zijn van af den 27sten December a. s. verkrijgbaar, tegen betaling van **ƒ 3.—**, ter Drukkerij J. DE JONG, Wijnstraat 34, *Rotterdam*.

J. P. STOK Wzn.,
Architect.

AANBESTEDING.

Verbouwen en Vergrooten School A.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlissingen* zijn voornemens op **Vrijdag den 30 December 1898**, des namiddags ten twee en een half ure ten *RAADHUIZE* aldaar in het openbaar, behoudens nadere goedkeuring, bij enkele inschrijving aan te besteden:

Het VERBOUWEN en VERGROOTEN van SCHOOL A aan de Coosje Buskenstraat.

Het **bestek** ligt van den *19 December* af ter inzage ter Gemeente-Secretarie, en ten Kantore van den Gemeente-Bouwmeester en is aldaar tegen betaling van **ƒ 1.75** verkrijgbaar.

Aanwijzing zal plaats hebben op ***Zaterdag 24 December 1898***, des namiddags ten twee uren, in School A door den Gemeente-Bouwmeester, bij wien tevens de noodige inlichtingen te verkrijgen zijn.

B. HOLSBOER.

Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

„ANTI-STONE".

Beste en goedk. **Reägens** tegen Ketelsteen in Stoomketels.

Groote Kolenbesparing.

VANE & Co., Atlasworks, Amsterdam.

Telegrammadres SANDERS Co. — Telephoon 618.

TH. W. SANDERS & Co.,

Chemicaliën.

BLOEMGRACHT N°. 81. AMSTERDAM.

leveren tot **zeer billijke** prijzen **speciaal voor HH. bouwondernemers:**

Carbolineum „AVENARIUS",
BERGRAS, SLAKKENWOL, MENIE, PIJPZWAVEL enz.

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.**

Geëmailleerde
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

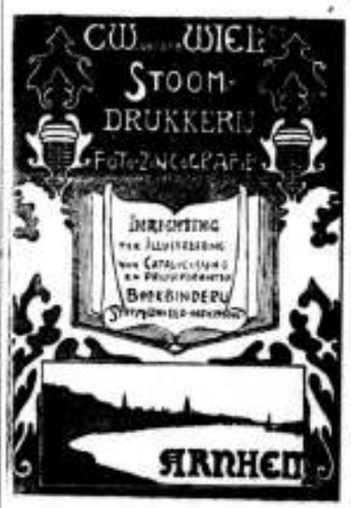

HOUTEN Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG

A. E. BRAAT.

Hoofd-Vertegenwoordiger der
JOSSON-CEMENT
voor NEDERLAND en INDIË.
Uitsluitend: 1ste soort ANDO TRASS
(volgens de nieuwe A.V. met 7½ % gloeiverlies).
Handel in Bouwmaterialen.
De **TEGELZAAK** is gevestigd
Spuistraat 109,
AMSTERDAM.

drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

33ste Jaargang N°. 53. ZATERDAG, 31 December 1898.

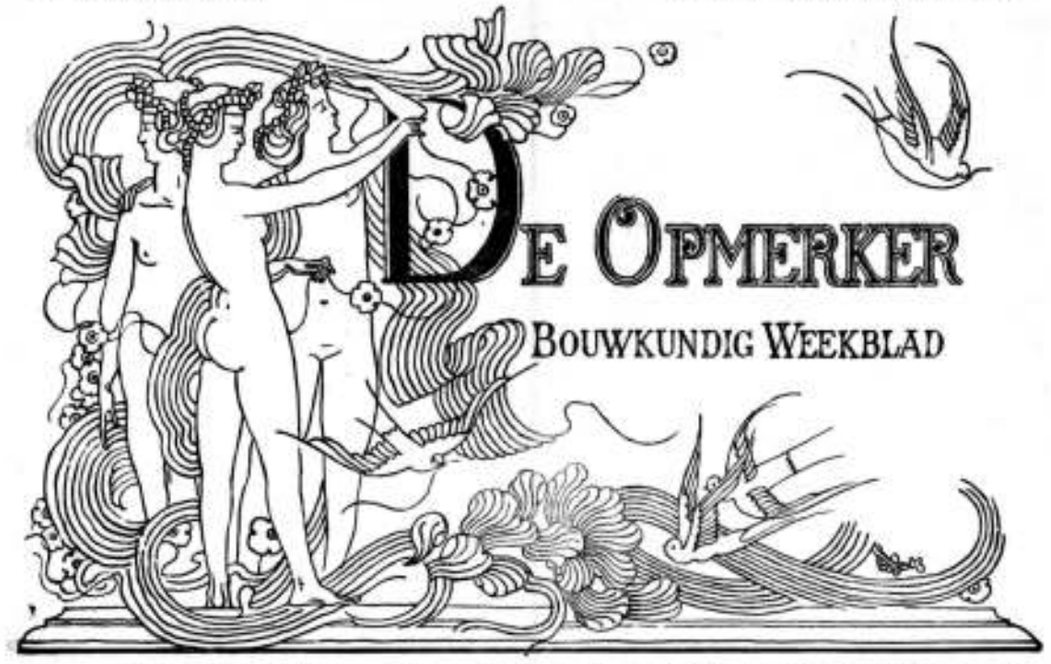

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, 2de Schuytstraat 102, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland ƒ 5.—; voor België ƒ 6.50 en voor de overige landen der Post-unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal, ƒ 7.50. Afzonderlijke nommers bij vooruitbetaling met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels ƒ 1.00, het bewijsnummer daaronder begrepen; voor elken regel meer ƒ 0.15. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Annoncen van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal gerekend.

EEN EIGENAARDIGE SPOORWEG.

Zwitserland is in het bezit van een zeer uitgebreid spoorwegnet, ofschoon aan het tot stand brengen daarvan eigenaardige moeilijkheden verbonden waren.

Tot voor betrekkelijk korten tijd bestonden er echter in dat land, evenals in het overige Europa, geen andere lijnen, dan die dienden, om meer of minder belangrijke plaatsen met elkander in verbinding te brengen.

De neiging der vreemdelingen, om, als zij des zomers bij duizenden Zwitserland bezoeken, iedere verhevenheid van belang te beklimmen, — een eigenaardigheid waarvan de practische Zwitsers door de exploitatie van hooggelegen logementen reeds ten behoeve van hun beurs partij wisten te trekken, — leidde tot den aanleg van spoorbanen, die geen eigenlijk gezegd nut voor het verkeer hebben, doch die alleen dienen om in het reisseizoen den vreemdelingen de moeite van het klimmen te besparen.

De eerste spoorweg van dien aard werd op den Rigi aangelegd, toen volgden die op den Pilatus, den Stanserhorn, den Monte Salvatore, den Monte Generoso, en weldra zal er geen bergtop van eenig belang zijn, of men zal er, in een spoorwagen zittende, zonder de minste moeite op kunnen komen, om zich aan het „Alpenpanorama", dat wel altijd het zelfde is maar dat door Baedeker altijd weer wordt aanbevolen, te vergasten. En deze genieting wordt nog dikwijls onmogelijk gemaakt door de nevelen, waarvoor de hooge bergen een bijzondere aantrekkingskracht schijnen te bezitten.

Dachten alle reizigers erover als wij, de bergspoorwegen zouden geen zaken maken, doch de ondervinding leert, dat het tegendeel het geval is. En nu ongeveer iedere berg van middelbare hoogte zijn spoorweg heeft, gaat men er aan denken, de hoogere toppen te exploiteeren.

Maar hier doet zich het bezwaar voor, dat de gletschers den aanleg van spoorwegen, althans op de gewone wijze, onmogelijk maken. Daarom levert de baan, die den top van de Jungfrau toegankelijk zal maken, zulke groote moeilijkheden op.

De Jungfrau draagt haar naam, omdat zij eeuwen lang voor onbeklimbaar gold, en dus ongerept was. Maar sinds in 1811 de top door twee personen bereikt werd, is hun voorbeeld door vele andere gevolgd en is het der maagd gegaan als zooveel andere. Baedeker doet haar zelfs den smaad aan te zeggen, dat de beklimming „gefahrlos" is, alleen maar „anstrengend".

Reeds bestaat er een bergspoorweg van Interlaken naar Grindelwald, het dorp, dat ongeveer 1000 M. boven de zee gelegen is. Eigenlijk zijn het twee spoorwegen, waarvan de eene, het Lütschen-Thal volgend, onmiddellijk op het doel afgaat en de andere eerst Lauterbrunnen aandoet en over Wengen en de Kleine Scheidegg Grindelwald bereikt. De Scheidegg vormt een pas, die op 2000 M. boven de zee ligt. Het is hier, dat de spoorweg van de Jungfrau een aanvang zal nemen.

Men heeft indertijd voorgesteld, bij dit punt beginnende, een waterpassen tunnel in de Jungfrau te boren tot onder den hoogsten top, en dan een loodrechte schacht naar dien top te maken. Een spoorweg en een lift zouden elkander dan moeten aanvullen; de eerste kon voor het horizontale, de tweede voor het verticale deel gebruikt worden. Dit plan, hoe vernuftig ook, is echter ten eenenmale onuitvoerbaar gebleken. Daarom moest naar iets anders worden omgezien. Voor een groot gedeelte van de lijn kon de gewone tandradbaan worden toegepast, zoo-

als die op den Rigi, den Pilatus en den Monte Generoso uitstekend heeft voldaan. De benoodigde electrische beweegkracht is in Zwitserland, waar zooveel water van de bergen komt, gemakkelijk te verkrijgen. De Lütschen, die in de onmiddellijke nabijheid stroomt, is als bron van kracht zeer geschikt.

Het riviertje bestaat uit twee takken, de Weisse Lütschen en de Schwarze Lütschen, die zich vereenigen en oostelijk van Interlaken het meer van Brienz bereiken. De eerste tak ontspringt op den Wetterhorn, de tweede komt uit den Grindelwaldgletscher voort. Ieder der riviertjes heeft turbines, die samen 6000 paardekrachten ontwikkelen.

Deze kracht zal later gebruikt worden, om de spoorwagens in beweging te brengen. Reeds thans dient een deel daarvan om de bestaande lijnen naar Grindelwald te exploiteeren.

Het eerste gedeelte van den eigenlijken Jungfrauspoorweg, van Kleine Scheidegg, dat op 2000, tot aan den Eigergetscher, die op 2300 M. hoogte gelegen is, levert geen bijzondere moeilijkheden op. Het is 1950 M. lang, en de helling bedraagt 12.5 op 100. De uitvoering is hier reeds begonnen.

Nu nemen de tunnels een aanvang. De eerste gaat, met een helling van 25 op 100, naar den Eiger, en bereikt een hoogte van 3270 M.; de baan, die tot dusverre een vrijwel oostelijke richting had, buigt zich om den Eiger naar het westen en komt zoo aan de zuidzijde van den Mönch, waar een hoogte van 3550 M. bereikt wordt. Tusschen den Mönch en de Jungfrau ligt het Jungfraujoch, dat geheel met gletschers bedekt is. Daarom daalt de baan met een helling van 10 op 100, opdat de tunnel steeds in de vaste rotsmassa zou blijven. De eigenlijke Jungfrau wordt nu bereikt door tunnels, die tot den top van den berg onder hellingen van 25 op 100 stijgen. Zoo stelt men zich voor een hoogte van 4166 M. te bereiken, en de 75 M., die dan nog resten, door middel van een lift af te leggen.

Er zijn tegen dit stoute plan vele bezwaren geopperd, waarvan eenige zeker gegrond genoemd mogen worden. Zoo hebben ervaren technici betoogd, dat de omweg over Eiger en Mönch onnoodig is en slechts tot kapitaalsverspilling kan leiden. Zij zijn van meening, dat het beter zou zijn, onder den Eiger-gletscher en den Schreckhorn door te gaan, om zoo in een vrijwel rechte lijn naar de Jungfrau te komen. Het tracé zou dan 3 KM. korter kunnen worden, en toch zou men geen grooter helling dan van 25 op 100 behoeven te maken.

Een ander bezwaar is, dat de luchtverdunning die op groote hoogte heerscht, een nadeeligen invloed uitoefent op menschen, die daaraan niet gewoon zijn. Echter kan een werk als dit slechts zeer langzaam vorderen, en daardoor zullen althans de werklieden zich ongetwijfeld aan de steeds grootere hoogte gewennen. En wat de reizigers aangaat, het zal gemakkelijk genoeg zijn een inrichting te maken die ook voor hen de overgang zeer geleidelijk doet zijn.

Maar meer gegrond zijn de bezwaren tegen de rentabiliteit der onderneming. Een lijn als deze kan slechts enkele weken per jaar in exploitatie zijn. De heer Guyer-Zeller, die het plan heeft gemaakt, rekent dat de uitvoering 5 millioen gulden zal kosten; hij heeft hierbij aangenomen, dat 1 meter tunnel *f* 175 zal vorderen, wat zeker een uiterst lage schatting mag heeten.

De prijs per persoon heen en terug mag, volgens de concessie, niet meer dan *f* 20 bedragen. Op dezen grondslag rekent de heer Guyer-Keller per jaar *f* 350.000 te zullen ontvangen. Na aftrek der exploitatiekosten meent hij, dat een dividend van 7 pCt. zal overblijven. Doch dit zijn tamelijk optimistische becijferingen, wier contrôle voorshands onmogelijk zal blijken. Men beweert, dat het kapitaal reeds bijeengebracht is.

Tot dusverre is de geologie der hooge bergen nog weinig bestudeerd, wegens de groote moeilijkheden, aan het onderzoek verbonden. Men neemt aan, dat de Jungfrau grootendeels uit Jurakalksteen en gneiss bestaat. Als dit zoo mocht zijn, dan zouden de tunnels geen inwendige bemetseling behoeven, wat de kosten zeer verminderen zou.

Echter leveren de gletschers ernstige bezwaren op, omdat men niet weet, tot welke diepte zij zich uitstrekken. En ook zelfs als men de tunnels op betrekkelijk groote diepte maakt heeft men kans, met gletscherijs gevulde spleten te ontmoeten, die verderen voortgang onmogelijk maken.

DE „CLOU" DER TENTOONSTELLING TE PARIJS.

Het is reeds weder een geruimen tijd geleden, dat de dagbladen zich druk maakten over de vraag, wat wel de „clou" der aanstaande tentoonstelling te Parijs is. Een guitige Nederlandsche courant wist toen een belachlijk verhaal omtrent een grootsch ingenieurs-pan, hier-te-lande opgemaakt, door de goe-gemeente te doen slikken, zoodat het nog eenige dagen duurde, eer de mystificatie aan het licht kwam.

Sedert hoorde men van geen „clou" meer, en het laat zich aanzien, dat de tentoonstelling het zonder zulk een aantrekkelijkheid zal moeten stellen. Ja zelfs ontbreekt het niet aan menschen, die meenen, dat de wereldtentoonstellingen haar tijd gehad hebben, en dat die van 1900 door geen latere zal worden gevolgd.

Toch zal het te Parijs althans niet aan vermakelijkheden ontbreken. Een daarvan zal zijn een reusachtige Turksche schommel, zooals in 1893 te Chicago op de Midway Plaisance was opgericht. Later hebben ook Londen en Weenen dergelijke schommels gehad.

Het is een zeer twijfelachtig genoegen, door zulk een schommel rondgedraaid te worden. De ondervinding heeft echter geleerd, dat de menschen er dol op zijn.

Het maken van een dergelijk reusachtig rad is zeker niet gemakkelijk. Men moet beginnen met het oprichten van reusachtige steigers die de kranen dragen en die tot steun van het geheel dienen. Het eigenlijke wiel bestaat uit een velling van stalen traliewerk, uit een zeker aantal segmenten samengesteld. Eerst worden eenige dezer segmenten aan elkander bevestigd op een lagen steiger. De twee kranen dienen voor het ophijschen der andere segmenten, die symmetrisch aan de overige worden vastgemaakt, totdat eindelijk de geheele velling voltooid is.

Daarop begint men aan de ondersteunnig van de as, bestaande uit twee stalen schragen van 60 M. hoog. De as is 13 M. lang en weegt 32,000 KG. Stalen kabels worden nu tusschen velling en as uitgespannen, op de wijze als bij rijwielen. Eindelijk worden de wagons in de velling gehangen, en kan het wiel in beweging worden gebracht.

WATERAANVOER EN WATERAFVOER.

Het vraagstuk, om voldoend zuiver water in een groote stad aan te voeren, en het vuile water zonder schade voor de gezondheid weder kwijt te raken, is uiterst moeilijk op te lossen.

Reeds sinds jaren is men te Parijs daarmede bezig. Dagelijks krijgt de wereldstad een toevoer van 70,000,000 M3. water, doch dit is vooral in den zomer volstrekt niet voldoende; dan wordt ieder stadskwartier op zijn beurt met het kwalijk riekend en ziekteverwekkend water der Seine bedacht.

De wet van 21 Juli 1897 poogt in die toestanden verandering te brengen, door het water van de Loing en van de Lunain, twee zijtakken der Seine, ten zuiden van Fontainebleau, voor de hoofdstad dienstbaar te maken.

De werken zijn geraamd op *f* 12,500,000; als zij voltooid zullen wezen, heeft Parijs dagelijks 50,000,000 M3. water van goede hoedanigheid meer dan thans.

Twee geleidingen brengen het water naar Sorques, waar het opgepompt wordt tot 35 M., de hoogte der bestaande leiding of aquaduct die het water der Vanne naar Parijs brengt. Deze aquaduct is echter van onvoldoende afmetingen; daarom wordt er een tweede en grootere over een lengte van ongeveer 100 KM. naast gebouwd. Deze lengte komt overeen met den afstand tusschen Nijmegen en Amsterdam.

Zoo wordt het water in het hooggelegen reservoir van Montsouris aan de zuidzijde van Parijs gebracht.

Ook het afvoersysteem te Parijs wordt langzamerhand verbeterd. Zooals men weet bestaat daar al sinds jaren het „tout-à-l'égout" in zijn uiterste consequentie. De riolen van Parijs golden in hun tijd als de beste, die ergens werden aangetroffen. Doch daar de riolen allen in de Seine monden, begint deze rivier zoodanig te vervuilen, dat de toestand meer en meer onhoudbaar wordt.

De proeven, met het bevloeiingssysteem te Achères, te Gennevilliers en op andere punten aan de noordwestzijde van Parijs genomen, hebben zoo goed voldaan, dat de bevloeiingswerken ijverig worden voortgezet. Men zal nu te Pierrelaye, Méry, Triel en Carrières-sous-Poissy die werken onderhanden nemen; daarvoor is het noodig dat bij Chennevières de rivier de Oise door het riool wordt gekruist, wat door middel van een syphon naar het systeem-Monier zal geschieden.

Reeds doet de gunstige invloed der bevloeiingsvelden zich gevoelen. Eer zij waren aangelegd, werden in een cM3. Seinewater, stroomafwaarts van de stad niet minder dan 5,000,000 bacteriën gevonden. Nu is dit getal tot op 1,000,000 gedaald.

Op de bevloeide terreinen worden met bijzonder goeden uitslag allerlei groenten geteeld.

VERSCHILLENDE BOUWSTOFFEN, BESCHOUWD UIT EEN OOGPUNT VAN BRANDGEVAAR.

Aan het Tijdschrift der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid ontleenen wij het volgende:

De ondervinding heeft geleerd dat de natuurlijke gesteenten over het algemeen een betrekkelijk gering weerstandsvermogen voor hoogere temperaturen bezitten. Kalk- en zandsteenen ondergaan alsdan eene chemische verandering, waardoor hun vastheid zeer vermindert. Andere steensoorten, als graniet enz., springen bij een eenigszins hooge temperatuur. Zandsteenen, waarbij kiezelzuur als bindmiddel optreedt, houden zich vrij goed bij abnormaal hooge temperaturen.

De uit klei gebakken steenen bleken vrijwel vuurvast te mogen heeten. Wat den mortel betreft, zoo mag de cement- en gipsmortel vrijwel vuurvast genoemd worden, wat evenwel niet het geval is met den kalkmortel. De vuurvastheid van ijzer is overschat geworden. Bij eene temperatuur van 600 graden C. neemt het draagvermogen zeer sterk af, terwijl zulke sterke vormveranderingen optreden, dat het instorten van het met de ijzerdeelen verbonden metselwerk het gevolg ervan kan wezen. Onbeschutte ijzeren trappen zijn dan ook bepaald af te keuren.

In tegenstelling met het ijzer, is de vuurvastheid van hout grooter gebleken, dan men wel gedacht heeft, vooral wat betreft de meer hardere houtsoorten als: eiken- mahonie-, noten- en beukenhout. — Voor het construeeren van brandvrije trappen komt in de eerste plaats de baksteenwelving in aanmerking. Gebruik makende van ijzer, moet bepaald eene beschutting tegen hoogere temperaturen door metsel- of gietwerk als eene eerste vereischte beschouwd worden.

Dakconstructiën uit houtcement zijn vrijwel vuurvast gebleken. Lei springt reeds bij een betrekkelijk lage temperatuur. Pannen bieden langer weerstand, doch hebben weder het bezwaar, dat bij eene eenigszins hooge temperatuur de neuzen er af springen, waardoor de pannen naar beneden glijden, en derhalve het houtwerk niet meer beschutten. Bepaald af te keuren is het bedekken van stroo- en rietdaken met pannen, wat in onze provincieplaatsjes nog maar steeds aan de orde van den dag is. De pannen houden het stroo of riet droog en bij het uitbreken van den brand staat het dak plotseling in lichtelaaie. Zij zijn gevaarlijker dan stroo- en rietdaken zonder afdekking met pannen, daar zulke daken niet altijd kurkdroog zullen wezen, aangezien toch de zich hierop plaatsende moskaag het riet of stroo langen tijd vochtig houdt.

Het ware gewenscht, dat ook in onze kleinere gemeenten bouwverordeningen tot stand kwamen, uit een publiek belang. Doch het zal nog wel een tijdje duren, voor wij zoover zijn. Gewoon weg wordt hieraan niet gedacht, voor de ondervinding ons wijzer heeft gemaakt. Schrijver dezes heeft zelf bij ondervinding de wetenschap opgedaan, dat gebrek aan voorlichting hieraan ook schuld heeft. Vraag een timmermanshaas in een klein provinciestadje, waarom hij toch nog steeds stroodaken met pannen afdekt, ofschoon hij bij ondervinding weet hoe gevaarlijk uit een oogpunt van brandgevaar deze constructie is, dan zal zijn antwoord wezen: omdat iedere bouwondernemer het hier doet. Andere constructiën zijn hem onbekend.

Ook dit leert ons weer, hoe wij het streven van vereenigingen als de Maatschappij ter bevordering van Nijverheid en die van het Nut van 't Algemeen moeten toejuichen, die de algemeene ontwikkeling van ons volk bevoogen, wat aan onze nijverheid en de welvaart der bevolking niet anders dan ten goede kan komen.

VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN VAKOPLEIDING VAN HANDWERKSLIEDEN IN NEDERLAND.

Onder voorzitterschap van den heer H. J. de Groot, uit Alkmaar, werd deze dagen in het gebouw der Ambachtsschool te Utrecht de zesde algemeene vergadering gehouden.

Voor de opening der vergadering maakten vele leden gebruik van de gelegenheid om eene in de lokalen der school opgestelde tentoonstelling van handteekeningen, betrekking hebbende op verschillende ambachten, en door leerlingen van ambachtsscholen vervaardigd, te gaan bezichtigen. Voor de ambachtsscholen van Alkmaar, Amsterdam, Den Haag, Haarlem, Utrecht en Rotterdam waren fraaie teekeningen ingezonden.

Uit de openingsrede van den voorzitter bleek dat reeds wederom 50 personen het verlangen hadden te kennen gegeven om als lid of donateur toe te treden, waaruit wel de groote belangstelling voor deze vereeniging en haar doel blijkt.

Ook in de Kamers der Staten-Generaal is de belangstelling voor vakopleiding van handwerkslieden herhaaldelijk gebleken; toonde de heer Goeman Borgesius reeds als Kamerlid warme belangstelling voor het door de vereeniging beoogde doel, ook als Minister van Binnenlandsche Zaken bleek Z.Exc. een warm voorstander van vakonderwijs en werd dit krachtig door hem bevorderd, waarvoor spr. den Minister dankbaar hulde bracht.

De bovenbedoelde vijftig personen, waarbij een viertal donateurs, werden vervolgens bij acclamatie als leden aangenomen.

Door den heer v. d. Bilt werd als voorzitter der pensioencommissie verslag uitgebracht omtrent de pogingen om een pensioenfonds voor de vakleeraren op te richten. Deze mededeelingen waren echter van dien aard, dat de commissie tot heden nog weinig resultaat had opgeleverd. Door den voorzitter werd daarbij echter opgemerkt, dat de toestand wel eenigszins veranderd was. Op de te Deventer gehouden vergadering der vereeniging had mr. Smeenge medegedeeld, dat er in de naaste toekomst veel kans zou zijn dat bedoelde leeraren zouden kunnen worden opgenomen in het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren. De Ministers van Financiën en van Binnenlandsche Zaken hadden zich niet ongunstig te dien opzichte uitgelaten.

Door den heer C. Zander werd vervolgens verslag uitgebracht over den toestand der vereeniging in 1898.

Het vakonderwijs blijkt volgens dit verslag nog in een allesbehalve rooskleurigen toestand te verkeeren. Waar nog in sommige scholen maar 80 leerlingen in 5 of 6 vakken door een tweetal leeraars moeten worden onderwezen, moet dit alleszins onvoldoende zijn; wat zijn de leeraars daar meer dan rustbewaarders?

De vakopleiding in binnen- en buitenland, waarvoor in de vorige vergadering te Utrecht een commissie werd benoemd om te dien opzichte gegevens te verzamelen, kon wegens den daartoe noodigen financiëelen steun nog op geen resultaten wijzen. Wenschelijk ware dat de commissie begon met gegevens te verzamelen omtrent het vakonderwijs in ons land.

Het blijkt echter, dat bij de hooge regeering een ernstig streven kenbaar is om tot verbetering van het vakonderwijs mede te werken, getuige de verhooging van subsidies aan ambachtsscholen, de bevordering van het Drentsche leerlingstelsel en last zoo laast de door den Minister van Binnenlandsche Zaken benoemde aanstelling van een afzonderlijken inspecteur voor ambachtsonderwijs.

Het aantal leden was sinds het vorig jaar met een vijftigtal vermeerderd en bedroeg thans aan donateurs en leden 576. Behalve Breda en 's-Hertogenbosch, waren alle ambachtsscholen in ons land daarbij vertegenwoordigd.

Het saldo in kas bedraagt pl. m. ƒ 500.

De heer Zander, die verklaard had niet langer als secretaris te kunnen aanblijven, kwam op dat besluit terug, nadat de Vergadering op voorstel van den heer v. d. Bilt haar toestemming had gegeven om, met het oog op de vele werkzaamheden aan het secretariaat verbonden, een bezoldigd persoon den secretaris ter zijde te doen staan.

Een thans in behandeling komend voorstel van den heer C. van Straaten, gezamenlijk door den heer Van den Bilt, hoogerop om de functionarissen in het bestuur dadelijk herkiesbaar te stellen bij periodieke aftreding, werd bestreden door den voorzitter, die zulks alleen verlangde voor den secretaris en den penningmeester.

Hij vereenigde zich echter ten slotte met het voorstel-Van Straaten.

Bij stemming werd besloten het huishoudelijk reglement niet te wijzigen.

Uit het verslag van den penningmeester blijkt dat de rekening over 1898 bedraagt in ontvangst ƒ 1160,39½ en in uitgaaf ƒ 1076,87½ en alzoo sluit met een batig saldo van ƒ 83,52, terwijl nog op de spaarbank ƒ 457,92 staat.

De begrooting voor 1899 bedraagt in ontvangst en uitgaaf ƒ 1231,44.

Nadat de heer H. L. Boerema, algemeen secretaris der Vereeniging tot verordening van het ambacht, omtrent deze vereeniging eenige andere inlichtingen verstrekt had, werd de vergadering gesloten.

(*N. Rott. C.*)

BOUWKUNDIG GENOOTSCHAP TE 's-GRAVENHAGE.

12e *Alg. Vergadering van* 27 *December* 1898.

De avond van Dinsdag 27 Dec. jl. was weer eens gewijd aan het bijeenkomen van de Genootschapsleden. Te betreuren viel het, dat een betrekkelijk klein deel van het groot ledental aanwezig was. Als spreker trad op de heer Jan de Quack, architect te 's-Gravenhage, met eene doorwrochte studie over het rationeele in de Bouwkunst. Was zijn gehoor klein, dit werd spreker vergoed door de aanwezigheid van eenige autoriteiten, al Jhr. Mr. Victor de Stuers, alsook de heer J. van Lokhorst, Rijksbouwmeester bij het Dept. van Binnenl. Zaken.

't Was dan na de gewone vergaderings-bezigheden, dat de heer De Quack zijne voordracht introduceerde onder opmerking, dat hij met deze verhandeling zich zelven een zware taak op de schouders had gelegd en met verzoek te willen in 't oog houden, dat hij geen personen, doch zaken zou bespreken.

En nu ontwikkelde hij in bloemrijke gedachten eenige stellingen, uit zijne overtuiging en uit zijne studie betrekkelijk het onderwerp geboren.

Uitvoerig ging hij na de diverse kunstrichtingen, lekende begrijpelijkheid en huldigende overal en in alken stijl het rationeele! Aan de hand der kunstgeschiedenis releveerde hij eenige citaten van wijlen Prof. Alberdingk Thijm en Allard Pierson, om staan en grondslag aan zijne eigene beschouwingen te verleenen. In den breede toetste hij de Engelsch-Amerikaansche, zoogenaamd „moderneste" kunst aan het rationalisme, om te constateeren, dat, waar deze kunst schijnbaar het redegevende hubligt, zij zich in het decoratief overgeeft aan een „va-et-vient" van lijnen, die als „vermicellibladen in de soep", zonder eenige zeggingskracht te bezitten, voor den ongekunstelden artiest waardeloos en hinderlijk zijn

Hij kwam tot de conclusie, dat die kunst, waar zij zich op het voetstuk zou willen stellen van „een nieuwen stijl", daarmede fiasco zal maken, wijl zij geheel an fond gebazeerd is op de Romantiek, op het Middeleeuwsch?" Met voorbeelden uit de techniek van bouwen en het decoratief staafde spreker die conclusie.

Scherp was zijne critiek, waar hij besprak de gemanïereerdheid van die bouwwijze „up-to-date" en hij hoopte en verwachtte, dat zij, zooals ze tot nu zich voordeed, niet dikwijls als gast het schoonheidsvertrek der geëngeerde zou betreden!

Met eene opwekking, om toch vooral geene irrationeele goden te dienen, besloot de heer De Quack zijne hoogelde en leerrijke rede met het Fransche citaat:

La révolte contre ce qui ne peut être changé est une faiblesse.
La révolte contre ce qui ne peut être changé est un devoir!

Een warm applaus was sprekers loon en toen de Voorzitter, de heer Paul du Ries, na een woord van dank aan den heer De Quack, de gelegenheid openstelde voor opmerken of vragen — nam de heer De Stuers het woord om enkele opmerkingen ten beste te geven, die aanleiding gaven op zich zelf eene studie geëngend zouden kunnen worden. De heer De Stuers beval vooral aan ook met bouwen voorzichtig om te gaan met de „intuitie". Nóg meer dan de heer De Quack, die aan 't laatste ook eene kleine plaats had ingeruimd, stelde hij zulsere redegeving op den voorgrond.

Na nog een opmerking van den heer Berden over het feit, dat de spreker beweerd had, dat in Holland nooit een bouwstijl geboren was, terwijl de heer Berden het tegendeel staafde, en welke opmerking door de heeren De Stuers en De Quack werd bestreden, sloot de Voorzitter de Vergadering.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

1082*ste vergadering van* 29 *December* 1898.

De vergadering werd geopend en geleid door den Vice-voorzitter, den heer W. van Boven

Mededeeling werd gedaan dat de algemeene vergadering van het Genootschap, ditmaal tengevolge van de ongesteldheid van den penningmeester, eerst in Januari kan plaats vinden.

De heer Joseph Cuypers nam daarna het woord en gaf eene bijdrage over koepelgewelven; spreker begon met de oorspronkelijke gewelven, namelijk de tongewelven, schetste daarbij het beste steenverband, ging daarna over tot de samenstelling van twee tongewelven verticaal op elkander, in projectie, de oorsprong van het koepelgewelf, om vervolgens zeer uitvoerig bij de verschillende systemen van het slaan van koepelgewelven stil te staan, daarbij aantoonende de groot-te moeilijkheden, als het spitten van 't gewelf enz. en de verschillende methoden toegepast ter voorkoming daarvan. In 't bijzonder vestigde spr. de aandacht op de architecten in Eng.-Indië, die zeer vindingrijke verbeteringen hebben weten aan te brengen. Een mooie collectie platen en geschriften maakte de bijdrage zeer aantrekkelijk, zoodat dan ook een luid applaus als dank aan den spreker werd gebracht.

Vervolgens werd het bekende voorstel van de Maatschappij t. h. d. Bouwkunst aan Architectura, de Technische Vakvereeniging en den Aannemersbond behandeld, 't welk een langdurige discussie tengevolge had. Het praesidium van 't bestuur strekte om geen gevolg aan de daarin gedane voorstellen te geven, daar hierdoor de toestand niet verbeterd zou worden en integendeel de organisatie van verschillende vereenigingen zou blijven als zij thans is; dit voorstel werd na eenige discussie over de redactie van het antwoord aan het bestuur der Maatschappij aangenomen.

Na afdoening van eenige huishoudelijke aangelegenheden werd de goed bezochte vergadering gesloten.

GENOOTSCHAP ARTI ET INDUSTRIAE.

Vergadering van Woensdag 28 *December* 1898.

Op deze vergadering waren tentoongesteld de proefdrukken van de platen der kunstwerken uit het Koninklijk Paleis te Amsterdam.

De heer C. T. L. Rieber, van Amsterdam, die een voordracht hield over Jacob van Campen, begon met de mededeeling dat ten onrechte het verschijnen van dat prachtwerk als een feestgave op het inhuldigingsfeest was aangekondigd. Reeds vroeger was er bij de „Maatsch. van Bouwkunst" sprake van geweest, zulk een werk uit te geven, maar financiele bezwaren hadden daarvan weerhouden. Eenige ondernemende uitgevers hadden zu de poging gewaagd en waren zeer gelaagd, uitstekende reproducties te verkrijgen, dank zij de keurige photographieën van de firma Vinkenbos en Dewald te 's-Gravenhage en den fraaien lichtdruk van Emrik en Binger te Haarlem. De bedoeling van het werk is alleen, de kunstschatten van architectuur uit het „achtste wereldwonder" meer algemeen bekend te maken.

Omtrent Van Campen's geboortejaar en geboorteplaats, familieomstandigheden, persoonlijke eigenschappen en maatschappelijke verhoudingen deelde spreker verschillende bijzonderheden, geput uit oude registers, briefwisselingen, rekeningen enz., mede, waaruit o. a. blijkt, dat Van Campen uit goeden huize gesproten, als schilder en beeldhouwer door zijne tijdgenooten hoog werd gewaardeerd en door de prinsen van Oranje niet 't minst; dat zijn reis naar Italië hem de klassieken met voorliefde doet beoefenen en het Amsterdamsche stadhuis, waartoe de grootste kunstenaars, allereerst Quellinus, meewerkten, daarvan de overtuigende blijken draagt. Ofschoon dat stadhuis wel 15 millioen gulden heeft gekost, is niet bekend, dat de architect of ingenieur — want ook dien titel droeg hij — eenig honorarium heeft genoten, daar de rekeningen alleen aanwijzen vergoeding van reis- en verblijfkosten, omdat Van Campen op zijn buitenplaats Randenbroek bij Amersfoort verbleef. Dat anderen met hem samenwerkten staat vast, doch Daniel Stalpert heeft terstond na Van Campen's dood beslist tegengesproken, dat Van Campen niet de eer van de ontwerpen moest hebben.

Omtrent andere bouwwerken staat het niet vast, dat Van Campen de ontwerper is geweest, zoo o. a. niet van het Mauritshuis te 's-Gravenhage, ofschoon hij daarvoor, evenals voor het raadhuis te Maastricht en de decoraties van het huis Ten Bosch, wel adviezen heeft gegeven. Het voormalig huis te Rijswijk daarentegen werd door hem gebouwd.

Als schilder kent men van Van Campen alleen „Het laatste oordeel", dat behouden is

Spr. wees vooral op den invloed, dien Van Campen heeft gehad op zijne omgeving, en op zijn gezag ook buitenslands. Na zijn dood zijn de pogingen van buitenlandsche vorsten om uit zijne nalatenschap werken te verkrijgen, vruchteloos gebleven. Waar zijn boeken en teekeningen zijn terechtgekomen, is niet na te gaan. Hij stierf ongehuwd te Amersfoort en is daar begraven.

De Voorzitter deelde mede, dat „Arti et Industriae" in November a. s. haar 75-jarig bestaan hoopt te herdenken. Hij bracht hulde aan den heer Ch. van Wijk, die in den Frans Hals-wedstrijd den tweeden prijs had verworven. De photografie was tentoongesteld, evenals teekeningen van den heer M. J. Dreschler, en een nieuwe lanier, vervaardigd door de firma Kruyver.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Arnhem.

Vergadering van Dinsdag 27 *December* 1898.

De vergadering wordt door den Voorzitter geopend onder mededeeling, dat de bij Malburgen opgegraven oudheden niet wijzen op eene Romeinsche begraafplaats, doch het aardewerk van zuiver middeneeuwschen oorsprong is. Hij noodigt de leden uit op het Gemeentemuseum een en ander te komen beziehtigen.

Daarna geeft de Voorzitter een kort verslag van de Vergadering v/d Mij. te Zutfen en knoopt daaraan vast eene warme aansporing, om die vergaderingen te bezoeken, daar zij naast veel interessants steeds een aangename gelegenheid geven om collega's te ontmoeten.

De rekening en verantwoording wordt onder dankzegging aan den penningmeester goedgekeurd.

De aftredende bestuursleden, W. G. Leneink en A. R. Freem, werden herkozen en in de plaats van den heer J. Persijn, die wegens drukke werkzaamheden wenschte af te treden, werd gekozen de heer Müller, die de benoeming aannam.

De Voorzitter gaf nog eenige beschouwingen aangaande het antwoord v/d. Mij. op het adres van Haarzuylen en noodigde daarna den heer Boerboom uit zijne kunstbeschouwing te geven, bestaande uit plannen en interessante details van de nieuw te bouwen R.-K. school alhier en de kerk met pastorie te Zieuwent, waarvoor hem de dank der Vergadering werd gebracht.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 28 *December* 1898.

Bij de opening deelde de Voorzitter mede, dat er weder 3 nieuwe leden waren voorgesteld.

Na de afhandeling der gewone huishoudelijke zaken, kwam aan de orde de bekende brief van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst van 8 December. Een zeer geanimeerd debat werd hierover gevoerd; ten slotte werd besloten in principe instemming met het daarin voorgestelde te betuigen en werd een commissie van 4 leden benoemd om event. conferentien met de andere betrokken vereenigingen bij te wonen.

Hierna bracht een der afgevaardigden verslag uit van de algemeene vergadering van 18 December, te Rotterdam gehouden.

De vragenbus bevatte een vraag over de pandedekking bij killen; de heer Roosen nam op zich die vraag in het Tech. Weekbl. te beantwoorden.

Na rondvraag werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Minister van Koloniën heeft in zake de Solovalleiwerken dezer dagen een commissie van onderzoek benoemd, bestaande uit de heeren: J. M. Telders, hoogleeraar-directeur der polytechnische school te Delft; J. E. de Meyier, directeur der burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië; W. F. Leemans, inspecteur van 's Rijks waterstaat, en J. Kraus, hoogleeraar aan de polytechnische school te Delft.

Van deze commissie zal de heer Kraus, die belangrijke werken ook buiten Europa heeft uitgevoerd, zich reeds de volgende maand naar Java begeven, ten einde, gezamenlijk met den heer De Meyier, door plaatselijk onderzoek de gegevens te verzamelen voor het rapport der commissie, dat de Minister zich vleit zoo tijdig te zullen ontvangen, dat bij de volgende Indische begrooting een beslissing zal kunnen worden voorgedragen.

De heer De Meyier zal met den heer Kraus naar Nederland komen om aan de beraadslagingen der commissie deel te nemen en tot haar advies mede te werken.

— Naar aanleiding van een telegram aan *De Locomotief*, dat de Minister van Koloniën het voornemen zou koesteren om uit Holland eenige ingenieurs naar Indië te zenden, ten einde uit te maken, hoe het nu eigenlijk met de werken in de Solo-vallei staat, schrijft de *Javabode*:

„Hoe onaangenaam dit voor de Indische ingenieurs, met den directeur aan burgerlijke openbare werken aan het hoofd, ook moge wezen, er schijnt geen andere uitweg mogelijk om tot een vertrouwbaar rapport over den toestand en vooral over de raming van de werken aan de Solo-vallei te geraken. Immers werd ons van deskundige zijde verzekerd, dat er van den aanvang af conflict heeft bestaan tusschen den leider der werken, den ingenieur Pierson, die nooit een besliste begrooting van het groote werk heeft ingediend, maar slechts een vermoedelijke raming, gebaseerd op de ervaring bij andere irrigatiewerken opgedaan, en het departement van burgerlijke openbare werken, dat die raming tegen de overtuiging van den ontwerper in besneid heeft."

Men schrijft aan *De Locomotief* onder meer nog:

„Uit zeer vertrouwbare bron kan ik u mededeelen, dat de stuwdam nabij Nglowak, waarover de directeur van B. O. W. critiek voert, beslomaal niet door Pierson werd geprojecteerd. Wel is waar had deze aangegeven, dat daar een stuwdam moest gebouwd worden, doch het nadere gedetailleerde ontwerp is van een anderen ingenieur.

„Nog kan ik u mededeelen, dat Pierson, zijnde geweest genie-officier, zeer veel tegenwerking ondervond van de zijde zijner ondergeschikte ingenieurs, die van de polytechnische school kwamen; deze laatsten hebben naar mijn bescheiden meening er zeker veel toe bijgedragen om den heer Pierson er in te laten loopen.

„Dat het werk belangrijk de begrooting overschreed, is niet de schuld van Pierson. Hij heeft nooit gezegd: „zooveel en zooveel zal het kosten". Neen, hij heeft het vooroutwerp in elkaar gezet en beweerd: „dat en dat irrigatie-werk heeft per bouw zooveel gekost, dus vermoedelijk kan erop gerekend worden, dat de Solo-werken 18 millioen zullen kosten".

— In de vergadering van werkende leden der „Vereeniging tot verbetering van den gezondheidstoestand", Woensdagavond gehouden, werden ter vervanging van de periodiek aftredende en niet herkiesbare bestuursleden Hijmans van Wadenoijen, president, kolonel Binnendijk en Hofman, gekozen de heeren dr. J. D. Evers, dr. Erkelens en Menno Halzinga.

Daarna werd een algemeene vergadering gehouden. In deze bijeenkomst hield de heer J. W. C. Tellegen, civiel-ingenieur, directeur der gemeentewerken te Arnhem, eene voordracht over stadsuitbreiding, stadsverbetering en woningbouw.

Deze voordracht gaf een zeer uitgebreid overzicht en eene uitgewerkte toelichting van de bekende „Algemeene eischen" aangenomen door het congres voor openbare gezondheidsregeling in 1897 en 1898 in zake het woningvraagstuk, bij welke eischen spreker bleek zich geheel te kunnen aansluiten. Daaraan deed hij voorafgaan een betoog, dat de gemeentebesturen, wegens het geringe ingrijpen van den wetgever, op het oogenblik niet in staat zijn, zich op het stuk van de woningtoestanden en verordeningen tot verbetering daarvan naar behooren van hun plicht te kwijten en deed hij uitkomen de vele hinderpalen, die den gemeentebesturen in den weg staan, bepaaldelijk het recht tot vernietiging van verordeningen bij Gedep. Staten en bij de Kroon berustende, benevens de rechtspraak, twee machten, waartusschen de gemeentebesturen zich bevinden als tusschen twee vuren. Dienvolgens oordeelde ook hij 't, met het congres, o. a. een onafwijsbaren eisch, dat een Rijkswet de algemeene voorschriften moet geven, waarnaar de gemeentebesturen bij het verbeteren der woningtoestanden zullen moeten handelen.

Met betrekking tot onbewoonbaarverklaring van woningen enz. deed de heer Tellegen zijn waarschuwende stem hooren, dat men daarbij er toch vooral op bedacht zij, zich ervan te overtuigen, dat de bewoners van onbewoonbaar verklaarde perceelen niet dakloos worden tengevolge van woningnood, die bv. in Arnhem op een gegeven oogenblik werkelijk heerschte, toen 188 gezinnen op straat werden gezet en men de fout had begaan, zich vooraf niet te vergewissen of er een voldoend aantal woningen ledig stonden om hen op te nemen. Ook waarschuwde spreker tegen de hardheden, aan onbewoonbaarverklaring verbonden, tegenover

huissigenaren, zoolang niet een betere regeling dan thans geldt op het stuk van ontslagneming is vastgesteld.

Aan het einde zijner voordracht sprak de heer Tellegen den wensch uit, dat, waar in Nederland millioenen worden besteed aan de verbetering van onze handelswegen, aan ontwikkeling van ons intellect ook een zoo belangrijk vraagstuk, als spreker dezen avond behandelde, niet langer stiefmoederlijk zou bedeeld blijven. Toch is belangstelling van den wetgever alleen niet voldoende en moet deze ook betoond worden door de lagere besturen, die zich eenerzijds afgeschrikt betoonen door de slechte wettelijke regeling, maar ook anderzijds zich toch ook te veel daarachter verschuilen om werkeloos te blijven.

STEENWIJK (O.). Een vermogend ingezetene in deze gemeente, die het voornemen heeft een groote villa op een uitgestrekt landgoed te bouwen, noodigde een vijftal architecten uit tot het inzenden van ontwerpen naar een uitgeschreven programma.

De prijs is toegekend aan de architecten A. L. van Gendt & Zonen, te Amsterdam, die met de uitvoering zijn belast.

ZIERIKZEE. Het westelijkste eind der Hervormde kerk alhier, een monument van oud-Groninger bouwkunst, vertoont sedert eenigen tijd in 't gewelf bedenkelijke scheuren. Na den storm van 2 December jl., misschien tengevolge daarvan, is er over eene lengte van ± 40 c.M. een reep pleister naar beneden gekomen. Kerkvoogden hebben zich nu gewend tot den konner der oudvaderlandsche kerkgebouwen, den heer C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, met verzoek om over te komen, een onderzoek in te stellen en zoo mogelijk aan te geven, op welke wijze gevaar voor het grooter worden der scheuren of erger kan voorkomen worden. De heer Peters is bereidwillig overgekomen, heeft een grondig onderzoek ingesteld en gelukkig bevonden, dat de toestand in 't geheel niet onrustbarend is. Eene betere bevestiging der kapspanten is echter hoogst noodzakelijk en zal waarschijnlijk het toenemen der scheuren tegengaan.

PERSONALIA.

— Bij het mijnwezen in Nederl.-Indië is:

overgeplaatst van Batavia naar Menado, de ingenieur 1e kl. M. Koperberg.

— Bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java is:

benoemd tot onderopzichter 1e kl. en geplaatst op de Westerlijnen, de ambtenaar op waehtgeld P. E. Ferdinandus.

— Bij kon. besluit is benoemd tot opzichter der telegraphie van de 2e kl. A. Hoeck, thans adspirant-opzichter der telegraphie

— Tot directeur van de gemeentegasfabriek te Harlingen wordt benoemd de heer A. J. Cense, eerste opzichter aan de gasfabriek te 's-Gravenhage. De heer Cense kreeg 7 stemmen, tegen 4 op den heer Kempkens en 2 stemmen op den heer Labeijn.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat is G. H. van den Berg benoemd tot buitengewoon opzichter bij het leveren en plaatsen van de cylinders tot afsluiting van de rioolen der schutsluis in de gemeente Engelen.

— Tot directeur der gasfabriek en waterleiding te Enschede is benoemd de heer J. H. A. Albrecht.

— Burg. en Weth. van Arnhem hebben den ingenieur der gemeentewerken W. F. C. Schaap Jr. voorgedragen ter bevordering tot adjunct-directeur, op een jaarwedde van *f* 1800.

— De heer J. C. Springer, teekenaar bij de Staatsspoorwegen, is benoemd tot technisch ambtenaar bij de Ned.-Indische Spoorweg-maatschappij.

— Aan den heer I. G. van Niftrik, ingenieur bij de gemeentewerken te Amsterdam, is door het Gemeentebestuur van Groningen opgedragen het maken van een plan voor eventueele uitbreiding der stad over een oppervlakte van ongeveer 80 H. A.

— Tot eersten opzichter van het Waterschap „de Regge" te Almelo is benoemd de heer J. J. Zijlstra, thans opzichter der gemeentewerken van Leeuwarden.

— De heer P. van IJsendijk, asp. adjunct-ingenieur bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, is met ingang van 1 Januari benoemd tot adjunct-ingenieur 2e klasse bij den dienst van weg en werken aan het Centraalbureau dier Maatschappij te Utrecht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur der gemeentewerken te Dordrecht. Jaarwedde *f* 4000. Adres vóór 1 Februari aan Burg en Weth. (*Zie adv. in dit no.*)

— Bureauambtenaar bij den provincialen waterstaat in Drenthe. Jaarwedde *f* 500. Adres op zegel aan Gedeputeerde Staten vóór 8 Jan. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bokwaam ingenieur voor het technisch beheer van eene nieuwe zaak. Adres met opgaaf van leeftijd, salaris enz. onder no. 31916 Bureau *N. Rott. Ct.*

— Ingenieur of techniker op een technisch bureau. Adres met opgaaf van werkkring enz. onder no. 32328 Bureau *N. Rott. Ct.*

— Bouwkundig opzichter bij den dienst der gemeentewerken te Leeuwarden, voorloopig voor één jaar. Jaarwedde *f* 800. Adres vóór 14 Jan. aan den burg. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INGENIEURSBUREAU TECHNISCHE VAKVEREENIGING, VAN-DER-HELSTSTRAAT 29, AMSTERDAM.

1. Hoofdopz. of Opz.-Teeken. leeft.	32	j. sal.	*f* 100	p. m. of hooger.	
2. Opz. van W. of B. Bouwk.	„ 25	„ „	„ 75	„ „	
3. Uitv. of B. Opzichter	„ 29	„ „	„ 99	„ „	
4. B. Opzichter	„ 46	„ „	„ 100	„ „	
5. Opz. Teekenaar	„ 30	„ verl.	sal. *f* 80		p. m.
6. Opz.-Teekenaar	„ 24	„ „	„	„ 65 à 70	„ „
7. Opz. of B. Teek.	„ 26	„ „	„	„ 60 à 70	„ „
8. B. Teekenaar	„ 20	„ „	„	„ 45	„ „
9. Machinist-monteur	„ 48	„ verl.	„	„ 800 à 900.	

Vervolg der Aankondigingen.

MAANDAG, 9 Jan.

Rotterdam, te 12½ uren, in „Hotel Leygraaf": het maken der gebouwen op de werf der heeren Boon en Mees, aan de Maashaven. Inl. bij de arch. Muller en Droogleever Fortuyn. Aanw. 6 Jan., te 10 uren.

VRIJDAG, 13 Jan.

's Gravenhage, te 1 uur, door het min. van waterst. enz.: het onderhoud van het post- en telegraafgebouw te Hoorn tot 31 Dec. 1901. Inl. bij den rijksbouw in het 2e district te 's-Gravenhage. Aanw. 6 Jan., te 11 uren. Bem. *f* 896.

DONDERDAG, 26 Januari.

's-Gravenhage, te 2 uren, door commissarissen der Nieuwe of Litteraire societeit, in een der lokalen: het amoveeren van 2 perceelen aan het Plein en een perceel aan de Doelenstraat te 's-Gravenhage en het aldaar bouwen van eenige lokalen ter vergrooting der bestaande societeit. Inl. bij den arch. Joh. Mutters Jr., aldaar. Aanw. 17 Jan., te 2½ uren. Bilj. inz. uiterl. 25 Jan., vóór 12 uren aan een der lokalen Doelenstraat. (*Zie advert. in no. 53.*)

Op onbepaalden datum.

Groningen, door directeuren der Noord-Willemskanaalmaatschappij: de levering van eiken, grenen, djatti en varen houtwaren, alsmede smidswerken enz. ged. 1899.

HEDEDEELING.

's-Gravenhage, het bouwen van een strafgevangenis met daarbij behoorende werken te Haarlem is opgedragen aan A. van Doore, aldaar en A. Bogerd te 's-Gravenhage, voor de som van *f* 559,380.

ADVERTENTIEN.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Dordrecht*, roepen op **sollicitanten** naar de betrekking van

DIRECTEUR
DER
Gemeentewerken,

waaraan is verbonden eene jaarwedde van **f 4000.**

Aanvaarding der betrekking op *1 April 1899.*

Sollicitatiestukken vóór *1 Februari 1899* in te zenden aan Burgemeester en Wethouders.

Zij, met wie persoonlijke kennismaking wordt verlangd, zullen tot een onderhoud worden uitgenoodigd.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

H. A. NEBBENS STERLING, *Burgemeester.*

A. R. ZIMMERMAN, *Secretaris.*

Bij den Provincialen Waterstaat in *Drenthe* wordt tegen ***16 Januari a. s.*** verlangd

Een Bureauambtenaar,

op eene jaarwedde van **f 500.**

Zij die voor deze betrekking in aanmerking wenschen te komen, behooren zich vóór 8 Januari a. s. bij gezegeld adres en onder vrachtvrij overlegging der noodig geachte stukken, aan te melden bij de Gedeputeerde Staten der Provincie *Drenthe*

ASSEN, 23 December 1898.

De Gedeputeerde Staten voornoemd
VAN SWINDEREN, *Voorzitter.*
G. W. VAN DER FELTZ, *Griffier.*

OPZICHTER.

Bij den dienst der *Gemeentewerken* te *LEEUWARDEN* **wordt gevraagd** een **BOUWKUNDIG OPZICHTER,** voorloopig voor den tijd van één jaar, op eene belooning van **f 800.**

Stukken in te zenden aan den Heer BURGEMEESTER, vóór den 14n Januari 1899.

AANBESTEDING.

Door Commissarissen der Nieuwe of Litteraire Societeit te 's-Gravenhage,

zal op **Donderdag 26 Januari 1899,** des middags ten **2** ure, in een der lokalen hunner Societeit

worden aanbesteed:

Het amoveeren van 2 Perceelen aan het Plein en een Perceel aan de Doelenstraat te 's-Gravenhage en het aldaar bouwen van eenige lokalen ter vergrooting der bestaande Societeit.

Aanwijzing in loco op Dinsdag **17 Januari c. k.,** des morgens ten 9½ ure, stadstijd.

Inlichtingen geeft de **Architect Johs Mutters Jr**, elken Dinsdag en Donderdag vóór de aanbesteding, van 's morgens 10—12 ure, in een der lokalen van genoemde Societeit.

De **inschrijvingsbiljetten** moeten aan een der Societeitslokalen, *Doelenstraat*, zijn ingeleverd uiterlijk den **25n Januari 1899,** voormiddags **12 uur.**

Bestek en teekeningen liggen voor gegadigden ter insage in een der lokalen van genoemde Societeit en in het gebouw van de **Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,** *Munsterstraat 402* te **Amsterdam** en zijn te verkrijgen tegen betaling van **f 10 —** (Tien Gulden) bij de Boek-, Courant- en Handelsdrukkerij van **F. J Belinfante voorheen A. D. Schinkel,** *Paulsloensgracht 7* te *'s Gravenhage*, vanaf **10 Januari c. k.** Bij verzending binnenslands **f 11,—** tegen inzending van postwissel.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag 7 Januari 1899,*** des namiddags **2 uur,** zal door de Architecten-Ingenieurs A. W. WEISSMAN en P. H. VAN NIFTRIK, te *Amsterdam* in een der zalen van het *ORANJEHOTEL* te *Nijmegen* **openbaar** worden aanbesteed:

Het bouwen van drie VILLA's in het Villapark GROENEWOUD te Nijmegen.

Bestek en teekening zijn te verkrijgen à f 2 per stel, bij THIEME's BOEKHANDEL, Groote Markt, te *Nijmegen.*

Inlichtingen worden gegeven door genoemde Architecten-Ingenieurs ten hunnen Kantore Plantage Parklaan 4, te *Amsterdam*, en op den dag der aanbesteding des morgens te **11 uur,** in het Café *GROENEWOUD* aan den **Groesbeekschenweg,** te *Nijmegen.*

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Sanitary Engineer

Mem. San. Inst. LONDON.

Kantoor: 150 De Ruyterkade, AMSTERDAM. Filiaal: 86 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland, België en Koloniën van SHANKS & Co, te Barrhead.
Specialiteit voor de Levering van *complete Badinrichtingen. — Privaat-Inrichtingen.* — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen. — *Porseleinen Badkuipen, IJzeren Badkuipen.* — *Closets, Waschtafels, Urinoirs* enz. — **VERWARMING en VENTILATIE.**
Belast zich met de plaatsing en inrichting in geheel Nederland. Zeer concurreerende prijzen. Teekeningen en prijsopgaven gratis. Wederverkoopers genieten het gebruikelijke rabat.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

Op **Dinsdag** den **10n Januari 1899,** des namiddags ten **2** ure (*lokale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 758.

Het maken van eene GOEDERENLOODS met bijkomende werken op het Station DEN HAAG.

Begrooting *f* 3660.

De besteding geschiedt volgens § 42 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25n December 1898 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE, te *Utrecht*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.—.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 3n Januari 1899, ten 10 uren voormiddag (West Europeesche tijd).

UTRECHT, den 20n December 1898.

GEBR. VAN DER VLIET

IJzerhandelaars te Amsterdam.

Staal-, Plaat-, Rand-, Hoek en T-IJzer enz.
Staven Balken in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede
CHRISTIANIA STER Hoefnagels.

J. DE KOK.

Speciaal adres voor
Belgische Stucadoor- en Duitsche Model Albastgips.
PORTLAND CEMENT.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Alleen-Verkoop voor Amsterdam **van Pappoleum en Pappoleum Behoud.**
Kantoor en Magazijn:
Rozengr. 60. AMSTERDAM.

P. KOOIJ,

Mr. Steenhouwer en Marbrier,
Z.-O. Buitensingel 203,
DEN HAAG.

Atelier voor alle in den ruimsten zin voorkomende **Hardsteen-, Zandsteen-, Marmerwerken, Grafzerken en Schoorsteenmantels.**

Telephoon 790.

TATTERSALL & HOLDSWORTH,

ENSCHEDE.

Globe, Works en Stores.

Aanleg van **Centrale verwarming in SERRES, BROEIKASSEN,** PARTICULIERE en OPENBARE GEBOUWEN enz, HANDEL in **Wand- en Vloertegels.** Asphalt, Schoorsteenmantels, Vloeren.

Machinale Jalousiën Fabriek

voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen. ruimen voorraad.

S. BRUIGOM, Arnhem.

B. HOLSBOER.

Arnhem.

Leverancier van Z. M. den Koning.

Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.

BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)

Hoogste onderscheiding 1879.

EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

GEORGS- MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL: **Rails** uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet met toebehoren. **Assen en Wielen.** Stalen banden en assen uit Siemens Martinstaal.

Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.

Bevoelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., 2e Schuytstraat 102, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

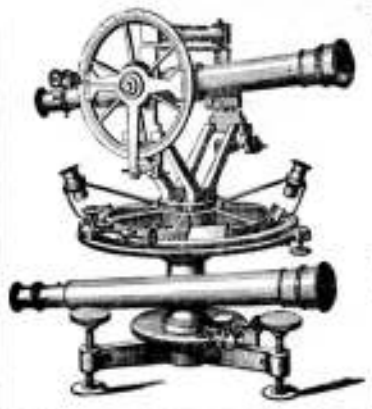

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerde **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN.

Corns. GIPS Cornszoon, Dordrecht.

CREOSOTEEREN
BURNETTEEREN
KYANISEEREN } **op strengste keur.**
GEDEELTELIJKE CREOSOTEERING.

HOUTHANDEL — DWARSLIGGERS.

GEBR. HESSE, Damrak 68,
AMSTERDAM.

Leveren complete **CLOSETINRICHTINGEN.**
" " **BADINRICHTINGEN.**
WASCHBAKKEN, GASORNAMENTEN enz. Tegen concurreerende prijzen.

Plaatsing en inrichting door geheel Nederland. Teekeningen en prijscouranten aanvrage. Wederverkoopers ontvangen het gewone rabat.

W. J. WEISSENO,
Nieuwendijk 111, Amsterdam.
Fabricant GELIJKE DUIMSTOKKEN,
Twee- en Vijf Meterlatten,
STALEN MEETKETTINGEN,
Bakens, Jalons,
KOPEREN EN STALEN
Peillijnen, Peillooden, Peilstokken,
PEILSCHALEN enz.
Magazijn van Passerdoozen,
TEEKENBEHOEFTEN
en Optische Instrumenten.
EQUERRES, PRISMA'S enz

HOUTCEMENT
BEDEKKINGEN worden tot **billijke prijzen** en onder **garantie** geleverd door
W. J. VAN ELDEN Hz.
Lood- en Zinkwerker,
Singel 229 b|d Paleisstraat,
AMSTERDAM.
Vertegenwoordiger der sedert **1868** gevestigde firma **CARL SCHMIDT & Co.,** te *HIRSCHBERG in Silezie.*
Materiaal ook afzonderlijk verkrijgbaar

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland"

7272